SLUŽBENI GLASNIK BOSNE I HERCEGOVINE
Izdanje na hrvatskom, srpskom i bosanskom jeziku

СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
Издање на хрватском, српском и босанском језику

Godina XXVI
Utorak, 13. rujna/septembra 2022. godine

Broj/Број
62

Година XXVI
Уторак, 13. септембра 2022. године

ISSN 1512-7494 - hrvatski jezik
ISSN 1512-7508 - srpski jezik
ISSN 1512-7486 - bosanski jezik

VIJEĆE MINISTARA BOSNE I HERCEGOVINE

607

Na temelju članka 17. Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 94/07 i 24/08) i Poglavlja 3. Odluke o usvajanju Politike upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za razdoblje od 2017 - 2022. godine ("Službeni glasnik BiH", broj 38/17), na prijedlog Ministarstva komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine na 54. sjednici, održanoj 28. srpnja 2022. godine, donijelo je

ODLUKU
O USVAJANJU SMJERNICA IZ POLITIKE UPRAVLJANJA INFORMACIJSKOM SIGURNOŠĆU U INSTITUCIJAMA BOSNE I HERCEGOVINE ZA RAZDOBLJE OD 2017 - 2022. GODINE

Članak 1.
(Predmet Odluke)

(1) Ovom odlukom usvajaju se smjernice iz Politike upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za razdoblje 2017-2022. godine, i to:
   a) Smjernice o korisničkim računima i pravima pristupa,
   b) Smjernice o sigurnosnim kopijama,
   c) Smjernice o zaposlenju i prekidu zaposlenja i
   d) Smjernice za izradu metodologije i procjene rizika.
(2) Smjernice iz stavka (1) ovog članka su privici ove odluke i čine njen dio.

Članak 2.
(Praćenje realiziranja Odluke)

Za praćenje realiziranja ove odluke zadužuju se Ministarstvo komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine i Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine.

Članak 3.
(Stupanje na snagu)

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavljuje se u "Službenom glasniku BiH".

VM broj 93/22
28. srpnja 2022. godine
Sarajevo

Predsjedatelj
Vijeća ministara BiH
Dr. **Zoran Tegeltija**, v. r.

SMJERNICE
O KORISNIČKIM RAČUNIMA I PRAVIMA PRISTUPA

1. Suština

Suština dokumenta je osigurati kontrolu nad otvaranjem, izmjenom, zamrzavanjem i zatvaranjem korisničkih računa u informacijskom sustavu, u cilju sprječavanja zastarjelih, redundantnih i korisničkih računa otvorenih na neispravan način. Pravo pristupa vrijednostima informacijskog sustava jedna je od najkritičnijih točki sigurnosti. Zbog naizgled komplikovanog procesa dodjeljivanja prava pristupa, korisnicima se često dodjeljuju "uobičajena" prava, koja su najčešče puno veća od potrebnih. Što veća prava pristupa korisnik posjeduje, veće su mogućnosti da slučajnim ili namjernim radnjama ugrozi sigurnost informacijskog sustava.

Obavljanje temeljne djelatnosti institucije povezano je sa rukovanjem podacima koji se nalaze u informacijskom sustavu. Zbog toga je neophodno da zaposlenima bude omogućen pristup različitim podacima u okviru sustava. Međutim, pristup zaposlenih ovim podacima treba da bude usuglašen sa procesnom strukturom organizacijskog sustava. Zaposlenima je potrebno osigurati pristup samo onim podacima i dijelovima informacijskog sustava koji su im potrebni za realiziranje aktivnosti za koje su nadležni, a ne kompletnom informacijskom sustavu. Iz tog razloga potrebno je prilagoditi prava pristupa informacijskom sustavu opisima poslova iz važećeg pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sustavatizaciji radnih mjesta. Takođe, ukoliko je institucija implementirala sustav

upravljanja kvalitetom, potrebno je usuglasiti prava pristupa zaposlenih sa njihovim ulogama u procedurama.

Neophodno je osigurati da je pristup informacijskom sustavu omogućen samo onima koji za to imaju pravni temelj, uz odgovarajuću evidenciju svakog pristupa i eventualnog ažuriranja. Zbog toga je neophodno implementirati sustav korisničkih uloga (rola), kojim će bit definirane odgovarajuće razine prava pristupa prikupljenim podacima u informacijskom sustavu. Sustav uloga mora precizno da definira prvo, kojim podacima korisnik kome je dodeljena određena uloga uopće može da pristupi, a zatim i na koji sve način može da ih obrađuje. Institucija treba da uspostavi mehanizam kreiranja i ukidanja korisničkih naloga, te da vodi evidenciju svih korisničkih naloga u okviru informacijskog sustava, kako aktivnim, tako i ukinutim nalozima. Institucija propisuje procedure dodjele i ukidanja naloga, te provjere adekvatne razine pristupa i dodjele jedinstvene identifikacione oznake svakog naloga.

2. Pristup informacijskom sustavu

Pristup informacijskom sustavu se bazira na podacima za autentifikaciju, kao što su lozinke, kriptografski ključevi, tokeni, smart kartice, pin kod i 2FA aplikacije. Distribuciju i čuvanje ovih podataka regulira institucija, kako bi se spriječile sigurnosne prijetnje poput otkrivanja podataka za autentifikaciju zaposlenih (kolegama, porodici ili trećim licima) ili zapisivanje šifre u notesu ili na naljepnici.

Temeljno pravilo pri kreiranju lozinke jeste izbjegavanje podataka iz privatnog života kao što su datum rođenja, ime kućnog ljubimca, omiljeno mjesto i slično, kao i bilo kakve riječi prirodnog jezika. Klasične metode probijanja lozinke danas podrazumjevaju automatizovane pretrage po spiskovima riječi (dictionary attack), a koji mogu obuhvatati na milijune pojmova iz različitih jezika. Šifra od 12 brojeva ima 1.000.000.000.000 kombinacija, preciznije 10^12, šifra od 12 znakova koja sadrži cifre, velika i mala slova i specijalne karaktere ima 475.920.310.000.000.000.000.000 kombinacija, imajući u vidu da je ukupan broj svih alfanumeričkih i specijalnih karaktera 94. Šifra od 12 brojeva ili manje, može se razbiti za manje od čas vremena. Sa tehnologijom u slobodnoj prodaji, potrebno je oko pet milijuna godina da bi se probila šifra iste dužine koja, izuzev brojeva, sadrži velika i mala slova i specijalne karaktere. Kod informacijskih sustava predviđenih za veliki broj korisnika, administratori uobičajeno automatski generiraju inicijalne lozinke. Nerijetko, lozinke se korisnicima šalju elektroničkom poštom, što nije siguran kanal komunikacije. Da bi se eliminirao rizik od presretanja poruke koja sadrži lozinke, ne treba ih slati elektroničkom poštom. Prilikom razvitka informacijskih sustava, sustav treba postaviti tako da administrator kreira naloge samo sa korisničkim imenima, a da se korisnicima prepusti mogućnost da sami postave lozinku prilikom prve prijave u sustav, koristeći adekvatan digitalni certifikat ili token kako bi potvrdili svoj identitet. Sve lozinke se čuvaju u bazama ili datotekama koje se nalaze na serverima. Takve baze se moraju enkriptovati, tako da ni sam sustav administrator ne može da ih pročita. Iz praktičnih razloga administratoru treba ostaviti mogućnost da resetuje lozinke.

Jak sustav autentifikacije podrazumijeva više od jednog zahtjeva prilikom pristupa - ne samo korisničku lozinku, već i kvalifikacijski certifikat. Dvostruka provjera podrazumjeva zahtjev za potvrdu identiteta lozinkom i certifikatom. Prednost korištenja ovakvog sustava nalazi se u dodatnoj prepreci, u slučaju da je lozinka ukradena. Pored informacijskih sustava, dvostruku provjeru bi trebalo koristiti i za ostale naloge zaposlenih (elektronska pošta, nalozi na društvenim mrežama, financijske aplikacije i slično). Digitalni certifikati se mogu primjeniti na više načina, ali je najjednostavnije distribuirati ih u obliku smart kartica ili USB tokena. Ukoliko se koriste certifikati u obliku kartica, za njihovu uporabu neophodni su odgovarajući čitači, dok se USB tokeni koriste preko postojećeg USB ulaza na računaru.

Log je registar svih događaja u okviru jednog sustava, odnosno svih aktivnosti korisnika - od prijave, preko unosa podataka do njihovih promjena, štampanja, brisanja i drugih postupaka. Logovi mogu biljažiti aktivnosti u različitim dijelovima sustava. Temeljni oblik je pristupni log (access log), a njegovu strukturu, kao i strukturu svih logova, podešava administrator informacijskog sustava. Prilikom podešavanja treba imati na umu da log treba da bude dovoljno detaljan da omogući jasno utvrđivanje zlouporaba (neovlašteni pristupi i druge aktivnosti) ali da ne bude previše kompleksan za analizu ili skladištenje. Svaki pristupni log bi trebalo da sadrži konkretne informacije:

- korisnik koji je pristupio bazi podataka;
- datum i vrijeme pristupa;
- IP adresa sa koje je pristupljeno bazi podataka;
- resurs kome je pristupljeno;
- vrsta obrade podatka (pregled/unos/izmjena/brisanje/izvoz/štampa).

Logove je potrebno čuvati najmanje godinu dana, a ukoliko postoji mogućnost i duže. Pored toga, informacioni sustav je neophodno projektovati tako da se za svaki njegov segment (aplikacije, podaci, ostali resursi) od trenutka nastanka, pa sve do trenutka brisanja, pamte sve izmjene. Dakle, prilikom svake izmjene potrebno je čuvati konkretne informacije:

- korisnik koji je izvršio izmjenu;
- vrsta izmjene (unos, izmjena, brisanje podataka, nadogradnja softvera, instaliranje novih aplikacija itd);
- datum i vrijeme izmjene;
- vrijednost podatka prije izmjene.

Institucija treba da nadgleda razvojni proces kako bi imala saznanja o tome da li se naloženi standardi implementiraju u sustav. Kako bi to bilo moguće, institucija, zajedno sa trećim licem koje razvija informacioni sustav, treba da dokumentuje, sustavatizuje i kvalificira sve vrste sigurnosnih zahtjeva i standarda koje informacioni sustav treba da sadrži, još prije početka projektovanja. Kasnije, tokom naprednijih faza razvitka, implementiranje ovih standarda također treba dokumentovati.

Dodjela prava pristupa:

- svaki korisnik prilikom otvaranja korisničkog računa, ovisno kojoj skupini korisnika pripada, ima minimalna, tzv. temeljna prava,
- svakom korisniku moguće je proširiti temeljna prava ukoliko za tim postoji potreba,
- dodatna prava pristupa može dodijeliti odgovorna osoba (zaposlenik institucije koji ima pravo dodjele prava pristupa),
- za pravo pristupa osjetljivim i tajnim podacima, korisnik je dužan potpisati izjavu o pridržavanju pravila sigurnosti definiranih Politikom upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama BiH za razdoblje 2017.-2022. godine,
- pravo pristupa trećoj strani dodjeljuje odgovorna osoba; prije dodjeljivanja prava pristupa treća strana je dužna potpisati izjavu o pridržavanju pravila sigurnosti definiranih Politikom upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama BiH za razdoblje 2017.-2022. godine,
- ukoliko treća strana zahtjeva pristup osjetljivim ili tajnim podacima, potrebna je suglasnost rukovoditelja institucije,
- sva dodijeljena prava pristupa moraju bit jasno dokumentovana,
- potrebno je omogućiti uvid u koja prava pristupa ima pojedini korisnik ili skupina korisnika,

- potrebno je omogućit uvid tko sve ima prava nad pojedinim resursom, s mogućnošću filtriranja rezultata.

3. Evidencija zahtjeva

Pravodobno zatvaranje korisničkog računa važna je karika u sigurnosti informacijskih sustava. Ukoliko "nevažeći" korisnički račun nije zatvoren, korisniku je otvoren put obavljanju zlonamjernih radnji. Kako bi proces otvaranja i zatvaranja korisničkih računa bio pravodobno i kvalitetno obavljen, potrebno je definirati načine komunikacije između podnositelja zahtjeva i administratora sustava, te način evidencije zahtjeva za otvaranjem odnosno zatvaranjem računa. Prijedlog komunikacije i evidencije zahtjeva:

- komunikacija sa osobom odgovornom za upravljanje korisničkim računima obavlja se unaprijed definiranim protokolom, npr. putem web aplikacije,
- kako bi podnositelj zahtjeva pristupio aplikaciji, potrebno je obavit provjeru autentičnosti i autorizaciju,
- podnositelj zahtjeva na svom računalu otvara aplikaciju i zadaje zahtjev za otvaranjem/zatvaranjem korisničkog računa,
- zahtjev se pohranjuje u bazu podataka,
- administrator ima mogućnost pregleda zahtjeva prema kriteriju,
- administrator je dužan redovno pregledavati zahtjeve,
- zatvaranje zahtjeva ima prednost nad otvaranjem zahtjeva.

Protokol komunikacije između podnositelja zahtjeva i odgovorne osobe, te evidencije samih zahtjeva može biti realiziran i na neki drugi način odobren od strane institucije.

4. Otvaranje korisničkog računa

Korisnički račun moguće je otvoriti:

- zaposlenima,
- trećoj strani.

Procedura otvaranja korisničkog računa:

zaposlenima:

- ovlaštena osoba institucije putem aplikacije podnosi zahtjev za otvaranje korisničkog računa novom zaposlenom,
- administrator sustava na temelju dobijenih podataka otvara korisnički račun.

trećoj strani:

- za otvaranje korisničkog računa trećoj strani potrebna je suglasnost ovlaštenog lica (administrator informacijskog sustava) institucije,
- ovlašteno lice je glavno i odgovorno lice u suradnji sa trećom stranom i kao takvo ima prava davanja suglasnosti za otvaranje korisničkih računa,
- kod otvaranja korisničkog računa za treću stranu potrebno je odrediti vremensko razdoblje koliko će račun biti aktivan.

5. Zamrzavanje korisničkog računa

U slučaju dužeg planiranog nekorištenja informacijskog sustava (npr. zbog edukacije u inozemstvu, bolesti, neplaćeno odsustvo i sl.) korisnički račun potrebno je zamrznuti (preko Active Directory za institucije koje su korisnice eVlade). Zamrzavanjem korisničkog računa izbjegavaju se nepotrebni postupci zatvaranja i otvaranja računa, ali i sprječavaju sigurnosni incidenti koji mogu nastati korištenjem korisničkog računa od strane drugih lica dok stvarni vlasnik nije prisutan. Zamrzavanje računa odvija se na način da podaci ostanu u bazi podataka o korisniku, ali se u posebno polje naznači da je račun zamrznut. Zamrznutom korisničkom računu nije potrebno mijenjati lozinku u određenom vremenskom razdoblju kako je definirano politikom. Također se zaobilaze sve druge sigurnosne kontrole od strane sustava za koje je potrebna interakcija korisnika. Zamrznuti korisnički račun moguće je vratiti u uporabu (odmrznuti) na zahtjev korisnika i odgovorne osobe, s tim da zahtjev mora biti dokumentovan i odobren kao i kod otvaranja novog zahtjeva.

6. Zatvaranje korisničkog računa

Zatvaranje korisničkog računa posebno je osjetljiv postupak, a osjetljivost zavisi o organizaciji upravljanja korisničkim računima. Što je upravljanje računima nekvalitetnije izvedeno, to će zatvaranje korisničkih računa biti komplikovanije. Na primjer, ako se korisnički računi otvaraju bez dokumentiranja i na temelju trenutnih potreba, nakon npr. godine dana više se ne zna ko ima pravo pristupa nad kojim resursima. Tada je i zatvoriti korisnički račun puno teže. Ukoliko "zatvorenom" korisniku ostanu neka prava pristupa, put za počinjenje zlonamjernih akcija mu je otvoren. Ovo je još jedan primjer zašto je kvalitetna organizacija korisničkih računa potrebna.

Zatvaranje korisničkog računa odvija se kroz sljedeće faze:

- pri prekidu radnog odnosa potrebno je predati zahtjev o zatvaranju korisničkog računa zaposlenog,
- trećim licima korisnički račun se zatvara nakon definiranog vremenskog razdoblja prilikom otvaranja računa, ili ukoliko je potrebno prije na zahtjev odgovornog lica zaduženog za suradnju sa trećom stranom,
- lice odgovorno za vođenje korisničkih računa dužno je redovito pregledavati zaprimljene zahtjeve za zatvaranjem računa te ih pravovremeno zatvoriti,
- ukoliko postoji potreba, korisniku je moguće prijevremeno zatvoriti korisnički račun bez prethodne obavijesti na temelju pisanog zahtjeva ovlašćene osobe institucije.

7. ZAKLJUČAK

Sukladno s Politikom i Smjernicama o korisničkim računima i pravima pristupa preporučuje se Institucijama BiH da donesu svoj interni akt u kojem će definirati **pravila/procedure o korisničkim računima i pravima pristupa**.

Literatura

1. Politika upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za razdoblje 2017. - 2022. godina ("Službeni glasnik BiH", broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 - Sigurnosne tehnike - Sustav za upravljanje sigurnošću informacijama - Zahtjevi
3. Standard ISO/IEC 27002 - Sigurnosne tehnike - Pravilo dobre prakse za kontrole sigurnosti informacija
4. Zakon o zaštiti tajnih podataka ("Službeni glasnik BiH", broj 54/05 i 12/09)

SMJERNICE O SIGURNOSNIM KOPIJAMA

1. Suština

Danas računari i aplikacije služe za povećavanje produktivnosti, smanjivanje troškova i uštedu vremena potrebnog za obavljanje posla. Ukoliko se nedovoljna pažnja posveti rizicima koji ugrožavaju računalske sustave, u institucijama su moguće situacije koje mogu uzrokovati zastoje u poslovanju. Da se ne bi dogodio neplanirani zastoj, institucije moraju redovno izvršavati procedure za izradu i održavanje rezervnih kopija. U protivnom može doći do katastrofalnih posljedica. Uzrok tome je što je poslovanje ovisno u informacijskim tehnologijama. Pred informatičke podatke se postavljaju visoki kriteriji zaštite koji su jednaki ili čak veći od kriterija zaštite zapisa u poslovnim knjigama. Informacijski sustav je dio infrastrukture institucije te je iz tog razloga nedostupnost istog ili uništenje podataka veliki rizik za koji treba planirati mjere kontrole i obavljati postupke kojima se povećava potpuno, sigurno i jeftino vraćanje podataka.

Izrada rezervnih kopija (eng. backup) je temeljna pretpostavka koja se postavlja pred sustav koji mora zadovoljavati rezervne zahtjeve. Postupak izrade rezervnih kopija zajedno sa postupkom povratka podataka, predstavlja temeljnu proceduru kojom se sustav štiti od gubitka podataka i osigurava brza obnova podataka u slučaju nepravilnosti u radu sustava kao što su npr. prekidi u radu računalnog sustava, infekcije virusima ili pak prirodne katastrofe poput poplava i požara. Potrebno je ispitati ispravnost rezervne kopije i procijeniti koliko je pouzdan medij na kojem je ona smještena. Rezervna kopija gubi svoju namjenu ukoliko se za vrijeme povrata podataka otkrije da je ona na pogrešnom mediju, pogrešno označena ili uništena. Rezervne kopije podataka, smještene na informacijskom sustavu institucija, rade se u svrhu osiguranja podataka od vitalnog značaja za normalno funkcioniranje institucije. Zadatak rezervnih kopija je osigurati oporavak sustava na temelju autentičnih, cjelovitih i raspoloživih prethodno pohranjenih podataka, u slučaju oštećenja nastalih povredom integriteta podataka usljed vremenskih nepogoda, potresa, ratnih razaranja, požara, poplave ili kavarije samih sustava.

Politika rezervnih kopija ima namjeru da jedinstveno u cijeloj instituciji definira načine postupanja prema podacima, načine izrade rezervnih kopija te vraćanja podataka u slučaju određenih gubitaka. Rizik koji se odnosi prema informacijama određuje svaka institucija zasebno, a učestalost izvođenja izrade rezervnih kopija se određuje sukladno važnošću informacija i pripadajućim rizikom. Postupak izrade rezervnih kopija i vraćanje podataka treba biti dokumentovan u obliku procedure i primjenjiv u svim dijelovima institucije.

2. Razlozi za izradu rezervnih kopija

Jedan od glavnih razloga za izradu rezervnih kopija je raspoloživost sustava. Svaki poremećaj u radu sustava se odražava u prestanku rada istog. Posljedice nemogućnosti odvijanja poslovnih procesa se ovisno o važnosti tih procesa, mjere u različitim iznosima (od hiljadu do milijun). S tim razlogom je potrebno osigurati izradu rezervnih kopija kako bi se u izvanrednim okolnostima moglo nastaviti sa poslovanjem. Osiguranje neprekidne raspoloživosti i mogućnost nastavka rada informacijskog sustava usljed nepredviđenih okolnosti, čine uspješnim poslovanje institucije, dok se u slučajevima neispunjena tih uvjeta uzrokuju uz financijske i neke nepopravljive štete kao što su gubitak ugleda, nepovjerenje građana i prestanak suradnje sa međunarodnim institucijama. Ukoliko institucija raspolaže rezervnim kopijama, u slučajevima elementarnih nepogoda (požar, potres, poplava, sabotaže, teroristički napadi, itd…) ili drugih uzroka prekidanja rada, institucija posjeduje mogućnost uspostave poslovanja na drugim lokacijima. Neki od uzroka koji mogu prouzročiti prekid poslovanja su kvarovi na strujnom napajanju, kvarovi računala ili diskovnih medija čime se trenutno gube informacije. Izuzev tih uzroka prekidanja poslovanja postoje i oni uzrokovane ljudskim faktorom, a to su ljudska pogreške, zlonamjerne aktivnosti lokalnih korisnika ili udaljenih napadača. Također, virusi i drugi maliciozni programi mogu uništiti vrijedne podatke. Još jedan razlog za izradu rezervnih kopija je zakonska obveza čuvanja financijskih i drugih sličnih podataka. Ovisno o propisanim rokovima za čuvanje određenih podataka definira se i politika izrade rezervnih kopija. Rezervne kopije su također validan dokaz u sudskim procesima i zato je ponekad važno posjedovati periodične rezervne kopije kojima se može dokazati postojanje određenih informacija. Institucije često trebaju čuvati stare podatke kada rade na poslovima koji uključuju istraživanje i razvitak. Naime, tijekom razvitka nekog programa ili sl., koji može trajati i više mjeseci ili godina, moguće su situacije u kojima je potrebno odustati od odabranog smjera rada i vratiti se u neku staru fazu koja može biti unazad i nekoliko mjeseci.

3. Postupci u izradi rezervnih kopija

Svaki institucija sam za sebe treba donijeti odluku o tome koji su im podaci važni i za koje podatke je potrebno izrađivati rezervne kopije. U praksi se obično izrađuju rezervne kopije podataka generiranih aplikacijama dok se za same aplikacije u pravilu ne izrađuju rezervne kopije. Prilikom procesa izrade rezervnih kopija pažnju je potrebno posvetiti i smještaju podataka. Naime, podaci se mogu spremati na lokalnom računalu, na udaljenom računalu koji služi kao "data" server ili na nekim prenosnim medijima. Sam proces izrade rezervnih kopija odvija se u nekoliko faza:

Identificiranje podataka

Institucije trebaju odlučiti koji podaci su važni za instituciju ili korisnike. U praksi se kao najbolja praksa pokazala simulacija kojom se definiraju podaci koje je potrebno vratiti u slučaju kvara računala. Obično su to podaci koje generišu tekstualni i tabelarni programi, baze podataka i elektronička pošta. Mnogi od njih posjeduju mogućnost stvaranja jedinstvene backup datoteke iz koje je naknadno moguće vratiti podatke. Svakako je dobro posavjetovati se sa stručnjacima prilikom odlučivanja o tome što sve je potrebno staviti u sigurnosnu kopiju.

Određivanje prihvatljivog medija

S obzirom na prirodu sadržaja čija rezervna kopija se kreira, potrebno je odrediti i prikladan medij. Najčešće se odabire onaj medij koji je na jednostavan način podržan od računala, što znači da spremanje tekstualnih datoteka u obliku ispisanih stranica nije najpristupačniji oblik. Također Institucija može da radi bekap na više od jednog medaja radi povećanja redudandnosti navedenih bekapa.

Označavanje rezervnih kopija

Svi mediji koji sadrže rezervne kopije moraju biti jedinstveno i precizno označeni. Informacije koje su istaknute označavaju datum stvaranja kopije, broj kopije u nizu kopija i datum stvaranja. Preporučuje se održavanje zapisa o rezervnim kopijama u pisanom obliku gdje su navedene detaljnije informacije i reference. Također u slučaju korištenja softvera za kreiranje automatskog bekapa prepuručuje se da isti generiše navedene podatke o datumu broju rezervne kopije u elektroničkom obliku.

Čuvanje rezervnih kopija

Zapise o rezervnim kopijama potrebno je određeno vrijeme čuvati. U praksi se koriste zapisi stari jedan dan, sedmični, mjesečni, polumjesečni, polugodišnji i godišnji - ovisno o tome koja je količina podataka koju želimo sačuvati. Ovim postupkom se institucije osiguravaju od gubitka podataka i postupak je za korisnike potpuno transparentan. Sam postupak se u praksi najčešće naziva "generacijska rezervna kopija" koja može sadržavati i po nekoliko generacija zapisa rezervnih kopija.

Smještaj rezervnih kopija

Rezervne kopije se trebaju smjestiti zajedno sa pripadajućim zapisima na sigurnu lokaciju. U idealnoj situaciji se kopije drže na drugoj lokaciji dovoljno udaljenoj od originalne kako bi se izbjegle prirodne nepogode (vatra, poplava, …) i time omogućilo sigurno vraćanje podataka i odvijanje procesa poslovanja.

Testiranje rezervnih kopija

Nakon obavljanja procesa izrade rezervnih kopija potrebno je testirati vraćanje podataka s medija. Ovim postupkom se provjerava da li su svi podaci iz rezervne kopije ispravno vraćeni. Time se osigurava proces eventualnog vraćanja podataka u slučaju neke opasnosti. Institucije uvijek moraju posjedovati plan za najgori mogući scenarij kao što je npr. potpuni gubitak podataka na sustavu. Zbog toga treba postojati definiran postupak vraćanja

podataka na zamijenjeni hardver i uspostava prethodnog operativnog stanja. Nakon obavljene procedure vraćanja podataka često je potrebno obnoviti licence za pripadajuće aplikacije jer su postupci kojima se generiše lozinka često vezani uz konfiguraciju hardvera na računaru kao što je čvrsti disk, MAC adresa mrežne kartice ili ime servera. Postupak testiranja vraćanja podataka moguće je izvršiti u dvije faze:

- testiranje na postojećem računalu ili
- testiranje na računalu slične konfiguracije.

U postupcima izrade rezervnih kopija potrebno je obratiti pažnju na dodatne zahtjeve. Važno je gdje su podaci smješteni s obzirom na prirodu podataka i njihovu važnost za Instituciju. S obzirom na postojeće zakone o čuvanju podataka, ukoliko se radi o financijskim podacima ili slično, potrebno je čuvati kopije određeni broj godina. Ukoliko se pri korištenju aplikacija radi o ugovorima o korištenju u određenom periodu, potrebno je osigurati uništenje podataka nakon isteka istog ugovora. Pri izradi rezervnih kopija dobro je imati ovakvu listu za provjeru:

- da li su izrađene rezervne kopije svih podataka, operativnog sustava i pomoćnih programa adekvatno i sustavaski,
- postoje li zapisi o sadržaju rezervnih kopija i njihovom smještaju,
- postoje li zapisi o licenciranim aplikacijama,
- postoje li kopije medija ili zapisa spremljene na udaljenoj lokaciji,
- da li je povremeno proveden postupak vraćanja podataka sa medija,
- može li novi hardver čitati podatke sa postojećih medija,
- hoće li se zbog postojećih licenci aplikacija pokretati na novom hardveru i
- da li je proveden postupak potpunog vraćanja podataka u određenom vremenskom razdoblju.

U praksi se ne preporučuje korištenje samo jednog medija za potrebe arhiviranja. Rizik koji je povezan sa gubitkom podataka je manji ukoliko postoji više kopija istih podataka. Ukoliko se radi o optičkim medijima preporučuje se korištenje većeg broja jer je njihova cijena zanemariva s obzirom na štetu koja se može prouzročiti gubitkom podataka. Također, ukoliko se svakodnevno sprovodi izrada rezervnih kopija ili barem u nekim definiranim razdobljima, smanjuje se rizik gubitka podataka. Ukoliko se periodično sprovodi stvaranje rezervnih kopija uvijek postoji mogućnost vraćanja podataka. A u slučajevima kada se radi o većem kvaru kao što je npr. mehanički kvar na tvrdom disku, onda su najčešće uništeni svi podaci na njemu. Jedini način vraćanja podataka je iz rezervne kopije. Preporučuje se koristiti drugi medij od onog izvornog na kojem su podaci iz kojih su izrađene rezervne kopije. Postoji više metoda za stvaranje rezervnih kopija. Jedna od najčešćih je stvaranje vlastitih arhiva od strane Institucije. Pri tome se najčešće izrađuju rezervne kopije za one podatke koje Instituciji predstavljaju važan informacioni resurs. Izuzev takvih stvaranja arhiva određenih specifičnih informacija, često se koristi i stvaranje rezervnih kopija sustava baza podataka. Administratori u praksi sprovode stvaranje rezervnih kopija niza korisničkih direktorija. Pri tome administratori mogu raditi rezervne kopije svih podataka ili samo izmijenjenih tj. novih podataka. Pošto se kod izrade rezervne kopija najčešće koriste velike količine datoteka, u pravilu se one kompresuju odgovarajućim sustavskim alatima.

4. Vrste rezervnih kopija

Stvaranje rezervne kopije (backup) ne utječe na stupanj sigurnosti samog IS, ali je od ključnog značaja kada se poslije rezervne krize javi potreba da se izgubljeni podaci povrate. Ponekad je na temelju rezervne kopije moguće utvrditi uzrok pada sustava - rekonstrukcijom rezervnih propusta ili grešaka u IS, i slično. Preporučeno je i eksterno i interno čuvanje kopija. Eksterni backup se odnosi na čuvanje datih kopija podataka na posebnim diskovima u posebnim sefovima koji su zaštićeni od mogućih nezgoda (primjer: vatrostalni sefovi). Interni backup podrazumjeva čuvanje kopija baze podataka u okviru IS, odnosno na različitim serverima ili na serveru koji je posebno namjenjen za backup. Servere treba kopirati noću. Diferencijalna kopiranja (backup promjena) treba obavljati svake noći, dok cjelokupni backup treba obavljati jednom u sedam dana. Dnevne izrade kopije treba čuvati jednu sedmicu, dok bi sedmični trebalo čuvati jedan mjesec. Mjesečne rezervne kopije treba čuvati jednu godinu, dok bi godišnje trebalo čuvati zauvijek. Podrazumijeva se da te rezervne kopije treba zaštiti od svih vrsta fizičkih povreda. Treba imati u vidu da se izbrisani podaci ponekad ne mogu povratiti.

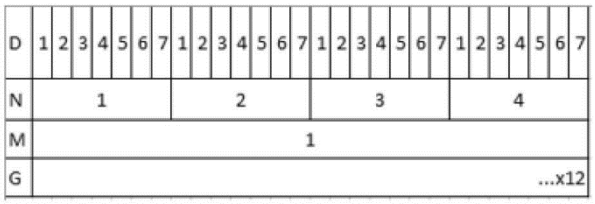

Oznaka	Opis	Period čuvanja
D	Dnevni *backup*	7 dana
N	Nedeljni *backup*	1 mjesec
G	Mjesečni *backup*	1 godina

U nastavku slijede preporuke iz prakse za izradu rezervnih kopija:

- Provjera vraćanja podataka nakon nepravilnosti u radu sustava - u praksi se obavljaju provjere i testiranja da li je moguće nastaviti poslovanje npr. nakon kvara na čvrstom disku, ukoliko smo izgubili medije sa rezervnim kopijama ili su one ukradene. U testiranje su uključene različite smjernice koje analiziraju koliko je potrebno da se poslovanje vrati u fazu kad su izgubljeni podaci, koji su preduvjeti potrebni za to, ko je odgovoran i sl. Sve ove smjernice moraju biti sadržane prilikom izrade politike rezervnih kopija.
- Periodična provjera rezervnih kopija - iz razloga što mediji i pripadajući hardver mogu biti veoma nepouzdani potrebno je periodički provoditi testiranja koja se odnose na njihovu ispravnost. Velika količina podataka pohranjenih na trakama ili disketama je beskorisna ukoliko se ne mogu pročitati sa istih. U tu svrhu potrebno je periodično provjeravati ispravnost rezervnih kopija.
- Čuvanje starih verzija rezervnih kopija - nekad je potrebno izvjesno vrijeme kako bi se utvrdilo da je neka datoteka uništena ili pobrisana. Zbog takvih slučajeva uvijek je potrebno čuvati stare verzije rezervnih kopija određeno vrijeme ili onoliko koliko nalaže zakon. Moguće je čuvati sedmične, mjesečne, polugodišnje ili godišnje verzije rezervnih kopija. Preporučuje se stare kopije čuvati na različitoj lokaciji od one na kojoj su podaci.
- Provjera sustava baza podataka prije izrade rezervnih kopija - ukoliko se radi o povratku podataka sustava koji je prethodno uništen onda je rezervna kopija

beskorisna. Preporučuje se prije izrade rezervne kopije provjeravanje integriteta sustava baza podataka.
- Provjera da se datoteka ne koristi tokom stvaranja rezervnog zapisa - ukoliko se datoteka koristi prilikom izrade rezervne kopije ona je beskorisna jer ne sadrži ispravnu i važeću verziju.
- Stvaranje rezervne kopije prije velikih promjena u sustavu baza podataka - korisno je imati rezervnu kopiju prije testiranja novog hardvera, popravaka na sustavu ili instalacije novih aplikacija.

Prilikom izrade rezervnih kopija institucije mogu koristitit i druge metode kao što su electronic vaulting, journaling i mirroring u ovisnosti o vrste poslovavanja i potreba institucije kada je u pitanju izrada rezervnih kopija.

5. Zaključak

Procesom stvaranja sigurnosnih kopija i povratom podataka smanjuju se rizici kojima je izložen informacijski sustav. Redovit i pouzdan postupak izrade sigurnosnih kopija je postupak koji se ne smije izbjeći. Bez obzira kako se tretira sustav ne mogu se izbjeći rizici od neželjenih posljedica. Rizici su obično veći nego su ljudi to sposobni shvatiti, a prema podacima se treba odnositi ozbiljno prije nego se osjete posljedice gubljenja istih. Po statistici 90% organizacija propada ako izgube vitalne zapise što pokazuje koliko su moderne organizacije ovisne o informacijskoj podršci. Jedan od nedostataka izrade sigurnosnih kopija je cijena. Naime, proces uključuje odgovarajuće medije, opremu na kojoj se pohranjuju informacije, zaposlenike koji su zaduženi za održavanje sigurnosnih kopija i primjenu politike izrade sigurnosnih kopija, a to organizacijama uzrokuje troškove bez jasno vidljivih rezultata. Ipak, dugoročno gledano ta cijena je zanemariva u odnosu na cijenu koju može platiti tvrtka ili pojedinac ukoliko nije u stanju obavljati posao. Dodatan problem koji je moguć kod organizacija koje provode politiku izrade sigurnosnih kopija je otpor zaposlenika. Zaposlenici često sam postupak izrade sigurnosnih kopija smatraju bespotrebnim jer nisu svjesni važnosti sigurnosnih kopija za cijelu organizaciju. Ipak svi su ovi potencijalni nedostaci izrade sigurnosnih kopija zanemarivi u odnosu na mogućnost prekida poslovanja i propadanja organizacije u slučaju izostanka podataka. Stoga je podatke potrebno adekvatno zaštiti, a jedan od neophodnih načina je i izradom sigurnosnih kopija.

Sukladno s Politikom i Smjernicama o rezervnim kopijama preporučuje se Institucijama BiH da donesu svoj interni akt u kojem će definirat **pravila/procedure za izradu rezervnih kopija.**

Literatura

1. Politika upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017. - 2022. godina ("Službeni glasnik BiH", broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 - Sigurnosne tehnike - Sistem za upravljanje sigurnošću informacijama - Zahtjevi
3. Standard ISO/IEC 27002 - Sigurnosne tehnike - Pravilo dobre prakse za kontrole sigurnost informacija

SMJERNICE O ZAPOSLENJU I PREKIDU ZAPOSLENJA

1. Suština

Suština smjernica o zaposlenju i prekidu zaposlenja je definirati procedure kojima će se precizirat koraci koje je potrebno preduzeti u pogledu sigurnosti prilikom zaposlenja, sklapanja ugovora o zaposlenju ili suradnji i koje definiraju na koji način kvalitetno sprovesti prekid zaposlenja ili raskid ugovora. Cilj navedenih procedura je smanjenje rizika od ljudske pogreške, krađa, prevara i zlouporabe resursa informacijskih sustava institucije.

2. Procedure sklapanja ugovora

Odgovorne osobe pri sklapanju ugovora o zaposlenju ili suradnji trebalo bi da provedu mjere definirane sljedećim procedurama:

2.1. Provjera

Provjera (eng. screening) u svrhu kontrole potencijalnih zaposlenika ili poslovnih partnera jedna je od preventivnih metoda kojima institucija može djelovati na sigurnost informacijskog sustava. Odgovorna osoba treba sprovesti ili inicirati provjeru i ispitivanje nad potencijalnim zaposlenikom. Proces provjere i ispitivanja treba uzeti u obzir sva prava i zakonske odredbe privatnosti te ukoliko je dopušteno uključiti sljedeće:
- raspoložive reference karaktera, poslovanja itd.,
- pregled dostupnih CV-a, kontrola dostavljenih podataka,
- potvrde o školovanju i profesionalnim kvalifikacijama,
- dokazi identiteta (putovnica),
- da li je osoba kazneno gonjena itd.

Prikupljene podatke potrebno je dokumentirati kao **povjerljive podatke** te prema njima napraviti procjenu da li postoji mogućnost zlouporabe informacijskog sustava od strane potencijalnog zaposlenika.

2.2. Uvjeti zaposlenja i ugovor odgovornosti

Prije zaposlenja osoba u institucijama BiH, sklapanja partnerstva sa drugom organizacijom ili uključivanja u posao treće strane neophodno je u rješenje ili ugovor uključiti dio koji sve strane obvezuje na pridržavanje pravila definiranih sigurnosnom politikom. Rješenje ili ugovor treba sadržavati dodatak sa pojašnjenjima i stavovima:
- da svaki zaposlenik, partner ili treća strana, prije dobivanja prava pristupa imovini organizacije, treba potpisati ugovor o povjerenju,
- zakonskim pravima i odgovornostima svakog zaposlenika, korisnika i poslovnog partnera,
- odgovornostima institucije o čuvanju i rukovanju informacijama o zaposlenima,
- odgovornostima u slučaju obavljanja posla izvan radnog vremena ili izvan prostorija institucije (npr. doma),
- akcijama koje je potrebno preduzeti ukoliko se utvrdi nepridržavanje pravila definiranih sigurnosnom politikom.
- Pojašnjenjima o postupcima u slučaju kad zaposlenik napušta Institucija u smislu poništavanja korisničkih naloga za pristup aplikacijama, sustavima i drugim resursima Institucije.

2.3. Odgovornosti rukovoditelja institucija

Rukovoditelji institucija treba da zahtjevaju i insistiraju na pridržavanju pravila definiranih sigurnosnom politikom od strane zaposlenih, korisnika, poslovnih partnera i treće strane. Njihova je obveza sve zaposlenike, korisnike, partnere i treće strane:
- pravilno i jasno informirati o njihovim ulogama u sprovođenju sigurnosti te o njihovim odgovornostima prije dodjeljivanja prava pristupa osjetljivim informacijama,
- pružiti im uvid u obliku smjernica o tome šta se očekuje od njih ovisno o njihovim ulogama,
- motivisati da se pridržavaju pravila definiranih sigurnosnom politikom,
- osigurati potrebnu razinu svijesti o potrebi za sigurnošću, ovisno o ulogama.

2.4. Educiranje o informacijskoj sigurnosti

Svi zaposleni institucije i ukoliko se ukaže potreba, partneri i personal treće strane trebaju proći odgovarajuću obuku o svijesti o informacijskoj sigurnosti te pravodobno biti upoznati sa dopunama ili promjenama u sigurnosnoj politici institucije.

Temeljni pojmovi o sigurnosti i obuka o svijesti o informacijskoj sigurnosti trebaju bit prezentirani zaposlenima, partnerima i trećoj strani prije dodjeljivanja prava pristupa informacijama. Educiranje korisnika mora bit sukladno s ulogom, sposobnošću i odgovornosti pojedinca.

3. Prestanak radnog odnosa

Postupak prestanka radnog odnosa zaposlenog u instituciji važno je pravodobno i kvalitetno obaviti kako se korisniku ne bi pružila mogućnost obavljanja zlonamjernih radnji. Prilikom prestanka radnog odnosa potrebno je zadovoljiti sljedeće sigurnosne kontrole:

- najvažniji dio prestanka radnog odnosa - **ukloniti sva prava pristupa** resursima institucije; ukoliko je moguće potrebno je prava pristupa ukloniti automatski pomoću posebnih programa (pristup programskim resursima),
- svi ključevi, pametne kartice i sl. također moraju biti vraćeni,
- svu imovinu koju je dobio na korištenje korisnik mora vratiti u posjed institucije,
- svi postupci vezani uz prestanka radnog odnosa (npr. vraćena imovina) trebaju biti dokumentirani.

4. Zaključak

Sukladno s Politikom i Smjernicama o zaposlenju i prekidu zaposlenja preporučuje se Institucijama BiH da donesu svoj interni akt u kojem će definirat **pravila/procedure o zaposlenju i prekidu zaposlenje.**

Literatura

1. Politika upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017. - 2022. godina ("Službeni glasnik BiH", broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 - Sigurnosne tehnike - Sustav za upravljanje sigurnošću informacijama - Zahtjevi
3. Standard ISO/IEC 27002 - Sigurnosne tehnike - Pravilo dobre prakse za kontrole sigurnosti informacija

SMJERNICE ZA IZRADU METODOLOGIJE PROCJENE RIZIKA

Uvod

Potrebe za kvalitetnim rješenjima i pouzdanim sustavom upravljanja sigurnošću unutar institucije postala je jedan od temeljnih zahtjeva za uspješno obavljane poslovnih zadataka. U vrijeme kada računarska komunikacijska infastruktura predstavlja okosnicu poslovanja gotovo svih modernih firmi i institucija, upravljanje sigurnosnim rizicima igra veoma važnu ulogu u procesu zaštite informacijskih resursa i poslovnih procesa.

Za proces upravljanja sigurnosnim rizikom slobodno se može reć da predstavlja temelj izgradnje sigurne i pouzdane računarske infrastrukture. Identifikacija kritičnih informacijskih resursa i određivanje pripadajućih sigurnosnih rizika, proces je koji omogućuje kvalitetnije i ekonomičnije donošenje odluka vezanih uz unaprjeđenje sigurnosti. Bez odgovarajućih analiza i kvalitetno razrađenih planova, razvitak i implementiranja sigurnog računarskog okruženja vrlo je često kaotičan proces koji rezultuje brojnim propustima i nedostatcima.

U ovom dokumentu opisani su temeljni ciljevi i ideje procesa upravljanja sigurnosnim rizicima, načini njegovog sprovođenja, kao i tipični problemi koji se javljaju u ovom području. Veći dio dokumenta posvećen je procjeni rizika, postupku na kojem se bazira gotovo cijeli program upravljanja sigurnosnim rizikom.

Upravljanje sigurnosnim rizikom

Sigurnosni rizik definira se kao mogućnost realiziranja nekog neželjenog događaja, koji može negativno utjecat na povjerljivost (engl. confidentiality), integritet (engl. integrity) i raspoloživost (engl. availability) informacijskih resursa. Pod informacijskim resursima podrazumijevaju se sva ona sredstva koja institucija koristi u svrhu ostvarivanja svojih poslovnih ciljeva (hardver, softver, ljudski resursi, podaci i sl.)

Precizno identificiranje, odnosno klasifikacija informacijskih resursa prvi je, i vrlo važan, korak procesa upravljanja sigurnosnim rizikom, budući da se na temelju njega određuje koji resursi zahtijevaju kakav tretman sa stanovišta sigurnosti. Neadekvatno obavljeno identificiranje resursa može cijeli proces odvesti u pogrešnom smjeru, čime se u potpunosti gubi njegov značaj i smisao. Upravljanje sigurnosnim rizikom (engl. Risk Management), relativno je nova disciplina u području sigurnosti IT sustava, koja je proizašla iz potrebe za standardizacijom i formalizacijom postupaka vezanih uz upravljanje sigurnošću. Definira se kao proces identifikacije onih činilaca koji mogu negativno utjecati na povjerljivost, integritet, i raspoloživost računarskih resursa, kao i njihova analiza u smislu vrijednosti pojedinih resursa i troškova njihove zaštite. Završni korak obuhvaća preduzimanje zaštitnih mjera koje će identificirati sigurnosni rizik svesti na prihvatljivu razinu, sukladno poslovnim ciljevima institucije.

U kojoj mjeri i na kojim mjestima će se pristupiti umanjivanju sigurnosnog rizika, odluka je prvenstveno menadžmenta, kao one funkcije koja ima mogućnost donošenja odluka i pravo raspolaganja nad proračunom institucije. Sigurnosni rizik moguće je tretirati na nekoliko načina. Moguće ga je prihvatiti onakvim kakav je, moguće je pristupiti njegovom umanjivanju, implementiranjem odgovarajućih sigurnosnih kontrola, a moguće je i njegovo ignorisanje, odnosno prebacivanje drugim institucijama. Spomenute tehnike bit će detaljnije opisane kasnije u dokumentu. Donošenje odluka vezanih uz upravljanje rizikom vrlo je odgovoran i zahtjevan posao koji, osim određene razine stručnosti, zahtjeva i veoma dobro poznavanje IT sustava i njegove funkcije.

Proces upravljanja sigurnosnim rizicima sastoji se od tri faze:

- procjena rizika (engl. Risk Assessment);
- umanjivanje rizika (engl. Risk Mitigation);
- ispitivanje i analiza (engl. Evaluation and Assessment).

Svaka od navedenih faza ima svoju ulogu i cilj u kompletnom programu upravljanja sigurnosnim rizikom. U nastavku dokumenta biti će detaljnije opisana svaka od faza, zajedno sa svojim temeljnim karakteristikama i specifičnostima.

Procjena rizika

Procjena rizika vrlo je složen i zahtjevan postupak te stoga mora biti proveden profesionalno i temeljno kako bi se dobili mjerodavni podaci. Sam proces analize i procjene najbolje je dodjeliti sigurnosnim stručnjacima sa iskustvom na području sigurnosti informacijskih sustava (po mogućnosti neovisnim konzultantima), a razultate procjene dati menadžmentu na temelju kojih će se donosit odgovarajuće odluke. Proces procjene rizika sastoji se od devet koraka:

- Korak 1: Identificiranje i klasificiranje resursa (engl. Asset Identification);
- Korak 2: Identificiranje prijetnji (engl. Threat identification);
- Korak 3: Identificiranje ranjivosti (engl. Vulnerability Identification);
- Korak 4: Analiza postojećih kontrola (engl. Control Analysis);
- Korak 5: Vjerojatnoća pojave neželjenih događaja (engl. Likelihood Determination);

- Korak 6: Analiza posljedica (engl. Impact Analysis);
- Korak 7: Određivanje rizika (engl. Risk Determination);
- Korak 8: Preporuke za umanjivanje (engl. Control Recommendation);
- Korak 9: Dokumentacija (engl. Result Documentation).

Na sljedećoj slici (Slika 1) priložen je dijagram na kojem je prikazan tjek navedenih faza sa ulaznim i izlaznim parametrima. Treba napomenuti da se koraci 2, 3 i 4 mogu sprovoditi u paraleli nakon što je dovršen korak 1.

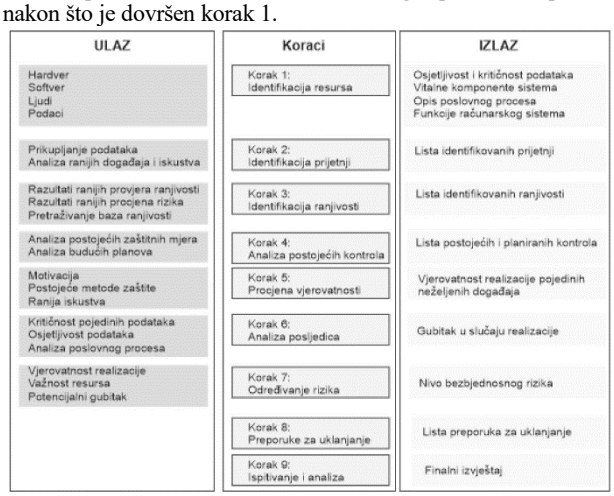

Slika 1: Procjena rizika - dijagram

Iako određivanje sigurnosnog rizika zahtjeva provođenje svih ovih koraka, sam rizik matematički se može posmatrati kao funkcija tri parametra: prijetnji, ranjivosti i vrijednosti resursa (Slika 2).

Rizik=f (Prijetnje, Ranjivosti, Vrijednost resursa)

Što je sustav više izložen prijetnjama, što je veći broj ranjivosti i što je resurs značajniji za instituciju to je i sigurnosni rizik veći. Naravno, jasno je da se sigurnosni rizik nikada neće uklanjati smanjivanjem vrijednosti resursa, već implementiranjem odgovarajućih sigurnosnih kontrola koje će utjecat na parametre ranjivosti i prijetnji.

Vrijednost resursa koji je ovdje naveden kao jedan od parametara o kojemu ovisi razina sigurnosnog rizika, može se posmatrati i na drugačiji način. Naime, vrlo često se umjesto vrijednosti resursa kao treći parametar u obzir uzima potencijalni gubitak za instituciju u slučaju gubitka ili neraspoloživosti resursa o kojem se govori. Bez obzira o kojem je od dva navedena parametra riječ, ishod je identičan, budući da su vrijednost resursa i posljedice u slučaju gubitka dvije direktno vezane veličine.

Identificiranje i klasificiranje resursa

Prvi korak u postupku procjene rizika je identificiranje, odnosno klasificiranje informacijskih resursa. U ovom koraku potrebno je identificirati sve one resurse koji predstavljaju značaj za instituciju te im dodijeliti odgovarajuću vrijednost. Ukoliko postoji mogućnost, svakom resursu potrebno je dodijeliti konkretnu novčanu vrijednost, budući da to uveliko može doprinjeti kvaliteti rezultata cijelog postupka.

Identificiranje i dodjeljivanje vrijednosti pojedinim resursima potrebno je obaviti kako bi se u konačnici implementirale samo one sigurnosne kontrole koje su financijski isplative.

Postupku dodjeljivanja vrijednosti resursima potrebno je posvetiti posebnu pažnju, budući da loše procjene u ovom slučaju mogu cijeli proces odvesti u pogrešnom pravcu. Prilikom određivanja vrijednosti potrebno je u razmatranje uzeti brojne druge faktore, osim inicijalnih troškova njegove nabave. Neki od faktora koje je potrebno uzeti u obzir su:

- troškovi razvitka;
- troškovi održavanja i administracije;
- troškovi educiranja;
- troškovi zamjene, nadogradnje i sl.

Neki od tipičnih resursa koji predstavljaju važnost za instituciju su:

- hardver;
- softver;
- mreža i mrežni uređaji;
- podaci;
- ljudski resursi i sl.

Pod sigurnosnim prijetnjama (engl. Threat) smatraju se svi oni neželjeni faktori koji se mogu negativno odraziti na integritet, povjerljivost i dostupnost resursa. Izvori prijetnji (engl. threat agents) mogu se podijeliti u dvije temeljne skupine:

Namjerne - oni izvori koji ciljano iskorištavaju nedostatke u sustavima u svrhu ostvarivanja neovlaštenog pristupa. U ovu skupinu najčešće spadaju neovlašteni korisnici, razni maliciozni programi (crvi, virusi...) i sl.

Nenamjerne - oni izvori koji rezultuju slučajnim iskorištavanjem ranjivosti u sustavu, npr. elementarne nepogode kao što su požari, poplave, potresi, udari groma i sl.

U okviru procjene rizika vrlo je važno generirati iscrpnu listu svih onih prijetnji, namjernih i nenamjernih, koje predstavljaju potencijalnu opasnost za informacijski sustav.

Prilikom identificiranja prijetnji poželjno je u obzir uzeti sve ranije incidente i ostale neželjene događaje, motive koji mogu biti podloga za provođenje napada, lokaciju na kojoj se nalaze resursi te ostale faktore koji na bilo koji način predstavljaju prijetnju za IT sustav. Vrlo često od koristi mogu biti i razgovori sa administratorima sustava ili drugim osbljem, koje je u svakodnevnom kontaktu sa komponentama sustava.

Neke od prijetnji koje su tipične za informacijske sustave uključuju:

- neovlaštene korisnike,
- maliciozne programe (virusi, crvi, trojanski konji,...),
- elementarne nepogode (poplave, potresi, požari,...),
- korisničke pogreške (namjerne i slučajne),
- krađu,
- greške u programiranju (namjerne i slučajne),
- neispravno rukovanje resursima,
- industrijsku špijunažu,
- interne napade, i sl.

Za svaku od identificiranih prijetnji potrebno je odrediti povezanost sa resursima institucije, motive koji stoje iza svake od njih te načine na koje prijetnje mogu utjecati na poslovne procese. Što je detaljnije razrađena lista prijetnji to je jednostavnije odrediti sigurnosni rizik povezan sa odgovarajućim resursom.

Identificiranje ranjivosti

Pod pojmom ranjivosti (engl. Vulnerability), smatraju se svi propusti i slabosti u sustavu sigurnosti koji omogućuju sprovođenje neovlaštenih aktivnosti. Ranjivosti mogu biti posljedica pogrešaka u procesu dizajna ili implementiranja sustava, kao i propusta u sustavu sprovođenja sigurnosnih pravila i procedura. Iako se ranjivosti najčešće povezuju uz greške u programskom kodu, mogući su i brojni drugi primjeri, kao što su površno implementirana fizička sigurnost, nepoznavanje i neprikladan odabir tehnologija i alata, propusti u održavanju sustava i sl.

Prema izrazu za sigurnosni rizik, za uspješno određivanje sigurnosnog rizika potrebno je također identificirati i sve ranjivosti, odnosno sigurnosne propuste u sustavu. Bez adekvatne

analize ranjivosti, gotovo je nemoguće pouzdano određivanje sigurnosnog rizika. Ovisno o broju i karakteru ranjivosti u sustavu, sigurnosni rizik može bit veći ili manji. Implementiranjem sigurnosnih kontrola kojima će se umanjiti broj ranjivosti u sustavu, direktno je moguće utjecati na umanjivanje sigurnosnog rizika.

Kada se govori o procjeni rizika, veoma je važno da se ranjivosti analiziraju u kombinaciji sa identificiranim prijetnjama, budući da su ova dva parametra međusobno povezana. Ukoliko ne postoji prijetnja koja bi iskoristila određenu ranjivost, tada ne postoji niti sigurnosni rizik. Tamo gdje nema rizika ne isplati se ulagati u zaštitu, a to je temeljni cilj postupka upravljanja sigurnosnim rizikom: implementiranje samo onih zaštitnih mjera koje će biti opravdane i smislene u pogledu zaštite poslovnih ciljeva institucije.

U sljedećoj tabeli (Tabela 1), dat je primjer nekih od ranjivosti koje su tipične za IT sustavi, zajedno sa prijetnjama koje su vezane uz svaku od njih.

Ranjivost	Prijetnja
Sigurnosni propusti u programskom kodu	Neovlašteni korisnici Maliciozni programi Nezadovoljni zaposleni Teroristi
Neadekvatna konfiguracija Firewool	Neovlašteni korisnici Maliciozni programi Industrijska špijunaža
Nedostatak protivpožarne zaštite	Požar
Nedostatak antivirusne zaštite	Maliciozni programi (virusi, crvi, trojanski konj)
Neovlašteno korištenje telekomunikacijskih uređaja	Neovlašteni korisnici Maliciozni programi Bivši i nezadovoljni zaposleni

Ono što se nameće kao temeljno pitanje kada se raspravlja o identificiranje i analizi ranjivosti je način na koji je najbolje provesti njihovu detaljnu i temeljnu analizu. Neki od mogućih pristupa su:

- analiza rezultata ranije provedenih procjena rizika (ukoliko takvi postoje),
- analiza internih izvješća i dokumentacija vezanih uz ispitivanje, analizu i unaprjeđenje sigurnosti,
- sprovođenje specijaliziranih sigurnosnih ispitivanja (Vulnerability Scanning, Pentration Testing,Application Testing i sl.),
- pretraživanje javnih baza ranjivosti,
- razgovori sa zaposlenima i sustav administratorima itd...

Razultat ove faze treba biti detaljna lista ranjivosti prisutnih u sustavu, kao i njihova povezanost sa prijetnjama identificiranim u prethodnom koraku.

Analiza postojećih kontrola

U ovom koraku cilj je analizirati one sigurnosne kontrole koje su već implementirane ili koje se namjeravaju implementirati u svrhu zaštite informacijskih resursa. Ukoliko se želi izračunati vjerojatnost iskorištavanja pojedine ranjivosti od strane identificiranih prijetnji, što je sljedeći korak procesa procjene rizika, potrebno je u obzir uzeti sve postojeće kontrole prisutne u sustavu. Vrlo je mala vjerojatnost da će određena slabost ili nedostatak biti iskorišteni, ukoliko su implementirane kvalitetne sigurnosne kontrole ili ukoliko postoji mali interes za njenim iskorištavanjem. Sustavi koji barataju povjerljivim podacima kao što su npr. brojevi kreditnih kartica, obračuni plata i sl., predstavljaju puno veći izazov za neovlaštene korisnike u odnosu na ostale sustavi koji upravljaju manje povjerljivim podacima.

Sigurnosne kontrole mogu biti tehničke i ne-tehničke prirode. Pod tehničkim sigurnosnim kontrolama smatraju se sve one kontrole koje su implementirane u oblik hardvera, softvera ili nekog drugog sličnog rješenja (npr. firewool, antivirusna zaštita, sustavi kontrole pristupa i sl.). Pod ne-tehničkim kontrolama smatraju su kontrole poput sigurnosnih politika, preporuka i procedura i koje su najčešće rezultat usmene ili pismene predaje.

Još jedna od podjela, koja je više prisutna u krugovima koji se bave računarskom sigurnošću, je ona koja sigurnosna rješenja i mehanizme dijeli na:

- **Preventivne** (engl. Prevention) - ona rješenja koja djeluju preventivo u smislu sprečavanja neovlaštenih aktivnosti (npr. antivirusni programi, firewool, kontrola pristupa, i sl.)
- **Detekcijske** (engl. Detection) - sustavi koji omogućuju detekciju neovlaštenih aktivnosti (npr., alati za provjeru integriteta, i sl.);
- **Reakcijske** (engl. Reaction) - oni mehanizmi koji pomažu pri reakciji na detektovane neovlaštene aktivnosti (npr. forenzička analiza);

Razultat ovog koraka je lista postojećih ili predviđenih sigurnosnih kontrola kojima je cilj zaštita informacijskih resursa institucije.

Vjerojatnost realiziranja

Sljedeći korak u procesu procjene rizikanje određivanje vjerojatnosti iskorištavanja pojedine ranjivosti od strane pripadajućih sigurnosnih prijetnji. Neki od činilaca koje je ovdje potrebno uzeti u obzir su:

- motivacija i interes izvora prijetnji,
- karakter ranjivosti,
- prisutnost i kvalitet postojećih sigurnosnih kontrola.

Vjerojatnost iskorištavanja ranjivosti od strane određenog izvora prijetnji najbolje je izraziti stupanjski: npr. visok, srednji i niski stupanj, pri čemu svaki od definiranih stupnjeva ima određeni značaj i smisao.

U sljedećoj tabeli (Tabela 2) dat je primjer jedne takve podjele, sa tim da je moguće ići i na precizniju podjelu, ovisno od potreba.

Vjerojatnost	Definicija
Visoka	Izvor prijetnje je posebno motiviran za iskorištavanje ranjivosti s obzirom na mogućnost dolaska do povjerljivih podataka. Postojeće sigurnosne kontrole su nedovoljne ili sadrže slabosti koje omogućavaju zaobilaženje definiranih sigurnosnih mjera.
Srednja	Izvor prijetnje je djelimično motiviran. Iako postoje mogućnosti za iskorištavanje ranjivosti postojeće kontrole to otežavaju
Niska	Izostanak motivacije za iskorištavanje ranjivosti. Sigurnosne kontrole kvalitetno su implementirane I iskorištavanje ranjivosti prilično je otežano.

Tabela 2: Vjerojatnost iskorištavanja ranjivosti

Razultat ovog koraka sadrži vjerojatnost iskorištavanja pojedinih ranjivosti identificiranih u prethodnom koraku, s obzirom na navedene prijetnja.

Analiza posljedica

Cilj ovog koraka je procijeniti negativan učinak ako prijetnja uspješno iskoristi ranjivost sustava. Prije analize potrebno je prikupiti informacije o svrsi sustava, te o važnosti i osjetljivosti sustava i podataka. Negativan učinak događaja može se opisati kao narušavanje funkcionalnosti ili bilo kojeg temeljnog načela informacijskog sustava. Osnovni parametri informacione sigurnosti su:

- Povjerljivost (eng. Confidentiality) - siguran pristup informaciji i IS-u isključivo za to ovlaštenom licu.
- Cjelovitost (eng. Integrity) - zaštita ispravnosti i cjelovitosti podataka i informacija.
- Raspoloživost ili dostupnost (eng. Availability) - ovlaštenom licu omogućiti pravovremen i stalan pristup informacijama i IS-u.
- Identificiranje i autentificiranje - osigurava sigurnost informacijskog prostora institucije

- Autorizacija i neporecivost (eng. non-repudiation)

Posljedice koje mogu nastati narušavanjem temeljnih načela mogu biti gubitak konkurentske prednosti, gubitak povjerenja klijenata (curenje ličnih podataka korisnika u javnost), nepoštivanje mjerodavnih propisa (na primjer kršenje regulative u području zaštite ličnih podataka), financijski gubici, donošenje pogrešnih poslovnih odluka (zbog neispravnosti informacija), nemogućnost isporuke usluga klijentima.

Učinke je moguće mjeriti kvantitativno u obliku financijskih sredstava i vremena koje je potrebno uložiti kako bi se popravio sustav ili riješili problemi ili opisati kvalitativno (odnosi se na učinke koji se ne mogu mjeriti kao na primjer gubitak povjerenja).

Određivanje rizika

Cilj ovog koraka je procijeniti razina rizika kojem je izložen informacijski sustav. Utvrđivanje rizika izloženosti određenoj kombinaciji prijetnje i ranjivosti može se izraziti kao funkcija:

- Vjerojatnosti da će određeni izvor prijetnje iskoristiti ranjivost sustava,
- Jačina učinka u slučaju uspješnog izvršenja prijetnje,
- Adekvatnost planiranih ili postojećih kontrola za smanjivanje ili sprječavanje rizika.

Jedna od metoda pomoću koje se može utvrditi razina rizika je matrica procjene rizika.

Matrica razine rizika

Razina rizika može se izračunati pomoću matrice, tako da se pomnoži ocjena koja je dodijeljena vjerojatnosti da izvor prijetnje iskoristi ranjivost IS-a sa ocjenom učinka. Matrica razine rizika (eng. Risk-Level Matrix) može bit različitih dimenzija (3 x 3, 4 x 4, 5 x 5) i sadržavati različite dodijeljene brojčane vrijednosti. Tabela 3 jednostavan je prikaz matrice 3 x 3.

Vjerojatnost prijetnje	Učinak		
Visoka (1.0)	mali 10 X 1.0 = 10	srednji 50 X 1.0 = 50	veliki 100 X 1.0 = 100
Srednja (0.5)	srednji 10 X 0.5 = 5	srednji 50 X 0.5 = 25	srednji 100 X 0.5 = 50
Niska (0.1)	mali 10 X 0.1 = 1	mali 50 X 0.1 = 5	mali 100 X 0.1 = 10

Tabela 3: Matrica razine rizika (prema Stoneburner i sar.)

Svakoj razini se dodaje vrijednost, u ovom slučaju 1.0 za visoku, 0.5 za srednju i 0.1 za nisku vjerojatnost prijetnje, te 100 za veliki, 50 za srednji i 10 za mali učinak. Gledajući Tabelu 3 skala razine rizika bila bi: visoka ako je dobijena vrijednost >50 do 100, srednja ako je >10 do 50 i niska ako je 1 do 10. Ako je procijenjeni rizik veći od 51, potrebno ga je hitno smanjiti i plan korektivnih mjera u što kraćem roku sastaviti. Ako je rizik procijenjen kao srednji (>10 do 50), plan korektivnih mjera se treba u razumnom vremenu sastaviti i sprovesti. Ako se rizik ispostavi kao nizak (1 do 10), treba procijeniti je li potrebno sprovođenje korektivnih mjera ili je rizik kao takav prihvatljiv.

Preporuka kontrola

Nakon određivanja rizika slijedi preporuka kontrola. U ovom koraku predlažu se kontrole i alternativna rješenja koja bi mogla smanjiti ili eliminirati već prije identificirane rizike. Cilj je pomoću predloženih kontrola smanjiti razinu rizika informacijskog sustava i podataka na prihvatljivu razinu, a faktore koje treba prilikom predlaganja uzeti u obzir su: djelotvornost predloženih kontrola, važeće propise, interne akte, te utjecaj na poslovne procese i sigurnost IS-a. Prilikom predstavljanja mogućih kontrola licu zaduženom za prihvaćanje razine sigurnosti stručnjak odnosno analitičar treba ponuditi kao opciju barem dva različita paketa protiv mjera, te za svaku opciju navesti očekivane troškove i količinu rizika koju će prihvatiti donositelj odluke.

Dokumentiranje razultata

Nakon sprovođenja svih prethodnih koraka, odnosno nakon što je proces procjene rizika IS-a završen, potrebno je dokumentirati razultate u obliku službenog izvješća. Izvješće o procjeni rizika pomaže menadžmentu i ostalim odgovornim licima u donošenju odluka o promjenama internih akata i proračuna te o operativnim i upravljačkim promjenama. Izvješće treba imati sustavatski i analitički pristup procjeni rizika. Takav pristup omogućava menadžmentu da razumije rizike i raspodijeli resurse potrebne za smanjenje potencijalnog gubitka.

Ublažavanje rizika

Nakon procesa procjene rizika potrebno je razviti scenarije upravljanja rizicima. Tipični scenariji upravljanja su:

- Prihvaćanje rizika - institucija je upoznata sa intenzitetom rizika, nadgleda ga i procjenjuje njegov utjecaj na poslovanje i poslovne procese. U slučaju da razina rizika postane neprihvatljiva preduzimaju se protivmjere.
- Smanjivanje intenziteta rizika - institucija preduzima odgovarajuće aktivnosti kojima se smanjuje utjecaj rizika na poslovanje ili vjerojatnost njegova nastanka.
- Izbjegavanje rizika -institucija ili u potpunosti ili djelomično izbjegava rizik.
- Podjela rizika - institucija rizik proslijeđuje na neku drugu ili treću stranu (na primjer kupnja police osiguranja).

Ovisno o razultatima procjene rizika, odabire se najadekvatniji scenario. Ako se ispostavi da je rizik veliki, odnosno da postoji visoka vjerojatnost da će ranjivost informacijskog sustava biti iskorištena i time negativno utjecati na poslovanje, potrebno je pod hitno poduzeti odgovarajuće protivmjere (jer adekvatne kontrole ne postoje), te se zahtijeva promptna reakcija najviših razina menadžmenta (strategija smanjenja intenziteta rizika). Ako je rizik poznat, odnosno identificiran, prati se njegov utjecaj na poslovanje i nisu potrebne trenutačne akcije. U ovisnosti o stanju informacijskog sustava odabire se najprikladnija strategija. Prilikom odabira scenarija za upravljanje rizicima, postavljaju se pitanja poput: kada je rizik prihvatljiv, a kada nije? Ili je li i kada je potrebno sprovođenje protivmjera?

Kako donijeti odluku može se jednostavno prikazati pomoću dijagrama stablo odlučivanja:

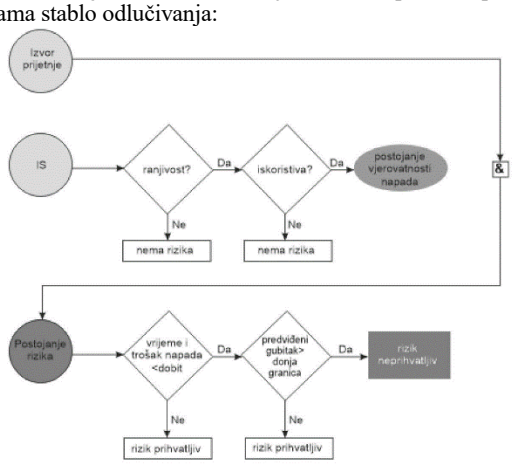

Dijagram 1: Ispitivanje stanja informacionog sistema (prema Stoneburner i sar.)

Ako ranjivost (slabost) IS-a postoji, potrebno je povećati njegovu sigurnost (zaštitu) kako bi se smanjila vjerojatnost iskorištavanja njegove ranjivosti. U slučaju da ranjivost može biti iskorištena, potrebna je višeslojevita zaštita kao i uključivanje administrativnih kontrola kako bi se smanjio ili spriječio rizik. U slučaju da je vrijeme i trošak napada manji od potencijalnog dobitka, potrebno je tada smanjiti napadačevu motivaciju tako da se njegov trošak poveća. Ustanovi li se da predviđeni gubitak institucije nadmašuje donju granicu, potrebno je preduzeti

tehničke i netehničke protivmjere (implementacija odgovarajućih kontrola).

Kontrole informacijskog sustava

Ako se na temelju razultata procesa procjene rizika došlo do zaključka da je informacijski sustav izložen riziku, te da je vjerojatnoća iskorištavanja ranjivosti sustava visoka, potrebno je implementirati nove ili modificirati postojeće kontrole. Scenariji upravljanja rizicima odnose se na određivanje odgovarajućih vrsta informacijskih kontrola, odnosno ručnih, automatskih i poluautomatskih kontrola IS-a. Informacijske kontrole su kontrole ugrađene u rad informacijskog sustava, koje predstavljaju sustav (skup) međusobno povezanih komponenti koje, djelujući jedinstveno i usklađeno, potpomažu ostvarivanje ciljeva IS-a, a usmjeravaju se na neželjene događaje ili procese u IS-u koji mogu nastati iz različitih razloga koji se odnose na unutarnje djelovanje IS-a (netačni podaci, nedjelotvorni procesi, neadekvatni ulazi u sustav i slično) ili uzroke iz njegovog okruženja. Jednostavnije rečeno svrha kontrola je smanjiti vjerojatnoću nastanka neželjenog događaja kao i smanjivanje očekivanih gubitaka do kojih bi došlo kod pojave ili ostvarenja neželjenog događaja/procesa. Što su kontrole informacijskog sustava djelotvornije, to je manji rizik kojem je on izložen.

Kontrole IS-a mogu se podijeliti sa obzirom na način primjene (automatske, ručne), sa obzirom na svrhu (već prije spomenute preventivne, detektivne i korektivne), sa obzirom na hijerarhiju (korporativne, upravljačke, operativne) i sa obzirom na način funkcioniranja (prganizacione, tehnološke, fizičke).

Automatske kontrole predstavljaju zaštitne mehanizme poslovnih procesa, te su najčešće ugrađene u automatizam funkcioniranja IS-a. Ručne kontrole se odnose na ručne provjere funkcioniranja IS-a. Organizacijske se odnose na interne akte kojima se propisuju željena ponašanja prilikom korištenja IS-a, tehnološke odnose se na mrežnu infrastrukturu, podatke i opremu, a fizičke na opipljivi dio imovine informacijskog sustava.

Kako bi se smanjio rizik kojem je IS izložen, te povećala djelotvornost kontrola za rad IS-a i institucije, institucija treba uzeti u obzir korporativne, upravljačke i operativne sigurnosne kontrole ili njihovu kombinaciju.

Standardi i okviri informacijske sigurnosti

Za institucije standardi i okviri predstavljaju važnu podlogu za razvijanje novih ili proširenje već poznatih tematskih područja. Kako bi se podržala informacijska sigurnost, razvili su se tijekom istorije različiti standardi i okviri. Primjenom takvih sigurnosnih standarda i okvira želi se osigurati uvođenje općepriznatih i jedinstvenih metoda za realiziranje informacijske sigurnosti.

Među najpoznatijim standardima i okvirima za informacijsku sigurnost i upravljanje informacijskim sustavima su porodice ISO 27000 standarda, CobiT 5 i ITIL.

Porodica ISO 27000 standarda

Međunarodna organizacija za standardizaciju (eng. International Organization for Standardization) je 2005. godine uvela ISO/IEC 27001 standard, koji je danas najrašireniji standard upravljanja informacijskom sigurnošću. ISO 27001 standard direktno se odnosi na sigurnost informacija i predstavlja minimalne zahtjeve i mjere koje institucija treba poduzeti da bi se uspostavio sustav upravljanja informacijskom sigurnošću (eng. Information Security Management System - ISMS). Porodica ISO 27000 standarda obuhvata popis kontrola koje treba implementirati u informacijski sustav kako bi se sigurnosni rizik sveo na prihvatljivu razinu. Noviji standardi porodice ISO 27000 su ISO 27002 do 27005, koji bi osim sigurnosti trebale pokriti i područja upravljanja informacijskim rizicima i sprovođenje mehanizama kontrole na informacijskim sustavima u svrhu ostvarivanja sigurnosnih i drugih rizika. Najčešći razlog implementacije ISO 27001 standarda je certifikacija, jer propisuje zahtjeve prema kojima je instituciju moguće certifikovati, međutim bez ISO standarda 27002, koji predstavlja skup dobrih praksi za implementaciju kontrola vezanih uz sigurnost informacijskih sustava, certifikacija je teško izvodljiva.

CobiT 5

CobiT (eng. Control Objectives for Information and Related Technology) predstavlja smjernice za analizu, mjerenje i kontrolu primjene IS-a i pripadajuće tehnologije u poslovanju, te sadrži 37 ciljeva kontrole i preko 300 informacijskih kontrola i uputa za njihovu primjernu. CobiT definira radni okvir tako da su poslovni procesi institucije sukladni s arhitekturom i funkcijom IS-a, smanjeni rizici koji nastaju neispravnim ili nepotpunim postavkama IS-a i da je omogućeno upravljanje rizicima IS-a na zadovoljavajući način i korištenje informacijskih resursa na racionalan i djelotvoran način.

ITIL

ITIL (eng. Information Technology Infrastructure Library) jedan je od najopširnijih standarda. Iako je nastao prije trideset godina danas se nametnuo kao koristan, praktičan i u svjetskim razmjerima gotovo neizostavan skup preporuka i najbolje prakse pri upravljanju informacijskim uslugama (eng. IT Service Managment, ITSM). Prva verzija ITIL-a nastala je 1986., a sastojala se od 40 knjiga i vrijedila do 1999., nakon toga izašla je druga verzija koja se sastojala od 8 knjiga. Posljednje izdanje (v3) organizirano je u pet knjiga i u potpunosti usmjereno na pitanje pružanja IT usluga u svrhu ostvarivanja poslovnih ciljeva. Prve tri knjige obrađuju temeljne IT procese, ali i operativne IT procese poput upravljanja incidentima, a preostale dvije razmatraju upravljački dio planiranja, nadzora i kontinuiranog poboljšavanja rada informacijskog sustava. ITIL pruža poslovno usmjeren pristup menadžmentu informatike koji stavlja poseban naglasak na stratešku poslovnu vrijednost informatike i potrebu da se isporuči njezina visokokvalitetna usluga.

Zaključak

Zbog sve bržeg razvitka informacijsko komunikacijskih tehnologija dostupnost i raspoloživost informacijama sve je veća. Informacije su postale jedan od ključnih resursa današnjice, a primjena digitalnih tehnologija u poslovanju sve je veća. Informacijski sustavi postali su neizostavan dio svake institucije. Savremeni informacijski sustavi i informacijski sustavi uopće uveliko pridonose normalnom odvijanju poslovanja te imaju pozitivan učinak na poslovanje, zbog čega je upravljanje rizicima informacijskog sustava veoma bitan i potreban dio svake institucije.

Ponekad se shvaćanje rizika uzima olako i ne posvećuje mu se dovoljna pažnja, posebno jer se radi o složenom i dugotrajanom procesu. Ali ako institucija ne posveti dovoljno pažnje tom aspektu, štete koje mogu nastati mogu biti ponekad i nepopravljive. Štetni učinci rizika informacijskog sustava rezultuju narušavanjem svojstava informacija, a proizlaze iz djelovanja prijetnji koje iskorištavaju ranjivosti resursa informacijskog sustava.

Da bi zaštita informacijskog sustava bila što bolja potrebno je uključiti sve korake procesa upravljanja rizikom, što znači, od razumijevanja samog informacijskog sustava, identifikaciji mogućih prijetnji sve do poduzimanja odgovarajućih kontrola (protivmjera). Kada se spominje zaštita informacijskog sustava često se misli na njegovu logičku zaštitu, ali važno je reći kako je fizička zaštita informacijskog sustava jednako važna kao i njegova logička.

Paralelno sa razvitkom informacijsko komunikacijskih tehnologija i primjenom informacijskih sustava u poslovanju i uopće, razvila se i svijest o važnosti informacijske sigurnosti. Kao

razultat toga razvili su se standardi i okviri koji danas čine podlogu za uspješno upravljanje informacijskom sigurnošću i informacijskim sustavima.

Sukladno s Politikom i Smjernicama za izradu metodologije procjene rizika preporučuje se Institucijama BiH da donesu svoje interne akte sukladno koracima definiranim u dijagramu procjene rizika.

LITERATURA:

1. Politika upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017. -2022. godina ("Službeni glasnik BiH " broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 - Sigurnosne tehnike - sustavi za upravljanje sigurnošću informacija - Zahtjevi Standard ISO/IEC 27002
3. Stoneburner, G., Goguen, A., Feringa, A.(2002.) Risk Management Guide for Information Technology Systems. Recommendations of the National Institute of Standards and Technology. U.S. Department of Commerce: NIST [online].NIST SP 800-30.

На основу члана 17. Закона о Савјету министара Босне и Херцеговине ("Службени гласник БиХ", бр. 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 94/07 и 24/08) и Поглавља 3. Одлуке о усвајању Политике управљања информационом безбједношћу у институцијама Босне и Херцеговине за период од 2017 - 2022. године ("Службени гласник БиХ", број 38/17), на приједлог Министарства комуникација и транспорта Босне и Херцеговине, Савјет министара Босне и Херцеговине на 54. сједници, одржаној 28. јула 2022. године, донио је

ОДЛУКУ
О УСВАЈАЊУ СМЈЕРНИЦА ИЗ ПОЛИТИКЕ УПРАВЉАЊА ИНФОРМАЦИОНОМ БЕЗБЈЕДНОШЋУ У ИНСТИТУЦИЈАМА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ЗА ПЕРИОД ОД 2017 - 2022. ГОДИНЕ

Члан 1.

(Предмет Одлуке)

(1) Овом одлуком усвајају се смјернице из Политике управљања информационом безбједношћу у институцијама Босне и Херцеговине за период 2017-2022. године, и то:
   а) Смјернице о корисничким рачунима и правима приступа,
   б) Смјернице о безбједносним копијама,
   ц) Смјернице о запослењу и прекиду запослења и
   д) Смјернице за израду методологије и процјене ризика.

(2) Смјернице из става (1) овог члана су прилози ове одлуке и чине њен дио.

Члан 2.

(Праћење реализације Одлуке)

За праћење реализовања ове одлуке задужују се Министарство комуникација и транспорта Босне и Херцеговине и Министарство безбједности Босне и Херцеговине.

Члан 3.

(Ступање на снагу)

Ова одлука ступа на снагу даном доношења и објављује се у "Службеном гласнику БиХ".

СМ број 93/22	Предсједавајући
28. јула 2022. године	Савјета министара БиХ
Сарајево	Др **Зоран Тегелтија**, с. р.

СМЈЕРНИЦЕ
О КОРИСНИЧКИМ РАЧУНИМА И ПРАВИМА ПРИСТУПА

1. Сврха

Сврха документа је обезбједити контролу над отварањем, измјеном, замрзавањем и затварањем корисничких рачуна у информационом систему, у циљу спрјечавања застарјелих, редундантних и корисничких рачуна отворених на неисправан начин. Право приступа вриједностима информационог система једна је од најкритичнијих тачака безбједности. Због наизглед компликованог процеса додјељивања права приступа, корисницима се често додјељују "уобичајена" права, која су најчешче пуно већа од потребних. Што већа права приступа корисник посједује, веће су могућности да случајним или намјерним радњама угрози безбједност информационог система.

Обављање основне дјелатности институције повезано је са руковањем подацима који се налазе у информационом систему. Због тога је неопходно да запосленима буде омогућен приступ различитим подацима у оквиру система. Међутим, приступ запослених овим подацима треба да буде усаглашен са процесном структуром организационог система. Запосленима је потребно обезбједити приступ само оним подацима и дијеловима информационог система који су им потребни за реализацију активности за које су надлежни, а не комплетном информационом систему. Из тог разлога потребно је прилагодити права приступа информационом систему описима послова из важећег правилникао о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста. Такође, уколико је институција имплементирала систем управљања квалитетом, потребно је усагласити права приступа запослених са њиховим улогама у процедурама.

Неопходно је обезбједити да је приступ информационом систему омогућен само онима који за то имају правни основ, уз одговарајућу евиденцију сваког приступа и евентуалног ажурирања. Због тога је неопходно имплементирати систем корисничких улога (рола), којим ће бити дефинисани одговарајући нивои права приступа прикупљеним подацима у информационом систему. Систем улога мора прецизно да дефинише најпре којим подацима корисник коме је додељена одређена улога уопште може да приступи, а затим и на који све начин може да их обрађује. Институција треба да успостави механизам креирања и укидања корисничких налога, те да води евиденцију свих корисничких налога у оквиру информационог система, како активним, тако и укинутим налозима. Институција прописује процедуре додјеле и укидања налога, те провјере адекватног нивоа приступа и додјеле јединствене идентификационе ознаке сваког налога.

2. Приступ информационом систему

Приступ информационом систему се базира на подацима за аутентификацију, као што су лозинке, криптографски кључеви, токени, смарт картице, пин код и 2ФА апликације. Дистрибуцију и чување ових података регулише институција, како би се спријечиле безбједносне пријетње попут откривања података за аутентификацију запослених (колегама, породици или трећим лицима) или записивање шифре у нотесу или на наљепници.

Основно правило при креирању лозинке јесте избјегавање података из приватног живота као што су датум рођења, име кућног љубимца, омиљено мјесто и слично, као и било какве ријечи природног језика. Класичне методе пробијања лозинке данас подразумијевају аутоматизоване претраге по списковима ријечи (dictionary attack), а који могу обухватати на милионе појмова из различитих језика. Шифра од 12 бро-

јева има 1.000.000.000.000 комбинација, прецизније 10^12, шифра од 12 знакова која садржи цифре, велика и мала слова и специјалне карактере има 475.920.310.000.000.000.000.000 комбинација, имајући у виду да је укупан број свих алфанумеричких и специјалних карактера 94. Шифра од 12 бројева или мање, може се разбити за мање од сат времена. Са технологијом у слободној продаји, потребно је око пет милиона година да би се пробила шифра исте дужине која, осим бројева, садржи велика и мала слова и специјалне карактере. Код информационих система предвиђених за велики број корисника, администратори уобичајено аутоматски генеришу иницијалне лозинке. Неријетко, лозинке се корисницима шаљу електронском поштом, што није безбједан канал комуникације. Да би се елиминисао ризик од пресретања поруке која садржи лозинке, не треба их слати електронском поштом. Приликом развоја информационих система, систем треба поставити тако да администратор креира налоге само са корисничким именима, а да се корисницима препусти могућност да сами поставе лозинку приликом прве пријаве у систем, користећи адекватан дигитални цертификат или токен како би потврдили свој идентитет. Све лозинке се чувају у базама или датотекама које се налазе на серверима. Такве базе се морају енкриптовати, тако да ни сам систем администратор не може да их прочита. Из практичних разлога администратору треба оставити могућност да ресетује лозинке.

Јак систем аутентификације подразумјева више од једног захтјева приликом приступа - не само корисничку лозинку, већ и квалификовани сертификат. Двострука провјера подразумјева захтјев за потврду идентитета лозинком и цертификатом. Предност коришћења оваквог система налази се у додатној препреци, у случају да је лозинка украдена. Поред информационих система, двоструку провјеру би требало користити и за остале налоге запослених (електронска пошта, налози на друштвеним мрежама, финансијске апликације и слично). Дигитални цертификати се могу примјенити на више начина, али је најједноставније дистрибуирати их у облику смарт картица или УСБ токена. Уколико се користе цертификати у облику картица, за њихову употребу неопходни су одговарајући читачи, док се УСБ токени користе преко постојећег УСБ улаза на рачунару.

Лог је регистар свих догађаја у оквиру једног система, односно свих активности корисника - од пријаве, преко уноса података до њихових промјена, штампања, брисања и других поступака. Логови могу биљажити активности у различитим дијеловима система. Основни облик је приступни лог (access log), а његову структуру, као и структуру свих логова, подешава администратор информационог система. Приликом подешавања треба имати на уму да лог треба да буде довољно детаљан да омогући јасно утврђивање злоупотреба (неовлашћени приступи и друге активности) али да не буде превише комплексан за анализу или складиштење. Сваки приступни лог би требало да садржи конкретне информације:

- корисник који је приступио бази података;
- датум и вријеме приступа;
- ИП адреса са које је приступљено бази података;
- ресурс коме је приступљено;
- врста обраде податка (преглед/унос/измјена/брисање/извоз/штампа).

Логове је потребно чувати најмање годину дана, а уколико постоји могућност и дуже. Поред тога, информациони систем је неопходно пројектовати тако да се за сваки његов сегмент (апликације, подаци, остали ресурси) од тренутка настанка, па све до тренутка брисања, памте све измјене. Дакле, приликом сваке измјене потребно је чувати конкретне информације:

- корисник који је извршио измјену;
- врста измјене (унос, измјена, брисање података, надоградња софтвера, инсталирање нових апликација итд);
- датум и вријеме измјене;
- вриједност податка прије измјене.

Институција треба да надгледа развојни процес како би имала сазнања о томе да ли се наложени стандарди имплементирају у систем. Како би то било могуће, институција, заједно са трећим лицем које развија информациони систем, треба да документује, систематизује и квантификује све врсте безбједносних захтјева и стандарда које информациони систем треба да садржи, још прије почетка пројектовања. Касније, током напреднијих фаза развоја, имплементацију ових стандарда такође треба документовати.

Додјела права приступа:

- сваки корисник приликом отварања корисничког рачуна, зависно којој групи корисника припада, има минимална, тзв. **основна** права,
- сваком кориснику могуће је проширити основна права уколико за тим постоји потреба,
- додатна права приступа може додијелити одговорна особа (запосленик институције који има право додјеле права приступа),
- за право приступа осјетљивим и тајним подацима, корисник је дужан потписати изјаву о придржавању правила безбједности дефинисаних Политиком управљања информационом безбједношћу у институцијама БиХ за период 2017.-2022. године,
- право приступа трећој страни додјељује одговорна особа; прије додјељивања права приступа трећа страна је дужна потписати изјаву о придржавању правила безбједности дефинисаних Политиком управљања информационом безбједношћу у институцијама БиХ за период 2017.-2022. године,
- уколико трећа страна захтјева приступ осјетљивим или тајним подацима, потребна је сагласност руководиоца институције,
- сва додијељена права приступа морају бити јасно документована,
- потребно је омогућити увид у која права приступа има поједини корисник или група корисника,
- потребно је омогућити увид ко све има права над појединим ресурсом, с могућношћу филтрирања резултата.

3. Евиденција захтјева

Правовремено затварање корисничког рачуна важна је карика у безбједности информационих система. Уколико "неважећи" кориснички рачун није затворен, кориснику је отворен пут обављању злонамјерних радњи. Како би процес отварања и затварања корисничких рачуна био правовремено и квалитетно обављен, потребно је дефинисати начине комуникације између подносиоца захтјева и администратора система, те начин евиденције захтјева за отварањем односно затварањем рачуна. Приједлог комуникације и евиденције захтјева:

- комуникација са особом одговорном за управљање корисничким рачунима обавља се унапријед дефинисаним протоколом, нпр. путем web апликације,
- како би подносилац захтјева приступио апликацији, потребно је обавити провјеру аутентичности и ауторизацију,
- подносилац захтјева на свом рачунару отвара апликацију и задаје захтјев за отварањем/затварањем корисничког рачуна,

- захтјев се похрањује у базу података,
- администратор има могућност прегледа захтјева према критерију,
- администратор је дужан редовно прегледавати захтјеве,
- затварање захтјева има предност над отварањем захтјева.

Протокол комуникације између подносиоца захтјева и одговорне особе, те евиденције самих захтјева може бити реализован и на неки други начин одобрен од стране институције.

4. Отварање корисничког рачуна

Кориснички рачун могуће је отворити:
- запосленима,
- трећој страни.

Процедура отварања корисничког рачуна:

запосленима:
- овлашћена особа институције путем апликације подноси захтјев за отварање корисничког рачуна новом запосленом,
- администратор система на основу добијених података отвара кориснички рачун.

трећој страни:
- за отварање корисничког рачуна трећој страни потребна је сагласност овлашћеног лица (администратор информационог система) институције,
- овлашћено лице је главно и одговорно лице у сарадњи са трећом страном, и као такво има права давања сагласности за отварање корисничких рачуна,
- код отварања корисничког рачуна за трећу страну потребно је одредити временски период колико ће рачун бити активан.

5. Замрзавање корисничког рачуна

У случају дужег планираног некоришћења информационог система (нпр. због едукације у иностранству, болести, неплаћено одсуство и сл.) кориснички рачун потребно је замрзнути (преко Active Directory за институције које су кориснице еВладе). Замрзавањем корисничког рачуна избјегавају се непотребни поступци затварања и отварања рачуна, али и спрјечавају безбједносни инциденти који могу настати коришћењем корисничког рачуна од стране других лица док стварни власник није присутан. Замрзавање рачуна одвија се на начин да подаци остану у бази података о кориснику, али се у посебно поље назначи да је рачун замрзнут. Замрзнутом корисничком рачуну није потребно мијењати лозинку у одређеном временском периоду како је дефинисано политиком. Такође се заобилазе све друге безбједносне контроле од стране система за које је потребна интеракција корисника. Замрзнути кориснички рачун могуће је вратити у употребу (одмрзнути) на захтјев корисника и одговорне особе, с тиме да захтјев мора бити документован и одобрен као и код отварања новог захтјева.

6. Затварање корисничког рачуна

Затварање корисничког рачуна посебно је осјетљив поступак, а осјетљивост зависи о организацији управљања корисничким рачунима. Што је управљање рачунима неквалитетније изведено, то ће затварање корисничких рачуна бити компликованије. На примјер, ако се кориснички рачуни отварају без документовања и на основу тренутних потреба, након нпр. године дана више се не зна ко има право приступа над којим ресурсима. Тада је и затворити кориснички рачун пуно теже. Уколико "затвореном" кориснику остану нека права приступа, пут за почињење злонамјерних акција му је отворен. Ово је још један примјер зашто је квалитетна организација корисничких рачуна потребна.

Затварање корисничког рачуна одвија се кроз сљедеће фазе:
- при прекиду радног односа потребно је предати захтјев о затварању корисничког рачуна запосленог,
- трећим лицима кориснички рачун се затвара након дефинисаног временског периода приликом отварања рачуна, или уколико је потребно прије на захтјев одговорног лица задуженог за сарадњу са трећом страном,
- лице одговорно за вођење корисничких рачуна дужно је редовно прегледавати запримљене захтјеве за затварањем рачуна те их правовремено затворити,
- уколико постоји потреба, кориснику је могуће пријевремено затворити кориснички рачун без претходног обавјештења на основу писаног захтјева овлашћене особе институције.

7. ЗАКЉУЧАК

У складу са Политиком и Смјерницама о корисничким рачунима и правима приступа препоручује се Институцијама БиХ да донесу свој интерни акт у којем ће дефинисати **правила/процедуре о корисничким рачунима и правима приступа**.

Литература

1. Политика управљања информационом безбједношћу у институцијама Босне и Херцеговине за период 2017. – 2022. година ("Службени гласник БиХ", број 38/17)
2. Стандард ИСО/ИЕЦ 27001 – Безбједносне технике – Систем за управљање безбједношћу информацијама – Захтјеви
3. Стандард ИСО/ИЕЦ 27002 – Безбједносне технике – Правило добре праксе за контроле безбједности информација
4. Закон о заштити тајних података ("Службени гласник БиХ", број 54/05 и 12/09)

СМЈЕРНИЦЕ О БЕЗБЈЕДНОСНИМ КОПИЈАМА

1. Сврха

Данас рачунари и апликације служе за повећавање продуктивности, смањивање трошкова и уштеду времена потребног за обављање посла. Уколико се недовољна пажња посвети ризицима који угрожавају рачунарске системе, у институцијама су могуће ситуације које могу узроковати застоје у пословању. Да се не би догодио непланирани застој, институције морају редовно извршавати процедуре за израду и одржавање резервних копија. У противном може доћи до катастрофалних посљедица. Узрок томе је што је пословање зависно у информационим технологијама. Пред информатичке податке се постављају високи критерији заштите који су једнаки или чак већи од критерија заштите записа у пословним књигама. Информациони систем је дио инфраструктуре институције те је из тог разлога недоступност истог или уништење података велики ризик за који треба планирати мјере контроле и обављати поступке којима се повећава потпуно, безбједно и јефтино враћање података.

Израда резервних копија (енг. backup) је основна претпоставка која се поставља пред систем који мора задовољавати резервне захтјеве. Поступак израде резервних копија заједно са поступком повратка података, представља основну процедуру којом се систем штити од губитка података и обезбјеђује брза обнова података у случају

неправилности у раду система као што су нпр. прекиди у раду рачунарског система, инфекције вирусима или пак природне катастрофе попут поплава и пожара. Потребно је испитати исправност резервне копије и процијенити колико је поуздан медиј на којем је она смјештена. Резервна копија губи своју намјену уколико се за вријеме поврата података открије да је она на погрешном медију, погрешно означена или уништена. Резервне копије података, смјештене на информационом систему институција, раде се у сврху обезбјеђења података од виталног значаја за нормално функционисање институције. Задатак резервних копија је обезбједити опоравак система на основи аутентичних, потпуних и расположивих претходно похрањених података, у случају оштећења насталих повредом интегритета података услијед временских непогода, потреса, ратних разарања, пожара, поплаве или хаварије самих система.

Политика резервних копија има намјеру да јединствено у цијелој институцији дефинише начине поступања према подацима, начине израде резервних копија те враћања података у случају одређених губитака. Ризик који се односи према информацијама одређује свака институција засебно, а учесталост извођења израде резервних копија се одређује у складу са важношћу информација и припадајућим ризиком. Поступак израде резервних копија и враћање података треба бити документован у облику процедуре и примјењив у свим дијеловима институције.

2. Разлози за израду резервних копија

Један од главних разлога за израду резервних копија је расположивост система. Сваки поремећај у раду система се одражава у престанку рада истог. Посљедице немогућности одвијања пословних процеса се зависно о важности тих процеса, мјере у различитим износима (од хиљаду до милион). С тим разлогом је потребно обезбједити израду резервних копија како би се у ванредним околностима могло наставити са пословањем. Обезбјеђење непрекинуте расположивости и могућност наставка рада информационог система услијед непредвиђених околности, чине успјешним пословање институције, док се у случајевима неиспуњена тих услова узрокују уз финансијске и неке непоправљиве штете као што су губитак угледа, неповјерење грађана и престанак сарадње са међународним институцијама. Уколико институција располаже резервним копијама, у случајевима елементарних непогода (пожар, потрес, поплава, саботаже, терористички напади, итд…) или других узрока прекидања рада, институција посједује могућност успостављања пословања на другим локацијима. Неки од узрока који могу проузроковати прекид пословања су кварови на струјном напајању, кварови рачунара или дисковних медија чиме се тренутно губе информације. Осим тих узрока прекидања пословања постоје и они узроковане људским фактором, а то су људска погрешке, злонамјерне активности локалних корисника или удаљених нападача. Такође, вируси и други малициозни програми могу уништити вриједне податке. Још један разлог за израду резервних копија је законска обвеза чувања финансијских и других сличних података. Зависно о прописаним роковима за чување одређених података дефинише се и политика израде резервних копија. Резервне копије су такође валидан доказ у судским процесима и зато је понекад важно посједовати периодичне резервне копије којима се може доказати постојање одређених информација. Институције често требају чувати старе податке када раде на пословима који укључују истраживање и развој. Наиме, током развоја неког програма или сл., који може трајати и више мјесеци или година, могуће су ситуације у којима је потребно одустати од одабраног смјера рада и вратити се у неку стару фазу која може бити уназад и неколико мјесеци.

3. Поступци у изради резервних копија

Сваки институција сам за себе треба донијети одлуку о томе који су им подаци важни и за које податке је потребно израђивати резервне копије. У пракси се обично израђују резервне копије података генерисаних апликацијама док се за саме апликације у правилу не израђују резервне копије. Приликом процеса израде резервних копија пажњу је потребно посветити и смјештају података. Наиме, подаци се могу спремати на локалном рачунару, на удаљеном рачунару који служи као "дата" сервер или на неким преносним медијима. Сам процес израде резервних копија одвија се у неколико фаза:

Идентификација података

Институције требају одлучити који подаци су важни за институцију или кориснике. У пракси се као најбоља пракса показала симулација којом се дефинишу подаци које је потребно вратити у случају квара рачунара. Обично су то подаци које генеришу текстуални и табеларни програми, базе података и електронска пошта. Многи од њих посједују могућност стварања јединствене backup датотеке из које је накнадно могуће вратити податке. Свакако је добро посавјетовати се са стручњацима приликом одлучивања о томе што све је потребно ставити у безбједносну копију.

Одређивање прихватљивог медија

С обзиром на природу садржаја чија резервна копија се креира, потребно је одредити и прикладан медиј. Најчешће се одабире онај медиј који је на једноставан начин подржан од рачунара, што значи да спремање текстуалних датотека у облику исписаних страница није најприступачнији облик. Такође Институција може да ради бекап на више од једног медаја ради повећања редудандности наведених бекапа.

Означавање резервних копија

Сви медији који садрже резервне копије морају бити јединствено и прецизно означени. Информације које су истакнуте означавају датум стварања копије, број копије у низу копија и датум стварања. Препоручује се одржавање записа о резервним копијама у писаном облику гдје су наведене детаљније информације и референце. Такође у случају коришћења софтвера за креирање аутоматског бекапа препуручује се да исти генерише наведене податке о датуму броју резервне копије у електронском облику.

Чување резервних копија

Записе о резервним копијама потребно је одређено вријеме чувати. У пракси се користе записи стари један дан, седмични, мјесечни, полумјесечни, полугодишњи и годишњи – зависно о томе која је количина података коју желимо сачувати. Овим поступком се институције обезбјеђују од губитка података и поступак је за кориснике потпуно транспарентан. Сам поступак се у пракси најчешће назива "генерацијска резервна копија" која може садржавати и по неколико генерација записа резервних копија.

Смјештај резервних копија

Резервне копије се требају смјестити заједно са припадајућим записима на безбједну локацију. У идеалној ситуацији се копије држе на другој локацији довољно удаљеној од оригиналне како би се избјегле природне непогоде (ватра, поплава, …) и тиме омогућило безбједно враћање података и одвијање процеса пословања.

Тестирање резервних копија

Након обављања процеса израде резервних копија потребно је тестирати враћање података с медија. Овим поступком се провјерава да ли су сви подаци из резервне копије исправно враћени. Тиме се обезбјеђује процес евентуалног враћања података у случају неке опасности. Институције увијек морају посједовати план за најгори могући сценариј као што је нпр. потпуни губитак података на систему. Због тога треба постојати дефинисан поступак враћања података на замијењени хардвер и успостава претходног оперативног стања. Након обављене процедуре враћања података често је потребно обновити лиценце за припадајуће апликације јер су поступци којима се генерише лозинка често везани уз конфигурацију хардвера на рачунару као што је чврсти диск, MAC адреса мрежне картице или име сервера. Поступак тестирања враћања података могуће је извршити у двије фазе:

- тестирање на постојећем рачунару или
- тестирање на рачунару сличне конфигурације.

У поступцима израде резервних копија потребно је обратити пажњу на додатне захтјеве. Важно је гдје су подаци смјештени с обзиром на природу података и њихову важност за Институцију. С обзиром на постојеће законе о чувању података, уколико се ради о финансијским подацима или слично, потребно је чувати копије одређени број година. Уколико се при коришћењу апликација ради о уговорима о коришћењу у одређеном периоду, потребно је обезбједити уништење података након истека истог уговора. При изради резервних копија добро је имати овакву листу за провјеру:

- да ли су израђене резервне копије свих података, оперативног система и помоћних програма адекватно и систематски,
- постоје ли записи о садржају резервних копија и њиховом смјештају,
- постоје ли записи о лиценцираним апликацијама,
- постоје ли копије медија или записа спремљене на удаљеној локацији,
- да ли је повремено проведен поступак враћања података са медија,
- може ли нови хардвер читати податке са постојећих медија,
- хоће ли се због постојећих лиценци апликација покретати на новом хардверу и
- да ли је проведен поступак потпуног враћања података у одређеном временском периоду.

У пракси се не препоручује коришћење само једног медија за потребе архивирања. Ризик који је повезан са губитком података је мањи уколико постоји више копија истих података. Уколико се ради о оптичким медијима препоручује се коришћење већег броја јер је њихова цијена занемарива са обзиром на штету која се може проузроковати губитком података. Такође, уколико се свакодневно проводи израда резервних копија или барем у неким дефинисаним периодима, смањује се ризик губитка података. Уколико се периодично проводи стварање резервних копија увијек постоји могућност враћања података. А у случајевима када се ради о већем квару као што је нпр. механички квар на тврдом диску, онда су најчешће уништени сви подаци на њему. Једини начин враћања података је из резервне копије. Препоручује се користити други медиј од оног изворног на којем су подаци из којих су израђене резервне копије. Постоји више метода за стварање резервних копија. Једна од најчешћих је стварање властитих архива од стране Институције. При томе се најчешће израђују резервне копије за оне податке које Институцији представљају важан информациони ресурс. Осим таквих стварања архива одређених специфичних информација, често се користи и стварање резервних копија система база података. Администратори у пракси проводе стварање резервних копија низа корисничких директорија. При томе администратори могу радити резервне копије свих података или само измијењених тј. нових података. Пошто се код израде резервне копија најчешће користе велике количине датотека, у правилу се оне компресују одговарајућим системским алатима.

4. Врсте резервних копија

Стварање резервне копије (backup) не утиче на степен безбједности самог ИС, али је од кључног значаја када се послије резервне кризе јави потреба да се изгубљени подаци поврате. Понекад је на основу резервне копије могуће утврдити узрок пада система – реконструкцијом резервних пропуста или грешака у ИС, и слично. Препоручено је и екстерно и интерно чување копија. Екстерни backup се односи на чување датих копија података на посебним дисковима у посебним сефовима који су заштићени од могућих незгода (примјер: ватростални сефови). Интерни бацкуп подразумјева чување копија базе података у оквиру ИС, односно на различитим серверима или на серверу који је посебно намјењен за backup. Сервере треба копирати ноћу. Диференцијална копирања (backup промјена) треба обављати сваке ноћи, док цјелокупни бацкуп треба обављати једном у седам дана. Дневне израде копије треба чувати једну седмицу, док би седмични требало чувати један мјесец. Мјесечне резервне копије треба чувати једну годину, док би годишње требало чувати заувијек. Подразумијева се да те резервне копије треба заштити од свих врста физичких повреда. Треба имати у виду да се избрисани подаци понекад не могу повратити.

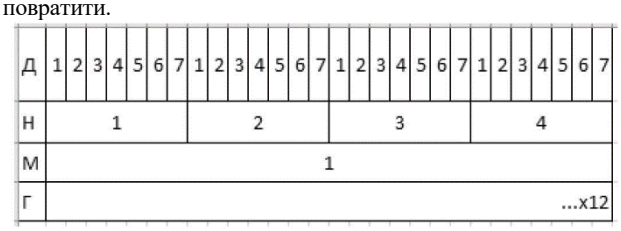

Ознака	Опис	Период чувања
Д	Дневни *backup*	7 дана
Н	Недељни *backup*	1 мјесец
М	Мјесечни *backup*	1 година

У наставку слиједе препоруке из праксе за израду резервних копија:

- Провјера враћања података након неправилности у раду система - у пракси се обављају провјере и тестирања да ли је могуће наставити пословање нпр. након квара на чврстом диску, уколико смо изгубили медије са резервним копијама или су оне украдене. У тестирање су укључене различите смјернице које анализирају колико је потребно да се пословање врати у фазу кад су изгубљени подаци, који су предуслови потребни за то, ко је одговоран и сл. Све ове смјернице морају бити садржане приликом израде политике резервних копија.
- Периодична провјера резервних копија - из разлога што медији и припадајући хардвер могу бити веома

непоуздани потребно је периодички проводити тестирања која се односе на њихову исправност. Велика количина података похрањених на тракама или дискетама је бескорисна уколико се не могу прочитати са истих. У ту сврху потребно је периодично провјеравати исправност резервних копија.

- Чување старих верзија резервних копија - некад је потребно извјесно вријеме како би се утврдило да је нека датотека уништена или побрисана. Због таквих случајева увијек је потребно чувати старе верзије резервних копија одређено вријеме или онолико колико налаже закон. Могуће је чувати седмичне, мјесечне, полугодишње или годишње верзије резервних копија. Препоручује се старе копије чувати на различитој локацији од оне на којој су подаци.
- Провјера система база података прије израде резервних копија - уколико се ради о повратку података система који је претходно уништен онда је резервна копија бескорисна. Препоручује се прије израде резервне копије провјеравање интегритета система база података.
- Провјера да се датотека не користи током стварања резервног записа - уколико се датотека користи приликом израде резервне копије она је бескорисна јер не садржи исправну и важећу верзију.
- Стварање резервне копије прије великих промјена у систему база података - корисно је имати резервну копију прије тестирања новог хардвера, поправака на систему или инсталације нових апликација.

Приликом израде резервних копија институције могу користитит и друге методе као што су electronic vaulting, journaling i mirroring у зависности о врсте пословавања и потреба институције када је у питању израда резервних копија.

5. Закључак

Процесом стварања сигурносних копија и повратом података смањују се ризици којима је изложен информацијски сустав. Редован и поуздан поступак израде сигурносних копија је поступак који се не смије избјећи. Без обзира како се третира сустав не могу се избјећи ризици од нежељених посљедица. Ризици су обично већи него су људи то способни схватити, а према подацима се треба односити озбиљно прије него се осјете посљедице губљења истих. По статистици 90% организација пропада ако изгубе виталне записе што показује колико су модерне организације овисне о информацијској подршци. Један од недостатака израде сигурносних копија је цијена. Наиме, процес укључује одговарајуће медије, опрему на којој се похрањују информације, запосленике који су задужени за одржавање сигурносних копија и примјену политике израде сигурносних копија, а то организацијама узрокује трошкове без јасно видљивих резултата. Ипак, дугорочно гледано та цијена је занемарива у односу на цијену коју може платити тврткa или појединац уколико није у стању обављати посао. Додатан проблем који је могућ код организација које проводе политику израде сигурносних копија је отпор запосленика. Запосленици често сам поступак израде сигурносних копија сматрају беспотребним јер нису свјесни важности сигурносних копија за цијелу организацију. Ипак сви су ови потенцијални недостаци израде сигурносних копија занемариви у односу на могућност прекида пословања и пропадања организације у случају изостанка података. Стога је податке потребно адекватно заштити, а један од неопходних начина је и израдом сигурносних копија.

У складу са Политиком и Смјерницама о резервним копијама препоручује се Институцијама БиХ да донесу свој интерни акт у којем ће дефинисати **правила/процедуре за израду резервних копија.**

Литература

1. Политика управљања информационом безбједношћу у институцијама Босне и Херцеговине за период 2017. – 2022. година ("Службени гласник БиХ", број 38/17)
2. Стандард ISO/IEC 27001 – Безбједносне технике – Систем за управљање безбједношћу информацијама – Захтјеви
3. Стандард ISO/IEC 27002 – Безбједносне технике – Правило добре праксе за контроле безбједности информација

СМЈЕРНИЦЕ
О ЗАПОСЛЕЊУ И ПРЕКИДУ ЗАПОСЛЕЊА

1. Сврха

Сврха смјерница о запослењу и прекиду запослења је дефинисати процедуре којима ће се прецизирати кораци које је потребно предузети у погледу безбједности приликом запослења, склапања уговора о запослењу или сарадњи и које дефинишу на који начин квалитетно провести прекид запослења или раскид уговора. Циљ наведених процедура је смањење ризика од људске погрешке, крађа, превара и злоупотребе ресурса информационих система институције.

2. Процедуре склапања уговора

Одговорна лица при склапању уговора о запослењу или сарадњи требало би да проведу мјере дефинисане сљедећим процедурама:

2.1. Провјера

Провјера (енг. screening) у сврху контроле потенцијалних запосленика или пословних партнера једна је од превентивних метода којима институција може дјеловати на безбједност информационог система. Одговорно лице треба провести или иницирати провјеру и испитивање над потенцијалним запосленником. Процес провјере и испитивања треба узети у обзир сва права и законске одредбе приватности те уколико је допуштено укључити сљедеће:

- расположиве референце карактера, пословања итд.,
- преглед доступних ЦВ-а, контрола достављених података,
- потврде о школовању и професионалним квалификацијама,
- докази идентитета (пасош),
- да ли је особа казнено гоњена итд.

Прикупљене податке потребно је документовати као **повјерљиве податке** те према њима направити процјену да ли постоји могућност злоупотребе информационог система од стране потенцијалног запосленика.

2.2. Услови запослења и уговор одговорности

Прије запослења особа у институцијама БиХ, склапања партнерства са другом организацијом или укључивања у посао треће стране неопходно је у рјешење или уговор укључити дио који све стране обавезује на придржавање правила дефинисаних безбједносном политиком. Рјешење или уговор треба садржавати додатак са појашњењима и ставовима:

- да сваки запосленик, партнер или трећа страна, прије добивања права приступа имовини организације, треба потписати уговор о повјерењу,

- законским правима и одговорностима сваког запосленика, корисника и пословног партнера,
- одговорностима институције о чувању и руковању информацијама о запосленима,
- одговорностима у случају обављања посла изван радног времена или изван просторија институције (нпр. код куће),
- акцијама које је потребно предузети уколико се утврди непридржавање правила дефинисаних безбједносном политиком.
- Појашњењима о поступцима у случају кад запосленик напушта Институција у смислу поништавања корисничких налога за приступ апликацијама , системима и другим ресурсима Институције.

2.3. Одговорности руководилаца институција

Руководиоци институција треба да захтјевају и инсистирају на придржавању правила дефинисаних безбједносном политиком од стране запослених, корисника, пословних партнера и треће стране. Њихова је обавеза све запосленике, кориснике, партнере и треће стране:

- правилно и јасно информисати о њиховим улогама у провођењу безбједности те о њиховим одговорностима прије додјељивања права приступа осјетљивим информацијама,
- пружити им увид у облику смјерница о томе шта се очекује од њих зависно о њиховим улогама,
- мотивисати да се придржавају правила дефинисаних безбједносном политиком,
- обезбједити потребан ниво свијести о потреби за безбједношћу, зависно о улогама.

2.4. Едукација о информационој безбједности

Сви запослени институције и уколико се укаже потреба, партнери и персонал треће стране требају проћи одговарајућу обуку о свијести о информационој безбједности те правовремено бити упознати са допунама или промјенама у безбједносној политици институције.

Основни појмови о безбједности и обука о свијести о информационој безбједности требају бити презентовани запосленима, партнерима и трећој страни прије додјељивања права приступа информацијама. Едукација корисника мора бити са складу са улогом, способношћу и одговорности појединца.

3. Престанак радног односа

Поступак престанка радног односа запосленог у институцији важно је правовремено и квалитетно обавити како се кориснику не би пружила могућност обављања злонамјерних радњи. Приликом престанка радног односа потребно је задовољити сљедеће безбједносне контроле:

- најважнији дио престанка радног односа – **уклонити сва права приступа** ресурсима институције; уколико је могуће потребно је права приступа уклонити аутоматски помоћу посебних програма (приступ програмским ресурсима),
- сви кључеви, паметне картице и сл. такође морају бити враћени,
- сву имовину коју је добио на кориштење корисник мора вратити у посјед институције,
- сви поступци везани уз престанка радног односа (нпр. враћена имовина) требају бити документовани.

4. Закључак

У складу са Политиком и Смјерницама о запослењу и прекиду запослења препоручује се Институцијама БиХ да донесу свој интерни акт у којем ће дефинисати **правила/процедуре о запослењу и прекиду запослење.**

Литература

1. Политика управљања информационом безбједношћу у институцијама Босне и Херцеговине за период 2017. – 2022. година ("Службени гласник БиХ", број 38/17)
2. Стандард ISO/IEC 27001 – Безбједносне технике – Систем за управљање безбједношћу информацијама – Захтјеви
3. Стандард ISO/IEC 27002 – Безбједносне технике – Правило добре праксе за контроле безбједности информација

СМЈЕРНИЦЕ
ЗА ИЗРАДУ МЕТОДОЛОГИЈЕ ПРОЦЈЕНЕ РИЗИКА

Увод

Потребе за квалитетним рјешењима и поузданим системом управљања безбједношћу унутар институције постала је један од основних захтјева за успјешно обављане пословних задатака. У вријеме када рачунарска комуникациона инфаструктура представља окосницу пословања готово свих модерних фирми и институција управљање безбједносним ризицима игра веома важну улогу у процесу заштите информационих ресурса и пословних процеса.

За процес управљања безбједносним ризиком слободно се може рећи да представља темељ изградње безбједне и поуздане рачунарске инфраструктуре. Идентификација критичних информационих ресурса и одређивање припадајућих безбједносних ризика, процес је који омогућује квалитетније и економичније доношење одлука везаних уз унапрјеђење безбједности. Без одговарајућих анализа и квалитетно разрађених планова, развој и имплементација безбједног рачунарског окружења врло је често хаотичан процес који резултује бројним пропустима и недостатцима.

У овом документу описани су основни циљеви и идеје процеса управљања безбједносним ризицима, начини његовог провођења, као и типични проблеми који се јављају у овом подручју. Већи дио документа посвећен је процјени ризика, поступку на којем се базира готово цијели програм управљања безбједносним ризиком.

Управљање безбједносним ризиком

Безбједносни ризик дефинише се као могућност реализације неког нежељеног догађаја, који може негативно утицати на повјерљивост (енгл. confidentiality), интегритет (енгл. integrity) и расположивост (енгл. availability) информационих ресурса. Под информационим ресурсима подразумијевају се сва она средства која институција користи у сврху остваривања својих пословних циљева (хардвер, софтвер, људски ресурси, подаци и сл.)

Прецизна идентификација, односно класификација информационих ресурса први је, и врло важан, корак процеса управљања безбједносним ризиком, будући да се на основу њега одређује који ресурси захтијевају какав третман са становишта безбједности. Неадекватно обављена идентификација ресурса може цијели процес одвести у погрешном правцу, чиме се у потпуности губи његов значај и смисао. Управљање безбједносним ризиком (енгл. Risk Management), релативно је нова дисциплина у подручју безбједности ИТ система, која је произашла из потребе за стандардизацијом и формализацијом поступака везаних уз управљање безбједношћу. Дефинише се као процес идентификације оних чинилаца који могу негативно утицати на повјерљивост, интегнтет, и расположивост рачунарских ресурса, као и њихова анализа у смислу вриједности појединих ресурса и трошкова њихове заштите. Завршни корак обухваћа

предузимање заштитних мјера које ће идентификовани безбједносни ризик свести на прихватљив ниво, у складу са пословним циљевима институције.

У којој мјери и на којим мјестима ће се приступити умањивању безбједносног ризика, одлука је првенствено менаџмента, као оне функције која има могућност доношења одлука и право располагања над буџетом институције. Безбједносни ризик могуће је третирати на неколико начина. Могуће га је прихватити онаквим какав је, могуће је приступити његовом умањивању, имплементацијом одговарајућих безбједносних контрола, а могуће је и његово игнорисање, односно пребацивање другим институцијама. Споменуте технике биће детаљније описане касније у документу. Доношење одлука везаних уз управљање ризиком врло је одговоран и захтјеван посао који, осим одређеног нивоа стручности, захтјева и веома добро познавање ИТ система и његове функције.

Процес управљања безбједносним ризицима састоји се од три фазе:

- процјена ризика (енгл. Risk Assessment);
- умањивање ризика (енгл. Risk Mitigation);
- испитивање и анализа (енгл. Evaluation and Assessment).

Свака од наведених фаза има своју улогу и циљ у комплетном програму управљања безбједносним ризиком. У наставку документа бити ће детаљније описана свака од фаза, заједно са својим основним карактеристикама и специфичностима.

Процјена ризика

Процјена ризика врло је сложен и захтјеван поступак те стога мора бити проведен професионално и темељно како би се добили мјеродавни подаци. Сам процес анализе и процјене најбоље је додјелити безбједносним стручњацима са искуством на подручју безбједности информационих система (по могућности независним консултантима), а разултате процјене дати менаџменту на основу којих ће се доносити одговарајуће одлуке. Процес процјене ризика састоји се од девет корака:

- Корак 1: Идентификација и класификација ресурса (енгл. Asset Identification);
- Корак 2: Идентификација пријетњи (енгл. Threat identification);
- Корак 3: Идентификација рањивости (енгл. Vulnerability Identification);
- Корак 4: Анализа постојећих контрола (енгл. Control Analysis);
- Корак 5: Вјероватноћа појаве нежељених догађаја (енгл. Likelihood Determination);
- Корак 6: Анализа посљедица (енгл. Impact Analysis);
- Корак 7: Одређивање ризика (енгл. Risk Determination);
- Корак 8: Препоруке за умањивање (енгл. Control Recommendation);
- Корак 9: Документација (енгл. Result Documentation).

На сљедећој слици (Слика 1) приложен је дијаграм на којем је приказан ток наведених фаза са улазним и излазним параметрима. Треба напоменути да се кораци 2,3 и 4 могу проводити у паралели након што је довршен корак 1.

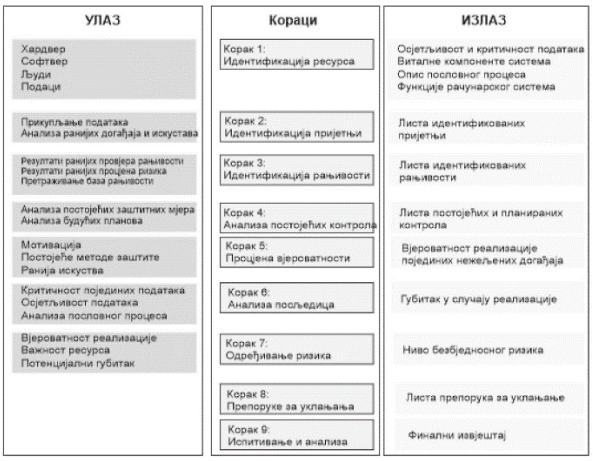

Слика 1: Процјена ризика - дијаграм

Иако одређивање безбједносног ризика захтјева провођење свих ових корака, сам ризик математички се може посматрати као функција три параметра: пријетњи, рањивости и вриједности ресурса (Слика 2).

Ризик=ф (Пријетње, Рањивости, Вриједност ресурса)

Што је систем више изложен пријетњама, што је већи број рањивости и што је ресурс значајнији за институцију то је и безбједносни ризик већи. Наравно, јасно је да се безбједносни ризик никада неће уклањати смањивањем вриједности ресурса, већ имплементацијом одговарајућих безбједносних контрола које ће утицати на параметре рањивости и пријетњи.

Вриједност ресурса који је овдје наведен као један од параметара о којему зависи ниво безбједносног ризика, може се посматрати и на другачији начин. Наиме, врло често се умјесто вриједности ресурса као трећи параметар у обзир узима потенцијални губитак за институцију у случају губитка или нерасположивости ресурса о којем се говори. Без обзира о којем је од два наведена параметра ријеч, исход је идентичан, будући да су вриједност ресурса и посљедице у случају губитка двије директно везане величине.

Идентификација и класификација ресурса

Први корак у поступку процјене ризика је идентификација, односно класификација информационих ресурса. У овом кораку потребно је идентификовати све оне ресурсе који представљају значај за институцију те им додијелити одговарајућу вриједност. Уколико постоји могућност, сваком ресурсу потребно је додијелити конкретну новчану вриједност, будући да то увелике може допринијети квалитети резултата цијелог поступка.

Идентификацију и придјељивање вриједности појединим ресурсима потребно је обавити како би се у коначници имплементирале само оне безбједносне контроле које су финансијски исплативе.

Поступку додјељивања вриједности ресурсима потребно је посветити посебну пажњу, будући да лоше процјене у овом случају могу цијели процес одвести у погрешном правцу. Приликом одређивања вриједности потребно је у разматрање узети бројне друге факторе, осим иницијалних трошкова његове набавке. Неки од фактора које је потребно узети у обзир су:

- трошкови развоја;
- трошкови одржавања и администрације;
- трошкови едукације;
- трошкови замјене, надоградње и сл.

Неки од типичних ресурса који представљају важност за институцију су:

- хардвер;
- софтвер;
- мрежа и мрежни уређаји;
- подаци;
- људски ресурси и сл.

Под безбједносним пријетњама (енгл. Threat) сматрају се сви они нежељени фактори који се могу негативно одразити на интегритет, повјерљивост и доступност ресурса. Извори пријетњи (енгл. threat agents) могу се подијелити у двије основне групе:

Намјерне - они извори који циљано искориштавају недостатке у системима у сврху остваривања неовлаштеног приступа. У ову групу најчешће спадају неовлаштени корисници, разни малициозни програми (црви, вируси...) и сл.

Ненамјерне - они извори који резултују случајним искориштавањем рањивости у систему, нпр. елементарне непогоде као што су пожари, поплаве, потреси, удари грома и сл.

У оквиру процјене ризика врло је важно генерисати исцрпну листу свих оних пријетњи, намјерних и ненамјерних, које представљају потенцијалну опасност за информациони систем.

Приликом идентификације пријетњи пожељно је у обзир узети све раније инциденте и остале нежељене догађаје, мотиве који могу бити подлога за провођење напада, локацију на којој се налазе ресурси те остале факторе који на било који начин представљају пријетњу за ИТ систем. Врло често од користи могу бити и разговори са администраторима система или другим собљем, које је у свакодневном контакту са компонентама система.

Неке од пријетњи које су типичне за информационе системе укључују:

- неовлаштене кориснике,
- малициозне програме (вируси, црви, тројански коњи,...),
- елементарне непогоде (поплаве, потреси, пожари,...),
- корисничке погрешке (намјерне и случајне),
- крађу,
- грешке у програмирању (намјерне и случајне),
- неисправно руковање ресурсима,
- индустријску шпијунажу,
- интерне нападе, и сл.

За сваку од идентификованих пријетњи потребно је одредити повезаност са ресурсима институције, мотиве који стоје иза сваке од њих те начине на које пријетње могу утицати на пословне процесе. Што је детаљније разрађена листа пријетњи то је једноставније одредити безбједносни ризик повезан са одговарајућим ресурсом.

Идентификација рањивости

Под појмом рањивости (енгл. Vulnerability), сматрају се сви пропусти и слабости у систему безбједности који омогућују провођење неовлаштених активности. Рањивости могу бити посљедица погрешака у процесу дизајна или имплементације система, као и пропуста у систему провођења безбједносних правила и процедура. Иако се рањивости најчешће повезују уз грешке у програмском коду, могући су и бројни други примјери, као што су површно имплементирана физичка безбједност, непознавање и неприкладан одабир технологија и алата, пропусти у одржавању система и сл.

Према изразу за безбједносни ризик, за успјешно одређивање безбједносног ризика потребно је такође идентификовати и све рањивости, односно безбједносне пропусте у систему. Без адекватне анализе рањивости, готово је немогуће поуздано одређивање безбједносног ризика. Зависно о броју и карактеру рањивости у систему, безбједносни ризик може бити већи или мањи. Имплементацијом безбједносних контрола којима ће се умањити број рањивости у систему, директно је могуће утицати на умањивање безбједносног ризика.

Када се говори о процјени ризика, веома је важно да се рањивости анализирају у комбинацији са идентификованим пријетњама, будући да су ова два параметра међусобно повезана. Уколико не постоји пријетња која би искористила одређену рањивост, тада не постоји нити безбједносни ризик. Тамо гдје нема ризика не исплати се улагати у заштиту, а то је основни циљ поступка управљања безбједносним ризиком: имплементација само оних заштитних мјера које ће бити оправдане и смислене у погледу заштите пословних циљева институције.

У сљедећој табели (Табела 1), дат је примјер неких од рањивости које су типичне за ИТ системе, заједно са пријетњама које су везане уз сваку од њих.

Рањивост	Пријетња
Безбједносни пропусти у програмском коду	Неовлаштени корисници Малициозни програми Незадовољни запослени Терористи
Неадекватна конфигурација Firewool	Неовлаштени корисници Малициозни програми Индустријска шпијунажа
Недостатак противпожарне заштите	Пожар
Недостатак антивирусне заштите	Малициозни програми (вируси, црви, тројански коњ)
Неовлашћено коришћење телекомуникационих уређаја	Неовлаштени корисници Малициозни програми Бивши и незадовољни запослени

Оно што се намеће као основно питање када се расправља о идентификацији и анализи рањивости је начин на који је најбоље провести њихову детаљну и темељну анализу. Неки од могућих приступа су:

- анализа резултата раније проведених процјена ризика (уколико такви постоје),
- анализа интерних извјештаја и документација везаних уз испитивање, анализу и унапрјеђење безбједности,
- провођење специјализованих безбједносних испитивања (Vulnerability Scanning, Pentration Testing,Application Testing и сл.),
- претраживање јавних база рањивости,
- разговори са запосленима и систем администраторима итд...

Разултат ове фазе треба бити детаљна листа рањивости присутних у систему, као и њихова повезаност са пријетњама идентификованим у претходном кораку.

Анализа постојећих контрола

У овом кораку циљ је анализирати оне безбједносне контроле које су већ имплементиране или које се намјеравају имплементирати у сврху заштите информационих ресурса. Уколико се жели израчунати вјероватност искориштавања поједине рањивости од стране идентификованих пријетњи, што је сљедећи корак процеса процјене ризика, потребно је у

обзир узети све постојеће контроле присутне у систему. Врло је мала вјероватноћа да ће одређена слабост или недостатак бити искориштени, уколико су имплементиране квалитетне безбједносне контроле или уколико постоји мали интерес за њеним искориштавањем. Системи који баратају повјерљивим подацима као што су нпр. бројеви кредитних картица, обрачуни плата и сл., представљају пуно већи изазов за неовлаштене кориснике у односу на остале системе који управљају мање повјерљивим подацима.

Безбједносне контроле могу бити техничке и не-техничке природе. Под техничким безбједносним контролама сматрају се све оне контроле које су имплементиране у облик хардвера, софтвера или неког другог сличног рјешења (нпр. firewool, антивирусна заштита, системи контроле приступа и сл.). Под не-техничким контролама сматрају су контроле попут безбједносних политика, препорука и процедура и које су најчешће резултат усмене или писмене предаје.

Још једна од подјела, која је више присутна у круговима који се баве рачунарском безбједношћу, је она која безбједносна рјешења и механизме дијели на:

Превентивне (енгл. Prevention) - она рјешења која дјелују превентиво у смислу спречавања неовлаштених активности (нпр. антивирусни програми, firewool, контрола приступа, и сл.)

Детекцијске (енгл. Detection) - системи који омогућују детекцију неовлаштених активности (нпр., алати за провјеру интегритета, и сл.);

Реакцијске (енгл. Reaction) - они механизми који помажу при реакцији на детектоване неовлаштене активности (нпр. форензичка анализа);

Разултат овог корака је листа постојећих или предвиђених безбједносних контрола којима је циљ заштита информационих ресурса институције.

Вјероватности реализације

Сљедећи корак у процесу процјене ризикање одређивање вјероватности искориштавања поједине рањивости од стране припадајућих безбједносних пријетњи. Неки од чинилаца које је овдје потребно узети у обзир су:

- мотивација и интерес извора пријетњи,
- карактер рањивости,
- присутност и квалитет постојећих безбједносних контрола.

Вјероватност искориштавања рањивости од стране одређеног извора пријетњи најбоље је изразити степенасто: нпр. висок, средњи и ниски степен, при чему сваки од дефинисаних степена има одређени значај и смисао.

У сљедећој табели (Табела 2) дат је примјер једне такве подјеле, са тим да је могуће ићи и на прецизнију подјелу, зависно од потреба.

Вјероватност	Дефиниција
Висока	Извор пријетње је посебно мотивисан за искориштавање рањивости са обзиром на могућност доласка до повјерљивих података. Постојеће безбједносне контроле су недовољне или садрже слабости које омогућавају заобилажење дефинисаних безбједносних мјера.
Средња	Извор пријетње је дјелимично мотивисан. Иако постоје могућности за искориштавање рањивости постојеће контроле то отежавају
Ниска	Изостанак мотивације за искориштавање рањивости. Безбједносне контроле квалитетно су имплементиране И искориштавање рањивости прилично је отежано.

Табела 2: Вјероватност искориштавања рањивости

Разултат овог корака садржи вјероватност искориштавања појединих рањивости идентификованих у претходном кораку, са обзиром на наведене пријетња.

Анализа посљедица

Циљ овог корака је процијенити негативан учинак ако пријетња успјешно искористи рањивост система. Прије анализе потребно је прикупити информације о сврси система, те о важности и осјетљивости система и података. Негативан учинак догађаја може се описати као нарушавање функционалности или било којег основног начела информационог система. Основни параметри информационе безбједности су:

- Повјерљивост (енг. Confidentiality) – безбједан приступ информацији и ИС-у искључиво за то овлаштеном лицу.
- Цјеловитост (енг. Integrity) – заштита исправности и цјеловитости података и информација.
- Расположивост или доступност (енг. Availability) – овлаштеном лицу омогућити правовремен и сталан приступ информацијама и ИС-у.
- Идентификација и аутентикација - обезбјеђује сигурност информационог простора институције
- Ауторизација и непорецивост (енг. non-repudiation)

Посљедице које могу настати нарушавањем основних начела могу бити губитак конкурентске предности, губитак повјерења клијената (цурење личних података корисника у јавност), непоштивање мјеродавних прописа (на примјер кршење регулативе у подручју заштите личних података), финансијски губици, доношење погрешних пословних одлука (због неисправности информација), немогућност испоруке услуга клијентима.

Учинке је могуће мјерити квантитативно у облику финансијских средстава и времена које је потребно уложити како би се поправио систем или ријешили проблеми или описати квалитативно (односи се на учинке који се не могу мјерити као на примјер губитак повјерења).

Одређивање ризика

Циљ овог корака је процијенити ниво ризика којем је изложен информациони систем. Утврђивање ризика изложености одређеној комбинацији пријетње и рањивости може се изразити као функција:

- Вјеројатности да ће одређени извор пријетње искористити рањивост система
- Јачина учинка у случају успјешног извршења пријетње
- Адекватност планираних или постојећих контрола за смањивање или спрјечавање ризика.

Једна од метода помоћу које се може утврдити ниво ризика је матрица процјене ризика.

Матрица нивоа ризика

Ниво ризика може се израчунати помоћу матрице, тако да се помножи оцјена која је додијељена вјеројатности да извор пријетње искористи рањивост ИС-а са оцјеном учинка. Матрица ниво ризика (енг. Risk-Level Matrix) може бити различитих димензија (3 x 3, 4 x 4, 5 x 5) и садржавати различите додијељене бројчане вриједности. Табела 3 једноставан је приказ матрице 3 x 3.

Вјероватност пријетње	Учинак		
Висока (1.0)	мали 10 X 1.0 = 10	средњи 50 X 1.0 = 50	велики 100 X 1.0 = 100
Средња (0.5)	средњи 10 X 0.5 = 5	средњи 50 X 0.5 = 25	средњи 100 X 0.5 = 50
Ниска (0.1)	мали 10 X 0.1 = 1	мали 50 X 0.1 = 5	мали 100 X 0.1 = 10

Табела 3: Матрица нивоа ризика (према Стонебурнер и сар.)

Сваком нивоу се додаје вриједност, у овом случају 1.0 за високу, 0.5 за средњу и 0.1 за ниску вјеројатност пријетње, те 100 за велики, 50 за средњи и 10 за мали учинак. Гледајући Табелу 3 скала нивоа ризика била би: висока ако је добијена

вриједност >50 до 100, средња ако је >10 до 50 и ниска ако је 1 до 10. Ако је процијењени ризик већи од 51, потребно га је хитно смањити и план корективних мјера у што краћем року саставити. Ако је ризик процијењен као средњи (>10 до 50), план корективних мјера се треба у разумном времену саставити и провести. Ако се ризик испостави као низак (1 до 10), треба процијенити је ли потребно провођење корективних мјера или је ризик као такав прихватљив.

Препорука контрола

Након одређивања ризика слиједи препорука контрола. У овом кораку предлажу се контроле и алтернативна рјешења која би могла смањити или елиминисати већ прије идентификоване ризике. Циљ је помоћу предложених контрола смањити ниво ризика информационог система и података на прихватљив ниво, а факторе које треба приликом предлагања узети у обзир су: дјелотворност предложених контрола, важеће прописе, интерне акте, те утицај на пословне процесе и безбједност ИС-а. Приликом представљања могућих контрола лицу задуженом за прихваћање нивоа безбједности стручњак односно аналитичар треба понудити као опцију барем два различита пакета против мјера, те за сваку опцију навести очекиване трошкове и количину ризика коју ће прихватити доносилац одлуке.

Документовање разултата

Након провођења свих претходних корака, односно након што је процес процјене ризика ИС-а завршен, потребно је документовати разултате у облику службеног извјештаја. Извјештај о процјени ризика помаже менаџменту и осталим одговорним лицима у доношењу одлука о промјенама интерних аката и прорачуна те о оперативним и управљачким промјенама. Извјештај треба имати систематски и аналитички приступ процјени ризика. Такав приступ омогућава менаџменту да разумије ризике и расподијели ресурсе потребне за смањење потенцијалног губитка.

Ублажавање ризика

Након процеса процјене ризика потребно је развити сценарије управљања ризицима. Типични сценарији управљања су:

- Прихваћање ризика – институција је упозната са интензитетом ризика, надгледа га и процјењује његов утицај на пословање и пословне процесе. У случају да ниво ризика постане неприхватљива предузимају се противмјере.
- Смањивање интензитета ризика – институција предузима одговарајуће активности којима се смањује утицај ризика на пословање или вјероватност његова настанка.
- Избјегавање ризика –институција или у потпуности или дјеломично избјегава ризик.
- Подјела ризика – институција ризик прослијеђује на неку другу или трећу страну (на примјер купња полице осигурања).

Зависно о разултатима процјене ризика, одабире се најадекватнији сценарио. Ако се испостави да је ризик велики, односно да постоји висока вјероватност да ће рањивост информационог система бити искориштена и тиме негативно утицати на пословање, потребно је под хитно предузети одговарајуће противмјере (јер адекватне контроле не постоје), те се захтијева промптна реакција највиших нивоа менаџмента (стратегија смањења интензитета ризика). Ако је ризик познат, односно идентификован, прати се његов утицај на пословање и нису потребне тренутне акције. У зависности о стању информационог система одабире се најприкладнија стратегија. Приликом одабира сценарија за управљање ризицима, постављају се питања попут: када је ризик прихватљив, а када није? или је ли и када је потребно провођење противмјера?

Како донијети одлуку може се једноставно приказати помоћу дијаграма стабло одлучивања:

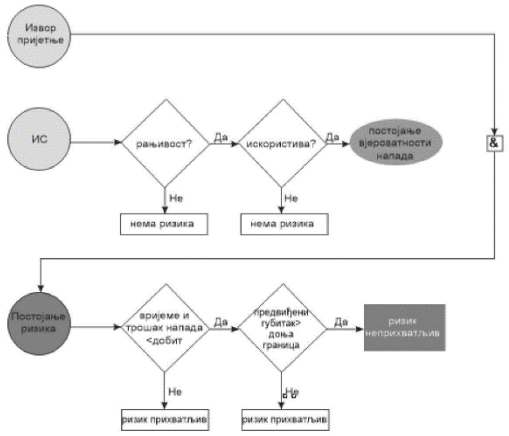

Дијаграм 1: Испитивање стања информационог система (према Стонебурнер и сар.)

Ако рањивост (слабост) ИС-а постоји, потребно је повећати његову безбједност (заштиту) како би се смањила вјероватност искориштавања његове рањивости. У случају да рањивост може бити искориштена, потребна је вишеслојевита заштита као и укључивање административних контрола како би се смањио или спријечио ризик. У случају да је вријеме и трошак напада мањи од потенцијалног добитка, потребно је тада смањити нападачеву мотивацију тако да се његов трошак повећа. Установи ли се да предвиђени губитак институције надмашује доњу границу, потребно је предузети техничке и нетехничке противмјере (имплементација одговарајућих контрола).

Контроле информационог система

Ако се на основу разултата процеса процјене ризика дошло до закључка да је информациони систем изложен ризику, те да је вјероватноћа искориштавања рањивости система висока, потребно је имплементирати нове или модификовати постојеће контроле. Сценарији управљања ризицима односе се на одређивање одговарајућих врста информационих контрола, односно ручних, аутоматских и полуаутоматских контрола ИС-а. Информационе контроле су контроле уграђене у рад информационог система, које представљају систем (скуп) међусобно повезаних компоненти које, дјелујући јединствено и усклађено, потпомажу остваривање циљева ИС-а, а усмјеравају се на нежељене догађаје или процесе у ИС-у који могу настати из различитих разлога који се односе на унутрашње дјеловање ИС-а (нетачни подаци, недјелотворни процеси, неадекватни улази у систем и слично) или узроке из његовог окружења. Једноставније речено сврха контрола је смањити вјероватноћу настанка нежељеног догађаја као и смањивање очекиваних губитака до којих би дошло код појаве или остварења нежељеног догађаја/процеса. Што су контроле информационог система дјелотворније, то је мањи ризик којем је он изложен.

Контроле ИС-а могу се подијелити са обзиром на начин примјене (аутоматске, ручне), са обзиром на сврху (већ прије споменуте превентивне, детективне и корективне), са обзиром на хијерархију (корпоративне, управљачке, оперативне) и са обзиром на начин функционисања (прганизационе, технолошке, физичке).

Аутоматске контроле представљају заштитне механизме пословних процеса, те су најчешће уграђене у аутоматизам функционисања ИС-а. Ручне контроле се односе на ручне провјере функционисања ИС-а. Организационе се односе на интерне акте којима се прописују жељена понашања приликом кориштења ИС-а, технолошке односе се на мрежну инфраструктуру, податке и опрему, а физичке на опипљиви дио имовине информационог система.

Како би се смањио ризик којем је ИС изложен, те повећала дјелотворност контрола за рад ИС-а и институције, институција треба узети у обзир корпоративне, управљачке и оперативне безбједносне контроле или њихову комбинацију.

Стандарди и оквири информационе безбједности

За институције стандарди и оквири представљају важну подлогу за развијање нових или проширење већ познатих тематских подручја. Како би се подржала информациона безбједност, развили су се током историје различити стандарди и оквири. Примјеном таквих безбједносних стандарда и оквира жели се обезбједити увођење општепризнатих и јединствених метода за реализацију информационе безбједности.

Међу најпознатијим стандардима и оквирима за информациону безбједност и управљање информацијским системима су породице ИСО 27000 стандарда, CobiT 5 и ITIL.

Породица ИСО 27000 стандарда

Међународна организација за стандардизацију (енг. International Organization for Standardization) је 2005. године увела ИСО/ИЕЦ 27001 стандард, који је данас најраширенији стандард управљања информационом безбједношћу. ИСО 27001 стандард директно се односи на безбједност информација и представља минималне захтјеве и мјере које институција треба предузети да би се успоставио систем управљања информационом безбједношћу (енг. Information Security Management System – ISMS). Породица ИСО 27000 стандарда обухвата попис контрола које треба имплементирати у информациони систем како би се безбједносни ризик свео на прихватљив ниво. Новији стандарди породице ИСО 27000 су ИСО 27002 до 27005, који би осим безбједности требале покрити и подручја управљања информационим ризицима и провођење механизама контроле на информационим системима у сврху остваривања безбједносних и других ризика. Најчешћи разлог имплементације ИСО 27001 стандарда је цертификација, јер прописује захтјеве према којима је институцију могуће цертификовати, међутим без ИСО стандарда 27002, који представља скуп добрих пракси за имплементацију контрола везаних уз безбједност информационих система, цертификација је тешко изводљива.

CobiT 5

CobiT (енг. Control Objectives for Information and Related Technology) представља смјернице за анализу, мјерење и контролу примјене ИС-а и припадајуће технологије у пословању, те садржи 37 циљева контроле и преко 300 информационих контрола и упута за њихову примјерну. ЦобиТ дефинише радни оквир тако да су пословни процеси институције у складу са архитектуром и функцијом ИС-а, смањени ризици који настају неисправним или непотпуним поставкама ИС-а и да је омогућено управљање ризицима ИС-а на задовољавајући начин и кориштење информационих ресурса на рационалан и дјелотворан начин.

ITIL

ITIL (енг. Information Technology Infrastructure Library) један је од најопширнијих стандарда. Иако је настао прије тридесет година данас се наметнуо као користан, практичан и у свјетским размјерима готово неизоставан скуп препорука и најбоље праксе при управљању информационим услугама (енг. ИТ Service Managment, ITSM). Прва верзија ITIL-а настала је 1986., а састојала се од 40 књига и вриједила до 1999., након тога изашла је друга верзија која се састојала од 8 књига. Посљедње издање (в3) организовано је у пет књига и у потпуности усмјерено на питање пружања ИТ услуга у сврху остваривања пословних циљева. Прве три књиге обрађују основне ИТ процесе, али и оперативне ИТ процесе попут управљања инцидентима, а преостале двије разматрају управљачки дио планирања, надзора и континуираног побољшавања рада информационог система. ITIL пружа пословно усмјерен приступ менаџменту информатике који ставља посебан нагласак на стратешку пословну вриједност информатике и потребу да се испоручи њезина висококвалитетна услуга.

Закључак

Због све бржег развоја информационо комуникационих технологија доступност и расположивост информацијама све је већа. Информације су постале један од кључних ресурса данашњице, а примјена дигиталних технологија у пословању све је већа. Информациони системи постали су неизоставан дио сваке институције. Савремени информациони системи и информациони системи уопште увелико придоносе нормалном одвијању пословања те имају позитиван учинак на пословање, због чега је управљање ризицима информационог система веома битан и потребан дио сваке институције.

Понекад се схваћање ризика узима олако и не посвећује му се довољна пажња, посебно јер се ради о сложеном и дуготрајаном процесу. Али ако институција не посвети довољно пажње том аспекту, штете које могу настати могу бити понекад и непоправљиве. Штетни учинци ризика информационог система резултују нарушавањем својстава информација, а произлазе из дјеловања пријетњи које искориштавају рањивости ресурса информационог система.

Да би заштита информационог система била што боља потребно је укључити све кораке процеса управљања ризиком, што значи, од разумијевања самог информационог система, идентификаціј могућих пријетњи све до предузимања одговарајућих контрола (противмјера). Када се спомиње заштита информационог система често се мисли на његову логичку заштиту, али важно је рећи како је физичка заштита информационог система једнако важна као и његова логичка.

Паралелно са развојем информационо комуникационих технологија и примјеном информационих система у пословању и уопште, развила се и свијест о важности информационе безбједности. Као разултат тога развили су се стандарди и оквири који данас чине подлогу за успјешно управљање информационом безбједношћу и информационим системима.

У складу са Политиком и Смјерницама за израду методологије процјене ризика препоручује се Институцијама БиХ да донесу своје интерне акте у складу са корацима дефинисаним у дијаграму процјене ризика.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Политика управљања информационом безбједношћу у институцијама Босне и Херцеговине за период 2017. - 2022. година ("Службени гласник БиХ " број 38/17)
2. Стандард ИСО/ИЕЦ 27001 - Сигурносне технике - Системи за управљање сигурношћу информација – Захтјеви Стандард ИСО/ИЕЦ 27002
3. Стонебурнер, Г., Гогуен, А., Феринга, А.(2002.) Risk Management Guide for Information Technology Systems. Recommendations of the National Institute of Standards and Technology. U.S. Department of Commerce: NIST [online].NIST SP 800-30.

Na osnovu člana 17. Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 94/07 i 24/08) i Poglavlja 3. Odluke o usvajanju Politike upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period od 2017 - 2022. godine ("Službeni glasnik BiH" broj 38/17), na prijedlog Ministarstva komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine na 54. sjednici, održanoj 28. jula 2022. godine, donijelo je

ODLUKU
O USVAJANJU SMJERNICA IZ POLITIKE UPRAVLJANJA INFORMACIONOM SIGURNOŠĆU U INSTITUCIJAMA BOSNE I HERCEGOVINE ZA PERIOD OD 2017 - 2022. GODINE

Član 1.
(Predmet Odluke)

(1) Ovom odlukom usvajaju se smjernice iz Politike upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017-2022. godine, i to:
   a) Smjernice o korisničkim računima i pravima pristupa,
   b) Smjernice o sigurnosnim kopijama,
   c) Smjernice o zaposlenju i prekidu zaposlenja i
   d) Smjernice za izradu metodologije i procjene rizika.
(2) Smjernice iz stava (1) ovog člana su prilozi ove odluke i čine njen dio.

Član 2.
(Praćenje realiziranja Odluke)

Za praćenje realiziranja ove odluke zadužuju se Ministarstvo komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine i Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine.

Član 3.
(Stupanje na snagu)

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavljuje se u "Službenom glasniku BiH".

VM broj 93/22	Predsjedavajući
28. jula 2022. godine	Vijeća ministara BiH
Sarajevo	Dr. **Zoran Tegeltija**, s. r.

SMJERNICE
O KORISNIČKIM RAČUNIMA I PRAVIMA PRISTUPA

1. Svrha

Svrha dokumenta je osigurati kontrolu nad otvaranjem, izmjenom, zamrzavanjem i zatvaranjem korisničkih računa u informacionom sistemu, u cilju sprječavanja zastarjelih, redundantnih i korisničkih računa otvorenih na neispravan način. Pravo pristupa vrijednostima informacionog sistema jedna je od najkritičnijih tačaka sigurnosti. Zbog naizgled komplikovanog procesa dodjeljivanja prava pristupa, korisnicima se često dodjeljuju "uobičajena" prava, koja su najčešće puno veća od potrebnih. Što veća prava pristupa korisnik posjeduje, veće su mogućnosti da slučajnim ili namjernim radnjama ugrozi sigurnost informacionog sistema.

Obavljanje osnovne djelatnosti institucije povezano je sa rukovanjem podacima koji se nalaze u informacionom sistemu. Zbog toga je neophodno da zaposlenima bude omogućen pristup različitim podacima u okviru sistema. Međutim, pristup zaposlenih ovim podacima treba da bude usaglašen sa procesnom strukturom organizacionog sistema. Zaposlenima je potrebno osigurati pristup samo onim podacima i dijelovima informacionog sistema koji su im potrebni za realiziranje aktivnosti za koje su nadležni, a ne kompletnom informacionom sistemu. Iz tog razloga potrebno je prilagoditi prava pristupa informacionom sistemu opisima poslova iz važećeg pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta. Takođe, ukoliko je institucija implementirala sistem upravljanja kvalitetom, potrebno je usaglasiti prava pristupa zaposlenih sa njihovim ulogama u procedurama.

Neophodno je osigurati da je pristup informacionom sistemu omogućen samo onima koji za to imaju pravni osnov, uz odgovarajuću evidenciju svakog pristupa i eventualnog ažuriranja. Zbog toga je neophodno implementirati sistem korisničkih uloga (rola), kojim će bit definirani odgovarajući nivoi prava pristupa prikupljenim podacima u informacionom sistemu. Sistem uloga mora precizno da definira prvo, kojim podacima korisnik kome je dodeljena određena uloga uopće može da pristupi, a zatim i na koji sve način može da ih obrađuje. Institucija treba da uspostavi mehanizam kreiranja i ukidanja korisničkih naloga, te da vodi evidenciju svih korisničkih naloga u okviru informacionog sistema, kako aktivnim, tako i ukinutim nalozima. Institucija propisuje procedure dodjele i ukidanja naloga, te provjere adekvatnog nivoa pristupa i dodjele jedinstvene identifikacione oznake svakog naloga.

2. Pristup informacionom sistemu

Pristup informacionom sistemu se bazira na podacima za autentifikaciju, kao što su lozinke, kriptografski ključevi, tokeni, smart kartice, pin kod i 2FA aplikacije. Distribuciju i čuvanje ovih podataka regulira institucija, kako bi se spriječile sigurnosne prijetnje poput otkrivanja podataka za autentifikaciju zaposlenih (kolegama, porodici ili trećim licima) ili zapisivanje šifre u notesu ili na naljepnici.

Osnovno pravilo pri kreiranju lozinke jeste izbjegavanje podataka iz privatnog života kao što su datum rođenja, ime kućnog ljubimca, omiljeno mjesto i slično, kao i bilo kakve riječi prirodnog jezika. Klasične metode probijanja lozinke danas podrazumjevaju automatizovane pretrage po spiskovima riječi (dictionary attack), a koji mogu obuhvatati na milion pojmova iz različitih jezika. Šifra od 12 brojeva ima 1.000.000.000.000 kombinacija, preciznije 10^12, šifra od 12 znakova koja sadrži cifre, velika i mala slova i specijalne karaktere ima 475.920.310.000.000.000.000.000 kombinacija, imajući u vidu da je ukupan broj svih alfanumeričkih i specijalnih karaktera 94. Šifra od 12 brojeva ili manje, može se razbiti za manje od sat vremena. Sa tehnologijom u slobodnoj prodaji, potrebno je oko pet miliona godina da bi se probila šifra iste dužine koja, osim brojeva, sadrži velika i mala slova i specijalne karaktere. Kod informacijskih sistema predviđenih za veliki broj korisnika, administratori uobičajeno automatski generiraju inicijalne lozinke. Nerijetko, lozinke se korisnicima šalju elektroničkom poštom, što nije siguran kanal komunikacije. Da bi se eliminirao rizik od presretanja poruke koja sadrži lozinke, ne treba ih slati elektronskom poštom. Prilikom razvoja informacijskih sistema, sistem treba postaviti tako da administrator kreira naloge samo sa korisničkim imenima, a da se korisnicima prepusti mogućnost da sami postave lozinku prilikom prve prijave u sistem, koristeći adekvatan digitalni certifikat ili token kako bi potvrdili svoj identitet. Sve lozinke se čuvaju u bazama ili datotekama koje se nalaze na serverima. Takve baze se moraju enkriptovati, tako da ni sam sistem administrator ne može da ih pročita. Iz praktičnih razloga administratoru treba ostaviti mogućnost da resetuje lozinke.

Jak sistem autentifikacije podrazumijeva više od jednog zahtjeva prilikom pristupa - ne samo korisničku lozinku, već i kvalifikacijski certifikat. Dvostruka provjera podrazumjeva zahtjev za potvrdu identiteta lozinkom i certifikatom. Prednost korištenja ovakvog sistema nalazi se u dodatnoj prepreci, u slučaju da je lozinka ukradena. Pored informacijskih sistema, dvostruku provjeru bi trebalo koristiti i za ostale naloge zaposlenih (elektronska pošta, nalozi na društvenim mrežama, finansijske

aplikacije i slično). Digitalni certifikati se mogu primjeniti na više načina, ali je najjednostavnije distribuirati ih u obliku smart kartica ili USB tokena. Ukoliko se koriste certifikati u obliku kartica, za njihovu uporabu neophodni su odgovarajući čitači, dok se USB tokeni koriste preko postojećeg USB ulaza na računaru.

Log je registar svih događaja u okviru jednog sistema, odnosno svih aktivnosti korisnika - od prijave, preko unosa podataka do njihovih promjena, štampanja, brisanja i drugih postupaka. Logovi mogu biljažiti aktivnosti u različitim dijelovima sistema. Osnovni oblik je pristupni log (access log), a njegovu strukturu, kao i strukturu svih logova, podešava administrator informacionog sistema. Prilikom podešavanja treba imati na umu da log treba da bude dovoljno detaljan da omogući jasno utvrđivanje zloupotreba (neovlašteni pristupi i druge aktivnosti) ali da ne bude previše kompleksan za analizu ili skladištenje. Svaki pristupni log bi trebalo da sadrži konkretne informacije:

- korisnik koji je pristupio bazi podataka;
- datum i vrijeme pristupa;
- IP adresa sa koje je pristupljeno bazi podataka;
- resurs kome je pristupljeno;
- vrsta obrade podatka (pregled/unos/izmjena/brisanje/izvoz/štampa).

Logove je potrebno čuvati najmanje godinu dana, a ukoliko postoji mogućnost i duže. Pored toga, informacioni sistem je neophodno projektovati tako da se za svaki njegov segment (aplikacije, podaci, ostali resursi) od trenutka nastanka, pa sve do trenutka brisanja, pamte sve izmjene. Dakle, prilikom svake izmjene potrebno je čuvati konkretne informacije:

- korisnik koji je izvršio izmjenu;
- vrsta izmjene (unos, izmjena, brisanje podataka, nadogradnja softvera, instaliranje novih aplikacija itd);
- datum i vrijeme izmjene;
- vrijednost podatka prije izmjene.

Institucija treba da nadgleda razvojni proces kako bi imala saznanja o tome da li se naloženi standardi implementiraju u sistem. Kako bi to bilo moguće, institucija, zajedno sa trećim licem koje razvija informacioni sistem, treba da dokumentuje, sistematizuje i kvalificira sve vrste sigurnosnih zahtjeva i standarda koje informacioni sistem treba da sadrži, još prije početka projektovanja. Kasnije, tokom naprednijih faza razvoja, implementiranje ovih standarda također treba dokumentovati.

Dodjela prava pristupa:

- svaki korisnik prilikom otvaranja korisničkog računa, zavisno kojoj skupini korisnika pripada, ima minimalna, tzv. **osnovna** prava,
- svakom korisniku moguće je proširiti osnovna prava ukoliko za tim postoji potreba,
- dodatna prava pristupa može dodijeliti odgovorna osoba (zaposlenik institucije koji ima pravo dodjele prava pristupa),
- za pravo pristupa osjetljivim i tajnim podacima, korisnik je dužan potpisati izjavu o pridržavanju pravila sigurnosti definiranih Politikom upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama BiH za period 2017.-2022. godine,
- pravo pristupa trećoj strani dodjeljuje odgovorna osoba; prije dodjeljivanja prava pristupa treća strana je dužna potpisati izjavu o pridržavanju pravila sigurnosti definiranih Politikom upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama BiH za razdoblje 2017.-2022. godine,
- ukoliko treća strana zahtjeva pristup osjetljivim ili tajnim podacima, potrebna je suglasnost rukovodioca institucije,
- sva dodijeljena prava pristupa moraju bit jasno dokumentovana,
- potrebno je omogućiti uvid u koja prava pristupa ima pojedini korisnik ili skupina korisnika,
- potrebno je omogućit uvid ko sve ima prava nad pojedinim resursom, s mogućnošću filtriranja rezultata.

3. Evidencija zahtjeva

Pravovremeno zatvaranje korisničkog računa važna je karika u sigurnosti informacijskih sistema. Ukoliko "nevažeći" korisnički račun nije zatvoren, korisniku je otvoren put obavljanju zlonamjernih radnji. Kako bi proces otvaranja i zatvaranja korisničkih računa bio pravovremeno i kvalitetno obavljen, potrebno je definirati načine komunikacije između podnosioca zahtjeva i administratora sistema, te način evidencije zahtjeva za otvaranjem odnosno zatvaranjem računa. Prijedlog komunikacije i evidencije zahtjeva:

- komunikacija sa osobom odgovornom za upravljanje korisničkim računima obavlja se unaprijed definiranim protokolom, npr. putem web aplikacije,
- kako bi podnosilac zahtjeva pristupio aplikaciji, potrebno je obavit provjeru autentičnosti i autorizaciju,
- podnosilac zahtjeva na svom računaru otvara aplikaciju i zadaje zahtjev za otvaranjem/zatvaranjem korisničkog računa,
- zahtjev se pohranjuje u bazu podataka,
- administrator ima mogućnost pregleda zahtjeva prema kriteriju,
- administrator je dužan redovno pregledavati zahtjeve,
- zatvaranje zahtjeva ima prednost nad otvaranjem zahtjeva.

Protokol komunikacije između podnosioca zahtjeva i odgovorne osobe, te evidencije samih zahtjeva može biti realiziran i na neki drugi način odobren od strane institucije.

4. Otvaranje korisničkog računa

Korisnički račun moguće je otvoriti:

- zaposlenima,
- trećoj strani.

Procedura otvaranja korisničkog računa:

zaposlenima:

- ovlaštena osoba institucije putem aplikacije podnosi zahtjev za otvaranje korisničkog računa novom zaposlenom,
- administrator sistema na osnovu dobijenih podataka otvara korisnički račun.

trećoj strani:

- za otvaranje korisničkog računa trećoj strani potrebna je saglasnost ovlaštenog lica (administrator informacionog sistema) institucije,
- ovlašteno lice je glavno i odgovorno lice u saradnji sa trećom stranom i kao takvo ima prava davanja saglasnosti za otvaranje korisničkih računa,
- kod otvaranja korisničkog računa za treću stranu potrebno je odrediti vremenski period koliko će račun biti aktivan.

5. Zamrzavanje korisničkog računa

U slučaju dužeg planiranog nekorištenja informacionog sistema (npr. zbog edukacije u inozemstvu, bolesti, neplaćeno odsustvo i sl.) korisnički račun potrebno je zamrznuti (preko Active Directory za institucije koje su korisnice eVlade). Zamrzavanjem korisničkog računa izbjegavaju se nepotrebni postupci zatvaranja i otvaranja računa, ali i sprječavaju sigurnosni incidenti koji mogu nastati korištenjem korisničkog računa od strane drugih lica dok stvarni vlasnik nije prisutan. Zamrzavanje računa odvija se na način da podaci ostanu u bazi podataka o korisniku, ali se u posebno polje naznači da je račun zamrznut. Zamrznutom korisničkom računu nije potrebno mijenjati lozinku

u određenom vremenskom periodu kako je definirano politikom. Također se zaobilaze sve druge sigurnosne kontrole od strane sistema za koje je potrebna interakcija korisnika. Zamrznuti korisnički račun moguće je vratiti u upotrebu (odmrznuti) na zahtjev korisnika i odgovorne osobe, s tim da zahtjev mora biti dokumentovan i odobren kao i kod otvaranja novog zahtjeva.

6. Zatvaranje korisničkog računa

Zatvaranje korisničkog računa posebno je osjetljiv postupak, a osjetljivost zavisi o organizaciji upravljanja korisničkim računima. Što je upravljanje računima nekvalitetnije izvedeno, to će zatvaranje korisničkih računa biti komplikovanije. Na primjer, ako se korisnički računi otvaraju bez dokumentovanja i na osnovu trenutnih potreba, nakon npr. godine dana više se ne zna ko ima pravo pristupa nad kojim resursima. Tada je i zatvoriti korisnički račun puno teže. Ukoliko "zatvorenom" korisniku ostanu neka prava pristupa, put za počinjenje zlonamjernih akcija mu je otvoren. Ovo je još jedan primjer zašto je kvalitetna organizacija korisničkih računa potrebna.

Zatvaranje korisničkog računa odvija se kroz sljedeće faze:

- pri prekidu radnog odnosa potrebno je predati zahtjev o zatvaranju korisničkog računa zaposlenog,
- trećim licima korisnički račun se zatvara nakon definiranog vremenskog perioda prilikom otvaranja računa, ili ukoliko je potrebno prije na zahtjev odgovornog lica zaduženog za suradnju sa trećom stranom,
- lice odgovorno za vođenje korisničkih računa dužno je redovno pregledavati zaprimljene zahtjeve za zatvaranjem računa te ih pravovremeno zatvoriti,
- ukoliko postoji potreba, korisniku je moguće prijevremeno zatvoriti korisnički račun bez prethodne obavijesti na osnovu pisanog zahtjeva ovlašćene osobe institucije.

7. ZAKLJUČAK

U skladu s Politikom i Smjernicama o korisničkim računima i pravima pristupa preporučuje se Institucijama BiH da donesu svoj interni akt u kojem će definirati **pravila/procedure o korisničkim računima i pravima pristupa**.

Literatura

1. Politika upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za razdoblje 2017. – 2022. godina ("Službeni glasnik BiH", broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 – Sigurnosne tehnike – Sistem za upravljanje sigurnošću informacijama – Zahtjevi
3. Standard ISO/IEC 27002 – Sigurnosne tehnike – Pravilo dobre prakse za kontrole sigurnosti informacija
4. Zakon o zaštiti tajnih podataka ("Službeni glasnik BiH", broj 54/05 i 12/09)

SMJERNICE O SIGURNOSNIM KOPIJAMA

1. Svrha

Danas računari i aplikacije služe za povećavanje produktivnosti, smanjivanje troškova i uštedu vremena potrebnog za obavljanje posla. Ukoliko se nedovoljna pažnja posveti rizicima koji ugrožavaju računarske sisteme, u institucijama su moguće situacije koje mogu uzrokovati zastoje u poslovanju. Da se ne bi dogodio neplanirani zastoj, institucije moraju redovno izvršavati procedure za izradu i održavanje rezervnih kopija. U protivnom može doći do katastrofalnih posljedica. Uzrok tome je što je poslovanje zavisno u informacionim tehnologijama. Pred informatičke podatke se postavljaju visoki kriteriji zaštite koji su jednaki ili čak veći od kriterija zaštite zapisa u poslovnim knjigama. Informacioni sistem je dio infrastrukture institucije te je iz tog razloga nedostupnost istog ili uništenje podataka veliki rizik za koji treba planirati mjere kontrole i obavljati postupke kojima se povećava potpuno, sigurno i jeftino vraćanje podataka.

Izrada rezervnih kopija (eng. backup) je osnovna pretpostavka koja se postavlja pred sistem koji mora zadovoljavati rezervne zahtjeve. Postupak izrade rezervnih kopija zajedno sa postupkom povratka podataka, predstavlja osnovnu proceduru kojom se sistem štiti od gubitka podataka i osigurava brza obnova podataka u slučaju nepravilnosti u radu sistema kao što su npr. prekidi u radu računalnog sistema, infekcije virusima ili pak prirodne katastrofe poput poplava i požara. Potrebno je ispitati ispravnost rezervne kopije i procijeniti koliko je pouzdan medij na kojem je ona smještena. Rezervna kopija gubi svoju namjenu ukoliko se za vrijeme povrata podataka otkrije da je ona na pogrešnom mediju, pogrešno označena ili uništena. Rezervne kopije podataka, smještene na informacionom sistemu institucija, rade se u svrhu osiguranja podataka od vitalnog značaja za normalno funkcioniranje institucije. Zadatak rezervnih kopija je osigurati oporavak sistema na osnovu autentičnih, cjelovitih i raspoloživih prethodno pohranjenih podataka, u slučaju oštećenja nastalih povredom integriteta podataka usljed vremenskih nepogoda, potresa, ratnih razaranja, požara, poplave ili kavarije samih sistema.

Politika rezervnih kopija ima namjeru da jedinstveno u cijeloj instituciji definira načine postepena prema podacima, načine izrade rezervnih kopija te vraćanja podataka u slučaju određenih gubitaka. Rizik koji se odnosi prema informacijama određuje svaka institucija zasebno, a učestalost izvođenja izrade rezervnih kopija se određuje sukladno važnošću informacija i pripadajućim rizikom. Postupak izrade rezervnih kopija i vraćanje podataka treba biti dokumentovan u obliku procedure i primjenjiv u svim dijelovima institucije.

2. Razlozi za izradu rezervnih kopija

Jedan od glavnih razloga za izradu rezervnih kopija je raspoloživost sistema. Svaki poremećaj u radu sistema se odražava u prestanku rada istog. Posljedice nemogućnosti odvijanja poslovnih procesa se zavisno o važnosti tih procesa, mjere u različitim iznosima (od hiljadu do milion). S tim razlogom je potrebno osigurati izradu rezervnih kopija kako bi se u izvanrednim okolnostima moglo nastaviti sa poslovanjem. Osiguranje neprekidne raspoloživosti i mogućnost nastavka rada informacionog sistema usljed nepredviđenih okolnosti, čine uspješnim poslovanje institucije, dok se u slučajevima neispunjena tih uvjeta uzrokuju uz finansijske i neke nepopravljive štete kao što su gubitak ugleda, nepovjerenje građana i prestanak suradnje sa međunarodnim institucijama. Ukoliko institucija raspolaže rezervnim kopijama, u slučajevima elementarnih nepogoda (požar, potres, poplava, sabotaže, teroristički napadi, itd…) ili drugih uzroka prekidanja rada, institucija posjeduje mogućnost uspostave poslovanja na drugim lokacijima. Neki od uzroka koji mogu prouzročiti prekid poslovanja su kvarovi na strujnom napajanju, kvarovi računara ili diskovnih medija čime se trenutno gube informacije. Izuzev tih uzroka prekidanja poslovanja postoje i oni uzrokovane ljudskim faktorom, a to su ljudska pogreške, zlonamjerne aktivnosti lokalnih korisnika ili udaljenih napadača. Također, virusi i drugi maliciozni programi mogu uništiti vrijedne podatke. Još jedan razlog za izradu rezervnih kopija je zakonska obveza čuvanja finansijskih i drugih sličnih podataka. Zavisno o propisanim rokovima za čuvanje određenih podataka definira se i politika izrade rezervnih kopija. Rezervne kopije su također validan dokaz u sudskim procesima i zato je ponekad važno posjedovati periodične rezervne kopije kojima se može dokazati postojanje određenih informacija. Institucije često trebaju čuvati stare podatke kada rade na poslovima koji uključuju istraživanje i razvoj. Naime, tokom razvoja nekog programa ili sl., koji može

trajati i više mjeseci ili godina, moguće su situacije u kojima je potrebno odustati od odabranog smjera rada i vratiti se u neku staru fazu koja može biti unazad i nekoliko mjeseci.

3. Postupci u izradi rezervnih kopija

Svaki institucija sam za sebe treba donijeti odluku o tome koji su im podaci važni i za koje podatke je potrebno izrađivati rezervne kopije. U praksi se obično izrađuju rezervne kopije podataka generisanih aplikacijama dok se za same aplikacije u pravilu ne izrađuju rezervne kopije. Prilikom procesa izrade rezervnih kopija pažnju je potrebno posvetiti i smještaju podataka. Naime, podaci se mogu spremati na lokalnom računaru, na udaljenom računaru koji služi kao "data" server ili na nekim prenosnim medijima. Sam proces izrade rezervnih kopija odvija se u nekoliko faza:

Identifikacija podataka

Institucije trebaju odlučiti koji podaci su važni za instituciju ili korisnike. U praksi se kao najbolja praksa pokazala simulacija kojom se definiraju podaci koje je potrebno vratiti u slučaju kvara računara. Obično su to podaci koje generišu tekstualni i tabelarni programi, baze podataka i elektronička pošta. Mnogi od njih posjeduju mogućnost stvaranja jedinstvene backup datoteke iz koje je naknadno moguće vratiti podatke. Svakako je dobro posavjetovati se sa stručnjacima prilikom odlučivanja o tome što sve je potrebno staviti u sigurnosnu kopiju.

Određivanje prihvatljivog medija

S obzirom na prirodu sadržaja čija rezervna kopija se kreira, potrebno je odrediti i prikladan medij. Najčešće se odabire onaj medij koji je na jednostavan način podržan od računara, što znači da spremanje tekstualnih datoteka u obliku ispisanih stranica nije najpristupačniji oblik. Također Institucija može da radi bekap na više od jednog medaja radi povećanja redudandnosti navedenih bekapa.

Označavanje rezervnih kopija

Svi mediji koji sadrže rezervne kopije moraju biti jedinstveno i precizno označeni. Informacije koje su istaknute označavaju datum stvaranja kopije, broj kopije u nizu kopija i datum stvaranja. Preporučuje se održavanje zapisa o rezervnim kopijama u pisanom obliku gdje su navedene detaljnije informacije i reference. Također u slučaju korištenja softvera za kreiranje automatskog bekapa prepuručuje se da isti generiše navedene podatke o datumu broju rezervne kopije u elektroničkom obliku.

Čuvanje rezervnih kopija

Zapise o rezervnim kopijama potrebno je određeno vrijeme čuvati. U praksi se koriste zapisi stari jedan dan, sedmični, mjesečni, polumjesečni, polugodišnji i godišnji – zavisno o tome koja je količina podataka koju želimo sačuvati. Ovim postupkom se institucije osiguravaju od gubitka podataka i postupak je za korisnike potpuno transparentan. Sam postupak se u praksi najčešće naziva "generacijska rezervna kopija" koja može sadržavati i po nekoliko generacija zapisa rezervnih kopija.

Smještaj rezervnih kopija

Rezervne kopije se trebaju smjestiti zajedno sa pripadajućim zapisima na sigurnu lokaciju. U idealnoj situaciji se kopije drže na drugoj lokaciji dovoljno udaljenoj od originalne kako bi se izbjegle prirodne nepogode (vatra, poplava, …) i time omogućilo sigurno vraćanje podataka i odvijanje procesa poslovanja.

Testiranje rezervnih kopija

Nakon obavljanja procesa izrade rezervnih kopija potrebno je testirati vraćanje podataka s medija. Ovim postupkom se provjerava da li su svi podaci iz rezervne kopije ispravno vraćeni. Time se osigurava proces eventualnog vraćanja podataka u slučaju neke opasnosti. Institucije uvijek moraju posjedovati plan za najgori mogući scenarij kao što je npr. potpuni gubitak podataka na sistemu. Zbog toga treba postojati definiran postupak vraćanja podataka na zamijenjeni hardver i uspostava prethodnog operativnog stanja. Nakon obavljene procedure vraćanja podataka često je potrebno obnoviti licence za pripadajuće aplikacije jer su postupci kojima se generiše lozinka često vezani uz konfiguraciju hardvera na računaru kao što je čvrsti disk, MAC adresa mrežne kartice ili ime servera. Postupak testiranja vraćanja podataka moguće je izvršiti u dvije faze:

- testiranje na postojećem računaru ili
- testiranje na računaru slične konfiguracije.

U postupcima izrade rezervnih kopija potrebno je obratiti pažnju na dodatne zahtjeve. Važno je gdje su podaci smješteni s obzirom na prirodu podataka i njihovu važnost za Instituciju. S obzirom na postojeće zakone o čuvanju podataka, ukoliko se radi o finansijskim podacima ili slično, potrebno je čuvati kopije određeni broj godina. Ukoliko se pri korištenju aplikacija radi o ugovorima o korištenju u određenom periodu, potrebno je osigurati uništenje podataka nakon isteka istog ugovora. Pri izradi rezervnih kopija dobro je imati ovakvu listu za provjeru:

- da li su izrađene rezervne kopije svih podataka, operativnog sistema i pomoćnih programa adekvatno i sistemaski,
- postoje li zapisi o sadržaju rezervnih kopija i njihovom smještaju,
- postoje li zapisi o licenciranim aplikacijama,
- postoje li kopije medija ili zapisa spremljene na udaljenoj lokaciji,
- da li je povremeno proveden postupak vraćanja podataka sa medija,
- može li novi hardver čitati podatke sa postojećih medija,
- hoće li se zbog postojećih licenci aplikacija pokretati na novom hardveru i
- da li je proveden postupak potpunog vraćanja podataka u određenom vremenskom periodu.

U praksi se ne preporučuje korištenje samo jednog medija za potrebe arhiviranja. Rizik koji je povezan sa gubitkom podataka je manji ukoliko postoji više kopija istih podataka. Ukoliko se radi o optičkim medijima preporučuje se korištenje većeg broja jer je njihova cijena zanemariva s obzirom na štetu koja se može prouzročiti gubitkom podataka. Također, ukoliko se svakodnevno sprovodi izrada rezervnih kopija ili barem u nekim definiranim periodima, smanjuje se rizik gubitka podataka. Ukoliko se periodično sprovodi stvaranje rezervnih kopija uvijek postoji mogućnost vraćanja podataka. A u slučajevima kada se radi o većem kvaru kao što je npr. mehanički kvar na tvrdom disku, onda su najčešće uništeni svi podaci na njemu. Jedini način vraćanja podataka je iz rezervne kopije. Preporučuje se koristiti drugi medij od onog izvornog na kojem su podaci iz kojih su izrađene rezervne kopije. Postoji više metoda za stvaranje rezervnih kopija. Jedna od najčešćih je stvaranje vlastitih arhiva od strane Institucije. Pri tome se najčešće izrađuju rezervne kopije za one podatke koje Instituciji predstavljaju važan informacioni resurs. Izuzev takvih stvaranja arhiva određenih specifičnih informacija, često se koristi i stvaranje rezervnih kopija sistema baza podataka. Administratori u praksi sprovode stvaranje rezervnih kopija niza korisničkih direktorija. Pri tome administratori mogu raditi rezervne kopije svih podataka ili samo izmijenjenih tj. novih podataka. Pošto se kod izrade rezervne kopija najčešće koriste velike količine datoteka, u pravilu se one kompresuju odgovarajućim sistemskim alatima.

4. Vrste rezervnih kopija

Stvaranje rezervne kopije (backup) ne utiče na stepen sigurnosti samog IS, ali je od ključnog značaja kada se poslije rezervne krize javi potreba da se izgubljeni podaci povrate. Ponekad je na temelju rezervne kopije moguće utvrditi uzrok pada sistema – rekonstrukcijom rezervnih propusta ili grešaka u IS, i slično. Preporučeno je i eksterno i interno čuvanje kopija. Eksterni backup se odnosi na čuvanje datih kopija podataka na posebnim diskovima u posebnim sefovima koji su zaštićeni od mogućih nezgoda (primjer: vatrostalni sefovi). Interni backup podrazumjeva čuvanje kopija baze podataka u okviru IS, odnosno na različitim serverima ili na serveru koji je posebno namjenjen za backup. Servere treba kopirati noću. Diferencijalna kopiranja (backup promjena) treba obavljati svake noći, dok cjelokupni backup treba obavljati jednom u sedam dana. Dnevne izrade kopije treba čuvati jednu sedmicu, dok bi sedmični trebalo čuvati jedan mjesec. Mjesečne rezervne kopije treba čuvati jednu godinu, dok bi godišnje trebalo čuvati zauvijek. Podrazumijeva se da te rezervne kopije treba zaštiti od svih vrsta fizičkih povreda. Treba imati u vidu da se izbrisani podaci ponekad ne mogu povratiti.

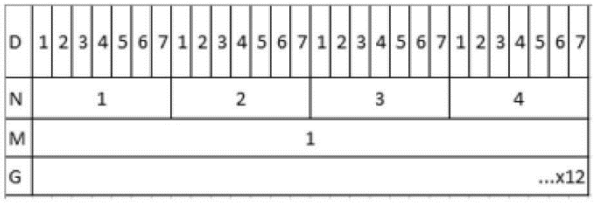

Oznaka	Opis	Period čuvanja
D	Dnevni *backup*	7 dana
N	Nedeljni *backup*	1 mjesec
G	Mjesečni *backup*	1 godina

U nastavku slijede preporuke iz prakse za izradu rezervnih kopija:

- Provjera vraćanja podataka nakon nepravilnosti u radu sistema - u praksi se obavljaju provjere i testiranja da li je moguće nastaviti poslovanje npr. nakon kvara na čvrstom disku, ukoliko smo izgubili medije sa rezervnim kopijama ili su one ukradene. U testiranje su uključene različite smjernice koje analiziraju koliko je potrebno da se poslovanje vrati u fazu kad su izgubljeni podaci, koji su preduslovi potrebni za to, ko je odgovoran i sl. Sve ove smjernice moraju biti sadržane prilikom izrade politike rezervnih kopija.
- Periodična provjera rezervnih kopija - iz razloga što mediji i pripadajući hardver mogu biti veoma nepouzdani potrebno je periodički provoditi testiranja koja se odnose na njihovu ispravnost. Velika količina podataka pohranjenih na trakama ili disketama je beskorisna ukoliko se ne mogu pročitati sa istih. U tu svrhu potrebno je periodično provjeravati ispravnost rezervnih kopija.
- Čuvanje starih verzija rezervnih kopija - nekad je potrebno izvjesno vrijeme kako bi se utvrdilo da je neka datoteka uništena ili pobrisana. Zbog takvih slučajeva uvijek je potrebno čuvati stare verzije rezervnih kopija određeno vrijeme ili onoliko koliko nalaže zakon. Moguće je čuvati sedmične, mjesečne, polugodišnje ili godišnje verzije rezervnih kopija. Preporučuje se stare kopije čuvati na različitoj lokaciji od one na kojoj su podaci.
- Provjera sistema baza podataka prije izrade rezervnih kopija - ukoliko se radi o povratku podataka sistema koji je prethodno uništen onda je rezervna kopija beskorisna. Preporučuje se prije izrade rezervne kopije provjeravanje integriteta sistema baza podataka.
- Provjera da se datoteka ne koristi tokom stvaranja rezervnog zapisa - ukoliko se datoteka koristi prilikom izrade rezervne kopije ona je beskorisna jer ne sadrži ispravnu i važeću verziju.
- Stvaranje rezervne kopije prije velikih promjena u sistemu baza podataka - korisno je imati rezervnu kopiju prije testiranja novog hardvera, popravaka na sistemu ili instalacije novih aplikacija.

Prilikom izrade rezervnih kopija institucije mogu koristitit i druge metode kao što su electronic vaulting, journaling i mirroring u zavisnosti o vrste poslovavanja i potreba institucije kada je u pitanju izrada rezervnih kopija.

5. Zaključak

Procesom stvaranja sigurnosnih kopija i povratom podataka smanjuju se rizici kojima je izložen informacioni sistem. Redovan i pouzdan postupak izrade sigurnosnih kopija je postupak koji se ne smije izbjeći. Bez obzira kako se tretira sistem ne mogu se izbjeći rizici od neželjenih posljedica. Rizici su obično veći nego su ljudi to sposobni shvatiti, a prema podacima se treba odnositi ozbiljno prije nego se osjete posljedice gubljenja istih. Po statistici 90% organizacija propada ako izgube vitalne zapise što pokazuje koliko su moderne organizacije zavisne o informacionoj podršci. Jedan od nedostataka izrade sigurnosnih kopija je cijena. Naime, proces uključuje odgovarajuće medije, opremu na kojoj se pohranjuju informacije, zaposlenike koji su zaduženi za održavanje sigurnosnih kopija i primjenu politike izrade sigurnosnih kopija, a to organizacijama uzrokuje troškove bez jasno vidljivih rezultata. Ipak, dugoročno gledano ta cijena je zanemariva u odnosu na cijenu koju može platiti tvrtka ili pojedinac ukoliko nije u stanju obavljati posao. Dodatan problem koji je moguć kod organizacija koje provode politiku izrade sigurnosnih kopija je otpor zaposlenika. Zaposlenici često sam postupak izrade sigurnosnih kopija smatraju bespotrebnim jer nisu svjesni važnosti sigurnosnih kopija za cijelu organizaciju. Ipak svi su ovi potencijalni nedostaci izrade sigurnosnih kopija zanemarivi u odnosu na mogućnost prekida poslovanja i propadanja organizacije u slučaju izostanka podataka. Stoga je podatke potrebno adekvatno zaštiti, a jedan od neophodnih načina je i izradom sigurnosnih kopija.

U skladu s Politikom i Smjernicama o rezervnim kopijama preporučuje se Institucijama BiH da donesu svoj interni akt u kojem će definirat **pravila/procedure za izradu rezervnih kopija.**

Literatura

1. Politika upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017. – 2022. godina ("Službeni glasnik BiH", broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 – Sigurnosne tehnike – Sistem za upravljanje sigurnošću informacijama – Zahtjevi
3. Standard ISO/IEC 27002 – Sigurnosne tehnike – Pravilo dobre prakse za kontrole sigurnost informacija

SMJERNICE
O ZAPOSLENJU I PREKIDU ZAPOSLENJA

1. Svrha

Svrha smjernica o zaposlenju i prekidu zaposlenja je definirati procedure kojima će se precizirat koraci koje je potrebno preduzeti u pogledu sigurnosti prilikom zaposlenja, sklapanja

ugovora o zaposlenju ili suradnji i koje definiraju na koji način kvalitetno sprovesti prekid zaposlenja ili raskid ugovora. Cilj navedenih procedura je smanjenje rizika od ljudske pogreške, krađa, prevara i zlouporabe resursa informacijskih sistema institucije.

2. Procedure sklapanja ugovora

Odgovorne osobe pri sklapanju ugovora o zaposlenju ili saradnji trebalo bi da provedu mjere definirane sljedećim procedurama:

2.1. Provjera

Provjera (eng. screening) u svrhu kontrole potencijalnih zaposlenika ili poslovnih partnera jedna je od preventivnih metoda kojima institucija može djelovati na sigurnost informacionog sistema. Odgovorna osoba treba sprovesti ili inicirati provjeru i ispitivanje nad potencijalnim zaposlenikom. Proces provjere i ispitivanja treba uzeti u obzir sva prava i zakonske odredbe privatnosti te ukoliko je dopušteno uključiti sljedeće:

- raspoložive reference karaktera, poslovanja itd.,
- pregled dostupnih CV-a, kontrola dostavljenih podataka,
- potvrde o školovanju i profesionalnim kvalifikacijama,
- dokazi identiteta (pasoš),
- da li je osoba kazneno gonjena itd.

Prikupljene podatke potrebno je dokumentirati kao **povjerljive podatke** te prema njima napraviti procjenu da li postoji mogućnost zloupotrebe informacionog sistema od strane potencijalnog zaposlenika.

2.2. Uvjeti zaposlenja i ugovor odgovornosti

Prije zaposlenja osoba u institucijama BiH, sklapanja partnerstva sa drugom organizacijom ili uključivanja u posao treće strane neophodno je u rješenje ili ugovor uključiti dio koji sve strane obavezuje na pridržavanje pravila definiranih sigurnosnom politikom. Rješenje ili ugovor treba sadržavati dodatak sa pojašnjenjima i stavovima:

- da svaki zaposlenik, partner ili treća strana, prije dobivanja prava pristupa imovini organizacije, treba potpisati ugovor o povjerenju,
- zakonskim pravima i odgovornostima svakog zaposlenika, korisnika i poslovnog partnera,
- odgovornostima institucije o čuvanju i rukovanju informacijama o zaposlenima,
- odgovornostima u slučaju obavljanja posla izvan radnog vremena ili izvan prostorija institucije (npr. kod kuće),
- akcijama koje je potrebno preduzeti ukoliko se utvrdi nepridržavanje pravila definiranih sigurnosnom politikom.
- Pojašnjenjima o postupcima u slučaju kad zaposlenik napušta Institucija u smislu poništavanja korisničkih naloga za pristup aplikacijama, sustavima i drugim resursima Institucije.

2.3. Odgovornosti rukovodilaca institucija

Rukovodioci institucija treba da zahtjevaju i insistiraju na pridržavanju pravila definiranih sigurnosnom politikom od strane zaposlenih, korisnika, poslovnih partnera i treće strane. Njihova je obveza sve zaposlenike, korisnike, partnere i treće strane:

- pravilno i jasno informirati o njihovim ulogama u sprovođenju sigurnosti te o njihovim odgovornostima prije dodjeljivanja prava pristupa osjetljivim informacijama,
- pružiti im uvid u obliku smjernica o tome šta se očekuje od njih zavisno o njihovim ulogama,
- motivisati da se pridržavaju pravila definiranih sigurnosnom politikom,
- osigurati potrebnu razinu svijesti o potrebi za sigurnošću, zavisno o ulogama.

2.4. Edukacija o informacionoj sigurnosti

Svi zaposleni institucije i ukoliko se ukaže potreba, partneri i personal treće strane trebaju proći odgovarajuću obuku o svijesti o informacionoj sigurnosti te pravovremeno biti upoznati sa dopunama ili promjenama u sigurnosnoj politici institucije.

Osnovni pojmovi o sigurnosti i obuka o svijesti o informacionoj sigurnosti trebaju bit prezentirani zaposlenima, partnerima i trećoj strani prije dodjeljivanja prava pristupa informacijama. Edukacija korisnika mora bit u skladu s ulogom, sposobnošću i odgovornosti pojedinca.

3. Prestanak radnog odnosa

Postupak prestanka radnog odnosa zaposlenog u instituciji važno je pravovremeno i kvalitetno obaviti kako se korisniku ne bi pružila mogućnost obavljanja zlonamjernih radnji. Prilikom prestanka radnog odnosa potrebno je zadovoljiti sljedeće sigurnosne kontrole:

- najvažniji dio prestanka radnog odnosa – **ukloniti sva prava pristupa** resursima institucije; ukoliko je moguće potrebno je prava pristupa ukloniti automatski pomoću posebnih programa (pristup programskim resursima),
- svi ključevi, pametne kartice i sl. također moraju biti vraćeni,
- svu imovinu koju je dobio na korištenje korisnik mora vratiti u posjed institucije,
- svi postupci vezani uz prestanka radnog odnosa (npr. vraćena imovina) trebaju biti dokumentirani.

4. Zaključak

U skladu s Politikom i Smjernicama o zaposlenju i prekidu zaposlenja preporučuje se Institucijama BiH da donesu svoj interni akt u kojem će definirati **pravila/procedure o zaposlenju i prekidu zaposlenje.**

Literatura

1. Politika upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017. – 2022. godina ("Službeni glasnik BiH", broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 – Sigurnosne tehnike – Sistem za upravljanje sigurnošću informacijama – Zahtjevi
3. Standard ISO/IEC 27002 – Sigurnosne tehnike – Pravilo dobre prakse za kontrole sigurnosti informacija

SMJERNICE
ZA IZRADU METODOLOGIJE PROCJENE RIZIKA

Uvod

Potrebe za kvalitetnim rješenjima i pouzdanim sistemom upravljanja sigurnošću unutar institucije postala je jedan od osnovnih zahtjeva za uspješno obavljane poslovnih zadataka. U vrijeme kada računarska komunikacijska infastruktura predstavlja okosnicu poslovanja gotovo svih modernih firmi i institucija, upravljanje sigurnosnim rizicima igra veoma važnu ulogu u procesu zaštite informacionih resursa i poslovnih procesa.

Za proces upravljanja sigurnosnim rizikom slobodno se može reć da predstavlja temelj izgradnje sigurne i pouzdane računarske infrastrukture. Identifikacija kritičnih informacionih resursa i određivanje pripadajućih sigurnosnih rizika, proces je koji omogućuje kvalitetnije i ekonomičnije donošenje odluka vezanih uz unaprjeđenje sigurnosti. Bez odgovarajućih analiza i kvalitetno razrađenih planova, razvoja i implementiranja sigurnog računarskog okruženja vrlo je često haotičan proces koji rezultuje brojnim propustima i nedostatcima.

U ovom dokumentu opisani su osnovni ciljevi i ideje procesa upravljanja sigurnosnim rizicima, načini njegovog sprovođenja,

kao i tipični problemi koji se javljaju u ovom području. Veći dio dokumenta posvećen je procjeni rizika, postupku na kojem se bazira gotovo cijeli program upravljanja sigurnosnim rizikom.

Upravljanje sigurnosnim rizikom

Sigurnosni rizik definira se kao mogućnost realiziranja nekog neželjenog događaja, koji može negativno uticati na povjerljivost (engl. confidentiality), integritet (engl. integrity) i raspoloživost (engl. availability) informacionih resursa. Pod informacionim resursima podrazumijevaju se sva ona sredstva koja institucija koristi u svrhu ostvarivanja svojih poslovnih ciljeva (hardver, softver, ljudski resursi, podaci i sl.)

Precizno identificiranje, odnosno klasifikacija informacionih resursa prvi je, i vrlo važan, korak procesa upravljanja sigurnosnim rizikom, budući da se na osnovu njega određuje koji resursi zahtijevaju kakav tretman sa stanovišta sigurnosti. Neadekvatno obavljeno identificiranje resursa može cijeli proces odvesti u pogrešnom pravcu, čime se u potpunosti gubi njegov značaj i smisao. Upravljanje sigurnosnim rizikom (engl. Risk Management), relativno je nova disciplina u području sigurnosti IT sistema, koja je proizašla iz potrebe za standardizacijom i formalizacijom postupaka vezanih uz upravljanje sigurnošću. Definira se kao proces identifikacije onih činilaca koji mogu negativno utjecati na povjerljivost, integritet, i raspoloživost računarskih resursa, kao i njihova analiza u smislu vrijednosti pojedinih resursa i troškova njihove zaštite. Završni korak obuhvaća preduzimanje zaštitnih mjera koje će identificirati sigurnosni rizik svesti na prihvatljivu razinu, sukladno poslovnim ciljevima institucije.

U kojoj mjeri i na kojim mjestima će se pristupiti umanjivanju sigurnosnog rizika, odluka je prvenstveno menadžmenta, kao one funkcije koja ima mogućnost donošenja odluka i pravo raspolaganja nad proračunom institucije. Sigurnosni rizik moguće je tretirati na nekoliko načina. Moguće ga je prihvatiti onakvim kakav je, moguće je pristupiti njegovom umanjivanju, implementiranjem odgovarajućih sigurnosnih kontrola, a moguće je i njegovo ignorisanje, odnosno prebacivanje drugim institucijama. Spomenute tehnike biće detaljnije opisane kasnije u dokumentu. Donošenje odluka vezanih uz upravljanje rizikom vrlo je odgovoran i zahtjevan posao koji, osim određene razine stručnosti, zahtjeva i veoma dobro poznavanje IT sistema i njegove funkcije.

Proces upravljanja sigurnosnim rizicima sastoji se od tri faze:

- procjena rizika (engl. Risk Assessment);
- umanjivanje rizika (engl. Risk Mitigation);
- ispitivanje i analiza (engl. Evaluation and Assessment).

Svaka od navedenih faza ima svoju ulogu i cilj u kompletnom programu upravljanja sigurnosnim rizikom. U nastavku dokumenta biti će detaljnije opisana svaka od faza, zajedno sa svojim osnovnim karakteristikama i specifičnostima.

Procjena rizika

Procjena rizika vrlo je složen i zahtjevan postupak te stoga mora biti proveden profesionalno i osnovno kako bi se dobili mjerodavni podaci. Sam proces analize i procjene najbolje je dodjeliti sigurnosnim stručnjacima sa iskustvom na području sigurnosti informacionih sistema (po mogućnosti neovisnim konzultantima), a razultate procjene dati menadžmentu na osnovu kojih će se donosit odgovarajuće odluke. Proces procjene rizika sastoji se od devet koraka:

- Korak 1: Identificiranje i klasificiranje resursa (engl. Asset Identification);
- Korak 2: Identificiranje prijetnji (engl. Threat identification);
- Korak 3: Identificiranje ranjivosti (engl. Vulnerability Identification);
- Korak 4: Analiza postojećih kontrola (engl. Control Analysis);
- Korak 5: Vjerovatnost pojave neželjenih događaja (engl. Likelihood Determination);
- Korak 6: Analiza posljedica (engl. Impact Analysis);
- Korak 7: Određivanje rizika (engl. Risk Determination);
- Korak 8: Preporuke za umanjivanje (engl. Control Recommendation);
- Korak 9: Dokumentacija (engl. Result Documentation).

Na sljedećoj slici (Slika 1) priložen je dijagram na kojem je prikazan tok navedenih faza sa ulaznim i izlaznim parametrima. Treba napomenuti da se koraci 2, 3 i 4 mogu sprovoditi u paraleli nakon što je dovršen korak 1.

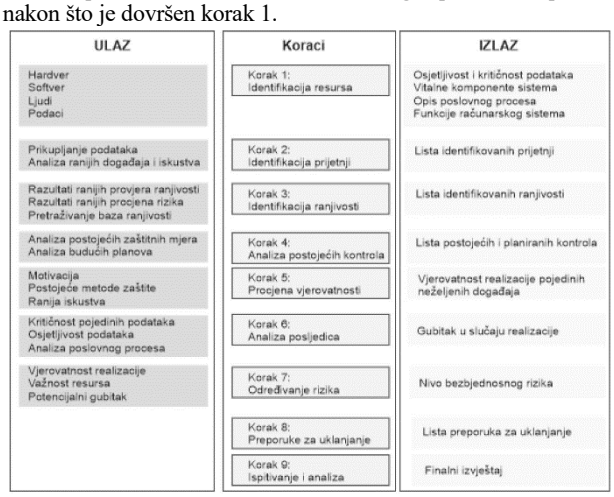

Slika 1: Procjena rizika - dijagram

Iako određivanje sigurnosnog rizika zahtjeva provođenje svih ovih koraka, sam rizik matematički se može posmatrati kao funkcija tri parametra: prijetnji, ranjivosti i vrijednosti resursa (Slika 2).

Rizik=f (Prijetnje, Ranjivosti, Vrijednost resursa)

Što je sistem više izložen prijetnjama, što je veći broj ranjivosti i što je resurs značajniji za instituciju to je i sigurnosni rizik veći. Naravno, jasno je da se sigurnosni rizik nikada neće uklanjati smanjivanjem vrijednosti resursa, već implementiranjem odgovarajućih sigurnosnih kontrola koje će uticati na parametre ranjivosti i prijetnji.

Vrijednost resursa koji je ovdje naveden kao jedan od parametara o kojemu zavisi nivo sigurnosnog rizika, može se posmatrati i na drugačiji način. Naime, vrlo često se umjesto vrijednosti resursa kao treći parametar u obzir uzima potencijalni gubitak za instituciju u slučaju gubitka ili neraspoloživosti resursa o kojem se govori. Bez obzira o kojem je od dva navedena parametra riječ, ishod je identičan, budući da su vrijednost resursa i posljedice u slučaju gubitka dvije direktno vezane veličine.

Identificiranje i klasificiranje resursa

Prvi korak u postupku procjene rizika je identificiranje, odnosno klasificiranje informacionih resursa. U ovom koraku potrebno je identificirati sve one resurse koji predstavljaju značaj za instituciju te im dodijeliti odgovarajuću vrijednost. Ukoliko postoji mogućnost, svakom resursu potrebno je dodijeliti konkretnu novčanu vrijednost, budući da to uveliko može doprinjeti kvaliteti rezultata cijelog postupka.

Identificiranje i dodjeljivanje vrijednosti pojedinim resursima potrebno je obaviti kako bi se u konačnici implementirale samo one sigurnosne kontrole koje su finansijski isplative.

Postupku dodjeljivanja vrijednosti resursima potrebno je posvetiti posebnu pažnju, budući da loše procjene u ovom slučaju mogu cijeli proces odvesti u pogrešnom pravcu. Prilikom određivanja vrijednosti potrebno je u razmatranje uzeti brojne druge faktore, osim inicijalnih troškova njegove nabavke. Neki od faktora koje je potrebno uzeti u obzir su:

- troškovi razvoja;
- troškovi održavanja i administracije;
- troškovi edukacije;
- troškovi zamjene, nadogradnje i sl.

Neki od tipičnih resursa koji predstavljaju važnost za instituciju su:

- hardver;
- softver;
- mreža i mrežni uređaji;
- podaci;
- ljudski resursi i sl.

Pod sigurnosnim prijetnjama (engl. Threat) smatraju se svi oni neželjeni faktori koji se mogu negativno odraziti na integritet, povjerljivost i dostupnost resursa. Izvori prijetnji (engl. threat agents) mogu se podijeliti u dvije temeljne skupine:

Namjerne - oni izvori koji ciljano iskorištavaju nedostatke u sistemima u svrhu ostvarivanja neovlaštenog pristupa. U ovu grupu najčešće spadaju neovlašteni korisnici, razni maliciozni programi (crvi, virusi...) i sl.

Nenamjerne - oni izvori koji rezultuju slučajnim iskorištavanjem ranjivosti u sistemu, npr. elementarne nepogode kao što su požari, poplave, potresi, udari groma i sl.

U okviru procjene rizika vrlo je važno generirati iscrpnu listu svih onih prijetnji, namjernih i nenamjernih, koje predstavljaju potencijalnu opasnost za informacioni sistem.

Prilikom identificiranja prijetnji poželjno je u obzir uzeti sve ranije incidente i ostale neželjene događaje, motive koji mogu biti podloga za sprovođenje napada, lokaciju na kojoj se nalaze resursi te ostale faktore koji na bilo koji način predstavljaju prijetnju za IT sistem. Vrlo često od koristi mogu biti i razgovori sa administratorima sistema ili drugim osbljem, koje je u svakodnevnom kontaktu sa komponentama sistema.

Neke od prijetnji koje su tipične za informacione sisteme uključuju:

- neovlaštene korisnike,
- maliciozne programe (virusi, crvi, trojanski konji,...),
- elementarne nepogode (poplave, potresi, požari,...),
- korisničke pogreške (namjerne i slučajne),
- krađu,
- greške u programiranju (namjerne i slučajne),
- neispravno rukovanje resursima,
- industrijsku špijunažu,
- interne napade, i sl.

Za svaku od identificiranih prijetnji potrebno je odrediti povezanost sa resursima institucije, motive koji stoje iza svake od njih te načine na koje prijetnje mogu utjecati na poslovne procese. Što je detaljnije razrađena lista prijetnji to je jednostavnije odrediti sigurnosni rizik povezan sa odgovarajućim resursom.

Identificiranje ranjivosti

Pod pojmom ranjivosti (engl. Vulnerability), smatraju se svi propusti i slabosti u sistemu sigurnosti koji omogućuju sprovođenje neovlaštenih aktivnosti. Ranjivosti mogu biti posljedica pogrešaka u procesu dizajna ili implementiranja sistema, kao i propusta u sistemu sprovođenja sigurnosnih pravila i procedura. Iako se ranjivosti najčešće povezuju uz greške u programskom kodu, mogući su i brojni drugi primjeri, kao što su površno implementirana fizička sigurnost, nepoznavanje i neprikladan odabir tehnologija i alata, propusti u održavanju sistema i sl.

Prema izrazu za sigurnosni rizik, za uspješno određivanje sigurnosnog rizika potrebno je također identificirati i sve ranjivosti, odnosno sigurnosne propuste u sistemu. Bez adekvatne analize ranjivosti, gotovo je nemoguće pouzdano određivanje sigurnosnog rizika. Zavisno od broja i karaktera ranjivosti u sistemu, sigurnosni rizik može bit veći ili manji. Implementiranjem sigurnosnih kontrola kojima će se umanjiti broj ranjivosti u sistemu, direktno je moguće uticati na umanjivanje sigurnosnog rizika.

Kada se govori o procjeni rizika, veoma je važno da se ranjivosti analiziraju u kombinaciji sa identificiranim prijetnjama, budući da su ova dva parametra međusobno povezana. Ukoliko ne postoji prijetnja koja bi iskoristila određenu ranjivost, tada ne postoji niti sigurnosni rizik. Tamo gdje nema rizika ne isplati se ulagati u zaštitu, a to je osnovni cilj postupka upravljanja sigurnosnim rizikom: implementiranje samo onih zaštitnih mjera koje će biti opravdane i smislene u pogledu zaštite poslovnih ciljeva institucije.

U sljedećoj tabeli (Tabela 1), dat je primjer nekih od ranjivosti koje su tipične za IT sistemi, zajedno sa prijetnjama koje su vezane uz svaku od njih.

Ranjivost	Prijetnja
Sigurnosni propusti u programskom kodu	Neovlašteni korisnici Maliciozni programi Nezadovoljni zaposleni Teroristi
Neadekvatna konfiguracija Firewool	Neovlašteni korisnici Maliciozni programi Industrijska špijunaža
Nedostatak protivpožarne zaštite	Požar
Nedostatak antivirusne zaštite	Maliciozni programi (virusi, crvi, trojanski konj)
Neovlašteno korištenje telekomunikacijskih uređaja	Neovlašteni korisnici Maliciozni programi Bivši i nezadovoljni zaposleni

Ono što se nameće kao osnovno pitanje kada se raspravlja o identificiranje i analizi ranjivosti je način na koji je najbolje sprovesti njihovu detaljnu i osnovnu analizu. Neki od mogućih pristupa su:

- analiza rezultata ranije provedenih procjena rizika (ukoliko takvi postoje),
- analiza internih izvještaja i dokumentacija vezanih uz ispitivanje, analizu i unaprjeđenje sigurnosti,
- sprovođenje specijaliziranih sigurnosnih ispitivanja (Vulnerability Scanning, Pentration Testing, Application Testing i sl.),
- pretraživanje javnih baza ranjivosti,
- razgovori sa zaposlenima i sistem administratorima itd...

Razultat ove faze treba biti detaljna lista ranjivosti prisutnih u sistemu, kao i njihova povezanost sa prijetnjama identificiranim u prethodnom koraku.

Analiza postojećih kontrola

U ovom koraku cilj je analizirati one sigurnosne kontrole koje su već implementirane ili koje se namjeravaju implementirati u svrhu zaštite informacionih resursa. Ukoliko se želi izračunati vjerovatnost iskorištavanja pojedine ranjivosti od strane identificiranih prijetnji, što je sljedeći korak procesa procjene rizika, potrebno je u obzir uzeti sve postojeće kontrole prisutne u sistemu. Vrlo je mala vjerovatnost da će određena slabost ili nedostatak biti iskorišteni, ukoliko su implementirane kvalitetne sigurnosne kontrole ili ukoliko postoji mali interes za njenim iskorištavanjem. Sistemi koji barataju povjerljivim podacima kao što su npr. brojevi kreditnih kartica, obračuni plata i sl., predstavljaju puno veći izazov za neovlaštene korisnike u odnosu na ostale sisteme koji upravljaju manje povjerljivim podacima.

Sigurnosne kontrole mogu biti tehničke i ne-tehničke prirode. Pod tehničkim sigurnosnim kontrolama smatraju se sve one kontrole koje su implementirane u oblik hardvera, softvera ili nekog drugog sličnog rješenja (npr. firewool, antivirusna zaštita, sistemi kontrole pristupa i sl.). Pod ne-tehničkim kontrolama smatraju su kontrole poput sigurnosnih politika, preporuka i procedura i koje su najčešće rezultat usmene ili pismene predaje.

Još jedna od podjela, koja je više prisutna u krugovima koji se bave računarskom sigurnošću, je ona koja sigurnosna rješenja i mehanizme dijeli na:

Preventivne (engl. Prevention) - ona rješenja koja djeluju preventivo u smislu sprečavanja neovlaštenih aktivnosti (npr. antivirusni programi, firewool, kontrola pristupa, i sl.)

Detekcijske (engl. Detection) - sistemi koji omogućuju detekciju neovlaštenih aktivnosti (npr., alati za provjeru integriteta, i sl.);

Reakcijske (engl. Reaction) - oni mehanizmi koji pomažu pri reakciji na detektovane neovlaštene aktivnosti (npr. forenzička analiza);

Razultat ovog koraka je lista postojećih ili predviđenih sigurnosnih kontrola kojima je cilj zaštita informacionih resursa institucije.

Vjerovatnosti realizacije

Sljedeći korak u procesu procjene rizikanje određivanje vjerojatnosti iskorištavanja pojedine ranjivosti od strane pripadajućih sigurnosnih prijetnji. Neki od činilaca koje je ovdje potrebno uzeti u obzir su:

- motivacija i interes izvora prijetnji,
- karakter ranjivosti,
- prisutnost i kvalitet postojećih sigurnosnih kontrola.

Vjerovatnost iskorištavanja ranjivosti od strane određenog izvora prijetnji najbolje je izraziti stepenski: npr. visok, srednji i niski stepen, pri čemu svaki od definisanih stepenova ima određeni značaj i smisao.

U sljedećoj tabeli (Tabela 2) dat je primjer jedne takve podjele, sa tim da je moguće ići i na precizniju podjelu, zavisno od potreba.

Vjerojatnost	Definicija
Visoka	Izvor prijetnje je posebno motiviran za iskorištavanje ranjivosti s obzirom na mogućnost dolaska do povjerljivih podataka. Postojeće sigurnosne kontrole su nedovoljne ili sadrže slabosti koje omogućavaju zaobilaženje definiranih sigurnosnih mjera.
Srednja	Izvor prijetnje je djelimično motiviran. Iako postoje mogućnosti za iskorištavanje ranjivosti postojeće kontrole to otežavaju
Niska	Izostanak motivacije za iskorištavanje ranjivosti. Sigurnosne kontrole kvalitetno su implementirane I iskorištavanje ranjivosti prilično je otežano.

Tabela 2: Vjerojatnost iskorištavanja ranjivosti

Razultat ovog koraka sadrži vjerojatnost iskorištavanja pojedinih ranjivosti identificiranih u prethodnom koraku, s obzirom na navedene prijetnja.

Analiza posljedica

Cilj ovog koraka je procijeniti negativan učinak ako prijetnja uspješno iskoristi ranjivost sistema. Prije analize potrebno je prikupiti informacije o svrsi sistema, te o važnosti i osjetljivosti sistema i podataka. Negativan učinak događaja može se opisati kao narušavanje funkcionalnosti ili bilo kojeg osnovnog načela informacionog sistema. Osnovni parametri informacione sigurnosti su:

- Povjerljivost (eng. Confidentiality) – siguran pristup informaciji i IS-u isključivo za to ovlaštenom licu.
- Cjelovitost (eng. Integrity) – zaštita ispravnosti i cjelovitosti podataka i informacija.
- Raspoloživost ili dostupnost (eng. Availability) – ovlaštenom licu omogućiti pravovremen i stalan pristup informacijama i IS-u.
- Identificiranje i autentificiranje - osigurava sigurnost informacionog prostora institucije
- Autorizacija i neporecivost (eng. non-repudiation)

Posljedice koje mogu nastati narušavanjem osnovnih načela mogu biti gubitak konkurentske prednosti, gubitak povjerenja klijenata (curenje ličnih podataka korisnika u javnost), nepoštivanje mjerodavnih propisa (na primjer kršenje regulative u području zaštite ličnih podataka), finansijski gubici, donošenje pogrešnih poslovnih odluka (zbog neispravnosti informacija), nemogućnost isporuke usluga klijentima.

Učinke je moguće mjeriti kvantitativno u obliku finansijskih sredstava i vremena koje je potrebno uložiti kako bi se popravio sistem ili riješili problemi ili opisati kvalitativno (odnosi se na učinke koji se ne mogu mjeriti kao na primjer gubitak povjerenja).

Određivanje rizika

Cilj ovog koraka je procijeniti nivo rizika kojem je izložen informacioni sistem. Utvrđivanje rizika izloženosti određenoj kombinaciji prijetnje i ranjivosti može se izraziti kao funkcija:

- Vjerojatnosti da će određeni izvor prijetnje iskoristiti ranjivost sistema,
- Jačina učinka u slučaju uspješnog izvršenja prijetnje,
- Adekvatnost planiranih ili postojećih kontrola za smanjivanje ili sprječavanje rizika.

Jedna od metoda pomoću koje se može utvrditi nivo rizika je matrica procjene rizika.

Matrica razine rizika

Nivo rizika može se izračunati pomoću matrice, tako da se pomnoži ocjena koja je dodijeljena vjerovatnost da izvor prijetnje iskoristi ranjivost IS-a sa ocjenom učinka. Matrica nivoa rizika (eng. Risk-Level Matrix) može bit različitih dimenzija (3 x 3, 4 x 4, 5 x 5) i sadržavati različite dodijeljene brojčane vrijednosti. Tabela 3 jednostavan je prikaz matrice 3 x 3.

Vjerojatnost prijetnje	Učinak		
Visoka (1.0)	mali 10 X 1.0 = 10	srednji 50 X 1.0 = 50	veliki 100 X 1.0 = 100
Srednja (0.5)	srednji 10 X 0.5 = 5	srednji 50 X 0.5 = 25	srednji 100 X 0.5 = 50
Niska (0.1)	mali 10 X 0.1 = 1	mali 50 X 0.1 = 5	mali 100 X 0.1 = 10

Tabela 3: Matrica nivoa rizika (prema Stoneburner i sar.)

Svakom nivou se dodaje vrijednost, u ovom slučaju 1.0 za visoku, 0.5 za srednju i 0.1 za nisku vjerovatnost prijetnje, te 100 za veliki, 50 za srednji i 10 za mali učinak. Gledajući Tabelu 3 skala nivoa rizika bila bi: visoka ako je dobijena vrijednost >50 do 100, srednja ako je >10 do 50 i niska ako je 1 do 10. Ako je procijenjeni rizik veći od 51, potrebno ga je hitno smanjiti i plan korektivnih mjera u što kraćem roku sastaviti. Ako je rizik procijenjen kao srednji (>10 do 50), plan korektivnih mjera se treba u razumnom vremenu sastaviti i sprovesti. Ako se rizik ispostavi kao nizak (1 do 10), treba procijeniti je li potrebno sprovođenje korektivnih mjera ili je rizik kao takav prihvatljiv.

Preporuka kontrola

Nakon određivanja rizika slijedi preporuka kontrola. U ovom koraku predlažu se kontrole i alternativna rješenja koja bi mogla smanjiti ili eliminirati već prije identificirane rizike. Cilj je pomoću predloženih kontrola smanjiti nivo rizika informacionog sistema i podataka na prihvatljiv nivo, a faktore koje treba prilikom predlaganja uzeti u obzir su: djelotvornost predloženih kontrola, važeće propise, interne akte, te uticaj na poslovne procese i sigurnost IS-a. Prilikom predstavljanja mogućih kontrola licu zaduženom za prihvaćanje nivoa sigurnosti stručnjak odnosno analitičar treba ponuditi kao opciju barem dva različita paketa protiv mjera, te za svaku opciju navesti očekivane troškove i količinu rizika koju će prihvatiti donositelj odluke.

Dokumentiranje razultata

Nakon sprovođenja svih prethodnih koraka, odnosno nakon što je proces procjene rizika IS-a završen, potrebno je dokumentirati razultate u obliku službenog izvještaja. Izvještaj o procjeni rizika pomaže menadžmentu i ostalim odgovornim licima u donošenju odluka o promjenama internih akata i budžeta te o operativnim i upravljačkim promjenama. Izvještaj treba imati sistematski i analitički pristup procjeni rizika. Takav pristup omogućava menadžmentu da razumije rizike i raspodijeli resurse potrebne za smanjenje potencijalnog gubitka.

Ublažavanje rizika

Nakon procesa procjene rizika potrebno je razviti scenarije upravljanja rizicima. Tipični scenariji upravljanja su:

- Prihvaćanje rizika – institucija je upoznata sa intenzitetom rizika, nadgleda ga i procjenjuje njegov uticaj na poslovanje i poslovne procese. U slučaju da nivo rizika postane neprihvatljiva preduzimaju se protivmjere.
- Smanjivanje intenziteta rizika – institucija preduzima odgovarajuće aktivnosti kojima se smanjuje uticaj rizika na poslovanje ili vjerovatnost njegova nastanka.
- Izbjegavanje rizika –institucija ili u potpunosti ili djelomično izbjegava rizik.
- Podjela rizika – institucija rizik proslijeđuje na neku drugu ili treću stranu (na primjer kupnja police osiguranja).

Zavisno o razultatima procjene rizika, odabire se najadekvatniji scenario. Ako se ispostavi da je rizik veliki, odnosno da postoji visoka vjerovatnost da će ranjivost informacionog sistema biti iskorištena i time negativno uticati na poslovanje, potrebno je pod hitno poduzeti odgovarajuće protivmjere (jer adekvatne kontrole ne postoje), te se zahtijeva promptna reakcija najviših nivo menadžmenta (strategija smanjenja intenziteta rizika). Ako je rizik poznat, odnosno identificiran, prati se njegov uticaj na poslovanje i nisu potrebne trenutačne akcije. U zavisnosti o stanju informacionog sistema odabire se najprikladnija strategija. Prilikom odabira scenarija za upravljanje rizicima, postavljaju se pitanja poput: kada je rizik prihvatljiv, a kada nije? Ili je li i kada je potrebno sprovođenje protivmjera?

Kako donijeti odluku može se jednostavno prikazati pomoću dijagrama stablo odlučivanja:

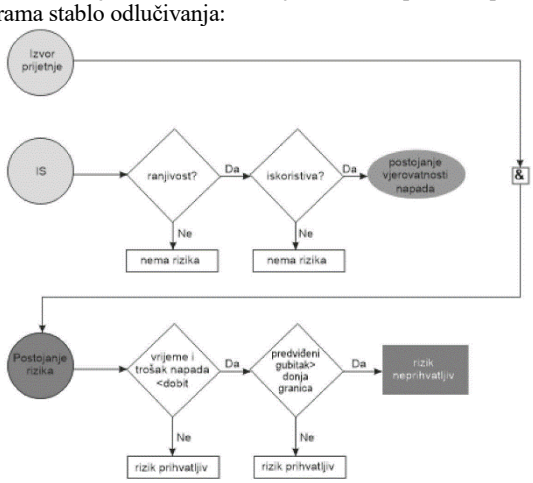

Dijagram 1: Ispitivanje stanja informacionog sistema (prema Stoneburner i sar.)

Ako ranjivost (slabost) IS-a postoji, potrebno je povećati njegovu sigurnost (zaštitu) kako bi se smanjila vjerovatnost iskorištavanja njegove ranjivosti. U slučaju da ranjivost može biti iskorištena, potrebna je višeslojevita zaštita kao i uključivanje administrativnih kontrola kako bi se smanjio ili spriječio rizik. U slučaju da je vrijeme i trošak napada manji od potencijalnog dobitka, potrebno je tada smanjiti napadačevu motivaciju tako da se njegov trošak poveća. Ustanovi li se da predviđeni gubitak institucije nadmašuje donju granicu, potrebno je preduzeti tehničke i netehničke protivmjere (implementacija odgovarajućih kontrola).

Kontrole informacionog sistema

Ako se na osnovu razultata procesa procjene rizika došlo do zaključka da je informacioni sistem izložen riziku, te da je vjerojatnoća iskorištavanja ranjivosti sistema visoka, potrebno je implementirati nove ili modificirati postojeće kontrole. Scenariji upravljanja rizicima odnose se na određivanje odgovarajućih vrsta informacionih kontrola, odnosno ručnih, automatskih i poluautomatskih kontrola IS-a. Informacione kontrole su kontrole ugrađene u rad informacijskog sistema, koje predstavljaju sistem (skup) međusobno povezanih komponenti koje, djelujući jedinstveno i usklađeno, potpomažu ostvarivanje ciljeva IS-a, a usmjeravaju se na neželjene događaje ili procese u IS-u koji mogu nastati iz različitih razloga koji se odnose na unutarnje djelovanje IS-a (netačni podaci, nedjelotvorni procesi, neadekvatni ulazi u sistem i slično) ili uzroke iz njegovog okruženja. Jednostavnije rečeno svrha kontrola je smanjiti vjerovatnost nastanka neželjenog događaja kao i smanjivanje očekivanih gubitaka do kojih bi došlo kod pojave ili ostvarenja neželjenog događaja/procesa. Što su kontrole informacionog sistema djelotvornije, to je manji rizik kojem je on izložen.

Kontrole IS-a mogu se podijeliti sa obzirom na način primjene (automatske, ručne), sa obzirom na svrhu (već prije spomenute preventivne, detektivne i korektivne), sa obzirom na hijerarhiju (korporativne, upravljačke, operativne) i sa obzirom na način funkcioniranja (prganizacione, tehnološke, fizičke).

Automatske kontrole predstavljaju zaštitne mehanizme poslovnih procesa, te su najčešće ugrađene u automatizam funkcioniranja IS-a. Ručne kontrole se odnose na ručne provjere funkcioniranja IS-a. Organizacijske se odnose na interne akte kojima se propisuju željena ponašanja prilikom korištenja IS-a, tehnološke odnose se na mrežnu infrastrukturu, podatke i opremu, a fizičke na opipljivi dio imovine informacijskog sistema.

Kako bi se smanjio rizik kojem je IS izložen, te povećala djelotvornost kontrola za rad IS-a i institucije, institucija treba uzeti u obzir korporativne, upravljačke i operativne sigurnosne kontrole ili njihovu kombinaciju.

Standardi i okviri informacione sigurnosti

Za institucije standardi i okviri predstavljaju važnu podlogu za razvijanje novih ili proširenje već poznatih tematskih područja. Kako bi se podržala informaciona sigurnost, razvili su se tokom istorije različiti standardi i okviri. Primjenom takvih sigurnosnih standarda i okvira želi se osigurati uvođenje općepriznatih i jedinstvenih metoda za realiziranje informacione sigurnosti.

Među najpoznatijim standardima i okvirima za informacionu sigurnost i upravljanje informacionim sistemima su porodice ISO 27000 standarda, CobiT 5 i ITIL.

Porodica ISO 27000 standarda

Međunarodna organizacija za standardizaciju (eng. International Organization for Standardization) je 2005. godine uvela ISO/IEC 27001 standard, koji je danas najraširenji standard upravljanja informacionom sigurnošću. ISO 27001 standard direktno se odnosi na sigurnost informacija i predstavlja minimalne zahtjeve i mjere koje institucija treba poduzeti da bi se uspostavio sistem upravljanja informacionom sigurnošću (eng. Information Security Management System – ISMS). Porodica ISO 27000 standarda obuhvata popis kontrola koje treba implementirati u informacioni sistem kako bi se sigurnosni rizik

sveo na prihvatljiv nivo. Noviji standardi porodice ISO 27000 su ISO 27002 do 27005, koji bi osim sigurnosti trebale pokriti i područja upravljanja informacionim rizicima i sprovođenje mehanizama kontrole na informacionim sistemima u svrhu ostvarivanja sigurnosnih i drugih rizika. Najčešći razlog implementacije ISO 27001 standarda je certifikacija, jer propisuje zahtjeve prema kojima je instituciju moguće certifikovati, međutim bez ISO standarda 27002, koji predstavlja skup dobrih praksi za implementaciju kontrola vezanih uz sigurnost informacionih sistema, certifikacija je teško izvodljiva.

CobiT 5

CobiT (eng. Control Objectives for Information and Related Technology) predstavlja smjernice za analizu, mjerenje i kontrolu primjene IS-a i pripadajuće tehnologije u poslovanju, te sadrži 37 ciljeva kontrole i preko 300 informacionih kontrola i uputa za njihovu primjernu. CobiT definira radni okvir tako da su poslovni procesi institucije u skladu s arhitekturom i funkcijom IS-a, smanjeni rizici koji nastaju neispravnim ili nepotpunim postavkama IS-a i da je omogućeno upravljanje rizicima IS-a na zadovoljavajući način i korištenje informacionih resursa na racionalan i djelotvoran način.

ITIL

ITIL (eng. Information Technology Infrastructure Library) jedan je od najopširnijih standarda. Iako je nastao prije trideset godina danas se nametnuo kao koristan, praktičan i u svjetskim razmjerima gotovo neizostavan skup preporuka i najbolje prakse pri upravljanju informacionim uslugama (eng. IT Service Managment, ITSM). Prva verzija ITIL-a nastala je 1986., a sastojala se od 40 knjiga i vrijedila do 1999., nakon toga izašla je druga verzija koja se sastojala od 8 knjiga. Posljednje izdanje (v3) organizirano je u pet knjiga i u potpunosti usmjereno na pitanje pružanja IT usluga u svrhu ostvarivanja poslovnih ciljeva. Prve tri knjige obrađuju temeljne IT procese, ali i operativne IT procese poput upravljanja incidentima, a preostale dvije razmatraju upravljački dio planiranja, nadzora i kontinuiranog poboljšavanja rada informacijskog sistema. ITIL pruža poslovno usmjeren pristup menadžmentu informatike koji stavlja poseban naglasak na stratešku poslovnu vrijednost informatike i potrebu da se isporuči njezina visokokvalitetna usluga.

Zaključak

Zbog sve bržeg razvoja informaciono komunikacionih tehnologija dostupnost i raspoloživost informacijama sve je veća. Informacije su postale jedan od ključnih resursa današnjice, a primjena digitalnih tehnologija u poslovanju sve je veća. Informacioni sistemi postali su neizostavan dio svake institucije. Savremeni informacioni sistemi i informacioni sistemi uopće uveliko pridonose normalnom odvijanju poslovanja te imaju pozitivan učinak na poslovanje, zbog čega je upravljanje rizicima informacionog sistema veoma bitan i potreban dio svake institucije.

Ponekad se shvaćanje rizika uzima olako i ne posvećuje mu se dovoljna pažnja, posebno jer se radi o složenom i dugotrajanom procesu. Ali ako institucija ne posveti dovoljno pažnje tom aspektu, štete koje mogu nastati mogu biti ponekad i nepopravljive. Štetni učinci rizika informacionog sistema rezultuju narušavanjem svojstava informacija, a proizlaze iz djelovanja prijetnji koje iskorištavaju ranjivosti resursa informacionog sistema.

Da bi zaštita informacionog sistema bila što bolja potrebno je uključiti sve korake procesa upravljanja rizikom, što znači, od razumijevanja samog informacionog sistema, identifikaciji mogućih prijetnji sve do poduzimanja odgovarajućih kontrola (protivmjera). Kada se spominje zaštita informacionih sistema često se misli na njegovu logičku zaštitu, ali važno je reći kako je fizička zaštita informacionog sistema jednako važna kao i njegova logička.

Paralelno sa razvojem informaciono komunikacionih tehnologija i primjenom informacionih sistema u poslovanju i uopće, razvila se i svijest o važnosti informacione sigurnosti. Kao razultat toga razvili su se standardi i okviri koji danas čine podlogu za uspješno upravljanje informacionom sigurnošću i informacionim sistemima.

U skladu sa Politikom i Smjernicama za izradu metodologije procjene rizika preporučuje se Institucijama BiH da donesu svoje interne akte u skladu sa koracima definiranim u dijagramu procjene rizika.

LITERATURA:

1. Politika upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period 2017. -2022. godina ("Službeni glasnik BiH " broj 38/17)
2. Standard ISO/IEC 27001 - Sigurnosne tehnike - sistemi za upravljanje sigurnošću informacija – Zahtjevi Standard ISO/IEC 27002
3. Stoneburner, G., Goguen, A., Feringa, A.(2002.) Risk Management Guide for Information Technology Systems. Recommendations of the National Institute of Standards and Technology. U.S. Department of Commerce: NIST [online].NIST SP 800-30.

MINISTARSTVO OBRANE BOSNE I HERCEGOVINE

608

Temeljem članka 13. stavak (1), točka o) i aa), članka 15. točka a) Zakona o obrani Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 88/05), članka 19. Zakona o sudjelovanju pripadnika Oružanih snaga, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika Ministarstva obrane u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu ("Službeni glasnik BiH", broj 14/05) i članka 61. stavak (2) Zakona o upravi ("Službeni glasnik BiH", broj 32/02, 102/09 i 72/17), ministar obrane Bosne i Hercegovine donosi

PRAVILNIK
O SUDJELOVANJU PRIPADNIKA ORUŽANIH SNAGA BOSNE I HERCEGOVINE, DRŽAVNIH SLUŽBENIKA I DRUGIH ZAPOSLENIKA MINISTARSTVA OBRANE BOSNE I HERCEGOVINE U OPERACIJAMA POTPORE MIRU I DRUGIM AKTIVNOSTIMA U INOZEMSTVU

POGLAVLJE I - OPĆE ODREDBE

Članak 1.
(Predmet Pravilnika)

Pravilnikom o sudjelovanju pripadnika Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, državnih službenika i drugih zaposlenika Ministarstva obrane Bosne i Hercegovine u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu (u daljnjem tekstu: Pravilnik) propisuju se nadležnosti, odgovornosti i postupci organizacijskih cjelina Ministarstva obrane Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Ministarstvo obrane) i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Oružane snage) u postupku pripreme, upućivanja, izvršenja, posjeta, povratka, izvanrednih događaja, povlačenja, te prava, obveze i odgovornosti pripadnika Oružanih snaga, državnih službenika i drugih zaposlenika Ministarstva obrane u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

Članak 2.
(Primjena Pravilnika)

Pravilnik se primjenjuje u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama radi pravodobnog poduzimanja planskih aktivnosti i

postupaka u pripremi, upućivanju, izvršenju i povratku iz operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu, te izvješćivanja u tijeku i po završetku operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu.

Članak 3.
(Rodna ravnopravnost)

U definiranju spola i ravnopravnosti spolova primjenjuju se odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova. Izrazi koji su dati u jednom gramatičkom rodu, bez diskriminacije se odnose i na muškarce i na žene. U označavanju funkcija, zvanja i titula uporabljuje se rodno osjetljiv jezik.

Članak 4.
(Definicije)

a) **Pripadnici Ministarstva obrane** su: državni službenici i zaposlenici, uključujući djelatne vojne osobe na službi u Ministarstvu obrane.
b) **Pripadnici Oružanih snaga** su: vojne osobe, civilne osobe na službi u Oružanim snagama, kadeti i kandidati na obuci.
c) **Državni službenici i zaposlenici** su osobe na koje se primjenjuju odredbe Zakona o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 19/02, 35/03, 4/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 2/06, 32/07, 43/09, 8/10, 40/12 i 93/17) i Zakona o radu u institucijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 26/04, 7/05, 48/05, 60/10, 32/13 i 93/17).
d) **Vojne osobe** su djelatne vojne osobe (vojnici, dočasnici, časnici i generali) i osobe u pričuvnom sastavu (pričuvni vojnici, pričuvni dočasnici, pričuvni časnici i pričuvni generali) dok su na službi.
e) **Civilne osobe na službi u Oružanim snagama** su zaposlenici na koje se primjenjuju odredbe Zakona o radu u institucijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 26/04, 7/05, 48/05, 60/10, 32/13 i 93/17).
f) **Kadeti** su osobe koje se u stručnim vojnim školama i akademijama obrazuju za djelatnu vojnu službu u Oružanim snagama.
g) **Kandidati na obuci** su osobe upućene na vojnu obuku sukladno Zakonu o službi u Oružanim snagama.
h) **Kontingent** je jedna ili više skupina odnosno timova, državnih službenika, zaposlenika, vojnih, civilnih osoba i/ili postrojbi Oružanih snaga, ustrojbenog ili privremenog sastava, koji se upućuju u istu operaciju potpore miru ili drugu aktivnost u inozemstvu.
i) **Postrojba privremenog sastava** je postrojba koja je formirana po privremenoj organizacijsko ustrojbenoj strukturi, odobrenoj od ministra obrane Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: ministar obrane) za potrebe izvršenja zadaća u konkretnoj operaciji potpore miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu.
j) **Zapovjednik-šef misije** je osoba koju je predložio mjerodavni autoritet (ministar obrane), prihvatila i potvrdila nadležna organizacija, imenovalo Predsjedništvo Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Predsjedništvo BiH) i koja ima odgovornost za uspješno izvršenje misije koristeći se dodijeljenim snagama.
k) **Zapovjednik-šef kontingenta** se određuje u konkretnoj operaciji potpore miru gdje je razmješteno dvije ili više postrojbi Oružanih snaga. Ako je samo jedna postrojba, zapovjednik-šef kontingenta je zapovjednik-šef/zapovjednik te postrojbe. Imenuje ga ministar obrane na prijedlog načelnika Zajedničkog stožera (u daljnjem tekstu: načelnik Zajedničkog stožera).
l) **Zapovjednik kontingenta/dijela kontingenta** se određuje u operacijama potpore miru gdje sudjeluje najmanje skupina ili tim pripadnika Oružanih snaga. Imenuje ga ministar obrane na prijedlog načelnika Zajedničkog stožera.
m) **Nacionalni predstavnik** se određuje u operaciji potpore miru, u kojoj je kontingent Oružanih snaga razmješten u više skupina na odvojenim lokacijama i gdje je nadležnost operativne kontrole delegirana nadležnim zapovjedništvima u misiji. Imenuje ga ministar obrane na prijedlog načelnika Zajedničkog stožera.
n) **Zapovjednik postrojbe privremenog sastava** je vojna osoba određenog čina, imenovana na dužnost zapovjednika postrojbe za vrijeme trajanja priprema i sudjelovanja postrojbe u određenoj operaciji potpore miru. Imenuje ga ministar obrane na prijedlog načelnika Zajedničkog stožera.
o) **Časnik za vezu** je imenovani časnik Oružanih snaga, čija zadaća je razmjena informacija između Ministarstva obrane / Oružanih snaga i nadležnih zapovjedništava po pitanjima priprema, organizacije upućivanja i sudjelovanja Oružanih snaga u operacijama potpore miru. Imenuje ga ministar obrane na prijedlog načelnika Zajedničkog stožera.
p) **Pripadnik BiH kontingenta** je pripadnik Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.
q) **Način sudjelovanja u operacijama potpore miru** podrazumijeva jedan od modela sudjelovanja za koji se opredjeljuje u početnoj fazi razmatranja i planiranja sudjelovanja u operacijama potpore miru. U operacijama potpore miru sudjelovanje je moguće samostalno u sastavu određene međunarodne organizacije, bilateralno/multilateralno pod operativnom kontrolom oružanih snaga druge države kao vodeće nacije, kao potencijalni/ operativni partner ili na, eventualno, drugi sporazumno dogovoreni i Zakonom definiran način.
r) **Organizator operacije potpore miru** je međunarodna organizacija pod čijim se okriljem provodi određena operacija potpore miru ili druga aktivnost u inozemstvu.
s) **Vodeća nacija u operaciji potpore miru** je država u sastavu čijih oružanih snaga, u određenoj operaciji potpore miru, sudjeluju i pripadnici BiH kontingenta, a prava i obveze sa istom definiraju se posebnim memorandumom ili tehničkim sporazumom.
t) **Zona odgovornosti** je zemljopisno područje dodijeljeno nadležnom zapovjedniku-šefu organizatora operacije potpore miru.
u) **Područje operacije** je prostor u okviru područja u kojemu se izvode zajedničke operacije, definiran od zapovjednika-šefa zajedničkih snaga, za izvedbu specifičnih vojnih aktivnosti.
v) **Obrazložena inicijativa** je inicijalni dokument koji Ministarstvo obrane putem Vijeća ministara BiH dostavlja Predsjedništvu Bosne i Hercegovine, u kojemu se obrazlaže i iskazuje spremnost i namjera za sudjelovanje u određenoj operaciji potpore miru.
w) **Ocjena opravdanosti** je dokument koji Ministarstvo obrane temeljem članka 13. Zakona o obrani izrađuje i dostavlja Vijeću ministara BiH za konkretnu operaciju potpore miru.
x) **Nacionalna izjava** je dokument koji odobrava ministar obrane, kojim se prezentira i potvrđuje razina sudjelovanja u operacijama potpore miru za tekuću i narednu godinu.
y) **Operativna komanda (OPCOM)** je autoritet (ovlaštenje) dodijeljen zapovjedniku-šefu za dodijeljenu misiju ili zadaće određenim zapovjednicima-šefovima za razmještanje postrojbi, preraspodjelu snaga i za zadržavanje ili delegiranje operativne i/ili taktičke kontrole, kako mu se čini prikladno. (Ovo ovlaštenje ne uključuje odgovornost za administrativne poslove).

z) **Operativna kontrola (OPCON)** je ovlaštenje delegirano na zapovjednika-šefa za usmjerenje dodijeljenih snaga radi izvršenja specifičnih misija ili zadaća koje su obično ograničene funkcijom, vremenom ili lokacijom, za razmještanje dodijeljenih postrojbi i za zadržavanje ili dodjeljivanje taktičke kontrole nad postrojbama. Operativna kontrola ne uključuje ovlaštenje za odvojenu uporabu dijelova postrojbi na koje se ovo odnosi. Isto tako, operativna kontrola sama po sebi ne uključuje administrativnu ili logističku kontrolu.

aa) **Obavještajni ciklus** sačinjavaju faze planiranja, pripreme, prikupljanja, obrade i distribucije obavještajnih podataka uz tri opće zadaće koje se provode u svim fazama: analiza, distribucija i prosudba.

bb) **Vjerska služba** podrazumijeva vojno muftijstvo, katoličko dušobrižništvo i pravoslavno dušebrižništvo u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama.

cc) **Odluka o sudjelovanju** je akt Predsjedništva BiH ili ministra obrane kojim se odobrava angažiranje u aktivnostima iz članka 5. ovoga Pravilnika.

dd) **Zapovijed o upućivanju** je akt ministra obrane kojom se vrši upućivanje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u izvršenje aktivnosti iz članka 5. ovoga Pravilnika.

POGLAVLJE II - VRSTE OPERACIJA POTPORE MIRU I DRUGIH AKTIVNOSTI U INOZEMSTVU I NADLEŽNOST ZA DONOŠENJE ODLUKA I ZAPOVIJEDI

Članak 5.
(Vrste operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu)

U smislu odredbi Zakona o sudjelovanju pripadnika Oružanih snaga, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu (u daljnjem tekstu: Zakon), operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu podrazumijevaju:

a) Operacije sprječavanja sukoba:
   1) promatračke misije;
   2) preventivno raspoređivanje snaga;
   3) obuku za operacije potpore miru.

b) Operacije očuvanja mira:
   1) nadgledanje primirja i prekida vatre;
   2) razdvajanje snaga;
   3) razoružanje i demobilizacija.

c) Operacije uspostave, provedbe i izgradnje mira:
   1) kontrola provedbe embarga i sankcija;
   2) zaštita ljudskih prava;
   3) vojna pomoć civilnim vlastima;
   4) stvaranje sigurnog okružja za provedbu humanitarnih operacija.

d) Sudjelovanje u aktivnostima međunarodnih sigurnosnih i obrambenih organizacija, kojima je Bosna i Hercegovina pristupila temeljem međunarodnih ugovora, a koje ne podrazumijeva aktivnosti iz točke a), b), c) i g) ovoga članka.

e) Humanitarne operacije kao samostalne operacije u slučaju prirodnih, tehničko-tehnoloških ili ekoloških nezgoda.

f) Sudjelovanje u vojnim vježbama i obuci temeljem međudržavnih ugovora.

g) Otklanjanje posljedica terorističkih napada.

Članak 6.
(Nadležnosti za donošenje odluke)

(1) Odluku o sudjelovanju/povlačenju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz članka 5. točke a), b), c) i g) ovoga Pravilnika, donosi Predsjedništvo BiH, koju razmatra i potvrđuje Parlamentarna skupština BiH u roku od 60 dana.

(2) Ukoliko Parlamentarna skupština BiH ne potvrdi odluku Predsjedništva BiH u datom roku, obustavljaju se sve aktivnosti i radnje na njenoj provedbi.

(3) Predsjedništvo BiH donosi odluku o sudjelovanju kontingenta, postrojbe, skupine ili pojedinca u operaciji potpore miru i kada dođe do promjena koje se razlikuju u odnosu na odredbe iz prethodno donesene odluke, a temeljem prethodno pribavljene Ocjene opravdanosti od Vijeća ministara BiH.

(4) Odluku o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz članka 5. točke d), e) i f) ovoga Pravilnika, donosi ministar obrane.

(5) Prije donošenja odluke o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u inozemstvu radi sudjelovanja u aktivnostima iz članka 5. točka d) ovoga Pravilnika, ministar obrane pribavlja odobrenje Predsjedništva BiH za sudjelovanje u svakoj konkretnoj aktivnosti.

(6) O donošenju odluke o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz članka 5. točka e) ovoga Pravilnika, ministar obrane odmah izvješćuje Vijeće ministara BiH, Predsjedništvo BiH i Parlamentarnu skupštinu BiH. Ako Predsjedništvo BiH i Parlamentarna skupština BiH ne odobre aktivnosti u roku od 30 dana od dana donošenja odluke, ministar obrane donosi zapovijed o trenutnom povlačenju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u Bosnu i Hercegovinu.

(7) Odluku o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz članka 5. točka f) ovoga Pravilnika, ministar obrane donosi temeljem Godišnjeg plana vježbi i obuke pripadnika i postrojbi Oružanih snaga u inozemstvu.

(8) Ministar obrane do 15. rujna tekuće godine upoznaje Vijeće ministara BiH sa Godišnjim planom vježbi i obuke pripadnika i postrojbi Oružanih snaga u inozemstvu za slijedeću kalendarsku godinu, te neodgodivo upućuje informaciju o Godišnjem planu vježbi i obuke pripadnika i postrojbi Oružanih snaga u inozemstvu, Parlamentarnoj skupštini BiH i Predsjedništvu BiH.

Članak 7.
(Obrazložena inicijativa)

(1) Ministarstvo obrane će u slučaju ukazane potrebe, u koordinaciji sa Zajedničkim stožerom, prema Vijeću ministara BiH uputiti prijedlog obrazložene inicijative u kojoj se iskazuje spremnost i namjera za sudjelovanjem u aktivnostima iz članka 5. točke a), b), c) i g) ovoga Pravilnika, radi odlučivanja i donošenja odluke o upućivanju prijedloga Predsjedništvu BiH, a sukladno članku 4. stavak (3) Zakona.

(2) Obrazložena inicijativa sadrži, načelno, slijedeće informacije:
   a) način sudjelovanja u operaciji potpore miru;
   b) situacija u misiji;
   c) misija i zadaće;
   d) operativna spremnost za sudjelovanje u aktivnostima iz članka 5. točke a), b), c) i g) ovoga Pravilnika;
   e) potpora sudjelovanja u aktivnostima iz članka 5. točke a), b), c) i g) ovoga Pravilnika (personalna, logistička, financijska, telekomunikacijska);
   f) prijedlog ministra obrane.

Članak 8.
(Ocjena opravdanosti)

(1) Ocjena opravdanosti se izrađuje temeljem i sukladno članku 4. Zakona i sadrži:
a) vanjsko-političke aspekte,
b) pravne aspekte,
c) sigurnosne aspekte,
d) obrambene aspekte i
e) financijske aspekte.

(2) Ministarstvo obrane izrađuje obrambeni aspekt, te prikuplja i objedinjava ostale aspekte iz dokumenta Ocjena opravdanosti i kao finalni prijedlog isti dostavlja Vijeću ministara BiH za konkretnu operaciju potpore miru.

Članak 9.
(Prijedlog odluke Predsjedništva BiH)

Ministarstvo obrane priprema prijedlog odluke Predsjedništva BiH o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga koja načelno sadrži:
a) način sudjelovanja u operaciji potpore miru;
b) vrstu operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
c) veličinu postrojbe ili kontigenta;
d) misiju;
e) zonu odgovornosti;
f) ograničenja postrojbe ili kontingenta;
g) vrijeme angažiranja postrojbe ili kontingenta po rotaciji u operaciji potpore miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu;
h) prijenos nadležnosti operativne kontrole;
i) druga pitanja koja su bitna za sudjelovanje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operaciji potpore miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu.

Članak 10.
(Odluka i zapovijed ministra obrane)

(1) Ministar obrane, na prijedlog Zajedničkog stožera, donosi odluku o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga iz članka 6. stavak (4) ovoga Pravilnika koja načelno sadrži:
a) vrstu aktivnosti u inozemstvu;
b) veličinu postrojbe;
c) misiju;
d) zonu odgovornosti;
e) ograničenja postrojbe;
f) vrijeme angažiranja postrojbe u inozemstvu;
g) prijenos nadležnosti operativne kontrole;
h) druga pitanja koja su bitna za sudjelovanje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnosti u inozemstvu.

(2) Ministarstvo obrane, temeljem odluke Predsjedništva BiH iz članka 6. stavak (1) i stavak (3) i odluke ministra obrane iz članka 6. stavka (4) ovoga Pravilnika, izrađuje zapovijedi o upućivanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnosti iz članka 5. ovoga Pravilnika.

(3) Zapovijed ministra obrane o upućivanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga, načelno, sadrži:
a) vrstu operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
b) postrojbu ili kontingent koji se upućuje;
c) vrijeme angažiranja postrojbe ili kontingenta po rotaciji u operaciji potpore miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu;
d) područje operacija;
e) misiju;
f) ograničenja;
g) zadaće organizacijskih cjelina Ministarstva obrane i Zajedničkog stožera;
h) aktivnosti na smjeni rotacija;
i) izvješćivanje;
j) druga pitanja koja su bitna za sudjelovanje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operaciji potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

POGLAVLJE III - NADLEŽNOSTI I ODGOVORNOSTI ORGANIZACIJSKIH CJELINA MINISTARSTVA OBRANE I ZAJEDNIČKOG STOŽERA

Članak 11.
(Nadležnosti i međusobna koordinacija)

Sukladno funkcionalnim nadležnostima, organizacijske cjeline Ministarstva obrane i Zajednički stožer, u međusobnoj koordinaciji, poduzimaju potrebne aktivnosti u cilju pravodobne pripreme, upućivanja, izvršenja i povratka pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga iz operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu.

Članak 12.
(Tajnik ministarstva)

Tajnik ministarstva ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:
a) Koordinira sve aktivnosti u izradi prijedloga za donošenje relevantnih odluka Predsjedništva BiH o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.
b) Prati realizaciju odluka Predsjedništva BiH o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu i aktivnostima na pripremi i realizaciji odgovarajućih odluka i zapovijedi iz nadležnosti Ministarstva obrane.

Članak 13.
(Generalni inspektorat)

Generalni inspektorat ima nadležnosti da pruža stručnu pomoć i prati aktivnosti Ministarstva obrane i Oružanih snaga koje se odnose na izbor i pripreme kandidata za upućivanje, izvršenje operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu, te poduzima radnje iz svoje nadležnosti, sukladno Naputku za rad generalnog inspektorata Ministarstva obrane i inspektora u Oružanim snagama.

Članak 14.
(Nadležnosti Sektora za politiku i planove)

Sektor za politiku i planove ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:
a) izrađuje prijedlog odluka Predsjedništva BiH o sudjelovanju i povlačenju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u i iz operacija potpore miru iz članka 5. točke a), b), c) i g) ovoga Pravilnika;
b) izrađuje prijedlog odluke Predsjedništva BiH o imenovanju zapovjednika-šefa misije;
c) izrađuje odluku ministra obrane o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz članka 5. točka e) ovoga Pravilnika;
d) izrađuje izvješće ministra obrane o donošenju odluke iz članka 5. ovoga Pravilnika, točka e) za Vijeće ministara BiH, Predsjedništvo BiH i Parlamentarnu skupštinu BiH;
e) na prijedlog Zajedničkog stožera, priprema prijedlog odluke ministra obrane o organizacijsko-ustrojbenoj strukturi, personalnom i materijalnom ustroju postrojbi privremenog sastava koje se upućuju u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

f) na prijedlog Zajedničkog stožera, priprema prijedlog odluke ministra obrane o izboru postrojbe koja se upućuje u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu, iz članka 25. stavak (2) ovoga Pravilnika;
g) izrađuje zapovijed ministra obrane o početku pripremnih radnji za upućivanje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
h) izrađuje zapovijed ministra obrane o upućivanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga za aktivnosti iz članka 5. točke a), b), c) i g) ovoga Pravilnika, a temeljem prijedloga Zajedničkog stožera i izvješća o spremnosti za sudjelovanje u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
i) izrađuje zapovijed ministra obrane o povlačenju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga iz operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
j) sudjeluje u definiranju misije u suradnji sa Zajedničkim stožerom;
k) provodi procedure odobravanja Trogodišnjeg plana posjeta pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru;
l) sudjeluje u izradi inicijativa, izvješća, informacija i prijedloga, vezano za pripreme i sudjelovanje u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
m) inicira i prati donošenje potrebnih planova, odluka, zapovijedi i drugih dokumenata potrebnih za pravodobno izvršenje pripremnih radnji za upućivanje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
n) u suradnji sa nadležnim organizacijskim cjelinama Ministarstva obrane i Zajedničkim stožerom, analizira realizaciju Trogodišnjeg plana sudjelovanja u operacijama potpore miru, opravdanost sudjelovanja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru, te predlaže ministru obrane razinu sudjelovanja u operacijama potpore miru;
o) izrađuje izvješće o izvanrednom događaju u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu za Predsjedništvo BiH;
p) izrađuje privitak "O karakteru misije ili aktivnosti" za šestomjesečno izvješće o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
q) sudjeluje u obavljanju poslova praćenja, koordiniranja i formuliranja zahtjeva organizacijskih cjelina Ministarstva obrane i Zajedničkog stožera u izradi prijedloga, prosudbi i planova za potporu izvršenja operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
r) prati izvršenje operacija potpore miru kroz redovita i izvanredna izvješća o izvršenju operacije potpore miru, dostavljene od Zajedničkog stožera;
s) sudjeluje u izradi prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
t) predlaže Pravila angažiranja (ukoliko ista nisu definirana) ili ograničenja na Pravila angažiranja u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
u) regulira procedure izvanrednog izvješćivanja Ministarstva obrane i načelnika Zajedničkog stožera o sudjelovanju u operacijama potpore miru.

Članak 15.
(Nadležnosti i odgovornosti Sektora za međunarodnu suradnju)

Sektor za međunarodnu suradnju ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) Izrađuje obrazloženu inicijativu sa prijedlogom za sudjelovanje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz članka 5. točke a), b), c) i g) ovoga Pravilnika, te upoznaje organizacijske cjeline Ministarstva obrane i Zajednički stožer o statusu iste;
b) sukladno zaključcima Predsjedništva BiH, u suradnji sa Zajedničkim stožerom i ministarstvima Vijeća ministara BiH priprema Ocjenu opravdanosti sudjelovanja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz članka 5. točke a), b), c) i g) ovoga Pravilnika, radi dostavljanja iste Predsjedništvu BiH;
c) izrađuje odluku ministra obrane o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz članka 5. točka d) i točka f) ovoga Pravilnika;
d) obavlja poslove praćenja, koordiniranja i formuliranja zahtjeva organizacijskih cjelina Ministarstva obrane i Zajedničkog stožera u izradi prijedloga, prosudbi i planova za potporu izvršenja operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
e) posreduje u pružanju diplomatske i pravne pomoći pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga tijekom izvršenja operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
f) poduzima mjere iz nadležnosti Ministarstva obrane za sagledavanje međunarodnih aspekata operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu i inicira donošenje potrebnih dokumenata;
g) na prijedlog organizacijskih cjelina Ministarstva obrane, Zajedničkog stožera, određene međunarodne organizacije ili zemlje partnera, realizira propisane procedure za zaključenje međunarodnih sporazuma i ugovora vezanih za operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
h) ostvaruje koordinaciju i korespodenciju sa domaćim, inozemnim i međunarodnim institucijama i organizacijama, radi osiguranja sudjelovanja u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
i) vrši najavu nadležnim graničnim i carinskim službama Bosne i Hercegovine privremenog izvoza i uvoza naoružanja i vojne opreme prilikom upućivanja i povratka iz operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
j) ostvaruje koordinaciju i korespodenciju sa domaćim, inozemnim i međunarodnim institucijama i organizacijama, po pitanjima najava prijevoza, prelaska granice, tranzita i boravka pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u inozemstvu, radi sudjelovanja u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
k) obavlja poslove iz oblasti međunarodne suradnje, te koordinira aktivnosti sa NATO-om, EU, UN-om, Misijom Bosne i Hercegovine pri NATO-u i Misijom Bosne i Hercegovine pri UN-u, a u cilju potpore sudjelovanja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
l) u suradnji sa organizacijskim cjelinama Ministarstva obrane, Zajedničkim stožerom i ministarstvima Vijeća ministara BiH, izrađuje objedinjeno šestomjesečno izvješće o sudjelovanju pripadnika Oružanih snaga,

policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, koje Ministarstvo obrane dostavlja Vijeću ministara BiH, Predsjedništvu BiH i Parlamentarnoj skupštini BiH;

m) predlaže predstavnika Sektora za člana Interresorne skupine Vijeća ministara BiH za izradu šestomjesečnog izvješća o sudjelovanju pripadnika Oružanih snaga, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

n) u suradnji sa Sektorom za politiku i planove i Zajedničkim stožerom, izrađuje Godišnji plan obuke i vježbi pripadnika i postrojbi Oružanih snaga u inozemstvu za narednu kalendarsku godinu;

o) dostavlja podatke Uredu za odnose sa javnošću u svezi sudjelovanja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, radi ažuriranja "WEB" stranice Ministarstva obrane, te ostalih informativnih (elektronskih i tiskanih) publikacija koje se izrađuju sukladno propisima koji uređuju odnose sa javnošću;

p) sudjeluje u izradi prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

q) provodi procedure odobrenja planova sudjelovanja Oružanih snaga u operacijama potpore miru, nacionalnih izjava za sudjelovanje u operacijama potpore miru za tekuću i narednu godinu i prijenos nadležnosti operativne kontrole (OPCON) u operacijama potpore miru.

Članak 16.

(Nadležnosti i odgovornosti Sektora za obavještajno-sigurnosne poslove)

Sektor za obavještajno-sigurnosne poslove ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) vrši vojnoobavještajnu potporu tijekom priprema i izvršenja operacije potpore miru kroz realizaciju "Obavještajnog ciklusa", te u tu svrhu uspostavlja suradnju i ostvaruje koordinaciju sa nadležnim institucijama u Bosni i Hercegovini i komplementarnim institucijama u inozemstvu;

b) vrši analizu i obradu prikupljenih obavještajnih podataka, izrađuje analitičke produkte i dostavlja ih donositeljima odluka o uporabi Oružanih snaga u sustavu zapovijedanja i kontrole, te u potrebnom obujmu razmjenjuje obavještajne podatke sa nadležnim institucijama u Bosni i Hercegovini i komplementarnim institucijama u inozemstvu;

c) prati, analizira, vrši obradu i distribuciju podataka dobijenih kroz izvješća i druge analitičke dokumente vezane za operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

d) tijekom pripreme kontingenta za upućivanje u operaciju potpore miru i drugu aktivnost u inozemstvu, tijekom izvršenja i neposredno nakon završetka konkretne operacije potpore miru u inozemstvu, vrši prikupljanje potrebnih obavještajnih podataka iz svih izvora prikupljanja, uključujući komplementarne institucije u inozemstvu i podatke iz sustava vojnog obavještavanja organizatora operacije potpore miru, izrađuje obavještajne produkte i iste distribuira donositeljima odluka;

e) u suradnji sa Obavještajno-sigurnosnom agencijom BiH i vojnoobavještajnim rodom izrađuje planove i organizira mjere protuobavještajne zaštite pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u svim fazama operacije potpore miru;

f) u suradnji sa Obavještajno-sigurnosnom agencijom BiH osigurava izvršenje sigurnosnih provjera kandidata za sudjelovanje u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

g) po potrebi, sudjeluje u procesu koordinacije aktivnosti vezanih za zaključenje i realizaciju sigurnosnih sporazuma iz domena svojih nadležnosti;

h) u suradnji sa Ministarstvom sigurnosti BiH osigurava izdavanje sigurnosnih dozvola i potvrda za pristup tajnim podacima drugih država, međunarodnih i regionalnih organizacija za sudionike operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

i) kroz analizu izvješća i drugih analitičkih produkata prati vojno-obavještajnu situaciju na područjima izvršenja operacija potpore miru, te ministru obrane predlaže adekvatne mjere;

j) neprekidno provodi aktivnosti na praćenju stanja u područjima izvršenja operacije potpore miru pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u kojima je pogoršana sigurnosna situacija po pripadnike kontingenta;

k) u suradnji sa Obavještajno-sigurnosnom agencijom BiH, vojnoobavještajnim rodom i drugim komplementarnim službama, prikuplja, obrađuje i distribuira sigurnosne informacije od značaja za sudjelovanje i tijekom sudjelovanja u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

l) ostvaruje suradnju sa agencijama za provedbu zakona i institucijama sigurnosti Bosne i Hercegovine radi provedbe mjera sigurnosne zaštite aktivnosti pripreme, upućivanja, sudjelovanja i povratka iz operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

m) u suradnji sa nadležnim institucijama u Bosni i Hercegovini i komplementarnim institucijama u inozemstvu, poduzima intenzivne mjere i aktivnosti u svrhu prikupljanja obavještajnih podataka u slučaju izvanrednog događaja nestanka ili zatočenja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u zemlji izvršenja operacija potpore miru;

n) u slučaju nedostatka mehanizma institucionalne vojnoobavještajne suradnje sa komplementarnim institucijama u inozemstvu, po odobrenju ministra obrane, koristi druge načine suradnje kroz diplomatsku mrežu Bosne i Hercegovine;

o) kroz prikupljanje obavještajnih podataka iz svih izvora, prijam i analizu dostavljenih izvješća i obavještajnih produkata, prati izvršenje operacija potpore miru sa težištem na elemente sigurnosti i zaštite pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

p) sudjeluje u pripremi prijedloga odluke Predsjedništva BiH za upućivanje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu, po pitanjima nazočnih rizika;

q) izrađuje privitak "O stanju na terenu" za šestomjesečno izvješće o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru;

r) temeljem utvrđene potrebe, u suradnji sa Zajedničkim stožerom i Obavještajno-sigurnosnom agencijom BiH, poduzima i realizira mjere i aktivnosti na uspostavi i slanju u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu specijaliziranih obavještajnih timova, kao

što su NIC, NIST, HUMINT i drugih specijaliziranih timova i postrojbi.

Članak 17.

(Nadležnosti i odgovornosti Sektora za komandu, kontrolu i komunikacije, kompjutore i upravljanje informacijama)

Sektor za komandu, kontrolu i komunikacije, kompjutore i upravljanje informacijama, ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) definira komunikacijska i informatička sredstva za potrebe sudjelovanja u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
b) definira potrebe za korištenjem radio-frekventnog spektra temeljem planiranih komunikacijskih sredstava i podnosi zahtjev za odobrenje uporabe frekvencija nadležnom zapovjedništvu – organizatoru operacije potpore miru, najmanje 30 dana prije upućivanja u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
c) planira osiguranje i održava komunikaciju sa pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji sudjeluju u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
d) definira potrebe i prijedloge za izvedbu obuke na komunikacijskim i informatičkim sredstvima;
e) planira mjere iz oblasti sigurnosti komunikacija;
f) planira aktivnosti u osiguranju komunikacija sa pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga u izvanrednim situacijama.

Članak 18.

(Nadležnosti i odgovornosti Sektora za upravljanje personalom)

Sektor za upravljanje personalom ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) izrađuje odluku ministra obrane o formiranju povjerenstva za izbor pripadnika Oružanih snaga Bosne, državnih službenika i drugih zaposlenika Ministarstva obrane za aktivnosti iz članka 5. točke a), b), c), d), e) i g) ovoga Pravilnika (u daljnjem tekstu Povjerenstvo);
b) koordinira radom Povjerenstva i na prijedlog Povjerenstva, za svaku konkretnu misiju, izrađuje zapovijed o izboru pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga;
c) izrađuje zapovijedi ministra obrane o upućivanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnosti iz članka 5. točke d) i f) ovoga Pravilnika;
d) na prijedlog Zajedničkog stožera izrađuje zapovijed o izboru pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga za popunu postrojbe privremenog sastava;
e) na prijedlog Zajedničkog stožera izrađuje Kriterije temeljem kojih se vrši izbor pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
f) izrađuje zapovijed ministra obrane o imenovanju zapovjednika-šefa ili zapovjednika kontigenta, nacionalnog predstavnika i časnika za vezu;
g) izrađuje odluku ministra obrane za upućivanje izabranih kandidata na preduputnu obuku, u zemlji i inozemstvu;
h) organizira potpisivanje ugovora o međusobnim pravima i obvezama između Ministarstva obrane i pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
i) vrši personalne poslove, vođenje i obradu dokumentacije vezane za statusna pitanja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji sudjeluju u izvršenju operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
j) koordinira realizacijom mjera i aktivnosti u oblasti zaštite mentalnog zdravlja i psihosocijalne asistencije pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga prije, tijekom i nakon povratka iz operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
k) u koordinaciji sa Zajedničkim stožerom organizira i provodi psihološka ispitivanja sukladno Pravilniku o psihološkim ispitivanjima u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama BiH ("Službeni glasnik BiH", broj: 13/20");
l) sudjeluje u izradi prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu.

Članak 19.

(Nadležnosti i odgovornosti Sektora za nabavu i logistiku)

Sektor za nabavu i logistiku ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) shodno iskazanom planu potreba (Trogodišnji plan sudjelovanja u operacijama potpore miru) i odobrenom Planu nabave po programu "Operacije kolektivne sigurnosti", osigurava:
   1) ugovaranje nedostajućih sredstava prema odobrenom planu nabave materijalnih sredstava sukladno odobrenom materijalnom ustroju i nedostajućim sredstvima;
   2) ugovaranje osiguranja sa osiguravajućom kućom za pripadnike Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
   3) ugovaranje zdravstvenih pregleda i imunizacije u odlasku/povratku pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu.
b) sudjeluje u izradi šestomjesečnog izvješća o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
c) u suradnji sa Zajedničkim stožerom organizira i koordinira medicinsko zbrinjavanje povrijeđenih, ranjenih i oboljelih pripadnika kontingenta;
d) u koordinaciji sa organizacijskim cjelinama Ministarstva obrane i Zajedničkim stožerom organizira prijevoz kontingenta prilikom odlaska/povratka i povlačenja iz operacija potpore miru, transporta/evakuacije povrijeđenih, ranjenih, oboljelih, posmrtnih ostataka, ako tehničkim sporazumom ili drugim međunarodnim propisom nije drugačije definirano;
e) sudjeluje u izradi prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu.

Članak 20.

(Financiranje, nadležnosti i odgovornosti Sektora za financije i proračun)

(1) Financiranje priprema, opremanja, upućivanja i sudjelovanja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz članka 5. ovoga Pravilnika, vrši se iz proračuna Ministarstva obrane.
(2) Sektor za financije i proračun ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:
   a) priprema proračunski zahtjev u kojemu iskazuje financijska sredstva za sudjelovanje u operacijama

potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu i financijska izvješća, sukladno propisanim procedurama;

b) nositelj je izrade prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

c) osigurava potrebna financijska sredstva za izvršenje pripremnih radnji, izvedbu obuke, nabavu potrebnih materijalnih sredstava i opreme, te upućivanje, sudjelovanje i povratak iz operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

d) po potrebi, sudjeluje u procesu koordinacije aktivnosti vezanih za zaključenje i realizaciju financijskih sporazuma iz domena svojih nadležnosti;

e) koordinira financijske zahtjeve sa međunarodnim partnerima i partnerima u misiji, a vezano za financijsku potporu u aktivnostima iz članka 5. ovoga Pravilnika;

f) nositelj je aktivnosti prijama, kontrole i plaćanja faktura temeljem ugovorenih i odobrenih usluga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

g) izrađuje privitak "Utrošak novčanih sredstava za misije pojedinačno" za šestomjesečno izvješće o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru;

h) osigurava gotova novčana sredstva i bankovne kartice tijekom upućivanja, izvršenja i povratka iz operacija potpore miru, u situacijama koje to dozvoljavaju.

Članak 21.

(Nadležnosti i odgovornosti Odjela za opće i zajedničke poslove)

Odjel za opće i zajedničke poslove ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) realizira plan protokolarnih aktivnosti prilikom ispraćaja i dočeka pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji sudjeluju u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, te organizira svečanost sukladno Pravilniku o svečanostima i počastima u Oružanim snagama;

b) u koordinaciji sa nadležnim organizacijskim cjelinama Ministarstva obrane i Zajedničkim stožerom, osigurava potrebne vize za pripadnike Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

c) osigurava potrebne vize za članove izaslanstava Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji će boraviti u zoni operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

d) u koordinaciji sa Zajedničkim stožerom osigurava zastavu Bosne i Hercegovine i državnu himnu u tonskom zapisu koje zadužuje zapovjednik-šef/zapovjednik kontingenta;

e) osigurava putno zdravstveno osiguranje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

f) osigurava izdavanje službenih putovnica sa službenom vizom u duljini trajanja misije za pripadnike Ministarstva obrane i Oružanih snaga, koji se upućuju u misije UN-a.

Članak 22.

(Nadležnosti i odgovornosti Ureda za odnose sa javnošću)

Ured za odnose sa javnošću ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) vrši medijsku prezentaciju sudjelovanja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

b) po odobrenju ministra obrane, informira javnost o stanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

c) redovito ažurira "WEB" stranicu Ministarstva obrane u svezi sudjelovanja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

d) po odobrenju ministra obrane informira javnost o izvanrednim događajima u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

e) prati i analizira reagiranje javnosti u svezi sa izvršenjem operacija potpore miru i drugih aktivnosti i predlaže mjere iz svoje nadležnosti;

f) u koordinaciji sa Zajedničkim stožerom, iz oblasti odnosa sa javnošću, sudjeluje u planiranju i realizaciji preduputne obuke pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se upućuju u aktivnosti iz članka 5. ovoga Pravilnika;

g) prilikom iznošenja informacija u javnost vodi računa da iste ne narušavaju sigurnost sudionika u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

Članak 23.

(Nadležnosti i odgovornosti Zajedničkog stožera)

Zajednički stožer ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) vrši prosudbu mogućnosti i načina sudjelovanja pripadnika i postrojbi Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

b) dostavlja prijedloge iz nadležnosti Zajedničkog stožera za izradu dokumenata Obrazložena inicijativa i Ocjena opravdanosti, a prema sadržaju i na način kako je definirano ovim Pravilnikom;

c) ostvaruje potrebnu suradnju sa nadležnom međunarodnom organizacijom, organizatorom operacije potpore miru ili vodećom nacijom u određenoj operaciji potpore miru u sastavu u kojemu je planirano sudjelovanje;

d) predlaže misiju i Pravila angažiranja u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, za svaku operaciju potpore miru posebno, odnosno predlaže ograničenja na Pravila angažiranja iz Operativnog plana misije za pripadnike Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, za svaku operaciju potpore miru posebno;

e) za potrebe formiranja postrojbi privremenog sastava koje se upućuju u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu, izrađuje prijedlog organizacijsko-ustrojbene strukture, personalne i materijalne ustroje;

f) za postrojbe privremenog sastava, a na prijedlog zapovjednika Operativnog zapovjedništva ili zapovjednika Zapovjedništva za potporu, imenuje nositelja aktivnosti – načelno, postrojbu ranga brigade, shodno specifičnostima misije (članak 10. Pravilnika) za popunu, obuku i upućivanje postrojbe u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

g) na prijedlog Operativnog zapovjedništva ili Zapovjedništva za potporu imenuje povjerenstvo za izbor i popunu, na razini postrojbe koja je određena sukladno točci f) ovoga članka;

h) planira nabavu nedostajućih materijalnih sredstava i financijska sredstva za potrebe sudjelovanja u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, sukladno Trogodišnjem planu sudjelovanja u operacijama potpore miru;

i) vrši pravodobno pokretanje procesa sigurnosnih provjera za pripadnike Oružanih snaga koji se planiraju

uputiti u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu, te za iste dostavlja neophodne podatke Ministarstvu obrane radi izrade odgovarajućih sigurnosnih dozvola;

j) vrši obavještajno-sigurnosnu pripremu pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga prije upućivanja i nakon povratka iz operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu, sukladno standardnim operativnim procedurama;

k) odgovoran je za pripremu i sudjelovanje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

l) prikuplja prijave pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga za sudjelovanje u aktivnostima iz članka 5. točke a), b), c), d), e) i g) ovoga Pravilnika, u prosincu tekuće godine za narednu godinu, izrađuje liste prijavljenih kandidata za svaku aktivnost pojedinačno i dostavlja ih povjerenstvu na razmatranje;

m) priprema prijedlog odluke ili zapovijedi ministru obrane za upućivanje ustrojbenih postrojbi u aktivnosti iz članka 5. ovoga Pravilnika;

n) dostavlja prijedlog pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga za sudjelovanje u aktivnostima iz članka 5. točka f) ovoga Pravilnika;

o) dostavlja prijedlog pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga za popunu postrojbi privremenog sastava;

p) regulira izradu planova i programa obuke pojedinaca i postrojbi, sukladno dokumentima Oružanih snaga iz sustava upravljanja obukom, UN, NATO, EU i drugim međunarodnim programima i standardima, ovisno od organizatora operacije potpore miru;

q) organizira i realizira prihvat i medicinsko zbrinjavanje povrijeđenih - ranjenih, te prihvat posmrtnih ostataka poginulih/umrlih pripadnika kontingenta;

r) osigurava izvršenje zdravstvenih pregleda i imunizaciju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga za upućivanje u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

s) organizira i provodi psihološka ispitivanja sukladno Pravilniku o psihološkim ispitivanjima u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama ("Službeni glasnik BiH", broj: 13/20);

t) u suradnji sa organizacijskim cjelinama Ministarstva obrane osigurava potrebna materijalna sredstva, lokacije za obuku i objekte za smještaj pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u razdoblju izvedbe obuke, kao i ostale uvjete neophodne za izvršenje pripremnih radnji;

u) dostavlja Ministarstvu obrane izvješće o spremnosti za izvršenje misije;

v) u ovisnosti od potreba i zahtjeva operacija potpore miru i drugih aktivnosti, predlaže nacionalnog predstavnika, zapovjednika-šefa misije, zapovjednika-šefa kontingenta, zapovjednika kontingenta, časnika za vezu ili zapovjednika postrojbe;

w) Izrađuje planove, zapovijedi i druga dokumenta za:
   1) pripremu pojedinaca i postrojbi Oružanih snaga za upućivanje u operaciju potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
   2) upoznavanje sa područjem operacije prije prvog upućivanja u operaciju potpore miru kontingenta/postrojbe, upućivanje i razmještaj pojedinaca i postrojbi Oružanih snaga u području operacija;
   3) upućivanje i razmještaj pojedinaca i postrojbi Oružanih snaga u zoni operacija;
   4) prijenos nadležnosti Operativne kontrole nad postrojbom/ama ili skupinom/ama pripadnika Oružanih snaga;
   5) primopredaju dužnosti prilikom smjene postrojbi;
   6) povratak i prihvat pojedinaca i postrojbi Oružanih snaga iz operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
   7) putovanje prilikom odlaska/povratka u/iz operacije potpore miru, ili prilikom redovite/izvanredne zamjene, te povlačenja personala iz operacija potpore miru (uključujući dokumenta međunarodnih organizacija).

x) Izrađuje i Ministarstvu obrane dostavlja slijedeća dokumenta:
   1) zahtjev za transport postrojbi Oružanih snaga u/iz operacije potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
   2) potpisan i ovjeren obrazac 302 (uvozno-izvozna deklaracija) i sva druga dokumenta za privremeni izvoz/uvoz naoružanja i vojne opreme;
   3) zahtjeve za najave prelaska granica, tranzita i boravka na teritoriji druge države;

y) sukladno aktivnostima iz članka 5. ovoga Pravilnika izrađuje zahtjev za potrebama (SOR - Statement of Requirement) i nakon usuglašavanja sa zemljom domaćinom, isti putem nositelja aktivnosti dostavlja zemlji domaćinu;

z) prihvata i obrađuje račune o troškovima nastalim u operacijama potpore miru, te iste dostavlja Ministarstvu obrane na daljnje postupanje;

aa) realizira aktivnosti zaključenja polise individualnog životnog osiguranja za pripadnike Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

bb) sudjeluje u izradi izvješća, informacija i prijedloga vezano za pripreme i sudjelovanje u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

cc) po potrebi, a sukladno odredbama ovoga Pravilnika, dostavlja prijedlog plana povlačenja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga iz operacija potpore miru;

dd) jednom mjesečno i po završetku određene operacije potpore miru kontingenta dostavlja Ministarstvu obrane izvješće o realizaciji misije;

ee) predlaže Ministarstvu obrane razinu i obujam sudjelovanja pripadnika Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, te, tom prilikom, do kraja siječnja dostavlja slijedeće:
   1) Trogodišnji plan sudjelovanja u operacijama potpore miru;
   2) Trogodišnji plan posjeta pripadnicima Oružanih snaga u operacijama potpore miru (posjete se realiziraju isključivo po odobrenju organizatora);
   3) nacionalne izjave za operacije potpore miru UN, NATO i EU (za tekuću i narednu godinu, na jednom od službenih jezika u uporabi u Bosni i Hercegovini i na engleskom jeziku);

ff) do kraja godine izrađuje i dostavlja Analizu trogodišnjeg plana sudjelovanja u operacijama potpore miru;

gg) sudjeluje u izradi šestomjesečnog izvješća o sudjelovanju pripadnika Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu. Izrađuje privitke za svaku konkretnu operaciju po slijedećim pitanjima:

1) o strukturi snaga;
2) o stanju na terenu;
3) o rezultatima misije;
4) o utrošenim materijalnim resursima u procesu priprema i obuke prije upućivanja u misiju;
5) o financijskim troškovima tijekom sudjelovanja u operaciji potpore miru;
6) zaključak;

hh) sudjeluje u izradi prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

ii) odgovoran je za koordinaciju svih aktivnosti koje se poduzimaju na sprječavanju i otklanjanju posljedica izvanrednih događaja i za izvješćivanje ministra obrane o svim izvanrednim događajima;

jj) nositelj je aktivnosti na otklanjanju posljedica izvanrednih događaja;

kk) dostavlja Uredu za odnose sa javnošću Ministarstva obrane:
1) informacije o stanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
2) informacije o izvanrednim događajima u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
3) informacije za ažuriranje "WEB" stranice Ministarstva obrane;

ll) dostavlja časniku za vezu smjernice za rad i potrebne zahtjeve;

mm) organizira svečane ceremonije ispraćaja i dočeka pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u/iz operacija potpore miru;

nn) izrađuje Standardne operativne procedure za sudjelovanje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

Članak 24.

(Nadležnosti i odgovornosti Vjerske službe)

Vjerska služba ima slijedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) Priprema neophodnu vjersku potporu pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga, angažiranim u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

b) Uredi vjerskih službi, u suradnji sa organizacijskim cjelinama Ministarstva obrane i Zajedničkim stožerom, izrađuju i izvršavaju plan pripreme i plan vjerske potpore pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga, angažiranim u operacijama potpore miru, a prema Pravilniku o organizaciji i načinu funkcioniranja vjerske službe u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama.

c) Jedan od članova tima za obavještavanje obitelji poginulog/umrlog/nestalog pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, je predstavnik Vjerske službe, sukladno propisima.

POGLAVLJE IV - IZBOR KANDIDATA I OBUKA

Članak 25.

(Odabir postrojbe Oružanih snaga BiH)

(1) Ukoliko se u aktivnost iz članka 5. ovoga Pravilnika upućuje postrojba Oružanih snaga, u odluci ili zapovijedi o upućivanju se definira tip i veličina postrojbe koja se upućuje.

(2) Operativno zapovjedništvo ili Zapovjedništvo za potporu dostavlja Zajedničkom stožeru listu ustrojbenih postrojbi koje ispunjavaju sve uvjete sudjelovanja u određenoj aktivnosti iz članka 5. ovoga Pravilnika. Zajednički stožer priprema prijedlog Ministarstvu obrane koju postrojbu uputiti.

(3) Ukoliko u Oružanim snagama nema ustrojbenih postrojbi koje ispunjavaju propisane uvjete upućivanja, formira se postrojba privremenog sastava, sukladno članku 14. točka e) ovoga Pravilnika.

(4) Izbor i popunu postrojbi privremenog sastava, iz stavka (3) ovoga članka vrši Povjerenstvo imenovano sukladno članku 23. točka g) ovoga Pravilnika. Narečeno Povjerenstvo:
a) vrši anketiranje pripadnika zainteresiranih za upućivanje u operacije potpore miru;
b) pravi spiskove za upućivanje na obuku sukladno normativnim aktima;
c) prati realizaciju po razinama obuke i temeljem rezultata na obuci izrađuje spiskove za narednu razinu;
d) po završetku obuke, opremanja i pripreme, izrađuje konačnu listu za upućivanje u operacije potpore miru osnovnih i pričuvnih kandidata, koju, u roku od 8 dana, dostavlja crtom zapovijedanja Ministarstvu obrane radi izrade zapovijedi o izboru kandidata za upućivanje u aktivnosti iz članka 5. ovoga Pravilnika.

Članak 26.

(Odabir pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga)

(1) Ukoliko se u aktivnosti iz članka 5. ovoga Pravilnika ne upućuje postrojba Oružanih snaga već pojedinac ili skupina, izbor istih se vrši sukladno ovom članku.

(2) Na prijedlog Zajedničkog stožera, ministar obrane određuje sudionike na aktivnostima iz članka 5. točka f) ovoga Pravilnika, uključujući usavršavanje i obučavanje kako je propisano Pravilnikom o školovanju i usavršavanju DVO ("Službeni glasnik BiH", broj: 33/19).

(3) Odabir pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga za sudjelovanje u aktivnostima iz članka 5. točke a), b), c), d), e) i g) ovoga Pravilnika, vrši Povjerenstvo imenovano odlukom iz članka 18. točka a) ovoga Pravilnika.

(4) Osobe iz Oružanih snaga koje se imenuju u sastav Povjerenstva predlaže načelnik Zajedničkog stožera, a osobe iz Ministarstva obrane predlaže pomoćnik ministra za upravljanje personalom.

(5) Povjerenstvo se imenuje na mandat do godinu dana.

(6) Predsjedatelj prethodnog povjerenstva zapisnički predaje mandat novoimenovanom predsjedatelju povjerenstva, u komu istoga upoznaje o stupnju realizacije obveza i preostalim aktivnostima. Zapisnik o primopredaji ovjerava ministar obrane.

(7) Povjerenstvo za izbor za svoj rad odgovora ministru obrane, a odluke u svome radu donosi sukladno zakonskim i podzakonskim aktima koji reguliraju proces upućivanja pripadnika u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu.

(8) Članovima Povjerenstva, tehničkom tajniku povjerenstva i svim osobama uključenim u postupak izbora, nije dozvoljeno iznošenje u javnost bilo kakvih informacija vezanih za rad Povjerenstva za izbor bez prethodnog odobrenja ministra obrane.

(9) Imenovani članovi Povjerenstva za odabir kandidata, za vrijeme trajanja mandata, ne mogu se razmatrati za upućivanje na aktivnosti za koje povjerenstvo vrši odabir.

Članak 27.
(Procedure odabira kandidata za sudjelovanje u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu)

(1) Po donošenju zapovijedi ministra obrane o izvršenju pripremnih radnji, Zajednički stožer Povjerenstvu dostavlja liste prijavljenih kandidata iz članka 23. točka l) ovoga Pravilnika.
(2) Po dobijanju Liste prijavljenih kandidata sa prijavama za konkretnu operaciju potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu, Povjerenstvo otpočinje proces odabira kandidata za sudjelovanje u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.
(3) Povjerenstvo temeljem Liste prijavljenih kandidata, karaktera operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu, uvjeta koje propisuje organizator ili kontingent u čijem sastavu se angažiraju pripadnici Ministarstva obrane i Oružanih snaga, a uvažavajući stručnost, iskustvo, spolnu i nacionalnu zastupljenost, vrši izbor kandidata za sudjelovanje u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.
(4) Popuna kontingenta koji se upućuje u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu se vrši sukladno Zakonu o obrani BiH i Odluci Predsjedništva BiH o veličini, strukturi i lokacijama Oružanih snaga BiH, izuzev postrojbi privremenog sastava, čija popuna je definirana i u Kriterijima za izbor kandidata za upućivanje u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu.
(5) Zajednički stožer na kraju svake kalendarske godine dostavlja izvješće ministru obrane koji sadrži analitički prikaz primjene Odluke Predsjedništva BiH o veličini, strukturi i lokacijama Oružanih snaga prilikom odabira pripadnika Oružanih snaga za sudjelovanje u aktivnostima iz članka 5. ovoga Pravilnika, koji je temelj za izradu planova za narednu godinu.
(6) Prilikom popune kontingenta primjenjuje se Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, kako bi se ostvarila spolna zastupljenost, shodno zahtjevima i standardima misije.
(7) Pored izvješća iz stavka (5) ovoga članka, Zajednički stožer dostavlja i izvješće o zastupljenosti spolova u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.
(8) Po utvrđenju neravnopravnosti u zastupljenosti spolova u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, sukladno Zakonu o ravnopravnosti spolova u BiH, ministar obrane donosi odluku o primjeni posebne privremene mjere radi ostvarenja stvarne rodne ravnopravnosti.
(9) Povjerenstvo prilikom izbora ostvaruje uvid u kompletnu dokumentaciju kandidata koja je neophodna za ispunjenje uvjeta za upućivanje u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu.
(10) Izvješće o realizaciji aktivnosti odabira sa prijedlogom osnovnih i pričuvnih kandidata za upućivanje u svaku konkretnu operaciju potpore miru u, Povjerenstvo iz članka 26. ovoga Pravilnika, dostavlja ministru obrane u roku od 3 dana po okončanju izbora kandidata.
(11) Osnovni i pričuvni kandidati za upućivanje u operacije potpore miru se upućuju na zdravstvene preglede, sukladno Pravilniku o ocjeni zdravstvene sposobnosti za vojnu službu.
(12) Umjesto osnovnog kandidata koji po obavljanju zdravstvenog pregleda bude ocijenjen "nesposobnim", "ograničeno sposobnim" za operacije potpore miru ili za kojega se bude zahtijevao naknadni zdravstveni pregled nakon duljeg vremenskog razdoblja, kandidata koji se ne odazove na zdravstveni pregled, odnosno kandidata koji iz osobnih i drugih razloga ne može biti upućen, povjerenstvo predlaže pričuvnog kandidata ocijenjenog "sposoban" sa liste pričuvnih kandidata, uvažavajući nacionalnu i spolnu zastupljenost.
(13) Djelatna vojna osoba u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu može biti upućena i bez osobne suglasnosti.
(14) Pripadnici pričuvnog sastava se upućuju u aktivnosti iz članka 5. točka e) i f) ovoga Pravilnika, sukladno članku 23. stavak (2) Zakona.
(15) Državni službenik i drugi zaposlenici u Ministarstvu obrane i civilne osobe na službi u Oružanim snagama, bez osobne suglasnosti ne mogu biti upućeni u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu.
(16) Pripadnik Ministarstva obrane ili Oružanih snaga ne može se uputiti u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu ako:
   a) se protiv njega vodi kazneni ili stegovni postupak;
   b) je osoba kažnjavana za kaznena djela i da je kazna još uvijek na snazi;
   c) je osoba ocijenjena ocjenom "LOŠ" za rad tijekom prethodnog upućivanja u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu i osoba koja je vraćena iz operacije potpore miru po pitanju teže povrede stege.

Članak 28.
(Obuka)

(1) U operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu upućuju se obučeni i prethodno pripremljeni pripadnici Ministarstva obrane i Oružanih snaga, shodno zahtjevima i propisanim standardima.
(2) Prethodna pripremljenost iz stavka (1) ovoga članka uključuje vojnu, tjelesnu, zdravstvenu, medicinsku, psihološku i administrativnu pripremu pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga, te osiguranje vojne i druge opreme neophodne za izvršenje aktivnosti iz članka 5. ovoga Pravilnika.
(3) Zajednički stožer zapovijedi regulira vrijeme i lokacije za izvedbu obuke kontingenta koji se upućuje u operaciju potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu.
(4) Obuka se provodi prije upućivanja u operaciju potpore miru u Bosni i Hercegovini i u inozemstvu, te po mogućnosti u području operacije.
(5) Obuku u području operacija i inozemstvu koordinira Ministarstvo obrane sa organizatorom operacije potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu, a prema utvrđenom programu i standardima.
(6) Nakon završene obuke, a prije upućivanja u operaciju potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu, vrši se provjera obučenosti u cilju sagledavanja osposobljenosti za izvršenje misije po Pravilima angažiranja koju, ovisno od načina sudjelovanja Oružanih snaga u operaciji potpore miru i važećih sporazuma, izvršavaju Oružane snage ili organizator. U slučaju da osoba ne zadovolji propisane standarde obuke, ista se neće uputiti u misiju.
(7) Rezultati provjere obučenosti dostavljaju se putem izvješća i sastavni su dio izvješća o spremnosti za misiju.

POGLAVLJE V - ZAPOVJEDNIK-ŠEF MISIJE, NACIONALNI PREDSTAVNIK, ZAPOVJEDNIK -ŠEF KONTINGENTA, ČASNIK ZA VEZU I ZAPOVJEDNIK KONTINGENTA/ZAPOVJEDNIK POSTROJBE

Članak 29.
(Izbor zapovjednika-šefa misije)

(1) Osobu na dužnost zapovjednika -šefa misije Predsjedništvu BiH predlaže ministar obrane.
(2) Po odobrenju Predsjedništva BiH, zapovjednik-šef misije nominira se prema nadležnoj međunarodnoj organizaciji/ zapovjedništvu.

(3) Svoje zadaće u procesu priprema i trajanja dužnosti realizira temeljem procedura i važećih propisa za dužnost na koju se nominira.

(4) Po završetku dužnosti, prestanku trajanja mandata, postavlja se na dužnost u Ministarstvo obrane ili Oružane snage.

Članak 30.

(Dužnosti nacionalnog predstavnika)

Nacionalni predstavnik ima slijedeće dužnosti:

a) Zastupa interese i stavove svih članova skupine/postrojbe u konkretnoj operaciji potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, glede:
   1) realizacije zadaća u operaciji potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
   2) praćenja rezultata misije i političko-sigurnosnog stanja u području operacije potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
   3) ostvarenja statusnih pitanja.

b) U stalnoj je vezi sa zapovjednikom-šefom/ zapovjednikom kontingenta koji mu izrađuju i dostavljaju redovita i izvanredna izvješća.

c) U ispunjenju svojih obveza i zadaća podređen je zapovjedniku Operativnog zapovjedništva Oružanih snaga i zapovjedništvu organizatora, a sukladno prijenosu ovlaštenja.

Članak 31.

(Dužnosti časnika za vezu)

Časnik za vezu ima slijedeće dužnosti:

a) obavlja funkciju veze i koordinacije između Zajedničkog stožera ili zapovjedništva koje načelnik Zajedničkog stožera odredi i zapovjedništva organizatora po svim pitanjima koja se tiču priprema, upućivanja, razmještaja i povratka kontingenta;

b) odgovoran je za utvrđivanje i prosljeđivanje informacija o zahtjevima misije, odnosima i odgovornostima u zapovijedanju i kontroli, te angažmanima potpore;

c) smjernice za rad i zahtjeve dobija od Zajedničkog stožera preko Operativnog zapovjedništva Oružanih snaga;

d) po potrebi, dužnosti iz nadležnosti časnika za vezu mogu obavljati i rezidentni vojno-diplomatski predstavnici i vojni predstavnici Bosne i Hercegovine u određenoj državi ili međunarodnoj organizaciji. Smjernice za rad dobijaju od Ministarstva obrane, a na prijedlog Zajedničkog stožera.

Članak 32.

(Dužnosti zapovjednika -šefa/kontingenta)

Zapovjednik-šef kontingenta ima slijedeće dužnosti:

a) odgovoran je za poštivanje i provedbu Zakona o obrani Bosne i Hercegovine, Zakona o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine, i drugih zakona Bosne i Hercegovine;

b) odgovoran je za doslijednu provedbu misije kontingenta, Pravila angažiranja, odnosno ograničenja na Pravila angažiranja, naputaka, odluka, zapovijedi i standardnih operativnih procedura propisanih od ministra obrane i načelnika Zajedničkog stožera i organizatora, odnosno kontingenta u čijem sastavu su pripadnici Ministarstva obrane i Oružanih snaga;

c) obavlja poslove iz područja odnosa sa javnošću, sukladno propisima koji reguliraju odnose sa javnošću;

d) izdaje zapovijedi i naputke pripadnicima kontingenta u cilju učinkovitog izvršenja operacija potpore miru;

e) dostavlja redovita i izvanredna izvješća crtom zapovijedanja i izvješćivanja;

f) daje prijedloge za dodjelu nagrada i priznanja pripadnicima kontingenta;

g) prati, izvješćuje i po potrebi, provodi postupak u slučaju lakše povrede vojne stege, odnosno predlaže mjere u slučaju težeg narušavanja vojne stege, kako je propisano člankom 54. ovoga Pravilnika;

h) koordinira službene posjete izaslanstava iz Bosne i Hercegovine;

i) provodi i druge aktivnosti potrebne za uspješno obavljanje poslova i zadaća u okviru operacije potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

j) zapovjednik-šef kontingenta u ispunjenju svojih obveza i zadaća podređen je zapovjedniku Operativnog zapovjedništva Oružanih snaga i zapovjedništvu organizatora, a sukladno prijenosu ovlaštenja;

k) u slučaju da su dobijene zadaće i obveze u suprotnosti sa zakonom ili odlukama nadležnih tijela Bosne i Hercegovine, zapovjednik-šef/ kontingenta postupa po zakonima Bosne i Hercegovine, ako međunarodnim ugovorom nije drugačije određeno;

l) dostavlja pravodobna izvješća i provodi druge potrebne aktivnosti u svezi izvanrednih događaja.

Članak 33.

(Dužnosti zapovjednika kontingenta/ zapovjednika postrojbe)

Zapovjednik kontingenta/zapovjednik postrojbe ima slijedeće dužnosti:

a) izvršava zadaće definirane zapovijedi i drugim dokumentima Operativnog zapovjedništva Oružanih snaga;

b) odgovoran je za poštivanje i provedbu Zakona o obrani Bosne i Hercegovine, Zakona o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine, i drugih zakona Bosne i Hercegovine;

c) odgovoran je za doslijednu provedbu određene misije kontingenta/jedinice, Pravila angažiranja, ograničenja, naputaka, odluka, zapovijedi i standardnih operativnih procedura propisanih od ministra obrane i načelnika Zajedničkog stožera i organizatora, odnosno kontingenta u čijem sastavu su pripadnici Ministarstva obrane i Oružanih snaga;

d) obavlja poslove iz područja odnosa sa javnošću, sukladno propisima iz oblasti odnosa sa javnošću;

e) izdaje zapovijedi i naputke pripadnicima kontingenta/jedinice u cilju učinkovitog izvršenja misije;

f) dostavlja zapovjedniku-šefu kontingenta redovita i izvanredna izvješća crtom zapovijedanja i izvješćivanja;

g) daje prijedloge za dodjelu nagrada i priznanja pripadnicima kontingenta/jedinice;

h) koordinira službene posjete izaslanstava iz Bosne i Hercegovine;

i) provodi i druge aktivnosti potrebne za uspješno obavljanje poslova i zadaća u okviru operacije potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

j) zapovjednik kontingenta/zapovjednik postrojbe u ispunjenju svojih obveza i zadaća podređen je zapovjedniku-šefu kontingenta i zapovjedništvu organizatora, sukladno prijenosu ovlaštenja;

k) u slučaju da su dobijene zadaće i obveze u suprotnosti sa zakonom ili odlukama nadležnih tijela Bosne i Hercegovine, zapovjednik kontingenta/zapovjednik postrojbe postupa po zakonima Bosne i Hercegovine, ako međunarodnim ugovorom nije drugačije određeno.

POGLAVLJE VI - PRESTANAK MANDATA, PROMJENA MANDATA I POVLAČENJE IZ OPERACIJA POTPORE MIRU I DRUGIH AKTIVNOSTI U INOZEMSTVU

Članak 34.
(Prestanak, promjena mandata i povlačenje)

(1) Tijekom izvršenja operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu može doći do promjene njenog karaktera iz kojega proistječe ozbiljno ugrožavanje interesa Bosne i Hercegovine ili neprihvatljiv rizik za živote pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga.
(2) Predsjedništvo BiH može donijeti odluku o trenutnom povlačenju dijela ili cjelokupnog kontingenta.
(3) Organizacijske cjeline Ministarstva obrane i Zajednički stožer su dužni poduzeti potrebne mjere i aktivnosti sa ciljem uspješnog povlačenja dijela ili cjelokupnog kontingenta iz operacije potpore miru ili druge aktivnosti u inozemstvu.
(4) Okolnosti u kojima Predsjedništvo BiH može donijeti odluku da se izvrši povlačenje kontingenta ili dijela kontingenta iz operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu su:
   a) završetak misije;
   b) ugrožavanje interesa Bosne i Hercegovine;
   c) neprihvatljiv rizik za živote pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga.

POGLAVLJE VII - POSJETE

Članak 35.
(Cilj posjete)

Cilj posjete pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru je naglašavanje značaja sudjelovanja u operaciji potpore miru, upoznavanje sa sigurnosnim okružjem, upoznavanje sa izazovima i zahtjevima misije, upoznavanje sa načinom rada i doprinosom koji pripadnici Ministarstva obrane i Oružanih snaga pružaju u operaciji potpore miru, te upoznavanje sa identificiranim problemima sa ciljem njihovog otklanjanja i pravodobnog donošenja odluka tijekom priprema pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga za sudjelovanje u operacijama potpore miru.

Članak 36.
(Vrste)

U smislu odredbi ovoga Pravilnika, posjete mogu biti:
a) "Radne" gdje je vođa izaslanstva zaključno sa činom OF-5;
b) "VIP" gdje je vođa izaslanstva zamjenik ministra obrane ili general čina OF-6 i OF-7;
c) "VVIP" gdje je šef izaslanstva član Predsjedništva BiH, ministar obrane ili general čina OF-8.

Članak 37.
(Organizacija)

(1) Posjeta pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru je planska aktivnost koju Zajednički stožer planira Trogodišnjim planom posjeta pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru, a kojega odobrava ministar obrane.
(2) Posjete se mogu organizirati u operacijama potpore miru u kojima je raspoređen kontingent Bosne i Hercegovine na zahtjev Predsjedništva BiH, Ministarstva obrane, Zajedničkog stožera, organizatora operacije potpore miru i kada to zahtijeva posebna situacija.
(3) Prijedlog plana posjete izrađuje razina nadležna za organizaciju posjete, a ista se realizira uz suglasnost organizatora operacije potpore miru.
(4) Posjete pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga u drugim aktivnostima u inozemstvu iz članka 5. ovoga Pravilnika, realiziraju se po posebnom planu.

Članak 38.
(Nadležnosti)

(1) Sektor za politiku i planove je nadležan za:
   a) koordinaciju aktivnosti između Predsjedništva BiH i organizacijskih cjelina Ministarstva obrane i Zajedničkog stožera vezanih za pripremu i realizaciju "VVIP" posjete;
   b) koordinaciju aktivnosti između Ministarstva obrane i Zajedničkog stožera vezanih za pripremu i realizaciju "VIP" posjete koju predvodi osoba iz članka 36. točka b) ovoga Pravilnika;
   c) posredovanje u prijamu, obradi i dostavljanju potrebnih informacija, podataka, planova posjeta i drugih dokumenata osobama nadležnim iz točke a) i b) ovoga stavka;
   d) organiziranje pripremnih i drugih sastanaka, brifinga i prezentacija vezanih za realizaciju posjeta iz točke a) i b) ovoga stavka;
   e) izradu odluke ministra obrane za sve vrste posjeta iz članka 36. ovoga Pravilnika.
(2) Sektor za međunarodnu suradnju je nadležan za:
   a) koordinaciju sa organizacijama i organizatorima operacija potpore miru u kojima sudjeluju pripadnici Ministarstva obrane i Oružanih snaga;
   b) posredovanje u prijamu, obradi i dostavljanju potrebnih informacija, podataka, zahtjeva za posjetu i drugih dokumenata koja se odnose na realizaciju posjeta iz članka 36. ovoga Pravilnika;
   c) posredovanje sa predstavnicima Vojnog dijela misije Bosne i Hercegovine pri NATO-u, misije Bosne i Hercegovine pri UN-u, EU, putem Vojnog dijela misije Bosne i Hercegovine pri NATO-u i vojno-diplomatskim predstavnicima BiH u svijetu.
(3) Odjel za opće i zajedničke poslove Ministarstva obrane:
   a) osigurava dobijanje potrebnih viza za članove izaslanstva iz sastava Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se upućuju u posjete iz članka 36. ovoga Pravilnika, preko nadležnih veleposlanstava u Bosni i Hercegovini;
   b) dostavlja putne isprave sa zahtjevima za vize nadležnim veleposlanstvima Bosne i Hercegovine u svijetu;
   c) prati realizaciju procesa viziranja putovnica za članove izaslanstva iz sastava Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se upućuju u posjete iz članka 36. ovoga Pravilnika i iste dostavlja nadležnoj organizacijskoj cjelini ili osobi za kontakt iz Ministarstva obrane ili Zajedničkog stožera nakon okončanja procesa;
   d) osigurava putno-zdravstveno osiguranje za članove izaslanstva iz sastava Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se upućuju u posjete iz članka 36. ovoga Pravilnika.
(4) Zajednički stožer je nadležan za:
   a) iniciranje procesa priprema za realizaciju posjeta iz članka 36. ovoga Pravilnika;
   b) dostavljanje prijedloga za odluku ministra obrane za realizaciju "VIP" posjete i radne posjete, te dostavljanje podataka i informacija o članovima "VIP" i "VVIP" izaslanstva iz sastava Oružanih snaga;
   c) posredovanje u procesu dostavljanja prijedloga plana posjete "VIP" i "VVIP" organizatoru operacija potpore miru posredstvom nacionalnog predstavnika u operaciji potpore miru na usuglašavanje i potvrdu, a koji prethodno utvrdi i dostavi Ministarstvo obrane;

d) izradu Prijedloga plana posjete za "VIP" izaslanstvo koji dostavlja organizatoru operacija potpore miru, posredstvom nacionalnog predstavnika na usuglašavanje i potvrdu;
e) iniciranje pokretanja procesa izrade, usuglašavanja i potvrde Prijedloga plana posjeta za Radnu posjetu;
f) sudjelovanje na pripremnim, koordinacijskim i drugim sastancima vezanim za "VIP" i "VVIP" posjete koje organizira Ministarstvo obrane, te pripremi osoba iz sastava "VIP" i "VVIP" izaslanstva;
g) izradu i dostavljanje službenog zahtjeva za posjetu iz članka 36. ovoga Pravilnika nadležnoj organizaciji ili organizatoru operacije potpore miru na odobrenje;
h) dostavljanje Ministarstvu obrane informacije o statusu zahtjeva za "VIP" i "VVIP" posjetu;
i) dostavljanje Ministarstvu obrane podataka, informacija, zahtjeva za vize i putnih isprava radi osiguranja putnih viza za članove izaslanstva iz Oružanih snaga u sastavu "VIP" i "VVIP" posjete;
j) organiziranje pripreme za osobe iz sastava "VIP" posjete;
k) opremanje članova izaslanstva iz članka 36. ovoga Pravilnika vojnom opremom i stara se o vraćanju iste nakon završetka posjete;
l) dostavljanje izvješća o realizaciji "VIP" posjeta i Radnih posjeta;
m) sudjeluje u koordinaciji i pruža potporu i u svim drugim aktivnostima vezanim za realizaciju posjeta pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru iz članka 36. ovoga Pravilnika.

(5) Organizacijske cjeline Ministarstva obrane i Zajednički stožer su dužni vršiti međusobnu vertikalnu i horizontalnu koordinaciju tijekom organizacije i realizacije posjete.

POGLAVLJE VIII - INFORMIRANJE I IZVJEŠĆIVANJE

Članak 39.
(Informiranje)

(1) Informiranje o stanju u operacijama potpore miru se realizira:
a) od Misije Bosne i Hercegovine pri NATO-u, UN-u i EU preko Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine do Ministarstva obrane;
b) preko "WEB" stranice NATO-a, UN-a, EU i zemalja sudionica u konkretnoj operaciji potpore miru;
c) kroz kontakte i razmjenu informacija Ministarstva obrane sa ministarstvima obrane zemalja sudionica u operacijama potpore miru, susjednih i drugih zemalja;
d) kroz kontakte sa vodećim nacijama u čijem sastavu se sudjeluje u operacijama potpore miru;
e) od Ministarstva obrane ka Ministarstvu vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, a temeljem izvješća Zajedničkog stožera.

(2) Sektor za međunarodnu suradnju izrađuje informacije temeljem zahtjeva Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine po završetku misije kontingenta, po slijedećim pitanjima:
a) političko-sigurnosna situacija u zoni izvedbe operacije potpore miru;
b) kratka analiza realizacije operacije potpore miru NATO, UN ili EU kontingenta.

(3) Informiranje pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru vrši se:
a) putem Zajedničkog stožera, crtom zapovijedanja do pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se nalaze u operacijama potpore i drugim aktivnostima u inozemstvu;
b) putem Ministarstva obrane, Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine i Misije Bosne i Hercegovine pri NATO-u, UN-u i EU.

Članak 40.
(Izvješća)

(1) Izvješćivanje o realizaciji operacija potpore miru se organizira kroz redovita i izvanredna izvješća.
(2) Redovita izvješća se dostavljaju: dnevno, tjedno, mjesečno, šestomjesečno i Izvješće o realizaciji misije, a što se regulira konkretno za svaku operaciju potpore miru.
(3) Nositelj izvješćivanja i način izvješćivanja se određuju zapovijedi/odlukom ministra obrane za svaku konkretnu operaciju potpore miru.
(4) Sukladno izvješću zapovjednika-šefa/kontingenta, zapovjednika kontingenta /zapovjednika postrojbe, Zajednički stožer dostavlja mjesečno izvješće ministru obrane.
(5) Vrstu izvješća regulira zapovijed ministra obrane o upućivanju, ovisno od operacije potpore miru i načina sudjelovanja pripadnika Oružanih snaga u toj operaciji.
(6) Sukladno Zakonu, te Odluci Predsjedništva BiH, Ministarstvo obrane, u suradnji sa ministarstvima Vijeća ministara BiH, priprema objedinjeno izvješće o sudjelovanju pripadnika Oružanih snaga, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenih u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, koje dostavlja Vijeću ministara, Predsjedništvu BiH i Parlamentarnoj skupštini BiH. Izvješće treba da sadrži informacije o:
a) naravi misije ili aktivnosti;
b) strukturi snaga;
c) materijalnim troškovima;
d) stanju na terenu;
e) rezultatima misije.
(7) U šestomjesečnom izvješću o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, koje se odnosi na prvo polugodište tekuće godine, u dijelu zaključci, dostavlja se prijedlog opravdanosti i razina sudjelovanja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru za narednu godinu, a u svrhu odobrenja istoga od Parlamentarne skupštine BiH.
(8) Izvanredna izvješća se dostavljaju po potrebi.

POGLAVLJE IX - MEĐUSOBNA PRAVA I OBVEZE

Članak 41.
(Prava pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga)

Pripadniku Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji sudjeluje u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, garantira se:
a) diplomatska i pravna pomoć i zaštita Bosne i Hercegovine;
b) zaštita ljudskih prava zagarantiranih Ustavom Bosne i Hercegovine;
c) pravo na plaću tijekom trajanja operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu, kao i druga prava koja proizilaze iz radnopravnog statusa;
d) pravo na posebne naknade za vrijeme sudjelovanja u aktivnostima iz članka 5. ovoga Pravilnika;
e) pravo na plaćeno odsustvo u Bosni i Hercegovini u trajanju do deset dana u slučaju smrti člana uže obitelji;
f) pravo na plaćeno odsustvo za vrijeme izvršenja konkretne operacije potpore miru, a sukladno tehničkom aranžmanu;
g) povratak na ranije radno/ustrojbeno mjesto, odnosno raspoređenje na drugo radno/ustrojbeno mjesto

sukladno kriterijima iz članka 132. stavak (1) Zakona o službi u Oružanim snagama BiH;

h) pravo na naknadu štete u slučaju tjelesnog oštećenja, oboljenja zbog kojih se temeljem nalaza liječničkog povjerenstva trajno onemogućava njegova daljnja služba u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama ili gubitka života;

i) pravo na ponovno sudjelovanje u operaciji potpore miru ako je od povratka iz operacije potpore miru proveo na dužnosti u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama vremensko razdoblje koje je veće od dvostrukog razdoblja trajanja operacije potpore miru, izuzetno za određene VES-ti i prije narečenog razdoblja;

j) pravo na plaćeni odmor po povratku iz operacije potpore miru u trajanju od 30 (trideset) kalendarskih dana.

Članak 42.

(Obveze pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga prije odlaska u operaciju potpore miru)

Pripadnik Ministarstva obrane i Oružanih snaga prije odlaska u operaciju potpore miru je dužan:

a) obaviti zdravstveni pregled o zdravstvenoj sposobnosti radi sudjelovanja u operaciji potpore miru, kod ovlaštene zdravstvene ustanove;

b) obaviti preventivnu imunizaciju, sukladno preporukama organizatora operacije potpore miru i epidemiološkoj situaciji u državi (regiji) u kojoj se provodi operacija potpore miru;

c) pristupiti psihološkom ispitivanju kako bi se utvrdila psihološka spremnost za sudjelovanje u operaciji potpore miru, sukladno Pravilniku o psihološkim ispitivanjima u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama BiH ("Službeni glasnik BiH", broj: 13/20).

Članak 43.

(Obveze pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga tijekom izvršenja operacije potpore miru)

Pripadnici Ministarstva obrane i Oružanih snaga tijekom sudjelovanja u operacijama potpore miru imaju obvezu:

a) zastupati interese Bosne i Hercegovine sukladno mandatu operacije potpore miru;

b) savjesno izvršavati svoje zadaće i obveze i poštovati crtu zapovijedanja i kontrole;

c) pridržavati se svih preporuka i ograničenja iz Etičkog kodeksa propisanog od Ministarstva obrane;

d) provoditi i poštovati norme međunarodnog prava;

e) snositi troškove prouzročene neopravdanim prekidom angažiranja u operaciji potpore miru;

f) podlijegati odgovornosti po međunarodnim konvencijama, te važećem zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, ako tijekom trajanja operacije potpore miru izvrše stegovni prijestup, učine prekršajno ili kazneno djelo;

g) izvršavati zapovijedi nadležne osobe u operaciji potpore miru;

h) postupati sukladno mandatu, Pravilima angažiranja odnosno ograničenjima Pravila angažiranja, karakteru i svrsi aktivnosti iz članka 5. ovoga Pravilnika;

i) poštovati pravni poredak države u kojoj se provodi operacija potpore miru;

j) poštovati propise i pravila donijete od međunarodnih organizacija ili institucija ili nadležnih tijela Bosne i Hercegovine;

k) postupati po načelu nepristrasnosti, poštovati kodeks ponašanja i štititi ugled Bosne i Hercegovine, kako u svakodnevnom obavljanju poslova i zadaća, tako i u slobodnom vremenu.

Članak 44.

(Obveze pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga nakon izvršenja operacije potpore miru)

(1) Pripadnik Ministarstva obrane i Oružanih snaga je dužan u roku od 30 (trideset) dana nakon povratka iz operacije potpore miru:

a) dostaviti pretpostavljenom ili nadređenom detaljno izvješće o svom radu u operaciji potpore miru, ako je obavljao dužnost nacionalnog predstavnika, zapovjednika-šefa kontingenta ili zapovjednika kontingenta/ zapovjednika postrojbe;

b) dostaviti ocjene i druge dokumente koje su o njegovom radu sačinila nadležna tijela tijekom izvršenja operacije potpore miru, što se tretira sukladno Pravilniku o ocjenjivanju rada vojnih osoba u Ministarstvu obrane i Oružanim snagama;

c) obaviti zdravstveni pregled o tjelesnoj i psihotjelesnoj sposobnosti u ustanovi koju odredi Ministarstvo obrane;

d) zadržati se u karantinu po dolasku u Bosnu i Hercegovinu do završetka aktivnosti iz plana prihvata i zdravstvenih pregleda radi utvrđenja zdravstvenog stanja;

e) sudjelovati u procesu dekompresije koja se realizira po posebnom planu;

f) javiti se svom zapovjedništvu ili postrojbi Oružanih snaga, odnosno organizacijskoj cjelini Ministarstva obrane radi nastavljanja radnog odnosa.

(2) Po potrebi, sudjelovati u procesu realizacije obuke pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji se pripremaju za sudjelovanje na aktivnostima iz članka 5. ovoga Pravilnika.

POGLAVLJE X - PRAVILA ANGAŽIRANJA I STANDARDNE OPERATIVNE PROCEDURE

Članak 45.

(Pravila angažiranja i ograničenja)

(1) Pripadnici Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru pridržavati će se Pravila angažiranja i ograničenja propisanih od ministra obrane kada ih propisuje i Pravila angažiranja koje je Ministarstvo obrane na prijedlog Zajedničkog stožera prihvatilo kao sastavni dio važećeg OPLAN-a misije.

(2) Ograničenja na važeća Pravila angažiranja pregovaraju se sa organizacijom ili vodećom nacijom, prije, po potrebi i tijekom trajanja operacije potpore miru i navode se kao sastavni dio dokumenta Ocjene opravdanosti.

(3) Ministar obrane, tijekom trajanja operacije potpore miru, na prijedlog Zajedničkog stožera, razmatra i odobrava izmjene ograničenja na važeća Pravila angažiranja u operaciji potpore miru i o tomu, redovitom procedurom, obavještava nadležno zapovjedništvo ili vodeću naciju u operaciji potpore miru.

Članak 46.

(Standardne operativne procedure)

U roku od 60 dana od dana stupanja na snagu ovoga Pravilnika, Zajednički stožer će donijeti standardne operativne procedure u cilju potpune implementacije ovoga Pravilnika.

POGLAVLJE XI - POSTUPCI U SLUČAJU IZVANREDNIH DOGAĐAJA

Članak 47.
(Vrste izvanrednih događaja)

U smislu odredbi ovoga Pravilnika, izvanrednim događajem se smatraju:

a) pogibija ili prirodna smrt;
b) teže povrjeđivanje, teže oboljenje i ranjavanje;
c) nestanak i zatočenje pripadnika kontingenta;
d) teže povrede vojne stege;
e) postojanje osnovane sumnje o počinjenim, zakonom utvrđenih, prekršajnih i kaznenih djela od pripadnika kontingenta;
f) nastanak veće materijalne štete;
g) oružani napad ili drugi načini ugrožavanja života pripadnika kontingenta u operaciji potpore miru ili službenih izaslanstava Bosne i Hercegovine prilikom obilaska kontingenta u zoni razmještaja tijekom izvedbe neborbenih operacija;
h) ostali izvanredni događaji (prekid komunikacija sa postrojbom, epidemije, dezinformacije o stanju u postrojbi, prometne nezgode sa težim posljedicama, samovoljno napuštanje ustroja ili ustanove i sl.) za vrijeme pripreme, upućivanja i sudjelovanja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

Članak 48.
(Odgovornosti u slučaju nastanka izvanrednog događaja)

(1) Zajednički stožer je odgovoran za koordinaciju svih aktivnosti koje se poduzimaju na otklanjanju posljedica izvanrednog događaja.
(2) Organizacijske cjeline Ministarstva obrane, po zahtjevu Zajedničkog stožera, pružaju potporu u realizaciji svih aktivnosti koje se poduzimaju na otklanjanju posljedica izvanrednog događaja.
(3) Ured za odnose sa javnošću, po dobijenom izvješću o izvanrednom događaju i odobrenju ministra obrane, pravodobno i istinito informira javnost o nastalom događaju.

Članak 49.
(Izvješćivanje o izvanrednom događaju)

(1) Zajednički stožer je odgovoran za realizaciju slijedećih aktivnosti:
   a) prijam i obradu, crtom zapovijedanja, usmenog izvješća o izvanrednom događaju odmah po identifikaciji izvanrednog događaja u aktivnostima iz članka 5. ovoga Pravilnika;
   b) dostavljanje usmenog izvješća ministru obrane i zamjenicima ministra odmah po saznanju o izvanrednom događaju (Privitak 4., ovoga Pravilnika);
   c) dostavljanje ministru obrane prvog pisanog izvješća o izvanrednom događaju u roku od dva sata od prvog usmenog izvješća (Privitak 1., ovoga Pravilnika);
   d) dostavljanje ministru obrane informacija, izvanrednih izvješća i svih saznanja o izvanrednom događaju odmah po prijemu istih i kontinuirano (Privitak 4., ovoga Pravilnika);
   e) dostavljanje ministru obrane potpunog izvješća o izvanrednom događaju u roku od 24 sata od prijama prvog pisanog izvješća (Privitak 2., ovoga Pravilnika).
(2) Sektor za politiku i planove je, po odobrenju ministra obrane, odgovoran za izradu informacije o izvanrednom događaju za Ministarstvo vanjskih poslova, Vijeće ministara i Predsjedništvo BiH.

Članak 50.
(Postupci u slučaju nastanka izvanrednog događaja po članku 47. točka a), b) i c)

(1) Po prijamu izvješća o izvanrednom događaju, ministar obrane:
   a) poziva zamjenike, tajnika, generalnog inspektora, pomoćnike, šefa Ureda za odnose s javnošću, predstavnike Ureda za vjersku službu i upoznaje ih sa izvješćem;
   b) cijeneći sadržaj izvješća, izdaje zadaće sukladno nadležnostima i određuje izaslanstvo Ministarstva obrane (jednog člana izaslanstva predlaže načelnik Zajedničkog stožera). Izaslanstvo Ministarstva obrane u roku do 48 sati posjećuje članove najuže obitelji i predaje pisani akt ministra obrane koji sadržava činjenice i okolnosti izvanrednog događaja, te, pored ugovorom definiranih prava i obveza između Ministarstva obrane i pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga, nudi užoj obitelji i druge načine žurne i neophodne pomoći čija je realizacija objektivno moguća;
   c) odobrava Uredu za odnose s javnošću da u stalnoj koordinaciji sa Zajedničkim stožerom, prikuplja najnovije relevantne informacije i nakon što je obaviještena obitelj pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga:
      1) izda saopćenje za javnost i informira javnost o izvanrednom događaju putem medija i posredstvom "WEB" stranice Ministarstva obrane, vodeći računa o tomu da se javnosti ne saopćavaju informacije koje bi mogle dovesti u opasnost ili ugroziti sigurnost pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operaciji potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
      2) organizira konferenciju za novinare na kojoj ministar obrane, načelnik Zajedničkog stožera ili druga ovlaštena osoba, prezentira informacije o izvanrednom događaju i poduzetim aktivnostima.
(2) Po prijamu izvješća o izvanrednom događaju, načelnik Zajedničkog stožera:
   a) poduzima sve mjere i postupke sa ciljem sprječavanja širenja informacija o izvanrednom događaju prije zvaničnog upoznavanja članova obitelji pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga;
   b) određuje izaslanstvo Oružanih snaga koje u roku od tri sata od prijama prvog izvješća obavještava obitelj pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga, neposrednim dolaskom kod članova uže obitelji i usmeno saopćava sve relevantne i do tada poznate činjenice o okolnostima i posljedicama izvanrednog događaja;
   c) predlaže pripadnika Oružanih snaga u sastav izaslanstva Ministarstva obrane za obilazak obitelji pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga;
   d) izrađuje i dostavlja ministru obrane prosudbe, prijedloge i zahtjeve za mjere koje Ministarstvo obrane realizira ili koje se, po odobrenju ministra obrane, prosljeđuju institucijama i agencijama Bosne i Hercegovine na daljnje postupanje.

Članak 51.
(Dodatni postupci u slučaju pogibije ili prirodne smrti)

Pored postupaka definiranih u članku 50. ovoga Pravilnika, postupci organizacijskih cjelina Ministarstva obrane i Zajedničkog stožera su slijedeći:

a) izaslanstvo koje odredi ministar obrane tijekom posjete nudi užoj obitelji neophodnu pomoć čija je realizacija propisana, kao što su: materijalna pomoć, sahrana uz vojne počasti i sl.
b) Zajednički stožer je odgovoran za:
   1) koordinaciju sa partnerskom nacijom ili organizatorom operacije potpore miru i drugom aktivnosti u inozemstvu, kako bi se osigurao transport posmrtnih ostataka u Bosnu i Hercegovinu;
   2) preuzimanje posmrtnih ostataka u zračnoj luci u Bosni i Hercegovini i transport od zračne luke do određene lokacije.
c) Sektor za nabavu i logistiku, po zahtjevu Zajedničkog stožera, osigurava transport posmrtnih ostataka u Bosnu i Hercegovinu, ako partnerska nacija ili organizator operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu nije u mogućnosti realizirati narečeni transport;
d) Sektor za međunarodnu suradnju održava vezu sa međunarodnim organizacijama i institucijama, a, po potrebi, uz odobrenje ministra obrane, dostavlja zahtjeve za pomoć na prijedlog Zajedničkog stožera.

Članak 52.

(Dodatni postupci u slučaju teže povrede ili ranjavanja)

Pored postupaka definiranih člankom 50., ovoga Pravilnika, postupci organizacijskih cjelina Ministarstva obrane i Zajedničkog stožera su slijedeći:

a) Izaslanstvo koje odredi ministar obrane BiH:
   1) informira obitelj o nastanku događaja i okolnostima nastanka događaja;
   2) tijekom posjete obavještava članove obitelji o trenutnom stanju i mjestu medicinskog zbrinjavanja teže povrijeđenog ili ranjenog pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga i daje informaciju o prevoženju teže povrijeđenog ili ranjenog u Bosnu i Hercegovinu;
   3) užoj obitelji nudi pomoć u posjeti povrijeđenog u mjestu i državi medicinskog zbrinjavanja, ako je to objektivno moguće, u slučaju da zbog prirode povrede pripadnik Ministarstva obrane i Oružanih snaga ne može biti prevežen u Bosnu i Hercegovinu dok mu se zdravstveno stanje ne popravi.
b) Zajednički stožer je odgovoran za:
   1) koordinaciju sa partnerskom nacijom ili organizatorom operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu, kako bi se osiguralo prevoženje teže povrijeđenog ili ranjenog u Bosnu i Hercegovinu (Privitak 3., ovoga Pravilnika);
   2) preuzimanje teže povrijeđenog ili ranjenog u zračnoj luci u Bosni i Hercegovini i osigurava prijevoz od zračne luke do određene lokacije.
c) Sektor za nabavu i logistiku, po zahtjevu Zajedničkog stožera, osigurava prevoženje teže povrijeđenog ili ranjenog u Bosnu i Hercegovinu, ako partnerska nacija ili organizator operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu nije u mogućnosti realizirati narečeni prijevoz.
d) Sektor za međunarodnu suradnju održava vezu sa međunarodnim organizacijama i institucijama, po potrebi dostavlja zahtjeve za pomoć na prijedlog Zajedničkog stožera i uz odobrenje ministra obrane.

Članak 53.

(Dodatni postupci u slučaju nestanka i zatočenja)

Pored postupaka definiranih u članku 50., poduzimaju se i slijedeći postupci:

a) Izvješćuje se Predsjedništvo BiH, Vijeće ministara BiH, Ministarstvo vanjskih poslova BiH i Obavještajno-sigurnosna agencija BiH, ističu se zahtjevi za poduzimanje mjera prema nadležnostima ovih institucija.
b) Sektor za politiku i planove priprema i izrađuje:
   1) izvješća za Predsjedništvo BiH i Vijeće ministara BiH o izvanrednom događaju (prvo, potpuno i izvješća u kontinuitetu);
   2) zahtjeve prema Predsjedništvu BiH i Vijeću ministara BiH za poduzimanje mjera iz njihove nadležnosti radi kontakata sa organizatorom operacije potpore miru (UN, EU, NATO i dr.), zapovjedništvom multinacionalnih snaga, vladom zemlje domaćina i drugim stranama uključenim u izvanredni događaj, u cilju poduzimanja odgovarajućih mjera na pronalaženju i oslobađanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga.
c) Sektor za međunarodnu suradnju, u suradnji sa Zajedničkim stožerom, priprema slijedeće dokumente:
   1) zahtjev prema Ministarstvu vanjskih poslova BiH za angažiranje diplomatsko-konzularnih predstavništava za pomoć u pronalaženju i oslobađanju nestalog-zatočenog pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga;
   2) zahtjev prema Ministarstvu vanjskih poslova BiH za obraćanje organizatoru operacije potpore miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu i zemljama partnerima, radi ispunjenja obveza preuzetih temeljem bilateralnih i multilateralnih ugovora koji uređuju sudjelovanje pripadnika Ministarstva obrane i Zajedničkog stožera u operaciji potpore miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu;
   3) zahtjeve prema drugim međunarodnim organizacijama i institucijama za pomoć u rješavanju svih problema nastalih izvanrednim događajem.
d) Sektor za obavještajno-sigurnosne poslove permanentno prikuplja, analizira i obrađuje sve raspoložive informacije o nestanku ili zatočenju osoba i:
   1) vrši razmjenu obavještajnih podataka sa Obavještajno-sigurosnom agencijom BiH, sukladno odredbama Sporazuma o suradnji Ministarstva obrane i Obavještajno-sigurnosne agencije BiH, sa zahtjevom za postupanje sukladno nadležnostima;
   2) u suradnji sa komplementarnim institucijama u inozemstvu, u potrebnom obujmu, vrši razmjenu obavještajnih podataka i dostavlja zahtjeve za ustupanje raspoloživih podataka;
   3) u nedostatku mehanizma institucionalne vojno-obavještajne suradnje sa komplementarnim institucijama u inozemstvu, po odobrenju ministra obrane, koristi druge načine suradnje i razmjene podataka kroz diplomatsku mrežu Bosne i Hercegovine;
   4) vrši prosudbu eventualne kontraobavještajne štete i predlaže izmjene, stavljanje izvan snage ili suspenziju eventualno kompromitirajućih dokumenata koji sadrže tajne podatke, a koji bi mogli doći u posjed neovlaštenih osoba;
   5) predlaže mjere i sudjeluje u izradi plana aktivnosti u cilju pronalaženja nestalog i pronalaženja i oslobađanja zatočenog pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga.

Članak 54.
(Postupci u slučaju povrede vojne stege)

(1) Zajednički stožer poduzima potrebne mjere u slučaju izvanrednog događaja, a neophodnu potporu daju organizacijske cjeline Ministarstva obrane.
(2) Raspravljanje o odgovornosti za povrede vojne stege pokreće zapovjednik-šef kontingenta, zapovjednik kontingenta/zapovjednik postrojbe, a temeljem provedenog postupka u kojemu se detaljno utvrđuju okolnosti nastanka i počinitelji povrede vojne stege.
(3) Stegovne mjere prema pripadnicima kontingenta za lakše povrede vojne stege izriče zapovjednik-šef/ zapovjednik postrojbe, sukladno Zakonu o službi u Oružanim snagama BiH i Pravilniku o vojnoj stezi i stegovnom postupku.
(4) Zapovjednik-šef/kontingenta, zapovjednik kontingenta/ zapovjednik postrojbe predlaže da se pripadnik kontingenta vrati iz operacija potpore miru nakon neuspjelog savjetovanja ili zbog osnovane sumnje za težu povredu vojne stege.
(5) Ministar obrane, na prijedlog Zajedničkog stožera, donosi zapovijed o povlačenju određene osobe iz operacije potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu u slučaju težeg narušavanja stege. U ovome slučaju, putni troškovi povlačenja su na teret osobe koja se povlači.
(6) Za teže povrede vojne stege postupak se vodi pred nadležnim prvostupanjskim vojnostegovnim vijećem, koje će izreći stegovne kazne sukladno Zakonu o službi u Oružanim snagama i Pravilniku o vojnoj stezi i stegovnom postupku.
(7) O statusu zapovjednika-šefa kontingenta odlučuje nadležni starješina, sukladno Zakonu o službi u Oružanim snagama BiH i Pravilniku o vojnoj stezi i stegovnom postupku.

Članak 55.
(Postojanje osnovane sumnje o počinjenju kaznenih djela od pripadnika kontingenta)

(1) Zajednički stožer poduzima potrebne mjere u slučaju ovog izvanrednog događaja, a neophodnu potporu daju organizacijske cjeline Ministarstva obrane.
(2) U slučajevima kada postoji osnovana sumnja da je pripadnik kontigenta počinio kazneno djelo, zapovjednik-šef/kontingenta, zapovjednik kontingenta/zapovjednik postrojbe pokreće postupak i poduzima pravodobne mjere za utvrđivanje činjenica i okolnosti, kao i utvrđivanje počinitelja kaznenog djela, a o odgovornosti se raspravlja u Bosni i Hercegovini, shodno kaznenim zakonima u Bosni i Hercegovini. Za podnošenje prijedloga za pokretanje kaznenog postupka nadležno je Ministarstvo obrane.
(3) Pripadnik kontingenta za kojeg postoji osnovana sumnja da je počinio kazneno djelo, zadržava se u prostoriji za zadržavanje organizatora operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu, a zapovjednik-šef/kontingenta, zapovjednik kontingenta/ zapovjednik postrojbe odmah pokreće proceduru njegovog vraćanja u Bosnu i Hercegovinu.
(4) Prijevoz u Bosnu i Hercegovinu se vrši u organizaciji Ministarstva obrane. Operativno zapovjedništvo izrađuje Plan povlačenja i, po prosudbi, određuje adekvatnu pratnju osobi prilikom povratka u zemlju. Uz pratnju se šalje i do tada prikupljena dokumentacija o počinjenom kaznenom djelu, koja se predaje nadležnom tijelu Ministarstva obrane.
(5) U svim potrebnim slučajevima, pritvaranje pripadnika kontingenta se vrši u prostoriji za zadržavanje organizatora operacije potpore miru.

Članak 56.
(Povrjeđivanje, ranjavanje, teže oboljenje ili pogibija trećih osoba)

(1) Izvanrednim događajem se smatra i povrjeđivanje, ranjavanje ili pogibija trećih osoba za vrijeme izvršenja operacije potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu za koje je, navodno, odgovoran pripadnik Ministarstva obrane i Oružanih snaga.
(2) Načelnik Zajedničkog stožera izvješćuje ministra obrane o okolnostima povrjeđivanja, ranjavanja ili pogibije trećih osoba za koje je, navodno, odgovoran pripadnik Ministarstva obrane i Oružanih snaga.
(3) Ako je povrjeđivanje, ranjavanje ili pogibija trećih osoba nastupilo kao posljedica postupka pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga koji je bio sukladno odobrenim Pravilima angažiranja, postupak se svodi na izvješćivanje do ministra obrane.
(4) Ako pripadnik Ministarstva obrane i Oružanih snaga nije postupio sukladno odobrenim Pravilima angažiranja, pri čemu je došlo do povrjeđivanja, ranjavanja ili pogibije trećih osoba, postupak je isti kao i za izvanredni događaj, kada postoji osnov sumnje da je učinjeno kazneno djelo.

Članak 57.
(Nastanak veće materijalne štete)

(1) Zapovjednik-šef kontingenta, zapovjednik kontingenta/zapovjednik postrojbe poduzima potrebne mjere iz svoje nadležnosti i crtom zapovijedanja izvješćuje Zajednički stožer o nastanku veće materijalne štete.
(2) Poduzimanje mjera vrši se sukladno ugovoru o međusobnim pravima i obvezama za vrijeme sudjelovanja u aktivnostima iz članka 5., ovoga Pravilnika.
(3) Zajednički stožer je odgovoran za poduzimanje daljnjih mjera u slučaju ovog izvanrednog događaja, sukladno važećem Pravilniku o postupku za naknadu materijalne štete u Oružanim snagama. Neophodnu potporu daju Generalni inspektorat, Sektor za nabavu i logistiku i Sektor za financije i proračun.

Članak 58.
(Prekid komunikacija sa kontingentom)

(1) Zajednički stožer je odgovoran za stalno funkcioniranje komunikacija sa pripadnicima Ministarstva obrane i Oružanih snaga u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu. U slučaju prekida komunikacije, odmah se izvješćuje Ministarstvo obrane i poduzimaju sve potrebne radnje i postupci da se iste što prije uspostave.
(2) Tijekom ponovne uspostave komunikacije, ustanovljuju se uzroci prekida komunikacije, te, u potpunom izvješću, načelnik Zajedničkog stožera dostavlja informaciju ministru obrane o razlogu prekida komunikacije i poduzetim mjerama.

Članak 59.
(Epidemije)

(1) Epidemijom, kao izvanrednim događajem, smatra se svako zarazno oboljenje koje je u isto vrijeme zahvatilo kritičan broj kontingenta koji dovodi u pitanje izvršenje operacije potpore miru ili druge aktivnosti u inozemstvu.
(2) Zapovjednik-šef kontingenta, zapovjednik kontingenta, zapovjednik postrojbe poduzima mjere u području operacije, koristeći kapacitete snaga organizatora i crtom zapovijedanja izvješćuje načelnika Zajednička stožera, a on izvješćuje ministra obrane i dalje postupa po njegovoj zapovijedi.

Članak 60.
(Dezinformacije o stanju u kontingentu)

(1) Za suzbijanje pojava dezinformacija o stanju u kontingentu u području operacija potpore miru i drugih aktivnosti u inozemstvu, odgovoran je zapovjednik-šef kontingenta, zapovjednik kontingenta/ zapovjednik postrojbe.
(2) Za suzbijanje pojava dezinformacija o stanju kontingenta na području Bosne i Hercegovine odgovoran je Ured za odnose sa javnošću i Zajednički stožer.
(3) Ured za odnose sa javnošću pravodobno i istinito informira javnost o svim pitanjima života i rada pripadnika kontingenta u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, osim pitanja iz domena tajnih podataka.
(4) Za pravilno i pravodobno informiranje obitelji pripadnika kontingenta, te demant lažnih informacija, odgovoran je Zajednički stožer.

Članak 61.
(Prometne nezgode)

(1) Prometne nezgode tretiraju se kao izvanredni događaj u slijedećim slučajevima:
   a) kada je nastupila pogibija ili teže povrjeđivanje pripadnika kontingenta ili trećih osoba u prometnoj nezgodi;
   b) ako je pretrpljena veća materijalna šteta nastala usljed prometne nezgode u kojoj su sudjelovali predstavnici kontingenta, kako na sredstvima Oružanih snaga, tako i na sredstvima trećih osoba.
(2) Postupak u slučaju izvanrednog događaja iz stavka (1) točka a) ovoga članka je isti, ovisno od posljedice, kao u člancima 49., 50. ili 54. ovoga Pravilnika.
(3) Postupak u slučaju izvanrednog događaja iz stavka (1) točka b) ovoga članka isti je kao u članku 54. ovoga Pravilnika.

Članak 62.
(Samovoljno napuštanje dužnosti)

(1) Samovoljnim napuštanjem dužnosti smatra se svako neopravdano odsustvo sa dužnosti dulje od 24 sata.
(2) Za svaku osobu koja je neopravdano odsutna postupa se kao u slučaju nestanka.
(3) U slučaju samovoljnog napuštanja dužnosti, zapovjednik-šef kontingenta, zapovjednik kontingenta, zapovjednik postrojbe, poduzima zakonske mjere iz svoje nadležnosti i crtom zapovijedanja izvješćuje Zajednički stožer.
(4) Zajednički stožer je odgovoran za proceduru otklanjanja posljedica izvanrednog događaja.
(5) Organizacijske cjeline Ministarstva obrane, po zahtjevu Zajedničkog stožera, pružaju svu neophodnu pomoć u otklanjanju posljedica ovoga izvanrednog događaja.

POGLAVLJE XII - PRIJELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Članak 63.
(Prijelazne odredbe)

Postupak izbora i upućivanja u operacije potpore miru i druge aktivnosti u inozemstvu koji je započet po odredbama Pravilnika, broj: 07-02-3-1454/15 od 22.04.2015. godine, završiti će se po istome.

Članak 64.
(Završne odredbe)

(1) Ovaj pravilnik stupa na snagu danom donošenja i objaviti će se u "Službenom glasniku BiH".
(2) Danom stupanja na snagu ovoga Pravilnika, stavlja se izvan snage Pravilnik o sudjelovanju pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, broj 07-02-3-1454/15 od 22.04.2015. godine i Naputak o postupanju u slučaju nestanka ili zatočenja pripadnika Ministarstva obrane i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, broj 08-02-2-4454/10 od 11.10.2010. godine.

Članak 65.
(Privitci Pravilnika)

Sastavni dio ovoga Pravilnika su slijedeći privitci:

Privitak broj 1: Prvo izvješće o izvanrednom događaju

Crta 1.	vrsta izvješća o nastradalom
Crta 2.	vrsta gubitka
Crta 3.	status gubitka
Crta 4.	kategorija pojedinca
Crta 5.	identifikacijski broj u Oružanim snagama
Crta 6.	ime, ime oca i prezime
Crta 7.	spol (m/ž)
Crta 8.	čin/rang
Crta 9.	postrojba postavljenja
Crta 10.	datum/vrijeme događaja
Crta 11.	okolnosti
Crta 12.	snage koje su nanijele gubitak

Privitak broj 2: Potpuno izvješće o izvanrednom događaju

01. Vrsta izvješća o gubicima:	(prvo, dopunsko, promjena stanja, napredno)
02. Vrsta gubitaka:	(neprijateljski, ne-neprijateljski)
03. Stanje gubitaka:	(umrli, nestali, zatočeni, teško povrijeđeni)
04. Broj izvješća:	(naredno numeriranje, vrsta izvješća)
05. Prethodni status izvješća:	(isto kao točka 3 prvog izvješća, ako stanje nije promijenjeno)
06. Prethodna vrsta izvješća:	(izvješće upisano u točku 4 prvog izvješća)
07. Kategorija pojedinca:	(vojna osoba, civilna osoba)
08. Identifikacijski broj u Oružanim snagama:	(JMB osobe)
09. Ime i prezime:	(ime, ime roditelja i prezime osobe)
10. Spol:	m/ž
11. Etnička pripadnost:	(Bošnjak, Srbin, Hrvat, ostali)
12. Datum/mjesto rođenja:	(DDMMGGGG/mjesto i zemlja rođenja)
13. Čin/rang:	(navesti zvaničnu skraćenicu ili čin)
14. Komponenta:	(aktivna služba, pričuvna služba)
15. Dodijeljena postrojba:	(organizacija osobe do razine satnije)
16. Dužnost/Specijalnost:	(dužnost/vojnoevidencijska specijalnost)
17. Adresa stanovanja:	(mjesto i adresa)
18. Identifikacija zaposlenog:	(ako je civilni zaposlenik ime i adresa)
19. Obavijestiti slijedećeg srodnika:	(puno ime i prezime, srodstvo, adresa, broj telefona)
20. Slijedeći srodnik već obaviješten:	(DA/NE) popunjava nadležno zapovjedništvo
21. Datumi podataka u izvanrednim situacijama:	(datumi kada je osoba završila podatke u izvanrednim situacijama ili pregled)
22. Sudjelovanje prijevoznih sredstava:	(nikakvo, zračno, kopneno, morsko, itd.)
23. Vrsta prijevoznog sredstva:	(zrakoplov, auto, brod, autobus, oklopni transporter, tenk, voz, itd.)
24. Vlasništvo prijevoznog sredstva:	(Ministarstvo obrane, komercijalno, privatno vozilo, itd.)
25. Pozicija ukrcavanja:	(upisati poziciju ukrcavanja osoba u vozilo)
26. Status dužnosti:	(na dužnosti, na odsustvu, nije na dužnosti, hospitaliziran, itd.)
27. Datum/vrijeme događaja:	(DDMMGGGG i točno vrijeme)
28. Mjesto događaja:	(grad/država)
29. Aktivnost:	(konkretna aktivnost osobe u vrijeme događaja)
30. Okolnosti:	(dati što više činjenica i informacija)
31. Snage koje su nanijele gubitke:	(neprijatelj, Oružane snage, nepoznato).

Privitak broj 3: Medicinska evakuacija u državu utvrđenu planom evakuacije

Crta 1. ime:

Crta 2. prezime:

Crta 3. spol:

Crta 4. čin/rang:

Crta 5. datum rođenja:

Crta 6. mjesto rođenja:

Crta 7. datum i mjesto ulaska u državu utvrđenu planom evakuacije:

Crta 8. datum i mjesto izlaska iz države utvrđene planom evakuacije:

Crta 9. način transporta (sredstvo prevoženja).

Privitak broj 4: Pitanja za izvanredno izvješće su slijedeća:

1) Sudionici u izvanrednom događaju.
2) Opis izvanrednog događaja.
3) Poduzete mjere od organizatora.
4) Prijedlog mjera.

Broj 07-02-3-2879-63/19
06. srpnja 2022. godine
Sarajevo

Ministar
Dr. **Sifet Podžić**, v. r.

На основу члана 13. став (1), тачка о) и аа), члана 15. тачка а) Закона о одбрани Босне и Херцеговине ("Службени гласник БиХ", број 88/05), члана 19. Закона о учешћу припадника Оружаних снага, полицијских службеника, државних службеника и осталих запосленика у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству ("Службени гласник БиХ", број 14/05) и члана 61. став (2) Закона о управи ("Службени гласник БиХ", број 32/02, 102/09 и 72/17), министар одбране Босне и Херцеговине доноси

ПРАВИЛНИК
О УЧЕШЋУ ПРИПАДНИКА ОРУЖАНИХ СНАГА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ, ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА И ДРУГИХ ЗАПОСЛЕНИКА МИНИСТАРСТВА ОДБРАНЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У ОПЕРАЦИЈАМА ПОДРШКЕ МИРУ И ДРУГИМ АКТИВНОСТИМА У ИНОСТРАНСТВУ

ГЛАВА I - ОПШТЕ ОДРЕДБЕ

Члан 1.
(Предмет Правилника)

Правилником о учешћу припадника Оружаних снага Босне и Херцеговине, државних службеника и других запосленика Министарства одбране Босне и Херцеговине у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству (у даљњем тексту: Правилник) прописују се надлежности, одговорности и поступци организационих јединица Министарства одбране Босне и Херцеговине (у даљњем тексту: Министарство одбране) и Оружаних снага Босне и Херцеговине (у даљњем тексту: Оружане снаге) у поступку припреме, упућивања, извршења, посјета, повратка, ванредних догађаја, повлачења, те права, обавезе и одговорности припадника Оружаних снага, државних службеника и других запосленика Министарства одбране у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.

Члан 2.
(Примјена Правилника)

Правилник се примјењује у Министарству одбране и Оружаним снагама ради правовременог предузимања планских активности и поступака у припреми, упућивању, извршењу и повратку из операција подршке миру и других активности у иностранству, те извјештавања у току и по завршетку операција подршке миру и других активности у иностранству.

Члан 3.
(Родна равноправност)

У дефинисању пола и равноправности полова примјењују се одредбе Закона о равноправности полова. Изрази који су дати у једном граматичком роду, без дискриминације, односе се и на мушкарце и на жене. У означавању функција, звања и титула употребљава се родно осјетљив језик.

Члан 4.
(Дефиниције)

У смислу овог Правилника, кориштени појмови имају сљедеће значење:

a) **Припадници Министарства одбране** су: државни службеници и запосленици, укључујући професионална војна лица на служби у Министарству одбране.
b) **Припадници Оружаних снага** су: војна лица, цивилна лица на служби у Оружаним снагама, кадети и кандидати на обуци.
c) **Државни службеници и запосленици** су лица на која се примјењују одредбе Закона о државној служби у институцијама Босне и Херцеговине ("Службени гласник БиХ", број 19/02, 35/03, 4/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 2/06, 32/07, 43/09, 8/10, 40/12 и 93/17) и Закона о раду у институцијама Босне и Херцеговине ("Службени гласник БиХ", број 26/04, 7/05, 48/05, 60/10, 32/13 и 93/17).
d) **Војна лица** су професионална војна лица (војници, подофицири, официри и генерали) и лица у резервном саставу (резервни војници, резервни подофицири, резервни официри и резервни генерали) док су на служби.
e) **Цивилна лица на служби у Оружаним снагама** су запосленици на која се примјењују одредбе Закона о раду у институцијама Босне и Херцеговине ("Службени гласник БиХ", број 26/04, 7/05, 48/05, 60/10, 32/13 и 93/17).
f) **Кадети** су лица која се у стручним војним школама и академијама образују за професионалну војну службу у Оружаним снагама.
g) **Кандидати на обуци** су лица упућена на војну обуку у складу са Законом о служби у Оружаним снагама.
h) **Контингент** је једна или више група односно тимова, државних службеника, запосленика, војних, цивилних лица и/или јединица Оружаних снага, формацијског или привременог састава, који се упућују у исту операцију подршке миру или другу активност у иностранству.
i) **Јединица привременог састава** је јединица која је формирана по привременој организационо - формацијској структури, одобреној од стране министра одбране Босне и Херцеговине (у даљњем тексту: министар одбране) за потребе извршења задатака у конкретној операцији подршке миру и другој активности у иностранству.
j) **Командант-шеф мисије** је лице које је предложио мјеродавни ауторитет (министар одбране), прихватила и потврдила надлежна организација, именовало Предсједништво Босне и Херцеговине (у даљњем тексту: Предсједништво БиХ) и која има одговорност за успјешно извршење мисије, користећи се додијељеним снагама.

k) **Командант-шеф контингента** се одређује у конкретној операцији подршке миру гдје је размјештено двије или више јединица Оружаних снага. Ако је само једна јединица, командант-шеф контингента је командант-шеф/командир те јединице. Именује га министар одбране на приједлог начелника Заједничког штаба (у даљњем тексту: начелник Заједничког штаба).

l) **Командир контингента/дијела контингента** се одређује у операцијама подршке миру гдје учествује најмање група или тим припадника Оружаних снага. Именује га министар одбране на приједлог начелника Заједничког штаба.

m) **Национални представник** се одређује у операцији подршке миру, у којој је контингент Оружаних снага размјештен у више група на одвојеним локацијама и гдје је надлежност оперативне контроле делегирана надлежним командама у мисији. Именује га министар одбране на приједлог начелника Заједничког штаба.

n) **Командир јединице привременог састава** је војно лице одређеног чина, именовано на дужност командира јединице за вријеме трајања припрема и учешћа јединице у одређеној операцији подршке миру. Именује га министар одбране на приједлог начелника Заједничког штаба.

o) **Официр за везу** је именовани официр Оружаних снага, чији задатак је размјена информација између Министарства одбране / Оружаних снага и надлежних команди по питањима припрема, организације упућивања и учешћа Оружаних снага у операцијама подршке миру. Именује га министар одбране на приједлог начелника Заједничког штаба.

p) **Припадник БиХ контингента** је припадник Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.

q) **Начин учешћа у операцијама подршке миру** подразумијева један од модела учешћа за који се опредјељује у почетној фази разматрања и планирања учешћа у операцијама подршке миру. У операцијама подршке миру учешће је могуће самостално у саставу одређене међународне орга-ни-зације, билатерално/мултилатерално под оперативном контролом оружаних снага друге државе као водеће нације, као потенцијални/ оперативни партнер или на евентуално други споразумно договорени и Законом дефинисан начин.

r) **Организатор операције подршке миру** је међународна организација под чијим се окриљем проводи одређена операција подршке миру или друга активност у иностранству.

s) **Водећа нација у операцији подршке миру** је држава у саставу чијих оружаних снага у одређеној операцији подршке миру учествују и припадници БиХ контингента, а права и обавезе са истом дефинишу се посебним меморандумом или техничким споразумом.

t) **Зона одговорности** је географско подручје додијељено надлежном команданту-шефу организатора операције подршке миру.

u) **Подручје операције** је простор, у оквиру подручја у којем се изводе заједничке операције, дефинисан од стране команданта-шефа заједничких снага, за извођење специфичних војних активности.

v) **Образложена иницијатива** је иницијални документ који Министарство одбране путем Савјета министара БиХ доставља Предсједништву Босне и Херцеговине у којем се образлаже и исказује спремност и намјера за учешће у одређеној операцији подршке миру.

w) **Оцјена оправданости** је документ који Министарство одбране на основу члана 13. Закона о одбрани израђује и доставља Савјету министара БиХ за конкретну операцију подршке миру.

x) **Национална изјава** је документ који одобрава министар одбране, којим се презентује и потврђује ниво учешћа у операцијама подршке миру за текућу и наредну годину.

y) **Оперативна команда (OPCOM)** је ауторитет (овлаштење) додијељен команданту-шефу за додијељену мисију или задатке потчињеним командантима-шефовима за размјештање јединица, прерасподјелу снага и за задржавање или делеговање оперативне и/или тактичке контроле, како му се чини прикладно. (Ово овлаштење не укључује одговорност за административне послове).

z) **Оперативна контрола (OPCON)** је овлаштење делеговано на команданта-шефа за усмјеравање додијељених снага ради извршења специфичних мисија или задатака који су обично ограничени функцијом, временом или локацијом, за размјештање додијељених јединица и за задржавање или додјељивање тактичке контроле над јединицама. Оперативна контрола не укључује овлаштење за одвојену употребу дијелова јединица на које се ово односи. Исто тако, оперативна контрола, сама по себи, не укључује административну или логистичку контролу.

aa) **Обавјештајни циклус** сачињавају фазе планирања, припреме, прикупљања, обраде и дистрибуције обавјештајних података уз три општа задатка који се проводе у свим фазама: анализа, дистрибуција и процјена.

bb) **Вјерска служба** подразумијева војно муфтијство, католичко душебрижништво и православно душебрижништво у Министарству одбране и Оружаним снагама БиХ.

cc) **Одлука о учешћу** је акт Предсједништва БиХ или министра одбране којим се одобрава ангажовање у активностима из члана 5. овог Правилника.

dd) **Наредба о упућивању** је акт министра одбране којом се врши упућивање припадника министарства одбране и Оружаних снага у извршење активности из члана 5. овог Правилника.

ГЛАВА II - ВРСТЕ ОПЕРАЦИЈА ПОДРШКЕ МИРУ И ДРУГИХ АКТИВНОСТИ У ИНОСТРАНСТВУ И НАДЛЕЖНОСТ ЗА ДОНОШЕЊЕ ОДЛУКА И НАРЕДБИ

Члан 5.
(Врсте операција подршке миру и других активности у иностранству)

У смислу одредби Закона о учешћу припадника Оружаних снага, полицијских службеника, државних службеника и осталих запосленика у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству (у даљњем тексту: Закон), операције подршке миру и друге активности у иностранству подразумијевају:

a) Операције спречавања сукоба:
   1) посматрачке мисије;

2) превентивно распоређивање снага;
3) обуку за операције подршке миру.

b) Операције очувања мира:
1) надгледање примирја и прекида ватре;
2) раздвајање снага;
3) разоружање и демобилизација.

c) Операције успостављања, провођења и изградње мира:
1) контрола провођења ембарга и санкција;
2) заштита људских права;
3) војна помоћ цивилним властима;
4) стварање безбједног окружења за провођење хуманитарних операција.

d) Учешће у активностима међународних безбједносних и одбрамбених организација, којима је Босна и Херцеговина приступила на основу међународних уговора, а које не подразумијева активности из тачке a), b), c) и g) овог члана.

e) Хуманитарне операције као самосталне операције у случају природних, техничко-технолошких или еколошких несрећа.

f) Учешће у војним вјежбама и обуци на основу међудржавних уговора.

g) Отклањање посљедица терористичких напада.

Члан 6.

(Надлежности за доношење одлуке)

(1) Одлуку о учешћу/повлачењу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активностима из члана 5. тачке a), b), c) и g) овог Правилника, доноси Предсједништво БиХ, коју разматра и потврђује Парламентарна скупштина БиХ у року од 60 дана.

(2) Уколико Парламентарна скупштина БиХ не потврди одлуку Предсједништва БиХ у датом року, обустављају се све активности и радње на њеном провођењу.

(3) Предсједништво БиХ доноси одлуку о учешћу контингента, јединице, групе или појединца у операцији подршке миру и када дође до промјена које се разликују у односу на одредбе из претходно донесене одлуке, а на основу претходно прибављене Оцјене оправданости од Савјета министара БиХ.

(4) Одлуку о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активностима из члана 5. тачке d), e) и f) овога Правилника, доноси министар одбране.

(5) Прије доношења одлуке о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у иностранству ради учешћа у активностима из члана 5. тачка d) овог Правилника, министар одбране прибавља одобрење Предсједништва БиХ за учешће у свакој конкретној активности.

(6) О доношењу одлуке о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активностима из члана 5. тачка e) овог Правилника, министар одбране одмах извјештава Савјет министара БиХ, Предсједништво БиХ и Парламентарну скупштину БиХ. Ако Предсједништво БиХ и Парламентарна скупштина БиХ не одобре активности у року од 30 дана од дана доношења одлуке, министар одбране доноси наредбу о тренутном повлачењу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у Босну и Херцеговину.

(7) Одлуку о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активностима из члана 5. тачка f) овог Правилника, министар одбране доноси на основу Годишњег плана вјежби и обуке припадника и јединица Оружаних снага у иностранству.

(8) Министар одбране до 15. септембра текуће године упознаје Савјет министара БиХ са Годишњим планом вјежби и обуке припадника и јединица Оружаних снага у иностранству за сљедећу календарску годину, те неодгодиво упућује информацију о Годишњем плану вјежби и обуке припадника и јединица Оружаних снага у иностранству, Парламентарној скупштини БиХ и Предсједништву БиХ.

Члан 7.

(Образложена иницијатива)

(1) Министарство одбране ће у случају указане потребе, у координацији са Заједничким штабом, према Савјету министара БиХ упутити приједлог образложене иницијативе у којој се исказује спремност и намјера за учешћем у активностима из члана 5. тачке a), b), c) и g) овог Правилника, ради одлучивања и доношења одлуке о упућивању приједлога Предсједништву БиХ, а у складу са чланом 4. став (3) Закона.

(2) Образложена иницијатива садржи, начелно, сљедеће информације:

a) начин учешћа у операцији подршке миру;
b) ситуација у мисији;
c) мисија и задаци;
d) оперативна спремност за учешће у активностима из члана 5. тачке a), b), c) и g) овог Правилника;
e) подршка учешћа у активностима из члана 5. тачке a), b), c) и g) овог Правилника (персонална, логистичка, финансијска, телекомуникацијска);
f) приједлог министра одбране.

Члан 8.

(Оцјена оправданости)

(1) Оцјена оправданости се израђује на основу и у складу са чланом 4. Закона и садржи:
a) спољно-политичке аспекте;
b) правне аспекте;
c) безбједносне аспекте;
d) одбрамбене аспекте и
e) финансијске аспекте.

(2) Министарство одбране израђује одбрамбени аспект, те прикупља и обједињава остале аспекте из документа оцјена оправданости и као финални приједлог исти доставља Савјету министара БиХ за конкретну операцију подршке миру.

Члан 9.

(Приједлог одлуке Предсједништва БиХ)

Министарство одбране припрема приједлог одлуке Предсједништва БиХ о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага која начелно садржи:

a) начин учешћа у операцији подршке миру;
b) врсту операције подршке миру и друге активности у иностранству;
c) величину јединице или контигента;
d) мисију;
e) зону одговорности;
f) ограничења јединице или контингента;
g) вријеме ангажовања јединице или контингента по ротацији у операцији подршке миру и другој активности у иностранству;
h) пренос надлежности оперативне контроле;
i) друга питања која су битна за учешће припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцији подршке миру и другој активности у иностранству.

Члан 10.
(Одлука и наредба министра одбране)

(1) Министар одбране на приједлог Заједничког штаба доноси одлуку о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага из члана 6. став (4) овог Правилника која начелно садржи:
   a) врсту активности у иностранству;
   b) величину јединице;
   c) мисију;
   d) зону одговорности;
   e) ограничења јединице;
   f) вријеме ангажовања јединице у иностранству;
   g) пренос надлежности оперативне контроле;
   h) друга питања која су битна за учешће припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активности у иностранству.
(2) Министарство одбране, на основу одлуке Предсједништва БиХ из члана 6. став (1) и став (3) и одлуке министра одбране из члана 6. става (4) овог Правилника, израђује наредбе о упућивању припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активности из члана 5. овог Правилника.
(3) Наредба министра одбране о упућивању припадника Министарства одбране и Оружаних снага, начелно, садржи:
   a) врсту операције подршке миру и друге активности у иностранству;
   b) јединицу или контингент који се упућује;
   c) вријеме ангажовања јединице или контингента по ротацији у операцији подршке миру и другој активности у иностранству;
   d) подручје операција;
   e) мисију;
   f) ограничења;
   g) задатке организационих цјелина Министарства одбране и Заједничког штаба;
   h) активности на смјени ротација;
   i) извјештавање;
   j) друга питања која су битна за учешће припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцији подршке миру и другим активностима у иностранству.

ГЛАВА III - НАДЛЕЖНОСТИ И ОДГОВОРНОСТИ ОРГАНИЗАЦИОНИХ ЈЕДИНИЦА МИНИСТАРСТВА ОДБРАНЕ И ЗАЈЕДНИЧКОГ ШТАБА

Члан 11.
(Надлежности и међусобна координација)

У складу са функционалним надлежностима, организационе јединице Министарства одбране и Заједнички штаб, у међусобној координацији, предузимају потребне активности у циљу правовремене припреме, упућивања, извршења и повратка припадника Министарства одбране и Оружаних снага из операција подршке миру и других активности у иностранству.

Члан 12.
(Секретар министарства)

Секретар министарства има сљедеће надлежности и одговорности:
   a) Координише све активности у изради приједлога за доношење релевантних одлука Предсједништва БиХ о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.
   b) Прати реализацију одлука Предсједништва БиХ о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству и активностима на припреми и реализацији одговарајућих одлука и наређења из надлежности Министарства одбране.

Члан 13.
(Генерални инспекторат)

Генерални инспекторат има надлежности да пружа стручну помоћ и прати активности Министарства одбране и Оружаних снага које се односе на избор и припреме кандидата за упућивање, извршење операција подршке миру и других активности у иностранству, те предузима радње из своје надлежности у складу са Упутством за рад генералног инспектората Министарства одбране и инспектора у Оружаним снагама.

Члан 14.
(Надлежности Сектора за политику и планове)

Сектор за политику и планове има сљедеће надлежности и одговорности:
   a) израђује приједлог одлука Предсједништва БиХ о учешћу и повлачењу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у и из операција подршке миру из члана 5. тачке a), b), c) и g) овог Правилника;
   b) израђује приједлог одлуке Предсједништва БиХ о именовању команданта-шефа мисије;
   c) израђује одлуку министра одбране о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активностима из члана 5. тачка e) овога Правилника;
   d) израђује извјештај министра одбране о доношењу одлуке из члана 5. овог Правилника тачка e) за Савјет министара БиХ, Предсједништво БиХ и Парламентарну скупштину БиХ;
   e) на приједлог Заједничког штаба, припрема приједлог одлуке министра одбране о организацијско – формацијској структури, персоналној и материјалној формацији јединица привременог састава које се упућују у операције подршке миру и друге активности у иностранству;
   f) на приједлог Заједничког штаба, припрема приједлог одлуке министра одбране о избору јединице која се упућује у операције подршке миру и друге активности у иностранству из члана 25. став (2) овог Правилника;
   g) израђује наредбу министра одбране о почетку припремних радњи за упућивање припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операције подршке миру и друге активности у иностранству;
   h) израђује наредбу министра одбране о упућивању припадника Министарства одбране и Оружаних снага за активности из члана 5. тачке a), b), c) и g) овог Правилника, а на основу приједлога Заједничког штаба и извјештаја о спремности за учешће у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;
   i) израђује наредбу министра одбране о повлачењу припадника Министарства одбране и Оружаних снага из операција подршке миру и других активности у иностранству;
   j) учествује у дефинисању мисије у сарадњи са Заједничким штабом;
   k) проводи процедуре одобравања трогодишњег плана посјета припадницима Министарства

одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру;

l) учествује у изради иницијатива, извјештаја, информација и приједлога, везано за припреме и учешће у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

m) иницира и прати доношење потребних планова, одлука, наређења и других докумената потребних за правовремено извршење припремних радњи за упућивање припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операције подршке миру и друге активности у иностранству;

n) у сарадњи са надлежним организационим јединицама Министарства одбране и Заједничким штабом, анализира реализацију трогодишњег плана учешћа у операцијама подршке миру, оправданост учешћа припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру, те предлаже министру одбране ниво учешћа у операцијама подршке миру;

o) израђује извјештај о ванредном догађају у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству за Предсједништво БиХ;

p) израђује прилог "О карактеру мисије или активности" за шестомјесечни извјештај о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

q) учествује у обављању послова праћења, координисања и формулисања захтјева организационих јединица Министарства одбране и Заједничког штаба у изради приједлога, процјена и планова за подршку извршења операција подршке миру и других активности у иностранству;

r) прати извршење операција подршке миру кроз редовне и ванредне извјештаје о извршењу операције подршке миру, достављене од Заједничког штаба;

s) учествује у изради приједлога прописа о врсти и висини накнада припадницима Министарства одбране и Оружаних снага за вријеме извршења операција подршке миру и других активности у иностранству;

t) предлаже Правила ангажовања (уколико иста нису дефинисана) или ограничења на Правила ангажовања у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

u) регулише процедуре ванредног извјештавања Министарства одбране и начелника Заједничког штаба о учешћу у операцијама подршке миру.

Члан 15.

(Надлежности и одговорности Сектора за међународну сарадњу)

Сектор за међународну сарадњу има сљедеће надлежности и одговорности:

a) Израђује образложену иницијативу са приједлогом за учешће припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активностима из члана 5. тачке a), b), c) и g) овог Правилника, те упознаје организационе јединице Министарства одбране и Заједнички штаб о статусу исте.

b) у складу са закључцима Предсједништва БиХ, у сарадњи са Заједничким штабом и министарствима Савјета министара БиХ припрема Оцјену оправданости учешћа припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активностима из члана 5. тачке a), b), c) и g) овог Правилника, ради достављања истог Предсједништву БиХ;

c) израђује одлуку министра одбране о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активностима из члана 5. тачка d) и тачка f) овога Правилника;

d) обавља послове праћења, координисања и формулисања захтјева организационих јединица Министарства одбране и Заједничког штаба у изради приједлога, процјена и планова за подршку извршења операција подршке миру и других активности у иностранству;

e) посредује у пружању дипломатске и правне помоћи припадницима Министарства одбране и Оружаних снага у току извршења операција подршке миру и других активности у иностранству;

f) предузима мјере из надлежности Министарства одбране за сагледавање међународних аспеката операција подршке миру и других активности у иностранству и иницира доношење потребних докумената;

g) на приједлог организационих јединица Министарства одбране, Заједничког штаба, одређене међународне организације или земље партнера, реализује прописане процедуре за закључивање међународних споразума и уговора везаних за операције подршке миру и друге активности у иностранству;

h) остварује координацију и коресподенцију са домаћим, иностраним и међународним институцијама и организацијама, ради обезбјеђења учешћа у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

i) врши најаву надлежним граничним и царинским службама Босне и Херцеговине привременог извоза и увоза наоружања и војне опреме приликом упућивања и повратка из операција подршке миру и других активности у иностранству;

j) остварује координацију и коресподенцију са домаћим, иностраним и међународним институцијама и организацијама, по питањима најава превоза, преласка границе, транзита и боравка припадника Министарства одбране и Оружаних снага у иностранству ради учешћа у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

k) обавља послове из области међународне сарадње, те координише активности са NATO-ом, ЕУ, УН, Мисијом Босне и Херцеговине при NATO-у и Мисијом Босне и Херцеговине при УН-у, а у циљу подршке учешћа припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

l) у сарадњи са организационим јединицама Министарства одбране, Заједничким штабом и министарствима Савјета министара БиХ израђује обједињени шестомјесечни извјештај о учешћу припадника Оружаних снага, полицијских службеника, државних службеника и осталих запосленика у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, који Министарство одбране доставља Савјету министара БиХ, Предсједништву БиХ и Парламентарној скупштини БиХ;

m) предлаже представника Сектора за члана Интерресорне групе Савјета министара БиХ за израду шестомјесечног извјештаја о учешћу

припадника Оружаних снага, полицијских службеника, државних службеника и осталих запосленика у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

n) у сарадњи са Сектором за политику и планове и Заједничким штабом, израђује Годишњи план обуке и вјежби припадника и јединица Оружаних снага у иностранству за наредну календарску годину;

o) доставља податке Канцеларији за односе са јавношћу у вези учешћа припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, ради ажурирања "WEB" странице Министарства одбране, те осталих информативних (електронских и штампаних) публикација које се израђују у складу са прописима који уређују односе са јавношћу;

p) учествује у изради приједлога прописа о врсти и висини накнада припадницима Министарства одбране и Оружаних снага за вријеме извршења операција подршке миру и других активности у иностранству;

q) проводи процедуре одобравања планова учешћа Оружаних снага у операцијама подршке миру, националних изјава за учешће у операцијама подршке миру за текућу и наредну годину и пренос надлежности оперативне контроле (OPCON) у операцијама подршке миру.

Члан 16.

(Надлежности и одговорности Сектора за обавјештајно-безбједносне послове)

Сектор за обавјештајно-безбједносне послове има сљедеће надлежности и одговорности:

a) врши војнообавјештајну подршку у току припрема и извршења операције подршке миру кроз реализацију "Обавјештајног циклуса", те у ту сврху успоставља сарадњу и остварује координацију са надлежним институцијама у Босни и Херцеговини и комплементарним институцијама у иностранству;

b) врши анализу и обраду прикупљених обавјештајних података, израђује аналитичке продукте и доставља их доносиоцима одлука о употреби Оружаних снага у систему команде и контроле, те у потребном обиму размјењује обавјештајне податке са надлежним институцијама у Босни и Херцеговини и комплементарним институцијама у иностранству;

c) прати, анализира, врши обраду и дистрибуцију података добијених кроз извјештаје и друге аналитичке документе везане за операције подршке миру и друге активности у иностранству;

d) у току припреме контингента за упућивање у операцију подршке миру и другу активност у иностранству, током извршења и непосредно након завршетка конкретне операције подршке миру у иностранству, врши прикупљање потребних обавјештајних података из свих извора прикупљања, укључујући комплементарне институције у иностранству и податке из система војног обавјештавања организатора операције подршке миру, израђује обавјештајне продукте и исте дистрибуише доносиоцима одлука;

e) у сарадњи са Обавјештајно-безбједносном агенцијом БиХ и војнообавјештајним родом израђује планове и организује мјере контраобавјештајне заштите припадника Министарства одбране и Оружаних снага у свим фазама операције подршке миру;

f) у сарадњи са Обавјештајно-безбједносном агенцијом БиХ, обезбјеђује извршење безбједносних провјера кандидата за учешће у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

g) по потреби, учествује у процесу координације активности везаних за закључивање и реализацију безбједносних споразума из домена својих надлежности;

h) у сарадњи са Министарством безбједности БиХ обезбјеђује издавање безбједносних дозвола и потврда за приступ тајним подацима других држава, међународних и регионалних организација за учеснике операција подршке миру и других активности у иностранству;

i) кроз анализу извјештаја и других аналитичких продуката прати војно-обавјештајну ситуацију на подручјима извршења операција подршке миру, те министру одбране предлаже адекватне мјере;

j) непрекидно проводи активности на праћењу стања у подручјима извршења операције подршке миру припадника Министарства одбране и Оружаних снага у којима је погоршана безбједносна ситуација по припаднике контингента;

k) у сарадњи са Обавјештајно-безбједносном агенцијом БиХ, војнообавјештајним родом и другим комплементарним службама, прикупља, обрађује и дистрибуише безбједносне информације од значаја за учешће и током учешћа у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

l) остварује сарадњу са агенцијама за провођење закона и институцијама безбједности Босне и Херцеговине ради провођења мјера безбједносне заштите активности припреме, упућивања, учешћа и повратка из операција подршке миру и других активности у иностранству;

m) у сарадњи са надлежним институцијама у Босни и Херцеговини и комплементарним институцијама у иностранству, предузима интензивне мјере и активности у сврху прикупљања обавјештајних података у случају ванредног догађаја нестанка или заробљавања припадника Министарства одбране и Оружаних снага у земљи извршења операција подршке миру;

n) у случају недостатка механизма институционалне војнообавјештајне сарадње са комплементарним институцијама у иностранству, по одобрењу министра одбране, користи друге начине сарадње кроз дипломатску мрежу Босне и Херцеговине;

o) кроз прикупљање обавјештајних података из свих извора, пријем и анализу достављених извјештаја и обавјештајних продуката, прати извршење операција подршке миру са тежиштем на елементе безбједности и заштите припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

p) учествује у припреми приједлога одлуке Предсједништва БиХ за упућивање припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операције подршке миру и друге активности у иностранству, по питањима присутних ризика;

q) израђује прилог "О стању на терену" за шестомјесечни извјештај о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру;
r) на основу утврђене потребе, у сарадњи са Заједничким штабом и Обавјештајно-безбједносном агенцијом БиХ, предузима и реализује мјере и активности на успостави и слању у операције подршке миру и друге активности у иностранству специјализованих обавјештајних тимова, као што су NIC, NIST, HUMINT и других специјализованих тимова и јединица.

Члан 17.

(Надлежности и одговорности Сектора за команду, контролу и комуникације, компјутере и управљање информацијама)

Сектор за команду, контролу и комуникације, компјутере и управљање информацијама има сљедеће надлежности и одговорности:

a) дефинише комуникациона и информатичка средства за потребе учешћа у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;
b) дефинише потребе за кориштењем радио-фреквентног спектра на основу планираних комуникационих средстава и подноси захтјев за одобрење употребе фреквенција надлежној команди – организатору операције подршке миру, најмање 30 дана прије упућивања у операције подршке миру и друге активности у иностранству;
c) планира обезбјеђење и одржава комуникацију са припадницима Министарства одбране и Оружаних снага који учествују у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;
d) дефинише потребе и приједлоге за извођење обуке на комуникационим и информатичким средствима;
e) планира мјере из области безбједности комуникација;
f) планира активности у обезбјеђењу комуникација са припадницима Министарства одбране и Оружаних снага у ванредним ситуацијама.

Члан 18.

(Надлежности и одговорности Сектора за управљање персоналом)

Сектор за управљање персоналом има сљедеће надлежности и одговорности:

a) израђује одлуку министра одбране о формирању комисије за избор припадника Оружаних снага, државних службеника и других запосленика Министарства одбране за активности из члана 5. тачке a), b), c), d), e) и g) овог Правилника (у даљњем тексту Комисија);
b) координише радом Комисије и на приједлог Комисије, за сваку конкретну мисију, израђује наредбу о избору припадника Министарства одбране и Оружаних снага;
c) израђује наредбе министра одбране о упућивању припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активности из члана 5. тачке d) и f) овог Правилника;
d) на приједлог Заједничког штаба израђује наредбу о избору припадника Министарства одбране и Оружаних снага за попуну јединице привременог састава;
e) на приједлог Заједничког штаба израђује Критеријуме на основу којих се врши избор припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;
f) израђује наредбу министра одбране о именовању команданта-шефа или командира контигента, националног представника и официра за везу;
g) израђује одлуку министра одбране за упућивање изабраних кандидата на предупутну обуку, у земљи и иностранству;
h) организује потписивање уговора о међусобним правима и обавезама између Министарства одбране и припадника Министарства одбране и Оружаних снага који се упућују у операције подршке миру и друге активности у иностранству;
i) врши персоналне послове, вођење и обраду документације везане за статусна питања припадника Министарства одбране и Оружаних снага који учествују у извршењу операција подршке миру и других активности у иностранству;
j) координише реализацијом мјера и активности у области заштите менталног здравља и психосоцијалне асистенције припадника Министарства одбране и Оружаних снага прије, у току и након повратка из операција подршке миру и других активности у иностранству;
k) у координацији са Заједничким штабом организује и проводи психолошка испитивања у складу са Правилником о психолошким испитивањима у Министарству одбране и Оружаним снагама БиХ ("Службени гласник БиХ", број 13/20");
l) учествује у изради приједлога прописа о врсти и висини накнада припадницима Министарства одбране и Оружаних снага за вријеме извршења операција подршке миру и других активности у иностранству.

Члан 19.

(Надлежности и одговорности Сектора за набавку и логистику)

Сектор за набавку и логистику има сљедеће надлежности и одговорности:

a) сходно исказаном плану потреба (Трогодишњи план учешћа у операцијама подршке миру) и одобреном Плану набавке по програму "Операције колективне безбједности", обезбјеђује:
   1) уговарање недостајућих средстава према одобреном плану набавке материјалних средстава, у складу са одобреном материјалном формацијом и недостајућим средствима;
   2) уговарање осигурања са осигуравајућом кућом за припаднике Министарства одбране и Оружаних снага који се упућују у операције подршке миру и друге активности у иностранству;
   3) уговарање здравствених прегледа и имунизације у одласку/повратку припадника Министарства одбране и Оружаних снага који се упућују у операције подршке миру и друге активности у иностранству.
b) учествују у изради шестомјесечног извјештаја о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;
c) у сарадњи са Заједничким штабом организује и координише медицинско збрињавање повријеђених, рањених и обољелих припадника контингента;

d) у координацији са организационим јединицама Министарства одбране и Заједничким штабом организује превоз контингента приликом одласка/повратка и повлачења из операција подршке миру, транспорта/евакуације повријеђених, рањених, обољелих, посмртних остатака, ако техничким споразумом или другим међународним прописом није другачије дефинисано;

e) учествује у изради приједлога прописа о врсти и висини накнада припадницима Министарства одбране и Оружаних снага за вријеме извршења операција подршке миру и других активности у иностранству.

Члан 20.

(Финансирање, надлежности и одговорности Сектора за финансије и буџет)

(1) Финансирање припрема, опремања, упућивања и учешћа припадника Министарства одбране и Оружаних снага у активностима из члана 5. овог Правилника, врши се из буџета Министарства одбране.

(2) Сектор за финансије и буџет има сљедеће надлежности и одговорности:

a) припрема буџетски захтјев у којем исказује финансијска средства за учешће у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству и финансијске извјештаје у складу са прописаним процедурама;

b) носилац је израде приједлога прописа о врсти и висини накнада припадницима Министарства одбране и Оружаних снага за вријеме извршења операција подршке миру и других активности у иностранству;

c) обезбјеђује потребна финансијска средства за извршење припремних радњи, извођење обуке, набавку потребних материјалних средстава и опреме, те упућивање, учешће и повратак из операција подршке миру и других активности у иностранству;

d) по потреби, учествује у процесу координације активности везаних за закључивање и реализацију финансијских споразума из домена својих надлежности;

e) координише финансијске захтјеве са међународним партнерима и партнерима у мисији, а везано за финансијску подршку у активностима из члана 5. овог Правилника;

f) носилац је активности пријема, контроле и плаћања фактура по основу уговорених и одобрених услуга у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

g) израђује прилог "Утрошак новчаних средстава за мисије појединачно" за шестомјесечни извјештај о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру;

h) обезбјеђује готова новчана средства и банковне картице у току упућивања, извршења и повратка из операција подршке миру, у ситуацијама које то дозвољавају.

Члан 21.

(Надлежности и одговорности Одјељења за опште и заједничке послове)

Одјељење за опште и заједничке послове има сљедеће надлежности и одговорности:

a) реализује план протоколарних активности приликом испраћаја и дочека припадника Министарства одбране и Оружаних снага који учествују у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, те организује свечаност у складу са Правилником о свечаностима и почастима у Оружаним снагама;

b) у координацији са надлежним организационим јединицама Министарства одбране и Зајединчким штабом, обезбјеђује потребне визе за припаднике Министарства одбране и Оружаних снага који се упућују у операције подршке миру и друге активности у иностранству;

c) обезбјеђује потребне визе за чланове делегација Министарства одбране и Оружаних снага који ће боравити у зони операција подршке миру и других активности у иностранству;

d) у координацији са Заједничким штабом обезбјеђује заставу Босне и Херцеговине и државну химну у тонском запису које задужује командант-шеф/командир контингента;

e) обезбјеђује путно здравствено осигурање припадника Министарства одбране и Оружаних снага који се упућују у операције подршке миру и друге активности у иностранству;

f) обезбјеђује издавање службених пасоша са службеном визом у дужини трајања мисије за припаднике Министарства одбране и Оружаних снага, који се упућују у мисије УН-а.

Члан 22.

(Надлежности и одговорности Канцеларије за односе са јавношћу)

Канцеларија за односе са јавношћу има сљедеће надлежности и одговорности:

a) врши медијску презентацију учешћа припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

b) по одобрењу министра одбране, информише јавност о стању припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

c) редовно ажурира "WEB" страницу Министарства одбране у вези учешћа припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

d) по одобрењу министра одбране, информише јавност о ванредним догађајима у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

e) прати и анализира реаговање јавности у вези са извршењем операција подршке миру и других активности и предлаже мјере из своје надлежности;

f) у координацији са Заједничким штабом, из области односа са јавношћу учествује у планирању и реализацији предупутне обуке припадника Министарства одбране и Оружаних снага који се упућују у активности из члана 5. овог Правилника;

g) приликом изношења информација у јавност води рачуна да исте не нарушавају безбједност учесника у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.

Члан 23.

(Надлежности и одговорности Заједничког штаба)

Заједнички штаб има сљедеће надлежности и одговорности:

a) врши процјену могућности и начина учешћа припадника и јединица Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

b) доставља приједлоге из надлежности Заједничког штаба за израду докумената Образложена иницијатива и Оцјена оправданости, а према

садржају и на начин како је дефинисано овим Правилником;

c) остварује потребну сарадњу са надлежном међународном организацијом, организатором операције подршке миру или водећом нацијом у одређеној операцији подршке миру у саставу у којем је планирано учешће;

d) предлаже мисију и Правила ангажовања у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, за сваку операцију подршке миру посебно, односно предлаже ограничења на Правила ангажовања из Оперативног плана мисије за припаднике Министарства одбране и Оружаних снага, за сваку операцију подршке миру посебно;

e) за потребе формирања јединица привременог састава које се упућују у операције подршке миру и друге активности у иностранству, израђује приједлог организацијско-формацијске структуре, персоналне и материјалне формације;

f) за јединице привременог састава, а на приједлог команданта Оперативне команде или команданта Команде за подршку, именује носиоца активности – начелно, јединицу ранга бригаде, сходно специфичностима мисије (члан 10. Правилника) за попуну, обуку и упућивање јединице у операције подршке миру и друге активности у иностранству;

g) на приједлог Оперативне команде или Команде за подршку именује комисију за избор и попуну, на нивоу јединице која је одређена у складу са тачком f) овог члана;

h) планира набавку недостајућих материјалних средстава и финансијска средства за потребе учешћа у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, у складу са Трогодишњим планом учешћа у операцијама подршке миру;

i) врши правовремено покретање процеса безбједносних провјера за припаднике Оружаних снага који се планирају упутити у операције подршке миру и друге активности у иностранству, те за исте доставља неопходне податке Министарству одбране ради израде одговарајућих безбједносних дозвола;

j) врши обавјештајно-безбједносну припрему припадника Министарства одбране и Оружаних снага прије упућивања и након повратка из операција подршке миру и других активности у иностранству, у складу са стандардним оперативним процедурама;

k) одговоран је за припрему и учешће припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;

l) прикупља пријаве припадника Министарства одбране и Оружаних снага за учешће у активностима из члана 5. тачке a), b), c), d), e) и g) овог Правилника, у децембру текуће године за наредну годину, израђује листе пријављених кандидата за сваку активност појединачно и доставља их комисији на разматрање;

m) припрема приједлог одлуке или наредбе министру одбране за упућивање формацијских јединица у активности из члана 5. овог Правилника;

n) доставља приједлог припадника Министарства одбране и Оружаних снага за учешће у активностима из члана 5. тачка f) овог Правилника;

o) доставља приједлог припадника Министарства одбране и Оружаних снага за попуну јединица привременог састава;

p) регулише израду планова и програма обуке појединаца и јединица у складу са документима Оружаних снага из система управљања обуком, УН, NATO, ЕУ и другим међународним програмима и стандардима, зависно од организатора операције подршке миру;

q) организује и реализује прихват и медицинско збрињавање повријеђених - рањених, те прихват посмртних остатака погинулих/умрлих припадника контингента;

r) обезбјеђује извршење здравствених прегледа и имунизацију припадника Министарства одбране и Оружаних снага за упућивање у операције подршке миру и друге активности у иностранству;

s) организује и проводи психолошка испитивања у складу са Правилником о психолошким испитивањима у Министарству одбране и Оружаним снагама ("Службени гласник БиХ", број 13/20);

t) у сарадњи са организационим јединицама Министарства одбране обезбјеђује потребна материјална средства, локације за обуку и објекте за смјештај припадника Министарства одбране и Оружаних снага у периоду извођења обуке, као и остале услове неопходне за извршење припремних радњи;

u) доставља Министарству одбране извјештај о спремности за извршење мисије;

v) у зависности од потреба и захтјева операција подршке миру и других активности, предлаже националног представника, команданта-шефа мисије, команданта-шефа контингента, командира контингента, официра за везу или командира јединице;

w) Израђује планове, наређења и друга документа за:
   1) припрему појединаца и јединица Оружаних снага за упућивање у операцију подршке миру и друге активности у иностранству;
   2) упознавање са подручјем операције прије првог упућивања у операцију подршке миру контингента/јединице, упућивање и размјештај појединаца и јединица Оружаних снага у подручју операција;
   3) упућивање и размјештај појединаца и јединица Оружаних снага у зони операција;
   4) пренос надлежности Оперативне контроле над јединицом/ама или групом/ама припадника Оружаних снага;
   5) примопредају дужности приликом смјене јединица;
   6) повратак и прихват појединаца и јединица Оружа-них снага из операција подршке миру и других активности у иностранству;
   7) путовање приликом одласка/повратка у/из операције подршке миру, или приликом редовне/ванредне замјене, те повлачења персонала из операција подршке миру (укључујући документа међународних организација).

x) Израђује и Министарству одбране доставља сљедећа документа:
   1) захтјев за транспорт јединица Оружаних снага у/из операције подршке миру и других активности у иностранству;

2) потписан и овјерен образац 302 (увозно-извозна декларација) и сва друга документа за привремени извоз/увоз наоружања и војне опреме;
3) захтјеве за најаве преласка граница, транзита и боравка на територији друге државе;

y) у складу са активностима из члана 5. овог Правилника израђује захтјев за потребама (SOR - Statement of Requirement) и након усаглашавања са земљом домаћином, исти, путем носиоца активности, доставља земљи домаћину;
z) прихвата и обрађује рачуне о трошковима насталим у операцијама подршке миру, те исте доставља Министарству одбране на даљње поступање;
aa) реализује активности закључивања полисе индивидуалног животног осигурања за припаднике Министарства одбране и Оружаних снага који се упућују у операције подршке миру и друге активности у иностранству;
bb) учествује у изради извјештаја, информација и приједлога везано за припреме и учешће у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;
cc) по потреби, а у складу са одредбама овог Правилника, доставља приједлог плана повлачења припадника Министарства одбране и Оружаних снага из операција подршке миру;
dd) једном мјесечно, и по завршетку одређене операције подршке миру контингента, доставља Министарству одбране извјештај о реализацији мисије;
ee) предлаже Министарству одбране ниво и обим учешћа припадника Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, те том приликом до краја јануара доставља сљедеће:
1) Трогодишњи план учешћа у операцијама подршке миру;
2) Трогодишњи план посјета припадницима Оружа-них снага у операцијама подршке миру (посјете се реализују искључиво по одобрењу организатора);
3) националне изјаве за операције подршке миру УН, NATO и ЕУ (за текућу и наредну годину, на једном од службених језика у употреби у Босни и Херцеговини и на енглеском језику).
ff) до краја године израђује и доставља Анализу трогодишњег плана учешћа у операцијама подршке миру;
gg) учествује у изради шестомјесечног извјештаја о учешћу припадника Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству. Израђује прилоге за сваку конкретну операцију по сљедећим питањима:
1) о структури снага;
2) о стању на терену;
3) о резултатима мисије;
4) о утрошеним материјалним ресурсима у процесу припрема и обуке прије упућивања у мисију;
5) о финансијским трошковима током учешћа у операцији подршке миру;
6) закључак.
hh) учествује у изради приједлога прописа о врсти и висини накнада припадницима Министарства одбране и Оружаних снага за вријеме извршења операција подршке миру и других активности у иностранству;
ii) одговоран је за координацију свих активности које се предузимају на спречавању и отклањању посљедица ванредних догађаја и за извјештавање министра одбране о свим ванредним догађајима;
jj) носилац је активности на отклањању посљедица ванредних догађаја;
kk) доставља Канцеларији за односе са јавношћу Министарства одбране:
1) информације о стању припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;
2) информације о ванредним догађајима у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;
3) информације за ажурирање "WEB" странице Министарства одбране;
ll) доставља официру за везу смјернице за рад и потребне захтјеве;
mm) организује свечане церемоније испраћаја и дочека припадника Министарства одбране и Оружаних снага у/из операција подршке миру;
nn) израђује стандардне оперативне процедуре за учешће припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.

Члан 24.

(Надлежности и одговорности Вјерске службе)

Вјерска служба има сљедеће надлежности и одговорности:

a) Припрема неопходну вјерску подршку припадницима Министарства одбране и Оружаних снага, ангажованим у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.
b) Канцеларије вјерских служби, у сарадњи са организационим јединицама Министарства одбране и Заједничким штабом, израђују и извршавају план припреме и план вјерске подршке припадницима Министарства одбране и Оружаних снага, ангажованим у операцијама подршке миру, а према Правилнику о организацији и начину функционисања вјерске службе у Министарству одбране и Оружаним снагама.
c) Један од чланова тима за обавјештавање породице погинулог/умрлог/несталог припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, је представник Вјерске службе у складу са прописима.

ГЛАВА IV - ИЗБОР КАНДИДАТА И ОБУКА

Члан 25.

(Одабир јединице Оружаних снага БиХ)

(1) Уколико се у активност из члана 5. овог Правилника упућује јединица Оружаних снага, у одлуци или наредби о упућивању се дефинише тип и величина јединице која се упућује.
(2) Оперативна команда или Команда за подршку доставља Заједничком штабу листу формацијских јединица које испуњавају све услове учешћа у одређеној активности из члана 5. овог Правилника. Заједнички штаб припрема приједлог Министарству одбране коју јединицу упутити.
(3) Уколико у Оружаним снагама нема формацијских јединица које испуњавају прописане услове упућивања,

формира се јединица привременог састава, у складу са чланом 14. тачка е) овог Правилника.

(4) Избор и попуну јединица привременог састава из става (3) овог члана врши Комисија именована у складу са чланом 23. тачка g) овог Правилника. Наведена Комисија:

a) врши анкетирање припадника заинтересованих за упућивање у операције подршке миру;

b) прави спискове за упућивање на обуку у складу са нормативним актима;

c) прати реализацију по нивоима обуке и на основу резултата на обуци израђује спискове за наредни ниво;

d) по завршетку обуке, опремања и припреме израђује коначну листу за упућивање у операције подршке миру основних и резервних кандидата, коју у року од 8 дана, доставља линијом командовања Министарству одбране ради израде наредбе о избору кандидата за упућивање у активности из члана 5. овог Правилника.

Члан 26.

(Одабир припадника Министарства одбране и Оружаних снага)

(1) Уколико се у активности из члана 5. овог Правилника не упућује јединица Оружаних снага већ појединац или група, избор истих се врши у складу са овим чланом.

(2) На приједлог Заједничког штаба, министар одбране одређује учеснике на активностима из члана 5. тачка f) овог Правилника, укључујући усавршавање и обучавање како је прописано Правилником о школовању и усавршавању ПВЛ ("Службени гласник БиХ", број 33/19).

(3) Одабир припадника Министарства одбране и Оружаних снага за учешће у активностима из члана 5. тачке a), b), c), d), e) и g) овог Правилника, врши Комисија именована одлуком из члана 18. тачка а) овог Правилника.

(4) Лица из Оружаних снага која се именују у састав Комисије предлаже начелник Заједничког штаба, а лица из Министарства одбране предлаже помоћник министра за управљање персоналом.

(5) Комисија се именује на мандат до годину дана.

(6) Предсједник претходне Комисије записнички предаје мандат новоименованом предсједнику Комисије, у коме истог упознаје о степену реализације обавеза и преосталим активностима. Записник о примопредаји овјерава министар одбране.

(7) Комисија за избор за свој рад одговора министру одбране, а одлуке у свом раду доносе у складу са законским и подзаконским актима који регулишу процес упућивања припадника у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.

(8) Члановима Комисије, техничком секретару Комисије и свим лицима укљученим у поступак избора није дозвољено изношење у јавност било каквих информација везаних за рад Комисије за избор без претходног одобрења министра одбране.

(9) Именовани чланови Комисије за одабир кандидата, за вријеме трајања мандата не могу се разматрати за упућивање на активности за које Комисија врши одабир.

Члан 27.

(Процедуре одабира кандидата за учешће у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству)

(1) По доношењу наредбе министра одбране о извршењу припремних радњи, Заједнички штаб Комисији доставља листе пријављених кандидата из члана 23. тачка l) овог Правилника.

(2) По добијању Листе пријављених кандидата са пријавама за конкретну операцију подршке миру и друге активности у иностранству, Комисија отпочиње процес одабира кандидата за учешће у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.

(3) Комисија на основу Листе пријављених кандидата, карактера операције подршке миру и друге активности у иностранству, услова које прописује организатор или контингент у чијем саставу се ангажују припадници Министарства одбране и Оружаних снага, а уважавајући стручност, искуство, полну и националну заступљеност, врши избор кандидата за учешће у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.

(4) Попуна контингента који се упућује у операције подршке миру и друге активности у иностранству се врши у складу са Законом о одбрани БиХ и Одлуком Предсједништва БиХ о величини, структури и локацијама Оружаних снага БиХ, изузев јединица привременог састава, чија попуна је дефинисана и у Критеријумима за избор кандидата за упућивање у операције подршке миру и друге активности у иностранству.

(5) Заједнички штаб на крају сваке календарске године доставља извјештај министру одбране који садржи аналитички приказ примјене Одлуке Предсједништва БиХ о величини, структури и локацијама Оружаних снага приликом одабира припадника Оружаних снага за учешће у активностима из члана 5. овог Правилника, који је основ за израду планова за наредну годину.

(6) Приликом попуне контингента примјењује се Закон о равноправности полова у БиХ, како би се остварила полна заступљеност, сходно захтјевима и стандардима мисије.

(7) Поред извјештаја из става (5) овог члана, Заједнички штаб доставља и извјештај о заступљености полова у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.

(8) По утврђивању неравноправности у заступљености полова у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, у складу са Законом о равноправности полова у БиХ, министар одбране доноси одлуку о примјени посебне привремене мјере ради остваривања стварне родне равноправности.

(9) Комисија приликом избора остварује увид у комплетну документацију кандидата која је неопходна за испуњавање услова за упућивање у операције подршке миру и друге активности у иностранству.

(10) Извјештај о реализацији активности одабира, са приједлогом основних и резервних кандидата за упућивање у сваку конкретну операцију подршке миру, Комисија из члана 26. овог Правилника доставља министру одбране у року од 3 дана по окончању избора кандидата.

(11) Основни и резервни кандидати за упућивање у операције подршке миру се упућују на здравствене прегледе у складу са Правилником о оцјени здравствене способности за војну службу.

(12) Умјесто основног кандидата који по обављању здравственог прегледа буде оцијењен "неспособним", "ограничено способним" за операције подршке миру или за којег се буде захтијевао накнадни здравствени преглед након дужег временског периода, кандидата који се не одазове на здравствени преглед, односно кандидата који из личних и других разлога не може бити упућен, комисија предлаже резервног кандидата оцијењеног "способан" са листе резервних кандидата, уважавајући националну и полну заступљеност.

(13) Професионално војно лице у операције подршке миру и друге активности у иностранству може бити упућено и без личне сагласности.
(14) Припадници резервног састава се упућују у активности из члана 5. тачка е) и f) овог Правилника у складу са чланом 23. став (2) Закона.
(15) Државни службеник и други запосленици у Министарству одбране и цивилна лица на служби у Оружаним снагама, без личне сагласности не могу бити упућени у операције подршке миру и друге активности у иностранству.
(16) Припадник Министарства одбране или Оружаних снага не може се упутити у операције подршке миру и друге активности у иностранству ако:
a) се против њега води кривични или дисциплински поступак;
b) је лице кажњавано за кривична дјела и да је казна још увијек на снази;
c) је лице оцијењено оцјеном "ЛОШ" за рад током претходног упућивања у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству и лице које је враћено из операције подршке миру по питању теже повреде дисциплине.

Члан 28.
(Обука)

(1) У операције подршке миру и друге активности у иностранству упућују се обучени и претходно припремљени припадници Министарства одбране и Оружаних снага, сходно захтјевима и прописаним стандардима.
(2) Претходна припремљеност из става (1) овог члана укључује војну, физичку, здравствену, медицинску, психолошку и административну припрему припадника Министарства одбране и Оружаних снага, те обезбјеђење војне и друге опреме неопходне за извршење активности из члана 5. овог Правилника.
(3) Заједнички штаб наређењем регулише вријеме и локације за извођење обуке контингента који се упућује у операцију подршке миру и друге активности у иностранству.
(4) Обука се проводи прије упућивања у операцију подршке миру у Босни и Херцеговини и у иностранству, те по могућности, у подручју операције.
(5) Обуку у подручју операција и иностранству координише Министарство одбране са организатором операције подршке миру и других активности у иностранству, а према утврђеном програму и стандардима.
(6) Након завршене обуке, а прије упућивања у операцију подршке миру и друге активности у иностранству, врши се провјера обучености у циљу сагледавања оспособљености за извршење мисије по Правилима ангажовања коју, зависно од начина учешћа Оружаних снага у операцији подршке миру и важећих споразума, извршавају Оружане снаге или организатор. У случају да лице не задовољи прописане стандарде обуке, исто се неће упутити у мисију.
(7) Резултати провјере обучености достављају се путем извјештаја и саставни су дио извјештаја о спремности за мисију.

ГЛАВА V - КОМАНДАНТ-ШЕФ МИСИЈЕ, НАЦИОНАЛНИ ПРЕДСТАВНИК, КОМАНДАНТ-ШЕФ КОНТИНГЕНТА, ОФИЦИР ЗА ВЕЗУ И КОМАНДИР КОНТИНГЕНТА /КОМАНДИР ЈЕДИНИЦЕ

Члан 29.
(Избор команданта-шефа мисије)

(1) Лице на дужност команданта-шефа мисије Предсједништву БиХ предлаже министар одбране.
(2) По одобрењу Предсједништва БиХ, командант-шеф мисије номинује се према надлежној међународној организацији/команди.
(3) Своје задатке у процесу припрема и трајања дужности реализује на основу процедура и важећих прописа за дужност на коју се номинује.
(4) По завршетку дужности, престанку трајања мандата, поставља се на дужност у Министарство одбране или Оружане снаге.

Члан 30.
(Дужности националног представника)

Национални представник има сљедеће дужности:
a) заступа интересе и ставове свих чланова групе/јединице у конкретној операцији подршке миру и другим активностима у иностранству, у погледу:
1) реализације задатака у операцији подршке миру и другим активностима у иностранству;
2) праћења резултата мисије и политичко-безбједносног стања у подручју операције подршке миру и другим активностима у иностранству;
3) остваривања статусних питања.
b) у сталној је вези са командантом-шефом/командиром контингента који му израђују и достављају редовне и ванредне извјештаје;
c) у испуњавању својих обавеза и задатака потчињен је команданту Оперативне команде Оружаних снага и команди организатора, а у складу са преносом овлаштења.

Члан 31.
(Дужности официра за везу)

Официр за везу има сљедеће дужности:
a) обавља функцију везе и координације између Заједничког штаба или команде коју начелник Заједничког штаба одреди и команде организатора по свим питањима која се тичу припрема, упућивања, размјештаја и повратка контингента;
b) одговоран је за утврђивање и просљеђивање информација о захтјевима мисије, односима и одговорностима у командовању и контроли, те ангажманима подршке;
c) смјернице за рад и захтјеве добија од Заједничког штаба преко Оперативне команде Оружаних снага;
d) по потреби, дужности из надлежности официра за везу могу обављати и резидентни војно-дипломатски представници и војни представници Босне и Херцеговине у одређеној држави или међународној организацији. Смјернице за рад добијају од Министарства одбране, а на приједлог Заједничког штаба.

Члан 32.
(Дужности команданта-шефа/контингента)

Командант-шеф контингента има сљедеће дужности:
a) одговоран је за поштивање и провођење Закона о одбрани Босне и Херцеговине, Закона о служби у Оружаним снагама Босне и Херцеговине, и других закона Босне и Херцеговине;
b) одговоран је за досљедно провођење мисије контингента, Правила ангажовања, односно ограничења на Правила ангажовања, упутстава, одлука, наређења и стандардних оперативних процедура прописаних од министра одбране и начелника Заједничког штаба и организатора, односно контингента у чијем саставу су припадници Министарства одбране и Оружаних снага;

c) обавља послове из подручја односа са јавношћу, у складу са прописима који регулишу односе са јавношћу;
d) издаје наређења и упутства припадницима контингента у циљу ефикасног извршења операција подршке миру;
e) доставља редовне и ванредне извјештаје линијом командовања и извјештавања;
f) даје приједлоге за додјелу награда и признања припадницима контингента;
g) прати, извјештава и по потреби, проводи поступак у случају лакше повреде војне досциплине, односно предлаже мјере у случају тежег нарушавања војне дисциплине, како је прописано чланом 54. овог Правилника;
h) координише службене посјете делегација из Босне и Херцеговине;
i) проводи и друге активности потребне за успјешно обављање послова и задатака у оквиру операције подршке миру и других активности у иностранству;
j) командант-шеф контингента, у испуњавању својих обавеза и задатака, потчињен је команданту Оперативне команде Оружаних снага и команди организатора, а у складу са преносом овлаштења;
k) у случају да су добијени задаци и обавезе у супротности са законом или одлукама надлежних органа Босне и Херцеговине, командант-шеф/контингента поступа по законима Босне и Херцеговине, ако међународним уговором није другачије одређено;
l) доставља правовремене извјештаје и проводи друге потребне активности у вези ванредних догађаја.

Члан 33.

(Дужности командира контингента/командира јединице)

Командир контингента/командир јединице има сљедеће дужности:

a) извршава задатке дефинисане наређењем и другим документима Оперативне команде Оружаних снага;
b) одговоран је за поштивање и провођење Закона о одбрани Босне и Херцеговине, Закона о служби у Оружаним снагама Босне и Херцеговине, и других закона Босне и Херцеговине;
c) одговоран је за досљедно провођење одређене мисије контингента/јединице, Правила ангажовања, ограничења, упутстава, одлука, наређења и стандардних оперативних процедура прописаних од министра одбране и начелника Заједничког штаба и организатора, односно контингента у чијем саставу су припадници Министарства одбране и Оружаних снага;
d) обавља послове из подручја односа са јавношћу, у складу са прописима из области односа са јавношћу;
e) издаје наређења и упутства припадницима контингента/јединице у циљу ефикасног извршења мисије;
f) доставља команданту-шефу контингента редовне и ванредне извјештаје линијом командовања и извјештавања;
g) даје приједлоге за додјелу награда и признања припадницима контингента/јединице;
h) координише службене посјете делегација из Босне и Херцеговине;
i) проводи и друге активности потребне за успјешно обављање послова и задатака у оквиру операције подршке миру и других активности у иностранству;
j) командир контингента/командир јединице у испуњавању својих обавеза и задатака подређен је команданту-шефу контингента и команди организатора, у складу са преносом овлаштења;
k) у случају да су добијени задаци и обавезе у супротности са законом или одлукама надлежних органа Босне и Херцеговине, командир контингента/командир јединице поступа по законима Босне и Херцеговине, ако међународним уговором није другачије одређено.

ГЛАВА VI - ПРЕСТАНАК МАНДАТА, ПРОМЈЕНА МАНДАТА И ПОВЛАЧЕЊЕ ИЗ ОПЕРАЦИЈА ПОДРШКЕ МИРУ И ДРУГИХ АКТИВНОСТИ У ИНОСТРАНСТВУ

Члан 34.

(Престанак, промјена мандата и повлачење)

(1) Током извршења операције подршке миру и друге активности у иностранству, може доћи до промјене њеног карактера из којег проистиче озбиљно угрожавање интереса Босне и Херцеговине или неприхватљив ризик за животе припадника Министарства одбране и Оружаних снага.
(2) Предсједништво БиХ може донијети одлуку о тренутном повлачењу дијела или цјелокупног контингента.
(3) Организационе јединице Министарства одбране и Заједнички штаб су дужни предузети потребне мјере и активности са циљем успјешног повлачења дијела или цјелокупног контингента из операције подршке миру или друге активности у иностранству.
(4) Околности у којима Предсједништво БиХ може донијети одлуку да се изврши повлачење контингента или дијела контингента из операција подршке миру и других активности у иностранству су:
   a) завршетак мисије;
   b) угрожавање интереса Босне и Херцеговине;
   c) неприхватљив ризик за животе припадника Министарства одбране и Оружаних снага.

ГЛАВА VII - ПОСЈЕТЕ

Члан 35.

(Циљ посјете)

Циљ посјете припадницима Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру је наглашавање значаја учешћа у операцији подршке миру, упознавање са безбједносним окружењем, упознавање са изазовима и захтјевима мисије, упознавање са начином рада и доприносом који припадници Министарства одбране и Оружаних снага пружају у операцији подршке миру, те упознавање са идентификованим проблемима са циљем њиховог отклањања и правовременог доношења одлука током припрема припадника Министарства одбране и Оружаних снага за учешће у операцијама подршке миру.

Члан 36.

(Врсте)

У смислу одредби овог Правилника, посјете могу бити:

a) "Радне" гдје је вођа делегације закључно са чином ОФ-5;
b) "VIP" гдје је вођа делегације замјеник министра одбране или генерал чина ОФ-6 и ОФ-7;

c) "VVIP" гдје је шеф делегације члан Предсједништва БиХ, министар одбране или генерал чина ОФ-8.

Члан 37.
(Организација)

(1) Посјета припадницима Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру је планска активност коју Заједнички штаб планира Трогодишњим планом посјета припадницима Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру, а којег одобрава министар одбране.

(2) Посјете се могу организовати у операцијама подршке миру у којима је распоређен контингент Босне и Херцеговине на захтјев Предсједништва БиХ, Министарства одбране, Заједничког штаба, организатора операције подршке миру и када то захтијева посебна ситуација.

(3) Приједлог плана посјете израђује ниво надлежан за организацију посјете, а иста се реализује уз сагласност организатора операције подршке миру.

(4) Посјете припадницима Министарства одбране и Оружаних снага у другим активностима у иностранству из члана 5. овог Правилника, реализују се по посебном плану.

Члан 38.
(Надлежности)

(1) Сектор за политику и планове је надлежан за:
a) координацију активности између Предсједништва БиХ и организационих јединица Министарства одбране и Заједничког штаба везаних за припрему и реализацију "VVIP" посјете;
b) координацију активности између Министарства одбране и Заједничког штаба везаних за припрему и реализацију "VIP" посјете коју предводи лице из члана 36. тачка b) овог Правилника;
c) посредовање у пријему, обради и достављању потребних информација, података, планова посјета и других докумената лицима надлежним из тачке a) и b) овог става;
d) организовање припремних и других састанака, брифинга и презентација везаних за реализацију посјета из тачке a) и b) овог става;
e) израду одлуке министра одбране за све врсте посјета из члана 36. овог Правилника.

(2) Сектор за међународну сарадњу је надлежан за:
a) координацију са организацијама и организаторима операција подршке миру у којима учествују припадници Министарства одбране и Оружаних снага;
b) посредовање у пријему, обради и достављању потребних информација, података, захтјева за посјету и других докумената која се односе на реализацију посјета из члана 36. овог Правилника;
c) посредовање са представницима Војног дијела мисије Босне и Херцеговине при NATO-у, мисије Босне и Херцеговине при УН-у, ЕУ, путем Војног дијела мисије Босне и Херцеговине при NATO-у и војно-дипломатским представницима БиХ у свијету.

(3) Одјељење за опште и заједничке послове Министарства одбране:
a) обезбјеђује добијање потребних виза за чланове делегације из састава Министарства одбране и Оружаних снага који се упућују у посјете из члана 36. овог Правилника, преко надлежних амбасада у Босни и Херцеговини;
b) доставља путне исправе са захтјевима за визе надлежним амбасадама Босне и Херцеговине у свијету;
c) прати реализацију процеса визирања пасоша за чланове делегације из састава Министарства одбране и Оружаних снага који се упућују у посјете из члана 36. овог Правилника и исте доставља надлежној организационој јединици или лицу за контакт из Министарства одбране или Заједничког штаба након окончања процеса;
d) обезбјеђује путно-здравствено осигурање за чланове делегације из састава Министарства одбране и Оружаних снага који се упућују у посјете из члана 36. овог Правилника.

(4) Заједнички штаб је надлежан за:
a) иницирање процеса припрема за реализацију посјета из члана 36. овог Правилника;
b) достављање приједлога за одлуку министра одбране за реализацију "VIP" посјете и радне посјете, те достављање података и информација о члановима "VIP" и "VVIP" делегације из састава Оружаних снага;
c) посредовање у процесу достављања Приједлога плана посјете "VIP" и "VVIP" организатору операција подршке миру, посредством националног представника у операцији подршке миру на усаглашавање и потврђивање, а који претходно утврди и достави Министарство одбране;
d) израду Приједлога плана посјете за "VIP" делегацију који доставља организатору операција подршке миру, посредством националног представника на усаглашавање и потврђивање;
e) иницирање покретања процеса израде, усаглашавања и потврђивања Приједлога плана посјета за радну посјету;
f) учешће на припремним, координационим и другим састанцима везаним за "VIP" и "VVIP" посјете које организује Министарство одбране, те припреми лица из састава "VIP" и "VVIP" делегације;
g) израду и достављање службеног захтјева за посјету из члана 36. овог Правилника надлежној организацији или организатору операције подршке миру на одобравање;
h) достављање Министарству одбране информације о статусу захтјева за "VIP" и "VVIP" посјету;
i) достављање Министарству одбране података, информација, захтјева за визе и путних исправа ради обезбјеђења путних виза за чланове делегације из Оружаних снага у саставу "VIP" и "VVIP" посјете;
j) организовање припреме за лица из састава "VIP" посјете;
k) опремање чланова делегације из члана 36. овог Правилника војном опремом и стара се о враћању исте након завршетка посјете;
l) достављање извјештаја о реализацији "VIP" посјета и Радних посјета;
m) учествује у координацији и пружа подршку и у свим другим активностима везаним за реализацију посјета припадницима Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру из члана 36. овог Правилника.

(5) Организационе јединице Министарства одбране и Заједнички штаб су дужни вршити међусобну вертикалну и

хоризонталну координацију током организације и реализације посјете.

ГЛАВА VIII - ИНФОРМИСАЊЕ И ИЗВЈЕШТАВАЊЕ

Члан 39.
(Информисање)

(1) Информисање о стању у операцијама подршке миру се реализује:
   a) од Мисије Босне и Херцеговине при NATO-у, УН-у и ЕУ преко Министарства спољних послова Босне и Херцеговине до Министарства одбране;
   b) преко "WEB" странице NATO-а, УН-а, ЕУ и земаља учесница у конкретној операцији подршке миру;
   c) кроз контакте и размјену информација Министарства одбране са министарствима одбране земаља учесница у операцијама подршке миру, сусједних и других земаља;
   d) кроз контакте са водећим нацијама у чијем саставу се учествује у операцијама подршке миру;
   e) од Министарства одбране ка Министарству спољних послова Босне и Херцеговине, а на основу извјештаја Заједничког штаба.
(2) Сектор за међународну сарадњу израђује информације на основу захтјева Министарства спољних послова Босне и Херцеговине по завршетку мисије контингента, по сљедећим питањима:
   a) Политичко-безбједносна ситуација у зони извођења операције подршке миру;
   b) Кратка анализа реализације операције подршке миру NATO, УН или ЕУ контингента.
(3) Информисање припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру врши се:
   a) путем Заједничког штаба линијом командовања до припадника Министарства одбране и Оружаних снага који се налазе у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству;
   b) путем Министарства одбране, Министарства спољних послова Босне и Херцеговине и Мисије Босне и Херцеговине при NATO-у, УН-у и ЕУ.

Члан 40.
(Извјештаји)

(1) Извјештавање о реализацији операција подршке миру се организује кроз редовне и ванредне извјештаје.
(2) Редовни извјештаји се достављају: дневно, седмично, мјесечно, шестомјесечно и Извјештај о реализацији мисије, а што се регулише конкретно за сваку операцију подршке миру.
(3) Носилац извјештавања и начин извјештавања се одређују наредбом/одлуком министра одбране за сваку конкретну операцију подршке миру.
(4) У складу са извјештајем команданта-шефа/контингента, командира контингента /командира јединице, Заједнички штаб доставља мјесечни извјештај министру одбране.
(5) Врсту извјештаја регулише наредба министра одбране о упућивању, зависно од операције подршке миру и начина учешћа припадника Оружаних снага у тој операцији.
(6) У складу са Законом, те Одлуком Предсједништва БиХ, Министарство одбране, у сарадњи са министарствима Савјета министара БиХ, припрема обједињени извјештај о учешћу припадника Оружаних снага, полицијских службеника, државних службеника и осталих запослених у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, који доставља Савјету министара, Предсједништву БиХ и Парламентарној скупштини БиХ. Извјештај треба да садржи информације о:
   a) нарави мисије или активности;
   b) структури снага;
   c) материјалним трошковима;
   d) стању на терену;
   e) резултатима мисије.
(7) У шестомјесечном извјештају о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, који се односи на прво полугодиште текуће године, у дијелу закључци, доставља се приједлог оправданости и ниво учешћа припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру за наредну годину, а у сврху одобравања истог од стране Парламентарне скупштине БиХ.
(8) Ванредни извјештаји се достављају по потреби.

ГЛАВА IX - МЕЂУСОБНА ПРАВА И ОБАВЕЗЕ

Члан 41.
(Права припадника Министарства одбране и Оружаних снага)

Припаднику Министарства одбране и Оружаних снага који учествује у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, гарантује се:
   a) дипломатска и правна помоћ и заштита Босне и Херцеговине;
   b) заштита људских права загарантованих Уставом Босне и Херцеговине;
   c) право на плату током трајања операције подршке миру и друге активности у иностранству, као и друга права која произилазе из радноправног статуса;
   d) право на посебне накнаде за вријеме учешћа у активностима из члана 5. овог Правилника;
   e) право на плаћено одсуство у Босни и Херцеговини у трајању до десет дана у случају смрти члана уже породице;
   f) право на плаћено одсуство за вријеме извршења конкретне операције подршке миру, а у складу са техничким аранжманом;
   g) повратак на раније радно/формацијско мјесто, односно распоређивање на друго радно/формацијско мјесто, у складу са критеријумима из члана 132. став (1) Закона о служби у Оружаним снагама БиХ;
   h) право на накнаду штете у случају тјелесног оштећења, обољења због којих се на основу налаза љекарске комисије трајно онемогућава његова даљња служба у Министарству одбране и Оружаним снагама или губитка живота;
   i) право на поновно учешће у операцији подршке миру ако је од повратка из операције подршке миру провео на дужности у Министарству одбране и Оружаним снагама временски период који је већи од двоструког периода трајања операције подршке миру, изузетно за одређене ВЕС-ти и прије наведеног периода;
   j) право на плаћени одмор по повратку из операције подршке миру у трајању од 30 (тридесет) календарских дана.

Члан 42.

(Обавезе припадника Министарства одбране и Оружаних снага прије одласка у операцију подршке миру)

Припадник Министарства одбране и Оружаних снага прије одласка у операцију подршке миру је дужан:

a) обавити здравствени преглед о здравственој способности ради учествовања у операцији подршке миру, код овлаштене здравствене установе;
b) обавити превентивну имунизацију у складу са препорукама организатора операције подршке миру и епидемиолошкој ситуацији у држави (регији) у којој се проводи операција подршке миру;
c) приступити психолошком испитивању како би се утврдила психолошка спремност за учешће у операцији подршке миру, у складу са Правилником о психолошким испитивањима у Министарству одбране и Оружаним снагама БиХ ("Службени гласник БиХ", број 13/20).

Члан 43.

(Обавезе припадника Министарства одбране и Оружаних снага у току извршења операције подршке миру)

Припадници Министарства одбране и Оружаних снага у току учешћа у операцијама подршке миру имају обавезу:

a) заступати интересе Босне и Херцеговине у складу са мандатом операције подршке миру;
b) савјесно извршавати своје задатке и обавезе и поштовати линију командовања и контроле;
c) придржавати се свих препорука и ограничења из Етичког кодекса прописаног од стране Министарства одбране;
d) проводити и поштовати норме међународног права;
e) сносити трошкове проузроковане неоправданим прекидом ангажовања у операцији подршке миру;
f) подлијегати одговорности по међународним конвенцијама, те важећем законодавству Босне и Херцеговине, ако током трајања операције подршке миру изврше дисциплински преступ, учине прекршајно или кривично дјело;
g) извршавати наређења надлежног лица у операцији подршке миру;
h) поступати у складу са мандатом, Правилима ангажовања односно ограничењима Правила ангажовања, карактером и сврхом активности из члана 5. овог Правилника;
i) поштовати правни поредак државе у којој се проводи операција подршке миру;
j) поштовати прописе и правила донијете од стране међународних организација или институција или надлежних органа Босне и Херцеговине;
k) поступати по начелу непристрасности, поштовати кодекс понашања и штитити углед Босне и Херцеговине, како у свакодневном обављању послова и задатака, тако и у слободном времену.

Члан 44.

(Обавезе припадника Министарства одбране и Оружаних снага након извршења операције подршке миру)

(1) Припадник Министарства одбране и Оружаних снага је дужан у року од 30 (тридесет) дана након повратка из операције подршке миру:

a) доставити претпостављеном или надређеном детаљан извјештај о свом раду у операцији подршке миру, ако је обављао дужност националног представника, команданта-шефа контингента или командира контингента/командира јединице;
b) доставити оцјене и друге документе које су о његовом раду сачинили надлежни органи током извршења операције подршке миру, што се третира у складу са Правилником о оцјењивању рада војних лица у Министарству одбране и Оружаним снагама;
c) обавити здравствени преглед о физичкој и психофизичкој способности у установи коју одреди Министарство одбране;
d) задржати се у карантину по доласку у Босну и Херцеговину, до завршетка активности из плана прихвата и здравствених прегледа ради утврђивања здравственог стања;
e) учествовати у процесу декомпресије која се реализује по посебном плану;
f) јавити се својој команди или јединици Оружаних снага, односно организационој јединици Министарства одбране ради настављања радног односа.

(2) По потреби, учествовати у процесу реализације обуке припадника Министарства одбране и Оружаних снага који се припремају за учешће на активностима из члана 5. овог Правилника.

ГЛАВА X - ПРАВИЛА АНГАЖОВАЊА И СТАНДАРДНЕ ОПЕРАТИВНЕ ПРОЦЕДУРЕ

Члан 45.

(Правила ангажовања и ограничења)

(1) Припадници Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру придржаваће се Правила ангажовања и ограничења прописаних од стране министра одбране, када их прописује, и Правила ангажовања које је Министарство одбране на приједлог Заједничког штаба прихватило као саставни дио важећег ОПЛАН-а мисије.
(2) Ограничења на важећа Правила ангажовања преговарају се са организацијом или водећом нацијом, прије, по потреби и током трајања операције подршке миру и наводе се као саставни дио документа Оцјене оправданости.
(3) Министар одбране, током трајања операције подршке миру, на приједлог Заједничког штаба, разматра и одобрава измјене ограничења на важећа Правила ангажовања у операцији подршке миру и о томе, редовном процедуром, обавјештава надлежну команду или водећу націју у операцији подршке миру.

Члан 46.

(Стандардне оперативне процедуре)

У року од 60 дана од дана ступања на снагу овог Правилника, Заједнички штаб ће донијети стандардне оперативне процедуре у циљу потпуне имплементације овог Правилника.

ГЛАВА XI - ПОСТУПЦИ У СЛУЧАЈУ ВАНРЕДНИХ ДОГАЂАЈА

Члан 47.

(Врсте ванредних догађаја)

У смислу одредби овог Правилника, ванредним догађајем се сматрају:

a) погибија или природна смрт;
b) теже повређивање, теже обољење и рањавање;
c) нестанак и заробљавање припадника контингента;
d) теже повреде војне дисциплине;
e) постојање основане сумње о почињеним, законом утврђених, прекршајних и кривичних дјела од стране припадника контингента;

f) настанак веће материјалне штете;
g) оружани напад или други начини угрожавања живота припадника контингента у операцији подршке миру или службених делегација Босне и Херцеговине приликом обиласка контингента у зони размјештаја током извођења неборбених операција;
h) остали ванредни догађаји (прекид комуникација са јединицом, епидемије, дезинформације о стању у јединици, саобраћајне незгоде са тежим посљедицама, самовољно напуштање формације или установе и сл.) за вријеме припреме, упућивања и учешћа припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству.

Члан 48.

(Одговорности у случају настанка ванредног догађаја)

(1) Заједнички штаб је одговоран за координацију свих активности које се предузимају на отклањању посљедица ванредног догађаја.
(2) Организационе јединице Министарства одбране, по захтјеву Заједничког штаба, пружају подршку у реализацији свих активности које се предузимају на отклањању посљедица ванредног догађаја.
(3) Канцеларија за односе са јавношћу, по добијеном извјештају о ванредном догађају и одобрењу министра одбране, правовремено и истинито информише јавност о насталом догађају.

Члан 49.

(Извјештавање о ванредном догађају)

(1) Заједнички штаб је одговоран за реализацију сљедећих активности:
a) пријем и обраду, линијом командовања, усменог извјештаја о ванредном догађају одмах по идентификацији ванредног догађаја у активностима из члана 5. овог Правилника;
b) достављање усменог извјештаја министру одбране и замјеницима министра одмах по сазнању о ванредном догађају (Прилог 4. овог Правилника);
c) достављање министру одбране првог писаног извјештаја о ванредном догађају у року од два часа од првог усменог извјештаја (Прилог 1. овог Правилника);
d) достављање министру одбране информација, ванредних извјештаја и свих сазнања о ванредном догађају одмах по пријему истих и континуисано (Прилог 4. овог Правилника);
e) достављање министру одбране потпуног извјештаја о ванредном догађају у року од 24 часа од пријема првог писаног извјештаја (Прилог 2. овог Правилника).
(2) Сектор за политику и планове је, по одобрењу министра одбране, одговоран за израду информације о ванредном догађају за Министарство спољних послова, Савјет министара и Предсједништво БиХ.

Члан 50.

(Поступци у случају настанка ванредног догађаја по члану 47. тачка a), b) и c)

(1) По пријему извјештаја о ванредном догађају, министар одбране:
a) позива замјенике, секретара, генералног инспектора, помоћнике, шефа Канцеларије за односе с јавношћу, представнике Канцеларије за вјерску службу и упознаје их са извјештајем;
b) цијенећи садржај извјештаја, издаје задатке у складу са надлежностима и одређује делегацију Министарства одбране (једног члана делегације предлаже начелник Заједничког штаба). Делегација Министарства одбране у року до 48 часова посјећује чланове најуже породице и предаје писани акт министра одбране који садржава чињенице и околности ванредног догађаја, те поред уговором дефинисаних права и обавеза између Министарства одбране и припадника Министарства одбране и Оружаних снага, нуди ужој породици и друге начине хитне и неопходне помоћи чија је реализација објективно могућа;
c) одобрава Канцеларији за односе с јавношћу да у сталној координацији са Заједничким штабом, прикупља најновије релевантне информације и након што је обавијештена породица припадника Министарства одбране и Оружаних снага:
1) изда саопштење за јавност и информише јавност о ванредном догађају путем медија и посредством "WEB" странице Министарства одбране, водећи рачуна о томе да се јавности не саопштавају информације које би могле довести у опасност или угрозити безбједност припадника Министарства одбране и Оружаних снага у операцији подршке миру и другим активностима у иностранству;
2) организује конференцију за новинаре на којој министар одбране, начелник Заједничког штаба или друго овлаштено лице, презентује информације о ванредном догађају и предузетим активностима.
(2) По пријему извјештаја о ванредном догађају, начелник Заједничког штаба:
a) предузима све мјере и поступке са циљем спречавања ширења информација о ванредном догађају прије званичног упознавања чланова породице припадника Министарства одбране и Оружаних снага;
b) одређује делегацију Оружаних снага која у року од три часа од пријема првог извјештаја обавјештава породицу припадника Министарства одбране и Оружаних снага, непосредним доласком код чланова уже породице и усмено саопштава све релевантне и до тада познате чињенице о околностима и посљедицама ванредног догађаја;
c) предлаже припадника Оружаних снага у састав делегације Министарства одбране за обилазак породице припадника Министарства одбране и Оружаних снага;
d) израђује и доставља министру одбране процјене, приједлоге и захтјеве за мјере које Министарство одбране реализује или које се, по одобрењу министра одбране, просљеђују институцијама и агенцијама Босне и Херцеговине на даљње поступање.

Члан 51.

(Додатни поступци у случају погибије или природне смрти)

Поред поступака дефинисаних у члану 50. овог Правилника, поступци организационих јединица Министарства одбране и Заједничког штаба су сљедећи:
a) делегација коју одреди министар одбране током посјете нуди ужој породици неопходну помоћ чија је реализација прописана, као што су: материјална помоћ, сахрана уз војне почасти и сл.
b) Заједнички штаб је одговоран за:

1) координацију са партнерском нацијом или организатором операције подршке миру и другом активности у иностранству како би се обезбиједио транспорт посмртних остатака у Босну и Херцеговину;
2) преузимање посмртних остатака на аеродрому у Босни и Херцеговини и транспорт од аеродрома до одређене локације;

c) Сектор за набавку и логистику, по захтјеву Заједничког штаба, обезбјеђује транспорт посмртних остатака у Босну и Херцеговину, ако партнерска нација или организатор операције подршке миру и друге активности у иностранству није у могућности реализовати наведени транспорт;

d) Сектор за међународну сарадњу одржава везу са међународним организацијама и институцијама, а, по потреби, уз одобрење министра одбране, доставља захтјеве за помоћ на приједлог Заједничког штаба.

Члан 52.

(Додатни поступци у случају теже повреде или рањавања)

Поред поступака дефинисаних чланом 50. овог Правилника, поступци организационих јединица Министарства одбране и Заједничког штаба су сљедећи:

a) Делегација коју одреди министар одбране БиХ:
1) информише породицу о настанку догађаја и околностима настанка догађаја;
2) током посјете обавјештава чланове породице о тренутном стању и мјесту медицинског збрињавања теже повријеђеног или рањеног припадника Министарства одбране и Оружаних снага и даје информацију о превожењу теже повријеђеног или рањеног у Босну и Херцеговину;
3) ужој породици нуди помоћ у посјети повријеђеног у мјесту и држави медицинског збрињавања, ако је то објективно могуће, у случају да због природе повреде припадник Министарства одбране и Оружаних снага не може бити превежен у Босну и Херцеговину док му се здравствено стање не поправи.

b) Заједнички штаб је одговоран за:
1) координацију са партнерском нацијом или орга-низатором операције подршке миру и друге актив-ности у иностранству, како би се обезбиједило превожење теже повријеђеног или рањеног у Босну и Херцеговину (Прилог 3. овог Правилника);
2) преузимање теже повријеђеног или рањеног на аеродрому у Босни и Херцеговини и обезбијеђивање превоза од аеродрома до одређене локације.

c) Сектор за набавку и логистику, по захтјеву Заједничког штаба, обезбјеђује превожење теже повријеђеног или рањеног у Босну и Херцеговину ако партнерска нација или организатор операције подршке миру и друге активности у иностранству није у могућности реализиовати наведени превоз.

d) Сектор за међународну сарадњу одржава везу са међународним организацијама и институцијама, по потреби доставља захтјеве за помоћ на приједлог Заједничког штаба и уз одобрење министра одбране.

Члан 53.

(Додатни поступци у случају нестанка и заробљавања)

Поред поступака дефинисаних у члану 50. предузимају се и сљедећи поступци:

a) Извјештава се Предсједништво БиХ, Савјет министара БиХ, Министарство спољних послова БиХ и Обавјештајно-безбједносна агенција БиХ, истичу се захтјеви за предузимање мјера према надлежностима ових институција.

b) Сектор за политику и планове припрема и израђује:
1) извјештаје за Предсједништво БиХ и Савјет министара БиХ о ванредном догађају (први, потпуни и извјештаји у континуитету);
2) захтјеве према Предсједништву БиХ и Савјету министара БиХ за предузимање мјера из њихове надлежности ради контаката са организатором операције подршке миру (УН, ЕУ, NATO и др.), командом мултинационалних снага, владом земље домаћина и другим странама укљученим у ванредни догађај, у циљу предузимања одговарајућих мјера на проналажењу и ослобађању припадника Министарства одбране и Оружаних снага.

c) Сектор за међународну сарадњу, у сарадњи са Заједничким штабом, припрема сљедеће документе:
1) захтјев према Министарству спољних послова БиХ за ангажовање дипломатско-конзуларних представништава за помоћ у проналажењу и ослобађању несталог-заробљеног припадника Министарства одбране и Оружаних снага;
2) захтјев према Министарству спољних послова БиХ за обраћање организатору операције подршке миру и другој активности у иностранству и земљама партнерима, ради испуњавања обавеза преузетих на основу билатералних и мултилатералних уговора који уређују учешће припадника Министарства одбране и Заједничког штаба у операцији подршке миру и другој активности у иностранству;
3) захтјеве према другим међународним организацијама и институцијама за помоћ у рјешавању свих проблема насталих ванредним догађајем.

d) Сектор за обавјештајно-безбједносне послове перманентно прикупља, анализира и обрађује све расположиве информације о нестанку или заробљавању лица и:
1) врши размјену обавјештајних података са Обавјештајно-безбједносном агенцијом БиХ, а у складу са одредбама Споразума о сарадњи Министарства одбране и Обавјештајно-безбједносне агенције БиХ, са захтјевом за поступање у складу са надлежностима;
2) у сарадњи са комплементарним институцијама у иностранству, у потребном обиму, врши размјену обавјештајних података и доставља захтјеве за уступање расположивих података;
3) у недостатку механизма институционалне војно-обавјештајне сарадње са комплементарним институцијама у иностранству, по одобрењу министра одбране, користи друге начине сарадње и размјене података кроз дипломатску мрежу Босне и Херцеговине;

4) врши процјену евентуалне контраобавјештајне штете и предлаже измјене, стављање ван снаге или суспензију евентуално компромитујућих докумената који садрже тајне податке, а који би могли доћи у посјед неовлаштених лица;
5) предлаже мјере и учествује у изради плана активности у циљу проналажења несталог и проналажења и ослобађања заробљеног припадника Министарства одбране и Оружаних снага.

Члан 54.

(Поступци у случају повреде војне дисциплине)

(1) Заједнички штаб предузима потребне мјере у случају ванредног догађаја, а неопходну подршку дају организационе јединице Министарства одбране.
(2) Расправљање о одговорности за повреде војне дисциплине покреће командант-шеф контингента, командир контингента/командир јединице, а на основу проведеног поступка у којем се детаљно утврђују околности настанка и починиоци повреде војне дисциплине.
(3) Дисциплинске мјере према припадницима контингента за лакше повреде војне дисциплине изриче командант-шеф/командир јединице, у складу са Законом о служби у Оружаним снагама БиХ и Правилником о војној дисциплини и дисциплинском поступку.
(4) Командант-шеф/контингента, командир контингента/ командир јединице предлаже да се припадник контингента врати из операција подршке миру након неуспјелог савјетовања или због основане сумње за тежу повреду војне дисциплине.
(5) Министар одбране, на приједлог Заједничког штаба, доноси наредбу о повлачењу одређеног лица из операције подршке миру и других активности у иностранству у случају тежег нарушавања дисциплине. У овом случају, путни трошкови повлачења су на терет лица које се повлачи.
(6) За теже повреде војне дисциплине поступак се води пред надлежним првостепеним војнодисциплинским савјетом, који ће изрећи дисциплинске казне у складу са Законом о служби у Оружаним снагама БиХ и Правилником о војној дисциплини и дисциплинском поступку.
(7) О статусу команданта - шефа контингента одлучује надлежни старјешина у складу са Законом о служби у Оружаним снагама БиХ и Правилником о војној дисциплини и дисциплинском поступку.

Члан 55.

(Постојање основане сумње о почињењу кривичних дјела од стране припадника контингента)

(1) Заједнички штаб предузима потребне мјере у случају овог ванредног догађаја, а неопходну подршку дају организационе јединице Министарства одбране.
(2) У случајевима када постоји основана сумња да је припадник контигента починио кривично дјело, командант-шеф/контингента, командир контингента/командир јединице покреће поступак и предузима правовремене мјере за утврђивање чињеница и околности, као и утврђивање починиоца кривичног дјела, а о одговорности се расправља у Босни и Херцеговини, сходно кривичним законима у Босни и Херцеговини. За подношење приједлога за покретање кривичног поступка надлежно је Министарство одбране.
(3) Припадник контингента за којег постоји основана сумња да је починио кривично дјело, задржава се у просторији за задржавање организатора операције подршке миру и друге активности у иностранству, а командант-шеф/контингента, командир контингента/ командир јединице одмах покреће процедуру његовог враћања у Босну и Херцеговину.
(4) Превоз у Босну и Херцеговину се врши у организацији Министарства одбране. Оперативна команда израђује План повлачења и, по процјени, одређује адекватну пратњу лица приликом повратка у земљу. Уз пратњу се шаље и до тада прикупљена документација о почињеном кривичном дјелу, која се предаје надлежном органу Министарства одбране.
(5) У свим потребним случајевима притварање припадника контингента се врши у просторији за задржавање организатора операције подршке миру.

Члан 56.

(Повређивање, рањавање, теже обољење или погибија трећих лица)

(1) Ванредним догађајем се сматра и повређивање, рањавање или погибија трећих лица за вријеме извршења операције подршке миру и других активности у иностранству за које је, наводно, одговоран припадник Министарства одбране и Оружаних снага.
(2) Начелник Заједничког штаба извјештава министра одбране о околностима повређивања, рањавања или погибије трећих лица за које је, наводно, одговоран припадник Министарства одбране и Оружаних снага.
(3) Ако је повређивање, рањавање или погибија трећих лица наступило као посљедица поступка припадника Министарства одбране и Оружаних снага који је био у складу са одобреним Правилима ангажовања, поступак се своди на извјештавање до министра одбране.
(4) Ако припадник Министарства одбране и Оружаних снага није поступио у складу са одобреним Правилима ангажовања, при чему је дошло до повређивања, рањавања или погибије трећих лица, поступак је исти као и за ванредни догађај, када постоји основ сумње да је учињено кривично дјело.

Члан 57.

(Настанак веће материјалне штете)

(1) Командант-шеф контингента, командир контингента/ командир јединице предузима потребне мјере из своје надлежности и линијом командовања извјештава Заједнички штаб о настанку веће материјалне штете.
(2) Предузимање мјера врши се у складу са уговором о међусобним правима и обавезама за вријеме учешћа у активностима из члана 5. овог Правилника.
(3) Заједнички штаб је одговоран за предузимање даљњих мјера у случају овог ванредног догађаја, у складу са важећим Правилником о поступку за накнаду материјалне штете у Оружаним снагама. Неопходну подршку дају Генерални инспекторат, Сектор за набавку и логистику и Сектор за финансије и буџет.

Члан 58.

(Прекид комуникација са контингентом)

(1) Заједнички штаб је одговоран за стално функционисање комуникација са припадницима Министарства одбране и Оружаних снага у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству. У случају прекида комуникације, одмах се извјештава Министарство одбране и предузимају све потребне радње и поступци да се исте што прије успоставе.
(2) У току поновног успостављања комуникације, установљавају се узроци прекида комуникације, те у потпуном извјештају, начелник Заједничког штаба доставља

информацију министру одбране о разлогу прекида комуникације и предузетим мјерама.

Члан 59.
(Епидемије)

(1) Епидемијом, као ванредним догађајем, сматра се свако заразно обољење које је, у исто вријеме, захватило критичан број контингента који доводи у питање извршење операције подршке миру или друге активности у иностранству.
(2) Командант-шеф контингента, командир контингента, командир јединице предузима мјере у подручју операције, користећи капацитете снага организатора и линијом командовања извјештава начелника Заједничка штаба, а он извјештава министра одбране и даље поступа по његовом наређењу.

Члан 60.
(Дезинформације о стању у контингенту)

(1) За сузбијање појава дезинформација о стању у контингенту у подручју операција подршке миру и других активности у иностранству, одговоран је командант-шеф контингента, командир контингента/командир јединице.
(2) За сузбијање појава дезинформација о стању контингента на подручју Босне и Херцеговине одговорна је Канцеларија за односе са јавношћу и Заједнички штаб.
(3) Канцеларија за односе са јавношћу правовремено и истинито информише јавност о свим питањима живота и рада припадника контингента у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, осим питања из домена тајних података.
(4) За правилно и правовремено информисање породица припадника контингента, те демант лажних информација, одговоран је Заједнички штаб.

Члан 61.
(Саобраћајне несреће)

(1) Саобраћајне несреће третирају се као ванредни догађај у сљедећим случајевима:
   a) када је наступила погибија или теже повређивање припадника контингента или трећих лица у саобраћајној несрећи;
   b) ако је претрпљена већа материјална штета настала усљед саобраћајне несреће у којој су учествовали представници контингента, како на средствима Оружаних снага, тако и на средствима трећих лица.
(2) Поступак у случају ванредног догађаја из става (1) тачка а) овог члана је исти, зависно од посљедице, као у члановима 49., 50. или 54. овог Правилника.
(3) Поступак у случају ванредног догађаја из става (1) тачка б) овог члана исти је као у члану 54. овог Правилника.

Члан 62.
(Самовољно напуштање дужности)

(1) Самовољним напуштањем дужности сматра се свако неоправдано одсуство са дужности дуже од 24 часа.
(2) За свако лице које је неоправдано одсутно поступа се као у случају нестанка.
(3) У случају самовољног напуштања дужности, командант-шеф контингента, командир контингента, командир јединице предузима законске мјере из своје надлежности и линијом командовања извјештава Заједнички штаб.
(4) Заједнички штаб је одговоран за процедуру отклањања посљедица ванредног догађаја.
(5) Организационе јединице Министарства одбране, по захтјеву Заједничког штаба, пружају сву неопходну помоћ у отклањању посљедица овог ванредног догађаја.

ГЛАВА XII - ПРЕЛАЗНЕ И ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 63.
(Прелазне одредбе)

Поступак избора и упућивања у операције подршке миру и друге активности у иностранству који је започет по одредбама Правилника, број 07-02-3-1454/15 од 22.04.2015. године, завршиће се по истом.

Члан 64.
(Завршне одредбе)

(1) Овај Правилник ступа на снагу даном доношења и објавиће се у "Службеном гласнику БиХ".
(2) Даном ступања на снагу овог Правилника, ставља се ван снаге Правилник о учешћу припадника Министарства одбране и Оружаних снага Босне и Херцеговине у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, број 07-02-3-1454/15 од 22.04.2015. године и Упутство о поступању у случају нестанка или заробљавања припадника Министарства одбране и Оружаних снага Босне и Херцеговине у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству, број 08-02-2-4454/10 од 11.10.2010. године.

Члан 65.
(Прилози Правилника)

Саставни дио овог Правилника су сљедећи прилози:

Прилог број 1: Први извјештај о ванредном догађају

Линија 1.	врста извјештаја о настрадалом
Линија 2.	врста губитка
Линија 3.	статус губитка
Линија 4.	категорија појединца
Линија 5.	идентификациони број у Оружаним снагама
Линија 6.	име, име оца и презиме
Линија 7.	пол (м/ж)
Линија 8.	чин/ранг
Линија 9.	јединица постављења
Линија 10.	датум/вријеме догађаја
Линија 11.	околности
Линија 12.	снаге које су нанијеле губитак

Прилог број 2: Потпуни извјештај о ванредном догађају

01. Врста извјештаја о губицима:	(први, допунски, промјена стања, напредни)
02. Врста губитака:	(непријатељски, не-непријатељски)
03. Стање губитака:	(умрли, нестали, заробљени, тешко повријеђени)
04. Број извјештаја:	(наредно нумерисање, врста извјештаја)
05. Претходни статус извјештаја:	(исти као тачка 3. првог извјештаја ако стање није промијењено)
06. Претходна врста извјештаја:	(извјештај уписан у тачку 4. првог извјештаја)
07. Категорија појединца:	(војно лице, цивилно лице)
08. Идентификациони број у Оружаним снагама:	(ЈМБ лица)
09. Име и презиме:	(име, име родитеља и презиме лица)
10. Пол:	м/ж
11. Етничка припадност:	(Бошњак, Србин, Хрват, остали)
12. Датум/мјесто рођења:	(ДДММГГГГ/мјесто и земља рођења)
13. Чин/ранг:	(навести званичну скраћеницу или чин)
14. Компонента:	(активна служба, резервна служба)
15. Додијељена јединица:	(организација лица до нивоа чете)

16. Дужност/Специјалност:	(дужност/војноевиденциона специјалност)
17. Адреса становања:	(мјесто и адреса)
18. Идентификација запосленог:	(ако је цивилни запосленик име и адреса)
19. Обавијестити сљедећег сродника:	(пуно име и презиме, сродство, адреса, број телефона)
20. Сљедећи сродник већ обавијештен:	(ДА/НЕ) попуњава надлежна команда
21. Датуми података у ванредним ситуацијама:	(датуми када је особа завршила податке у ванредним ситуацијама или преглед)
22. Учешће превозних средстава:	(никакво, ваздушно, копнено, морско, итд.)
23. Врста превозног средства:	(авион, ауто, брод, аутобус, оклопни транспортер, тенк, воз, итд.)
24. Власништво превозног средства:	(Министарство одбране, комерцијално, приватно возило, итд.)
25. Позиција укрцавања:	(уписати позицију укрцавања лица у возило)
26. Статус дужности:	(на дужности, на одсуству, није на дужности, хоспитализован, итд.)
27. Датум/вријеме догађаја:	(ДДММГГГГ и тачно вријеме)
28. Мјесто догађаја:	(град/држава)
29. Активност:	(конкретна активност лица у вријеме догађаја)
30. Околности:	(дати што више чињеница и информација)
31. Снаге које су нанијеле губитке:	(непријатељ, Оружане снаге, непознато).

Прилог број 3: Медицинска евакуација у државу утврђену планом евакуације

Линија 1. име:

Линија 2. презиме:

Линија 3. пол:

Линија 4. чин/ранг:

Линија 5. датум рођења:

Линија 6. мјесто рођења:

Линија 7. датум и мјесто уласка у државу утврђену планом евакуације:

Линија 8. датум и мјесто изласка из државе утврђене планом евакуације:

Линија 9. начин транспорта (средство превожења).

Прилог број 4: Питања за ванредни извјештај су сљедећа:

1) Учесници у ванредном догађају.
2) Опис ванредног догађаја.
3) Предузете мјере од стране организатора.
4) Приједлог мјера.

Број 07-02-3- 2879-63/19
06. јула 2022. године
Сарајево

Министар
Др **Сифет Поџић**, с. р.

Na osnovu člana 13. stav (1), tačka o) i aa), člana 15. tačka a) Zakona o odbrani Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 88/05), člana 19. Zakona o učešću pripadnika Oružanih snaga, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika Ministarstva odbrane u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu ("Službeni glasnik BiH", broj 14/05) i člana 61. stav (2) Zakona o upravi ("Službeni glasnik BiH", broj 32/02, 102/09 i 72/17), ministar odbrane Bosne i Hercegovine donosi

PRAVILNIK
O UČEŠĆU PRIPADNIKA ORUŽANIH SNAGA BOSNE I HERCEGOVINE, DRŽAVNIH SLUŽBENIKA I DRUGIH ZAPOSLENIKA MINISTARSTVA ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE U OPERACIJAMA PODRŠKE MIRU I DRUGIM AKTIVNOSTIMA U INOZEMSTVU

POGLAVLJE I - OPĆE ODREDBE

Član 1.
(Predmet Pravilnika)

Pravilnikom o učešću pripadnika Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, državnih službenika i drugih zaposlenika Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu (u daljnjem tekstu: Pravilnik) propisuju se nadležnosti, odgovornosti i postupci organizacijskih jedinica Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Ministarstvo odbrane) i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Oružane snage) u postupku pripreme, upućivanja, izvršenja, posjeta, povratka, vanrednih događaja, povlačenja, te prava, obaveze i odgovornosti pripadnika Oružanih snaga, državnih službenika i drugih zaposlenika Ministarstva odbrane u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

Član 2.
(Primjena Pravilnika)

Pravilnik se primjenjuje u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama radi pravovremenog preduzimanja planskih aktivnosti i postupaka u pripremi, upućivanju, izvršenju i povratku iz operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu, te izvještavanja u toku i po završetku operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu.

Član 3.
(Rodna ravnopravnost)

U definiranju spola i ravnopravnosti spolova primjenjuju se odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova. Izrazi koji su dati u jednom gramatičkom rodu, bez diskriminacije se odnose i na muškarce i na žene. U označavanju funkcija, zvanja i titula upotrebljava se rodno osjetljiv jezik.

Član 4.
(Definicije)

U smislu ovog Pravilnika, korišteni pojmovi imaju sljedeće značenje:

a) **Pripadnici Ministarstva odbrane** su: državni službenici i zaposlenici, uključujući profesionalna vojna lica na službi u Ministarstvu odbrane.
b) **Pripadnici Oružanih snaga** su: vojna lica, civilna lica na službi u Oružanim snagama, kadeti i kandidati na obuci.
c) **Državni službenici i zaposlenici** su lica na koja se primjenjuju odredbe Zakona o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 19/02, 35/03, 4/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 2/06, 32/07, 43/09, 8/10, 40/12 i 93/17) i Zakona o radu u institucijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 26/04, 7/05, 48/05, 60/10, 32/13 i 93/17).
d) **Vojna lica** su profesionalna vojna lica (vojnici, podoficiri, oficiri i generali) i lica u rezervnom sastavu (rezervni vojnici, rezervni podoficiri, rezervni oficiri i rezervni generali) dok su na službi.
e) **Civilna lica na službi u Oružanim snagama** su zaposlenici na koja se primjenjuju odredbe Zakona o radu u institucijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 26/04, 7/05, 48/05, 60/10, 32/13 i 93/17).

f) **Kadeti** su lica koja se u stručnim vojnim školama i akademijama obrazuju za profesionalnu vojnu službu u Oružanim snagama.

g) **Kandidati na obuci** su lica upućena na vojnu obuku u skladu sa Zakonom o službi u Oružanim snagama.

h) **Kontingent** je jedna ili više grupa odnosno timova, državnih službenika, zaposlenika, vojnih, civilnih lica i/ili jedinica Oružanih snaga, formacijskog ili privremenog sastava, koji se upućuju u istu operaciju podrške miru ili drugu aktivnost u inozemstvu.

i) **Jedinica privremenog sastava** je jedinica koja je formirana po privremenoj organizacijsko formacijskoj strukturi, odobrenoj od ministra odbrane Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: ministar odbrane) za potrebe izvršenja zadataka u konkretnoj operaciji podrške miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu.

j) **Komandant-šef misije** je osoba koju je predložio mjerodavni autoritet (ministar odbrane), prihvatila i potvrdila nadležna organizacija, imenovalo Predsjedništvo Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Predsjedništvo BiH) i koja ima odgovornost za uspješno izvršenje misije koristeći se dodijeljenim snagama.

k) **Komandant-šef kontingenta** se određuje u konkretnoj operaciji podrške miru gdje je razmješteno dvije ili više jedinica Oružanih snaga. Ako je samo jedna jedinica, komandant-šef kontingenta je komandant-šef/komandir te jedinice. Imenuje ga ministar odbrane na prijedlog načelnika Zajedničkog štaba (u daljnjem tekstu: načelnik Zajedničkog štaba).

l) **Komandir kontingenta/dijela kontingenta** se određuje u operacijama podrške miru gdje učestvuje najmanje grupa ili tim pripadnika Oružanih snaga. Imenuje ga ministar odbrane na prijedlog načelnika Zajedničkog štaba.

m) **Nacionalni predstavnik** se određuje u operaciji podrške miru, u kojoj je kontingent Oružanih snaga razmješten u više grupa na odvojenim lokacijama i gdje je nadležnost operativne kontrole delegirana nadležnim komandama u misiji. Imenuje ga ministar odbrane na prijedlog načelnika Zajedničkog štaba.

n) **Komandir jedinice privremenog sastava** je vojno lice određenog čina, imenovano na dužnost komandira jedinice za vrijeme trajanja priprema i učešća jedinice u određenoj operaciji podrške miru. Imenuje ga ministar odbrane na prijedlog načelnika Zajedničkog štaba.

o) **Oficir za vezu** je imenovani oficir Oružanih snaga, čiji zadatak je razmjena informacija između Ministarstva odbrane / Oružanih snaga i nadležnih komandi po pitanjima priprema, organizacije upućivanja i učešća Oružanih snaga u operacijama podrške miru. Imenuje ga ministar odbrane na prijedlog načelnika Zajedničkog štaba.

p) **Pripadnik BiH kontingenta** je pripadnik Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

q) **Način učešća u operacijama podrške miru** podrazumijeva jedan od modela učešća za koji se opredjeljuje u početnoj fazi razmatranja i planiranja učešća u operacijama podrške miru. U operacijama podrške miru učešće je moguće samostalno u sastavu određene međunarodne organizacije, bilateralno/ multilateralno pod operativnom kontrolom oružanih snaga druge države kao vodeće nacije, kao potencijalni/ operativni partner ili na eventualno, drugi sporazumno dogovoreni i Zakonom definiran način.

r) **Organizator operacije podrške miru** je međunarodna organizacija pod čijim se okriljem provodi određena operacija podrške miru ili druga aktivnost u inozemstvu.

s) **Vodeća nacija u operaciji podrške miru** je država u sastavu čijih oružanih snaga, u određenoj operaciji podrške miru, učestvuju i pripadnici BiH kontingenta, a prava i obaveze sa istom definiraju se posebnim memorandumom ili tehničkim sporazumom.

t) **Zona odgovornosti** je geografsko područje dodijeljeno nadležnom komandantu-šefu organizatora operacije podrške miru.

u) **Područje operacije** je prostor u okviru područja u kojem se izvode zajedničke operacije, definiran od komandanta-šefa zajedničkih snaga, za izvođenje specifičnih vojnih aktivnosti.

v) **Obrazložena inicijativa** je inicijalni dokument koji Ministarstvo odbrane putem Vijeća ministara BiH dostavlja Predsjedništvu Bosne i Hercegovine, u kojem se obrazlaže i iskazuje spremnost i namjera za učešće u određenoj operaciji podrške miru.

w) **Ocjena opravdanosti** je dokument koji Ministarstvo odbrane na osnovu člana 13. Zakona o odbrani izrađuje i dostavlja Vijeću ministara BiH za konkretnu operaciju podrške miru.

x) **Nacionalna izjava** je dokument koji odobrava ministar odbrane, kojim se prezentira i potvrđuje nivo učešća u operacijama podrške miru za tekuću i narednu godinu.

y) **Operativna komanda (OPCOM)** je autoritet (ovlaštenje) dodijeljen komandantu-šefu za dodijeljenu misiju ili zadatke potčinjenim komandantima-šefovima za razmještanje jedinica, preraspodjelu snaga i za zadržavanje ili delegiranje operativne i/ili taktičke kontrole, kako mu se čini prikladno. (Ovo ovlaštenje ne uključuje odgovornost za administrativne poslove).

z) **Operativna kontrola (OPCON)** je ovlaštenje delegirano na komandanta-šefa za usmjeravanje dodijeljenih snaga radi izvršavanja specifičnih misija ili zadataka koji su obično ograničeni funkcijom, vremenom ili lokacijom, za razmještanje dodijeljenih jedinica i za zadržavanje ili dodjeljivanje taktičke kontrole nad jedinicama. Operativna kontrola ne uključuje ovlaštenje za odvojenu upotrebu dijelova jedinica na koje se ovo odnosi. Isto tako, operativna kontrola sama po sebi ne uključuje administrativnu ili logističku kontrolu.

aa) **Obavještajni ciklus** sačinjavaju faze planiranja, pripreme, prikupljanja, obrade i distribucije obavještajnih podataka uz tri opća zadatka koji se provode u svim fazama: analiza, distribucija i procjena.

bb) **Vjerska služba** podrazumijeva vojno muftijstvo, katoličko dušobrižništvo i pravoslavno dušebrižništvo u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama.

cc) **Odluka o učešću** je akt Predsjedništva BiH ili ministra odbrane kojim se odobrava angažiranje u aktivnostima iz člana 5. ovog Pravilnika.

dd) **Naredba o upućivanju** je akt ministra odbrane kojom se vrši upućivanje pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u izvršenje aktivnosti iz člana 5. ovog Pravilnika.

POGLAVLJE II - VRSTE OPERACIJA PODRŠKE MIRU I DRUGIH AKTIVNOSTI U INOZEMSTVU I NADLEŽNOST ZA DONOŠENJE ODLUKA I NAREDBI

Član 5.

(Vrste operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu)

U smislu odredbi Zakona o učešću pripadnika Oružanih snaga, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu (u daljnjem tekstu: Zakon), operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu podrazumijevaju:

a) Operacije sprječavanja sukoba:
   1) posmatračke misije;
   2) preventivno raspoređivanje snaga;
   3) obuku za operacije podrške miru.
b) Operacije očuvanja mira:
   1) nadgledanje primirja i prekida vatre;
   2) razdvajanje snaga;
   3) razoružanje i demobilizacija.
c) Operacije uspostavljanja, provođenja i izgradnje mira:
   1) kontrola provođenja embarga i sankcija;
   2) zaštita ljudskih prava;
   3) vojna pomoć civilnim vlastima;
   4) stvaranje sigurnog okruženja za provođenje humanitarnih operacija.
d) Učešće u aktivnostima međunarodnih sigurnosnih i odbrambenih organizacija, kojima je Bosna i Hercegovina pristupila na osnovu međunarodnih ugovora, a koje ne podrazumijeva aktivnosti iz tačke a), b), c) i g) ovog člana.
e) Humanitarne operacije kao samostalne operacije u slučaju prirodnih, tehničko-tehnoloških ili ekoloških nesreća.
f) Učešće u vojnim vježbama i obuci na osnovu međudržavnih ugovora.
g) Otklanjanje posljedica terorističkih napada.

Član 6.

(Nadležnosti za donošenje odluke)

(1) Odluku o učešću/povlačenju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz člana 5. tačke a), b), c) i g) ovog Pravilnika, donosi Predsjedništvo BiH, koju razmatra i potvrđuje Parlamentarna skupština BiH u roku od 60 dana.
(2) Ukoliko Parlamentarna skupština BiH ne potvrdi odluku Predsjedništva BiH u datom roku, obustavljaju se sve aktivnosti i radnje na njenom provođenju.
(3) Predsjedništvo BiH donosi odluku o učešću kontingenta, jedinice, grupe ili pojedinca u operaciji podrške miru i kada dođe do promjena koje se razlikuju u odnosu na odredbe iz prethodno donesene odluke, a na osnovu prethodno pribavljene Ocjene opravdanosti od Vijeća ministara BiH.
(4) Odluku o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz člana 5. tačke d), e) i f) ovoga Pravilnika, donosi ministar odbrane.
(5) Prije donošenja odluke o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u inozemstvu radi učešća u aktivnostima iz člana 5. tačka d) ovog Pravilnika, ministar odbrane pribavlja odobrenje Predsjedništva BiH za učešće u svakoj konkretnoj aktivnosti.
(6) O donošenju odluke o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz člana 5. tačka e) ovog Pravilnika, ministar odbrane odmah izvještava Vijeće ministara BiH, Predsjedništvo BiH i Parlamentarnu skupštinu BiH. Ako Predsjedništvo BiH i Parlamentarna skupština BiH ne odobre aktivnosti u roku od 30 dana od dana donošenja odluke, ministar odbrane donosi naredbu o trenutnom povlačenju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u Bosnu i Hercegovinu.
(7) Odluku o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz člana 5. tačka f) ovog Pravilnika, ministar odbrane donosi na osnovu Godišnjeg plana vježbi i obuke pripadnika i jedinica Oružanih snaga u inozemstvu.
(8) Ministar odbrane do 15. septembra tekuće godine upoznaje Vijeće ministara BiH sa Godišnjim planom vježbi i obuke pripadnika i jedinica Oružanih snaga u inozemstvu za sljedeću kalendarsku godinu, te neodgodivo upućuje informaciju o Godišnjem planu vježbi i obuke pripadnika i jedinica Oružanih snaga u inozemstvu, Parlamentarnoj skupštini BiH i Predsjedništvu BiH.

Član 7.

(Obrazložena inicijativa)

(1) Ministarstvo odbrane će u slučaju ukazane potrebe, u koordinaciji sa Zajedničkim štabom, prema Vijeću ministara BiH uputiti prijedlog obrazložene inicijative u kojoj se iskazuje spremnost i namjera za učešćem u aktivnostima iz člana 5. tačke a), b), c) i g) ovog Pravilnika, radi odlučivanja i donošenja odluke o upućivanju prijedloga Predsjedništvu BiH, a u skladu sa članom 4. stav (3) Zakona.
(2) Obrazložena inicijativa sadrži, načelno, sljedeće informacije:
   a) način učešća u operaciji podrške miru;
   b) situacija u misiji;
   c) misija i zadaci;
   d) operativna spremnost za učešće u aktivnostima iz člana 5. tačke a), b), c) i g) ovog Pravilnika;
   e) podrška učešća u aktivnostima iz člana 5. tačke a), b), c) i g) ovog Pravilnika (personalna, logistička, finansijska, telekomunikacijska);
   f) prijedlog ministra odbrane.

Član 8.

(Ocjena opravdanosti)

(1) Ocjena opravdanosti se izrađuje na osnovu i u skladu sa članom 4. Zakona i sadrži:
   a) vanjsko-političke aspekte;
   b) pravne aspekte;
   c) sigurnosne aspekte;
   d) odbrambene aspekte i
   e) finansijske aspekte.
(2) Ministarstvo odbrane izrađuje odbrambeni aspekt, te prikuplja i objedinjava ostale aspekte iz dokumenta Ocjena opravdanosti i kao finalni prijedlog, isti dostavlja Vijeću ministara BiH za konkretnu operaciju podrške miru.

Član 9.

(Prijedlog odluke Predsjedništva BiH)

Ministarstvo odbrane priprema prijedlog odluke Predsjedništva BiH o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koja načelno sadrži:

a) način učešća u operaciji podrške miru;
b) vrstu operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
c) veličinu jedinice ili kontigenta;
d) misiju;
e) zonu odgovornosti;
f) ograničenja jedinice ili kontingenta;
g) vrijeme angažiranja jedinice ili kontingenta po rotaciji u operaciji podrške miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu;
h) prenos nadležnosti operativne kontrole;
i) druga pitanja koja su bitna za učešće pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operaciji podrške miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu.

Član 10.
(Odluka i naredba ministra odbrane)

(1) Ministar odbrane, na prijedlog Zajedničkog štaba, donosi odluku o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga iz člana 6. stav (4) ovog Pravilnika koja, načelno, sadrži:
a) vrstu aktivnosti u inozemstvu;
b) veličinu jedinice;
c) misiju;
d) zonu odgovornosti;
e) ograničenja jedinice;
f) vrijeme angažiranja jedinice u inozemstvu;
g) prenos nadležnosti operativne kontrole;
h) druga pitanja koja su bitna za učešće pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnosti u inozemstvu.

(2) Ministarstvo odbrane, na osnovu odluke Predsjedništva BiH iz člana 6. stav (1) i stav (3) i odluke ministra odbrane iz člana 6. stava (4) ovog Pravilnika, izrađuje naredbe o upućivanju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnosti iz člana 5. ovog Pravilnika.

(3) Naredba ministra odbrane o upućivanju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, načelno, sadrži:
a) vrstu operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
b) jedinicu ili kontingent koji se upućuje;
c) vrijeme angažiranja jedinice ili kontingenta po rotaciji u operaciji podrške miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu;
d) područje operacija;
e) misiju;
f) ograničenja;
g) zadatke organizacijskih jedinica Ministarstva odbrane i Zajedničkog štaba;
h) aktivnosti na smjeni rotacija;
i) izvještavanje;
j) druga pitanja koja su bitna za učešće pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operaciji podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

POGLAVLJE III - NADLEŽNOSTI I ODGOVORNOSTI ORGANIZACIJSKIH JEDINICA MINISTARSTVA ODBRANE I ZAJEDNIČKOG ŠTABA

Član 11.
(Nadležnosti i međusobna koordinacija)

U skladu sa funkcionalnim nadležnostima, organizacijske jedinice Ministarstva odbrane i Zajednički štab, u međusobnoj koordinaciji, preduzimaju potrebne aktivnosti u cilju pravovremene pripreme, upućivanja, izvršenja i povratka pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga iz operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu.

Član 12.
(Sekretar ministarstva)

Sekretar ministarstva ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:
a) Koordinira sve aktivnosti u izradi prijedloga za donošenje relevantnih odluka Predsjedništva BiH o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.
b) Prati realizaciju odluka Predsjedništva BiH o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu i aktivnostima na pripremi i realizaciji odgovarajućih odluka i naređenja iz nadležnosti Ministarstva odbrane.

Član 13.
(Generalni inspektorat)

Generalni inspektorat ima nadležnosti da pruža stručnu pomoć i prati aktivnosti Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koje se odnose na izbor i pripreme kandidata za upućivanje, izvršenje operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu, te preduzima radnje iz svoje nadležnosti, u skladu sa Uputstvom za rad generalnog inspektorata Ministarstva odbrane i inspektora u Oružanim snagama.

Član 14.
(Nadležnosti Sektora za politiku i planove)

Sektor za politiku i planove ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:
a) izrađuje prijedlog odluka Predsjedništva BiH o učešću i povlačenju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u i iz operacija podrške miru iz člana 5. tačke a), b), c) i g) ovog Pravilnika;
b) izrađuje prijedlog odluke Predsjedništva BiH o imenovanju komandanta-šefa misije;
c) izrađuje odluku ministra odbrane o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz člana 5. tačka e) ovoga Pravilnika;
d) izrađuje izvještaj ministra odbrane o donošenju odluke iz člana 5. ovog pravilnika, tačka e) za Vijeće ministara BiH, Predsjedništvo BiH i Parlamentarnu skupštinu BiH;
e) na prijedlog Zajedničkog štaba, priprema prijedlog odluke ministra odbrane o organizacijsko-formacijskoj strukturi, personalnoj i materijalnoj formaciji jedinica privremenog sastava koje se upućuju u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
f) na prijedlog Zajedničkog štaba, priprema prijedlog odluke ministra odbrane o izboru jedinice koja se upućuje u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, iz člana 25. stav (2) ovog Pravilnika;
g) izrađuje naredbu ministra odbrane o početku pripremnih radnji za upućivanje pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
h) izrađuje naredbu ministra odbrane o upućivanju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za aktivnosti iz člana 5. tačke a), b), c) i g) ovog Pravilnika, a na osnovu prijedloga Zajedničkog štaba i izvještaja o spremnosti za učešće u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
i) izrađuje naredbu ministra odbrane o povlačenju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga iz operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
j) učestvuje u definiranju misije u saradnji sa Zajedničkim štabom;
k) provodi procedure odobravanja Trogodišnjeg plana posjeta pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru;
l) učestvuje u izradi inicijativa, izvještaja, informacija i prijedloga, vezano za pripreme i učešće u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
m) inicira i prati donošenje potrebnih planova, odluka, naređenja i drugih dokumenata potrebnih za pravovremeno izvršenje pripremnih radnji za upućivanje pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
n) u saradnji sa nadležnim organizacijskim jedinicama Ministarstva odbrane i Zajedničkim štabom, analizira realizaciju Trogodišnjeg plana učešća u operacijama

podrške miru, opravdanost učešća pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru, te predlaže ministru odbrane nivo učešća u operacijama podrške miru;

o) izrađuje izvještaj o vanrednom događaju u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu za Predsjedništvo BiH;

p) izrađuje prilog "O karakteru misije ili aktivnosti" za šestomjesečni izvještaj o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

q) učestvuje u obavljanju poslova praćenja, koordiniranja i formuliranja zahtjeva organizacijskih jedinica Ministarstva odbrane i Zajedničkog štaba u izradi prijedloga, procjena i planova za podršku izvršenja operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

r) prati izvršenje operacija podrške miru kroz redovne i vanredne izvještaje o izvršenju operacije podrške miru, dostavljene od Zajedničkog štaba;

s) učestvuje u izradi prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

t) predlaže Pravila angažiranja (ukoliko ista nisu definirana) ili ograničenja na Pravila angažiranja u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

u) regulira procedure vanrednog izvještavanja Ministarstva odbrane i načelnika Zajedničkog štaba o učešću u operacijama podrške miru.

Član 15.

(Nadležnosti i odgovornosti Sektora za međunarodnu saradnju)

Sektor za međunarodnu saradnju ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) Izrađuje obrazloženu inicijativu sa prijedlogom za učešće pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz člana 5. tačke a), b), c) i g) ovog Pravilnika, te upoznaje organizacijske jedinice Ministarstva odbrane i Zajednički štab o statusu iste;

b) u skladu sa zaključcima Predsjedništva BiH, u saradnji sa Zajedničkim štabom i ministarstvima Vijeća ministara BiH priprema Ocjenu opravdanosti učešća pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz člana 5. tačke a), b), c) i g) ovog Pravilnika, radi dostavljanja iste Predsjedništvu BiH;

c) izrađuje odluku ministra odbrane o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz člana 5. tačka d) i tačka f) ovoga Pravilnika;

d) obavlja poslove praćenja, koordiniranja i formuliranja zahtjeva organizacijskih jedinica Ministarstva odbrane i Zajedničkog štaba u izradi prijedloga, procjena i planova za podršku izvršenja operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

e) posreduje u pružanju diplomatske i pravne pomoći pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u toku izvršenja operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

f) preduzima mjere iz nadležnosti Ministarstva odbrane za sagledavanje međunarodnih aspekata operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu i inicira donošenje potrebnih dokumenata;

g) na prijedlog organizacijskih jedinica Ministarstva odbrane, Zajedničkog štaba, određene međunarodne organizacije ili zemlje partnera, realizira propisane procedure za zaključivanje međunarodnih sporazuma i ugovora vezanih za operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

h) ostvaruje koordinaciju i korespodenciju sa domaćim, inozemnim i međunarodnim institucijama i organizacijama, radi osiguranja učešća u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

i) vrši najavu nadležnim graničnim i carinskim službama Bosne i Hercegovine privremenog izvoza i uvoza naoružanja i vojne opreme prilikom upućivanja i povratka iz operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

j) ostvaruje koordinaciju i korespodenciju sa domaćim, inozemnim i međunarodnim institucijama i organizacijama, po pitanjima najava prevoza, prelaska granice, tranzita i boravka pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u inozemstvu, radi učešća u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

k) obavlja poslove iz oblasti međunarodne saradnje, te koordinira aktivnosti sa NATO-om, EU, UN-om, Misijom Bosne i Hercegovine pri NATO-u i Misijom Bosne i Hercegovine pri UN-u, a u cilju podrške učešća pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

l) u saradnji sa organizacijskim jedinicama Ministarstva odbrane, Zajedničkim štabom i ministarstvima Vijeća ministara BiH, izrađuje objedinjeni šestomjesečni izvještaj o učešću pripadnika Oružanih snaga, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, koji Ministarstvo odbrane dostavlja Vijeću ministara BiH, Predsjedništvu BiH i Parlamentarnoj skupštini BiH;

m) predlaže predstavnika Sektora za člana Interresorne grupe Vijeća ministara BiH za izradu šestomjesečnog izvještaja o učešću pripadnika Oružanih snaga, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenika u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

n) u saradnji sa Sektorom za politiku i planove i Zajedničkim štabom, izrađuje Godišnji plan obuke i vježbi pripadnika i jedinica Oružanih snaga u inozemstvu za narednu kalendarsku godinu;

o) dostavlja podatke Uredu za odnose sa javnošću u vezi učešća pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, radi ažuriranja "WEB" stranice Ministarstva odbrane, te ostalih informativnih (elektronskih i štampanih) publikacija koje se izrađuju u skladu sa propisima koji uređuju odnose sa javnošću;

p) učestvuje u izradi prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

q) provodi procedure odobravanja planova učešća Oružanih snaga u operacijama podrške miru, nacionalnih izjava za učešće u operacijama podrške miru za tekuću i narednu godinu i prenos nadležnosti operativne kontrole (OPCON) u operacijama podrške miru.

Član 16.

(Nadležnosti i odgovornosti Sektora za obavještajno-sigurnosne poslove)

Sektor za obavještajno-sigurnosne poslove ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) vrši vojnoobavještajnu podršku u toku priprema i izvršenja operacije podrške miru kroz realizaciju "Obavještajnog ciklusa", te u tu svrhu uspostavlja saradnju i ostvaruje koordinaciju sa nadležnim institucijama u Bosni i Hercegovini i komplementarnim institucijama u inozemstvu;
b) vrši analizu i obradu prikupljenih obavještajnih podataka, izrađuje analitičke produkte i dostavlja ih donosiocima odluka o upotrebi Oružanih snaga u sistemu komande i kontrole, te u potrebnom obimu razmjenjuje obavještajne podatke sa nadležnim institucijama u Bosni i Hercegovini i komplementarnim institucijama u inozemstvu;
c) prati, analizira, vrši obradu i distribuciju podataka dobijenih kroz izvještaje i druge analitičke dokumente vezane za operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
d) u toku pripreme kontingenta za upućivanje u operaciju podrške miru i drugu aktivnost u inozemstvu, tokom izvršenja i neposredno nakon završetka konkretne operacije podrške miru u inozemstvu, vrši prikupljanje potrebnih obavještajnih podataka iz svih izvora prikupljanja, uključujući komplementarne institucije u inozemstvu i podatke iz sistema vojnog obavještavanja organizatora operacije podrške miru, izrađuje obavještajne produkte i iste distribuira donosiocima odluka;
e) u saradnji sa Obavještajno-sigurnosnom agencijom BiH i vojnoobavještajnim rodom izrađuje planove i organizira mjere protivobavještajne zaštite pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u svim fazama operacije podrške miru;
f) u saradnji sa Obavještajno-sigurnosnom agencijom BiH osigurava izvršenje sigurnosnih provjera kandidata za učešće u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
g) po potrebi, učestvuje u procesu koordinacije aktivnosti vezanih za zaključivanje i realizaciju sigurnosnih sporazuma iz domena svojih nadležnosti;
h) u saradnji sa Ministarstvom sigurnosti BiH osigurava izdavanje sigurnosnih dozvola i potvrda za pristup tajnim podacima drugih država, međunarodnih i regionalnih organizacija za učesnike operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
i) kroz analizu izvještaja i drugih analitičkih produkata prati vojno-obavještajnu situaciju na područjima izvršenja operacija podrške miru, te ministru odbrane predlaže adekvatne mjere;
j) neprekidno provodi aktivnosti na praćenju stanja u područjima izvršenja operacije podrške miru pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u kojima je pogoršana sigurnosna situacija po pripadnike kontingenta;
k) u saradnji sa Obavještajno-sigurnosnom agencijom BiH, vojnoobavještajnim rodom i drugim komplementarnim službama, prikuplja, obrađuje i distribuira sigurnosne informacije od značaja za učešće i tokom učešća u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
l) ostvaruje saradnju sa agencijama za provođenje zakona i institucijama sigurnosti Bosne i Hercegovine radi provođenja mjera sigurnosne zaštite aktivnosti pripreme, upućivanja, učešća i povratka iz operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
m) u saradnji sa nadležnim institucijama u Bosni i Hercegovini i komplementarnim institucijama u inozemstvu preduzima intenzivne mjere i aktivnosti u svrhu prikupljanja obavještajnih podataka u slučaju vanrednog događaja nestanka ili zarobljavanja pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u zemlji izvršenja operacija podrške miru;
n) u slučaju nedostatka mehanizma institucionalne vojnoobavještajne saradnje sa komplementarnim institucijama u inozemstvu, po odobrenju ministra odbrane, koristi druge načine saradnje kroz diplomatsku mrežu Bosne i Hercegovine;
o) kroz prikupljanje obavještajnih podataka iz svih izvora, prijem i analizu dostavljenih izvještaja i obavještajnih produkata, prati izvršenje operacija podrške miru sa težištem na elemente sigurnosti i zaštite pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
p) učestvuje u pripremi prijedloga odluke Predsjedništva BiH za upućivanje pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, po pitanjima prisutnih rizika;
q) izrađuje prilog "O stanju na terenu" za šestomjesečni izvještaj o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru;
r) na osnovu utvrđene potrebe, u saradnji sa Zajedničkim štabom i Obavještajno-sigurnosnom agencijom BiH, preduzima i realizira mjere i aktivnosti na uspostavi i slanju u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu specijaliziranih obavještajnih timova, kao što su NIC, NIST, HUMINT i drugih specijaliziranih timova i jedinica.

Član 17.

(Nadležnosti i odgovornosti Sektora za komandu, kontrolu i komunikacije, kompjutere i upravljanje informacijama)

Sektor za komandu, kontrolu i komunikacije, kompjutere i upravljanje informacijama, ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) definira komunikacijska i informatička sredstva za potrebe učešća u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
b) definira potrebe za korištenjem radio-frekventnog spektra na osnovu planiranih komunikacijskih sredstava i podnosi zahtjev za odobrenje upotrebe frekvencija nadležnoj komandi – organizatoru operacije podrške miru, najmanje 30 dana prije upućivanja u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
c) planira osiguranje i održava komunikaciju sa pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji učestvuju u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
d) definira potrebe i prijedloge za izvođenje obuke na komunikacijskim i informatičkim sredstvima;
e) planira mjere iz oblasti sigurnosti komunikacija;
f) planira aktivnosti u osiguranju komunikacija sa pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u vanrednim situacijama.

Član 18.

(Nadležnosti i odgovornosti Sektora za upravljanje personalom)

Sektor za upravljanje personalom ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) izrađuje odluku ministra odbrane o formiranju Komisije za izbor pripadnika Oružanih snaga, državnih službenika i drugih zaposlenika Ministarstva odbrane za aktivnosti iz člana 5. tačke a), b), c), d), e) i g) ovog Pravilnika (u daljnjem tekstu Komisija);

b) koordinira radom Komisije i na prijedlog Komisije, za svaku konkretnu misiju, izrađuje naredbu o izboru pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga;
c) izrađuje naredbe ministra odbrane o upućivanju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnosti iz člana 5. tačke d) i f) ovoga Pravilnika;
d) na prijedlog Zajedničkog štaba izrađuje naredbu o izboru pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za popunu jedinice privremenog sastava;
e) na prijedlog Zajedničkog štaba izrađuje Kriterije na osnovu kojih se vrši izbor pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
f) izrađuje naredbu ministra odbrane o imenovanju komandanta-šefa ili komandira kontingenta, nacionalnog predstavnika i oficira za vezu;
g) izrađuje odluku ministra odbrane za upućivanje izabranih kandidata na preduputnu obuku, u zemlji i inozemstvu;
h) organizira potpisivanje ugovora o međusobnim pravima i obavezama između Ministarstva odbrane i pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
i) vrši personalne poslove, vođenje i obradu dokumentacije vezane za statusna pitanja pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji učestvuju u izvršenju operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
j) koordinira realizacijom mjera i aktivnosti u oblasti zaštite mentalnog zdravlja i psihosocijalne asistencije pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga prije, u toku i nakon povratka iz operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
k) u koordinaciji sa Zajedničkim štabom organizira i provodi psihološka ispitivanja u skladu sa Pravilnikom o psihološkim ispitivanjima u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 13/20");
l) učestvuje u izradi prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu.

Član 19.

(Nadležnosti i odgovornosti Sektora za nabavku i logistiku)

Sektor za nabavku i logistiku ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) shodno iskazanom planu potreba (Trogodišnji plan učešća u operacijama podrške miru) i odobrenom Planu nabavke po programu "Operacije kolektivne sigurnosti", osigurava:
   1) ugovaranje nedostajućih sredstava prema odobrenom planu nabavke materijalnih sredstava u skladu sa odobrenom materijalnom formacijom i nedostajućim sredstvima;
   2) ugovaranje osiguranja sa osiguravajućom kućom za pripadnike Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
   3) ugovaranje zdravstvenih pregleda i imunizacije u odlasku/povratku pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu.
b) učestvuje u izradi šestomjesečnog izvještaja o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
c) u saradnji sa Zajedničkim štabom organizira i koordinira medicinsko zbrinjavanje povrijeđenih, ranjenih i oboljelih pripadnika kontingenta;
d) u koordinaciji sa organizacijskim jedinicama Ministarstva odbrane i Zajedničkim štabom organizira prevoz kontingenta prilikom odlaska/povratka i povlačenja iz operacija podrške miru, transporta/evakuacije povrijeđenih, ranjenih, oboljelih, posmrtnih ostataka, ako tehničkim sporazumom ili drugim međunarodnim propisom nije drugačije definirano;
e) učestvuje u izradi prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu.

Član 20.

(Finansiranje, nadležnosti i odgovornosti Sektora za finansije i budžet)

(1) Finansiranje priprema, opremanja, upućivanja i učešća pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u aktivnostima iz člana 5. ovog Pravilnika, vrši se iz budžeta Ministarstva odbrane.
(2) Sektor za finansije i budžet ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:
   a) priprema budžetski zahtjev u kojem iskazuje finansijska sredstva za učešće u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu i finansijske izvještaje u skladu sa propisanim procedurama;
   b) nosilac je izrade prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
   c) osigurava potrebna finansijska sredstva za izvršenje pripremnih radnji, izvođenje obuke, nabavku potrebnih materijalnih sredstava i opreme, te upućivanje, učešće i povratak iz operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
   d) po potrebi, učestvuje u procesu koordinacije aktivnosti vezanih za zaključivanje i realizaciju finansijskih sporazuma iz domena svojih nadležnosti;
   e) koordinira finansijske zahtjeve sa međunarodnim partnerima i partnerima u misiji, a vezano za finansijsku podršku u aktivnostima iz člana 5. ovog Pravilnika;
   f) nosilac je aktivnosti prijema, kontrole i plaćanja faktura po osnovu ugovorenih i odobrenih usluga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
   g) izrađuje prilog "Utrošak novčanih sredstava za misije pojedinačno" za šestomjesečni izvještaj o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru;
   h) osigurava gotova novčana sredstva i bankovne kartice u toku upućivanja, izvršenja i povratka iz operacija podrške miru, u situacijama koje to dozvoljavaju.

Član 21.

(Nadležnosti i odgovornosti Odjeljenja za opće i zajedničke poslove)

Odjeljenje za opće i zajedničke poslove ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) realizira plan protokolarnih aktivnosti prilikom ispraćaja i dočeka pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji učestvuju u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, te organizira

svečanost u skladu sa Pravilnikom o svečanostima i počastima u Oružanim snagama;

b) u koordinaciji sa nadležnim organizacijskim jedinicama Ministarstva odbrane i Zajedničkim štabom, osigurava potrebne vize za pripadnike Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

c) osigurava potrebne vize za članove delegacija Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji će boraviti u zoni operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

d) u koordinaciji sa Zajedničkim štabom osigurava zastavu Bosne i Hercegovine i državnu himnu u tonskom zapisu koje zadužuje komandant-šef/komandir kontingenta;

e) osigurava putno zdravstveno osiguranje pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

f) osigurava izdavanje službenih pasoša sa službenom vizom u dužini trajanja misije za pripadnike Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, koji se upućuju u misije UN-a.

Član 22.

(Nadležnosti i odgovornosti Ureda za odnose sa javnošću)

Ured za odnose sa javnošću ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) vrši medijsku prezentaciju učešća pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

b) po odobrenju ministra odbrane, informira javnost o stanju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

c) redovno ažurira "WEB" stranicu Ministarstva odbrane u vezi učešća pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

d) po odobrenju ministra odbrane informira javnost o vanrednim događajima u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

e) prati i analizira reagiranje javnosti u vezi sa izvršenjem operacija podrške miru i drugih aktivnosti i predlaže mjere iz svoje nadležnosti;

f) u koordinaciji sa Zajedničkim štabom, iz oblasti odnosa sa javnošću, učestvuje u planiranju i realizaciji preduputne obuke pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se upućuju u aktivnosti iz člana 5. ovog Pravilnika;

g) prilikom iznošenja informacija u javnost vodi računa da iste ne narušavaju sigurnost učesnika u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

Član 23.

(Nadležnosti i odgovornosti Zajedničkog štaba)

Zajednički štab ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) vrši procjenu mogućnosti i načina učešća pripadnika i jedinica Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

b) dostavlja prijedloge iz nadležnosti Zajedničkog štaba za izradu dokumenata Obrazložena inicijativa i Ocjena opravdanosti, a prema sadržaju i na način kako je definirano ovim Pravilnikom;

c) ostvaruje potrebnu saradnju sa nadležnom međunarodnom organizacijom, organizatorom operacije podrške miru ili vodećom nacijom u određenoj operaciji podrške miru u sastavu u kojem je planirano učešće;

d) predlaže misiju i Pravila angažiranja u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, za svaku operaciju podrške miru posebno, odnosno predlaže ograničenja na Pravila angažiranja iz Operativnog plana misije za pripadnike Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, za svaku operaciju podrške miru posebno;

e) za potrebe formiranja jedinica privremenog sastava koje se upućuju u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, izrađuje prijedlog organizacijsko-formacijske strukture, personalne i materijalne formacije;

f) za jedinice privremenog sastava, a na prijedlog komandanta Operativne komande ili komandanta Komande za podršku, imenuje nosioca aktivnosti – načelno, jedinicu ranga brigade, shodno specifičnostima misije (član 10. Pravilnika) za popunu, obuku i upućivanje jedinice u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

g) na prijedlog Operativne komande ili Komande za podršku imenuje Komisiju za izbor i popunu, na nivou jedinice koja je određena u skladu sa tačkom f) ovog člana;

h) planira nabavku nedostajućih materijalnih sredstava i finansijska sredstva za potrebe učešća u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, u skladu sa Trogodišnjim planom učešća u operacijama podrške miru;

i) vrši pravovremeno pokretanje procesa sigurnosnih provjera za pripadnike Oružanih snaga koji se planiraju uputiti u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, te za iste dostavlja neophodne podatke Ministarstvu odbrane radi izrade odgovarajućih sigurnosnih dozvola;

j) vrši obavještajno-sigurnosnu pripremu pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga prije upućivanja i nakon povratka iz operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu, u skladu sa standardnim operativnim procedurama;

k) odgovoran je za pripremu i učešće pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;

l) prikuplja prijave pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za učešće u aktivnostima iz člana 5. tačke a), b), c), d), e) i g) ovog Pravilnika, u decembru tekuće godine za narednu godinu, izrađuje liste prijavljenih kandidata za svaku aktivnost pojedinačno i dostavlja ih komisiji na razmatranje;

m) priprema prijedlog odluke ili naredbe ministru odbrane za upućivanje formacijskih jedinica u aktivnosti iz člana 5. ovog Pravilnika;

n) dostavlja prijedlog pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za učešće u aktivnostima iz člana 5. tačka f) ovog Pravilnika;

o) dostavlja prijedlog pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za popunu jedinica privremenog sastava;

p) regulira izradu planova i programa obuke pojedinaca i jedinica, u skladu sa dokumentima Oružanih snaga iz sistema upravljanja obukom, UN, NATO, EU i drugim međunarodnim programima i standardima, zavisno od organizatora operacije podrške miru;

q) organizira i realizira prihvat i medicinsko zbrinjavanje povrijeđenih - ranjenih, te prihvat posmrtnih ostataka poginulih/umrlih pripadnika kontingenta;
r) osigurava izvršenje zdravstvenih pregleda i imunizaciju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za upućivanje u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
s) organizira i provodi psihološka ispitivanja u skladu sa Pravilnikom o psihološkim ispitivanjima u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama ("Službeni glasnik BiH", broj 13/20);
t) u saradnji sa organizacijskim jedinicama Ministarstva odbrane osigurava potrebna materijalna sredstva, lokacije za obuku i objekte za smještaj pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u periodu izvođenja obuke, kao i ostale uvjete neophodne za izvršenje pripremnih radnji;
u) dostavlja Ministarstvu odbrane izvještaj o spremnosti za izvršenje misije;
v) u zavisnosti od potreba i zahtjeva operacija podrške miru i drugih aktivnosti, predlaže nacionalnog predstavnika, komandanta-šefa misije, komandanta-šefa kontingenta, komandira kontingenta, oficira za vezu ili komandira jedinice;
w) Izrađuje planove, naređenja i druga dokumenta za:
   1) pripremu pojedinaca i jedinica Oružanih snaga za upućivanje u operaciju podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
   2) upoznavanje sa područjem operacije prije prvog upućivanja u operaciju podrške miru kontingenta/jedinice, upućivanje i razmještaj pojedinaca i jedinica Oružanih snaga u području operacija;
   3) upućivanje i razmještaj pojedinaca i jedinica Oružanih snaga u zoni operacija;
   4) prenos nadležnosti Operativne kontrole nad jedinicom/ama ili grupom/ama pripadnika Oružanih snaga;
   5) primopredaju dužnosti prilikom smjene jedinica;
   6) povratak i prihvat pojedinaca i jedinica Oružanih snaga iz operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
   7) putovanje prilikom odlaska/povratka u/iz operacije podrške miru, ili prilikom redovne/vanredne zamjene, te povlačenja personala iz operacija podrške miru (uključujući dokumenta međunarodnih organizacija).
x) Izrađuje i Ministarstvu odbrane dostavlja sljedeća dokumenta:
   1) zahtjev za transport jedinica Oružanih snaga u/iz operacije podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
   2) potpisan i ovjeren obrazac 302 (uvozno-izvozna deklaracija) i sva druga dokumenta za privremeni izvoz/uvoz naoružanja i vojne opreme;
   3) zahtjeve za najave prelaska granica, tranzita i boravka na teritoriji druge države;
y) u skladu sa aktivnostima iz člana 5. ovog Pravilnika izrađuje zahtjev za potrebama (SOR - Statement of Requirement) i nakon usaglašavanja sa zemljom domaćinom, isti putem nosioca aktivnosti dostavlja zemlji domaćinu;
z) prihvata i obrađuje račune o troškovima nastalim u operacijama podrške miru, te iste dostavlja Ministarstvu odbrane na daljnje postupanje;
aa) realizira aktivnosti zaključivanja polise individualnog životnog osiguranja za pripadnike Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se upućuju u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;
bb) učestvuje u izradi izvještaja, informacija i prijedloga vezano za pripreme i učešće u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
cc) po potrebi, a u skladu sa odredbama ovog Pravilnika, dostavlja prijedlog plana povlačenja pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga iz operacija podrške miru;
dd) jednom mjesečno i po završetku određene operacije podrške miru kontingenta dostavlja Ministarstvu odbrane izvještaj o realizaciji misije;
ee) predlaže Ministarstvu odbrane nivo i obim učešća pripadnika Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, te, tom prilikom, do kraja januara dostavlja sljedeće:
   1) Trogodišnji plan učešća u operacijama podrške miru;
   2) Trogodišnji plan posjeta pripadnicima Oružanih snaga u operacijama podrške miru (posjete se realiziraju isključivo po odobrenju organizatora);
   3) nacionalne izjave za operacije podrške miru UN, NATO i EU (za tekuću i narednu godinu, na jednom od službenih jezika u upotrebi u Bosni i Hercegovini i na engleskom jeziku);
ff) do kraja godine izrađuje i dostavlja analizu Trogodišnjeg plana učešća u operacijama podrške miru;
gg) učestvuje u izradi šestomjesečnog izvještaja o učešću pripadnika Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu. Izrađuje priloge za svaku konkretnu operaciju po sljedećim pitanjima:
   1) o strukturi snaga;
   2) o stanju na terenu;
   3) o rezultatima misije;
   4) o utrošenim materijalnim resursima u procesu priprema i obuke prije upućivanja u misiju;
   5) o finansijskim troškovima tokom učešća u operaciji podrške miru;
   6) zaključak;
hh) učestvuje u izradi prijedloga propisa o vrsti i visini naknada pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za vrijeme izvršenja operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;
ii) odgovoran je za koordinaciju svih aktivnosti koje se preduzimaju na sprječavanju i otklanjanju posljedica vanrednih događaja i za izvještavanje ministra odbrane o svim vanrednim događajima;
jj) nosilac je aktivnosti na otklanjanju posljedica vanrednih događaja;
kk) dostavlja Uredu za odnose sa javnošću Ministarstva odbrane:
   1) informacije o stanju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
   2) informacije o vanrednim događajima u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
   3) informacije za ažuriranje "WEB" stranice Ministarstva odbrane;
ll) dostavlja oficiru za vezu smjernice za rad i potrebne zahtjeve;

mm) organizira svečane ceremonije ispraćaja i dočeka pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u/iz operacija podrške miru;

nn) izrađuje Standardne operativne procedure za učešće pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

Član 24.

(Nadležnosti i odgovornosti Vjerske službe)

Vjerska služba ima sljedeće nadležnosti i odgovornosti:

a) priprema neophodnu vjersku podršku pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, angažiranim u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

b) Uredi vjerskih službi, u saradnji sa organizacijskim jedinicama Ministarstva odbrane i Zajedničkim štabom, izrađuju i izvršavaju plan pripreme i plan vjerske podrške pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, angažiranim u operacijama podrške miru, a prema Pravilniku o organizaciji i načinu funkcioniranja vjerske službe u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama.

c) Jedan od članova tima za obavještavanje porodice poginulog/umrlog/nestalog pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, je predstavnik Vjerske službe, u skladu sa propisima.

POGLAVLJE IV - IZBOR KANDIDATA I OBUKA

Član 25.

(Odabir jedinice Oružanih snaga BiH)

(1) Ukoliko se u aktivnost iz člana 5. ovog Pravilnika upućuje jedinica Oružanih snaga, u odluci ili naredbi o upućivanju se definira tip i veličina jedinice koja se upućuje.

(2) Operativna komanda ili Komanda za podršku dostavlja Zajedničkom štabu listu formacijskih jedinica koje ispunjavaju sve uvjete učešća u određenoj aktivnosti iz člana 5. ovog Pravilnika. Zajednički štab priprema prijedlog Ministarstvu odbrane koju jedinicu uputiti.

(3) Ukoliko u Oružanim snagama nema formacijskih jedinica koje ispunjavaju propisane uvjete upućivanja, formira se jedinica privremenog sastava u skladu sa članom 14. tačka e) ovog Pravilnika.

(4) Izbor i popunu jedinica privremenog sastava, iz stava (3) ovog člana vrši Komisija imenovana u skladu sa članom 23. tačka g) ovog Pravilnika. Navedena Komisija:

a) vrši anketiranje pripadnika zainteresiranih za upućivanje u operacije podrške miru;

b) pravi spiskove za upućivanje na obuku u skladu sa normativnim aktima;

c) prati realizaciju po nivoima obuke i na osnovu rezultata na obuci izrađuje spiskove za naredni nivo;

d) po završetku obuke, opremanja i pripreme, izrađuje konačnu listu za upućivanje u operacije podrške miru osnovnih i rezervnih kandidata, koju, u roku od 8 dana, dostavlja linijom komandovanja Ministarstvu odbrane radi izrade naredbe o izboru kandidata za upućivanje u aktivnosti iz člana 5. ovog Pravilnika.

Član 26.

(Odabir pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga)

(1) Ukoliko se u aktivnosti iz člana 5. ovog Pravilnika ne upućuje jedinica Oružanih snaga već pojedinac ili grupa, izbor istih se vrši u skladu sa ovim članom.

(2) Na prijedlog Zajedničkog štaba, ministar odbrane određuje učesnike na aktivnostima iz člana 5. tačka f) ovog Pravilnika, uključujući usavršavanje i obučavanje kako je propisano Pravilnikom o školovanju i usavršavanju PVL ("Službeni glasnik BiH", broj 33/19).

(3) Odabir pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za učešće u aktivnostima iz člana 5. tačke a), b), c), d), e) i g) ovog Pravilnika, vrši Komisija imenovana odlukom iz člana 18. tačka a) ovog Pravilnika.

(4) Lica iz Oružanih snaga koja se imenuju u sastav Komisije predlaže načelnik Zajedničkog štaba, a lica iz Ministarstva odbrane predlaže pomoćnik ministra za upravljanje personalom.

(5) Komisija se imenuje na mandat do godinu dana.

(6) Predsjednik prethodne Komisije zapisnički predaje mandat novoimenovanom predsjedniku Komisije, u kome istog upoznaje o stepenu realizacije obaveza i preostalim aktivnostima. Zapisnik o primopredaji ovjerava ministar odbrane.

(7) Komisija za izbor za svoj rad odgovora ministru odbrane, a odluke u svom radu donosi u skladu sa zakonskim i podzakonskim aktima koji reguliraju proces upućivanja pripadnika u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

(8) Članovima Komisije, tehničkom sekretaru Komisije i svim licima uključenim u postupak izbora, nije dozvoljeno iznošenje u javnost bilo kakvih informacija vezanih za rad Komisije za izbor bez prethodnog odobrenja ministra odbrane.

(9) Imenovani članovi Komisije za odabir kandidata, za vrijeme trajanja mandata, ne mogu se razmatrati za upućivanje na aktivnosti za koje Komisija vrši odabir.

Član 27.

(Procedure odabira kandidata za učešće u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu)

(1) Po donošenju naredbe ministra odbrane o izvršenju pripremnih radnji, Zajednički štab, Komisiji dostavlja liste prijavljenih kandidata iz člana 23. tačka l) ovog Pravilnika.

(2) Po dobijanju Liste prijavljenih kandidata sa prijavama za konkretnu operaciju podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, Komisija otpočinje proces odabira kandidata za učešće u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

(3) Komisija na osnovu Liste prijavljenih kandidata, karaktera operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, uvjeta koje propisuje organizator ili kontingent u čijem sastavu se angažiraju pripadnici Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, a uvažavajući stručnost, iskustvo, spolnu i nacionalnu zastupljenost, vrši izbor kandidata za učešće u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

(4) Popuna kontingenta koji se upućuje u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu se vrši u skladu sa Zakonom o odbrani BiH i Odlukom Predsjedništva BiH o veličini, strukturi i lokacijama Oružanih snaga BiH, izuzev jedinica privremenog sastava, čija popuna je definirana i u Kriterijima za izbor kandidata za upućivanje u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu.

(5) Zajednički štab na kraju svake kalendarske godine dostavlja izvještaj ministru odbrane koji sadrži analitički prikaz primjene Odluke Predsjedništva BiH o veličini, strukturi i lokacijama Oružanih snaga prilikom odabira pripadnika Oružanih snaga za učešće u aktivnostima iz člana 5. ovog Pravilnika, koji je osnov za izradu planova za narednu godinu.

(6) Prilikom popune kontingenta primjenjuje se Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, kako bi se ostvarila spolna zastupljenost, shodno zahtjevima i standardima misije.

(7) Pored izvještaja iz stava (5) ovog člana, Zajednički štab dostavlja i izvještaj o zastupljenosti spolova u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.
(8) Po utvrđivanju neravnopravnosti u zastupljenosti spolova u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, ministar odbrane donosi odluku o primjeni posebne privremene mjere radi ostvarivanja stvarne rodne ravnopravnosti.
(9) Komisija prilikom izbora ostvaruje uvid u kompletnu dokumentaciju kandidata koja je neophodna za ispunjenje uvjeta za upućivanje u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu.
(10) Izvještaj o realizaciji aktivnosti odabira sa prijedlogom osnovnih i rezervnih kandidata za upućivanje u svaku konkretnu operaciju podrške miru, Komisija iz člana 26. ovog Pravilnika dostavlja ministru odbrane u roku od 3 dana po okončanju izbora kandidata.
(11) Osnovni i rezervni kandidati za upućivanje u operacije podrške miru se upućuju na zdravstvene preglede, u skladu sa Pravilnikom o ocjeni zdravstvene sposobnosti za vojnu službu.
(12) Umjesto osnovnog kandidata koji po obavljanju zdravstvenog pregleda bude ocijenjen "nesposobnim", "ograničeno sposobnim" za operacije podrške miru ili za kojeg se bude zahtijevao naknadni zdravstveni pregled nakon dužeg vremenskog perioda, kandidata koji se ne odazove na zdravstveni pregled, odnosno kandidata koji iz ličnih i drugih razloga ne može biti upućen, Komisija predlaže rezervnog kandidata ocijenjenog "sposoban" sa liste rezervnih kandidata, uvažavajući nacionalnu i spolnu zastupljenost.
(13) Profesionalno vojno lice u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu može biti upućeno i bez lične saglasnosti.
(14) Pripadnici rezervnog sastava se upućuju u aktivnosti iz člana 5. tačka e) i f) ovog Pravilnika, u skladu sa članom 23. stav (2) Zakona.
(15) Državni službenik i drugi zaposlenici u Ministarstvu odbrane i civilna lica na službi u Oružanim snagama, bez lične saglasnosti ne mogu biti upućeni u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu.
(16) Pripadnik Ministarstva odbrane ili Oružanih snaga ne može se uputiti u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu ako:
   a) se protiv njega vodi krivični ili disciplinski postupak;
   b) je lice kažnjavano za krivična djela i da je kazna još uvijek na snazi;
   c) je lice ocijenjeno ocjenom "LOŠ" za rad tokom prethodnog upućivanja u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu i lice koje je vraćeno iz operacije podrške miru po pitanju teže povrede discipline.

Član 28.
(Obuka)

(1) U operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu upućuju se obučeni i prethodno pripremljeni pripadnici Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, shodno zahtjevima i propisanim standardima.
(2) Prethodna pripremljenost iz stava (1) ovog člana uključuje vojnu, fizičku, zdravstvenu, medicinsku, psihološku i administrativnu pripremu pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, te osiguranje vojne i druge opreme neophodne za izvršenje aktivnosti iz člana 5. ovog Pravilnika.
(3) Zajednički štab naređenjem regulira vrijeme i lokacije za izvođenje obuke kontingenta koji se upućuje u operaciju podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu.
(4) Obuka se provodi prije upućivanja u operaciju podrške miru u Bosni i Hercegovini i u inozemstvu, te po mogućnosti, u području operacije.
(5) Obuku u području operacija i inozemstvu koordinira Ministarstvo odbrane sa organizatorom operacije podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu, a prema utvrđenom programu i standardima.
(6) Nakon završene obuke, a prije upućivanja u operaciju podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, vrši se provjera obučenosti u cilju sagledavanja osposobljenosti za izvršavanje misije po Pravilima angažiranja koju, zavisno od načina učešća Oružanih snaga u operaciji podrške miru i važećih sporazuma, izvršavaju Oružane snage ili organizator. U slučaju da lice ne zadovolji propisane standarde obuke, isto se neće uputiti u misiju.
(7) Rezultati provjere obučenosti dostavljaju se putem izvještaja i sastavni su dio izvještaja o spremnosti za misiju.

POGLAVLJE V - KOMANDANT-ŠEF MISIJE, NACIONALNI PREDSTAVNIK, KOMANDANT-ŠEF KONTINGENTA, OFICIR ZA VEZU I KOMANDIR KONTINGENTA /KOMANDIR JEDINICE

Član 29.
(Izbor komandanta-šefa misije)

(1) Lice na dužnost komandanta-šefa misije Predsjedništvu BiH predlaže ministar odbrane.
(2) Po odobrenju Predsjedništva BiH, komandant-šef misije nominira se prema nadležnoj međunarodnoj organizaciji/komandi.
(3) Svoje zadatke u procesu priprema i trajanja dužnosti realizira na osnovu procedura i važećih propisa za dužnost na koju se nominira.
(4) Po završetku dužnosti, prestanku trajanja mandata, postavlja se na dužnost u Ministarstvo odbrane ili Oružane snage.

Član 30.
(Dužnosti nacionalnog predstavnika)

Nacionalni predstavnik ima sljedeće dužnosti:
a) Zastupa interese i stavove svih članova grupe/jedinice u konkretnoj operaciji podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, u pogledu:
   1) realizacije zadataka u operaciji podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
   2) praćenja rezultata misije i političko-sigurnosnog stanja u području operacije podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
   3) ostvarivanja statusnih pitanja.
b) U stalnoj je vezi sa komandantom-šefom/komandirom kontingenta koji mu izrađuju i dostavljaju redovne i vanredne izvještaje.
c) U ispunjavanju svojih obaveza i zadataka potčinjen je komandantu Operativne komande Oružanih snaga i komandi organizatora, a u skladu sa prenosom ovlaštenja.

Član 31.
(Dužnosti oficira za vezu)

Oficir za vezu ima sljedeće dužnosti:
a) obavlja funkciju veze i koordinacije između Zajedničkog štaba ili komande koju načelnik Zajedničkog štaba odredi i komande organizatora po svim pitanjima koja se tiču priprema, upućivanja, razmještaja i povratka kontingenta;
b) odgovoran je za utvrđivanje i prosljeđivanje informacija o zahtjevima misije, odnosima i

odgovornostima u komandovanju i kontroli, te angažmanima podrške;

c) smjernice za rad i zahtjeve dobija od Zajedničkog štaba preko Operativne komande Oružanih snaga;

d) po potrebi, dužnosti iz nadležnosti oficira za vezu mogu obavljati i rezidentni vojno-diplomatski predstavnici i vojni predstavnici Bosne i Hercegovine u određenoj državi ili međunarodnoj organizaciji. Smjernice za rad dobijaju od Ministarstva odbrane, a na prijedlog Zajedničkog štaba.

Član 32.

(Dužnosti komandanta-šefa/kontingenta)

Komandant-šef kontingenta ima sljedeće dužnosti:

a) odgovoran je za poštivanje i provođenje Zakona o odbrani BiH, Zakona o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine i drugih zakona Bosne i Hercegovine;

b) odgovoran je za dosljedno provođenje misije kontingenta, Pravila angažiranja, odnosno ograničenja na Pravila angažiranja, uputstava, odluka, naređenja i standardnih operativnih procedura propisanih od ministra odbrane i načelnika Zajedničkog štaba i organizatora, odnosno kontingenta u čijem sastavu su pripadnici Ministarstva odbrane i Oružanih snaga;

c) obavlja poslove iz područja odnosa sa javnošću, u skladu sa propisima koji reguliraju odnose sa javnošću;

d) izdaje naređenja i uputstva pripadnicima kontingenta u cilju efikasnog izvršenja operacija podrške miru;

e) dostavlja redovne i vanredne izvještaje linijom komandovanja i izvještavanja;

f) daje prijedloge za dodjelu nagrada i priznanja pripadnicima kontingenta;

g) prati, izvještava i po potrebi, provodi postupak u slučaju lakše povrede vojne discipline, odnosno predlaže mjere u slučaju težeg narušavanja vojne discipline, kako je propisano članom 54. ovog Pravilnika;

h) koordinira službene posjete delegacija iz Bosne i Hercegovine;

i) provodi i druge aktivnosti potrebne za uspješno obavljanje poslova i zadataka u okviru operacije podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu;

j) komandant-šef kontingenta u ispunjavanju svojih obaveza i zadataka potčinjen je komandantu Operativne komande Oružanih snaga i komandi organizatora, a u skladu sa prenosom ovlaštenja;

k) u slučaju da su dobijeni zadaci i obaveze u suprotnosti sa zakonom ili odlukama nadležnih organa Bosne i Hercegovine, komandant-šef/ kontingenta postupa po zakonima Bosne i Hercegovine, ako međunarodnim ugovorom nije drugačije određeno;

l) dostavlja pravovremene izvještaje i provodi druge potrebne aktivnosti u vezi vanrednih događaja.

Član 33.

(Dužnosti komandira kontingenta/komandira jedinice)

Komandir kontingenta/komandir jedinice ima sljedeće dužnosti:

a) izvršava zadatke definirane naređenjem i drugim dokumentima Operativne komande Oružanih snaga;

b) odgovoran je za poštivanje i provođenje Zakona o odbrani Bosne i Hercegovine, Zakona o službi u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine i drugih zakona Bosne i Hercegovine;

c) odgovoran je za dosljedno provođenje određene misije kontingenta/jedinice, Pravila angažiranja, ograničenja, uputstava, odluka, naređenja i standardnih operativnih procedura propisanih od ministra odbrane i načelnika Zajedničkog štaba i organizatora, odnosno kontingenta u čijem sastavu su pripadnici Ministarstva odbrane i Oružanih snaga;

d) obavlja poslove iz područja odnosa sa javnošću, u skladu sa propisima iz oblasti odnosa sa javnošću;

e) izdaje naređenja i uputstva pripadnicima kontingenta/jedinice u cilju efikasnog izvršenja misije;

f) dostavlja komandantu-šefu kontingenta redovne i vanredne izvještaje linijom komandovanja i izvještavanja;

g) daje prijedloge za dodjelu nagrada i priznanja pripadnicima kontingenta/jedinice;

h) koordinira službene posjete delegacija iz Bosne i Hercegovine;

i) provodi i druge aktivnosti potrebne za uspješno obavljanje poslova i zadataka u okviru operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu;

j) komandir kontingenta/komandir jedinice u ispunjavanju svojih obaveza i zadataka podređen je komandantu-šefu kontingenta i komandi organizatora, u skladu sa prenosom ovlaštenja;

k) u slučaju da su dobijeni zadaci i obaveze u suprotnosti sa zakonom ili odlukama nadležnih organa Bosne i Hercegovine, komandir kontingenta/komandir jedinice postupa po zakonima Bosne i Hercegovine, ako međunarodnim ugovorom nije drugačije određeno.

POGLAVLJE VI - PRESTANAK MANDATA, PROMJENA MANDATA I POVLAČENJE IZ OPERACIJA PODRŠKE MIRU I DRUGIH AKTIVNOSTI U INOZEMSTVU

Član 34.

(Prestanak, promjena mandata i povlačenje)

(1) Tokom izvršavanja operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu može doći do promjene njenog karaktera iz kojeg proističe ozbiljno ugrožavanje interesa Bosne i Hercegovine ili neprihvatljiv rizik za živote pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga.

(2) Predsjedništvo BiH može donijeti odluku o trenutnom povlačenju dijela ili cjelokupnog kontingenta.

(3) Organizacijske jedinice Ministarstva odbrane i Zajednički štab su dužni preduzeti potrebne mjere i aktivnosti sa ciljem uspješnog povlačenja dijela ili cjelokupnog kontingenta iz operacije podrške miru ili druge aktivnosti u inozemstvu.

(4) Okolnosti u kojima Predsjedništvo BiH može donijeti odluku da se izvrši povlačenje kontingenta ili dijela kontingenta iz operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu su:

a) završetak misije;

b) ugrožavanje interesa Bosne i Hercegovine;

c) neprihvatljiv rizik za živote pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga.

POGLAVLJE VII - POSJETE

Član 35.

(Cilj posjete)

Cilj posjete pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru je naglašavanje značaja učešća u operaciji podrške miru, upoznavanje sa sigurnosnim okruženjem, upoznavanje sa izazovima i zahtjevima misije, upoznavanje sa načinom rada i doprinosom koji pripadnici Ministarstva odbrane i Oružanih snaga pružaju u operaciji podrške miru, te upoznavanje sa identificiranim problemima sa ciljem njihovog otklanjanja i pravovremenog donošenja odluka tokom priprema pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga za učešće u operacijama podrške miru.

Član 36.
(Vrste)

U smislu odredbi ovog Pravilnika, posjete mogu biti:

a) "Radne" gdje je vođa delegacije zaključno sa činom OF-5;
b) "VIP" gdje je vođa delegacije zamjenik ministra odbrane ili general čina OF-6 i OF-7;
c) "VVIP" gdje je šef delegacije član Predsjedništva BiH, ministar odbrane ili general čina OF-8.

Član 37.
(Organizacija)

(1) Posjeta pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru je planska aktivnost koju Zajednički štab planira Trogodišnjim planom posjeta pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru, a kojeg odobrava ministar odbrane.
(2) Posjete se mogu organizirati u operacijama podrške miru u kojima je raspoređen kontingent Bosne i Hercegovine na zahtjev Predsjedništva BiH, Ministarstva odbrane, Zajedničkog štaba, organizatora operacije podrške miru i kada to zahtijeva posebna situacija.
(3) Prijedlog plana posjete izrađuje nivo nadležan za organizaciju posjete, a ista se realizira uz saglasnost organizatora operacije podrške miru.
(4) Posjete pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u drugim aktivnostima u inozemstvu iz člana 5. ovog Pravilnika, realiziraju se po posebnom planu.

Član 38.
(Nadležnosti)

(1) Sektor za politiku i planove je nadležan za:
   a) koordinaciju aktivnosti između Predsjedništva BiH i organizacijskih jedinica Ministarstva odbrane i Zajedničkog štaba vezanih za pripremu i realizaciju "VVIP" posjete;
   b) koordinaciju aktivnosti između Ministarstva odbrane i Zajedničkog štaba vezanih za pripremu i realizaciju "VIP" posjete koju predvodi lice iz člana 36. tačka b) ovog Pravilnika;
   c) posredovanje u prijemu, obradi i dostavljanju potrebnih informacija, podataka, planova posjeta i drugih dokumenata licima nadležnim iz tačke a) i b) ovog stava;
   d) organiziranje pripremnih i drugih sastanaka, brifinga i prezentacija vezanih za realizaciju posjeta iz tačke a) i b) ovog stava;
   e) izradu odluke ministra odbrane za sve vrste posjeta iz člana 36. ovog Pravilnika.
(2) Sektor za međunarodnu saradnju je nadležan za:
   a) koordinaciju sa organizacijama i organizatorima operacija podrške miru u kojima učestvuju pripadnici Ministarstva odbrane i Oružanih snaga;
   b) posredovanje u prijemu, obradi i dostavljanju potrebnih informacija, podataka, zahtjeva za posjetu i drugih dokumenata koja se odnose na realizaciju posjeta iz člana 36. ovog Pravilnika;
   c) posredovanje sa predstavnicima Vojnog dijela misije Bosne i Hercegovine pri NATO-u, misije Bosne i Hercegovine pri UN-u, EU, putem Vojnog dijela misije Bosne i Hercegovine pri NATO-u i vojno-diplomatskim predstavnicima BiH u svijetu.
(3) Odjeljenje za opće i zajedničke poslove Ministarstva odbrane:
   a) osigurava dobijanje potrebnih viza za članove delegacije iz sastava Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se upućuju u posjete iz člana 36. ovog Pravilnika, preko nadležnih ambasada u Bosni i Hercegovini;
   b) dostavlja putne isprave sa zahtjevima za vize nadležnim ambasadama Bosne i Hercegovine u svijetu;
   c) prati realizaciju procesa viziranja pasoša za članove delegacije iz sastava Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se upućuju u posjete iz člana 36. ovog Pravilnika i iste dostavlja nadležnoj organizacijskoj jedinici ili licu za kontakt iz Ministarstva odbrane ili Zajedničkog štaba nakon okončanja procesa;
   d) osigurava putno-zdravstveno osiguranje za članove delegacije iz sastava Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se upućuju u posjete iz člana 36. ovog Pravilnika.
(4) Zajednički štab je nadležan za:
   a) iniciranje procesa priprema za realizaciju posjeta iz člana 36. ovog Pravilnika;
   b) dostavljanje prijedloga za odluku ministra odbrane za realizaciju "VIP" posjete i radne posjete, te dostavljanje podataka i informacija o članovima "VIP" i "VVIP" delegacije iz sastava Oružanih snaga;
   c) posredovanje u procesu dostavljanja Prijedloga plana posjete "VIP" i "VVIP" organizatoru operacija podrške miru posredstvom nacionalnog predstavnika u operaciji podrške miru na usaglašavanje i potvrđivanje, a koji prethodno utvrdi i dostavi Ministarstvo odbrane;
   d) izradu Prijedloga plana posjete za "VIP" delegaciju koji dostavlja organizatoru operacija podrške miru, posredstvom nacionalnog predstavnika na usaglašavanje i potvrđivanje;
   e) iniciranje pokretanja procesa izrade, usaglašavanja i potvrđivanja Prijedloga plana posjeta za Radnu posjetu;
   f) učešće na pripremnim, koordinacijskim i drugim sastancima vezanim za "VIP" i "VVIP" posjete koje organizira Ministarstvo odbrane, te pripremi lica iz sastava "VIP" i "VVIP" delegacije;
   g) izradu i dostavljanje službenog zahtjeva za posjetu iz člana 36. ovog Pravilnika nadležnoj organizaciji ili organizatoru operacije podrške miru na odobravanje;
   h) dostavljanje Ministarstvu odbrane informacije o statusu zahtjeva za "VIP" i "VVIP" posjetu;
   i) dostavljanje Ministarstvu odbrane podataka, informacija, zahtjeva za vize i putnih isprava radi osiguranja putnih viza za članove delegacije iz Oružanih snaga u sastavu "VIP" i "VVIP" posjete;
   j) organiziranje pripreme za lica iz sastava "VIP" posjete;
   k) opremanje članova delegacije iz člana 36. ovog Pravilnika vojnom opremom i stara se o vraćanju iste nakon završetka posjete;
   l) dostavljanje izvještaja o realizaciji "VIP" posjeta i Radnih posjeta;
   m) učestvuje u koordinaciji i pruža podršku i u svim drugim aktivnostima vezanim za realizaciju posjeta pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru iz člana 36. ovog Pravilnika.
(5) Organizacijske jedinice Ministarstva odbrane i Zajednički štab su dužni vršiti međusobnu vertikalnu i horizontalnu koordinaciju tokom organizacije i realizacije posjete.

POGLAVLJE VIII - INFORMIRANJE I IZVJEŠTAVANJE

Član 39.

(Informiranje)

(1) Informiranje o stanju u operacijama podrške miru se realizira:
   a) od Misije Bosne i Hercegovine pri NATO-u, UN-u i EU preko Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine do Ministarstva odbrane;
   b) preko "WEB" stranice NATO-a, UN-a, EU i zemalja učesnica u konkretnoj operaciji podrške miru;
   c) kroz kontakte i razmjenu informacija Ministarstva odbrane sa ministarstvima odbrane zemalja učesnica u operacijama podrške miru, susjednih i drugih zemalja;
   d) kroz kontakte sa vodećim nacijama u čijem sastavu se učestvuje u operacijama podrške miru;
   e) od Ministarstva odbrane ka Ministarstvu vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, a na osnovu izvještaja Zajedničkog štaba.

(2) Sektor za međunarodnu saradnju izrađuje informacije na osnovu zahtjeva Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine po završetku misije kontingenta, po sljedećim pitanjima:
   a) političko-sigurnosna situacija u zoni izvođenja operacije podrške miru;
   b) kratka analiza realizacije operacije podrške miru NATO, UN ili EU kontingenta.

(3) Informiranje pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru vrši se:
   a) putem Zajedničkog štaba, linijom komandovanja do pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se nalaze u operacijama podrške i drugim aktivnostima u inozemstvu;
   b) putem Ministarstva odbrane, Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine i Misije Bosne i Hercegovine pri NATO-u, UN-u i EU.

Član 40.

(Izvještaji)

(1) Izvještavanje o realizaciji operacija podrške miru se organizira kroz redovne i vanredne izvještaje.

(2) Redovni izvještaji se dostavljaju: dnevno, sedmično, mjesečno, šestomjesečno i Izvještaj o realizaciji misije, a što se regulira konkretno za svaku operaciju podrške miru.

(3) Nosilac izvještavanja i način izvještavanja se određuju naredbom/odlukom ministra odbrane za svaku konkretnu operaciju podrške miru.

(4) U skladu sa izvještajem komandanta-šefa/kontingenta, komandira kontingenta /komandira jedinice, Zajednički štab dostavlja mjesečni izvještaj ministru odbrane.

(5) Vrstu izvještaja regulira naredba ministra odbrane o upućivanju, zavisno od operacije podrške miru i načina učešća pripadnika Oružanih snaga u toj operaciji.

(6) U skladu sa Zakonom, te Odlukom Predsjedništva BiH, Ministarstvo odbrane, u saradnji sa ministarstvima Vijeća ministara BiH, priprema objedinjeni izvještaj o učešću pripadnika Oružanih snaga, policijskih službenika, državnih službenika i ostalih zaposlenih u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, koji dostavlja Vijeću ministara, Predsjedništvu BiH i Parlamentarnoj skupštini BiH. Izvještaj treba da sadrži informacije o:
   a) naravi misije ili aktivnosti;
   b) strukturi snaga;
   c) materijalnim troškovima;
   d) stanju na terenu;
   e) rezultatima misije.

(7) U šestomjesečnom izvještaju o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, koji se odnosi na prvo polugodište tekuće godine, u dijelu zaključci, dostavlja se prijedlog opravdanosti i nivo učešća pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru za narednu godinu, a u svrhu odobravanja istog od Parlamentarne skupštine BiH.

(8) Vanredni izvještaji se dostavljaju po potrebi.

POGLAVLJE IX - MEĐUSOBNA PRAVA I OBAVEZE

Član 41.

(Prava pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga)

Pripadniku Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji učestvuje u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, garantira se:
   a) diplomatska i pravna pomoć i zaštita Bosne i Hercegovine;
   b) zaštita ljudskih prava zagarantiranih Ustavom Bosne i Hercegovine;
   c) pravo na plaću tokom trajanja operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, kao i druga prava koja proizilaze iz radnopravnog statusa;
   d) pravo na posebne naknade za vrijeme učešća u aktivnostima iz člana 5. ovog Pravilnika;
   e) pravo na plaćeno odsustvo u Bosni i Hercegovini u trajanju do deset dana u slučaju smrti člana uže porodice;
   f) pravo na plaćeno odsustvo za vrijeme izvršenja konkretne operacije podrške miru, a u skladu sa tehničkim aranžmanom;
   g) povratak na ranije radno/formacijsko mjesto, odnosno raspoređivanje na drugo radno/formacijsko mjesto u skladu sa kriterijima iz člana 132. stav (1) Zakona o službi u Oružanim snagama BiH;
   h) pravo na naknadu štete u slučaju tjelesnog oštećenja, oboljenja zbog kojih se
   i) na osnovu nalaza ljekarske komisije trajno onemogućava njegova daljnja služba u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama ili gubitka života;
   j) pravo na ponovno učešće u operaciji podrške miru ako je od povratka iz operacije podrške miru proveo na dužnosti u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama vremenski period koji je veći od dvostrukog perioda trajanja operacije podrške miru, izuzetno za određene VES-ti i prije navedenog perioda;
   k) pravo na plaćeni odmor po povratku iz operacije podrške miru u trajanju od 30 (trideset) kalendarskih dana.

Član 42.

(Obaveze pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga prije odlaska u operaciju podrške miru)

Pripadnik Ministarstva odbrane i Oružanih snaga prije odlaska u operaciju podrške miru je dužan:
   a) obaviti zdravstveni pregled o zdravstvenoj sposobnosti radi učestvovanja u operaciji podrške miru, kod ovlaštene zdravstvene ustanove;
   b) obaviti preventivnu imunizaciju, u skladu sa preporukama organizatora operacije podrške miru i epidemiološkoj situaciji u državi (regiji) u kojoj se provodi operacija podrške miru;
   c) pristupiti psihološkom ispitivanju kako bi se utvrdila psihološka spremnost za učešće u operaciji podrške miru, u skladu sa Pravilnikom o psihološkim ispitivanjima u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 13/20).

Član 43.
(Obaveze pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u toku izvršenja operacije podrške miru)

Pripadnici Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u toku učešća u operacijama podrške miru imaju obavezu:

a) zastupati interese Bosne i Hercegovine u skladu sa mandatom operacije podrške miru;
b) savjesno izvršavati svoje zadatke i obaveze i poštovati liniju komandovanja i kontrole;
c) pridržavati se svih preporuka i ograničenja iz Etičkog kodeksa propisanog od Ministarstva odbrane;
d) provoditi i poštovati norme međunarodnog prava;
e) snositi troškove prouzrokovane neopravdanim prekidom angažiranja u operaciji podrške miru;
f) podlijegati odgovornosti po međunarodnim konvencijama, te važećem zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, ako tokom trajanja operacije podrške miru izvrše disciplinski prestup, učine prekršajno ili krivično djelo;
g) izvršavati naređenja nadležnog lica u operaciji podrške miru;
h) postupati u skladu sa mandatom, Pravilima angažiranja odnosno ograničenjima Pravila angažiranja, karakterom i svrhom aktivnosti iz člana 5. ovog Pravilnika;
i) poštovati pravni poredak države u kojoj se provodi operacija podrške miru;
j) poštovati propise i pravila donijete od međunarodnih organizacija ili institucija ili nadležnih organa Bosne i Hercegovine;
k) postupati po načelu nepristrasnosti, poštovati kodeks ponašanja i štititi ugled Bosne i Hercegovine, kako u svakodnevnom obavljanju poslova i zadataka, tako i u slobodnom vremenu.

Član 44.
(Obaveze pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga nakon izvršenja operacije podrške miru)

(1) Pripadnik Ministarstva odbrane i Oružanih snaga je dužan u roku od 30 (trideset) dana nakon povratka iz operacije podrške miru:
   a) dostaviti pretpostavljenom ili nadređenom detaljan izvještaj o svom radu u operaciji podrške miru, ako je obavljao dužnost nacionalnog predstavnika, komandanta-šefa kontingenta ili komandira kontingenta/komandira jedinice;
   b) dostaviti ocjene i druge dokumente koje su o njegovom radu sačinili nadležni organi tokom izvršenja operacije podrške miru, što se tretira u skladu sa Pravilnikom o ocjenjivanju rada vojnih lica u Ministarstvu odbrane i Oružanim snagama;
   c) obaviti zdravstveni pregled o fizičkoj i psihofizičkoj sposobnosti u ustanovi koju odredi Ministarstvo odbrane;
   d) zadržati se u karantinu po dolasku u Bosnu i Hercegovinu do završetka aktivnosti iz plana prihvata i zdravstvenih pregleda radi utvrđivanja zdravstvenog stanja;
   e) učestvovati u procesu dekompresije koja se realizira po posebnom planu;
   f) javiti se svojoj komandi ili jedinici Oružanih snaga, odnosno organizacijskoj jedinici Ministarstva odbrane radi nastavljanja radnog odnosa.
(2) Po potrebi, učestvovati u procesu realizacije obuke pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji se pripremaju za učešće na aktivnostima iz člana 5. ovog Pravilnika.

POGLAVLJE X - PRAVILA ANGAŽIRANJA I STANDARDNE OPERATIVNE PROCEDURE

Član 45.
(Pravila angažiranja i ograničenja)

(1) Pripadnici Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru pridržavat će se Pravila angažiranja i ograničenja propisanih od ministra odbrane kada ih propisuje i Pravila angažiranja koje je Ministarstvo odbrane na prijedlog Zajedničkog štaba prihvatilo kao sastavni dio važećeg OPLAN-a misije.
(2) Ograničenja na važeća Pravila angažiranja pregovaraju se sa organizacijom ili vodećom nacijom, prije, po potrebi i tokom trajanja operacije podrške miru i navode se kao sastavni dio dokumenta Ocjene opravdanosti.
(3) Ministar odbrane, tokom trajanja operacije podrške miru, na prijedlog Zajedničkog štaba, razmatra i odobrava izmjene ograničenja na važeća Pravila angažiranja u operaciji podrške miru i o tome redovnom procedurom obavještava nadležnu komandu ili vodeću naciju u operaciji podrške miru.

Član 46.
(Standardne operativne procedure)

U roku od 60 dana od dana stupanja na snagu ovog Pravilnika, Zajednički štab će donijeti Standardne operativne procedure u cilju potpune implementacije ovog Pravilnika.

POGLAVLJE XI - POSTUPCI U SLUČAJU VANREDNIH DOGAĐAJA

Član 47.
(Vrste vanrednih događaja)

U smislu odredbi ovog Pravilnika, vanrednim događajem se smatraju:

a) pogibija ili prirodna smrt;
b) teže povrjeđivanje, teže oboljenje i ranjavanje;
c) nestanak i zarobljavanje pripadnika kontingenta;
d) teže povrede vojne discipline;
e) postojanje osnovane sumnje o počinjenim, zakonom utvrđenih, prekršajnih i krivičnih djela od pripadnika kontingenta;
f) nastanak veće materijalne štete;
g) oružani napad ili drugi načini ugrožavanja života pripadnika kontingenta u operaciji podrške miru ili službenih delegacija Bosne i Hercegovine prilikom obilaska kontingenta u zoni razmještaja tokom izvođenja neborbenih operacija;
h) ostali vanredni događaji (prekid komunikacija sa jedinicom, epidemije, dezinformacije o stanju u jedinici, saobraćajne nezgode sa težim posljedicama, samovoljno napuštanje formacije ili ustanove i sl.) za vrijeme pripreme, upućivanja i učešća pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu.

Član 48.
(Odgovornosti u slučaju nastanka vanrednog događaja)

(1) Zajednički štab je odgovoran za koordinaciju svih aktivnosti koje se preduzimaju na otklanjanju posljedica vanrednog događaja.
(2) Organizacijske jedinice Ministarstva odbrane, po zahtjevu Zajedničkog štaba, pružaju podršku u realizaciji svih aktivnosti koje se preduzimaju na otklanjanju posljedica vanrednog događaja.
(3) Ured za odnose sa javnošću, po dobijenom izvještaju o vanrednom događaju i odobrenju ministra odbrane, pravovremeno i istinito informira javnost o nastalom događaju.

Član 49.
(Izvještavanje o vanrednom događaju)

(1) Zajednički štab je odgovoran za realizaciju sljedećih aktivnosti:
   a) prijem i obradu, linijom komandovanja, usmenog izvještaja o vanrednom događaju odmah po identifikaciji vanrednog događaja u aktivnostima iz člana 5. ovog Pravilnika;
   b) dostavljanje usmenog izvještaja ministru odbrane i zamjenicima ministra odmah po saznanju o vanrednom događaju (Prilog 4., ovog Pravilnika);
   c) dostavljanje ministru odbrane prvog pisanog izvještaja o vanrednom događaju u roku od dva sata od prvog usmenog izvještaja (Prilog 1., ovog Pravilnika);
   d) dostavljanje ministru odbrane informacija, vanrednih izvještaja i svih saznanja o vanrednom događaju odmah po prijemu istih i kontinuirano (Prilog 4., ovog Pravilnika);
   e) dostavljanje ministru odbrane potpunog izvještaja o vanrednom događaju u roku od 24 sata od prijema prvog pisanog izvještaja (Prilog 2., ovog Pravilnika).

(2) Sektor za politiku i planove je, po odobrenju ministra odbrane, odgovoran za izradu informacije o vanrednom događaju za Ministarstvo vanjskih poslova, Vijeće ministara i Predsjedništvo BiH.

Član 50.
(Postupci u slučaju nastanka vanrednog događaja po članu 47. tačka a), b) i c)

(1) Po prijemu izvještaja o vanrednom događaju, ministar odbrane:
   a) poziva zamjenike, sekretara, generalnog inspektora, pomoćnike, šefa Ureda za odnose s javnošću, predstavnike Ureda za vjersku službu i upoznaje ih sa izvještajem;
   b) cijeneći sadržaj izvještaja, izdaje zadatke u skladu sa nadležnostima i određuje delegaciju Ministarstva odbrane (jednog člana delegacije predlaže načelnik Zajedničkog štaba). Delegacija Ministarstva odbrane u roku do 48 sati posjećuje članove najuže porodice i predaje pisani akt ministra odbrane koji sadržava činjenice i okolnosti vanrednog događaja, te, pored ugovorom definiranih prava i obaveza između Ministarstva odbrane i pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, nudi užoj porodici i druge načine hitne i neophodne pomoći čija je realizacija objektivno moguća;
   c) odobrava Uredu za odnose s javnošću da u stalnoj koordinaciji sa Zajedničkim štabom, prikuplja najnovije relevantne informacije i nakon što je obaviještena porodica pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga:
      1) izda saopćenje za javnost i informira javnost o vanrednom događaju putem medija i posredstvom "WEB" stranice Ministarstva odbrane, vodeći računa o tome da se javnosti ne saopćavaju informacije koje bi mogle dovesti u opasnost ili ugroziti sigurnost pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operaciji podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu;
      2) organizira konferenciju za novinare na kojoj ministar odbrane, načelnik Zajedničkog štaba ili drugo ovlašteno lice, prezentira informacije o vanrednom događaju i preduzetim aktivnostima.

(2) Po prijemu izvještaja o vanrednom događaju, načelnik Zajedničkog štaba:
   a) preduzima sve mjere i postupke sa ciljem sprječavanja širenja informacija o vanrednom događaju prije zvaničnog upoznavanja članova porodice pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga;
   b) određuje delegaciju Oružanih snaga koja u roku od tri sata od prijema prvog izvještaja obavještava porodicu pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga, neposrednim dolaskom kod članova uže porodice i usmeno saopćava sve relevantne i do tada poznate činjenice o okolnostima i posljedicama vanrednog događaja;
   c) predlaže pripadnika Oružanih snaga u sastav delegacije Ministarstva odbrane za obilazak porodice pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga;
   d) izrađuje i dostavlja ministru odbrane procjene, prijedloge i zahtjeve za mjere koje Ministarstvo odbrane realizira ili koje se, po odobrenju ministra odbrane, prosljeđuju institucijama i agencijama Bosne i Hercegovine na daljnje postupanje.

Član 51.
(Dodatni postupci u slučaju pogibije ili prirodne smrti)

Pored postupaka definiranih u članu 50. ovog Pravilnika, postupci organizacijskih jedinica Ministarstva odbrane i Zajedničkog štaba su sljedeći:

a) delegacija koju odredi ministar odbrane tokom posjete nudi užoj porodici neophodnu pomoć čija je realizacija propisana, kao što su: materijalna pomoć, sahrana uz vojne počasti i sl.
b) Zajednički štab je odgovoran za:
   1) koordinaciju sa partnerskom nacijom ili organizatorom operacije podrške miru i drugom aktivnosti u inozemstvu, kako bi se osigurao transport posmrtnih ostataka u Bosnu i Hercegovinu;
   2) preuzimanje posmrtnih ostataka na aerodromu u Bosni i Hercegovini i transport od aerodroma do određene lokacije.
c) Sektor za nabavku i logistiku, po zahtjevu Zajedničkog štaba, osigurava transport posmrtnih ostataka u Bosnu i Hercegovinu, ako partnerska nacija ili organizator operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu nije u mogućnosti realizirati navedeni transport;
d) Sektor za međunarodnu saradnju održava vezu sa međunarodnim organizacijama i institucijama, a, po potrebi, uz odobrenje ministra odbrane, dostavlja zahtjeve za pomoć na prijedlog Zajedničkog štaba.

Član 52.
(Dodatni postupci u slučaju teže povrede ili ranjavanja)

Pored postupaka definiranih članom 50., ovog Pravilnika, postupci organizacijskih jedinica Ministarstva odbrane i Zajedničkog štaba su sljedeći:

a) Delegacija koju odredi ministar odbrane BiH:
   1) informira porodicu o nastanku događaja i okolnostima nastanka događaja;
   2) tokom posjete obavještava članove porodice o trenutnom stanju i mjestu medicinskog zbrinjavanja teže povrijeđenog ili ranjenog pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga i daje informaciju o prevoženju teže povrijeđenog ili ranjenog u Bosnu i Hercegovinu;
   3) užoj porodici nudi pomoć u posjeti povrijeđenog u mjestu i državi medicinskog zbrinjavanja, ako je to objektivno moguće, u slučaju da zbog prirode povrede pripadnik Ministarstva odbrane i Oružanih snaga ne može biti prevežen u Bosnu i Hercegovinu dok mu se zdravstveno stanje ne popravi.

b) Zajednički štab je odgovoran za:
   1) koordinaciju sa partnerskom nacijom ili organizatorom operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, kako bi se osiguralo prevoženje teže povrijeđenog ili ranjenog u Bosnu i Hercegovinu (Prilog 3., ovog Pravilnika);
   2) preuzimanje teže povrijeđenog ili ranjenog na aerodromu u Bosni i Hercegovini i osiguravanje prevoza od aerodroma do određene lokacije.

c) Sektor za nabavku i logistiku, po zahtjevu Zajedničkog štaba, osigurava prevoženje teže povrijeđenog ili ranjenog u Bosnu i Hercegovinu, ako partnerska nacija ili organizator operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu nije u mogućnosti realizirati navedeni prevoz.

d) Sektor za međunarodnu saradnju održava vezu sa međunarodnim organizacijama i institucijama, po potrebi dostavlja zahtjeve za pomoć na prijedlog Zajedničkog štaba i uz odobrenje ministra odbrane.

Član 53.

(Dodatni postupci u slučaju nestanka i zarobljavanja)

Pored postupaka definiranih u članu 50., preduzimaju se i sljedeći postupci:

a) Izvještava se Predsjedništvo BiH, Vijeće ministara BiH, Ministarstvo vanjskih poslova BiH i Obavještajno-sigurnosna agencija BiH, ističu se zahtjevi za preduzimanje mjera prema nadležnostima ovih institucija.

b) Sektor za politiku i planove priprema i izrađuje:
   1) izvještaje za Predsjedništvo BiH i Vijeće ministara BiH o vanrednom događaju (prvi, potpuni i izvještaji u kontinuitetu);
   2) zahtjeve prema Predsjedništvu BiH i Vijeću ministara BiH za preduzimanje mjera iz njihove nadležnosti radi kontakata sa organizatorom operacije podrške miru (UN, EU, NATO i dr.), komandom multinacionalnih snaga, vladom zemlje domaćina i drugim stranama uključenim u vanredni događaj, u cilju preduzimanja odgovarajućih mjera na pronalaženju i oslobađanju pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga.

c) Sektor za međunarodnu saradnju, u saradnji sa Zajedničkim štabom, priprema sljedeće dokumente:
   1) zahtjev prema Ministarstvu vanjskih poslova BiH za angažiranje diplomatsko-konzularnih predstavništava za pomoć u pronalaženju i oslobađanju nestalog-zarobljenog pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga;
   2) zahtjev prema Ministarstvu vanjskih poslova za obraćanje organizatoru operacije podrške miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu i zemljama partnerima, radi ispunjavanja obaveza preuzetih na osnovu bilateralnih i multilateralnih ugovora koji uređuju učešće pripadnika Ministarstva odbrane i Zajedničkog štaba u operaciji podrške miru i drugoj aktivnosti u inozemstvu;
   3) zahtjeve prema drugim međunarodnim organizacijama i institucijama za pomoć u rješavanju svih problema nastalih vanrednim događajem.

d) Sektor za obavještajno-sigurnosne poslove permanentno prikuplja, analizira i obrađuje sve raspoložive informacije o nestanku ili zarobljavanju lica i:
   1) vrši razmjenu obavještajnih podataka sa Obavještajno-sigurosnom agencijom BiH, u skladu sa odredbama Sporazuma o saradnji Ministarstva odbrane i Obavještajno-sigurnosne agencije BiH, sa zahtjevom za postupanje u skladu sa nadležnostima;
   2) u saradnji sa komplementarnim institucijama u inozemstvu, u potrebnom obimu, vrši razmjenu obavještajnih podataka i dostavlja zahtjeve za ustupanje raspoloživih podataka;
   3) u nedostatku mehanizma institucionalne vojno-obavještajne saradnje sa komplementarnim institucijama u inozemstvu, po odobrenju ministra odbrane, koristi druge načine saradnje i razmjene podataka kroz diplomatsku mrežu Bosne i Hercegovine;
   4) vrši procjenu eventualne kontraobavještajne štete i predlaže izmjene, stavljanje van snage ili suspenziju eventualno kompromitirajućih dokumenata koji sadrže tajne podatke, a koji bi mogli doći u posjed neovlaštenih osoba;
   5) predlaže mjere i učestvuje u izradi plana aktivnosti u cilju pronalaženja nestalog i pronalaženja i oslobađanja zarobljenog pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga.

Član 54.

(Postupci u slučaju povrede vojne discipline)

(1) Zajednički štab preduzima potrebne mjere u slučaju vanrednog događaja, a neophodnu podršku daju organizacijske jedinice Ministarstva odbrane.

(2) Raspravljanje o odgovornosti za povrede vojne discipline pokreće komandant-šef kontingenta, komandir kontingenta/komandir jedinice, a na osnovu provedenog postupka u kojem se detaljno utvrđuju okolnosti nastanka i počinioci povrede vojne discipline.

(3) Disciplinske mjere prema pripadnicima kontingenta za lakše povrede vojne discipline izriče komandant-šef/komandir jedinice, u skladu sa Zakonom o službi u Oružanim snagama i Pravilnikom o vojnoj disciplini i disciplinskom postupku.

(4) Komandant-šef/kontingenta, komandir kontingenta/ komandir jedinice predlaže da se pripadnik kontingenta vrati iz operacija podrške miru nakon neuspjelog savjetovanja ili zbog osnovane sumnje za težu povredu vojne discipline.

(5) Ministar odbrane, na prijedlog Zajedničkog štaba, donosi naredbu o povlačenju određenog lica iz operacije podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu u slučaju težeg narušavanja discipline. U ovom slučaju, putni troškovi povlačenja su na teret lica koje se povlači.

(6) Za teže povrede vojne discipline postupak se vodi pred nadležnim prvostepenim vojnodisciplinskim vijećem, koje će izreći disciplinske kazne u skladu sa Zakonom o službi u Oružanim snagama BiH i Pravilnikom o vojnoj disciplini i disciplinskom postupku.

(7) O statusu komandanta - šefa kontingenta odlučuje nadležni starješina, u skladu sa Zakonom o službi u Oružanim snagama BiH i Pravilnikom o vojnoj disciplini i disciplinskom postupku.

Član 55.

(Postojanje osnovane sumnje o počinjenju krivičnih djela od strane pripadnika kontingenta)

(1) Zajednički štab preduzima potrebne mjere u slučaju ovog vanrednog događaja, a neophodnu podršku daju organizacijske jedinice Ministarstva odbrane.

(2) U slučajevima kada postoji osnovana sumnja da je pripadnik kontigenta počinio krivično djelo, komandant-šef/kontingenta, komandir kontingenta/komandir jedinice pokreće postupak i preduzima pravovremene mjere za utvrđivanje činjenica i okolnosti, kao i utvrđivanje počinioca krivičnog djela, a o odgovornosti se raspravlja u Bosni i Hercegovini, shodno krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini. Za podnošenje prijedloga za pokretanje krivičnog postupka nadležno je Ministarstvo odbrane.

(3) Pripadnik kontingenta za kojeg postoji osnovana sumnja da je počinio krivično djelo, zadržava se u prostoriji za zadržavanje organizatora operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu, a komandant-šef/kontingenta, komandir kontingenta/komandir jedinice odmah pokreće proceduru njegovog vraćanja u Bosnu i Hercegovinu.

(4) Prevoz u Bosnu i Hercegovinu se vrši u organizaciji Ministarstva odbrane. Operativna komanda izrađuje Plan povlačenja i po procjeni, određuje adekvatnu pratnju lica prilikom povratka u zemlju. Uz pratnju se šalje i do tada prikupljena dokumentacija o počinjenom krivičnom djelu, koja se predaje nadležnom organu Ministarstva odbrane.

(5) U svim potrebnim slučajevima, pritvaranje pripadnika kontingenta se vrši u prostoriji za zadržavanje organizatora operacije podrške miru.

Član 56.

(Povrjeđivanje, ranjavanje, teže oboljenje ili pogibija trećih lica)

(1) Vanrednim događajem se smatra i povrjeđivanje, ranjavanje ili pogibija trećih lica za vrijeme izvršenja operacije podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu za koje je, navodno, odgovoran pripadnik Ministarstva odbrane i Oružanih snaga.

(2) Načelnik Zajedničkog štaba izvještava ministra odbrane o okolnostima povrjeđivanja, ranjavanja ili pogibije trećih lica za koje je, navodno, odgovoran pripadnik Ministarstva odbrane i Oružanih snaga.

(3) Ako je povrjeđivanje, ranjavanje ili pogibija trećih lica nastupilo kao posljedica postupka pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga koji je bio u skladu sa odobrenim Pravilima angažiranja, postupak se svodi na izvještavanje do ministra odbrane.

(4) Ako pripadnik Ministarstva odbrane i Oružanih snaga nije postupio u skladu sa odobrenim Pravilima angažiranja, pri čemu je došlo do povrjeđivanja, ranjavanja ili pogibije trećih lica, postupak je isti kao i za vanredni događaj, kada postoji osnov sumnje da je učinjeno krivično djelo.

Član 57.

(Nastanak veće materijalne štete)

(1) Komandant-šef kontingenta, komandir kontingenta/ komandir jedinice preduzima potrebne mjere iz svoje nadležnosti i linijom komandovanja izvještava Zajednički štab o nastanku veće materijalne štete.

(2) Preduzimanje mjera vrši se u skladu sa ugovorom o međusobnim pravima i obavezama za vrijeme učešća u aktivnostima iz člana 5., ovog Pravilnika.

(3) Zajednički štab je odgovoran za preduzimanje daljnjih mjera u slučaju ovog vanrednog događaja, u skladu sa važećim Pravilnikom o postupku za naknadu materijalne štete u Oružanim snagama. Neophodnu podršku daju Generalni inspektorat, Sektor za nabavku i logistiku i Sektor za finansije i budžet.

Član 58.

(Prekid komunikacija sa kontingentom)

(1) Zajednički štab je odgovoran za stalno funkcioniranje komunikacija sa pripadnicima Ministarstva odbrane i Oružanih snaga u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu. U slučaju prekida komunikacije, odmah se izvještava Ministarstvo odbrane i preduzimaju sve potrebne radnje i postupci da se iste što prije uspostave.

(2) U toku ponovnog uspostavljanja komunikacije, ustanovljavaju se uzroci prekida komunikacije, te, u potpunom izvještaju, načelnik Zajedničkog štaba dostavlja informaciju ministru odbrane o razlogu prekida komunikacije i preduzetim mjerama.

Član 59.

(Epidemije)

(1) Epidemijom, kao vanrednim događajem, smatra se svako zarazno oboljenje koje je u isto vrijeme zahvatilo kritičan broj kontingenta koji dovodi u pitanje izvršenje operacije podrške miru ili druge aktivnosti u inozemstvu.

(2) Komandant-šef kontingenta, komandir kontingenta, komandir jedinice preduzima mjere u području operacije, koristeći kapacitete snaga organizatora i linijom komandovanja izvještava načelnika Zajednička štaba, a on izvještava ministra odbrane i dalje postupa po njegovom naređenju.

Član 60.

(Dezinformacije o stanju u kontingentu)

(1) Za suzbijanje pojava dezinformacija o stanju u kontingentu u području operacija podrške miru i drugih aktivnosti u inozemstvu, odgovoran je komandant-šef kontingenta, komandir kontingenta/komandir jedinice.

(2) Za suzbijanje pojava dezinformacija o stanju kontingenta na području Bosne i Hercegovine odgovoran je Ured za odnose sa javnošću i Zajednički štab.

(3) Ured za odnose sa javnošću pravovremeno i istinito informira javnost o svim pitanjima života i rada pripadnika kontingenta u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, osim pitanja iz domena tajnih podataka.

(4) Za pravilno i pravovremeno informiranje porodica pripadnika kontingenta, te demant lažnih informacija, odgovoran je Zajednički štab.

Član 61.

(Saobraćajne nesreće)

(1) Saobraćajne nesreće tretiraju se kao vanredni događaj u sljedećim slučajevima:
   a) kada je nastupila pogibija ili teže povrjeđivanje pripadnika kontingenta ili trećih lica u saobraćajnoj nesreći;
   b) ako je pretrpljena veća materijalna šteta nastala usljed saobraćajne nesreće u kojoj su učestvovali predstavnici kontingenta, kako na sredstvima Oružanih snaga, tako i na sredstvima trećih lica.

(2) Postupak u slučaju vanrednog događaja iz stava (1) tačka a) ovog člana je isti, zavisno od posljedice, kao u članovima 49., 50. ili 54. ovog Pravilnika.

(3) Postupak u slučaju vanrednog događaja iz stava (1) tačka b) ovog člana isti je kao u članu 54. ovog Pravilnika.

Član 62.

(Samovoljno napuštanje dužnosti)

(1) Samovoljnim napuštanjem dužnosti smatra se svako neopravdano odsustvo sa dužnosti duže od 24 sata.

(2) Za svako lice koje je neopravdano odsutno postupa se kao u slučaju nestanka.

(3) U slučaju samovoljnog napuštanja dužnosti, komandant-šef kontingenta, komandir kontingenta, komandir jedinice preduzima zakonske mjere iz svoje nadležnosti i linijom komandovanja izvještava Zajednički štab.

(4) Zajednički štab je odgovoran za proceduru otklanjanja posljedica vanrednog događaja.

(5) Organizacijske jedinice Ministarstva odbrane, po zahtjevu Zajedničkog štaba, pružaju svu neophodnu pomoć u otklanjanju posljedica ovog vanrednog događaja.

POGLAVLJE XII - PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 63.
(Prelazne odredbe)

Postupak izbora i upućivanja u operacije podrške miru i druge aktivnosti u inozemstvu koji je započet po odredbama Pravilnika, broj 07-02-3-1454/15 od 22.04.2015. godine, završit će se po istom.

Član 64.
(Završne odredbe)

(1) Ovaj Pravilnik stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u "Službenom glasniku BiH".

(2) Danom stupanja na snagu ovog Pravilnika, stavlja se van snage Pravilnik o učešću pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, broj 07-02-3-1454/15 od 22.04.2015. godine i Uputstvo o postupanju u slučaju nestanka ili zarobljavanja pripadnika Ministarstva odbrane i Oružanih snaga Bosne i Hercegovine u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu, broj 08-02-2-4454/10 od 11.10.2010. godine.

Član 65.
(Prilozi Pravilnika)

Sastavni dio ovog Pravilnika su sljedeći prilozi:

Prilog broj 1: Prvi izvještaj o vanrednom događaju

Linija 1.	vrsta izvještaja o nastradalom
Linija 2.	vrsta gubitka
Linija 3.	status gubitka
Linija 4.	kategorija pojedinca
Linija 5.	identifikacijski broj u Oružanim snagama
Linija 6.	ime, ime oca i prezime
Linija 7.	spol (m/ž)
Linija 8.	čin/rang
Linija 9.	jedinica postavljenja
Linija 10.	datum/vrijeme događaja
Linija 11.	okolnosti
Linija 12.	snage koje su nanijele gubitak

Prilog broj 2: Potpuni izvještaj o vanrednom događaju

01. Vrsta izvještaja o gubicima:	(prvi, dopunski, promjena stanja, napredni)
02. Vrsta gubitaka:	(neprijateljski, ne-neprijateljski)
03. Stanje gubitaka:	(umrli, nestali, zarobljeni, teško povrijeđeni)
04. Broj izvještaja:	(naredno numeriranje, vrsta izvještaja)
05. Prethodni status izvještaja:	(isti kao tačka 3 prvog izvještaja, ako stanje nije promijenjeno)
06. Prethodna vrsta izvještaja:	(izvještaj upisan u tačku 4 prvog izvještaja)
07. Kategorija pojedinca:	(vojno lice, civilno lice)
08. Identifikacijski broj u Oružanim snagama:	(JMB lica)
09. Ime i prezime:	(ime, ime roditelja i prezime lica)
10. Spol:	m/ž
11. Etnička pripadnost:	(Bošnjak, Srbin, Hrvat, ostali)
12. Datum/mjesto rođenja:	(DDMMGGGG/mjesto i zemlja rođenja)
13. Čin/rang:	(navesti zvaničnu skraćenicu ili čin)
14. Komponenta:	(aktivna služba, rezervna služba)
15. Dodijeljena jedinica:	(organizacija lica do nivoa čete)
16. Dužnost/Specijalnost:	(dužnost/vojnoevidencijska specijalnost)
17. Adresa stanovanja:	(mjesto i adresa)
18. Identifikacija zaposlenog:	(ako je civilni zaposlenik ime i adresa)
19. Obavijestiti sljedećeg srodnika:	(puno ime i prezime, srodstvo, adresa, broj telefona)
20. Sljedeći srodnik već obaviješten:	(DA/NE) popunjava nadležna komanda
21. Datumi podataka u vanrednim situacijama:	(datumi kada je osoba završila podatke u vanrednim situacijama ili pregled)
22. Učešće prevoznih sredstava:	(nikakvo, zračno, kopneno, morsko, itd.)
23. Vrsta prevoznog sredstva:	(avion, auto, brod, autobus, oklopni transporter, tenk, voz, itd.)
24. Vlasništvo prevoznog sredstva:	(Ministarstvo odbrane, komercijalno, privatno vozilo, itd.)
25. Pozicija ukrcavanja:	(upisati poziciju ukrcavanja lica u vozilo)
26. Status dužnosti:	(na dužnosti, na odsustvu, nije na dužnosti, hospitaliziran, itd.)
27. Datum/vrijeme događaja:	(DDMMGGGG i tačno vrijeme)
28. Mjesto događaja:	(grad/država)
29. Aktivnost:	(konkretna aktivnost osobe u vrijeme događaja)
30. Okolnosti:	(dati što više činjenica i informacija)
31. Snage koje su nanijele gubitke:	(neprijatelj, Oružane snage, nepoznato).

Prilog broj 3: Medicinska evakuacija u državu utvrđenu planom evakuacije

Linija 1. ime:
Linija 2. prezime:
Linija 3. spol:
Linija 4. čin/rang:
Linija 5. datum rođenja:
Linija 6. mjesto rođenja:
Linija 7. datum i mjesto ulaska u državu utvrđenu planom evakuacije:
Linija 8. datum i mjesto izlaska iz države utvrđene planom evakuacije:
Linija 9. način transporta (sredstvo prevoženja).

Prilog broj 4: Pitanja za vanredni izvještaj su sljedeća:

1) Učesnici u vanrednom događaju.
2) Opis vanrednog događaja.
3) Preduzete mjere od organizatora.
4) Prijedlog mjera.

Broj 07-02-3-2879-63/19
06. jula 2022. godine
Sarajevo

Ministar
Dr. **Sifet Podžić**, s. r.

KONKURENCIJSKO VIJEĆE BOSNE I HERCEGOVINE

609

Konkurencijsko vijeće Bosne i Hercegovine, na temelju članka 25. stavak (1) točka e) i članka 41. stavak (1) točka c) i stavak (2) Zakona o konkurenciji ("Službeni glasnik BiH", broj 48/05, 76/07 i 80/09), članka 105. i članka 13. Zakona o upravnom postupku ("Službeni glasnik BiH", br. 29/02, 12/04, 88/07, 93/09, 41/13 i 53/16) u postupku pokrenutom po Zahtjevu za pokretanje postupka gospodarskog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, kojeg zastupa odvjetnik Nihad Sijerčić, Fra Anđela Zvizdovića 1, BC UNITIC, Tower B/II, 71 000 Sarajevo, protiv gospodarskih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj, radi utvrđivanja postojanja zlouporabe vladajućeg položaja u smislu članka 10. stavak (2) točke a), b) i c) Zakona o konkurenciji, na 102. (stotinudrugoj) sjednici održanoj dana 04.04.2022. godine, donijelo je

RJEŠENJE

1. Odbija se zahtjev gospodarskog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, podnesen protiv gospodarskih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o.

Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj radi utvrđivanja postojanja zlouporabe vladajućeg položaja u smislu članka 10. stavak (2) točka a) Zakona o konkurenciji na tržištu paketiranih multiple-play telekomukacijskih usluga (maloprodajna razina) u Bosni i Hercegovini, kao neutemeljen.

2. Odbija se zahtjev gospodarskog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, podnesen protiv gospodarskih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj, radi utvrđivanja postojanja zlouporabe vladajućeg položaja u smislu članka 10. stavak (2) točka b) Zakona o konkurenciji na tržištu paketiranih multiple-play telekomukacijskih usluga (maloprodajna razina) u Bosni i Hercegovini, kao neutemeljen.
3. Odbija se zahtjev gospodarskog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, podnesen protiv gospodarskih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj, radi utvrđivanja postojanja zlouporabe vladajućeg položaja u smislu članka 10. stavak (2) točka c) Zakona o konkurenciji i članka 9. stavak (1) točka a) Odluke o definiranju kategorija vladajućeg položaja na tržištu paketiranih multiple-play telekomukacijskih usluga (maloprodajna razina) u Bosni i Hercegovini, kao neutemeljen.
4. Odbija se zahtjev gospodarskog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, podnesen protiv gospodarskih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj radi utvrđivanja postojanja zlouporabe vladajućeg položaja u smislu članka 10. stavak (2) točka a) Zakona o konkurenciji na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini, kao neosnovan.
5. Odbija se zahtjev gospodarskog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, podnesen protiv gospodarskih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj, radi utvrđivanja postojanja zlouporabe vladajućeg položaja u smislu članka 10. stavak (2) točka c) Zakona o konkurenciji na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini, kao neutemeljen.
6. Obvezuje se Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo da, privrednim subjektima Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj isplati iznos od 351,00 KM (tristopedestjedna konvertibilna marka) KM na ime troškova postupka u roku od 8 (osam) dana od primitka ovog Rješenja.
7. Obvezuje se gospodarski subjekt Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo da plati administrativnu pristojbu na Rješenje, u iznosu od 1.500,00 KM, u korist Proračuna institucija Bosne i Hercegovine.
8. Ovo Rješenje je konačno i bit će objavljeno u "Službenom glasniku BiH", službenim glasilima entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.

Obrazloženje

Konkurencijsko vijeće Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Konkurencijsko vijeće) je dana 06.04.2021. godine, zaprimilo Zahtjev za pokretanje postupka (u daljnjem tekstu: Zahtjev) od strane gospodarskog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo (u daljnjem tekstu: Telemach ili Podnositelj zahtjeva), kojeg zastupa odvjetnik Nihad Sijerčić, Fra Anđela Zvizdovića 1, BC UNITIC, Tower B/II, 71000 Sarajevo, protiv gospodarskih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka (u daljnjem tekstu: Mtel ili Protivna strana), Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo (u daljnjem tekstu: Logosoft ili Protivna strana), Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka (u daljnjem tekstu: Blicnet ili Protivna strana) Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina (u daljnjem tekstu: Telrad Net ili Protivna strana) i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj (u daljnjem tekstu: Elta Kabel ili Protivna strana). Gospodarski subjekti Mtel, Logosoft, Blicnet, Telrad i Elta Kabel su u Zahtjevu označeni kao "Telekom Srbija grupa" koja zlouporabljuje vladajući položaj u smislu članka 10. stavak (2) točke a), b) i c) ("Službeni glasnik BiH", broj 48/05, 76/07 i 80/09) (u daljnjem tekstu: Zakon).

Konkurencijsko vijeće je dana 06.05.2021. godine uputilo Podnosiocu zahtjeva akt broj: UP-04-26-2-014-2/21 kojim je tražilo preciziranje i dopunu Zahtjeva.

Dana 18.05.2021. godine, Konkurencijsko vijeće je pod brojem: UP-04-26-2-014-3/21 zaprimilo dopunu Zahtjeva (u daljnjem tekstu: Dopuna zahtjeva) od gospodarskog subjekta Telemach.

Kompletiranjem predmetnog Zahtjeva, Konkurencijsko vijeće je na temelju članka 28. stavak (3) Zakona dana 15.09.2021. godine izdalo Potvrdu o priimitku kompletnog i urednog Zahtjeva, broj: UP-04-26-2-014-4/21.

Na temelju dokumentacije dostavljene uz Zahtjev, Konkurencijsko vijeće je ocijenilo da nije moguće bez provedenog postupka utvrditi postojanje povrede Zakona na koje Podnosilac zahtjeva ukazuje, te je donijelo Zaključak o pokretanju postupka dana 15.09.2021. godine, pod brojem: UP-04-26-2-014-6/21.

Sukladno mjerodavnim odredbama Zakona, Konkurencijsko vijeće je dostavilo Zaključak o pokretanju postupka punomoćniku Podnositelja zahtjeva, aktom broj: UP-04-26-2-014-6/21. Konkurencijsko vijeće je sukladno sa člankom 33. stavak (1) Zakona, dostavilo Zaključak o pokretanju postupka i Zahtjev operatorima Mtel, Logosoft, Blicnet, Telrad i Elta Kabel.

Usmena rasprava održana je dana 02.12.2021. godine u prostorijama Konkurencijskog vijeća uz prisustvo punomoćnika Podnositelja zahtjeva, odvjetnika Nihada Sijerčića iz Sarajeva, te punomoćnika Protivnih strana, odvjetnika Ezmane Turković i Emina Olovčića iz Sarajeva.

Konkurencijsko vijeće je na 98. (devedestosmoj) sjednici održanoj dana 05.01.2022. godine usvojilo Zaključak o produljenju roka za donošenje konačnog rješenja broj: UP-04-26-2-014-42/21 kojim se produljuje rok za donošenje konačnog rješenja za dodatna 3 (tri) mjeseca, u postupku koji se vodi pred Konkurencijskim vijećem.

Na usmenoj raspravi punomoćnik Podnositelja zahtjeva je predložio izvođenje dokaza putem vještačenja. Konkurencijsko vijeće je naknadno uputilo punomoćniku Podnositelja zahtjeva akt broj: UP-04-26-2-014-51/21 da se izjasni o okolnostima vještačenja, imenima vještaka, te o troškovima vještačenja. Podneskom broj: UP-04-26-2-014-53/21, Podnositelj zahtjeva se očitovao na traženo i dostavio imena vještaka, koji su kontaktirani od strane Konkurencijskog vijeća. Vještak ekonomske struke dr. Aida Soko je prihvalila da obavi vještačenje, dok je vještaka informacijsko-komunikacijskih nauka Zoran Memić odbio vještačenje, zbog izbivanja iz zemlje. Punomoćnik Podnositelja zahtjeva je u podnesku broj: UP-04-26-2-014-55/21 predložio novog vještaka informacijsko-komunikacijskih nauka Enesa Čengića. Na 99. sjednici Konkurencijskog vijeća održanoj 17.02.2022.godine usvojen je Zaključak o financijskom vještačenju broj: UP-04-26-2-014-57/21 kojim je za vještaka u predmetnom postupku imenovana dr. Aida Soko, dok nije nije usvojen Zaključak o vještačenju po vještaku informacijsko-komunikacijskih nauka Enesu Čengiću.

1. Stranke u postupku

Stranke u postupku su gospodarski subjekti Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o. Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj.

1.1. Gospodarski subjekt Telemach BH d.o.o. Sarajevo-Podnositelj zahtjeva

Gospodarski subjekt Telemach BH d.o.o. Sarajevo je registriran u Općinskom sudu u Sarajevu pod matičnim brojem upisa: 65-01-0620-08 (stari broj upisa: 1-18109) sa temeljnim kapitalom od 35.417.011,31 KM. Gospodarski subjekt Telemach se nalazi u 100% vlasništvu gospodarskog subjekta BOSNIA BROADBAND S.a.r.l., Luxembourg, 2, Rue Edward Steichen, 2540 Luxembourg. Gospodarski subjekt Telemach je telekomunikacijska kompanija koja djeluje kao operator digitalne i analogne kabelske televizije, pružatelj usluge širokopojasnog interneta i operator fiksne telefonije.

1.2. Gospodarski subjekt Mtel a.d. Banja Luka -Protivna strana

Gospodarski subjekt Mtel a.d. Banja Luka je registriran u Okružnom privrednom sudu u Banja Luci pod matičnim brojem upisa: 1-9217-00 sa osnovnim kapitalom od 491.383.755,00 KM. Osnovne registrirane djelatnosti gospodarskog subjekta Mtel su: emitiranje televizijskog i radijskog programa, djelatnosti žičane, bežične, setelitske telekomunikacije i ostale telekomunikacione djelatnosti.

1.3. Gospodarski subjekat Logosoft d.o.o. Sarajevo-Protivna strana

Gospodarski subjekt Logosoft d.o.o. Sarajevo registriran je u Općinskom sudu u Sarajevu, pod brojem: 65-01-0594-11 (strai broj upisa: 1-15529), sa osnovnim kapitalom od 12.000,00 KM. Gospodarski subjekt Logosoft se nalazi u 100% vlasništvu gospodarskog subjekta Mtel. Pretežita registrirana djelatnost gospodarskog subjekta Logosoft je žičana telekomunikacija.

1.4. Gospodarski subjekt Blicnet d.o.o. Banja Luka-Protivna strana

Gospodarski subjekt Blicnet d.o.o. Banja Luka osnovan je 1992. godine i registriran u Okružnom privrednom sudu u Banja Luci, pod matičnim brojem upisa: 1-3645-00 (JIB: 4400999050002), sa osnovnim kapitalom od 20.914.186,70 KM. Gospodarski subjekt Blicnet se nalazi u 100% vlasništvu gospodarskog subjekta Mtel. Pretežite registrirane djelatnosti gospodarskog subjekta Blicnet su pružanje telekomunikacijskih usluga, internet usluga i usluge distribucije RTV programa, planiranja i razvoja računarskih mreža, prodaja opreme potrebne za povezivanje računarskih LAN (Local Area Network) i WAN (Wide Area Network) mreža, te implementacija IP telefonije.

1.5. Gospodarski subjekt Telrad Net d.o.o. Bijeljina-Protivna strana

Gospodarski subjekt Telrad Net d.o.o. Bijeljina upisan je u registar Okružnog privrednog suda u Bijeljini, pod matičnim brojem upisa: 59-01-0101-10 (JIB: 4403228500005), sa osnovnim kapitalom od 19.857.744,85 KM. Gospodarski subjekt Telrad Net se nalazi u 100% vlasništvu gospodarskog subjekta Mtel. Pretežite registrirane djelatnosti gospodarskog subjekta Telrad Net su pružanje usluga žičane i bežične telefonije, kabelskog interneta, te usluge kabelske televizije.

1.6. Gospodarski subjekt Elta Kabel d.o.o. Doboj-Protivna strana

Gospodarski subjekt Elta Kabel d.o.o. Doboj upisan je u registar Okružnog privrednog suda u Doboju, pod matičnim brojem upisa: 60-01-0117-11 (stari broj upisa: 1-4592-00), sa osnovnim kapitalom od 5.000,00 KM. Gospodarski subjekt Elta Kabel se nalazi u 100% vlasništvu gospodarskog subjekta Mtel. Pretežita registrirana djelatnost gospodarskog subjekta Elta Kabel je prijeenos slike, zvuka ili ostalih informacija i isti pruža usluge kabelske televizije u Republici Srpskoj, a također pruža i usluge kabelskog interneta, te vrši uvoz profesionalne opreme za kabelsku televiziju.

2. Pravni okvir predmetnog postupka

Konkurencijsko vijeće je u tijeku postupka primijenilo odredbe Zakona, Odluke o utvrđivanju mjerodavnog tržišta ("Službeni glasnik BiH", broj 18/06 i 34/10) (u daljnjem tekstu: Odluka o utvrđivanju mjerodavnog tržišta), Odluke o definiranju kategorija vladajućeg položaja ("Službeni glasnik BiH", broj 18/06 i 34/10) (u daljnjem tekstu: Odluka o definiranju kategorija vladajućeg položaja) i odredbe Zakona o upravnom postupku ("Službeni glasnik BiH", broj 29/02, 12/04, 88/07, 93/09 i 41/13 i 53/16) (u daljnjem tekstu: Zakon o upravnom postupku).

Konkurencijsko vijeće je, sukladno sa člankom 43. stavak (7) Zakona, pri utvrđivanju radnje zlouporabe vladajućeg položaja Protivne strane na mjerodavnom tržištu, koristilo presudu Europskog suda pravde u predmetu United Brands Company and United Brands Continentaal BV v. Commission of the European Communities, br. 27/76, [1978] ECR (u daljnjem tekstu: United Brands).

3. Postupak po zahtjevu za pokretanje postupka

U Zahtjevu Podnositelj zahtjeva u bitnom navodi sljedeće:

- Podnositelj zahtjeva smatra da Protivna strana zlouporabljuje vladajući položaj na sljedeće načine:
  a) Primjenom prekomjernih cijena operatora Mtel kod pružanja usluge 2-play, 3-play i 4-play (u daljnjem tekstu: multiple-play), a što je protivno odredbama članka 10. stavak (2) točke a) i b) Zakona.
  b) Primjenom različitih cijena za pružanje istovrsnih usluga članica Telekom Srbija grupe korisnicima, čime su cjenovno diskriminirani korisnici Telekom Srbija grupe koji za istu uslugu plaćaju različite naknade, što je protivno odredbama članka 10. stavak (2) točke b) i c) Zakona i članka 9. stav (1) Odluke o definiranju kategorija vladajućeg položaja.
  c) Unakrsnim subvencioniranjem od strane Mtela prema Logosoftu u pružanju usluga fizičkim

osobama i usluge pristupa internetu korisnicima pravnim osobama, što je protivno odredbama članka 10. stavak (2) točke a) i b) Zakona.

- Protivna strana je u postupku Telekom Srbija grupa, koja obuhvata veći broj telekomunikacijskih operatora koji su pod kontrolom gospodarskog subjekta Telekom Srbija (odnosno Mtel-a kao vladajućeg društva ove grupacije na teritoriju Bosne i Hercegovine).
- Svi operatori iz Telekom Srbija grupe koji su pod kontrolom Telekom Srbija, a u Bosni i Hercrgovini su u neposrednom vlasništvu Mtela, te predstavljaju jedinstveni ekonomski subjekat (engl. single economic entity), odnosno jednog sudionika na tržištu. Irelevantna je njihova odvojenost u formalnopravnom smislu (više gospodarskih subjekata), obzirom da njihovo postupanje i nastup na tržištu ovisi o odlukama Mtela, odnosno Telekom Srbija grupe (o ovome više vidjeti u presudi ESP od 14.07.1972, Case C-48/69, Imperial Chemical Industries v Commission, ECLI:EU: C:1972:70, para. 133. Navedeno je potvrđeno u praksi Suda EU odlukama: CFI judgment of 30.09.2003, Case T-203/01 Michelin v Commission, ECLI:EU:T:2003:250, para. 290; CJ judgment of 10.09.2009, Case C-97/08 P Akzo Nobel NV v Commission, ECLI:EU:C:2009:536, para. 58, te u odlukama: CFI judgment of 11 December 2003, Case T-66/99 Minoan Lines SA v Commission, ECLI:EU: T:2003:337, para. 123; 24.10.1996, CJ judgment, Case C-73/95 P Viho Europe BV v Commission, ECLI:EU: C:1996:405).
- Podnositelj zahtjeva navodi da je Telekom Srbija grupa vladajuća na mjerodavnom tržištu. Naime, na mjerodavnom tržištu pružanja paketiranih telekomunikacijskih usluge krajnjim korisnicima Telekom Srbija grupa ima značajan tržišni udio, a Mtel je od strane Regulatorne agencije za komunikacije (u daljnjem tekstu: RAK) određen kao operator sa značajnom tržišnom snagom na tržištu pružanja usluge fiksne i mobilne telefonije, što se u smislu pravila prava konkurencije ima smatrati vladajućim položajem Mtela, odnosno Telekom Srbija grupe. Također, nacrti analiza RAK-a su Mtel definirali kao subjekt sa značajnom tržišnom snagom na praktično svim veleprodajnim tržištima koja je RAK analizirao tijekom 2020. godine.
- Telekom Srbija grupa vrši zlouporabu vladajućeg položaja i to u različitim oblicima:
  a) Cijene koje naplaćuju operatori u okviru Telekom Srbija grupe nisu ujednačene, pri čemu postoji utemeljena sumnja da cijene Telekom Srbija grupe za usluge multiple-play-a, koje se nude korisnicima Telekom Srbija grupe (a posebno korisnicima Mtel-a) na tržištu entiteta Republike Srpske predstavljaju prekomjerne cijene (engl. excessive pricing) u smislu članka 10. stavak (2) točke a) i b) Zakona.
  b) Postoje iste sumnje za cijene usluge pristupa internetu korporativnim korisnicima - gospodarskim društvima (što je za pravne osobe najbitnija usluga, jer isti nisu u posebnoj mjeri zainteresirani za pakete usluge koje uključuju distribuciju medijskih sadržaja, kao što su to fizičke osobe, koje skoro isključivo kupuju pakete usluga) na području Republike Srpske, što također predstavlja prekomjerne cijene (engl. excessive pricing) u smislu članka 10. stavak (2) točke a) i b) Zakona.
  c) Operatori koji posluju u okviru Telekom Srbija grupe primjenjuju različite cijene za pružanje istovrsnih multiple-play usluga, čime diskriminiraju vlastite korisnike koji za istu uslugu plaćaju različite naknade, što je protivno odredbama članka 10. stavak (2) točke b) i c) Zakona i članka 9. stavak (1), točka a) Odluke o definiranju kategorija vladajućeg položaja.
  d) Ovakvom strategijom različite cjenovne politike za istovrsne usluge i prekomjernim cijenama koje se naplaćuju korisnicima u Republici Srpskoj, operatori iz Telekom Srbija grupe unakrsno subvencioniraju pružanje usluga po izuzetno niskim cijenama na tržištima gdje nemaju takvu tržišnu snagu, što je protivno odredbama članka 10. stavak (2) točke a) i b) Zakona.
- Podnositelj zahtjeva ističe razdoblje od 2019. i 2020. godine (kada Telekom Srbija grupa stiče monopol na području Republike Srpske) u kojima je izrazito naglašena praksa zlouporaba vladajućeg položaja od strane Telekom Srbija grupe, što je moguće vidjeti i iz javno dostupnih podataka, jer su se krajnji korisnici obraćali sektorskom regulatoru za ove prakse, koji se smatrao nenadležnim i uputio korisnike na Konkurencijsko vijeće.
- Podnositelj zahtjeva smatra kako operatori Telekom Srbija grupe imaju vladajući položaj na tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na području svih općina i gradova u Republici Srpskoj.
- Podnositelj zahtjeva smatra da se unutar Telekom Srbija grupe primjenjuju cjenovne politike u vidu unakrsnog subvencioniranja, a koje se imaju na način da korisnici operatora u sastavu ove grupacije u Republici Srpskoj plaćanjem prekomjernih visokih cijena snose trošak izrazito niskih cijena operatora (Logosoft) koji posluje u sastavu istog poslovnog subjekta, a što se ima smatrati zlouporabom vladajućeg položaja u smislu članka 10. stavak (2) točke a) i b) Zakona.
- Europska komisija je u predmetu De Post-La Poste (Commission Decision of 5 December 2001 relating to a proceeding under Article 82 of the EC Treaty (COMP/37.859-De Post-La Poste) navela da resursi koji su stečeni u monopolu ne bi trebali biti korišteni s ciljem ostvarivanja nefer konkurentske prednosti u sektorima koja su otvoreni za konkurenciju (tj. u kojima ne postoji monopol).
- Europska komisija je eksplicitno navela, pozivajući se na predmet Atlas (Commission Decision of 17 July 1996 relating to a proceeding under Article 85 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement Case No IV/35.337-Atlas, para. 60.) da bi takve kompanije mogle eliminirati konkurenciju korištenjem popusta u uslugama u kojima imaju monopolski položaj, a koji bi privukli klijente da koriste njihove druge usluge u kojima nemaju takav položaj.
- Smjernice Europske komisije o prioritetima prilikom provođenja propisa u oblasti zlouporabe vladajućeg položaja u mjerodavnom dijelu navode: "Europska komisija također može pokrenuti postupak u svezi sa predatorskim praksama vladajućih gospodarskih subjekata na sekundarnim tržištima na kojima navedeni gospodarski subjekti još uvijek nisu vladajući. Naročito, veća je vjerovatnoća da Komisija ustanovi postojanje zlouporabe vladajućeg položaja u pogledu djelatnosti koje su zaštićene zakonskim monopolom. Iako vladajući gospodarski subjekt možda ne mora da se upušta u predatorsko ponašanje kako bi zaštitio svoj vladajući položaj na tržištu koje je zaštićeno zakonskim monopolom, on može da koristi dobit ostvarenu na monopolisanom tržištu kako bi unakrsno subvencionirao svoje djelatnosti na drugom tržištu i time pokuša da spriječi efektivnu konkurenciju na tom drugom tržištu" (Communication from the Commission: Guidance on its enforcement priorities in applying Article 82 of the EC Treaty to abusive exclusionary conduct by dominant undertakings, OJ [2009] C 45/7, para. 63, FN 2.).

- Stavovi Europske komisije su izravno primjenjivi na praksu Telekom Srbija grupe, u kojoj se dobit ostvarena na tržištima gdje Telekom Srbija grupa praktično nastupa kao monopolista, koristi kako bi se unakrsno subvencionirale cijene usluga Telekom Srbija grupe koje se primjenjuju na lokalnim tržištima sa visokim stepenom konkurencije.
- Praksa Telekoma Srbija grupe je moguća na osnovu činjenice većeg broja operatora okupljenih u Telekom Srbija grupi, koji zapravo vladajuće djeluju na određenim lokalnim tržištima u Bosni i Hercegovini, koja se međusobno značajno razlikuju u stepenu prisustva tržišne konkurencije.
- O nezakonitosti unakrsnog subvencioniranja dominantnih privrednih subjekata odlučivala je Evropska komisija i u predmetu Deutsche Post u kojem je utvrđeno da je njemački poštanski operator izvršio zloupotrebu dominantnog položaja koristeći dobit ostvarenu na tržištu na kojem je dominantan (tržištu rezerviranih poštanskih pošiljki) kako bi subvencionirao svoju djelatnost na drugom tržištu na kojem je bio prisutan (tržištu isporuke paketa) i na kojima je bio suočen sa snažnom konkurencijom. Komisija je ustanovila da, bez unakrsnog subvencioniranja sa tržišta rezerviranih poštanskih pošiljki, Deutsche Post ne bi bio u mogućnosti finansirati prodaju ispod troška na tržištu isporuke paketa, gdje je imao značajnu konkurenciju (Case COMP/35.141-Deutsche Post AG, Odluka Komisije od 20.03.2001. godine).
- Kako bi se u gore navedenom predmetu Evropske komisije utvrdilo postojanje unakrsnog subvencioniranja, primijenjen je test putem kojeg "unakrsno subvencioniranje postoji kada prihodi od jedne usluge nisu dovoljni da pokriju inkrementalne troškove pružanja te usluge i gdje postoji još jedna usluga ili paket usluga kod kojih prihodi premašuju njihove pojedinačne troškove. Usluga za koju prihodi premašuju pojedinačni trošak predstavlja izvor unakrsnog subvencioniranja, a usluga kod koje pojedinačni prihod nije dovoljan za pokrivanje inkrementalnog troška predstavlja destinaciju subvencioniranja (Case COMP/35.141-Deutsche Post AG, para. 6.).
- Utvrđivanje unakrsnog subvencioniranja je potrebno prije svega utvrditi troškove pružanja određene usluge, a potom i detektovati izvor odnosno destinaciju unakrsnog subvencioniranja. U kontekstu predmetnog Zahtjeva, kao izvor može se odrediti Mtel, dok je destinacija subvencioniranja drugi operatori u Telekom Srbija grupi, od čega se posebno ističe operator Logosoft.
- Podnositelj zahtjeva smatra da se kao mjerodavno tržište proizvoda treba odrediti tržište pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacijskih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo). U odnosu na korporativne korisnike, kao mjerodavno se može uzeti tržište pružanja usluga pristupa internetu.
- RAK u Prijedlogu Analize tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizičke i pravne osobe - maloprodajnu razinu od 01.09.2020. godine (u daljnjem tekstu: Analiza) primjećuje kako se odvojene telekomunikacijske usluge, poput recimo usluge pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji, sve češće pružaju u vidu paketiranih usluga krajnjim korisnicima (multiple-play usluge sa nekoliko komponenti).
- Podnositelj zahtjeva navodi da Protivna strana u gradu Banja Luci ima najviše korisnika. Prema podatcima RAK-a u gradu Banja Luci ima najviše korisnika od kojih 2/3 ukupnog broja korisnika u ovom gradu telekomunikacijske usluge koristi u paketima. Od ukupno 87.649 korisnika u Banja Luci, njih 58.011 koristi telekomunikacijske usluge u paketima i to konkretno po strukturi sljedećim paketima.

Tablica 1.

Double-play	**Internet i fiksna**	**Internet i televizija**	**Internet i mobilna telefonija**
Broj pretplatnika	7.378	16.980	4
Triple-play	**Internet, TV i fiksna telefonija**	**Internet, fiksna telefonija i mobilna telefonija**	**Internet, televizija i mobilna telefonija**
Broj pretplatnika	28.535	7	6
Qauadruple-play	**Internet, televizija, fiksna telefonija i mobilna telefonija**		
Broj pretplatnika	5.101		

- Operatori Telekom Srbija grupe pružaju više različitih telekomunikacijskih usluga (fiksna telefonija, pristup Internetu, IPTV, mobilna telefonija), a sukladno sa zaključkom RAK-a, takve usluge najvećem broju korisnika pružaju kroz paketirane telekomunikacijske usluge, Podnositelj zahtjeva smatra opravdanim određivanje mjerodavnog tržišta proizvoda kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) usluga krajnjim korisnicima - fizičkim osobama.
- Podnositelj zahtjeva navodi da ovako definirano mjerodavno tržište proizvoda omogućava evaluaciju tržišnih efekata multiple-play usluga koje se pružaju najvećem broju korisnika, a koje karakterizira visok stepen povezanosti koji može rezultirati različitim oblicima zlouporabe vladajućeg položaja.
- U slučaju kada su u pitanju korisnici-pravne osobe, mjerodavno tržište se može definirati kao tržište pristupa internetu, jer ovi korisnici nisu zainteresirani za druge telekomunikacione usluge.
- Da bi se odredilo mjerodavno zemljopisno tržište potrebno je uzeti u obzir specifičnosti cjelokupnog telekomunikacijskog tržišta u Bosni i Hercegovini. To podrazumijeva postojanje tri incumbent operatora (SMP operatori - engl. significant market power) koji imaju zasebnu infrastrukturu koja se u zemljopisnom smislu ne preklapa, što im omogućava uživanje vladajućeg (ili čak monopolskog) položaja na segmentima mreže na kojima su aktivni.
- Kod određivanja mjerodavnog zemljopisnog tržišta, mjerodavne smjernice o analizi tržišta i procjeni značajne tržišne snage (Engl. Guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the EU regulatory framework for electronic communications networks and services 2018/C 159/01- u daljem tekstu: Smjernice), kao i Preporuke o mjerodavnim tržištima iz 2014. godine (Engl. Commission Recommendation of 9 October 2014 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services 2014/710/EU-u daljnjem tekstu: Preporuke), predviđaju da mjerodavno zemljopisno tržište obuhvata sva područja u kojima operatori pružaju usluge pod istim uvjetima, odnosno u kojima su uvjeti konkurencije dovoljno homogeni i razlikuju se od susjednih zemljopisnih područja na kojima su uvjeti konkurencije značajno drugačiji (Vidjeti praksu Europske komisije: United Brands, para. 44; Michelin, para. 26; Case 247/86 Alsatel v Novasam, para. 15; Tiercé Ladbroke v Commission, para. 102.).
- Smjernice dalje jasno upućuju kako se mjerodavno zemljopisno tržište u sektoru elektronskih komunikacija (dakle uključujući telekomunikacijske usluge u paketu) određuje na temelju kriterija područja pokrivenog mrežom, te postojanja pravnih i drugih regulatornih instrumenata.
- Mjerodavno zemljopisno tržište u konkretnom slučaju predstavlja teritorij koju pokriva infrastruktura incumbent operatora, obzirom da incumbent operatori praktično međusobno ne konkurišu i prisutni su gotovo isključivo na

onim područjima na kojima imaju razvijenu fiksnu infrastrukturu. Posljedično, u predmetnom zahtjevu kao mjerodavno zemljopisno tržište Podnositelj zahtjeva određuje općine koje pokriva mrežna/fiksna infrastruktura operatora iz Telekom Srbija grupe (općine u RS i grad Sarajevo).

- Navedeni način određivanja mjerodavnog zemljopisnog tržišta je sukladno i sa člankom 6. Odluke o utvrđivanju mjerodavnog tržišta kojim se utvrđuju kriteriji za utvrđivanje mjerodavnog tržišta, redom zamjenjivost potražnje za proizvodom, zamjenjivost ponude za proizvodom, postojanje potencijalne tržišne konkurencije, te zapreke pristupa mjerodavnom tržištu.
- Ispunjenje kriterija iz Smjernica i Odluke o utvrđivanju mjerodavnog tržišta najjasnije je uzme li se primjer korisnika paketiranih (multiple-play) usluga pruženih od strane Telekom Srbija. RAK-ova Analiza jasno ukazuje kako za navedene pretplatnike ne postoji zamjenjivost ponude, obzirom da preostala dva incumbent operatora nemaju razvijenu infrastrukturu na područjima općina pokrivenih mrežom Telekom Srbija grupe, pa time ni mogućnost pružanja navedenih usluga.
- Uslijed zapreka pristupa mjerodavnom tržištu općina pokrivenih mrežnom infrastrukturom Telekom Srbija grupe izostaje učinkovita tržišna konkurencija. Izuzetak u tom slučaju jeste Grad Sarajevo, gdje djeluje operator Logosoft (svi drugi operatori Telekom Srbija grupe djeluju u općinama u Republike Srpske), a koji se na tom ograničenom području suočava sa drugim operatorima kao konkurentima. Iz navedenog razloga, Podnositelj zahtjeva je prilikom određivanja mjerodavnog zemljopisnog tržišta posebno istakao općine u Republici Srpskoj u odnosu na Grad Sarajevo. Zbog navedenih okolnosti izostanka konkurencije na mjerodavnom zemljopisnom tržištu, korisnici su primorani prihvatati usluge Telekom Srbija grupe, čak i kada iste sadrže elemente prekomjernih cijena ili diskriminacije, bez mogućnosti opredjeljenja za alternativne operatore.
- Jedini operator iz Telekom Srbija grupe koji pruža paketirane (multiple-play) usluge van teritorija općina u Republike Srpske jeste Logosoft. Navedeno je potvrđeno u prethodnoj praksi Konkurencijskog vijeća gdje se ističe kako Logosoft djeluje na područjima gradova Sarajeva, Tuzle i Zenice. Ipak, tržišni udio operatora Logosoft u Tuzli i Zenici je minimalan, te se usluge Logosofta pružaju vrlo ograničenom broju korisnika. Činjenica da je mreža Logosofta izgrađena na vrlo ograničenom zemljopisnom području, te da se usluge pružaju korisnicima na tim područjima, prepoznata je i naglašena i od strane RAK-a (Odluka Konkurencijskog vijeća broj: 06-26-1-02-19-II/14 od 10.06.2014. godine).
- Prema zaključcima RAK-a istaknutim u Analizi, RAK je došla do zaključka da postoje tri zemljopisna područja koja imaju karakteristike definirane Smjernicama, Preporukom o mjerodavnim tržištima i pratećeg dokumenta (eng. explanatory note), te smatra da su svi osnovni kriteriji ispunjeni da navedena područja predstavljaju posebna zemljopisna mjerodavna tržišta.
- Dodatni dokaz u ispravno formuliranom mjerodavnom zemljopisnom tržištu kao općinama koje pokriva mrežna infrastruktura Telekom Srbija grupe, predstavlja praksa Europske komisije koja ukazuje na to da područje izvan mreže operatora ne ulazi u zemljopisni opseg mjerodavnog tržišta (Vidjeti npr.: Case COMP/39.525- Telekomunikacja Polska, Odluka Komisije od 22. juna 2011. godine, para. 628; Case COMP/38.784 - Wanadoo España vs. Telefónica, Odluka Komisije od 4. jula 2007. godine, fusnota 192 (para. 211); Case COMP/JV.23-Telefónica Portugal Telecom/ Médi Telecom, Odluka Komisije od 17. prosinca 1999. godine, para. 18; Case No IV/M.1025 - Mannesmann/ Olivetti/Infostrada, Odluka Komisije od 15. siječnja 1998. godine, para. 17.).
- Vladajući položaj Telekom Srbija grupe je rezultat stanja na mjerodavnom tržištu, gdje Telekom Srbija grupa u najvećem dijelu mjerodavnog tržišta praktično nastupa kao monopolista obzirom na pristup mrežnoj infrastrukturi koja pripada Telekom Srbija grupi.
- Tržišni udjel Telekom Srbija grupa na predmetnom mjerodavnom tržištu daleko iznad predviđenih 40% u članku 9. Zakona potrebnih za pretpostavku vladajućeg položaja.
- Telekom Srbija grupa ima tržišni udjel vrlo blizu 100% na svim područjima djelovanja u entitetu Republika Srpska.
- Prema podatcima RAK iz 2012. godine tri incumbent operatora, uključujući Mtel, imaju značajnu tržišnu snagu na tržištu usluga fiksne i mobilne telefonije na teritoriju Bosne i Hercegovine.
- Podnositelj zahtjeva posebno ističe da usluge fiksne i mobilne telefonije predstavljaju sastavne dijelove multiple-play paketa koji se pružaju korisnicima.
- Određivanje Mtela kao SMP operatora od strane RAK-a vrlo je značajno i mjerodavno za ovaj Zahtjev, odnosno pravila konkurencije i ex post regulaciju.
- Vladajući položaj Telekom Srbija grupa se zasniva na dvije činjenice. Prva jeste faktičko stanje na mjerodavnom tržištu, gdje Mtel ima tržišno učešće koje prouzrokuje zakonsku pretpostavku dominacije. Druga činjenica jeste određivanje Mtela, odnosno Telekom Srbija grupa, kao SMP operatora, čime se taj položaj izjednačava sa posjedovanjem vladajućeg položaja.
- U Europskoj uniji, pitanje odnosa između telekomunikacijskih propisa i propisa o konkurenciji je izričito raspravljeno u presudi Europskog suda pravde u predmetu Deutsche Telekom (Case C-280/08, presuda Europskog suda pravde od 14.10.2010. godine). U toj odluci, Europski sud pravde je ustanovio da činjenica da se telekomunikacijski operator pridržavao sektorskih propisa iz oblasti telekomunikacija ne znači da ne postoji odgovornost operatora po osnovu moguće ex post povrede propisa iz oblasti konkurencije, dokle god je operator imao mogućnost autonomnog djelovanja u pogledu navodnog prekršaja.
- Primjera radi, ukoliko bi sektorski propis fiksirao cijenu određenog telekomunikacijskog proizvoda, operator ne bi imao mogućnost autonomnog djelovanja i stoga ne bi bio u mogućnosti da prekrši propise o konkurenciji tako što bi djelovao sukladno sa nalogom iz sektorskog propisa. S druge strane, ukoliko sektorski propis određuje samo maksimalnu cijenu ali je ne fiksira, operator ima mogućnost autonomnog djelovanja, jer je u mogućnosti odrediti cijenu unutar određenog opsega, te može biti odgovoran za povredu prava konkurencije u pogledu tako određene cijene.
- Dodatno, iz odluke u predmetu Deutsche Telekom također slijedi činjenica da je operator dobio suglasnost sektorskog regulatora u pogledu određenog postupanja ne znači da isto postupanje ne može istodobno predstavljati i prekršaj pravila iz oblasti konkurencije. Konkretno, u predmetu Deutsche Telekom njemački telekomunikacijski regulator dao je svoju suglasnost na određene cijene koje je utvrdio Deutsche Telekom, ali je uprkos tome ustanovljeno da je putem takvih (odobrenih) cijena Deutsche Telekom izvršio zlouporabu vladajućeg položaja.
- Primijenjeno na predmetni slučaj i aktivnosti Telekom Srbija grupe za koje Podnositelj zahtjeva smatra da predstavljaju zlouporabu vladajućeg položaja, mogući navod da je RAK odobrio pojedine cijene operatora Telekom Srbija grupe ne podrazumijeva izuzetak od odgovornosti u vezi sa istim

cijenama iz ugla Zakona, te bi u tom smislu ovakva okolnost bila irelevantna. Ovo iz prostog razloga što RAK prilikom provođenja svojih analiza i prilikom donošenja odluka, ne vodi primarno računa o naknadnim povredama konkurencije na tržištu, imajući u vidu da je to zaduženje dato u nadležnosti drugom upravnom organu-Konkurencijskom vijeću.

- Ponude/cjenovnici Telekom Srbija grupe, čak i ukoliko su odobreni od strane RAK-a, kako je to propisano člankom 20. stavak (3) Zakona o komunikacijama, mogu predstavljati zlouporabu vladajućeg položaja.
- Analiziranjem ponude Telekom Srbija grupe u pružanju multiple-play usluga jasno se može zaključiti kako navedene usluge sadrže elemente prekomjernih cijena čime se vrši zlouporaba vladajućeg položaja iz članka 10. stavak (2) točke a) i b) Zakona.
- Multiple-play usluge koje pruža Mtel, značajno su skuplje od istovrsnih usluga koje pružaju, kako operatori iz Telekom Srbija grupe, tako i ostali operatori u Bosni i Hercegovini. U praksi Europske komisije i Europskog suda pravde se, pored odnosa troškova i prihoda, prekomjerna cijena utvrđuje i na osnovu usporede za konkurentnim proizvodima (Vidi presudu od 14. februara 1978., United Brands and United Brands Continentaal v Commission, 27/76, EU:C:1978:22, para. 252).
- Multiple-play usluge su moguće u različitim kombinacijama u odnosu na odabrane komponente koje ulaze u uslugu.
- U tablici je predstavljena uporedna ponuda usluga multiple-play operatora Mtela, Telrad Net, Blicnet, Elta-Kabel i Logosoft.

Tablica 2.

Paket (cijene u KM)	Mtel	Telrad Net	Blicnet	Logosoft
2-play (TV/fiksna telefonija)	39,90 KM/mj (Paket S)	23,85 KM/mj (2P DTV+Fiksni)	29,50 KM/mj (DUO DTV+Tel)	nema u ponudi
2-play (Internet/fiksna telefonija)	47,90 KM/mj (Paket S+)	31,59 KM/mj (Internet+Fiksni)	30,42 KM/mj (DUO Net+Tel)	nema u ponudi

- Navedeni Paket S u tabeli predstavlja Osnovni paket+Pink Plus, neograničeni razgovori u M:tel fiksnoj mreži.
- Paket 2P DTV+Fiksni u tablici predstavlja Standardni TV paket, neograničeni razgovori u Telrad Net mreži.
- Paket DUO DTV+Tel u tabeli predstavlja Standardni TV paket i Arena Sport paket+, neograničeni razgovori u Blicnet fiksnoj mreži.
- Paket S+ u tabeli predstavlja Internet do 50/25 Mbps, neograničeni razgovori u M:tel fiksnoj mreži.
- Paket Internet+Fiksni u tablici predstavlja Internet do 20/2 Mbps, neograničeni razgovori u Telrad Net mreži.
- Paket DUO Net+Tel u tablici predstavlja Internet do 75/25 Mbps, neograničeni razgovori u Blicnet fiksnoj mreži.
- Navedeni podatci jasno ukazuju na značajnu razliku u cijeni između društava u sastavu Telekom Srbija grupe, a koja nije opravdana razlikom u sadržaju koji obuhvata ponuda 2-play usluga.
- Sve tri predstavljene ponude u TV komponenti obuhvataju osnovni TV paket, dok paket S Mtel-a obuhvata i Pink Plus paket, koji prema Cjenovniku Mtela iz januara 2021. godine iznosi 4,68 KM sa PDV, dok Blicnet-ova ponuda uključuje i Arena Sport + paket, što upućuje da je konkretna 2-play usluga Mtela usluga sa najvišom cijenom u uporednom prikazu u odnosu na sve druge operatore iz Mtel grupe.
- Troškovi pružanja ovih usluga su približni ili jednaki ili čak niži u slučaju Mtela u odnosu na manje operatore iz Telekom Srbija grupe. Određeni troškovi Mtela poput nabave sadržaja za IPTV uslugu ili infrastrukture su na osnovu brojnije korisničke baze niži u poređenju sa manjim operatorima. Mtel je, za razliku od ostalih operatora u sastavu poslovnog subjekta Telekom Srbija u Bosni i Hercegovini, mrežu u pretežitoj mjeri naslijedio i nije imao velika ulaganja u izgradnju iste. Gotovo je sigurno da poslovni subjekt Telekom Srbija grupa prava za reemitiranje programskih sadržaja nabavlja na skupnom nivou, te se ta prava nabavljaju po istoj cijeni za čitavu grupaciju.
- Razlike u cijenama ne mogu se opravdati bilo kakvim višim troškovima Mtel-a u odnosu na ostala društva u sastavu grupacije, jer Mtel bi trebao ustvari imati iste ili niže troškove od svojih povezanih lica.
- Sve navedeno ukazuje na osnovanu sumnju u postojanje prekomjernih cijena fakturiranih korisnicima Mtel-a (razlika je preko 50% ukupne vrijednosti usluge Blicneta kod 2-play sa Internetom), odnosno značajne učinke diskriminatorne ponude prema korisnicima.

Tablica 3.

Paket (cijene u KM)	Mtel	Logosoft	Telrad Net	Blicnet	Elta-Kabel
3-play (TV/ Internet/fiksna telefonija)	63,60 KM/mj (Paket S)	42,12 KM/mj (LoGO! Slagalica primjer)	45,00 KM/mj (Start - DTV)	47,50 KM/mj (TRIO Start)	53,90 KM/mj (eBOX start)
	71,90 KM/mj (Paket M+) 98,60 KM/mj (Paket L)	49,14 KM/mj (LoGO! Trio) 78,39 KM/mj (LoGO! Trio+)	60,00 KM/mj (Standard - DTV)	56,50 KM/mj (Trio Standard/Optic) 73,50 KM/mj (Trio Extra)	61,90 KM/mj (eBOX max)

- Paket S prikazan u tablici predstavlja Osnovni paket+Pink Plus, Internet do 100/50 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži.
- Paket M prikazan u tablici predstavlja osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD, Internet do 150/75 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži i 30 minuta prema m:tel mobilnoj mreži.
- Paket L prikazan u tablici predstavlja osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD+HBO Premium HD+HBO, Internet do 200/100 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži i 50 minuta prema m:tel mobilnoj mreži
- Paket LoGO! Slagalica prikazan u tabeli predstavlja osnovni paket, Internet do 60/3 Mbps, neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH na fer osnovi.
- Paket LoGO!Trio prikazan u tabeli predstavlja Osnovni paket, Internet do 50/3 Mbps, neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i besplatni pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH na fer osnovi.
- Paket LoGO! Trio+ prikazan u tablici predstavlja Osnovni paket+Plus paket+Arena paket, Internet do 80/6 Mbps, neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i besplatni pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH na fer osnovi, 100 minuta prema svim mobilnim mrežama u BiH.
- Paket Start - DTV prikazan u tablici predstavlja standardni TV paket, Internet 20/2 Mbps, neograničeni razgovori u Telrad Net mreži.

- Paket Standard - DTV prikazan u tablici predstavlja standardni TV paket, Internet 20/2 Mbps, neograničeni razgovori u Telrad Net mreži.
- Paket TRIO Start prikazan u tablici predstavlja Standardni TV paket i Arena Sport paket, Internet 20/2 Mbps, neograničeni razgovori u Blicnet fiksnoj mreži.
- Paket Trio Standard/Optic prikazan u tablici predstavlja standardni TV paket i Arena Sport paket, Internet 30/3 Mbps (100/25 Mbps u TRIO Optic ukoliko dozvoljavaju tehničke mogućnosti), neograničeni razgovori prema svim fiksnim mrežama u BiH.
- Paket Trio Extra prikazan u tablici predstavlja premium TV paket i Arena Sport paket, Internet 35/3,5 Mbps i neograničeni razgovori prema svim fiksnim mrežama u BiH.
- Paket eBOX start prikazan u tablici osnovni TV paket+Pink Paket+HD Paket, Internet 60/3 ili 60/30 i 700 minuta prema svim fiksnim mrežama u BiH.
- Paket eBOX max prikazan u tablici predstavlja Osnovni TV paket+Pink Paket+HD Paket+Filmski paket, Internet 100/4 ili 100/400 i 700 minuta prema svim fiksnim mrežama u BiH
- Podnositelj zahtjeva navodi da uporedba 3- play usluga dokazuje prekomjerne cijene Mtela, što je najvidljivije kod uporedbe Mtel-ovog paketa S, Logosoft-ove Slagalice, te Blicnet-ovog paketa Trio Optic. Mtel-ov osnovni paket S skuplji je za više od 50% od ukupne cijene Logosoft-ove slagalice, a ponuda se razlikuje u paketu Pink Plus (dostupan u Logosoft slagalici uz doplatu od 6,67 KM), te nešto većoj brzini Interneta. Za razliku od Mtel-ovog paketa S, Logosoft-ova slagalica uključuje i promet prema fiksnim mrežama ostalih operatora u Bosni i Hercegovini, što povećava troškove samog paketa. S tim u svezi, značajno viša cijena Mtel paketa očigledno nije utemeljena na osnovu troškova, već predstavlja prekomjerne cijene protivne odredbama Zakona.
- Uporedba Mtel-ovog paketa S i Blicnet-ovog paketa Trio Optic, koji su praktično jednake ponude u TV i Internet komponenti, dok u usluzi fiksne telefonije, za razliku od skupljeg Mtel-ovog paketa S, Blicnet-ov Trio Optic omogućava neograničen saobraćaj prema svim mrežama u BiH.
- Uporedba 4-play usluga između Mtela i Logosofta najjasnije dokazuje postojanje prekomjernih cijena. U tom smislu adekvatno je uporediti Mtel-ov Paket S+ sa Logosoft-ovom Slagalicom 1, te Mtel-ov paket M+ sa Logosoft-ovom Slagalicom 2.

Tablica 4.

Paket (cijene u KM)	Mtel	Logosoft	Telrad Net	Blicnet	Elta-Kabel
4-play (TV/ Internet/fiksna telefonija/mobilna telefonija)	91,90 KM/mj (Paket S+) 103,90 KM/mj (Paket M+) 174,90 KM/mj (Paket L)	67,08 KM/mj (LoGO! Slagalica primjer 1) 77,62 KM/mj (LoGO! Slagalica primjer 2)	nema u ponudi	nema u ponudi	nema u ponudi

- Paket S+ prikazan u tablici predstavlja osnovni paket+Plus ili HD ili Pink Plus, Internet do 100/50 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži, neograničeni razgovori prema m:tel mobilnoj mreži, 2GB prometa.
- Paket M+ prikazan u tablici predstavlja osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD, Internet do 100/50 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži, neograničeni razgovori prema svim mrežama u BiH, 4GB prometa.
- Paket L prikazan u tablici predstavlja osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD+HBO Premium HD+HBO, Internet do 200/100 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži, neograničeni razgovori prema svim mrežama u BiH, 50GB prometa.
- Paket LoGO! Slagalica primjer 1 prikazana u tabeli predstavlja Osnovni paket+Plus paket, Internet do 120/10 Mbps, neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH na fer osnovi, 50 minuta prema svim mobilnim mrežama i 2GB prometa.
- Da navedena LoGO! Slagalica primjer 2 prikazan u tablici predstavlja Osnovni paket+Plus paket+HD paket, Internet do 120/10 Mbps, neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH na fer osnovi, 150 minuta prema svim mobilnim mrežama i 4GB prometa.
- Mtel-ov Paket S+ i Logosoft-ova Slagalica 1 je u komponenti TV sadržajno izjednačen, Internet je veće brzine downloada na strani ponude Logosofta, kod fiksne telefonije pored neograničenih razgovora u ponudi Logosofta je i saobraćaj prema drugim operatorima u BiH, te Logosoft-ova ponuda u mobilnoj telefoniji uključuje, za razliku od Mtela, promet prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini, dok su ponude u pogledu mobilnog interneta izjednačene.
- Uprkos navedenim razlikama i prednostima ponude Logosofta, Mtel-ova usluga je skuplja za skoro 40%, što upućuje na postojanje prekomjernih cijena Mtela.
- Uporedba Mtel-ovog paketa M+ i Logosoft-ove Slagalice 2 dalje potvrđuje povrede Zakona. Ove usluge su izjednačene u smislu TV komponenti (Plus paket Logosofta obuhvata Pink kanale), u Internet komponenti su veće brzine downloada kod Logosofta, dok su ponude fiksne i mobilne telefonije sličnog sadržaja.
- Postojanje prekomjernih cijena Mtela u pružanju multiple-play usluga utvrđeno i od strane stalnog sudskog vještaka ekonomske struke, dr sc. Aide Soko, koja je u svoj analizi utvrdila "da su cijene kod povezanih osoba značajno niže, čak i do 40% u odnosu na cijene sličnih paketa u Mtel usluzi, odnosno da su cijene koje naplaćuje Mtel značajno više u odnosu na cijene povezanih osoba. Posebno je izražena razlika u cijenama Mtel i Telrad kod 2-play usluga i Mtel - Logosoft kod 3-play i 4-play usluga. Imajući u vidu da se radi o sličnim paketima usluga razlika u cijeni je materijalno značajna i ogleda se u višem profitu Mtel-a u odnosu na profit povezanih osoba. Analizom troškova i amortizacije Mtel-a utvrđeno je da ne postoje značajna ulaganja niti troškovi kojima bi se opravdala razlika u cijeni.
- Podnositelj zahtjeva poziva Konkurencijsko vijeće da u postupku pokrenutom po Zahtjevu prihvati analizu vještaka, a a na okolnosti usporedbe multiple-play paketa operatora Telekom Srbija grupacije i odnosa formiranih maloprodajnih cijena u odnosu na troškove koje ti operatori imaju.
- Članak 10. stavak 2 točka c) Zakona izričito zabranjuje "primjenu različitih uvjeta za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime ih dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj".
- Ova odredba jasno zabranjuje diskriminaciju od strane vladajućeg gospodarskog subjekta, a teorija i praksa u pravu konkurencije EU su jasno naznačile kako se navedena

diskriminacija odnosi ne samo na pravne osobe s kojima vladajući subjekt zaključuje poslovne odnose, već i na potrošače izravno (Commission Decision Deutsche Post AG-Interception of cross-border mail (COMP/C-1/36.915) (2001/892/EC) [2001] OJ L331/40, [130]; Commission Decision 1998 Football World Cup (Case No IV/36/888) (2001/12/EC) [2000] OJ L5/55 [87]. Vidi više: Pinar Akman, To Abuse, or not to Abuse: Discrimination between Consumers, str. 12.).

- Ipak, kako je to predstavljeno u Dokazima 10 i 11, Telekom Srbija grupa primjenjuje različite uvjete za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime ih dovodi u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj. Navedeni oblik zlouporabe vladajućeg položaja istaknut je u članku 9. stavak (1) Odluke kojim se ističe "diskriminacija u visini cijena (različite cijene) određenog proizvoda ili usluge na različitim mjerodavnim zemljopisnim tržištima". U konkretnom slučaju, upravo Telekom Srbija grupa primjenjuje različite cijene paketiranih (multiple-play usluga) usluga na različitim mjerodavnim tržištima - općine i gradovi u Republici Srpskoj i Grad Sarajevo.
- Kreiranjem ponuda koje nisu jedinstvene na nivou Telekom Srbija grupe, najveći broj korisnika koji je prisutan na području općina i gradova u Republici Srpskoj je praktično diskriminiran, pa tako primjerice za istu uslugu 4-play korisnici Mtela u Banja Luci plaćaju 30-40% više cijene od korisnika Logosofta u Sarajevu. Na ovaj način, jasnom povredom članka 10. stavak (2) točka c) Zakona, korisnici Telekom Srbija grupe su očigledno i grubo cjenovno diskriminirani.
- O stanju na mjerodavnom tržištu i mogućim zlouporabama SMP operatora (uključujući Mtel) u vidu diskriminacije korisnika istaknuto je od strane RAK-a u Analizi, gdje se jasno ističe kako "u odsustvu regulatornih obveza na ovom tržištu, operatori sa značajnom tržišnom snagom mogli bi diskriminirati krajnje korisnike nudeći samo određenim krajnjim korisnicima određene pogodnosti/benefite. Takva diskriminacija može biti u obliku cjenovne politike ili drugih uvjeta, na primjer dodatnih mogućnosti ili kvaliteta usluga. Na primjer, kad u nekoj lokalnoj zajednici postoji još jedan lokalni operator, operator sa značajnom tržišnom snagom mogao bi u toj zajednici nuditi niže cijene mjesečne pretplate."
- Imajući u vidu predstavljene činjenice Podnositelj zahtjeva smatra kako Telekom Srbija grupa očigledno cjenovno diskriminira svoje korisnike primjenjujući različite cijene za iste usluge na mjerodavnim tržištima. Navedena povreda konkurencije nije incidentne, ili tranzitorne prirode, već strateška politika eksploatacije korisnika na području gdje Telekom Srbija grupa trpi manji konkurentski pritisak (gospodarski subjekti Telrad Net, Elta Kabel i Blicnet su u sastavu Telekom Srbija grupe već dvije godine.
- Navedena analiza jasno ukazuje kako Mtel u svojim multiple-play ponudama sistemski primjenjuje prekomjerno visoke cijene uslijed svog monopolskog položaja, te ostvarivanjem visokih prihoda na ovim uslugama unakrsno subvencionira određene operatore u Telekom Srbija grupacije koji multiple-play usluge potom pružaju po znatno nižim cijenama.

Sukladno sa naprijed navedenim Podnositelj zahtjeva predlaže da Konkurencijsko vijeće donese rješenje kojim će utvrditi da Telekom Srbija grupa (odnosno, gospodarska društava u sastavu ove grupe u BiH, putem kojih se odvija povreda konkurencije) zlouporabljuje vladajući položaj u smislu članka 10. stavak (2) točke a), b), c) Zakona, te naloži mjere radi potpunog i učinkovitog sprečavanja daljnje zlouporabe vladajućeg položaja.

Konkretno, Podnositelj zahtjeva podnosi zahtjev da Konkurencijsko vijeće naloži Telekom Srbija grupi da u roku od 30 dana izjednači maloprodajne cjenovnike svih operatora unutar Telekom Srbija grupe u Bosni i Hercegovini, na način da iste u ponudi svih operatora u sastavu poslovnog subjekta Telekom Srbija grupacije u Bosni i Hercegovini moraju biti međusobno ujednačene, a sve zajedno usklađene sa Zakonom i podzakonskim aktima Konkurencijskog vijeća.

Radi osiguravanja provedbe ove mjere, neophodno je da Konkurencijsko vijeće naloži svim operatorima u sastavu poslovnog subjekta Telekom Srbija grupe u Bosni i Hercegovini da najkasnije u roku od 8 dana od odluke Konkurencijskog vijeća u ovom predmetu dostave Konkurencijskom vijeću novi jedinstveni cjenovnik za Bosnu i Hercegovinu sa potvrdom jedne od "Big 4" revizorskih kuća da su cijene međusobno usklađene i sukladne su sa Zakonom odnosno mjerama koje Konkurencijsko vijeće izrekne u ovom predmetu.

U Dopuni zahtjeva Podnositelj zahtjeva u bitnom navodi sljedeće:

- Podnositelj zahtjeva smatra kako Telekom Srbija grupa zlouporabljuje vladajući položaj na mjerodavnom tržištu u smislu članka 10. stavak (2) točke a), b) i c) Zakona u kontinuitetu od sticanja kontrole nad subjektima Logosoft, Blicnet, Telrad Net i Elta Kabel, i to imajući u vidu kako je kontrola nad navedenim operatorima omogućila isključivanje konkurencije na području Republike Srpske i stvaranje monopolskog položaja, te nastup na tržištima van područja Republike Srpske (Sarajevo) putem operatora Logosoft. Na taj način su ispunjeni uvjeti za oblicima zlouporabe na koje ukazuje Podnositelj zahtjeva, najprije prekomjernim cijenama na području Republike Srpske, odnosno unakrsnom subvencioniranju i diskriminaciji korisnika na područjima van Republike Srpske gdje se Telekom Srbija grupa suočava sa konkurentskim pritiskom.
- Nakon što je Konkurencijsko vijeće usvojilo Rješenje broj 06-26-1-02-19-11/14 od 10.06.2014. godine, kojim je odobrena koncentracija nad operatorom Logosoft, stvoreni su uvjeti za zlouporabu vladajućeg položaja Telekom Srbija grupe.
- Podnositelj zahtjeva navodi općine i gradove na području Republike Srpske sa naznačenim podatcima o tržišnom udjelu operatora Telekom Srbija grupe i njihovih konkurenata na tržištu distribucije audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija.
- Podnositelj zahtjeva ističe kako je komponenta distribucije audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija sastavni dio paketiranih (multiple-play) usluga, zbog čega je potrebno ove podatke posmatrati kao mjerodavne za utvrđivanje dominantnosti operatora (prikazani u Tablici 5.)

Tablica 5.

OPĆINA/GRAD	Telekom Srbija grupa	Telemach	Ortak Šipovo	TerTrade Prnjavor	Elnet Laktaši	Stokić Doboj	TrionTel
BANJA LUKA	99.86%	0	0	0	0	0	0.14%
BIJELJINA	100%	0	0	0	0	0	0
BILECA	100%	0	0	0	0	0	0
BRATUNAC	100%	0	0	0	0	0	0
BRCKO	100%	0	0	0	0	0	0
BROD	100%	0	0	0	0	0	0
ČAJNIČE	100%	0	0	0	0	0	0
ČELINAC	100%	0	0	0	0	0	0
DERVENTA	100%	0	0	0	0	0	0
DOBOJ	99,71%	0	0	0	0	0.29%	0
DONJI ŽABAR	100%	0	0	0	0	0	0
FOČA	100%	0	0	0	0	0	0
GACKO	100%	0	0	0	0	0	0
GRADISKA	100%	0	0	0	0	0	0
HAN PIJESAK	100%	0	0	0	0	0	0
ISTOČNA ILIDŽA	100%	0	0	0	0	0	0
ISTOCNI DRVAR	100%	0	0	0	0	0	0
ISTOČNI MOSTAR	100%	0	0	0	0	0	0
ISTOCNO NOVO SARAJEVO	100%	0	0	0	0	0	0
JEZERO	100%	0	0	0	0	0	0
KALINOVIK	100%	0	0	0	0	0	0
KNEŽEVO	100%	0	0	0	0	0	0
KOSTAJNICA	100%	0	0	0	0	0	0
KOTOR VAROŠ	100%	0	0	0	0	0	0
KOZARSKA DUBICA	100%	0	0	0	0	0	0
KRUPA NA UNI	100%	0	0	0	0	0	0
KUPRES	100%	0	0	0	0	0	0
LAKTAŠI	98.96%	0	0	0	1.04%	0	0
LJUBINJE	100%	0	0	0	0	0	0
LOPARE	100%	0	0	0	0	0	0
MILIĆI	100%	0	0	0	0	0	0
MODRIČA	100%	0	0	0	0	0	0
MRKONJIC GRAD	99.92%	0.08%	0	0	0	0	0
NEVESINJE	100%	0	0	0	0	0	0
NOVIGRAD	100%	0	0	0	0	0	0
NOVO GORAŽDE	100%	0	0	0	0	0	0
OSMACI	100%	0	0	0	0	0	0
OŠTRA LUKA	100%	0	0	0	0	0	0
PALE	100%	0	0	0	0	0	0
PETROVAC	100%	0	0	0	0	0	0
PRIJEDOR	100%	0	0	0	0	0	0
PRNJAVOR	99.05%	0	0	0.95%	0	0	0
RIBNIK	100%	0	0	0	0	0	0
ROGATICA	100%	0	0	0	0	0	0
RUDO	100%	0	0	0	0	0	0
ŠAMAC	100%	0	0	0	0	0	0
ŠEKOVIĆI	100%	0	0	0	0	0	0
SIPOVO	99.66%	0	0.34%	0	0	0	0
SOKOLAC	100%	0	0	0	0	0	0
SRBAC	100%	0	0	0	0	0	0
SREBRENICA	100%	0	0	0	0	0	0
STANARI	100%	0	0	0	0	0	0
TESLIĆ	100%	0	0	0	0	0	0
TREBINJE	100%	0	0	0	0	0	0
TRNOVO	100%	0	0	0	0	0	0
UGLJEVIK	100%	0	0	0	0	0	0
VIŠEGRAD	100%	0	0	0	0	0	0
VLASENICA	100%	0	0	0	0	0	0
VUKOSAVLJE	100%	0	0	0	0	0	0
ZVORNIK	100%	0	0	0	0	0	0

- Prikazani podatci u tabeli jasno upućuju kako na području svih općina i gradova na području Republike Srpske operatori Telekom Srbija grupe imaju izrazito vladajući položaj, a u većini općina i gradova i monopolski položaj na tržištu pružanja paketiranih (multiple-play) usluga krajnjim korisnicima.
- Konkurenti operatora Telekom Srbija grupe u najvećem broju općina i gradova nisu uopće prisutni na tržištu, te ne predstavljaju bilo kakav konkurentski pritisak.
- Podnositelj zahtjeva navodi da se operatori Telekom Srbija grupe nalaze u povoljnom položaju sa aspekta prava konkurencije u maksimiziranju dobiti putem zlouporabe vladajućeg položaja.
- Telekom Srbija grupa se nalazi u takvoj poziciji da na području svih općina i gradova u Republike Srpske da može jednostranim postupanjem određivati prekomjerno visoke cijene u smislu članka 10. stavak (2) točka a) Zakona, bez rizika da će nezadovoljni korisnici raskinuti ugovorni odnos i opredijeliti se za usluge drugog operatora.

Tablica 6.

Operator	Broj korisnika
Blicnet (Telekom Srbija grupa)	30.655
Mtel (Telekom Srbija grupa)	108.556
Elta Kabel (Telekom Srbija grupa)	47.748
Telrad Net (Telekom Srbija grupa)	16.082
Elnet Laktaši	2.182
Terc Trade Prnjavor	1.993
Stokić Doboj	615
Ortak Sipovo	710
Telemach doo	163
TrionTel	300
Ukupno	209.004
Ukupno (Telekom Srbija erupa)	203.041
Ukupno ostali operatori u Republici Srpskoj	5.963

- Podnositelj zahtjeva u tablici i navodi podatke o tržišnom udjelu operatora Logosoft i njegovih konkurenata u pružanju multiple-play usluga na području Sarajeva:

Tablica 7.

Operator	Tržišni udjel
Telemach (sa povezanim licima)	75%
BH Telecom	21%
Logosofl	4%
UKUPNO	100%

- Prema saznanjima Podnositelja zahtjeva operatori Telekom Srbija grupe na području Republike Srpske određuju prekomjerno visoke cijene za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima, odnosno gospodarskim subjektima. S tim u svezi, u tabeli su prikazani detalji ponuda operatora Telekom Srbija grupe za pružanje usluge interneta korporativnim korisnicima na području Republike Srpske i na području Sarajeva.

Tablica 8.

Ugovorni organ	Područje	Usluga	Izabrani ponuđač	Cijena u KM
Vlada RS - Gen. sekretarijat	RS	Internet + održavanja	MTEL + Prointer	51,000.00
MUP RS	RS	Internet	MTEL	51,678.00
Direkcija za civilno zrakoplovstvo	RS	Internet	MTEL	102,564.00
Centralna banka BiH - Banja Luka	RS	Internet	MTEL	29,059.20
Grad Bijeljina	RS	Fiksna telefonija	MTEL	48,951.00
Grad Trebinje	RS	Internet + fiksna + mobilna telefonija	MTEL	145,282.70
Republička uprava za inspekcijske poslove Bania Luka	RS	Telekomunikacijske usluge	MTEL	462,000.00
Grad Bijeljina	RS	Internet	MTEL	11,980.80
Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH	Sarajevo	Internet (GIA 30/30 Mbps)	Logosoft	465.66
Televizija Kantona Sarajevo	Sarajevo	Internet (GIA 70/70 Mbps)	Logosoft	800.00
Ministarstvo finansija i trezora BiH	Sarajevo	Internet (GIA 15/15 Mbps, L2 10/10 Mbps gradska, Wifi 5/5 Mbps, web hosting)	Logosoft	649.00

- Podnositelj zahtjeva navodi da je RAK u prijedlogu Tri kriterija testa na tržištu maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu iz lipnja 2020. godine utvrdila kako se telekomunikacijska mreža za pružanje usluga širokopojasnog pristupa internetu između operatora Telemach, BH Telecom i HT Mostar preklapa, te da tradicionalni operatori (BH Telecom, HT Mostar i Mtel) uslugu pristupa internetu nude na područjima koja korespondiraju sa područjem pokrivenosti njihovom mrežom.
- Na temelju pokazatelja operatori iz Telekom Srbija grupe (izuzimajući Logosoft) imaju fiksnu mrežu i pružaju usluge interneta na području Republike Srpske, jasno je kako i na ovom tržištu operatori Telekom Srbija grupe uživaju monopolski položaj koji im omogućava različite oblike zlouporabe vladajućeg položaja.
- Nakon akvizicije alternativnih operatora koji sada posluju u okvirima Telekom Srbija grupe, tržište pružanja usluge pristupa internetu korporativnim korisnicima na području Republike Srpske postalo je monopolsko tržište po operatore Telekom Srbija grupe, koji su oslobođeni i potencijalne konkurencije uslijed neizgrađene fiksne infrastrukture ostalih operatora.

Zbog svega naprijed navedenog, Podnositelj zahtjeva traži od strane Konkurencijskog vijeća donošenje Zaključka o pokretanju postupka zbog zlouporabe vladajućeg položaja iz članka 10. stavak (2) pod a), b) i c) Zakona protiv Telekom Srbija grupe.

Konkurencijsko vijeće je dana 22.10.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-28/21 zaprimilo odgovor na Zahtjev u kojem Protivna strana navodi slijedeće:

- Navodi Telemacha da je Telekom Srbija grupa izvršila navodnu zlouporabu vladajućeg položaja dati su proizvoljno i bez dokaza, i za iste nema uporišta u propisima i praksi institucija Bosne i Hercegovine i Europske unije.
- Da bi sudionik na tržištu mogao izvršiti takvu zlouporabu, mora se prethodno pravilno definirati mjerodavno tržište, kako bi se utvrdilo da na tako definiranom mjerodavnom tržištu posjeduje vladajući položaj, koji zatim zlouporabljuje. U konkretnom slučaju, nijedan od navedena tri kriterija nije dokazan.
- U svezi sa prethodnim, prijedlog Telemacha da se mjerodavno zemljopisno tržište definira na području općina koje pokriva mrežna/fiksna infrastruktura operatora iz Telekom Srbija grupe, odnosno općinama u Republici Srpskoj i Gradu Sarajevu nije sukladan sa praksom Konkurencijskog vijeća u postupcima koje vodi u sektoru telekomunikacija, prakse Europske komisije, kao ni sa načinom funkcioniranja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini.
- Evidentno je da je takva definicija mjerodavnog tržišta konstruisana isključivo iz razloga da se samo prejudicira, a ne i dokaže, da položaj Telekom Srbija grupe podrazumijeva visok tržišni udjel.
- Kada je riječ o mjerodavnom tržištu proizvoda, Protivna strana se slaže sa Podnositeljem zahtjeva da se isto definira kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriju Bosne i Hercegovine.
- U tom smislu bitno je istaći da Telekom Srbija grupa, ni na jednom od tržišta koja su uključena u definiciju (fiksna telefonija, mobilna telefonija, internet i televizija), ne posjeduje vladajući položaj, pa samim tim ne može posjedovati ni vladajući položaj na tržištu strukturiranom kao paketirane telekomunikacione usluge u Bosni i Hercegovini.
- Radnje navodne zlouporabe vladajućeg položaja Telemach, prije svega, opisuje kao naplaćivanje nelojalnih cijena od strane Telekom Srbija grupe. Međutim, umjesto da postojanje nelojalnih cijena utvrdi kroz analizu odnosa cijena i troškova i poređenje cijena jednog sudionika na tržištu sa cijenama konkurenata (kao što su Telemach, BH Telecom d.d. Sarajevo, JP Hrvatske telekomunikacije d.d. Mostar) Telemach se fokusira isključivo na društva u okviru Telekom Srbija grupe (iako se oni ne mogu smatrati

konkurentima već jednim sudionikom na tržištu), uz konstataciju da su paketi koji pružaju multiple-play usluge isti ili gotovo identični i da se razlika u cijenama ne može opravdati, bez utvrđivanja nastalih troškova i kvalitete sadržaja koji se nude od strane navedenih društava, a koji nesumnjivo i primarno utječu na formiranje cijene.

- Podnositelj zahtjeva ide i korak dalje. Naime, kada je riječ o cijenama u ugovorima o pristupu internetu sa korporativnim korisnicima, Telemach i tu vrši poređenje isključivo između društava u okviru Telekom Srbija grupe (konkretno Logosofta i Mtela), bez uključivanja konkurenata (tj. Telemach, BH Telecom d.d. Sarajevo, JP Hrvatske telekomunikacije d.d. Mostar).
- Podnositelj zahtjeva dodatno dovodi Konkurencijsko vijeće u zabludu tako što poredi kategorije koje se ne mogu porediti, tj. cijene mjesečnih naknada iz ugovora koje je zaključivao Logosoft i cijene za cjelokupno trajanje ugovora koje je zaključivao Mtel.
- U cilju dokazivanja vršenja povreda konkurencije od strane Telekom Srbija grupe, Telemach navodi pritužbe krajnjih korisnika, iako je RAK ustanovio da su iste neutemeljene, a postupanje Blicneta i Mtela sukladno sa zakonom propisanim obvezama prilikom izmjena i dopuna cjenovnika.
- Konačno, tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminira sopstvene korisnike ne potpada pod zakonsku odredbu o zlouporabi vladajućeg položaja imajući u vidu da oni između sebe ne predstavljaju konkurente, te da se na ovaj način ne mogu dovesti u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Telemach je u Zahtjevu definirao mjerodavno tržište proizvoda kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima. U pogledu mjerodavnog zemljopisnog tržišta, Telemach je naveo da se isto definira na području općina koje pokriva mrežna/fiksna infrastruktura operatora iz Telekom Srbija grupe, odnosno općinama u Republici Srpskoj i Gradu Sarajevu.
- Podnositelj zahtjeva je po svom nahođenju sporadično definirao mjerodavno zemljopisno tržište isključivo sa ciljem da stvori privid da Telekom Srbija grupa posjeduje vladajući položaj. Navedeni prijedlog mjerodavnog zemljopisnog tržišta nema uporište u praksi Konkurencijskog vijeća i Europske komisije, niti je sukladno sa zakonskim okvirom u oblasti telekomunikacija u Bosni i Hercegovini.
- Pružanje paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga, kao što i Podnositelj zahtjeva tvrdi, sastoji se od fiksne telefonije, mobilne telefonije, interneta i televizije. Sve navedene usluge su regulirane od strane RAK na nacionalnoj razini. S tim u vezi, prijedlog Podnositelja zahtjeva da se mjerodavno zemljopisno tržište suzi na područje općina koje pokriva mrežna/fiksna infrastruktura operatora iz Telekom Srbija grupe, odnosno općina u Republici Srpskoj i Gradu Sarajevu nije prihvatljivo.
- Svi operatori fiksne telefonije u Bosni i Hercegovini pružaju usluge svojim korisnicima putem mrežne infrastrukture. Operator javne elektronske mreže koji posjeduje odgovarajuću dozvolu RAK može biti vlasnik javne elektronske komunikacione mreže namjenjene za pružanje javnih telekomunikacionih usluga. Također, takav operator ima mogućnost da instalira javne elektronske komunikacione mreže sa pravom građenja i instaliranja preko javnih ili privatnih površina, koristi radio frekvencijski spektar za potrebe rada mreže, samostalno pruža javne telekomunikacione mrežne usluge na takvoj mreži, i izdaje telekomunikacionu mrežu u zakup drugim licenciranim operatorima telekomunikacija.
- Operator javne elektronske komunikacione mreže može biti vlasnik/posjedovati mrežu na cjelokupnom teritoriju Bosne i Hercegovine ili na jednom njenom dijelu. S tim u svezi, operatori koji nisu vlasnici telekomunikacione mreže ili su vlasnici samo na jednom dijelu teritorija Bosne i Hercegovine, mogu imati pristup mreži drugih operatora. U tom slučaju, takvi operatori mogu zaključiti ugovore o zakupu mreže sa nositeljem mrežne dozvole, na temelju čega osiguravaju svoje prisustvo i na drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Drugim riječima, operatori registrirani za pružanje usluga fiksne telefonije, bez obzira na rasprostranjenost vlastite mreže, mogu imati, i imaju, pristup korisnicima na teritoriju cijele Bosne i Hercegovine.
- Praksa Europske komisije jasno ukazuje da se tržište fiksne telefonije definiše kao nacionalno po opsegu. Naime, u predmetu Carphone Warehouse/Tiscali UK (Evropska komisija, Carphone VVarehouse/Tiscali UK, predmet br. M.5532 od 20.05.2009. godine), Europska komisija je zaključila da je mjerodavno tržište nacionalno, imajući u vidu, između ostalog, kontinuirani značaj nacionalne regulacije u sektoru telekomunikacija i opskrbe uzlaznih veleprodajnih usluga koje funkcioniraju na nacionalnoj osnovi. Također, Europska komisija je i u predmetima: Telefonica/Hansenet Telekommunikation predmet br. M. 5730 od 16.12.2009. godine), Vodafone/Kabel Deutchland, predmet br. M.6990 od 20.09.2013. godine) i PPHGROUP/TELENOR TARGET-COMPANIES, predmet br. M.8883 od 27.07.2018. godine mjerodavno zemljopisno tržište definirala na nacionalnom nivou.
- U Bosni i Hercegovini se licenciranje obavlja na nacionalnom nivou tako što RAK, kao regulator sektora telekomunikacija sa nadležnostima na teritoriju Bosne i Hercegovine, izdaje dozvole operatorima mobilne telefonije koje važe na čitavom teritoriju Bosne i Hercegovine.
- Pravilom RAK-a broj 73/2014 o obavljanju djelatnosti pružatelja javnih mobilnih telefonskih usluga propisuju se jednaki uvjeti za sve operatore u bilo za sticanje prava i osnovna pravila za obavljanje djelatnosti komercijalnog davaoca javnih mobilnih telefonskih usluga.
- Također, Pravilo RAK 62/2012 o prenosivosti telefonskih brojeva uređuje tehničke i administrativne uslove pod kojima korisnici u javnoj telefonskoj mreži Bosne i Hercegovine na teritoriji čitave BiH. zadržavaju svoje brojeve nezavisno od promjene lokacije, servisa i operatora telekomunikacija.
- Pozitivno-pravni propisi Bosne i Hercegovine koji reguliraju oblast mobilne telefonije ni u jednom slučaju ne vrše podjele, niti prave razlike izmedu entiteta u okviru Bosne i Hercegovine, odnosno gradova i općina. Također, dosadašnja praksa Europske komisije pokazuje da se tržište mobilne telefonije određuje na nacionalnom nivou.

- Kao i u slučaju fiksne telefonije i interneta i pružanje usluga distribucije televizijskog i radio programa se u BiH odvija putem mrežne telekomunikacione infrastrukture, te sve što je naprijed navedeno za tržište fiksne telefonije i interneta primjenjivo je za tržište pružanja usluga distribucije televizijskog i radio programa.
- Operatori sa odgovarajućom licencom imaju mogućnost da pružaju navedene usluge na teritoriju čitave Bosne i Hercegovine nezavisno od činjenice da li posjeduju mrežnu infrastrukturu ili zaključuju ugovore o zakupu mreže sa drugim licenciranim operatorima.
- U pogledu tržišta distribucije televizijskog i radio programa, Europska komisija je u praksi zauzela stav da je isto nacionalno po opsegu po svojoj prirodi i da obuhvata lingvistički homogena područja.
- Naprijed navedeni prikaz funkcioniranja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini i (prakse Europske komisije, Konkurencijsko vijeće je prepoznalo u svojoj dosadašnjoj praksi i to prvenstveno u rješenju broj: UP-05-26-1-005-24/19 od 18.07.2022. godine kojim je odobrena koncentracija gospodarskog subjekta Mtel nad 100% udjela u gospodarskom subjektu Elta Kabel. U navedenom rješenju Konkurencijsko vijeće je primjenilo članak 43. stavak (7) Zakona kojim je koristilo sudsku praksu sudova Europske unije i odluke Europske komisije kada je mjerodavno tržište odredilo kao maloprodajno tržište fiksne telefonije, mobilne telefonije, tržište pružanja usluga interneta i tržište distribucije radio i TV programa na teritoriji Bosne i Hercegovine.
- Također u rješenjima o odobrenim koncentracijama broj: UP-05-26-1-036-20/18 od 18.12. 2018. godine i broj: UP-05-26-1-005-14/18 od 02.08. 2018. godine Konkurencijsko vijeće je mjerodavno tržište proizvoda odredilo kao tržište fiksne telefonije, mobilne telefonije, tržište pružanja usluga interneta i usluga radio i TV programa, na području Bosne i Hercegovine.
- Pored postupaka odobrenja koncentracija u sektoru telekomunikacija u kojima se mjerodavno zemljopisno tržište određuje na području Bosne i Hercegovine, Konkurencijsko vijeće je u svojoj praksi u 12 postupaka utvrđivanja zlouporabe vladajućeg položaja ili zabranjenog sporazuma mjerodavno zemljopisno tržište definiralo kao teritorij Bosne i Hercegovine.
- Imajući u vidu sve naprijed navedeno, Protivna strana predlaže da Konkurencijsko vijeće mjerodavno tržište u ovom postupku odredi kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima maloprodajni nivo) odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriju Bosne i Hercegovine.
- U Zahtjevu, Telemach se poziva na Listu operatora sa značajnom tržišnom snagom iz 2012. godine (u daljnjem tekstu: Lista operatora) ističući da Mtel ima značajnu tržišnu snagu na tržištu usluga fiksne i mobilne telefonije na teritoriju Bosne i Hercegovine.
- Jasno je da se u Listi operatora ne navode podatci o udjelu, odnosno tržišnoj snazi Telekom Srbija grupe na tržištu pružanja paketiranih (multiple-playj telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima na maloprodajnom nivou, niti na tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima, a koje je Telemach naveo kao mjerodavna. Međutim i pored toga što Lista operatora ne sadrži podatke o tržišnoj snazi Telekom Srbija grupe na mjerodavnim tržištima, Telemach proizvoljno zaključuje da ista ima vladajući položaj na mjerodavnim tržištima.
- Dakle, navedena ocjena zasnovana je na pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju, tj. na proizvoljno izvedenom zaključku Telemacha koji ne proizlazi iz Liste operatora.
- Napominjemo da se pružanje paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga sastoji od fiksne telefonije, mobilne telefonije, interneta i televizije. Na temelju godišnjeg izveštća RAK za 2020. godinu, Telekom Srbija grupa ne posjeduje vladajući položaj ni na jednom od navedenih tržišta na teritoriju Bosne i Hercegovine.
- Na tržištu fiksne telefonije, redoslijed operatora prema broju fiksnih izravnih telefonskih linija u radu je slijedeći: BH Telecom 246.154, Telekom Srbija grupa 217.407, HT Mostar 97.208 i alternativni opreteri 146.149.
- Na tržištu mobilne telefonije, redoslijed operatora prema broju pretplatnika je slijedeći: BH Telecom 1.526.959, Telekom Srbija grupa 1.267.496, HT Mostar 715.113, Dasto Semtel 106.
- Prema Pregledu stanja tržišta telekomunikacija u BiH za 2020. godinu, Telekom Srbija grupa također ne uživa dominantan položaj na tržištu interneta.
- U pogledu tržišta distribucije audiovizualnih usluga i medijskih usluga radija, tržišni udjel Telekom Srbija grupe iznosi 25,1%, dok upravo Telemach sa svojim povezanim osobama posjeduje vladajući položaj sa udjelom od čak 40,4%.
- Također, Telekom Srbija grupa ne posjeduje vladajući položaj ni na tržištu paketa od dvije usluge i tri usluge. Naime, prema Pregledu stanja tržišta telekomunikacija u BiH za 2020. godinu, udjel Mtela sa povezanim osobama iznosi 23,16% na tržištu paketa od dvije usluge, dok prema istim podatcima udjel Mtel sa povezanim osobama iznosi 25,68% na tržištu paketa od tri usluge.
- Ni na jednom od tržišta koja mogu biti uključena u paketirane (multiple-play) telekomunikacione usluge, Telekom Srbija grupa ne posjeduje vladajući položaj, pa samim tim ne posjeduje ni vladajući položaj na tržištu strukturiranom kao paketirane (muitiple-play) telekomunikacione usluge na teritoriju Bosne i Hercegovine.
- Gospodarski subjekt Telemach navodi u Zahtjevu da su se krajnji korisnici usluga Telekom Srbija grupe obraćali sektorskim regulatorima sa pritužbama vezanim za zlouporabu vladajućeg položaja Telekom Srbija grupe. U prilogu Zahtjeva, Telemach je dostavio pritužbe krajnjih korisnika na izmjene cjenovnika Mtela i Blicneta.
- Na temelju analize priložene dokumentacije, pritužbe korisnika na izmjenu cjenovnika, RAK je ustanovio da su sve pritužbe bile neutemeljene i da su se Blicnet i Mtel pridržavali svih svojih obveza prilikom izmjena i dopuna cjenovnika.
- Naime, u svim priloženim pritužbama, RAK je utvrdio da su Blicnet i Mtel ispunili sve svoje obveze tako što su krajnjim korisnicima dostavili obavijest o izmjenama i dopunama cjenovnika, objavili sve izmjene na internet stranici, objavili izmjene u dnevnim novinama i ponudili korisnicima promjenu paketa ili raskid ugovora bez plaćanja nadoknade u periodu do primjene izmjenjenih uslova pružanja paketa usluga.
- Iz svega gore navedenog, jasno je da su tvrdnje Telemacha o pritužbama korisnika neutemeljne.

- Prema utemeljenoj praksi institucija Europske unije, postojanje nelojalnih cijena se ne može prosto pretpostaviti, već je isto potrebno dokazati primjenom testa ustanovljenog u predmetu United Brands vs Commission (Predmet United Brands vs. Commission, 14. februar 1978. godine). Naime, ovom odlukom ustanovljeni su kriteriji, odnosno dvofazni test, za utvrđivanje da li je cijena nelojalna: "Pitanja koja se imaju utvrditi su da li je razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena značajna, i ukoliko je odgovor na ovo pitanje pozitivan, da li je cijena koja je nametnuta nepravična sama po sebi, ili u odnosu na konkurentske proizvode."
- Prva faza pomenutog testa se fokusira na pitanje odnosa cijena i troškova. Naime, prvo je potrebno utvrditi da li troškovi, koji su generisani kako bi neki proizvod ili usluga bili plasirani na tržište, opravdavaju visinu cijene. Drugim riječima, cijena koja prevazilazi razuman odnos prema ekonomskoj vrijednosti usluge bi predstavljala nelojalnu cijenu. Odnos između troškova Telekom Srbija grupe i visina cijene koju snose krajnji korisnici u konkretnom postupku ne prevazilaze apstraktnu granicu koju postavlja prva faza testa. U predmetnom postupku je na temelju svih raspoloživih podataka jasno da Telekom Srbija grupa ne naplaćuje nesrazmjerne cijene u odnosu na troškove pružanja multiple-play usluga.
- Također, Telemach u svom Zahtjevu paušalno navodi cijena usluga koje Telekom Srbija grupa naplaćuje ne osvrčući se podrobnije na troškove koje ona ima kako bi navedene usluge na tržištu i pružila. Telemachovi navodi koji troškove pružanja usluga svode samo na nove investicije i amortizaciju u potpunosti zapostavljaju činjenicu da troškovi poslovanja također predstavljaju jednu od kategorija troškova koji neminovno utječu na visinu cijene, odnosno način poslovanja Telekom Srbija grupe koji je usmjeren ka pružanju najkvalitetnije moguće usluge po konkurentnim cijenama. Ovakav vid poslovanja neminovno dovodi do većih troškova, odnosno pružanje najkvalitetnije usluge generiše visoke troškove koji se odražavaju na cijene, ali nikako ne mogu predstavljati nelojalne cijene upravo zbog međuzavisnosti troškova i finalne cijene.
- Druga faza pomenutog testa se sprovodi samo ukoliko postoji značajna razlika između troškova i naplaćene cijene, što ovdje nije slučaj. Ipak, ukoliko bismo nastavili da slijedimo test, iako za tim nema potrebe, došli bismo do poređenja predmetne cijene sa cijenama proizvoda konkurenata.
- Analiza koja slijedi u nastavku sadrži prikaz Mtelovih cijena i cijena njegovih glavnih konkurenata, te nedvosmisleno ukazuje na to da se ni po ovom kriteriju cijene ne mogu shvatiti kao nelojalne ili prekomjerne. Dakle, čak i kada bismo došli do druge faze ispitivanja cijena koje naplaćuje Mtel, dolazimo do istog rezultata kao i u prvoj fazi, to jest da u konkretnom slučaju ne postoje nelojalne cijene.
- Shodno tome, uzimajući u obzir troškove koje Telekom Srbija grupa snosi i visinu cijene koja se naplaćuje korisnicima, nedvosmisleno možemo zaključiti da ni prva faza gore pomenutog testa nije narušena. Posljedično, drugoj fazi testa ni ne treba pristupiti, a i kada bismo to učinili, došli bismo do istog zaključka - da ne postoje nelojalne cijene.
- Nadalje, osim što u Zahtjevu nedostaje analiza gore navedenog testa, nedostaje i analiza cijena koje naplaćuje Telekom Srbija grupa i cijena konkurenata (Telemach, BH Telecom i HT Eronet).
- U cilju podrobnijeg objašnjenja ovog pitanja, u nastavku dajemo tabelarni prikaz cijena koje naplaćuju Mtel i njegovi konkurenti. Sadržaj ove analize nedvosmisleno ukazuje na to da ne postoji značajna razlika između cijena koja bi ukazivala na postojanje nelojalnih cijena Tabela 9. sadrži prikaz cijena za 2-play paket usluga koji obuhvata televiziju i fiksnu telefoniju. Iz priloženog možemo zaključiti da je ponuda Mtel-a skuplja u odnosu na ponudu HT Eroneta za 11,82 KM, to jest skuplja je 29,62%. Međutim, ukoliko se, pored cijene, razmotri i sadržaj paketa, slijedi zaključak da je Mtelov paket kompletniji, odnosno da donosi više pogodnosti za korisnike, te je sasvim opravdano i da bude skuplji u odnosu na ponude konkurenata.

Tablica 9.

	Mtel	Telemach	BH Telecom	HT Eronet
TV/Fiksna telefonija	Paket: S 39,90 KM	/	Moja TV BH Phone 20,00 KM	Duo Home 28,08 KM

- Tablica 10. sadrži prikaz prikaz 2-play paketa usluga koji obuhvata pristup internetu i fiksnu telefoniju. Podatci ukazuju na to da između Mtela i njegovih konkurenata kada je riječ o ovom paketu također ne postoji razlika koja bi ukazala na nelojalne cijene. Razlika između Mtelovog najskupljeg paketa i najskupljeg paketa HT Eronet-a iznosi svega 1,25 KM, odnosno 2,31%.

Tablica 10.

	Mtel	Telemach	BH Telecom	HT Eronet
Internet/Fiksna telefonija	Paket: XS+ 40,90 KM	/	/	DUO BASIC 1 33,93 KM
	Paket: S+ 47,90 KM	/	/	DUO BASIC 2 45,63 KM
	Paket: M+ 53,90 KM	/	/	DUO BASIC 3 47,97KM
	/	/	/	DUO BASIC 4 52,65 KM

- Tablica 11. sadrži prikaz 2-play paketa usluga koji obuhvata televiziju i pristup internetu. Podatci pokazuju da Mtel u odnosu na konkurente nema najskuplje pakete, te je sasvim jasno da ni u ovoj situaciji ne postoje nelojalne cijene od strane Mtela. Najskuplji paket ovakvih 2-play usluga Mtela je od Telemachovog najskupljeg paketa jeftiniji 10,9 KM, odnosno 14,63%, a u odnosu na BH Telecom Mtelov paket je jeftiniji za 97,3 KM odnosno za čak 60,47%.

Tablica 11.

	Mtel	Telemach	BH Telecom	HT Eronet
TV/Internet	Paket: S 56,90 KM	EON LIGHT DUO 47,50 KM	Moja TV Net 1 40,90 KM	/
	Paket: M 63,60 KM	EON FULL DUO 59,50 KM	Moja TV Net 2 50,90 KM	/
	/	EON PREMIUM DUO 74,50 KM	Moja TV Net 3 70,90 KM	/
	/	TRION LIGHT EON + NET 47,50 KM	Moja TV Net 4 45,90 KM	/
	/	TRION FULL EON + NET 59,50 KM	Moja TV Net 5 55, 90 KM	/
	/	TRION PREMIUM + NET 74,50 KM	Moja TV Net 6 110,90 KM	/
	/	/	Moja TV Net 7 160,90 KM	/
	/	/	Moja TV Net povremeno 1 49,90 KM	/
	/	/	Moja TV Net povremeno 2 54,90 KM	/

- Tablica 12. sadrži prikaz 3-play usluga koji obuhvata pristup internetu, televiziju i fiksnu telefoniju. Podaci sadržani u tabeli jasno ukazuju na to da Mtelovi paketi nisu ni najskuplji na tržištu, niti da postoji značajno odstupanje u odnosu na konkurente. Poređenjem najskupljih paketa usluga dolazimo do slijedećih zaključaka: Mtelov paket je skuplji od Telemachovog za svega 17,10 KM, to jest 17,34%, dok je paket BH Telecoma skuplji za 75,30 KM, odnosno skuplji je čak 43,3% od Mtelovog paketa.

Tablica 12.

	Mtel	Telemach	BH Telecom	HT Eronet
TV/Internet/Fiksna telefonija	Paket: S 63,60 KM	TRION LIGHT EON + NET +TEL 57,50 KM	Moja TV Phone 33,90 KM	TRIO BASIC 50,31 KM
	Paket: M+ 71,90 KM	TRION FULL EON + NET +TEL 67,50 KM	Moja TV Full 1 53,90 KM	TRIOSUPER 64,35 KM
	Paket: L 98,60 KM	TRION PREMIUM EON + NET +TEL 81,50 KM	Moja TV Full 2 63,90 KM	/
	/	EON LIGHT 57,50 KM	Moja TV Full 3 83,90 KM	/
	/	EONFULL 67,50 KM	Moja TV Full 4 58,90 KM	/
	/	EON PREMIUM 81,50 KM	Moja TV Full 5 68,90 KM	/
	/	/	Moja TV Full 6 123,90 KM	/
	/	/	Moja TV Full 7 173,90KM	/

- Tablica 13. sadrži prikaz 4-play paketa usluga koji obuhvata pristup internetu, fiksnu telefoniju, mobilnu telefoniju i televiziju. Na temelju javno dostupnih podataka možemo zaključiti da je Mtel jedini operator koji je na potpuno transparentan način definirao cijene svojih usluga. BH Telecom i HT Eronet kao jedini konkurenti koji pružaju 4-play usluge su ostavili sebi diskreciona ovlaštenja prilikom određivanja cijena. Ostavljajući izbor korisnicima da sami kreiraju svoj paket i/ili izaberu uređaj koji će koristiti u sklopu svog paketa pomenuti operatori su formirali širok dijapazon mogućih cijena za svoje usluge. Posljedično, adekvatno poređenje cijena nije moguće zbog velike mogućnosti varijacije konačnih cijena za usluge.

Tablica 13.

	Mtel	Telemach	BH Telecom	HT Eronet
TV/Internet/ Fiksna telefonija/Mobilna telefonija	Paket: S+91,90 KM	/	Moj izbor (cjena zavisi od toga šta krajnji korisnik izabere da bude dio ponude)	4x1 (cijena zavisi od toga šta krajnji korisnik izabere da bude dio ponude)
	Paket: S Net+91,90 KM	/	/	/
	Paket: M+103,90 KM	/	/	/
	Paket: L+174,90 KM	/	/	/

- Nakon prikaza cijena koju naplaćuju Mtel i njegovi glavni konkurenti iz koje se može zaključiti da ne postoje nelojalne cijene, osvrnućemo se na još jedan netačan navod Telemacha. Naime, poređenjem 4-play usluga koje pružaju samo Mtel i Logosoft u okviru Telekom Srbija grupe, Telemach paušalno navodi da se radi o sličnim paketima usluga i da se cijenovna razlika ogleda samo u višem profitu Mtela. Međutim, iako se radi o uslugama koje obuhvataju mobilnu telefoniju, fiksnu telefoniju, pristup internetu i televiziju, značajno je napomenuti da se ne radi o identičnim paketima već da je riječ o paketima koji pružaju različite pogodnosti. Shodno tome, analizom 4-play usluga koje pruža Mtel u odnosu na Logosoft nedvosmisleno se može zaključiti da je paket Telekom Srbija grupe sadržajniji, što posljedično dovodi i do više cijene.
- Poređenjem Mtelovog Paketa: L+ i Logosoftovog paketa LoGO! Quadro+ jasno se vidi da je ponuda TV kanala kvalitetnija u Mtelovom paketu, protok interneta bolji u

odnosu na Logosoft-ov paket, ponuda fiksne telefonije bolja, kao i usluga mobilne telefonije sadržajnija. Na osnovu ovih činjenica jasno dolazimo do odgovora na pitanje zašto postoji razlika u cijeni paketa koji pružaju 4-play usluge. lako je riječ o istom vidu usluga. ova dva paketa se jasno razlikuju u pogledu njihovog sadržaja, a time i koristi za krajnje korisnike.

- Gospodarski subjekat Telemach pogrešno zaključuje da je riječ o cjenovnoj politici koja za cilj ima viši profit. Riječ je o razumnoj cjenovnoj politici koja za bolji paket iziskuje višu cijenu. Što je u potpunosti u skladu sa prvom fazom gore navedenog testa prihvaćenog od strane institucija Evropske unije i uopšteno govoreći, sa pravilima tržišne ekonomije.
- S tim u svezi, Telemach iznosi iste netačne tvrdnje o 3-play uslugama. Naime, poredeći cijene i sadržaj paketa 3-play usluga dolazimo do istog zaključka. Razlika u cijeni odražava i razliku u kvalitetu usluga koje se pružaju krajnjim korisnicima.
- Konačno, cjenovna politika Telekom Srbija grupe je ekonomski opravdana i u skladu je sa fer poslovnom praksom. Ne može se svaka razlika u cijenama smatrati aktom ograničavanja konkurencije, te se tako ni razlika u cijeni paketa sama po sebi ne može smatrati dovoljnim osnovom za zaključak o nametanju nelojalnih cijena. U konkretnom slučaju, čak i kada bismo operatore Telekom Srbija grupe hipotetički posmatrali kao konkurente na tržištu došli bismo do zaključka da ne postoji značajno odstupanje cijena od realnih troškova i ne postoje značajne razlike u cijenama između ovih osoba, a koje bi ukazale na postojanje nelojalnih cijena.
- Ovakav stav je zauzeo Europski sud pravde u predmetima Post Danmark A/S (Post Danmark A/S, predmet br. C-525/16 od 19.04. 2018. godine) i MEO v. Autoridade da Concorrencia (MEO v. Autoridade da Concorrencia, predmet br. C-209/10 od 27. marta 2012. godine). U ovim predmetima sud je koristio pristup koji se zasniva na posljedicama, odnosno procjenu da li cjenovna politika dovodi do sprječavanja, narušavanja ili ograničavanja tržišne konkurencije. Dakle, samo postojanje razlike u cijenama ne predstavlja povredu konkurencije. Tako je Evropski sud pravde u predmetu PostDanmark A/S zauzeo slijedeći stav: "Činjenica da se praksa dominantnog učesnika na tržištu može, kao i njegova politika cijena [...], opisati kao "cjenovna diskriminacija", odnosno naplaćivanje različitim kupcima ili različitim klasama kupaca drugačije cijene za robu ili usluge za koje su troškovi isti ili, obratno, naplaćivanje jedinstvene cijene kupcima za koje se razlikuju troškovi snabdijevanja ne može samo po sebi sugerisati da postoji zloupotreba".
- Shodno tome, možemo jasno zaključiti da Telemachovo ukazivanje na postojanje razlike u cijenama u okviru Telekom Srbija grupe ne predstavlja povredu konkurencije per se. Kako bi se ustanovila povreda, potrebno je dokazati da cjenovna politika Telekom Srbija grupe dovodi do narušavanja konkurencije na tržištu. Međutim, iz gore priložene analize tržišnih cijena nedvosmisleno proizilazi da Telekom Srbija grupa ne naplaćuje nelojalne cijene, niti drastično odstupa od cijena koje naplaćuju njihovi konkurenti Telemach, BH Telecom i HT Eronet.
- Telemach u sažetku Zahtjeva navodi kako je Telekom Srbija grupa određivala prekomjerne cijene korporativnim korisnicima-privrednim subjektima za usluge pristupa internetu na području Republike Srpske i Grada Sarajeva, propuštajući da pruži bilo kakvu argumentaciju o tome u obrazloženju Zahtjeva. Štaviše, samo na jednom mjestu u Zahtjevu (kod odredivanja relevantnog tržišta proizvoda) Telemach pominje ovaj navodni slučaj zlouporabe vladajućeg položaja, dajući samo prijedlog definicije relevantnog tržišta, ne upuštajući se u obrazlaganje tog prijedloga.
- Zato na prvom mjestu ukazujemo na značaj i ozbiljnost koje sam Telemach daje svojoj tvrdnji o ovom navodnom slučaju zlouporabe vladajućeg položaja.
- Tek nakon zahtjeva Konkurencijskog vijeća za dopunu zahtjeva i pitanja koje je Konkurencijsko vijeće postavilo, Telemach iznosi određene argumente o pomenutoj tvrdnji. U odgovoru na prvo od dva pitanja u Dopuni zahtjeva u vezi sa navodnim određivanjem prekomjernih cijena korporativnim korisnicima za usluge pristupa internetu, Telemach daje tabelarni prikaz cijena ugovora o pružanju usluga pristupa internetu koje su Mtel i Logosoft zaključili sa korporativnim korisnicima.
- Pokušavajući tim putem da ubijedi Konkurencijsko vijeće da je Telekom Srbija grupa navodno zlouporabila vladajući položaj (koji ne posjeduje i koji Telemach nije, niti je mogao da dokaže), Telemach zlouporabljuje podatke o cijenama iz pomenutih ugovora. Naime, kada su u pitanju podatci o cijenama iz ugovora koje je Mtel zaključio sa korporativnim korisnicima, Telemach je iznio cijene ugovora za cjelokupan period trajanja ugovora. Napominjemo da je određen broj tih ugovora zaključen na više godina. Sa druge strane, kada su u pitanju podaci o cijenama iz ugovora koje je Logosoft zaključio sa gospodarskim subjektima, Telemach iznosi cijene mjesečnih naknada koje korporativni korisnici plaćaju Logosoft-u. Naravno, tom prilikom nije ukazano Konkurencijskom vijeću na ovu razliku u pristupu.

Tablica 14.

Korporativni korisnik	Telemachov podatak o mjesečnoj naknadi u KM (ne navode da li je cijena sa ili bez PDV-a)	Podatak o mjesečnoj naknadi iz ugovora u KM	Podatak o cijeni za cjelokupno trajanje ugovora u KM
Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH	465,66	398,00 bez PDV-a 465,66 sa PDV-om	4.776,00 bez PDV- a, 5.587,00 sa PDV- om
Televizija Kantona Sarajevo	800,00	800,00 bez PDV-a 936,00 sa PDV-om	9.600,00 bez PDV- a, 11.232,00 sa PDV-om
Ministarstvo finansija i trezora BiH	649,00	649,00 bez PDV 759,33 sa PDV-om	7.788,00 sa PDV-om 9.111,96 sa PDV- om

- Kao što se može vidjeti iz tabelarnog prikaza, kada je riječ o ugovoru sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine, dat je iznos mjesečne naknade od 465,66 KM sa PDV-om (koji je Telemach iznio u Dopuni zahtjeva, ali data je i cijena za cjelokupno trajanje ugovora od 4.776,00 KM bez PDV-a, odnosno 5.587,00 KM sa PDV-om (što je Telemach propustio da istakne u Dopuni zahtjeva, dok je za svaki ugovor Mtel-a iznosio cijene za cjelokupno trajanje ugovora). Pri tom, ovo su cijene koje su bile predviđene u ugovoru sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine iz 2016. godine, dok Telemach u Zahtjevu ističe da je "Mtel stekao 100% vlasništvo nad Logosoftom 2017. godine, te finansijski rezultati poslovanja Logosofta nakon te akvizicije jasno pokazuju višestruko obezvrđenje

vrijednosti društva Logosoft". Isticanje naknade iz ugovora iz 2016. godine od strane Telemacha, nakon njegove tvrdnje iz prethodne rečenice da su višestruko obezvrjeđenje vrijednosti društva Logosoft, tek nakon 2017. godine, ukazuje na još jednu kontradiktornost i nekonzistentnost u Zahtjevu Telemacha što neminovno dovodi u pitanje relevantnost čitave argumentacije iz Zahtjeva.

- Isti tip manipulacije i po pitanju cijena i po pitanju vremena zaključenja ugovora Telemach je pokušao da sprovede i u vezi sa ugovorom Logosofta sa Ministarstvom financija i trezora Bosne i Hercegovine i sa Televizijom Kantona Sarajevo.
- Na temelju iznesenog, nedvosmisleno je da je Telemach prilikom navođenja sva tri ugovora Logosofta sa korporativnim korisnicima, zapravo zlouporabio podatke i pokušao da obmane Konkurencijsko vijeće, ne pridržavajući se istih kriterija, iznoseći značajno manje cijene u slučaju Logosofta nego Mtela, što ne odgovara realnim okolnostima.
- Pored toga, navedeni ugovori Logosofta, zaključeni su prije nekoliko godina (2016. godine), dok je u slučaju Mtela, Telemach navodio važeće ugovore ili ugovore iz 2020. godine, što je ako se ima u vidu rapidan napredak u oblasti telekomunikacija, pa samim time i ponuda operatora očigledan pokušaj obmane po još jednom kriteriju, jer su zbog navedenih tendencija cijene godinama rasle.
- Na kraju, navođenje ugovora iz 2016. godine je kontradiktorno Telemachovoj tvrdnji iz paragrafa 4.4.9. Zahtjeva da je period tek nakon 2017. godine mjerodavan za procjenu zloupotrebe dominantnog položaja u odnosu na poslovanje Logosofta.
- Vrijednost navedenog ugovora Logosofta sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine iz 2016. godine iznosi 4.776,00 KM bez PDV-a (a ne 465,66 KM kako je Telemach naveo). Po istom, zagarantovani kapacitet stalne internet konekcije mora biti minimalno 30/30 Mbps (upload/download istog kapaciteta 30 Mbps). Predviđeno je i da veza između terminalne opreme obe strane mora da bude ostvarena putem FAST ETHERNET tehnologije.
- Također, konekcija mora da bude permanentna i ostvarena putem sintetičke optičke veze ili bežičnim načinom prenosa unutar frekventnog opsega licenciranog od strane RAK, a naručilac mora imati mogućnost stalnog nadzora iskorištenosti linka i postoji neograničen transfer prometa.
- Vrijednost ugovora Mtela sa JZU Bolnice "Sveti Vračevi" Bijeljina iz 2021. godine iznosi 9.600,00 KM bez PDV-a. Po istom, zagarantovani kapacitet stalne internet konekcije mora biti minimalno 50/50 Mbps. Predviđeni su: backup internet link, 24h simetrična propusnost zagarantovanom brzinom, neograničen transfer podataka - FLAT RATE, 24h tehnička podrška sedam dana u sedmici, 24h monitoring i nadzor linka, aktivna mrežna oprema u vlasništvu i pod održavanjem ISP-a i pasivna mrežna oprema u vlasništvu i pod održavanjem ISP-a.
- Poređenje ova dva ugovora ima za svrhu da pokaže kako nije dovoljno, niti ispravno porediti samo cijene ugovora, već je potrebno uzeti u obzir i njegove bitne segmente.
- Iako je konkretan ugovor Mtela skuplji od ugovora Logosofta, on na prvom mjestu obezbeđuje značajno veću brzinu interneta u oba spektra. To je sigurno najvažniji kriterij koji potencijalni korisnici, a naročito korporativni korisnici uzimaju u obzir prilikom odlučivanja o zaključivanju ugovora, jer im je brzina interneta često veoma bitan preduvjet za učinkovito obavljanje poslova. Zato ne iznenađuje činjenica da je ovo element koji u velikoj mjeri utiče na cijenu ugovora.
- Dodatno, u konkretnom slučaju postoje i druge obveze pružatelja usluge koje mogu imati bitan utjecaj na visinu cijene. Iznad pomenut ugovor Mtela je i po tom kriteriju sadržajniji i bogatiji od ugovora Logosofta što je još jedan logičan razlog za određivanje više cijene.
- Na temelju svega navedenog, jasno je da su troškovi Mtela veći nego troškovi Logosofta u predmetnim ugovorima, jer je i ponuda Mtela u značajnoj mjeri sadržajnija, što nas dovodi do zaključka da razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena nije značajna.
- Dalje, osim generalno bitnih odredaba ugovora (bez obzira na tip korisnika), treba uzeti u obzir, kao što je i sam Telemach u Dopuni zahtjeva naveo da korporativni korisnici imaju često specifične zahtjeve koji moraju biti ispunjeni od strane operatora kako bi došlo do zaključenja ugovora sa njima. Zbog toga, ni ovdje nije ispravno samo prosto uporediti ugovore, čak i sa sličnim odredbama o brzini interneta, jer su ti zahtjevi nekada veoma bitni i generišu ogromne troškove, zbog čega u velikoj mjeri mogu utjecati na visinu cijene.
- Na primjeru ugovora Mtela sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srpske (u daljnjem tekstu: MUP RS) iz 2020. godine (naveden od strane Telemacha u Dopuni zahtjeva), vidimo koliko je bitno uzeti u obzir zahtjeve naručitelja usluge. Naime, prema tom ugovoru Mtel se obavezao da obezbjedi pristup internetu (određene brzine, sa svim obavezama) za 73 organizacione jedinice MUP RS.
- Također, koordiniranje internet veze između tih jedinica je od izuzetne važnosti, ali i veće kompleksnosti i troškova nego u slučaju sa samo jednom jedinicom ili nekoliko njih. Zbog svega navedenog, cijena ovog ugovora za cjelokupno njegovo trajanje od 51.678 KM bez PDV-a, iako značajno viža nego u slučaju npr. ugovora Logosofta sa Visokim sudskim i tužilačkini vijećem Bosne i Hercegovine (kojim se obezbeđuje pristup internetu za samo jednu lokaciju) praćena je neuporedivo većim troškovima zbog svih pomenutih faktora. Time je dokazano, da prilikom primjene testa nelojalnih cijena u konkretnom slučaju, treba uzeti u obzir i specifične zahtjeve korporativnih korisnika, jer su često ključan faktor za određivanje viših cijena, ali koje se zbog velikih troškova ne mogu smatrati prekomjernim (nelojalnim).
- Na kraju, ponavljamo da, ako je jedan od zahtjeva Telemacha da se utvrdi da Telekom Srbija grupa određuje prekomjerno visoke cijene za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima, onda je logično da se pri odlučivanju o osnovanosti tog zahtjeva uzmu u obzir ugovori koji imaju iste ili slične bitne odredbe. Tako, bez obzira na to da li su te odredbe u vezi sa konkretnim zahtjevima korporativnih korisnika ili nisu, sve koje u bitnoj mjeri utiču na cijenu ugovora moraju da budu ključan parametar prilikom poređenja sa drugim ugovorima. To znači da korištenje dva ugovora različitih pružatelja usluge interneta ima određeni značaj o odlučivanju, tek kada su oni isti ili slični po svim važnim odredbama.
- Na temelju svega navedenog, jasno je da Telemach nije, niti je mogao da dokaže da je Telekom Srbija grupa zlouporabila valadajući položaj (kada bi isti posjedovala).
- S druge strane, Telekom Srbija grupa je poređenjem uporedivih ugovora pravilno primjenila test nelojalnih cijena i dokazala da čak i da posjeduje vladajući položaj na mjerodavnom tržištu, isti nije mogla zlouporabiti određivanjem prekomjernih cijena korporativnim korisnicima-gospodarskim subjektima za usluge pristupa internetu.

- Protivna strana ističe da cjenovno nije diskriminirala sopstvene korisnike kako to Telemach u tački 4.3. Zahtjeva tvrdi.
- Zlouporaba vladajućeg položaja koja nastaje diskriminacijom definirana je člankom 10. stavak (2) točka c) Zakona kojim je propisano da se zlouporaba vladajućeg položaja posebno odnosi na primjenu različitih uvjeta za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama čime ih dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Dakle, da bi se dokazala zlouporaba vladajućeg položaja koja nastaje diskriminacijom, potrebno je da budu ispunjena dva uvjeta (opet pod pretpostavkom da je postojanje vladajućeg položaja i utvrđeno) i to da primjena različitih uvjeta za istu ili sličnu vrstu poslova sa ostalim stranama, i da se ostale strane dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminira sopstvene korisnike ne može se podvesti pod članak 10. stavak (2) točka c) Zakona imajući u vidu da navedena odredba podrazumijeva slučajeve u kojima gospodarski subjekt zlouporabljujući vladajući položaj, diskriminira druge gospodarske subjekte što za posljedicu ima da se pojedini gospodarski subjekti dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- U konkretnom slučaju, ukoliko bi se prihvatila Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminira sopstvene korisnike, potrebno je dokazati da se na taj način krajnji korisnici Telekom Srbija grupe dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj. Međutim, krajni korisnici ne mogu biti dovedeni u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj imajući u vidu da isti ne obavljaju privrednu djelatnost, odnosno između sebe ne predstavljaju konkurente.
- Člankom 2. Zakona propisano je da se isti primjenjuje na sve pravne i fizičke osobe koje se posredno ili neposredno bave proizvodnjom. prodajom roba i pružanjem usluga sudjeluju u prometu roba i usluga i koja mogu svojim djelovanjem sprječavati, ograničavati ili narušavati tržišnu konkurenciju. Dakle, Zakon se primenjuje na subjekte koji se bave komercijalnim aktivnostima, i samo oni mogu biti predmet diskriminacije, odnosno dovedeni u nepovoljan i neravnopravan konkurentski položaj, jer predstavljaju međusobne konkurente.
- S druge strane, Zakon prepoznaje krajnje korisnike kao potrošače. Naime, u članku 10. stavak (2) točka b) Zakona eksplicitno je navedeno da se zlouporaba vladajućeg položaja odnosi na ograničavanje proizvodnje, tržišta ili tehničkog razvoja na štetu potrošača. Drugim riječima, zakonodavac je za ovaj oblik zlouporabe vladajućeg položaja predvidio da se interesi krajnjih korisnika, odnosno potrošača mogu uzeti u obzir, ali nikako u slučaju diskriminacija iz članka 10. stavak (2) točka c) Zakona. Također, člankom 17. stavak (1) točka i) Zakona propisano je da Konkurencijsko vijeće uzima u obzir i interese potrošača kada procenjuje učinke namjeravane koncentracije.
- Prethodna praksa Konkurencijskog vijeća govori u prilog ovome, te zaista začuđuje da Podnositelj zahtjeva nije bio upoznat sa tim imajući u vidu da je bio sudionik u postupku kojim je gospodarski subjekt IKO Balkan S.R.L., izravno i/ili putem svog zastupnika gospodarskog subjekta Sport Klub d.o.o. zlouporabio vladajući položaj tako što je primjenio različite uvjete u Ugovorima za distribuciju sportskog kanala Sport Klub sa CATV/IPTV/DTH operatorima u Bosni i Hercegovini čime ih je doveo u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj u smislu članka 10. stavak (2) Zakona. Dakle, u neravnopravan i nepovoljan položaj mogu biti dovedeni operatori kao gospodarski subjekti na koje se primjenjuje Zakon, a ne krajnji korisnici.
- Tvrdnju da se diskriminacija odnosi ne samo na osobe s kojima vladajući subjekt zaključuje poslovne odnose, već i na potrošače izravno, Podnositelj zahtjeva je pokušao da potkrijepi pozivanjem na paragraf 130. odluke Europske komisije u slučaju Deutsche Post AG - Interception of cross-border mail (Deutsche PostAG - Interception of cross-border mail, predmet br. COMP/C-1/36.915 od 25.07. 2001. godine) i paragraf 87. odluke Europske komisije u slučaju 1998 Football World Cup (Evropska komisija, 1998 Football WorId Сир, predmet br. Case fV/36.888 od 20. srpnja1999. godine).
- Telemach je potpuno pogrešno protumačio paragraf 130. odluke Europske komisije u slučaju Deutsche PostAG - Interception of cross-border mail imajući u vidu da su pošiljatelji pošte iz Velike Britanije (engl. UK senders) diskriminirani kao gospodarski subjekti, odnosno kao sudionici na tržištu od strane njemačkog poštanskog operatora. U navedenom paragrafu je, između ostalog, istaknuto da radnje nemačkog poštanskog operatora izravno utječu na komercijalne aktivnosti pošiljatelja pošte iz Velike Britanije. U paragrafu 131. navedene odluke je također navedeno da pošiljatelji pošte iz Velike Britanije, koji su diskriminirani od njemačkog poštanskog operatora, predstavljaju međusobne konkurente na tržištu. Drugim riječima, slučaj na koji se poziva Podnositelj zahtjeva se odnosi па diskriminaciju sudionika na tržištu, a ne krajnjih korisnika.
- Također, slična je situacija i u slučaju 1998 Football World Cup. Podnositelj zahtjeva je zanemario činjenicu da je točkom 1. izreke navedene odluke Europska komisija utvrdila zlouporabu vladajućeg položaja koja nastaje nametanjem nepravičnih trgovinskih uvjeta poslovanja, a ne diskriminacijom krajnjih korisnika:"Comite franfais d'organisation de la Coupe du monde defootball 1998 ("CFO") povrijedio je članak 82. Ugovora o EZ i članak 54. Ugovora o EEZ primjenom diskriminatornih aranžmana 1996. i 1997. godine, a koji se odnose na prodaju ulaznica široj javnosti za utakmice finala Svjetskog prvenstva. Ti aranžmani su uključivali sprovođenje nepoštene trgovačke prakse potrošačima izvan Francuske, što je za rezultat imalo ograničavanje tržišta na štetu potrošača koji su kupili 393.200 karte putem Pass France 98 i 181.000 karte za početne utakmice, četvrtfinale i polufinale, playoff za treće i četvrto mjesto i finale".
- S tim u svezi, napominjemo da je nametanje nepravičnih trgovinskih uvjeta poslovanja, odnosno nepoštenih trgovinskih praksi obuhvaćeno člankom 10. stavak (2) točka a) Zakona, a ne točkom c) citiranog članka Zakona.
- Telemach u Zahtjevu navodi kako se "unutar Telekom Srbija grupe primjenjuju cjenovne politike u vidu unakrsnog subvencioniranja, na način da korisnici operatora u sastavu ove grupacije u Republici Srpskoj plaćanjem prekomjerno visokih cijena snose trošak izrazito niskih cijena operatora Logosoft koji posluje u sastavu istog poslovnog subjekta, a što se ima smatrati zlouporabom vladajućeg položaja u smislu članka l0. stavak (2) točka a) i b) Zakona".
- Na prvom mjestu ponavljamo da na mjerodavnom tržištu na teritoriju Bosne i Hercegovine određenom prema bogatoj praksi Europske komisije i Konkurencijskog vijeća, Telekom Srbija grupa nema vladajući položaj. Iz toga slijedi da Telekom Srbija grupa ne može ni zlouporabiti vladajući položaj na bilo koji način, čak i da ima vladajući položaj Telekom Srbija grupa, kako je to detaljno prikazano u tekstu iznad, dokazala je da ne naplaćuje prekomjerne cijene. tj.

razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena nije značajna, ne postoje niti uvjeti niti resursi za subvencioniranje drugih subjekata u okviru Telekom Srbija grupe.

- Dalje treba napomenuti da odluke koje je korisitio Telemach u Zahtjevu i Smjernice Europske komisije o prioritetima prilikom sprovođenja propisa u oblasti zlouporabe vladajućeg položaja, nisu primenjive u konkretnom slučaju. Naime, pomenute Smjernice se odnose prevashodno na zakonski monopol, točnije kada je pravnim propisom ili odlukom nadležnog organa obavljanje djelatnosti rezervirano za isključivo jedan gospodarski subjekt. Ovdje to nije slučaj, jer kao što smo već istakli u dijelu o mjerodavnom tržištu, operatori koji nisu vlasnici telekomunikacione mreže ili su vlasnici samo na jednom dijelu teritorija Bosne i Hercegovine, mogu imati pristup mreži drugih operatora. U tom slučaju, takvi operatori mogu zaključiti ugovore o zakupu mreže sa nositeljem mrežne dozvole, na temelju čega osiguravaju svoje prisustvo i na drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. To znači da obavljanje ove djelatnosti ni na jednom dijelu teritorija Bosne i Hercegovine nije rezervirano za isključivo jedan gospodarski subjekt.
- Iz istog razloga i tvrdnja preuzeta iz odluke De Post- La Poste da "resursi koji su stečeni u monopolu ne bi trebali biti korišteni s ciljem ostvarivanja nefer konkurentske prednosti u sektorima koja su otvoreni za konkurenciju", nije primjenjiva u ovom slučaju. Ako operatori koji nisu vlasnici telekomunikacione mreže ili su vlasnici samo na jednom dijelu teritorija Bosne i Hercegovine mogu imati pristup mreži drugih operatora zaključivanjem ugovora o zakupu, onda to tržište nije zatvoreno isto kao ni druga tržišta koja imaju veći broj učcsnika.
- Ovdje dolazimo do još jednog razloga neosnovanosti Telemachove tvrdnje o unakrsnom subvencioniranju unutar Telekom Srbija grupe. Telemach je pravilno naveo test Europske komisije prema kom "unakrsno subvencionisanje postoji kada prihodi od jedne usluge nisu dovoljni da pokriju inkrementalne troškove pružanja te usluge i gdje postoji još jedna usluga ili paket usluga kod kojih prihodi premašuju njihove pojedinačne troškove".. Međutim, ono što nije pravilno uradio je nešto što je sam istakao u nastavku, a to je da je "potrebno prije svega utvrditi troškove pružnja određene usluge". Telemach nije utvrdio da su troškovi pružanja usluge operatora (naročito Logosofta), u toj mjeri veliki da je potrebno da budu pokriveni (subvencionirani) od strane Telekom Srbija grupe, tačnije Mtela.
- Primjer koji potkrepljuje naše stanovište jeste poređenje navedenog ugovora Logosofta sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine iz 2016. godine sa ugovorom Mtela sa JZU Bolnice "Sveti Vračevi" Bijeljina iz 2021. godine. Ovaj primjer sasvim jasno ukazuje na to da su troškovi Mtela veći nego troškovi Logosofta u predmetnim ugovorima, jer je i ponuda Mtela u značajnoj mjeri sadržajnija, što nas dovodi do zaključka da sa jedne strane razlika izmedu stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena Mtela nije značajna i podobna za suhvencioniranje drugog subjekta, a da su sa druge strane troškovi Logosofta značajno niži, zbog čega može ekonomski opravdano da ponudi nižu cijenu, bez potrebe da bude subvencioniran od strane Telekom Srbija grupe.
- Također, napominjemo da je Telemach, pozivanjem na odluku Europske komisije u predmetu De Post- La Poste, izostavio da navede da su u tom slučaju utvrđene posljedice zlouporabe vladajućeg položaja koje se ogledaju u zatvaranju tržišta za ostale konkurente u Njemačkoj. S tim u svezi, neobjašnjivo je kako Mtel, putem svog povezanog gospodarskog subjekta Logosoft, narušava konkurenciju kada je i Telemach u Dopuni zahtjeva naveo da posjeduje udjel od 75% na teritoriju Grada Sarajeva, dok udio Logosofta iznosi 4%.
- Iako je navedeno da mjerodavno zemljopisno tržište obuhvata čitav teritorij Bosne i Hercegovine, čak i na pogrešno definiranom mjerodavnom zemljopisnom tržištu od strane Podnositelja zahtjeva koje obuhvata teritoriju Grada Sarajeva, Mtel odnosno Logosoft nisu u stanju da izvrše zlouporabu vladajućeg položaja zbog tržišnog udjela od 4%.
- U prilog tome, napominjemo da je u skladu sa praksom Konkurencijsko vijeća, za postojanje zlouporabe vladajućeg položaja potrebno utvrditi posljedice povrede konkurencije, odnosno da gospodarski subjekt svojom poslovnom i cjenovnom politikom istiskuje druge konkurente sa relevantnog tržišta. Konkurencijsko vijeće je u Rješenju broj: UP-01-26-2-018-61/17 od 08.05. 2018. godine navelo: "Udio BH Telecoma na tržištu paketa usluga je opao u 2016. godini u odnosu na 2015. godinu dok je i u tom periodu tržišni udjel gospodarskog subjekta Telemach rastao. Siijedom navedenog Konkurencijsko vijeće nije utvrdilo da BH Telekom svojim poslovnim djelovanjem i cjenovnom politikom istiskuje druge konkurente sa mjerodavnog tržišta pa tako i Podnositelja zahtjeva".
- Da bi se utvrdila zlouporaba vladajućeg položaja u konkretnom slučaju, potrebno je utvrditi posljedice na mjerodavnom tržištu. U tom smislu, ističemo da Telemach nije priložio Konkurencijskom vijeću niti jedan dokaz u ovom postupku kojim bi pokazao da je njegov udjel na mjerodavnom tržištu i/ili broj njegovih korisnika opao uslijed cjenovne politike Telekom Srbija grupe, kao ni dokaz o navodno pretrpljenoj ekonomskoj šteti.
- Iz svega navedenog nameće se zaključak da ne postoji zlouporaba vladajućeg položaja unakrsnim subvencioniranjem u okviru Telekom Srbija grupe imajući u vidu da Telekom Srbija grupa nije vladajući sudionik na mjerodavnom tržištu, Mtel ne odreduje prekomjerne cijene čime bi generisao značajan višak kojim može da pokrije troškove drugih subjekata i ostali operatori unutar Telekom Srbija grupe (prije svega Logosoft) nemaju potrebu da budu suhvencionirani jer su im troškovi manji od cijene za konkretne usluge.

4. Usmena rasprava i daljnji tijek postupka

Obzirom da se u predmetnom postupku radi o strankama sa suprotnim interesima, Konkurencijsko vijeće je sukladno članku 39. stavak (1) Zakona održalo usmenu raspravu dana 02.12.2021. godine.

Usmenoj raspravi su prisustvovali punomoćnik Podnositelja zahtjeva, odvjetnik Nihada Sijerčića iz Sarajeva, te punomoćnici Protivnih strana, odvjetnici Ezmana Turković i Emin Olovčića iz Sarajeva.

Tijek usmene usmene rasprave je zabilježen na Zapisnik (akt broj: UP-04.26-2-014-34/21), a s obzirom da se naprijed navedeni punomoćnici stranaka nisu mogli očitovati na sva pitanja i navode suprotnih strana u samom tijeku usmene rasprave, Konkurencijsko vijeće je odobrilo da izjašnjenja stranaka, kao i odgovori na pitanja upućena od strane voditelja postupka, dostave naknadno pismenim putem.

Punomoćnik Podnositelja zahtjeva odvjetnik Nihad Sijerčić je na usmenoj raspravi dostavio izjašnjenje na odgovor na Zahtjev i Zaključak o pokretanju postupka od 02.12.2021. u kojem navodi slijedeće:

- Telekom Srbija grupa u prvom dijelu svog odgovora na Zahtjev nastoji osporiti definiciju mjerodavnog tržišta

iz Zahtjeva i Zaključka. S tim u vezi Telekom Srbija grupa u točki 5. odgovora na Zahtjev ističe kako telekomunikacijski operatori mogu imati pristup mreži na cjelokupnom teritoriju Bosne i Hercegovine na temelju ugovora o zakupu mreže sa drugim operatorima za ona područja gdje takav operator nema vlastitu mrežnu infrastrukturu. Na temelju te činjenice, Telekom Srbija grupa ističe da operatori usluge fiksne telefonije mogu imati pristup korisnicima na teritoriju cijele Bosne i Hercegovine. Takav zaključak Telekom Srbija grupe dalje nastoji podržati navodnom praksom Europske komisije u određenim predmetima.

- Međutim, ono što Telekom Srbija grupa svjesno propušta istaći jeste da su navedeni zaključci i primjeri apsolutno neprimjenjivi u predmetnom postupku i uopće na tržištu telekomunikacija u Bosni i Hercegovini i to jer je tržište praktično podijeljeno između tri incumbent operatora Mtel, BH Telecom i HT Eronet, gdje svaki djeluje na određenom teritoriju i čije se mrežne infrastrukture ne preklapaju, a ugovori o zakupu (na koje utiče Telekom Srbija grupa) ne zaključuju, odnosno ovi operatori u vladajućem dijelu međusobno ne konkurišu u dijelovima gdje je prisutna fiksna telekomunikacijska infrastruktura drugog operatora.
- Podnositelj zahtjeva je u samom Zahtjevu istakao argumentaciju koja dokazuje gore izneseni navod, a ovdje izričito ukazujemo na podatke RAK iskazane u prijedlogu Analize tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizičke i pravne osobe-maloprodajni nivo od 01.09.2020. godine. Navedeni podatci jasno pokazuju kako su preklapanja mrežne infrastrukture operatora Telekom Srbija grupe i ostala dva incumbent operatora (BH Telecom i HT Eronet) praktično zanemariva.
- U svezi sa gore navedenim pokazateljima, jasno je da je argumentacija Telekom Srbija grupe koja se poziva na navodne podzakonske akte RAK i praksu Europskog vijeća apsolutno neprimjenjiva u ovom slučaju. Takvu činjenicu Konkurencijsko vijeće može utvrditi u ovom postupku traženjem podataka od Telekom Srbija grupe o broju korisnika usluga fiksne telefonije, IPTV ili interneta (kao usluga koje se pružaju putem fiksne mrežne infrastrukture) van teritorija općina i gradova u Republike Srpske i Grada Sarajevo - kao mjerodavnog zemljopisnog tržišta koje Telekom Srbija grupa u svom podnesku osporava. Naravno, istiniti podatci koji bi bili dostavljem Konkurencijskom vijeću bi jasno ukazivali da Telekom Srbija grupa praktično ne posluje van navedenog mjerodavnog tržišta, što automatski osporava i navode o neadekvatnosti određenog mjerodavnog tržišta u Zaključku.
- Praksa Konkurencijskog vijeća u oblasti koncentracija na telekomunikacijskom tržištu u Bosni i Hercegovini na koju se Telekom Srbija grupa poziva u ovom dijelu svog odgovora na Zahtjev je također neprimjenjiva. Naime, Konkurencijsko vijeće je upoznato sa činjenicom kako su koncentracije odobrene 2018. i 2019. godine, na koje se poziva Telekom Srbija grupa, predmetom odlučivanja pred Sudom Bosne i Hercegovine u brojnim upravnim sporovima koji su i dalje aktivni. Stoga, pogrešno je zasnivati odluku o valjanosti određivanja relevantnog tržišta na odlukama koje nisu pravomoćne.
- Osim toga, postupak ocjene koncentracije nije uporediv sa postupkom utvrđivanja zlouporabe vladajućeg položaja, pa za poslovanje istog poslovnog subjekta mjerodavna tržišta mogu biti različita kada se ispituje njegova koncentracija sa drugim subjektom ili dijelovima drugog subjekta u odnosu na postupak kod utvrđivanja povrede konkurencije (uključujući zlouporabu vladajućeg položaja), gdje se posmatra djelovanje samog subjekta protiv kojeg se postupak vodi, pa nema nikakvog opravdanja da se na bilo koji način posmatraju tržišta na kojima taj subjekt ne djeluje. U konkretnom slučaju su predmet ispitivanja postupanja Telekom Srbija grupe na maloprodajnim tržištima, koja su po pravilu (ne samo u sektoru telekomunikacija) lokalnog karaktera, pa je definicija mjerodavnog zemljopisnog tržišta predložena u Zahtjevu za takva mjerodavna tržišta proizvoda praktično i jedina moguća.
- Bez obzira na navedenu argumentaciju, Telemach posebno ukazuje Konkurencijskom vijeću da su svi navodi iz Zahtjeva o vladajućem položaju Telekom Srbija grupe u potpunosti primjenjivi čak i ukoliko bi se primijenila šira definicija mjerodavnog tržišta koja uključuje cjelokupni teritorij Bosne i Hercegovine. Naime, kako je kao mjerodavno tržište u proizvodnom smislu određeno tržište pružanja paketiranih (multiple-play) usluga krajnjim korisnicima, to je jasno da na tom tržištu ne djeluju svi telekomunikacijski operatori, već samo oni koji prema svojim korisnicima nude paketirane usluge, Trenutno u Bosni i Hercegovini puni obim multiple-play usluga mogu ponuditi samo oni operatori koji nude navedene komponente/usluge: fiksna telefonija, IPTV/CATV, internet, mobilna telefonija.
- Obzirom da u Bosni i Hercegovini postoje tri nosioca dozvola koji su odrđeni kao SMP operatori (odnosno suštinski dominantni operatori iz perspektive telekomunikacionih propisa) na tržištu mobilne telefonije (Mtel, BH Telecom i HT Eronet), to je jasno da samo ti operatori mogu pružiti puni spektar paketiranih (multiple-play) usluga.
- Ukoliko bi Bosna i Hercegovina bila jedno relevantno tržište za maloprodajne usluge (a nije), opet bi, na osnovu istog činjeničnog stanja, postojala zlouporaba vladajućeg položaja Telekom Srbija grupe u vidu diskriminacije pojedinih korisnika (korisnika na području Republike Srpske u odnosu na korisnike na području Sarajeva) kojima se naplaćuje znatno viša cijena.
- Zbog navedenog, u predmetnom postupku, čak i kada bi se prihvatilo cjelokupno nacionalno tržište, tržišni udio bi se morao odrediti u odnosu na mogućnost pružanja svih komponenti multiple-play usluga, gdje Telekom Srbija grupa, zajedno sa BH Telecomom i HT Eronetom ima zajednički dominantni položaj. Navedeno dokazuje važeća odluka od odredivanju SMP operatora na tržištu mobilne telefomje koja je Konkurencijskom vijeću dostavljena uz Zahtjev, a kojom je Mtel određen kao subjekt sa značajnim tržišnim udjelom (SMP operator), a takav položaj je u praksi izjednačen sa vladajućim položajem na predmetnom tržištu.
- U drugom dijelu odgovora na Zahtjev, Telekom Srbija grupa nastoji osporiti svoj vladajući položaj na mjerodavnom tržištu. U tom kontekstu najprije ističe kako prema Listi operatora sa značajnom tržišnom

snagom iz 2012. godine koja je priložena uz Zahtjev se ne navode podacti o udjelu operatora Telekom Srbija grupe na tržištu pružanja paketiranih (multiple-play usluga).

- Ipak, u Zahtjevu je Lista operatora sa značajnom tržišnom snagom upotrijebljena kako bi se dokazalo da je Telekom Srbija grupa putem operatora Mtel vladajuća u pružanju jedne od usluga koja čini dio paketiranih (multiple-play) usluga. Dakle, ne stoje navodi Telekom Srbija grupe o pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju.
- Dalje, podatci koje Telekom Srbija grupa iznosi u ovom dijelu svoga odgovora na Zahtjev (tačke 21., 22. i 23.) su irelevantni i to jer na temelju pokazatelja za pojedinačne komponente nije moguće izvesti zaključak o tržišnom položaju Telekom Srbija grupe na mjerodavnom tržištu paketiranih (multiple-play) usluga.
- Podatci iz Pregleda stanja tržišta telekomunikacija Bosne i Hercegovine za 2020. godinu daju uvid u stanje na tržištu paketiranih (multiple-play) usluga, te upravo primjenom ovih pokazatelja na mjerodavno zemljopisno tržište iz Zahtjeva i Zaključka ukazuje na činjenicu da Telekom Srbija grupa uživa čak supervladajući položaj. Naime, operatori Telemach, BH Telecom i HT Eronet navedeni u slikama 39. i 40. Pregleda stanja tržišta TK BiH za 2020. godinu ne pružaju usluge na teritoriji općina u Republici Srpskoj koje predstavljaju mjerodavno tržište.
- U trećem dijelu odgovora na Zahtjev, Telekom Srbija grupa nastoji osporiti činjenice navedene u Zahtjevu koje dokazuju nanametanje prekomjernih cijena u pružanju paketiranih (multiple-play) usluga. S tim u vezi, u točki 30. odgovora na Zahtjev se ističe test koji je koristila Europska komisija u predmetu United Brands, a na koji se Telemach referirao u samom Zahtjevu. Tako se u odgovoru na Zahtjev ističe da se kod odlučivanja o prekomjernim cijenama treba utvrditi razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena.
- Argumentacija Telekom Srbija grupe nastoji naglasiti značaj odnosa stvarnih troškova i cijene kako bi se opravdale maloprodajne cijene unutar grupe za paketirane (multiple-play) usluge. Ipak, upravo ova argumentacija predstavlja osnov više koji dokazuje prekomjerne cijene Telekom Srbija grupe.
- Naime, troškovi u sektoru telekomunikacija se razlikuju u odnosu na vrstu usluge koja se pruža. Kod usluge fiksne telefonije, interneta i mobilne telefonije jedan od osnovnih troškova predstavlja mrežna infrastruktura na osnovu koje se pruža usluga. Konkurencijsko vijeće je u ranijoj praksi imalo priliku upoznati se sa specifičnostima tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini, gdje je upravo jedna od osnovnih karakteristika činjenica da su tri incumbent operatora naslijedila mrežnu infrastrukturu izgrađenu u prethodnom periodu.
- Dakle, u odnosu na pružanje tih usluga, Telekom Srbija grupa nije izložena značajnijem trošku u smislu izgradnje cjelokupne mrežne infrastrukture, već se predmetni troškovi mogu odnositi na parcijalno unapređenje mrežnih elemenata i uvođenja novih tehnologija u određenim oblastima. Općepoznata je činjenica da na teritoriji gdje je prisutna mrežna infrastruktura Telekom Srbija grupe nije izgradena tehnološki napredna mreža, pa se tako neznatnom procentu korisnika Telekom Srbija grupe usluge isporučuju putem optičke mrežne infrastrukture.
- IPTV usluga u Telekom Srbija grupi se pruža također od ranije izgrađene infrastrukture, no po svojoj prirodi ta usluga zaista uključuje i neke dodatne troškove poput troškova za nabavu sadržaja koji se distribuiraju kao i ostalih troškova s tim u svezi (npr. naknade nositeljima autorskih i srodnih prava za reemitirana djela).
- Međutim, vrlo značajna je činjenica da Telekom Srbija grupa prava na distribuciju sadržaja ugovara za veliku bazu korisnika obzirom na vlasnika (Telekom Srbija), zbog čega je izložena manjem stvarnom jediničnom trošku po korisniku. Primjera radi, kada operatori ugovaraju prava na distribuciju odredenog sadržaja za svoje IPTV usluge, cijena se formira izmedu ostalog i na korisničkoj bazi obzirom da se cijena odreduje prema broju korisnika. S tim u vezi, Telekom Srbija grupa uključuje ne samo operatore u Bosni i Hercegovini već i operatore u Srbiji. Crnoj Gori i Austriji zbog čega na osnovu obimne korisničke baze faktički dolazi do umanjenja jediničnog troška, a time i stvarnih troškova kojima je Telekom Srbija grupa izložena.
- Pored toga, važno je istaći da Telekom Srbija grupa u okviru vlastite IPTV usluge ne distribuira premium sadržaje koji bi mogli izravno utjecati na povećanje stvarnih troškova. već čak ima značajnu lošiju programsku ponudu od drugih IPTV operatora u Bosni i Hercegovini, što bi trebalo rezultirati i manjim stvarnim cijenama. Primjera radi, operatori BH Telecom i HT Eronet u svojoj ponudi sadrže sportske kanale Sport Klub, ali i Arena Sport, što direktno utiče na značajno povećanje jediničnog troška po korisniku.
- Ali, za utvrdivanje prekomjernosti cijena Telekom Srbija grupa koje se naplaćuju korisnicima u Republici Srpskoj sasvim je dovoljno da se te cijene uporede sa cijenama samog ovog operatora u Sarajevu. Ako pretpostavimo da cijene u Sarajevu nisu ispod razine troškova, jasno je da daleko više cijene u Republici Srpskoj predstavljaju prekomjeme cijene u smislu Zakona.
- Uporedne cijene koje u odgovoru na Zahtjev navodi Telekom Srbija grupa, ne samo da ne demantiraju, nego upravo potvrđuju navode Zahtjeva o prekomjernosti cijena Telekom Srbija grupe na području gdje ovaj poslovni subjekt ima monopolski položaj.
- Sukladno sa navedenim, netočni su navodi iz tačke 35. odgovora na Zahtjev kojima Telekom Srbija grupe nastoji više cijene od svojih konkurenata opravdati sadržajem paketa koji se pruža. Tako prema tablici koja je predstavljena u odgovom na Zahtjev zaista usluga Mtela (S paket 39,90 KM) predstavlja skoro duplo skuplji paket od uporedivih paketa druga dva operatora - BH Telecom (Moja TV BH Phone - 20,00 KM) i HT Eronet (DUO HOME - 28,08 KM).
- Iste zakjučke moguće je izvesti i na temelju podataka iz odgovora na Zahtjev prikazanih u ostalim tabelama gdje je kod primjerice 3-play usluge (TV/Intemet/ Fiksna telefonija) razlika u cijenama Mtela (Paket S - 63,90 KM) u odnosu na BH Telecom (Moja TV Phone - 33,90 KM) također praktično duple vrijednosti.
- Dakle, na temelju podataka koja je Telekom Srbija grupa predstavila u odgovoru na Zahtjev apsolutno je jasno kako su predmetne cijene prekomjeme i to

primjenom testa iz United Brands predmeta u bilo kojoj od faza na koju se ukazuje u odgovoru na Zahtjev.

- Cijene operatora Mtel iz Telekom Srbija grupe su u neskladu sa stvarnim troškovima kojima je operator izložen (jer na temelju istih tih troškova u Sarajevu nudi daleko niže cijene) prekomjerne u komparaciji sa cijenama konkurenata za uporedive usluge.
- Važno je istaći da Telekom Srbija grupa u ovom dijelu svog odgovora na Zahtjev uopće nije osporavala navode Telemacha iz Zahtjeva kojim asu prikazane cjenovne ponude unutar same Telekom Srbija grupe, a koje dokazuju da Mtel naplaćuje prekomjerne cijene u odnosu na druge operatore iz Telekom Srbija grupe, što jasno upućuje na zaključak da su nalazi o prekomjernim cijenama i zlouporabi vladajućeg položaja iz Zahtjeva, apsolutno ispravni.
- Ipak, zaključci na koje Telekom Srbija grupe ukazuje u točkama 44. i dalje odgovora na Zahtjev, u apsolutnom su neskladu sa predstavljenim cijenama usluga i njihovim usporedbama.
- Stječe se dojam da Telekom Srbija grupa iskazuje nepoštovanje Konkurencijskog vijeća svom odgovom na Zahtjev i ističe navode koji su u očiglednom neskladu sa činjenicama koje sami iznose, pa tako Telekom Srbija grupa ističe nevjerovatan navod u svoju korist - da duplo skuplje cijene u odnosu na BH Telecom i HT Eronet ne predstavljaju drastično odstupanje.
- Zbog svega navedenog, Telemach smatra da se Telekom Srbija grupa u svom odgovoru na Zahtjev nije očitovala na okolnosti koje dokazuju zlouporabu vladajućeg položaja a koje su iznesene u Zahtjevu, najvjerovatnije iz razloga što su isti nesporni i ne mogu se dovesti u pitanje, Telekom Srbija grupa zato u odgovoru na Zahtjev insistira na paušalnim i kontradiktomim navodima, koji ni na koji način ne dovode u pitanje nespornu činjenicu o prekomjernim cijenama koje su dokazane navodima i dokazima iz Zahtjeva.
- U dijelu odgovora koji se tiče primjene različitih cijena za korisnike u Republici Srpskoj i Sarajevu, Telekom Srbija grupa elaborira kako se na navedeni oblik zlouporabe ne može primijeniti članak 10. stavak (2) točka c) Zakona, istovremeno zaboravljajući da je predmetni postupak pokrenut i po drugim osnovama, uključujući članak 10. stavak (2) točka b) Zakona koji izričito propisuje ograničavanje proizvodnje, tržišta ili tehničkog razvoja na štetu potrošača.
- Također, upućujemo Telekom Srbija grupu na eksplicitno naveden primjer ovog oblika zlouporabe u članku 9. stavak (1) točka a) Odluke o definiranju kategorije vladajućeg položaja.
- U konkretnom slučaju, unakrsno subvencioniranje kojim se koristi Telekom Srbija grupa ima za cilj različit tretman i ograničavanje tržišta na štetu potrošača. Dakle, poslovna praksa koju provodi Telekom Srbija grupa, a koja je dokazana na osnovu podataka u Zahtjevu, rezultira prouzrokovanjem štete potrošačima čime se krši Zakon.
- Opravdanja koja Telekom Srbija grupa nastoji istaći u odgovoru na Zahtjev (točka 73. i dalje) su neutemeljena, pa tako zloupotreba vladajućeg položaja operatora Logosoft na koju se ukazuje u točki 79. je pogrešno predstavljena i to iz razloga što upravo radi unakrsnog subvencioniranja koje vrši Mtel prema Logosoftu, cjelokupna Telekom Srbija grupa, putem Mtela, vrši zlouporabu vladajućeg položaja iz članka 10. stavak (2) tačka b) Zakona. Pojednostavljeno rečeno, da bi Mtel mogao vršiti unakrsno subvencioniranje najprije mora ostvariti iznad prosjčne prihode, a do kojih se dolazi nametanjem prekomjernih cijena na tržištu u Republici Srpskoj, gdje Telekom Srbija grupa djeluje monopolistički.
- Sukladno sa svim navedenim, jasno je da Telekom Srbija grupa u svom odgovoru na Zahtjev nije osporila navode i činjenice Telemacha prikazane u Zahtjevu, niti je predstavila nove činjenice i dokaze kojima bi dokazala da u predmetnom postupku ne postoji zlouporaba vladajućeg položaja iz članka 10. stavak (2) točke a), b) i c) Zakona, te članku 9. stavak (1) točka a) Odluke o defmiranju kategorije vladajućeg položaja.
- S tim u svezi, Telemach ostaje pri svim navodima iz Zahtjeva i ovog podneska i poziva Konkurencijskog vijeća da na temelju predstavljenih činjenica i dokaza Rješenjem utvrdi zlouporabu vladajućeg položaja i nametne mjere Telekom Srbija grupi kao što su predložene u Zahtjevu.

Na usmenoj raspravi punomoćnik Podnositelja zahtjeva je priložio i Obavijest o promjeni uvjeta korištenja usluga Elta Kabela i izmjene i dopune Cjenovnika usluga koji je zaprimljen pod brojem: UP-04-26-2-014-35/21.

Također, punomoćnik Protivne strane Emin Olovčić je na usmenoj raspravi priložio podnesak od 02.12.2022. godine u kojem ističe slijedeće:

- Podnositelj zahtjeva u točki 1.2.1 kao Protivnu stranu navodi Telekom Srbija grupu, koja obuhvata veći broj telekomunikacijskih operatora koji su pod kontrolom Telekom Srbija, dok dalje navodi Mtel kao vladajuće društvo ove grupacije na teritoriji Bosne i Hercegovine.
- Nejasno je zašto Podnositelj zahtjeva poistovjećuje Telekom Srbija grupu sa Mtel, obzirom da se radi o dvije samostalne pravne osobe, koje imaju svoj subjektivitet i posluju u različitim državama u odnosu na materiju iz podnesenog Zahtjeva.
- U cjelokupnom tekstu Zahtjeva, Podnositelj zahtjeva naizmjenično označava Telekom Srbija grupu i Mtel, što stvara dodatnu konfuziju u pogledu lica na koji se Zahtjev stvarno odnosi. Ukoliko bi se podneseni Zahtjev odnosio na Telekom Srbiju, a kako je to u Zahtjevu više puta navedeno, dovela bi se u pitanje i nadležnost nacionalnog organa i prava koje bi se u konkretnom slučaju primjenjivalo. Prilagođavajući stvarne činjenične navode u svoju korist, Podnositelj zahtjeva nastoji da manipulacijom terminima stvori privid o osnovanosti svog zahtjeva.
- Podnositelj zahtjeva mjerodavno tržište označavao kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) usluga krajnjim korisnicima na području opština koje pokriva mrežna/fiksna infrastruktura operatora iz Telekom Srbija grupe (općine i gradovi u Republici Srpskoj i Grad Sarajevo).
- U odnosu na proizvoljno danu definiciju mjerodavnog tržišta, ukazujemo da ista ni u kojem slučaju ne može biti data na ovakav način, te da se mjerodavno zemljopisno tržište mora posmatrati kao teritorij Bosne i Hercegovine u cjelini.
- U prilog navedenom ističemo i da je Rješenjima o odobrenju koncentracija Konkurencijskog vijeća broj: UP-05-26-1-036-20/18 od 18.12.2018. godine i UP-05-26-1-005-14/18 od 02.08.2018. godine, kao relevantno tržište fiksne i mobilne telefonije, pružanje

usluga interneta i usluga radio i TV programa odredilo područje Bosne i Hercegovine.

- Manipulativnim sužavanjem rmjerodavnog tržišta na općine i gradove, Telemach pokušava predstaviti Mtel kao sudionika na tržištu koji ima vladajući položaj, svjesnim izostavljanjem drugih područja na kojima su ostali operatori većinski zastupljeni, uključujući i samog Podnositelja zahtjeva. Napominjemo da se paketne (multiple-play) telekomunikacijske usluge sastoje od fiksne telefonije, mobilne telefonije, interneta i televizije, a koje usluge su od strane RAK regulirane na nacionalnom nivou.
- Iz iznesenih navoda u tijeku postupka i dosadašnje prakse Konkurencijskog vijeća, jasno je da se na tržistu pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacijskih usluga krajnjim korisnicima, odnosno na tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima, kao mjerodavno zemljopisno geografsko tržište određuje teritorij čitave Bosne i Hercegovine, što je više nego jasan pokazatelj neutemeljenosti navoda predmetnog Zahtjeva.
- Činjenicu da Mtel ima značajnu tržišnu snagu Podnositelj zahtjeva zasniva na Listi operatora sa značajnom tržišnom snagom iz 2012. godine. Imajući u vidu da se kao mjerodavno tržište proizvoda označava pružanje paketiranih (multiple-play) telekomunikacijskih usluga krajnjim korisnicima, odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima, Lista operatora na koju se Podnositelj zahtjeva poziva nije i ne može biti mjerodavna, jer ista ne sadrži informacije o udjelu, niti o tržišnoj snazi Mtel grupe na relevantnom tržištu proizvoda.
- Obzirom da je Podnositelj zahtjeva vremenski period navodne zlouporabe vladajućeg položaja ograničio na period od posljednjih pet godina, te je posebno istakao period za 2019. i 2020. godinu, ukazujemo na Pregled stanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini za 2019. i 2020. godinu, sačinjen od strane RAK.
- Tako je za 2019. godinu udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste dvije usluge vezane u paket u strukturi: BH Telecom 34,76%, Telekom Srpske 19,89%, Blicnet 3,15%, Telemach 21,98%, HT Eronet 8,29%, dok je udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste tri usluge vezane u paket usluga u strukturi: BH Telekom 32,55%, Telemach 22,92%, Telekom Srpske 17,40%, Blicnet 3,97%, Telrad Net 2,06%, Elta Kabel 2,05%.
- Za 2020. godinu udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste dvije usluge vezane u pakete imao je strukturu: BH Telecom 32,89%, Telemach 21,19%, Telekom Srpske 20,38%, Blicnet 2,68%, dok je udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste tri usluge vezane u paket usluga imao strukturu: BH Telekom 31,29%, Telemach 23,79%, Telekom Srpske 17,55%, Blicnet 4,02%, Telrad Net 2,14% i Elta-kabel 1,97%.
- Shodno navedenim podatcima, jasno je da Telekom Srbija grupa na teritoriju Bosne i Hercegovine ne posjeduje vladajući položaj na tržištu paketa od dvije i tri usluge, niti posjeduje vladajući položaj ni na jednom od tržišta koja mogu biti uključena u paketirane (multipie- play) komunikacijske usluge.
- Napominjemo da Telekom Srbija grupa nema vladajući položaj iz čega nedvosmisleno slijedi da ista nije mogla zlouporabiti vladajući položaj na bilo koji način.
- Ipak opreza radi Protivna strana ističe i činjenice iz kojih proizilazi da Telekom Srbija grupa nije vršila zlouporabu vladajućeg položaja.
- Podnositelj zahtjeva svoje navode o eventualnoj zlouporabi vladajućeg položaja zasniva na prostom navođenju cijena koje Telekom Srbija grupa naplaćuje na tržištu bez prikazivanja i razmatranja strukture troškova na osnovu kojih je ta cijena i formirana, kao i kvalitetom usluga po kojoj se Mtel bez sumnje ističe na tržištu mjerodavnih proizvoda.
- Također, manipulativnom komparacijom cijena različitih operatora Telemach pokušava stvoriti privid da je cijena Mtel paketnih usluga znatno veća od ostalih operatora, međutim svjesno izostavlja detalje ponude paketnih usluga kao što su brzina interneta i druge beneficije koje svaki paket nudi u skladu sa formiranom cijenom. Kada se sve to uzme u obzir, jasno je da cijene paketa usluga odgovaraju njihovom sadržaju i karakteristikama, pa se ne može govoriti da su u skladu sa pruženim ti paketi najskuplji na tržištu.
- Kada su u pitanju cijene korporativnim korisnicima, ni u tom slučaju se ne može govoriti o zlouporabi vladajućeg položaja, obzirom da su cijene formirane prema specifičnim zahtjevima korisnika i različitom obimu pruženih usluga i vremenskom trajanju ugovora. Prikazivanjem cijena na opisani način, Podnositelj zahtjeva i na ovaj način pokušava da stvori privid eventualne zlouporabe vladajućeg položaja, a koji vladajući položaj sukladno sa gore iznesenim i ne postoji.
- Nelogičnost podnesenog Zahtjeva proizilazi iz činjenice da Podnositelj zahtjeva zlouporabu vladajućeg položaja dokazuje upoređivanjem cijena članova Telekom Srbija grupe, bez upoređivanja cijena sa ostalim konkurentskim operatorima, a koje utvrđivanje bi jedino bilo smisleno.
- Neutemeljeni su i navodi Telemacha koji se odnose na diskriminaciju korisnika Telekom Srbija grupe na različitim lokacijama i unakrsno subvencioniranje unutar Telekom Srbija grupe, a sve iz razloga navedenih u ranijem tijeku postupka.
- Shodno svemu navedenom, Podnositelj zahtjeva nije dokazao ni postojanje, a samim tim ni zlouporabu vladajućeg položaja, pa predlažemo da Konkurencijsko vijeće predmetni zahtjev u cijelosti odbije kao neutemeljen.

Protivna strana se aktom zaprimljenim pod brojem: UP-04-26-2-014-37/21 dana 13.12.2022. godine izjasnila na pitanja koja je postavio voditelj postupka na usmenoj raspravi, te navela slijedeće:

- Telemach nije prisutan na mjerodavnom tržištu proizvoda pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo) pošto nudi tri od četiri usluge (bez mobilne telefonije), što samim tim znači da Telemach nema aktivnu legitimaciju. tj. pravni i ekonomski interes za pokretanje postupka imajući u vidu da na njega ne mogu da utječu dešavanja na predmetnom tržištu proizvoda.
- Isključivi razlog Podnositelja zahtjeva za pokretanje postupka nije zaštita korisnika usluga Telekom Srbija grupe, već "nespretan" pokušaj da ospori odluke Konkurencijskog vijeća o odobrenju koncentracija kojim je Mtel stekao kontrolu nad društvima Logosoft, Blicnet, Telrad Net i Elta Kabel.

- S tim u svezi, napominjemo da je Konkurencijsko vijeće nedavno donijelo odluku broj: UP- 05-26-1-036-161/18 od 28.10.2021. godine kojom je odbilo Zahtjev za obnovu postupka broj: UP-05-26-1-036-1/18 sa zahtjevom za donošenje zaključka o načinu upravljanja gospodarskim subjektom Blicnet, kao neutemeljen. Navedenom odlukom je potvrđeno da Telemach nije dokazao da bi eventualno ponavljanje postupka odobrenja koncentracije dovelo do drugačije odluke Konkurencijskog vijeća.
- Pitanja koja su na usmenoj raspravi postavljena Podnositelju zahtjeva da navede u čemu se sastoji zlouporaba vladajućeg položaja jasno ukazuju da je i predstavnicima Konkurencijskog vijeća iz sadržaja Zahtjeva nejasno u čemu se sastoji navodna zlouporaba vladajućeg položaja od strane Telekom Srbija grupe. Da je Zahtjev besmislen pokazuje i činjenica da su punomoćnici Podnositelja zahtjeva na svako pitanje da objasne zlouporabu vladajućeg položaja odgovarali da će se naknadno izjasniti u pisanoj formi. Na taj način, Podnositelj zahtjeva ni nakon osam mjeseci od dana podnošenja Zahtjeva nije u stanju da objasni svoje neutemeljene tvrdnje.
- Telekom Srbija grupa na tržištu pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriju Bosne i Hercegovine koja obuhvataju fiksnu telefoniju, mobilnu telefoniju, internet i televiziju, ne posjeduje vladdajući položaj, pa samim tim ne može posjedovati ni vladajući položaj na tržištu strukturiranom kao paketirane telekomunikacione usluge u Bosni i Hercegovine. Također, Telekom Srbija grupa ne posjeduje vladajući položaj ni na tržištu paketa od dvije usluge i tri usluge.
- Neophodno je istaći da mjerodavno zemljopisno tržište u predmetnom postupku predstavlja teritoriju Bosne i Hercegovine skladu sa praksom Konkurencijskog vijeća u postupcima koje vodi u sektoru telekomunikacija, prakse Europske komisije, kao i sa načinom funkcioniranja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini.
- Protivna strana ostaje pri navodima iz odgovora na Zahtjev prema kojim mjerodavno tržište proizvoda treba definirati kao tržište pružanja paketiranih (multiple-plav) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima.
- S obzirom na to da je Telemach predložio istu definiciju mjerodavnog tržišta proizvoda, smatramo da ona nije sporna među strankama u postupku. Međutim, u izjašnjenju Telemacha navedeno je da na ovako određenom mjerodavnom tržištu proizvoda ne posluju svi telekomunikacioni operateri, već samo oni koji nude puni obim paketiranih multi-play usluga (IPTV/CATV, internet, fiksna telefonija, mobilna telefonija), što su u konkretnom slučaju samo Mtel, BH Telecom i HT Eronet.
- Iz ovakve konstatacije logički slijedi zaključak da Telemach nije prisutan na ovako određenom mjerodavnom tržištu proizvoda pošto nudi tri od četiri usluge (bez mobilne telefonije) i da na njega ne mogu da utječu dešavanja na ovako određenom mjerodavnom tržištu proizvoda, što samim tim znači da Telemach nema aktivnu legitimaciju. tj. pravni i ekonomski interes za pokretanje postupka pred Konkurencijskim vijećem iz članka 27. stavak (3) točka a) Zakona. U prilog tome je i konstatacija u Zahtjevu da Telemach pokreće postupak radi zaštite korisnika Telekom Srbija grupe. Na taj način Telemach potvrđuje da nema aktivnu legitimaciju, jer ne daje nijedan argument kojim zaštita korisnika Protivne strane može da se podvede pod pravni i ekonomski interes predviđen Zakonom.
- Imajući u vidu da Telemach nema interese koji su, suglasno članku 27. stavak (3) Zakona preduvjet za pokretanje postupka, Protivna strana ističe da predmetni postupak nije ni mogao biti pokrenut i moli Konkurencijsko vijeće da bez odlaganja obustavi postupak, a Telemach obaveže da ostalim sudionicima naknadi troškove postupka.
- Protivna strana ističe da je izdvajanje Grada Sarajeva kao posebnog mjerodavnog zemljopisnog tržišta apsurdno. Ukoliko se posmatra Grad Sarajevo kao posebno mjerodavno zemljopisno tržište, na kom osoba protiv kojih je podnesen Zahtjev posluje samo Logosoft, nemoguće je utvrditi zlouporabu vladajućeg položaja, s obzirom na to da Logosoft ni nema vladajući položaj na teritoriju Grada Sarajeva.
- U izjašnjenju Telemacha također se navodi da praksa Konkurencijskog vijeća u oblasti koncentracija na telekomunikacijskom tržištu u Bosni i Hercegovini na koju se Protivna strana poziva nije mjerodavna za predmetni postupak zbog toga što se radi o zlouporabi vladajućeg položaja. Međutim, Telemach se tom prilikom nije osvrnuo na tvrdnje iz odgovora na Zahtjev u kojem je Telekom Srbija grupa obrazložila da definicija mjerodavnog zemljopisnog tržišta koju je Telemach predložio u Zahtjevu nije sukladna sa praksom Konkurencijskog vijeća u postupcima koje vodi u sektoru telekomunikacija, prema kojoj u 12 postupaka utvrđivanja zlouporabe vladajućeg položaja ili zabranjenog sporazuma mjerodavno zemljopisno tržište definiralo kao teritorij Bosne i Hercegovine, praksom Europske komisije, kao ni sa načinom funkcioniranja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini.
- Propuštajući da pobije iznad navedenu argumentaciju, posebno u svjetlu članka 36. stavak (1) Zakona prema kojem teret dokazivanja za primjenu bilo kojih odredaba u Zakonu snosi Podnositelj zahtjeva, Telemach nije dokazao da je njegov prijedlog definicije mjerodavnog zemljopisnog tržišta ispravan u konkretnom slučaju.
- Pored toga, značajna je i praksa RAK, koja reguliše navedene usluge na nacionalnom nivou, budući da operatori registrirani za pružanje svake od ovih usluga imaju pristup korisnicima na teritoriju cijele Bosne i Hercegovine.
- Povrh svega, notorna je neistina navedena u izjašnjenju Telemacha, da je u Bosni i Hercegovini neprimenljiva mogućnost zaključivanja ugovora o zakupu mreže sa drugim operatorima za ona područja gdje operator nema vlastitu infrastrukturu. Tu tvrdnju najbolje pobija činjenica da postoje operatori koji trenutno zakupljuju mrežnu infrastrukturu Mtela. To su, (..)** [1] koji ne posluju u okviru Telekom Srbija grupe.

[1] (..)** Podatci predstavljaju poslovnu tajnu, u smislu članka 38. Zakona o konkurenciji.

- Dakle, postoje operatori koji zaključuju ugovore o zakupu mreže sa nositeljem mrežne dozvole u Bosni i Hercegovini, na temelju čega osiguravaju svoje prisustvo i na drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Drugim riječima, operatori bez obzira na rasprostranjenost vlastite mreže, mogu imati i imaju pristup korisnicima na teritoriju cijele Bosne i Hercegovine.
- Telekom Srbija grupa ostaje pri navodima iz odgovora na Zahtjev, smatrajući da mjerodavno tržište u konkretnom slučaju treba odrediti kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriju Bosne i Hercegovine.
- Posebno se osvrćemo i na navode Telemacha sa usmene rasprave, prema kojim je Mtel spriječio gospodarski subjekt Trion Tel d.o.o. Banja Luka, Vidovdanska br. 8, 78 000 Banja Luka (u daljem tekstu: Trion Tel) da razvije svoju telekomunikacionu mrežu.
- Privredni subjekt Mtel je RAK-u podnio prijavu protiv Trion Tela, zbog učinjenog prekršaja iz članka 114. Pregleda povreda i odgovarajućih kazni koje izriče RAK, koji se sastoji od puštanja u rad mreže bez pribavljene upotrebne dozvole, a što je utvrđeno pravnosnažnim odlukama nadležnih organa.
- Naime, Mtel je došao u posjed 29 pravnosnažnih rješenja kojima su inspekcijski organi jedinica lokalne samouprave grada Banja Luke (Odjeljenje za inspekcijske poslove, urbanističko-građevinska inspekcija) naložili Trion Telu uklanjanje telekomunikacione mreže (kablova) koji su postavljeni bez pribavljene građevinske dozvole (samim tim i upotrebne dozvole). Riječ je o rješenjima koja su donesena tijekom 2019. godine i 2020. godine i po kojima Trion Tel nije postupio, odnosno nije uklonio nelegalno izgrađenu mrežu u ostavljenom roku, povodom čega je Mtel dana 20.04. 2021. godine podnio prijavu RAK-u.
- S tim u svezi, podnošenje prijave radi postupanja suprotno propisima RAK-a podrazumijeva zaštitu sopstvenih prava i poslovnih interesa, a ne onemogućavanje ulaska konkurencije na tržište, kako tvrdi Podnositelj zahtjeva.
- Telekom Srbija grupa ni na jednom od tržišta paketiranih telekomunikacionih usluga ne prelazi prag od 40% tržišnog udjela koji predstavlja pretpostavku postojanja vladajućeg položaja.
- S obzirom na to da nisu ispunjeni uvjeti za primjenu pretpostavke, ukazujemo još jednom na članak 36. stavak (1) Zakona, ističući da Telemach, suprotno obvezi iz pomenutog članka, nije iznio dokaze koji idu u prilog tvrdnji da Telekom Srbija grupa ima vladajući položaj na mjerodavnom tržištu.
- Iz svega navedenog jasno je da Telemach nije ni mogao da iznese dokaze za takvu tvrdnju jer se iz svih mjerodavnih raspoloživih izvora (prije svega izvještaja RAK) može dokazati samo suprotno, a to je da Telekom Srbija grupa nema vladajući položaj i to na tržištima koja mogu biti uključena u paketirane (multiple-plav) telekomunikacione usluge a samim tim takav položaj nema ni na tržištu strukturiranom kao paketirane (multiple-plav) telekomunikacione usluge na teritoriju Bosne i Hercegovine.
- Neophodno je istaći da je teret dokazivanja konkretnih radnji zlouporabe vladajućeg položaja na Podnositelju zahtjeva, a što isti nije učinio.
- U prilog navedenom ukazujemo na izjavu Telemacha na strani 6. Zapisnika sa usmene rasprave, pasus 4, kojom upravo upućuje Konkurencijsko vijeće da dokaže povrede koje je Telekom Srbija grupa navodno učinila, iz razloga što u suštini i nema točne podatke i dokaze kojim svoje tvrdnje potkrepljuje, odnosno na temelju kojih bi mogao reći da se povreda sastoji u točno učinjenoj radnji/razlici u cijeni/diskriminaciji, mjerljivoj kroz realne pokazatelje i brojke.
- Iz cjelokupnog izlaganja i uopštenog izjašnjavanja na usmenoj raspravi očigledno je da ni sam Podnosilac zahtjeva ne posjeduje takve podatke, te da nastoji da odgovornost i teret dokazivanja prebaci na Konkurencijsko vijeće, smatrajući da je sa njihove strane dovoljno dokazati sumnju na povredu konkurencije, a što je u apsolutnoj suprotnosti za odredbama Zakona.
- Bitno je istaći da su neistiniti navodi Telemacha sa usmene rasprave da je gospodarski subjekt Elta Kabel povećao svoje cijene, a izbacio iz svoje ponude određene kanale, sa krajnjim ciljem da se korisnici motivišu da promijene operatora i zaključe ugovore sa Mtelom. U svezi sa tim, ističemo da operator Elta Kabel, od datuma preuzimanja od strane Mtela (01.09.2019. godine) do najavljene korekcije cijena (01.01.2022. godine), nije vršio korekciju cijena te da po tom osnovu nije ni bilo odliva korisnika, odnosno raskida ugovora kako bi zaključili ugovore sa Mtelom.
- Pored toga, predstojećom korekcijom cijena, kao rezultat sprovedenog procesa digitalizacije na strani Elta Kabela, (..)**. Ostalim korisnicima paketa koji su predmet korekcije cijena će biti omogućen pristup dodatnih 15 kanala.
- Što se tiče samih troškova, pored investicije u digitalni "headend", kao i u korisničku opremu, potrebno je istaći da su se troškovi sadržaja po korisniku u Elta Kabel-u povećali za otprilike 51%, pri čemu je rast ove vrste posljedice kontinuiranog unapređenja ponude sadržaja krajnjim korisnicima.
- Sasvim je jasno da ova situacija koju je Telemach istakao na usmenoj raspravi nema nikakve veze sa prekomjernim određivanjem cijena, jer rast cijena prati kvalitetu sadržaja koji se nudi korisnicima. Tek je apsurdno nazivati to praksom, s obzirom na to da Elta Kabel do sada nije povećavao cijene.
- Dalje, tvrdnje Telemacha sa usmene rasprave da Telekom Srbija grupa ne distribuira premium sadržaje koji bi mogli izravno utjecati na povećanje stvarnih troškova, već da ima značajno lošiju programsku ponudu od drugih IPTV operatera, također su neutemeljene. Naime, što se tiče ponude linearnih TV kanala u okviru IPTV usluge, Mtel trenutno u ponudi ima 300 TV kanala i 9 radio kanala u okviru osnovnog i 10 dodatnih paketa kanala. U okviru navedenog broja kanala u ponudi je značajan broj kanala koji se mogu svrstati u grupu premium sadržaja.
- Protivna strana ističe bogatu ponudu sportskih kanala, kojih ima ukupno 29. U ponudi je 11 Arena Sport kanala (SD i HD kanali) sa premium sportskim sadržajima (fudbal, košarka, rukomet i drugi sportovi) kao i 4 Eurosport kanala (SD i HD kanali), potom specijalizovani košarkaški i fudbalski kanali, NBA TV HD i drugi.
- Postoji sadržajna ponuda koja se sastoji od 51 filmskog kanala od kojih je 10 HBO kanala (SD i HD kanali),

Fox, CineStar i FilmBox kanali, Pink i drugi filmski kanali.

- U ponudi je također 18 kanala (od Baby TV-a preko Nickelodeon kanala do Da Vinci Learning-a) i 29 kanala iz kategorije dokumentarnog i edukativnog sadržaja. Ponuda TV kanala također uključuje veliki broj BiH, ali i regionalnih kanala, kao što su RTS grupa kanala, kao i grupa kanala Prva TV.
- Pored navednih sadržaja linearnih TV kanala, omogućuje se i izuzetno bogata ponuda videoteka VoD i SVoD sa velikim brojem premijum sadržaja: HBO, Pickbox, Apollon, Superstar, Filmbox, AXN Now, Minimax Plus, Da Vinci Kids, Balkan Music.
- Iz svega navedenog jasno je Telekom Srbija grupa ne samo da ne zaostaje za drugim IPTV operatorima po programskoj ponudi, već i da u značajnoj mjeri distribuira premium sadržaj, u čemu se naročito ističe Mtel. Logično je da zbog toga upravo Mtel ima najviše cijene u okviru Telekom Srbija grupe, s obzirom na to da ima i najveće troškove zbog distribuiranja premium sadržaja. Samim tim, nema osnova za zaključak da Telekom Srbija grupa određuje prekomjerene cijene, kada njene cijene u potpunosti prate kvalitetu ponude.
- Podsjećamo da Telemach zasniva svoje tvrdnje na pritužbama korisnika iako je RAK ustanovio da su iste neosnovane, a što je detaljno obrazloženo u paragrafima 27-29 odgovora na Zahtjev i Zaključak.
- Radnje navodne zlouporabe vladajućeg položaja Telemach, prije svega, opisuje kao naplaćivanje nelojalnih cijena od strane Telekom Srbija grupe. Međutim, umjesto da postojanje nelojalnih cijena utvrdi kroz analizu odnosa cijena i troškova i poređenje cijena jednog učesnika na tržištu sa cijenama drugih učesnika na tržištu. Telemach se fokusira isključivo na društva u okviru Telekom Srbija grupe, iako se oni ne mogu smatrati konkurentima već jednim sudionikom na tržištu što je i sam Telemach naveo na usmenoj raspravi.
- Dodatno, ističemo da su tvrdnje da Telekom Srbija grupa nameće nelojalne cijene apsolutno neistinite i da je RAK kao regulator za cijene kabelskih operatera odobrio nove cjenovnike, te se ne može tvrditi da Telekom Srbija grupa na bilo koji način zlouporabljuje vladajući položaj.
- Naglašavamo i da je sam Telemach, na održanoj usmenoj raspravi, istakao da nema dokaze da Telekom Srbija grupa naplaćuje prekomjerno visoke cijene, već da tu tvrdnju iznosi na osnovu cjenovnika.
- Ističemo da Telemach nema uvid u troškove Telekom Srbija grupe i da je samim tim veoma neodgovorno iznositi ovakve navode. Još jednom podsjećamo da Telemach kao Podnositelj zahtjeva prema članku 36. Zakona snosi teret dokazivanja za ovakve tvrdnje, a jasno je iz svega navedenog da Telemach nema apsolutno niti jedan dokaz za tvrdnju da Telekom Srbija grupa određuje prekomjerne cijene.
- U dijelu iznad je obrazloženo da Telekom Srbija grupa nije nametala prekomjerne cijene krajnjim korisnicima. S tim u vezi, dodatno ističemo da Telekom Srbija grupa nije cjenovno diskriminisala sopstvene korisnike kako je to istaknuto u izjašnjenju Telemacha.
- Zlouporaba vladajućeg položaja koja nastaje diskriminacijom definirana je člankom 10. stavak (2) točka c) Zakona kojim je propisano da se zlouporaba vladajućeg položaja posebno odnosi na: "Primjenu različitih uvjeta za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime ih dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj".
- Iz navedenog slijedi da se prilikom dokazivanja povrede zlouporabe vladajućeg položaja, koja nastaje diskriminacijom, utvrđuje ispunjenje dva uvjeta, naravno pod pretpostavkom da je postojanje vladajućeg položaja uopšte i utvrđeno, i to primjena različitih uvjeta za istu ili sličnu vrstu poslova sa ostalim stranama i da se ostale strane dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminiše sopstvene korisnike ne može se podvesti pod članak 10. stavak (2) točka c) Zakona imajući u vidu da navedena odredba podrazumijeva slučajeve u kojima gospodarski subjekt, zlouporabljujući vladajući položaj, diskrimira druge gospodarske subjekte što za posljedicu ima da se pojedini gospodarski subjekti dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- U konkretnom slučaju, ukoliko bi se prihvatila Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminira sopstvene korisnike, potrebno je dokazati da se na taj način krajnji korisnici Telekom Srbija grupe dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj. Međutim, krajnji korisnici ne mogu biti dovedeni u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj imajući u vidu da isti ne obavljaju gospodarsku djelatnosti, odnosno između sebe ne predstavljaju konkurente.
- Jasno je da je Telemach u ovom dijelu Zahtjeva podveo činjenično stanje pod neodgovarajuću pravnu normu. Ali pored toga, Telemach je u vezi sa ovim dijelom naveo i netočno činjenično stanje.
- Na usmenoj raspravi je naveo kako Telekom Srbija grupa korisnicima na području na kom ima monopolski položaj ne nudi one pakete ni po sadržaju ni po cijenama koje nudi korisnicima na područjima gdje ima konkurente. Ovi navodi su neistiniti jer je Mtelova ponuda ista za sva zemljopisna područja, što je lako provjerljivo.
- Ipak, napominjemo da mogućnost realizacije konkretnog paketa za korisnika zavisi od tehničkih uvjeta mreže na lokaciji korisnika, ali da to nije nikakva diskriminacija korisnika, već činjenica da je mogućnost sprovođenja paketa ograničena određenim tehničkim uvjetima.
- Navedene aktivnosti su sastavni dio telekomunikacione djelatnosti i one suštinski predstavljaju problem sa kojim se u praksi susreće svaki telekomunikacioni operator, ali bi podvođenje ovih aktivnosti pod radnju povrede konkurencije koja se sastoji u diskriminaciji korisnika samo predstavljalo paušalno navođenje pojmova prava konkurencije, bez ikakvog smisla i opravdanja.
- Bitno je još jednom istaći da na mjerodavnom tržištu na teritoriju Bosne i Hercegovine, Telekom Srbija grupa nema vladajući položaj. Iz toga se zaključuje da Telekom Srbija grupa ne može da zlouporabiti vladajući položaj ni na koji način.
- Dodatno, Telekom Srbija grupa je dokazala da ne naplaćuje prekomjerne cijene, točnije da razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena nije značajna, pa samim tim ne postoje niti uslovi niti resursi za subvencionisanje drugih subjekata u okviru Telekom Srbija grupe.

- Kao dokaz koji ide u prilog toj tvrdnji, ali kao i odgovor na navode Telemacha sa usmene rasprave, u nastavku je obrazloženje razlike između Mtel paketa za 4-play u iznosu od 174,00 KM i Logosoft paketa za 4-play u iznosu od 77,00 KM. Naime, Mtel paket za 4-play u iznosu od 174,00 KM i Logosoft paket od 77,00 KM se značajno razlikuju, pri čemu Mtel paket ima mnogo veće pogodnosti i bonuse u svim domenima kao što su bonusi za pozive sa mobilnog i fiksnog priključka, kvalitet TV sadržaja i brzina internet pristupa.
- Mtel paket za 4-pIay u iznosu od 174,00 KM sadrži:
  - 300 linearnih TV kanala i 9 radio kanala, koji uključuju i Filmbox/HBO kanale,
  - Videoteke: HBO, AXN, Pickbox, Minimax plus i Filmbox,
  - Dodatne funkionalnosti: multiscreen uslugu TVToGO na 4 uređaja, uslugu snimanja sadržaja, 3 IPTV prijemnika i NBA dodatnu uslugu,
  - Brzina fiksnog interneta u okviru paketa je do 200/100 Mbps,
  - U domenu fiksne telefonije paket omogućava neograničene razgovore ka fiksnoj mreži Mtela (preko 200.000 korisnika) uz uspostavu poziva od 0,04 KM sa PDV-om, 2 prijatelj broja u Mtel mobilnoj mreži, 1000 minuta ka fiksnim i mobilnim mrežama u Evropi i svijetu, kao i 100 minuta ka Mtel mobilnoj mreži,
  - U domenu mobilne telefonije koja je uključena u paket korisniku se omogućavaju neograničeni razgovori prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini i u romingu u zemljama Zapadnog Balkana (5000 minuta), 500 minuta prema mts mobilnoj mreži, neograničen SMS prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini (1000 SMS), 100 SMS poruka u romingu u zemljama Zapadnog Balkana, 50 GB mobilnog interneta u Bosni i Hercegovini i 8,95 GB u romingu u zemljama Zapadnog Balkana, kao i 2 prijatelj broja sa cijenom od 0,00 KM/min (jedan iz fiksne i jedan iz mobilne mreže Mtela),
  - Također korisnici imaju mogućnost kupovine široke lepeze hardvera - mobilni telefoni, fiksni telefoni, TV uređaji, tableti, razna druga dodatna oprema već od 1,00 KM.
- Logosoftov paket usluga sadrži:
  - 252 linearna TV kanala (koji npr. ne uključuju premium HBO kanale),
  - Bez videoteka,
  - Bez dodatnih funkcionalnosti,
  - Brzina fiksnog interneta u okviru paketa je do 60/6 Mbps,
  - U domenu fiksne telefonije paket omogućava neograničene razgovore ka Logosoft mreži, te prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini uz ograničenja na fer osnovi na 1500 minuta i uz uspostavu poziva od 0,026 KM sa PDV-om,
  - U domenu mobilne telefonije koja je uključena u paket Logosoft korisniku se omogućava 100 minuta za pozive prema svim mobilnim mrežama u Bosne i Hercegovine i u romingu u zemljama Zapadnog Balkana, 100 SMS poruka prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini i u romingu u zemljama Zapadnog Balkana, 2 GB mobilnog interneta i 398 MB u romingu u zemljama Zapadnog Balkana. Također, korisnici imaju mogućnost fiksnog i mobilnog telefona već od 1,00 KM.
- Iz svega navedenog jasno je da su paketi neuporedivi u pogledu sadržaja paketa, te da Mtel paket ima mnogo veće pogodnosti i bonuse u svim domenima.
- Iz navedenog slijedi da je Telekom Srbija grupa nije vršila unakrsno subvencionisanje unutar svoje grupe te da nije riječ o cjenovnoj politici koja za cilj ima viši profit već je riječ o razumnoj tržišno-orijentisanoj cjenovnoj politici koja za bolji paket iziskuje višu cijenu.
- Neophodno je istaći da se cijene multiple-play paketa, koji su u ponudi operatora unutar Telekom Srbija grupe, ne razlikuju na razini pojedinih općina na području Republike Srpske, već se razlikuju samo ponude operatora (cijene usluga pojedinačnih operatora unutar Telekom Srbija grupe).
- Tehničko-tehnološki aspekt podrazumijeva primarno sa aspekta kvaliteta pristupne mreže do krajnjeg korisnika i tehnologija na kojima se zasnivaju predmetne usluge, što u kvalitativnom kontekstu predstavlja značajnu razliku u smislu maksimalnih internet brzina koje je moguće pružiti i kvalitativnih garancija krajnjim korisnicima po ovom osnovu, odnosno kvalitete i stabilnosti sadržaja koje dolaze do krajnjeg korisnika, kada govorimo o segmentu pružanja TV usluga u okviru multi-play paketa. U ovom kontekstu, potrebno je istaći da Mtel svojim korisnicima usluge pruža putem GPON i VDSL tehnologije, odnosno IPTV platforme, koja korisnicima Telekom Srbija grupe, pored klasične isporuke TV sadržaja, omogućava garantovani kvalitet iste, kao i niz dodatnih tzv. naprednih nelinearnih funkcionalnosti kao što su videoteke, multiscreen opcije, odnosno gledanje sadržaja na više različitih uređaja, snimanje sadržaja, gledanje propuštenog sadražaja unutar 72 sata, gledanje sadržaja ispočetka, OTT funkcionalnosti, kao i tzv. smart funkcionalnosti koje korisniku omogućavaju pristup različitim aplikacijama.
- Potrebno je istaći da posedovanje navedenih tehnologija koje garantuju navedenu kvalitetu i funkcionalnosti za krajnjeg korisnika zahtijevaju visok nivo kontinuiranih investicija i troškova sa aspekta unapređenja i održavanja sistema, kao i ulaganjima u kvalitetnu korisničku opremu koja na strani korisnika može da podrži sve navedeno.
- S druge strane, na strani kabelskih operatera, kao i onih koji su sastavni dio Telekom Srbija grupe, HFC i wireless su dominantne tehnologije po kojima se usluga pruža krajnjim korisnicima, pri čemu se radi uglavnom o vazdušnoj mreži i garantovani kvalitet istih je nižeg ranga u odnosu na GPON i VDSL, shodno samoj prirodi tehnologije.
- Kabelski operateri su samo u pojedinim, uskim područjima, u mogućnosti da pruže uslugu putem FTTH tehnologije i to relativno malom broju korisnika. Istovremeno, ponuda kabelskih operatora u segmentu distribucije sadržaja, s obzirom da ne posjeduje odgovarajuće platforme, ne uljučuje dodatne funkcionalnosti, a kao što je navedeno u slučaju Mtel, te se isključivo zasniva na isporuci određenog sadržaja krajnjim korisnicima.
- Sa aspekta korisnika, radi se o ponudama koje su u kontekstu kvaliteta i beneficija neuporedive i ispod kojih nije trenutno moguće podvući zajednički nazivnik u formi jednakih cijena za krajnjeg korisnika, a čime bi se korisnici pojedinih operatora stavili u neravnopravan položaj.
- Dodatno, potrebno je osvrnuti se i na aspekt uključenog sadržaja u ponudu koji je u korelaciji sa navedenim tehničko-tehnološkim pretpostavkama. Odnosno, ponuda Mtela uključuje znatno veći broj kanala u pojedinim paketima, omogućeno korištenje nelinearnih funkcionalnosti, pristup

videotekama i OTT mogućnost, odnosno gledanje sadržaja na mobilnim i tablet uređajima.

- S druge strane, a kako je već navedeno, ponuda sadržaja kablovskih operatora je primarno zasnovana na broju kanala, njegovoj distribuciji i eventualnom uključivanju dodatnog sadržaja u pojedinim paketima. Bitno je napomenuti, da operatori unutar Telekom Srbija grupe trenutno ne raspolažu jedinstvenim brojem kanala u ponudi, odnosno da sa aspekta strukture u segmentu sadržaja trenutno ne postoji jednoznačna ponuda u dva ili više pravnih osoba iz Telekom Srbija grupe.
- Potrebno je istaći da broj kanala, njihova struktura, dodatni paketi, videoteke i uvjeti distribucije na kojima insistiraju pojedini dobavljači sadržaja, što se posebno odnosi na kanale koji imaju status najgledanijih, u najvećoj mjeri opredeljuju cijene paketa ka krajnjim korisnicima, s obzirom da se radi o značajnim troškovima za operatora, sa aspekta pojedinačnih i kolektivnih prava distribucije.

Tablica 15.

Operator	Broj kanala u osnovnoj ponudi	Nelinearne funkcionalnosti	Videoteka	Opcije dodatnih paketa	OTT
Mtel	255	da	da	da	da
Telrad Net	188	ne	ne	da	ne
Blicnet	226	ne	ne	da	da
Elta Kabel	186	ne	ne	da	da
Logosoft	260	da	da	da	da

Tabela-Pregled osnovne ponude sa aspekta TV sadržaja

- Treći aspekt na koji se osvrćemo u pogledu cijena paketa multiple-play usluga je aspekt uključenih internet brzina, koje su uslovljene prethodno navedenim tehničko-tehnološkim pretpostavkama, odnosno razlikama u tehnologiji i ograničenjima koja su bitna za svaku ponaosob, kao i samim kvalitetom infrastrukture.
- Uključene maksimalne brzine definisane u pojedinim multiplay paketima određenih operatera:

Tablica 16.

Operator	Maksimalno definirane Internet brzine u paketima
Mtel	200/75Mbps
Telrad Net	60/30 Mbps
Blicnet	100/25 Mbps
Elta Kabel	100/40 Mbps
Logosoft	120/10 Mbps

Tabela- Maksimalno definirane brzine u paketima

- Pored prethodno navedenog, a sa aspekta same ponude, bitno je naglasiti da svi operatori u Bosni i Hercegovini, koji poseduju dozvolu za pružanje usluga fiksne telefonije, istu nominalno uključuju u ponudu multi-play usluga, bez obzira na rasprostranjenost mreže i broj korisnika usluge fiksne telefonije.
- Operatori u Bosni i Hercegovini se uglavnom opredjeljuju za flat pristup, tj. za neograničeni broj minuta za pozive u mreži i/ili prema ostalim mrežama u Bosni i Hercegovini uz određenu cijenu uspostave poziva. Za razliku od kablovskih operatora, te shodno činjenici da posjeduje dozvolu za pružanje usluga mobilne telefonije, Mtel, pored govornog prometa u fiksnoj mreži, u ponudu multi-play paketa uključuje i određeni broj minuta besplatnog prometa prema mobilnoj mreži, kao i besplatne ili subvencionirane cijene poziva prema tzv. prijatelj broju u mobilnoj mreži Mtela.
- Bitno je napomenuti da su operatori unutar Telekom Srbija grupe zasebne pravne osobe sa sopstvenim korisničkim bazama i sopstvenim dozvolama dodijeljenim od strane RAK-a, odnosno obavezama koje proističu iz navedenog, kao i samostalnim poslovnim politikama i zadatim okvirima djelovanja.
- Telekom Srbija grupa ne posjeduje podatke o strukturi tržišta po općinama na području Republike Srpske niti su isti podaci javno dostupni od strane RAK-a.
- Jedini zvanični i objavljeni podaci se nalaze u okviru izvještaja-Pregled stanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu, a odnose se na tržišne udjele operatora za paketske usluge u Bosni i Hercegovini za 2020 godinu.
- Iz Izvješću RAK-a može se vidjeti udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste dvije usluge vezane u paket usluga za 2020. godinu. Najveći tržišni udio ima BH Telecoma. sa 32,89%, slijede Telemach sa 21,19% i Telekom Srpske a.d. sa 20,38%.
- Dodatno, u Izvješću RAK-a prikazan je tržišni udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste tri usluge vezane u paket usluga za 2020. godinu. Najveći udjel ima BH Telecom sa 31,29 %, slijede Telemach sa 23,72 % i Telekom Srpske a.d. sa 17,55% i HT Eronet sa 12,09 %.
- Ističemo da operatori unutar Telekom Srbija grupe trenutno ne raspolažu jedinstvenim brojem kanala u ponudi, odnosno sa aspekta strukture u segmentu sadržaja trenutno ne postoji jednoznačna ponuda u dva ili više pravnih osoba iz Telekom Srbija grupe. Također, ne postoji ni jedinstvena ponuda različitih cijena.
- Telekom Srbija grupa nije vršila unakrsno subvencioniranje unutar svoje grupe. Razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena nije značajna, pa samim tim ne postoje niti uvjeti niti resursi za subvencioniranje drugih subjekata u okviru Telekom Srbija grupe.

Podnositelj zahtjeva se aktom zaprimljenim pod brojem: UP-04-26-2-014-38/21 dana 14.02.2022. godine izjasnio na pitanja koja je postavio voditelj postupka na usmenoj raspravi, te naveo slijedeće:

- Podnositelj zahtjeva se referiše na nalaze vještakinje ekonomske struke dr. sc. Aide Soko koja je sačinila dokument "Zlouporaba vladajućeg položaja-Analiza tržišnih odnosa Mtel i povezanih osoba", a koji je u jednoj od ranijih radnih verzija sadržavao dodatni paket unutar 4-play usluge, a koji sadrži dvostruku razliku u cijeni:

Tablica 17.

Usluga	Mtel	Logosoft
4-play (TV/Internet/fiksna/ mobilna Telefonija)	174,90 KM/mj (Paket L+)	77,62. KM/mj (LoGO! Slagalica primjer)
Sadržaj usluge	Osnovni paket+Plus+Pink PIus+HD+HBO Premium HD+HBO Internet do 200/100 Mbps Neograničeni razgovori u Mtel fiksnoj mreži. Neograničeni razgovori prema svim mrežama u BiH, 50GB saobraćaja.	Osnovni paket+Plus paket+HD paket Internet do 120/10 Mbps Neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH. 150 minuta prema svim mobilnim mrežama i 4GB saobraćaja.

- Naknadnim doradama radne verzije gore navedenog dokumenta ovi paketi su izbačeni i zbog toga u konačnoj verziji koja je dostavljena Konkurencijskom vijeću ovi paketi nisu obuhvaćeni. Dakle, na osnovu dostavljenih podataka o cijenama jasno je da postoje uporedive 4-play usluge operatora unutar Telekom Srbija grupe: Mtela i Logosoft, gdje je razlika u cijeni dvostruko veća, tačnije iznosi 225.32%. Dakle, navodi Podnosioca zahtjeva o dvostrukoj razlici u cijeni (vidimo da je zapravo i veća) su točni i zasnovani na službenim ponudama operatora Mtel i Logosoft.
- Pored navedenog, Podnositelj zahtjeva ovdje ističe kako postoje i drugi paketi koji u sadržajnom smislu još sličniji, a razlika u cijeni je značajna na štetu potrošača Mtela. Većina tih paketa je prikazana u dokumentu vještakinje dr. sc. Soko, no Podnositelj zahtjeva ovdje dostavlja i sljedeće:

Tablica 18.

Usluga	Mtel	Logosoft
4-play (TV/Internet/fiksna/mobilna Telefonija)	91,90 KM/mj (Paket S+)	62,13 KM/mj (LoGO! Slagalica primjer)
Sadržaj usluge	255+ TV kanala (Osnovni TV paket + PIus ili Pink Plus ili HD paket). Internet do 150/75 Mbps Neograničeni razgovori u Mtel fiksnoj mreži. Neograničeni razgovori u Mtel mreži i 2GB mobilni Internet.	290+ TV kanala (Nice paket + Very Nice paket). Internet do 120/10 Mbps. Neograničeni razgovori u Logosoft mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH. 100 besplatnih minuta prema svim mobilnim mrežama u BiH i 4GB mobilni internet.

- Gore navedeni primjeri 4-play usluga su uporedivi i to jer:
  - Ponuda u TV komponenti je bogatija kod Logosofta (veći broj TV kanala).
  - Internet je praktično neznatno kvalitetniji na strani Mtela, 110 potrebno je imati u vidu da rast brzine Interneta ne zahtijeva povećanje troškova (pitanje je tehničke mogućnosti), dok povećanje TV kanala podrazumijeva povećanje troškova za nabavu tih kanala.
  - Ponuda u komponenti fiksne telefonije je bogatija kod Logosofta (za razliku od Mtela dodatno uz neograničene razgovore u vlastitoj mreži nudi i 1000 minuta prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini).
  - Ponuda u komponenti mobilne telefonije je bogatija kod Logosofta (Logosoft nudi besplatne minute prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini, dok Mtel zadržava samo saobraćaj u vlastitoj mreži što mu ne prouzrokuje troškove, a čak je i ponuda mobilnog interneta bogatija kod Logosofta).
- Ipak, sve gore navedeno ne dovodi do skuplje ponude Logosofta (što bi se moglo pretpostaviti na osnovu bogatije ponude), većje uporediva/čak kvalitetnija Logosoft ponuda čak za 32,40% jeftinija od ponude Mtela.
- Podnositelj zahtjeva prije svega podsjeća da je člankom 10. stavak (2) točka c) Zakona zabranjena diskriminacija, a teorija i praksa u pravu konkurencije Europske unije su jasno naznačile kako se navedena diskriminacija odnosi ne samo na pravne osobe s kojima vladajući subjekt zaključuje poslovne odnose, već i na potrošače izravno.
- Tako je u predmetu Deutche Post AG (Commission Decision Deutsche Post AG - Interception of cross-border mail (COMP/C-1/36.915) (2001/892/EC) [2001] OJ L331/40, [130] Evropska komisija utvrdila da, uslijed postupaka Deutsche post AG na jednom geografskom tržištu (Njemačka) se proizvode izravne posljedice na komercijalne aktivnosti pošiljatelja sa drugog zemljopisnog tržišta (Ujedinjeno Kraljevstvo). Na temelju navedenog, takvi pošiljatelji, odnosno korisnici poštanskih usluga su se smatrali trgovinskim partnerima Deutsche Post AG u smislu članka 82. stavak (c), što je ekvivalent članku 10. stavak (2) točka c) Zakona.
- Ipak, čak i u smislu tumačenja na koje je Konkurencijsko vijeće ukazalo - primjenjivost na gospodareske subjekte, Podnositelj zahtjeva ističe da je u predmetnom postupku povredu prema članku 10. stavak (2) točka c) Zakona potrebno posmatrati prije svega u odnosu na pravne osobe / gospodarske subjekte kojima Telekom Srbija grupa pruža usluge na diskriminatoran način. Takva zlouporaba vladajućeg položaja je prepoznata i u Odluci o definiranju kategorija vladajućeg položaja u kojem je kao jedan od oblika navedena "diskriminacija u visini cijena (različite cijene) odredenog proizvoda i/i usluge na različitim mjerodavnim zemljopisnim tržištima".
- Sukladno sa navedenim, Telekom Srbija grupe primjenjuje različite cijene za usluge svojih operatera na teritoriju Republike Srpske i na području Grada Sarajeva, pa tako primjerice za istovrsnu ponudu Mtela u Banja Luci i Logosofta u Sarajevu, korisnici plaćaju različite cijene na tim različitim zemljopisnim tržištima. Ovo uključuje i korisnike koji su pravne **osobe**. Takvim postupanjem je ostvareno biće povrede pravila konkurencije i to prema gore predviđenom pravilu zlouporabe vladajućeg položaja predviđenom Odlukom o definiranju kategorija vladajućeg položaja.
- Konkurencijsko vijeće je na usmenoj raspravi također zatražilo obrazloženje o obliku zlouporabe vladajućeg položaja koji je Podnositelj zahtjeva odredio kao unakrsno subvencioniranje pružanja usluga, a u odnosu na članak 10. stavak (2) točke a) i b) Zakona.
- Podnositelj zahtjeva najprije ističe da je zlouporaba vladajućeg položaja nametanjem unakrsnog subvencioniranja pružanja usluga detaljno pojašnjeno u točki 4.4. Zahtjeva, pa su ovdje predstavljena jasnija pojmovna određenja i primjena u odnosu na članak 10. stavak (2) točke a) i b) Zakona, kako je Konkurencijsko vijeće i tražilo.
- Unakrsno subvencioniranje u suštini znači da privredni subjekat snosi ili raspoređuje sve ili dio troškova svoje aktivnosti na jednom zemljopisnom tržištu ili tržištu proizvoda na svoju aktivnost na drugom zemljopisnom tržistu ili tržištu proizvoda.
- U kontekstu zlouporabe vladajućeg položaja primjenom unakrsnog subvencioniranja kao cjenovne politike, ispravno je tumačenje prema kojem ovaj oblik obuhvata kako nelojalne prodajne cijene kojima se ograničava konkurencija (članak 10. stavak (2) točka a) Zakona), tako i ograničavanje tržišta na štetu potrošača (članak 10. stavak (2) točka b) Zakona). Naime, unakrsno subvencioniranje treba posmatrati kao zlouporabu koja omogućava vladajućem gospodarskom subjektu da na jednom od dva zemljopisna tržišta na kojima je prisutan (na onom na kojem nema dominantan položaj), primjenjuje nelojalne prodajne cijene.
- Podnositelj zahtjeva je jasno argumentirao i dostavio dokaze o poslovanju operatera Logosoft za koje se s osnovom može sumnjati da nije zasnovano na tržišnim parametrima (za razliku od perioda prije preuzimanja, Logosoft sada nižim cijenama paketa posluje sa gubitkom), a gdje se gubici ostvareni takvim nelojalnim cijenama nadoknađuju raspodjelom takvih troškova na druga tržišta gdje Telekom Srbija grupa ostvaruje pozitivne prihodovne marže, kao što su gradovi i općine u Republici Srpskoj.
- Međutim, kao rezultat takvog postupanja potrošači su izloženi plaćanju prekomjernih cijena upravo na onim tržištima sa kojih se ostvaruju nelojalne marže kojima se pokrivaju gubici ostvareni na tržištima na kojima je Telekom Srbija grupa zastupljena putem operatora Logosoft. Na taj

način ostvaruje se biće i drugog oblika zlouporabe - ograničavanje tržišta na štetu potrošača. Dakle, jasno je kako povrede iz članka 10. stavak (2) točke a) i b) Zakona praktično stoje u kauzalnom odnosu gdje unakrsno subvencioniranje obuhvata oba oblika zlouporabe vldajućeg položaja.

- Uz već u Zahtjevu navedeni predmet Deatsche Post AG kao jednog od osnovnih predmeta u praksama unakrsnog subvencioniranja EU, Podnositelj zahtjeva podsjeća na stav tadašnjeg Suda prve instance Europske unije u predmetu Tetra Pak II gdje je utvrđeno da "primjena članka 86. (danas Članak 102. UFEU) ne zavisi od dokaza da je postojalo unakrsno subvencioniranje izmedu dva sektora." Sukladno sa navedenim, Konkurencijsko vijeće na osnovu odredbi Zakona i Odluke o definiranju kategorija vladajućeg položaja može utvrditi postojanje prakse unakrsnog subvencioniranja koje rezultira cijenama ispod troškova (povreda članka 10. stavak (2) točka a) Zakona i ograničavanjem tržišta na štetu potrošača (povreda članka 10. stavak (2) točka b) Zakona).
- Podnositelj zahtjeva ukazuje Konkurencijskom vijeću da Telekom Srbija grupa nudi jeftinije, ali raznovrsnije usluge i pakete vlastitih usluga na onim područjima gdje je izložen konkurentskom pritisku (Grad Sarajevo), dok na područjima monopolskog položaja (Republika Srpska), ponuda svih operatera iz Telekom Srbija grupe je značajno limitirana, kako u sadržajnom smislu usluga, tako i cijenama koje se naplaćuju.
- Najjeftinijih paketa u ponudi Mtela npr. uopće nema, iako je platežna moć stanovništva na području Republike Srpske manja u odnosu na Sarajevo, gdje su takvi paketi zastupljeni. Imajući u vidu navedeno, logično je pretpostaviti da bi korisnici na području Republike Srpske imali potrebu za paketima koji su dostupni u Sarajevu po nižim cijenama (sve i ako nude nešto lošiji kvalitet interneta), ali im je Mtel takvu ponudu uskratio, jer je svjestan da u Republici Srpskoj nema konkurenciju i može eksploatisati svoj dominantan položaj.
- U ovom postupku je također na više mjesta do sada ukazano kako operater Logosoft u svojoj ponudi ima uslugu tzv. LoGO slagalice, prema kojoj svaki korisnik ponaosob može praktično izabrati sadržaj po svakoj od komponenti u multiple-play uslugama. U ovisnosti od komponente se obračunava različita cijena, pa tako korisnici mogu prilagoditi svojim potrebama kvalitetu i sadržaj po svakoj od komponenti.
- Kao dokaz tvrdnji da Telekom Srbija grupa ograničava tržište na štetu svojih korisnika ističemo činjenicu da ovakva, kao niti slična usluga, ne postoji za sve korisnike koji su prisutni na teritoriju Republike Srpske, a gdje posluju Mtel i drugi operatori Telekom Srbija grupe. Naravno, takvu atraktivnu ponudu svojim korisnicima ne nude na tim područjima iz razloga uživanja monopolskog položaja, a negativne učinke tog položaja trpe potrošači koji su limitirani ograničenim, a skupim uslugama Telekom Srbija grupe.

Punomoćnik Protivne strane se u podnesku zaprimljenom dana 10.01.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-45/21 izjasnio na pitanja sa usmene rasprave i tvrdnje Podnositelja zahtjeva u kojem navodi slijedeće:

- Podnositelj zahtjeva nije dostavio vjerodostojne podatke u tablicama koje su priložene u podnesku, nego je želeći da pred Konkurencijskim vijećem predstavi kvalitetu ponude Mtela slabijim nego što jeste, navodio podatke koji ne odgovaraju stvarnoj ponudi sa internet stranice Mtela za paket L+, a istovremeno je nepotpuno i neprecizno predstavljena i ponuda sa internet stranice Logosoft operatera za LoGO! Slagalica pakete.
- Tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminira sopstvene korisnike ne potpada pod članak 10. stavak (2) tačka c) Zakona imajući u vidu da navedena odredba podrazumijeva slučajeve u kojima gospodarski subjekt, zlouporabljujući vladajući položaj, diskriminira druge gospodarske subjekte, a ne korisnike kao krajnje potrošače.
- U okviru Telekom Srbija grupe ne postoji zlouporaba vladajućeg položaja unakrsnim subvencioniranjem imajući u vidu da Telekom Srbija Grupa nije vladajući sudionik na mjerodavnom tržištu, Mtel ne određuje prekomjerne cijene čime bi generisao značajan višak kojim može da pokrije troškove drugih subjekata i ostali operatori unutar Telekom Srbija grupe (prije svega Logosoft) nemaju potrebu da budu subvencionirani, jer su im troškovi manji od cijene za konkretne usluge.
- Telekom Srbija grupa ne ograničava tržište na štetu svojih korisnika. Telemach neutemeljeno navodi da Mtel nudi limitirani sadržaj na području Republike Srpske, dok istovremeno Logosoft nudi jeftiniju, a sadržajem bogatiju i raznovrsniju uslugu na području Grada Sarajeva. Ovakvim paušalnim navodima Telemach dokazuje da nije detaljnije upućen u kvalitet ponude i sadržaja operatora Mtela i Logosofta.
- Telemach nije dostavio uporedive pakete sa dvostrukom razlikom u cijeni unutar operatora Telekom Srbija Grupe.
- U podnesku Podnositelja zahtjeva dostavljeni su "uporedivi paketi sa dvostrukom razlikom u cijeni unutar operatora Telekom Srbija grupe" u kojem se tvrdi da je upoređivanjem Mtel-ovog paketa L+ i primjera LoGO! Slagalica paketa, dostavio dokaz dvostruke razlike u cijeni unutar operatora Telekom Srbija grupe. Međutim, pomenuti paketi nisu uporedivi, s obzirom na uslugu koju Mtel nudi L+ paketom, kao i da usluge tog tipa nije moguće dobiti putem LoGO! Slagalica paketa.
- Mtelov L+ paket pored većeg broja kanala u ponudi od primjera Logosoft LoGO! Slagalica paketa, nudi i videoteku sadržaja koji nije ponuđen primerom LoGO! Slagalica paketa. Također, kvalitet usluga interneta je na značajno višem nivou u paketu Mtel L+, što Podnositelj zahtjeva ni ne spori.
- Kada je u pitanju fiksna telefonija, Telemach izostavlja dio ponude koju Mtel pruža i to u vidu "neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži, 2 prijatelj broja u Mtel mobilnoj mreži, 1000 minuta prema fiksnim i mobilnim mrežama u Europi i svijetu, 100 minuta prema Mtel mobilnoj mreži". Uz to, ne mogu se smatrati uporedivim neograničeni razgovori u Mtel fiksnoj mreži i neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži, prije svega iz razloga znatno većeg udjela na tržištu Mtel fiksne mreže, te samim tim i većih benefita neograničenih poziva u ovoj fiksnoj mreži za korisnike.
- Što se tiče mobilne mreže, ni Telemach u tabeli ne spori da je usluga Mtela znatno kvalitetnija i sveobuhvatnija od mobilne usluge Logosofta, prije svega u pogledu neograničenih poziva u paketu Mtel L+, kao i velike količine mobilnog interneta.
- Nakon pokušaja sastavljanja barem približih i uporedivih paketa Mtel L+ i LoGO! Slagalica paketa, došli smo do zaključka da nije moguće napraviti niti

približno, a samim tim ni potpuno poređenje ove dvije ponude iz razloga nepostojanja mnogobrojnih usluga u ponudi LoGO! Slagalica paketa, koje Mtel pruža u paketu L+. Stoga, smatramo da nije opravdano pozivanje Telemacha na dvostruku razliku u cijenama između Mtel L+ ponude i LoGO! Slagalica ponude.

- Telemach u drugoj tablici poredi Mtelov S+ paket i navodno uporedivi primjer LoGO! Slagalica paketa. Također, Telemach opet naglašava da Mtel za lošiju ponudu usluge, naplaćuje višu cijenu od Logosofta.
- Analizom ponude LoGO! Slagalica paketa, prema specifikacijama iz tablice koju je dostavio Telemach, utvrdili smo da pomenuti paket ne sadrži 290+ kanala, već oko 250 kanala, što predstavlja i manji broj kanala, a što je korisnicima i važnije, kanale lošijeg kvalitete i sadržaja od onih koje Mtel nudi u svoj S+ paketu. Dalje, Telemach nije naveo da Mtelov S+ paket obezbjeđuje internet na značajno višem nivou u odnosu na LoGO! Slagalica paket. Telemach je, uz to, pogrešno izračunao ponudu primjera LoGO! Slagalica paketa sa specifikacijama navedenim u tabeli. Naime, cijena ovakvog primjera paketa iznosi 75,70 KM na mjesečnom nivou , a ne, kako je Telemach naveo 62,13 KM mjesečno. Samim tim, Telemachova tvrdnja o razlici u cijeni paketa od 32.40% nije istinita.
- Podnositelj zahtjeva i dalje ostaje uporan u tvrdnji da se zlouporaba vladajućeg položaja iz članka 10. stavak (2) točka c) Zakona koja nastaje diskriminacijom sudionika na tržištu može odnositi na krajnje potrošače. S tim u svezi, navedenom odredbom Zakona je propisano da se zlouporaba vladajućeg položaja posebno odnosi na: "Primjenu različitih uvjeta za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime ih dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj".
- Dakle, da bi se dokazala povreda zlouporabe vladajućeg položaja koja nastaje diskriminacijom, potrebno je da budu ispunjena dva uvjeta (opet pod pretpostavkom da je postojanje vladajućeg položaja i utvrđeno) i to da primjena različitih uvjeta za istu ili sličnu vrstu poslova sa ostalim stranama i da se ostale strane dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminira sopstvene korisnike ne može se podvesti pod članak 10. stavak (2) točka c) Zakona imajući u vidu da navedena odredba podrazumijeva slučajeve u kojima gospodarski subjekt zlouporabljujući vladajući položaj, diskriminira druge gospodarske subjekte što za posljedicu ima da se pojedini gospodarski subjekti dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- U konkretnom slučaju, ukoliko bi se prihvatila Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminira sopstvene korisnike, potrebno je dokazati da se na taj način krajnji korisnici Telekom Srbija grupe dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj. Međutim, krajni korisnici ne mogu biti dovedeni u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj imajući u vidu da ne obavljaju privrednu djelatnost, odnosno između sebe ne predstavljaju konkurente.
- Člankom 2. Zakona propisano je da se isti primjenjuje na sva pravne i fizičke osobe koje se posredno ili neposredno bave proizvodnjom. prodajom roba i pružanjem usluga sudjeluju u prometu roba i usluga i koja mogu svojim delovanjem sprječavati, ograničavati ili narušavati tržišnu konkurenciju. Dakle, Zakon se primenjuje na subjekte koji se bave komercijalnim aktivnostima, i samo oni mogu biti predmet diskriminacije, odnosno dovedeni u nepovoljan i neravnopravan konkurentski položaj, jer predstavljaju međusobne konkurente.
- S druge strane, Zakon prepoznaje krajnje korisnike kao potrošače. Naime, u članku 10. stavak (2) točka b) Zakona eksplicitno je navedeno da se zlouporaba vladajućeg položaja odnosi na ograničavanje proizvodnje, tržišta ili tehničkog razvoja na štetu potrošača.
- Zakonodavac je za ovaj oblik zlouporabe vladajućeg položaja predvidio da se interesi krajnjih korisnika, odnosno potrošača mogu uzeti u obzir, ali nikako u slučaju diskriminacije iz članka 10. stavak (2) točka c) Zakona. Također, člankom 17. stavak (1) točka i) Zakona propisano je da Konkurencijsko vijeće uzima u obzir i interese potrošača kada procenjuje učinke namjeravane koncentracije.
- Prethodna praksa Konkurencijskog vijeća govori u prilog ovome, te zaista začuđuje da Podnositelj zahtjeva nije bio upoznat sa tim imajući u vidu da je, preko povezane osobe, bio sudionik u postupku kojim je gospodarski subjekt IKO Balkan S.R.L., izravno i/ili putem svog zastupnika gospodarskog subjekta Sport Klub d.o.o. zlouporabio vladajući položaj tako što je primjenio različite uvjete u Ugovorima za distribuciju sportskog kanala Sport Klub sa CATV/IPTV/DTH operatorima u Bosni i Hercegovini čime ih je doveo u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj u smislu članka 10. stavak (2) Zakona. Dakle, u neravnopravan i nepovoljan položaj mogu biti dovedeni operatori kao gospodarski subjekti na koje se primenjuje Zakon a ne krajnji korisnici.
- Podnositelj zahtjeva se opet poziva na paragraf 130. odluke Europske komisije u predmetu Deutsche Post AG-Interception of cross-border mail kako bi bezuspješno dokazao svoju tvrdnju da se diskriminacija odnosi na krajnje potrošače izravno. U tom smislu navodi da: "Uslijed postupaka Deutsche post AG na jednom geografskom tržištu (Njemačka) se proizvode direktne posljedice na komercijalne aktivnosti pošiljalaca sa drugog geografskog tržišta (Ujedinjeno Kraljevstvo). Na osnovu navedenog, takvi pošiljaoci, odnosno korisnici poštanskih usluga su se smatrali trgovinskim partnerima Deutsche post AG u smisiu člana 82. stav (c), sto je ekvivalent članu 10. stav (2) tačka c) Zakona".
- Međutim, prinuđeni smo da ponovo istaknemo da je Podnositelj zahtjeva pogrešno protumačio navedenu odluku Europske komisije imajući u vidu da su pošiljatelji pošte iz Velike Britanije (engl. UK senders) diskriminirani kao gospodarski subjekti, odnosno kao sudionici na tržištu od strane njemačkog poštanskog operatora. U navedenom paragrafu je, između ostalog, istaknuto da radnje njemačkog poštanskog operatora izravno utječu na komercijalne aktivnosti pošiljatelja pošte iz Velike Britanije. U paragrafu 131. navedene odluke je također navedeno da pošiljatelji pošte iz Velike Britanije, koji su diskriminirani od njemačkog poštanskog operatora, predstavljaju međusobne konkurente na tržištu. Drugim riječima, predmet na koji se poziva Podnositelj zahtjeva se odnosi na diskriminaciju sudionika na tržištu, a ne krajnjih korisnika.

- Podnositelj zahjeva, svjestan činjenice nedostatka argumentacije da je diskriminacija moguća prema potrošačima, pokušava da inputira navedenu vrstu zlouporabe vladajućeg položaja na način da Telekom Srbija grupa diskriminira pravne osobe kao svoje korisnike. Međutim, pravne osobe koje su korisnici usluga Telekom Srbija grupe nastupaju isključivo kao potrošači predmetnih usluga i ni u čemu ne razlikuju od fizičkih osoba koji su također potrošači.
- Da bi se pravne osobe koji su korisnici usluga Telekom Srbija grupe smatrali sudionicima na tržištu, potrebno bi bilo dokazati isti predstavljaju sudionike na tržištu. U tom smislu, člankom 2. Odluke o skupnom izuzeću sporazuma između gospodarskih subjekata koji djeluju na različitim razinama proizvodnje odnosno distribucije (vertikalni sporazumi) ("Službeni glasnik BiH", broj 18/06) propisano je da: "Vertikalni sporazumi obuhvaćaju sporazume ili zajedničko djelovanje izmedu dva i više gospodarskih subjekta koji djeluju na različitim nivoima proizvodnje odnosno distribucije, a odnose se na uvjete pod kojima gospodarski subjekti mogu kupovati, prodavati ili preprodavati određene proizvode ili usluge."
- U konkretnom slučaju, pravne osobe korisnici usluga Telekom Srbija grupe uopće ne djeluju na mjerodavnom tržištu, jer usluge koje nabavljaju ne pretprodaju, već isključivo koriste za sopstvene potrebe.
- Opreza radi, ovim putem koristimo priliku da dodatno ukažemo na praksu Europskog suda pravde i Europske komisije u smislu da se zlouporaba vladajućeg položaja iz članka 10. stavak (2) točka c) Zakona ne odnosi na potrošače. Napominjemo da je člankom 43. stavak (7) Zakona propisano: "Konkurencijsko vijeće, radi ocjene datog slučaja, koristiti se sudskom praksom Europskog suda pravde i odlukama Europske komisije".
- Ukazujemo, Obavijest Komisije-Smjernice o prioritetima Komisije u primjeni članka 82. Ugovora o osnivanju Europske zajednice na postupanja sudionika na tržištu koji imaju vladajući položaj koja za posljedicu mogu imati zlouporabu u smislu isključivanja konkurenata s tržišta, a što se može odnositi i na kupce.
- Dalje, ukazujemo na odluke u predmetima Tetra Pak protiv Europske komisije (Europska komisija, Tetra Pak predmet br. T-83/81 od 6. listopada 1994. godine) i Deutsche Bahn AG protiv Europske komisije (Europska komisija, Deutsche Bahn AG predmet br. T-229/94 od 21. oktobra 1997. godine). Naime, u paragrafu 160 prve odluke, odnosno paragrafu 78 druge odluke je navedeno: "Konkretno, [dominantan učesnik na tržištu] ne može primjeniti vještački razlike u cijenama u različitim državama članicama, tako da svoje kupce stavlja u nepovoljan položaj i da narušava konkurenciju u kontekstu vještačke podjele nacionalnih tržišta".
- Iz navedenih slučajeva proizlazi da se biće zlouporabe vladajućeg položaja, koji nastaje diskriminacijom, sastoji u tome da vladajući sudionik primjenjuje različite uvjete za istu ili sličnu vrstu poslova sa svojim kupcima, odnosno gospodarskim subjektima koji sudjeluju u različitom nivou proizvodnje ili distribucije, čime te subjekte dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Telemach je u točki 3. podneska naveo da je Telekom Srbija grupa vršila unakrsno subvencioniranje, tj. da se gubici ostvareni takvim nelojalnim cijenama nadoknađuju raspodjelom takvih troškova na druga tržišta gdje Telekom Srbija grupa ostvaruje pozitivne prihodovne marže, kao što su gradovi i općine u Republici Srpskoj.
- Na prvom mjestu ponavljamo da na mjerodavnom tržištu na teritoriju Bosne i Hercegovine, određenom prema bogatoj praksi Eeropske komisije i Konkurencijskog vijeća, Telekom Srbija grupa nema vladajući položaj.
- Telekom Srbija grupa je u odgovoru na Zahtjev navela da Telemach nije utvrdio da su troškovi pružanja usluga operatera Logosoft u toj mjeri veliki da je potrebno da budu pokriveni tj. subvencionirani od strane Mtela.
- Također, uzimajući u obzir kvalitetu i sadržaj ponude Mtela u poređenju sa ponudom Logosofta, jasno je da razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena Mtela nije značajna i podobna za subvencioniranje drugog subjekta, a da su sa druge strane, troškovi Logosofta značajno niži, zbog čega može ekonomski opravdano da ponudi nižu cijenu bez potrebe da bude subvencionirani od strane Telekom Srbja grupe.
- Mtel ne određuje prekomjerne cijene kojima bi generisao značajan višak kojim bi mogao da pokrije troškove drugih subjekata. U odgovoru na Zahtjev Mtela je detaljno navedeno na koji način Mtel zapravo nije određivao prekomjerne cijene, tj. da se, prema utemeljenoj praksi Europske unije, postojanje nelojalnih cijena jedino može dokazati primjenom testa ustanovljenog u predmetu United Brands vs Commission. Ovim dvofaznim testom utvrđuje se da li je cijena nelojalna odgovorom na pitanja da li je razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena značajna, kao i na pitanje da li je cijena koja je nametnuta nepravična sama po sebi, ili u odnosu na konkurentske proizvode.
- Telemach ponovo nije dostavio analizu gore navedenog testa, a ne postoji ni analiza cijena koje naplaćuje Mtel i cijena konkurenata (Telemach, BH Telekom i HT Eronet).
- Podnositelj zahtjeva ni u jednom dijelu podneska nije argumentovao i jasno dostavio dokaze o poslovanju operatera Logosoft na osnovu kojih je zasnovao tvrdnju da Logosoft posluje sa gubicima.
- Telemach uporno insistira na činjenici da postoje dva mjerodavna zemljopisna tržišta iako iz prethodne prakse Konkurencijskog vijeća u 12 postupaka utvrđivanja zlouporabe vladajućeg položaja ili zabranjenog sporazuma mjerodavno zemljopisno tržište definiralo kao teritorij Bosne i Hercegovine i iz odgovora na Zahtjev Mtela potpuno je jasno da je za potrebe predmetnog postupka mjerodavno zemljopisno tržište potrebno definirati kao teritorij Bosne i Hercegovine. Na taj način, utvrđivanje zlouporabe vladajućeg položaja koja nastaje unakrsnim subvencioniranjem nije moguće utvrditi imajući u vidu da postoji samo jedno mjerodavno zemljopisno tržište.
- U tom smislu, možemo ponovo konstatovati da se Telemach pogrešno na strani 4. podneska poziva na praksu u predmetu Tetra Pak protiv Europske komisije. Naime, punomoćnici Telemacha su, shodno svojoj prepoznatljivoj praksi, citirali samo dio paragrafa 186. odluke Općeg suda Europske unije sa ciljem prikazivanja konteksta za koji smatraju da Telemachu ide u korist. S tim u vezi, u paragrafu 186. odluke Tetra Pak protiv Europske komisije je navedeno:"Štaviše,

imajući u vidu globalne razmjere Tetra Pak grupe, argumenti tužitelja da nije bio u mogućnosti da koristi unakrsno finansiranje izmedu aseptičnog i neaseptičnog sektora u Ujedinjenom Kraljevstvu zbog neznatne potrošnje UHT mlijeka moraju biti odbačeni. Dalje, taj argument je u svakom slučaju irelevantan pošto je Sud već utvrdio [...] da je vodeća pozicija tužioca u neaseptičnom sektoru u sadejstvu s vezom izmedu tog sektora i aseptičnog sektora bila dovoljna da se članak 102. Ugovora o funkcionisanju Europske unije primjenjuje. Primjena člana 102. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije na ne-aseptične tržišta stoga ne zavisi od dokaza da je postojalo unakrsno financiranje između dva sektora".

- Dakle, svjesno je izostavljen dio paragrafa koji govori o tome da je za zlouporabu vladajućeg položaja koja nastaje unakrsnim subvencioniranjem potrebno utvrditi postojanje dva mjerodavna tržišta, kako zemljopisnog, tako i tržišta proizvoda, odnosno da je vladajući sudionik na jednom tržištu zlouporabio svoj položaj sa ciljem da sebi obezbjedi nezakonite prednosti na drugom mjerodavnom tržištu.
- Sukladno sa navedenim, ističemo da Telemach nije dokazao da je postojalo unakrsno subvencioniranje u okviru Telekom Srbija grupe, tj. da je Mtel putem prekomjernih cijena subvencionirao gubitke Logosofta što je bio dužan sukladno sa člankom 36. stavak (1) Zakona.
- Mtel ne pruža nekvalitetniju uslugu svojim korisnicima na području Republike Srpske u odnosu na ponudu koju Logosoft pruža korisnicima putem bilo kog odabira komponenti LoGO! Slagalica paketa. Naprotiv, usluge Mtel-a, a posebno Mtel L+ paket, predstavlja najkvalitetniji paket u svim aspektima 4-play usluga i takva ponuda ne može biti okarakterisana kao sadržajno i kvalitativno siromašnija od bilo koje varijacije LoGO! Slagalica ponude.
- Kao što smo naveli u prvom odjeljku ovog podneska, Mtelovi paketi u pogledu svih segmenata 4-play usluga predstavljaju neuporedivo kvalitetniju ponudu sadržaja nego paketi konstruirani putem LoGO! Slagalica paketa.
- Također, ne stoje navodi Telemacha da Mtel ograničava tržište na štetu svojih korisnika time što korisnici preko Mtela nisu u mogućnosti da biraju pojedinačno komponente 4-play usluga, kao što tu mogućnost imaju korisnici LoGO! Slagalica paketa. Naime, Telemach ovim sebi dozvoljava da ulazi u poslovnu politiku i Mtela i Logosofta, te da postavlja kao problem postojanje ili nepostojanje određenih usluga svakog od ovih operatora.
- Pored toga, ukazujemo da je nejasno na temelju čega je u podnesku Telemacha na strani 5. navedeno da je platežna moć stanovništva na području Republike Srpske manja u odnosu na Grad Sarajevo, niti kakve to veze ima sa predmetnim postupkom.
- Konačno, kako smo navodili u ranijim podnescima, Telemach nije aktivno legitimiran za pokretanje postupka, budući da nema pravni i ekonomski interes iz članka 27. stavak (3) Zakona, te samim tim ne bi trebalo da bude u poziciji da dovodi u pitanje način poslovanja, kao i poslovne modele članova Telekom Srbija grupe.

Punomoćnik Podnositelja zahtjeva se u podnesku zaprimljenom dana 24.01.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-47/21 izjasnio na navode Protivne strane iz podneska od dana 10.01.2022. godine, te naveo slijedeće:

- U prvom dijelu svog odgovora Telekom Srbija grupa ističe kako Telemach nije prisutan na mjerodavnom tržištu pružanja paketiranih (rmiltiple-play) telekomunikacijskih usluga krajnjih korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima. Navedenu tvrdnju Telekom Srbija grupa temelji na navodu da Telemach nudi tri od čeliri usluge koje se paketiraju, odnosno da ne nudi uslugu mobilne telefonije. Tako se izvodi i zaključak da Telemach nema aktivnu legitimaciju tj. pravni i ekonomski interes za vodenjem predmetnog postupka pred Konkurencijskim vijećem.
- Prije svega ističemo da je ovaj prigovor neblagovremen, jer je Konkurencijsko vijeće već otvorilo postupak Zaključkom, te Konkurencijsko vijeće sada vodi ovaj postupak protiv Telekom Srbija grupe, u skladu sa svojim zakonskim ovlaštenjima, te to više nema nikakve veze sa Telemachom (koji samo ima prava sudjelovanja u postupku predviđena Zakonom). Konkurencijsko vijeće je svakako prije donošenja Zaključka moralo ispitati pravni interes Telemacha za podnošenje Zahtjeva, te donošenje Zaključka podrazumijeva da je taj interes već utvrđen, te je time i prigovor istaknut nakon usmene rasprave neblagovremen.
- Dodatno, istaknuti navodi Telekom Srbija grupe su neutemeljeni i pogrešni. Najprije,mjerodavno tržište se odnosi na pružanje "paketiranih usluga", što znači dvije ili više telekomunikacijske komponente koje se korisnicima nude u paketima. Telemach svojim korisnicima zaista nudi "paketirane usluge" i to 2-play i 3-play usluge, koje uključuju komponente IPTV, interneta i fiksne telefonske usluge.
- Stoga, jasno je da Telekom Srbija grupe pruža istovrsne usluge (te dodatno 4-play pakete) i konkuriše Telemachu, te je posljedično neupitno postojanje pravnog i ekonomskog interesa za podnošenje zahtjeva za pokretanje ovog postupka.
- Dalje, irelevantni su navodi Telekom Srbija grupe o zemljopisnoj dimenziji mjerodavnog tržišta, i to jer sama činjenica da je dozvola izdata za šire zemljopisno područje ne pretpostavlja automatski da nositelj dozvole zapravo tržišno djeluje na tom širem području. Upravo parametar tržišnog djelovanja je mjerodavan sa aspekta prava konkurencije i iz tih razloga je Podnositelj zahtjeva odredio mjerodavno tržište u ovom postupku.
- Stavovi Telekoma Srbije grupe o tome da postoje operateri koji zakupljuju mrežnu infrastrukturu Mtela ni na koji način ne demantuju (kako to nastoji prikazati) navode Podnositelja zahtjeva koji je istakao da "incumbent operatori o vladajućem dijelu međusobno ne konkurišu u dijelovima gdje je prisutna fiksna telekomunikacijska infrastruktura drugog operatora". Ovo u konačnici uopće nije samostalni stav Podnoitelja zahtjeva, nego stav sektorskog regulatora u cijelom nizu analiza mjerodavnog tržišta, vidjeti primjerice Analizu tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)-veleprodajni nivo sačinjenu od stručnih službi RAK-a tokom juna 2020. godine.
- Ukoliko Telekom Srbija grupa demantuje ove navode, onda treba pojasniti i Podnositelji zahtjeva i Konkurencijskom vijeću na kojim to tržištima kod

pružanja paketiranih usluga konkurišu preostala dva incumbent operatora (izuzimajući Grad Sarajevo za koje je Podnositelj zahtjeva vcć pojasnio specifičnosti i učešće Logosofta).

- Sukladno sa navedenim, Telekom Srbija grupa nije u svom podnesku uspjela osporiti navode Podnositelja zahtjeva o valjano određenom zemljopisnom tržištu, pa Podnositelj zahtjeva ostaje u potpunosti pri ranije izrečenim stavovima vezanim za određivanje mjerodavnog tržišta.
- U drugom dijelu podneska Telekom Srbija grupa se očituje na navode iznesene na usmenoj raspravi o spriječenosti razvoja telekomunikacione mreže alternativnog operatora Trion Tel, lako rad ovog operatora nije predmet ovog postupka, obzirom da je Telekom Srbija grupa detaljnije elaborirala navodne neregularnosti u radu Trion Tel operatora, Podnosilac zahtjeva ovdje ističe da je, prema dostupnim informacijama, operator Trion Tel u postupku legalizacije telekomunikacione mreže na način i u skladu sa pozitivnim propisima na koji reguliraju tu oblast (a prema kojima svoju mrežu grade i legaliziraju i operatori u sastavu Telekom Srbija grupe), no da to nije spriječilo Telekom Srbija grupu da poduzme najšire moguće aktivnosti da eliminiranju Trion Tel kao potencijalnog konkurenta u nastanku i to sve putem aktivnosti pred RAK.
- Uz navedeno, sve što Telekom Srbija grupa u svom podnesku pripisuje gore navedenom alternativnom operatoru u potpunosti se može primijeniti i na dijelove mreže Telekom Srbija grupe, za koje ne postoje izdate građevinske i upotrebne dozvole, a putem kojih se distribuira usluga korisnicima i ostvaruju prihodi.
- U nastavku podneska Telekom Srbija grupa navodi kako nema vladajući položaj na mjerodavnom tržištu i za takav zaključak ističe podatke iz Pregleda stanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu. Međutim, ti podatci se odnose na cjelokupno zemljopisno područje Bosne i Hercegovine, a u odnosu na u ovom postupku predloženo mjerodavnozemljopisno tržište važno je istaći da podatci iz Pregleda stanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu ukazuju na činjenicu da Telekom Srbija grupa uživa čak super-vladajući položaj. Naime, operatori Telemach, BH Telecom i HT Eronet navedeni u slikama 39 i 40 Pregleda stanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu ne pružaju usluge na teritoriju općina u Republici Srpskoj koje predstavljaju mjerodavno tržište, pa je stoga njihov tržišni udjel nepostojeći, dok Telekom Srbija grupa djeluje kao monopolist.
- Telekom Srbija Grupa u četvrtom dijelu podneska ističe da ne postupa protivno propisima o zaštiti konkurencije i to da ne postoje prekomjerne cijene u ponudi operatora Mtel, već da se disrtibuira premium sadržaj zbog čega Mtel ima najveće cijene u okviru Telekom Srbija grupe. Ipak, ovaj navod se ne može uzeti kao istinit ima li se u vidu da i drugi operatori iz Telekom Srbija grupe (npr. Logosoft) nude svojim korisnicima sve ili većinu istih premium sadržaja, pa tako korisnici ovog operatora također mogu pratiti i kanale: Arena Sport, Eurosport. Fox, Cinestar, Pink. itd.
- Međutim, bez obzira na uporedive i/ili jednake ponude prema korisnicima, cijene su ipak značajno skuplje kod operatora Mtel, iako da se argumentacija Telekom Srbija Grupe ne može smatrati utemeljenom.
- Dalje, u točki 26. podneska, Telekom Srbija grupa tvrdi kako su navodi Podnositelja zahtjeva o nelojalnim cijenama apsolutno neistiniti pod argumentacijom da je RAK kao sektorski regulator, odobrila nove cjenovnike pa se ne može tvrditi da Telekom Srbija grupa na bilo koji način zlouporabljuje vladajući položaj.
- Prije svega ističemo da sektorski regulator daje suglasnosti samo na pojedine ponude paketa usluga i to isključivo operatora sa značajnom tržišnom snagom (dakle većina operatora u sastavu Telekom Srbija grupe ne dostavlja svoje ponude sektorskom regulatoru uopće).
- Ipak, ni kada mu se dostavljaju ponude, sektorski regulator nije nadležni organ za ex post provjeru usklađenosti tržišnih postupaka sa pravilima konkurencije, već je jedimi nadležni organ za odlučivanje po tom pitanju Konkurencijsko vijeće. Navedeno je nesporno i u praksi Europske komisije (v. predmet Deutsche Telekom), gdje je potvrđeno da cijene na koje je izdata suglasnost telekomunikacijskog sektorskog regulatora nisu zaštićene od provjere usklađenosti po pravilima konkurencije i njihove eventualne nezakonitosti po istom osnou.
- Dalje, navodi Telekom Srbija grupe da je neodgovorno pokretanje postupka radi prekomjemih cijena na osnovu cjenovnika, a bez uvida u troškove Telekom Srbija grupe su očito neutemeljeni. Naime, Podnositelju zahtjeva nije poznata troškovna struktura usluga koje pruža Telekom Srbija grupa i to iz razloga jer se radi o internim podatcima druge strane, ali i jer sektorski regulator nije okončao proceduru kako bi se unificirala troškovna metodologija i mogao vršiti validan ex ante nadzor nad primijenjenim cijenama. Sve to, ipak ne može predstavljati osnov da se pokretanje postupka radi prekomjernih cijena smatra neodgovornim, jer bi, prihvatanjem navedenih okolnosti, to praktično značilo da Telekom Srbija grupa može primjenjivati nezakonite cijene u smislu Zakona putem svojih cjenovnika, bez da imaju utemeljenost u troškovima i na taj način izravno ošteti potrošače na mjerodavnim tržištima.
- U dijelu podneska koje se tiče diskriminacije korisnika. Telekom Srbija grupa ističe kako su neistiniti navodi Podnositelja zahtjeva da Telekom Srbija grupa korisnicima na području na kojem ima monopolski sadržaj ne nudi one pakete ni po sadržaju ni po cijenama koje nudi korisnicima na područjhna gdje ima konkurente. Navedeno se demantuje činjenicom da Mtel (dakle ne grupa) ima jedinstvenu ponudu za sva zemljopisna područja. Dakle, ovdje je očito da Protivna strana, svjesno ili nesvjesno, potpuno ignoriše činjenicu da se na usmenoj raspravi istaknuti navod odnosi na cijene cjelokupne grupe (koja u smislu prava konkurencije predstavlja jednog učesnika na tržištu), pa odgovara da samo jedan operater iz grupe - Mtel ima jedinstvenu ponudu na svim tržištima. Na ovaj način Telekom Srbija grupa i priznaje da unutar jedinstvene grupe se primjenjuju različiti paketi i sadržaji sa različitim cijenama, u odnosu na zemljopisno područje i stepen konkurentnosti na tom području.
- U trećem dijelu podneska koje se tiče postupanja protivno pravilima prava konkurencije Telekom Srbija grupa ističe kako ne postoji unakrsno subvencioniranje unutar grupe, te da su paketi 4-play usluga koje je

Podnositelj zahtjeva dostavio Konkurencijskom vijeću (174,90 KM/mj - Paket L+) kod Mtela i 77,62 KM/mj (LoGO! Slagalica primjer - kod Logosofta) značajno različiti, pa se ne može govoriti o unakrsnom subvencioniranju. Dalje su u podnesku date osnovne razlike izmedu navedenih paketa. Ipak, istaknute razlike nisu tačne, i to:

- Logosoftov paket uključuje slijedeće pakete: Nice paket (246 kanala), Very Nice paket (39 kanala) i Filmbox pakct (10 kanala) HD, koji u zbiru imaju 295 kanala koji uključuju Filmbox kanale. Dakle, netočan je podatak o 252 TV kanala.
- Logosoftov paket uključuje brzinu interneta do 120/10 Mbps, a ne kako je to Telekom Srbija grupa istakla 60/6 Mbps.
- Logosoftov paket uključuje mobilni internet ukupnog kapaciteta od 4 GB, a ne 2 GB kako iznosi Telekom Srbija grupa.

- Dalje, na cijenu uopće ne utiču odredeni benefiti koje je Telekom Srbija grupa dodijelila Mtel- ovom paketu, poput mogućnosti kupovine široke lepeze hardvera i to jer takva mogućnost sama po sebi ne povećava troškove usluge, već isključivo ukoliko odredeni pretplatnik odabere kupovinu nekog uredaja i zaključi novi ugovor sa Mtelom.
- Iz svega navedenog je razumljivo da uopće nisu značajne razlike između Mtelovog i Logosoftovog paketa, a razlika u cijeni iznosi 225,32%. Ovako značajna razlika u cijeni za usluge koje su uporedive se može opravdati isključivo poslovnom praksom primjene prekomjernih cijena, kako bi se kompenzirali gubici ostvareni od usluga koje se pružaju po predatorskim cijenama, što Telemach i tvrdi da Telekom Srbija Grupa primjenjuje. Konkurencijsko vijeće je upoznato i sa analizama drugih, još sličnijih paketa sa značajnim razlikama u cijeni i to uprkos čmjenici da čak odredene komponente paketirane usluge su bogatijeg sadržaja na strani Logosofta.

Konkurencijsko vijeće je dana 04.02.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-51/21 zaprimilo podnesak u kojem je Protivna strana dostavila podatke o broju korisnika paketiranih multiple-play telekomunikacionih usluga (2-play, 3-play i 4-play usluge) po općinama na području Republike Srpske, kao i broj korporativnih korisnika kojim pruža usluge pristupa internetu po općinama na području Republike Srpske. Također, dostavljeni su podatci o broju korisnika gospodarskog subjekta Logosoft za gore pomenute usluge u Gradu Sarajevu.

Punomoćnik Protivne strane se u podnesku zaprimljenom dana 08.03.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-65/21 izjasnio na navode Podnositelja zahtjeva iz podneska od dana 24.01.2022. godine, te naveo slijedeće:

- Podnositelj zahtjeva nema aktivnu legitimaciju u ovom postupku, imajući u vidu da ne nudi pun obim paketiranih multi-play usluga i iz tog razloga Telekom Srbija grupa zahtjeva od Konkurencijskog vijeća da bez odlaganja obustavi ovaj postupak.
- Na temelju dosadašnje prakse Konkurencijskog vijeća i sukladno zaključcima RAK iz 2020. godine povodom analize tržišta distribucije audiovizuelnih medijskih usluga ("AVM usluge") i medijskih usluga radija i tržišta maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu, jasno je da mjerodavno zemljopisno tržište mora biti određeno kao teritorij cijele Bosne i Hercegovine.
- Telekom Srbija grupa ne sprječava ulazak konkurencije na tržište i ne posjeduje vladajući položaj na mjerodavnom tržištu kao tržištu pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriju Bosne i Hercegovine.
- Telekom Srbija grupa ne postupa protivno propisima o zaštiti konkurencije, a također ni ne posjeduje vladajući položaj na gore navedenom mjerodavnom tržištu, pa samim tim isti ne može ni zlouporabiti.
- Telekom Srbija grupa ostaje pri dosadašnjim navodima iz ranijih podnesaka da Telemach nema aktivnu legitimaciju za pokretanje postupka na mjerodavnom tržištu proizvoda koje je definirano kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima.
- U Zahtjevu je navedeno da je Telemach kompanija koja posluje kao operator digitalne i analogne kablovske televizije, kao pružatelj usluge širokopojasnog interneta i kao operater fiksne telefonije.
- Iz ovoga jasno slijedi da Telemach nije prisutan na ovako određenom mjerodavnom tržištu proizvoda, jer nudi tri od četiri usluge (bez mobilne telefonije) i da na njega ne mogu da utiču dešavanja na ovako određenom mjerodavnom tržištu proizvoda, što samim tim znači da Telemach nema aktivnu legitimaciju, tj. pravni i ekonomski interes za pokretanje postupka pred Konkurencijskim vijećem iz članka 27. stavak (3) točka a) Zakona.
- Sama konstatacija u Zahtjevu da Telemach pokreće postupak radi zaštite korisnika Telekom Srbija grupe potvrđuje da isti nema aktivnu legitimaciju, jer ne daje nijedan argument kojim zaštita korisnika Protivne strane može da se podvede pod pravni i ekonomski interes predviđen Zakonom.
- U svezi sa konstatacijom da je prigovor Telekom Srbija grupe o nepostojanju aktivne legitimacije Telemach neblagovremen, Protivna strana smatra nejasnim ovaj navod Telemacha, s obzirom da ne postoje zakonski rokovi za podnošenje prigovora aktivne legitimacije.
- Također, po praksi Telemacha iz drugih postupaka, sa čim je Konkurencijsko vijeće upoznato, može se utvrditi da je prigovor aktivne legitimacije dozvoljen i moguć, jer je upravo Telemach, kao suprotna strana, isti isticao nakon pokretanja postupka od strane Konkurencijskog vijeća. Protivna strana još jednom naglašava da predmetni postupak nije ni mogao biti pokrenut i još jednom apeluje na Konkurencijsko vijeće da bez odlaganja obustavi postupak, a Telemach obveže da Telekom Srbija grupi nadoknadi troškove postupka.
- Protivna strana navodi da je RAK nakon sprovedenih javnih konsultacija iz 2020. godine, u smislu analize tržišta distribucije AVM usluga i medijskih usluga radija i tržišta maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu, izvela slijedeće zaključke u pogledu mjerodavnog zemljopisnog geografskog tržišta, i to:
  a) kao relevantno geografsko tržište treba posmatrati teritoriju Bosne i Hercegovine, imajući u vidu da je pravni i regulatorni okvir relevantan za pružanje usluge distribucije AVM usluga i distribucije usluga radija, kao i usluga pristupa internetu isti na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, odnosno da ne postoje različite normativne, pravne i regulatorne okolnosti u pružanju navedenih usluga na teritoriji Bosne i Hercegovine,

b) u pogledu tržišta distribucije AVM usluga, analiza pokrivenosti operatora po administrativnim jedinicama ukazuje da na velikom dijelu teritorija Bosne i Hercegovine postoji preklapanje mreža operatora, te da u tom smislu zemljopisno tržište ne može biti segmentirano na nivou regija, odnosno općina: "Na temelju svega navedenog, bilo bi pogrešno tražiti regionalna kao i lokalna tržišta jer nema jedinica koje bi bile u smislu pomenutih kriterija dovoljno homogene i dovoljno velike kako bi se izbjegla mikro analiza. S druge strane, na bazi prisustva KDS mreža, kao i ponude IPTV operatora i DTH na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine prema sličnim cjenovnim uslovima može se zaključiti da je mjerodavno zemljopisno tržište teritorija Bosne i Hercegovine",

c) u pogledu tržišta maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu: "Operatori usluge pružaju pod istim uvjetima i cijenama na cijelom području na kojem pružaju usluge, ali se kod nekih operatora područja ne preklapaju, dok Telemach pruža usluge na područjima više drugih operatora, te na područiima sva tri tradicionalna operatora, a što pokazuje da im konkuriše na nivou koji je širi od pojedinačne pokrivenosti mrežama sva tri tradicionalna operatora, a to krajnji korisnici mogu imati na umu pri odabiru usluge".

- Telemach se u podnesku poziva na analizu tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje koja u konkretnom slučaju nije mjerodavna imajući u vidu da se ista ne odnosi na tržišta pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo) i pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima, koja su predmet ovog postupka.
- Telekom Srbija grupa naglašava da ni na koji način ne sprječava ulazak konkurencije na tržište već samo postupa po propisima RAK. Naime, tvrdnje Telemacha da je Telekom Srbija grupa prijavila Trion Tel RAK-u radi sprječavanja njihovog ulaska na tržište su u potpunosti neutemeljene.
- Radi izbjegavanja sumnje, ponovo ćemo detaljno izneti svoj stav. Telekom Srbija grupa je došla u posjed 29 pravnosnažnih rješenja kojima su inspekcijski organi jedinica lokalne samouprave Grada Banja Luke (Odjeljenje za inspekcijske poslove, urbanističko-građevinska inspekcija) naložili Trion Telu uklanjanje telekomunikacione mreže (kablova) koji su postavljeni bez pribavljene građevinske dozvole (samim tim i upotrebne dozvole). Riječ o rješenjima koja su donijeta tokom 2019. i 2020. godine i po kojima Trion Tel nije postupio, odnosno nije uklonio nelegalno izgrađenu mrežu u ostavljenom roku, povodom čega je Mtel dana 20.04. 2021. godine podnio prijavu RAK.
- Dodatno, Telemach u svom podnesku navodi da je na temelju dostupnih informacija Trion Tel u postupku legalizacije telekomunikacione mreže i ovim navodima pokušava da dovede Konkurencijsko vijeće u zabludu, s obzirom da je za predmetni postupak irelevantno to što je Trion Tel u međuvremenu pokrenuo postupak legalizacije, te da je Mtel u datom trenutku podnio prijavu sukladno sa svim propisima.
- Kako je Protivna strana već naglasila, prijava je podnesena na osnovu pravnosnažnih rješenja inspekcijskih organa po kojima Trion Tel nije uklonio nelegalno izgrađenu mrežu u ostavljenom roku i iz tog razloga podnošenje prijave RAK-u je u potpunosti sukladna propisima.
- Iz ovoga jasno slijedi da je na temelju dostupnih informacija, Mtel podnio prijavu protiv Trion Tel jer je isti postupao suprotno propisima RAK, a da je osnovni cilj Mtela bio da zaštiti sopstvena prava i poslovne interese, a ne da eliminira i sprječava ulazak konkurencije na tržište.
- Naime, paketi Mtela u pogledu svih segmenata 4-play usluga predstavljaju neuporedivo kvalitetniju ponudu sadržaja nego paketi konstruirani putem LoGO! Slagalica paketa, što je Protivna strana detaljno obrazložila u podnesku od 10.01.2022. godine.
- Također, Telemach navodi razliku u cijeni od 225,32%, pritom poredeći neuporedive pakete po kvalitetu i kvantitetu sadržaja. Ove navode Protivna strana je opovrgnula u prvom odjeljku u paragrafima 1-5. podneska Telekom Srbija grupe od 10.02.2022. godine.
- Protivna strana još jednom ističe značajnu razliku između Mtel L+ paketa i najsadržajnije kombinacije komponenata putem Logo!Slagalica usluge. U pogledu ovog poređenja, neophodno je istaći da je usluga Mtela u značajnoj mjeri kvalitetnija u pogledu sadržaja usluga od pomenute kombinacije komponenata Logo! Slagalica usluga, što je lako utvrditi uvidom u kvaliteta i količinu televizijskog sadržaja, razlike u brzini interneta, u količini mobilnog interneta, besplatnih SMS i besplatnih minuta, te je samim tim opravdana cijena od 174,90 KM za Mtel L+ paket.
- Kada je u pitanju Logo! Slagalica usluga, koja bi se mogla smatrati najpribližnijom Mtel L+ paketu, cijena od 127,09 KM bi predstavljala adekvatan odnos cijene i kvaliteta usluge, odnosno ponuda primjera Logo!Slagalica paketa predstavlja cjenovnu i sadržajno slabiju ponudu uzimajući svaku od četiri komponente ponude, kako usluga fiksne i mobilne telefonije, tako i usluga televizije i interneta.
- Također, ukoliko bi se u obzir uzela najkvalitetnija paketirana 4-play usluga Logosoft operatera Quadro +, može se nedvosmisleno utvrditi da je cijena pomenutog paketa proporcionalna kvaliteti usluge, istovremeno uzimajući u obzir cijenu i kvalitet Mtel paketa, te da razlika u cijenama ne predstavlja navodno kompenzovanje gubitaka operatera Logosoft, kako neutemeljeno tvrdi Telemach, već isključivo tržišne cijene za kvalitetu ponuđenih usluga.
- Telemach je zatim nepotpuno naveo da Protivna strana tvrdnju o nelojalnim cijenama pobila jedino time što je pribavila suglasnost RAK, te je Telemach izostavio cijeli jedan segment koji je Protivna strana posvetila navodnim pritužbama korisnika na cijene u paragrafima 27. i 28. odgovora na Zahtjev Telekom Srbija grupe.
- Konkretno, u svim priloženim pritužbama, RAK je utvrdio da su Blicnet i Mtel ispunili sve svoje obveze sukladno sa važećim propisima, tako što su krajnjim korisnicima dostavili obavijest o izmjenama i dopunama cjenovnika, objavili sve izmjene na internet stranici, objavili izmjene u dnevnim novinama i ponudili promjenu paketa ili raskid ugovora bez plaćanja ikakve nadoknade u periodu do primjene izmjenjenih uvjeta pružanja paketa usluga, te da su u svemu postupali sukladno propisima.

- U pogledu pozivanja suprotne strane na praksu Europske komisije Telekom Srbija grupa prije svega ističe praksu institucija Europske unije da se postojanje nelojalnih cijena ne može prosto pretpostaviti, već da je isto potrebno dokazati primjenom testa ustanovljenog u predmetu United Brands protiv Europske komisije.
- Postojanje prekomjernih cijena se jedino može utvrditi primjenom dvofaznog testa da li je razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena značajna i da li je cijena koja je nametnuta nepravična sama po sebi, ili u odnosu na konkurentske proizvode.
- U pogledu navoda Telemacha o postojanju unakrsnog subvencioniranja unutar grupe, Protivna strana je i u ranijim podnescima pojasnila da isto nije slučaj, tj. da unakrsno subvencioniranje unutar Telekom Srbija grupe ne postoji.
- Naime, Telemach, kao dokaz tvrdnji da postoji unakrsno subvencionisanje, navodi i tendere na kojima je Logosoft izabran kao najpovoljniji ponuđač. U tom smislu bitno je navesti da članak 66. stavak (1) Zakona o javnim nabavama regulira obvezu ugovornog organa da zatraži pismeno obrazloženje cijene od ponuđača ukoliko ocijeni da je ponuda ponuđača neprirodno niska. Na ovaj način zakonom su zaštićena prava svih sudionika u postupku, te je nedvosmisleno da su navodi Telemacha paušalni i neutemeljeni.
- Telekom Srbija grupa podsjeća da je postupak javne nabave poseban upravni postupak, reguliran posebnim zakonom sukladno sa kojim je isključivo ugovorni organ nadležan da cijeni postojanje "neprirodno niskih ponuđenih cijena" u navedenom postupku. Samim tim što je Logosoft zaključio ugovore o pružanju usluga sa ugovornim organima, te ispunio sve uvjete u postupku javne nabave, jasno je da ponude Logosofta nisu bile "neprirodno niske" i da kao takve, cijene u postupcima javnih nabava ne mogu biti predmet ispitivanja pred Konkurencijskim vijećem.
- Dodatno, Telekom Srbija grupa je u podnesku od 22.10.2022. godine navela da Telemach nije utvrdio da su troškovi pružanja usluga operatora Logosoft u toj mjeri veliki da je potrebno da budu pokriveni tj. subvencionirani od strane Mtela. Takođe, uzimajući u obzir kvalitetu i sadržaj ponude Mtela u poređenju sa ponudom Logosofta, jasno je da razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih ciejna Mtela nije značajna i podobna za subvencioniranje drugog subjekta, a da su, s druge strane, troškovi Logosofta značajno niži, zbog čega može ekonomski opravdano da ponudi nižu cijenu bez potrebe da bude subvenciniran od strane Telekom Srbija grupe.
- Također, ističemo da Telemach ni u jednom dijelu podneska nije argumentovao i jasno dostavio dokaze o poslovanju operatora Logosoft na osnovu kojih je zasnovao tvrdnju da Logosoft posluje sa gubicima.
- Na kraju, napominjemo i da je sukladno sa člankom 36. Zakona teret dokazivanja postojanja i zlouporabe vladajućeg položaja na Podnositelju zahtjeva, a što u konkretnom slučaju Telemach nije uspio da dokaže.
- Na strani Podniositelja zahtjeva očigledna je manipulacija dostupnim podatcima i cijenama i u skladu sa tim konstruisanje činjeničnog stanja koje njemu ide u prilog. Tako u tijeku čitavog postupka, a i na samoj usmenoj raspravi, Telemach upoređuje sadržajno neuporedive pakete, nastojeći da postojeću razliku u cijeni predstavi kao navodnu zlouporabu vladajućeg položaja, iako se u stvarnosti radi o više nego očiglednim razlikama u strukturi ponude tih paketa. Da bi se govorilo o zlouporabi, Podnositelj zahtjeva je morao prvo da dokaže postojanje vladajućeg položaja, a što iz dostavljenih dokaza ni u najmanjoj mjeri nije dokazano. Nasuprot tome, Telemach daje svoju definiciju mjerodavnog zemljopisnog tržišta prilagođavajući istu svojim potrebama, da bi kroz prizmu suženog mjerodavnog tržišta predstavio postojanje dominantnog položaja i njegovu navodnu zloupotrebu.
- U skladu sa svim navedenim, Protivna strana još jednom ističe da nije, niti može biti utvrđeno da Telekom Srbija grupa ima dominantan položaj na relevantnom tržištu određenom kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriji Bosne i Hercegovine, pa samim tim ne može postojati ni zloupotreba dominantnog položaja.

Konkurencijsko vijeće je aktom broj: UP-04-26-2-014-63/21 od 07.03.2022. godine uputilo zahtjev punomoćniku Protivne strani da dostavi finansijske izvještaje za operatore u okviru Telekom Srbija grupe za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu i podatke o broju poslovnih korisnika kojim pružaju uslugu pristupa internetu. Protivna strana je u podnesku od 16.03.2022. godine dostavila finansijske izvještaje i tražene podatke.

5. Prikupljanje podataka od trećih osoba

Tijekom postupka, Konkurencijsko vijeće je zbog utvrđivanja svih mjerodavnih činjenica u smislu odredbi članka 35. stavak (1) točke a) i c) Zakona prikupljalo podatke i dokumentaciju od trećih osoba koje nisu stranke u postupku.

Konkurencijsko vijeće se u smislu članka 35. stavak (1) točke a) i c) Zakona obratilo RAK-u aktom broj: UP-04-26-2-014-46/21 od 18.01.2022. godine u kojem je tražilo slijedeće podatke: broj korisnika operatera Telekom Srbija grupe za paketirane multiple-play telekomunikacione usluge (2-play, 3-play i 4-play usluge) i njegovih konkurenata po općinama i gradovima na području Republike Srpske za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, broj korisnika operatera Logosoft za paketirane multiple-play telekomunikacione usluga (2-play, 3-play i 4-play usluge) njegovih konkurenata na području Grada Sarajeva za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu. Također, traženi su podatci o broju korisnika operatera Telekom Srbija grupe i njegovih konkurenata za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-privrednim društvima po općinama i gradovima na području Republike Srpske za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, te podatci o broju korisnika Logosofta i njegovih konkurenata za iste usluge na području Grada Sarajeva.

Dana 07.02.2022. godine, pod brojem: UP-04-26-2-014-52/21, Konkurencijsko vijeće je zaprimilo odgovor RAK u kojem navodi slijedeće:

- RAK ističe da ne prikuplja podatke po općinama i gradovima na području Republike Srpske, nego ukupne podatke po operatorima.
- Blicnet posjeduje vlastitu mrežu i pruža usluge fiksne telefonije, širokopojasnog pristupa internetu i televizije u Unsko-sanskom kantonu (općine: Bosanska Krupa, Cazin, Sanski Most i Velika Kladuša), te u slijedećim općinama u Republici Srpskoj: Čelinac, Foča, Banja Luka, Gradiška, Han Pijesak, Kneževo, Kotor Varoš, Laktaši, Milići, Modriča, Pale, Prijedor, Rogatica, Srbac, Novo Goražde, Vlasenica, Vukosavlje i Višegrad.

- Elta Kabel posjeduje vlastitu mrežu putem koje pruža usluge krajnjim korisnicima (ili putem iznajmljene mreže u slijedećim opštinama u Republici Srpskoj: Bileća, Bratunac, Čajniče, Derventa, Doboj, Gacko, Banja Luka, Istočna Ilidža, Istočno Novo Sarajevo, Kozarska Dubica, Ljubinje, Mrkonjić Grad, Nevesinje, Novi Grad, Osmaci, Petrovo, Prijedor, Sokolac, Stanari, Šekovići, Šipovo, Teslić, Trebinje i Zvornik.
- Telrad Net posjeduje vlastitu mrežu putem koje pruža usluge krajnjim korisnicima u slijedećim opštinama u Republici Srpskoj: Bijeljina, Brod, Donji Žabar, Lopare, Šamac i Ugljevik, te u Brčko Distriktu.
- RAK napominje da Logosoft ne posjeduje vlastitu mrežu, niti pruža usluge na području Republike Srpske.
- Paket usluga se odnosi na uslugu kada operator pruža privatnim ili poslovnim krajnjim korisnicima zajedno dvije (2D), tri (3D) ili četiri (4D) telekomunikacijske usluge po jedinstvenoj cijeni.
- U slijedećoj tablici su dani podatci (broj priključaka) po operatorima za pakete usluga (2D - dual play, 3D - triple play, 4D - quadra play):

Tablica 19.

Paketi usluga-Broj priključaka po godinama								
Operatori		2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Mtel	2D	42.863	45.274	47.953	50.670	55.108	60.172	63.739
	3D	29.360	32.332	39.541	47.454	51.430	53.199	53.095
	4D	5.638	6.685	9.442	11.265	12.077	12.790	13.452
	Ukupno	**77.861**	**84.291**	**96.936**	**109.389**	**118.615**	**126.161**	**130.286**
Blicnet	2D	12.617	13.287	14.328	10.987	8.739	7.922	7.968
	3D	6.575	7.149	7.185	11.080	11.729	12.181	12.046
	4D	674	430	225	495	355	0	0
	Ukupno	**19.866**	**20.866**	**21.738**	**22.562**	**20.823**	**20.103**	**20.014**
Elta Kabel	2D	1.098	808	683	237	2.762	3.728	8.446
	3D	3.020	4.755	6.946	6.536	6.090	5.981	5.600
	4D	0	0	44	106	0	0	0
	Ukupno	**4.118**	**5.563**	**7.673**	**6.879**	**8.852**	**9.709**	**14.046**
Logosoft	2D	1.562	1.836	1.820	1.768	2.012	2.336	2.329
	3D	2.689	2.865	2.545	2.290	2.212	1.984	1.818
	4D	475	528	448	387	420	460	447
	Ukupno	4.726	5.229	4.813	4.445	4.644	4.780	4.594
Telrad Net	2D	0	0	121	1.114	1.686	5.084	6.737
	3D	5.793	5.963	6.142	6.019	6.087	6.478	6.456
	4D	0	0	0	0	0	0	0
	Ukupno	**5.793**	**5.963**	**6.263**	**7.133**	**7.773**	**11.562**	**13.193**

- Kada su u pitanju korisnici usluga pristupa internetu, RAK prepoznaje slijedeće vrste korisnika: a) Privatni korisnik je fizička osoba koja koristi javno dostupne usluge elektronskih komunikacija, isključujući nezavisne poduzetnike - pojedince i
  b) Poslovni korisnik je pravna osoba ili nezavisni poduzetnik-pojedinac koji koristi javno dostupne usluge elektronskih komunikacija bez uporabe istih za pružanje vlastitih elektronskih komunikacijskih usluga i mreža.
- U slijedećoj tablici su dani podatci (broj priljučaka) po operatorima za uslugu pristupa internetu poslovnih korisnika:

Tablica 20.

Usluga pristupa internetu- Broj priključaka po godinama							
Operator	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Mtel	13.102	13.990	14.731	15.303	15.561	16.323	17.154
Blicnet	1.787	1.751	1.674	1.624	1.159	1.056	982
Elta Kabel	1.639	2.101	2.457	3.488	1.689	2.034	1.699
Logosoft	473	508	499	482	496	488	505
Telrad Net*	11.757	12.282	12.560	13.067	13.244	15.848	15.775

*'Za Telrad Net je dat ukupan broj priključaka (uključuje privatne i poslovne korisnike).

- Pored operatora Telekom Srbija Grupe, Dasto Semtel pruža usluge pristupa internetu i TV u svim opštinama Republike Srpske, Elnet RS pruža usluge fiksne telefonije, pristupa internetu i TV u opštinama: Banja Luka, Gradiška, Laktaši i Lopare, Telesky pruža usluge pristupa internetu i TV u opštini Šama i Terc Trade pruža usluge pristupa internetu i TV u općini Prnjavor.
- U Gradu Sarajevu pored Logosofta pakete usluge pružaju: BH Telecom, Telemach, HKB Net, KATV HS i M&H Company, uz napomenu da RAK ne posjeduje podatke o broju korisnika za Grad Sarajevo.
- Gospodarski subjekt Elta Kabel redovito obavještava RAK o namjeri izmjene i dopune cjenovnika, te objavljuje cjenovnike 30 dana prije početka primjene. Elta Kabel je 03.12.2020. godine obavijestio RAK o izmjenama i dopunama cjenovnika, koji je stupio na snagu 18.01.2021. godine. Cjenovnik je dopunjen ponudom novih paketa.
- Zbog uvođenja novih paketa i redizajna postojećih paketa teško je izravno porediti cijene i izričito odgovoriti da li je cijena usluge povećana.
- Kada se radi o peketima dvije usluge (TV i fiksna telefonija) moglo bi se zaključiti da su cijene povećane, odnosno mjesečna pretplata paketa eBOX TV+TEL je bila 27,50 KM, a u novom cjenovniku se uvodi paket eBOX TV+TEL start čija je mjesečna pretplata 34,90 KM bez vremenskog vezivanja (31,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca) i paket eBOX TV+TEL max (nudi više TV programa) sa mjesečnom pretplatom 39,90 KM (36,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca).
- U slučaju paketa sa dvije usluge (TV i pristupa internetu), mjesečna pretplata za paket eBOX TV+NET start je povećana, odnosno bila je 44,90 KM, a od 18.01.2021. godine pretplata je 51,90 KM bez vremenskog vezivanja (46,90 KM za ugovore na 24 mjeseca), ali istovremeno paket je redizajniran na način da je pristupna brzina internetu povećana sa 15/1 Mbps na 30/1 Mbps, a mjesečna pretplata

za paket eBOX TV+NET max je bila 56,80 KM, a nova cijena je 59,90, odnosno 53,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca.

- Kada se radi o paketima tri uskuge (TV, fiksna telefonija i pristup internetu) može se zaključiti da su cijene smanjene. Na primjer mjesečna pretplata za paket Etv+NET+TEL je bila 60,90 KM, a pretplata za novi paket eBOX start je 59,90 KM (53,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca), uz napomenu da novi paket ime veće brzine pristupa internetu.
- RAK navodi da operatori koji nisu sa značajnom tržišnom snagom, sukladno sa Zakonom o komunikacijama dostavljaju svoje cjenovnike prije početka primjene radi obavijesti, ali RAK ne daje suglasnot na cjenovnike. Operatori imaju obvezu objaviti cjenovnike 30 dana prije početka primjene.
- U narednoj tablici prikazan je tabelarni prikaz promjene programskih šema za operatore:

Tablica 21.

Operator	Godina	Ukupan broj izmjena
Mtel	2019.	35
	2020.	41
	2021.	26
Blicnet	2019.	23
	2020.	26
	2021.	21
Elta Kabel	2019.	1
	2020.	6
	2021.	3
Logosoft	2019.	13
	2020.	22
	2021.	8
Telrad Net	2019.	2
	2020.	7
	2021.	11

- Mtel je u 2019. godini zatražio i dobio suglasnost na izmjenu Posebnih uslova pružanja integriranih tri puta. Dva puta je povećao cijene mjesečne pretplate za pakete integriranih usluga (paketi koji uključuju usluge pristupa internetu, fiksne telefonije i TV). Također treba napomenute da su povećane pristupne brzine za uslugu pristupa internetu u okviru paketa integriranih usluga. Pored povećanja cijena za postojeće pakete, Mtel je u 2019. godini u ponudu uveo i nove pakete integrisanih usluga.
- U 2020. godini Mtel je jednom zatražio i dobio suglasnost na izmjenu Posebnih uslova pružanja integrisanih usluga prilikom koje je uveo novi paket usluga, koji uključuje uslugu TV i pristupa internetu, što nije uključivalo povećanje cijena u odnosu na prethodnu ponudu.
- Mtel je u 2021. godini dva puta dobio suglasnost na izmjene Posebnih uvjeta pružanja integriranih usluga. U cilju unapređenja ponude integriranih usluga za rezidencijalne korisnike Mtel je u ponudu uveo nove pakete usluga koji uključuju usluge fiksne telefonije, pristupa internetu, TV i mobilne telefonije. Cijene paketa nisu povećane u odnosu na prethodnu ponudu.
- Operatori Blicnet, Elta Kabel, Logosoft i Telrad Net dostavljaju RAK-u svoje cjenovnike prije početka primjene radi obavještenja, ali RAK ne daje suglasnost na cjenovnike. Navedeni operatori su u periodu 2019. - 2021. godina obavještavali RAK o svim promjenama i dopunama cjenovnika.

Konkurencijsko vijeće je aktom broj: UP-04-26-2-014-54/21 tražilo dodatne podatke od RAK-a i to: broj korisnika svih konkurenata operatera Telekom Srbija grupe za paketirane multiple-play telekomunikacione usluge (2-play, 3-play i 4-play usluge) po općinama i gradovima na području Republike Srpske za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, broj korisnika konkurenata operatera Blicnet za paketirane multiple-play telekomunikacione usluga (2-play, 3-play i 4-play usluge) njegovih konkurenata na području Unsko-sanskog kantona za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, broj korisnika svih konkurenata operatera Telrad Net grupe za paketirane multiple-play telekomunikacione usluge (2-play, 3-play i 4-play usluge) po općinama i gradovima na području Brčko Distrikta za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu. Također, traženi su podatci o broju korisnika konkurenata operatera Logosoft na području Kantona Sarajevo, Tuzlanskog kanton i Zeničko-dobojskog kanton za paketirane multiple-play telekomunikacione usluge (2-play, 3-play i 4-play usluge) i za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-gospodarskim društvima za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu. Pomenutim aktom Konkurencijsko vijeće je tražilo broj korisnika svih konkurenata operatera Telekom Srbija grupe za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-gospodarskim društvima po općinama i gradovima na području Republike Srpske za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, broj korisnika svih konkurenata operatera Blicnet za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-gospodarskim društvima po općinama i gradovima na području Unsko-sanskog kantona za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, broj korisnika svih konkurenata operatera Telrad Net za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-privrednim društvima po općinama i gradovima na području Brčko Distrikta za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu.

RAK je u aktu koji je Konkurencijsko vijeće zaprimilo dana 08.03.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-64/21 dostavio odgovor na zahtjev za dostavu podataka u kojem je navedeno da na raspolaže traženim podacima, jer ne prikuplja podatke od operatora prema administrativnim jedinicicama u Bosni i Hercegovini.

Konkurencijsko vijeće je dana 09.03.2022. godine uputilo dopis RAK-u u kojem su traženi podatci o broju korisnika svih konkurenata operatera Telekom Srbija grupe za paketirane multiple-play telekomunikacione usluge (2-play, 3-play i 4-play usluge) i uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-gospodarskim društvima na nivou Bosne i Hercegovine, te je dana 18.03.2022. godine zaprimilo odgovora RAK-a sa traženim podatcima.

6. Izvođenje dokaza vještačenjem u predmetnom postupku

Na temelju Zaključka o financijskom vještačenju broj: UP-04-26-2-014-57/21, sudski vještak ekonomske struke Aida Soko, dana 22.03.2022. godine sačinila je "Nalaz i mišljenje vještaka" zaprimljen od strane Konkurencijskog vijeća dana 22.03.2022. godine koji je poslan strankama dana 22.03.2019. godine, aktima broj: UP-04-26-2-014-74/21 i UP-04-26-2-014-75/21.

U dostavljenom Nalazu sudskog vještaka sačinjenjenog na predložene okolnosti, utvrđeno je slijedeće:

- U ekonomsko-finansijskom smislu analiza i identificiranje prekomjernih cijena predstavlja kompleksnu materiju, obzirom na moguće načine izračuna i raspoložive podatke. Po samom konceptu zloupotrebe dominantnog položaja primjenom prekomjernih cijena, sa tržišnog aspekta, samo postojanje dominantnog položaja onemogućava uporedne analize sa tržišnom cijenom.
- U tom kontekstu pravila struke se formiraju na bazi prakse pri mjerodavnoj analizi. Vještak se u ovakvim slučajevima nepostojanja propisane metodologije koristi praksom na uporedivim tržištima i metodologijom koja se primjenjuje u sličnim slučajevima. Ocjena prekomjernosti cijena je kompleksan proces, posebno u telekomunikacijskoj industriji, obzirom na

specifičnost potrebne infrastrukture, liberalizaciju tržišta, te nedostatak uporedivih cijena. Po Europskom sudu pravde, cijene su prekomjerne ako su "prekomjerne u odnosu na ekonomsku vrijednost usluge koja se pruža" pri čemu je jedna od metoda za utvrđivanje prekomjernosti uporedba cijene i troškova vezanih za pružanje usluge, odnosno da se objektivno prekomjernost može odrediti ako je moguće uporediti prodajnu cijenu i troškove proizvodnje . Obzirom da postoje praktična ograničenja pri primjeni ovog metoda, posebno u dijelu priznavanja troškova, a obzirom da je veliki broj dominantnih operatera bio u javnom sektoru, ili je infrastruktura bila javna, sud je također prihvatao i praksu primjene drugačijih metoda, kao što su na primjer cijene za isti proizvod ili uslugu na drugim zemljopisnim tržištima , a kako bi se odredilo da li su cijene koje formira subjekt sa vladajućim položajem fer ili su prekomjerne. U tržišnoj ekonomiji jasno je da jedino tržište može odrediti fer cijenu, ali samo u slučajevima gdje postoji tržišna konkurencija. Za određivanje prekomjernih cijena u uvjetima ograničene ili nepostojeće konkurencije, koristi se pristup troškovi- prodajna cijena, a u slučaju da ne postoje adekvatni podatci ili ih nije moguće izračunati, primjenjuje se komparativna tržišna analiza.

- Pri određivanju metodologije primjerene za okolnosti vještačenja u skladu sa pravilima struke, u obzir su uzeta oba metoda.
- Za izračune po metodi uporedbe troškova proizvoda/ usluge sa prodajnom cijenom, od privrednih subjekata protiv kojih je pokrenut zahtjev zatražen je podatak o maržama i ARPU, odnosno prosječnoj zaradi po korisniku. U odgovoru gospodarskih subjekata protiv kojih je pokrenut Zahtjev navedeno je da ne raspolažu podatcima, "budući da metodologija računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva sa jasno definiranim smjernicama za alokaciju troškova, prihoda, imovine i obaveza na pojedine aktivnosti i usluge još uvijek nije donesena od strane regulatornog tijela u Bosni i Hercegovini i, Protivna strana, u ovom trenutku, nije u mogućnosti da vrši izračunavanje marži za usluge koje pruža i ne posjeduje informacije o istim ".
- Slijedom navedenog, vještak nije u mogućnosti primijeniti metodu troškovne analize, te je u Nalazu mišljenju primjenjena metoda komparativne analize tržišta. Obzirom da su u okolnostima vještačenja precizirani konkretni paketi čija je uporedba tražena, kao i tržišta za koja je analizu potrebno uraditi, to je ocjenjeno da postoje preduslovi za primjenu metode tržišne uporedbe.
- Potrebno je naglasiti i da postoje ograničenja vezano za određivanje praga prekomjernosti cijena, odnosno jasnih smjernica kada se cijena smatra prekomjernom, a kada su varijacije u cijeni odraz tržišnih uslova i specifičnosti. U idealnim uvjetima, odnosno mogućnosti primjene oba metoda, i troškovnog i komparativnih cijena, bilo bi moguće preciznije utvrditi troškovnu opravdanost cijena i odstupanja od uobičajenih marži. Stoga je sukladno sa raspoloživim podatcima, vještak u mogućnosti uraditi analizu i prezentirati podatke sa procjenom eventualne prekomjernosti, obzirom da ne postoji niti praksa, niti metodologija specifična za Bosnu i Hercegovinu kojom bi se mogla potvrditi prekomjernost.
- Nadalje, ograničenja pri izračunu i interpretaciji rezultata analize su prisutna i u dijelu odgovora na četvrtu okolnost, odnosno izračun procenta stanovništva u Republici Srpskoj, koji bi svojim primanjima bilo zainteresirano za povoljnije pakete usluga. Obzirom na ograničenost podataka o elastičnosti tražnje u Bosni i Hercegovini, na bazi raspoloživih podataka, moguća je samo primjena okvirne analize elastičnosti tražnje.
- Ograničenje vezano za opseg vještačenja odnosi se i zadani period od posljednjih pet godina. Obzirom da podatci nisu bili raspoloživi za prethodni period, odnosno nisu dostavljeni vještaku uz objašnjenje da se radi o obimnom poslu, te da bi i u slučaju dostave bili irelevantni, obzirom da je ponuda LoGo! Slagalice u ponudi od 11.04.2019. godine, i da su se dešavale promjene u sadržaju paketa, tako da nisu u potpunosti uporedivi.
- Također, pri analizi u okviru nalaza, te u davanju mišljenja vještak je pri uporedbi paketa koristi osnovne cijene, a ne akcijske. Navedeno iz razloga što se radi o aktualnim podatcima, gdje je moguće da neki od operator ima trenutno posebne akcije, odnosno da je cijena značajno niža, te bi se upotrebom akcijskih cijena onemogućila tržišna analiza u skladu sa pravilima struke.
- Konačno, pri odabiru uporednih paketa, bitno je napomenuti da ne postoje identični paketi za uporedbu, što je značajka tržišne ekonomije, gdje je potpuna uporedivost rijetko prisutna. Uvažavajući tu činjenicu, u nalazu i mišljenju su korišteni paketi sa maksimalnom mogućom uporedivošću, a pri analizi konkurencije, konkurenti koji imaju sličan obim poslovanja, odnosno slične tržišne strategije pristupa kupcima.
- Uvidom u strukturu ponude na web stranicama operatera Logosoft i Mtel, kojima je vještak pristupio u periodu 15.03.2022 - 20.03.2022. godine, kao i uvidom u dokumentaciju koja je dostavljena od Podnositelja zahtjeva, i strana protiv kojih je zahtjev podnesen, konstatujem da je analiza u okviru zadane okolnosti moguća samo za aktuelnu ponudu, obzirom da podatci za prethodni petogodišnji period nisu dostavljeni, uz obrazloženje da je LoGo! Slagalica kao paket u primjeni od 2019. godine, a da se i od tada sadržajno mijenjala, što onemogućava usporedbu. Podatci dostavljeni od strane Podnositelja zahtjeva nisu dostatni za punu analizu, a obzirom da su zastupnici Protivne strane naveli da ne raspolažu podacima, nije bilo moguće uraditi historijsku analizu.
- Analizom sadržaja paketa Mtel-a i elemenata LoGo! Slagalice za 4-play utvrđeno je da ne postoje potpuno uporedivi paketi, prvenstveno zbog razlike u ponudi za mobilnu telefoniju.
- Razlika u cijeni između paketa je 19,55% , koliko je skuplji Mtel paket, s tim da s paketi nisu u potpunosti uporedivi zbog razlike u ponudi mobilne telefonije. Mtelova ponuda sadrži neograničene razgovore prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini i romingu Zapadnog Balkana, dok Logosoftova ponuda Mobilna 3- uključuje najveći broj minuta u ponudi.
- Analizom sadržaja paketa Mtel-a i elemenata LoGo! Slagalice za 4-play utvrđeno je da ne postoje potpuno uporedivi paketi, prvenstveno zbog razlike u ponudi za mobilnu telefoniju. Razlika u cijeni između paketa je 61,84% , koliko je skuplji Mtel paket, s tim da s paketi nisu u potpunosti uporedivi zbog razlike u ponudi mobilne telefonije.

- Paketi 3-play: Paket S u ponudi Mtela i i paket LoGo! Slagalice u ponudi Logosofta nisu u potpunosti uporedivi, zbog razlike u ponudi fiksne telefonije, a Logosoftov paket LoGo! Slagalice je 12,48% skuplji od Mtelovog Paketa S.
- Za 4-play uslugu nisu pronadeni paketi konkurenata na području Republike Srpske, dok su za 3- play uslugu identifikovani paketi koji su po sadržaju uporedivi sa paketom Mtel-a S, dok za pakete M i L nisu pronadeni sadržajno uporedivi paketi. Paketi BH Telecoma, u okviru usluge Moj izbor koji bi se eventualno mogli koristiti i na tržištu Republike Srpske, nisu mogli biti korišteni u analizi, obzirom na ograničenja vezano za ponude Moj izbor paketa (nije moguće on line formirati pakete, nego isključivo uz zahtjev, i to već za postojeće korisnike usluga.
- Analizom ponude na području Republike Srpske nisu identifikovane ponude 4-play usluge, a koje bi se mogle usporediti sa ponudom Mtel paketa, kako je naloženo okolnostima vještačenja.
- Kada je u pitanju 3-play usluga po raspoloživim podacima konkurenti na području Republike Srpske su članice Telekom Srbija grupe i u svojoj ponudi imaju standardizirani paket.
- Analizirajući raspoložive podatke neovisnih pružatelja usluge koje bi se mogle koristiti u Republici Srpskoj pronađeni su paketi BH Telecoma, koje bi mogle predstavljati uporednu alternativu, iako nisu u potpunosti uporedive po sadržaju.
- Iako prikupljeni podaci nisu u potpunosti uporedivi, analiza cijena po paketima, može dati okvirnu analizu o statusu cijena. Cijena paketa 3-play Mtela je veća od ostalih operatera Telekom Srbija Grupe između 6% (Telrad) i 15% (Elta kabel), dok je 3% veća od paketa BH Telecoma. Potrebno je naglasiti da ne postoji potpuna uporedivost paketa. Međutim, na tržištu je rijetko moguće naći identične proizvode konkurenata, te su korišteni sadržajno uporedivi paketi sa najsličnijim karakteristikama.
- Obzirom na strukturu pružatelja usluga na tržištu Republike Srpske, koja ne omogućava potpunu primjenu metoda tržišne uporedbe, adekvatniji metod utvrđivanja prekomjernih cijena, po mišljenju vještaka bio bi troškovni pristup, odnosno uporedba primjenjenih marži pružatelja usluga u okviru Telekom Srbija grupe sa maržama na uporedivim tržištima, od strane operatora sa sličnom tržišnom pozicijom.
- Međutim, za primjenu troškovnog metoda, vještaku nisu dostupni podatci o maržama i prosječnom prihodu po korisniku, a kako je navedeno u poglavlju stručni okvir vještačenja
- Za analizu postojanja prekomjernih cijena ekonomskom analizom sadržajno uporedivih paketa 4-play i 3-pIay operatera Logosoft sa paketima konkurenata koji djeluju na području Grada Sarajeva izvršen je uvid u pakete i ponude Logosfta i konkurenata na području Grada Sarajeva, uzimajući u obzir elemente uporedivosti tržišnih konkurenata.
- Analizom prethodno navedenih paketa u skladu sa okolnostim vještačenja utvrđeno je da je na osnovu raspoloživih podataka, analizu moguće uraditi samo za 3-play pakete, i to za dva paketa LoGo! Trio i LoGo! Trio+, gdje se uporedba može izvršiti sa više od jednog konkurenta. Za preostale pakete sa uključenom mobilnom telefonijom (LoGo! Trio Mobile, LoGo! Quadro i LoGo! Quadro+ moguće je uraditi uporednu analizu do određenog nivoa sa ponudom BH Telecoma, odnosno paketima Moj izbor. Obzirom da se konačna cijena formira na zahtjev korisnika, za analizu u okviru vještačenja su dostupni primjeri navedeni na web stranici BH Telecoma. Medutim, primjeri ne sadrže adekvatne uporedne pakete, kako bi su uradila adekvatna analiza. Paketi Moj izbor su dostupni za postojeće korisnike i na zahtjev, te nije bilo moguće uraditi simulaciju sadržajno uporedivih paketa BH Telecoma.
- Uporedbom paketa Logosoft Trio sa konkurentima BH Telecomom (paket Moja TV Full 2) i Telemachom (paket Telemach EON Light) za pakete sličnog, uporedivog sadržaja, pokazuje da je cijena Logosoft paketa niža za 17% (Telemach) do 30% (BH Telecom).
- Kako je ranije navedeno, ne postoji mogućnost uporedbe identičnih paketa, niti je takav koncept uobičajeno prisutan u tržišnim uvjetima poslovanja. Tako i u okviru navedenih paketa postoje razlike u sadržaju, ali se paketi mogu smatrati uporedivim, zbog značajne sadržajne sličnosti usluga: besplatni pozivi u fiksnoj telefoniji, približan broj kanala u paketu, web TV, uz odstupanje u brzini interneta koja je prisutna kod Telemach paketa, ali je istovremeno najniža ponuđena brzina.
- Analizom paketa Logosoft LoGo Trio +, Moja TV Full 5, Telemach EON Light utvrđeno je da postoji materijalno značajna razlika kod Logosoft paketa, a koja se odnosi na pozive prema mobilnim mrežama. U paketu Telemacha postoje minute prema fiksnoj ino mreži, ali ne postoje parametri kojima bi se moglo potvrditi da se radi o sličnoj vrijednosti usluge u paketu.
- U ponudi Logosofta, osim navedenih nalaze se i paketi 3-play LoGo! Trio Mobile, dok su za 4-play pakete u ponudi LoGo! Quadro i LoGo! Quadro plus. U nastavku je dat pregled značajki ovih paketa, dok kod konkurenata nisu pronađeni paketi koji bi bili uporedivi sa navedenim.
- U nastavku su prezentirani i paketi Logosofta za koje nije bilo moguće naći sadržajno uporedive pakete konkurenata: LoGo! Trio Mobile, LoGo! Quadro i LoGo! Quadro+.
- Izuzetno dinamičan razvoj usluga u oblasti telekomunikacija ograničava mogućnost izrade i dostupnost recentnih studija vezanih za cjenovnu elastičnost. Dostupne studije, za "tradicionalne" telekomunikacijske usluge kao što su telefonski pozivi pokazuju da je cjenovna elastičnost u razvijenim zemljama za usluge nižeg cjenovnog ranga (lokalni pozivi) -0.1 do -0.5, srednjeg cjenovnog ranga (pozivi u druge zone) -0.2 do -0.5, a za skuplje usluge (međunarodni pozivi -0.2 do-1.5).
- Cjenovna elastičnost predstavlja odnos između procenta rasta cijene i procenta pada obima ili tražnje (broja korisnika, npr.). Ukoliko je cjenovna elastičnost na primjer -0,5% to znači da će na primjer rast cijena od 10% dovesti do pada broja korisnika/interesa novih korisnika za 5%. I obrnuto, niže cijene dovode do porasta tražnje.
- Za analizu u konkretnom slučaju, potrebni su podatci o cjenovnoj elastičnosti kupaca u Republici Srpskoj, o čemu ne postoje studije koje bi se mogle koristiti, ni domaće ni međunarodne, gdje bi se mogli upotrijebiti podaci iz zvaničnih izvora, kako je to traženo okolostima.

- Uzimajući u obzir navedene rangove cjenovne elastičnosti koji impliciraju veću osjetljivost potražnje na skuplje usluge (-0.2.do -1.5.) i razliku između cijena za 4-play pakete od 19.55%, efekat na potražnju bi se kretao u rasponu od 3,9% do 29,3%, za koliko bi potražnja bila veća da su cijene niže.
- Po zvaničnim statističkim podatcima Republičkog zavoda za statistiku, iz zadnje dostupne Ankete o potrošnji domaćinstva izdaci za komunikacije u potrošnji stanovništva čine 4,8% ukupnih izdataka, a postoji razlika u strukturi potrošnje gdje je u urbanim područjima procenat potrošnje na komunikacije 5,5%, dok je u ruralnim područjima 4,3%.
- Nadalje, u strukturi potrošnje dominiraju bazične potrebe, što je vidljivo iz ilustracije u nastavku.
- Naime, po podatcima iz Ankete o potrošnji domaćinstava, polovicu cjelokupne potrošnje čine osnovne potrebe, kao što su hrana, piće i stanovanje. Hranu, piće, stanovanje, prevoz i režije, čine dvije trećine ukupne potrošnje.
- Imajući u vidu ovakvu strukturu potrošnje, koja odražava nisku kupovnu moć i fokus na zadovoljenje osnovnih potreba, može se primjeniti pretpostavka visoke cjenovne elastičnosti na ne-osnovne životne potrebe. Slijedom navedenog, u rasponu cjenovne elastičnosti od 0.2. do 1.5, može se razumno pretpostaviti da je cjenovna elastičnost u Republici Srpskoj, za ne-osnovne potrebe (komunikacija) u gornjem dijelu raspona.
- Imajući u vidu ograničenja pristupa i nedostupnost podataka za Republiku Srpsku, o cjenovnoj elastičnosti potražnje, u vezi sa navedenim može se zaključiti da bi se smanjenjem cijena postigli efekti veće tražnje za paketima, a koja se po određenim studijama kreće u rasponu 3.9% do 29.3%, koristeći raspon elastičnosti za zemlje u razvoju iz raspoloživih studija. Uz podake o kupovnoj moći i učešće potrošnje na osnovne životne potrebe od dvije trećine, razumno je pretpostaviti da bi se smanjenjem cijena od na primjer 19.55% koliko je utvrđeno kod odgovora na prvu okolnost tačka a) postigao učinak povećanja tražnje.
- Analiza podatka o paketima navedenim u okolnostima pokazuje da ne postoje potpuno uporedivi paketi, što je značajka tržišne ekonomije te se za usporedbu mogu koristiti i sadržajno slični paketi.
- Mtel 4-play S+ paket i sadržajno uporediva LoGo! Slagalica. Uz ograničenje razlika vezano za ponudu mobilne telefonije, u smislu sadržaja paketa, paket Mtela je 19.55% skuplji u odnosu na LoGo! Slagalica paket.
- Mtel 4-play L+ paket i sadržajno uporediva LoGo! Slagalica. Uz ograničenje razlika vezano za ponudu mobilne telefonije, u smislu sadržaja paketa, paket Mtela je 61.84% skuplji u odnosu na LoGo! Slagalica paket.
- Mtel 3-play S paket i sadržajno uporediva LoGo! Slagalica. Uz ograničenje razlika vezano za ponudu fiksne telefonije, u smislu sadržaja paketa, paket Mtel-a je 12.4% jeftiniji u odnosu na LoGo!-Slagalica paket.
- Analiza raspoloživih podataka o paketima operatera na području Republike Srpske, pokazuje limitiranu ponudu van Telekom Srbija grupe, uz moguće korištenje drugih operatora kroz alternativne usluge, kao na primjer paketi BH Telecoma Moja TV Full Go ili Moj Izbor. Puna uporedba sa ovim paketima nije moguća zbog ograničenih podataka. U konkretnom slučaju ograničene konkurencije, primjeren metod za utvrđivanje prekomjernosti cijena po pravilima struke bi bio troškovni metod. Na zahtjev vještaka za dostavu ovih podataka, Mtel grupa je odgovorila da istima ne raspolažu, obzirom da nije utvrđena metodologija od strane regulatora, te isti nije bilo moguće primjeniti u analizi.
- Za 4-play uslugu nisu dostupni podatci za uporednu analizu, dok je za 3-play urađena analiza i uporedba sa paketima članica grupe, te BH Telecom Moja TV Full Go. U odnosu na analizirane pakete cijene Mtela su veće za: Telrad 6%, Blicnet 12%, Elta Kabel 15%, BH Telecom 3%.
- Analizom podataka za Logosoft pakete u odnosu na konkurente na području Sarajeva, urađena je uvidom u sadržaj i cijene paketa konkurenata Telemach i BH Telecom. Obzirom da 4-play paketi uključuju mobilnu telefoniju koju osim Logosoft-a nudi i BH Telecom, analizirani su raspoloživi podatci i zaključeno da analiza za 4-play nije moguća zbog ograničenja vezanih za korištenje opcije Moj izbor kod BH Telecoma.
- Analiza za 3-play usluge, sadržajno uporedivih paketa Logosoft-a LoGo! Trio i LoGo!Trio+ sa paketima Telemach i BH Telecom pokazala je da su za paket LoGo! Trio cijene Logosofta manje za 17% u odnosu na Telemach paket, odnosno 30% u odnosu na BH Telecom paket. Za LoGo! Trio+ paket cijene konkurenata su niže za 12% (BH Telecom), odnosno 14% (Telemach), s tim što paket nije u potpunosti uporediv obzirom da paket LoGo! Trio+ sadrži i 100 minuta mobilne telefonije, koji Telemach i BH Telecom paket ne sadrže.
- Imajući u vidu ograničenja pristupa i nedostupnost podataka za Republiku Srpsku o cjenovnoj elastičnosti potražnje, u odgovoru na ovu okolnost analizirani su podatci o potrošnji stanovništva u Republici Srpskoj, te raspoložive studije o generalnoj elastičnosti tražnje u telekomunikacijama u zemljama u razvoju. Osnovne životne potrebe čine dvije trećine potrošnje stanovništva u Republici Srpskoj, radi čega je utemeljena pretpostavka visoke cjenovne elastičnosti za neosnovne potrebe. Koristeći podatak o 19,55% razlike u cijeni paketa Mtela i LoGo Slagalice (prva okolnost), razumno je pretpostaviti da bi se smanjenjem cijena od Mtel paketa postigao efekat povećanja tražnje. Kada je u pitanju raspon povećanja broja korisnika, radi nižih cijena, pretpostavljeni raspon na bazi podataka iz studije je 3,9% do 29,3%, s tim da se u konkretnom slučaju može pretpostaviti veća cjenovna elastičnost, odnosno osjetljivost stanovništva na visinu cijene, obzirom na strukturu potrošnje.

Punomoćnik Podnositelja zahtjeva je u podnesku od 25.03.2022. godine iznio niz primjedbi na postupanje Protivne strane, jer na zahtjev vještaka Aide Soko nisu dostavljeni podatci o ostvarenim maržama, ARPU i dokumentacija za sadržajno uporedive pakete operatora iz Telekom Srbija grupe. Također, uz podnesak je priložena presuda Suda Bosne i Hercegovine broj: S1 3 U 028820 18 U iz predmeta Konkurencijskog vijeće broj: UP-01-26-2-018-67/17 u kojoj je naloženo Konkurencijskom vijeću da ponovo provede postupak, jer vještačenje nije provedeno zbog nepostojanja sektorske regulative. Nadalje, Podnositelj zahtjeva je predložio da Konkurencijsko vijeće kazni Protivnu stranu na temelju članka 49. stavak (1) Zakona zbog nedostavljanja podataka i dokumentacije.

Konkurencijsko vijeće je dana 28.03.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-79/21 zaprimilo podnesak punomoćnika Protivne strane u kojem u potpunosti osporava zaključke iz Nalaza i mišljenja vještaka Aide Soko od 22.03.2022. godine. U podnesku se navodi da Nalaza i mišljenje vještaka Aide Soko ne sadrži konkretan zaključak u pogledu utvrđivanja prekomjernih cijena paketa Telekom Srbija grupe. Također, Protivna strana ističe da paketi koji su bili predmet vještačenja nisu u potpunosti sadržajno uporedivi, te da razlike u cijenama utvrđene vještačenjem provedenim na ovaj način ne mogu biti osnov za utvrđivanje zlouporabe vladajućeg položaja primjenom prekomjernih cijena.

Punomoćnik Protivne strane je dana 01.04.2022. godine dostavio dopunu izjašnjenja na Nalaz i mišljenje vještaka Aide Soko od 22.03.2022. godine uz koji je zbog postojanja sumnje u objektivnost i nepristrasnost vještaka Aide Soko, priložio Nalaz i mišljene vještaka ekonomske struke Dragana Pekića na identične okolnosti na koje je rađeno vještačenje od strane Aide Soko.

7. Mjerodavno tržište

Mjerodavno tržište u smislu članka 3. Zakona, te čl. 4. i 5. Odluke o utvrđivanju mjerodavnog tržišta čini tržište određenih proizvoda/usluga koji su predmet obavljanja djelatnosti na određenom zemljopisnom tržištu.

Prema odredbi članka 4. Odluke o utvrđivanju mjerodavnog tržišta, mjerodavno tržište proizvoda obuhvata sve proizvode i/ili usluge koje potrošači smatraju međusobno zamjenjivim s obzirom na njihove bitne značajke, kvalitetu, namjenu, cijenu ili način uporabe.

Uvidom u Zahtjev i analizom svih elemenata postupka, Konkurencijsko vijeće je diferenciralo mjerodavno tržište na dva segmenta, kako slijedi.

Naime, imajući u vidu specifičnost i značajke usluga koji su predmet ovog postupka, analizirajući navode stranaka, relevatno tržište u predmetnom postupku je tržište pružanja paketiranih multiple-play telekomukacijskih usluga na maloprodajnom nivou u Bosni i Hercegovini.

Zatim, analizirajući djelovanje, odnosno poslovne aktivnosti Podnositelja zahtjeva i Protivne strane, Konkurencijsko vijeće je definiralo tržište kao tržište pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini.

7.1. Analiza mjerodavnog tržišta

Imajući u vidu svojstva, cijene i namjenu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga, Konkurencijsko vijeće je analiziralo tržište usluga 2D paketa, koje obuhvata kombinacije usluga TV i fiksne telefonije, usluga interneta i fiksne telefonije i usluga TV i interneta. Analizirano je tržište usluga 3D paketa koje obuhvata kombinacija usluga TV, interneta i fiksne telefonije, kao i tržište usluge 4D paketa koji obuhvata kombinaciju usluga TV, interneta, fiksne telefonije i mobilne telefonije.

Članak 14. stavak (1) Odluke o utvrđivanju mjerodavnog tržišta predviđa da se tržišni udio gospodarskog subjekta koji djeluje na mjerodavnom tržištu, izračunava na temelju tržišnog udjela proizvodnje ili prodaje mjerodavnog proizvoda (proizvodi i/ili usluge) na mjerodavnom tržištu u određenom vremenskom periodu. Nadalje, člankom 14. stavak (5) Odluke o utvrđivanju mjerodavnog tržišta preciziran je period prikupljanja podataka o tržišnim udjelima, na način da ne može biti dulji od pet godina.

Obzirom na karakteristike i cijene usluga paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga, Konkurencijsko vijeće je segmentiralo tržište i zasebno analiziralo pakete usluga 2D, 3D i 4D, a na temelju podataka o broju priključaka kojim raspolaže RAK.

Na temelju podataka RAK-a dat je prikaz tržišnih udjela sudionika na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini (maloprodajni nivo) za period 2017.-2021. godina, kako slijedi:

Tablica 22.

Operatori	2017. godina	Tržišni udjel	2018. godina	Tržišni udjel	2019. godina	Tržišni udjel	2020. godina	Tržišni udjel	2021. godina	Tržišni udjel
BH TELECOM d.d. Sarajevo	68.849	28,05%	70.035	27,47%	96.542	33,13%	97.130	31,68%	99.273	32,25%
MTEL**	**47.953**	**19,54%**	**50.670**	**19,87%**	**55.108**	**18,91%**	**60.173**	**19,62%**	**63.739**	**20,71%**
TELRAD NET**	121	0,05%	**1.114**	**0,44%**	**1.686**	**0,58%**	**5.084**	**1,66%**	**6.737**	**2,19%**
HT Mostar	21.925	8,93%	22.803	8,94%	23.021	7,90%	22.843	7,45%	21.027	6,83%
TELEMACH	57.507	23,43%	61.696	24,20%	61.044	20,95%	62.572	20,41%	65.089	21,15%
ELTA KABEL**	683	0,28%	237	0,09%	**2.762**	**0,95%**	**3.728**	**1,22%**	**8.446**	**2,74%**
BLICNET**	14.328	5,84%	**10.987**	**4,31%**	**8.739**	**3,00%**	**7.922**	**2,58%**	**7.968**	**2,59%**
LOGOSOFT**	**1.820**	**0,74%**	**1.768**	**0,69%**	**2.012**	**0,69%**	**2.336**	**0,76%**	**2.329**	**0,76%**
M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo*	1.256	0,51%	990	0,39%	460	0,16%	439	0,14%	336	0,11%
TX TV d.o.o. Tuzla	8.484	3,46%	10.154	3,98%	11.659	4,00%	13.094	4,27%	13.853	4,50%
HKB net d.o.o. Sarajevo*	8.554	3,48%	9.963	3,91%	9.500	3,26%	10.131	3,30%	10.724	3,48%
KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo*	4.823	1,96%	5.893	2,31%	5.421	1,86%	7.530	2,46%	5.942	1,93%
Ostali	9.156	3,73%	8.684	3,41%	13.449	4,62%	13.639	4,45%	2.347	0,76%
Ukupno	**245.459**	**100%**	**254.994**	**100%**	**291.403**	**100%**	**306.621**	**100%**	**307.810**	**100%**

Izvor: Podatci RAK-a * M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo, HKB net d.o.o. Sarajevo, KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo akvizirani od strane Telemacha.

** **Logosoft (od 2014. godine u vlasništvu Mtela), Telrad Net (od 2018. godine u vlasništvu Mtela), Blicnet (od 2018. godine u vlasništvu Mtela, Elta Kabel (od 2019. godine u vlasništvu Mtela).**

Prema podatcima iz Tablice broj 22., evidentno je da je tržišni udjel gospodarskih subjekata Mtel i Logosoft u 2017. godini iznosio iznosio ukupno 20,28% na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini. Gospodarski subjekt Mtel je 2018. godine stekao kontrolu nad gospodarskim subjekatima Telrad Net i Blicnet, pa je njihov tržišni udjel uz Logosoft na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini u 2018. godini iznosio ukupno 25,31%. U 2019. godini, Mtel je stekao kontrolu nad gospodarskim subjektom Elta Kabel, pa je ukupni tržišni udjel operatera Mtel, Telrad Net, Blicnet, Elta Kabel i Logosofta (Telekom Srbija grupa) na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini iznosio 24,13%. Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini u 2020. godini imala tržišni udjel 25,87%. U 2021. godini Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini imala tržišni udjel 30,99%.

Na temelju podataka RAK-a dat je prikaz tržišnih udjela sudionika na tržištu usluga paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini (maloprodajni nivo) za period 2017.-2021. godina, kako slijedi:

Tablica 23.

Operatori	2017. godina	Tržišni udjel	2018. godina	Tržišni udjel	2019. godina	Tržišni udjel	2020. godina	Tržišni udjel	2021. godina	Tržišni udjel
BH TELECOM d.d. Sarajevo	87.575	34,84%	94.539	33,46%	96.243	32,55%	94.845	31,29%	92.611	30,57%
MTEL**	**39.541**	**15,73%**	**47.454**	**16,80%**	**51.430**	**17,39%**	**53.199**	**17,55%**	**53.095**	**17,52%**
TELRAD NET**	6.142	2,44%	**6.019**	**2,13%**	**6.087**	**2,06%**	**6.478**	**2,14%**	**6.456**	**2,13%**
HT Mostar	28.839	11,47%	33.553	11,88%	35.515	12,01%	36.658	12,09%	37.726	12,45%
TELEMACH	58.702	23,36%	64.581	22,86%	67.756	22,92%	71.903	23,72%	73.502	24,26%
ELTA KABEL**	6.946	2,76%	6.536	2,31%	**6.090**	**2,06%**	**5.981**	**1,97%**	**5.600**	**1,85%**
BLICNET**	7.185	2,86%	**11.080**	**3,92%**	**11.729**	**3,97%**	**12.181**	**4,02%**	**12.046**	**3,98%**
LOGOSOFT**	**2.545**	**1,01%**	**2.290**	**0,81%**	**2.212**	**0,75%**	**1.984**	**0,65%**	**1.818**	**0,60%**
M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo*	9	0,003%	94	0,03%	32	0,01%	219	0,07%	0	0%
TX TV d.o.o. Tuzla	1.226	0,49%	1.494	0,53%	1.570	0,53%	1.702	0,56%	1.725	0,57%
HKB net d.o.o. Sarajevo*	8.873	3,53%	10.383	3,68%	11.772	3,98%	12.463	4,11%	12.637	4,17%
KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo*	3.711	1,48%	4.420	1,56%	5.160	1,75%	5.455	1,80%	5.612	1,85%
Trion Tel	0	0%	0	0,00%	0	0,00%	44	0,01%	150	0,05%
KT SARA	44	0,02%	67	0,02%	81	0,03%	0	0,00%	0	0%
Ukupno	**251.338**	**100%**	**282.510**	**100%**	**295.677**	**100%**	**303.112**	**100%**	**302.978**	**100%**

Izvor: Podatci RAK-a, *M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo, HKB net d.o.o. Sarajevo, KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo akvizirani od strane Telemacha, ** **Logosoft (od 2014. godine u vlasništvu Mtela), Telrad Net (od 2018. godine u vlasništvu Mtela), Blicnet (od 2018. godine u vlasništvu Mtela, Elta Kabel (od 2019. godine u vlasništvu Mtela).**

Prema podatcima iz Tablice broj 23., evidentno je da je tržišni udjel gospodarskih subjekata Mtel i Logosoft u 2017. godini iznosio iznosio ukupno 16,74% na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini. Gospodarski subjekt Mtel je 2018. godine stekao kontrolu nad gospodarskim subjektima Telrad Net i Blicnet, pa je njihov tržišni udjel uz Logosoft na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini u 2018. godini iznosio ukupno 23,66%. U 2019. godini, Mtel je stekao kontrolu nad gospodarskim subjektom Elta Kabel, pa je ukupni tržišni udjel operatora Mtel, Telrad Net, Blicnet, Elta Kabel i Logosofta (Telekom Srbija grupa) na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini iznosio 26.23%. Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini u 2020. godini imala tržišni udjel 26,35%. U 2021. godini Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini imala tržišni udjel 26.08%.

Na temelju podataka RAK-a dat je prikaz tržišnih udjela sudionika na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini (maloprodajni nivo) za period 2017.-2021. godina, kako slijedi:

Tablica 24.

Operatori	2017. godina	Tržišni udjel	2018. godina	Tržišni udjel	2019. godina	Tržišni udjel	2020. godina	Tržišni udjel	2021. godina	Tržišni udjel
BH TELECOM d.d. Sarajevo	113	1,10%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
MTEL**	**9.442**	**91,65%**	**11.265**	**91,93%**	**12.077**	**93,97%**	**12.790**	**96,53%**	**13.452**	**96,78%**
TELRAD NET**	0	0%	**0**	**0%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**
ELTA KABEL**	44	0,43%	106	0,87%	**0**	**0%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**
BLICNET**	255	**2,48%**	**495**	**4,04%**	**355**	**2,76%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**
LOGOSOFT**	**448**	**4,35%**	**387**	**3,16%**	**420**	**3,27%**	**460**	**3,47%**	**447**	**3,22%**
Ukupno	**10.302**	**100%**	**12.253**	**100%**	**12.852**	**100%**	**13.250**	**100%**	**13.899**	**100%**

Izvor: Podatci RAK-a ** **Logosoft (od 2014. godine u vlasništvu Mtela), Telrad Net (od 2018. godine u vlasništvu Mtela), Blicnet (od 2018. godine u vlasništvu Mtela, Elta Kabel (od 2019. godine u vlasništvu Mtela).**

Prema podatcima iz Tablice broj 24., evidentno je da je tržišni udjel gospodarskih subjekata Mtel i Logosoft u 2017. godini iznosio iznosio ukupno 96% na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini. Gospodarski subjekt Mtel je 2018. godine stekao kontrolu nad gospodarskim subjekatima Telrad Net i Blicnet, pa je njihov tržišni udjel uz Logosoft na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini u 2018. godini iznosio ukupno 99,13%. U 2019. godini, Mtel je stekao kontrolu nad gospodarskim subjektom Elta Kabel, pa je ukupni tržišni udjel operatora Mtel, Telrad Net, Blicnet, Elta Kabel i Logosofta (Telekom Srbija grupa) na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini iznosio 100%. Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini u 2020. godini imala tržišni udjel 100%. U 2021. godini Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini imala tržišni udjel 100%.

Na temelju podataka RAK-a i Protivne strane dat je prikaz tržišnih udjela sudionika na pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini za perioda 2017.-2021.godine, prema broju priljučaka, kako slijedi:

Tablica 25.

Operatori	2017. godina	Tržišni udjel	2018. godina	Tržišni udjel	2019. godina	Tržišni udjel	2020. godina	Tržišni udjel	2021. godina	Tržišni udjel
BH TELECOM d.d. Sarajevo	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
MTEL**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
TELRAD NET**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
HT Mostar	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
TELEMACH	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
EUROPRONET	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ELTA KABEL**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
BLICNET**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
DASTO SEMTEL d.o..o	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
LOGOSOFT**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**

M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo*	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
TX TV d.o.o. Tuzla	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
HKB net d.o.o. Sarajevo*	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
MISS.NET d.o.o. Bihać	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo*	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
KTV E-G-E d.o.o.	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
MEDIA SKY d.o.o. Živinice	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
TERC TRADE COMPANY d.o.o. Prnjavor	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
WIRAC.NET d.o.o. Gračanica	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
OSTALI	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
Ukupno	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**

Izvor: Podatci RAK-a i Protivne strane, *M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo, HKB net d.o.o. Sarajevo, KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo akvizirani su od strane Telemacha.

** **Logosoft (od 2014. godine u vlasništvu Mtela), Telrad Net (od 2018. godine u vlasništvu Mtela), Blicnet (od 2018. godine u vlasništvu Mtela, Elta Kabel (od 2019. godine u vlasništvu Mtela).**

Prema podatcima iz Tablice broj 25., evidentno je da je tržišni udjel gospodarskih subjekata Mtel i Logosoft u 2017. godini iznosio iznosio ukupno 26,19% na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini. Gospodarski subjekt Mtel je 2018. godine stekao kontrolu nad gospodarskim subjekatima Telrad Net i Blicnet, pa je njihov tržišni udjel uz Logosoft na tržištu prušanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini u 2018. godini iznosio ukupno 23,66%. U 2019. godini, Mtel je stekao kontrolu nad gospodarskim subjektom Elta Kabel, pa je ukupni tržišni udjel operatora Mtel, Telrad Net, Blicnet, Elta Kabel i Logosofta (Telekom Srbija grupa) na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini 26,23%. Telekom Srbija grupa je na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini u 2020. godini imala tržišni udjel 36,25%. U 2021. godini Telekom Srbija grupa je na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini imala tržišni udjel 36,66%.

8. Vladajući položaj

Članak 9. stavak (1) Zakona propisuje da gospodarski subjekt ima vladajući položaj na mjerodavnom tržištu roba ili usluga, ako se zbog svoje tržišne snage može ponašati u značajnoj mjeri nezavisno od stvarnih ili mogućih konkurenata, kupaca, potrošača ili dobavljača, također uzimajući u obzir udjel tog gospodarskog subjekta na tržištu, udjele koje na tom tržištu imaju njegovi konkurenti, kao i pravne i druge zapreke za ulazak drugih gospodarskih subjekata na tržište.

Članak 9. stavak (2) Zakona pretpostavlja da gospodarski subjekt ima vladajući položaj na tržištu roba ili usluga ako na mjerodavnom tržištu ima udjel veći od 40,0%.

Članak 2. Odluke o definiranju kategorije vladajućeg položaja dalje razrađuje pojam vladajućeg položaja, te određuje da gospodarski subjekt na mjerodavnom tržištu proizvoda ili usluga ima vladajući položaj, kada se zbog svoje tržišne snage može ponašati i djelovati u značajnoj mjeri neovisno od stvarnih ili mogućih konkurenata, kupaca, potrošača ili dobavljača, i na taj način ograničava ili sprječava učinkovitu konkurenciju.

Nadalje, u članku 6. Odluke o definiranju kategorije vladajućeg položaja se navodi da gospodarski subjekt može ima vladajući položaj i ako ima tržišni udjel manji od 40% pod uvjetom da drugi pokazatelji (slaba pozicija i tržišni udjel konkurencije, postojanje ozbiljnih prepreka ulasku novih gospodarskih subjekata na to mjerodavno tržište) potvrđuje vladajući položaj.

Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da je gospodarski subjekt Mtel u periodu 2017.-2021. godine u smislu članka 9. stavak (2) Zakona nije imao vladajući položaj na tržištu na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini, te da je na navedenom tržištu bio izložen konkurentskom pritisku što je vidljivo u Tablici 22.

Analizirajući tržište paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini (Tabela 23.), Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da gospodarski subjekat Mtel u periodu 2017.-2021.godine u smislu članka 9. stavak (2) Zakona nije imao vladajući položaj.

Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da je gospodarski subjekat Mtel periodu u 2017.-2021. godine na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini imao vladajući položaj na temelju broja priključaka u smisli člana članka 9. stavak (2) Zakona što je vidljivo iz Tablice 24.

Analizirajući tržište pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini (Tablica 25.), Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da gospodarski subjekat Mtel u periodu 2017.-2021.godine u smislu članka 9. stavak (2) Zakona nije imao vladajući položaj, te da je na navedenom tržištu bio izložen konkurentskom pritisku.

9. Utvrđeno činjenično stanje i ocjena dokaza

Nakon sagledavanja mjerodavnih činjenica, dokaza i dokumentacije dostavljene od stranaka u postupku, Konkurencijsko vijeće je shodno Zahtjevu, utvrdilo slijedeće:

- Gospodarski subjekt Mtel u svojoj ponudi ima Paket S (TV/fiksna telefonija) koji podrazumijeva Osnovni paket+Pink Plus i mogućnost neograničenih razgovora unutar Mtel fiksne mreže sa cijenom od 39,90 KM mjesečno.
- Telrad Net u svojoj ponudi ima paket 2P DTV+Fiksni koji podrazumijeva Standardni TV paket i neograničene razgovore u Telrad Net fiksnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 23,85 KM.
- Blicnet u svojoj ponudi ima paket DUO DTV+Tel koji podrazumijeva Standardni TV paket i Arena Sport paket+ i mogučnost neograničenih razgovora u Blicnet fiksnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 29,50 KM.
- Gospodarski subjekt Elta Kabel u svojoj ponudi ima eBoX TV + TEL start (TV/fiksna telefonija) koji podrazumijeva Osnovni paket+Pink Plus+HD paket i mogućnost 700 besplatnih minuta razgovora mjesečno prema svim mrežama fiksne telefonije u Bosni i Hercegovini uz uspostavu poziva od 0,04 KM, sa cijenom od 31,90 KM mjesečno.
- Elta Kabel u svojoj ponudi ima eBoX TV + TEL max (TV/fiksna telefonija) koji podrazumijeva Osnovni paket+Pink Plus+HD paket+Filmski paket i mogućnost 700 besplatnih minuta razgovora mjesečno prema svim mrežama fiksne telefonije u Bosni i

Hercegovini uz uspostavu poziva od 0,04 KM, sa cijenom od 31,90 KM mjesečno.

- Gospodarski subjekt Logosoft nema u ponudi 2-play paket (TV/fiksna telefonija).
- Mtel u svojoj ponudi ima Paket S+ koji podrazumijeva uslugu interneta do 50/25 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži sa cijenom od 47,90 KM mjesečno.
- Telrad Net u svojoj ponudi ima paket Internet/fiksna telefonija koji podrazumijeva uslugu interneta do 20/2 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora u Telrad Net fiksnoj mreži sa cijenom od 31,59 KM mjesečno.
- Blicnet u svojoj ponudi ima paket DUO Net+Tel (Internet/fiksna telefonija) koji podrazumijeva uslugu interneta 75/25 Mbps i mogučnost neograničenih razgovora u Blicnet fiksnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 30,42 KM.
- Elta Kabel u svojoj ponudi nudi paket eBOX TV + NET start koji podrazumijeva Osnovni paket+Pink Plus+HD paket i uslugu pristupa internetu sa brzinom do 30/1 ili 30/10 Mbps sa cijenom od 46,90 KM mjesečno.
- Elta Kabel u svojoj ponudi nudi paket eBOX TV + NET max koji podrazumijeva Osnovni paket+Pink Plus+HD paket+flimski paket i uslugu pristupa internetu sa brzinom do 70/3,5 ili 70/35 Mbps sa cijenom od 46,90 KM mjesečno.
- Gospodarski subjekt Logosoft nema u ponudi 2-play paket koji se sastoji od usluga pristupa internetu i fiksne telefonije.
- Kada je u pitanju paket 3-play usluga (TV/ Internet/ fiksna telefonija), operator Mtel nudi Paket S koji podrazumijeva 255 + Osnovni TV paket+Pink Plus ili HD, TV To GO, uslugu pristupa internetu sa brzinom do 150/75 Mbps i i mogućnost neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži, te odabir jednog prijatelj broja u Mtel mobilnoj mreži, sa mjesečnom cijenom od 63,60 KM.
- Mtel u svojoj ponudi nudi Paket L koji podrazumijeva osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD+HBO Premium HD+HBO, uslugu interneta brzine do 200/100 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži i 50 minuta razgovora prema Mtel mobilnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 98,60 KM.
- Mtel u svojoj ponudi ima Paket M+ koji podrazumijeva osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD, uslugu internet do 200/100 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži i 30 minuta razgovora prema korisnicima Mtel mobilne mreže sa mjesečnom cijenom od 71,90 KM.
- Kada je u pitanju ponuda paketa usluga, Logosoft nudi mogućnost LoGO! Slagalica paketa što pruža opcije kombinacija usluga u sklopu paketa za krajnje korisnike.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket LoGO! Slagalica koji podrazumijeva Osnovni paket, uslugu interneta sa brzinom 60/3 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi sa mjesečnom cijenom od 42,12 KM.
- Također, Logosoft svojoj ponudi nudi paket LoGO! Slagalica koji podrazumijeva Super Tv Nice paket preko 200 kanala + very nice paket (53 kanala), uslugu interneta sa brzinom do 120 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini sa mjesečnom cijenom od 72,19 KM.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket LoGO! Trio koji podrazumijeva Nice paket TV kanala, osnovni paket super web TV, uslugu interneta sa brzinom do 50/3 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i besplatni pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi sa mjesečnom cijenom od 49,14 KM.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket LoGO! Trio+ koji podrazumijeva Nice paket + very nice paket Tv kanala, osnovni paket super web TV, uslugu interneta brzine do 80/6 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i besplatnih pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi, 100 minuta razgovora prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom od 78,39 KM mjesečno.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket LoGO! Trio Mobile koji podrazumijeva Nice paket + very nice paket Tv kanala, osnovni paket super web TV, uslugu interneta brzine do 50/3 Mbps. Usluga mobilne telefonije obuhvata: 50 besplatnih minuta za pozive prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana, 100 besplatnih SMS poruka prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana i neograničen mobilni internet na fer osnovi, 2GB po maksimalnoj brzini prenosa podataka u Bosni i Hercegovini i 400 MB isključivo u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana. Cijena paketa LoGO! Trio Mobile iznosi 60,84 KM.
- Telrad Net u svojoj ponudi ima paket 3P Start-DTV koji podrazumijeva standardni TV paket, uslugu internet sa brzinom 20/2 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora u Telrad Net fiksnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 45,00 KM.
- Telrad Net u svojoj ponudi ima paket 3P Standard - DTV koji podrazumijeva standardni TV paket, uslugu internet sa brzinom do 60/6 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora u Telrad Net fiksnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 60,00 KM.
- Blicnet u svojoj ponudi ima paket TRIO Start koji podrazumijeva Standardni TV paket i Arena Sport paket, uslugu interneta sa brzinom 20/2 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Blicnet fiksnoj mreži sa cijenom od 42,12 KM mjesečno.
- Blicnet u svojoj ponudi nudi paket Trio Standard/Optic koji podrazumijeva Standardni TV paket i Arena Sport paket, pružanje usluge internet brzine 40/4 Mbps (100/25 Mbps u TRIO Optic ukoliko dozvoljavaju tehničke mogućnosti), mogućnost neograničenih razgovora prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom od 56,50 KM mjesečno.
- Blicnet u svojoj ponudi nudi paket Trio Extra koji podrazumijeva premium TV paket i Arena Sport paket, uslugu interneta brzine do 40/4 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom 73,50 KM mjesečno.
- Blicnet u svojoj ponudi nudi paket Trio Premium koji podrazumijeva premium TV paket i Arena Sport paket i HD paket, uslugu interneta brzine do 50/5 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom 78,50 KM mjesečno.

- Elta Kabel u svojoj ponudi nudi paket eBOX start koji podrazumijeva osnovni TV paket+Pink Paket+HD Paket, uslugu interneta sa brzinom 60/3 Mbps ili 60/30 Mbps i 700 minuta prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom od 53,90 KM mjesečno.
- Elta Kabel u svojoj ponudi ima paket eBOX max koji podrazumijeva Osnovni TV paket+Pink Paket+HD Paket+Filmski paket, uslugu interneta brzine 100/4 Mbps ili 100/400 Mbps i 700 minuta prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom od 61,90 KM mjesečno.
- Mtel u svojoj ponudi ima Paket S+ (TV/Internet/fiksna telefonija/mobilna telefonija) koji podrazumijeva 255+kanala osnovni TV paket+Plus ili HD ili Pink Plus, TV To Go, uslugu interneta brzine do 150/75 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži i dva prijatelj broja u Mtel mobilnoj mreži, mogućnost neograničenih razgovora prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamingu Zapadnog Balkana, 5 GB mobilnog interneta sa cijenom od 91,90 KM mjesečno.
- Mtel u svojoj ponudi ima Paket Top koji podrazumijeva 275+kanala osnovni TV paket+Plus+Pink Plus+HD, TV To Go, uslugu interneta brzine do 200/100 Mbps, mogućnosti neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži i neograničenih razgovora prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamingu Zapadnog Balkana, 25 GB mobilnog interneta, sa cijenom od 103,90 KM mjesečno.
- Mtel u svojoj ponudi nudi Paket L+ koji podrazumijeva 285+kanala osnovni TV paket+Plus+Pink Plus+HD+HBO Premium HD+HBO, Filmbox, TV To Go, uslugu interneta brzine do 200/100 Mbps, mogućnosti neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži, 100 minuta prema Mtel mobilnoj mreži, 1000 minuta fiksnim i mobilnim mrežama u Evropi i svijetu, te dva prijatelj broja u Mtel mobilnoj mreži. Paket obuhvata mogućnost neograničenih razgovora prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamingu Zapadnog Balkana i 50GB mobilnog interneta. Cijena Paketa L+ je 174,90 KM mjesečno.
- Logosoft svojoj ponudi nudi paket LoGO! Slagalica 1 koji podrazumijeva Osnovni paket+Plus paket, uslugu interneta brzine do 120/10 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta razgovora prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi, 50 minuta razgovora prema svim mobilnim mrežama i 2GB saobraćaja, sa mjesečnom cijenom od 67,08 KM.
- Logosoft svojoj ponudi nudi paket LoGO! Slagalica 2 koji podrazumijeva Super TV Nice paket preko 200 kanala + very nice paket (53) kanala, uslugu interneta brzine do 120 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta razgovora prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini Usluga mobilne telefonije obuhvata 150 besplatnih minuta, 250 besplatnih SMS poruka i 6GB mobilnog interneta. Cijena paket LoGO! Slagalica 2 je 76,87 KM.
- Logosoft svojoj ponudi nudi paket LoGO! Slagalica koji podrazumijeva Super TV Nice paket preko 200 kanala + great paket (70) kanala, uslugu interneta brzine do 120 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i 2000 minuta razgovora prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini, 100 besplatnih minuta razgovora prema svim mobilnim mrežama. Usluga mobilne telefonije obuhvata 150 besplatnih minuta, 250 besplatnih SMS poruka i 6GB mobilnog interneta. Cijena paket LoGO! Slagalica je 108,07 KM.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket Logosoft Quadro koji podrazumijeva Nice paket + very nice paket Tv kanala, osnovni paket super web TV, uslugu interneta brzine do 60/6 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i besplatnih pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi. Usluga mobilne telefonije obuhvata: 100 besplatnih minuta za pozive prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana, 100 besplatnih SMS poruka prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana, neograničeni mobilni internet na fer osnovi: 2 GB po maksimalnoj brzini prenosa podataka u Bosni i Hercegovini i 600 MB isključivo u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana. Cijena paket Logosoft Quadro je 78,39 KM mjesečno.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket Logosoft Quadro+ koji podrazumijeva Nice paket + very nice paket Tv kanala+Cinema HD paket+HBO HD paket, osnovni paket super web TV, uslugu interneta brzine do 120/10 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i besplatnih pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi i 100 besplatnih minuta za pozive prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Heregovini. Usluga mobilne telefonije obuhvata: 150 besplatnih minuta za pozive prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana, 250 besplatnih SMS poruka prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i 100 bespaltnih SMS poruka u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana, Neograničen mobilni internet na fer osnovi: 4 GB po maksimalnoj brzini prenosa podataka u BiH i 700 MB isključivo u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana. Cijena paket Logosoft Quadro je 78,39 KM mjesečno.
- Privredni subjekat BH Telecom u ponudi ima paket usluga TV i fiksne telefonije Moja TV BH Phone sa cijenom od 20,00 KM mjesečno.
- HT Eronet u ponudi ima paket usluga TV i fiksne telefonije Duo Home sa cijenom od 28,08 KM mjesečno.
- HT Eronet u ponudi nudi pakete usluga interneta i fiksne telefonije i to: DUO BASIC 1 sa cijenom 33,93 KM, DUO BASIC 2 sa cijenom 45,63 KM mjesečno, DUO BASIC 3 sa cijenom 47,97KM mjesečno i DUO BASIC 4 sa cijenom 2,65 KM mjesečno.
- Privredni subjekat Telemach nudi pakete usluga TV i interneta i to: EON LIGHT DUO sa cijenom 47,50 KM mjesečno, EON FULL DUO sa cijenom 59,50 KM mjesečno, EON PREMIUM DUO sa cijenom 74,50 KM mjesečno, TRION LIGHT EON + NET sa cijenom 47,50 KM mjesečno, TRION FULL EON + NET sa cijenom 59,50 KM mjesečno i TRION PREMIUM + NET sa cijenom 74,50 KM mjesečno.
- BH Telecom u ponudi nudi pakete usluga TV i interneta i to: Moja TV Net 1 sa cijenom 40,90 KM mjesečno, Moja TV Net 2 sa cijenom 50,90 KM mjesečno, Moja TV Net 3 sa cijenom 70,90 KM mjesečno, Moja TV Net 4 sa cijenom 45,90 KM

mjesečno, Moja TV Net 5 sa cijenom 55, 90 KM mjesečno, Moja TV Net 6 sa cijenom 110,90 KM mjesečno i Moja TV Net sa cijenom 7 160,90 KM mjesečno.

- Telemach u ponudi ima pakete usluga Tv, interneta i fiksne telefonije i to: TRION LIGHT EON + NET +TEL sa cijenom od 57,50 KM mjesečno, TRION FULL EON + NET +TEL sa cijenom 67,50 KM mjesečno, TRION PREMIUM EON + NET +TEL sa cijenom 81,50 KM mjesečno, EON LIGHT sa cijenom 57,50 KM mjesečno, EON LIGHT sa cijenom 57,50 KM mjesečno, EON FULL sa cijenom 67,50 KM mjesečno i EON PREMIUM sa cijenom 81,50 KM mjesečno.
- BH Telecom u ponudi ima pakete usluga Tv, interneta i fiksne telefonije i to: Moja TV Full 1 sa cijenom 53,90 KM mjesečno, Moja TV Full 2 sa cijenom 63,90 KM mjesečno, Moja TV Full 3 sa cijenom 83,90 KM mjesečno, Moja TV Full 3 sa cijenom 83,90 KM mjesečno, Moja TV Full 4 sa cijenom 58,90 KM mjesešno, Moja TV Full 5 sa cijenom 68,90 KM mjesečno, Moja TV Full 6 sa cijenom 123,90 KM mjesečno i Moja TV Full 7 sa cijenom 173,90 KM mjesečno.
- Kada je u pitanju ponuda paketa usluga, BH Telecom nudi mogućnost Moj izbora paketa što pruža opcije kombinacija usluga u sklopu paketa za krajnje korisnike.
- Paket Moj izbor kombinacija 1 BH Telecoma se sastoji od slijedećih usluga: Moja TV Net 1 paket, mobilnog paketa Extra S, Moj izbor bonus i 500 MB mobilnog interneta. Cijena paketa usluga Moj izbor kombinacija 1 iznosi 62,90 KM mjesečno.
- Paket Moj izbor kombinacija 2 BH Telecoma se sastoji od slijedećih usluga: Moja TV Full 1 paket, mobilni paket Extra S, mobilni paket Extra M, Moj izbor bonus, 1 GB mobilnog interneta i 3.000 besplatnih minuta za razgovore između članova grupe. Cijena paketa usluga Moj izbor kombinacija 2 iznosi 108,90 KM mjesečno.
- Paket Moj izbor kombinacija 3 BH Telecoma se sastoji od slijedećih usluga: Moja TV Full 2 paket, mobilni paket Extra S, mobilni paket Extra M, 2 Ultra priključka po 5 KM (10 KM ukupno), Moj izbor bonus, 2 GB mobilnog interneta i 5.000 besplatnih minuta za razgovore između članova grupe. Cijena paketa usluga Moj izbor kombinacija 3 iznosi 128,90 KM mjesečno
- Privredni subjekat Elta Kabel redovno obaviještava RAK o namjeri izmjene i dopune cjenovnika.
- Elta Kabel je dana 03.12.2020. godine obavijestio RAK o izmjenama i dopunama cjenovnika koji je stupio na snagu 18.01.2021. godine, a cjenovnik je dopunjen ponudom novuh paketa.
- Za paket usluga Elta Kabela TV-a i fiksne telefonije, evidentno je da su cijene povećane, mjesečna pretplata paketa eBOX TV+TEL je bila 27,50 KM, a u novom cjenovniku se uvodi paket eBOX TV+TEL start čija je mjesečna pretplata 34,90 KM bez vremenskog vezivanja (31,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca) i paket eBOX TV+TEL max (nudi više TV programa) sa mjesečnom pretplatom 39,90 KM (36,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca).
- Mjesečna pretplata za paket Elta Kabela eBOX TV+NET start je povećana, iznosila je 44,90 KM, a od 18.01.2021. godine pretplata je 51,90 KM bez vremenskog vezivanja (46,90 KM za ugovore na 24 mjeseca), ali istovremeno paket je redizajniran na način da je pristupna brzina internetu povećana sa 15/1 Mbps na 30/1 Mbps, a mjesečna pretplata za paket eBOX TV+NET max je bila 56,80 KM, a nova cijena je 59,90, odnosno 53,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca.
- Kada se analiziraju paketi Elta Kabela sa tri uskuge (TV, fiksna telefonija i pristup internetu) može se utvrditi da su cijene smanjene. Mjesečna pretplata za paket Etv+NET+TEL je bila 60,90 KM, a pretplata za novi paket eBOX start je 59,90 KM (53,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca), uz napomenu da novi paket ime veće brzine pristupa internetu.
- Mtel je u 2019. godini imao 35 promjena u programskim šemama, u 2020. godini je imao 41 promjena u programskim šemama i u 2021. godini je imao 26 promjena u programskim šemama.
- Blicnet je u 2019. godini imao 23 promjene u programskim šemama, u 2020. godini je imao 26 promjena u programskim šemama i u 2021. godini je imao 21 promjenu u programskim šemama.
- Elta Kabel je u 2019. godini imao 1 promjenu u programskim šemama, u 2020. godini je imao 6 promjena u programskim šemama i u 2021. godini je imao 3 promjene u programskim šemama.
- Logosoft je u 2019. godini imao 13 promjena u programskim šemama, u 2020. godini je imao 22 promjene u programskim šemama i u 2021. godini je imao 8 promjena u programskim šemama.
- Telrad Net je u 2019. godini imao 2 promjene u programskim šemama, u 2020. godini je imao 7 promjena u programskim šemama i u 2021. godini je imao 11 promjena u programskim šemama.
- Mtel je od RAK-a u 2019. godini dobio saglasnost na izmjenu Posebnih uslova pružanja integrisanih tri puta. Mtel je dva puta povećavao cijene mjesečne pretplate za pakete integrisanih usluga (paketi koji uključuju usluge pristupa internetu, fiksne telefonije i TV). Povećane su pristupne brzine za uslugu pristupa internetu u okviru paketa integrisanih usluga.
- U 2020. godini Mtel je dobio suglasnost od RAK na izmjenu Posebnih uslova pružanja integrisanih usluga prilikom koje je uveo novi paket usluga, koji uključuje uslugu TV i pristupa internetu, što nije uključivalo povećanje cijena u odnosu na prethodnu ponudu.
- Mtel je u 2021. godini dva puta dobio suglasnost od RAK na izmjene Posebnih uslova pružanja integrisanih usluga. Mtel je za rezidencijalne korisnike u ponudu uveo nove pakete usluga koji uključuju usluge fiksne telefonije, pristupa internetu, TV i mobilne telefonije. Cijene paketa nisu povećane u odnosu na prethodnu ponudu.
- Logosoft je zaključio ugovor broj: 099-02-SA/16 sa Ministarstvom finansija i trezora Bosne i Hercegovine za pružanje usluga interneta sa ukupnom vrijednošću od 9.111,96 KM sa uključenim PDV-om.
- Logosoft je zaključio ugovor o pružanju usluga broj: 022-02-8A/16 sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine za pružanje usluga interneta sa ukupnom vrijednošću od 4.776,00 KM sa uključenim PDV-om.
- Logosoft je zaključio ugovor o pružanju usluga broj: 01-1239/16 sa JP "Televizija Kantona Sarajevo" d.o.o. Sarajevo za pružanje usluga interneta sa ukupnom vrijednošću od 11.232, 00 KM sa uključenim PDV-om.
- Mtel je zaključio ugovor o nabavci broj: 1304/21 sa JZU Bolnicom "Sveti Vračevi" Bijeljina za uslugu

uvođenja optičkog interneta sa ukupnom vrijednošću od 11.232,00 KM sa uključenim PDV-om.

- Mtel je zaključio ugovor o nabavci usluga broj: 1-04-74-8537/20 sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srpske za pružanje usluga interneta sa ukupnom vrijednošću od 60.463,26 KM sa uključenim PDV-om.

Protivna strana je u predmetnom postupku iznijela prigovor aktivne legitimacije, navodeći da Podnosilac zahtjeva u skladu sa članom 27. stav (3) tačka a) Zakona ne može uopće pokrenuti postupak pred Konkurencijskim vijećem, jer nema opravdan pravni, ni ekonomski interes. Konkurencijsko vijeće izneseni prigovor smatra u potpunosti neosnovanim, jer je Podnosilac zahtjeva učesnik na tržištu paketirnih multiple-play telekomukacijskih usluga u Bosni i Hercegovini, kao i na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini, pa je nesporno postojanje ekonomskog interesa Podnosioca zahtjeva.

Nakon sagledavanja svih mjerodavnih činjenica i dokaza stranaka u postupku, pojedinačno i zajedno, te na temelju izvedenih dokaza Konkurencijsko vijeće je utvrdilo slijedeće:

Član 10. stav (2) tačka a) Zakona propisuje da je zabranjena zloupotreba dominantnog položaja na relevantnom tržištu koja se odnosi na direktno nametanje nelojalnih prodajnih cijena, odnosno nametanje prekomjerno visokih cijena na mjerodavnom tržištu.

Provođenjem postupka i utvrđivanjem činjeničnog stanja, kao i ocjenom svih dostavljenih dokaza i dokumentacije, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da Protivna strana u periodu 2017.-2021. godina, nije imala tržišni udjel od 40% na relevantnim tržištima paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D i 3D u Bosni i Hercegovini Hercegovini, iz čega proizilazi da nije ni mogla počiniti radnju zloupotrebe dominantnog položaja u smislu člana 10. stav (2) tačka a) Zakona, jer nije imala dominantan položaj u navedenom periodu. Kada je u pitanju tržište paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da je Protivna strana u periodu periodu 2017.-2021. godina imala dominantan položaj na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini.

Koristeći ovlasti iz člana 43. stav (7) Zakona, Konkurencijsko vijeće u predmetnom postupku primjenilo predmet United Brends u kojem je korišten dvostepeni test za određivanje prekomjerno visokih cijena na relevantnom tržištu. Kao najefikasnija metoda za dokazivanje postojanja prekomjerno visokih cijena se pokazala metoda kojom se analizira odnos troškova proizvoda i finalne prodajne cijene proizvoda, što je vidljivo iz predmeta United Brands. Evropski sud pravde je na osnovu analize troškova razvio dvostepeni test koji bi trebao poslužiti za utvrđivanje prekomjerno visokih cijena. U prvom stepenu se komparira iznos prodajne cijene proizvoda sa troškovima vezanim za nastanak proizvoda. Ukoliko se ustanovi da je ostvarena previsoka profitna marža, u drugom stepenu testa se utvrđuje da li je cijena datog proizvoda previsoka u odnosu na cijene konkurentskih proizvoda. Imajući u vidu navedeno, te da je u skladu sa članom 36. Zakona teret dokazivanja na Podnosiocu zahtjeva, na njegov zahtjev, vještak ekonomske struke Aida Soko sačinila je Nalaz i mišljnje na okolnosti utvrđivanja prekomjernosti cijena paketa 3D i 4D telekomunkacijskih usluga Mtela i Logosofta, te njihovih konkurenata. Cijeneći Nalaz i mišljenje, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da vještak Aida Soko nije mogla analizirati odnos troškova paketa 3D i 4D koje u ponudi imaju Mtel i Logosoft sa finalnom cijenom navedenih usluga, jer Protivna strana ne raspolaže podacima o maržama i prosječnoj zaradi po korisniku za navedene pakete. Protivna strana je obrazložila da ne raspolaže sa traženim podacima "budući da metodologija računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva sa jasno definisanim smjernicama za alokaciju troškova, prihoda, imovine i obaveza za pojedine aktivnosti i usluge još uvijek nije donesena od strane regulatornog tijela".

Na osnovu navedenog, Nalaz i mišljenje vještaka Aide Soko se ne može smatrati referentnim za utvrđivanje prekomjerno visoke cijene. Komparcija uporedivih paketa 3D i 4D iz Nalaza i mišljenja je irelevantna, jer nije urađena analiza iz prvog stepena testa utvrđenog u predmetu United Brands. Pored navedenog, u Nalazu i mišljenju je konstatovano da se radi o uporedivim paketima, pri čemu postoje razlike u programskoj šemi kanala, brzini interneta i usluzi mobilne telefonije. Uvidom u dokument "Analiza tržišnih odnosa Mtela i povezanih društava" od 01.04.2021. godine koju je priložio Podnosilac zahtjeva u spis, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da se ista ne može smatrati referentnom, jer ne sadrži analizu odnosa troškova paketa koje u ponudi imaju Mtel i Logosoft sa finalnom cijenom navedenih usluga, kao i komparaciju cijena paketa operatera Telekom Srbija grupe sa konkurentima.

Vezano za navode Podnosioca zahtjeva iz podneska od 25.03.2022. godine u kojem sugerira da Konkurencijsko vijeće kazni Protivnu stranu zbog nedostavljanja podataka i dokumentacije vještaku Aidi Soko, Konkurencijsko vijeće ističe da novčanu kaznu može izreći u slučaju da stranka odbija dostaviti podatke Konkurencijskom vijeću sukladno članu 35. Zakona, a ne trećim licima, u ovom slučaju vještaku. Vještak Aida Soko u toku vještačenja nije dostavila informaciju da Protivna stranka ne dostavlja dokumentaciju na njeno traženje.

Na osnovu navedenog, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da Protivna strana nije izvršila povredu člana 10. stav (2) tačka a) Zakona.

Slijedom navedenog, Konkurencijsko vijeće je odlučilo kao u tački 1. dispozitiva Rješenja.

Član 10. stav (2) tačka b) Zakona propisuje da je zabranjena zloupotreba dominantnog položaja na relevantnom tržištu koja se odnosi na ograničavanje proizvodnje, tržišta i tehničkog razvitka na štetu potrošača.

Kao što je ranije navedeno, Protivna strana u smislu člana 9. stav (2) Zakona nema tržišni udjel preko 40% na relevantnim tržištima paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D i 3D u Bosni i Hercegovini, što znači da nije imala dominantan položaj u periodu za koji je rađena analiza, pa nije ni mogla učiniti radnju zloupotrebe dominantnog položaja. Sa druge strane Protivna strana se na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D i 3D u Bosni i Hercegovini suočava sa konkurentskim pritiskom ostalih učesnika, pa sukladno članu 6. stav (2) Odluke o definiranju kategorija dominantog položaja ne postoje uslovi da koji bi sugerirali da Protivna strana ima dominantan položaj. Kada je u pitanju postupanje Protivne strane na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da oblik zloupotrebe dominantnog položaja, opisan u članu 10. stav (2) tačka b) Zakona nije ispunjen, jer tokom postupka Podnosilac zahtjeva nije dokazao, niti su iznesene činjenice koje ukazuju da je Protivna strana svojim djelovanjem dovela do štetnih posljedica za potrošače na navedenom relevantno tržištu. Iz dokumentacije priložene u spisu i dopisa RAK evidetno je da su operatori Telekom Srbija Grupe mijenjali cijene paketa, pri čemu se poboljšavala kvaliteta novih paketa kroz proširivanje ponude TV kanala ili brzine interneta. Navedeno je vidljivo kod Paketa Elta Kabela eBOX TV+TEL povećanjem broja TV programa u paketu, kao i eBOX TV+NET start povećanjem brzine interneta sa 15/1 Mbps na 30/1 Mbps.

U dijelu postupka koji je vođen na osnovu člana 10. stav (2) tačka b) Zakona, Konkurencijsko vijeće je analiziralo relevantne činjenice i vršilo ocjenu svih materijalnih dokaza iz spisa, te smatra

da Protivna strana svojim djelovanjem nije vršila radnje ograničavanja proizvodnje, tržišta, tehničkog razvoja na štetu potrošača, te nije izvršila povredu člana 10. stav (2) tačka b) Zakona.

U Zahtjevu je iznesena sumnja Podnosioca zahtjeva da Mtel unakrsnim subvencioniranjem prema Logosoftu u pružanju paketirnih multiple-play telekomukacijskih usluga, što je protivno odredbama člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona. Podnosilac zahtjeva navodi da primjenom prekomjernih cijena kod paketiranih telekomunikacijskih usluga subveniconira Logosoft koji ima niže cijene paketiranih multi-play telekomunikacijskih usluga, što nije dokazao tokom postupka. Podnosilac zahtjeva nije dokazao da Logosoft trpi gubitak zbog nižih cijena u odnosu na druge operatore Telekom Srbija Grupe, također nije dokazao postojanje prekomjerno visokih cijena na tržištu multi-play telekomunikacijskih usluga u sklopu paketa koje nude Mtel i Logosoft i samim time postojanje unakrsnog subvencioniranja.

Član 10. stav (2) tačka c) Zakona propisuje da je zabranjena zloupotreba dominantnog položaja primjenom različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime se dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj. Razmatrajući Zahtjev odnosno tvrdnju Podnosioca zahtjeva da Protivna strana primjenom uslova i cijena u paketima telekomunikacijskih usluga 4D čini povredu član 10. stav (2) tačka c) Zakona, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da se radi o paketima usluga koje se razlikuju u svojim karakeristikama, te da u djelovanju Protivne strane ne postoje obilježlja zloupotrebe dominantnog položaja iz navedene odredbe Zakona. Mtelov Paket S+ (cijena 91,90 KM mjesečno) se razlikuje od Logosoftovog paketa LoGo! Slagalica (cijena 76,87 KM mjesečno) jer Paket S+ sadrži mogućnost neograničenih razgovora prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamningu Zapadnog Balkana, dok je u paketu LoGo! Slagalica ograničen broj besplatnih minuta na 150. Također, Mtelov Paket L+ (cijena 174,90 KM mjesečno) se razlikuje od Logosoftovog paketa LoGo! Slagalica (cijena 108,07 KM mjesečno), jer Paket L+ sadrži mogućnost neograničenih razgovora prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamningu Zapadnog Balkana, dok je u paketu LoGo! Slagalica ograničen broj besplatnih minuta na 150. Veće su i brzine interneta u navedenim Mtelovim paketima u odnosu na Logosoftove pakete. Podnosilac zahtjeva cijene navedenih paketa je u zahtjevu pokušao okarakterizirati kao postupanje protivno članu 9. stav (1) tačka a) Odluke o definiranju kategorija dominantog položaja. Član 9. stav (1) tačka a) Odluke o definiranju kategorija dominantog položaja zabranjuje diskriminaciju u visini cijena određenog proizvoda ili usluge na različitim geografskim tržištima, što implicira da u konkretnom slučaju Protivna strana nije izvršila diskriminaciju korisnika, jer u pomenutim paketima Mtela i Logosofta postoje razlike u cijenama zbog činjenice da se ne radi se o identičnim paketima 4D usluga. Paketi Mtela S+ i L+ se dosta razlikuju od paketa Logosofta LoGo! Slagalica, jer pružaju mogučnost mogućnost neograničenih razgovora prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamningu Zapadnog Balkana, dok je u paketima Logosofta ograničen broj minuta razgovora.

Slijedom navedenog, Konkurencijsko vijeće je odlučilo kao u tački 2.i 3. dispozitiva Rješenja.

Član 10. stav (2) tačka b) Zakona propisuje da je zabranjena zloupotreba dominantnog položaja na relevantnom tržištu koja se odnosi na ograničavanje proizvodnje, tržišta i tehničkog razvoja na štetu potrošača.

Na osnovu analize tržišta pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini (Tabela 25.), Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da Protivna strana u periodu 2017.-2021. godine u smislu člana 9. stav (2) Zakona nije imala dominantan položaj, pa nije ni mogla učiniti radnju zloupotrebe dominantnog položaja. Pored navedenog, Podnosilac zahtjeva na kojem je bio teret dokazivanja na osnovu člana 36. stav (1) Zakona nije dokazao da je Protivna strana kroz zaključivanje ugovora sa poslovnim subjektima vršila radnje zlouptrebe dominantnog položaja iz člana 10. stav (2) tačka b) Zakona. Uvidom u ugovore o pružanju usluga interneta koje je Logosoft zaključio sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine, Ministarstvom finansija i trezora Bosne i Hercegovine i JP "Televizija Kantona Sarajevo" d.o.o. Sarajevo, te ugovore o pružnju usluga interneta koje je Mtel zaključio sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srpske i JZU Bolnicom "Sveti Vračevi" Bijeljina Konkurencijko vijeće je utvrdilo da ne sadrže obilježja zloupotrebe dominantnog položaja iz člana 10. stav (2) tačka b) Zakona.

Član 10. stav (2) tačka c) Zakona propisuje da je zabranjena zloupotreba dominantnog položaja primjenom različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime se dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurencijski položaj. Iz zaključenih ugovora Mtela i Logosofta sa gore navedenim subjektima, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da se po bitnim elemenetima razlikuju, jer su različite potrebe gore navedenih subjekata koji su korisnici usluge pristupa internetu, budući da su različite brzine interneta, što se ne može okarateristati kao primjena različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova sa ostalim stranama. Imajući u vidu navedeno, Protivna strana nije postupala učinila povredu člana 10. stav (2) tačka c) Zakona.

U Zahtjevu je iznesena sumnja Podnosioca zahtjeva da Mtel unakrsnim subvencioniranjem prema Logosoftu u pružanju usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini, što je protivno odredbama člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona. Podnosilac zahtjeva navodi da primjenom prekomjernih cijena kod pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima subveniconira Logosoft koji ima niže cijene pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima, što nije dokazao tokom postupka. Podnosilac zahtjeva nije dokazao da Logosoft trpi gubitak zbog nižih cijena u odnosu na druge operatore Telekom Srbija Grupe, također nije dokazao postojanje prekomjerno visokih cijena za pružanje usluga interneta poslovnim korisnicima u sklopu ugovora Mtel i Logosofa sa poslovnim korisnicima i samim time postojanje unakrsnog subvencioniranja.

Slijedom navedenog, Konkurencijsko vijeće je odlučilo kao u tački 4.i 5. dispozitiva Rješenja

10. Troškovi postupka

Punomoćnici Protivne strane advokati Emin Olovčić i Đorđe Jugović iz Advokatske kancelarije Đorđe Jugović dostavili su dana 14.12.2021. godine u zakonom predviđenom roku troškovnik, koji je zaprimljen pod brojem: UP-04-26-2-014-39/21. Punomoćnik Protivne strana advokat Ezmana Turković iz Marić & Co Advokatskog društva d.o.o. nije dostavila zahtjev za nadoknadu troškova postupka.

Punomoćnik Podnosioca zahtjeva advokat Amina Đugum dostavila je dana 24.01.2022. godine u zakonom predviđenom roku troškovnik, koji je zaprimljen pod brojem: UP-04-26-2-014-47/21

Članom 105. stav (1) Zakona o upravnom postupku je propisano da u pravilu svaka stranka snosi svoje troškove postupka (koji uključuju i troškove za pravno zastupanje), a članom 105. stav (2) istog Zakona je propisano da kada u postupku učestvuju dvije ili više strana sa suprotnim interesima, strana koja je izazvala postupak, a na čiju je štetu postupak okončan, dužna je protivnoj stranci nadoknaditi opravdane troškove koji su nastali u postupku. Ako je u takvom slučaju koja od stranaka djelimično uspjela sa svojim zahtjevom, ona je dužna nadoknaditi protivnoj stranci troškove srazmjerno dijelu svog zahtjeva s kojim nije uspjela.

U skladu sa odlukom navedenoj u dispozitivu ovog Rješenja Podnosilac zahtjeva nije uspio u svom Zahtjevu, pa je dužan nadoknaditi troškove postupka Protivnoj strani.

Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da punomoćnici Protivne strane advokati Emin Olovčić i Đorđe Jugović iz Advokatske kancelarije Đorđe, u skladu sa odredbama člana 18. tačke 2. i 5. Tarife o nagradama i naknadi troškova za rad advokata Federacije Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik FBiH", br. 22/04 i 24/04), imaju pravo na nadoknadu troškova. Obzirom da su punomoćnici Protivne strane obveznici poreza na dodatnu vrijednost (PDV), obračunati troškovi se uvećavaju za iznos PDV-a.

Punomoćnik Protivne strana advokat Ezmane Turković iz Marić & Co Advokatskog društva d.o.o. nije dostavila zahtjev za nadoknadu troškova postupka u zakonskom roku, shodno tome Konkurencijsko vijeće nije ni odlučivalo o istim.

U skladu sa odredbama člana 18. tačke 2. i 5. Tarife o nagradama i naknadi troškova za rad advokata Federacije Bosne i Hercegovine, obračunati troškovi punomoćnika Protivne strane advokata Emina Olovčića i Đorđa Jugovića iz Advokatske kancelarije Đorđeza za zastupanje na usmenoj raspravi iznose 300,00 KM, uvećano za PDV 351,00 KM.

Slijedom navedenog, Konkurencijsko vijeće je odlučilo kao u tački 6. dispozitiva Rješenja

11. Administrativna taksa

Podnosilac zahtjeva na ovo Rješenje u skladu sa članom 2. tarifni broj 107. stav (1) tačka f) Odluke o visini administrativnih taksi u vezi sa procesnim radnjama pred Konkurencijskim vijećem ("Službeni glasnik BiH", broj 30/06, 18/11 i 75/18) je obavezan platiti administrativnu taksu u iznosu od 1.500,00 KM u korist Budžeta institucija Bosne i Hercegovine.

U skladu sa odredbom člana 3. stav 2. tačka b) Odluke o visini administrativnih taksi u vezi s procesnim radnjama pred Konkurencijskim vijećem, Podnosilac zahtjeva nakon izvršene uplate je dužan uplatnicu kao dokaz o izvršenoj uplati administrativne takse dostaviti Konkurencijskom vijeću, prije dostavljanja Rješenja.

Ukoliko Podnosilac zahtjeva ne izvrši uplatu administrativne tekse, Konkurencijsko vijeće će pokrenuti postupak prinudne naplate po proceduri koja je propisana članom 18. Zakona o administrativnim pristojbama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 16/02, 19/02, 43/04, 8/06, 76/06, 76/07 i 3/10).

Imajući u vidu navedeno, Konkurencijsko vijeće je odlučilo kao u točki 7. dispozitiva ovog Rješenja.

12. Pouka o pravnom lijeku

Protiv ovog Rješenja nije dozvoljena žalba.

Nezadovoljna strana može pokrenuti upravni spor pred Sudom Bosne i Hercegovine u roku od 30 dana od dana prijema, odnosno objavljivanja ovog Rješenja.

Broj UP-04-26-2-014-84/21
04. travnja 2022. godine
Sarajevo

Predsjednik
Dr. sc. **Amir Karalić**, v. r.

Конкуренцијски савјет Босне и Херцеговине, на основу члана 25. став (1) тачка е) и члана 41. став (1) тачка ц) и став (2) Закона о конкуренцији ("Службени гласник БиХ", број 48/05, 76/07 и 80/09), члана 105. и члана 13. Закона о управном поступку ("Службени гласник БиХ", бр. 29/02, 12/04, 88/07, 93/09, 41/13 и 53/16) у поступку покренутом по Захтјеву за покретање поступка привредног субјекта Telemach BH д.о.о. Сарајево, Џемала Биједића бр. 216, 71000 Сарајево, којег заступа адвокат Нихад Сијерчић, Фра Анђела Звиздовића 1, BC UNITIC, Tower B/II, 71 000 Сарајево, против привредних субјеката Мтел а.д. Бања Лука, Вука Караџића 2, 78000 Бања Лука, Логософт д.о.о. Сарајево, Игманска 9, 71000 Сарајево, Блицнет д.о.о. Бања Лука, Мајке Југовића 25, 78000 Бања Лука, Телрад Нет д.о.о Бијељина, Хасе 1, 76300 Бијељина и Елта Кабел д.о.о. Добој, Добојске бригаде бб, 74000 Добој, ради утврђивања постојања злоупотребе владајућег положаја у смислу члана 10. став (2) тачке а), б) и ц) Закона о конкуренцији, на 102. (стотинудругој) сједници одржаној дана 04.04.2022. године, донио је

РЈЕШЕЊЕ

1. Одбија се захтјев привредног субјекта Telemach BH д.о.о. Сарајево, Џемала Биједића бр. 216, 71000 Сарајево, поднесен против привредних субјеката Мтел а.д. Бања Лука, Вука Караџића 2, 78000 Бања Лука, Логософт д.о.о. Сарајево, Игманска 9, 71000 Сарајево, Блицнет д.о.о. Бања Лука, Мајке Југовића 25, 78000 Бања Лука, Телрад Нет д.о.о Бијељина, Хасе 1, 76300 Бијељина и Елта Кабел д.о.о. Добој, Добојске бригаде бб, 74000 Добој ради утврђивања постојања злоупотребе доминантног положаја у смислу члана 10. став (2) тачка а) Закона о конкуренцији на тржишту пакетираних multiple-play телекомукацијских услуга (малопродајни ниво) у Босни и Херцеговини, као неоснован.
2. Одбија се захтјев привредног субјекта Telemach BH д.о.о. Сарајево, Џемала Биједића бр. 216, 71000 Сарајево, поднесен против привредних субјеката Мтел а.д. Бања Лука, Вука Караџића 2, 78000 Бања Лука, Логософт д.о.о. Сарајево, Игманска 9, 71000 Сарајево, Блицнет д.о.о. Бања Лука, Мајке Југовића 25, 78000 Бања Лука, Телрад Нет д.о.о Бијељина, Хасе 1, 76300 Бијељина и Елта Кабел д.о.о. Добој, Добојске бригаде бб, 74000 Добој, ради утврђивања постојања злоупотребе доминантног положаја у смислу члана 10. став (2) тачка б) Закона о конкуренцији на тржишту пакетираних мултиплеплау телекомукацијских услуга (малопродајни ниво) у Босни и Херцеговини, као неоснован.
3. Одбија се захтјев привредног субјекта Telemach BH д.о.о. Сарајево, Џемала Биједића бр. 216, 71000 Сарајево, поднесен против привредних субјеката Мтел а.д. Бања Лука, Вука Караџића 2, 78000 Бања Лука, Логософт д.о.о. Сарајево, Игманска 9, 71000 Сарајево, Блицнет д.о.о. Бања Лука, Мајке Југовића 25, 78000 Бања Лука, Телрад Нет д.о.о Бијељина, Хасе 1, 76300 Бијељина и Елта Кабел д.о.о. Добој, Добојске бригаде бб, 74000 Добој, ради утврђивања постојања злоупотребе доминантног положаја у смислу члана 10. став (2) тачка ц) Закона о конкуренцији и члана 9. став (1) тачка а) Одлуке о дефинисању категорија доминантног положаја на тржишту пакетираних мултипле-плау телекомукацијских услуга (малопродајни ниво) у Босни и Херцеговини, као неоснован.
4. Одбија се захтјев привредног субјекта Telemach BH д.о.о. Сарајево, Џемала Биједића бр. 216, 71000 Сарајево, поднесен против привредних субјеката Мтел а.д. Бања Лука, Вука Караџића 2, 78000 Бања Лука, Логософт д.о.о. Сарајево, Игманска 9, 71000 Сарајево, Блицнет д.о.о. Бања Лука, Мајке Југовића 25, 78000 Бања Лука, Телрад Нет д.о.о Бијељина, Хасе 1, 76300 Бијељина и Елта Кабел д.о.о. Добој, Добојске бригаде бб, 74000 Добој ради утврђивања постојања злоупотребе доминантног положаја у смислу члана 10. став (2) тачка а) Закона о конкуренцији на тржишту пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини, као неоснован.
5. Одбија се захтјев привредног субјекта Telemach BH д.о.о. Сарајево, Џемала Биједића бр. 216, 71000 Сарајево, поднесен против привредних субјеката Мтел а.д. Бања Лука, Вука Караџића 2, 78000 Бања Лука, Логософт д.о.о. Сарајево, Игманска 9, 71000 Сарајево, Блицнет

д.о.о. Бања Лука, Мајке Југовића 25, 78000 Бања Лука, Телрад Нет д.о.о Бијељина, Хасе 1, 76300 Бијељина и Елта Кабел д.о.о. Добој, Добојске бригаде бб, 74000 Добој, ради утврђивања постојања злоупотребе доминантног положаја у смислу члана 10. став (2) тачка ц) Закона о конкуренцији на тржишту пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини, као неоснован.

6. Обавезује се Telemach BH д.о.о. Сарајево, Џемала Биједића бр. 216, 71000 Сарајево да, привредним субјектима Мтел а.д. Бања Лука, Вука Караџића 2, 78000 Бања Лука, Логософт д.о.о. Сарајево, Игманска 9, 71000 Сарајево, Блицнет д.о.о. Бања Лука, Мајке Југовића 25, 78000 Бања Лука, Телрад Нет д.о.о Бијељина, Хасе 1, 76300 Бијељина и Елта Кабел д.о.о. Добој, Добојске бригаде бб, 74000 Добој исплати износ од 351,00 КМ (тристопедестједна конвертибилна марка) КМ на име трошкова поступка у року од 8 (осам) дана од пријема овог Рјешења
7. Обавезује се привредни субјекат Telemach BH д.о.о. Сарајево, Џемала Биједића бр. 216, 71000 Сарајево да плати административну таксу на Рјешење, у износу од 1.500,00 КМ, у корист Буџета институција Босне и Херцеговине.
8. Ово Рјешење је коначно и биће објављено у "Службеном гласнику БиХ", службеним гласницима ентитета и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине.

Образложење

Конкуренцијски савјет Босне и Херцеговине (у даљем тексту: Конкуренцијски савјет) је дана 06.04.2021. године, запримио Захтјев за покретање поступка (у даљем тексту: Захтјев) од стране привредног субјекта Telemach BH д.о.о. Сарајево, Џемала Биједића бр. 216, 71000 Сарајево (у даљем тексту: Telemach или Подносилац захтјева), којег заступа адвокат Нихад Сијерчић, Фра Анђела Звиздовића 1, BC UNITIC, Tower B/II, 71000 Сарајево, против привредних субјеката Мтел а.д. Бања Лука, Вука Караџића 2, 78000 Бања Лука (у даљем тексту: Мтел или Противна страна), Логософт д.о.о. Сарајево, Игманска 9, 71000 Сарајево (у даљем тексту: Логософт или Противна страна), Блицнет д.о.о. Бања Лука, Мајке Југовића 25, 78000 Бања Лука (у даљем тексту: Блицнет или Противна страна) Телрад Нет д.о.о Бијељина, Хасе 1, 76300 Бијељина (у даљем тексту: Телрад Нет или Противна страна) и Елта Кабел д.о.о. Добој, Добојске бригаде бб, 74000 Добој (у даљем тексту: Елта Кабел или Противна страна). Привредни субјекти Мтел, Логософт, Блицнет, Телрад и Елта Кабел су у Захтјеву означени као "Телеком Србија група" која злоупотребљава доминантан положаја у смислу члана 10. ставак (2) тачке а), б) и ц) ("Службени гласник Босне и Херцеговине", број 48/05, 76/07 и 80/09) (у даљем тексту: Закон).

Конкуренцијски савјет је дана 06.05.2021. године упутило Подносиоцу захтјева акт број: УП-04-26-2-014-2/21 којим је тражило прецизирање и допуну Захтјева.

Дана 18.05.2021. године, Конкуренцијски савјет је под бројем: УП-04-26-2-014-3/21 запримио допуну Захтјева (у даљем тексту: Допуна захтјева) од привредног субјекта Telemach.

Комплетирањем предметног Захтјева, Конкуренцијски савјет је на основу члана 28. став (3) Закона дана 15.09.2021. године издао Потврду о пријему комплетног и уредног Захтјева, број: УП-04-26-2-014-4/21.

На основу документације достављене уз Захтјев, Конкуренцијски савјет је оцијенио да није могуће без проведеног поступка утврдити постојање повреде Закона на које Подносилац захтјева указује, те је донијело Закључак о покретању поступка дана 15.09.2021. године, под бројем: УП-04-26-2-014-6/21.

У складу са релевантним одредбама Закона, Конкуренцијски савјет је доставио Закључак о покретању поступка пуномоћнику Подносиоца захтјева, актом број: УП-04-26-2-014-6/21. Конкуренцијски савјет је у складу са чланом 33. став (1) Закона, доставио Закључак о покретању поступка и Захтјев операторима Мтел, Логософт, Блицнет, Телрад и Елта Кабел.

Усмена расправа одржана је дана 02.12.2021. године у просторијама Конкуренцијског савјета уз присуство пуномоћника Подносиоца захтјева, адвоката Нихада Сијерчића из Сарајева, те пуномоћника Противних страна, адвоката Езмане Турковић и Емина Оловчића из Сарајева.

Конкуренцијски савјет је на 98. (деведестосмој) сједници одржаној дана 05.01.2022. године усвојило Закључак о продужењу рока за доношење коначног рјешења број: УП-04-26-2-014-42/21 којим се продужава рок за доношење коначног рјешења за додатна 3 (три) мјесеца, у поступку који се води пред Конкуренцијским **савјетом.**

На усменој расправи пуномоћник Подносиоца захтјева је предложио извођење доказа путем вјештачења. Конкуренцијски савјет је накнадно упутио пуномоћнику Подносиоца захтјева акт број: УП-04-26-2-014-51/21 да се изјасни о околностима вјештачења, именима вјештака, те о трошковима вјештачења. Поднеском број: УП-04-26-2-014-53/21, Подносилац захтјева се очитовао на тражено и доставио имена вјештака, који су контактирани од стране Конкуренцијског савјета. Вјештак економске струке др. Аида Соко је прихвалила да обави вјештачење, док је вјештака информацијско-комуникацијских наука Зоран Мемић одбио вјештачење, због избивања из земље. Пуномоћник Подносиоца захтјева је у поднеску број: УП-04-26-2-014-55/21 предложио новог вјештака информацијско-комуникацијских наука Енеса Ченгића. На 99. сједници Конкуренцијског савјета одржаној 17.02.2022. године усвојен је Закључак о финансијском вјештачењу број: УП-04-26-2-014-57/21 којим је за вјештака у предметном поступку именована др. Аида Соко, док није није усвојен Закључак о вјештачењу по вјештаку информацијско-комуникацијских наука Енесу Ченгићу.

1. Странке у поступку

Странке у поступку су привредни субјекти Telemach BH д.о.о. Сарајево, Џемала Биједића бр. 216, 71000 Сарајево, Мтел а.д. Бања Лука, Вука Караџића 2, 78000 Бања Лука, Логософт д.о.о. Сарајево, Игманска 9, 71000 Сарајево, Блицнет д.о.о. Бања Лука, Мајке Југовића 25, 78000 Бања Лука, Телрад Нет д.о.о. Бијељина, Хасе 1, 76300 Бијељина и Елта Кабел д.о.о. Добој, Добојске бригаде бб, 74000 Добој.

1.1. Привредни субјекат Telemach BH д.о.о. Сарајево-Подносилац захтјева

Привредни субјекат Telemach BH д.о.о. Сарајево је регистрован у Општинском суду у Сарајеву под матичним бројем уписа: 65-01-0620-08 (стари број уписа: 1-18109) са основним капиталом од 35.417.011,31 КМ. Привредни субјекат Telemach се налази у 100% власништву привредног субјекта BOSNIA BROADBAND S.a.r.l., Luxembourg, 2, Rue Edward Steichen, 2540 Luxembourg. Привредни субјекат Telemach је телекомуникацијска компанија која дјелује као оператор дигиталне и аналогне кабловске телевизије, пружалац услуге широкопојасног интернета и оператор фиксне телефоније.

1.2. Привредни субјекат Мтел а.д. Бања Лука - Противна страна

Привредни субјекат Мтел а.д. Бања Лука је регистрован у Окружном привредном суду у Бања Луци под матичним бројем уписа: 1-9217-00 са основним капиталом од 491.383.755,00 КМ. Основне регистроване дјелатности привредног субјекта Мтел су: емитовање телевизијског и радијског програма, дјелатности жичане, бежичне, сетелитске телекомуникације и остале телекомуникационе дјелатности.

1.3. Привредни субјекат Логософт д.о.о. Сарајево-Противна страна

Привредни субјекат Логософт д.о.о. Сарајево регистрован је у Општинском суду у Сарајеву, под бројем: 65-01-0594-11 (страи број уписа: 1-15529), са основним капиталом од 12.000,00 КМ. Привредни субјекат Логософт се налази у 100% власништву привредног субјекта Мтел. Претежна регистрована дјелатност привредног субјекта Логософт је жичана телекомуникација.

1.4. Привредни субјекат Блицнет д.о.о. Бања Лука-Противна страна

Привредни субјекат Блицнет д.о.о. Бања Лука основан је 1992. године и регистрован у Окружном привредном суду у Бања Луци, под матичним бројем уписа: 1-3645-00 (ЈИБ: 4400999050002), са основним капиталом од 20.914.186,70 КМ. Привредни субјекат Блицнет се налази у 100% власништву привредног субјекта Мтел. Претежне регистроване дјелатности привредног субјекта Блицнет су пружање телекомуникацијских услуга, интернет услуга и услуге дистрибуције РТВ програма, планирања и развоја рачунарских мрежа, продаја опреме потребне за повезивање рачунарских LAN (Local Area Network) и WAN (Wide Area Network) мрежа, те имплементација ИП телефоније.

1.5. Привредни субјекат Телрад Нет д.о.о. Бијељина-Противна страна

Привредни субјекат Телрад Нет д.о.о. Бијељина уписан је у регистар Окружног привредног суда у Бијељини, под матичним бројем уписа: 59-01-0101-10 (ЈИБ: 4403228500005), са основним капиталом од 19.857.744,85 КМ. Привредни субјекат Телрад Нет се налази у 100% власништву привредног субјекта Мтел. Претежне регистроване дјелатности привредног субјекта Телрад Нет су пружање услуга жичане и бежичне телефоније, кабловског интернета, те услуге кабловске телевизије.

1.6. Привредни субјекат Елта Кабел д.о.о. Добој-Противна страна

Привредни субјекат субјекат Елта Кабел д.о.о. Добој уписан је у регистар Окружног привредног суда у Добоју, под матичним бројем уписа: 60-01-0117-11 (стари број уписа: 1-4592-00), са основним капиталом од 5.000,00 КМ. Привредни субјекат Елта Кабел се налази у 100% власништву привредног субјекта Мтел. Претежна регистрована дјелатност привредног субјекта Елта Кабел је пренос слике, звука или осталих информација и исти пружа услуге кабловске телевизије у Републици Српској, а такође пружа и услуге кабловског интернета, те врши увоз професионалне опреме за кабловску телевизију.

2. Правни оквир предметног поступка

Конкуренцијски савјет је у току поступка примијенио одредбе Закона, Одлуке о утврђивању релевантног тржишта ("Службени гласник Босне и Херцеговине", број 18/06 и 34/10) (у даљем тексту: Одлука о утврђивању релевантног тржишта), Одлуке о дефинисању категорија доминантног положаја ("Службени гласник БиХ", број 18/06 и 34/10) (у даљем тексту: Одлука о дефинисању категорија доминантног положаја) и одредбе Закона о управном поступку ("Службени гласник БиХ", број 29/02, 12/04, 88/07, 93/09 и 41/13 и 53/16) (у даљњем тексту: Закон о управном поступку).

Конкуренцијски савјет је, у складу са чланом 43. став (7) Закона, при утврђивању радње злоупотребе доминатног положаја Противне стране на релевантном тржишту, користио пресуду Европског суда правде у предмету United Brands Company and United Brands Continentaal BV v. Commission of the European Communities, бр. 27/76, [1978] ЕЦР (у даљем тексту: United Brands).

3. Поступак по захтјеву за покретање поступка

У Захтјеву Подносилац захтјева у битном наводи сљедеће:

- Подносилац захтјева сматра да Противна страна злоупотребљава доминантни положај на сљедеће начине:
  - a) Примјеном прекомјерних цијена оператора Мтел код пружања услуге 2-плау, 3-плау и 4-плау (у даљем тексту: мултипле-плау), а што је противно одредбама члана 10. став (2) тачке а) и б) Закона.
  - b) Примјеном различитих цијена за пружање истоврсних услуга чланица Телеком Србија групе корисницима, чиме су цјеновно дискриминирани корисници Телеком Србија групе који за исту услугу плаћају различите накнаде, што је противно одредбама члана 10. став (2) тачке б) и ц) Закона и члана 9. став (1) Одлуке о дефинисању категорија доминантног положаја.
  - c) Унакрсним субвенционирањем од стране Мтела према Логософту у пружању услуга физичким лицима и услуге приступа интернету корисницима правним лицима, што је противно одредбама члана 10. став (2) тачке а) и б) Закона.
- Противна страна је у поступку Телеком Србија група, која обухвата већи број телекомуникацијских оператора који су под контролом привредног субјекта Телеком Србија (односно Мтел-а као владајућег друштва ове групације на територији Босне и Херцеговине).
- Сви оператори из Телеком Србија групе који су под контролом Телеком Србија, а у Босни и Херцрговини су у непосредном власништву Мтела, те представљају јединствени економски субјекат (енгл. single economic entity), односно једног учесника на тржишту. Ирелевантна је њихова одвојеност у формалноправном смислу (више привредних субјеката), обзиром да њихово поступање и наступ на тржишту овиси о одлукама Мтела, односно Телеком Србија групе (о овоме више видјети у пресуди ЕСП од 14.07.1972, Case C-48/69, Imperial Chemical Industries v Commission, ECLI:EU:C:1972:70, para. 133. Наведено је потврђено у пракси Суда ЕУ одлукама: CFI judgment of 30.09.2003, Case T-203/01 Michelin v Commission, ECLI:EU:T:2003:250, para. 290; CJ judgment of 10.09.2009, Case C-97/08 P Akzo Nobel NV v Commission, ECLI:EU:C:2009:536, para. 58, те у одлукама: CFI judgment of 11 December 2003, Case T-66/99 Minoan Lines SA v Commission, ECLI:EU:T:2003:337, para. 123; 24.10.1996, CJ judgment, Case C-73/95 P Viho Europe BV v Commission, ECLI:EU:C:1996:405).
- Подносилац захтјева наводи да је Телеком Србија група доминантна на релевантном тржишту. Наиме, на релевантном тржишту пружања пакетираних телекомуникацијских услуге крајњим корисницима

Телеком Србија група има значајан тржишни удио, а Мтел је од стране Регулаторне агенције за комуникације (у даљем тексту: РАК) одређен као оператор са значајном тржишном снагом на тржишту пружања услуге фиксне и мобилне телефоније, што се у смислу правила права конкуренције има сматрати доминантним положајем Мтела, односно Телеком Србија групе. Такође, нацрти анализа РАК-а су Мтел дефинисали као субјекат са значајном тржишном снагом на практично свим велепродајним тржиштима која је РАК анализирао током 2020. године.

- Телеком Србија група врши злоупотребу доминантног положаја и то у различитим облицима:
  a) Цијене које наплаћују оператори у оквиру Телеком Србија групе нису уједначене, при чему постоји основана сумња да цијене Телеком Србија групе за услуге multiple-play-а, које се нуде корисницима Телеком Србија групе (а посебно корисницима Мтел-а) на тржишту ентитета Републике Српске представљају прекомјерне цијене (енгл. excessive pricing) у смислу члана 10. став (2) тачке а) и б) Закона.
  b) Постоје исте сумње за цијене услуге приступа интернету корпоративним корисницима - привредним друштвима (што је за правна лица најбитнија услуга, јер исти нису у посебној мјери заинтересирани за пакете услуге које укључују дистрибуцију медијских садржаја, као што су то физичка лица, која скоро искључиво купују пакете услуга) на подручју Републике Српске, што такође представља прекомјерне цијене (енгл. excessive pricing) у смислу члана 10. став (2) тачке а) и б) Закона.
  c) Оператори који послују у оквиру Телеком Србија групе примјењују различите цијене за пружање истоврсних multiple-play услуга, чиме дискриминирају властите кориснике који за исту услугу плаћају различите накнаде, што је противно одредбама члана 10. став (2) тачке б) и ц) Закона и члана 9. став (1), тачка а) Одлуке о дефинисању категорија доминантног положаја.
  d) Оваквом стратегијом различите цјеновне политике за истоврсне услуге и прекомјерним цијенама које се наплаћују корисницима у Републици Српској, оператори из Телеком Србија групе унакрсно субвенционирају пружање услуга по изузетно ниским цијенама на тржиштима гдје немају такву тржишну снагу, што је противно одредбама члана 10. став (2) тачке а) и б) Закона.
- Подносилац захтјева истиче период од 2019. и 2020. године (када Телеком Србија група стиче монопол на подручју Републике Српске) у којима је изразито наглашена пракса злоупотреба доминантног положаја од стране Телеком Србија групе, што је могуће видјети и из јавно доступних података, јер су се крајњи корисници обраћали секторском регулатору за ове праксе, који се сматрао ненадлежним и упутио кориснике на Конкуренцијски савјет.
- Подносилац захтјева сматра како оператори Телеком Србија групе имају доминантан положај на тржишту пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима на подручју свих општина и градова у Републици Српској.
- Подносилац захтјева сматра да се унутар Телеком Србија групе примјењују цјеновне политике у виду унакрсног субвенционирања, а које се имају на начин да корисници оператора у саставу ове групације у Републици Српској плаћањем прекомјерних високих цијена сносе трошак изразито ниских цијена оператора (Логософт) који послује у саставу истог пословног субјекта, а што се има сматрати злоупотребом доминантног положаја у смислу члана 10. став (2) тачке а) и б) Закона.
- Европска комисија је у предмету De Post-La Poste (Commission Decision of 5 December 2001 relating to a proceeding under Article 82 of the EC Treaty (COMP/37.859-De Post-La Poste) навела да ресурси који су стечени у монополу не би требали бити кориштени с циљем остваривања нефер конкурентске предности у секторима која су отворени за конкуренцију (тј. у којима не постоји монопол).
- Европска комисија је експлицитно навела, позивајући се на предмет Атлас (Commission Decision of 17 July 1996 relating to a proceeding under Article 85 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement Case No IV/35.337-Atlas, para. 60.) да би такве компаније могле елиминирати конкуренцију кориштењем попуста у услугама у којима имају монополски положај, а који би привукли клијенте да користе њихове друге услуге у којима немају такав положај.
- Смјернице Европске комисије о приоритетима приликом провођења прописа у области злоупотребе доминантног положаја у релевантном дијелу наводе: "Европска комисија такођер може покренути поступак у вези са предаторским праксама доминантних привредних субјеката на секундарним тржиштима на којима наведени привредни субјекти још увијек нису доминантни. Нарочито, већа је вјероватноћа да Комисија установи постојање злоупотребе доминантног положаја у погледу дјелатности које су заштићене законским монополом. Иако доминантни привредни субјект можда не мора да се упушта у предаторско понашање како би заштитио свој доминантни положај на тржишту које је заштићено законским монополом, он може да користи добит остварену на монополисаном тржишту како би унакрсно субвенционирао своје дјелатности на другом тржишту и тиме покуша да спријечи ефективну конкуренцију на том другом тржишту" (Communication from the Commission: Guidance on its enforcement priorities in applying Article 82 of the EC Treaty to abusive exclusionary conduct by dominant undertakings, OJ [2009] C 45/7, para. 63, FN 2.).
- Ставови Европске комисије су директно примјењиви на праксу Телеком Србија групе, у којој се добит остварена на тржиштима гдје Телеком Србија група практично наступа као монополиста, користи како би се унакрсно субвенционирале цијене услуга Телеком Србија групе које се примјењују на локалним тржиштима са високим степеном конкуренције.
- Пракса Телекома Србија групе је могућа на основу чињенице већег броја оператора окупљених у Телеком Србија групи, који заправо доминантно дјелују на одређеним локалним тржиштима у Босни и Херцеговини, која се међусобно значајно разликују у степену присуства тржишне конкуренције.

- О незаконитости унакрсног субвенционирања доминантних привредних субјеката одлучивала је Европска комисија и у предмету Deutsche Post у којем је утврђено да је њемачки поштански оператор извршио злоупотребу доминантног положаја користећи добит остварену на тржишту на којем је доминантан (тржишту резервираних поштанских пошиљки) како би субвенционирао своју дјелатност на другом тржишту на којем је био присутан (тржишту испоруке пакета) и на којима је био суочен са снажном конкуренцијом. Комисија је установила да, без унакрсног субвенционирања са тржишта резервираних поштанских пошиљки, Deutsche Post не би био у могућности финансирати продају испод трошка на тржишту испоруке пакета, гдје је имао значајну конкуренцију (Case COMP/35.141-Deutsche Post AG, Одлука Комисије од 20.03.2001. године).
- Како би се у горе наведеном предмету Европске комисије утврдило постојање унакрсног субвенционирања, примијењен је тест путем којег "унакрсно субвенционирање постоји када приходи од једне услуге нису довољни да покрију инкременталне трошкове пружања те услуге и гдје постоји још једна услуга или пакет услуга код којих приходи премашују њихове појединачне трошкове. Услуга за коју приходи премашују појединачни трошак представља извор унакрсног субвенционирања, а услуга код које појединачни приход није довољан за покривање инкременталног трошка представља дестинацију субвенционирања (Case COMP/35.141-Deutsche Post AG, пара. 6.).
- Утврђивање унакрсног субвенционирања је потребно прије свега утврдити трошкове пружања одређене услуге, а потом и детектовати извор односно дестинацију унакрсног субвенционирања. У контексту предметног Захтјева, као извор може се одредити Мтел, док је дестинација субвенционирања други оператори у Телеком Србија групи, од чега се посебно истиче оператор Логософт.
- Подносилац захтјева сматра да се као релевантно тржиште производа треба одредити тржиште пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникацијских услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво). У односу на корпоративне кориснике, као релевантно се може узети тржиште пружања услуга приступа интернету.
- РАК у Приједлогу Анализе тржишта приступа јавној телефонској мрежи на фиксној локацији за физичка и правна лица-малопродајни ниво од 01.09.2020. године (у даљем тексту: Анализа) примјећује како се одвојене телекомуникацијске услуге, попут рецимо услуге приступа јавној телефонској мрежи на фиксној локацији, све чешће пружају у виду пакетираних услуга крајњим корисницима (multiple-play услуге са неколико компоненти).
- Подносилац захтјева наводи да Противна страна у граду Бања Луци има највише корисника. Према подацима РАК-а у граду Бања Луци има највише корисника од којих 2/3 укупног броја корисника у овом граду телекомуникацијске услуге користи у пакетима. Од укупно 87.649 корисника у Бања Луци, њих 58.011 користи телекомуникацијске услуге у пакетима и то конкретно по структури сљедећим пакетима.

Табела 1.

Доубле-плау	**Интернет и фиксна**	**Интернет и телевизија**	**Интернет и мобилна телефонија**
Број претплатника	7.378	16.980	4
Triple-play	**Интернет, ТВ и фиксна телефонија**	**Интернет, фиксна телефонија и мобилна телефонија**	**Интернет, телевизија и мобилна телефонија**
Број претплатника	28.535	7	6
Qauadruple-play	**Интернет, телевизија, фиксна телефонија и мобилна телефонија**		
Број претплатника	5.101		

- Оператори Телеком Србија групе пружају више различитих телекомуникацијских услуга (фиксна телефонија, приступ Интернету, ИПТВ, мобилна телефонија), а у складу са закључком РАК-а, такве услуге највећем броју корисника пружају кроз пакетиране телекомуникацијске услуге, Подносилац захтјева сматра оправданим одређивање релевантног тржишта производа као тржиште пружања пакетираних (multiple-play) услуга крајњим корисницима - физичким лицима.
- Подносилац захтјева наводи да овако дефинирано релевантно тржиште производа омогућава евалуацију тржишних ефеката multiple-play услуга које се пружају највећем броју корисника, а које карактеризира висок степен повезаности који може резултирати различитим облицима злоупотребе доминантног положаја.
- У случају када су у питању корисници-правна лица, релевантно тржиште се може дефинисати као тржиште приступа интернету, јер ови корисници нису заинтересирани за друге телекомуникационе услуге.
- Да би се одредило релевантно географско тржиште потребно је узети у обзир специфичности цјелокупног телекомуникацијског тржишта у Босни и Херцеговини. То подразумијева постојање три incumbent оператора (СМП оператори - енгл. significant market power) који имају засебну инфраструктуру која се у географском смислу не преклапа, што им омогућава уживање доминантног (или чак монополског) положаја на сегментима мреже на којима су активни.
- Код одређивања релевантног географског тржишта, релевантне смјернице о анализи тржишта и процјени значајне тржишне снаге (Енгл. Guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the EU regulatory framework for electronic communications networks and services 2018/C 159/01- у даљем тексту: Смјернице), као и Препоруке о релевантним тржиштима из 2014. године (Енгл. Commission Recommendation of 9 October 2014 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services 2014/710/EU-у даљем тексту: Препоруке), предвиђају да релевантно географско тржиште обухвата сва подручја у којима оператори пружају услуге под истим уцловима, односно у којима су увјети конкуренције довољно хомогени и разликују се од сусједних географских подручја на којима су увјети конкуренције значајно другачији (Видјети праксу Европске комисије: United Brands, para. 44; Michelin, para. 26; Case 247/86 Alsatel v Novasam, para. 15; Tiercé Ladbroke v Commission, para. 102.).

- Смјернице даље јасно упућују како се релевантно географско тржиште у сектору електронских комуникација (дакле укључујући телекомуникацијске услуге у пакету) одређује на основу критерија подручја покривеног мрежом, те постојања правних и других регулаторних инструмената.
- Релевантно географско тржиште у конкретном случају представља територија коју покрива инфраструктура incumbent оператора, обзиром да incumbent оператори практично међусобно не конкуришу и присутни су готово искључиво на оним подручјима на којима имају развијену фиксну инфраструктуру. Посљедично, у предметном захтјеву као релевантно географско тржиште Подносилац захтјева одређује општине које покрива мрежна/фиксна инфраструктура оператора из Телеком Србија групе (општине у РС и град Сарајево).
- Наведени начин одређивања релевантног географског тржишта је у складу је и са чланом 6. Одлуке о утврђивању релевантног тржишта којим се утврђују критеријуми за утврђивање релевантног тржишта, редом замјењивост потражње за производом, замјењивост понуде за производом, постојање потенцијалне тржишне конкуренције, те запреке приступа релевантном тржишту.
- Испуњење критерија из Смјерница и Одлуке о утврђивању релевантног тржишта најјасније је узме ли се примјер корисника пакетираних (multiple-play) услуга пружених од стране Телеком Србија. РАК-ова Анализа јасно указује како за наведене претплатнике не постоји замјењивост понуде, обзиром да преостала два incumbent оператора немају развијену инфраструктуру на подручјима општина покривених мрежом Телеком Србија групе, па тиме ни могућност пружања наведених услуга.
- Услијед запрека приступа релевантном тржишту општина покривених мрежном инфраструктуром Телеком Србија групе изостаје ефикасна тржишна конкуренција. Изузетак у том случају јесте Град Сарајево, гдје дјелује оператор Логософт (сви други оператори Телеком Србија групе дјелују у општинама у Републике Српске), а који се на том ограниченом подручју суочава са другим операторима као конкурентима. Из наведеног разлога, Подносилац захтјева је приликом одређивања релевантног географског тржишта посебно истакао општине у Републици Српској у односу на Град Сарајево. Због наведених околности изостанка конкуренције на релевантном географском тржишту, корисници су приморани прихватати услуге Телеком Србија групе, чак и када исте садрже елементе прекомјерних цијена или дискриминације, без могућности опредјељења за алтернативне операторе.
- Једини оператор из Телеком Србија групе који пружа пакетиране (multiple-play) услуге ван територије општина у Републике Српске јесте Логософт. Наведено је потврђено у претходној пракси Конкуренцијског савјета гдје се истиче како Логософт дјелује на подручјима градова Сарајева, Тузле и Зенице. Ипак, тржишно учешће оператора Логософт у Тузли и Зеници је минималан, те се услуге Логософта пружају врло ограниченом броју корисника. Чињеница да је мрежа Логософта изграђена на врло ограниченом географском подручју, те да се услуге пружају корисницима на тим подручјима, препозната је и наглашена и од стране РАК-а (Одлука Конкуренцијског савјета број: 06-26-1-02-19-II/14 од 10.06.2014. године).
- Према закључцима РАК-а истакнутим у Анализи, РАК је дошла до закључка да постоје три географска подручја која имају карактеристике дефиниране Смјерницама, Препоруком о релевантним тржиштима и пратећег документа (енг. explanatory note), те сматра да су сви основни критеријуми испуњени да наведена подручја представљају посебна географска релевантна тржишта.
- Додатни доказ у исправно формулираном релевантном географском тржишту као општинама које покрива мрежна инфраструктура Телеком Србија групе, представља пракса Европске комисије која указује на то да подручје изван мреже оператора не улази у географски обим релевантног тржишта (Видјети нпр.: Case COMP/39.525- Telekomunikacja Polska, Одлука Комисије од 22. јуна 2011. године, пара. 628; Case COMP/38.784 - Wanadoo España vs. Telefónica, Одлука Комисије од 4. јула 2007. године, фуснота 192 (пара. 211); Case COMP/JV.23-Telefónica Portugal Telecom/Médi Telecom, Одлука Комисије од 17. децембра 1999. године, пара. 18; Case No IV/M.1025 - Mannesmann/Olivetti/Infostrada, Одлука Комисије од 15. јануара 1998. године, пара. 17.).
- Доминантни положај Телеком Србија групе је резултат стања на релевантном тржишту, гдје Телеком Србија група у највећем дијелу релевантног тржишта практично наступа као монополиста обзиром на приступ мрежној инфраструктури која припада Телеком Србија групи.
- Тржишно учешће Телеком Србија група на предметном релевантном тржишту далеко изнад предвиђених 40% у члану 9. Закона потребних за претпоставку доминантног положаја.
- Телеком Србија група има тржишнио учешће врло близу 100% на свим подручјима дјеловања у ентитету Република Српска.
- Према подацима РАК из 2012. године три инцумбент оператора, укључујући Мтел, имају значајну тржишну снагу на тржишту услуга фиксне и мобилне телефоније на територији Босне и Херцеговине.
- Подносилац захтјева посебно истиче да услуге фиксне и мобилне телефоније представљају саставне дијелове multiple-play пакета који се пружају корисницима.
- Одређивање Мтела као СМП оператора од стране РАК-а врло је значајно и релевантно за овај Захтјев, односно правила конкуренције и ex post регулацију.
- Доминантни положај Телеком Србија група се заснива на двије чињенице. Прва јесте фактичко стање на релевантном тржишту, гдје Мтел има тржишно учешће које проузрокује законску претпоставку доминације. Друга чињеница јесте одређивање Мтела, односно Телеком Србија група, као СМП оператора, чиме се тај положај изједначава са посједовањем доминантног положаја.
- У Европској унији, питање односа између телекомуникацијских прописа и прописа о конкуренцији је изричито расправљено у пресуди Европског суда правде у предмету Deutsche Telekom (Case C-280/08, пресуда Европског суда правде од 14.10.2010. године). У тој одлуци, Европски суд правде је установио да чињеница да се телекомуникацијски оператор придржавао секторских прописа из области телекомуникација не значи да не постоји одговорност оператора по основу могуће ex post повреде прописа из области конкуренције, докле год је оператор имао могућност аутономног дјеловања у погледу наводног прекршаја.
- Примјера ради, уколико би секторски пропис фиксирао цијену одређеног телекомуникацијског производа,

оператор не би имао могућност аутономног дјеловања и стога не би био у могућности да прекрши прописе о конкуренцији тако што би дјеловао у складу са налогом из секторског прописа. С друге стране, уколико секторски пропис одређује само максималну цијену али је не фиксира, оператор има могућност аутономног дјеловања, јер је у могућности одредити цијену унутар одређеног опсега, те може бити одговоран за повреду права конкуренције у погледу тако одређене цијене.

- Додатно, из одлуке у предмету Deutsche Telekom такође слиједи чињеница да је оператор добио сагласност секторског регулатора у погледу одређеног поступања не значи да исто поступање не може истодобно представљати и прекршај правила из области конкуренције. Конкретно, у предмету Deutsche Telekom њемачки телекомуникацијски регулатор дао је своју сагласност на одређене цијене које је утврдио Deutsche Telekom, али је упркос томе установљено да је путем таквих (одобрених) цијена Deutsche Telekom извршио злоупотребу доминантног положаја.
- Примијењено на предметни случај и активности Телеком Србија групе за које Подносилац захтјева сматра да представљају злоупотребу доминантног положаја, могући навод да је РАК одобрио поједине цијене оператора Телеком Србија групе не подразумијева изузетак од одговорности у вези са истим цијенама из угла Закона, те би у том смислу оваква околност била ирелевантна. Ово из простог разлога што РАК приликом провођења својих анализа и приликом доношења одлука, не води примарно рачуна о накнадним повредама конкуренције на тржишту, имајући у виду да је то задужење дато у надлежности другом управном органу-Конкуренцијском савјету.
- Понуде/цјеновници Телеком Србија групе, чак и уколико су одобрени од стране РАК-а, како је то прописано чланом 20. став (3) Закона о комуникацијама, могу представљати злоупотребу доминантног положаја.
- Анализирањем понуде Телеком Србија групе у пружању multiple-play услуга јасно се може закључити како наведене услуге садрже елементе прекомјерних цијена чиме се врши злоупотреба доминантног положаја из члана 10. став (2) тачке а) и б) Закона.
- Multiple-play услуге које пружа Мтел, значајно су скупље од истоврсних услуга које пружају, како оператори из Телеком Србија групе, тако и остали оператори у Босни и Херцеговини. У пракси Европске комисије и Европског суда правде се, поред односа трошкова и прихода, прекомјерна цијена утврђује и на основу успореде за конкурентним производима (Види пресуду од 14. фебруара 1978., United Brands and United Brands Continentaal v Commission, 27/76, EU:C:1978:22, para. 252).
- Multiple-play услуге су могуће у различитим комбинацијама у односу на одабране компоненте које улазе у услугу.
- У табели је представљена упоредна понуда услуга мултипле-плау оператора Мтела, Телрад Нет, Блицнет, Елта-Кабел и Логософт.

Табела 2.

Пакет (цијене у КМ)	Мтел	Телрад Нет	Блицнет	Логософт
2-play (ТВ/фиксна телефонија)	39,90 КМ/мј (Пакет С)	23,85 КМ/мј (2П ДТВ+Фиксни)	29,50 КМ/мј (ДУО ДТВ+Тел)	нема у понуди
2-play (Интернет/фиксна телефонија)	47,90 КМ/мј (Пакет С+)	31,59 КМ/мј (Интернет+Фиксни)	30,42 КМ/мј (ДУО Нет+Тел)	нема у понуди

- Наведени Пакет С у табели представља Основни пакет+Пинк Плус, неограничени разговори у М:тел фиксној мрежи.
- Пакет 2П ДТВ+Фиксни у табели представља Стандардни ТВ пакет, неограничени разговори у Телрад Нет мрежи.
- Пакет ДУО ДТВ+Тел у табели представља Стандардни ТВ пакет и Арена Спорт пакет+, неограничени разговори у Блицнет фиксној мрежи.
- Пакет С+ у табели представља Интернет до 50/25 Мбпс, неограничени разговори у М:тел фиксној мрежи.
- Пакет Интернет+Фиксни у табели представља Интернет до 20/2 Мбпс, неограничени разговори у Телрад Нет мрежи.
- Пакет ДУО Нет+Тел у табели представља Интернет до 75/25 Мбпс, неограничени разговори у Блицнет фиксној мрежи.
- Наведени подаци јасно указују на значајну разлику у цијени између друштава у саставу Телеком Србија групе, а која није оправдана разликом у садржају који обухвата понуда 2-плау услуга.
- Све три представљене понуде у ТВ компоненти обухватају основни ТВ пакет, док пакет С Мтел-а обухвата и Пинк Плус пакет, који према Цјеновнику Мтела из јануара 2021. године износи 4,68 КМ са ПДВ, док Блицнет-ова понуда укључује и Арена Спорт + пакет, што упућује да је конкретна 2-плау услуга Мтела услуга са највишом цијеном у упоредном приказу у односу на све друге операторе из Мтел групе.
- Трошкови пружања ових услуга су приближни или једнаки или чак нижи у случају Мтела у односу на мање операторе из Телеком Србија групе. Одређени трошкови Мтела попут набавке садржаја за ИПТВ услугу или инфраструктуре су на основу бројније корисничке базе нижи у поређењу са мањим операторима. Мтел је, за разлику од осталих оператора у саставу пословног субјекта Телеком Србија у Босни и Херцеговини, мрежу у претежној мјери наслиједио и није имао велика улагања у изградњу исте. Готово је сигурно да пословни субјекат Телеком Србија група права за реемитирање програмских садржаја набавља на групном нивоу, те се та права набављају по истој цијени за читаву групацију.
- Разлике у цијенама не могу се оправдати било каквим вишим трошковима Мтел-а у односу на остала друштва у саставу групације, јер Мтел би требао уствари имати исте или ниже трошкове од својих повезаних лица.
- Све наведено указује на основану сумњу у постојање прекомјерних цијена фактурираних корисницима Мтел-а (разлика је преко 50% укупне вриједности услуге Блицнета код 2-плау са Интернетом), односно значајне ефекте дискриминаторне понуде према корисницима.

Табела 3.

Пакет (цијене у КМ)	Мтел	Логософт	Телрад Нет	Блицнет	Елта-Кабел
3-play (ТВ/ Интернет/фиксна телефонија)	63,60 КМ/мј (Пакет С)	42,12 КМ/мј (ЛоГО! Слагалица примјер)	45,00 КМ/мј (Старт - ДТВ)	47,50 КМ/мј (ТРИО Старт)	53,90 КМ/мј (еБОХ старт)
	71,90 КМ/мј (Пакет М+) 98,60 КМ/мј (Пакет Л)	49,14 КМ/мј (ЛоГО! Трио) 78,39 КМ/мј (ЛоГО! Трио+)	60,00 КМ/мј (Стандард - ДТВ)	56,50 КМ/мј (Трио Стандард/Оптиц) 73,50 КМ/мј (Трио Ехтра)	61,90 КМ/мј (еБОХ мах)

- Пакет С приказан у табели представља Основни пакет+Пинк Плус, Интернет до 100/50 Мбпс, неограничени разговори у м:тел фиксној мрежи.
- Пакет М приказан у табели представља основни пакет+Плус+Пинк Плус+ХД, Интернет до 150/75 Мбпс, неограничени разговори у м:тел фиксној мрежи и 30 минута према м:тел мобилној мрежи.
- Пакет Л приказан у табели представља основни пакет+Плус+Пинк Плус+ХД+ХБО Премиум ХД+ХБО, Интернет до 200/100 Мбпс, неограничени разговори у м:тел фиксној мрежи и 50 минута према м:тел мобилној мрежи
- Пакет ЛоГО! Слагалица приказан у табели представља основни пакет, Интернет до 60/3 Мбпс, неограничени разговори у Логософт фиксној мрежи и 1000 минута према свим фиксним телефонским мрежама у БиХ на фер основи.
- Пакет ЛоГО!Трио приказан у табели представља Основни пакет, Интернет до 50/3 Мбпс, неограничени разговори у Логософт фиксној мрежи и бесплатни позиви према свим фиксним телефонским мрежама у БиХ на фер основи.
- Пакет ЛоГО! Трио+ приказан у табели представља Основни пакет+Плус пакет+Арена пакет, Интернет до 80/6 Мбпс, неограничени разговори у Логософт фиксној мрежи и бесплатни позиви према свим фиксним телефонским мрежама у БиХ на фер основи, 100 минута према свим мобилним мрежама у БиХ.
- Пакет Старт - ДТВ приказан у табели представља стандардни ТВ пакет, Интернет 20/2 Мбпс, неограничени разговори у Телрад Нет мрежи.
- Пакет Стандард - ДТВ приказан у табели представља стандардни ТВ пакет, Интернет 20/2 Мбпс, неограничени разговори у Телрад Нет мрежи.
- Пакет ТРИО Старт приказан у табели представља Стандардни ТВ пакет и Арена Спорт пакет, Интернет 20/2 Мбпс, неограничени разговори у Блицнет фиксној мрежи.
- Пакет Trio Standard/Optic приказан у табели представља стандардни ТВ пакет и Арена Спорт пакет, Интернет 30/3 Мбпс (100/25 Мбпс у ТРИО Оптиц уколико дозвољавају техничке могућности), неограничени разговори према свим фиксним мрежама у БиХ.
- Пакет Trio Extra приказан у табели представља премиум ТВ пакет и Арена Спорт пакет, Интернет 35/3,5 Мбпс и неограничени разговори према свим фиксним мрежама у БиХ.
- Пакет eBOX start приказан у табели основни ТВ пакет+Пинк Пакет+ХД Пакет, Интернет 60/3 или 60/30 и 700 минута према свим фиксним мрежама у БиХ.
- Пакет eBOX мах приказан у табели представља Основни ТВ пакет+Пинк Пакет+ХД Пакет+Филмски пакет, Интернет 100/4 или 100/400 и 700 минута према свим фиксним мрежама у БиХ
- Подносилац захтјева наводи да упоредба 3- плау услуга доказује прекомјерне цијене Мтела, што је највидљивије код упоредбе Мтел-овог пакета С, Логософт-ове Слагалице, те Блицнет-овог пакета Trio Optic. Мтел-ов основни пакет С скупљи је за више од 50% од укупне цијене Логософт-ове слагалице, а понуда се разликује у пакету Пинк Плус (доступан у Логософт слагалици уз доплату од 6,67 КМ), те нешто већој брзини Интернета. За разлику од Мтел-овог пакета С, Логософт-ова слагалица укључује и саобраћај према фиксним мрежама осталих оператора у Босни и Херцеговини, што повећава трошкове самог пакета. С тим у вези, значајно виша цијена Мтел пакета очигледно није утемељена на основу трошкова, већ представља прекомјерне цијене противне одредбама Закона.
- Упоредба Мтел-овог пакета С и Блицнет-овог пакета Trio Optic, који су практично једнаке понуде у ТВ и Интернет компоненти, док у услузи фиксне телефоније, за разлику од скупљег Мтел-овог пакета С, Блицнет-ов Trio Optic омогућава неограничен саобраћај према свим мрежама у БиХ.
- Упоредба 4-play услуга између Мтела и Логософта најјасније доказује постојање прекомјерних цијена. У том смислу адекватно је упоредити Мтел-ов Пакет С+ са Логософт-овом Слагалицом 1, те Мтел-ов пакет М+ са Логософт-овом Слагалицом 2.

Табела 4.

Пакет (цијене у КМ)	Мтел	Логософт	Телрад Нет	Блицнет	Елта-Кабел
4-play (ТВ/ Интернет/фиксна телефонија/мобилна телефонија)	91,90 КМ/мј (Пакет С+) 103,90 КМ/мј (Пакет М+) 174,90 КМ/мј (Пакет Л)	67,08 КМ/мј (ЛоГО! Слагалица примјер 1) 77,62 КМ/мј (ЛоГО! Слагалица примјер 2)	нема у понуди	нема у понуди	нема у понуди

- Пакет С+ приказан у табели представља основни пакет+Плус или ХД или Пинк Плус, Интернет до 100/50 Мбпс, неограничени разговори у м:тел фиксној мрежи, неограничени разговори према м:тел мобилној мрежи, 2ГБ саобраћаја.
- Пакет М+ приказан у табели представља основни пакет+Плус+Пинк Плус+ХД, Интернет до 100/50 Мбпс, неограничени разговори у м:тел фиксној мрежи, неограничени разговори према свим мрежама у БиХ, 4ГБ саобраћаја.

- Пакет Л приказан у табели представља основни пакет+Плус+Пинк Плус+ХД+ХБО Премиум ХД+ХБО, Интернет до 200/100 Мбпс, неограничени разговори у м:тел фиксној мрежи, неограничени разговори према свим мрежама у БиХ, 50ГБ саобраћаја.
- Пакет ЛоГО! Слагалица примјер 1 приказана у табели представља Основни пакет+Плус пакет, Интернет до 120/10 Мбпс, неограничени разговори у Логософт фиксној мрежи и 1000 минута према свим фиксним телефонским мрежама у БиХ на фер основи, 50 минута према свим мобилним мрежама и 2ГБ саобраћаја.
- Да наведена ЛоГО! Слагалица примјер 2 приказан у табели представља Основни пакет+Плус пакет+ХД пакет, Интернет до 120/10 Мбпс, неограничени разговори у Логософт фиксној мрежи и 1000 минута према свим фиксним телефонским мрежама у БиХ на фер основи, 150 минута према свим мобилним мрежама и 4ГБ саобраћаја.
- Мтел-ов Пакет С+ и Логософт-ова Слагалица 1 је у компоненти ТВ садржајно изједначен, Интернет је веће брзине download-а на страни понуде Логософта, код фиксне телефоније поред неограничених разговора у понуди Логософта је и саобраћај према другим операторима у БиХ, те Логософт-ова понуда у мобилној телефонији укључује, за разлику од Мтела, саобраћај према свим мрежама у Босни и Херцеговини, док су понуде у погледу мобилног интернета изједначене.
- Упркос наведеним разликама и предностима понуде Логософта, Мтел-ова услуга је скупља за скоро 40%, што упућује на постојање прекомјерних цијена Мтела.
- Упоредба Мтел-овог пакета М+ и Логософт-ове Слагалице 2 даље потврђује повреде Закона.Ове услуге су изједначене у смислу ТВ компоненти (Плус пакет Логософта обухвата Пинк канале), у Интернет компоненти су веће брзине download-а код Логософта, док су понуде фиксне и мобилне телефоније сличног садржаја.
- Постојање прекомјерних цијена Мтела у пружању мултипле-плау услуга утврђено и од стране сталног судског вјештака економске струке, др сц. Аиде Соко, која је у свој анализи утврдила "да су цијене код повезаних лица значајно ниже, чак и до 40% у односу на цијене сличних пакета у Мтел услузи, односно да су цијене које наплаћује Мтел значајно више у односу на цијене повезаних лица. Посебно је изражена разлика у цијенама Мтел и Телрад код 2-play услуга и Мтел - Логософт код 3-play и 4-play услуга. Имајући у виду да се ради о сличним пакетима услуга разлика у цијени је материјално значајна и огледа се у вишем профиту Мтел-а у односу на профит повезаних лица. Анализом трошкова и амортизације Мтел-а утврђено је да не постоје значајна улагања нити трошкови којима би се оправдала разлика у цијени.
- Подносилац захтјева позива Конкуренцијски савјет да у поступку покренутом по Захтјеву прихвати анализу вјештака, а а на околности успоредбе multiple-play пакета оператора Телеком Србија групације и односа формираних малопродајних цијена у односу на трошкове које ти оператори имају.
- Члан 10. став 2 тачка ц) Закона изричито забрањује "примјену различитих услова за исту или сличну врсту послова с осталим странама, чиме их доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај".
- Ова одредба јасно забрањује дискриминацију од стране доминантног привредног субјекта, а теорија и пракса у праву конкуренције ЕУ су јасно назначиле како се наведена дискриминација односи не само на правна лица с којима доминантни субјекат закључује пословне односе, већ и на потрошаче директно (Commission Decision Deutsche Post AG-Interception of cross-border mail (COMP/C-1/36.915) (2001/892/EC) [2001] OJ L331/40, [130]; Commission Decision 1998 Football World Cup (Case No IV/36/888) (2001/12/EC) [2000] OJ L5/55 [87]. Види више: Pinar Akman, To Abuse, or not to Abuse: Discrimination between Consumers, str. 12.).
- Ипак, како је то представљено у Доказима 10 и 11, Телеком Србија група примјењује различите услове за исту или сличну врсту послова с осталим странама, чиме их доводи у неравноправан и неповољан конкурентски положај. Наведени облик злоупотребе доминантног положаја истакнут је у члану 9. став (1) Одлуке којим се истиче "дискриминација у висини цијена (различите цијене) одређеног производа или услуге на различитим релевантним географским тржиштима". У конкретном случају, управо Телеком Србија група примјењује различите цијене пакетираних (multiple-play услуга) услуга на различитим релевантним тржиштима - општине и градови у Републици Српској и Град Сарајево.
- Креирањем понуда које нису јединствене на нивоу Телеком Србија групе, највећи број корисника који је присутан на подручју општина и градова у Републици Српској је практично дискриминиран, па тако примјерице за исту услугу 4-play корисници Мтела у Бања Луци плаћају 30-40% више цијене од корисника Логософта у Сарајеву. На овај начин, јасном повредом члана 10. став (2) тачка ц) Закона, корисници Телеком Србија групе су очигледно и грубо цјеновно дискриминирани.
- О стању на релевантном тржишту и могућим злоупотребама СМП оператора (укључујући Мтел) у виду дискриминације корисника истакнуто је од стране РАК-а у Анализи, гдје се јасно истиче како "у одсуству регулаторних обавеза на овом тржишту, оператори са значајном тржишном снагом могли би дискриминирати крајње кориснике нудећи само одређеним крајњим корисницима одређене погодности/бенефите. Таква дискриминација може бити у облику цјеновне политике или других увјета, на примјер додатних могућности или квалитета услуга. На примјер, кад у некој локалној заједници постоји још један локални оператор, оператор са значајном тржишном снагом могао би у тој заједници нудити ниже цијене мјесечне претплате."
- Имајући у виду представљене чињенице Подносилац захтјева сматра како Телеком Србија група очигледно цјеновно дискриминира своје кориснике примјењујући различите цијене за исте услуге на релевантним тржиштима. Наведена повреда конкуренције није инцидентне, или транзиторне природе, већ стратешка политика експлоатације корисника на подручју гдје Телеком Србија група трпи мањи конкурентски притисак (привредни субјекти Телрад Нет, Елта Кабел и Блицнет су у саставу Телеком Србија групе већ двије године.
- Наведена анализа јасно указује како Мтел у својим multiple-play понудама системски примјењује прекомјерно високе цијене услијед свог монополског положаја, те остваривањем високих прихода на овим услугама унакрсно субвенционира одређене операторе у Телеком Србија групације који multiple-play услуге потом пружају по знатно нижим цијенама.

У складу са напријед наведеним Подносилац захтјева предлаже да Конкуренцијски савјет донесе рјешење којим ће утврдити да Телеком Србија група (односно, привредна друштава у саставу ове групе у БиХ, путем којих се одвија повреда конкуренције) злоупотребљава доминантан положај у смислу члана 10. став (2) тачке а), б), ц) Закона, те наложи мјере ради потпуног и ефикасног спречавања даље злоупотребе доминантног положаја.

Конкретно, Подносилац захтјева подноси захтјев да Конкуренцијски савјет наложи Телеком Србија групи да у року од 30 дана изједначи малопродајне цјеновнике свих оператора унутар Телеком Србија групе у Босни и Херцеговини, на начин да исте у понуди свих оператора у саставу пословног субјекта Телеком Србија групације у Босни и Херцеговини морају бити међусобно уједначене, а све заједно усклађене са Законом и подзаконским актима Конкуренцијског савјета.

Ради осигуравања проведбе ове мјере, неопходно је да Конкуренцијски савјет наложи свим операторима у саставу пословног субјекта Телеком Србија групе у Босни и Херцеговини да најкасније у року од 8 дана од одлуке Конкуренцијског савјета у овом предмету доставе Конкуренцијском савјету нови јединствени цјеновник за Босну и Херцеговину са потврдом једне од "Биг 4" ревизорских кућа да су цијене међусобно усклађене и у складу су са Законом односно мјерама које Конкуренцијски савјет изрекне у овом предмету.

У Допуни захтјева Подносилац захтјева у битном наводи сљедеће:

- Подносилац захтјев сматра како Телеком Србија група злоупотребљава доминантни положај на релевантном тржишту у смислу члана 10. став (2) тачке а), б) и ц) Закона у континуитету од стицања контроле над субјектима Логософт, Блицнет, Телрад Нет и Елта Кабел, и то имајући у виду како је контрола над наведеним операторима омогућила искључивање конкуренције на подручју Републике Српске и стварање монополског положаја, те наступ на тржиштима ван подручја Републике Српске (Сарајево) путем оператора Логософт. На тај начин су испуњени услови за облицима злоупотребе на које указује Подносилац захтјева, најприје прекомјерним цијенама на подручју Републике Српске, односно унакрсном субвенционирању и дискриминацији корисника на подручјима ван Републике Српске гдје се Телеком Србија група суочава са конкурентским притиском.
- Након што је Конкуренцијски савјет усвојио Рјешење број 06-26-1-02-19-11/14 од 10.06.2014. године, којим је одобрена концентрација над оператором Логософт, створени су услови за злоупотребу доминантног положаја Телеком Србија групе.
- Подносилац захтјева наводи општине и градове на подручју Републике Српске са назначеним подацима о тржишном учешћу оператора Телеком Србија групе и њихових конкурената на тржишту дистрибуције аудиовизуелних медијских услуга и медијских услуга радија.
- Подносилац захтјева истиче како је компонента дистрибуције аудиовизуелних медијских услуга и медијских услуга радија саставни дио пакетираних (мултипле-плау) услуга, због чега је потребно ове податке посматрати као релевантне за утврђивање доминантности оператора (приказани у Табели 5.)

Табела 5.

ОПШТИНА/ГРАД	Телеком Србија група	Telemach	Ортак Шипово	ТерТраде Прњавор	Елнет Лакташи	Стокић Добој	ТрионТел
БАЊА ЛУКА	99.86%	0	0	0	0	0	0.14%
БИЈЕЉИНА	100%	0	0	0	0	0	0
БИЛЕЦА	100%	0	0	0	0	0	0
БРАТУНАЦ	100%	0	0	0	0	0	0
БРЦКО	100%	0	0	0	0	0	0
БРОД	100%	0	0	0	0	0	0
ЧАЈНИЧЕ	100%	0	0	0	0	0	0
ЧЕЛИНАЦ	100%	0	0	0	0	0	0
ДЕРВЕНТА	100%	0	0	0	0	0	0
ДОБОЈ	99,71%	0	0	0	0	0.29%	0
ДОЊИ ЖАБАР	100%	0	0	0	0	0	0
ФОЧА	100%	0	0	0	0	0	0
ГАЦКО	100%	0	0	0	0	0	0
ГРАДИСКА	100%	0	0	0	0	0	0
ХАН ПИЈЕСАК	100%	0	0	0	0	0	0
ИСТОЧНА ИЛИЦА	100%	0	0	0	0	0	0
ИСТОЦНИ ДРВАР	100%	0	0	0	0	0	0
ИСТОЧНИ МОСТАР	100%	0	0	0	0	0	0
ИСТОЧНО НОВО САРАЈЕВО	100%	0	0	0	0	0	0
ЈЕЗЕРО	100%	0	0	0	0	0	0
КАЛИНОВИК	100%	0	0	0	0	0	0
КНЕЖЕВО	100%	0	0	0	0	0	0
КОСТАЈНИЦА	100%	0	0	0	0	0	0
КОТОР ВАРОШ	100%	0	0	0	0	0	0
КОЗАРСКА ДУБИЦА	100%	0	0	0	0	0	0
КРУПА НА УНИ	100%	0	0	0	0	0	0
КУПРЕС	100%	0	0	0	0	0	0
ЛАКТАШИ	98.96%	0	0	0	1.04%	0	0
ЉУБИЊЕ	100%	0	0	0	0	0	0
ЛОПАРЕ	100%	0	0	0	0	0	0
МИЛИЋИ	100%	0	0	0	0	0	0
МОДРИЧА	100%	0	0	0	0	0	0
МРКОЊИЦ ГРАД	99.92%	0.08%	0	0	0	0	0
НЕВЕСИЊЕ	100%	0	0	0	0	0	0

НОВИГРАД	100%	0	0	0	0	0	0
НОВО ГОРАЖДЕ	100%	0	0	0	0	0	0
ОСМАЦИ	100%	0	0	0	0	0	0
ОШТРА ЛУКА	100%	0	0	0	0	0	0
ПАЛЕ	100%	0	0	0	0	0	0
ПЕТРОВАЦ	100%	0	0	0	0	0	0
ПРИЈЕДОР	100%	0	0	0	0	0	0
ПРЊАВОР	99.05%	0	0	0.95%	0	0	0
РИБНИК	100%	0	0	0	0	0	0
РОГАТИЦА	100%	0	0	0	0	0	0
РУДО	100%	0	0	0	0	0	0
ШАМАЦ	100%	0	0	0	0	0	0
ШЕКОВИЋИ	100%	0	0	0	0	0	0
СИПОВО	99.66%	0	0.34%	0	0	0	0
СОКОЛАЦ	100%	0	0	0	0	0	0
СРБАЦ	100%	0	0	0	0	0	0
СРЕБРЕНИЦА	100%	0	0	0	0	0	0
СТАНАРИ	100%	0	0	0	0	0	0
ТЕСЛИЋ	100%	0	0	0	0	0	0
ТРЕБИЊЕ	100%	0	0	0	0	0	0
ТРНОВО	100%	0	0	0	0	0	0
УГЉЕВИК	100%	0	0	0	0	0	0
ВИШЕГРАД	100%	0	0	0	0	0	0
ВЛАСЕНИЦА	100%	0	0	0	0	0	0
ВУКОСАВЉЕ	100%	0	0	0	0	0	0
ЗВОРНИК	100%	0	0	0	0	0	0

- Приказани подаци у табели јасно упућују како на подручју свих општина и градова на подручју Републике Српске оператори Телеком Србија групе имају изразито доминантан положај, а у већини општина и градова и монополски положај на тржишту пружања пакетираних (multiple-play) услуга крајњим корисницима.
- Конкуренти оператора Телеком Србија групе у највећем броју општина и градова нису уопште присутни на тржишту, те не представљају било какав конкурентски притисак.
- Подносилац захтјева наводи да се оператори Телеком Србија групе налазе у повољном положају са аспекта права конкуренције у максимизирању добити путем злоупотребе доминантног положаја.
- Телеком Србија група се налази у таквој позицији да на подручју свих општина и градова у Републике Српске да може једностраним поступањем одређивати прекомјерно високе цијене у смислу члана 10. став (2) тачка а) Закона, без ризика да ће незадовољни корисници раскинути уговорни однос и опредијелити се за услуге другог оператора.

Табела 6.

Оператор	Број корисника
Блицнет (Телеком Србија група)	30.655
Мтел (Телеком Србија група)	108.556
Елта Кабел (Телеком Србија група)	47.748
Телрад Нет (Телеком Србија група)	16.082
Елнет Лакташи	2.182
Terc Trade Прњавор	1.993
Стокић Добој	615
Ортак Сипово	710
Telemach доо	163
ТрионТел	300
Укупно	209.004
Укупно (Телеком Србија ерупа)	203.041
Укупно остали оператори у Републици Српској	5.963

- Подносилац захтјева у табели и наводи податке о тржишном учешћу оператора Логософт и његових конкурената у пружању multiple-play услуга на подручју Сарајева:

Табела 7.

Оператор	Тржишно учешће
Telemach (са повезаним лицима)	75%
БХ Телеком	21%
Логософл	4%
УКУПНО	100%

- Према сазнањима Подносиоца захтјева оператори Телеком Србија групе на подручју Републике Српске одређују прекомјерно високе цијене за услугу приступа интернету корпоративним корисницима, односно привредним субјектима. С тим у вези, у табели су приказани детаљи понуда оператора Телеком Србија групе за пружање услуге интернета корпоративним корисницима на подручју Републике Српске и на подручју Сарајева.

Табела 8.

Уговорни орган	Подручје	Услуга	Изабрани понуђач	Цијена у КМ
Влада РС - Ген. секретаријат	РС	Интернет + одржавања	МТЕЛ + Проинтер	51,000.00
МУП РС	РС	Интернет	МТЕЛ	51,678.00
Дирекција за цивилно зракопловство	РС	Интернет	МТЕЛ	102,564.00
Централна банка БиХ - Бања Лука	РС	Интернет	МТЕЛ	29,059.20
Град Бијељина	РС	Фиксна телефонија	МТЕЛ	48,951.00
Град Требиње	РС	Интернет + фиксна + мобилна телефонија	МТЕЛ	145,282.70
Републичка управа за инспекцијске послове Баниа Лука	РС	Телекомуникацијске услуге	МТЕЛ	462,000.00
Град Бијељина	РС	Интернет	МТЕЛ	11,980.80
Високи судски и тужилачки савјет БиХ	Сарајево	Интернет (ГИА 30/30 Мбпс)	Логософт	465.66
Телевизија Кантона Сарајево	Сарајево	Интернет (ГИА 70/70 Мбпс)	Логософт	800.00
Министарство финансија и трезора БиХ	Сарајево	Интернет (ГИА 15/15 Мбпс, Л2 10/10 Мбпс градска, Wифи 5/5 Мбпс, web хостинг)	Логософт	649.00

- Подносилац захтјева наводи да је РАК у приједлогу Три критеријума теста на тржишту малопродајног широкопојасног приступа интернету из јуна 2020. године утврдила како се телекомуникацијска мрежа за пружање услуга широкопојасног приступа интернету између оператора Telemach, БХ Телеком и ХТ Мостар преклапа, те да традиционални оператори (БХ Телеком, ХТ Мостар и Мтел) услугу приступа интернету нуде на подручјима која кореспондирају са подручјем покривености њиховом мрежом.
- На основу показатеља оператори из Телеком Србија групе (изузимајући Логософт) имају фиксну мрежу и пружају услуге интернета на подручју Републике Српске, јасно је како и на овом тржишту оператори Телеком Србија групе уживају монополски положај који им омогућава различите облике злоупотребе доминантног положаја.
- Након аквизиције алтернативних оператора који сада послују у оквирима Телеком Србија групе, тржиште пружања услуге приступа интернету корпоративним корисницима на подручју Републике Српске постало је монополско тржиште по операторе Телеком Србија групе, који су ослобођени и потенцијалне конкуренције услијед неизграђене фиксне инфраструктуре осталих оператора

Због свега напријед наведеног, Подносилац захтјева тражи од стране Конкуренцијског савјета доношење Закључка о покретању поступка због злоупотребе доминантног положаја из члана 10. став (2) под а), б) и ц) Закона против Телеком Србија групе.

Конкуренцијски савјет је дана 22.10.2022. године под бројем: УП-04-26-2-014-28/21 запримио одговор на Захтјев у којем Противна страна наводи сљедеће:

- Наводи Telemacha да је Телеком Србија група извршила наводну злоупотребу доминантног положаја дати су произвољно и без доказа, и за исте нема упоришта у прописима и пракси институција Босне и Херцеговине и Европске уније.
- Да би учесник на тржишту могао извршити такву злоупотребу, мора се претходно правилно дефинисати релевантно тржиште, како би се утврдило да на тако дефинисаном релевантном тржишту посједује доминантан положај, који затим злоупотребљава. У конкретном случају, ниједан од наведена три критерија није доказан.
- У вези са претходним, приједлог Telemacha да се релевантно географско тржиште дефинише на подручју општина које покрива мрежна/фиксна инфраструктура оператора из Телеком Србија групе, односно општинама у Републици Српској и Граду Сарајеву није у складу са праксом Конкуренцијског савјета у поступцима које води у сектору телекомуникација, праксе Европске комисије, као ни са начином функционисања тржишта телекомуникација у Босни и Херцеговини.
- Евидентно је да је таква дефиниција релевантног тржишта конструисана искључиво из разлога да се само прејудицира, а не и докаже, да положај Телеком Србија групе подразумијева високо тржишно учешће.
- Када је ријеч о релевантном тржишту производа, Противна страна се слаже са Подносиоцем захтјева да се исто дефинише као тржиште пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникационих услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво), односно тржиште пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима на територију Босне и Херцеговине.
- У том смислу битно је истаћи да Телеком Србија група, ни на једном од тржишта која су укључена у дефиницију (фиксна телефонија, мобилна телефонија, интернет и телевизија), не посједује доминантан положај, па самим тим не може посједовати ни доминантан положај на тржишту структурираном као пакетиране телекомуникацио-не услуге у Босни и Херцеговини.
- Радње наводне злоупотребе доминантног положаја Telemach, прије свега, описује као наплаћивање нелојалних цијена од стране Телеком Србија групе. Међутим, умјесто да постојање нелојалних цијена утврди кроз анализу односа цијена и трошкова и поређење цијена једног учесника на тржишту са цијенама конкурената (као што су Telemach, БХ Телеком д.д. Сарајево, ЈП Хрватске телекомуникације д.д. Мостар) Telemach се фокусира искључиво на друштва у оквиру Телеком Србија групе (иако се они не могу сматрати конкурентима већ једним учесником на тржишту), уз констатацију да су пакети који пружају мултипле-плау услуге исти или готово идентични

и да се разлика у цијенама не може оправдати, без утврђивања насталих трошкова и квалитета садржаја који се нуде од стране наведених друштава, а који несумњиво и примарно утичу на формирање цијене.

- Подносилац захтјева иде и корак даље. Наиме, када је ријеч о цијенама у уговорима о приступу интернету са корпоративним корисницима, Telemach и ту врши поређење искључиво између друштава у оквиру Телеком Србија групе (конкретно Логософта и Мтела), без укључивања конкурената (тј. Telemach, БХ Телеком д.д. Сарајево, ЈП Хрватске телекомуникације д.д. Мостар).
- Подносилац захтјева додатно доводи Конкуренцијски савјет у заблуду тако што пореди категорије које се не могу поредити, тј. цијене мјесечних накнада из уговора које је закључивао Логософт и цијене за цјелокупно трајање уговора које је закључивао Мтел.
- У циљу доказивања вршења повреда конкуренције од стране Телеком Србија групе, Телемацх наводи притужбе крајњих корисника, иако је РАК установио да су исте неосноване, а поступање Блицнета и Мтела у складу са законом прописаним обавезама приликом измјена и допуна цјеновника.
- Коначно, тврдња да Телеком Србија група цјеновно дискриминише сопствене кориснике не потпада под законску одредбу о злоупотреби доминантног положаја имајући у виду да они између себе не представљају конкуренте, те да се на овај начин не могу довести у неравноправан и неповољан конкурентски положај.
- Telemach је у Захтјеву дефинирао релевантно тржиште производа као тржиште пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникационих услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво), односно тржиште пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима. У погледу релевантног географског тржишта, Telemach је навео да се исто дефинише на подручју општина које покрива мрежна/фиксна инфраструктура оператора из Телеком Србија групе, односно општинама у Републици Српској и Граду Сарајеву.
- Подносилац захтјева је по свом нахођењу спорадично дефинирао релевантно географско тржиште искључиво са циљем да створи привид да Телеком Србија група посједује доминантан положај. Наведени приједлог релевантног географског тржишта нема упориште у пракси Конкуренцијског вијећа и Европске комисије, нити је у складу са законским оквиром у области телекомуникација у Босни и Херцеговини.
- Пружање пакетираних (multiple-play) телекомуникационих услуга, као што и Подносилац захтјева тврди, састоји се од фиксне телефоније, мобилне телефоније, интернета и телевизије. Све наведене услуге су регулисане од стране РАК на националном нивоу. С тим у вези, приједлог Подносиоца захтјева да се релевантно географско тржиште сузи на подручје општина које покрива мрежна/фиксна инфраструктура оператора из Телеком Србија групе, односно општина у Републици Српској и Граду Сарајеву није прихватљиво.
- Сви оператори фиксне телефоније у Босни и Херцеговини пружају услуге својим корисницима путем мрежне инфраструктуре. Оператор јавне електронске мреже који посједује одговарајућу дозволу РАК може бити власник јавне електронске комуникационе мреже намјењене за пружање јавних телекомуникационих услуга. Такође, такав оператор има могућност да инсталира јавне електронске комуникационе мреже са правом грађења и инсталирања преко јавних или приватних површина, користи радио фреквенцијски спектар за потребе рада мреже, самостално пружа јавне телекомуникационе мрежне услуге на таквој мрежи, и издаје телекомуникациону мрежу у закуп другим лиценцираним операторима телекомуникација.
- Оператор јавне електронске комуникационе мреже може бити власник/посједовати мрежу на цјелокупној територији Босне и Херцеговине или на једном њеном дијелу. С тим у вези, оператори који нису власници телекомуникационе мреже или су власници само на једном дијелу територије Босне и Херцеговине, могу имати приступ мрежи других оператора. У том случају, такви оператори могу закључити уговоре о закупу мреже са носиоцем мрежне дозволе, на основу чега осигуравају своје присуство и на другим дијеловима Босне и Херцеговине. Другим ријечима, оператори регистровани за пружање услуга фиксне телефоније, без обзира на распрострањеност властите мреже, могу имати, и имају, приступ корисницима на територији цијеле Босне и Херцеговине.
- Пракса Европске комисије јасно указује да се тржиште фиксне телефоније дефинише као национално по обиму. Наиме, у predmetu Carphone Warehouse/Tiscali UK (Европска комисија, Carphone VVarehouse/Tiscali UK, предмет бр. M.5532 од 20.05.2009. године), Европска комисија је закључила да је релевантно тржиште национално, имајући у виду, између осталог, континуирани значај националне регулације у сектору телекомуникација и снабдијевања узлазних велепродајних услуга које функционишу на националној основи. Такође, Европска комисија је и у предметима: Telefonica/Hansenet Telekommunikation предмет бр. M. 5730 од 16.12.2009. године), Vodafone/Kabel Deutchland, предмет бр. M.6990 од 20.09.2013. године) и PPHGROUP/TELENOR TARGETCOMPANIES, предмет бр. M.8883 од 27.07.2018. године релевантно географско тржиште дефинисала на националном нивоу.
- У Босни и Херцеговини се лиценцирање обавља на националном нивоу тако што РАК, као регулатор сектора телекомуникација са надлежностима на територији Босне и Херцеговине, издаје дозволе операторима мобилне телефоније које важе на читавој територији Босне и Херцеговине.
- Правилом РАК-а број 73/2014 о обављању дјелатности пружаоца јавних мобилних телефонских услуга прописују се једнаки услови за све операторе у било за стицање права и основна правила за обављање дјелатности комерцијалног даваоца јавних мобилних телефонских услуга.
- Такође, Правило РАК 62/2012 о преносивости телефонских бројева уређује техничке и административне услове под којима корисници у јавној телефонској мрежи Босне и Херцеговине на територији читаве БиХ. задржавају своје бројеве

независно од промјене локације, сервиса и оператора телекомуникација.

- Позитивно-правни прописи Босне и Херцеговине који регулишу област мобилне телефоније ни у једном случају не врше подјеле, нити праве разлике између ентитета у оквиру Босне и Херцеговине, односно градова и општина. Такође, досадашња пракса Европске комисије показује да се тржиште мобилне телефоније одређује на националном нивоу.
- Као и у случају фиксне телефоније и интернета и пружање услуга дистрибуције телевизијског и радио програма се у БиХ одвија путем мрежне телекомуникационе инфраструктуре, те све што је напријед наведено за тржиште фиксне телефоније и интернета примјењиво је за тржиште пружања услуга дистрибуције телевизијског и радио програма.
- Оператори са одговарајућом лиценцом имају могућност да пружају наведене услуге на територији читаве Босне и Херцеговине независно од чињенице да ли посједују мрежну инфраструктуру или закључују уговоре о закупу мреже са другим лиценцираним операторима.
- У погледу тржишта дистрибуције телевизијског и радио програма, Европска комисија је у пракси заузела став да је исто национално по обиму по својој природи и да обухвата лингвистички хомогена подручја.
- Напријед наведени приказ функционисања тржишта телекомуникација у Босни и Херцеговини и (праксе Европске комисије, Конкуренцијски савјет је препознао у својој досадашњој пракси и то првенствено у рјешењу број: УП-05-26-1-005-24/19 од 18.07.2022. године којим је одобрена концентрација привредног субјекта Мтел над 100% удјела у привредном субјекту Елта Кабел. У наведеном рјешењу Конкуренцијски савјет је примјенио члан 43. став (7) Закона којим је користио судску праксу судова Европске уније и одлуке Европске комисије када је релевантно тржиште одредио као малопродајно тржиште фиксне телефоније, мобилне телефоније, тржиште пружања услуга интернета и тржиште дистрибуције радио и ТВ програма на територији Босне и Херцеговине.
- Такође у рјешењима о одобреним концентрацијама број: УП-05-26-1-036-20/18 од 18.12. 2018. године и број: УП-05-26-1-005-14/18 од 02.08. 2018. године Конкуренцијски савјет је релевантно тржиште производа одредио као тржиште фиксне телефоније, мобилне телефоније, тржиште пружања услуга интернета и услуга радио и ТВ програма, на подручју Босне и Херцеговине.
- Поред поступака одобрења концентрација у сектору телекомуникација у којима се релевантно географско тржиште одређује на подручју Босне и Херцеговине, Конкуренцијски савјет је у својој пракси у 12 поступака утврђивања злоупотребе доминантног положаја или забрањеног споразума релевантно географско тржиште дефинисало као територ Босне и Херцеговине.
- Имајући у виду све напријед наведено, Противна страна предлаже да Конкуренцијски савјет релевантно тржиште у овом поступку одреди као тржиште пружања пакетираних (multiple-play телекомуникационих услуга крајњим корисницима малопродајни ниво) односно тржиште пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима на територији Босне и Херцеговине.
- У Захтјеву, Telemach се позива на Листу оператора са значајном тржишном снагом из 2012. године (у даљем тексту: Листа оператора) истичући да Мтел има значајну тржишну снагу на тржишту услуга фиксне и мобилне телефоније на територији Босне и Херцеговине.
- Јасно је да се у Листи оператора не наводе подаци о учешћу, односно тржишној снази Телеком Србија групе на тржишту пружања пакетираних (мултипле-плауј телекомуникационих услуга крајњим корисницима на малопродајном нивоу, нити на тржишту пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима, а које је Telemach навео као релевантна. Међутим и поред тога што Листа оператора не садржи податке о тржишној снази Телеком Србија групе на релевантним тржиштима, Telemach произвољно закључује да иста има доминантан положај на релевантним тржиштима.
- Дакле, наведена оцјена заснована је на погрешно утврђеном чињеничном стању, тј. на произвољно изведеном закључку Telemacha који не произлази из Листе оператора.
- Напомињемо да се пружање пакетираних (multiple-play) телекомуникационих услуга састоји од фиксне телефоније, мобилне телефоније, интернета и телевизије. На основу годишњег извештаја РАК за 2020. годину, Телеком Србија група не посједује доминантан положај ни на једном од наведених тржишта на територији Босне и Херцеговине.
- На тржишту фиксне телефоније, редослијед оператора према броју фиксних директних телефонских линија у раду је сљедећи: БХ Телеком 246.154, Телеком Србија група 217.407, ХТ Мостар 97.208 и алтернативни опретери 146.149.
- На тржишту мобилне телефоније, редослијед оператора према броју претплатника је слиједећи: БХ Телеком 1.526.959, Телеком Србија група 1.267.496, ХТ Мостар 715.113, Дасто Семтел 106.
- Према Прегледу стања тржишта телекомуникација у БиХ за 2020. годину, Телеком Србија група такође не ужива доминантан положај на тржишту интернета.
- У погледу тржишта дистрибуције аудиовизуелних услуга и медијских услуга радија, тржишно учешће Телеком Србија групе износи 25,1%, док управо Telemach са својим повезаним лицима посједује доминантан положај са учешћем од чак 40,4%.
- Такође, Телеком Србија група не посједује доминантан положај ни на тржишту пакета од двије услуге и три услуге. Наиме, према Прегледу стања тржишта телекомуникација у БиХ за 2020. годину, удио Мтела са повезаним лицима износи 23,16% на тржишту пакета од двије услуге, док према истим подацима удио Мтел са повезаним лицима износи 25,68% на тржишту пакета од три услуге.
- Ни на једном од тржишта која могу бити укључена у пакетиране (multiple-play) телекомуникационе услуге, Телеком Србија група не посједује доминантан положај, па самим тим не посједује ни

доминантан положај на тржишту структурираном као пакетиране (muitiple-play) телекомуникационе услуге на територији Босне и Херцеговине.

- Привредни субјекат Telemach наводи у Захтјеву да су се крајњи корисници услуга Телеком Србија групе обраћали секторским регулаторима са притужбама везаним за злоупотребу доминантног положаја Телеком Србија групе. У прилогу Захтјева, Telemach је доставио притужбе крајњих корисника на измјене цјеновника Мтела и Блицнета.
- На основу анализе приложене документације, притужбе корисника на измјену цјеновника, РАК је установио да су све притужбе биле неосноване и да су се Блицнет и Мтел придржавали свих својих обавеза приликом измјена и допуна цјеновника.
- Наиме, у свим приложеним притужбама, РАК је утврдио да су Блицнет и Мтел испунили све своје обавезе тако што су крајњим корисницима доставили обавјештење о измјенама и допунама цјеновника, објавили све измјене на интернет страници, објавили измјене у дневним новинама и понудили корисницима промјену пакета или раскид уговора без плаћања надокнаде у периоду до примјене измјењених услова пружања пакета услуга.
- Из свега горе наведеног, јасно је да су тврдње Telemacha о притужбама корисника неосноване.
- Према утемељеној пракси институција Европске уније, постојање нелојалних цијена се не може просто претпоставити, већ је исто потребно доказати примјеном теста установљеног у предмету United Brands vs Commission (Predmet United Brands vs. Commission, 14. фебруар 1978. године). Наиме, овом одлуком установљени су критеријуми, односно двофазни тест, за утврђивање да ли је цијена нелојална: "Питања која се имају утврдити су да ли је разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених цијена значајна, и уколико је одговор на ово питање позитиван, да ли је цијена која је наметнута неправична сама по себи, или у односу на конкурентске производе."
- Прва фаза поменутог теста се фокусира на питање односа цијена и трошкова. Наиме, прво је потребно утврдити да ли трошкови, који су генерисани како би неки производ или услуга били пласирани на тржиште, оправдавају висину цијене. Другим ријечима, цијена која превазилази разуман однос према економској вриједности услуге би представљала нелојалну цијену. Однос између трошкова Телеком Србија групе и висина цијене коју сносе крајњи корисници у конкретном поступку не превазилазе апстрактну границу коју поставља прва фаза теста. У предметном поступку је на основу свих расположивих података јасно да Телеком Србија група не наплаћује несразмјерне цијене у односу на трошкове пружања multiple-play услуга.
- Такође, Telemach у свом Захтјеву паушално наводи цијена услуга које Телеком Србија група наплаћује не осврћући се подробније на трошкове које она има како би наведене услуге на тржишту и пружила. Telemachovi наводи који трошкове пружања услуга своде само на нове инвестиције и амортизацију у потпуности запостављају чињеницу да трошкови пословања такође представљају једну од категорија трошкова који неминовно утичу на висину цијене, односно начин пословања Телеком Србија групе који је усмјерен ка пружању најквалитетније могуће услуге по конкурентним цијенама. Овакав вид пословања неминовно доводи до већих трошкова, односно пружање најквалитетније услуге генерише високе трошкове који се одражавају на цијене, али никако не могу представљати нелојалне цијене управо због међузависности трошкова и финалне цијене.
- Друга фаза поменутог теста се спроводи само уколико постоји значајна разлика између трошкова и наплаћене цијене, што овдје није случај. Ипак, уколико бисмо наставили да слиједимо тест, иако за тим нема потребе, дошли бисмо до поређења предметне цијене са цијенама производа конкурената.
- Анализа која слиједи у наставку садржи приказ Мтелових цијена и цијена његових главних конкурената, те недвосмислено указује на то да се ни по овом критерију цијене не могу схватити као нелојалне или прекомјерне. Дакле, чак и када бисмо дошли до друге фазе испитивања цијена које наплаћује Мтел, долазимо до истог резултата као и у првој фази, то јест да у конкретном случају не постоје нелојалне цијене.
- Сходно томе, узимајући у обзир трошкове које Телеком Србија група сноси и висину цијене која се наплаћује корисницима, недвосмислено можемо закључити да ни прва фаза горе поменутог теста није нарушена. Посљедично, другој фази теста ни не треба приступити, а и када бисмо то учинили, дошли бисмо до истог закључка - да не постоје нелојалне цијене.
- Надаље, осим што у Захтјеву недостаје анализа горе наведеног теста, недостаје и анализа цијена које наплаћује Телеком Србија група и цијена конкурената (Telemach, БХ Телеком и ХТ Еронет).
- У циљу подробнијег објашњења овог питања, у наставку дајемо табеларни приказ цијена које наплаћују Мтел и његови конкуренти. Садржај ове анализе недвосмислено указује на то да не постоји значајна разлика између цијена која би указивала на постојање нелојалних цијена Табела 9. садржи приказ цијена за 2-play пакет услуга који обухвата телевизију и фиксну телефонију. Из приложеног можемо закључити да је понуда Мтел-а скупља у односу на понуду ХТ Еронета за 11,82 КМ, то јест скупља је 29,62%. Међутим, уколико се, поред цијене, размотри и садржај пакета, слиједи закључак да је Мтелов пакет комплетнији, односно да доноси више погодности за кориснике, те је сасвим оправдано и да буде скупљи у односу на понуде конкурената.

Табела 9.

	Мтел	Telemach	БХ Телеком	ХТ Еронет
ТВ/Фиксна телефонија	Пакет: С 39,90 КМ	/	Моја ТВ БХ Пхоне 20,00 КМ	Дуо Хоме 28,08 КМ

- Табела 10. садржи приказ приказ 2-play пакета услуга који обухвата приступ интернету и фиксну телефонију. Подаци указују на то да између Мтела и његових конкурената када је ријеч о овом пакету такође не постоји разлика која би указала на нелојалне цијене. Разлика између Мтеловог најскупљег пакета и најскупљег пакета ХТ Еронет-а износи свега 1,25 КМ, односно 2,31%.

Табела 10.

	Мтел	Телемацх	БХ Телецом	ХТ Еронет
Интернет/Фиксна телефонија	Пакет: ХС+ 40,90 КМ	/	/	DUO BASIC 1 33,93 КМ
	Пакет: С+ 47,90 КМ	/	/	DUO BASIC 2 45,63 КМ
	Пакет: М+ 53,90 КМ	/	/	DUO BASIC 3 47,97КМ
	/	/	/	DUO BASIC 4 52,65 КМ

- Табела 11. садржи приказ 2-play пакета услуга који обухвата телевизију и приступ интернету. Подаци показују да Мтел у односу на конкуренте нема најскупље пакете, те је сасвим јасно да ни у овој ситуацији не постоје нелојалне цијене од стране Мтела. Најскупљи пакет оваквих 2-play услуга Мтела је од Telemach-овог најскупљег пакета јефтинији 10,9 КМ, односно 14,63%, а у односу на БХ Телеком Мтелов пакет је јефтинији за 97,3 КМ односно за чак 60,47%.

Табела 11.

	Мтел	Телемацх	БХ Телецом	ХТ Еронет
ТВ/Интернет	Пакет: С 56,90 КМ	EON LIGHT DUO 47,50 КМ	Моја ТВ Нет 1 40,90 КМ	/
	Пакет: М 63,60 КМ	EON FULL DUO 59,50 КМ	Моја ТВ Нет 2 50,90 КМ	/
	/	EON PREMIUM DUO 74,50 КМ	Моја ТВ Нет 3 70,90 КМ	/
	/	TRION LIGHT EON + NET 47,50 КМ	Моја ТВ Нет 4 45,90 КМ	/
	/	TRION FULL EON + NET 59,50 КМ	Моја ТВ Нет 5 55, 90 КМ	/
	/	TRION PREMIUM + HET 74,50 КМ	Моја ТВ Нет 6 110,90 КМ	/
	/	/	Моја ТВ Нет 7 160,90 КМ	/
	/	/	Моја ТВ Нет повремено 1 49,90 КМ	/
	/	/	Моја ТВ Нет повремено 2 54,90 КМ	/

- Табела 12. садржи приказ 3-плау услуга који обухвата приступ интернету, телевизију и фиксну телефонију. Подаци садржани у табели јасно указују на то да Мтелови пакети нису ни најскупљи на тржишту, нити да постоји значајно одступање у односу на конкуренте. Поређењем најскупљих пакета услуга долазимо до сљедећих закључака: Мтелов пакет је скупљи од Telemachovog за свега 17,10 КМ, то јест 17,34%, док је пакет БХ Телекома скупљи за 75,30 КМ, односно скупљи је чак 43,3% од Мтеловог пакета.

Табела 12.

	Мтел	Telemach	БХ Телеком	ХТ Еронет
ТВ/Интернет/Фиксна телефонија	Пакет: С 63,60 КМ	TRION LIGHT EON + NET + TEL 57,50 КМ	Моја ТВ Пхоне 33,90 КМ	TRIO BASIC 50,31 КМ
	Пакет: М+ 71,90 КМ	TRION FULL EON + NET + TEL 67,50 КМ	Моја ТВ Фулл 1 53,90 КМ	TRIOSUPER 64,35 КМ
	Пакет: Л 98,60 КМ	TRION PREMIUM EON + NET + TEL 81,50 КМ	Moja TV Full 2 63,90 КМ	/
	/	EON LIGHT 57,50 КМ	Moja TV Full 3 83,90 КМ	/
	/	EONFULL 67,50 КМ	Moja TV Full 4 58,90 КМ	/
	/	EON PREMIUM 81,50 КМ	Moja TV Full 5 68,90 КМ	/
	/	/	Moja TV Full 6 123,90 КМ	/
	/	/	Moja TV Full 7 173,90 КМ	/

- Табела 13. садржи приказ 4-play пакета услуга који обухвата приступ интернету, фиксну телефонију, мобилну телефонију и телевизију. На основу јавно доступних података можемо закључити да је Мтел једини оператор који је на потпуно транспарентан начин дефинирао цијене својих услуга. БХ Телеком и ХТ Еронет као једини конкуренти који пружају 4-play услуге су оставили себи дискреционa овлаштења приликом одређивања цијена. Остављајући избор корисницима да сами креирају свој пакет и/или изаберу уређај који ће користити у склопу свог пакета поменути оператори су формирали широк дијапазон могућих цијена за своје услуге. Посљедично, адекватно поређење цијена није могуће због велике могућности варијације коначних цијена за услуге.

Табела 13.

	Мтел	Telemach	БХ Телеком	ХТ Еронет
ТВ/Интернет/ Фиксна телефонија/Мобилна телефонија	Пакет: С+91,90 КМ	/	Мој избор (цијена зависи од тога шта крајњи корисник изабере да буде дио понуде)	4x1 (ијена зависи од тога шта крајњикорисник изабере да буде дио понуде)
	Пакет: С Нет+91,90 КМ	/	/	/
	Пакет: М+103,90 КМ	/	/	/
	Пакет: Л+174,90 КМ	/	/	/

- Након приказа цијена коју наплаћују Мтел и његови главни конкуренти из које се може закључити да не постоје нелојалне цијене, осврнућемо се на још један нетачан навод Telemacha. Наиме, поређењем 4-play услуга које пружају само Мтел и Логософт у оквиру Телеком Србија групе, Телемацх паушално наводи да се ради о сличним пакетима услуга и да се цијеновна разлика огледа само у вишем профиту Мтела. Међутим, иако се ради о услугама које обухватају мобилну телефонију, фиксну телефонију, приступ интернету и телевизију, значајно је напоменути да се не ради о идентичним пакетима већ да је ријеч о пакетима који пружају различите погодности. Сходно томе, анализом 4-play услуга које пружа Мтел у односу на Логософт недвосмислено се може закључити да је пакет Телеком Србија групе садржајнији, што посљедично доводи и до више цијене.
- Поређењем Мтеловог Пакета: Л+ и Логософтовог пакета LoGO! Quadro+ јасно се види да је понуда ТВ канала квалитетнија у Мтеловом пакету, проток интернета бољи у односу на Логософт-ов пакет, понуда фиксне телефоније боља, као и услуга мобилне телефоније садржајнија. На основу ових чињеница јасно долазимо до одговора на питање зашто постоји разлика у цијени пакета који пружају 4-play услуге. лако је ријеч о истом виду услуга. ова два пакета се јасно разликују у погледу њиховог садржаја, а тиме и користи за крајње кориснике.
- Привредни субјекат Telemach погрешно закључује да је ријеч о цјеновној политици која за циљ има виши профит. Ријеч је о разумној цјеновној политици која за бољи пакет изискује вишу цијену. Што је у потпуности у складу са првом фазом горе наведеног теста прихваћеног од стране институција Европске уније и уопштено говорећи, са правилима тржишне економије.
- С тим у вези, Telemach износи исте нетачне тврдње о 3-play услугама. Наиме, поредећи цијене и садржај пакета 3-play услуга долазимо до истог закључка. Разлика у цијени одражава и разлику у квалитету услуга које се пружају крајњим корисницима.
- Коначно, цјеновна политика Телеком Србија групе је економски оправдана и у складу је са фер пословном праксом. Не може се свака разлика у цијенама сматрати актом ограничавања конкуренције, те се тако ни разлика у цијени пакета сама по себи не може сматрати довољним основом за закључак о наметању нелојалних цијена. У конкретном случају, чак и када бисмо операторе Телеком Србија групе хипотетички посматрали као конкуренте на тржишту дошли бисмо до закључка да не постоји значајно одступање цијена од реалних трошкова и не постоје значајне разлике у цијенама између ових лица, а које би указале на постојање нелојалних цијена.
- Овакав став је заузео Европски суд правде у предметима Post Danmark A/S (Post Danmark A/S, предмет бр. Ц-525/16 од 19.04. 2018. године) и MEO v. Autoridade da Concorrencia (MEO v. Autoridade da Concorrencia, predmet бр. C-209/10 од 27. марта 2012. године). У овим предметима суд је користио приступ који се заснива на посљедицама, односно процјену да ли цјеновна политика доводи до спрјечавања, нарушавања или ограничавања тржишне конкуренције. Дакле, само постојање разлике у цијенама не представља повреду конкуренције. Тако је Европски суд правде у предмету PostDanmark A/S заузео слиједећи став: "Чињеница да се пракса доминантног учесника на тржишту може, као и његова политика цијена [...], описати као "цјеновна дискриминација", односно наплаћивање различитим купцима или различитим класама купаца другачије цијене за робу или услуге за које су трошкови исти или, обратно, наплаћивање јединствене цијене купцима за које се разликују трошкови снабдијевања не може само по себи сугерисати да постоји злоупотреба".
- Сходно томе, можемо јасно закључити да Telemachovo указивање на постојање разлике у цијенама у оквиру Телеком Србија групе не представља повреду конкуренције пер се. Како би се установила повреда, потребно је доказати да цјеновна политика Телеком Србија групе доводи до нарушавања конкуренције на тржишту. Међутим, из горе приложене анализе тржишних цијена недвосмислено произилази да Телеком Србија група не наплаћује нелојалне цијене, нити драстично одступа од цијена које наплаћују њихови конкуренти Telemach, БХ Телеком и ХТ Еронет.
- Telemach у сажетку Захтјева наводи како је Телеком Србија група одређивала прекомјерне цијене корпоративним корисницима-привредним субјектима за услуге приступа интернету на подручју Републике Српске и Града Сарајева, пропуштајући да пружи било какву аргументацију о томе у образложењу Захтјева. Штавише, само на једном мјесту у Захтјеву (код одређивања релевантног тржишта производа) Telemach помиње овај наводни случај злоупотребе доминантног положаја, дајући само приједлог дефиниције релевантног тржишта, не упуштајући се у образлагање тог приједлога.
- Зато на првом мјесту указујемо на значај и озбиљност које сам Telemach даје својој тврдњи о овом наводном случају злоупотребе доминантног положаја.
- Тек након захтјева Конкуренцијског савјета за допуну захтјева и питања које је Конкуренцијски савјет

поставио, Telemach износи одређене аргументе о поменутој тврдњи. У одговору на прво од два питања у Допуни захтјева у вези са наводним одређивањем прекомјерних цијена корпоративним корисницима за услуге приступа интернету, Телемацх даје табеларни приказ цијена уговора о пружању услуга приступа интернету које су Мтел и Логософт закључили са корпоративним корисницима.

- Покушавајући тим путем да убиједи Конкуренцијски савјет да је Телеком Србија група наводно злоупотријебила доининантан положај (који не посједује и који Telemach није, нити је могао да докаже), Telemach злоупотребљава податке о цијенама из поменутих уговора. Наиме, када су у питању подаци о цијенама из уговора које је Мтел закључио са корпоративним корисницима, Telemach је изнио цијене уговора за цјелокупан период трајања уговора. Напомињемо да је одређен број тих уговора закључен на више година. Са друге стране, када су у питању подаци о цијенама из уговора које је Логософт закључио са привредним субјектима, Telemach износи цијене мјесечних накнада које корпоративни корисници плаћају Логософт-у. Наравно, том приликом није указано Конкуренцијском савјету на ову разлику у приступу.

Табела 14.

Корпоративни корисник	Telemach-ов податак о мјесечној накнади у КМ (не наводе да ли је цијена са или без ПДВ-а)	Податак о мјесечној накнади из уговора у КМ	Податак о цијени за цјелокупно трајање уговора у КМ
Високи судски и тужилачки савјет БиХ	465,66	398,00 без ПДВ-а 465,66 са ПДВ-ом	4.776,00 без ПДВ- а, 5.587,00 са ПДВ- ом
Телевизија Кантона Сарајево	800,00	800,00 без ПДВ-а 936,00 са ПДВ-ом	9.600,00 без ПДВ- а, 11.232,00 са ПДВ-ом
Министарство финансија и трезора БиХ	649,00	649,00 без ПДВ 759,33 са ПДВ-ом	7.788,00 са ПДВ-ом 9.111,96 са ПДВ- ом

- Као што се може видјети из табеларног приказа, када је ријеч о уговору са Високим судским и тужилачким савјетом Босне и Херцеговине, дат је износ мјесечне накнаде од 465,66 КМ са ПДВ-ом (који је Telemach изнио у Допуни захтјева, али дата је и цијена за цјелокупно трајање уговора од 4.776,00 КМ без ПДВ-а, односно 5.587,00 КМ са ПДВ-ом (што је Telemach пропустио да истакне у Допуни захтјева, док је за сваки уговор Мтел-а износио цијене за цјелокупно трајање уговора). При том, ово су цијене које су биле предвиђене у уговору са Високим судским и тужилачким савјетом Босне и Херцеговине из 2016. године, док Telemach у Захтјеву истиче да је "Мтел стекао 100% власништво над Логософтом 2017. године, те финансијски резултати пословања Логософта након те аквизиције јасно показују вишеструко обезврјеђење вриједности друштва Логософт". Истицање накнаде из уговора из 2016. године од стране Telemacha, након његове тврдње из претходне реченице да су вишеструко обезврјеђење вриједности друштва Логософт, тек након 2017. године, указује на још једну контрадикторност и неконзистентност у Захтјеву Телемацха што неминовно доводи у питање релевантност читаве аргументације из Захтјева.
- Исти тип манипулације и по питању цијена и по питању времена закључења уговора Телемацх је покушао да спроведе и у вези са уговором Логософта са Министарством финансија и трезора Босне и Херцеговине и са Телевизијом Кантона Сарајево.
- На основу изнесеног, недвосмислено је да је Telemach приликом наводођења сва три уговора Логософта са корпоративним корисницима, заправо злоупотријебио податке и покушао да обмане Конкуренцијски савјет, не придржавајући се истих критеријума, износећи значајно мање цијене у случају Логософта него Мтела, што не одговара реалним околностима.
- Поред тога, наведени уговори Логософта, закључени су прије неколико година (2016. године), док је у случају Мтела, Telemach наводио важеће уговоре или уговоре из 2020. године, што је ако се има у виду рапидан напредак у области телекомуникација, па самим тиме и понуда оператора очигледан покушај обмане по још једном критерију, јер су због наведених тенденција цијене годинама расле.
- На крају, навођење уговора из 2016. године је контрадикторно Telemachovoj тврдњи из параграфа 4.4.9. Захтјева да је период тек након 2017. године релевантан за процјену злоупотребе доминантног положаја у односу на пословање Логософта.
- Вриједност наведеног уговора Логософта са Високим судским и тужилачким савјетом Босне и Херцеговине из 2016. године износи 4.776,00 КМ без ПДВ-а (а не 465,66 КМ како је Телемацх навео). По истом, загарантовани капацитет сталне интернет конекције мора бити минимално 30/30 Мбпс (уплоад/downлоад истог капацитета 30 Мбпс). Предвиђено је и да веза између терминалне опреме обе стране мора да буде остварена путем FAST ETHERNET технологије.
- Такође, конекција мора да буде перманентна и остварена путем синтетичке оптичке везе или бежичним начином преноса унутар фреквентног опсега лиценцираног од стране РАК, а наручилац мора имати могућност сталног надзора искориштености линка и постоји неограничен трансфер саобраћаја.
- Вриједност уговора Мтела са ЈЗУ Болнице "Свети Врачеви" Бијељина из 2021. године износи 9.600,00 КМ без ПДВ-а. По истом, загарантовани капацитет сталне интернет конекције мора бити минимално 50/50 Мбпс. Предвиђени су: бацкуп интернет линк, 24х симетрична пропусност загарантованом брзином, неограничен трансфер података - FLAT RATE, 24х техничка подршка седам дана у седмици, 24х мониторинг и надзор линка, активна мрежна опрема у власништву и под одржавањем ИСП-а и пасивна мрежна опрема у власништву и под одржавањем ИСП-а.
- Поређење ова два уговора има за сврху да покаже како није довољно, нити исправно поредити само цијене уговора, већ је потребно узети у обзир и његове битне сегменте.
- Иако је конкретан уговор Мтела скупљи од уговора Логософта, он на првом мјесту обезбеђује значајно већу брзину интернета у оба спектра. То је сигурно најважнији критериј који потенцијални корисници, а нарочито корпоративни корисници узимају у обзир приликом одлучивања о закључивању уговора, јер им је брзина интернета често веома битан предуслов за ефикасно обављање послова. Зато не изненађује

чињеница да је ово елемент који у великој мјери утиче на цијену уговора.

- Додатно, у конкретном случају постоје и друге обавезе пружаоца услуге које могу имати битан утицај на висину цијене. Изнад поменут уговор Мтела је и по том критеријуму садржајнији и богатији од уговора Логософта што је још један логичан разлог за одређивање више цијене.
- На основу свега наведеног, јасно је да су трошкови Мтела већи него трошкови Логософта у предметним уговорима, јер је и понуда Мтела у значајној мјери садржајнија, што нас доводи до закључка да разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених цијена није значајна.
- Даље, осим генерално битних одредаба уговора (без обзира на тип корисника), треба узети у обзир, као што је и сам Telemach у Допуни захтјева навео да корпоративни корисници имају често специфичне захтјеве који морају бити испуњени од стране оператора како би дошло до закључења уговора са њима. Због тога, ни овдје није исправно само просто упоредити уговоре, чак и са сличним одредбама о брзини интернета, јер су ти захтјеви некада веома битни и генеришу огромне трошкове, због чега у великој мјери могу утјецати на висину цијене.
- На примјеру уговора Мтела са Министарством унутрашњих послова Републике Српске (у даљем тексту: МУП РС) из 2020. године (наведен од стране Телемацха у Допуни захтјева), видимо колико је битно узети у обзир захтјеве наручиоца услуге. Наиме, према том уговору Мтел се обавезао да обезбједи приступ интернету (одређене брзине, са свим обавезама) за 73 организационе јединице МУП РС.
- Такође, координирање интернет везе између тих јединица је од изузетне важности, али и веће комплексности и трошкова него у случају са само једном јединицом или неколико њих. Због свега наведеног, цијена овог уговора за цјелокупно његово трајање од 51.678 КМ без ПДВ-а, иако значајно вижа него у случају нпр. уговора Логософта са Високим судским и тужилачкини савјетом Босне и Херцеговине (којим се обезбеђује приступ интернету за само једну локацију) праћена је неупоредиво већим трошковима због свих поменутих фактора. Тиме је доказано, да приликом примјене теста нелојалних цијена у конкретном случају, треба узети у обзир и специфичне захтјеве корпоративних корисника, јер су често кључан фактор за одређивање виших цијена, али које се због великих трошкова не могу сматрати прекомјерним (нелојалним).
- На крају, понављамо да, ако је један од захтјева Telemacha да се утврди да Телеком Србија група одређује прекомјерно високе цијене за услугу приступа интернету корпоративним корисницима, онда је логично да се при одлучивању о основаности тог захтјева узму у обзир уговори који имају исте или сличне битне одредбе. Тако, без обзира на то да ли су те одредбе у вези са конкретним захтјевима корпоративних корисника или нису, све које у битној мјери утичу на цијену уговора морају да буду кључан параметар приликом поређења са другим уговорима. То значи да кориштење два уговора различитих пружалаца услуге интернета има одређени значај о одлучивању, тек када су они исти или слични по свим важним одредбама.
- На основу свега наведеног, јасно је да Telemach није, нити је могао да докаже да је Телеком Србија група злоупотријебила доминантан положај (када би исти посједовала).
- С друге стране, Телеком Србија група је поређењем упоредивих уговора правилно примјенила тест нелојалних цијена и доказала да чак и да посједује доминантан положај на релевантном тржишту, исти није могла злоупотријебити одређивањем прекомјерних цијена корпоративним корисницима-привредним субјектима за услуге приступа интернету.
- Противна страна истиче да цјеновно није дискриминирала сопствене кориснике како то Telemach у тачки 4.3. Захтјева тврди.
- Злоупотреба доминантног положаја која настаје дискриминацијом дефинисана је чланом 10. став (2) тачка ц) Закона којим је прописано да се злоупотреба доминантног положаја посебно односи на примјену различитих услова за исту или сличну врсту послова с осталим странама чиме их доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај.
- Дакле, да би се доказала злоупотреба доминантног положаја која настаје дискриминацијом, потребно је да буду испуњена два услова (опет под претпоставком да је постојање доминантног положаја и утврђено) и то да примјена различитих услова за исту или сличну врсту послова са осталим странама, и да се остале стране доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај.
- Telemachova тврдња да Телеком Србија група цјеновно дискриминише сопствене кориснике не може се подвести под члан 10. став (2) тачка ц) Закона имајући у виду да наведена одредба подразумијева случајеве у којима привредни субјекат злоупотребљавајући доминантан положај, дискриминира друге привредне субјекте што за посљедицу има да се поједини привредни субјекти доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај.
- У конкретном случају, уколико би се прихватила Telemachova тврдња да Телеком Србија група цјеновно дискриминише сопствене кориснике, потребно је доказати да се на тај начин крајњи корисници Телеком Србија групе доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај. Међутим, крајни корисници не могу бити доведени у неравноправан и неповољан конкурентски положај имајући у виду да исти не обављају привредну дјелатност, односно између себе не представљају конкуренте.
- Чланом 2. Закона прописано је да се исти примјењује на сва правна и физичка лица која се посредно или непосредно баве производњом. продајом роба и пружањем услуга учествују у промету роба и услуга и која могу својим дјеловањем спрјечавати, ограничавати или нарушавати тржишну конкуренцију. Дакле, Закон се примењује на субјекте који се баве комерцијалним активностима, и само они могу бити предмет дискриминације, односно доведени у неповољан и неравноправан конкурентски положај, јер представљају међусобне конкуренте.
- С друге стране, Закон препознаје крајње кориснике као потрошаче. Наиме, у члану 10. став (2) тачка б) Закона експлицитно је наведено да се злоупотреба доминантног положаја односи на ограничавање производње, тржишта или техничког развоја на штету потрошача. Другим ријечима, законодавац је за овај облик злоупотребе доминантног положаја предвидио да се интереси крајњих корисника, односно потрошача могу узети у обзир, али никако у случају дискриминација из члана 10.

став (2) тачка ц) Закона. Такође, чланом 17. став (1) тачка и) Закона прописано је да Конкуренцијски савјет узима у обзир и интересе потрошача када процењује ефекте намјераване концентрације.

- Претходна пракса Конкуренцијског савјета говори у прилог овоме, те заиста зачуђује да Подносилац захтјева није био упознат са тим имајући у виду да је био учесник у поступку којим је привредни субјекат ИКО Балкан С.Р.Л., директно и/или путем свог заступника привредног субјекта Спорт Клуб д.о.о. злоупотријебио доминантан положај тако што је примјенио различите услове у Уговорима за дистрибуцију спортског канала Спорт Клуб са ЦАТВ/ИПТВ/ДТХ операторима у Босни и Херцеговини чиме их је довео у неравноправан и неповољан конкурентски положај у смислу члана 10. став (2) Закона. Дакле, у неравноправан и неповољан положај могу бити доведени оператори као привредни субјекти на које се примјењује Закон, а не крајњи корисници.
- Тврдњу да се дискриминација односи не само на лица с којима доминантни субјекат закључује пословне односе, већ и на потрошаче директно, Подносилац захтјева је покушао да поткријепи позивањем на параграф 130. одлуке Европске комисије у случају Deutsche Post AG - Interception of cross-border mail (Deutsche PostAG - Interception of cross-border mail, предмет бр. COMP/C-1/36.915 од 25.07. 2001. године) и параграф 87. одлуке Европске комисије у случају 1998 Football World Cup (Европска комисија, 1998 Football WorId Sir, предмет бр. Case fV/36.888 од 20. јула 1999. године).
- Telemach је потпуно погрешно протумачио параграф 130. одлуке Европске комисије у случају Deutsche PostAG - Interception of cross-border mail имајући у виду да су пошиљаоци поште из Велике Британије (енгл. UK senders) дискриминисани као привредни субјекти, односно као учесници на тржишту од стране њемачког поштанског оператора. У наведеном параграфу је, између осталог, истакнуто да радње немачког поштанског оператора директно утичу на комерцијалне активности пошиљаоца поште из Велике Британије. У параграфу 131. наведене одлуке је такође наведено да пошиљаоци поште из Велике Британије, који су дискриминисани од њемачког поштанског оператора, представљају међусобне конкуренте на тржишту. Другим ријечима, случај на који се позива Подносилац захтјева се односи па дискриминацију учесника на тржишту, а не крајњих корисника.
- Такође, слична је ситуација и у случају 1998 Football World Cup. Подносилац захтјева је занемарио чињеницу да је тачком 1. диспозитива наведене одлуке Европска комисија утврдила злоупотребу доминантног положаја која настаје наметањем неправичних трговинских услова пословања, а не дискриминацијом крајњих корисника:"Comite franfais d'organisation de la Coupe du monde defootball 1998 ("CFO") повриједио је члан 82. Уговора о ЕЗ и члан 54. Уговора о ЕЕЗ примјеном дискриминаторних аранжмана 1996. и 1997. године, а који се односе на продају улазница широј јавности за утакмице финала Свјетског првенства. Ти аранжмани су укључивали спровођење непоштене трговачке праксе потрошачима изван Француске, што је за резултат имало ограничавање тржишта на штету потрошача који су купили 393.200 карте путем Pass France 98 и 181.000 карте за почетне утакмице, четвртфинале и полуфинале, playoff за треће и четврто мјесто и финале".
- С тим у вези, напомињемо да је наметање неправичних трговинских услова пословања, односно непоштених трговинских пракси обухваћено чланом 10. став (2) тачка а) Закона, а не тачком ц) цитираног члана Закона.
- Telemach у Захтјеву наводи како се "унутар Телеком Србија групе примјењују цјеновне политике у виду унакрсног субвенционирања, на начин да корисници оператора у саставу ове групације у Републици Српској плаћањем прекомјерно високих цијена сносе трошак изразито ниских цијена оператора Логософт који послује у саставу истог пословног субјекта, а што се има сматрати злоупотребом доминантног положаја у смислу члана l0. став (2) тачка а) и б) Закона".
- На првом мјесту понављамо да на релевантном тржишту на територији Босне и Херцеговине одређеном према богатој пракси Европске комисије и Конкуренцијског савјета, Телеком Србија група нема доминантан положај. Из тога слиједи да Телеком Србија група не може ни злоупотријебити доминантан положај на било који начин, чак и да има доминантан положај Телеком Србија група, како је то детаљно приказано у тексту изнад, доказала је да не наплаћује прекомјерне цијене. тј. разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених цијена није значајна, не постоје нити услови нити ресурси за субвенционирање других субјеката у оквиру Телеком Србија групе.
- Даље треба напоменути да одлуке које је користитио Telemach у Захтјеву и Смјернице Европске комисије о приоритетима приликом спровођења прописа у области злоупотребе доминантног положаја, нису примењиве у конкретном случају. Наиме, поменуте Смјернице се односе превасходно на законски монопол, тачније када је правним прописом или одлуком надлежног органа обављање дјелатности резервисано за искључиво један привредни субјект. Овдје то није случај, јер као што смо већ истакли у дијелу о релевантном тржишту, оператори који нису власници телекомуникационе мреже или су власници само на једном дијелу територије Босне и Херцеговине, могу имати приступ мрежи других оператора. У том случају, такви оператори могу закључити уговоре о закупу мреже са носиоцем мрежне дозволе, на основу чега осигуравају своје присуство и на другим дијеловима Босне и Херцеговине. То значи да обављање ове дјелатности ни на једном дијелу територије Босне и Херцеговине није резервисано за искључиво један привредни субјекат.
- Из истог разлога и тврдња преузета из одлуке De Post-La Poste да "ресурси који су стечени у монополу не би требали бити кориштени с циљем остваривања нефер конкурентске предности у секторима која су отворени за конкуренцију", није примјењива у овом случају. Ако оператори који нису власници телекомуникационе мреже или су власници само на једном дијелу територије Босне и Херцеговине могу имати приступ мрежи других оператора закључивањем уговора о закупу, онда то тржиште није затворено исто као ни друга тржишта која имају већи број учесника.
- Овдје долазимо до још једног разлога неоснованости Telemach-ове тврдње о унакрсном субвенционирању унутар Телеком Србија групе. Telemach је правилно навео тест Европске комисије према ком "унакрсно субвенционисање постоји када приходи од једне услуге нису довољни да покрију инкременталне трошкове пружања те услуге и гдје постоји још једна услуга или пакет услуга код којих приходи премашују њихове појединачне трошкове".. Међутим, оно што није

правилно урадио је нешто што је сам истакао у наставку, а то је да је "потребно прије свега утврдити трошкове пружања одређене услуге". Telemach није утврдио да су трошкови пружања услуге оператора (нарочито Логософта), у тој мјери велики да је потребно да буду покривени (субвенционирани) од стране Телеком Србија групе, тачније Мтела.

- Примјер који поткрепљује наше становиште јесте поређење наведеног уговора Логософта са Високим судским и тужилачким савјетом Босне и Херцеговине из 2016. године са уговором Мтела са ЈЗУ Болнице "Свети Врачеви" Бијељина из 2021. године. Овај примјер сасвим јасно указује на то да су трошкови Мтела већи него трошкови Логософта у предметним уговорима, јер је и понуда Мтела у значајној мјери садржајнија, што нас доводи до закључка да са једне стране разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених цијена Мтела није значајна и подобна за сухвенционирање другог субјекта, а да су са друге стране трошкови Логософта значајно нижи, због чега може економски оправдано да понуди нижу цијену, без потребе да буде субвенциониран од стране Телеком Србија групе.
- Такође, напомињемо да је Telemach, позивањем на одлуку Европске комисије у предмету De Post- La Poste, изоставио да наведе да су у том случају утврђене посљедице злоупотребе доминантног положаја које се огледају у затварању тржишта за остале конкуренте у Њемачкој. С тим у вези, необјашњиво је како Мтел, путем свог повезаног привредног субјекта Логософт, нарушава конкуренцију када је и Telemach у Допуни захтјева навео да посједује учешће од 75% на територији Града Сарајева, док учешће Логософта износи 4%.
- Иако је наведено да релевантно географско тржиште обухвата читаву територију Босне и Херцеговине, чак и на погрешно дефинисаном релевантном географском тржишту од стране Подносиоца захтјева које обухвата територији Града Сарајева, Мтел односно Логософт нису у стању да изврше злоупотребу доминантног положаја због тржишног учешћа од 4%.
- У прилог томе, напомињемо да је у складу са праксом Конкуренцијског савјета, за постојање злоупотребе доминантног положаја потребно утврдити посљедице повреде конкуренције, односно да привредни субјекат својом пословном и цјеновном политиком истискује друге конкуренте са релевантног тржишта. Конкуренцијски савјет је у Рјешењу број: УП-01-26-2-018-61/17 од 08.05. 2018. године навео: "Учешће БХ Телекома на тржишту пакета услуга је опао у 2016. години у односу на 2015. годину док је и у том периоду тржишно учешће привредног субјекта Telemach расло. Сииједом наведеног Конкуренцијски савјет није утврдио да БХ Телеком својим пословним дјеловањем и цјеновном политиком истискује друге конкуренте са релевантног тржишта па тако и Подносиоца захтјева".
- Да би се утврдила злоупотреба доминантног положаја у конкретном случају, потребно је утврдити посљедице на релевантном тржишту. У том смислу, истичемо да Telemach није приложио Конкуренцијском савјету нити један доказ у овом поступку којим би показао да је његов удио на релевантном тржишту и/или број његових корисника опао услијед цјеновне политике Телеком Србија групе, као ни доказ о наводно претрпљеној економској штети.
- Из свега наведеног намеће се закључак да не постоји злоупотреба доминантног положаја унакрсним субвенционисањем у оквиру Телеком Србија групе имајући у виду да Телеком Србија група није доминантан учесник на релевантном тржишту, Мтел не одредује прекомјерне цијене чиме би генерисао значајан вишак којим може да покрије трошкове других субјеката и остали оператори унутар Телеком Србија групе (прије свега Логософт) немају потребу да буду сухвенционирани јер су им трошкови мањи од цијене за конкретне услуге.

4. Усмена расправа и даљњи тијек поступка

Обзиром да се у предметном поступку ради о странкама са супротним интересима, Конкуренцијски савјет је у складу са чланом 39. став (1) Закона одржао усмену расправу дана 02.12.2021. године.

Усменој расправи су присуствовали пуномоћник Подносиоца захтјева, адвокат Нихада Сијерчића из Сарајева, те пуномоћници Противних страна, адвокати Езмана Турковић и Емин Оловчића из Сарајева.

Ток усмене усмене расправе је забиљежен на Записник (акт број: УП-04.26-2-014-34/21), а с обзиром да се напријед наведени пуномоћници странака нису могли очитовати на сва питања и наводе супротних страна у самом току усмене расправе, Конкуренцијски савјет је одобрио да изјашњења странака, као и одговори на питања упућена од стране водитеља поступка, доставе накнадно писменим путем.

Пуномоћник Подносиоца захтјева адвокат Нихад Сијерчић је на усменој расправи доставио изјашњење на одговор на Захтјев и Закључак о покретању поступка од 02.12.2021. у којем наводи сљедеће:

- Телеком Србија група у првом дијелу свог одговора на Захтјев настоји оспорити дефиницију релевантног тржишта из Захтјева и Закључка. С тим у вези Телеком Србија група у тачки 5. одговора на Захтјев истиче како телекомуникацијски оператори могу имати приступ мрежи на цјелокупној територији Босне и Херцеговине на основу уговора о закупу мреже са другим операторима за она подручја гдје такав оператор нема властиту мрежну инфраструктуру. На основу те чињенице, Телеком Србија група истиче да оператори услуге фиксне телефоније могу имати приступ корисницима на територији цијеле Босне и Херцеговине. Такав закључак Телеком Србија групе даље настоји подржати наводном праксом Европске комисије у одређеним предметима.
- Међутим, оно што Телеком Србија група свјесно пропушта истаћи јесте да су наведени закључци и примјери апсолутно непримјењиви у предметном поступку и уопште на тржишту телекомуникација у Босни и Херцеговини и то јер је тржиште практично подијељено између три инцумбент оператора Мтел, БХ Телеком и ХТ Еронет, гдје сваки дјелује на одређеном територију и чије се мрежне инфраструктуре не преклапају, а уговори о закупу (на које утиче Телеком Србија група) не закључују, односно ови оператори у доминантном дијелу међусобно не конкуришу у дијеловима гдје је присутна фиксна телекомуникацијска инфраструктура другог оператора.
- Подносилац захтјева је у самом Захтјеву истакао аргументацију која доказује горе изнесени навод, а овдје изричито указујемо на податке РАК исказане у приједлогу Анализе тржишта приступа јавној телефонској мрежи на фиксној локацији за физичка и правна лица- малопродајни ниво од 01.09.2020. године. Наведени подаци јасно показују како су

преклапања мрежне инфраструктуре оператора Телеком Србија групе и остала два инцумбент оператора (БХ Телецом и ХТ Еронет) практично занемарива.

- У вези са горе наведеним показатељима, јасно је да је аргументација Телеком Србија групе која се позива на наводне подзаконске акте РАК и праксу Европског всавјета апсолутно непримјењива у овом случају. Такву чињеницу Конкуренцијски савјет може утврдити у овом поступку тражењем података од Телеком Србија групе о броју корисника услуга фиксне телефоније, ИПТВ или интернета (као услуга које се пружају путем фиксне мрежне инфраструктуре) ван територије општина и градова у Републике Српске и Града Сарајево - као релевантног географског тржишта које Телеком Србија група у свом поднеску оспорава. Наравно, истинити подаци који би били достављем Конкуренцијском савјету би јасно указивали да Телеком Србија група практично не послује ван наведеног релевантног тржишта, што аутоматски оспорава и наводе о неадекватности одређеног релевантног тржишта у Закључку.
- Пракса Конкуренцијског савјета у области концентрација на телекомуникацијском тржишту у Босни и Херцеговини на коју се Телеком Србија група позива у овом дијелу свог одговора на Захтјев је такође непримјењива. Наиме, Конкуренцијски савјет је упознат са чињеницом како су концентрације одобрене 2018. и 2019. године, на које се позива Телеком Србија група, предметом одлучивања пред Судом Босне и Херцеговине у бројним управним споровима који су и даље активни. Стога, погрешно је заснивати одлуку о ваљаности одређивања релевантног тржишта на одлукама које нису правомоћне.
- Осим тога, поступак оцјене концентрације није упоредив са поступком утврђивања злоупотребе доминантног положаја, па за пословање истог пословног субјекта релевантна тржишта могу бити различита када се испитује његова концентрација са другим субјектом или дијеловима другог субјекта у односу на поступак код утврђивања повреде конкуренције (укључујући злоупотребу доминантног положаја), гдје се посматра дјеловање самог субјекта против којег се поступак води, па нема никаквог оправдања да се на било који начин посматрају тржишта на којима тај субјект не дјелује. У конкретном случају су предмет испитивања поступања Телеком Србија групе на малопродајним тржиштима, која су по правилу (не само у сектору телекомуникација) локалног карактера, па је дефиниција релевантног географ-ског тржишта предложена у Захтјеву за таква релевантна тржишта производа практично и једина могућа.
- Без обзира на наведену аргументацију, Telemach посебно указује Конкуренцијском савјету да су сви наводи из Захтјева о доминантном положају Телеком Србија групе у потпуности примјењиви чак и уколико би се примијенила шира дефиниција релевантног тржишта која укључује цјелокупни територијe Босне и Херцеговине. Наиме, како је као релевантно тржиште у производном смислу одређено тржиште пружања пакетираних (multiple-play) услуга крајњим корисницима, то је јасно да на том тржишту не дјелују сви телекомуникацијски оператори, већ само они који према својим корисницима нуде пакетиране услуге, Тренутно у Босни и Херцеговини пуни обим multiple-play услуга могу понудити само они оператори који нуде наведене компоненте/услуге: фиксна телефонија, ИПТВ/ЦАТВ, интернет, мобилна телефонија.
- Обзиром да у Босни и Херцеговини постоје три носиоца дозвола који су одрцђени као СМП оператори (односно суштински доминантни оператори из перспективе телекомуникационих прописа) на тржишту мобилне телефоније (Мтел, БХ Телеком и ХТ Еронет), то је јасно да само ти оператори могу пружити пуни спектар пакетираних (мултиплеплау) услуга.
- Уколико би Босна и Херцеговина била једно релевантно тржиште за малопродајне услуге (а није), опет би, на основу истог чињеничног стања, постојала злоупотреба доминантног положаја Телеком Србија групе у виду дискриминације појединих корисника (корисника на подручју Републике Српске у односу на кориснике на подручју Сарајева) којима се наплаћује знатно виша цијена.
- Због наведеног, у предметном поступку, чак и када би се прихватило цјелокупно национално тржиште, тржишно учешће би се морало одредити у односу на могућност пружања свих компоненти multiple-play услуга, гдје Телеком Србија група, заједно са БХ Телекомом и ХТ Еронетом има заједнички доминантни положај. Наведено доказује важећа одлука од одредивању СМП оператора на тржишту мобилне телефомје која је Конкуренцијском савјету достављена уз Захтјев, а којом је Мтел одређен као субјекат са значајним тржишним учешћем (СМП оператор), а такав положај је у пракси изједначен са доминантним положајем на предметном тржишту.
- У другом дијелу одговора на Захтјев, Телеком Србија група настоји оспорити свој доминантни положај на релевантном тржишту. У том контексту најприје истиче како према Листи оператора са значајном тржишном снагом из 2012. године која је приложена уз Захтјев се не наводе подаци о учешћу оператора Телеком Србија групе на тржишту пружања пакетираних (multiple-play услуга).
- Ипак, у Захтјеву је Листа оператора са значајном тржишном снагом употријебљена како би се доказало да је Телеком Србија група путем оператора Мтел доминантна у пружању једне од услуга која чини дио пакетираних (multiple-play) услуга. Дакле, не стоје наводи Телеком Србија групе о погрешно утврђеном чињеничном стању.
- Даље, подаци које Телеком Србија група износи у овом дијелу свога одговора на Захтјев (тачке 21., 22. и 23.) су ирелевантни и то јер на основу показатеља за појединачне компоненте није могуће извести закључак о тржишном положају Телеком Србија групе на релевантном тржишту пакетираних (multiple-play) услуга.
- Подаци из Прегледа стања тржишта телекомуникација Босне и Херцеговине за 2020. годину дају увид у стање на тржишту пакетираних (multiple-play) услуга, те управо примјеном ових показатеља на релевантно географско тржиште из Захтјева и Закључка указује на чињеницу да Телеком Србија група ужива чак супер-доминантни положај.

Наиме, оператори Telemach, БХ Телеком и НТ Еронет наведени у сликама 39. и 40. Прегледа стања тржишта ТК БиХ за 2020. годину не пружају услуге на територији општина у Републици Српској које представљају релевантно тржиште.

- У трећем дијелу одговора на Захтјев, Телеком Србија група настоји оспорити чињенице наведене у Захтјеву које доказују нанаметање прекомјерних цијена у пружању пакетираних (multiple-play) услуга. С тим у вези, у тачки 30. одговора на Захтјев се истиче тест који је користила Европска комисија у предмету United Brands, а на који се Telemach референсао у самом Захтјеву. Тако се у одговору на Захтјев истиче да се код одлучивања о прекомјерним цијенама треба утврдити разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених цијена.
- Аргументација Телеком Србија групе настоји нагласити значај односа стварних трошкова и цијене како би се оправдале малопродајне цијене унутар групе за пакетиране (multiple-play) услуге. Ипак, управо ова аргументација представља основ више који доказује прекомјерне цијене Телеком Србија групе.
- Наиме, трошкови у сектору телекомуникација се разликују у односу на врсту услуге која се пружа. Код услуге фиксне телефоније, интернета и мобилне телефоније један од основних трошкова представља мрежна инфраструктура на основу које се пружа услуга. Конкуренцијски савјет је у ранијој пракси имао прилику упознати се са специфичностима тржишта телекомуникација у Босни и Херцеговини, гдје је управо једна од основних карактеристика чињеница да су три инцумбент оператора наслиједила мрежну инфраструктуру изграђену у претходном периоду.
- Дакле, у односу на пружање тих услуга, Телеком Србија група није изложена значајнијем трошку у смислу изградње цјелокупне мрежне инфраструктуре, већ се предметни трошкови могу односити на парцијално унапређење мрежних елемената и уводења нових технологија у одређеним областима. Општепозната је чињеница да на територији гдје је присутна мрежна инфраструктура Телеком Србија групе није изграђена технолошки напредна мрежа, па се тако незнатном проценту корисника Телеком Србија групе услуге испоручују путем оптичке мрежне инфраструктуре.
- ИПТВ услуга у Телеком Србија групи се пружа такође од раније изграђене инфраструктуре, но по својој природи та услуга заиста укључује и неке додатне трошкове попут трошкова за набавку садржаја који се дистрибуирају као и осталих трошкова с тим у вези (нпр. накнаде носиоцима ауторских и сродних права за реемитована дјела).
- Међутим, врло значајна је чињеница да Телеком Србија група права на дистрибуцију садржаја уговара за велику базу корисника обзиром на власника (Телеком Србија), због чега је изложена мањем стварном јединичном трошку по кориснику. Примјера ради, када оператори уговарају права на дистрибуцију одређеног садржаја за своје ИПТВ услуге, цијена се формира између осталог и на корисничкој бази обзиром да се цијена одредује према броју корисника. С тим у вези, Телеком Србија група укључује не само операторе у Босни и Херцеговини већ и операторе у Србији. Црној Гори и Аустрији због чега на основу обимне корисничке базе фактички долази до умањења јединичног трошка, а тиме и стварних трошкова којима је Телеком Србија група изложена.
- Поред тога, важно је истаћи да Телеком Србија група у оквиру властите ИПТВ услуге не дистрибуира премиум садржаје који би могли директно утіцати на повећање стварних трошкова. већ чак има значајну лошију програмску понуду од других ИПТВ оператора у Босни и Херцеговини, што би требало резултирати и мањим стварним цијенама. Примјера ради, оператори БХ Телеком и ХТ Еронет у својој понуди садрже спортске канале Спорт Клуб, али и Арена Спорт, што директно утиче на значајно повећање јединичног трошка по кориснику.
- Али, за утврдивање прекомјерности цијена Телеком Србија група које се наплаћују корисницима у Републици Српској сасвим је довољно да се те цијене упореде са цијенама самог овог оператора у Сарајеву. Ако претпоставимо да цијене у Сарајеву нису испод разине трошкова, јасно је да далеко више цијене у Републици Српској представљају прекомјеме цијене у смислу Закона.
- Упоредне цијене које у одговору на Захтјев наводи Телеком Србија група, не само да не демантирају, него управо потврђују наводе Захтјева о прекомјерности цијена Телеком Србија групе на подручју гдје овај пословни субјект има монополски положај.
- У складу са наведеним, нетачни су наводи из тачке 35. одговора на Захтјев којима Телеком Србија групе настоји више цијене од својих конкурената оправдати садржајем пакета који се пружа. Тако према табели која је представљена у одговом на Захтјев заиста услуга Мтела (С пакет 39,90 КМ) представља скоро дупло скупљи пакет од упоредивих пакета друга два оператора - БХ Телеком (Moja TB BH Phone - 20,00 КМ) и ХТ Еронет (DUO HOME - 28,08 КМ).
- Исте закључке могуће је извести и на основу података из одговора на Захтјев приказаних у осталим табелама гдје је код примјерице 3-плау услуге (ТВ/Интемет/Фиксна телефонија) разлика у цијенама Мтела (Пакет С - 63,90 КМ) у односу на БХ Телеком (Moja TV Phone - 33,90 КМ) такође практично дупле вриједности.
- Дакле, на основу података која је Телеком Србија група представила у одговору на Захтјев апсолутно је јасно како су предметне цијене прекомјеме и то примјеном теста из ДетUnited Brands предмета у било којој од фаза на коју се указује у одговору на Захтјев.
- Цијене оператора Мтел из Телеком Србија групе су у нескладу са стварним трошковима којима је оператор изложен (јер на основу истих тих трошкова у Сарајеву нуди далеко ниже цијене) прекомјерне у компарацији са цијенама конкурената за упоредиве услуге.
- Важно је истаћи да Телеком Србија група у овом дијелу свог одговора на Захтјев уопће није оспоравала наводе Телемацха из Захтјева којим асу приказане цјеновне понуде унутар саме Телеком Србија групе, а које доказују да Мтел наплаћује

прекомјерне цијене у односу на друге операторе из Телеком Србија групе, што јасно упућује на закључак да су налази о прекомјерним цијенама и злоупотреби доминантног положаја из Захтјева, апсолутно исправни.

- Ипак, закључци на које Телеком Србија групе указује у тачкама 44. и даље одговора на Захтјев, у апсолутном су нескладу са представљеним цијенама услуга и њиховим успоредбама.
- Стиче се дојам да Телеком Србија група исказује непоштовање Конкуренцијског савјета свом одговом на Захтјев и истиче наводе који су у очигледном нескладу са чињеницама које сами износе, па тако Телеком Србија група истиче невјероватан навод у своју корист - да дупло скупље цијене у односу на БХ Телеком и ХТ Еронет не представљају драстично одступање.
- Због свега наведеног, Telemach сматра да се Телеком Србија група у свом одговору на Захтјев није очитовала на околности које доказују злоупотребу доминантног положаја а које су изнесене у Захтјеву, највјероватније из разлога што су исти неспорни и не могу се довести у питање, Телеком Србија група зато у одговору на Захтјев инсистира на паушалним и контрадиктомим наводима, који ни на који начин не доводе у питање неспорну чињеницу о прекомјерним цијенама које су доказане наводима и доказима из Захтјева.
- У дијелу одговора који се тиче примјене различитих цијена за кориснике у Републици Српској и Сарајеву, Телеком Србија група елаборира како се на наведени облик злоупотребе не може примијенити члан 10. став (2) тачка ц) Закона, истовремено заборављајући да је предметни поступак покренут и по другим основама, укључујући члан 10. став (2) тачка б) Закона који изричито прописује ограничавање производње, тржишта или техничког развоја на штету потрошача.
- Такође, упућујемо Телеком Србија групу на експлицитно наведен примјер овог облика злоупотребе у члану 9. став (1) тачка а) Одлуке о дефинирању категорије доминантног положаја.
- У конкретном случају, унакрсно субвенционирање којим се користи Телеком Србија група има за циљ различит третман и ограничавање тржишта на штету потрошача. Дакле, пословна пракса коју проводи Телеком Србија група, а која је доказана на основу података у Захтјеву, резултира проузроковањем штете потрошачима чиме се крши Закон.
- Оправдања која Телеком Србија група настоји истаћи у одговору на Захтјев (тачка 73. и даље) су неутемељена, па тако злоупотреба доминантног положаја оператора Логософт на коју се указује у тачки 79. је погрешно представљена и то из разлога што управо ради унакрсног субвенционирања које врши Мтел према Логософту, цјелокупна Телеком Србија група, путем Мтела, врши злоупотребу доминантног положаја из члана 10. став (2) тачка б) Закона. Поједностављено речено, да би Мтел могао вршити унакрсно субвенционирање најприје мора остварити изнад просјцчне приходе, а до којих се долази наметањем прекомјерних цијена на тржишту у Републици Српској, гдје Телеком Србија група дјелује монополистички.
- У складу са свим наведеним, јасно је да Телеком Србија група у свом одговору на Захтјев није оспорила наводе и чињенице Telemacha приказане у Захтјеву, нити је представила нове чињенице и доказе којима би доказала да у предметном поступку не постоји злоупотреба доминантног положаја из члана 10. став (2) тачке а), б) и ц) Закона, те члану 9. став (1) тачка а) Одлуке о дефмирању категорије доминантног положаја.
- С тим у вези, Telemach остаје при свим наводима из Захтјева и овог поднеска и позива Конкуренцијског савјета да на основу представљених чињеница и доказа Рјешењем утврди злоупотребу доминантног положаја и наметне мјере Телеком Србија групи као што су предложене у Захтјеву.

На усменој расправи пуномоћник Подносиоца захтјева је приложио и Обавјештење о промјени услова кориштења услуга Елта Кабела и измјене и допуне Цјеновника услуга који је запримљен под бројем: УП-04-26-2-014-35/21.

Такође, пуномоћник Противне стране Емин Оловчић је на усменој расправи приложио поднесак од 02.12.2022. године у којем истиче сљедеће:

- Подносилац захтјева у тачки 1.2.1 као Противну страну наводи Телеком Србија групу, која обухвата већи број телекомуникацијских оператора који су под контролом Телеком Србија, док даље наводи Мтел као владајуће друштво ове групације на територији Босне и Херцеговине.
- Нејасно је зашто Подносилац захтјева поистовјећује Телеком Србија групу са Мтел, обзиром да се ради о два самостална правна лица, која имају свој субјективитет и послују у различитим државама у односу на материју из поднесеног Захтјева.
- У цјелокупном тексту Захтјева, Подносилац захтјева наизмјенично означава Телеком Србија групу и Мтел, што ствара додатну конфузију у погледу лица на који се Захтјев стварно односи. Уколико би се поднесени Захтјев односио на Телеком Србију, а како је то у Захтјеву више пута наведено, довела би се у питање и надлежност националног органа и права које би се у конкретном случају примјењивало. Прилагођавајући стварне чињеничне наводе у своју корист, Подносилац захтјева настоји да манипулацијом терминима створи привид о основаности свог захтјева.
- Подносилац захтјева релевантно тржиште означавао као тржиште пружања пакетираних (multiple-play) услуга крајњим корисницима на подручју општина које покрива мрежна/фиксна инфраструктура оператора из Телеком Србија групе (општине и градови у Републици Српској и Град Сарајево).
- У односу на произвољно дату дефиницију релевантног тржишта, указујемо да иста ни у којем случају не може бити дата на овакав начин, те да се релевантно географско тржиште мора посматрати као територија Босне и Херцеговине у цјелини.
- У прилог наведеном истичемо и да је Рјешењима о одобрењу концентрација Конкуренцијског вијећа број: УП-05-26-1-036-20/18 од 18.12.2018. године и УП-05-26-1-005-14/18 од 02.08.2018. године, као релевантно тржиште фиксне и мобилне телефоније, пружање услуга интернета и услуга радио и ТВ програма одредило подручје Босне и Херцеговине.
- Манипулативним сужавањем релевантног тржишта на општине и градове, Telemach покушава

представити Мтел као учесника на тржишту који има доминантан положај, свјесним изостављањем других подручја на којима су остали оператори већински заступљени, укључујући и самог Подносиоца захтјева. Напомињемо да се пакетне (мултипле-плау) телекомуникацијске услуге састоје од фиксне телефоније, мобилне телефоније, интернета и телевизије, а које услуге су од стране РАК регулисане на националном нивоу.

- Из изнесених навода у току поступка и досадашње праксе Конкуренцијског савјета, јасно је да се на тржисту пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникацијских услуга крајњим корисницима, односно на тржишту пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима, као релевантно географско тржиште одређује територија читаве Босне и Херцеговине, што је више него јасан показатељ неоснованости навода предметног Захтјева.
- Чињеницу да Мтел има значајну тржишну снагу Подносилац захтјева заснива на Листи оператора са значајном тржишном снагом из 2012. године. Имајући у виду да се као релевантно тржиште производа означава пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникацијских услуга крајњим корисницима, односно тржиште пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима, Листа оператора на коју се Подносилац захтјева позива није и не може бити релевантна, јер иста не садржи информације о удјелу, нити о тржишној снази Мтел групе на релевантном тржишту производа.
- Обзиром да је Подносилац захтјева временски период наводне злоупотребе доминантног положаја ограничио на период од посљедњих пет година, те је посебно истакао период за 2019. и 2020. годину, указујемо на Преглед стања тржишта телекомуникација у Босни и Херцеговини за 2019. и 2020. годину, сачињен од стране РАК.
- Тако је за 2019. годину удио оператора према броју претплатника који користе двије услуге везане у пакет у структури: БХ Телеком 34,76%, Телеком Српске 19,89%, Блицнет 3,15%, Telemach 21,98%, ХТ Еронет 8,29%, док је удио оператора према броју претплатника који користе три услуге везане у пакет услуга у структури: БХ Телеком 32,55%, Telemach 22,92%, Телеком Српске 17,40%, Блицнет 3,97%, Телрад Нет 2,06%, Елта Кабел 2,05%.
- За 2020. годину удио оператора према броју претплатника који користе двије услуге везане у пакете имао је структуру: БХ Телеком 32,89%, Telemach 21,19%, Телеком Српске 20,38%, Блицнет 2,68%, док је удио оператора према броју претплатника који користе три услуге везане у пакет услуга имао структуру: БХ Телеком 31,29%, Telemach 23,79%, Телеком Српске 17,55%, Блицнет 4,02%, Телрад Нет 2,14% и Елта-кабел 1,97%.
- Сходно наведеним подацима, јасно је да Телеком Србија група на територији Босне и Херцеговине не посједује доминантан положај на тржишту пакета од двије и три услуге, нити посједује доминантан положај ни на једном од тржишта која могу бити укључена у пакетиране (multipie- play) комуникацијске услуге.
- Напомињемо да Телеком Србија група нема доминантан положај из чега недвосмислено слиједи да иста није могла злоупотријебити доминантан положај на било који начин.
- Ипак опреза ради Противна страна истиче и чињенице из којих произилази да Телеком Србија група није вршила злоупотребу доминантног положаја.
- Подносилац захтјева своје наводе о евентуалној злоупотреби доминантног положаја заснива на простом навођењу цијена које Телеком Србија група наплаћује на тржишту без приказивања и разматрања структуре трошкова на основу којих је та цијена и формирана, као и квалитетом услуга по којој се Мтел без сумње истиче на тржишту релевантних производа.
- Такође, манипулативном компарацијом цијена различитих оператора Telemach покушава створити привид да је цијена Мтел пакетних услуга знатно већа од осталих оператора, међутим свјесно изоставља детаље понуде пакетних услуга као што су брзина интернета и друге бенефиције које сваки пакет нуди у складу са формираном цијеном. Када се све то узме у обзир, јасно је да цијене пакета услуга одговарају њиховом садржају и карактеристикама, па се не може говорити да су у складу са пруженим ти пакети најскупљи на тржишту.
- Када су у питању цијене корпоративним корисницима, ни у том случају се не може говорити о злоупотреби доминантног положаја, обзиром да су цијене формиране према специфичним захтјевима корисника и различитом обиму пружених услуга и временском трајању уговора. Приказивањем цијена на описани начин, Подносилац захтјева и на овај начин покушава да створи привид евентуалне злоупотребе доминантног положаја, а који доминантни положај у складу са горе изнесеним и не постоји.
- Нелогичност поднесеног Захтјева произилази из чињенице да Подносилац захтјева злоупотребу доминантног положаја доказује упоређивањем цијена чланова Телеком Србија групе, без упоређивања цијена са осталим конкурентским операторима, а које утврђивање би једино било смислено.
- Неосновани су и наводи Telemacha који се односе на дискриминацију корисника Телеком Србија групе на различитим локацијама и унакрсно субвенционирање унутар Телеком Србија групе, а све из разлога наведених у ранијем току поступка.
- Сходно свему наведеном, Подносилац захтјева није доказао ни постојање, а самим тим ни злоупотребу доминантног положаја, па предлажемо да Конкуренцијски савјет предметни захтјев у цијелости одбије као неоснован.

Противна страна се актом запримљеним под бројем: УП-04-26-2-014-37/21 дана 13.12.2022. године изјаснила на питања која је поставио водитељ поступка на усменој расправи, те навела сљедеће:

- Telemach није присутан на релевантном тржишту производа пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникационих услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво) пошто нуди три од четири услуге (без мобилне телефоније), што самим тим значи да Телемацх нема активну легитимацију. тј. правни и економски интерес за покретање поступка имајући у виду да на њега не могу да утјечу дешавања на предметном тржишту производа.
- Искључиви разлог Подносиоца захтјева за покретање поступка није заштита корисника услуга

Телеком Србија групе, већ "неспретан" покушај да оспори одлуке Конкуренцијског вијећа о одобрењу концентрација којим је Мтел стекао контролу над друштвима Логософт, Блицнет, Телрад Нет и Елта Кабел.

- С тим у вези, напомињемо да је Конкуренцијски савјет недавно донио одлуку број: УП- 05-26-1-036-161/18 од 28.10.2021. године којом је одбио Захтјев за обнову поступка број: УП-05-26-1-036-1/18 са захтјевом за доношење закључка о начину управљања привредним субјектом Блицнет, као неоснован. Наведеном одлуком је потврђено да Телемацх није доказао да би евентуално понављање поступка одобрења концентрације довело до другачије одлуке Конкуренцијског савјета.
- Питања која су на усменој расправи постављена Подносиоцу захтјева да наведе у чему се састоји злоупотреба доминантног положаја јасно указују да је и представницима Конкуренцијског вијећа из садржаја Захтјева нејасно у чему се састоји наводна злоупотреба доминантног положаја од стране Телеком Србија групе. Да је Захтјев бесмислен показује и чињеница да су пуномоћници Подносиоца захтјева на свако питање да објасне злоупотребу доминантног положаја одговарали да ће се накнадно изјаснити у писаној форми. На тај начин, Подносилац захтјева ни након осам мјесеци од дана подношења Захтјева није у стању да објасни своје неосноване тврдње.
- Телеком Србија група на тржишту пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникационих услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво), односно тржишту пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима на територији Босне и Херцеговине која обухватају фиксну телефонију, мобилну телефонију, интернет и телевизију, не посједује доминантан положај, па самим тим не може посједовати ни доминантан положај на тржишту структурираном као пакетиране телекомуникационе услуге у Босни и Херцеговине. Такође, Телеком Србија група не посједује доминантан положај ни на тржишту пакета од двије услуге и три услуге.
- Неопходно је истаћи да релевантно географско тржиште у предметном поступку представља територију Босне и Херцеговине складу са праксом Конкуренцијског савјета у поступцима које води у сектору телекомуникација, праксе Европске комисије, као и са начином функционисања тржишта телекомуникација у Босни и Херцеговини.
- Противна страна остаје при наводима из одговора на Захтјев према којим релевантно тржиште производа треба дефинисати као тржиште пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникационих услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво), односно тржиште пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима.
- С обзиром на то да је Telemach предложио исту дефиницију релевантног тржишта производа, сматрамо да она није спорна међу странкама у поступку. Међутим, у изјашњењу Telemacha наведено је да на овако одређеном релевантном тржишту производа не послују сви телекомуникациони оператери, већ само они који нуде пуни обим пакетираних multi-play услуга (ИПТВ/ЦАТВ, интернет, фиксна телефонија, мобилна телефонија), што су у конкретном случају само Мтел, БХ Телеком и ХТ Еронет.
- Из овакве констатације логички слиједи закључак да Telemach није присутан на овако одређеном релевантном тржишту производа пошто нуди три од четири услуге (без мобилне телефоније) и да на њега не могу да утичу дешавања на овако одређеном релевантном тржишту производа, што самим тим значи да Telemach нема активну легитимацију. тј. правни и економски интерес за покретање поступка пред Конкуренцијским савјетом из члана 27. став (3) тачка а) Закона. У прилог томе је и констатација у Захтјеву да Telemach покреће поступак ради заштите корисника Телеком Србија групе. На тај начин Telemach потврђује да нема активну легитимацију, јер не даје ниједан аргумент којим заштита корисника Противне стране може да се подведе под правни и економски интерес предвиђен Законом.
- Имајући у виду да Telemach нема интересе који су, сагласно члану 27. став (3) Закона предуслов за покретање поступка, Противна страна истиче да предметни поступак није ни могао бити покренут и моли Конкуренцијски савјет да без одлагања обустави поступак, а Telemach обавеже да осталим учесницима накнади трошкове поступка.
- Противна страна истиче да је издвајање Града Сарајева као посебног релевантног географског тржишта апсурдно. Уколико се посматра Град Сарајево као посебно релевантно географско тржиште, на ком од лица против којих је поднесен Захтјев послује само Логософт, немогуће је утврдити злоупотребу доминантног положаја, с обзиром на то да Логософт ни нема доминантан положај на територији Града Сарајева.
- У изјашњењу Telemacha такође се наводи да пракса Конкуренцијског савјета у области концентрација на телекомуникацијском тржишту у Босни и Херцеговини на коју се Противна страна позива није релевантна за предметни поступак због тога што се ради о злоупотреби доминантног положаја. Међутим, Telemach се том приликом није осврнуо на тврдње из одговора на Захтјев у којем је Телеком Србија група образложила да дефиниција релевантног географског тржишта коју је Telemach предложио у Захтјеву није у складу са праксом Конкуренцијског савјета у поступцима које води у сектору телекомуникација, према којој у 12 поступака утврђивања злоупотребе доминантног положаја или забрањеног споразума релевантно географско тржиште дефинисало као територију Босне и Херцеговине, праксом Европске комисије, као ни са начином функционисања тржишта телекомуникација у Босни и Херцеговини.
- Пропуштајући да побије изнад наведену аргументацију, посебно у свјетлу члана 36. став (1) Закона према којем терет доказивања за примјену било којих одредаба у Закону сноси Подносилац захтјева, Telemach није доказао да је његов приједлог дефиниције релевантног географског тржишта исправан у конкретном случају.
- Поред тога, значајна је и пракса РАК, која регулише наведене услуге на националном нивоу, будући да оператори регистровани за пружање сваке од ових услуга имају приступ корисницима на територији цијеле Босне и Херцеговине.

- Поврх свега, ноторна је неистина наведена у изјашњењу Telemacha, да је у Босни и Херцеговини непримењива могућност закључивања уговора о закупу мреже са другим операторима за она подручја гдје оператор нема властиту инфраструктуру. Ту тврдњу најбоље побија чињеница да постоје оператори који тренутно закупљују мрежну инфраструктуру Мтела. То су, (..)** [1] који не послују у оквиру Телеком Србија групе.
- Дакле, постоје оператори који закључују уговоре о закупу мреже са носиоцем мрежне дозволе у Босни и Херцеговини, на основу чега осигуравају своје присуство и на другим дијеловима Босне и Херцеговине. Другим ријечима, оператори без обзира на распрострањеност властите мреже, могу имати и имају приступ корисницима на територији цијеле Босне и Херцеговине.
- Телеком Србија група остаје при наводима из одговора на Захтјев, сматрајући да релевантно тржиште у конкретном случају треба одредити као тржиште пружања пакетираних (мултипле-плау телекомуникационих услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво), односно тржиште пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима на територији Босне и Херцеговине.
- Посебно се осврћемо и на наводе Telemacha са усмене расправе, према којим је Мтел спријечио привредни субјекат Трион Тел д.о.о. Бања Лука, Видовданска бр. 8, 78 000 Бања Лука (у даљем тексту: Трион Тел) да развије своју телекомуникациону мрежу.
- Привредни субјекат Мтел је РАК-у поднио пријаву против Трион Тела, због учињеног прекршаја из члана 114. Прегледа повреда и одговарајућих казни које изриче РАК, који се састоји од пуштања у рад мреже без прибављене употребне дозволе, а што је утврђено правноснажним одлукама надлежних органа.
- Наиме, Мтел је дошао у посјед 29 правноснажних рјешења којима су инспекцијски органи јединица локалне самоуправе града Бања Луке (Одјељење за инспекцијске послове, урбанистичко-грађевинска инспекција) наложили Трион Телу уклањање телекомуникационе мреже (каблова) који су постављени без прибављене грађевинске дозволе (самим тим и употребне дозволе). Ријеч је о рјешењима која су донесена током 2019. године и 2020. године и по којима Трион Тел није поступио, односно није уклонио нелегално изграђену мрежу у остављеном року, поводом чега је Мтел дана 20.04. 2021. године поднио пријаву РАК-у.
- С тим у вези, подношење пријаве ради поступања супротно прописима РАК-а подразумијева заштиту сопствених права и пословних интереса, а не онемогућавање уласка конкуренције на тржиште, како тврди Подносилац захтјева.
- Телеком Србија група ни на једном од тржишта пакетираних телекомуникационих услуга не прелази праг од 40% тржишног учешћа који представља претпоставку постојања доминантног положаја.
- С обзиром на то да нису испуњени услови за примјену претпоставке, указујемо још једном на члан 36. став (1) Закона, истичући да Телемацх, супротно обавези из поменутог члана, није изнио доказе који иду у прилог тврдњи да Телеком Србија група има доминантан положај на релевантном тржишту.
- Из свега наведеног јасно је да Telemach није ни могао да изнесе доказе за такву тврдњу јер се из свих релеватних расположивих извора (прије свега извјештаја РАК) може доказати само супротно, а то је да Телеком Србија група нема доминантан положај и то на тржиштима која могу бити укључена у пакетиране (multiple-play) телекомуникационе услуге. а самим тим такав положај нема ни на тржишту структурираном као пакетиране (multiple-play) телекомуникационе услуге на територији Босне и Херцеговине.
- Неопходно је истаћи да је терет доказивања конкретних радњи злоупотребе доминантног положаја на Подносиоцу захтјева, а што исти није учинио.
- У прилог наведеном указујемо на изјаву Telemacha на страни 6. Записника са усмене расправе, пасус 4, којом управо упућује Конкуренцијски савјет да докаже повреде које је Телеком Србија група наводно учинила, из разлога што у суштини и нема тачне податке и доказе којим своје тврдње поткрепљује, односно на основу којих би могао рећи да се повреда састоји у тачно учињеној радњи/разлици у цијени/дискриминацији, мјерљивој кроз реалне показатеље и бројке.
- Из цјелокупног излагања и уопштеног изјашњавања на усменој расправи очигледно је да ни сам Подносилац захтјева не посједује такве податке, те да настоји да одговорност и терет доказивања пребаци на Конкуренцијски савјет, сматрајући да је са њихове стране довољно доказати сумњу на повреду конкуренције, а што је у апсолутној супротности за одредбама Закона.
- Битно је истаћи да су неистинити наводи Телемацха са усмене расправе да је привредни субјекат Елта Кабел повећао своје цијене, а избацио из своје понуде одређене канале, са крајњим циљем да се корисници мотивишу да промијене оператора и закључе уговоре са Мтелом. У вези са тим, истичемо да оператор Елта Кабел, од датума преузимања од стране Мтела (01.09.2019. године) до најављене корекције цијена (01.01.2022. године), није вршио корекцију цијена. те да по том основу није ни било одлива корисника, односно раскида уговора како би закључили уговоре са Мтелом.
- Поред тога, предстојећом корекцијом цијена, као резултат спроведеног процеса дигитализације на страни Елта Кабела, (..)**. Осталим корисницима пакета који су предмет корекције цијена ће бити омогућен приступ додатних 15 канала.
- Што се тиче самих трошкова, поред инвестиције у дигитални "headend", као и у корисничку опрему, потребно је истаћи да су се трошкови садржаја по кориснику у Елта Кабел-у повећали за отприлике 51%, при чему је раст ове врсте посљедице континуираног унапређења понуде садржаја крајњим корисницима.

[1] (..)** Подаци представљају пословну тајну, у смислу члана 38. Закона о конкуренцији.

- Сасвим је јасно да ова ситуација коју је Telemach истакао на усменој расправи нема никакве везе са прекомјерним одређивањем цијена, јер раст цијена прати квалитет садржаја који се нуди корисницима. Тек је апсурдно називати то праксом, с обзиром на то да Елта Кабел до сада није повећавао цијене.
- Даље, тврдње Telemacha са усмене расправе да Телеком Србија група не дистрибуира премиум садржаје који би могли директно утјецати на повећање стварних трошкова, већ да има значајно лошију програмску понуду од других ИПТВ оператера, такођер су неосноване. Наиме, што се тиче понуде линеарних ТВ канала у оквиру ИПТВ услуге, Мтел тренутно у понуди има 300 ТВ канала и 9 радио канала у оквиру основног и 10 додатних пакета канала. У оквиру наведеног броја канала у понуди је значајан број канала који се могу сврстати у групу премиум садржаја.
- Противна страна истиче богату понуду спортских канала, којих има укупно 29. У понуди је 11 Арена Спорт канала (СД и ХД канали) са премиум спортским садржајима (фудбал, кошарка, рукомет и други спортови) као и 4 Еуроспорт канала (СД и ХД канали), потом специјализовани кошаркашки и фудбалски канали, НБА ТВ ХД и други.
- Постоји садржајна понуда која се састоји од 51 филмског канала од којих је 10 ХБО канала (СД и ХД канали), Fox, CineStar и FilmBox канали, Пинк и други филмски канали.
- У понуди је такође 18 канала (од Baby TV-а преко Nickelodeon канала до Da Vinci Learning-a) и 29 канала из категорије документарног и едукативног садржаја. Понуда ТВ канала такође укључује велики број БиХ, али и регионалних канала, као што су РТС група канала, као и група канала Прва ТВ.
- Поред наведних садржаја линеарних ТВ канала, омогућује се и изузетно богата понуда видеотека ВоД и СВоД са великим бројем премијум садржаја: ХБО, Pickbox, Apollon, Superstar, Filmbox, AXN Now, Minimax Plus, Da Vinci Kids, Balkan Music.
- Из свега наведеног јасно је Телеком Србија група не само да не заостаје за другим ИПТВ операторима по програмској понуди, већ и да у значајној мјери дистрибуира премиум садржај, у чему се нарочито истиче Мтел. Логично је да због тога управо Мтел има највише цијене у оквиру Телеком Србија групе, с обзиром на то да има и највеће трошкове због дистрибуирања премиум садржаја. Самим тим, нема основа за закључак да Телеком Србија група одређује прекомјерене цијене, када њене цијене у потпуности прате квалитет понуде.
- Подсјећамо да Telemach заснива своје тврдње на притужбама корисника иако је РАК установио да су исте неосноване, а што је детаљно образложено у параграфима 27-29 одговора на Захтјев и Закључак.
- Радње наводне злоупотребе доминантног положаја Telemach, прије свега, описује као наплаћивање нелојалних цијена од стране Телеком Србија групе. Међутим, умјесто да постојање нелојалних цијена утврди кроз анализу односа цијена и трошкова и поређење цијена једног учесника на тржишту са цијенама других учесника на тржишту. Телемацх се фокусира искључиво на друштва у оквиру Телеком Србија групе, иако се они не могу сматрати конкурентима већ једним учесником на тржишту што је и сам Telemach навео на усменој расправи.
- Додатно, истичемо да су тврдње да Телеком Србија група намеће нелојалне цијене апсолутно неистините и да је РАК као регулатор за цијене кабловских оператера одобрио нове цјеновнике, те се не може тврдити да Телеком Србија група на било који начин злоупотребљава доминантан положај.
- Наглашавамо и да је сам Telemach, на одржаној усменој расправи, истакао да нема доказе да Телеком Србија група наплаћује прекомјерно високе цијене, већ да ту тврдњу износи на основу цјеновника.
- Истичемо да Telemach нема увид у трошкове Телеком Србија групе и да је самим тим веома неодговорно износити овакве наводе. Још једном подсјећамо да Telemach као Подносилац захтјева према члану 36. Закона сноси терет доказивања за овакве тврдње, а јасно је из свега наведеног да Telemach нема апсолутно нити један доказ за тврдњу да Телеком Србија група одређује прекомјерне цијене.
- У дијелу изнад је образложено да Телеком Србија група није наметала прекомјерне цијене крајњим корисницима. С тим у вези, додатно истичемо да Телеком Србија група није цјеновно дискриминисала сопствене кориснике како је то истакнуто у изјашњењу Telemacha.
- Злоупотреба доминантног положаја која настаје дискриминацијом дефинирана је чланом 10. став (2) тачка ц) Закона којим је прописано да се злоупотреба доминантног положаја посебно односи на: "Примјену различитих услова за исту или сличну врсту послова с осталим странама, чиме их доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај".
- Из наведеног слиједи да се приликом доказивања повреде злоупотребе доминантног положаја, која настаје дискриминацијом, утврђује испуњење два услова, наравно под претпоставком да је постојање доминантног положаја уопште и утврђено, и то примјена различитих услова за исту или сличну врсту послова са осталим странама и да се остале стране доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај.
- Telemachova тврдња да Телеком Србија група цјеновно дискриминише сопствене кориснике не може се подвести под члан 10. став (2) тачка ц) Закона имајући у виду да наведена одредба подразумијева случајеве у којима привредни субјекат, злоупотребљавајући доминантан положај, дискриминише друге привредне субјекте што за посљедицу има да се поједини привредни субјекти доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај.
- У конкретном случају, уколико би се прихватила Telemachova тврдња да Телеком Србија група цјеновно дискриминише сопствене кориснике, потребно је доказати да се на тај начин крајњи корисници Телеком Србија групе доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај. Међутим, крајњи корисници не могу бити доведени у неравноправан и неповољан конкурентски

положај имајући у виду да исти не обављају привредну дјелатности, односно између себе не представљају конкуренте.

- Јасно је да је Telemach у овом дијелу Захтјева подвео чињенично стање под неодговарајућу правну норму. Али поред тога, Telemach је у вези са овим дијелом навео и нетачно чињенично стање.
- На усменој расправи је навео како Телеком Србија група корисницима на подручју на ком има монополски положај не нуди оне пакете ни по садржају ни по цијенама које нуди корисницима на подручјима гдје има конкуренте. Ови наводи су неистинити јер је Мтелова понуда иста за сва географска подручја, што је лако провјерљиво.
- Ипак, напомињемо да могућност реализације конкретног пакета за корисника зависи од техничких услова мреже на локацији корисника, али да то није никаква дискриминација корисника, већ чињеница да је могућност спровођења пакета ограничена одређеним техничким условима.
- Наведене активности су саставни дио телекомуникационе дјелатности и оне суштински представљају проблем са којим се у пракси сусреће сваки телекомуникациони оператор, али би подвођење ових активности под радњу повреде конкуренције која се састоји у дискриминацији корисника само представљало паушално навођење појмова права конкуренције, без икаквог смисла и оправдања.
- Битно је још једном истаћи да на релевантном тржишту на територији Босне и Херцеговине, Телеком Србија група нема доминантан положај. Из тога се закључује да Телеком Србија група не може да злоупотрјебити доминантан положај ни на који начин.
- Додатно, Телеком Србија група је доказала да не наплаћује прекомјерне цијене, тачније да разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених цијена није значајна, па самим тим не постоје нити услови нити ресурси за субвенционисање других субјеката у оквиру Телеком Србија групе.
- Као доказ који иде у прилог тој тврдњи, али као и одговор на наводе Telemacha са усмене расправе, у наставку је образложење разлике између Мтел пакета за 4-плау у износу од 174,00 КМ и Логософт пакета за 4-play у износу од 77,00 КМ. Наиме, Мтел пакет за 4-play у износу од 174,00 КМ и Логософт пакет од 77,00 КМ се значајно разликују, при чему Мтел пакет има много веће погодности и бонусе у свим доменима као што су бонуси за позиве са мобилног и фиксног прикључка, квалитет ТВ садржаја и брзина интернет приступа.
- Мтел пакет за 4-пИау у износу од 174,00 КМ садржи:
  - 300 линеарних ТВ канала и 9 радио канала, који укључују и Filmbox/ХБО канале,
  - Видеотеке: ХБО, AXN, Pickbox, Minimax plus и Filmbox,
  - Додатне функционалности: мултисцреен услугу ТВТоГО на 4 уређаја, услугу снимања садржаја, 3 ИПТВ пријемника и НБА додатну услугу,
  - Брзина фиксног интернета у оквиру пакета је до 200/100 Мбпс,
  - У домену фиксне телефоније пакет омогућава неограничене разговоре ка фиксној мрежи Мтела (преко 200.000 корисника) уз успоставу позива од 0,04 КМ са ПДВ-ом, 2 пријатељ броја у Мтел мобилној мрежи, 1000 минута ка фиксним и мобилним мрежама у Европи и свијету, као и 100 минута ка Мтел мобилној мрежи,
  - У домену мобилне телефоније која је укључена у пакет кориснику се омогућавају неограничени разговори према свим мрежама у Босни и Херцеговини и у ромингу у земљама Западног Балкана (5000 минута), 500 минута према мтс мобилној мрежи, неограничен СМС према свим мрежама у Босни и Херцеговини (1000 СМС), 100 СМС порука у ромингу у земљама Западног Балкана, 50 ГБ мобилног интернета у Босни и Херцеговини и 8,95 ГБ у ромингу у земљама Западног Балкана, као и 2 пријатељ броја са цијеном од 0,00 КМ/мин (један из фиксне и један из мобилне мреже Мтела),
  - Такође корисници имају могућност купови-не широке лепезе хардвера - мобилни телефони, фиксни телефони, ТВ уређаји, таблети, разна друга додатна опрема већ од 1,00 КМ.
- Логософтов пакет услуга садржи:
  - 252 линеарна ТВ канала (који нпр. не укључују премиум ХБО канале),
  - Без видеотека,
  - Без додатних функционалности,
  - Брзина фиксног интернета у оквиру пакета је до 60/6 Мбпс,
  - У домену фиксне телефоније пакет омогућава неограничене разговоре ка Логософт мрежи, те према свим фиксним мрежама у Босни и Херцеговини уз ограничења на фер основи на 1500 минута и уз успоставу позива од 0,026 КМ са ПДВ-ом,
  - У домену мобилне телефоније која је укључена у пакет Логософт кориснику се омогућава 100 минута за позиве према свим мобилним мрежама у Босне и Херцеговине и у ромингу у земљама Западног Балкана, 100 СМС порука према свим мрежама у Босни и Херцеговини и у ромингу у земљама Западног Балкана, 2 ГБ мобилног интернета и 398 МБ у ромингу у земљама Западног Балкана. Такође, корисници имају могућност фиксног и мобилног телефона већ од 1,00 КМ.
- Из свега наведеног јасно је да су пакети неупоредиви у погледу садржаја пакета, те да Мтел пакет има много веће погодности и бонусе у свим доменима.
- Из наведеног слиједи да је Телеком Србија група није вршила унакрсно субвенционисание унутар своје групе те да није ријеч о цјеновној политици која за циљ има виши профит већ је ријеч о разумној тржишно-оријентисаној цјеновној политици која за бољи пакет изискује вишу цијену.
- Неопходно је истаћи да се цијене multiple-play пакета, који су у понуди оператора унутар Телеком Србија групе, не разликују на нивоу појединих општина на подручју Републике Српске, већ се разликују само понуде оператора (цијене услуга појединачних оператора унутар Телеком Србија групе).
- Техничко-технолошки аспект подразумијева примарно са аспекта квалитета приступне мреже до крајњег корисника и технологија на којима се заснивају

предметне услуге, што у квалитативном контексту представља значајну разлику у смислу максималних интернет брзина које је могуће пружити и квалитативних гаранција крајњим корисницима по овом основу, односно квалитета и стабилности садржаја које долазе до крајњег корисника, када говоримо о сегменту пружања ТВ услуга у оквиру мулти-плау пакета. У овом контексту, потребно је истаћи да Мтел својим корисницима услуге пружа путем ГПОН и ВДСЛ технологије, односно ИПТВ платформе, која корисницима Телеком Србија групе, поред класичне испоруке ТВ садржаја, омогућава гарантовани квалитет исте, као и низ додатних тзв. напредних нелинеарних функционалности као што су видеотеке, multiscreen опције, односно гледање садржаја на више различитих уређаја, снимање садржаја, гледање пропуштеног садражаја унутар 72 сата, гледање садржаја испочетка, ОТТ функционалности, као и тзв. смарт функционалности које кориснику омогућавају приступ различитим апликацијама.

- Потребно је истаћи да поседовање наведених технологија које гарантују наведени квалитет и функционалности за крајњег корисника захтијевају висок ниво континуираних инвестиција и трошкова са аспекта унапређења и одржавања система, као и улагањима у квалитетну корисничку опрему која на страни корисника може да подржи све наведено.
- С друге стране, на страни кабловских оператера, као и оних који су саставни дио Телеком Србија групе, HFC и wireless су доминантне технологије по којима се услуга пружа крајњим корисницима, при чему се ради углавном о ваздушној мрежи и гарантовани квалитет истих је нижег ранга у односу на ГПОН и ВДСЛ, сходно самој природи технологије.
- Кабловски оператери су само у појединим, уским подручјима, у могућности да пруже услугу путем ФТТХ технологије и то релативно малом броју корисника. Истовремено, понуда кабловских оператора у сегменту дистрибуције садржаја, с обзиром да не посједује одговарајуће платформе, не уључује додатне функционалности, а као што је наведено у случају Мтел, те се искључиво заснива на испоруци одређеног садржаја крајњим корисницима.
- Са аспекта корисника, ради се о понудама које су у контексту квалитета и бенефиција неупоредиве и испод којих није тренутно могуће подвући заједнички називник у форми једнаких цијена за крајњег корисника, а чиме би се корисници појединих оператора ставили у неравноправан положај.
- Додатно, потребно је осврнути се и на аспект укљученог садржаја у понуду који је у корелацији са наведеним техничко-технолошким претпоставкама. Односно, понуда Мтела укључује знатно већи број канала у појединим пакетима, омогућено кориштење нелинеарних функционалности, приступ видеотекама и ОТТ могућност, односно гледање садржаја на мобилним и таблет уређајима.
- С друге стране, а како је већ наведено, понуда садржаја кабловских оператора је примарно заснована на броју канала, његовој дистрибуцији и евентуалном укључивању додатног садржаја у појединим пакетима. Битно је напоменути, да оператори унутар Телеком Србија групе тренутно не располажу јединственим бројем канала у понуди, односно да са аспекта структуре у сегменту садржаја тренутно не постоји једнозначна понуда у два или више правних лица из Телеком Србија групе.
- Потребно је истаћи да број канала, њихова структура, додатни пакети, видеотеке и услови дистрибуције на којима инсистирају поједини добављачи садржаја, што се посебно односи на канале који имају статус најгледанијих, у највећој мјери опредељују цијене пакета ка крајњим корисницима, с обзиром да се ради о значајним трошковима за оператора, са аспекта појединачних и колективних права дистрибуције.

Табела 15.

Оператор	Број канала у основној понуди	Нелинеарне функционалности	Видеотека	Опције додатних пакета	ОТТ
Мтел	255	да	да	да	да
Телрад Нет	188	не	не	да	не
Блицнет	226	не	не	да	да
Елта Кабел	186	не	не	да	да
Логософт	260	да	да	да	да

Табела-Преглед основне понуде са аспекта ТВ садржаја

- Трећи аспект на који се осврћемо у погледу цијена пакета мултипле-плау услуга је аспект укључених интернет брзина, које су условљене претходно наведеним техничко-технолошким претпоставкама, односно разликама у технологији и ограничењима која су битна за сваку понаособ, као и самим квалитетом инфраструктуре.
- Укључене максималне брзине дефинисане у појединим мултиплау пакетима одређених оператера:

Табела 16.

Оператор	Максимално дефиниране Интернет брзине у пакетима
Мтел	200/75Мбпс
Телрад Нет	60/30 Мбпс
Блицнет	100/25 Мбпс
Елта Кабел	100/40 Мбпс
Логософт	120/10 Мбпс

Табела- Максимално дефинисане брзине у пакетима

- Поред претходно наведеног, а са аспекта саме понуде, битно је нагласити да сви оператори у Босни и Херцеговини, који поседују дозволу за пружање услуга фиксне телефоније, исту номинално укључују у понуду мулти-плау услуга, без обзира на распрострањеност мреже и број корисника услуге фиксне телефоније.
- Оператори у Босни и Херцеговини се углавном опредјељују за флат приступ, тј. за неограничени број минута за позиве у мрежи и/или према осталим мрежама у Босни и Херцеговини уз одређену цијену успоставе позива. За разлику од кабловских оператора, те сходно чињеници да посједује дозволу за пружање услуга мобилне телефоније, Мтел, поред говорног саобраћаја у фиксној мрежи, у понуду мулти-плау пакета укључује и одређени број минута бесплатног саобраћаја према мобилној мрежи, као и бесплатне или субвенциониране цијене позива према тзв. пријатељ броју у мобилној мрежи Мтела.

- Битно је напоменути да су оператори унутар Телеком Србија групе засебна правна лица са сопственим корисничким базама и сопственим дозволама додијељеним од стране РАК-а, односно обавезама које проистичу из наведеног, као и самосталним пословним политикама и задатим оквирима дјеловања.
- Телеком Србија група не посједује податке о структури тржишта по општинама на подручју Републике Српске нити су исти подаци јавно доступни од стране РАК-а.
- Једини званични и објављени подаци се налазе у оквиру извјештаја-Преглед стања тржишта телекомуникација у Босни и Херцеговини за 2020. годину, а односе се на тржишна учешћа оператора за пакетске услуге у Босни и Херцеговини за 2020 годину.
- Из Извјештају РАК-а може се видјети учешће оператора према броју претплатника који користе двије услуге везане у пакет услуга за 2020. годину. Највеће тржишно учешће има БХ Телеком. са 32,89%, слиједе Telemach са 21,19% и Телеком Српске а.д. са 20,38%.
- Додатно, у Извјештају РАК-а приказано је тржишно учешће оператора према броју претплатника који користе три услуге везане у пакет услуга за 2020. годину. Највећи удио има БХ Телеком са 31,29 %, слиједе Telemach са 23,72 % и Телеком Српске а.д. са 17,55% и ХТ Еронет са 12,09 %.
- Истичемо да оператори унутар Телеком Србија групе тренутно не располажу јединственим бројем канала у понуди, односно са аспекта структуре у сегменту садржаја тренутно не постоји једнозначна понуда у два или више правних лица из Телеком Србија групе. Такође, не постоји ни јединствена понуда различитих цијена.
- Телеком Србија група није вршила унакрсно субвенционирање унутар своје групе. Разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених цијена није значајна, па самим тим не постоје нити услови нити ресурси за субвенционирање других субјеката у оквиру Телеком Србија групе.

Подносилац захтјева се актом запримљеним под бројем: УП-04-26-2-014-38/21 дана 14.02.2022. године изјаснио на питања која је поставио водитељ поступка на усменој расправи, те навео слиједеће:

- Подносилац захтјева се реферише на налазе вјештакиње економске струке др. сц. Аиде Соко која је сачинила документ "Злоупотреба доминнатног положаја-Анализа тржишних односа Мтел и повезаних лица", а који је у једној од ранијих радних верзија садржавао додатни пакет унутар 4-play услуге, а који садржи двоструку разлику у цијени:

Табела 17.

Услуга	Мтел	Логософт
4-play (ТВ/Интернет/фиксна/мобилна Телефонија)	174,90 КМ/мј (Пакет Л+)	77,62. КМ/мј (ЛоГО! Слагалица примјер)
Садржај услуге	Основни пакет+Плус+Пинк ПИус+ХД+ХБО Премиум ХД+ХБО Интернет до 200/100 Мбпс Неограничени разговори у Мтел фиксној мрежи. Неограничени разговори према свим мрежама у БиХ, 50ГБ саобраћаја.	Основни пакет+Плус пакет+ХД пакет Интемет до 120/10 Мбпс Неограничени разговори у Логософт фиксној мрежи и 1000 минута према свим фиксним телефонским мрежама у БиХ. 150 минута према свим мобилним мрежама и 4ГБ саобраћаја.

- Накнадним дорадама радне верзије горе наведеног документа ови пакети су избачени и због тога у коначној верзији која је достављена Конкуренцијском савјету ови пакети нису обухваћени. Дакле, на основу достављених података о цијенама јасно је да постоје упоредиве 4-плау услуге оператора унутар Телеком Србија групе: Мтела и Логософт, гдје је разлика у цијени двоструко већа, тачније износи 225.32%. Дакле, наводи Подносиоца захтјева о двострукој разлици у цијени (видимо да је заправо и већа) су тачни и засновани на службеним понудама оператора Мтел и Логософт.
- Поред наведеног, Подносилац захтјева овдје истиче како постоје и други пакети који у садржајном смислу још сличнији, а разлика у цијени је значајна на штету потрошача Мтела. Већина тих пакета је приказана у документу вјештакиње др. сц. Соко, но Подносилац захтјева овдје доставља и сљедеће:

Табела 18.

Услуга	Мтел	Логософт
4-плау (ТВ/Интернет/фиксна/мобилна Телефонија)	91,90 КМ/мј (Пакет С+)	62,13 КМ/мј (ЛоГО! Слагалица примјер)
Садржај услуге	255+ ТВ канала (Основни ТВ пакет + ПИус или Пинк Плус или ХД пакет). Интернет до 150/75 Мбпс Неограничени разговори у Мтел фиксној мрежи. Неограничени разговори у Мтел мрежи и 2ГБ мобилни Интернет.	290+ ТВ канала (Нице пакет + Веру Нице пакет). Интернет до 120/10 Мбпс. Неограничени разговори у Логософт мрежи и 1000 минута према свим фиксним телефонским мрежама у БиХ. 100 бесплатних минута према свим мобилним мрежама у БиХ и 4ГБ мобилни интернет.

- Горе наведени примјери 4-play услуга су упоредиви и то јер:
  - Понуда у ТВ компоненти је богатија код Логософта (већи број ТВ канала).
  - Интернет је практично незнатно квалитетнији на страни Мтела, 110 потребно је имати у виду да раст брзине Интернета не захтијева повећање трошкова (питање је техничке могућности), док повећање ТВ канала подразумијева повећање трошкова за набавку тих канала.
  - *П*понуда у компоненти фиксне телефоније је богатија код Логософта (за разлику од Мтела додатно уз неограничене разговоре у властитој мрежи нуди и 1000 минута према свим фиксним мрежама у Босни и Херцеговини).
  - Понуда у компоненти мобилне телефоније је богатија код Логософта (Логософт нуди бесплатне минуте према свим мрежама у Босни и Херцеговини, док Мтел задржава само саобраћај у властитој мрежи што му не проузрокује трошкове, а чак је и понуда мобилног интернета богатија код Логософта).
- Ипак, све горе наведено не доводи до скупље понуде Логософта (што би се могло претпоставити на основу богатије понуде), већ је упоредива/чак квалитетнија Логософт понуда чак за 32,40% јефтинија од понуде Мтела.
- Подносилац захтјева прије свега подсјећа да је чланом 10. став (2) тачка ц) Закона забрањена дискриминација, а теорија и пракса у праву конкуренције Европске уније су јасно назначиле како се наведена дискриминација односи не само на правна лица с којима доминантни субјект закључује пословне односе, већ и на потрошаче директно.
- Тако је у предмету Deutche Post AG (Commission Decision Deutsche Post AG - Interception of cross-border

mail (COMP/C-1/36.915) (2001/892/EC) [2001] OJ L331/40, [130] Европска комисија утврдила да, услијед поступака Deutsche post AG на једном географском тржишту (Њемачка) се производе директне посљедице на комерцијалне активности пошиљалаца са другог географског тржишта (Уједињено Краљевство). На основу наведеног, такви пошиљаоци, односно корисници поштанских услуга су се сматрали трговинским партнерима Deutsche Post AG у смислу члана 82. став (ц), што је еквивалент члану 10. став (2) тачка ц) Закона.

- Ипак, чак и у смислу тумачења на које је Конкуренцијски савјет указао - примјењивост на привредне субјекте, Подносилац захтјева истиче да је у предметном поступку повреду према члану 10. став (2) тачка ц) Закона потребно посматрати прије свега у односу на правна лица / привредне субјекте којима Телеком Србија група пружа услуге на дискримина-торан начин. Таква злоупотреба доминантног положаја је препозната и у Одлуци о дефинисању категорија доминантног положаја у којем је као један од облика наведена "дискриминација у висини цијена (различите цијене) одређеног производа и/и услуге на различитим релевантним географским тржиштима".
- У складу са наведеним, Телеком Србија групе примјењује различите цијене за услуге својих оператера на територији Републике Српске и на подручју Града Сарајева, па тако примјерице за истоврсну понуду Мтела у Бања Луци и Логософта у Сарајеву, корисници плаћају различите цијене на тим различитим географским тржиштима. Ово укључује и кориснике који су правна иица. Таквим поступањем је остварено биће повреде правила конкуренције и то према горе предвиђеном правилу злоупотребе дорнинантног положаја предвиђеном. Одлуком о дефинисању категорија доминантног положаја.
- Конкуренцијски савјет је на усменој расправи такође затражио образложење о облику злоупотребе доминантног положаја који је Подносилац захтјева одредио као унакрсно субвенционирање пружања услуга, а у односу на члан 10. став (2) тачке а) и б) Закона.
- Подносилац захтјева најприје истиче да је злоупотреба доминантног положаја наметањем унакрсног субвенционирања пружања услуга детаљно појашњено у тачки 4.4. Захтјева, па су овдје представљена јаснија појмовна одређења и примјена у односу на члан 10. став (2) тачке а) и б) Закона, како је Конкуренцијски савјет и тражио.
- Унакрсно субвенционирање у суштини значи да привредни субјекат сноси или распоређује све или дио трошкова своје активности на једном географском тржишту или тржишту производа на своју активност на другом географском тржисту или тржишту производа.
- У контексту злоупотребе доминантног положаја примјеном унакрсног субвенционирања као цјеновне политике, исправно је тумачење према којем овај облик обухвата како нелојалне продајне цијене којима се ограничава конкуренција (члан 10. став (2) тачка а) Закона), тако и ограничавање тржишта на штету потрошача (члан 10. став (2) тачка б) Закона). Наиме, унакрсно субвенционирање треба посматрати као злоупотребу која омогућава доминантном привредном субјекту да на једном од два географска тржишта на којима је присутан (на оном на којем нема доминантан положај), примјењује нелојалне продајне цијене.
- Подносилац захтјева је јасно аргументирао и доставио доказе о пословању оператера Логософт за које се с основом може сумњати да није засновано на тржишним параметрима (за разлику од периода прије преузимања, Логософт сада нижим цијенама пакета послује са губитком), а гдје се губици остварени таквим нелојалним цијенама надокнађују расподјелом таквих трошкова на друга тржишта гдје Телеком Србија група остварује позитивне приходовне марже, као што су градови и општине у Републици Српској.
- Међутим, као резултат таквог поступања потрошачи су изложени плаћању прекомјерних цијена управо на оним тржиштима са којих се остварују нелојалне марже којима се покривају губици остварени на тржиштима на којима је Телеком Србија група заступљена путем оператора Логософт. На тај начин остварује се биће и другог облика зиоупотребе - ограничавање тржишта на штету потрошача. Дакле, јасно је како повреде из члана 10. став (2) тачке а) и б) Закона практично стоје у каузалном односу гдје унакрсно субвенционирање обухвата оба облика злоупотребе доминантног положаја.
- Уз већ у Захтјеву наведени предмет Deatsche Post AG као једног од основних предмета у праксама унакрсног субвенционирања ЕУ, Подносилац захтјева подсјећа на став тадашњег Суда прве инстанце Европске уније у предмету Tetra Pak II гдје је утврдено да "примјена члана 86. (данас Члан 102. УФЕУ) не зависи од доказа да је постојало унакрсно субвенционирање између два сектора." У складу са наведеним, Конкуренцијски савјет на основу одредби Закона и Одлуке о дефинисању категорија доминантног положаја може утврдити постојање праксе унакрсног субвенционирања које резултира цијенама испод трошкова (повреда члана 10. став (2) тачка а) Закона и ограничавањем тржишта на штету потрошача (повреда члана 10. став (2) тачка б) Закона).
- Подносилац захтјева указује Конкуренцијском савјету да Телеком Србија група нуди јефтиније, али разноврсније услуге и пакете властитих услуга на оним подручјима гдје је изложен конкурентском притиску (Град Сарајево), док на подручјима монополског положаја (Република Српска), понуда свих оператера из Телеком Србија групе је значајно лимитирана, како у садржајном смислу услуга, тако и цијенама које се наплаћују.
- Најјефтинијих пакета у понуди Мтела нпр. уопће нема, иако је платежна моћ становништва на подручју Републике Српске мања у односу на Сарајево, гдје су такви пакети заступљени. Имајући у виду наведено, логично је претпоставити да би корисници на подручју Републике Српске имали потребу за пакетима који су доступни у Сарајеву по нижим цијенама (све и ако нуде нешто лошији квалитет интернета), али им је Мтел такву понуду ускратио, јер је свјестан да у Републици Српској нема конкуренцију и може експлоатисати свој доминантан положај.
- У овом поступку је такође на више мјеста до сада указано како оператер Логософт у својој понуди има услугу тзв. ЛоГО слагалице, према којој сваки корисник понаособ може практично изабрати садржај по свакој од компоненти у мултипле-плау услугама. У зависности од компоненте се обрачунава различита цијена, па тако корисници могу прилагодити својим потребама квалитет и садржај по свакој од компоненти.
- Као доказ тврдњи да Телеком Србија група ограничава тржиште на штету својих корисника истичемо чињеницу да оваква, као нити слична услуга, не постоји за све кориснике који су присутни на територији Републике Српске, а гдје послују Мтел и други оператори Телеком Србија групе. Наравно, такву атрактивну

понуду својим корисницима не нуде на тим подручјима из разлога уживања монополског положаја, а негативне учинке тог положаја трпе потрошачи који су лимитирани ограниченим, а скупим услугама Телеком Србија групе.

Пуномоћник Противне стране се у поднеску запримљеном дана 10.01.2022. године под бројем: УП-04-26-2-014-45/21 изјаснио на питања са усмене расправе и тврдње Подносиоца захтјева у којем наводи слиједеће:

- Подносилац захтјева није доставио вјеродостојне податке у табелама које су приложене у поднеску, него је желећи да пред Конкуренцијским савјетом представи квалитет понуде Мтела слабијим него што јесте, наводио податке који не одговарају стварној понуди са интернет странице Мтела за пакет Л+, а истовремено је непотпуно и непрецизно представљена и понуда са интернет странице Логософт оператера за ЛоГО! Слагалица пакете.
- Тврдња да Телеком Србија група цјеновно дискриминише сопствене кориснике не потпада под члан 10. став (2) тачка ц) Закона имајући у виду да наведена одредба подразумијева случајеве у којима привредни субјекат, злоупотребљавајући доминантан положај, дискриминира друге привредне субјекте, а не кориснике као крајње потрошаче.
- У оквиру Телеком Србија групе не постоји злоупотреба доминантног положаја унакрсним субвенционирањем имајући у виду да Телеком Србија Група није доминантни учесник на релевантном тржишту, Мтел не одређује прекомјерне цијене чиме би генерисао значајан вишак којим може да покрије трошкове других субјеката и остали оператори унутар Телеком Србија групе (прије свега Логософт) немају потребу да буду субвенционирани, јер су им трошкови мањи од цијене за конкретне услуге.
- Телеком Србија група не ограничава тржиште на штету својих корисника. Telemach неутемељено наводи да Мтел нуди лимитирани садржај на подручју Републике Српске, док истовремено Логософт нуди јефтинију, а садржајем богатију и разноврснију услугу на подручју Града Сарајева. Оваквим паушалним наводима Telemach доказује да није детаљније упућен у квалитет понуде и садржаја оператора Мтела и Логософта.
- Telemach није доставио упоредиве пакете са двоструком разликом у цијени унутар оператора Телеком Србија Групе.
- У поднеску Подносиоца захтјева достављени су "упоредиви пакети са двоструком разликом у цијени унутар оператора Телеком Србија групе" у којем се тврди да је упоређивањем Мтел-овог пакета Л+ и примјера ЛоГО! Слагалица пакета, доставио доказ двоструке разлике у цијени унутар оператора Телеком Србија групе. Међутим, поменути пакети нису упоредиви, с обзиром на услугу коју Мтел нуди Л+ пакетом, као и да услуге тог типа није могуће добити путем ЛоГО! Слагалица пакета.
- Мтелов Л+ пакет поред већег броја канала у понуди од примјера Логософт ЛоГО! Слагалица пакета, нуди и видеотеку садржаја који није понуђен примером ЛоГО! Слагалица пакета. Такође, квалитет услуга интернета је на значајно вишем нивоу у пакету Мтел Л+, што Подносилац захтјева ни не спори.
- Када је у питању фиксна телефонија, Telemach изоставља дио понуде коју Мтел пружа и то у виду "неограничених разговора у Мтел фиксној мрежи, 2 пријатељ броја у Мтел мобилној мрежи, 1000 минута према фиксним и мобилним мрежама у Европи и свијету, 100 минута према Мтел мобилној мрежи". Уз то, не могу се сматрати упоредивим неограничени разговори у Мтел фиксној мрежи и неограничени разговори у Логософт фиксној мрежи, прије свега из разлога знатно већег учешћа на тржишту Мтел фиксне мреже, те самим тим и већих бенефита неограничених позива у овој фиксној мрежи за кориснике.
- Што се тиче мобилне мреже, ни Telemach у табели не спори да је услуга Мтела знатно квалитетнија и свеобухватнија од мобилне услуге Логософта, прије свега у погледу неограничених позива у пакету Мтел Л+, као и велике количине мобилног интернета.
- Након покушаја састављања барем приближих и упоредивих пакета Мтел Л+ и ЛоГО! Слагалица пакета, дошли смо до закључка да није могуће направити нити приближно, а самим тим ни потпуно поређење ове двије понуде из разлога непостојања многобројних услуга у понуди ЛоГО! Слагалица пакета, које Мтел пружа у пакету Л+. Стога, сматрамо да није оправдано позивање Телемацха на двоструку разлику у цијенама између Мтел Л+ понуде и ЛоГО! Слагалица понуде.
- Telemach у другој табели пореди Мтелов С+ пакет и наводно упоредиви примјер ЛоГО! Слагалица пакета. Такође, Telemach опет наглашава да Мтел за лошију понуду услуге, наплаћује вишу цијену од Логософта.
- Анализом понуде ЛоГО! Слагалица пакета, према спецификацијама из табеле коју је доставио Телемацх, утврдили смо да поменути пакет не садржи 290+ канала, већ око 250 канала, што представља и мањи број канала, а што је корисницима и важније, канале лошијег квалитета и садржаја од оних које Мтел нуди у свој С+ пакету. Даље, Telemach није навео да Мтелов С+ пакет обезбјеђује интернет на значајно вишем нивоу у односу на ЛоГО! Слагалица пакет. Telemach је, уз то, погрешно израчунао понуду примјера ЛоГО! Слагалица пакета са спецификацијама наведеним у табели. Наиме, цијена оваквог примјера пакета износи 75,70 КМ на мјесечном нивоу , а не, како је Telemach навео 62,13 КМ мјесечно. Самим тим, Telemachova тврдња о разлици у цијени пакета од 32.40% није истинита.
- Подносилац захтјева и даље остаје упоран у тврдњи да се злоупотреба доминантног положаја из члана 10. став (2) тачка ц) Закона која настаје дискриминацијом учесника на тржишту може односити на крајње потрошаче. С тим у вези, наведеном одредбом Закона је прописано да се злоупотреба доминантног положаја посебно односи на: "Примјену различитих услова за исту или сличну врсту послова с осталим странама, чиме их доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај".
- Дакле, да би се доказала повреда злоупотребе доминантног положаја која настаје дискриминацијом, потребно је да буду испуњена два услова (опет под претпоставком да је постојање

доминантног положаја и утврђено) и то да примјена различитих услова за исту или сличну врсту послова са осталим странама и да се остале стране доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај.

- Telemachova тврдња да Телеком Србија група цјеновно дискриминира сопствене кориснике не може се подвести под члан 10. став (2) тачка ц) Закона имајући у виду да наведена одредба подразумијева случајеве у којима привредни субјекат злоупотребљавајући доминантан положај, дискриминира друге привредне субјекте што за посљедицу има да се поједини привредни субјекти доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај.
- У конкретном случају, уколико би се прихватила Telemachova тврдња да Телеком Србија група цјеновно дискриминира сопствене кориснике, потребно је доказати да се на тај начин крајњи корисници Телеком Србија групе доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај. Међутим, крајни корисници не могу бити доведени у неравноправан и неповољан конкурентски положај имајући у виду да не обављају привредну дјелатност, односно између себе не представљају конкуренте.
- Чланом 2. Закона прописано је да се исти примјењује на сва правна и физичка лица која се посредно или непосредно баве производњом. продајом роба и пружањем услуга судјелују у промету роба и услуга и која могу својим дјеловањем спрјечавати, ограничавати или нарушавати тржишну конкуренцију. Дакле, Закон се примењује на субјекте који се баве комерцијалним активностима, и само они могу бити предмет дискриминације, односно доведени у неповољан и неравноправан конкурентски положај, јер представљају међусобне конкуренте.
- С друге стране, Закон препознаје крајње кориснике као потрошаче. Наиме, у члану 10. став (2) тачка б) Закона експлицитно је наведено да се злоупотреба доминантног положаја односи на ограничавање производње, тржишта или техничког развоја на штету потрошача.
- Законодавац је за овај облик злоупотребе доминантног положаја предвидио да се интереси крајњих корисника, односно потрошача могу узети у обзир, али никако у случају дискриминације из члана 10. став (2) тачка ц) Закона. Такође, чланом 17. став (1) тачка и) Закона прописано је да Конкуренцијски савјет узима у обзир и интересе потрошача када процењује ефекте намјераване концентрације.
- Претходна пракса Конкуренцијског савјета говори у прилог овоме, те заиста зачуђује да Подносилац захтјева није био упознат са тим имајући у виду да је, преко повезаног лица, био учесник у поступку којим је привредни субјект ИКО Балкан С.Р.Л., директно и/или путем свог заступника привредног субјекта Спорт Клуб д.о.о. злоупотријебио доминантан положај тако што је примјенио различите услове у Уговорима за дистрибуцију спортског канала Спорт Клуб са ЦАТВ/ИПТВ/ДТХ операторима у Босни и Херцеговини чиме их је довео у неравноправан и неповољан конкурентски положај у смислу члана 10. став (2) Закона. Дакле, у неравноправан и неповољан положај могу бити доведени оператори као привредни субјекти на које се примењује Закон. а не крајњи корисници.
- Подносилац захтјева се опет позива на параграф 130. одлуке Европске комисије у предмету Deutsche Post AG-Interception of cross-border mail како би безуспјешно доказао своју тврдњу да се дискриминација односи на крајње потрошаче директно. У том смислу наводи да: "Услијед поступака Deutsche post AG на једном географском тржишту (Њемачка) се производе директне посљедице на комерцијалне активности пошиљалаца са другог географског тржишта (Уједињено Краљевство). На основу наведеног, такви пошиљаоци, односно корисници поштанских услуга су се сматрали трговинским партнерима Deutsche post AG у смисиу члана 82. став (ц), сто је еквивалент члану 10. став (2) тачка ц) Закона".
- Међутим, принуђени смо да поново истакнемо да је Подносилац захтјева погрешно протумачио наведену одлуку Европске комисије имајући у виду да су пошиљаоци поште из Велике Британије (енгл. UK senders) дискриминирани као привредни субјекти, односно као учесници на тржишту од стране њемачког поштанског оператора. У наведеном параграфу је, између осталог, истакнуто да радње њемачког поштанског оператора директно утичу на комерцијалне активности пошиљалаца поште из Велике Британије. У параграфу 131. наведене одлуке је такође наведено да пошиљаоци поште из Велике Британије, који су дискриминирани од њемачког поштанског оператора, представљају међусобне конкуренте на тржишту. Другим ријечима, предмет на који се позива Подносилац захтјева се односи на дискриминацију учесника на тржишту, а не крајњих корисника.
- Подносилац захјева, свјестан чињенице недостатка аргументације да је дискриминација могућа према потрошачима, покушава да инпутира наведену врсту злоупотребе доминантног положаја на начин да Телеком Србија група дискриминише правна лица као своје кориснике. Међутим, правна лица који су корисници услуга Телеком Србија групе наступају искључиво као потрошачи предметних услуга и ни у чему не разликују од физичких лица који су такође потрошачи.
- Да би се правна лица који су корисници услуга Телеком Србија групе сматрали учесницима на тржишту, потребно би било доказати исти представљају учеснике на тржишту. У том смислу, чланом 2. Одлуке о групном изузећу споразума између привредних субјеката који дјелују на различитим нивоима производње односно дистрибуције (вертикални споразуми) ("Службени гласник Босне и Херцеговине", број 18/06) прописано је да: "Вертикални споразуми обухваћају споразуме или заједничко дјеловање између два и више привредних субјекта који дјелују на различитим нивоима производње односно дистрибуције, а односе се на услове под којима привредни субјекти могу куповати, продавати или препродавати одређене производе или услуге."
- У конкретном случају, правна лица корисници услуга Телеком Србија групе уопште не дјелују на

релевантном тржишту, јер услуге које набављају не претпродају, већ искључиво користе за сопствене потребе.

- Опреза ради, овим путем користимо прилику да додатно укажемо на праксу Европског суда правде и Европске комисије у смислу да се злоупотреба доминантног положаја из члана 10. став (2) тачка ц) Закона не односи на потрошаче. Напомињемо да је чланом 43. став (7) Закона прописано: "Конкуренцијски савјет, ради оцјене датог случаја, користити се судском праксом Европског суда правде и одлукама Европске комисије".
- Указујемо, Обавјештење Комисије-Смјернице о приоритетима Комисије у примјени члана 82. Уговора о оснивању Европске заједнице на поступања учесника на тржишту који имају доминантан положај која за посљедицу могу имати злоупотребу у смислу искључивања конкурената с тржишта, а што се може односити и на купце.
- Даље, указујемо на одлуке у предметима Тетра Пак против Европске комисије (Европска комисија, Тетра Пак предмет бр. Т-83/81 од 6. октобра 1994. године) и Deutsche Bahn AG против Европске комисије (Европска комисија, Deutsche Bahn AG предмет бр. Т-229/94 од 21. октобра 1997. године). Наиме, у параграфу 160 прве одлуке, односно параграфу 78 друге одлуке је наведено: "Конкретно, [доминантан учесник на тржишту] не може примјенити вјештачки разлике у цијенама у различитим државама чланицама, тако да своје купце ставља у неповољан положај и да нарушава конкуренцију у контексту вјештачке подјеле националних тржишта".
- Из наведених случајева произлази да се биће злоупотребе доминантног положаја, који настаје дискриминацијом, састоји у томе да доминантан учесник примјењује различите услове за исту или сличну врсту послова са својим купцима, односно привредним субјектима који учествују у различитом нивоу производње или дистрибуције, чиме те субјекте доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај.
- Telemach је у тачки 3. поднеска навео да је Телеком Србија група вршила унакрсно субвенционирање, тј. да се губици остварени таквим нелојалним цијенама надокнађују расподјелом таквих трошкова на друга тржишта гдје Телеком Србија група остварује позитивне приходовне марже, као што су градови и општине у Републици Српској.
- На првом мјесту понављамо да на релевантном тржишту на територији Босни и Херцеговини, одређеном према богатој пракси Европске комисије и Конкуренцијског савјета, Телеком Србија група нема доминантан положај.
- Телеком Србија група је у одговору на Захтјев навела да Telemach није утврдио да су трошкови пружања услуга оператера Логософт у тој мјери велики да је потребно да буду покривени тј. субвенционирани од стране Мтела.
- Такође, узимајући у обзир квалитет и садржај понуде Мтела у поређењу са понудом Логософта, јасно је да разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених цијена Мтела није значајна и подобна за субвенционирање другог субјекта, а да су са друге стране, трошкови Логософта значајно нижи, због чега може економски оправдано да понуди нижу цијену без потребе да буде субвенционирани од стране Телеком Србја групе.
- Мтел не одређује прекомјерне цијене којима би генерисао значајан вишак којим би могао да покрије трошкове других субјеката. У одговору на Захтјев Мтела је детаљно наведено на који начин Мтел заправо није одређивао прекомјерне цијене, тј. да се, према утемељеној пракси Европске уније, постојање нелојалних цијена једино може доказати примјеном теста установљеног у предмету United Brands vs Commission. Овим двофазним тестом утврђује се да ли је цијена нелојална одговором на питања да ли је разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених цијена значајна, као и на питање да ли је цијена која је наметнута неправична сама по себи, или у односу на конкурентске производе.
- Telemach поново није доставио анализу горе наведеног теста, а не постоји ни анализа цијена које наплаћује Мтел и цијена конкурената (Telemach, БХ Телеком и ХТ Еронет).
- Подносилац захтјева ни у једном дијелу поднеска није аргументовао и јасно доставио доказе о пословању оператера Логософт на основу којих је засновао тврдњу да Логософт послује са губицима.
- Telemach упорно инсистира на чињеници да постоје два релевантна географска тржишта иако из претходне праксе Конкуренцијског савјета у 12 поступака утврђивања злоупотребе доминантног положаја или забрањеног споразума релевантно географско тржиште дефинисало као територију Босне и Херцеговине и из одговора на Захтјев Мтела потпуно је јасно да је за потребе предметног поступка релевантно географско тржиште потребно дефинисати као територију Босне и Херцеговине. На тај начин, утврђивање злоупотребе доминантног положаја која настаје унакрсним субвенционирањем није могуће утврдити имајући у виду да постоји само једно релевантно географско тржиште.
- У том смислу, можемо поново констатовати да се Telemach погрешно на страни 4. поднеска позива на праксу у предмету Тетра Пак против Европске комисије. Наиме, пуномоћници Telemacha су, сходно својој препознатљивој пракси, цитирали само дио параграфа 186. одлуке Општег суда Европске уније са циљем приказивања контекста за који сматрају да Telemachu иде у корист. С тим у вези, у параграфу 186. одлуке Тетра Пак против Европске комисије је наведено:"Штавише, имајући у виду глобалне размјере Тетра Пак групе, аргументи тужиоца да није био у могућности да користи унакрсно финансирање између асептичног и неасептичног сектора у Уједињеном Краљевству због незнатне потрошње УХТ млијека морају бити одбачени. Даље, тај аргумент је у сваком случају ирелевантан пошто је Суд већ утврдио [...] да је водећа позиција тужиоца у неасептичном сектору у садејству с везом између тог сектора и асептичног сектора била довољна да се члан 102. Уговора о функционисању Европске уније примјењује. Примјена члана 102. Уговора о функционисању Европске уније на не-асептичне тржишта стога не зависи од доказа да је постојало унакрсно финансирање између два сектора".

- Дакле, свјесно је изостављен дио параграфа који говори о томе да је за злоупотребу доминантног положаја која настаје унакрсним субвенционирањем потребно утврдити постојање два релевантна тржишта, како географског, тако и тржишта производа, односно да је доминантан учесник на једном тржишту злоупотријебио свој положај са циљем да себи обезбједи незаконите предности на другом релевантном тржишту.
- У складу са наведеним, истичемо да Telemach није доказао да је постојало унакрсно субвенционирање у оквиру Телеком Србија групе, тј. да је Мтел путем прекомјерних цијена субвенционирао губитке Логософта што је био дужан у складу са чланом 36. став (1) Закона.
- Мтел не пружа неквалитетнију услугу својим корисницима на подручју Републике Српске у односу на понуду коју Логософт пружа корисницима путем било ког одабира компоненти ЛоГО! Слагалица пакета. Напротив, услуге Мтела, а посебно Мтел Л+ пакет, представља најквалитетнији пакет у свим аспектима 4-play услуга и таква понуда не може бити окарактерисана као садржајно и квалитативно сиромашнија од било које варијације ЛоГО! Слагалица понуде.
- Као што смо навели у првом одјељку овог поднеска, Мтелови пакети у погледу свих сегмената 4-плау услуга представљају неупоредиво квалитетнију понуду садржаја него пакети конструисани путем ЛоГО! Слагалица пакета.
- Такође, не стоје наводи Telemacha да Мтел ограничава тржиште на штету својих корисника тиме што корисници преко Мтела нису у могућности да бирају појединачно компоненте 4-play услуга, као што ту могућност имају корисници ЛоГО! Слагалица пакета. Наиме, Telemach овим себи дозвољава да улази у пословну политику и Мтела и Логософта, те да поставља као проблем постојање или непостојање одређених услуга сваког од ових оператора.
- Поред тога, указујемо да је нејасно на основу чега је у поднеску Telemacha на страни 5. наведено да је платежна моћ становништва на подручју Републике Српске мања у односу на Град Сарајево, нити какве то везе има са предметним поступком.
- Коначно, како смо наводили у ранијим поднесцима, Telemach није активно легитимисан за покретање поступка, будући да нема правни и економски интерес из члана 27. став (3) Закона, те самим тим не би требало да буде у позицији да доводи у питање начин пословања, као и пословне моделе чланова Телеком Србија групе.

Пуномоћник Подносиоца захтјева се у поднеску запримљеном дана 24.01.2022. године под бројем: УП-04-26-2-014-47/21 изјаснио на наводе Противне стране из поднеска од дана 10.01.2022. године, те навео сљедеће:

- У првом дијелу свог одговора Телеком Србија група истиче како Telemach није присутан на релевантном тржишту пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникацијских услуга крајњих корисницима (малопродајни ниво), односно тржишту пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима. Наведену тврдњу Телеком Србија група темељи на наводу да Telemach нуди три од челири услуге које се пакетирају, односно да не нуди услугу мобилне телефоније. Тако се изводи и закључак да Telemach нема активну легитимацију тј. правни и економски интерес за водењем предметног поступка пред Конкуренцијским савјетом.
- Прије свега истичемо да је овај приговор неблаговремен, јер је Конкуренцијски савјет већ отворио поступак Закључком, те Конкуренцијски савјет сада води овај поступак против Телеком Србија групе, у складу са својим законским овлаштењима, те то више нема никакве везе са Telemachom (који само има права судјеловања у поступку предвиђена Законом). Конкуренцијски савјет је свакако прије доношења Закључка морао испитати правни интерес Telemacha за подношење Захтјева, те доношење Закључка подразумијева да је тај интерес већ утврђен, те је тиме и приговор истакнут након усмене расправе неблаговремен.
- Додатно, истакнути наводи Телеком Србија групе су неутемељени и погрешни. Најприје, релевантно тржиште се односи на пружање "пакетираних услуга", што значи двије или више телекомуникацијске компоненте које се корисницима нуде у пакетима. Telemach својим корисницима заиста нуди "пакетиране услуге" и то 2-play и 3-play услуге, које укључују компоненте ИПТВ, интернета и фиксне телефонске услуге.
- Стога, јасно је да Телеком Србија групе пружа истоврсне услуге (те додатно 4-play пакете) и конкурише Telemachu, те је посљедично неупитно постојање правног и економског интереса за подношење захтјева за покретање овог поступка.
- Даље, ирелевантни су наводи Телеком Србија групе о географској димензији релевантног тржишта, и то јер сама чињеница да је дозвола издата за шире географско подручје не претпоставља аутоматски да носилац дозволе заправо тржишно дјелује на том ширем подручју. Управо параметар тржишног дјеловања је релевантан са аспекта права конкуренције и из тих разлога је Подносилац захтјева одредио релевантно тржиште у овом поступку.
- Ставови Телекома Србије групе о томе да постоје оператери који закупљују мрежну инфраструктуру Мтела ни на који начин не демантују (како то настоји приказати) наводе Подносиоца захтјева који је истакао да "incumbent оператори о доминантном дијелу међусобно не конкуришу у дијеловима гдје је присутна фиксна телекомуникацијска инфраструктура другог оператора". Ово у коначници уопште није самостални став Подносиоца захтјева, него став секторског регулатора у цијелом низу анализа релевантних тржишта, видјети примјерице Анализу тржишта приступа инфраструктури мреже на нивоу велепродаје (укључујући заједнички или потпуно развезани приступ на утврђеној локацији)- велепродајни ниво сачињену од стручних служби РАК-а током јуна 2020. године.
- Уколико Телеком Србија група демантује ове наводе, онда треба појаснити и Подносиоцу захтјева и Конкуренцијском савјету на којим то тржиштима код пружања пакетираних услуга конкуришу преостала два инцумбент оператора (изузимајући Град Сарајево за које је Подносилац захтјева вцћ појаснио специфичности и учешће Логософта).

- У складу са наведеним, Телеком Србија група није у свом поднеску успјела оспорити наводе Подносиоца захтјева о ваљано одређеном релевантном тржишту, па Подносилац захтјева остаје у потпуности при раније изреченим ставовима везаним за одредивање релевантног тржишта.
- У другом дијелу поднеска Телеком Србија група се очитује на наводе изнесене на усменој расправи о спријечености развоја телекомуникационе мреже алтернативног оператора Трион Тел, лако рад овог оператора није предмет овог поступка, обзиром да је Телеком Србија група детаљније елаборирала наводне нерегуларности у раду Трион Тел оператора, Подносилац захтјева овдје истиче да је, према доступним информацијама, оператор Трион Тел у поступку легализације телекомуникационе мреже на начин и у складу са позитивним прописима на који регулирају ту област (а према којима своју мрежу граде и легализирају и оператори у саставу Телеком Србија групе), но да то није спријечило Телеком Србија групу да подузме најшире могуће активности да елиминирању Трион Тел као потенцијалног конкурента у настанку и то све путем активности пред РАК.
- Уз наведено, све што Телеком Србија група у свом поднеску приписује горе наведеном алтернативном оператору у потпуности се може примијенити и на дијелове мреже Телеком Србија групе, за које не постоје издате грађевинске и употребне дозволе, а путем којих се дистрибуира услуга корисницима и остварују приходи.
- У наставку понеска Телеком Србија група наводи како нема доминантан положај на релевантном тржишту и за такав закључак истиче податке из Прегледа стања тржишта телекомуникација у Босни и Херцеговини за 2020. годину. Међутим, ти подаци се односе на цјелокупно географско подручје Босне и Херцеговине, а у односу на у овом поступку предложено релевантно географско тржиште важно је истаћи да подаци из Прегледа стања тржишта телекомуникација у Босни и Херцеговини за 2020. годину указују на чињеницу да Телеком Србија група ужива чак супер-доминантни положај. Наиме, оператори Телемацх, БХ Телецом и ХТ Еронет наведени у сликама 39 и 40 Прегледа стања тржишта телекомуникација у Босни и Херцеговини за 2020. годину не пружају услуге на територији општина у Републици Српској које представљају релевантно тржиште, па је стога њихово тржишно учешће непостојеће, док Телеком Србија група дјелује као монополист.
- Телеком Србија Група у четвртом дијелу поднеска истиче да не поступа противно прописима о заштити конкуренције и то да не постоје прекомјерне цијене у понуди оператора Мтел, већ да се дисртибуира премиум садржај због чега Мтел има највеће цијене у оквиру Телеком Србија групе. Ипак, овај навод се не може узети као истинит има ли се у виду да и други оператори из Телеком Србија групе (нпр. Логософт) нуде својим корисницима све или већину истих премиум садржаја, па тако корисници овог оператора такођер могу пратити и канале: Арена Спорт, Еуроспорт. Fox, Cinestar, Пинк. итд.
- Међутим, без обзира на упоредиве и/или једнаке понуде према корисницима, цијене су ипак значајно скупље код оператора Мтел, иако да се аргументација Телеком Србија Групе не може сматрати утемељеном.
- Даље, у тачки 26. поднеска, Телеком Србија група тврди како су наводи Подносиоца захтјева о нелојалним цијенама апсолутно неистинити под аргументацијом да је РАК као секторски регулатор, одобрила нове цјеновнике па се не може тврдити да Телеком Србија група на било који начин злоупотребљава доминантни положај.
- Прије свега истичемо да секторски регулатор даје сагласности само на поједине понуде пакета услуга и то искључиво оператора са значајном тржишном снагом (дакле већина оператора у саставу Телеком Србија групе не доставља своје понуде секторском регулатору уопће).
- Ипак, ни када му се достављају понуде, секторски регулатор није надлежни орган за ex post провјеру усклађености тржишних поступака са правилима конкуренције, већ је једини надлежни орган за одлучивање по том питању Конкуренцијски савјет. Наведено је неспорно и у пракси Европске комисије (в. предмет Deutsche Telekom), гдје је потврђено да цијене на које је издата сагласност телекомуникацијског секторског регулатора нису заштићене од провјере усклађености по правилима конкуренције и њихове евентуалне незаконитости по истом осноу.
- Даље, наводи Телеком Србија групе да је неодговорно покретање поступка ради прекомјемих цијена на основу цјеновника, а без увида у трошкове Телеком Србија групе су очито неосновани. Наиме, Подносиоцу захтјева није позната трошковна структура услуга које пружа Телеком Србија група и то из разлога јер се ради о интерним подацима друге стране, али и јер секторски регулатор није окончао процедуру како би се унифицирала трошковна методологија и могао вршити валидан ex ante надзор над примијењеним цијенама. Све то, ипак не може представљати основ да се покретање поступка ради прекомјерних цијена сматра неодговорним, јер би, прихватањем наведених околности, то практично значило да Телеком Србија група може примјењивати незаконите цијене у смислу Закона путем својих цјеновника, без да имају утемељеност у трошковима и на тај начин директно оштети потрошаче на релевантним тржиштима.
- У дијелу поднеска које се тиче дискриминације корисника. Телеком Србија група истиче како су неистинити наводи Подносиоца захтјева да Телеком Србија група корисницима на подручју на којем има монополски садржај не нуди оне пакете ни по садржају ни по цијенама које нуди корисницима на подручјхна гдје има конкуренте. Наведено се демантује чињеницом да Мтел (дакле не група) има јединствену понуду за сва географска подручја. Дакле, овдје је очито да Противна страна, свјесно или несвјесно, потпуно игнорише чињеницу да се на усменој расправи истакнути навод односи на цијене цјелокупне групе (која у смислу права конкуренције представља једног учесника на тржишту), па одговара да само један оператер из групе - Мтел има јединствену понуду

на свим тржиштима. На овај начин Телеком Србија група и признаје да унутар јединствене групе се примјењују различити пакети и садржаји са различитим цијенама, у односу на географско подручје и степен конкурентности на том подручју.

- У трећем дијелу поднеска које се тиче поступања противно правилима права конкуренције Телеком Србија група истиче како не постоји унакрсно субвенционирање унутар групе, те да су пакети 4-play услуга које је Подносилац захтјева доставио Конкуренцијском савјету (174,90 КМ/мј - Пакет Л+) код Мтела и 77,62 КМ/мј (ЛоГО! Слагалица примјер - код Логософта) значајно различити, па се не може говорити о унакрсном субвенционирању. Даље су у поднеску дате основне разлике између наведених пакета. Ипак, истакнуте разлике нису тачне, и то:
  - Логософтов пакет укључује сљедеће пакете: Нице пакет (246 канала), Very Nice пакет (39 канала) и Filmbox pakct (10 канала) ХД, који у збиру имају 295 канала који укључују Filmbox канале. Дакле, нетачан је податак о 252 ТВ канала.
  - Логософтов пакет укључује брзину интернета до 120/10 Мбпс, а не како је то Телеком Србија група истакла 60/6 Мбпс.
  - Логософтов пакет укључује мобилни интернет укупног капацитета од 4 ГБ, а не 2 ГБ како износи Телеком Србија група.
- Даље, на цијену уопште не утичу одредени бенефити које је Телеком Србија група додијелила Мтел- овом пакету, попут могућности куповине широке лепезе хардвера и то јер таква могућност сама по себи не повећава трошкове услуге, већ искључиво уколико одредени претплатник одабере куповину неког уредаја и закључи нови уговор са Мтелом.
- Из свега наведеног је разумљиво да уопште нису значајне разлике између Мтеловог и Логософтовог пакета, а разлика у цијени износи 225,32%. Овако значајна разлика у цијени за услуге које су упоредиве се може оправдати искључиво пословном праксом примјене прекомјерних цијена, како би се компензирали губици остварени од услуга које се пружају по предаторским цијенама, што Telemach и тврди да Телеком Србија Група примјењује. Конкуренцијски савјет је упознат и са анализама других, још сличнијих пакета са значајним разликама у цијени и то упркос чмјеници да чак одредене компоненте пакетиране услуге су богатијег садржаја на страни Логософта.

Конкуренцијски савјет је дана 04.02.2022. године под бројем: УП-04-26-2-014-51/21 запримио поднесак у којем је Противна страна доставила податке о броју корисника пакетираних multiple-play телекомуникационих услуга (2-play, 3-play и 4-play услуге) по општинама на подручју Републике Српске, као и број корпоративних корисника којим пружа услуге приступа интернету по опћинама на подручју Републике Српске. Такође, достављени су подаци о броју корисника привредног субјекта Логософт за горе поменуте услуге у Граду Сарајеву.

Пуномоћник Противне стране се у поднеску запримљеном дана 08.03.2022. године под бројем: УП-04-26-2-014-65/21 изјаснио на наводе Подносиоца захтјева из поднеска од дана 24.01.2022. године, те навео слиједеће:

- Подносилац захтјева нема активну легитимацију у овом поступку, имајући у виду да не нуди пун обим пакетираних multi-play услуга и из тог разлога Телеком Србија група захтјева од Конкуренцијског савјета да без одлагања обустави овај поступак.
- На основу досадашње праксе Конкуренцијског савјета и у складу закључцима РАК из 2020. године поводом анализе тржишта дистрибуције аудиовизуелних медијских услуга ("АВМ услуге") и медијских услуга радија и тржишта малопро-дајног широкопојасног приступа интернету, јасно је да релевантно географско тржиште мора бити одређено као територија цијеле Босне и Херцеговине.
- Телеком Србија група не спрјечава улазак конкуренције на тржиште и не посједује доминантан положај на релевантном тржишту као тржишту пружања пакетираних (мултипле-плау) телекомуникационих услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво), односно тржишту пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима на територији Босне и Херцеговине.
- Телеком Србија група не поступа противно прописима о заштити конкуренције, а такође ни не посједује доминантан положај на горе наведеном релевантном тржишту, па самим тим исти не може ни злоупотријебити.
- Телеком Србија група остаје при досадашњим наводима из ранијих поднесака да Телемацх нема активну легитимацију за покретање поступка на релевантном тржишту производа које је дефинисано као тржиште пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникационих услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво), односно тржишту пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима.
- У Захтјеву је наведено да је Telemach компанија која послује као оператор дигиталне и аналогне кабловске телевизије, као пружалац услуге широкопојасног интернета и као оператер фиксне телефоније.
- Из овога јасно слиједи да Telemach није присутан на овако одређеном релевантном тржишту производа, јер нуди три од четири услуге (без мобилне телефоније) и да на њега не могу да утичу дешавања на овако одређеном релевантном тржишту производа, што самим тим значи да Telemach нема активну легитимацију, тј. правни и економски интерес за покретање поступка пред Конкуренцијским савјетом из члана 27. став (3) тачка а) Закона.
- Сама констатација у Захтјеву да Telemach покреће поступак ради заштите корисника Телеком Србија групе потврђује да исти нема активну легитимацију, јер не даје ниједан аргумент којим заштита корисника Противне стране може да се подведе под правни и економски интерес предвиђен Законом.
- У вези са констатацијом да је приговор Телеком Србија групе о непостојању активне легитимације Telemach неблаговремен, Противна страна сматра нејасним овај навод Telemacha, с обзиром да не постоје законски рокови за подношење приговора активне легитимације.
- Такође, по пракси Телемацха из других поступака, са чим је Конкуренцијски савјет упознато, може се утврдити да је приговор активне легитимације дозвољен и могућ, јер је управо Telemach, као

супротна страна, исти истицао након покретања поступка од стране Конкуренцијског савјета. Противна страна још једном наглашава да предметни поступак није ни могао бити покренут и још једном апелује на Конкуренцијски савјет да без одлагања обустави поступак, а Telemach обавеже да Телеком Србија групи надокнади трошкове поступка.

- Противна страна наводи да је РАК након спроведених јавних консултација из 2020. године, у смислу анализе тржишта дистрибуције АВМ услуга и медијских услуга радија и тржишта малопродајног широкопојасног приступа интернету, извела сљедеће закључке у погледу релевантног географског тржишта, и то:
  - а) као релевантно географско тржиште треба посматрати територију Босне и Херцеговине, имајући у виду да је правни и регулаторни оквир релевантан за пружање услуге дистрибуције АВМ услуга и дистрибуције услуга радија, као и услуга приступа интернету исти на цијелој територији Босне и Херцеговине, односно да не постоје различите нормативне, правне и регулаторне околности у пружању наведених услуга на територији Босне и Херцеговине,
  - б) у погледу тржишта дистрибуције АВМ услуга, анализа покривености оператора по административним јединицама указује да на великом дијелу територије Босне и Херцеговине постоји преклапање мрежа оператора, те да у том смислу географско тржиште не може бити сегментирано на нивоу регија, односно општина: "На темељу свега наведеног, било би погрешно тражити регионална као и локална тржишта јер нема јединица које би биле у смислу поменутих критерија довољно хомогене и довољно велике како би се избјегла микро анализа. С друге стране, на бази присуства КДС мрежа, као и понуде ИПТВ оператора и ДТХ на читавој територији Босне и Херцеговине према сличним цјеновним условима може се закључити да је релевантно географско тржиште територија Босне и Херцеговине",
  - ц) у погледу тржишта малопродајног широкопојасног приступа интернету: "Оператори услуге пружају под истим условима и цијенама на цијелом подручју на којем пружају услуге, али се код неких оператора подручја не преклапају, док Telemach пружа услуге на подручјима више других оператора, те на подручиима сва три традиционална оператора, а што показује да им конкурише на нивоу који је шири од појединачне покривености мрежама сва три традиционална оператора, а то крајњи корисници могу имати на уму при одабиру услуге".
- Telemach се у поднеску позива на анализу тржишта приступа инфраструктури мреже на нивоу велепродаје која у конкретном случају није релевантна имајући у виду да се иста не односи на тржишта пружања пакетираних (multiple-play) телекомуникационих услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво) и пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима, која су предмет овог поступка.
- Телеком Србија група наглашава да ни на који начин не спрјечава улазак конкуренције на тржиште већ само поступа по прописима РАК. Наиме, тврдње Telemacha да је Телеком Србија група пријавила Трион Тел РАК-у ради спрјечавања њиховог уласка на тржиште су у потпуности неосноване.
- Ради избјегавања сумње, поново ћемо детаљно изнети свој став. Телеком Србија група је дошла у посјед 29 правноснажних рјешења којима су инспекцијски органи јединица локалне самоуправе Града Бања Луке (Одјељење за инспекцијске послове, урбанистичко-грађевинска инспекција) наложили Трион Телу уклањање телекомуникационе мреже (каблова) који су постављени без прибављене грађевинске дозволе (самим тим и употребне дозволе). Ријеч о рјешењима која су донијета током 2019. и 2020. године и по којима Трион Тел није поступио, односно није уклонио нелегално изграђену мрежу у остављеном року, поводом чега је Мтел дана 20.04. 2021. године поднио пријаву РАК.
- Додатно, Telemach у свом поднеску наводи да је на основу доступних информација Трион Тел у поступку легализације телекомуникационе мреже и овим наводима покушава да доведе Конкуренцијски савјет у заблуду, с обзиром да је за предметни поступак ирелевантно то што је Трион Тел у међувремену покренуо поступак легализације, те да је Мтел у датом тренутку поднио пријаву у складу са свим прописима.
- Како је Противна странаа већ нагласила, пријава је поднесена на основу правноснажних рјешења инспекцијских органа по којима Трион Тел није уклонио нелегално изграђену мрежу у остављеном року и из тог разлога подношење пријаве РАК-у је у потпуности у складу са прописима.
- Из овога јасно слиједи да је на основу доступних информација, Мтел поднио пријаву против Трион Тел јер је исти поступао супротно прописима РАК, а да је основни циљ Мтела био да заштити сопствена права и пословне интересе, а не да елиминише и спрјечава улазак конкуренције на тржиште.
- Наиме, пакети Мтела у погледу свих сегмената 4-плау услуга представљају неупоредиво квалитетнију понуду садржаја него пакети конструисани путем ЛоГО! Слагалица пакета, што је Противна страна детаљно образложила у поднеску од 10.01.2022. године.
- Такође, Telemach наводи разлику у цијени од 225,32%, притом поредећи неупоредиве пакете по квалитету и квантитету садржаја. Ове наводе Противна страна је оповргнула у првом одјељку у параграфима 1-5. поднеска Телеком Србија групе од 10.02.2022. године.
- Противна страна још једном истиче значајну разлику између Мтел Л+ пакета и најсадржајније комбинације компонената путем Лого!Слагалица услуге. У погледу овог поређења, неопходно је истаћи да је услуга Мтела у значајној мјери квалитетнија у погледу садржаја услуга од поменуте комбинације компонената Лого! Слагалица услуга, што је лако утврдити увидом у квалитет и

количину телевизијског садржаја, разлике у брзини интернета, у количини мобилног интернета, бесплатних СМС и бесплатних минута, те је самим тим оправдана цијена од 174,90 КМ за Мтел Л+ пакет.

- Када је у питању Лого! Слагалица услуга, која би се могла сматрати најприближнијом Мтел Л+ пакету, цијена од 127,09 КМ би представљала адекватан однос цијене и квалитета услуге, односно понуда примјера Лого!Слагалица пакета представља цјеновну и садржајно слабију понуду узимајучи сваку од четири компоненте понуде, како услуга фиксне и мобилне телефоније, тако и услуга телевизије и интернета.
- Такође, уколико би се у обзир узела најквалитетнија пакетирана 4-плау услуга Логософт оператера Quadro +, може се недвосмислено утврдити да је цијена поменутог пакета пропорционална квалитету услуге, истовремено узимајући у обзир цијену и квалитет Мтел пакета, те да разлика у цијенама не представља наводно компензовање губитака оператера Логософт, како неутемељено тврди Telemach, већ искључиво тржишне цијене за квалитет понуђених услуга.
- Telemach је затим непотпуно навео да Противна страна тврдњу о нелојалним цијенама побила једино тиме што је прибавила сагласност РАК, те је Telemach изоставио цијели један сегмент који је Противна страна посветила наводним притужбама корисника на цијене у параграфима 27. и 28. одговора на Захтјев Телеком Србија групе.
- Конкретно, у свим приложеним притужбама, РАК је утврдио да су Блицнет и Мтел испунили све своје обавезе у складу са важећим прописима, тако што су крајњим корисницима доставили обавјештење о измјенама и допунама цјеновника, објавили све измјене на интернет страници, објавили измјене у дневним новинама и понудили промјену пакета или раскид уговора без плаћања икакве надокнаде у периоду до примјене измјењених услова пружања пакета услуга, те да су у свему поступали у складу са прописима.
- У погледу позивања супротне стране на праксу Европске комисије Телеком Србија група прије свега истиче праксу институција Европске уније да се постојање нелојалних цијена не може просто претпоставити, већ да је исто потребно доказати примјеном теста установљеног у предмету United Brands против Европске комисије.
- Постојање прекомјерних цијена се једино може утврдити примјеном двофазног теста да ли је разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених цијена значајна и да ли је цијена која је наметнута неправична сама по себи, или у односу на конкурентске производе.
- У погледу навода Telemacha о постојању унакрсног субвенционирања унутар групе, Противна страна је и у ранијим поднесцима појаснила да исто није случај, тј. да унакрсно субвенционирање унутар Телеком Србија групе не постоји.
- Наиме, Telemach, као доказ тврдњи да постоји унакрсно субвенционисање, наводи и тендере на којима је Логософт изабран као најповољнији понуђач. У том смислу битно је навести да члан 66. став (1) Закона о јавним набавкама регулише обавезу уговорног органа да затражи писмено образложење цијене од понуђача уколико оцијени да је понуда понуђача неприродно ниска. На овај начин законом су заштићена права свих учесника у поступку, те је недвосмислено да су наводи Telemacha паушални и неосновани.
- Телеком Србија група подсјећа да је поступак јавне набавке посебан управни поступак, регулисан посебним законом у складу са којим је искључиво уговорни орган надлежан да цијени постојање "неприродно ниских понуђених цијена" у наведеном поступку. Самим тим што је Логософт закључио уговоре о пружању услуга са уговорним органима, те испунио све услове у поступку јавне набавке, јасно је да понуде Логософта нису биле "неприродно ниске" и да као такве, цијене у поступцима јавних набавки не могу бити предмет испитивања пред Конкуренцијским савјетом.
- Додатно, Телеком Србија група је у поднеску од 22.10.2022. године навела да Telemach није утврдио да су трошкови пружања услуга оператора Логософт у тој мјери велики да је потребно да буду покривени тј. субвенционирани од стране Мтела. Такође, узимајући у обзир квалитет и садржај понуде Мтела у поређењу са понудом Логософта, јасно је да разлика између стварно насталих трошкова и стварно наплаћених циејна Мтела није значајна и подобна за субвенционирање другог субјекта, а да су, с друге стране, трошкови Логософта значајно нижи, због чега може економски оправдано да понуди нижу цијену без потребе да буде субвенциниран од стране Телеком Србија групе.
- Такође, истичемо да Телемацх ни у једном дијелу поднеска није аргументовао и јасно доставио доказе о пословању оператора Логософт на основу којих је засновао тврдњу да Логософт послује са губицима.
- На крају, напомињемо и да је у складу са чланом 36. Закона терет доказивања постојања и злоупотребе доминантног положаја на Подносиоцу захтјева, а што у конкретном случају Телемацх није успио да докаже.
- На страни Подниосиоца захтјева очигледна је манипулација доступним подацима и цијенама и у складу са тим конструисање чињеничног стања које њему иде у прилог. Тако у току читавог поступка, а и на самој усменој расправи, Telemach упоређује садржајно неупоредиве пакете, настојећи да постојећу разлику у цијени представи као наводну злоупотребу доминантног положаја, иако се у стварности ради о више него очигледним разликама у структури понуде тих пакета. Да би се говорило о злоупотреби, Подносилац захтјева је морао прво да докаже постојање доминантног положаја, а што из достављених доказа ни у најмањој мјери није доказано. Насупрот томе, Telemach даје своју дефиницију релеватног географског тржишта прилагођавајући исту својим потребама, да би кроз призму суженог релевантног тржишта представио постојање доминантног положаја и његову наводну злоупотребу.
- У складу са свим наведеним, Противна страна још једном истиче да није, нити може бити утврђено да Телеком Србија група има доминантан положај на релевантном тржишту одређеном као тржиште пружања пакетираних (multiple-play) телекомуни-

кационих услуга крајњим корисницима (малопродајни ниво), односно тржиште пружања услуга приступа интернету корпоративним корисницима на територији Босне и Херцеговине, па самим тим не може постојати ни злоупотреба доминантног положаја.

Конкуренцијски савјет је актом број: УП-04-26-2-014-63/21 од 07.03.2022. године упутио захтјев пуномоћнику Противне страни да достави финансијске извјештаје за операторе у оквиру Телеком Србија групе за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину и податке о броју пословних корисника којим пружају услугу приступа интернету. Противна страна је у поднеску од 16.03.2022. године доставила финансијске извјештаје и тражене податке.

5. Прикупљање података од трећих особа

Током поступка, Конкуренцијски савјет је због утврђивања свих релевантних чињеница у смислу одредби члана 35. став (1) тачке а) и ц) Закона прикупљало податке и документацију од трећих лица које нису странке у поступку.

Конкуренцијски савјет се у смислу члана 35. став (1) тачке а) и ц) Закона обратио РАК-у актом број: УП-04-26-2-014-46/21 од 18.01.2022. године у којем је тражило сљедеће податке: број корисника оператера Телеком Србија групе за пакетиране мултипле-плау телекомуникационе услуге (2-play, 3-play и 4-play услуге) и његових конкурената по општинама и градовима на подручју Републике Српске за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину, број корисника оператера Логософт за пакетиране мултипле-плау телекомуникационе услуга (2-play, 3-play и 4-play услуге) његових конкурената на подручју Града Сарајева за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину. Такође, тражени су подаци о броју корисника оператера Телеком Србија групе и његових конкурената за услугу приступа интернету корпоративним корисницима-привредним друштвима по општинама и градовима на подручју Републике Српске за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину, те подаци о броју корисника Логософта и његових конкурената за исте услуге на подручју Града Сарајева.

Дана 07.02.2022. године, под бројем: УП-04-26-2-014-52/21, Конкуренцијски савјет је запримио одговор РАК у којем наводи сљедеће:

- РАК истиче да не прикупља податке по општинама и градовима на подручју Републике Српске, него укупне податке по операторима.
- Блицнет посједује властиту мрежу и пружа услуге фиксне телефоније, широкопојасног приступа интернету и телевизије у Унско-санском кантону (општине: Босанска Крупа, Цазин, Сански Мост и Велика Кладуша), те у сљедећим општинама у Републици Српској: Челинац, Фоча, Бања Лука, Градишка, Хан Пијесак, Кнежево, Котор Варош, Лакташи, Милићи, Модрича, Пале, Приједор, Рогатица, Србац, Ново Горажде, Власеница, Вукосавље и Вишеград.
- Елта Кабел посједује властиту мрежу путем које пружа услуге крајњим корисницима (или путем изнајмљене мреже у сљедећим општинама у Републици Српској: Билећа, Братунац, Чајниче, Дервента, Добој, Гацко, Бања Лука, Источна Илица, Источно Ново Сарајево, Козарска Дубица, Љубиње, Мркоњић Град, Невесиње, Нови Град, Осмаци, Петрово, Приједор, Соколац, Станари, Шековићи, Шипово, Теслић, Требиње и Зворник.
- Телрад Нет посједује властиту мрежу путем које пружа услуге крајњим корисницима у слиједећим општинама у Републици Српској: Бијељина, Брод, Доњи Жабар, Лопаре, Шамац и Угљевик, те у Брчко Дистрикту.
- РАК напомиње да Логософт не посједује властиту мрежу, нити пружа услуге на подручју Републике Српске.
- Пакет услуга се односи на услугу када оператор пружа приватним или пословним крајњим корисницима заједно двије (2Д), три (3Д) или четири (4Д) телекомуникацијске услуге по јединственој цијени.
- У сљедећој табели су дати подаци (број прикључака) по операторима за пакете услуга (2Д - dual play, 3Д - triple play, 4Д - quadra play):

Табела 19.

Пакети услуга-Број прикључака по годинама								
Оператори		2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Мтел	2Д	42.863	45.274	47.953	50.670	55.108	60.172	63.739
	3Д	29.360	32.332	39.541	47.454	51.430	53.199	53.095
	4Д	5.638	6.685	9.442	11.265	12.077	12.790	13.452
	Укупно	**77.861**	**84.291**	**96.936**	**109.389**	**118.615**	**126.161**	**130.286**
Блицнет	2Д	12.617	13.287	14.328	10.987	8.739	7.922	7.968
	3Д	6.575	7.149	7.185	11.080	11.729	12.181	12.046
	4Д	674	430	225	495	355	0	0
	Укупно	**19.866**	**20.866**	**21.738**	**22.562**	**20.823**	**20.103**	**20.014**
Елта Кабел	2Д	1.098	808	683	237	2.762	3.728	8.446
	3Д	3.020	4.755	6.946	6.536	6.090	5.981	5.600
	4Д	0	0	44	106	0	0	0
	Укупно	**4.118**	**5.563**	**7.673**	**6.879**	**8.852**	**9.709**	**14.046**
Логософт	2Д	1.562	1.836	1.820	1.768	2.012	2.336	2.329
	3Д	2.689	2.865	2.545	2.290	2.212	1.984	1.818
	4Д	475	528	448	387	420	460	447
	Укупно	4.726	5.229	4.813	4.445	4.644	4.780	4.594
Телрад Нет	2Д	0	0	121	1.114	1.686	5.084	6.737
	3Д	5.793	5.963	6.142	6.019	6.087	6.478	6.456
	4Д	0	0	0	0	0	0	0
	Укупно	**5.793**	**5.963**	**6.263**	**7.133**	**7.773**	**11.562**	**13.193**

- Када су у питању корисници услуга приступа интернету, РАК препознаје сљедеће врсте корисника: а) Приватни корисник је физичко лице које користи јавно доступне услуге електронских комуникација, искључујући независне предузетнике - појединце и

б) Пословни корисник је правно лице или независни предузетник-појединац који користи јавно доступне услуге електронских комуникација без употребе истих за пружање властитих електронских комуникацијских услуга и мрежа.

- У сљедећој табели су дати подаци (број прикључака) по операторима за услугу приступа интернету пословних корисника:

Табела 20.

Услуга приступа интернету- Број прикључака по годинама							
Оператор	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Мтел	13.102	13.990	14.731	15.303	15.561	16.323	17.154
Блицнет	1.787	1.751	1.674	1.624	1.159	1.056	982
Елта Кабел	1.639	2.101	2.457	3.488	1.689	2.034	1.699
Логософт	473	508	499	482	496	488	505
Телрад Нет*	11.757	12.282	12.560	13.067	13.244	15.848	15.775

*'За Телрад Нет је дат укупан број прикључака (укључује приватне и пословне кориснике).

- Поред оператора Телеком Србија Групе, Дасто Семтел пружа услуге приступа интернету и ТВ у свим општинама Републике Српске, Елнет РС пружа услуге фиксне телефоније, приступа интернету и ТВ у општинама: Бања Лука, Градишка, Лакташи и Лопаре, Телеску пружа услуге приступа интернету и ТВ у општини Шама и Терц Траде пружа услуге приступа интернету и ТВ у општини Прњавор.
- У Граду Сарајеву поред Логософта пакете услуге пружају: БХ Телеком, Telemach, ХКБ Нет, КАТВ ХС и M&X Сомпану, уз напомену да РАК не посједује податке о броју корисника за Град Сарајево.
- Привредни субјекат Елта Кабел редовно обавјештава РАК о намјери измјене и допуне цјеновника, те објављује цјеновнике 30 дана прије почетка примјене. Елта Кабел је 03.12.2020. године обавијестио РАК о измјенама и допунама цјеновника, који је ступио на снагу 18.01.2021. године. Цјеновник је допуњен понудом нових пакета.
- Због увођења нових пакета и редизајна постојећих пакета тешко је диретно поредити цијене и изричито одговорити да ли је цијена услуге повећана.
- Када се ради о пекетима двије услуге (ТВ и фиксна телефонија) могло би се закључити да су цијене повећане, односно мјесечна претплата пакета еБОХ ТВ+ТЕЛ је била 27,50 КМ, а у новом цјеновнику се уводи пакет еBOX TV+ТЕЛ старт чија је мјесечна претплата 34,90 КМ без временског везивања (31,90 КМ уз уговор од 24 мјесеца) и пакет еBOX TV+TEL max (нуди више ТВ програма) са мјесечном претплатом 39,90 КМ (36,90 КМ уз уговор од 24 мјесеца).
- У случају пакета са двије услуге (ТВ и приступа интернету), мјесечна претплата за пакет еБОХ ТВ+НЕТ старт је повећана, односно била је 44,90 КМ, а од 18.01.2021. године претплата је 51,90 КМ без временског везивања (46,90 КМ за уговоре на 24 мјесеца), али истовремено пакет је редизајниран на начин да је приступна брзина интернету повећана са 15/1 Мбпс на 30/1 Мбпс, а мјесечна претплата за пакет еBOX TV+NET max је била 56,80 КМ, а нова цијена је 59,90, односно 53,90 КМ уз уговор од 24 мјесеца.
- Када се ради о пакетима три ускуге (ТВ, фиксна телефонија и приступ интернету) може се закључити да су цијене смањене. На примјер мјесечна претплата за пакет Етв+НЕТ+ТЕЛ је била 60,90 КМ, а претплата за нови пакет еBOX start је 59,90 КМ (53,90 КМ уз уговор од 24 мјесеца), уз напомену да нови пакет име веће брзине приступа интернету.
- РАК наводи да оператори који нису са значајном тржишном снагом, у складу са Законом о комуникацијама достављају своје цјеновнике прије почекта примјене ради обавјештења, али РАК не даје сагласност на цјеновнике. Оператори имају обавезу објавити цјеновнике 30 дана прије почетка примјене.
- У наредној табели приказан је табеларни приказ промјене програмских шема за операторе:

Табела 21.

Оператор	Година	Укупан број измјена
Мтел	2019.	35
	2020.	41
	2021.	26
Блицнет	2019.	23
	2020.	26
	2021.	21
Елта Кабел	2019.	1
	2020.	6
	2021.	3
Логософт	2019.	13
	2020.	22
	2021.	8
Телрад Нет	2019.	2
	2020.	7
	2021.	11

- Мтел је у 2019. години затражио и добио сагласност на измјену Посебних услова пружања интегрисаних три пута. Два пута је повећао цијене мјесечне претплате за пакете интегрисаних услуга (пакети који укључују услуге приступа интернету, фиксне телефоније и ТВ). Такође треба напоменуте да су повећане приступне брзине за услугу приступа интернету у оквиру пакета интегрисаних услуга. Поред повећања цијена за постојеће пакете, Мтел је у 2019. години у понуду увео и нове пакете интегрисаних услуга.
- У 2020. години Мтел је једном затражио и добио сагласност на измјену Посебних услова пружања интегрисаних услуга приликом које је увео нови пакет услуга, који укључује услугу ТВ и приступа интернету, што није укључивало повећање цијена у односу на претходну понуду.
- Мтел је у 2021. години два пута добио сагласност на измјене Посебних услова пружања интегрисаних услуга. У циљу унапређења понуде интегрисаних услуга за резиденцијалне кориснике Мтел је у понуду увео нове пакете услуга који укључују услуге фиксне телефоније, приступа интернету, ТВ и мобилне телефоније. Цијене пакета нису повећане у односу на претходну понуду.
- Оператори Блицнет, Елта Кабел, Логософт и Телрад Нет достављају РАК-у своје цјеновнике прије почетка примјене ради обавјештења, али РАК не даје сагласност на цјеновнике. Наведени оператори су у периоду 2019. - 2021. година обавјештавали РАК о свим промјенама и допунама цјеновника.

Конкуренцијски савјет је актом број: УП-04-26-2-014-54/21 тражио додатне податке од РАК-а и то: број корисника свих конкурената оператера Телеком Србија групе за

paketirane multiple-play телекомуникационе услуге (2-play, 3-play и 4-play услуге) по општинама и градовима на подручју Републике Српске за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину, број корисника конкурената оператера Блицнет за пакетиране multiple-play телекомуникационе услуга (2-плау, 3-плау и 4-плау услуге) његових конкурената на подручју Унско-санског кантона за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину, број корисника свих конкурената оператера Телрад Нет групе за пакетиране мултипле-плау телекомуникационе услуге (2-play, 3-play и 4-play услуге) по општинама и градовима на подручју Брчко Дистрикта за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину. Такође, тражени су подаци о броју корисника конкурената оператера Логософт на подручју Кантона Сарајево, Тузланског кантон и Зеничко-добојског кантон за пакетиране мултипле-плау телекомуникационе услуге (2-play, 3-play и 4-play услуге) и за услугу приступа интернету корпоративним корисницима-привредним друштвима за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину. Поменутим актом Конкуренцијски савјет је тражио број корисника свих конкурената оператера Телеком Србија групе за услугу приступа интернету корпоративним корисницима-привредним друштвима по општинама и градовима на подручју Републике Српске за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину, број корисника свих конкурената оператера Блицнет за услугу приступа интернету корпоративним корисницима-привредним друштвима по опћинама и градовима на подручју Унско-санског кантона за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину, број корисника свих конкурената оператера Телрад Нет за услугу приступа интернету корпоративним корисницима-привредним друштвима по општинама и градовима на подручју Брчко Дистрикта за 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. и 2021. годину.

РАК је у акту који је Конкуренцијски савјет запримио дана 08.03.2022. године под бројем: УП-04-26-2-014-64/21 доставио одговор на захтјев за доставу података у којем је наведено да на располаже траженим подацима, јер не прикупља податке од оператора према административним јединицицама у Босни и Херцеговини.

Конкуренцијски савјет је дана 09.03.2022. године упутио допис РАК-у у којем су тражени подаци о броју корисника свих конкурената оператера Телеком Србија групе за пакетиране multiple-play телекомуникационе услуге (2-play, 3-play и 4-play услуге) и услугу приступа интернету корпоративним корисницима-привредним друштвима на нивоу Босне и Херцеговине, те је дана 18.03.2022. године запримило одговора РАК-а са траженим подацима.

6. Извођење доказа вјештачењем у предметном поступку

На основу Закључак о финансијском вјештачењу број: УП-04-26-2-014-57/21, судски вјештак економске струке Аида Соко, дана 22.03.2022. године сачинила је "Налаз и мишљење вјештака" запримљен од стране Конкуренцијског савјета дана 22.03.2022. године који је послан странкама дана 22.03.2019. године, актима број: УП-04-26-2-014-74/21 и УП-04-26-2-014-75/21.

У достављеном Налазу судског вјештака сачињењеног на предложене околности, утврђено је слиједеће:

- У економско-финансијском смислу анализа и идентифицирање прекомјерних цијена представља комплексну материју, обзиром на могуће начине израчуна и расположиве податке. По самом концепту злоупотребе доминантног положаја примјеном прекомјерних цијена, са тржишног аспекта, само постојање доминантног положаја онемогућава упоредне анализе са тржишном цијеном.
- У том контексту правила струке се формирају на бази праксе при релевантној анализи. Вјештак се у оваквим случајевима непостојања прописане методологије користи праксом на упоредивим тржиштима и методологијом која се примјењује у сличним случајевима. Оцјена прекомјерности цијена је комплексан процес, посебно у телекомуникацијској индустрији, обзиром на специфичност потребне инфраструктуре, либерализацију тржишта, те недостатак упоредивих цијена. По Европском суду правде, цијене су прекомјерне ако су "прекомјерне у односу на економску вриједност услуге која се пружа" при чему је једна од метода за утврђивање прекомјерности упоредба цијене и трошкова везаних за пружање услуге, односно да се објективно прекомјерност може одредити ако је могуће упоредити продајну цијену и трошкове производње . Обзиром да постоје практична ограничења при примјени овог метода, посебно у дијелу признавања трошкова, а обзиром да је велики број доминантних оператера био у јавном сектору, или је инфраструктура била јавна, суд је такодер прихватао и праксу примјене другачијих метода, као што су на примјер цијене за исти производ или услугу на другим географским тржиштима , а како би се одредило да ли су цијене које формира субјект са доминантним положајем фер или су прекомјерне. У тржишној економији јасно је да једино тржиште може одредити фер цијену, али само у случајевима гдје постоји тржишна конкуренција. За одређивање прекомјерних цијена у условима ограничене или непостојеће конкуренције, користи се приступ трошкови- продајна цијена, а у случају да не постоје адекватни подаци или их није могуће израчунати, примјењује се компаративна тржишна анализа.
- При одређивању методологије примјерене за околности вјештачења у складу са правилима струке, у обзир су узета оба метода.
- За израчуне по методи упоредбе трошкова производа/услуге са продајном цијеном, од привредних субјеката против којих је покренут захтјев затражен је податак о маржама и АРПУ, односно просјечној заради по кориснику. У одговору привредних субјеката против којих је покренут Захтјев наведено је да не располажу подацима, "будући да методологија рачуноводственог одвајања и трошковног рачуноводства са јасно дефинисаним смјерницама за алокацију трошкова, прихода, имовине и обавеза на поједине активности и услуге још увијек није донесена од стране регулаторног тијела у Босни и Херцеговини и, Противна страна, у овом тренутку, није у могућности да врши израчунавање маржи за услуге које пружа и не посједује информације о истим ".
- Слиједом наведеног, вјештак није у могућности примијенити методу трошковне анализе, те је у Налазу мишљењу примјењена метода компаративне анализе тржишта. Обзиром да су у околностима вјештачења прецизирани конкретни пакети чија је упоредба тражена, као и тржишта за која је анализу потребно урадити, то је оцјењено да постоје предуслови за примјену методе тржишне упоредбе.
- Потребно је нагласити и да постоје ограничења везано за одређивање прага прекомјерности цијена,

односно јасних смјерница када се цијена сматра прекомјерном, а када су варијације у цијени одраз тржишних услова и специфичности. У идеалним условима, односно могућности примјене оба метода, и трошковног и компаративних цијена, било би могуће прецизније утврдити трошковну оправданост цијена и одступања од уобичајених маржи. Стога је у складу са расположивим подацима, вјештак у могућности урадити анализу и презентирати податке са процјеном евентуалне прекомјерности, обзиром да не постоји нити пракса, нити методологија специфична за Босну и Херцеговину којом би се могла потврдити прекомјерност.

- Надаље, ограничења при израчуну и интерпретацији резултата анализе су присутна и у дијелу одговора на четврту околност, односно израчун процента становништва у Републици Српској, који би својим примањима било заинтересовано за повољније пакете услуга. Обзиром на ограниченост података о еластичности тражње у Босни и Херцеговини, на бази расположивих података, могућа је само примјена оквирне анализе еластичности тражње.
- Ограничење везано за обирн вјештачења односи се и задани период од посљедњих пет година. Обзиром да подаци нису били расположиви за претходни период, односно нису достављени вјештаку уз објашњење да се ради о обимном послу, те да би и у случају доставе били ирелевантни, обзиром да је понуда ЛоГо! Слагалице у понуди од 11.04.2019. године, и да су се дешавале промјене у садржају пакета, тако да нису у потпуности упоредиви.
- Такође, при анализи у оквиру налаза, те у давању мишљења вјештак је при упоредби пакета користи основне цијене, а не акцијске. Наведено из разлога што се ради о актуалним подацима, гдје је могуће да неки од оператор има тренутно посебне акције, односно да је цијена значајно нижа, те би се употребом акцијских цијена онемогућила тржишна анализа у складу са правилима струке.
- Коначно, при одабиру упоредних пакета, битно је напоменути да не постоје идентични пакети за упоредбу, што је значајка тржишне економије, гдје је потпуна упоредивост ријетко присутна. Уважавајући ту чињеницу, у налазу и мишљењу су кориштени пакети са максималном могућом упоредивошћу, а при анализи конкуренције, конкуренти који имају сличан обим пословања, односно сличне тржишне стратегије приступа купцима.
- Увидом у структуру понуде на web страницама оператера Логософт и Мтел, којима је вјештак приступио у периоду 15.03.2022 - 20.03.2022. године, као и увидом у документацију која је достављена од Подносиоца захтјева, и страна против којих је захтјев поднесен, констатујем да је анализа у оквиру задане околности могућа само за актуелну понуду, обзиром да подаци за претходни петогодишњи период нису достављени, уз образложење да је ЛоГо! Слагалица као пакет у примјени од 2019. године, а да се и од тада садржајно мијењала, што онемогућава успоредбу. Подаци достављени од стране Подносиоца захтјева нису достатни за пуну анализу, а обзиром да су заступници Противне стране навели да не располажу подацима, није било могуће урадити историјску анализу.
- Анализом садржаја пакета Мтел-а и елемената ЛоГо! Слагалице за 4-play утврђено је да не постоје потпуно упоредиви пакети, првенствено због разлике у понуди за мобилну телефонију.

Разлика у цијени између пакета је 19,55% , колико је скупљи Мтел пакет, с тим да с пакети нису у потпуности упоредиви због разлике у понуди мобилне телефоније. Мтелова понуда садржи неограничене разговоре према свим мрежама у Босни и Херцеговини и ромингу Западног Балкана, док Логософтова понуда Мобилна 3- укључује највећи број минута у понуди.

- Анализом садржаја пакета Мтел-а и елемената ЛоГо! Слагалице за 4-плау утврђено је да не постоје потпуно упоредиви пакети, првенствено због разлике у понуди за мобилну телефонију. Разлика у цијени између пакета је 61,84% , колико је скупљи Мтел пакет, с тим да с пакети нису у потпуности упоредиви због разлике у понуди мобилне телефоније.
- Пакети 3-play: Пакет С у понуди Мтела и и пакет ЛоГо! Слагалице у понуди Логософта нису у потпуности упоредиви, због разлике у понуди фиксне телефоније, а Логософтов пакет ЛоГо! Слагалице је 12,48% скупљи од Мтеловог Пакета С.
- За 4-play услугу нису пронадени пакети конкурената на подручју Републике Српске, док су за 3- плау услугу идентификовани пакети који су по садржају упоредиви са пакетом Мтел-а С, док за пакете М и Л нису пронадени садржајно упоредиви пакети. Пакети БХ Телецома, у оквиру услуге Мој избор који би се евентуално могли користити и на тржишту Републике Српске, нису могли бити корштени у анализи, обзиром на ограничења везано за понуде Мој избор пакета (није могуће он лине формирати пакете, него искључиво уз захтјев, и то већ за постојеће кориснике услуга.
- Анализом понуде на подручју Републике Српске нису идентификоване понуде 4-play услуге, а које би се могле успоредити са понудом Мтел пакета, како је наложено околностима вјештачења.
- Када је у питању 3-play услуга по расположивим подацима конкуренти на подручју Републике Српске су чланице Телеком Србија групе и у својој понуди имају стандардизирани пакет.
- Анализирајући расположиве податке неовисних пружаоца услуге које би се могле користити у Републици Српској пронађени су пакети БХ Телекома, које би могле представљати упоредну алтернативу, иако нису у потпуности упоредиве по садржају.
- Иако прикупљени подаци нису у потпуности упоредиви, анализа цијена по пакетима, може дати оквирну анализу о статусу цијена. Цијена пакета 3-play Мтела је већа од осталих оператера Телеком Србија Групе између 6% (Телрад) и 15% (Елта кабел), док је 3% већа од пакета БХ Телекома. Потребно је нагласити да не постоји потпуна упоредивост пакета. Међутим, на тржишту је ријетко могуће наћи идентичне производе конкурената, те су кориштени садржајно упоредиви пакети са најсличнијим карактеристикама.
- Обзиром на структуру пружаоца услуга на тржишту Републике Српске, која не омогућава

потпуну примјену метода тржишне упоредбе, адекватнији метод утврђивања прекомјерних цијена, по мишљењу вјештака био би трошковни приступ, односно упоредба примјењених маржи пружаоца услуга у оквиру Телеком Србија групе са маржама на упоредивим тржиштима, од стране оператора са сличном тржишном позицијом.

- Међутим, за примјену трошковног метода, вјештаку нису доступни подаци о маржама и просјечном приходу по кориснику, а како је наведено у поглављу стручни оквир вјештачења
- За анализу постојања прекомјерних цијена економском анализом садржајно упоредивих пакета 4-play и 3-play оператера Логософт са пакетима конкурената који дјелују на подручју Града Сарајева извршен је увид у пакете и понуде Логосфта и конкурената на подручју Града Сарајева, узимајући у обзир елементе упоредивости тржишних конкурената.
- Анализом претходно наведених пакета у складу са околностим вјештачења утврђено је да је на основу расположивих података, анализу могуће урадити само за 3-play пакете, и то за два пакета ЛоГо! Трио и ЛоГо! Трио+, гдје се упоредба може извршити са више од једног конкурента. За преостале пакете са укљученом мобилном телефонијом (ЛоГо! Trio Mobile, LoGo! Quadro i LoGo! Quadro+ могуће је урадити упоредну анализу до одређеног нивоа са понудом БХ Телекома, односно пакетима Мој избор. Обзиром да се коначна цијена формира на захтјев корисника, за анализу у оквиру вјештачења су доступни примјери наведени на web страници БХ Телекома. Медутим, примјери не садрже адекватне упоредне пакете, како би су урадила адекватна анализа. Пакети Мој избор су доступни за постојеће кориснике и на захтјев, те није било могуће урадити симулацију садржајно упоредивих пакета БХ Телекома.
- Упоредбом пакета Логософт Трио са конкурентима БХ Телекомом (пакет Moja TB Full 2) и Telemachom (пакет Telemach EON Light) за пакете сличног, упоредивог садржаја, показује да је цијена Логософт пакета нижа за 17% (Telemach) до 30% (БХ Телеком).
- Како је раније наведено, не постоји могућност упоредбе идентичних пакета, нити је такав концепт уобичајено присутан у тржишним условима пословања. Тако и у оквиру наведених пакета постоје разлике у садржају, али се пакети могу сматрати упоредивим, због значајне садржајне сличности услуга: бесплатни позиви у фиксној телефонији, приближан број канала у пакету, web ТВ, уз одступање у брзини интернета која је присутна код Telemach пакета, али је истовремено најнижа понуђена брзина.
- Анализом пакета Логософт ЛоГо Трио +, Moja TV Full 5, Telemach EON Light утврђено је да постоји материјално значајна разлика код Логософт пакета, а која се односи на позиве према мобилним мрежама. У пакету Telemacha постоје минуте према фиксној ино мрежи, али не постоје параметри којима би се могло потврдити да се ради о сличној вриједности услуге у пакету.
- У понуди Логософта, осим наведених налазе се и пакети 3-плау ЛоГо! Trio Mobile, док су за 4-play пакете у понуди LoGo! Quadro и LoGo! Quadro plus. У наставку је дат преглед значајки ових пакета, док код конкурената нису пронађени пакети који би били упоредиви са наведеним.
- У наставку су презентирани и пакети Логософта за које није било могуће наћи садржајно упоредиве пакете конкурената: LoGo! Trio Mobile, LoGo! Quadro и LoGo! Quadro+.
- Изузетно динамичан развој услуга у области телекомуникација ограничава могућност израде и доступност рецентних студија везаних за цјеновну еластичност. Доступне студије, за "традиционалне" телекомуникацијске услуге као што су телефонски позиви показују да је цјеновна еластичност у развијеним земљама за услуге нижег цјеновног ранга (локални позиви) -0.1 до -0.5, средњег цјеновног ранга (позиви у друге зоне) -0.2 до -0.5, а за скупље услуге (међународни позиви -0.2 до-1.5).
- Цјеновна еластичност представља однос између процента раста цијене и процента пада обима или тражње (броја корисника, нпр.). Уколико је цјеновна еластичност на примјер -0,5% то значи да ће на примјер раст цијена од 10% довести до пада броја корисника/интереса нових корисника за 5%. И обрнуто, ниже цијене доводе до пораста тражње.
- За анализу у конкретном случају, потребни су подаци о цјеновној еластичности купаца у Републици Српској, о чему не постоје студије које би се могле користити, ни домаће ни међународне, гдје би се могли употријебити подаци из званичних извора, како је то тражено околостима.
- Узимајући у обзир наведене рангове цјеновне еластичности који имплицирају већу осјетљивост потражње на скупље услуге (-0.2.до -1.5.) и разлику између цијена за 4-play пакете од 19.55%, ефекат на потражњу би се кретао у распону од 3,9% до 29,3%, за колико би потражња била већа да су цијене ниже.
- По званичним статистичким подацима Републичког завода за статистику, из задње доступне Анкете о потрошњи домаћинства издаци за комуникације у потрошњи становништва чине 4,8% укупних издатака, а постоји разлика у структури потрошње гдје је у урбаним подручјима проценат потрошње на комуникације 5,5%, док је у руралним подручјима 4,3%.
- Надаље, у структури потрошње доминирају базичне потребе, што је видљиво из илустрације у наставку.
- Наиме, по подацима из Анкете о потрошњи домаћинстава, половицу цјелокупне потрошње чине основне потребе, као што су храна, пиће и становање. Храну, пиће, становање, превоз и режије, чине двије трећине укупне потрошње.
- Имајући у виду овакву структуру потрошње, која одражава ниску куповну моћ и фокус на задовољење основних потреба, може се примјенити претпоставка високе цјеновне еластичности на неосновне животне потребе. Слиједом наведеног, у распону цјеновне еластичности од 0.2. до 1.5, може се разумно претпоставити да је цјеновна еластичност у Републици Српској, за не-основне потребе (комуникација) у горњем дијелу распона.
- Имајући у виду ограничења приступа и недоступност података за Републику Српску, о цјеновној еластичности потражње, у вези са наведеним може се закључити да би се смањењем цијена постигли

ефекти веће тражње за пакетима, а која се по одређеним студијама креће у распону 3.9% до 29.3%, користећи распон еластичности за земље у развоју из расположивих студија. Уз подаке о куповној моћи и учешће потрошње на основне животне потребе од двије трећине, разумно је претпоставити да би се смањењем цијена од на примјер 19.55% колико је утврђено код одговора на прву околност тачка а) постигао ефекат повећања тражње.

- Анализа податка о пакетима наведеним у околностима показује да не постоје потпуно упоредиви пакети, што је значајка тржишне економије те се за успоредбу могу користити и садржајно слични пакети.
- Мтел 4-play C+ пакет и садржајно упоредива ЛоГо! Слагалица. Уз ограничење разлика везано за понуду мобилне телефоније, у смислу садржаја пакета, пакет Мтела је 19.55% скупљи у односу на ЛоГо! Слагалица пакет.
- Мтел 4-play L+ пакет и садржајно упоредива ЛоГо! Слагалица. Уз ограничење разлика везано за понуду мобилне телефоније, у смислу садржаја пакета, пакет Мтела је 61.84% скупљи у односу на ЛоГо! Слагалица пакет.
- Мтел 3-play C пакет и садржајно упоредива ЛоГо! Слагалица. Уз ограничење разлика везано за понуду фиксне телефоније, у смислу садржаја пакета, пакет Мтел-а је 12.4% јефтинији у односу на ЛоГо!-Слагалица пакет.
- Анализа расположивих података о пакетима оператера на подручју Републике Српске, показује лимитирану понуду ван Телеком Србија групе, уз могуће кориштење других оператора кроз алтернативне услуге, као на примјер пакети БХ Телекома Моја TV Full Go или Мој Избор. Пуна упоредба са овим пакетима није могућа због ограничених података. У конкретном случају ограничене конкуренције, примјерен метод за утврђивање прекомјерности цијена по правилима струке би био трошковни метод. На захтјев вјештака за доставу ових података, Мтел група је одговорила да истима не располажу, обзиром да није утврђена методологија од стране регулатора, те исти није било могуће примјенити у анализи.
- За 4-play услугу нису доступни подаци за упоредну анализу, док је за 3-play урадјена анализа и упоредба са пакетима чланица групе, те БХ Телеком Моја TV Full Go. У односу на анализиране пакете цијене Мтела су веће за: Телрад 6%, Блицнет 12%, Елта Кабел 15%, БХ Телеком 3%.
- Анализом података за Логософт пакете у односу на конкуренте на подручју Сарајева, урађена је увидом у садржај и цијене пакета конкурената Telemach и БХ Телеком. Обзиром да 4-play пакети укључују мобилну телефонију коју осим Логософт-а нуди и БХ Телеком, анализирани су расположиви подаци и закључено да анализа за 4-play није могућа због ограничења везаних за кориштење опције Мој избор код БХ Телекома.
- Анализа за 3-play услуге, садржајно упоредивих пакета Логософт-а ЛоГо! Трио и ЛоГо!Трио+ са пакетима Telemach и BH Telecom показала је да су за пакет ЛоГо! Трио цијене Логософта мање за 17% у односу на Telemach пакет, односно 30% у односу на БХ Телеком пакет. За ЛоГо! Трио+ пакет цијене конкурената су ниже за 12% (БХ Телеком), односно 14% (Telemach), с тим што пакет није у потпуности упоредив обзиром да пакет ЛоГо! Трио+ садржи и 100 минута мобилне телефоније, који Telemach и БХ Телеком пакет не садрже.
- Имајући у виду ограничења приступа и недоступност података за Републику Српску о цјеновној еластичности потражње, у одговору на ову околност анализирани су подаци о потрошњи становништва у Републици Српској, те расположиве студије о генералној еластичности тражње у телекомуникацијама у земљама у развоју. Основне животне потребе чине двије трећине потрошње становништва у Републици Српској, ради чега је утемељена претпоставка високе цјеновне еластичности за неосновне потребе. Користећи податак о 19,55% разлике у цијени пакета Мтела и ЛоГо Слагалице (прва околност), разумно је претпоставити да би се смањењем цијена од Мтел пакета постигао ефекат повећања тражње. Када је у питању распон повећања броја корисника, ради нижих цијена, претпостављени распон на бази података из студије је 3,9% до 29,3%, с тим да се у конкретном случају може претпоставити већа цјеновна еластичност, односно осјетљивост становништва на висину цијене, обзиром на структуру потрошње.

Пуномоћник Подносиоца захтјева је у поднеску од 25.03.2022. године изнио низ примједби на поступање Противне стране, јер на захтјев вјештака Аиде Соко нису достављени подаци о оствареним маржама, АРПУ и документација за садржајно упоредиве пакете оператора из Телеком Србија групе. Такође, уз поднесак је приложена пресуда Суда Босне и Херцеговине број: С1 3 У 028820 18 У из предмета Конкуренцијског савјета број: УП-01-26-2-018-67/17 у којој је наложено Конкуренцијском савјету да поново проведе поступак, јер вјештачење није проведено због непостојања секторске регулативе. Надаље, Подносилац захтјева је предложио да Конкуренцијски савјет казни Противну страну на основу члана 49. став (1) Закона због недостављања података и документације.

Конкуренцијски савјет је дана 28.03.2022. године под бројем: УП-04-26-2-014-79/21 запримио поднесак пуномоћника Противне стране у којем у потпуности оспорава закључке из Налаза и мишљења вјештака Аиде Соко од 22.03.2022. године. У поднеску се наводи да Налаза и мишљење вјештака Аиде Соко не садржи конкретан закључак у погледу утврђивања прекомјерних цијена пакета Телеком Србија групе. Такође, Противна страна истиче да пакети који су били предмет вјештачења нису у потпуности садржајно упоредиви, те да разлике у цијенама утврђене вјештачењем проведеним на овај начин не могу бити основ за утврђивање злоупотребе доминантног положаја примјеном прекомјерних цијена.

Пуномоћник Противне стране је дана 01.04.2022. године доставио допуну изјашњења на Налаз и мишљење вјештака Аиде Соко од 22.03.2022. године уз који је због постојања сумње у објективност и непристрасност вјештака Аиде Соко, приложио Налаз и мишљене вјештака економске струке Драгана Пекића на идентичне околности на које је рађено вјештачење од стране Аиде Соко.

7. Релевантно тржиште

Релевантно тржиште у смислу члана 3. Закона, те чл. 4. и 5. Одлуке о утврђивању релевантног тржишта чини тржиште

одређених производа/услуга који су предмет обављања дјелатности на одређеном географском тржишту.

Према одредби члана 4. Одлуке о утврђивању релевантног тржишта, релевантно тржиште производа обухвата све производе и/или услуге које потрошачи сматрају међусобно замјењивим с обзиром на њихове битне значајке, квалитету, намјену, цијену или начин употребе.

Увидом у Захтјев и анализом свих елемената поступка, Конкуренцијски савјет је диференцирао релевантно тржиште на два сегмента, како слиједи.

Наиме, имајући у виду специфичност и значајке услуга који су предмет овог поступка, анализирајући наводе странака, релеватно тржиште у предметном поступку је тржиште пружања пакетираних multiple-play телекомукацијских услуга на малопродајном нивоу у Босни и Херцеговини.

Затим, анализирајући дјеловање, односно пословне активности Подноситеља захтјева и Противне стране, Конкуренцијски савјет је дефинирао тржиште као тржиште пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини.

7.1. Анализа релевантног тржишта

Имајући у виду својства, цијене и намјену пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга, Конкуренцијски савјет је анализирао тржиште услуга 2Д пакета, које обухвата комбинације услуга ТВ и фиксне телефоније, услуга интернета и фиксне телефоније и услуга ТВ и интернета. Анализирано је тржиште услуга 3Д пакета које обухвата комбинација услуга ТВ, интернета и фиксне телефоније, као и тржиште услуге 4Д пакета који обухвата комбинацију услуга ТВ, интернета, фиксне телефоније и мобилне телефоније.

Члан 14. став (1) Одлуке о утврђивању релевантног тржишта предвиђа да се тржишно учешће привредног субјекта који дјелује на релевантном тржишту, израчунава на основу тржишног учешћа производње или продаје релевантног производа (производи и/или услуге) на релевантном тржишту у одређеном временском периоду. Надаље, чланом 14. став (5) Одлуке о утврђивању релевантног тржишта прецизиран је период прикупљања података о тржишним удјелима, на начин да не може бити дужи од пет година.

Обзиром на карактеристике и цијене услуга пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга, Конкуренцијски савјет је сегментирао тржиште и засебно анализирао пакете услуга 2Д, 3Д и 4Д, а на темељу података о броју приључака којим располаже РАК.

На основу података РАК-а дат је приказ тржишних учешћа учесника на тржишту пакетираних мултипле-плау телекомуникацијских услуга 2Д у Босни и Херцеговини (малопродајни ниво) за период 2017.-2021. година, како слиједи:

Табела 22.

Оператори	2017. година	Тржишно учешће	2018. година	Тржишно учешће	2019. година	Тржишно учешће	2020. година	Тржишно учешће	2021. година	Тржишно учешће
БХ ТЕЛЕКОМ д.д. Сарајево	68.849	28,05%	70.035	27,47%	96.542	33,13%	97.130	31,68%	99.273	32,25%
МТЕЛ**	**47.953**	**19,54%**	**50.670**	**19,87%**	**55.108**	**18,91%**	**60.173**	**19,62%**	**63.739**	**20,71%**
ТЕЛРАД НЕТ**	121	0,05%	**1.114**	**0,44%**	**1.686**	**0,58%**	**5.084**	**1,66%**	**6.737**	**2,19%**
ХТ Мостар	21.925	8,93%	22.803	8,94%	23.021	7,90%	22.843	7,45%	21.027	6,83%
TELEMACH	57.507	23,43%	61.696	24,20%	61.044	20,95%	62.572	20,41%	65.089	21,15%
ЕЛТА КАБЕЛ**	683	0,28%	237	0,09%	**2.762**	**0,95%**	**3.728**	**1,22%**	**8.446**	**2,74%**
БЛИЦНЕТ**	14.328	5,84%	**10.987**	**4,31%**	**8.739**	**3,00%**	**7.922**	**2,58%**	**7.968**	**2,59%**
ЛОГОСОФТ**	**1.820**	**0,74%**	**1.768**	**0,69%**	**2.012**	**0,69%**	**2.336**	**0,76%**	**2.329**	**0,76%**
M&H COMPANY д.о.о. Сарајево*	1.256	0,51%	990	0,39%	460	0,16%	439	0,14%	336	0,11%
ТХ ТВ д.о.о. Тузла	8.484	3,46%	10.154	3,98%	11.659	4,00%	13.094	4,27%	13.853	4,50%
ХКБ нет д.о.о. Сарајево*	8.554	3,48%	9.963	3,91%	9.500	3,26%	10.131	3,30%	10.724	3,48%
КАБЛОВСКА ТЕЛЕВИЗИЈА ХС д.о.о. Сарајево*	4.823	1,96%	5.893	2,31%	5.421	1,86%	7.530	2,46%	5.942	1,93%
Остали	9.156	3,73%	8.684	3,41%	13.449	4,62%	13.639	4,45%	2.347	0,76%
Укупно	**245.459**	**100%**	**254.994**	**100%**	**291.403**	**100%**	**306.621**	**100%**	**307.810**	**100%**

Извор: Подаци РАК-а * M&H COMPANY д.о.о. Сарајево, ХКБ нет д.о.о. Сарајево, КАБЛОВСКА ТЕЛЕВИЗИЈА ХС д.о.о. Сарајево аквизирани од стране Telemacha.

**** Логософт (од 2014. године у власништву Мтела), Телрад Нет (од 2018. године у власништву Мтела), Блицнет (од 2018. године у власништву Мтела, Елта Кабел (од 2019. године у власништву Мтела).**

Према подацима из Табеле број 22., евидентно је да је тржишно учешће привредних субјеката Мтел и Логософт у 2017. години износио износио укупно 20,28% на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 2Д у Босни и Херцеговини. Привредни субјекат Мтел је 2018. године стекао контролу над привредним субјекатима Телрад Нет и Блицнет, па је њихов тржишно учешће уз Логософт на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 2Д у Босни и Херцеговини у 2018. години износио укупно 25,31%. У 2019. години, Мтел је стекао контролу над привредним субјектом Елта Кабел, па је укупни тржишни удјел оператера Мтел, Телрад Нет, Блицнет, Елта Кабел и Логософта (Телеком Србија група) на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 2Д у Босни и Херцеговини износио 24,13%. Телеком Србија група је на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 2Д у Босни и Херцеговини у 2020. години имала тржишно учешће 25,87%. У 2021. години Телеком Србија група је на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 2Д у Босни и Херцеговини имала тржишно учешће 30,99%.

На основу података РАК-а дат је приказ тржишних учешћа учесника на тржишту услуга пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 3Д у Босни и Херцеговини (малопродајни ниво) за период 2017.-2021. година, како слиједи:

Табела 23.

Оператори	2017. година	Тржишно учешће	2018. година	Тржишно учешће	2019. година	Тржишно учешће	2020. година	Тржишно учешће	2021. година	Тржишно учешће
БХ ТЕЛЕКОМ д.д. Сарајево	87.575	34,84%	94.539	33,46%	96.243	32,55%	94.845	31,29%	92.611	30,57%
МТЕЛ**	**39.541**	**15,73%**	**47.454**	**16,80%**	**51.430**	**17,39%**	**53.199**	**17,55%**	**53.095**	**17,52%**
ТЕЛРАД НЕТ**	6.142	2,44%	**6.019**	**2,13%**	**6.087**	**2,06%**	**6.478**	**2,14%**	**6.456**	**2,13%**
ХТ Мостар	28.839	11,47%	33.553	11,88%	35.515	12,01%	36.658	12,09%	37.726	12,45%
TELEMACH	58.702	23,36%	64.581	22,86%	67.756	22,92%	71.903	23,72%	73.502	24,26%
ЕЛТА КАБЕЛ**	6.946	2,76%	6.536	2,31%	**6.090**	**2,06%**	**5.981**	**1,97%**	**5.600**	**1,85%**
БЛИЦНЕТ**	7.185	2,86%	**11.080**	**3,92%**	**11.729**	**3,97%**	**12.181**	**4,02%**	**12.046**	**3,98%**
ЛОГОСОФТ**	**2.545**	**1,01%**	**2.290**	**0,81%**	**2.212**	**0,75%**	**1.984**	**0,65%**	**1.818**	**0,60%**
M&H COMPANY д.о.о. Сарајево*	9	0,003%	94	0,03%	32	0,01%	219	0,07%	0	0%
ТХ ТВ д.о.о. Тузла	1.226	0,49%	1.494	0,53%	1.570	0,53%	1.702	0,56%	1.725	0,57%
ХКБ нет д.о.о. Сарајево*	8.873	3,53%	10.383	3,68%	11.772	3,98%	12.463	4,11%	12.637	4,17%
КАБЛОВСКА ТЕЛЕВИЗИЈА ХС д.о.о. Сарајево*	3.711	1,48%	4.420	1,56%	5.160	1,75%	5.455	1,80%	5.612	1,85%
Трион Тел	0	0%	0	0,00%	0	0,00%	44	0,01%	150	0,05%
КТ САРА	44	0,02%	67	0,02%	81	0,03%	0	0,00%	0	0%
Укупно	**251.338**	**100%**	**282.510**	**100%**	**295.677**	**100%**	**303.112**	**100%**	**302.978**	**100%**

Извор: Подаци РАК-а, *M&H COMPANY д.о.о. Сарајево, ХКБ нет д.о.о. Сарајево, КАБЛОВСКА ТЕЛЕВИЗИЈА ХС д.о.о. Сарајево аквизирани од стране Telemacha,

**** Логософт (од 2014. године у власништву Мтела), Телрад Нет (од 2018. године у власништву Мтела), Блицнет (од 2018. године у власништву Мтела, Елта Кабел (од 2019. године у власништву Мтела).**

Према подацима из Табеле број 23., евидентно је да је тржишно учешће привредних субјеката Мтел и Логософт у 2017. години износило укупно 16,74% на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 3Д у Босни и Херцеговини. Привредни субјекат Мтел је 2018. године стекао контролу над привредним субјекатима Телрад Нет и Блицнет, па је њихово тржишно учешће уз Логософт на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 3Д у Босни и Херцеговини у 2018. години износио укупно 23,66%. У 2019. години, Мтел је стекао контролу над привредним субјектом Елта Кабел, па је укупно тржишно учешће оператора Мтел, Телрад Нет, Блицнет, Елта Кабел и Логософта (Телеком Србија група) на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 3Д у Босни и Херцеговини износио 26.23%. Телеком Србија група је на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 3Д у Босни и Херцеговини у 2020. години имала тржишно учешће 26,35%. У 2021. години Телеком Србија група је на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 3Д у Босни и Херцеговини имала тржишно учешће 26.08%.

На основу података РАК-а дат је приказ тржишних учешћа учесника на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 4Д у Босни и Херцеговини (малопродајни ниво) за период 2017.-2021. година, како слиједи:

Табела 24.

Оператори	2017. година	Тржишно учешће	2018. година	Тржишно учешће	2019. година	Тржишно учешће	2020. година	Тржишно учешће	2021. година	Тржишно учешће
БХ ТЕЛЕЦОМ д.д. Сарајево	113	1,10%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
МТЕЛ**	**9.442**	**91,65%**	**11.265**	**91,93%**	**12.077**	**93,97%**	**12.790**	**96,53%**	**13.452**	**96,78%**
ТЕЛРАД НЕТ**	0	0%	**0**	**0%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**
ЕЛТА КАБЕЛ**	44	0,43%	106	0,87%	**0**	**0%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**
БЛИЦНЕТ**	255	**2,48%**	**495**	**4,04%**	**355**	**2,76%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**
ЛОГОСОФТ**	**448**	**4,35%**	**387**	**3,16%**	**420**	**3,27%**	**460**	**3,47%**	**447**	**3,22%**
Укупно	**10.302**	**100%**	**12.253**	**100%**	**12.852**	**100%**	**13.250**	**100%**	**13.899**	**100%**

Извор: Подаци РАК-а **** Логософт (од 2014. године у власништву Мтела), Телрад Нет (од 2018. године у власништву Мтела), Блицнет (од 2018. године у власништву Мтела, Елта Кабел (од 2019. године у власништву Мтела).**

Према подацима из Табеле број 24., евидентно је да је тржишни удјел привредних субјеката Мтел и Логософт у 2017. години износио износио укупно 96% на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 4Д у Босни и Херцеговини. Привредни субјекат Мтел је 2018. године стекао контролу над привредним субјекатима Телрад Нет и Блицнет, па је њихов тржишно учешће уз Логософт на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 4Д у Босни и Херцеговини у 2018. години износио укупно 99,13%. У 2019. години, Мтел је стекао контролу над привредним субјектом Елта Кабел, па је укупни тржишно учешће оператора Мтел, Телрад Нет, Блицнет, Елта Кабел и Логософта (Телеком Србија група) на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 4Д у Босни и Херцеговини износио 100%. Телеком Србија група је на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 4Д у Босни и Херцеговини у 2020. години имала тржишно учешће 100%. У 2021. години Телеком Србија група је на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 4Д у Босни и Херцеговини имала тржишно учешће 100%.

На основу података РАК-а и Противне стране дат је приказ тржишних учешћа учесника на пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини за периода 2017.-2021. године, према броју приључака, како слиједи:

Табела 25.

Оператори	2017. година	Тржишно учешће	2018. година	Тржишно учешће	2019. година	Тржишно учешће	2020. година	Тржишно учешће	2021. година	Тржишно учешће
БХ ТЕЛЕКОМ д.д. Сарајево	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
МТЕЛ**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ТЕЛРАД НЕТ**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ХТ Мостар	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
TELEMACH	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ЕУРОПРОНЕТ	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ЕЛТА КАБЕЛ**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
БЛИЦНЕТ**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ДАСТО СЕМТЕЛ д.о..о	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ЛОГОСОФТ**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
M&H COMPANY д.о.о. Сарајево*	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ТХ ТВ д.о.о. Тузла	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ХКБ нет д.о.о. Сарајево*	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
МИСС.НЕТ д.о.о. Бихаћ	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
КАБЛОВСКА ТЕЛЕВИЗИЈА ХС д.о.о. Сарајево*	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
КТВ Е-Г-Е д.о.о.	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
MEDIA SKY д.о.о. Живинице	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
TERC TRADE COMPANY д.о.о. Прњавор	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
WIRAC.NET д.о.о. Грачаница	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ОСТАЛИ	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
Укупно	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**

Извор: Подаци РАК-а и Противне стране, *M&H COMPANY д.о.о. Сарајево, ХКБ нет д.о.о. Сарајево, КАБЛОВСКА ТЕЛЕВИЗИЈА ХС д.о.о. Сарајево аквизирани су од стране Telemacha.

** **Логософт (од 2014. године у власништву Мтела), Телрад Нет (од 2018. године у власништву Мтела), Блицнет (од 2018. године у власништву Мтела, Елта Кабел (од 2019. године у власништву Мтела).**

Према подацима из Табеле број 25., евидентно је да је тржишно учешће привредних субјеката Мтел и Логософт у 2017. години износио износио укупно 26,19% на тржишту пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини. Привредни субјекат Мтел је 2018. године стекао контролу над привредним субјекатима Телрад Нет и Блицнет, па је њихов тржишно учешће уз Логософт на тржишту прушања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини у 2018. години износио укупно 23,66%. У 2019. години, Мтел је стекао контролу над привредним субјектом Елта Кабел, па је укупно тржишно учешће оператора Мтел, Телрад Нет, Блицнет, Елта Кабел и Логософта (Телеком Србија група) на тржишту пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини 26,23%. Телеком Србија група је на тржишту пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини у 2020. години имала тржишни удјел 36,25%. У 2021. години Телеком Србија група је на тржишту пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини имала тржишни удјел 36,66%.

8. Доминантан положај

Члан 9. став (1) Закона прописује да привредни субјект има доминантан положај на релевантном тржишту роба или услуга, ако се због своје тржишне снаге може понашати у значајној мјери независно од стварних или могућих конкурената, купаца, потрошача или добављача, такође узимајући у обзир учешће тог привредног субјекта на тржишту, учешће које на том тржишту имају његови конкуренти, као и правне и друге запреке за улазак других привредних субјеката на тржиште.

Члан 9. став (2) Закона претпоставља да привредни субјекат има доминантан положај на тржишту роба или услуга ако на релевантном тржишту има учешће већи од 40,0%.

Члан 2. Одлуке о дефинисању категорије доминантног положаја даље разрађује појам доминантног положаја, те одређује да привредни субјект на релевантном тржишту производа или услуга има доминантан положај, када се због своје тржишне снаге може понашати и дјеловати у значајној мјери независно од стварних или могућих конкурената, купаца, потрошача или добављача, и на тај начин ограничава или спрјечава ефикасну конкуренцију.

Надаље, у члану 6. Одлуке о дефинисању категорије доминантног положаја се наводи да привредни субјекат може има доминантан положај и ако има тржишно учешће мање од 40% под условом да други показатељи (слаба позиција и тржишни удио конкуренције, постојање озбиљних препрека уласку нових привредних субјеката на то релевантно тржиште) потврђује доминантан положај.

Конкуренцијски савјет је утврдио да је привредни субјекат Мтел у периоду 2017.-2021. године у смислу члана 9. став (2) Закона није имао доминантан положај на тржишту на тржишту пакетираних мултипле-плау телекомуникацијских услуга 2Д у Босни и Херцеговини, те да је на наведеном тржишту био изложен конкурентском притиску што је видљиво у Табели 22.

Анализирајући тржиште пакетираних мултипле-плау телекомуникацијских услуга 3Д у Босни и Херцеговини (Табела 23.), Конкуренцијски савјет је утврдио да привредни

субјекат Мтел у периоду 2017.-2021. године у смислу члана 9. став (2) Закона није имао доминантан положај.

Конкуренцијски савјет је утврдио да је привредни субјекат Мтел периоду у 2017.-2021. године на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 4Д у Босни и Херцеговини имао доминантан положај на темељу броја прикључака у смисли члана члана 9. став (2) Закона што је видљиво из Табеле 24.

Анализирајући тржиште пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини (Табела 25.), Конкуренцијски савјет је утврдио да привредни субјекат Мтел у периоду 2017.-2021. године у смислу члана 9. став (2) Закона није имао доминантан положај, те да је на наведеном тржишту био изложен конкурентском притиску.

9. Утврђено чињенично стање и оцјена доказа

Након сагледавања мјеродавних чињеница, доказа и документације достављене од странака у поступку, Конкуренцијски савјет је сходно Захтјеву, утврдио сљедеће:

- Привредни субјекат Мтел у својој понуди има Пакет С (ТВ/фиксна телефонија) који подразумијева Основни пакет+Пинк Плус и могућност неограничених разговора унутар Мтел фиксне мреже са цијеном од 39,90 КМ мјесечно.
- Телрад Нет у својој понуди има пакет 2П ДТВ+Фиксни који подразумијева Стандардни ТВ пакет и неограничене разговоре у Телрад Нет фиксној мрежи са мјесечном цијеном од 23,85 КМ.
- Блицнет у својој понуди има пакет ДУО ДТВ+Тел који подразумијева Стандардни ТВ пакет и Арена Спорт пакет+ и могучност неограничених разговора у Блицнет фиксној мрежи са мјесечном цијеном од 29,50 КМ.
- Привредни субјекат Елта Кабел у својој понуди има еВоХ TV + TEL start (ТВ/фиксна телефонија) који подразумијева Основни пакет+Пинк Плус+ХД пакет и могућност 700 бесплатних минута разговора мјесечно према свим мрежама фиксне телефоније у Босни и Херцеговини уз успоставу позива од 0,04 КМ, са цијеном од 31,90 КМ мјесечно.
- Елта Кабел у својој понуди има еБоХ ТВ + ТЕЛ мах (ТВ/фиксна телефонија) који подразумијева Основни пакет+Пинк Плус+ХД пакет+Филмски пакет и могућност 700 бесплатних минута разговора мјесечно према свим мрежама фиксне телефоније у Босни и Херцеговини уз успоставу позива од 0,04 КМ, са цијеном од 31,90 КМ мјесечно.
- Привредни субјекат Логософт нема у понуди 2-плау пакет (ТВ/фиксна телефонија).
- Мтел у својој понуди има Пакет С+ који подразумијева услугу интернета до 50/25 Мбпс и могућност неограничених разговора у Мтел фиксној мрежи са цијеном од 47,90 КМ мјесечно.
- Телрад Нет у својој понуди има пакет Интернет/фиксна телефонија који подразумијева услугу интернета до 20/2 Мбпс и могућност неограничених разговора у Телрад Нет фиксној мрежи са цијеном од 31,59 КМ мјесечно.
- Блицнет у својој понуди има пакет ДУО Нет+Тел (Интернет/фиксна телефонија) који подразумијева услугу интернета 75/25 Мбпс и могучност неограничених разговора у Блицнет фиксној мрежи са мјесечном цијеном од 30,42 КМ.
- Елта Кабел у својој понуди нуди пакет еБОХ ТВ + НЕТ старт који подразумијева Основни пакет+Пинк Плус+ХД пакет и услугу приступа интернету са брзином до 30/1 или 30/10 Мбпс са цијеном од 46,90 КМ мјесечно.
- Елта Кабел у својој понуди нуди пакет еВОХ TV + NET max који подразумијева Основни пакет+Пинк Плус+ХД пакет+флимски пакет и услугу приступа интернету са брзином до 70/3,5 или 70/35 Мбпс са цијеном од 46,90 КМ мјесечно.
- Привредни субјекат Логософт нема у понуди 2-play пакет који се састоји од услуга приступа интернету и фиксне телефоније.
- Када је у питању пакет 3-play услуга (ТВ/ Интернет/фиксна телефонија), оператор Мтел нуди Пакет С који подразумијева 255 + Основни ТВ пакет+Пинк Плус или ХД, ТВ То ГО, услугу приступа интернету са брзином до 150/75 Мбпс и и могућност неограничених разговора у Мтел фиксној мрежи, те одабир једног пријатељ броја у Мтел мобилној мрежи, са мјесечном цијеном од 63,60 КМ.
- Мтел у својој понуди нуди Пакет Л који подразумијева основни пакет+Плус+Пинк Плус+ХД+ХБО Премиум ХД+ХБО, услугу интернета брзине до 200/100 Мбпс, могућност неограничених разговора у Мтел фиксној мрежи и 50 минута разговора према Мтел мобилној мрежи са мјесечном цијеном од 98,60 КМ.
- Мтел у својој понуди има Пакет М+ који подразумијева основни пакет+Плус+Пинк Плус+ХД, услугу интернет до 200/100 Мбпс, могућност неограничених разговора у Мтел фиксној мрежи и 30 минута разговора према корисницима Мтел мобилне мреже са мјесечном цијеном од 71,90 КМ.
- Када је у питању понуда пакета услуга, Логософт нуди могућност ЛоГО! Слагалица пакета што пружа опције комбинација услуга у склопу пакета за крајње кориснике.
- Логософт својој понуди има пакет ЛоГО! Слагалица који подразумијева Основни пакет, услугу интернета са брзином 60/3 Мбпс, могућност неограничених разговора у Логософт фиксној мрежи и 1000 минута према свим фиксним телефонским мрежама у Босни и Херцеговини на фер основи са мјесечном цијеном од 42,12 КМ.
- Такође, Логософт својој понуди нуди пакет ЛоГО! Слагалица који подразумијева Super Tv Nice пакет преко 200 канала + веру нице пакет (53 канала), услугу интернета са брзином до 120 Мбпс, могућност неограничених разговора у Логософт фиксној мрежи и 1000 минута према свим фиксним телефонским мрежама у Босни и Херцеговини са мјесечном цијеном од 72,19 КМ.
- Логософт својој понуди има пакет ЛоГО! Трио који подразумијева Нице пакет ТВ канала, основни пакет супер web ТВ, услугу интернета са брзином до 50/3 Мбпс, могућност неограничених разговора у Логософт фиксној мрежи и бесплатни позиви према свим фиксним телефонским мрежама у Босни и Херцеговини на фер основи са мјесечном цијеном од 49,14 КМ.
- Логософт својој понуди има пакет ЛоГО! Трио+ који подразумијева Nice paket + very nice пакет Тв канала, основни пакет супер web ТВ, услугу интернета брзине до 80/6 Мбпс, могућност

неограничених разговора у Логософт фиксној мрежи и бесплатних позиви према свим фиксним телефонским мрежама у Босни и Херцеговини на фер основи, 100 минута разговора према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини са цијеном од 78,39 КМ мјесечно.

- Логософт својој понуди има пакет ЛоГО! Трио Мобиле који подразумијева Nice пакет + very nice пакет Тв канала, основни пакет супер веб ТВ, услугу интернета брзине до 50/3 Мбпс. Услуга мобилне телефоније обухвата: 50 бесплатних минута за позиве према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини и у роамингу у земљама Западног Балкана, 100 бесплатних СМС порука према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини и у роамингу у земљама Западног Балкана и неограничен мобилни интернет на фер основи, 2ГБ по максималној брзини преноса података у Босни и Херцеговини и 400 МБ искључиво у роамингу у земљама Западног Балкана. Цијена пакета ЛоГО! Трио Мобиле износи 60,84 КМ.
- Телрад Нет у својој понуди има пакет 3П Старт-ДТВ који подразумијева стандардни ТВ пакет, услугу интернет са брзином 20/2 Мбпс и могућност неограничених разговора у Телрад Нет фиксној мрежи са мјесечном цијеном од 45,00 КМ.
- Телрад Нет у својој понуди има пакет 3П Стандард - ДТВ који подразумијева стандардни ТВ пакет, услугу интернет са брзином до 60/6 Мбпс и могућност неограничених разговора у Телрад Нет фиксној мрежи са мјесечном цијеном од 60,00 КМ.
- Блицнет у својој понуди има пакет ТРИО Старт који подразумијева Стандардни ТВ пакет и Арена Спорт пакет, услугу интернета са брзином 20/2 Мбпс, могућност неограничених разговора у Блицнет фиксној мрежи са цијеном од 42,12 КМ мјесечно.
- Блицнет у својој понуди нуди пакет Трио Стандард/Оптиц који подразумијева Стандардни ТВ пакет и Арена Спорт пакет, пружање услуге интернет брзине 40/4 Мбпс (100/25 Мбпс у ТРИО Оптиц уколико дозвољавају техничке могућности), могућност неограничених разговора према свим фиксним мрежама у Босни и Херцеговини са цијеном од 56,50 КМ мјесечно.
- Блицнет у својој понуди нуди пакет Trio Extra који подразумијева премиум ТВ пакет и Арена Спорт пакет, услугу интернета брзине до 40/4 Мбпс и могућност неограничених разговора према свим фиксним мрежама у Босни и Херцеговини са цијеном 73,50 КМ мјесечно.
- Блицнет у својој понуди нуди пакет Трио Премиум који подразумијева премиум ТВ пакет и Арена Спорт пакет и ХД пакет, услугу интернета брзине до 50/5 Мбпс и могућност неограничених разговора према свим фиксним мрежама у Босни и Херцеговини са цијеном 78,50 КМ мјесечно.
- Елта Кабел у својој понуди нуди пакет еБОХ старт који подразумијева основни ТВ пакет+Пинк Пакет+ХД Пакет, услугу интернета са брзином 60/3 Мбпс или 60/30 Мбпс и 700 минута према свим фиксним мрежама у Босни и Херцеговини са цијеном од 53,90 КМ мјесечно.
- Елта Кабел у својој понуди има пакет еБОХ мах који подразумијева Основни ТВ пакет+Пинк Пакет+ХД Пакет+Филмски пакет, услугу интернета брзине 100/4 Мбпс или 100/400 Мбпс и 700 минута према свим фиксним мрежама у Босни и Херцеговини са цијеном од 61,90 КМ мјесечно.
- Мтел у својој понуди има Пакет С+ (ТВ/Интернет/фиксна телефонија/мобилна телефонија) који подразумијева 255+канала основни ТВ пакет+Плус или ХД или Пинк Плус, ТВ То Го, услугу интернета брзине до 150/75 Мбпс, могућност неограничених разговора у Мтел фиксној мрежи и два пријатељ броја у Мтел мобилној мрежи, могућност неограничених разговора према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини и роамингу Западног Балкана, 5 ГБ мобилног интернета са цијеном од 91,90 КМ мјесечно.
- Мтел у својој понуди има Пакет Топ који подразумијева 275+канала основни ТВ пакет+Плус+Пинк Плус+ХД, ТВ То Го, услугу интернета брзине до 200/100 Мбпс, могућности неограничених разговора у Мтел фиксној мрежи и неограничених разговора према свим мрежама у Босни и Херцеговини и роамингу Западног Балкана, 25 ГБ мобилног интернета, са цијеном од 103,90 КМ мјесечно.
- Мтел у својој понуди нуди Пакет Л+ који подразумијева 285+канала основни ТВ пакет+Плус+Пинк Плус+ХД+ХБО Премиум ХД+ХБО, Filmbox, TV To Go, услугу интернета брзине до 200/100 Мбпс, могућности неограничених разговора у Мтел фиксној мрежи, 100 минута према Мтел мобилној мрежи, 1000 минута фиксним и мобилним мрежама у Европи и свијету, те два пријатељ броја у Мтел мобилној мрежи. Пакет обухвата могућност неограничених разговора према свим мрежама у Босни и Херцеговини и роамингу Западног Балкана и 50ГБ мобилног интернета. Цијена Пакета Л+ је 174,90 КМ мјесечно.
- Логософт својој понуди нуди пакет ЛоГО! Слагалица 1 који подразумијева Основни пакет+ Плус пакет, услугу интернета брзине до 120/10 Мбпс, могућност неограничених разговора у Логософт фиксној мрежи и 1000 минута разговора према свим фиксним телефонским мрежама у Босни и Херцеговини на фер основи, 50 минута разговора према свим мобилним мрежама и 2ГБ саобраћаја, са мјесечном цијеном од 67,08 КМ.
- Логософт својој понуди нуди пакет ЛоГО! Слагалица 2 који подразумијева Супер ТВ Нице пакет преко 200 канала + веру нице пакет (53) канала, услугу интернета брзине до 120 Мбпс, могућност неограничених разговора у Логософт фиксној мрежи и 1000 минута разговора према свим фиксним телефонским мрежама у Босни и Херцеговини Услуга мобилне телефоније обухвата 150 бесплатних минута, 250 бесплатних СМС порука и 6ГБ мобилног интернета. Цијена пакет ЛоГО! Слагалица 2 је 76,87 КМ.
- Логософт својој понуди нуди пакет ЛоГО! Слагалица који подразумијева Super TV Nice пакет преко 200 канала + great пакет (70) канала, услугу интернета брзине до 120 Мбпс, могућност неограничених разговора у Логософт фиксној мрежи и 2000 минута разговора према свим фиксним телефонским мрежама у Босни и Херцеговини, 100 бесплатних минута разговора према свим мобилним мрежама. Услуга мобилне

телефоније обухвата 150 бесплатних минута, 250 бесплатних СМС порука и 6ГБ мобилног интернета. Цијена пакет ЛоГО! Слагалица је 108,07 КМ.

- Логософт својој понуди има пакет Логософт Qуадро који подразумијева Nice пакет + веру нице пакет Тв канала, основни пакет супер web ТВ, услугу интернета брзине до 60/6 Мбпс, могућност неограничених разговора у Логософт фиксној мрежи и бесплатних позиви према свим фиксним телефонским мрежама у Босни и Херцеговини на фер основи. Услуга мобилне телефоније обухвата: 100 бесплатних минута за позиве према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини и у роамингу у земљама Западног Балкана, 100 бесплатних СМС порука према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини и у роамингу у земљама Западног Балкана, неограничени мобилни интернет на фер основи: 2 ГБ по максималној брзини преноса података у Босни и Херцеговини и 600 МБ искључиво у роамингу у земљама Западног Балкана. Цијена пакет Логософт Qуадро је 78,39 КМ мјесечно.
- Логософт својој понуди има пакет Логософт Qуадро+ који подразумијева Нице пакет + веру нице пакет Тв канала+Цинема ХД пакет+ХБО ХД пакет, основни пакет супер веб ТВ, услугу интернета брзине до 120/10 Мбпс, могућност неограничених разговора у Логософт фиксној мрежи и бесплатних позиви према свим фиксним телефонским мрежама у Босни и Херцеговини на фер основи и 100 бесплатних минута за позиве према свим мобилним мрежама у Босни и Хереговини. Услуга мобилне телефоније обухвата: 150 бесплатних минута за позиве према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини и у роамингу у земљама Западног Балкана, 250 бесплатних СМС порука према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини и 100 беспалтних СМС порука у роамингу у земљама Западног Балкана, Неограничен мобилни интернет на фер основи: 4 ГБ по максималној брзини преноса података у БиХ и 700 МБ искључиво у роамингу у земљама Западног Балкана. Цијена пакет Логософт Qуадро је 78,39 КМ мјесечно.
- Привредни субјекат БХ Телеком у понуди има пакет услуга ТВ и фиксне телефоније Моја TV BH Phone са цијеном од 20,00 КМ мјесечно.
- ХТ Еронет у понуди има пакет услуга ТВ и фиксне телефоније Duo Home са цијеном од 28,08 КМ мјесечно.
- ХТ Еронет у понуди нуди пакете услуга интернета и фиксне телефоније и то: DUO BASIC 1 са цијеном 33,93 КМ, DUO BASIC 2 са цијеном 45,63 КМ мјесечно, DUO BASIC 3 са цијеном 47,97КМ мјесечно и DUO BASIC 4 са цијеном 2,65 КМ мјесечно.
- Привредни субјекат Telemach нуди пакете услуга ТВ и интернета и то: EON LIGHT DUO са цијеном 47,50 КМ мјесечно, EON FULL DUO са цијеном 59,50 КМ мјесечно, EON PREMIUM DUO са цијеном 74,50 КМ мјесечно, TRION LIGHT EON + NET са цијеном 47,50 КМ мјесечно, TRION FULL EON + NET са цијеном 59,50 КМ мјесечно и TRION PREMIUM + NET са цијеном 74,50 КМ мјесечно.
- БХ Телеком у понуди нуди пакете услуга ТВ и интернета и то: Моја ТВ Нет 1 са цијеном 40,90 КМ мјесечно, Моја ТВ Нет 2 са цијеном 50,90 КМ мјесечно, Моја ТВ Нет 3 са цијеном 70,90 КМ мјесечно, Моја ТВ Нет 4 са цијеном 45,90 КМ мјесечно, Моја ТВ Нет 5 са цијеном 55, 90 КМ мјесечно, Моја ТВ Нет 6 са цијеном 110,90 КМ мјесечно и Моја ТВ Нет са цијеном 7 160,90 КМ мјесечно.
- Telemach у понуди има пакете услуга Тв, интернета и фиксне телефоније и то: TRION LIGHT EON + NET +TEL са цијеном од 57,50 КМ мјесечно, TRION FULL EON + NET +TEL са цијеном 67,50 КМ мјесечно, TRION PREMIUM EON + NET +TEL са цијеном 81,50 КМ мјесечно, EON LIGHT са цијеном 57,50 КМ мјесечно, EON LIGHT са цијеном 57,50 КМ мјесечно, EON FULL са цијеном 67,50 КМ мјесечно и ЕОН ПРЕМИУМ са цијеном 81,50 КМ мјесечно.
- БХ Телеком у понуди има пакете услуга Тв, интернета и фиксне телефоније и то: Моја ТВ Full 1 са цијеном 53,90 КМ мјесечно, Моја TV Full 2 са цијеном 63,90 КМ мјесечно, Моја TV Full 3 са цијеном 83,90 КМ мјесечно, Моја TV Full 3 са цијеном 83,90 КМ мјесечно, Моја TV Full 4 са цијеном 58,90 КМ мјесешно, Моја TV Full 5 са цијеном 68,90 КМ мјесечно, Моја TV Full 6 са цијеном 123,90 КМ мјесечно и Моја TV Full 7 са цијеном 173,90 КМ мјесечно.
- Када је у питању понуда пакета услуга, БХ Телеком нуди могућност Мој избора пакета што пружа опције комбинација услуга у склопу пакета за крајње кориснике.
- Пакет Мој избор комбинација 1 БХ Телекома се састоји од сљедећих услуга: Моја ТВ Нет 1 пакет, мобилног пакета Ехтра С, Мој избор бонус и 500 МБ мобилног интернета. Цијена пакета услуга Мој избор комбинација 1 износи 62,90 КМ мјесечно.
- Пакет Мој избор комбинација 2 БХ Телекома се састоји од слиједећих услуга: Моја TV Full 1 пакет, мобилни пакет Ехтра С, мобилни пакет Ехтра М, Мој избор бонус, 1 ГБ мобилног интернета и 3.000 бесплатних минута за разговоре између чланова групе. Цијена пакета услуга Мој избор комбинација 2 износи 108,90 КМ мјесечно.
- Пакет Мој избор комбинација 3 БХ Телекома се састоји од сљедећих услуга: Моја TV Full 2 пакет, мобилни пакет Ехтра С, мобилни пакет Ехтра М, 2 Ултра прикључка по 5 КМ (10 КМ укупно), Мој избор бонус, 2 ГБ мобилног интернета и 5.000 бесплатних минута за разговоре између чланова групе. Цијена пакета услуга Мој избор комбинација 3 износи 128,90 КМ мјесечно
- Привредни субјекат Елта Кабел редовно обавијештава РАК о намјери измјене и допуне цјеновника.
- Елта Кабел је дана 03.12.2020. године обавијестио РАК о измјенама и допунама цјеновника који је ступио на снагу 18.01.2021. године, а цјеновник је допуњен понудом новух пакета.
- За пакет услуга Елта Кабела ТВ-а и фиксне телефоније, евидентно је да су цијене повећане, мјесечна претплата пакета eBOX TV+TEL је била 27,50 КМ, а у новом цјеновнику се уводи пакет eBOX TV+TEL start чија је мјесечна претплата 34,90 КМ без временског везивања (31,90 КМ уз

уговор од 24 мјесеца) и пакет eBOX TV+TEL max (нуди више ТВ програма) са мјесечном претплатом 39,90 КМ (36,90 КМ уз уговор од 24 мјесеца).

- Мјесечна претплата за пакет Елта Кабела eBOX TV+NET start је повећана, износила је 44,90 КМ, а од 18.01.2021. године претплата је 51,90 КМ без временског везивања (46,90 КМ за уговоре на 24 мјесеца), али истовремено пакет је редизајниран на начин да је приступна брзина интернету повећана са 15/1 Мбпс на 30/1 Мбпс, а мјесечна претплата за пакет eBOX TV+NET max је била 56,80 КМ, а нова цијена је 59,90, односно 53,90 КМ уз уговор од 24 мјесеца.
- Када се анализирају пакети Елта Кабела са три ускуге (ТВ, фиксна телефонија и приступ интернету) може се утврдити да су цијене смањене. Мјесечна претплата за пакет Етв+НЕТ+ТЕЛ је била 60,90 КМ, а претплата за нови пакет eBOX start је 59,90 КМ (53,90 КМ уз уговор од 24 мјесеца), уз напомену да нови пакет име веће брзине приступа интернету.
- Мтел је у 2019. години имао 35 промјена у програмским шемама, у 2020. години је имао 41 промјена у програмским шемама и у 2021. години је имао 26 промјена у програмским шемама.
- Блицнет је у 2019. години имао 23 промјене у програмским шемама, у 2020. години је имао 26 промјена у програмским шемама и у 2021. години је имао 21 промјену у програмским шемама.
- Елта Кабел је у 2019. години имао 1 промјену у програмским шемама, у 2020. години је имао 6 промјена у програмским шемама и у 2021. години је имао 3 промјене у програмским шемама.
- Логософт је у 2019. години имао 13 промјена у програмским шемама, у 2020. години је имао 22 промјене у програмским шемама и у 2021. години је имао 8 промјена у програмским шемама.
- Телрад Нет је у 2019. години имао 2 промјене у програмским шемама, у 2020. години је имао 7 промјена у програмским шемама и у 2021. години је имао 11 промјена у програмским шемама.
- Мтел је од РАК-а у 2019. години добио сагласност на измјену Посебних услова пружања интегрисаних три пута. Мтел је два пута повећавао цијене мјесечне претплате за пакете интегрисаних услуга (пакети који укључују услуге приступа интернету, фиксне телефоније и ТВ). Повећане су приступне брзине за услугу приступа интернету у оквиру пакета интегрисаних услуга.
- У 2020. години Мтел је добио сугласност од РАК на измјену Посебних услова пружања интегрисаних услуга приликом које је увео нови пакет услуга, који укључује услугу ТВ и приступа интернету, што није укључивало повећање цијена у односу на претходну понуду.
- Мтел је у 2021. години два пута добио сугласност од РАК на измјене Посебних услова пружања интегрисаних услуга. Мтел је за резиденцијалне кориснике у понуду увео нове пакете услуга који укључују услуге фиксне телефоније, приступа интернету, ТВ и мобилне телефоније. Цијене пакета нису повећане у односу на претходну понуду.
- Логософт је закључио уговор број: 099-02-СА/16 са Министарством финансија и трезора Босне и Херцеговине за пружање услуга интернета са укупном вриједношћу од 9.111,96 КМ са укљученим ПДВ-ом.
- Логософт је закључио уговор о пружању услуга број: 022-02-8А/16 са Високим судским и тужилачким савјетом Босне и Херцеговине за пружање услуга интернета са укупном вриједношћу од 4.776,00 КМ са укљученим ПДВ-ом.
- Логософт је закључио уговор о пружању услуга број: 01-1239/16 са ЈП "Телевизија Кантона Сарајево" д.о.о. Сарајево за пружање услуга интернета са укупном вриједношћу од 11.232, 00 КМ са укљученим ПДВ-ом.
- Мтел је закључио уговор о набавци број: 1304/21 са ЈЗУ Болницом "Свети Врачеви" Бијељина за услугу увођења оптичког интернета са укупном вриједношћу од 11.232,00 КМ са укљученим ПДВ-ом.
- Мтел је закључио уговор о набавци услуга број: 1-04-74-8537/20 са Министарством унутрашњих послова Републике Српске за пружање услуга интернета са укупном вриједношћу од 60.463,26 КМ са укљученим ПДВ-ом.

Противна страна је у предметном поступку изнијела приговор активне легитимације, наводећи да Подносилац захтјева у складу са чланом 27. став (3) тачка а) Закона не може уопће покренути поступак пред Конкуренцијским савјетом, јер нема оправдан правни, ни економски интерес. Конкуренцијски савјет изнесени приговор сматра у потпуности неоснованим, јер је Подносилац захтјева учесник на тржишту пакетирних мултипле-плау телекомукацијских услуга у Босни и Херцеговини, као и на тржишту пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини, па је неспорно постојање економског интереса Подносиоца захтјева.

Након сагледавања свих мјеродавних чињеница и доказа странака у поступку, појединачно и заједно, те на темељу изведених доказа Конкуренцијски савјет је утврдио сљедеће:

Члан 10. став (2) тачка а) Закона прописује да је забрањена злоупотреба доминантног положаја на релевантном тржишту која се односи на директно наметање нелојалних продајних цијена, односно наметање прекомјерно високих цијена на мјеродавном тржишту.

Провођењем поступка и утврђивањем чињеничног стања, као и оцјеном свих достављених доказа и документације, Конкуренцијски савјет је утврдио да Противна страна у периоду 2017.-2021. година, није имала тржишно учешће од 40% на релевантним тржиштима пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 2Д и 3Д у Босни и Херцеговини Херцеговини, из чега произилази да није ни могла починити радњу злоупотребе доминантног положаја у смислу члана 10. став (2) тачка а) Закона, јер није имала доминантан положај у наведеном периоду. Када је у питању тржиште пакетираних мултипле-плау телекомуникацијских услуга 4Д у Босни и Херцеговини, Конкуренцијски савјет је утврдио да је Противна страна у периоду периоду 2017.-2021. година имала доминантан положај на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 4Д у Босни и Херцеговини.

Користећи овласти из члана 43. став (7) Закона, Конкуренцијски савјет у предметном поступку примјенило предмет United Brends у којем је кориштен двостепени тест за одређивање прекомјерно високих цијена на релевантном тржишту. Као најефикаснија метода за доказивање постојања прекомјерно високих цијена се показала метода којом се анализира однос трошкова производа и финалне продајне цијене производа, што је видљиво из предмета United Brands. Европски суд правде је на основу анализе трошкова развио

двостепени тест који би требао послужити за утврђивање прекомјерно високих цијена. У првом степену се компарира износ продајне цијене производа са трошковима везаним за настанак производа. Уколико се установи да је остварена превисока профитна маржа, у другом степену теста се утврђује да ли је цијена датог производа превисока у односу на цијене конкурентских производа. Имајући у виду наведено, те да је у складу са чланом 36. Закона терет доказивања на Подносиоцу захтјева, на његов захтјев, вјештак економске струке Аида Соко сачинила је Налаз и мишљење на околности утврђивања прекомјерности цијена пакета 3Д и 4Д телекомункацијских услуга Мтела и Логософта, те њихових конкурената. Цијенећи Налаз и мишљење, Конкуренцијски савјет је утврдио да вјештак Аида Соко није могла анализирати однос трошкова пакета 3Д и 4Д које у понуди имају Мтел и Логософт са финалном цијеном наведених услуга, јер Противна страна не располаже подацима о маржама и просјечној заради по кориснику за наведене пакете. Противна страна је образложила да не располаже са траженим подацима "будући да методологија рачуноводственог одвајања и трошковног рачуноводства са јасно дефинисаним смјерницама за алокацију трошкова, прихода, имовине и обавеза за поједине активности и услуге још увијек није донесена од стране регулаторног тијела".

На основу наведеног, Налаз и мишљење вјештака Аиде Соко се не може сматрати референтним за утврђивање прекомјерно високе цијене. Компарција упоредивих пакета 3Д и 4Д из Налаза и мишљења је ирелевантна, јер није урађена анализа из првог степена теста утврђеног у предмету United Brands. Поред наведеног, у Налазу и мишљењу је констатовано да се ради о упоредивим пакетима, при чему постоје разлике у програмској шеми канала, брзини интернета и услузи мобилне телефоније. Увидом у документ "Анализа тржишних односа Мтела и повезаних друштава" од 01.04.2021. године коју је приложио Подносилац захтјева у спис, Конкуренцијски савјет је утврдио да се иста не може сматрати референтном, јер не садржи анализу односа трошкова пакета које у понуди имају Мтел и Логософт са финалном цијеном наведених услуга, као и компарацију цијена пакета оператера Телеком Србија групе са конкурентима.

Везано за наводе Подносиоца захтјева из поднеска од 25.03.2022. године у којем сугерира да Конкуренцијски савјет казни Противну страну због недостављања података и документације вјештаку Аиди Соко, Конкуренцијски савјет истиче да новчану казну може изрећи у случају да странка одбија доставити податке Конкуренцијском савјету у складу са чланом 35. Закона, а не трећим лицима, у овом случају вјештаку. Вјештак Аида Соко у току вјештачења није доставила информацију да Противна странка не доставља документацију на њено тражење.

На основу наведеног, Конкуренцијски савјет је утврдио да Противна страна није извршила повреду члана 10. став (2) тачка а) Закона.

Слиједом наведеног, Конкуренцијски савјет је одлучио као у тачки 1. диспозитива Рјешења.

Члан 10. став (2) тачка б) Закона прописује да је забрањена злоупотреба доминантног положаја на релевантном тржишту која се односи на ограничавање производње, тржишта и техничког развитка на штету потрошача.

Као што је раније наведено, Противна страна у смислу члана 9. став (2) Закона нема тржишно учешће преко 40% на релевантним тржиштима пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 2Д и 3Д у Босни и Херцеговини, што значи да није имала доминантан положај у периоду за који је рађена анализа, па није ни могла учинити радњу злоупотребе доминантног положаја. Са друге стране Противна страна се на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 2Д и 3Д у Босни и Херцеговини суочава са конкурентским притиском осталих учесника, па сукладно члану 6. став (2) Одлуке о дефинирању категорија доминантог положаја не постоје услови да који би сугерирали да Противна страна има доминантан положај. Када је у питању поступање Противне стране на тржишту пакетираних multiple-play телекомуникацијских услуга 4Д у Босни и Херцеговини, Конкуренцијски савјет је утврдио да облик злоупотребе доминантног положаја, описан у члану 10. став (2) тачка б) Закона није испуњен, јер током поступка Подносилац захтјева није доказао, нити су изнесене чињенице које указују да је Противна страна својим дјеловањем довела до штетних посљедица за потрошаче на наведеном релевантно тржишту. Из документације приложене у спису и дописа РАК евидетно је да су оператори Телеком Србија Групе мијењали цијене пакета, при чему се побољшавала квалитета нових пакета кроз проширивање понуде ТВ канала или брзине интернета. Наведено је видљиво код Пакета Елта Кабела eBOX TV+TEL повећањем броја ТВ програма у пакету, као и eBOX TV+NET start повећањем брзине интернета са 15/1 Мбпс на 30/1 Мбпс.

У дијелу поступка који је вођен на основу члана 10. став (2) тачка б) Закона, Конкуренцијски савјет је анализирао релевантне чињенице и вршио оцјену свих материјалних доказа из списа, те сматра да Противна страна својим дјеловањем није вршила радње ограничавања производње, тржишта, техничког развоја на штету потрошача, те није извршила повреду члана 10. став (2) тачка б) Закона.

У Захтјеву је изнесена сумња Подносиоца захтјева да Мтел унакрсним субвенционирањем према Логософту у пружању пакетирних multiple-play телекомукацијских услуга, што је противно одредбама члана 10. став (2) тачке а) и б) Закона. Подносилац захтјева наводи да примјеном прекомјерних цијена код пакетираних телекомуникацијских услуга субвеницонира Логософт који има ниже цијене пакетираних multi-play телекомуникацијских услуга, што није доказао током поступка. Подносилац захтјева није доказао да Логософт трпи губитак због нижих цијена у односу на друге операторе Телеком Србија Групе, такође није доказао постојање прекомјерно високих цијена на тржишту multi-play телекомуникацијских услуга у склопу пакета које нуде Мтел и Логософт и самим тиме постојање унакрсног субвенционирања.

Члан 10. став (2) тачка ц) Закона прописује да је забрањена злоупотреба доминантног положаја примјеном различитих услова за исту или сличну врсту послова с осталим странама, чиме се доводе у неравноправан и неповољан конкурентски положај. Разматрајући Захтјев односно тврдњу Подносиоца захтјева да Противна страна примјеном услова и цијена у пакетима телекомуникацијских услуга 4Д чини повреду члан 10. став (2) тачка ц) Закона, Конкуренцијски савјет је утврдио да се ради о пакетима услуга које се разликују у својим каракеристикама, те да у дјеловању Противне стране не постоје обиљежја злоупотребе доминантног положаја из наведене одредбе Закона. Мтелов Пакет С+ (цијена 91,90 КМ мјесечно) се разликује од Логософтовог пакета ЛоГо! Слагалица (цијена 76,87 КМ мјесечно) јер Пакет С+ садржи могућност неограничених разговора према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини и роамнингу Западног Балкана, док је у пакету ЛоГо! Слагалица ограничен број бесплатних минута на 150. Такође, Мтелов Пакет Л+ (цијена 174,90 КМ мјесечно) се разликује од Логософтовог пакета ЛоГо! Слагалица (цијена

108,07 КМ мјесечно), јер Пакет Л+ садржи могућност неограничених разговора према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини и роамнингу Западног Балкана, док је у пакету ЛоГо! Слагалица ограничен број бесплатних минута на 150. Веће су и брзине интернета у наведеним Мтеловим пакетима у односу на Логософтове пакете. Подносилац захтјева цијене наведених пакета је у захтјеву покушао окарактеризирати као поступање противно члану 9. став (1) тачка а) Одлуке о дефинирању категорија доминантог положаја. Члан 9. став (1) тачка а) Одлуке о дефинирању категорија доминантог положаја забрањује дискриминацију у висини цијена одређеног производа или услуге на различитим географским тржиштима, што имплицира да у конкретном случају Противна страна није извршила дискриминацију корисника, јер у поменутим пакетима Мтела и Логософта постоје разлике у цијенама због чињенице да се не ради се о идентичним пакетима 4Д услуга. Пакети Мтела С+ и Л+ се доста разликују од пакета Логософта ЛоГо! Слагалица, јер пружају могучност могућност неограничених разговора према свим мобилним мрежама у Босни и Херцеговини и роамнингу Западног Балкана, док је у пакетима Логософта ограничен број минута разговора.

Слиједом наведеног, Конкуренцијски савјет је одлучио као у тачки 2.и 3. диспозитива Рјешења.

Члан 10. став (2) тачка б) Закона прописује да је забрањена злоупотреба доминантног положаја на релевантном тржишту која се односи на ограничавање производње, тржишта и техничког развоја на штету потрошача.

На основу анализе тржишта пружања услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини (Табела 25.), Конкуренцијски савјет је утврдио да Противна страна у периоду 2017.-2021. године у смислу члана 9. став (2) Закона није имала доминантан положај, па није ни могла учинити радњу злоупотребе доминантног положаја. Поред наведеног, Подносилац захтјева на којем је био терет доказивања на основу члана 36. став (1) Закона није доказао да је Противна страна кроз закључивање уговора са пословним субјектима вршила радње злоуптребе доминантног положаја из члана 10. став (2) тачка б) Закона. Увидом у уговоре о пружању услуга интернета које је Логософт закључио са Високим судским и тужилачким савјетом Босне и Херцеговине, Министарством финансија и трезора Босне и Херцеговине и ЈП "Телевизија Кантона Сарајево" д.о.о. Сарајево, те уговоре о пружњу услуга интернета које је Мтел закључио са Министарством унутрашњих послова Републике Српске и ЈЗУ Болницом "Свети Врачеви" Бијељина Конкуренцијки савјет је утврдио да не садрже обиљежја злоупотребе доминантног положаја из члана 10. став (2) тачка б) Закона.

Члан 10. став (2) тачка ц) Закона прописује да је забрањена злоупотреба доминантног положаја примјеном различитих услова за исту или сличну врсту послова с осталим странама, чиме се доводе у неравноправан и неповољан конкуренцијски положај. Из закључених уговора Мтела и Логософта са горе наведеним субјектима, Конкуренцијски савјет је утврдио да се по битним елеменетима разликују, јер су различите потребе горе наведених субјеката који су корисници услуге приступа интернету, будући да су различите брзине интернета, што се не може окаратеристати као примјена различитих услова за исту или сличну врсту послова са осталим странама. Имајући у виду наведено, Противна страна није поступала учинила повреду члана 10. став (2) тачка ц) Закона.

У Захтјеву је изнесена сумња Подносиоца захтјева да Мтел унакрсним субвенционирањем према Логософту у пружању услуга интернета пословним корисницима у Босни и Херцеговини, што је противно одредбама члана 10. став (2) тачке а) и б) Закона. Подносилац захтјева наводи да примјеном прекомјерних цијена код пружања услуга интернета пословним корисницима субвеницонира Логософт који има ниже цијене пружања услуга интернета пословним корисницима, што није доказао током поступка. Подносилац захтјева није доказао да Логософт трпи губитак због нижих цијена у односу на друге операторе Телеком Србија Групе, такође није доказао постојање прекомјерно високих цијена за пружање услуга интернета пословним корисницима у склопу уговора Мтел и Логософа са пословним корисницима и самим тиме постојање унакрсног субвенционирања.

Слиједом наведеног, Конкуренцијски савјет је одлучио као у тачки 4.и 5. диспозитива Рјешења

10. Трошкови поступка

Пуномоћници Противне стране адвокати Емин Оловчић и Ђорђе Југовић из Адвокатске канцеларије Ђорђе Југовић доставили су дана 14.12.2021. године у законом предвиђеном року трошковник, који је запримљен под бројем: УП-04-26-2-014-39/21. Пуномоћник Противне страна адвокат Езмана Турковић из Марић & Цо Адвокатског друштва д.о.о. није доставила захтјев за надокнаду трошкова поступка.

Пуномоћник Подносиоца захтјева адвокат Амина Ђугум доставила је дана 24.01.2022. године у законом предвиђеном року трошковник, који је запримљен под бројем: УП-04-26-2-014-47/21

Чланом 105. став (1) Закона о управном поступку је прописано да у правилу свака странка сноси своје трошкове поступка (који укључују и трошкове за правно заступање), а чланом 105. став (2) истог Закона је прописано да када у поступку учествују двије или више страна са супротним интересима, страна која је изазвала поступак, а на чију је штету поступак окончан, дужна је противној странци надокнадити оправдане трошкове који су настали у поступку. Ако је у таквом случају која од странака дјелимично успјела са својим захтјевом, она је дужна надокнадити противној странци трошкове сразмјерно дијелу свог захтјева с којим није успјела.

У складу са одлуком наведеној у диспозитиву овог Рјешења Подносилац захтјева није успио у свом Захтјеву, па је дужан надокнадити трошкове поступка Противној страни.

Конкуренцијски савјет је утврдио да пуномоћници Противне стране адвокати Емин Оловчић и Ђорђе Југовић из Адвокатске канцеларије Ђорђе, у складу са одредбама члана 18. тачке 2. и 5. Тарифе о наградама и накнади трошкова за рад адвоката Федерације Босне и Херцеговине ("Службени гласник ФБиХ", бр. 22/04 и 24/04), имају право на надокнаду трошкова. Обзиром да су пуномоћници Противне стране обвезници пореза на додатну вриједност (ПДВ), обрачунати трошкови се увећавају за износ ПДВ-а.

Пуномоћник Противне страна адвокат Езмане Турковић из Марић & Цо Адвокатског друштва д.о.о. није доставила захтјев за надокнаду трошкова поступка у законском року, сходно томе Конкуренцијски савјет није ни одлучивао о истим.

У складу са одредбама члана 18. тачке 2. и 5. Тарифе о наградама и накнади трошкова за рад адвоката Федерације Босне и Херцеговине, обрачунати трошкови пуномоћника Противне стране адвоката Емина Оловчића и Ђорђа Југовића из Адвокатске канцеларије Ђорђеза за заступање на усменој расправи износе 300,00 КМ, увећано за ПДВ 351,00 КМ.

Слиједом наведеног, Конкуренцијски савјет је одлучио као у тачки 6. диспозитива Рјешења

11. Административна такса

Подносилац захтјева на ово Рјешење у складу са чланом 2. тарифни број 107. став (1) тачка ф) Одлуке о висини

административних такси у вези са процесним радњама пред Конкуренцијским савјетом ("Службени гласник Босне и Херцеговине", број 30/06, 18/11 и 75/18) је обавезан платити административну таксу у износу од 1.500,00 КМ у корист Буџета институција Босне и Херцеговине.

У складу са одредбом члана 3. став 2. тачка б) Одлуке о висини административних такси у вези с процесним радњама пред Конкуренцијским савјетом, Подносилац захтјева након извршене уплате је дужан уплатницу као доказ о извршеној уплати административне таксе доставити Конкуренцијском вијећу, прије достављања Рјешења.

Уколико Подносилац захтјева не изврши уплату административне тексе, Конкуренцијски савјет ће покренути поступак принудне наплате по процедури која је прописана чланом 18. Закона о административним таксама Босне и Херцеговине ("Службени гласник БиХ", број 16/02, 19/02, 43/04, 8/06, 76/06, 76/07 и 3/10).

Имајући у виду наведено, Конкуренцијски савјет је одлучио као у точки 7. диспозитива овог Рјешења.

12. Поука о правном лијеку

Против овог Рјешења није дозвољена жалба.

Незадовољна страна може покренути управни спор пред Судом Босне и Херцеговине у року од 30 дана од дана пријема, односно објављивања овог Рјешења.

Број УП-04-26-2-014-84/21
04. априла 2022. године
Сарајево

Предсједник
Др сц. **Амир Каралић**, с. р.

Konkurencijsko vijeće Bosne i Hercegovine, na osnovu člana 25. stav (1) tačka e) i člana 41. stav (1) tačka c) i stav (2) Zakona o konkurenciji ("Službeni glasnik BiH", broj 48/05, 76/07 i 80/09), člana 105. i člana 13. Zakona o upravnom postupku ("Službeni glasnik BiH", br. 29/02, 12/04, 88/07, 93/09, 41/13 i 53/16) u postupku pokrenutom po Zahtjevu za pokretanje postupka privrednog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, kojeg zastupa advokat Nihad Sijerčić, Fra Anđela Zvizdovića 1, BC UNITIC, Tower B/II, 71 000 Sarajevo, protiv privrednih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj, radi utvrđivanja postojanja zloupotrebe vladajućeg položaja u smislu člana 10. stav (2) tačke a), b) i c) Zakona o konkurenciji, na 102. (stotinudrugoj) sjednici održanoj dana 04.04.2022. godine, donijelo je

RJEŠENJE

1. Odbija se zahtjev privrednog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, podnesen protiv privrednih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj radi utvrđivanja postojanja zloupotrebe dominantnog položaja u smislu člana 10. stav (2) tačka a) Zakona o konkurenciji na tržištu paketiranih multiple-play telekomukacijskih usluga (maloprodajni nivo) u Bosni i Hercegovini, kao neosnovan.
2. Odbija se zahtjev privrednog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, podnesen protiv privrednih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj, radi utvrđivanja postojanja zloupotrebe dominantnog položaja u smislu člana 10. stav (2) tačka b) Zakona o konkurenciji na tržištu paketiranih multiple-play telekomukacijskih usluga (maloprodajni nivo) u Bosni i Hercegovini, kao neosnovan.
3. Odbija se zahtjev privrednog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, podnesen protiv privrednih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj, radi utvrđivanja postojanja zloupotrebe dominantnog položaja u smislu člana 10. stav (2) tačka c) Zakona o konkurenciji i člana 9. stav (1) tačka a) Odluke o definisanju kategorija dominantnog položaja na tržištu paketiranih multiple-play telekomukacijskih usluga (maloprodajni nivo) u Bosni i Hercegovini, kao neosnovan.
4. Odbija se zahtjev privrednog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, podnesen protiv privrednih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj radi utvrđivanja postojanja zloupotrebe dominantnog položaja u smislu člana 10. stav (2) tačka a) Zakona o konkurenciji na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini, kao neosnovan.
5. Odbija se zahtjev privrednog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, podnesen protiv privrednih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj, radi utvrđivanja postojanja zloupotrebe dominantnog položaja u smislu člana 10. stav (2) tačka c) Zakona o konkurenciji na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini, kao neosnovan.
6. Obavezuje se Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo da, privrednim subjektima Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj isplati iznos od 351,00 KM (tristopedestjedna konvertibilna marka) KM na ime troškova postupka u roku od 8 (osam) dana od prijema ovog Rješenja
7. Obavezuje se privredni subjekt Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo da plati administrativnu taksu na Rješenje, u iznosu od 1.500,00 KM, u korist Budžeta institucija Bosne i Hercegovine.
8. Ovo Rješenje je konačno i bit će objavljeno u "Službenom glasniku BiH", službenim glasilima entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.

Obrazloženje

Konkurencijsko vijeće Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Konkurencijsko vijeće) je dana 06.04.2021. godine, zaprimilo Zahtjev za pokretanje postupka (u daljem tekstu: Zahtjev) od strane privrednog subjekta Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo (u daljem tekstu: Telemach ili Podnosilac zahtjeva), kojeg zastupa advokat Nihad Sijerčić, Fra Anđela Zvizdovića 1, BC UNITIC, Tower B/II, 71000 Sarajevo, protiv privrednih subjekata Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka (u daljem tekstu: Mtel ili Protivna strana), Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo (u daljem tekstu: Logosoft ili Protivna strana), Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka (u daljem tekstu: Blicnet ili Protivna strana) Telrad Net d.o.o Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina (u daljem tekstu: Telrad Net ili Protivna strana) i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj (u daljem tekstu: Elta Kabel ili Protivna strana). Privredni subjekti Mtel, Logosoft, Blicnet, Telrad i Elta Kabel su u Zahtjevu označeni kao "Telekom Srbija grupa" koja zloupotrebljava dominantan položaja u smislu člana 10. stavak (2) tačke a), b) i c) ("Službeni glasnik BiH", broj 48/05, 76/07 i 80/09) (u daljem tekstu: Zakon).

Konkurencijsko vijeće je dana 06.05.2021. godine uputilo Podnosiocu zahtjeva akt broj: UP-04-26-2-014-2/21 kojim je tražilo preciziranje i dopunu Zahtjeva.

Dana 18.05.2021. godine, Konkurencijsko vijeće je pod brojem: UP-04-26-2-014-3/21 zaprimilo dopunu Zahtjeva (u daljem tekstu: Dopuna zahtjeva) od privrednog subjekta Telemach.

Kompletiranjem predmetnog Zahtjeva, Konkurencijsko vijeće je na osnovu člana 28. stav (3) Zakona dana 15.09.2021. godine izdalo Potvrdu o prijemu kompletnog i urednog Zahtjeva, broj: UP-04-26-2-014-4/21.

Na osnovu dokumentacije dostavljene uz Zahtjev, Konkurencijsko vijeće je ocijenilo da nije moguće bez provedenog postupka utvrditi postojanje povrede Zakona na koje Podnosilac zahtjeva ukazuje, te je donijelo Zaključak o pokretanju postupka dana 15.09.2021. godine, pod brojem: UP-04-26-2-014-6/21.

U skladu sa relevantnim odredbama Zakona, Konkurencijsko vijeće je dostavilo Zaključak o pokretanju postupka punomoćniku Podnosioca zahtjeva, aktom broj: UP-04-26-2-014-6/21. Konkurencijsko vijeće je u skladu sa članom 33. stav (1) Zakona, dostavilo Zaključak o pokretanju postupka i Zahtjev operatorima Mtel, Logosoft, Blicnet, Telrad i Elta Kabel.

Usmena rasprava održana je dana 02.12.2021. godine u prostorijama Konkurencijskog vijeća uz prisustvo punomoćnika Podnosioca zahtjeva, advokata Nihada Sijerčića iz Sarajeva, te punomoćnika Protivnih strana, advokata Ezmane Turković i Emina Olovčića iz Sarajeva.

Konkurencijsko vijeće je na 98. (devedestosmoj) sjednici održanoj dana 05.01.2022. godine usvojilo Zaključak o produženju roka za donošenje konačnog rješenja broj: UP-04-26-2-014-42/21 kojim se produžava rok za donošenje konačnog rješenja za dodatna 3 (tri) mjeseca, u postupku koji se vodi pred Konkurwncijskim vijećem.

Na usmenoj raspravi punomoćnik Podnosioca zahtjeva je predložio izvođenje dokaza putem vještačenja. Konkurencijsko vjeće je naknadno uputilo punomoćniku Podnosioca zahtjeva akt broj: UP-04-26-2-014-51/21 da se izjasni o okolnostima vještačenja, imenima vještaka, te o troškovima vještačenja. Podneskom broj: UP-04-26-2-014-53/21, Podnosilac zahtjeva se očitovao na traženo i dostavio imena vještaka, koji su kontaktirani od strane Konkurencijskog vijeća. Vještak ekonomske struke dr. Aida Soko je prihvalila da obavi vještačenje, dok je vještaka informacijsko-komunikacijskih nauka Zoran Memić odbio vještačenje, zbog izbivanja iz zemlje. Punomoćnik Podnosioca zahtjeva je u podnesku broj: UP-04-26-2-014-55/21 predložio novog vještaka informacijsko-komunikacijskih nauka Enesa Čengića. Na 99. sjednici Konkurencijskog vijeća održanoj 17.02.2022.godine usvojen je Zaključak o finansijskom vještačenju broj: UP-04-26-2-014-57/21 kojim je za vještaka u predmetnom postupku imenovana dr. Aida Soko, dok nije nije usvojen Zaključak o vještačenju po vještaku informacijsko-komunikacijskih nauka Enesu Čengiću.

1. Stranke u postupku

Stranke u postupku su privredni subjekti Telemach BH d.o.o. Sarajevo, Džemala Bijedića br. 216, 71000 Sarajevo, Mtel a.d. Banja Luka,Vuka Karadžića 2, 78000 Banja Luka, Logosoft d.o.o. Sarajevo, Igmanska 9, 71000 Sarajevo, Blicnet d.o.o. Banja Luka, Majke Jugovića 25, 78000 Banja Luka, Telrad Net d.o.o. Bijeljina, Hase 1, 76300 Bijeljina i Elta Kabel d.o.o. Doboj, Dobojske brigade bb, 74000 Doboj.

1.1. Privredni subjekat Telemach BH d.o.o. Sarajevo-Podnosilac zahtjeva

Privredni subjekat Telemach BH d.o.o. Sarajevo je registrovan u Općinskom sudu u Sarajevu pod matičnim brojem upisa: 65-01-0620-08 (stari broj upisa: 1-18109) sa osnovnim kapitalom od 35.417.011,31 KM. Privredni subjekat Telemach se nalazi u 100% vlasništvu privrednog subjekta BOSNIA BROADBAND S.a.r.l., Luxembourg, 2, Rue Edward Steichen, 2540 Luxembourg. Privredni subjekat Telemach je telekomunikacijska kompanija koja djeluje kao operator digitalne i analogne kablovske televizije, pružalac usluge širokopojasnog interneta i operator fiksne telefonije.

1.2. Privredni subjekat Mtel a.d. Banja Luka -Protivna strana

Privredni subjekat Mtel a.d. Banja Luka je registrovan u Okružnom privrednom sudu u Banja Luci pod matičnim brojem upisa: 1-9217-00 sa osnovnim kapitalom od 491.383.755,00 KM. Osnovne registrovane djelatnosti privrednog subjekta Mtel su: emitovanje televizijskog i radijskog programa, djelatnosti žičane, bežične, setelitske telekomunikacije i ostale telekomunikacione djelatnosti.

1.3. Privredni subjekat Logosoft d.o.o. Sarajevo-Protivna strana

Privredni subjekat Logosoft d.o.o. Sarajevo registrovan je u Općinskom sudu u Sarajevu, pod brojem: 65-01-0594-11 (strai broj upisa: 1-15529), sa osnovnim kapitalom od 12.000,00 KM. Privredni subjekat Logosoft se nalazi u 100% vlasništvu privrednog subjekta Mtel. Pretežna registrovana djelatnost privrednog subjekta Logosoft je žičana telekomunikacija.

1.4. Privredni subjekat Blicnet d.o.o. Banja Luka-Protivna strana

Privredni subjekat Blicnet d.o.o. Banja Luka osnovan je 1992. godine i registrovan u Okružnom privrednom sudu u Banja Luci, pod matičnim brojem upisa: 1-3645-00 (JIB: 4400999050002), sa osnovnim kapitalom od 20.914.186,70 KM. Privredni subjekat Blicnet se nalazi u 100% vlasništvu privrednog subjekta Mtel. Pretežne registrovane djelatnosti privrednog subjekta Blicnet su pružanje telekomunikacijskih usluga, internet usluga i usluge distribucije RTV programa, planiranja i razvoja računarskih mreža, prodaja opreme potrebne za povezivanje računarskih LAN (Local Area Network) i WAN (Wide Area Network) mreža, te implementacija IP telefonije.

1.5. Privredni subjekat Telrad Net d.o.o. Bijeljina-Protivna strana

Privredni subjekat Telrad Net d.o.o. Bijeljina upisan je u registar Okružnog privrednog suda u Bijeljini, pod matičnim

brojem upisa: 59-01-0101-10 (JIB: 4403228500005), sa osnovnim kapitalom od 19.857.744,85 KM. Privredni subjekat Telrad Net se nalazi u 100% vlasništvu privrednog subjekta Mtel. Pretežne registrovane djelatnosti privrednog subjekta Telrad Net su pružanje usluga žičane i bežične telefonije, kablovskog interneta, te usluge kablovske televizije.

1.6. Privredni subjekat Elta Kabel d.o.o. Doboj-Protivna strana

Privredni subjekt Elta Kabel d.o.o. Doboj upisan je u registar Okružnog privrednog suda u Doboju, pod matičnim brojem upisa: 60-01-0117-11 (stari broj upisa: 1-4592-00), sa osnovnim kapitalom od 5.000,00 KM. Privredni subjekat Elta Kabel se nalazi u 100% vlasništvu privrednog subjekta Mtel. Pretežna registrovana djelatnost privrednog subjekta Elta Kabel je prenos slike, zvuka ili ostalih informacija i isti pruža usluge kablovske televizije u Republici Srpskoj, a također pruža i usluge kablovskog interneta, te vrši uvoz profesionalne opreme za kablovsku televiziju.

2. Pravni okvir predmetnog postupka

Konkurencijsko vijeće je u toku postupka primijenilo odredbe Zakona, Odluke o utvrđivanju relevantnog tržišta ("Službeni glasnik BiH", broj 18/06 i 34/10) (u daljem tekstu: Odluka o utvrđivanju relevantnog tržišta), Odluke o definisanju kategorija dominantnog položaja ("Službeni glasnik BiH", broj 18/06 i 34/10) (u daljem tekstu: Odluka o definisanju kategorija dominantnog položaja) i odredbe Zakona o upravnom postupku ("Službeni glasnik BiH", broj 29/02, 12/04, 88/07, 93/09 i 41/13 i 53/16) (u daljnjem tekstu: Zakon o upravnom postupku).

Konkurencijsko vijeće je, u skladu sa članom 43. stav (7) Zakona, pri utvrđivanju radnje zloupotrebe dominatnog položaja Protivne strane na relevantnom tržištu, koristilo presudu Evropskog suda pravde u predmetu United Brands Company and United Brands Continentaal BV v. Commission of the European Communities, br. 27/76, [1978] ECR (u daljem tekstu: United Brands).

3. Postupak po zahtjevu za pokretanje postupka

U Zahtjevu Podnosilac zahtjeva u bitnom navodi sljedeće:

- Podnosilac zahtjeva smatra da Protivna strana zloupotrebljava dominantni položaj na sljedeće načine:
  a) Primjenom prekomjernih cijena operatora Mtel kod pružanja usluge 2-play, 3-play i 4-play (u daljem tekstu: multiple-play), a što je protivno odredbama člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona.
  b) Primjenom različitih cijena za pružanje istovrsnih usluga članica Telekom Srbija grupe korisnicima, čime su cjenovno diskriminirani korisnici Telekom Srbija grupe koji za istu uslugu plaćaju različite naknade, što je protivno odredbama člana 10. stav (2) tačke b) i c) Zakona i člana 9. stav (1) Odluke o definisanju kategorija dominantnog položaja.
  c) Unakrsnim subvencioniranjem od strane Mtela prema Logosoftu u pružanju usluga fizičkim licima i usluge pristupa internetu korisnicima pravnim osobama, što je protivno odredbama člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona.
- Protivna strana je u postupku Telekom Srbija grupa, koja obuhvata veći broj telekomunikacijskih operatora koji su pod kontrolom privrednog subjekta Telekom Srbija (odnosno Mtel-a kao vladajućeg društva ove grupacije na teritoriji Bosne i Hercegovine).
- Svi operatori iz Telekom Srbija grupe koji su pod kontrolom Telekom Srbija, a u Bosni i Hercrgovini su u neposrednom vlasništvu Mtela, te predstavljaju jedinstveni ekonomski subjekat (engl. single economic entity), odnosno jednog učesnika na tržištu. Irelevantna je njihova odvojenost u formalnopravnom smislu (više privrednih subjekata), obzirom da njihovo postupanje i nastup na tržištu ovisi o odlukama Mtela, odnosno Telekom Srbija grupe (o ovome više vidjeti u presudi ESP od 14.07.1972, Case C-48/69, Imperial Chemical Industries v Commission, ECLI:EU:C:1972:70, para. 133. Navedeno je potvrđeno u praksi Suda EU odlukama: CFI judgment of 30.09.2003, Case T-203/01 Michelin v Commission, ECLI:EU:T: 2003:250, para. 290; CJ judgment of 10.09.2009, Case C-97/08 P Akzo Nobel NV v Commission, ECLI:EU:C:2009:536, para. 58, te u odlukama: CFI judgment of 11 December 2003, Case T-66/99 Minoan Lines SA v Commission, ECLI:EU:T:2003:337, para. 123; 24.10.1996, CJ judgment, Case C-73/95 P Viho Europe BV v Commission, ECLI:EU:C:1996:405).
- Podnosilac zahtjeva navodi da je Telekom Srbija grupa dominantna na relevantnom tržištu. Naime, na relevantnom tržištu pružanja paketiranih telekomunikacijskih usluge krajnjim korisnicima Telekom Srbija grupa ima značajan tržišni udio, a Mtel je od strane Regulatorne agencije za komunikacije (u daljem tekstu: RAK) određen kao operator sa značajnom tržišnom snagom na tržištu pružanja usluge fiksne i mobilne telefonije, što se u smislu pravila prava konkurencije ima smatrati dominantnim položajem Mtela, odnosno Telekom Srbija grupe. Također, nacrti analiza RAK-a su Mtel definirali kao subjekt sa značajnom tržišnom snagom na praktično svim veleprodajnim tržištima koja je RAK analizirao tokom 2020. godine.

- Telekom Srbija grupa vrši zloupotrebu dominantnog položaja i to u različitim oblicima:
  a) Cijene koje naplaćuju operatori u okviru Telekom Srbija grupe nisu ujednačene, pri čemu postoji osnovana sumnja da cijene Telekom Srbija grupe za usluge multiple-play-a, koje se nude korisnicima Telekom Srbija grupe (a posebno korisnicima Mtel-a) na tržištu entiteta Republike Srpske predstavljaju prekomjerne cijene (engl. excessive pricing) u smislu člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona.
  b) Postoje iste sumnje za cijene usluge pristupa internetu korporativnim korisnicima - privrednim društvima (što je za pravna lica najbitnija usluga, jer isti nisu u posebnoj mjeri zainteresirani za pakete usluge koje uključuju distribuciju medijskih sadržaja, kao što su to fizička lica, koja skoro isključivo kupuju pakete usluga) na području Republike Srpske, što također predstavlja prekomjerne cijene (engl. excessive pricing) u smislu člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona.
  c) Operatori koji posluju u okviru Telekom Srbija grupe primjenjuju različite cijene za pružanje istovrsnih multiple-play usluga, čime diskriminiraju vlastite korisnike koji za istu uslugu plaćaju različite naknade, što je protivno odredbama člana 10. stav (2) tačke b) i c) Zakona i člana 9. stav (1), tačka a) Odluke o definiranju kategorija dominantnog položaja.
  d) Ovakvom strategijom različite cjenovne politike za istovrsne usluge i prekomjernim cijenama koje se naplaćuju korisnicima u Republici Srpskoj, operatori iz Telekom Srbija grupe unakrsno subvencioniraju pružanje usluga po izuzetno niskim cijenama na tržištima gdje nemaju takvu tržišnu snagu, što je

protivno odredbama člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona.

- Podnosilac zahtjeva ističe period od 2019. i 2020. godine (kada Telekom Srbija grupa stiče monopol na području Republike Srpske) u kojima je izrazito naglašena praksa zloupotreba dominantnog položaja od strane Telekom Srbija grupe, što je moguće vidjeti i iz javno dostupnih podataka, jer su se krajnji korisnici obraćali sektorskom regulatoru za ove prakse, koji se smatrao nenadležnim i uputio korisnike na Konkurencijsko vijeće.
- Podnosilac zahtjeva smatra kako operatori Telekom Srbija grupe imaju dominantan položaj na tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na području svih općina i gradova u Republici Srpskoj.
- Podnosilac zahtjeva smatra da se unutar Telekom Srbija grupe primjenjuju cjenovne politike u vidu unakrsnog subvencioniranja, a koje se imaju na način da korisnici operatora u sastavu ove grupacije u Republici Srpskoj plaćanjem prekomjernih visokih cijena snose trošak izrazito niskih cijena operatora (Logosoft) koji posluje u sastavu istog poslovnog subjekta, a što se ima smatrati zloupotrebom dominantnog položaja u smislu člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona.
- Evropska komisija je u predmetu De Post-La Poste (Commission Decision of 5 December 2001 relating to a proceeding under Article 82 of the EC Treaty (COMP/37.859-De Post-La Poste) navela da resursi koji su stečeni u monopolu ne bi trebali biti korišteni s ciljem ostvarivanja nefer konkurentske prednosti u sektorima koja su otvoreni za konkurenciju (tj. u kojima ne postoji monopol).
- Evropska komisija je eksplicitno navela, pozivajući se na predmet Atlas (Commission Decision of 17 July 1996 relating to a proceeding under Article 85 of the EC Treaty and Article 53 of the EEA Agreement Case No IV/35.337-Atlas, para. 60.) da bi takve kompanije mogle eliminirati konkurenciju korištenjem popusta u uslugama u kojima imaju monopolski položaj, a koji bi privukli klijente da koriste njihove druge usluge u kojima nemaju takav položaj.
- Smjernice Evropske komisije o prioritetima prilikom provođenja propisa u oblasti zloupotrebe dominantnog položaja u relevantnom dijelu navode: "Evropska komisija također može pokrenuti postupak u vezi sa predatorskim praksama dominantnih privrednih subjekata na sekundarnim tržištima na kojima navedeni privredni subjekti još uvijek nisu dominantni. Naročito, veća je vjerovatnoća da Komisija ustanovi postojanje zloupotrebe dominantnog položaja u pogledu djelatnosti koje su zaštićene zakonskim monopolom. Iako dominantni privredni subjekt možda ne mora da se upušta u predatorsko ponašanje kako bi zaštitio svoj dominantni položaj na tržištu koje je zaštićeno zakonskim monopolom, on može da koristi dobit ostvarenu na monopolisanom tržištu kako bi unakrsno subvencionirao svoje djelatnosti na drugom tržištu i time pokuša da spriječi efektivnu konkurenciju na tom drugom tržištu" (Communication from the Commission: Guidance on its enforcement priorities in applying Article 82 of the EC Treaty to abusive exclusionary conduct by dominant undertakings, OJ [2009] C 45/7, para. 63, FN 2.).
- Stavovi Evropske komisije su direktno primjenjivi na praksu Telekom Srbija grupe, u kojoj se dobit ostvarena na tržištima gdje Telekom Srbija grupa praktično nastupa kao monopolista, koristi kako bi se unakrsno subvencionirale cijene usluga Telekom Srbija grupe koje se primjenjuju na lokalnim tržištima sa visokim stepenom konkurencije.
- Praksa Telekoma Srbija grupe je moguća na osnovu činjenice većeg broja operatora okupljenih u Telekom Srbija grupi, koji zapravo dominantno djeluju na određenim lokalnim tržištima u Bosni i Hercegovini, koja se međusobno značajno razlikuju u stepenu prisustva tržišne konkurencije.
- O nezakonitosti unakrsnog subvencioniranja dominantnih privrednih subjekata odlučivala je Evropska komisija i u predmetu Deutsche Post u kojem je utvrđeno da je njemački poštanski operator izvršio zloupotrebu dominantnog položaja koristeći dobit ostvarenu na tržištu na kojem je dominantan (tržištu rezerviranih poštanskih pošiljki) kako bi subvencionirao svoju djelatnost na drugom tržištu na kojem je bio prisutan (tržištu isporuke paketa) i na kojima je bio suočen sa snažnom konkurencijom. Komisija je ustanovila da, bez unakrsnog subvencioniranja sa tržišta rezerviranih poštanskih pošiljki, Deutsche Post ne bi bio u mogućnosti finansirati prodaju ispod troška na tržištu isporuke paketa, gdje je imao značajnu konkurenciju (Case COMP/35.141-Deutsche Post AG, Odluka Komisije od 20.03.2001. godine).
- Kako bi se u gore navedenom predmetu Evropske komisije utvrdilo postojanje unakrsnog subvencioniranja, primijenjen je test putem kojeg "unakrsno subvencioniranje postoji kada prihodi od jedne usluge nisu dovoljni da pokriju inkrementalne troškove pružanja te usluge i gdje postoji još jedna usluga ili paket usluga kod kojih prihodi premašuju njihove pojedinačne troškove. Usluga za koju prihodi premašuju pojedinačni trošak predstavlja izvor unakrsnog subvencioniranja, a usluga kod koje pojedinačni prihod nije dovoljan za pokrivanje inkrementalnog troška predstavlja destinaciju subvencioniranja (Case COMP/35.141-Deutsche Post AG, para. 6.).
- Utvrđivanje unakrsnog subvencioniranja je potrebno prije svega utvrditi troškove pružanja određene usluge, a potom i detektovati izvor odnosno destinaciju unakrsnog subvencioniranja. U kontekstu predmetnog Zahtjeva, kao izvor može se odrediti Mtel, dok je destinacija subvencioniranja drugi operatori u Telekom Srbija grupi, od čega se posebno ističe operator Logosoft.
- Podnosilac zahtjeva smatra da se kao relevantno tržište proizvoda treba odrediti tržište pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacijskih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo). U odnosu na korporativne korisnike, kao relevantno se može uzeti tržište pružanja usluga pristupa internetu.
- RAK u Prijedlogu Analize tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica-maloprodajni nivo od 01.09.2020. godine (u daljem tekstu: Analiza) primjećuje kako se odvojene telekomunikacijske usluge, poput recimo usluge pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji, sve češće pružaju u vidu paketiranih usluga krajnjim korisnicima (multiple-play usluge sa nekoliko komponenti).
- Podnosilac zahtjeva navodi da Protivna strana u gradu Banja Luci ima najviše korisnika. Prema podacima RAK-a u gradu Banja Luci ima najviše korisnika od kojih 2/3 ukupnog broja korisnika u ovom gradu telekomunikacijske usluge koristi u paketima. Od ukupno 87.649 korisnika u Banja Luci, njih 58.011 koristi telekomunikacijske usluge u paketima i to konkretno po strukturi sljedećim paketima.

Tabela 1.

Double-play	Internet i fiksna	Internet i televizija	Internet i mobilna telefonija
Broj pretplatnika	7.378	16.980	4
Triple-play	**Internet, TV i fiksna telefonija**	**Internet, fiksna telefonija i mobilna telefonija**	**Internet, televizija i mobilna telefonija**
Broj pretplatnika	28.535	7	6
Qauadruple-play	**Internet, televizija, fiksna telefonija i mobilna telefonija**		
Broj pretplatnika	5.101		

- Operatori Telekom Srbija grupe pružaju više različitih telekomunikacijskih usluga (fiksna telefonija, pristup Internetu, IPTV, mobilna telefonija), a u skladu sa zaključkom RAK-a, takve usluge najvećem broju korisnika pružaju kroz paketirane telekomunikacijske usluge, Podnosilac zahtjeva smatra opravdanim određivanje relevantnog tržišta proizvoda kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) usluga krajnjim korisnicima - fizičkim licima.
- Podnosilac zahtjeva navodi da ovako definirano relevantno tržište proizvoda omogućava evaluaciju tržišnih efekata multiple-play usluga koje se pružaju najvećem broju korisnika, a koje karakterizira visok stepen povezanosti koji može rezultirati različitim oblicima zloupotrebe dominantnog položaja.
- U slučaju kada su u pitanju korisnici-pravna lica, relevantno tržište se može definisati kao tržište pristupa internetu, jer ovi korisnici nisu zainteresirani za druge telekomunikacione usluge.
- Da bi se odredilo relevantno geografsko tržište potrebno je uzeti u obzir specifičnosti cjelokupnog telekomunikacijskog tržišta u Bosni i Hercegovini. To podrazumijeva postojanje tri incumbent operatora (SMP operatori - engl. significant market power) koji imaju zasebnu infrastrukturu koja se u geografskom smislu ne preklapa, što im omogućava uživanje dominantnog (ili čak monopolskog) položaja na segmentima mreže na kojima su aktivni.
- Kod određivanja relevantnog geografskog tržišta, relevantne smjernice o analizi tržišta i procjeni značajne tržišne snage (Engl. Guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the EU regulatory framework for electronic communications networks and services 2018/C 159/01- u daljem tekstu: Smjernice), kao i Preporuke o relevantnim tržištima iz 2014. godine (Engl. Commission Recommendation of 9 October 2014 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services 2014/710/EU-u daljem tekstu: Preporuke), predviđaju da relevantno geografsko tržište obuhvata sva područja u kojima operatori pružaju usluge pod istim uvjetima, odnosno u kojima su uvjeti konkurencije dovoljno homogeni i razlikuju se od susjednih geografskih područja na kojima su uvjeti konkurencije značajno drugačiji (Vidjeti praksu Evropske komisije: United Brands, para. 44; Michelin, para. 26; Case 247/86 Alsatel v Novasam, para. 15; Tiercé Ladbroke v Commission, para. 102.).
- Smjernice dalje jasno upućuju kako se relevantno geografsko tržište u sektoru elektronskih komunikacija (dakle uključujući telekomunikacijske usluge u paketu) određuje na osnovu kriterija područja pokrivenog mrežom, te postojanja pravnih i drugih regulatornih instrumenata.
- Relevantno geografsko tržište u konkretnom slučaju predstavlja teritorija koju pokriva infrastruktura incumbent operatora, obzirom da incumbent operatori praktično međusobno ne konkurišu i prisutni su gotovo isključivo na onim područjima na kojima imaju razvijenu fiksnu infrastrukturu. Posljedično, u predmetnom zahtjevu kao relevantno geografsko tržište Podnosilac zahtjeva određuje općine koje pokriva mrežna/fiksna infrastruktura operatora iz Telekom Srbija grupe (općine u RS i grad Sarajevo).
- Navedeni način određivanja relevantnog geografskog tržišta je u skladu je i sa članom 6. Odluke o utvrđivanju relevantnog tržišta kojim se utvrđuju kriteriji za utvrđivanje relevantnog tržišta, redom zamjenjivost potražnje za proizvodom, zamjenjivost ponude za proizvodom, postojanje potencijalne tržišne konkurencije, te zapreke pristupa relevantnom tržištu.
- Ispunjenje kriterija iz Smjernica i Odluke o utvrđivanju relevantnog tržišta najjasnije je uzme li se primjer korisnika paketiranih (multiple-play) usluga pruženih od strane Telekom Srbija. RAK-ova Analiza jasno ukazuje kako za navedene pretplatnike ne postoji zamjenjivost ponude, obzirom da preostala dva incumbent operatora nemaju razvijenu infrastrukturu na područjima općina pokrivenih mrežom Telekom Srbija grupe, pa time ni mogućnost pružanja navedenih usluga.
- Uslijed zapreka pristupa relevantnom tržištu općina pokrivenih mrežnom infrastrukturom Telekom Srbija grupe izostaje efikasna tržišna konkurencija. Izuzetak u tom slučaju jeste Grad Sarajevo, gdje djeluje operator Logosoft (svi drugi operatori Telekom Srbija grupe djeluju u općinama u Republike Srpske), a koji se na tom ograničenom području suočava sa drugim operatorima kao konkurentima. Iz navedenog razloga, Podnosilac zahtjeva je prilikom određivanja relevantnog geografskog tržišta posebno istakao općine u Republici Srpskoj u odnosu na Grad Sarajevo. Zbog navedenih okolnosti izostanka konkurencije na relevantnom geografskom tržištu, korisnici su primorani prihvatati usluge Telekom Srbija grupe, čak i kada iste sadrže elemente prekomjernih cijena ili diskriminacije, bez mogućnosti opredjeljenja za alternativne operatore.
- Jedini operator iz Telekom Srbija grupe koji pruža paketirane (multiple-play) usluge van teritorije općina u Republike Srpske jeste Logosoft. Navedeno je potvrđeno u prethodnoj praksi Konkurencijskog vijeća gdje se ističe kako Logosoft djeluje na područjima gradova Sarajeva, Tuzle i Zenice. Ipak, tržišni udio operatora Logosoft u Tuzli i Zenici je minimalan, te se usluge Logosofta pružaju vrlo ograničenom broju korisnika. Činjenica da je mreža Logosofta izgrađena na vrlo ograničenom geografskom području, te da se usluge pružaju korisnicima na tim područjima, prepoznata je i naglašena i od strane RAK-a (Odluka Konkurencijskog vijeća broj: 06-26-1-02-19-II/14 od 10.06.2014. godine).
- Prema zaključcima RAK-a istaknutim u Analizi, RAK je došla do zaključka da postoje tri geografska područja koja imaju karakteristike definirane Smjernicama, Preporukom o relevantnim tržištima i pratećeg dokumenta (eng. explanatory note), te smatra da su svi osnovni kriteriji ispunjeni da navedena područja predstavljaju posebna geografska relevantna tržišta.
- Dodatni dokaz u ispravno formuliranom relevantnom geografskom tržištu kao općinama koje pokriva mrežna infrastruktura Telekom Srbija grupe, predstavlja praksa Evropske komisije koja ukazuje na to da područje izvan mreže operatora ne ulazi u geografski obim relevantnog tržišta (Vidjeti npr.: Case COMP/39.525-Telekomunikacja Polska, Odluka Komisije od 22. juna 2011. godine, para. 628; Case COMP/38.784 - Wanadoo España vs. Telefónica, Odluka Komisije od 4. jula 2007. godine, fusnota 192 (para. 211); Case COMP/JV.23-Telefónica Portugal Telecom/

Médi Telecom, Odluka Komisije od 17. decembra 1999. godine, para. 18; Case No IV/M.1025 - Mannesmann/ Olivetti/Infostrada, Odluka Komisije od 15. januara 1998. godine, para. 17.).

- Dominantni položaj Telekom Srbija grupe je rezultat stanja na relevantnom tržištu, gdje Telekom Srbija grupa u najvećem dijelu relevantnog tržišta praktično nastupa kao monopolista obzirom na pristup mrežnoj infrastrukturi koja pripada Telekom Srbija grupi.
- Tržišni udio Telekom Srbija grupa na predmetnom relevantnom tržištu daleko iznad predviđenih 40% u članu 9. Zakona potrebnih za pretpostavku dominantnog položaja.
- Telekom Srbija grupa ima tržišni udio vrlo blizu 100% na svim područjima djelovanja u entitetu Republika Srpska.
- Prema podacima RAK iz 2012. godine tri incumbent operatora, uključujući Mtel, imaju značajnu tržišnu snagu na tržištu usluga fiksne i mobilne telefonije na teritoriji Bosne i Hercegovine.
- Podnosilac zahtjeva posebno ističe da usluge fiksne i mobilne telefonije predstavljaju sastavne dijelove multiple-play paketa koji se pružaju korisnicima.
- Određivanje Mtela kao SMP operatora od strane RAK-a vrlo je značajno i relevantno za ovaj Zahtjev, odnosno pravila konkurencije i ex post regulaciju.
- Dominantni položaj Telekom Srbija grupa se zasniva na dvije činjenice. Prva jeste faktičko stanje na relevantnom tržištu, gdje Mtel ima tržišno učešće koje prouzrokuje zakonsku pretpostavku dominacije. Druga činjenica jeste određivanje Mtela, odnosno Telekom Srbija grupa, kao SMP operatora, čime se taj položaj izjednačava sa posjedovanjem dominantnog položaja.
- U Evropskoj uniji, pitanje odnosa između telekomunikacijskih propisa i propisa o konkurenciji je izričito raspravljeno u presudi Evropskog suda pravde u predmetu Deutsche Telekom (Case C-280/08, presuda Evropskog suda pravde od 14.10.2010. godine). U toj odluci, Evropski sud pravde je ustanovio da činjenica da se telekomunikacijski operator pridržavao sektorskih propisa iz oblasti telekomunikacija ne znači da ne postoji odgovornost operatora po osnovu moguće ex post povrede propisa iz oblasti konkurencije, dokle god je operator imao mogućnost autonomnog djelovanja u pogledu navodnog prekršaja.
- Primjera radi, ukoliko bi sektorski propis fiksirao cijenu određenog telekomunikacijskog proizvoda, operator ne bi imao mogućnost autonomnog djelovanja i stoga ne bi bio u mogućnosti da prekrši propise o konkurenciji tako što bi djelovao u skladu sa nalogom iz sektorskog propisa. S druge strane, ukoliko sektorski propis određuje samo maksimalnu cijenu ali je ne fiksira, operator ima mogućnost autonomnog djelovanja, jer je u mogućnosti odrediti cijenu unutar određenog opsega, te može biti odgovoran za povredu prava konkurencije u pogledu tako određene cijene.
- Dodatno, iz odluke u predmetu Deutsche Telekom također slijedi činjenica da je operator dobio saglasnost sektorskog regulatora u pogledu određenog postupanja ne znači da isto postupanje ne može istodobno predstavljati i prekršaj pravila iz oblasti konkurencije. Konkretno, u predmetu Deutsche Telekom njemački telekomunikacijski regulator dao je svoju saglasnost na određene cijene koje je utvrdio Deutsche Telekom, ali je uprkos tome ustanovljeno da je putem takvih (odobrenih) cijena Deutsche Telekom izvršio zloupotrebu dominantnog položaja.
- Primijenjeno na predmetni slučaj i aktivnosti Telekom Srbija grupe za koje Podnosilac zahtjeva smatra da predstavljaju zloupotrebu dominantnog položaja, mogući navod da je RAK odobrio pojedine cijene operatora Telekom Srbija grupe ne podrazumijeva izuzetak od odgovornosti u vezi sa istim cijenama iz ugla Zakona, te bi u tom smislu ovakva okolnost bila irelevantna. Ovo iz prostog razloga što RAK prilikom provođenja svojih analiza i prilikom donošenja odluka, ne vodi primarno računa o naknadnim povredama konkurencije na tržištu, imajući u vidu da je to zaduženje dato u nadležnosti drugom upravnom organu- Konkurencijskom vijeću.
- Ponude/cjenovnici Telekom Srbija grupe, čak i ukoliko su odobreni od strane RAK-a, kako je to propisano članom 20. stav (3) Zakona o komunikacijama, mogu predstavljati zloupotrebu dominantnog položaja.
- Analiziranjem ponude Telekom Srbija grupe u pružanju multiple-play usluga jasno se može zaključiti kako navedene usluge sadrže elemente prekomjernih cijena čime se vrši zloupotreba dominantnog položaja iz člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona.
- Multiple-play usluge koje pruža Mtel, značajno su skuplje od istovrsnih usluga koje pružaju, kako operatori iz Telekom Srbija grupe, tako i ostali operatori u Bosni i Hercegovini. U praksi Evropske komisije i Evropskog suda pravde se, pored odnosa troškova i prihoda, prekomjerna cijena utvrđuje i na osnovu usporede za konkurentnim proizvodima (Vidi presudu od 14. februara 1978., United Brands and United Brands Continentaal v Commission, 27/76, EU:C:1978:22, para. 252).
- Multiple-play usluge su moguće u različitim kombinacijama u odnosu na odabrane komponente koje ulaze u uslugu.
- U tabeli je predstavljena uporedna ponuda usluga multiple-play operatora Mtela, Telrad Net, Blicnet, Elta-Kabel i Logosoft.

Tabela 2.

Paket (cijene u KM)	Mtel	Telrad Net	Blicnet	Logosoft
2-play (TV/fiksna telefonija)	39,90 KM/mj (Paket S)	23,85 KM/mj (2P DTV+Fiksni)	29,50 KM/mj (DUO DTV+Tel)	nema u ponudi
2-play (Internet/fiksna telefonija)	47,90 KM/mj (Paket S+)	31,59 KM/mj (Internet+Fiksni)	30,42 KM/mj (DUO Net+Tel)	nema u ponudi

- Navedeni Paket S u tabeli predstavlja Osnovni paket+Pink Plus, neograničeni razgovori u M:tel fiksnoj mreži.
- Paket 2P DTV+Fiksni u tabeli predstavlja Standardni TV paket, neograničeni razgovori u Telrad Net mreži.
- Paket DUO DTV+Tel u tabeli predstavlja Standardni TV paket i Arena Sport paket+, neograničeni razgovori u Blicnet fiksnoj mreži.
- Paket S+ u tabeli predstavlja Internet do 50/25 Mbps, neograničeni razgovori u M:tel fiksnoj mreži.
- Paket Internet+Fiksni u tabeli predstavlja Internet do 20/2 Mbps, neograničeni razgovori u Telrad Net mreži.
- Paket DUO Net+Tel u tabeli predstavlja Internet do 75/25 Mbps, neograničeni razgovori u Blicnet fiksnoj mreži.
- Navedeni podaci jasno ukazuju na značajnu razliku u cijeni između društava u sastavu Telekom Srbija grupe, a koja nije opravdana razlikom u sadržaju koji obuhvata ponuda 2-play usluga.
- Sve tri predstavljene ponude u TV komponenti obuhvataju osnovni TV paket, dok paket S Mtel-a obuhvata i Pink Plus paket, koji prema Cjenovniku Mtela iz januara 2021. godine iznosi 4,68 KM sa PDV, dok Blicnet-ova ponuda uključuje i Arena Sport + paket, što upućuje da je konkretna 2-play usluga Mtela usluga sa najvišom cijenom u uporednom prikazu u odnosu na sve druge operatore iz Mtel grupe.
- Troškovi pružanja ovih usluga su približni ili jednaki ili čak niži u slučaju Mtela u odnosu na manje operatore iz Telekom Srbija grupe. Određeni troškovi Mtela poput nabavke

sadržaja za IPTV uslugu ili infrastrukture su na osnovu brojnije korisničke baze niži u poređenju sa manjim operatorima. Mtel je, za razliku od ostalih operatora u sastavu poslovnog subjekta Telekom Srbija u Bosni i Hercegovini, mrežu u pretežnoj mjeri naslijedio i nije imao velika ulaganja u izgradnju iste. Gotovo je sigurno da poslovni subjekt Telekom Srbija grupa prava za reemitiranje programskih sadržaja nabavlja na grupnom nivou, te se ta prava nabavljaju po istoj cijeni za čitavu grupaciju.

- Razlike u cijenama ne mogu se opravdati bilo kakvim višim troškovima Mtel-a u odnosu na ostala društva u sastavu grupacije, jer Mtel bi trebao ustvari imati iste ili niže troškove od svojih povezanih lica.
- Sve navedeno ukazuje na osnovanu sumnju u postojanje prekomjernih cijena fakturiranih korisnicima Mtel-a (razlika je preko 50% ukupne vrijednosti usluge Blicneta kod 2-play sa Internetom), odnosno značajne efekte diskriminatorne ponude prema korisnicima.

Tabela 3.

Paket (cijene u KM)	Mtel	Logosoft	Telrad Net	Blicnet	Elta-Kabel
3-play (TV/ Internet/fiksna telefonija)	63,60 KM/mj (Paket S)	42,12 KM/mj (LoGO! Slagalica primjer)	45,00 KM/mj (Start - DTV)	47,50 KM/mj (TRIO Start)	53,90 KM/mj (eBOX start)
	71,90 KM/mj (Paket M+) 98,60 KM/mj (Paket L)	49,14 KM/mj (LoGO! Trio) 78,39 KM/mj (LoGO! Trio+)	60,00 KM/mj (Standard - DTV)	56,50 KM/mj (Trio Standard/Optic) 73,50 KM/mj (Trio Extra)	61,90 KM/mj (eBOX max)

- Paket S prikazan u tabeli predstavlja Osnovni paket+Pink Plus, Internet do 100/50 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži.
- Paket M prikazan u tabeli predstavlja osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD, Internet do 150/75 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži i 30 minuta prema m:tel mobilnoj mreži.
- Paket L prikazan u tabeli predstavlja osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD+HBO Premium HD+HBO, Internet do 200/100 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži i 50 minuta prema m:tel mobilnoj mreži
- Paket LoGO! Slagalica prikazan u tabeli predstavlja osnovni paket, Internet do 60/3 Mbps, neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH na fer osnovi.
- Paket LoGO!Trio prikazan u tabeli predstavlja Osnovni paket, Internet do 50/3 Mbps, neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i besplatni pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH na fer osnovi.
- Paket LoGO! Trio+ prikazan u tabeli predstavlja Osnovni paket+Plus paket+Arena paket, Internet do 80/6 Mbps, neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i besplatni pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH na fer osnovi, 100 minuta prema svim mobilnim mrežama u BiH.
- Paket Start - DTV prikazan u tabeli predstavlja standardni TV paket, Internet 20/2 Mbps, neograničeni razgovori u Telrad Net mreži.
- Paket Standard - DTV prikazan u tabeli predstavlja standardni TV paket, Internet 20/2 Mbps, neograničeni razgovori u Telrad Net mreži.
- Paket TRIO Start prikazan u tabeli predstavlja Standardni TV paket i Arena Sport paket, Internet 20/2 Mbps, neograničeni razgovori u Blicnet fiksnoj mreži.
- Paket Trio Standard/Optic prikazan u tabeli predstavlja standardni TV paket i Arena Sport paket, Internet 30/3 Mbps (100/25 Mbps u TRIO Optic ukoliko dozvoljavaju tehničke mogućnosti), neograničeni razgovori prema svim fiksnim mrežama u BiH.
- Paket Trio Extra prikazan u tabeli predstavlja premium TV paket i Arena Sport paket, Internet 35/3,5 Mbps i neograničeni razgovori prema svim fiksnim mrežama u BiH.
- Paket eBOX start prikazan u tabeli osnovni TV paket+Pink Paket+HD Paket, Internet 60/3 ili 60/30 i 700 minuta prema svim fiksnim mrežama u BiH.
- Paket eBOX max prikazan u tabeli predstavlja Osnovni TV paket+Pink Paket+HD Paket+Filmski paket, Internet 100/4 ili 100/400 i 700 minuta prema svim fiksnim mrežama u BiH
- Podnosilac zahtjeva navodi da uporedba 3- play usluga dokazuje prekomjerne cijene Mtela, što je najvidljivije kod uporedbe Mtel-ovog paketa S, Logosoft-ove Slagalice, te Blicnet-ovog paketa Trio Optic. Mtel-ov osnovni paket S skuplji je za više od 50% od ukupne cijene Logosoft-ove slagalice, a ponuda se razlikuje u paketu Pink Plus (dostupan u Logosoft slagalici uz doplatu od 6,67 KM), te nešto većoj brzini Interneta. Za razliku od Mtel-ovog paketa S, Logosoft-ova slagalica uključuje i saobraćaj prema fiksnim mrežama ostalih operatora u Bosni i Hercegovini, što povećava troškove samog paketa. S tim u vezi, značajno viša cijena Mtel paketa očigledno nije utemeljena na osnovu troškova, već predstavlja prekomjerne cijene protivne odredbama Zakona.
- Uporedba Mtel-ovog paketa S i Blicnet-ovog paketa Trio Optic, koji su praktično jednake ponude u TV i Internet komponenti, dok u usluzi fiksne telefonije, za razliku od skupljeg Mtel-ovog paketa S, Blicnet-ov Trio Optic omogućava neograničen saobraćaj prema svim mrežama u BiH.
- Uporedba 4-play usluga između Mtela i Logosofta najjasnije dokazuje postojanje prekomjernih cijena. U tom smislu adekvatno je uporediti Mtel-ov Paket S+ sa Logosoft-ovom Slagalicom 1, te Mtel-ov paket M+ sa Logosoft-ovom Slagalicom 2.

Tabela 4.

Paket (cijene u KM)	Mtel	Logosoft	Telrad Net	Blicnet	Elta-Kabel
4-play (TV/ Internet/fiksna telefonija/mobilna telefonija)	91,90 KM/mj (Paket S+) 103,90 KM/mj (Paket M+) 174,90 KM/mj (Paket L)	67,08 KM/mj (LoGO! Slagalica primjer 1) 77,62 KM/mj (LoGO! Slagalica primjer 2)	nema u ponudi	nema u ponudi	nema u ponudi

- Paket S+ prikazan u tabeli predstavlja osnovni paket+Plus ili HD ili Pink Plus, Internet do 100/50 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži, neograničeni razgovori prema m:tel mobilnoj mreži, 2GB saobraćaja.
- Paket M+ prikazan u tabeli predstavlja osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD, Internet do 100/50 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži, neograničeni razgovori prema svim mrežama u BiH, 4GB saobraćaja.
- Paket L prikazan u tabeli predstavlja osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD+HBO Premium HD+HBO, Internet do 200/100 Mbps, neograničeni razgovori u m:tel fiksnoj mreži, neograničeni razgovori prema svim mrežama u BiH, 50GB saobraćaja.
- Paket LoGO! Slagalica primjer 1 prikazana u tabeli predstavlja Osnovni paket+Plus paket, Internet do 120/10 Mbps, neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH na fer osnovi, 50 minuta prema svim mobilnim mrežama i 2GB saobraćaja.
- Da navedena LoGO! Slagalica primjer 2 prikazan u tabeli predstavlja Osnovni paket+Plus paket+HD paket, Internet do 120/10 Mbps, neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH na fer osnovi, 150 minuta prema svim mobilnim mrežama i 4GB saobraćaja.
- Mtel-ov Paket S+ i Logosoft-ova Slagalica 1 je u komponenti TV sadržajno izjednačen, Internet je veće brzine downloada na strani ponude Logosofta, kod fiksne telefonije pored neograničenih razgovora u ponudi Logosofta je i saobraćaj prema drugim operatorima u BiH, te Logosoft-ova ponuda u mobilnoj telefoniji uključuje, za razliku od Mtela, saobraćaj prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini, dok su ponude u pogledu mobilnog interneta izjednačene.
- Uprkos navedenim razlikama i prednostima ponude Logosofta, Mtel-ova usluga je skuplja za skoro 40%, što upućuje na postojanje prekomjernih cijena Mtela.
- Uporedba Mtel-ovog paketa M+ i Logosoft-ove Slagalice 2 dalje potvrđuje povrede Zakona.Ove usluge su izjednačene u smislu TV komponenti (Plus paket Logosofta obuhvata Pink kanale), u Internet komponenti su veće brzine downloada kod Logosofta, dok su ponude fiksne i mobilne telefonije sličnog sadržaja.
- Postojanje prekomjernih cijena Mtela u pružanju multiple-play usluga utvrđeno i od strane stalnog sudskog vještaka ekonomske struke, dr sc. Aide Soko, koja je u svoj analizi utvrdila "da su cijene kod povezanih lica značajno niže, čak i do 40% u odnosu na cijene sličnih paketa u Mtel usluzi, odnosno da su cijene koje naplaćuje Mtel značajno više u odnosu na cijene povezanih lica. Posebno je izražena razlika u cijenama Mtel i Telrad kod 2-play usluga i Mtel - Logosoft kod 3-play i 4-play usluga. Imajući u vidu da se radi o sličnim paketima usluga razlika u cijeni je materijalno značajna i ogleda se u višem profitu Mtel-a u odnosu na profit povezanih lica. Analizom troškova i amortizacije Mtel-a utvrđeno je da ne postoje značajna ulaganja niti troškovi kojima bi se opravdala razlika u cijeni.
- Podnosilac zahtjeva poziva Konkurencijsko vijeće da u postupku pokrenutom po Zahtjevu prihvati analizu vještaka, a a na okolnosti usporedbe multiple-play paketa operatora Telekom Srbija grupacije i odnosa formiranih maloprodajnih cijena u odnosu na troškove koje ti operatori imaju.
- Član 10. stav 2 tačka c) Zakona izričito zabranjuje "primjenu različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime ih dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj".
- Ova odredba jasno zabranjuje diskriminaciju od strane dominantnog privrednog subjekta, a teorija i praksa u pravu konkurencije EU su jasno naznačile kako se navedena diskriminacija odnosi ne samo na pravna lica s kojima dominantni subjekat zaključuje poslovne odnose, već i na potrošače direktno (Commission Decision Deutsche Post AG-Interception of cross-border mail (COMP/C-1/36.915) (2001/892/EC) [2001] OJ L331/40, [130]; Commission Decision 1998 Football World Cup (Case No IV/36/888) (2001/12/EC) [2000] OJ L5/55 [87]. Vidi više: Pinar Akman, To Abuse, or not to Abuse: Discrimination between Consumers, str. 12.).
- Ipak, kako je to predstavljeno u Dokazima 10 i 11, Telekom Srbija grupa primjenjuje različite uslove za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime ih dovodi u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj. Navedeni oblik zloupotrebe dominantnog položaja istaknut je u članu 9. stav (1) Odluke kojim se ističe "diskriminacija u visini cijena (različite cijene) određenog proizvoda ili usluge na različitim relevantnim geografskim tržištima". U konkretnom slučaju, upravo Telekom Srbija grupa primjenjuje različite cijene paketiranih (multiple-play usluga) usluga na različitim relevantnim tržištima - općine i gradovi u Republici Srpskoj i Grad Sarajevo.
- Kreiranjem ponuda koje nisu jedinstvene na nivou Telekom Srbija grupe, najveći broj korisnika koji je prisutan na području općina i gradova u Republici Srpskoj je praktično diskriminiran, pa tako primjerice za istu uslugu 4-play korisnici Mtela u Banja Luci plaćaju 30-40% više cijene od korisnika Logosofta u Sarajevu. Na ovaj način, jasnom povredom člana 10. stav (2) tačka c) Zakona, korisnici Telekom Srbija grupe su očigledno i grubo cjenovno diskriminirani.
- O stanju na relevantnom tržištu i mogućim zloupotrebama SMP operatora (uključujući Mtel) u vidu diskriminacije korisnika istaknuto je od strane RAK-a u Analizi, gdje se jasno ističe kako "u odsustvu regulatornih obaveza na ovom tržištu, operatori sa značajnom tržišnom snagom mogli bi diskriminirati krajnje korisnike nudeći samo određenim krajnjim korisnicima određene pogodnosti/benefite. Takva diskriminacija može biti u obliku cjenovne politike ili drugih uvjeta, na primjer dodatnih mogućnosti ili kvaliteta usluga. Na primjer, kad u nekoj lokalnoj zajednici postoji još jedan lokalni operator, operator sa značajnom tržišnom snagom mogao bi u toj zajednici nuditi niže cijene mjesečne pretplate."
- Imajući u vidu predstavljene činjenice Podnosilac zahtjeva smatra kako Telekom Srbija grupa očigledno cjenovno diskriminira svoje korisnike primjenjujući različite cijene za iste usluge na relevantnim tržištima. Navedena povreda konkurencije nije incidentne, ili tranzitorne prirode, već strateška politika eksploatacije korisnika na području gdje Telekom Srbija grupa trpi manji konkurentski pritisak (privredni subjekti Telrad Net, Elta Kabel i Blicnet su u sastavu Telekom Srbija grupe već dvije godine.
- Navedena analiza jasno ukazuje kako Mtel u svojim multiple-play ponudama sistemski primjenjuje prekomjerno visoke cijene uslijed svog monopolskog položaja, te ostvarivanjem visokih prihoda na ovim uslugama unakrsno subvencionira određene operatore u Telekom Srbija grupacije koji multiple-play usluge potom pružaju po znatno nižim cijenama.

U skladu sa naprijed navedenim Podnosilac zahtjeva predlaže da Konkurencijsko vijeće donese rješenje kojim će utvrditi da Telekom Srbija grupa (odnosno, privredna društava u sastavu ove grupe u BiH, putem kojih se odvija povreda

konkurencije) zloupotrebljava dominantan položaj u smislu člana 10. stav (2) tačke a), b), c) Zakona, te naloži mjere radi potpunog i efikasnog sprečavanja dalje zloupotrebe dominantnog položaja.

Konkretno, Podnosilac zahtjeva podnosi zahtjev da Konkurencijsko vijeće naloži Telekom Srbija grupi da u roku od 30 dana izjednači maloprodajne cjenovnike svih operatora unutar Telekom Srbija grupe u Bosni i Hercegovini, na način da iste u ponudi svih operatora u sastavu poslovnog subjekta Telekom Srbija grupacije u Bosni i Hercegovini moraju biti međusobno ujednačene, a sve zajedno usklađene sa Zakonom i podzakonskim aktima Konkurencijskog vijeća.

Radi osiguravanja provedbe ove mjere, neophodno je da Konkurencijsko vijeće naloži svim operatorima u sastavu poslovnog subjekta Telekom Srbija grupe u Bosni i Hercegovini da najkasnije u roku od 8 dana od odluke Konkurencijskog vijeća u ovom predmetu dostave Konkurencijskom vijeću novi jedinstveni cjenovnik za Bosnu i Hercegovinu sa potvrdom jedne od "Big 4" revizorskih kuća da su cijene međusobno usklađene i u skladu su sa Zakonom odnosno mjerama koje Konkurencijsko vijeće izrekne u ovom predmetu.

U Dopuni zahtjeva Podnosilac zahtjeva u bitnom navodi sljedeće:

- Podnosilac zahtjev smatra kako Telekom Srbija grupa zloupotrebljava dominantni položaj na relevantnom tržištu u smislu člana 10. stav (2) tačke a), b) i c) Zakona u kontinuitetu od sticanja kontrole nad subjektima Logosoft, Blicnet, Telrad Net i Elta Kabel, i to imajući u vidu kako je kontrola nad navedenim operatorima omogućila isključivanje konkurencije na području Republike Srpske i stvaranje monopolskog položaja, te nastup na tržištima van područja Republike Srpske (Sarajevo) putem operatora Logosoft. Na taj način su ispunjeni uslovi za oblicima zloupotrebe na koje ukazuje Podnosilac zahtjeva, najprije prekomjernim cijenama na području Republike Srpske, odnosno unakrsnom subvencioniranju i diskriminaciji korisnika na područjima van Republike Srpske gdje se Telekom Srbija grupa suočava sa konkurentskim pritiskom.
- Nakon što je Konkurencijsko vijeće usvojilo Rješenje broj 06-26-1-02-19-11/14 od 10.06.2014. godine, kojim je odobrena koncentracija nad operatorom Logosoft, stvoreni su uslovi za zloupotrebu dominantnog položaja Telekom Srbija grupe.
- Podnosilac zahtjeva navodi općine i gradove na području Republike Srpske sa naznačenim podacima o tržišnom udjelu operatora Telekom Srbija grupe i njihovih konkurenata na tržištu distribucije audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija.
- Podnosilac zahtjeva ističe kako je komponenta distribucije audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija sastavni dio paketiranih (multiple-play) usluga, zbog čega je potrebno ove podatke posmatrati kao relevantne za utvrđivanje dominantnosti operatora (prikazani u Tabeli 5.)

Tabela 5.

OPŠTINA/GRAD	Telekom Srbija grupa	Telemach	Ortak Šipovo	TerTrade Prnjavor	Elnet Laktaši	Stokić Doboj	TrionTel
BANJA LUKA	99.86%	0	0	0	0	0	0.14%
BIJELJINA	100%	0	0	0	0	0	0
BILECA	100%	0	0	0	0	0	0
BRATUNAC	100%	0	0	0	0	0	0
BRCKO	100%	0	0	0	0	0	0
BROD	100%	0	0	0	0	0	0
ČAJNIČE	100%	0	0	0	0	0	0
ČELINAC	100%	0	0	0	0	0	0
DERVENTA	100%	0	0	0	0	0	0
DOBOJ	99,71%	0	0	0	0	0.29%	0
DONJI ŽABAR	100%	0	0	0	0	0	0
FOČA	100%	0	0	0	0	0	0
GACKO	100%	0	0	0	0	0	0
GRADISKA	100%	0	0	0	0	0	0
HAN PIJESAK	100%	0	0	0	0	0	0
ISTOČNA ILIDŽA	100%	0	0	0	0	0	0
ISTOCNI DRVAR	100%	0	0	0	0	0	0
ISTOČNI MOSTAR	100%	0	0	0	0	0	0
ISTOCNO NOVO SARAJEVO	100%	0	0	0	0	0	0
JEZERO	100%	0	0	0	0	0	0
KALINOVIK	100%	0	0	0	0	0	0
KNEŽEVO	100%	0	0	0	0	0	0
KOSTAJNICA	100%	0	0	0	0	0	0
KOTOR VAROŠ	100%	0	0	0	0	0	0
KOZARSKA DUBICA	100%	0	0	0	0	0	0
KRUPA NA UNI	100%	0	0	0	0	0	0
KUPRES	100%	0	0	0	0	0	0
LAKTAŠI	98.96%	0	0	0	1.04%	0	0
LJUBINJE	100%	0	0	0	0	0	0
LOPARE	100%	0	0	0	0	0	0
MILIĆI	100%	0	0	0	0	0	0
MODRIČA	100%	0	0	0	0	0	0
MRKONJIC GRAD	99.92%	0.08%	0	0	0	0	0
NEVESINJE	100%	0	0	0	0	0	0
NOVIGRAD	100%	0	0	0	0	0	0
NOVO GORAŽDE	100%	0	0	0	0	0	0
OSMACI	100%	0	0	0	0	0	0
OŠTRA LUKA	100%	0	0	0	0	0	0
PALE	100%	0	0	0	0	0	0
PETROVAC	100%	0	0	0	0	0	0
PRIJEDOR	100%	0	0	0	0	0	0

PRNJAVOR	99.05%	0	0	0.95%	0	0	0
RIBNIK	100%	0	0	0	0	0	0
ROGATICA	100%	0	0	0	0	0	0
RUDO	100%	0	0	0	0	0	0
ŠAMAC	100%	0	0	0	0	0	0
ŠEKOVIĆI	100%	0	0	0	0	0	0
SIPOVO	99.66%	0	0.34%	0	0	0	0
SOKOLAC	100%	0	0	0	0	0	0
SRBAC	100%	0	0	0	0	0	0
SREBRENICA	100%	0	0	0	0	0	0
STANARI	100%	0	0	0	0	0	0
TESLIĆ	100%	0	0	0	0	0	0
TREBINJE	100%	0	0	0	0	0	0
TRNOVO	100%	0	0	0	0	0	0
UGLJEVIK	100%	0	0	0	0	0	0
VIŠEGRAD	100%	0	0	0	0	0	0
VLASENICA	100%	0	0	0	0	0	0
VUKOSAVLJE	100%	0	0	0	0	0	0
ZVORNIK	100%	0	0	0	0	0	0

- Prikazani podaci u tabeli jasno upućuju kako na području svih općina i gradova na području Republike Srpske operatori Telekom Srbija grupe imaju izrazito dominantan položaj, a u većini općina i gradova i monopolski položaj na tržištu pružanja paketiranih (multiple-play) usluga krajnjim korisnicima.
- Konkurenti operatora Telekom Srbija grupe u najvećem broju općina i gradova nisu uopće prisutni na tržištu, te ne predstavljaju bilo kakav konkurentski pritisak.
- Podnosilac zahtjeva navodi da se operatori Telekom Srbija grupe nalaze u povoljnom položaju sa aspekta prava konkurencije u maksimiziranju dobiti putem zloupotrebe dominantnog položaja.
- Telekom Srbija grupa se nalazi u takvoj poziciji da na području svih općina i gradova u Republike Srpske da može jednostranim postupanjem određivati prekomjerno visoke cijene u smislu člana 10. stav (2) tačka a) Zakona, bez rizika da će nezadovoljni korisnici raskinuti ugovorni odnos i opredijeliti se za usluge drugog operatora.

Tabela 6.

Operator	Broj korisnika
Blicnet (Telekom Srbija grupa)	30.655
Mtel (Telekom Srbija grupa)	108.556
Elta Kabel (Telekom Srbija grupa)	47.748
Telrad Net (Telekom Srbija grupa)	16.082
Elnet Laktaši	2.182
Terc Trade Prnjavor	1.993
Stokić Doboj	615
Ortak Sipovo	710
Telemach doo	163
TrionTel	300
Ukupno	209.004
Ukupno (Telekom Srbija erupa)	203.041
Ukupno ostali operatori u Republici Srpskoj	5.963

- Podnosilac zahtjeva u tabeli i navodi podatke o tržišnom udjelu operatora Logosoft i njegovih konkurenata u pružanju multiple-play usluga na području Sarajeva:

Tabela 7.

Operator	Tržišni udio
Telemach (sa povezanim licima)	75%
BH Telecom	21%
Logosofl	4%
UKUPNO	100%

- Prema saznanjima Podnosioca zahtjeva operatori Telekom Srbija grupe na području Republike Srpske određuju prekomjerno visoke cijene za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima, odnosno privrednim subjektima. S tim u vezi, u tabeli su prikazani detalji ponuda operatora Telekom Srbija grupe za pružanje usluge interneta korporativnim korisnicima na području Republike Srpske i na području Sarajeva.

Tabela 8.

Ugovorni organ	Područje	Usluga	Izabrani ponuđač	Cijena u KM
Vlada RS - Gen. sekretarijat	RS	Internet + održavanja	MTEL + Prointer	51,000.00
MUP RS	RS	Internet	MTEL	51,678.00
Direkcija za civilno zrakoplovstvo	RS	Internet	MTEL	102,564.00
Centralna banka BiH - Banja Luka	RS	Internet	MTEL	29,059.20
Grad Bijeljina	RS	Fiksna telefonija	MTEL	48,951.00
Grad Trebinje	RS	Internet + fiksna + mobilna telefonija	MTEL	145,282.70
Republička uprava za inspekcijske poslove Bania Luka	RS	Telekomunikacijske usluge	MTEL	462,000.00
Grad Bijeljina	RS	Internet	MTEL	11,980.80
Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH	Sarajevo	Internet (GIA 30/30 Mbps)	Logosoft	465.66
Televizija Kantona Sarajevo	Sarajevo	Internet (GIA 70/70 Mbps)	Logosoft	800.00
Ministarstvo finansija i trezora BiH	Sarajevo	Internet (GIA 15/15 Mbps, L2 10/10 Mbps gradska, Wifi 5/5 Mbps, web hosting)	Logosoft	649.00

- Podnosilac zahtjeva navodi da je RAK u prijedlogu Tri kriterija testa na tržištu maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu iz juna 2020. godine utvrdila kako se telekomunikacijska mreža za pružanje usluga širokopojasnog pristupa internetu između operatora Telemach, BH Telecom i HT Mostar preklapa, te da tradicionalni operatori (BH Telecom, HT Mostar i Mtel) uslugu pristupa internetu nude na područjima koja korespondiraju sa područjem pokrivenosti njihovom mrežom.
- Na osnovu pokazatelja operatori iz Telekom Srbija grupe (izuzimajući Logosoft) imaju fiksnu mrežu i pružaju usluge interneta na području Republike Srpske, jasno je kako i na ovom tržištu operatori Telekom Srbija grupe uživaju monopolski položaj koji im omogućava različite oblike zloupotrebe dominantnog položaja.
- Nakon akvizicije alternativnih operatora koji sada posluju u okvirima Telekom Srbija grupe, tržište pružanja usluge pristupa internetu korporativnim korisnicima na području Republike Srpske postalo je monopolsko tržište po operatore Telekom Srbija grupe, koji su oslobođeni i potencijalne konkurencije uslijed neizgrađene fiksne infrastrukture ostalih operatora

Zbog svega naprijed navedenog, Podnosilac zahtjeva traži od strane Konkurencijskog vijeća donošenje Zaključka o pokretanju postupka zbog zloupotrebe dominantnog položaja iz člana 10. stav (2) pod a), b) i c) Zakona protiv Telekom Srbija grupe.

Konkurencijsko vijeće je dana 22.10.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-28/21 zaprimilo odgovor na Zahtjev u kojem Protivna strana navodi slijedeće:

- Navodi Telemacha da je Telekom Srbija grupa izvršila navodnu zloupotrebu dominantnog položaja dati su proizvoljno i bez dokaza, i za iste nema uporišta u propisima i praksi institucija Bosne i Hercegovine i Evropske unije.
- Da bi učesnik na tržištu mogao izvršiti takvu zloupotrebu, mora se prethodno pravilno definisati relevantno tržište, kako bi se utvrdilo da na tako definisanom relevantnom tržištu posjeduje dominantan položaj, koji zatim zloupotrebljava. U konkretnom slučaju, nijedan od navedena tri kriterija nije dokazan.
- U vezi sa prethodnim, prijedlog Telemacha da se relevantno geografsko tržište definiše na području opština koje pokriva mrežna/fiksna infrastruktura operatora iz Telekom Srbija grupe, odnosno opštinama u Republici Srpskoj i Gradu Sarajevu nije u skladu sa praksom Konkurencijskog vijeća u postupcima koje vodi u sektoru telekomunikacija, prakse Evropske komisije, kao ni sa načinom funkcionisanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini.
- Evidentno je da je takva definicija relevantnog tržišta konstruisana isključivo iz razloga da se samo prejudicira, a ne i dokaže, da položaj Telekom Srbija grupe podrazumijeva visok tržišni udjel.
- Kada je riječ o relevantnom tržištu proizvoda, Protivna strana se slaže sa Podnosiocem zahtjeva da se isto definiše kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriju Bosne i Hercegovine.
- U tom smislu bitno je istaći da Telekom Srbija grupa, ni na jednom od tržišta koja su uključena u definiciju (fiksna telefonija, mobilna telefonija, internet i televizija), ne posjeduje dominantan položaj, pa samim tim ne može posjedovati ni dominantan položaj na tržištu strukturiranom kao paketirane telekomunikacione usluge u Bosni i Hercegovini.
- Radnje navodne zloupotrebe dominantnog položaja Telemach, prije svega, opisuje kao naplaćivanje nelojalnih cijena od strane Telekom Srbija grupe. Međutim, umjesto da postojanje nelojalnih cijena utvrdi kroz analizu odnosa cijena i troškova i poređenje cijena jednog učesnika na tržištu sa cijenama konkurenata (kao što su Telemach, BH Telecom d.d. Sarajevo, JP Hrvatske telekomunikacije d.d. Mostar) Telemach se fokusira isključivo na društva u okviru Telekom Srbija grupe (iako se oni ne mogu smatrati konkurentima već jednim učesnikom na tržištu), uz konstataciju da su paketi koji pružaju multiple-play usluge isti ili gotovo identični i da se razlika u cijenama ne može opravdati, bez utvrđivanja nastalih troškova i kvaliteta sadržaja koji se nude od strane navedenih društava, a koji nesumnjivo i primarno utiču na formiranje cijene.
- Podnosilac zahtjeva ide i korak dalje. Naime, kada je riječ o cijenama u ugovorima o pristupu internetu sa korporativnim korisnicima, Telemach i tu vrši poređenje isključivo između društava u okviru Telekom Srbija grupe (konkretno Logosofta i Mtela), bez uključivanja konkurenata (tj. Telemach, BH Telecom d.d. Sarajevo, JP Hrvatske telekomunikacije d.d. Mostar).
- Podnosilac zahtjeva dodatno dovodi Konkurencijsko vijeće u zabludu tako što poredi kategorije koje se ne mogu porediti, tj. cijene mjesečnih naknada iz ugovora koje je zaključivao Logosoft i cijene za cjelokupno trajanje ugovora koje je zaključivao Mtel.
- U cilju dokazivanja vršenja povreda konkurencije od strane Telekom Srbija grupe, Telemach navodi pritužbe krajnjih korisnika, iako je RAK ustanovio da su iste neosnovane, a postupanje Blicneta i Mtela u skladu sa zakonom propisanim obavezama prilikom izmjena i dopuna cjenovnika.
- Konačno, tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminiše sopstvene korisnike ne potpada pod zakonsku odredbu o zloupotrebi dominantnog položaja imajući u vidu da oni između sebe ne predstavljaju konkurente, te da se na ovaj način ne mogu dovesti u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Telemach je u Zahtjevu definirao relevantno tržište proizvoda kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima. U pogledu relevantnog geografskog tržišta, Telemach je naveo da se isto definiše na području opština koje pokriva mrežna/fiksna infrastruktura operatora iz Telekom Srbija grupe, odnosno opštinama u Republici Srpskoj i Gradu Sarajevu.
- Podnosilac zahtjeva je po svom nahođenju sporadično definirao relevantno geografsko tržište isključivo sa ciljem da stvori privid da Telekom Srbija grupa posjeduje dominantan položaj. Navedeni prijedlog relevantnog geografskog tržišta nema uporište u praksi Konkurencijskog vijeća i Evropske komisije, niti je u skladu sa zakonskim okvirom u oblasti telekomunikacija u Bosni i Hercegovini.
- Pružanje paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga, kao što i Podnosilac zahtjeva tvrdi, sastoji se od fiksne telefonije, mobilne telefonije, interneta i televizije. Sve navedene usluge su regulisane od strane RAK na nacionalnom nivou. S tim u vezi, prijedlog Podnosioca zahtjeva da se relevantno geografsko tržište suzi na područje opština koje pokriva mrežna/fiksna infrastruktura operatora iz Telekom Srbija grupe, odnosno opština u Republici Srpskoj i Gradu Sarajevu nije prihvatljivo.
- Svi operatori fiksne telefonije u Bosni i Hercegovini pružaju usluge svojim korisnicima putem mrežne infrastrukture. Operator javne elektronske mreže koji posjeduje odgovarajuću dozvolu RAK može biti vlasnik javne elektronske komunikacione mreže namjenjene za pružanje javnih telekomunikacionih usluga. Također, takav operator ima mogućnost da instalira javne elektronske komunikacione mreže sa pravom građenja i instaliranja preko javnih ili privatnih površina, koristi radio frekvencijski spektar za potrebe rada mreže, samostalno pruža javne telekomunikacione mrežne usluge na takvoj mreži, i izdaje telekomunikacionu mrežu u zakup drugim licenciranim operatorima telekomunikacija.
- Operator javne elektronske komunikacione mreže može biti vlasnik/posjedovati mrežu na cjelokupnoj teritoriji Bosne i Hercegovine ili na jednom njenom

dijelu. S tim u vezi, operatori koji nisu vlasnici telekomunikacione mreže ili su vlasnici samo na jednom dijelu teritorije Bosne i Hercegovine, mogu imati pristup mreži drugih operatora. U tom slučaju, takvi operatori mogu zaključiti ugovore o zakupu mreže sa nosiocem mrežne dozvole, na osnovu čega osiguravaju svoje prisustvo i na drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Drugim riječima, operatori registrovani za pružanje usluga fiksne telefonije, bez obzira na rasprostranjenost vlastite mreže, mogu imati, i imaju, pristup korisnicima na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine.

- Praksa Evropske komisije jasno ukazuje da se tržište fiksne telefonije definiše kao nacionalno po obimu. Naime, u predmetu Carphone Warehouse/Tiscali UK (Evropska komisija, Carphone VVarehouse/Tiscali UK, predmet br. M.5532 od 20.05.2009. godine), Evropska komisija je zaključila da je relevantno tržište nacionalno, imajući u vidu, između ostalog, kontinuirani značaj nacionalne regulacije u sektoru telekomunikacija i snabdijevanja uzlaznih veleprodajnih usluga koje funkcionišu na nacionalnoj osnovi. Također, Evropska komisija je i u predmetima: Telefonica/ Hansenet Telekommunikation predmet br. M. 5730 od 16.12.2009. godine), Vodafone/Kabel Deutchland, predmet br. M.6990 od 20.09.2013. godine) i PPHGROUP/TELENOR TARGETCOMPANIES, predmet br. M.8883 od 27.07.2018. godine relevantno geografsko tržište definirala na nacionalnom nivou.
- U Bosni i Hercegovini se licenciranje obavlja na nacionalnom nivou tako što RAK, kao regulator sektora telekomunikacija sa nadležnostima na teritoriji Bosne i Hercegovine, izdaje dozvole operatorima mobilne telefonije koje važe na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine.
- Pravilom RAK-a broj 73/2014 o obavljanju djelatnosti pružaoca javnih mobilnih telefonskih usluga propisuju se jednaki uslovi za sve operatore u bilo za sticanje prava i osnovna pravila za obavljanje djelatnosti komercijalnog davaoca javnih mobilnih telefonskih usluga.
- Također, Pravilo RAK 62/2012 o prenosivosti telefonskih brojeva uređuje tehničke i administrativne uslove pod kojima korisnici u javnoj telefonskoj mreži Bosne i Hercegovine na teritoriji čitave BiH. zadržavaju svoje brojeve nezavisno od promjene lokacije, servisa i operatora telekomunikacija.
- Pozitivno-pravni propisi Bosne i Hercegovine koji regulišu oblast mobilne telefonije ni u jednom slučaju ne vrše podjele, niti prave razlike izmedu entiteta u okviru Bosne i Hercegovine, odnosno gradova i opština. Također, dosadašnja praksa Evropske komisije pokazuje da se tržište mobilne telefonije određuje na nacionalnom nivou.
- Kao i u slučaju fiksne telefonije i interneta i pružanje usluga distribucije televizijskog i radio programa se u BiH odvija putem mrežne telekomunikacione infrastrukture, te sve što je naprijed navedeno za tržište fiksne telefonije i interneta primjenjivo je za tržište pružanja usluga distribucije televizijskog i radio programa.
- Operatori sa odgovarajućom licencom imaju mogućnost da pružaju navedene usluge na teritoriji čitave Bosne i Hercegovine nezavisno od činjenice da li posjeduju mrežnu infrastrukturu ili zaključuju ugovore o zakupu mreže sa drugim licenciranim operatorima.
- U pogledu tržišta distribucije televizijskog i radio programa, Evropska komisija je u praksi zauzela stav da je isto nacionalno po obimu po svojoj prirodi i da obuhvata lingvistički homogena područja.
- Naprijed navedeni prikaz funkcionisanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini i (prakse Evropske komisije, Konkurencijsko vijeće je prepoznalo u svojoj dosadašnjoj praksi i to prvenstveno u rješenju broj: UP-05-26-1-005-24/19 od 18.07.2022. godine kojim je odobrena koncentracija privrednog subjekta Mtel nad 100% udjela u privrednom subjektu Elta Kabel. U navedenom rješenju Konkurencijsko vijeće je primjenilo član 43. stav (7) Zakona kojim je koristilo sudsku praksu sudova Evropske unije i odluke Evropske komisije kada je relevantno tržište odredilo kao maloprodajno tržište fiksne telefonije, mobilne telefonije, tržište pružanja usluga interneta i tržište distribucije radio i TV programa na teritoriji Bosne i Hercegovine.
- Također u rješenjima o odobrenim koncentracijama broj: UP-05-26-1-036-20/18 od 18.12.2018. godine i broj: UP-05-26-1-005-14/18 od 02.08.2018. godine Konkurencijsko vijeće je relevantno tržište proizvoda odredilo kao tržište fiksne telefonije, mobilne telefonije, tržište pružanja usluga interneta i usluga radio i TV programa, na području Bosne i Hercegovine.
- Pored postupaka odobrenja koncentracija u sektoru telekomunikacija u kojima se relevantno geografsko tržište određuje na području Bosne i Hercegovine, Konkurencijsko vijeće je u svojoj praksi u 12 postupaka utvrđivanja zloupotrebe dominantnog položaja ili zabranjenog sporazuma relevantno geografsko tržište definisalo kao teritorij Bosne i Hercegovine.
- Imajući u vidu sve naprijed navedeno, Protivna strana predlaže da Konkurencijsko vijeće relevantno tržište u ovom postupku odredi kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima maloprodajni nivo) odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriji Bosne i Hercegovine.
- U Zahtjevu, Telemach se poziva na Listu operatora sa značajnom tržišnom snagom iz 2012. godine (u daljem tekstu: Lista operatora) ističući da Mtel ima značajnu tržišnu snagu na tržištu usluga fiksne i mobilne telefonije na teritoriji Bosne i Hercegovine.
- Jasno je da se u Listi operatora ne navode podaci o udjelu, odnosno tržišnoj snazi Telekom Srbija grupe na tržištu pružanja paketiranih (multiple-playj telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima na maloprodajnom nivou, niti na tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima, a koje je Telemach naveo kao relevantna. Međutim i pored toga što Lista operatora ne sadrži podatke o tržišnoj snazi Telekom Srbija grupe na relevantnim tržištima, Telemach proizvoljno zaključuje da ista ima dominantan položaj na relevantnim tržištima.
- Dakle, navedena ocjena zasnovana je na pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju, tj. na proizvoljno izvedenom zaključku Telemacha koji ne proizlazi iz Liste operatora.
- Napominjemo da se pružanje paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga sastoji od fiksne telefonije, mobilne telefonije, interneta i televizije. Na osnovu godišnjeg izveštaja RAK za 2020. godinu, Telekom Srbija grupa ne posjeduje dominantan položaj

ni na jednom od navedenih tržišta na teritoriji Bosne i Hercegovine.

- Na tržištu fiksne telefonije, redoslijed operatora prema broju fiksnih direktnih telefonskih linija u radu je slijedeći: BH Telecom 246.154, Telekom Srbija grupa 217.407, HT Mostar 97.208 i alternativni opreteri 146.149.
- Na tržištu mobilne telefonije, redoslijed operatora prema broju pretplatnika je slijedeći: BH Telecom 1.526.959, Telekom Srbija grupa 1.267.496, HT Mostar 715.113, Dasto Semtel 106.
- Prema Pregledu stanja tržišta telekomunikacija u BiH za 2020. godinu, Telekom Srbija grupa također ne uživa dominantan položaj na tržištu interneta.
- U pogledu tržišta distribucije audiovizuelnih usluga i medijskih usluga radija, tržišni udio Telekom Srbija grupe iznosi 25,1%, dok upravo Telemach sa svojim povezanim licima posjeduje dominantan položaj sa udjelom od čak 40,4%.
- Također, Telekom Srbija grupa ne posjeduje dominantan položaj ni na tržištu paketa od dvije usluge i tri usluge. Naime, prema Pregledu stanja tržišta telekomunikacija u BiH za 2020. godinu, udio Mtela sa povezanim licima iznosi 23,16% na tržištu paketa od dvije usluge, dok prema istim podacima udio Mtel sa povezanim licima iznosi 25,68% na tržištu paketa od tri usluge.
- Ni na jednom od tržišta koja mogu biti uključena u paketirane (multiple-play) telekomunikacione usluge, Telekom Srbija grupa ne posjeduje dominantan položaj, pa samim tim ne posjeduje ni dominantan položaj na tržištu strukturiranom kao paketirane (muitiple-play) telekomunikacione usluge na teritoriji Bosne i Hercegovine.
- Privredni subjekat Telemach navodi u Zahtjevu da su se krajnji korisnici usluga Telekom Srbija grupe obraćali sektorskim regulatorima sa pritužbama vezanim za zloupotrebu dominantnog položaja Telekom Srbija grupe. U prilogu Zahtjeva, Telemach je dostavio pritužbe krajnjih korisnika na izmjene cjenovnika Mtela i Blicneta.
- Na osnovu analize priložene dokumentacije, pritužbe korisnika na izmjenu cjenovnika, RAK je ustanovio da su sve pritužbe bile neosnovane i da su se Blicnet i Mtel pridržavali svih svojih obaveza prilikom izmjena i dopuna cjenovnika.
- Naime, u svim priloženim pritužbama, RAK je utvrdio da su Blicnet i Mtel ispunili sve svoje obaveze tako što su krajnjim korisnicima dostavili obavještenje o izmjenama i dopunama cjenovnika, objavili sve izmjene na internet stranici, objavili izmjene u dnevnim novinama i ponudili korisnicima promjenu paketa ili raskid ugovora bez plaćanja nadoknade u periodu do primjene izmjenjenih uslova pružanja paketa usluga.
- Iz svega gore navedenog, jasno je da su tvrdnje Telemacha o pritužbama korisnika neosnovane.
- Prema utemeljenoj praksi institucija Evropske unije, postojanje nelojalnih cijena se ne može prosto pretpostaviti, već je isto potrebno dokazati primjenom testa ustanovljenog u predmetu United Brands vs Commission (Predmet United Brands vs. Commission, 14. februar 1978. godine). Naime, ovom odlukom ustanovljeni su kriteriji, odnosno dvofazni test, za utvrđivanje da li je cijena nelojalna: "Pitanja koja se imaju utvrditi su da li je razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena značajna, i ukoliko je odgovor na ovo pitanje pozitivan, da li je cijena koja je nametnuta nepravična sama po sebi, ili u odnosu na konkurentske proizvode."
- Prva faza pomenutog testa se fokusira na pitanje odnosa cijena i troškova. Naime, prvo je potrebno utvrditi da li troškovi, koji su generisani kako bi neki proizvod ili usluga bili plasirani na tržište, opravdavaju visinu cijene. Drugim riječima, cijena koja prevazilazi razuman odnos prema ekonomskoj vrijednosti usluge bi predstavljala nelojalnu cijenu. Odnos između troškova Telekom Srbija grupe i visina cijene koju snose krajnji korisnici u konkretnom postupku ne prevazilaze apstraktnu granicu koju postavlja prva faza testa. U predmetnom postupku je na osnovu svih raspoloživih podataka jasno da Telekom Srbija grupa ne naplaćuje nesrazmjerne cijene u odnosu na troškove pružanja multiple-play usluga.
- Također, Telemach u svom Zahtjevu paušalno navodi cijena usluga koje Telekom Srbija grupa naplaćuje ne osvrćući se podrobnije na troškove koje ona ima kako bi navedene usluge na tržištu i pružila. Telemachovi navodi koji troškove pružanja usluga svode samo na nove investicije i amortizaciju u potpunosti zapostavljaju činjenicu da troškovi poslovanja također predstavljaju jednu od kategorija troškova koji neminovno utiču na visinu cijene, odnosno način poslovanja Telekom Srbija grupe koji je usmjeren ka pružanju najkvalitetnije moguće usluge po konkurentnim cijenama. Ovakav vid poslovanja neminovno dovodi do većih troškova, odnosno pružanje najkvalitetnije usluge generiše visoke troškove koji se odražavaju na cijene, ali nikako ne mogu predstavljati nelojalne cijene upravo zbog međuzavisnosti troškova i finalne cijene.
- Druga faza pomenutog testa se sprovodi samo ukoliko postoji značajna razlika između troškova i naplaćene cijene, što ovdje nije slučaj. Ipak, ukoliko bismo nastavili da slijedimo test, iako za tim nema potrebe, došli bismo do poređenja predmetne cijene sa cijenama proizvoda konkurenata.
- Analiza koja slijedi u nastavku sadrži prikaz Mtelovih cijena i cijena njegovih glavnih konkurenata, te nedvosmisleno ukazuje na to da se ni po ovom kriteriju cijene ne mogu shvatiti kao nelojalne ili prekomjerne. Dakle, čak i kada bismo došli do druge faze ispitivanja cijena koje naplaćuje Mtel, dolazimo do istog rezultata kao i u prvoj fazi, to jest da u konkretnom slučaju ne postoje nelojalne cijene.
- Shodno tome, uzimajući u obzir troškove koje Telekom Srbija grupa snosi i visinu cijene koja se naplaćuje korisnicima, nedvosmisleno možemo zaključiti da ni prva faza gore pomenutog testa nije narušena. Posljedično, drugoj fazi testa ni ne treba pristupiti, a i kada bismo to učinili, došli bismo do istog zaključka - da ne postoje nelojalne cijene.
- Nadalje, osim što u Zahtjevu nedostaje analiza gore navedenog testa, nedostaje i analiza cijena koje naplaćuje Telekom Srbija grupa i cijena konkurenata (Telemach, BH Telecom i HT Eronet).
- U cilju podrobnijeg objašnjenja ovog pitanja, u nastavku dajemo tabelarni prikaz cijena koje naplaćuju Mtel i njegovi konkurenti. Sadržaj ove analize nedvosmisleno ukazuje na to da ne postoji značajna razlika između cijena koja bi ukazivala na postojanje nelojalnih cijena Tabela 9. sadrži prikaz cijena za 2-

play paket usluga koji obuhvata televiziju i fiksnu telefoniju. Iz priloženog možemo zaključiti da je ponuda Mtel-a skuplja u odnosu na ponudu HT Eroneta za 11,82 KM, to jest skuplja je 29,62%. Međutim, ukoliko se, pored cijene, razmotri i sadržaj paketa, slijedi zaključak da je Mtelov paket kompletniji, odnosno da donosi više pogodnosti za korisnike, te je sasvim opravdano i da bude skuplji u odnosu na ponude konkurenata.

Tabela 9.

	Mtel	Telemach	BH Telecom	HT Eronet
TV/Fiksna telefonija	Paket: S 39,90 KM	/	Moja TV BH Phone 20,00 KM	Duo Home 28,08 KM

- Tabela 10. sadrži prikaz prikaz 2-play paketa usluga koji obuhvata pristup internetu i fiksnu telefoniju. Podaci ukazuju na to da između Mtela i njegovih konkurenata kada je riječ o ovom paketu također ne postoji razlika koja bi ukazala na nelojalne cijene. Razlika između Mtelovog najskupljeg paketa i najskupljeg paketa HT Eronet-a iznosi svega 1,25 KM, odnosno 2,31%.

Tabela 10.

	Mtel	Telemach	BH Telecom	HT Eronet
Internet/Fiksna telefonija	Paket: XS+ 40,90 KM	/	/	DUO BASIC 1 33,93 KM
	Paket: S+ 47,90 KM	/	/	DUO BASIC 2 45,63 KM
	Paket: M+ 53,90 KM	/	/	DUO BASIC 3 47,97KM
	/	/	/	DUO BASIC 4 52,65 KM

- Tabela 11. sadrži prikaz 2-play paketa usluga koji obuhvata televiziju i pristup internetu. Podaci pokazuju da Mtel u odnosu na konkurente nema najskuplje pakete, te je sasvim jasno da ni u ovoj situaciji ne postoje nelojalne cijene od strane Mtela. Najskuplji paket ovakvih 2-play usluga Mtela je od Telemachovog najskupljeg paketa jeftiniji 10,9 KM, odnosno 14,63%, a u odnosu na BH Telecom Mtelov paket je jeftiniji za 97,3 KM odnosno za čak 60,47%.

Tabela 11.

	Mtel	Telemach	BH Telecom	HT Eronet
TV/Internet	Paket: S 56,90 KM	EON LIGHT DUO 47,50 KM	Moja TV Net 1 40,90 KM	/
	Paket: M 63,60 KM	EON FULL DUO 59,50 KM	Moja TV Net 2 50,90 KM	/
	/	EON PREMIUM DUO 74,50 KM	Moja TV Net 3 70,90 KM	/
	/	TRION LIGHT EON + NET 47,50 KM	Moja TV Net 4 45,90 KM	/
	/	TRION FULL EON + NET 59,50 KM	Moja TV Net 5 55, 90 KM	/
	/	TRION PREMIUM + NET 74,50 KM	Moja TV Net 6 110,90 KM	/
	/	/	Moja TV Net 7 160,90 KM	/
	/	/	Moja TV Net povremeno 1 49,90 KM	/
	/	/	Moja TV Net povremeno 2 54,90 KM	/

- Tabela 12. sadrži prikaz 3-play usluga koji obuhvata pristup internetu, televiziju i fiksnu telefoniju. Podaci sadržani u tabeli jasno ukazuju na to da Mtelovi paketi nisu ni najskuplji na tržištu, niti da postoji značajno odstupanje u odnosu na konkurente. Poređenjem najskupljih paketa usluga dolazimo do slijedećih zaključaka: Mtelov paket je skuplji od Telemachovog za svega 17,10 KM, to jest 17,34%, dok je paket BH Telecoma skuplji za 75,30 KM, odnosno skuplji je čak 43,3% od Mtelovog paketa.

Tabela 12.

	Mtel	Telemach	BH Telecom	HT Eronet
TV/Internet/Fiksna telefonija	Paket: S 63,60 KM	TRION LIGHT EON + NET +TEL 57,50 KM	Moja TV Phone 33,90 KM	TRIO BASIC 50,31 KM
	Paket: M+ 71,90 KM	TRION FULL EON + NET +TEL 67,50 KM	Moja TV Full 1 53,90 KM	TRIOSUPER 64,35 KM
	Paket: L 98,60 KM	TRION PREMIUM EON + NET +TEL 81,50 KM	Moja TV Full 2 63,90 KM	/
	/	EON LIGHT 57,50 KM	Moja TV Full 3 83,90 KM	/
	/	EONFULL 67,50 KM	Moja TV Full 4 58,90 KM	/
	/	EON PREMIUM 81,50 KM	Moja TV Full 5 68,90 KM	/
	/	/	Moja TV Full 6 123,90 KM	/
	/	/	Moja TV Full 7 173,90KM	/

- Tabela 13. sadrži prikaz 4-play paketa usluga koji obuhvata pristup internetu, fiksnu telefoniju, mobilnu telefoniju i televiziju. Na osnovu javno dostupnih podataka možemo zaključiti da je Mtel jedini operator koji je na potpuno transparentan način definirao

cijene svojih usluga. BH Telecom i HT Eronet kao jedini konkurenti koji pružaju 4-play usluge su ostavili sebi diskreciona ovlaštenja prilikom odredivanja cijena. Ostavljajući izbor korisnicima da sami kreiraju svoj paket i/ili izaberu uređaj koji će koristiti u sklopu svog paketa pomenuti operatori su formirali širok dijapazon mogućih cijena za svoje usluge. Posljedično, adekvatno poređenje cijena nije moguće zbog velike mogućnosti varijacije konačnih cijena za usluge.

Tabela 13.

	Mtel	Telemach	BH Telecom	HT Eronet
TV/Internet/Fiksna telefonija/Mobilna telefonija	Paket: S+ 91,90 KM	/	Moj izbor (cjena zavisi od toga šta krajnji korisnik izabere da bude dio ponude)	4x1 (cijena zavisi od toga šta krajnji korisnik izabere da bude dio ponude)
	Paket: S Net+ 91,90 KM	/	/	/
	Paket: M+ 103,90 KM	/	/	/
	Paket: L+174,90 KM	/	/	/

- Nakon prikaza cijena koju naplaćuju Mtel i njegovi glavni konkurenti iz koje se može zaključiti da ne postoje nelojalne cijene, osvrnućemo se na još jedan netačan navod Telemacha. Naime, poređenjem 4-play usluga koje pružaju samo Mtel i Logosoft u okviru Telekom Srbija grupe, Telemach paušalno navodi da se radi o sličnim paketima usluga i da se cijenovna razlika ogleda samo u višem profitu Mtela. Međutim, iako se radi o uslugama koje obuhvataju mobilnu telefoniju, fiksnu telefoniju, pristup internetu i televiziju, značajno je napomenuti da se ne radi o identičnim paketima već da je riječ o paketima koji pružaju različite pogodnosti. Shodno tome, analizom 4-play usluga koje pruža Mtel u odnosu na Logosoft nedvosmisleno se može zaključiti da je paket Telekom Srbija grupe sadržajniji, što posljedično dovodi i do više cijene.
- Poređenjem Mtelovog Paketa: L+ i Logosoftovog paketa LoGO! Quadro+ jasno se vidi da je ponuda TV kanala kvalitetnija u Mtelovom paketu, protok interneta bolji u odnosu na Logosoft-ov paket, ponuda fiksne telefonije bolja, kao i usluga mobilne telefonije sadržajnija. Na osnovu ovih činjenica jasno dolazimo do odgovora na pitanje zašto postoji razlika u cijeni paketa koji pružaju 4-play usluge. lako je riječ o istom vidu usluga. ova dva paketa se jasno razlikuju u pogledu njihovog sadržaja, a time i koristi za krajnje korisnike.
- Privredni subjekat Telemach pogrešno zaključuje da je riječ o cjenovnoj politici koja za cilj ima viši profit. Riječ je o razumnoj cjenovnoj politici koja za bolji paket iziskuje višu cijenu. Što je u potpunosti u skladu sa prvom fazom gore navedenog testa prihvaćenog od strane institucija Evropske unije i uopšteno govoreći, sa pravilima tržišne ekonomije.
- S tim u vezi, Telemach iznosi iste netačne tvrdnje o 3-play uslugama. Naime, poredeći cijene i sadržaj paketa 3-play usluga dolazimo do istog zaključka. Razlika u cijeni odražava i razliku u kvalitetu usluga koje se pružaju krajnjim korisnicima.
- Konačno, cjenovna politika Telekom Srbija grupe je ekonomski opravdana i u skladu je sa fer poslovnom praksom. Ne može se svaka razlika u cijenama smatrati aktom ograničavanja konkurencije, te se tako ni razlika u cijeni paketa sama po sebi ne može smatrati dovoljnim osnovom za zaključak o nametanju nelojalnih cijena. U konkretnom slučaju, čak i kada bismo operatore Telekom Srbija grupe hipotetički posmatrali kao konkurente na tržištu došli bismo do zaključka da ne postoji značajno odstupanje cijena od realnih troškova i ne postoje značajne razlike u cijenama između ovih lica, a koje bi ukazale na postojanje nelojalnih cijena.
- Ovakav stav je zauzeo Evropski sud pravde u predmetima Post Danmark A/S (Post Danmark A/S, predmet br. C-525/16 od 19.04. 2018. godine) i MEO v. Autoridade da Concorrencia (MEO v. Autoridade da Concorrencia, predmet br. C-209/10 od 27. marta 2012. godine). U ovim predmetima sud je koristio pristup koji se zasniva na posljedicama, odnosno procjenu da li cjenovna politika dovodi do sprječavanja, narušavanja ili ograničavanja tržišne konkurencije. Dakle, samo postojanje razlike u cijenama ne predstavlja povredu konkurencije. Tako je Evropski sud pravde u predmetu PostDanmark A/S zauzeo slijedeći stav: "Činjenica da se praksa dominantnog učesnika na tržištu može, kao i njegova politika cijena [...], opisati kao "cjenovna diskriminacija", odnosno naplaćivanje različitim kupcima ili različitim klasama kupaca drugačije cijene za robu ili usluge za koje su troškovi isti ili, obratno, naplaćivanje jedinstvene cijene kupcima za koje se razlikuju troškovi snabdijevanja ne može samo po sebi sugerisati da postoji zloupotreba".
- Shodno tome, možemo jasno zaključiti da Telemachovo ukazivanje na postojanje razlike u cijenama u okviru Telekom Srbija grupe ne predstavlja povredu konkurencije per se. Kako bi se ustanovila povreda, potrebno je dokazati da cjenovna politika Telekom Srbija grupe dovodi do narušavanja konkurencije na tržištu. Međutim, iz gore priložene analize tržišnih cijena nedvosmisleno proizilazi da Telekom Srbija grupa ne naplaćuje nelojalne cijene, niti drastično odstupa od cijena koje naplaćuju njihovi konkurenti Telemach, BH Telecom i HT Eronet.
- Telemach u sažetku Zahtjeva navodi kako je Telekom Srbija grupa određivala prekomjerne cijene korporativnim korisnicima-privrednim subjektima za usluge pristupa internetu na području Republike Srpske i Grada Sarajeva, propuštajući da pruži bilo kakvu argumentaciju o tome u obrazloženju Zahtjeva. Štaviše, samo na jednom mjestu u Zahtjevu (kod odredivanja relevantnog tržišta proizvoda) Telemach pominje ovaj navodni slučaj zloupotrebe dominantnog položaja, dajući samo prijedlog definicije relevantnog tržišta, ne upuštajući se u obrazlaganje tog prijedloga.
- Zato na prvom mjestu ukazujemo na značaj i ozbiljnost koje sam Telemach daje svojoj tvrdnji o ovom navodnom slučaju zloupotrebe dominantnog položaja.
- Tek nakon zahtjeva Konkurencijskog vijeća za dopunu zahtjeva i pitanja koje je Konkurencijsko vijeće postavilo, Telemach iznosi određene argumente o pomenutoj tvrdnji. U odgovoru na prvo od dva pitanja u Dopuni zahtjeva u vezi sa navodnim određivanjem prekomjernih cijena korporativnim korisnicima za usluge pristupa internetu, Telemach daje tabelarni prikaz cijena ugovora o pružanju usluga pristupa internetu koje su Mtel i Logosoft zaključili sa korporativnim korisnicima.
- Pokušavajući tim putem da ubijedi Konkurencijsko vijeće da je Telekom Srbija grupa navodno zloupotrijebila doininantan položaj (koji ne posjeduje i koji Telemach nije, niti je mogao da dokaže), Telemach zloupotrebljava podatke o cijenama iz pomenutih ugovora. Naime, kada su u pitanju podaci o cijenama iz ugovora koje je Mtel zaključio sa korporativnim korisnicima, Telemach je iznio cijene ugovora za cjelokupan period trajanja ugovora. Napominjemo da je određen broj tih

ugovora zaključen na više godina. Sa druge strane, kada su u pitanju podaci o cijenama iz ugovora koje je Logosoft zaključio sa privrednim subjektima, Telemach iznosi cijene mjesečnih naknada koje korporativni korisnici plaćaju Logosoft-u. Naravno, tom prilikom nije ukazano Konkurencijskom vijeću na ovu razliku u pristupu.

Tabela 14.

Korporativni korisnik	Telemachov podatak o mjesečnoj naknadi u KM (ne navode da li je cijena sa ili bez PDV-a)	Podatak o mjesečnoj naknadi iz ugovora u KM	Podatak o cijeni za cjelokupno trajanje ugovora u KM
Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH	465,66	398,00 bez PDV-a 465,66 sa PDV-om	4.776,00 bez PDV- a, 5.587,00 sa PDV- om
Televizija Kantona Sarajevo	800,00	800,00 bez PDV-a 936,00 sa PDV-om	9.600,00 bez PDV- a, 11.232,00 sa PDV-om
Ministarstvo finansija i trezora BiH	649,00	649,00 bez PDV 759,33 sa PDV-om	7.788,00 sa PDV-om 9.111,96 sa PDV- om

- Kao što se može vidjeti iz tabelarnog prikaza, kada je riječ o ugovoru sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine, dat je iznos mjesečne naknade od 465,66 KM sa PDV-om (koji je Telemach iznio u Dopuni zahtjeva, ali data je i cijena za cjelokupno trajanje ugovora od 4.776,00 KM bez PDV-a, odnosno 5.587,00 KM sa PDV-om (što je Telemach propustio da istakne u Dopuni zahtjeva, dok je za svaki ugovor Mtel-a iznosio cijene za cjelokupno trajanje ugovora). Pri tom, ovo su cijene koje su bile predviđene u ugovoru sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine iz 2016. godine, dok Telemach u Zahtjevu ističe da je "Mtel stekao 100% vlasništvo nad Logosoftom 2017. godine, te finansijski rezultati poslovanja Logosofta nakon te akvizicije jasno pokazuju višestruko obezvrjeđenje vrijednosti društva Logosoft". Isticanje naknade iz ugovora iz 2016. godine od strane Telemacha, nakon njegove tvrdnje iz prethodne rečenice da su višestruko obezvrjeđenje vrijednosti društva Logosoft, tek nakon 2017. godine, ukazuje na još jednu kontradiktornost i nekonzistentnost u Zahtjevu Telemacha što neminovno dovodi u pitanje relevantnost čitave argumentacije iz Zahtjeva.
- Isti tip manipulacije i po pitanju cijena i po pitanju vremena zaključenja ugovora Telemach je pokušao da sprovede i u vezi sa ugovorom Logosofta sa Ministarstvom finansija i trezora Bosne i Hercegovine i sa Televizijom Kantona Sarajevo.
- Na osnovu iznesenog, nedvosmisleno je da je Telemach prilikom navođenja sva tri ugovora Logosofta sa korporativnim korisnicima, zapravo zloupotrijebio podatke i pokušao da obmane Konkurencijsko vijeće, ne pridržavajući se istih kriterija, iznoseći značajno manje cijene u slučaju Logosofta nego Mtela, što ne odgovara realnim okolnostima.
- Pored toga, navedeni ugovori Logosofta, zaključeni su prije nekoliko godina (2016. godine), dok je u slučaju Mtela, Telemach navodio važeće ugovore ili ugovore iz 2020. godine, što je ako se ima u vidu rapidan napredak u oblasti telekomunikacija, pa samim time i ponuda operatora očigledan pokušaj obmane po još jednom kriteriju, jer su zbog navedenih tendencija cijene godinama rasle.
- Na kraju, navođenje ugovora iz 2016. godine je kontradiktorno Telemachovoj tvrdnji iz paragrafa 4.4.9. Zahtjeva da je period tek nakon 2017. godine relevantan za procjenu zloupotrebe dominantnog položaja u odnosu na poslovanje Logosofta.
- Vrijednost navedenog ugovora Logosofta sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine iz 2016. godine iznosi 4.776,00 KM bez PDV-a (a ne 465,66 KM kako je Telemach naveo). Po istom, zagarantovani kapacitet stalne internet konekcije mora biti minimalno 30/30 Mbps (upload/download istog kapaciteta 30 Mbps). Predviđeno je i da veza između terminalne opreme obe strane mora da bude ostvarena putem FAST ETHERNET tehnologije.
- Također, konekcija mora da bude permanentna i ostvarena putem sintetičke optičke veze ili bežičnim načinom prenosa unutar frekventnog opsega licenciranog od strane RAK, a naručilac mora imati mogućnost stalnog nadzora iskorištenosti linka i postoji neograničen transfer saobraćaja.
- Vrijednost ugovora Mtela sa JZU Bolnice "Sveti Vračevi" Bijeljina iz 2021. godine iznosi 9.600,00 KM bez PDV-a. Po istom, zagarantovani kapacitet stalne internet konekcije mora biti minimalno 50/50 Mbps. Predviđeni su: backup internet link, 24h simetrična propusnost zagarantovanom brzinom, neograničen transfer podataka - FLAT RATE, 24h tehnička podrška sedam dana u sedmici, 24h monitoring i nadzor linka, aktivna mrežna oprema u vlasništvu i pod održavanjem ISP-a i pasivna mrežna oprema u vlasništvu i pod održavanjem ISP-a.
- Poređenje ova dva ugovora ima za svrhu da pokaže kako nije dovoljno, niti ispravno porediti samo cijene ugovora, već je potrebno uzeti u obzir i njegove bitne segmente.
- Iako je konkretan ugovor Mtela skuplji od ugovora Logosofta, on na prvom mjestu obezbeđuje značajno veću brzinu interneta u oba spektra. To je sigurno najvažniji kriterij koji potencijalni korisnici, a naročito korporativni korisnici uzimaju u obzir prilikom odlučivanja o zaključivanju ugovora, jer im je brzina interneta često veoma bitan preduslov za efikasno obavljanje poslova. Zato ne iznenađuje činjenica da je ovo element koji u velikoj mjeri utiče na cijenu ugovora.
- Dodatno, u konkretnom slučaju postoje i druge obaveze pružaoca usluge koje mogu imati bitan uticaj na visinu cijene. Iznad pomenut ugovor Mtela je i po tom kriterijumu sadržajniji i bogatiji od ugovora Logosofta što je još jedan logičan razlog za određivanje više cijene.
- Na osnovu svega navedenog, jasno je da su troškovi Mtela veći nego troškovi Logosofta u predmetnim ugovorima, jer je i ponuda Mtela u značajnoj mjeri sadržajnija, što nas dovodi do zaključka da razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena nije značajna.
- Dalje, osim generalno bitnih odredaba ugovora (bez obzira na tip korisnika), treba uzeti u obzir, kao što je i sam Telemach u Dopuni zahtjeva naveo da korporativni korisnici imaju često specifične zahtjeve koji moraju biti ispunjeni od strane operatora kako bi došlo do zaključenja ugovora sa njima. Zbog toga, ni ovdje nije ispravno samo prosto uporediti ugovore, čak i sa sličnim odredbama o brzini interneta, jer su ti zahtjevi nekada veoma bitni i generišu ogromne troškove, zbog čega u velikoj mjeri mogu utjecati na visinu cijene.
- Na primjeru ugovora Mtela sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srpske (u daljem tekstu: MUP RS) iz 2020. godine (naveden od strane Telemacha u Dopuni zahtjeva), vidimo koliko je bitno uzeti u obzir zahtjeve naručioca usluge. Naime, prema tom ugovoru Mtel se

obavezao da obezbjedi pristup internetu (određene brzine, sa svim obavezama) za 73 organizacione jedinice MUP RS.

- Također, koordiniranje internet veze između tih jedinica je od izuzetne važnosti, ali i veće kompleksnosti i troškova nego u slučaju sa samo jednom jedinicom ili nekoliko njih. Zbog svega navedenog, cijena ovog ugovora za cjelokupno njegovo trajanje od 51.678 KM bez PDV-a, iako značajno viža nego u slučaju npr. ugovora Logosofta sa Visokim sudskim i tužilačkini vijećem Bosne i Hercegovine (kojim se obezbeđuje pristup internetu za samo jednu lokaciju) praćena je neuporedivo većim troškovima zbog svih pomenutih faktora. Time je dokazano, da prilikom primjene testa nelojalnih cijena u konkretnom slučaju, treba uzeti u obzir i specifične zahtjeve korporativnih korisnika, jer su često ključan faktor za određivanje viših cijena, ali koje se zbog velikih troškova ne mogu smatrati prekomjernim (nelojalnim).
- Na kraju, ponavljamo da, ako je jedan od zahtjeva Telemacha da se utvrdi da Telekom Srbija grupa određuje prekomjerno visoke cijene za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima, onda je logično da se pri odlučivanju o osnovanosti tog zahtjeva uzmu u obzir ugovori koji imaju iste ili slične bitne odredbe. Tako, bez obzira na to da li su te odredbe u vezi sa konkretnim zahtjevima korporativnih korisnika ili nisu, sve koje u bitnoj mjeri utiču na cijenu ugovora moraju da budu ključan parametar prilikom poređenja sa drugim ugovorima. To znači da korištenje dva ugovora različitih pružalaca usluge interneta ima određeni značaj o odlučivanju, tek kada su oni isti ili slični po svim važnim odredbama.
- Na osnovu svega navedenog, jasno je da Telemach nije, niti je mogao da dokaže da je Telekom Srbija grupa zloupotrijebila dominantan položaj (kada bi isti posjedovala).
- S druge strane, Telekom Srbija grupa je poređenjem uporedivih ugovora pravilno primjenila test nelojalnih cijena i dokazala da čak i da posjeduje dominantan položaj na relevantnom tržištu, isti nije mogla zloupotrijebiti određivanjem prekomjernih cijena korporativnim korisnicima-privrednim subjektima za usluge pristupa internetu.
- Protivna strana ističe da cjenovno nije diskriminirala sopstvene korisnike kako to Telemach u tački 4.3. Zahtjeva tvrdi.
- Zloupotreba dominantnog položaja koja nastaje diskriminacijom definisana je članom 10. stav (2) tačka c) Zakona kojim je propisano da se zloupotreba dominantnog položaja posebno odnosi na primjenu različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama čime ih dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Dakle, da bi se dokazala zloupotreba dominantnog položaja koja nastaje diskriminacijom, potrebno je da budu ispunjena dva uslova (opet pod pretpostavkom da je postojanje dominantnog položaja i utvrđeno) i to da primjena različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova sa ostalim stranama, i da se ostale strane dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminiše sopstvene korisnike ne može se podvesti pod član 10. stav (2) tačka c) Zakona imajući u vidu da navedena odredba podrazumijeva slučajeve u kojima privredni subjekt zloupotrebljavajući dominantan položaj, diskriminira druge privredne subjekte što za posljedicu ima da se pojedini privredni subjekti dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- U konkretnom slučaju, ukoliko bi se prihvatila Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminiše sopstvene korisnike, potrebno je dokazati da se na taj način krajnji korisnici Telekom Srbija grupe dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj. Međutim, krajni korisnici ne mogu biti dovedeni u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj imajući u vidu da isti ne obavljaju privrednu djelatnost, odnosno između sebe ne predstavljaju konkurente.
- Članom 2. Zakona propisano je da se isti primjenjuje na sva pravna i fizička lica koja se posredno ili neposredno bave proizvodnjom. prodajom roba i pružanjem usluga učestvuju u prometu roba i usluga i koja mogu svojim djelovanjem sprječavati, ograničavati ili narušavati tržišnu konkurenciju. Dakle, Zakon se primenjuje na subjekte koji se bave komercijalnim aktivnostima, i samo oni mogu biti predmet diskriminacije, odnosno dovedeni u nepovoljan i neravnopravan konkurentski položaj, jer predstavljaju međusobne konkurente.
- S druge strane, Zakon prepoznaje krajnje korisnike kao potrošače. Naime, u članu 10. stav (2) tačka b) Zakona eksplicitno je navedeno da se zloupotreba dominantnog položaja odnosi na ograničavanje proizvodnje, tržišta ili tehničkog razvoja na štetu potrošača. Drugim riječima, zakonodavac je za ovaj oblik zloupotrebe dominantnog položaja predvidio da se interesi krajnjih korisnika, odnosno potrošača mogu uzeti u obzir, ali nikako u slučaju diskriminacija iz člana 10. stav (2) tačka c) Zakona. Također, članom 17. stav (1) tačka i) Zakona propisano je da Konkurencijsko vijeće uzima u obzir i interese potrošača kada procenjuje efekte namjeravane koncentracije.
- Prethodna praksa Konkurencijskog vijeća govori u prilog ovome, te zaista začuđuje da Podnosilac zahtjeva nije bio upoznat sa tim imajući u vidu da je bio učesnik u postupku kojim je privredni subjekt IKO Balkan S.R.L., direktno i/ili putem svog zastupnika privrednog subjekta Sport Klub d.o.o. zloupotrijebio dominantan položaj tako što je primjenio različite uslove u Ugovorima za distribuciju sportskog kanala Sport Klub sa CATV/IPTV/DTH operatorima u Bosni i Hercegovini čime ih je doveo u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj u smislu člana 10. stav (2) Zakona. Dakle, u neravnopravan i nepovoljan položaj mogu biti dovedeni operatori kao privredni subjekti na koje se primjenjuje Zakon, a ne krajnji korisnici.
- Tvrdnju da se diskriminacija odnosi ne samo na lica s kojima dominantni subjekt zaključuje poslovne odnose, već i na potrošače direktno, Podnosilac zahtjeva je pokušao da potkrijepi pozivanjem na paragraf 130. odluke Evropske komisije u slučaju Deutsche Post AG - Interception of cross-border mail (Deutsche PostAG - Interception of cross-border mail, predmet br. COMP/C-1/36.915 od 25.07. 2001. godine) i paragraf 87. odluke Evropske komisije u slučaju 1998 Football World Cup (Evropska komisija, 1998 Football WorId Сир, predmet br. Case fV/36.888 od 20. jula 1999. godine).
- Telemach je potpuno pogrešno protumačio paragraf 130. odluke Evropske komisije u slučaju Deutsche PostAG - Interception of cross-border mail imajući u vidu da su pošiljaoci pošte iz Velike Britanije (engl. UK senders) diskriminisani kao privredni subjekti, odnosno kao učesnici na tržištu od strane njemačkog poštanskog operatora. U navedenom paragrafu je, između ostalog, istaknuto da radnje nemačkog poštanskog operatora direktno utiču na komercijalne aktivnosti pošiljaoca pošte iz Velike Britanije. U paragrafu 131. navedene odluke je takođe navedeno da pošiljaoci pošte iz Velike Britanije, koji su diskriminisani od njemačkog poštanskog operatora, predstavljaju međusobne konkurente na tržištu. Drugim riječima, slučaj na koji se

poziva Podnosilac zahtjeva se odnosi na diskriminaciju učesnika na tržištu, a ne krajnjih korisnika.

- Takođe, slična je situacija i u slučaju 1998 Football World Cup. Podnosilac zahtjeva je zanemario činjenicu da je tačkom 1. dispozitiva navedene odluke Evropska komisija utvrdila zloupotrebu dominantnog položaja koja nastaje nametanjem nepravičnih trgovinskih uslova poslovanja, a ne diskriminacijom krajnjih korisnika:"Comite franfais d'organisation de la Coupe du monde defootball 1998 ("CFO") povrijedio je član 82. Ugovora o EZ i član 54. Ugovora o EEZ primjenom diskriminatornih aranžmana 1996. i 1997. godine, a koji se odnose na prodaju ulaznica široj javnosti za utakmice finala Svjetskog prvenstva. Ti aranžmani su uključivali sprovođenje nepoštene trgovačke prakse potrošačima izvan Francuske, što je za rezultat imalo ograničavanje tržišta na štetu potrošača koji su kupili 393.200 karte putem Pass France 98 i 181.000 karte za početne utakmice, četvrtfinale i polufinale, playoff za treće i četvrto mjesto i finale".
- S tim u vezi, napominjemo da je nametanje nepravičnih trgovinskih uslova poslovanja, odnosno nepoštenih trgovinskih praksi obuhvaćeno članom 10. stav (2) tačka a) Zakona, a ne tačkom c) citiranog člana Zakona.
- Telemach u Zahtjevu navodi kako se "unutar Telekom Srbija grupe primjenjuju cjenovne politike u vidu unakrsnog subvencioniranja, na način da korisnici operatora u sastavu ove grupacije u Republici Srpskoj plaćanjem prekomjerno visokih cijena snose trošak izrazito niskih cijena operatora Logosoft koji posluje u sastavu istog poslovnog subjekta, a što se ima smatrati zloupotrebom dominantnog položaja u smislu člana l0. stav (2) tačka a) i b) Zakona".
- Na prvom mjestu ponavljamo da na relevantnom tržištu na teritoriji Bosne i Hercegovine određenom prema bogatoj praksi Evropske komisije i Konkurencijskog vijeća, Telekom Srbija grupa nema dominantan položaj. Iz toga slijedi da Telekom Srbija grupa ne može ni zloupotrijebiti dominantan položaj na bilo koji način, čak i da ima dominantan položaj Telekom Srbija grupa, kako je to detaljno prikazano u tekstu iznad, dokazala je da ne naplaćuje prekomjerne cijene. tj. razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena nije značajna, ne postoje niti uslovi niti resursi za subvencioniranje drugih subjekata u okviru Telekom Srbija grupe.
- Dalje treba napomenuti da odluke koje je korisitio Telemach u Zahtjevu i Smjernice Evropske komisije o prioritetima prilikom sprovođenja propisa u oblasti zloupotrebe dominantnog položaja, nisu primenjive u konkretnom slučaju. Naime, pomenute Smjernice se odnose prevashodno na zakonski monopol, tačnije kada je pravnim propisom ili odlukom nadležnog organa obavljanje djelatnosti rezervisano za isključivo jedan privredni subjekt. Ovdje to nije slučaj, jer kao što smo već istakli u dijelu o relevantnom tržištu, operatori koji nisu vlasnici telekomunikacione mreže ili su vlasnici samo na jednom dijelu teritorije Bosne i Hercegovine, mogu imati pristup mreži drugih operatora. U tom slučaju, takvi operatori mogu zaključiti ugovore o zakupu mreže sa nosiocem mrežne dozvole, na osnovu čega osiguravaju svoje prisustvo i na drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. To znači da obavljanje ove djelatnosti ni na jednom dijelu teritorije Bosne i Hercegovine nije rezervisano za isključivo jedan privredni subjekt.
- Iz istog razloga i tvrdnja preuzeta iz odluke De Post- La Poste da "resursi koji su stečeni u monopolu ne bi trebali biti korišteni s ciljem ostvarivanja nefer konkurentske prednosti u sektorima koja su otvoreni za konkurenciju", nije primjenjiva u ovom slučaju. Ako operatori koji nisu vlasnici telekomunikacione mreže ili su vlasnici samo na jednom dijelu teritorije Bosne i Hercegovine mogu imati pristup mreži drugih operatora zaključivanjem ugovora o zakupu, onda to tržište nije zatvoreno isto kao ni druga tržišta koja imaju veći broj učcsnika.
- Ovdje dolazimo do još jednog razloga neosnovanosti Telemachove tvrdnje o unakrsnom subvencioniranju unutar Telekom Srbija grupe. Telemach je pravilno naveo test Evropske komisije prema kom "unakrsno subvencionisanje postoji kada prihodi od jedne usluge nisu dovoljni da pokriju inkrementalne troškove pružanja te usluge i gdje postoji još jedna usluga ili paket usluga kod kojih prihodi premašuju njihove pojedinačne troškove".. Međutim, ono što nije pravilno uradio je nešto što je sam istakao u nastavku, a to je da je "potrebno prije svega utvrditi troškove pružnja određene usluge". Telemach nije utvrdio da su troškovi pružanja usluge operatora (naročito Logosofta), u toj mjeri veliki da je potrebno da budu pokriveni (subvencionirani) od strane Telekom Srbija grupe, tačnije Mtela.
- Primjer koji potkrepljuje naše stanovište jeste poređenje navedenog ugovora Logosofta sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine iz 2016. godine sa ugovorom Mtela sa JZU Bolnice "Sveti Vračevi" Bijeljina iz 2021. godine. Ovaj primjer sasvim jasno ukazuje na to da su troškovi Mtela veći nego troškovi Logosofta u predmetnim ugovorima, jer je i ponuda Mtela u značajnoj mjeri sadržajnija, što nas dovodi do zaključka da sa jedne strane razlika izmedu stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena Mtela nije značajna i podobna za suhvencioniranje drugog subjekta, a da su sa druge strane troškovi Logosofta značajno niži, zbog čega može ekonomski opravdano da ponudi nižu cijenu, bez potrebe da bude subvencioniran od strane Telekom Srbija grupe.
- Također, napominjemo da je Telemach, pozivanjem na odluku Evropske komisije u predmetu De Post- La Poste, izostavio da navede da su u tom slučaju utvrđene posljedice zloupotrebe dominantnog položaja koje se ogledaju u zatvaranju tržišta za ostale konkurente u Njemačkoj. S tim u vezi, neobjašnjivo je kako Mtel, putem svog povezanog privrednog subjekta Logosoft, narušava konkurenciju kada je i Telemach u Dopuni zahtjeva naveo da posjeduje udio od 75% na teritoriji Grada Sarajeva, dok udio Logosofta iznosi 4%.
- Iako je navedeno da relevantno geografsko tržište obuhvata čitavu teritoriju Bosne i Hercegovine, čak i na pogrešno definisanom relevantnom geografskom tržištu od strane Podnosioca zahtjeva koje obuhvata teritoriji Grada Sarajeva, Mtel odnosno Logosoft nisu u stanju da izvrše zloupotrebu dominantnog položaja zbog tržišnog udjela od 4%.
- U prilog tome, napominjemo da je u skladu sa praksom Konkurencijsko vijeća, za postojanje zloupotrebe dominantnog položaja potrebno utvrditi posljedice povrede konkurencije, odnosno da privredni subjekt svojom poslovnom i cjenovnom politikom istiskuje druge konkurente sa relevantnog tržišta. Konkurencijsko vijeće je u Rješenju broj: UP-01-26-2-018-61/17 od 08.05. 2018. godine navelo: "Udio BH Telecoma na tržištu paketa usluga je opao u 2016. godini u odnosu na 2015. godinu dok je i u tom periodu tržišni udio privrednog subjekta Telemach rastao. Siijedom navedenog Konkurencijsko vijeće nije utvrdilo da BH Telekom svojim poslovnim djelovanjem i cjenovnom politikom istiskuje druge konkurente sa relevantnog tržišta pa tako i Podnosioca zahtjeva".
- Da bi se utvrdila zloupotreba dominantnog položaja u konkretnom slučaju, potrebno je utvrditi posljedice na relevantnom tržištu. U tom smislu, ističemo da Telemach

nije priložio Konkurencijskom vijeću niti jedan dokaz u ovom postupku kojim bi pokazao da je njegov udio na relevantnom tržištu i/ili broj njegovih korisnika opao uslijed cjenovne politike Telekom Srbija grupe, kao ni dokaz o navodno pretrpljenoj ekonomskoj šteti.

- Iz svega navedenog nameće se zaključak da ne postoji zloupotreba dominantnog položaja unakrsnim subvencionisanjem u okviru Telekom Srbija grupe imajući u vidu da Telekom Srbija grupa nije dominantan učesnik na relevantnom tržištu, Mtel ne odreduje prekomjerne cijene čime bi generisao značajan višak kojim može da pokrije troškove drugih subjekata i ostali operatori unutar Telekom Srbija grupe (prije svega Logosoft) nemaju potrebu da budu suhvencionirani jer su im troškovi manji od cijene za konkretne usluge.

4. Usmena rasprava i daljnji tijek postupka

Obzirom da se u predmetnom postupku radi o strankama sa suprotnim interesima, Konkurencijsko vijeće je sukladno članu 39. stav (1) Zakona održalo usmenu raspravu dana 02.12.2021. godine.

Usmenoj raspravi su prisustvovali punomoćnik Podnosioca zahtjeva, advokat Nihada Sijerčića iz Sarajeva, te punomoćnici Protivnih strana, advokati Ezmana Turković i Emin Olovčića iz Sarajeva.

Tok usmene usmene rasprave je zabilježen na Zapisnik (akt broj: UP-04.26-2-014-34/21), a s obzirom da se naprijed navedeni punomoćnici stranaka nisu mogli očitovati na sva pitanja i navode suprotnih strana u samom toku usmene rasprave, Konkurencijsko vijeće je odobrilo da izjašnjenja stranaka, kao i odgovori na pitanja upućena od strane voditelja postupka, dostave naknadno pismenim putem.

Punomoćnik Podnosioca zahtjeva advokat Nihad Sijerčić je na usmenoj raspravi dostavio izjašnjenje na odgovor na Zahtjev i Zaključak o pokretanju postupka od 02.12.2021. u kojem navodi slijedeće:

- Telekom Srbija grupa u prvom dijelu svog odgovora na Zahtjev nastoji osporiti definiciju relevantnog tržišta iz Zahtjeva i Zaključka. S tim u vezi Telekom Srbija grupa u tački 5. odgovora na Zahtjev ističe kako telekomunikacijski operatori mogu imati pristup mreži na cjelokupnoj teritoriji Bosne i Hercegovine na osnovu ugovora o zakupu mreže sa drugim operatorima za ona područja gdje takav operator nema vlastitu mrežnu infrastrukturu. Na osnovu te činjenice, Telekom Srbija grupa ističe da operatori usluge fiksne telefonije mogu imati pristup korisnicima na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine. Takav zaključak Telekom Srbija grupe dalje nastoji podržati navodnom praksom Evropske komisije u određenim predmetima.
- Međutim, ono što Telekom Srbija grupa svjesno propušta istaći jeste da su navedeni zaključci i primjeri apsolutno neprimjenjivi u predmetnom postupku i uopće na tržištu telekomunikacija u Bosni i Hercegovini i to jer je tržište praktično podijeljeno između tri incumbent operatora Mtel, BH Telecom i HT Eronet, gdje svaki djeluje na određenom teritoriju i čije se mrežne infrastrukture ne preklapaju, a ugovori o zakupu (na koje utiče Telekom Srbija grupa) ne zaključuju, odnosno ovi operatori u dominantnom dijelu međusobno ne konkurišu u dijelovima gdje je prisutna fiksna telekomunikacijska infrastruktura drugog operatora.
- Podnosilac zahtjeva je u samom Zahtjevu istakao argumentaciju koja dokazuje gore izneseni navod, a ovdje izričito ukazujemo na podatke RAK iskazane u prijedlogu Analize tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica-maloprodajni nivo od 01.09.2020. godine. Navedeni podaci jasno pokazuju kako su preklapanja mrežne infrastrukture operatora Telekom Srbija grupe i ostala dva incumbent operatora (BH Telecom i HT Eronet) praktično zanemariva.
- U vezi sa gore navedenim pokazateljima, jasno je da je argumentacija Telekom Srbija grupe koja se poziva na navodne podzakonske akte RAK i praksu Evropskog vijeća apsolutno neprimjenjiva u ovom slučaju. Takvu činjenicu Konkurencijsko vijeće može utvrditi u ovom postupku traženjem podataka od Telekom Srbija grupe o broju korisnika usluga fiksne telefonije, IPTV ili interneta (kao usluga koje se pružaju putem fiksne mrežne infrastrukture) van teritorije općina i gradova u Republike Srpske i Grada Sarajevo - kao relevantnog geografskog tržišta koje Telekom Srbija grupa u svom podnesku osporava. Naravno, istiniti podaci koji bi bili dostavljem Konkurencijskom vijeću bi jasno ukazivali da Telekom Srbija grupa praktično ne posluje van navedenog relevantnog tržišta, što automatski osporava i navode o neadekvatnosti određenog relevantnog tržišta u Zaključku.
- Praksa Konkurencijskog vijeća u oblasti koncentracija na telekomunikacijskom tržištu u Bosni i Hercegovini na koju se Telekom Srbija grupa poziva u ovom dijelu svog odgovora na Zahtjev je također neprimjenjiva. Naime, Konkurencijsko vijeće je upoznato sa činjenicom kako su koncentracije odobrene 2018. i 2019. godine, na koje se poziva Telekom Srbija grupa, predmetom odlučivanja pred Sudom Bosne i Hercegovine u brojnim upravnim sporovima koji su i dalje aktivni. Stoga, pogrešno je zasnivati odluku o valjanosti određivanja relevantnog tržišta na odlukama koje nisu pravomoćne.
- Osim toga, postupak ocjene koncentracije nije uporediv sa postupkom utvrđivanja zloupotrebe dominantnog položaja, pa za poslovanje istog poslovnog subjekta relevantna tržišta mogu biti različita kada se ispituje njegova koncentracija sa drugim subjektom ili dijelovima drugog subjekta u odnosu na postupak kod utvrđivanja povrede konkurencije (uključujući zloupotrebu dominantnog položaja), gdje se posmatra djelovanje samog subjekta protiv kojeg se postupak vodi, pa nema nikakvog opravdanja da se na bilo koji način posmatraju tržišta na kojima taj subjekt ne djeluje. U konkretnom slučaju su predmet ispitivanja postupanja Telekom Srbija grupe na maloprodajnim tržištima, koja su po pravilu (ne samo u sektoru telekomunikacija) lokalnog karaktera, pa je definicija relevantnog geografskog tržišta predložena u Zahtjevu za takva relevantna tržišta proizvoda praktično i jedina moguća.
- Bez obzira na navedenu argumentaciju, Telemach posebno ukazuje Konkurencijskom vijeću da su svi navodi iz Zahtjeva o dominantnom položaju Telekom Srbija grupe u potpunosti primjenjivi čak i ukoliko bi se primijenila šira definicija relevantnog tržišta koja uključuje cjelokupni teritorij Bosne i Hercegovine. Naime, kako je kao relevantno tržište u proizvodnom smislu određeno tržište pružanja paketiranih (multiple-play) usluga krajnjim korisnicima, to je jasno da na tom tržištu ne djeluju svi telekomunikacijski operatori, već samo oni koji prema svojim korisnicima nude paketirane usluge, Trenutno u Bosni i Hercegovini puni

obim multiple-play usluga mogu ponuditi samo oni operatori koji nude navedene komponente/usluge: fiksna telefonija, IPTV/CATV, internet, mobilna telefonija.

- Obzirom da u Bosni i Hercegovini postoje tri nosioca dozvola koji su odrcđeni kao SMP operatori (odnosno suštinski dominantni operatori iz perspektive telekomunikacionih propisa) na tržištu mobilne telefonije (Mtel, BH Telecom i HT Eronet), to je jasno da samo ti operatori mogu pružiti puni spektar paketiranih (multiple-play) usluga.
- Ukoliko bi Bosna i Hercegovina bila jedno relevantno tržište za maloprodajne usluge (a nije), opet bi, na osnovu istog činjeničnog stanja, postojala zloupotreba dominantnog položaja Telekom Srbija grupe u vidu diskriminacije pojedinih korisnika (korisnika na području Republike Srpske u odnosu na korisnike na području Sarajeva) kojima se naplaćuje znatno viša cijena.
- Zbog navedenog, u predmetnom postupku, čak i kada bi se prihvatilo cjelokupno nacionalno tržište, tržišni udio bi se morao odrediti u odnosu na mogućnost pružanja svih komponenti multiple-play usluga, gdje Telekom Srbija grupa, zajedno sa BH Telecomom i HT Eronetom ima zajednički dominantni položaj. Navedeno dokazuje važeća odluka od odredivanju SMP operatora na tržištu mobilne telefomje koja je Konkurencijskom vijeću dostavljena uz Zahtjev, a kojom je Mtel određen kao subjekt sa značajnim tržišnim udjelom (SMP operator), a takav položaj je u praksi izjednačen sa dominantnim položajem na predmetnom tržištu.
- U drugom dijelu odgovora na Zahtjev, Telekom Srbija grupa nastoji osporiti svoj dominantni položaj na relevantnom tržištu. U tom kontekstu najprije ističe kako prema Listi operatora sa značajnom tržišnom snagom iz 2012. godine koja je priložena uz Zahtjev se ne navode podaci o udjelu operatora Telekom Srbija grupe na tržištu pružanja paketiranih (multiple-play usluga).
- Ipak, u Zahtjevu je Lista operatora sa značajnom tržišnom snagom upotrijebljena kako bi se dokazalo da je Telekom Srbija grupa putem operatora Mtel dominantna u pružanju jedne od usluga koja čini dio paketiranih (multiple-play) usluga. Dakle, ne stoje navodi Telekom Srbija grupe o pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju.
- Dalje, podaci koje Telekom Srbija grupa iznosi u ovom dijelu svoga odgovora na Zahtjev (tačke 21., 22. i 23.) su irelevantni i to jer na osnovu pokazatelja za pojedinačne komponente nije moguće izvesti zaključak o tržišnom položaju Telekom Srbija grupe na relevantnom tržištu paketiranih (multiple-play) usluga.
- Podaci iz Pregleda stanja tržišta telekomunikacija Bosne i Hercegovine za 2020. godinu daju uvid u stanje na tržištu paketiranih (multiple-play) usluga, te upravo primjenom ovih pokazatelja na relevantno geografsko tržište iz Zahtjeva i Zaključka ukazuje na činjenicu da Telekom Srbija grupa uživa čak super-dominantni položaj. Naime, operatori Telemach, BH Telecom i HT Eronet navedeni u slikama 39. i 40. Pregleda stanja tržišta TK BiH za 2020. godinu ne pružaju usluge na teritoriji općina u Republici Srpskoj koje predstavljaju relevantno tržište.
- U trećem dijelu odgovora na Zahtjev, Telekom Srbija grupa nastoji osporiti činjenice navedene u Zahtjevu koje dokazuju nanametanje prekomjernih cijena u pružanju paketiranih (multiple-play) usluga. S tim u vezi, u tački 30. odgovora na Zahtjev se ističe test koji je koristila Evropska komisija u predmetu United Brands, a na koji se Telemach referisao u samom Zahtjevu. Tako se u odgovoru na Zahtjev ističe da se kod odlučivanja o prekomjernim cijenama treba utvrditi razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena.
- Argumentacija Telekom Srbija grupe nastoji naglasiti značaj odnosa stvarnih troškova i cijene kako bi se opravdale maloprodajne cijene unutar grupe za paketirane (multiple-play) usluge. Ipak, upravo ova argumentacija predstavlja osnov više koji dokazuje prekomjerne cijene Telekom Srbija grupe.
- Naime, troškovi u sektoru telekomunikacija se razlikuju u odnosu na vrstu usluge koja se pruža. Kod usluge fiksne telefonije, interneta i mobilne telefonije jedan od osnovnih troškova predstavlja mrežna infrastruktura na osnovu koje se pruža usluga. Konkurencijsko vijeće je u ranijoj praksi imalo priliku upoznati se sa specifičnostima tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini, gdje je upravo jedna od osnovnih karakteristika činjenica da su tri incumbent operatora naslijedila mrežnu infrastrukturu izgrađenu u prethodnom periodu.
- Dakle, u odnosu na pružanje tih usluga, Telekom Srbija grupa nije izložena značajnijem trošku u smislu izgradnje cjelokupne mrežne infrastrukture, već se predmetni troškovi mogu odnositi na parcijalno unapređenje mrežnih elemenata i uvodenja novih tehnologija u određenim oblastima. Općepoznata je činjenica da na teritoriji gdje je prisutna mrežna infrastruktura Telekom Srbija grupe nije izgradena tehnološki napredna mreža, pa se tako neznatnom procentu korisnika Telekom Srbija grupe usluge isporučuju putem optičke mrežne infrastrukture.
- IPTV usluga u Telekom Srbija grupi se pruža također od ranije izgrađene infrastrukture, no po svojoj prirodi ta usluga zaista uključuje i neke dodatne troškove poput troškova za nabavku sadržaja koji se distribuiraju kao i ostalih troškova s tim u vezi (npr. naknade nosiocima autorskih i srodnih prava za reemitovana djela).
- Međutim, vrlo značajna je činjenica da Telekom Srbija grupa prava na distribuciju sadržaja ugovara za veliku bazu korisnika obzirom na vlasnika (Telekom Srbija), zbog čega je izložena manjem stvarnom jediničnom trošku po korisniku. Primjera radi, kada operatori ugovaraju prava na distribuciju odredenog sadržaja za svoje IPTV usluge, cijena se formira izmedu ostalog i na korisničkoj bazi obzirom da se cijena odreduje prema broju korisnika. S tim u vezi, Telekom Srbija grupa uključuje ne samo operatore u Bosni i Hercegovini već i operatore u Srbiji. Crnoj Gori i Austriji zbog čega na osnovu obimne korisničke baze faktički dolazi do umanjenja jediničnog troška, a time i stvarnih troškova kojima je Telekom Srbija grupa izložena.
- Pored toga, važno je istaći da Telekom Srbija grupa u okviru vlastite IPTV usluge ne distribuira premium sadržaje koji bi mogli direktno utjecati na povećanje stvarnih troškova. već čak ima značajnu lošiju programsku ponudu od drugih IPTV operatora u Bosni i Hercegovini, što bi trebalo rezultirati i manjim stvarnim cijenama. Primjera radi, operatori BH

Telecom i HT Eronet u svojoj ponudi sadrže sportske kanale Sport Klub, ali i Arena Sport, što direktno utiče na značajno povećanje jediničnog troška po korisniku.

- Ali, za utvrdivanje prekomjernosti cijena Telekom Srbija grupa koje se naplaćuju korisnicima u Republici Srpskoj sasvim je dovoljno da se te cijene uporede sa cijenama samog ovog operatora u Sarajevu. Ako pretpostavimo da cijene u Sarajevu nisu ispod razine troškova, jasno je da daleko više cijene u Republici Srpskoj predstavljaju prekomjeme cijene u smislu Zakona.
- Uporedne cijene koje u odgovoru na Zahtjev navodi Telekom Srbija grupa, ne samo da ne demantiraju, nego upravo potvrđuju navode Zahtjeva o prekomjernosti cijena Telekom Srbija grupe na području gdje ovaj poslovni subjekt ima monopolski položaj.
- U skladu sa navedenim, netačni su navodi iz tačke 35. odgovora na Zahtjev kojima Telekom Srbija grupe nastoji više cijene od svojih konkurenata opravdati sadržajem paketa koji se pruža. Tako prema tabeli koja je predstavljena u odgovom na Zahtjev zaista usluga Mtela (S paket 39,90 KM) predstavlja skoro duplo skuplji paket od uporedivih paketa druga dva operatora - BH Telecom (Moja TV BH Phone - 20,00 KM) i HT Eronet (DUO HOME - 28,08 KM).
- Iste zakjučke moguće je izvesti i na osnovu podataka iz odgovora na Zahtjev prikazanih u ostalim tabelama gdje je kod primjerice 3-play usluge (TV/Intemet/ Fiksna telefonija) razlika u cijenama Mtela (Paket S - 63,90 KM) u odnosu na BH Telecom (Moja TV Phone - 33,90 KM) također praktično duple vrijednosti.
- Dakle, na osnovu podataka koja je Telekom Srbija grupa predstavila u odgovoru na Zahtjev apsolutno je jasno kako su predmetne cijene prekomjeme i to primjenom testa iz United Brands predmeta u bilo kojoj od faza na koju se ukazuje u odgovoru na Zahtjev.
- Cijene operatora Mtel iz Telekom Srbija grupe su u neskladu sa stvarnim troškovima kojima je operator izložen (jer na osnovu istih tih troškova u Sarajevu nudi daleko niže cijene) prekomjerne u komparaciji sa cijenama konkurenata za uporedive usluge.
- Važno je istaći da Telekom Srbija grupa u ovom dijelu svog odgovora na Zahtjev uopće nije osporavala navode Telemacha iz Zahtjeva kojim asu prikazane cjenovne ponude unutar same Telekom Srbija grupe, a koje dokazuju da Mtel naplaćuje prekomjerne cijene u odnosu na druge operatore iz Telekom Srbija grupe, što jasno upućuje na zaključak da su nalazi o prekomjernim cijenama i zloupotrebi dominantnog položaja iz Zahtjeva, apsolutno ispravni.
- Ipak, zaključci na koje Telekom Srbija grupe ukazuje u tačkama 44. i dalje odgovora na Zahtjev, u apsolutnom su neskladu sa predstavljenim cijenama usluga i njihovim usporedbama.
- Stiče se dojam da Telekom Srbija grupa iskazuje nepoštovanje Konkurencijskog vijeća svom odgovom na Zahtjev i ističe navode koji su u očiglednom neskladu sa činjenicama koje sami iznose, pa tako Telekom Srbija grupa ističe nevjerovatan navod u svoju korist - da duplo skuplje cijene u odnosu na BH Telecom i HT Eronet ne predstavljaju drastično odstupanje.
- Zbog svega navedenog, Telemach smatra da se Telekom Srbija grupa u svom odgovoru na Zahtjev nije očitovala na okolnosti koje dokazuju zloupotrebu dominantnog položaja a koje su iznesene u Zahtjevu, najvjerovatnije iz razloga što su isti nesporni i ne mogu se dovesti u pitanje, Telekom Srbija grupa zato u odgovoru na Zahtjev insistira na paušalnim i kontradiktomim navodima, koji ni na koji način ne dovode u pitanje nespornu činjenicu o prekomjernim cijenama koje su dokazane navodima i dokazima iz Zahtjeva.
- U dijelu odgovora koji se tiče primjene različitih cijena za korisnike u Republici Srpskoj i Sarajevu, Telekom Srbija grupa elaborira kako se na navedeni oblik zloupotrebe ne može primijeniti član 10. stav (2) tačka c) Zakona, istovremeno zaboravljajući da je predmetni postupak pokrenut i po drugim osnovama, uključujući član 10. stav (2) tačka b) Zakona koji izričito propisuje ograničavanje proizvodnje, tržišta ili tehničkog razvoja na štetu potrošača.
- Također, upućujemo Telekom Srbija grupu na eksplicitno naveden primjer ovog oblika zloupotrebe u članu 9. stav (1) tačka a) Odluke o definiranju kategorije dominantnog položaja.
- U konkretnom slučaju, unakrsno subvencioniranje kojim se koristi Telekom Srbija grupa ima za cilj različit tretman i ograničavanje tržišta na štetu potrošača. Dakle, poslovna praksa koju provodi Telekom Srbija grupa, a koja je dokazana na osnovu podataka u Zahtjevu, rezultira prouzrokovanjem štete potrošačima čime se krši Zakon.
- Opravdanja koja Telekom Srbija grupa nastoji istaći u odgovoru na Zahtjev (tačka 73. i dalje) su neutemeljena, pa tako zloupotreba dominantnog položaja operatora Logosoft na koju se ukazuje u tački 79. je pogrešno predstavljena i to iz razloga što upravo radi unakrsnog subvencioniranja koje vrši Mtel prema Logosoftu, cjelokupna Telekom Srbija grupa, putem Mtela, vrši zloupotrebu dominantnog položaja iz člana 10. stav (2) tačka b) Zakona. Pojednostavljeno rečeno, da bi Mtel mogao vršiti unakrsno subvencioniranje najprije mora ostvariti iznad prosjčne prihode, a do kojih se dolazi nametanjem prekomjernih cijena na tržištu u Republici Srpskoj, gdje Telekom Srbija grupa djeluje monopolistički.
- U skladu sa svim navedenim, jasno je da Telekom Srbija grupa u svom odgovoru na Zahtjev nije osporila navode i činjenice Telemacha prikazane u Zahtjevu, niti je predstavila nove činjenice i dokaze kojima bi dokazala da u predmetnom postupku ne postoji zloupotreba dominantnog položaja iz člana 10. stav (2) tačke a), b) i c) Zakona, te članu 9. stav (1) tačka a) Odluke o definiranju kategorije dominantnog položaja.
- S tim u vezi, Telemach ostaje pri svim navodima iz Zahtjeva i ovog podneska i poziva Konkurencijskog vijeća da na osnovu predstavljenih činjenica i dokaza Rješenjem utvrdi zloupotrebu dominantnog položaja i nametne mjere Telekom Srbija grupi kao što su predložene u Zahtjevu.

Na usmenoj raspravi punomoćnik Podnosioca zahtjeva je priložio i Obavještenje o promjeni uslova korištenja usluga Elta Kabela i izmjene i dopune Cjenovnika usluga koji je zaprimljen pod brojem: UP-04-26-2-014-35/21.

Također, punomoćnik Protivne strane Emin Olovčić je na usmenoj raspravi priložio podnesak od 02.12.2022. godine u kojem ističe slijedeće:

- Podnosilac zahtjeva u tački 1.2.1 kao Protivnu stranu navodi Telekom Srbija grupu, koja obuhvata veći broj telekomunikacijskih operatora koji su pod kontrolom

Telekom Srbija, dok dalje navodi Mtel kao vladajuće društvo ove grupacije na teritoriji Bosne i Hercegovine.

- Nejasno je zašto Podnosilac zahtjeva poistovjećuje Telekom Srbija grupu sa Mtel, obzirom da se radi o dva samostalna pravna lica, koja imaju svoj subjektivitet i posluju u različitim državama u odnosu na materiju iz podnesenog Zahtjeva.
- U cjelokupnom tekstu Zahtjeva, Podnosilac zahtjeva naizmjenično označava Telekom Srbija grupu i Mtel, što stvara dodatnu konfuziju u pogledu lica na koji se Zahtjev stvarno odnosi. Ukoliko bi se podneseni Zahtjev odnosio na Telekom Srbiju, a kako je to u Zahtjevu više puta navedeno, dovela bi se u pitanje i nadležnost nacionalnog organa i prava koje bi se u konkretnom slučaju primjenjivalo. Prilagođavajući stvarne činjenične navode u svoju korist, Podnosilac zahtjeva nastoji da manipulacijom terminima stvori privid o osnovanosti svog zahtjeva.
- Podnosilac zahtjeva relevantno tržište označavao kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) usluga krajnjim korisnicima na području opština koje pokriva mrežna/fiksna infrastruktura operatora iz Telekom Srbija grupe (opštine i gradovi u Republici Srpskoj i Grad Sarajevo).
- U odnosu na proizvoljno datu definiciju relevantnog tržišta, ukazujemo da ista ni u kojem slučaju ne može biti data na ovakav način, te da se relevantno geografsko tržište mora posmatrati kao teritorija Bosne i Hercegovine u cjelini.
- U prilog navedenom ističemo i da je Rješenjima o odobrenju koncentracija Konkurencijskog vijeća broj: UP-05-26-1-036-20/18 od 18.12.2018. godine i UP-05-26-1-005-14/18 od 02.08.2018. godine, kao relevantno tržište fiksne i mobilne telefonije, pružanje usluga interneta i usluga radio i TV programa odredilo područje Bosne i Hercegovine.
- Manipulativnim sužavanjem relevantnog tržišta na opštine i gradove, Telemach pokušava predstaviti Mtel kao učesnika na tržištu koji ima dominantan položaj, svjesnim izostavljanjem drugih područja na kojima su ostali operatori većinski zastupljeni, uključujući i samog Podnosioca zahtjeva. Napominjemo da se paketne (multiple-play) telekomunikacijske usluge sastoje od fiksne telefonije, mobilne telefonije, interneta i televizije, a koje usluge su od strane RAK regulisane na nacionalnom nivou.
- Iz iznesenih navoda u toku postupka i dosadašnje prakse Konkurencijskog vijeća, jasno je da se na tržistu pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacijskih usluga krajnjim korisnicima, odnosno na tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima, kao relevantno geografsko tržište određuje teritorija čitave Bosne i Hercegovine, što je više nego jasan pokazatelj neosnovanosti navoda predmetnog Zahtjeva.
- Činjenicu da Mtel ima značajnu tržišnu snagu Podnosilac zahtjeva zasniva na Listi operatora sa značajnom tržišnom snagom iz 2012. godine. Imajući u vidu da se kao relevantno tržište proizvoda označava pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacijskih usluga krajnjim korisnicima, odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima, Lista operatora na koju se Podnosilac zahtjeva poziva nije i ne može biti relevantna, jer ista ne sadrži informacije o udjelu, niti o tržišnoj snazi Mtel grupe na relevantnom tržištu proizvoda.
- Obzirom da je Podnosilac zahtjeva vremenski period navodne zloupotrebe dominantnog položaja ograničio na period od posljednjih pet godina, te je posebno istakao period za 2019. i 2020. godinu, ukazujemo na Pregled stanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini za 2019. i 2020. godinu, sačinjen od strane RAK.
- Tako je za 2019. godinu udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste dvije usluge vezane u paket u strukturi: BH Telecom 34,76%, Telekom Srpske 19,89%, Blicnet 3,15%, Telemach 21,98%, HT Eronet 8,29%, dok je udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste tri usluge vezane u paket usluga u strukturi: BH Telekom 32,55%, Telemach 22,92%, Telekom Srpske 17,40%, Blicnet 3,97%, Telrad Net 2,06%, Elta Kabel 2,05%.
- Za 2020. godinu udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste dvije usluge vezane u pakete imao je strukturu: BH Telecom 32,89%, Telemach 21,19%, Telekom Srpske 20,38%, Blicnet 2,68%, dok je udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste tri usluge vezane u paket usluga imao strukturu: BH Telekom 31,29%, Telemach 23,79%, Telekom Srpske 17,55%, Blicnet 4,02%, Telrad Net 2,14% i Elta-kabel 1,97%.
- Shodno navedenim podacima, jasno je da Telekom Srbija grupa na teritoriji Bosne i Hercegovine ne posjeduje dominantan položaj na tržištu paketa od dvije i tri usluge, niti posjeduje dominantan položaj ni na jednom od tržišta koja mogu biti uključena u paketirane (multipie- play) komunikacijske usluge.
- Napominjemo da Telekom Srbija grupa nema dominantan položaj iz čega nedvosmisleno slijedi da ista nije mogla zloupotrijebiti dominantan položaj na bilo koji način.
- Ipak opreza radi Protivna strana ističe i činjenice iz kojih proizilazi da Telekom Srbija grupa nije vršila zloupotrebu dominantnog položaja.
- Podnosilac zahtjeva svoje navode o eventualnoj zloupotrebi dominantnog položaja zasniva na prostom navođenju cijena koje Telekom Srbija grupa naplaćuje na tržištu bez prikazivanja i razmatranja strukture troškova na osnovu kojih je ta cijena i formirana, kao i kvalitetom usluga po kojoj se Mtel bez sumnje ističe na tržištu relevantnih proizvoda.
- Također, manipulativnom komparacijom cijena različitih operatora Telemach pokušava stvoriti privid da je cijena Mtel paketnih usluga znatno veća od ostalih operatora, međutim svjesno izostavlja detalje ponude paketnih usluga kao što su brzina interneta i druge beneficije koje svaki paket nudi u skladu sa formiranom cijenom. Kada se sve to uzme u obzir, jasno je da cijene paketa usluga odgovaraju njihovom sadržaju i karakteristikama, pa se ne može govoriti da su u skladu sa pruženim ti paketi najskuplji na tržištu.
- Kada su u pitanju cijene korporativnim korisnicima, ni u tom slučaju se ne može govoriti o zloupotrebi dominantnog položaja, obzirom da su cijene formirane prema specifičnim zahtjevima korisnika i različitom obimu pruženih usluga i vremenskom trajanju ugovora. Prikazivanjem cijena na opisani način, Podnosilac zahtjeva i na ovaj način pokušava da stvori privid eventualne zloupotrebe dominantnog položaja, a koji dominantni položaj u skladu sa gore iznesenim i ne postoji.

- Nelogičnost podnesenog Zahtjeva proizilazi iz činjenice da Podnosilac zahtjeva zloupotrebu dominantnog položaja dokazuje upoređivanjem cijena članova Telekom Srbija grupe, bez upoređivanja cijena sa ostalim konkurentskim operatorima, a koje utvrđivanje bi jedino bilo smisleno.
- Neosnovani su i navodi Telemacha koji se odnose na diskriminaciju korisnika Telekom Srbija grupe na različitim lokacijama i unakrsno subvencioniranje unutar Telekom Srbija grupe, a sve iz razloga navedenih u ranijem toku postupka.
- Shodno svemu navedenom, Podnosilac zahtjeva nije dokazao ni postojanje, a samim tim ni zloupotrebu dominantnog položaja, pa predlažemo da Konkurencijsko vijeće predmetni zahtjev u cijelosti odbije kao neosnovan.

Protivna strana se aktom zaprimljenim pod brojem: UP-04-26-2-014-37/21 dana 13.12.2022. godine izjasnila na pitanja koja je postavio voditelj postupka na usmenoj raspravi, te navela slijedeće:

- Telemach nije prisutan na relevantnom tržištu proizvoda pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo) pošto nudi tri od četiri usluge (bez mobilne telefonije), što samim tim znači da Telemach nema aktivnu legitimaciju. tj. pravni i ekonomski interes za pokretanje postupka imajući u vidu da na njega ne mogu da utječu dešavanja na predmetnom tržištu proizvoda.
- Isključivi razlog Podnosioca zahtjeva za pokretanje postupka nije zaštita korisnika usluga Telekom Srbija grupe, već "nespretan" pokušaj da ospori odluke Konkurencijskog vijeća o odobrenju koncentracija kojim je Mtel stekao kontrolu nad društvima Logosoft, Blicnet, Telrad Net i Elta Kabel.
- S tim u vezi, napominjemo da je Konkurencijsko vijeće nedavno donijelo odluku broj: UP- 05-26-1-036-161/18 od 28.10.2021. godine kojom je odbilo Zahtjev za obnovu postupka broj: UP-05-26-1-036-1/18 sa zahtjevom za donošenje zaključka o načinu upravljanja privrednim subjektom Blicnet, kao neosnovan. Navedenom odlukom je potvrđeno da Telemach nije dokazao da bi eventualno ponavljanje postupka odobrenja koncentracije dovelo do drugačije odluke Konkurencijskog vijeća.
- Pitanja koja su na usmenoj raspravi postavljena Podnosiocu zahtjeva da navede u čemu se sastoji zloupotreba dominantnog položaja jasno ukazuju da je i predstavnicima Konkurencijskog vijeća iz sadržaja Zahtjeva nejasno u čemu se sastoji navodna zloupotreba dominantnog položaja od strane Telekom Srbija grupe. Da je Zahtjev besmislen pokazuje i činjenica da su punomoćnici Podnosioca zahtjeva na svako pitanje da objasne zloupotrebu dominantnog položaja odgovarali da će se naknadno izjasniti u pisanoj formi. Na taj način, Podnosilac zahtjeva ni nakon osam mjeseci od dana podnošenja Zahtjeva nije u stanju da objasni svoje neosnovane tvrdnje.
- Telekom Srbija grupa na tržištu pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriji Bosne i Hercegovine koja obuhvataju fiksnu telefoniju, mobilnu telefoniju, internet i televiziju, ne posjeduje dominantan položaj, pa samim tim ne može posjedovati ni dominantan položaj na tržištu strukturiranom kao paketirane telekomunikacione usluge u Bosni i Hercegovine. Također, Telekom Srbija grupa ne posjeduje dominantan položaj ni na tržištu paketa od dvije usluge i tri usluge.
- Neophodno je istaći da relevantno geografsko tržište u predmetnom postupku predstavlja teritoriju Bosne i Hercegovine skladu sa praksom Konkurencijskog vijeća u postupcima koje vodi u sektoru telekomunikacija, prakse Evropske komisije, kao i sa načinom funkcionisanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini.
- Protivna strana ostaje pri navodima iz odgovora na Zahtjev prema kojim relevantno tržište proizvoda treba definisati kao tržište pružanja paketiranih (multiple-plav) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima.
- S obzirom na to da je Telemach predložio istu definiciju relevantnog tržišta proizvoda, smatramo da ona nije sporna među strankama u postupku. Međutim, u izjašnjenju Telemacha navedeno je da na ovako određenom relevantnom tržištu proizvoda ne posluju svi telekomunikacioni operateri, već samo oni koji nude puni obim paketiranih multi-play usluga (IPTV/CATV, internet, fiksna telefonija, mobilna telefonija), što su u konkretnom slučaju samo Mtel, BH Telecom i HT Eronet.
- Iz ovakve konstatacije logički slijedi zaključak da Telemach nije prisutan na ovako određenom relevantnom tržištu proizvoda pošto nudi tri od četiri usluge (bez mobilne telefonije) i da na njega ne mogu da utiču dešavanja na ovako određenom relevantnom tržištu proizvoda, što samim tim znači da Telemach nema aktivnu legitimaciju. tj. pravni i ekonomski interes za pokretanje postupka pred Konkurencijskim vijećem iz člana 27. stav (3) tačka a) Zakona. U prilog tome je i konstatacija u Zahtjevu da Telemach pokreće postupak radi zaštite korisnika Telekom Srbija grupe. Na taj način Telemach potvrđuje da nema aktivnu legitimaciju, jer ne daje nijedan argument kojim zaštita korisnika Protivne strane može da se podvede pod pravni i ekonomski interes predviđen Zakonom.
- Imajući u vidu da Telemach nema interese koji su, saglasno članu 27. stav (3) Zakona preduslov za pokretanje postupka, Protivna strana ističe da predmetni postupak nije ni mogao biti pokrenut i moli Konkurencijsko vijeće da bez odlaganja obustavi postupak, a Telemach obaveže da ostalim učesnicima naknadi troškove postupka.
- Protivna strana ističe da je izdvajanje Grada Sarajeva kao posebnog relevantnog geografskog tržišta apsurdno. Ukoliko se posmatra Grad Sarajevo kao posebno relevantno geografsko tržište, na kom od lica protiv kojih je podnesen Zahtjev posluje samo Logosoft, nemoguće je utvrditi zloupotrebu dominantnog položaja, s obzirom na to da Logosoft ni nema dominantan položaj na teritoriji Grada Sarajeva.
- U izjašnjenju Telemacha također se navodi da praksa Konkurencijskog vijeća u oblasti koncentracija na telekomunikacijskom tržištu u Bosni i Hercegovini na koju se Protivna strana poziva nije relevantna za predmetni postupak zbog toga što se radi o zloupotrebi dominantnog položaja. Međutim, Telemach se tom prilikom nije osvrnuo na tvrdnje iz odgovora na Zahtjev u kojem je Telekom Srbija grupa obrazložila da definicija relevantnog geografskog tržišta koju je

Telemach predložio u Zahtjevu nije u skladu sa praksom Konkurencijskog vijeća u postupcima koje vodi u sektoru telekomunikacija, prema kojoj u 12 postupaka utvrđivanja zloupotrebe dominantnog položaja ili zabranjenog sporazuma relevantno geografsko tržište definisalo kao teritoriju Bosne i Hercegovine, praksom Evropske komisije, kao ni sa načinom funkcionisanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini.

- Propuštajući da pobije iznad navedenu argumentaciju, posebno u svjetlu člana 36. stav (1) Zakona prema kojem teret dokazivanja za primjenu bilo kojih odredaba u Zakonu snosi Podnosilac zahtjeva, Telemach nije dokazao da je njegov prijedlog definicije relevantnog geografskog tržišta ispravan u konkretnom slučaju.
- Pored toga, značajna je i praksa RAK, koja reguliše navedene usluge na nacionalnom nivou, budući da operatori registrovani za pružanje svake od ovih usluga imaju pristup korisnicima na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine.
- Povrh svega, notorna je neistina navedena u izjašnjenju Telemacha, da je u Bosni i Hercegovini neprimenljiva mogućnost zaključivanja ugovora o zakupu mreže sa drugim operatorima za ona područja gdje operator nema vlastitu infrastrukturu. Tu tvrdnju najbolje pobija činjenica da postoje operatori koji trenutno zakupljuju mrežnu infrastrukturu Mtela. To su, (..)** [1] koji ne posluju u okviru Telekom Srbija grupe.
- Dakle, postoje operatori koji zaključuju ugovore o zakupu mreže sa nosiocem mrežne dozvole u Bosni i Hercegovini, na osnovu čega osiguravaju svoje prisustvo i na drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Drugim riječima, operatori bez obzira na rasprostranjenost vlastite mreže, mogu imati i imaju pristup korisnicima na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine.
- Telekom Srbija grupa ostaje pri navodima iz odgovora na Zahtjev, smatrajući da relevantno tržište u konkretnom slučaju treba odrediti kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriji Bosne i Hercegovine.
- Posebno se osvrćemo i na navode Telemacha sa usmene rasprave, prema kojim je Mtel spriječio privredni subjekat Trion Tel d.o.o. Banja Luka, Vidovdanska br. 8, 78 000 Banja Luka (u daljem tekstu: Trion Tel) da razvije svoju telekomunikacionu mrežu.
- Privredni subjekat Mtel je RAK-u podnio prijavu protiv Trion Tela, zbog učinjenog prekršaja iz člana 114. Pregleda povreda i odgovarajućih kazni koje izriče RAK, koji se sastoji od puštanja u rad mreže bez pribavljene upotrebne dozvole, a što je utvrđeno pravnosnažnim odlukama nadležnih organa.
- Naime, Mtel je došao u posjed 29 pravnosnažnih rješenja kojima su inspekcijski organi jedinica lokalne samouprave grada Banja Luke (Odjeljenje za inspekcijske poslove, urbanističko-građevinska inspekcija) naložili Trion Telu uklanjanje telekomunikacione mreže (kablova) koji su postavljeni bez pribavljene građevinske dozvole (samim tim i upotrebne dozvole). Riječ je o rješenjima koja su donesena tokom 2019. godine i 2020. godine i po kojima Trion Tel nije postupio, odnosno nije uklonio nelegalno izgrađenu mrežu u ostavljenom roku, povodom čega je Mtel dana 20.04. 2021. godine podnio prijavu RAK-u.
- S tim u vezi, podnošenje prijave radi postupanja suprotno propisima RAK-a podrazumijeva zaštitu sopstvenih prava i poslovnih interesa, a ne onemogućavanje ulaska konkurencije na tržište, kako tvrdi Podnosilac zahtjeva.
- Telekom Srbija grupa ni na jednom od tržišta paketiranih telekomunikacionih usluga ne prelazi prag od 40% tržišnog udjela koji predstavlja pretpostavku postojanja dominantnog položaja.
- S obzirom na to da nisu ispunjeni uslovi za primjenu pretpostavke, ukazujemo još jednom na član 36. stav (1) Zakona, ističući da Telemach, suprotno obavezi iz pomenutog člana, nije iznio dokaze koji idu u prilog tvrdnji da Telekom Srbija grupa ima dominantan položaj na relevantnom tržištu.
- Iz svega navedenog jasno je da Telemach nije ni mogao da iznese dokaze za takvu tvrdnju jer se iz svih relevatnih raspoloživih izvora (prije svega izvještaja RAK) može dokazati samo suprotno, a to je da Telekom Srbija grupa nema dominantan položaj i to na tržištima koja mogu biti uključena u paketirane (multiple-plav) telekomunikacione usluge. a samim tim takav položaj nema ni na tržištu strukturiranom kao paketirane (multiple-plav) telekomunikacione usluge na teritoriji Bosne i Hercegovine.
- Neophodno je istaći da je teret dokazivanja konkretnih radnji zloupotrebe dominantnog položaja na Podnosiocu zahtjeva, a što isti nije učinio.
- U prilog navedenom ukazujemo na izjavu Telemacha na strani 6. Zapisnika sa usmene rasprave, pasus 4, kojom upravo upućuje Konkurencijsko vijeće da dokaže povrede koje je Telekom Srbija grupa navodno učinila, iz razloga što u suštini i nema tačne podatke i dokaze kojim svoje tvrdnje potkrepljuje, odnosno na osnovu kojih bi mogao reći da se povreda sastoji u tačno učinjenoj radnji/razlici u cijeni/diskriminaciji, mjerljivoj kroz realne pokazatelje i brojke.
- Iz cjelokupnog izlaganja i uopštenog izjašnjavanja na usmenoj raspravi očigledno je da ni sam Podnosilac zahtjeva ne posjeduje takve podatke, te da nastoji da odgovornost i teret dokazivanja prebaci na Konkurencijsko vijeće, smatrajući da je sa njihove strane dovoljno dokazati sumnju na povredu konkurencije, a što je u apsolutnoj suprotnosti za odredbama Zakona.
- Bitno je istaći da su neistiniti navodi Telemacha sa usmene rasprave da je privredni subjekat Elta Kabel povećao svoje cijene, a izbacio iz svoje ponude određene kanale, sa krajnjim ciljem da se korisnici motivišu da promijene operatora i zaključe ugovore sa Mtelom. U vezi sa tim, ističemo da operator Elta Kabel, od datuma preuzimanja od strane Mtela (01.09.2019. godine) do najavljene korekcije cijena (01.01.2022. godine), nije vršio korekciju cijena. te da po tom osnovu nije ni bilo odliva korisnika, odnosno raskida ugovora kako bi zaključili ugovore sa Mtelom.
- Pored toga, predstojećom korekcijom cijena, kao rezultat sprovedenog procesa digitalizacije na strani Elta Kabela, (..)**. Ostalim korisnicima paketa koji su

[1] (..)** Podaci predstavljaju poslovnu tajnu, u smislu člana 38. Zakona o konkurenciji.

predmet korekcije cijena će biti omogućen pristup dodatnih 15 kanala.

- Što se tiče samih troškova, pored investicije u digitalni "headend", kao i u korisničku opremu, potrebno je istaći da su se troškovi sadržaja po korisniku u Elta Kabel-u povećali za otprilike 51%, pri čemu je rast ove vrste posljedice kontinuiranog unapređenja ponude sadržaja krajnjim korisnicima.
- Sasvim je jasno da ova situacija koju je Telemach istakao na usmenoj raspravi nema nikakve veze sa prekomjernim određivanjem cijena, jer rast cijena prati kvalitet sadržaja koji se nudi korisnicima. Tek je apsurdno nazivati to praksom, s obzirom na to da Elta Kabel do sada nije povećavao cijene.
- Dalje, tvrdnje Telemacha sa usmene rasprave da Telekom Srbija grupa ne distribuira premium sadržaje koji bi mogli direktno utjecati na povećanje stvarnih troškova, već da ima značajno lošiju programsku ponudu od drugih IPTV operatera, također su neosnovane. Naime, što se tiče ponude linearnih TV kanala u okviru IPTV usluge, Mtel trenutno u ponudi ima 300 TV kanala i 9 radio kanala u okviru osnovnog i 10 dodatnih paketa kanala. U okviru navedenog broja kanala u ponudi je značajan broj kanala koji se mogu svrstati u grupu premium sadržaja.
- Protivna strana ističe bogatu ponudu sportskih kanala, kojih ima ukupno 29. U ponudi je 11 Arena Sport kanala (SD i HD kanali) sa premium sportskim sadržajima (fudbal, košarka, rukomet i drugi sportovi) kao i 4 Eurosport kanala (SD i HD kanali), potom specijalizovani košarkaški i fudbalski kanali, NBA TV HD i drugi.
- Postoji sadržajna ponuda koja se sastoji od 51 filmskog kanala od kojih je 10 HBO kanala (SD i HD kanali), Fox, CineStar i FilmBox kanali, Pink i drugi filmski kanali.
- U ponudi je također 18 kanala (od Baby TV-a preko Nickelodeon kanala do Da Vinci Learning-a) i 29 kanala iz kategorije dokumentarnog i edukativnog sadržaja. Ponuda TV kanala također uključuje veliki broj BiH, ali i regionalnih kanala, kao što su RTS grupa kanala, kao i grupa kanala Prva TV.
- Pored navednih sadržaja linearnih TV kanala, omogućuje se i izuzetno bogata ponuda videoteka VoD i SVoD sa velikim brojem premijum sadržaja: HBO, Pickbox, Apollon, Superstar, Filmbox, AXN Now, Minimax Plus, Da Vinci Kids, Balkan Music.
- Iz svega navedenog jasno je Telekom Srbija grupa ne samo da ne zaostaje za drugim IPTV operatorima po programskoj ponudi, već i da u značajnoj mjeri distribuira premium sadržaj, u čemu se naročito ističe Mtel. Logično je da zbog toga upravo Mtel ima najviše cijene u okviru Telekom Srbija grupe, s obzirom na to da ima i najveće troškove zbog distribuiranja premium sadržaja. Samim tim, nema osnova za zaključak da Telekom Srbija grupa određuje prekomjerene cijene, kada njene cijene u potpunosti prate kvalitet ponude.
- Podsjećamo da Telemach zasniva svoje tvrdnje na pritužbama korisnika iako je RAK ustanovio da su iste neosnovane, a što je detaljno obrazloženo u paragrafima 27-29 odgovora na Zahtjev i Zaključak.
- Radnje navodne zloupotrebe dominantnog položaja Telemach, prije svega, opisuje kao naplaćivanje nelojalnih cijena od strane Telekom Srbija grupe. Međutim, umjesto da postojanje nelojalnih cijena utvrdi kroz analizu odnosa cijena i troškova i poređenje cijena jednog učesnika na tržištu sa cijenama drugih učesnika na tržištu. Telemach se fokusira isključivo na društva u okviru Telekom Srbija grupe, iako se oni ne mogu smatrati konkurentima već jednim učesnikom na tržištu što je i sam Telemach naveo na usmenoj raspravi.
- Dodatno, ističemo da su tvrdnje da Telekom Srbija grupa nameće nelojalne cijene apsolutno neistinite i da je RAK kao regulator za cijene kablovskih operatera odobrio nove cjenovnike, te se ne može tvrditi da Telekom Srbija grupa na bilo koji način zloupotrebljava dominantan položaj.
- Naglašavamo i da je sam Telemach, na održanoj usmenoj raspravi, istakao da nema dokaze da Telekom Srbija grupa naplaćuje prekomjerno visoke cijene, već da tu tvrdnju iznosi na osnovu cjenovnika.
- Ističemo da Telemach nema uvid u troškove Telekom Srbija grupe i da je samim tim veoma neodgovorno iznositi ovakve navode. Još jednom podsjećamo da Telemach kao Podnosilac zahtjeva prema članu 36. Zakona snosi teret dokazivanja za ovakve tvrdnje, a jasno je iz svega navedenog da Telemach nema apsolutno niti jedan dokaz za tvrdnju da Telekom Srbija grupa određuje prekomjerne cijene.
- U dijelu iznad je obrazloženo da Telekom Srbija grupa nije nametala prekomjerne cijene krajnjim korisnicima. S tim u vezi, dodatno ističemo da Telekom Srbija grupa nije cjenovno diskriminisala sopstvene korisnike kako je to istaknuto u izjašnjenju Telemacha.
- Zloupotreba dominantnog položaja koja nastaje diskriminacijom definirana je članom 10. stav (2) tačka c) Zakona kojim je propisano da se zloupotreba dominantnog položaja posebno odnosi na: "Primjenu različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime ih dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj".
- Iz navedenog slijedi da se prilikom dokazivanja povrede zloupotrebe dominantnog položaja, koja nastaje diskriminacijom, utvrđuje ispunjenje dva uslova, naravno pod pretpostavkom da je postojanje dominantnog položaja uopšte i utvrđeno, i to primjena različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova sa ostalim stranama i da se ostale strane dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminiše sopstvene korisnike ne može se podvesti pod član 10. stav (2) tačka c) Zakona imajući u vidu da navedena odredba podrazumijeva slučajeve u kojima privredni subjekt, zloupotrebljavajući dominantan položaj, diskriminiše druge privredne subjekte što za posljedicu ima da se pojedini privredni subjekti dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- U konkretnom slučaju, ukoliko bi se prihvatila Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminiše sopstvene korisnike, potrebno je dokazati da se na taj način krajnji korisnici Telekom Srbija grupe dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj. Međutim, krajnji korisnici ne mogu biti dovedeni u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj imajući u vidu da isti ne obavljaju privrednu djelatnosti, odnosno između sebe ne predstavljaju konkurente.
- Jasno je da je Telemach u ovom dijelu Zahtjeva podveo činjenično stanje pod neodgovarajuću pravnu normu.

Ali pored toga, Telemach je u vezi sa ovim dijelom naveo i netačno činjenično stanje.

- Na usmenoj raspravi je naveo kako Telekom Srbija grupa korisnicima na području na kom ima monopolski položaj ne nudi one pakete ni po sadržaju ni po cijenama koje nudi korisnicima na područjima gdje ima konkurente. Ovi navodi su neistiniti jer je Mtelova ponuda ista za sva geografska područja, što je lako provjerljivo.
- Ipak, napominjemo da mogućnost realizacije konkretnog paketa za korisnika zavisi od tehničkih uslova mreže na lokaciji korisnika, ali da to nije nikakva diskriminacija korisnika, već činjenica da je mogućnost sprovođenja paketa ograničena određenim tehničkim uslovima.
- Navedene aktivnosti su sastavni dio telekomunikacione djelatnosti i one suštinski predstavljaju problem sa kojim se u praksi susreće svaki telekomunikacioni operator, ali bi podvođenje ovih aktivnosti pod radnju povrede konkurencije koja se sastoji u diskriminaciji korisnika samo predstavljalo paušalno navođenje pojmova prava konkurencije, bez ikakvog smisla i opravdanja.
- Bitno je još jednom istaći da na relevantnom tržištu na teritoriji Bosne i Hercegovine, Telekom Srbija grupa nema dominantan položaj. Iz toga se zaključuje da Telekom Srbija grupa ne može da zloupotrjebiti dominantan položaj ni na koji način.
- Dodatno, Telekom Srbija grupa je dokazala da ne naplaćuje prekomjerne cijene, tačnije da razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena nije značajna, pa samim tim ne postoje niti uslovi niti resursi za subvencionisanje drugih subjekata u okviru Telekom Srbija grupe.
- Kao dokaz koji ide u prilog toj tvrdnji, ali kao i odgovor na navode Telemacha sa usmene rasprave, u nastavku je obrazloženje razlike između Mtel paketa za 4-play u iznosu od 174,00 KM i Logosoft paketa za 4-play u iznosu od 77,00 KM. Naime, Mtel paket za 4-play u iznosu od 174,00 KM i Logosoft paket od 77,00 KM se značajno razlikuju, pri čemu Mtel paket ima mnogo veće pogodnosti i bonuse u svim domenima kao što su bonusi za pozive sa mobilnog i fiksnog priključka, kvalitet TV sadržaja i brzina internet pristupa.
- Mtel paket za 4-pIay u iznosu od 174,00 KM sadrži:
  - 300 linearnih TV kanala i 9 radio kanala, koji uključuju i Filmbox/HBO kanale,
  - Videoteke: HBO, AXN, Pickbox, Minimax plus i Filmbox,
  - Dodatne funkionalnosti: multiscreen uslugu TVToGO na 4 uređaja, uslugu snimanja sadržaja, 3 IPTV prijemnika i NBA dodatnu uslugu,
  - Brzina fiksnog interneta u okviru paketa je do 200/100 Mbps,
  - U domenu fiksne telefonije paket omogućava neograničene razgovore ka fiksnoj mreži Mtela (preko 200.000 korisnika) uz uspostavu poziva od 0,04 KM sa PDV-om, 2 prijatelj broja u Mtel mobilnoj mreži, 1000 minuta ka fiksnim i mobilnim mrežama u Evropi i svijetu, kao i 100 minuta ka Mtel mobilnoj mreži,
  - U domenu mobilne telefonije koja je uključena u paket korisniku se omogućavaju neograničeni razgovori prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini i u romingu u zemljama Zapadnog Balkana (5000 minuta), 500 minuta prema mts mobilnoj mreži, neograničen SMS prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini (1000 SMS), 100 SMS poruka u romingu u zemljama Zapadnog Balkana, 50 GB mobilnog interneta u Bosni i Hercegovini i 8,95 GB u romingu u zemljama Zapadnog Balkana, kao i 2 prijatelj broja sa cijenom od 0,00 KM/min (jedan iz fiksne i jedan iz mobilne mreže Mtela),
  - Također korisnici imaju mogućnost kupovine široke lepeze hardvera - mobilni telefoni, fiksni telefoni, TV uređaji, tableti, razna druga dodatna oprema već od 1,00 KM.
- Logosoftov paket usluga sadrži:
  - 252 linearna TV kanala (koji npr. ne uključuju premium HBO kanale),
  - Bez videoteka,
  - Bez dodatnih funkcionalnosti,
  - Brzina fiksnog interneta u okviru paketa je do 60/6 Mbps,
  - U domenu fiksne telefonije paket omogućava neograničene razgovore ka Logosoft mreži, te prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini uz ograničenja na fer osnovi na 1500 minuta i uz uspostavu poziva od 0,026 KM sa PDV-om,
  - U domenu mobilne telefonije koja je uključena u paket Logosoft korisniku se omogućava 100 minuta za pozive prema svim mobilnim mrežama u Bosne i Hercegovine i u romingu u zemljama Zapadnog Balkana, 100 SMS poruka prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini i u romingu u zemljama Zapadnog Balkana, 2 GB mobilnog interneta i 398 MB u romingu u zemljama Zapadnog Balkana. Također, korisnici imaju mogućnost fiksnog i mobilnog telefona već od 1,00 KM.
- Iz svega navedenog jasno je da su paketi neuporedivi u pogledu sadržaja paketa, te da Mtel paket ima mnogo veće pogodnosti i bonuse u svim domenima.
- Iz navedenog slijedi da je Telekom Srbija grupa nije vršila unakrsno subvencionisanie unutar svoje grupe te da nije riječ o cjenovnoj politici koja za cilj ima viši profit već je riječ o razumnoj tržišno-orijentisanoj cjenovnoj politici koja za bolji paket iziskuje višu cijenu.
- Neophodno je istaći da se cijene multiple-play paketa, koji su u ponudi operatora unutar Telekom Srbija grupe, ne razlikuju na nivou pojedinih opština na području Republike Srpske, već se razlikuju samo ponude operatora (cijene usluga pojedinačnih operatora unutar Telekom Srbija grupe).
- Tehničko-tehnološki aspekt podrazumijeva primarno sa aspekta kvaliteta pristupne mreže do krajnjeg korisnika i tehnologija na kojima se zasnivaju predmetne usluge, što u kvalitativnom kontekstu predstavlja značajnu razliku u smislu maksimalnih internet brzina koje je moguće pružiti i kvalitativnih garancija krajnjim korisnicima po ovom osnovu, odnosno kvaliteta i stabilnosti sadržaja koje dolaze do krajnjeg korisnika, kada govorimo o segmentu pružanja TV usluga u okviru multi-play paketa. U ovom kontekstu, potrebno je istaći da Mtel svojim korisnicima usluge pruža putem GPON i VDSL tehnologije, odnosno IPTV platforme, koja korisnicima Telekom Srbija grupe, pored klasične isporuke TV sadržaja, omogućava garantovani kvalitet iste, kao i niz dodatnih tzv. naprednih nelinearnih funkcionalnosti kao što su videoteke, multiscreen opcije, odnosno gledanje sadržaja na više različitih uređaja, snimanje sadržaja, gledanje propuštenog sadražaja unutar 72 sata, gledanje sadržaja ispočetka, OTT funkcionalnosti, kao i tzv. smart funkcionalnosti koje korisniku omogućavaju pristup različitim aplikacijama.

- Potrebno je istaći da posedovanje navedenih tehnologija koje garantuju navedeni kvalitet i funkcionalnosti za krajnjeg korisnika zahtijevaju visok nivo kontinuiranih investicija i troškova sa aspekta unapređenja i održavanja sistema, kao i ulaganjima u kvalitetnu korisničku opremu koja na strani korisnika može da podrži sve navedeno.
- S druge strane, na strani kablovskih operatera, kao i onih koji su sastavni dio Telekom Srbija grupe, HFC i wireless su dominantne tehnologije po kojima se usluga pruža krajnjim korisnicima, pri čemu se radi uglavnom o vazdušnoj mreži i garantovani kvalitet istih je nižeg ranga u odnosu na GPON i VDSL, shodno samoj prirodi tehnologije.
- Kablovski operateri su samo u pojedinim, uskim područjima, u mogućnosti da pruže uslugu putem FTTH tehnologije i to relativno malom broju korisnika. Istovremeno, ponuda kablovskih operatora u segmentu distribucije sadržaja, s obzirom da ne posjeduje odgovarajuće platforme, ne uljučuje dodatne funkcionalnosti, a kao što je navedeno u slučaju Mtel, te se isključivo zasniva na isporuci određenog sadržaja krajnjim korisnicima.
- Sa aspekta korisnika, radi se o ponudama koje su u kontekstu kvaliteta i beneficija neuporedive i ispod kojih nije trenutno moguće podvući zajednički nazivnik u formi jednakih cijena za krajnjeg korisnika, a čime bi se korisnici pojedinih operatora stavili u neravnopravan položaj.
- Dodatno, potrebno je osvrnuti se i na aspekt uključenog sadržaja u ponudu koji je u korelaciji sa navedenim tehničko-tehnološkim pretpostavkama. Odnosno, ponuda Mtela uključuje znatno veći broj kanala u pojedinim paketima, omogućeno korištenje nelinearnih funkcionalnosti, pristup videotekama i OTT mogućnost, odnosno gledanje sadržaja na mobilnim i tablet uređajima.
- S druge strane, a kako je već navedeno, ponuda sadržaja kablovskih operatora je primarno zasnovana na broju kanala, njegovoj distribuciji i eventualnom uključivanju dodatnog sadržaja u pojedinim paketima. Bitno je napomenuti, da operatori unutar Telekom Srbija grupe trenutno ne raspolažu jedinstvenim brojem kanala u ponudi, odnosno da sa aspekta strukture u segmentu sadržaja trenutno ne postoji jednoznačna ponuda u dva ili više pravnih lica iz Telekom Srbija grupe.
- Potrebno je istaći da broj kanala, njihova struktura, dodatni paketi, videoteke i uslovi distribucije na kojima insistiraju pojedini dobavljači sadržaja, što se posebno odnosi na kanale koji imaju status najgledanijih, u najvećoj mjeri opredeljuju cijene paketa ka krajnjim korisnicima, s obzirom da se radi o značajnim troškovima za operatora, sa aspekta pojedinačnih i kolektivnih prava distribucije.

Tabela 15.

Operator	Broj kanala u osnovnoj ponudi	Nelinearne funkcionalnosti	Videoteka	Opcije dodatnih paketa	OTT
Mtel	255	da	da	da	da
Telrad Net	188	ne	ne	da	ne
Blicnet	226	ne	ne	da	da
Elta Kabel	186	ne	ne	da	da
Logosoft	260	da	da	da	da

Tabela-Pregled osnovne ponude sa aspekta TV sadržaja

- Treći aspekt na koji se osvrćemo u pogledu cijena paketa multiple-play usluga je aspekt uključenih internet brzina, koje su uslovljene prethodno navedenim tehničko-tehnološkim pretpostavkama, odnosno razlikama u tehnologiji i ograničenjima koja su bitna za svaku ponaosob, kao i samim kvalitetom infrastrukture.
- Uključene maksimalne brzine definisane u pojedinim multiplay paketima određenih operatera:

Tabela 16.

Operator	Maksimalno definirane Internet brzine u paketima
Mtel	200/75Mbps
Telrad Net	60/30 Mbps
Blicnet	100/25 Mbps
Elta Kabel	100/40 Mbps
Logosoft	120/10 Mbps

Tabela- Maksimalno definisane brzine u paketima

- Pored prethodno navedenog, a sa aspekta same ponude, bitno je naglasiti da svi operatori u Bosni i Hercegovini, koji poseduju dozvolu za pružanje usluga fiksne telefonije, istu nominalno uključuju u ponudu multi-play usluga, bez obzira na rasprostranjenost mreže i broj korisnika usluge fiksne telefonije.
- Operatori u Bosni i Hercegovini se uglavnom opredjeljuju za flat pristup, tj. za neograničeni broj minuta za pozive u mreži i/ili prema ostalim mrežama u Bosni i Hercegovini uz određenu cijenu uspostave poziva. Za razliku od kablovskih operatora, te shodno činjenici da posjeduje dozvolu za pružanje usluga mobilne telefonije, Mtel, pored govornog saobraćaja u fiksnoj mreži, u ponudu multi-play paketa uključuje i određeni broj minuta besplatnog saobraćaja prema mobilnoj mreži, kao i besplatne ili subvencionirane cijene poziva prema tzv. prijatelj broju u mobilnoj mreži Mtela.
- Bitno je napomenuti da su operatori unutar Telekom Srbija grupe zasebna pravna lica sa sopstvenim korisničkim bazama i sopstvenim dozvolama dodijeljenim od strane RAK-a, odnosno obavezama koje proističu iz navedenog, kao i samostalnim poslovnim politikama i zadatim okvirima djelovanja.
- Telekom Srbija grupa ne posjeduje podatke o strukturi tržišta po opštinama na području Republike Srpske niti su isti podaci javno dostupni od strane RAK-a.
- Jedini zvanični i objavljeni podaci se nalaze u okviru izvještaja-Pregled stanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu, a odnose se na tržišne udjele operatora za paketske usluge u Bosni i Hercegovini za 2020 godinu.
- Iz Izvještaju RAK-a može se vidjeti udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste dvije usluge vezane u paket usluga za 2020. godinu. Najveći tržišni udio ima BH Telecoma. sa 32,89%, slijede Telemach sa 21,19% i Telekom Srpske a.d. sa 20,38%.
- Dodatno, u Izvještaju RAK-a prikazan je tržišni udio operatora prema broju pretplatnika koji koriste tri usluge vezane u paket usluga za 2020. godinu. Najveći udio ima BH Telecom sa 31,29 %, slijede Telemach sa 23,72 % i Telekom Srpske a.d. sa 17,55% i HT Eronet sa 12,09 %.
- Ističemo da operatori unutar Telekom Srbija grupe trenutno ne raspolažu jedinstvenim brojem kanala u ponudi, odnosno sa aspekta strukture u segmentu sadržaja trenutno ne postoji jednoznačna ponuda u dva ili više pravnih lica iz Telekom Srbija grupe. Takođe, ne postoji ni jedinstvena ponuda različitih cijena.

- Telekom Srbija grupa nije vršila unakrsno subvencioniranje unutar svoje grupe. Razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena nije značajna, pa samim tim ne postoje niti uslovi niti resursi za subvencioniranje drugih subjekata u okviru Telekom Srbija grupe.

Podnosilac zahtjeva se aktom zaprimljenim pod brojem: UP-04-26-2-014-38/21 dana 14.02.2022. godine izjasnio na pitanja koja je postavio voditelj postupka na usmenoj raspravi, te naveo slijedeće:

- Podnosilac zahtjeva se referiše na nalaze vještakinje ekonomske struke dr. sc. Aide Soko koja je sačinila dokument "Zloupotreba dominnatnog položaja-Analiza tržišnih odnosa Mtel i povezanih lica", a koji je u jednoj od ranijih radnih verzija sadržavao dodatni paket unutar 4-play usluge, a koji sadrži dvostruku razliku u cijeni:

Tabela 17.

Usluga	Mtel	Logosoft
4-play (TV/Internet/fiksna/ mobilna Telefonija)	174,90 KM/mj (Paket L+)	77,62. KM/mj (LoGO! Slagalica primjer)
Sadržaj usluge	Osnovni paket+Plus+Pink PIus+HD+HBO Premium HD+HBO Internet do 200/100 Mbps Neograničeni razgovori u Mtel fiksnoj mreži. Neograničeni razgovori prema svim mrežama u BiH, 50GB saobraćaja.	Osnovni paket+Plus paket+HD paket Internet do 120/10 Mbps Neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH. 150 minuta prema svim mobilnim mrežama i 4GB saobraćaja.

- Naknadnim doradama radne verzije gore navedenog dokumenta ovi paketi su izbačeni i zbog toga u konačnoj verziji koja je dostavljena Konkurencijskom vijeću ovi paketi nisu obuhvaćeni. Dakle, na osnovu dostavljenih podataka o cijenama jasno je da postoje uporedive 4-play usluge operatora unutar Telekom Srbija grupe: Mtela i Logosoft, gdje je razlika u cijeni dvostruko veća, tačnije iznosi 225.32%. Dakle, navodi Podnosioca zahtjeva o dvostrukoj razlici u cijeni (vidimo da je zapravo i veća) su tačni i zasnovani na službenim ponudama operatora Mtel i Logosoft.
- Pored navedenog, Podnosilac zahtjeva ovdje ističe kako postoje i drugi paketi koji u sadržajnom smislu još sličniji, a razlika u cijeni je značajna na štetu potrošača Mtela. Većina tih paketa je prikazana u dokumentu vještakinje dr. sc. Soko, no Podnosilac zahtjeva ovdje dostavlja i sljedeće:

Tabela 18.

Usluga	Mtel	Logosoft
4-play (TV/Internet/fiksna/ mobilna Telefonija)	91,90 KM/mj (Paket S+)	62,13 KM/mj (LoGO! Slagalica primjer)
Sadržaj usluge	255+ TV kanala (Osnovni TV paket + PIus ili Pink Plus ili HD paket). Internet do 150/75 Mbps Neograničeni razgovori u Mtel fiksnoj mreži. Neograničeni razgovori u Mtel mreži i 2GB mobilni Internet.	290+ TV kanala (Nice paket + Very Nice paket). Internet do 120/10 Mbps. Neograničeni razgovori u Logosoft mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u BiH. 100 besplatnih minuta prema svim mobilnim mrežama u BiH i 4GB mobilni internet.

- Gore navedeni primjeri 4-play usluga su uporedivi i to jer:
  - Ponuda u TV komponenti je bogatija kod Logosofta (veći broj TV kanala).
  - Internet je praktično neznatno kvalitetniji na strani Mtela, 110 potrebno je imati u vidu da rast brzine Interneta ne zahtijeva povećanje troškova (pitanje je tehničke mogućnosti), dok povećanje TV kanala podrazumijeva povećanje troškova za nabavku tih kanala.
  - Ponuda u komponenti fiksne telefonije je bogatija kod Logosofta (za razliku od Mtela dodatno uz neograničene razgovore u vlastitoj mreži nudi i 1000 minuta prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini).
  - Ponuda u komponenti mobilne telefonije je bogatija kod Logosofta (Logosoft nudi besplatne minute prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini, dok Mtel zadržava samo saobraćaj u vlastitoj mreži što mu ne prouzrokuje troškove, a čak je i ponuda mobilnog interneta bogatija kod Logosofta).
- Ipak, sve gore navedeno ne dovodi do skuplje ponude Logosofta (što bi se moglo pretpostaviti na osnovu bogatije ponude), većje uporediva/čak kvalitetnija Logosoft ponuda čak za 32,40% jeftinija od ponude Mtela.
- Podnosilac zahtjeva prije svega podsjeća da je članom 10. stav (2) tačka c) Zakona zabranjena diskriminacija, a teorija i praksa u pravu konkurencije Evropske unije su jasno naznačile kako se navedena diskriminacija odnosi ne samo na pravna lica s kojima dominantni subjekt zaključuje poslovne odnose, već i na potrošače direktno.
- Tako je u predmetu Deutche Post AG (Commission Decision Deutsche Post AG - Interception of cross-border mail (COMP/C-1/36.915) (2001/892/EC) [2001] OJ L331/40, [130] Evropska komisija utvrdila da, uslijed postupaka Deutsche post AG na jednom geografskom tržištu (Njemačka) se proizvode direktne posljedice na komercijalne aktivnosti pošiljalaca sa drugog geografskog tržišta (Ujedinjeno Kraljevstvo). Na osnovu navedenog, takvi pošiljaoci, odnosno korisnici poštanskih usluga su se smatrali trgovinskim partnerima Deutsche Post AG u smislu člana 82. stav (c), što je ekvivalent članu 10. stav (2) tačka c) Zakona.
- Ipak, čak i u smislu tumačenja na koje je Konkurencijsko vijeće ukazalo - primjenjivost na privredne subjekte, Podnosilac zahtjeva ističe da je u predmetnom postupku povredu prema članu 10. stav (2) tačka c) Zakona potrebno posmatrati prije svega u odnosu na pravna lica / privredne subjekte kojima Telekom Srbija grupa pruža usluge na diskriminatoran način. Takva zloupotreba dominantnog položaja je prepoznata i u Odluci o definisanju kategorija dominantnog položaja u kojem je kao jedan od oblika navedena "diskriminacija u visini cijena (različite cijene) odredenog proizvoda i/i usluge na različitim relevantnim geografskim tržištima".
- U skladu sa navedenim, Telekom Srbija grupe primjenjuje različite cijene za usluge svojih operatera na teritoriji Republike Srpske i na području Grada Sarajeva, pa tako primjerice za istovrsnu ponudu Mtela u Banja Luci i Logosofta u Sarajevu, korisnici plaćaju različite cijene na tim različitim geografskim tržištima. Ovo uključuje i korisnike koji su pravna iica. Takvim postupanjem je ostvareno biće povrede pravila konkurencije i to prema gore predviđenom pravilu zloupotrebe dorninantnog položaja predviđenom. Odlukom o definisanju kategorija dominantnog položaja.
- Konkurencijsko vijeće je na usmenoj raspravi također zatražilo obrazloženje o obliku zloupotrebe dominantnog položaja koji je Podnosilac zahtjeva odredio kao unakrsno subvencioniranje pružanja usluga, a u odnosu na član 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona.
- Podnosilac zahtjeva najprije ističe da je zloupotreba dominantnog položaja nametanjem unakrsnog subvencioniranja pružanja usluga detaljno pojašnjeno u tački 4.4. Zahtjeva, pa su ovdje predstavljena jasnija pojmovna određenja i primjena u odnosu na član 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona, kako je Konkurencijsko vijeće i tražilo.

- Unakrsno subvencioniranje u suštini znači da privredni subjekat snosi ili raspoređuje sve ili dio troškova svoje aktivnosti na jednom geografskom tržištu ili tržištu proizvoda na svoju aktivnost na drugom geografskom tržistu ili tržištu proizvoda.
- U kontekstu zloupotrebe dominantnog položaja primjenom unakrsnog subvencioniranja kao cjenovne politike, ispravno je tumačenje prema kojem ovaj oblik obuhvata kako nelojalne prodajne cijene kojima se ograničava konkurencija (član 10. stav (2) tačka a) Zakona), tako i ograničavanje tržišta na štetu potrošača (član 10. stav (2) tačka b) Zakona). Naime, unakrsno subvencioniranje treba posmatrati kao zloupotrebu koja omogućava dominantnom privrednom subjektu da na jednom od dva geografska tržišta na kojima je prisutan (na onom na kojem nema dominantan položaj), primjenjuje nelojalne prodajne cijene.
- Podnosilac zahtjeva je jasno argumentirao i dostavio dokaze o poslovanju operatera Logosoft za koje se s osnovom može sumnjati da nije zasnovano na tržišnim parametrima (za razliku od perioda prije preuzimanja, Logosoft sada nižim cijenama paketa posluje sa gubitkom), a gdje se gubici ostvareni takvim nelojalnim cijenama nadoknađuju raspodjelom takvih troškova na druga tržišta gdje Telekom Srbija grupa ostvaruje pozitivne prihodovne marže, kao što su gradovi i općine u Republici Srpskoj.
- Međutim, kao rezultat takvog postupanja potrošači su izloženi plaćanju prekomjernih cijena upravo na onim tržištima sa kojih se ostvaruju nelojalne marže kojima se pokrivaju gubici ostvareni na tržištima na kojima je Telekom Srbija grupa zastupljena putem operatora Logosoft. Na taj način ostvaruje se biće i drugog oblika zioupotrebe - ograničavanje tržišta na štetu potrošača. Dakle, jasno je kako povrede iz člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona praktično stoje u kauzalnom odnosu gdje unakrsno subvencioniranje obuhvata oba oblika zloupotrebe dominantnog položaja.
- Uz već u Zahtjevu navedeni predmet Deatsche Post AG kao jednog od osnovnih predmeta u praksama unakrsnog subvencioniranja EU, Podnosilac zahtjeva podsjeća na stav tadašnjeg Suda prve instance Evropske unije u predmetu Tetra Pak II gdje je utvrđeno da "primjena člana 86. (danas Član 102. UFEU) ne zavisi od dokaza da je postojalo unakrsno subvencioniranje izmedu dva sektora." U skladu sa navedenim, Konkurencijsko vijeće na osnovu odredbi Zakona i Odluke o defmisanju kategorija dominantnog položaja može utvrditi postojanje prakse unakrsnog subvencioniranja koje rezultira cijenama ispod troškova (povreda člana 10. stav (2) tačka a) Zakona i ograničavanjem tržišta na štetu potrošača (povreda člana 10. stav (2) tačka b) Zakona).
- Podnosilac zahtjeva ukazuje Konkurencijskom vijeću da Telekom Srbija grupa nudi jeftinije, ali raznovrsnije usluge i pakete vlastitih usluga na onim područjima gdje je izložen konkurentskom pritisku (Grad Sarajevo), dok na područjima monopolskog položaja (Republika Srpska), ponuda svih operatera iz Telekom Srbija grupe je značajno limitirana, kako u sadržajnom smislu usluga, tako i cijenama koje se naplaćuju.
- Najjeftinijih paketa u ponudi Mtela npr. uopće nema, iako je platežna moć stanovništva na području Republike Srpske manja u odnosu na Sarajevo, gdje su takvi paketi zastupljeni. Imajući u vidu navedeno, logično je pretpostaviti da bi korisnici na području Republike Srpske imali potrebu za paketima koji su dostupni u Sarajevu po nižim cijenama (sve i ako nude nešto lošiji kvalitet interneta), ali im je Mtel takvu ponudu uskratio, jer je svjestan da u Republici Srpskoj nema konkurenciju i može eksploatisati svoj dominantan položaj.
- U ovom postupku je također na više mjesta do sada ukazano kako operater Logosoft u svojoj ponudi ima uslugu tzv. LoGO slagalice, prema kojoj svaki korisnik ponaosob može praktično izabrati sadržaj po svakoj od komponenti u multiple-play uslugama. U zavisnosti od komponente se obračunava različita cijena, pa tako korisnici mogu prilagoditi svojim potrebama kvalitet i sadržaj po svakoj od komponenti.
- Kao dokaz tvrdnji da Telekom Srbija grupa ograničava tržište na štetu svojih korisnika ističemo činjenicu da ovakva, kao niti slična usluga, ne postoji za sve korisnike koji su prisutni na teritoriji Republike Srpske, a gdje posluju Mtel i drugi operatori Telekom Srbija grupe. Naravno, takvu atraktivnu ponudu svojim korisnicima ne nude na tim područjima iz razloga uživanja monopolskog položaja, a negativne učinke tog položaja trpe potrošači koji su limitirani ograničenim, a skupim uslugama Telekom Srbija grupe.

Punomoćnik Protivne strane se u podnesku zaprimljenom dana 10.01.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-45/21 izjasnio na pitanja sa usmene rasprave i tvrdnje Podnosioca zahtjeva u kojem navodi slijedeće:

- Podnosilac zahtjeva nije dostavio vjerodostojne podatke u tabelama koje su priložene u podnesku, nego je želeći da pred Konkurencijskim vijećem predstavi kvalitet ponude Mtela slabijim nego što jeste, navodio podatke koji ne odgovaraju stvarnoj ponudi sa internet stranice Mtela za paket L+, a istovremeno je nepotpuno i neprecizno predstavljena i ponuda sa internet stranice Logosoft operatera za LoGO! Slagalica pakete.
- Tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminiše sopstvene korisnike ne potpada pod član 10. stav (2) tačka c) Zakona imajući u vidu da navedena odredba podrazumijeva slučajeve u kojima privredni subjekt, zloupotrebljavajući dominantan položaj, diskriminira druge privredne subjekte, a ne korisnike kao krajnje potrošače.
- U okviru Telekom Srbija grupe ne postoji zloupotreba dominantnog položaja unakrsnim subvencioniranjem imajući u vidu da Telekom Srbija Grupa nije dominantni učesnik na relevantnom tržištu, Mtel ne određuje prekomjerne cijene čime bi generisao značajan višak kojim može da pokrije troškove drugih subjekata i ostali operatori unutar Telekom Srbija grupe (prije svega Logosoft) nemaju potrebu da budu subvencionirani, jer su im troškovi manji od cijene za konkretne usluge.
- Telekom Srbija grupa ne ograničava tržište na štetu svojih korisnika. Telemach neutemeljeno navodi da Mtel nudi limitirani sadržaj na području Republike Srpske, dok istovremeno Logosoft nudi jeftiniju, a sadržajem bogatiju i raznovrsniju uslugu na području Grada Sarajeva. Ovakvim paušalnim navodima Telemach dokazuje da nije detaljnije upućen u kvalitet ponude i sadržaja operatora Mtela i Logosofta.
- Telemach nije dostavio uporedive pakete sa dvostrukom razlikom u cijeni unutar operatora Telekom Srbija Grupe.
- U podnesku Podnosioca zahtjeva dostavljeni su "uporedivi paketi sa dvostrukom razlikom u cijeni unutar operatora Telekom Srbija grupe" u kojem se tvrdi da je upoređivanjem Mtel-ovog paketa L+ i primjera LoGO! Slagalica paketa, dostavio dokaz dvostruke razlike u cijeni unutar operatora Telekom Srbija grupe. Međutim, pomenuti paketi nisu uporedivi, s obzirom na uslugu koju Mtel nudi L+

paketom, kao i da usluge tog tipa nije moguće dobiti putem LoGO! Slagalica paketa.

- Mtelov L+ paket pored većeg broja kanala u ponudi od primjera Logosoft LoGO! Slagalica paketa, nudi i videoteku sadržaja koji nije ponuđen primerom LoGO! Slagalica paketa. Također, kvalitet usluga interneta je na značajno višem nivou u paketu Mtel L+, što Podnosilac zahtjeva ni ne spori.
- Kada je u pitanju fiksna telefonija, Telemach izostavlja dio ponude koju Mtel pruža i to u vidu "neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži, 2 prijatelj broja u Mtel mobilnoj mreži, 1000 minuta prema fiksnim i mobilnim mrežama u Evropi i svijetu, 100 minuta prema Mtel mobilnoj mreži". Uz to, ne mogu se smatrati uporedivim neograničeni razgovori u Mtel fiksnoj mreži i neograničeni razgovori u Logosoft fiksnoj mreži, prije svega iz razloga znatno većeg udjela na tržištu Mtel fiksne mreže, te samim tim i većih benefita neograničenih poziva u ovoj fiksnoj mreži za korisnike.
- Što se tiče mobilne mreže, ni Telemach u tabeli ne spori da je usluga Mtela znatno kvalitetnija i sveobuhvatnija od mobilne usluge Logosofta, prije svega u pogledu neograničenih poziva u paketu Mtel L+, kao i velike količine mobilnog interneta.
- Nakon pokušaja sastavljanja barem približih i uporedivih paketa Mtel L+ i LoGO! Slagalica paketa, došli smo do zaključka da nije moguće napraviti niti približno, a samim tim ni potpuno poređenje ove dvije ponude iz razloga nepostojanja mnogobrojnih usluga u ponudi LoGO! Slagalica paketa, koje Mtel pruža u paketu L+. Stoga, smatramo da nije opravdano pozivanje Telemacha na dvostruku razliku u cijenama između Mtel L+ ponude i LoGO! Slagalica ponude.
- Telemach u drugoj tabeli poredi Mtelov S+ paket i navodno uporedivi primjer LoGO! Slagalica paketa. Također, Telemach opet naglašava da Mtel za lošiju ponudu usluge, naplaćuje višu cijenu od Logosofta.
- Analizom ponude LoGO! Slagalica paketa, prema specifikacijama iz tabele koju je dostavio Telemach, utvrdili smo da pomenuti paket ne sadrži 290+ kanala, već oko 250 kanala, što predstavlja i manji broj kanala, a što je korisnicima i važnije, kanale lošijeg kvaliteta i sadržaja od onih koje Mtel nudi u svoj S+ paketu. Dalje, Telemach nije naveo da Mtelov S+ paket obezbjeđuje internet na značajno višem nivou u odnosu na LoGO! Slagalica paket. Telemach je, uz to, pogrešno izračunao ponudu primjera LoGO! Slagalica paketa sa specifikacijama navedenim u tabeli. Naime, cijena ovakvog primjera paketa iznosi 75,70 KM na mjesečnom nivou , a ne, kako je Telemach naveo 62,13 KM mjesečno. Samim tim, Telemachova tvrdnja o razlici u cijeni paketa od 32.40% nije istinita.
- Podnosilac zahtjeva i dalje ostaje uporan u tvrdnji da se zloupotreba dominantnog položaja iz člana 10. stav (2) tačka c) Zakona koja nastaje diskriminacijom učesnika na tržištu može odnositi na krajnje potrošače. S tim u vezi, navedenom odredbom Zakona je propisano da se zloupotreba dominantnog položaja posebno odnosi na: "Primjenu različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime ih dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj".
- Dakle, da bi se dokazala povreda zloupotrebe dominantnog položaja koja nastaje diskriminacijom, potrebno je da budu ispunjena dva uslova (opet pod pretpostavkom da je postojanje dominantnog položaja i utvrđeno) i to da primjena različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova sa ostalim stranama i da se ostale strane dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminira sopstvene korisnike ne može se podvesti pod član 10. stav (2) tačka c) Zakona imajući u vidu da navedena odredba podrazumijeva slučajeve u kojima privredni subjekt zloupotrebljavajući dominantan položaj, diskriminira druge privredne subjekte što za posljedicu ima da se pojedini privredni subjekti dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- U konkretnom slučaju, ukoliko bi se prihvatila Telemachova tvrdnja da Telekom Srbija grupa cjenovno diskriminira sopstvene korisnike, potrebno je dokazati da se na taj način krajnji korisnici Telekom Srbija grupe dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj. Međutim, krajni korisnici ne mogu biti dovedeni u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj imajući u vidu da ne obavljaju privrednu djelatnost, odnosno između sebe ne predstavljaju konkurente.
- Članom 2. Zakona propisano je da se isti primjenjuje na sva pravna i fizička lica koja se posredno ili neposredno bave proizvodnjom. prodajom roba i pružanjem usluga sudjeluju u prometu roba i usluga i koja mogu svojim delovanjem sprječavati, ograničavati ili narušavati tržišnu konkurenciju. Dakle, Zakon se primenjuje na subjekte koji se bave komercijalnim aktivnostima, i samo oni mogu biti predmet diskriminacije, odnosno dovedeni u nepovoljan i neravnopravan konkurentski položaj, jer predstavljaju međusobne konkurente.
- S druge strane, Zakon prepoznaje krajnje korisnike kao potrošače. Naime, u članu 10. stav (2) tačka b) Zakona eksplicitno je navedeno da se zloupotreba dominantnog položaja odnosi na ograničavanje proizvodnje, tržišta ili tehničkog razvoja na štetu potrošača.
- Zakonodavac je za ovaj oblik zloupotrebe dominantnog položaja predvidio da se interesi krajnjih korisnika, odnosno potrošača mogu uzeti u obzir, ali nikako u slučaju diskriminacije iz člana 10. stav (2) tačka c) Zakona. Također, članom 17. stav (1) tačka i) Zakona propisano je da Konkurencijsko vijeće uzima u obzir i interese potrošača kada procenjuje efekte namjeravane koncentracije.
- Prethodna praksa Konkurencijskog vijeća govori u prilog ovome, te zaista začuđuje da Podnosilac zahtjeva nije bio upoznat sa tim imajući u vidu da je, preko povezanog lica, bio učesnik u postupku kojim je privredni subjekt IKO Balkan S.R.L., direktno i/ili putem svog zastupnika privrednog subjekta Sport Klub d.o.o. zloupotrijebio dominantan položaj tako što je primjenio različite uslove u Ugovorima za distribuciju sportskog kanala Sport Klub sa CATV/IPTV/DTH operatorima u Bosni i Hercegovini čime ih je doveo u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj u smislu člana 10. stav (2) Zakona. Dakle, u neravnopravan i nepovoljan položaj mogu biti dovedeni operatori kao privredni subjekti na koje se primenjuje Zakon. a ne krajnji korisnici.
- Podnosilac zahtjeva se opet poziva na paragraf 130. odluke Evropske komisije u predmetu Deutsche Post AG-Interception of cross-border mail kako bi bezuspješno dokazao svoju tvrdnju da se diskriminacija odnosi na krajnje potrošače direktno. U

tom smislu navodi da: "Uslijed postupaka Deutsche post AG na jednom geografskom tržištu (Njemačka) se proizvode direktne posljedice na komercijalne aktivnosti pošiljalaca sa drugog geografskog tržišta (Ujedinjeno Kraljevstvo). Na osnovu navedenog, takvi pošiljaoci, odnosno korisnici poštanskih usluga su se smatrali trgovinskim partnerima Deutsche post AG u smisiu člana 82. stav (c), sto je ekvivalent članu 10. stav (2) tačka c) Zakona".

- Međutim, prinuđeni smo da ponovo istaknemo da je Podnosilac zahtjeva pogrešno protumačio navedenu odluku Evropske komisije imajući u vidu da su pošiljaoci pošte iz Velike Britanije (engl. UK senders) diskriminirani kao privredni subjekti, odnosno kao učesnici na tržištu od strane njemačkog poštanskog operatora. U navedenom paragrafu je, između ostalog, istaknuto da radnje njemačkog poštanskog operatora direktno utiču na komercijalne aktivnosti pošiljalaca pošte iz Velike Britanije. U paragrafu 131. navedene odluke je također navedeno da pošiljaoci pošte iz Velike Britanije, koji su diskriminirani od njemačkog poštanskog operatora, predstavljaju međusobne konkurente na tržištu. Drugim riječima, predmet na koji se poziva Podnosilac zahtjeva se odnosi na diskriminaciju učesnika na tržištu, a ne krajnjih korisnika.
- Podnosilac zahjeva, svjestan činjenice nedostatka argumentacije da je diskriminacija moguća prema potrošačima, pokušava da inputira navedenu vrstu zloupotrebe dominantnog položaja na način da Telekom Srbija grupa diskriminiše pravna lica kao svoje korisnike. Međutim, pravna lica koji su korisnici usluga Telekom Srbija grupe nastupaju isključivo kao potrošači predmetnih usluga i ni u čemu ne razlikuju od fizičkih lica koji su također potrošači.
- Da bi se pravna lica koji su korisnici usluga Telekom Srbija grupe smatrali učesnicima na tržištu, potrebno bi bilo dokazati isti predstavljaju učesnike na tržištu. U tom smislu, članom 2. Odluke o grupnom izuzeću sporazuma između privrednih subjekata koji djeluju na različitim nivoima proizvodnje odnosno distribucije (vertikalni sporazumi) ("Službeni glasnik BiH", broj 18/06) propisano je da: "Vertikalni sporazumi obuhvaćaju sporazume ili zajedničko djelovanje izmedu dva i više privrednih subjekta koji djeluju na različitim nivoima proizvodnje odnosno distribucije, a odnose se na uslove pod kojima privredni subjekti mogu kupovati, prodavati ili preprodavati određene proizvode ili usluge."
- U konkretnom slučaju, pravna lica korisnici usluga Telekom Srbija grupe uopšte ne djeluju na relevantnom tržištu, jer usluge koje nabavljaju ne pretprodaju, već isključivo koriste za sopstvene potrebe.
- Opreza radi, ovim putem koristimo priliku da dodatno ukažemo na praksu Evropskog suda pravde i Evropske komisije u smislu da se zloupotreba dominantnog položaja iz člana 10. stav (2) tačka c) Zakona ne odnosi na potrošače. Napominjemo da je članom 43. stav (7) Zakona propisano: "Konkurencijsko vijeće, radi ocjene datog slučaja, koristiti se sudskom praksom Evropskog suda pravde i odlukama Evropske komisije".
- Ukazujemo, Obavještenje Komisije-Smjernice o prioritetima Komisije u primjeni člana 82. Ugovora o osnivanju Evropske zajednice na postupanja učesnika na tržištu koji imaju dominantan položaj koja za posljedicu mogu imati zloupotrebu u smislu isključivanja konkurenata s tržišta, a što se može odnositi i na kupce.
- Dalje, ukazujemo na odluke u predmetima Tetra Pak protiv Evropske komisije (Evropska komisija, Tetra Pak predmet br. T-83/81 od 6. oktobra 1994. godine) i Deutsche Bahn AG protiv Evropske komisije (Evropska komisija, Deutsche Bahn AG predmet br. T-229/94 od 21. oktobra 1997. godine). Naime, u paragrafu 160 prve odluke, odnosno paragrafu 78 druge odluke je navedeno: "Konkretno, [dominantan učesnik na tržištu] ne može primjeniti vještački razlike u cijenama u različitim državama članicama, tako da svoje kupce stavlja u nepovoljan položaj i da narušava konkurenciju u kontekstu vještačke podjele nacionalnih tržišta".
- Iz navedenih slučajeva proizlazi da se biće zloupotrebe dominantnog položaja, koji nastaje diskriminacijom, sastoji u tome da dominantan učesnik primjenjuje različite uslove za istu ili sličnu vrstu poslova sa svojim kupcima, odnosno privrednim subjektima koji učestvuju u različitom nivou proizvodnje ili distribucije, čime te subjekte dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj.
- Telemach je u tački 3. podneska naveo da je Telekom Srbija grupa vršila unakrsno subvencioniranje, tj. da se gubici ostvareni takvim nelojalnim cijenama nadoknađuju raspodjelom takvih troškova na druga tržišta gdje Telekom Srbija grupa ostvaruje pozitivne prihodovne marže, kao što su gradovi i opštine u Republici Srpskoj.
- Na prvom mjestu ponavljamo da na relevantnom tržištu na teritoriji Bosni i Hercegovini, određenom prema bogatoj praksi Evropske komisije i Konkurencijskog vijeća, Telekom Srbija grupa nema dominantan položaj.
- Telekom Srbija grupa je u odgovoru na Zahtjev navela da Telemach nije utvrdio da su troškovi pružanja usluga operatera Logosoft u toj mjeri veliki da je potrebno da budu pokriveni tj. subvencionirani od strane Mtela.
- Također, uzimajući u obzir kvalitet i sadržaj ponude Mtela u poređenju sa ponudom Logosofta, jasno je da razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena Mtela nije značajna i podobna za subvencioniranje drugog subjekta, a da su sa druge strane, troškovi Logosofta značajno niži, zbog čega može ekonomski opravdano da ponudi nižu cijenu bez potrebe da bude subvencionirani od strane Telekom Srbja grupe.
- Mtel ne određuje prekomjerne cijene kojima bi generisao značajan višak kojim bi mogao da pokrije troškove drugih subjekata. U odgovoru na Zahtjev Mtela je detaljno navedeno na koji način Mtel zapravo nije određivao prekomjerne cijene, tj. da se, prema utemeljenoj praksi Evropske unije, postojanje nelojalnih cijena jedino može dokazati primjenom testa ustanovljenog u predmetu United Brands vs Commission. Ovim dvofaznim testom utvrđuje se da li je cijena nelojalna odgovorom na pitanja da li je razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena značajna, kao i na pitanje da li je cijena koja je nametnuta nepravična sama po sebi, ili u odnosu na konkurentske proizvode.
- Telemach ponovo nije dostavio analizu gore navedenog testa, a ne postoji ni analiza cijena koje

naplaćuje Mtel i cijena konkurenata (Telemach, BH Telekom i HT Eronet).

- Podnosilac zahtjeva ni u jednom dijelu podneska nije argumentovao i jasno dostavio dokaze o poslovanju operatera Logosoft na osnovu kojih je zasnovao tvrdnju da Logosoft posluje sa gubicima.
- Telemach uporno insistira na činjenici da postoje dva relevantna geografska tržišta iako iz prethodne prakse Konkurencijskog vijeća u 12 postupaka utvrđivanja zloupotrebe dominantnog položaja ili zabranjenog sporazuma relevantno geografsko tržište definisalo kao teritoriju Bosne i Hercegovine i iz odgovora na Zahtjev Mtela potpuno je jasno da je za potrebe predmetnog postupka relevantno geografsko tržište potrebno definisati kao teritoriju Bosne i Hercegovine. Na taj način, utvrđivanje zloupotrebe dominantnog položaja koja nastaje unakrsnim subvencioniranjem nije moguće utvrditi imajući u vidu da postoji samo jedno relevantno geografsko tržište.
- U tom smislu, možemo ponovo konstatovati da se Telemach pogrešno na strani 4. podneska poziva na praksu u predmetu Tetra Pak protiv Evropske komisije. Naime, punomoćnici Telemacha su, shodno svojoj prepoznatljivoj praksi, citirali samo dio paragrafa 186. odluke Opšteg suda Evropske unije sa ciljem prikazivanja konteksta za koji smatraju da Telemachu ide u korist. S tim u vezi, u paragrafu 186. odluke Tetra Pak protiv Evropske komisije je navedeno:"Štaviše, imajući u vidu globalne razmjere Tetra Pak grupe, argumenti tužioca da nije bio u mogućnosti da koristi unakrsno finansiranje izmedu aseptičnog i neaseptičnog sektora u Ujedinjenom Kraljevstvu zbog neznatne potrošnje UHT mlijeka moraju biti odbačeni. Dalje, taj argument je u svakom slučaju irelevantan pošto je Sud već utvrdio [...] da je vodeća pozicija tužioca u neaseptičnom sektoru u sadejstvu s vezom izmedu tog sektora i aseptičnog sektora bila dovoljna da se član 102. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije primjenjuje. Primjena člana 102. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije na ne-aseptične tržišta stoga ne zavisi od dokaza da je postojalo unakrsno finansiranje između dva sektora".
- Dakle, svjesno je izostavljen dio paragrafa koji govori o tome da je za zloupotrebu dominantnog položaja koja nastaje unakrsnim subvencioniranjem potrebno utvrditi postojanje dva relevantna tržišta, kako geografskog, tako i tržišta proizvoda, odnosno da je dominantan učesnik na jednom tržištu zloupotrijebio svoj položaj sa ciljem da sebi obezbjedi nezakonite prednosti na drugom relevantnom tržištu.
- U skladu sa navedenim, ističemo da Telemach nije dokazao da je postojalo unakrsno subvencioniranje u okviru Telekom Srbija grupe, tj. da je Mtel putem prekomjernih cijena subvencionirao gubitke Logosofta što je bio dužan u skladu sa članom 36. stav (1) Zakona.
- Mtel ne pruža nekvalitetniju uslugu svojim korisnicima na području Republike Srpske u odnosu na ponudu koju Logosoft pruža korisnicima putem bilo kog odabira komponenti LoGO! Slagalica paketa. Naprotiv, usluge Mtel-a, a posebno Mtel L+ paket, predstavlja najkvalitetniji paket u svim aspektima 4-play usluga i takva ponuda ne može biti okarakterisana kao sadržajno i kvalitativno siromašnija od bilo koje varijacije LoGO! Slagalica ponude.
- Kao što smo naveli u prvom odjeljku ovog podneska, Mtelovi paketi u pogledu svih segmenata 4-play usluga predstavljaju neuporedivo kvalitetniju ponudu sadržaja nego paketi konstruisani putem LoGO! Slagalica paketa.
- Također, ne stoje navodi Telemacha da Mtel ograničava tržište na štetu svojih korisnika time što korisnici preko Mtela nisu u mogućnosti da biraju pojedinačno komponente 4-play usluga, kao što tu mogućnost imaju korisnici LoGO! Slagalica paketa. Naime, Telemach ovim sebi dozvoljava da ulazi u poslovnu politiku i Mtela i Logosofta, te da postavlja kao problem postojanje ili nepostojanje određenih usluga svakog od ovih operatora.
- Pored toga, ukazujemo da je nejasno na osnovu čega je u podnesku Telemacha na strani 5. navedeno da je platežna moć stanovništva na području Republike Srpske manja u odnosu na Grad Sarajevo, niti kakve to veze ima sa predmetnim postupkom.
- Konačno, kako smo navodili u ranijim podnescima, Telemach nije aktivno legitimisan za pokretanje postupka, budući da nema pravni i ekonomski interes iz člana 27. stav (3) Zakona, te samim tim ne bi trebalo da bude u poziciji da dovodi u pitanje način poslovanja, kao i poslovne modele članova Telekom Srbija grupe.

Punomoćnik Podnosioca zahtjeva se u podnesku zaprimljenom dana 24.01.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-47/21 izjasnio na navode Protivne strane iz podneska od dana 10.01.2022. godine, te naveo slijedeće:

- U prvom dijelu svog odgovora Telekom Srbija grupa ističe kako Telemach nije prisutan na relevantnom tržištu pružanja paketiranih (rmiltiple-play) telekomunikacijskih usluga krajnjih korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima. Navedenu tvrdnju Telekom Srbija grupa temelji na navodu da Telemach nudi tri od čeliri usluge koje se paketiraju, odnosno da ne nudi uslugu mobilne telefonije. Tako se izvodi i zaključak da Telemach nema aktivnu legitimaciju tj. pravni i ekonomski interes za vodenjem predmetnog postupka pred Konkurencijskim vijećem.
- Prije svega ističemo da je ovaj prigovor neblagovremen, jer je Konkurencijsko vijeće već otvorilo postupak Zaključkom, te Konkurencijsko vijeće sada vodi ovaj postupak protiv Telekom Srbija grupe, u skladu sa svojim zakonskim ovlaštenjima, te to više nema nikakve veze sa Telemachom (koji samo ima prava sudjelovanja u postupku predviđena Zakonom). Konkurencijsko vijeće je svakako prije donošenja Zaključka moralo ispitati pravni interes Telemacha za podnošenje Zahtjeva, te donošenje Zaključka podrazumijeva da je taj interes već utvrđen, te je time i prigovor istaknut nakon usmene rasprave neblagovremen.
- Dodatno, istaknuti navodi Telekom Srbija grupe su neutemeljeni i pogrešni. Najprije, relevantno tržište se odnosi na pružanje "paketiranih usluga", što znači dvije ili više telekomunikacijske komponente koje se korisnicima nude u paketima. Telemach svojim korisnicima zaista nudi "paketirane usluge" i to 2-play i 3-play usluge, koje uključuju komponente IPTV, interneta i fiksne telefonske usluge.
- Stoga, jasno je da Telekom Srbija grupe pruža istovrsne usluge (te dodatno 4-play pakete) i konkuriše Telemachu, te je posljedično neupitno postojanje pravnog i ekonomskog interesa za podnošenje zahtjeva za pokretanje ovog postupka.
- Dalje, irelevantni su navodi Telekom Srbija grupe o geografskoj dimenziji relevantnog tržišta, i to jer sama

činjenica da je dozvola izdata za šire geografsko područje ne pretpostavlja automatski da nosilac dozvole zapravo tržišno djeluje na tom širem području. Upravo parametar tržišnog djelovanja je relevantan sa aspekta prava konkurencije i iz tih razloga je Podnosilac zahtjeva odredio relevantno tržište u ovom postupku.

- Stavovi Telekoma Srbije grupe o tome da postoje operateri koji zakupljuju mrežnu infrastrukturu Mtela ni na koji način ne demantuju (kako to nastoji prikazati) navode Podnosioca zahtjeva koji je istakao da "incumbent operatori o dominantnom dijelu međusobno ne konkurišu u dijelovima gdje je prisutna fiksna telekomunikacijska infrastruktura drugog operatora". Ovo u konačnici uopće nije samostalni stav Podnosioca zahtjeva, nego stav sektorskog regulatora u cijelom nizu analiza relevantnih tržišta, vidjeti primjerice Analizu tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)-veleprodajni nivo sačinjenu od stručnih službi RAK-a tokom juna 2020. godine.
- Ukoliko Telekom Srbija grupa demantuje ove navode, onda treba pojasniti i Podnosiocu zahtjeva i Konkurencijskom vijeću na kojim to tržištima kod pružanja paketiranih usluga konkurišu preostala dva incumbent operatora (izuzimajući Grad Sarajevo za koje je Podnosilac zahtjeva vcć pojasnio specifičnosti i učešće Logosofta).
- U skladu sa navedenim, Telekom Srbija grupa nije u svom podnesku uspjela osporiti navode Podnosioca zahtjeva o valjano odredenom relevantnom tržištu, pa Podnosilac zahtjeva ostaje u potpunosti pri ranije izrečenim stavovima vezanim za odredivanje relevantnog tržišta.
- U drugom dijelu podneska Telekom Srbija grupa se očituje na navode iznesene na usmenoj raspravi o spriječenosti razvoja telekomunikacione mreže alternativnog operatora Trion Tel, lako rad ovog operatora nije predmet ovog postupka, obzirom da je Telekom Srbija grupa detaljnije elaborirala navodne neregularnosti u radu Trion Tel operatora, Podnosilac zahtjeva ovdje ističe da je, prema dostupnim informacijama, operator Trion Tel u postupku legalizacije telekomunikacione mreže na način i u skladu sa pozitivnim propisima na koji reguliraju tu oblast (a prema kojima svoju mrežu grade i legaliziraju i operatori u sastavu Telekom Srbija grupe), no da to nije spriječilo Telekom Srbija grupu da poduzme najšire moguće aktivnosti da eliminiranju Trion Tel kao potencijalnog konkurenta u nastanku i to sve putem aktivnosti pred RAK.
- Uz navedeno, sve što Telekom Srbija grupa u svom podnesku pripisuje gore navedenom alternativnom operatoru u potpunosti se može primijeniti i na dijelove mreže Telekom Srbija grupe, za koje ne postoje izdate građevinske i upotrebne dozvole, a putem kojih se distribuira usluga korisnicima i ostvaruju prihodi.
- U nastavku poneska Telekom Srbija grupa navodi kako nema dominantan položaj na relevantnom tržištu i za takav zaključak ističe podatke iz Pregleda stanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu. Međutim, ti podaci se odnose na cjelokupno geografsko područje Bosne i Hercegovine, a u odnosu na u ovom postupku predloženo relevantno geografsko tržište važno je istaći da podaci iz Pregleda stanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu ukazuju na činjenicu da Telekom Srbija grupa uživa čak super-dominantni položaj. Naime, operatori Telemach, BH Telecom i HT Eronet navedeni u slikama 39 i 40 Pregleda stanja tržišta telekomunikacija u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu ne pružaju usluge na teritoriji općina u Republici Srpskoj koje predstavljaju relevantno tržište, pa je stoga njihov tržišni udio nepostojeći, dok Telekom Srbija grupa djeluje kao monopolist.
- Telekom Srbija Grupa u četvrtom dijelu podneska ističe da ne postupa protivno propisima o zaštiti konkurencije i to da ne postoje prekomjerne cijene u ponudi operatora Mtel, već da se disrtibuira premium sadržaj zbog čega Mtel ima najveće cijene u okviru Telekom Srbija grupe. Ipak, ovaj navod se ne može uzeti kao istinit ima li se u vidu da i drugi operatori iz Telekom Srbija grupe (npr. Logosoft) nude svojim korisnicima sve ili većinu istih premium sadržaja, pa tako korisnici ovog operatora također mogu pratiti i kanale: Arena Sport, Eurosport. Fox, Cinestar, Pink. itd.
- Međutim, bez obzira na uporedive i/ili jednake ponude prema korisnicima, cijene su ipak značajno skuplje kod operatora Mtel, iako da se argumentacija Telekom Srbija Grupe ne može smatrati utemeljenom.
- Dalje, u tački 26. podneska, Telekom Srbija grupa tvrdi kako su navodi Podnosioca zahtjeva o nelojalnim cijenama apsolutno neistiniti pod argumentacijom da je RAK kao sektorski regulator, odobrila nove cjenovnike pa se ne može tvrditi da Telekom Srbija grupa na bilo koji način zloupotrebljava dominantni položaj.
- Prije svega ističemo da sektorski regulator daje saglasnosti samo na pojedine ponude paketa usluga i to isključivo operatora sa značajnom tržišnom snagom (dakle većina operatora u sastavu Telekom Srbija grupe ne dostavlja svoje ponude sektorskom regulatoru uopće).
- Ipak, ni kada mu se dostavljaju ponude, sektorski regulator nije nadležni organ za ex post provjeru usklađenosti tržišnih postupaka sa pravilima konkurencije, već je jedimi nadležni organ za odlučivanje po tom pitanju Konkurencijsko vijeće. Navedeno je nesporno i u praksi Evropske komisije (v. predmet Deutsche Telekom), gdje je potvrđeno da cijene na koje je izdata saglasnost telekomunikacijskog sektorskog regulatora nisu zaštićene od provjere usklađenosti po pravilima konkurencije i njihove eventualne nezakonitosti po istom osnou.
- Dalje, navodi Telekom Srbija grupe da je neodgovorno pokretanje postupka radi prekomjemih cijena na osnovu cjenovnika, a bez uvida u troškove Telekom Srbija grupe su očito neosnovani. Naime, Podnosiocu zahtjeva nije poznata troškovna struktura usluga koje pruža Telekom Srbija grupa i to iz razloga jer se radi o internim podacima druge strane, ali i jer sektorski regulator nije okončao proceduru kako bi se unificirala troškovna metodologija i mogao vršiti validan ex ante nadzor nad primijenjenim cijenama. Sve to, ipak ne može predstavljati osnov da se pokretanje postupka radi prekomjernih cijena smatra neodgovornim, jer bi, prihvatanjem navedenih okolnosti, to praktično značilo da Telekom Srbija grupa može primjenjivati nezakonite cijene u smislu Zakona putem svojih cjenovnika, bez da imaju utemeljenost u troškovima i na taj način direktno ošteti potrošače na relevantnim tržištima.

- U dijelu podneska koje se tiče diskriminacije korisnika. Telekom Srbija grupa ističe kako su neistiniti navodi Podnosioca zahtjeva da Telekom Srbija grupa korisnicima na području na kojem ima monopolski sadržaj ne nudi one pakete ni po sadržaju ni po cijenama koje nudi korisnicima na područjhna gdje ima konkurente. Navedeno se demantuje činjenicom da Mtel (dakle ne grupa) ima jedinstvenu ponudu za sva geografska područja. Dakle, ovdje je očito da Protivna strana, svjesno ili nesvjesno, potpuno ignoriše činjenicu da se na usmenoj raspravi istaknuti navod odnosi na cijene cjelokupne grupe (koja u smislu prava konkurencije predstavlja jednog učesnika na tržištu), pa odgovara da samo jedan operater iz grupe - Mtel ima jedinstvenu ponudu na svim tržištima. Na ovaj način Telekom Srbija grupa i priznaje da unutar jedinstvene grupe se primjenjuju različiti paketi i sadržaji sa različitim cijenama, u odnosu na geografsko područje i stepen konkurentnosti na tom području.
- U trećem dijelu podneska koje se tiče postupanja protivno pravilima prava konkurencije Telekom Srbija grupa ističe kako ne postoji unakrsno subvencioniranje unutar grupe, te da su paketi 4-play usluga koje je Podnosilac zahtjeva dostavio Konkurencijskom vijeću (174,90 KM/mj - Paket L+) kod Mtela i 77,62 KM/mj (LoGO! Slagalica primjer - kod Logosofta) značajno različiti, pa se ne može govoriti o unakrsnom subvencioniranju. Dalje su u podnesku date osnovne razlike izmedu navedenih paketa. Ipak, istaknute razlike nisu tačne, i to:
  - Logosoftov paket uključuje slijedeće pakete: Nice paket (246 kanala), Very Nice paket (39 kanala) i Filmbox pakct (10 kanala) HD, koji u zbiru imaju 295 kanala koji uključuju Filmbox kanale. Dakle, netačan je podatak o 252 TV kanala.
  - Logosoftov paket uključuje brzinu interneta do 120/10 Mbps, a ne kako je to Telekom Srbija grupa istakla 60/6 Mbps.
  - Logosoftov paket uključuje mobilni internet ukupnog kapaciteta od 4 GB, a ne 2 GB kako iznosi Telekom Srbija grupa.
- Dalje, na cijenu uopće ne utiču odredeni benefiti koje je Telekom Srbija grupa dodijelila Mtel- ovom paketu, poput mogućnosti kupovine široke lepeze hardvera i to jer takva mogućnost sama po sebi ne povećava troškove usluge, već isključivo ukoliko odredeni pretplatnik odabere kupovinu nekog uredaja i zaključi novi ugovor sa Mtelom.
- Iz svega navedenog je razumljivo da uopće nisu značajne razlike između Mtelovog i Logosoftovog paketa, a razlika u cijeni iznosi 225,32%. Ovako značajna razlika u cijeni za usluge koje su uporedive se može opravdati isključivo poslovnom praksom primjene prekomjernih cijena, kako bi se kompenzirali gubici ostvareni od usluga koje se pružaju po predatorskim cijenama, što Telemach i tvrdi da Telekom Srbija Grupa primjenjuje. Konkurencijsko vijeće je upoznato i sa analizama drugih, još sličnijih paketa sa značajnim razlikama u cijeni i to uprkos čmjenici da čak odredene komponente paketirane usluge su bogatijeg sadržaja na strani Logosofta.

Konkurencijsko vijeće je dana 04.02.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-51/21 zaprimilo podnesak u kojem je Protivna strana dostavila podatke o broju korisnika paketiranih multiple-play telekomunikacionih usluga (2-play, 3-play i 4-play usluge) po općinama na području Republike Srpske, kao i broj korporativnih korisnika kojim pruža usluge pristupa internetu po općinama na području Republike Srpske. Također, dostavljeni su podaci o broju korisnika privrednog subjekta Logosoft za gore pomenute usluge u Gradu Sarajevu.

Punomoćnik Protivne strane se u podnesku zaprimljenom dana 08.03.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-65/21 izjasnio na navode Podnosioca zahtjeva iz podneska od dana 24.01.2022. godine, te naveo slijedeće:

- Podnosilac zahtjeva nema aktivnu legitimaciju u ovom postupku, imajući u vidu da ne nudi pun obim paketiranih multi-play usluga i iz tog razloga Telekom Srbija grupa zahtjeva od Konkurencijskog vijeća da bez odlaganja obustavi ovaj postupak.
- Na osnovu dosadašnje prakse Konkurencijskog vijeća i u skladu zaključcima RAK iz 2020. godine povodom analize tržišta distribucije audiovizuelnih medijskih usluga ("AVM usluge") i medijskih usluga radija i tržišta maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu, jasno je da relevantno geografsko tržište mora biti određeno kao teritorija cijele Bosne i Hercegovine.
- Telekom Srbija grupa ne sprječava ulazak konkurencije na tržište i ne posjeduje dominantan položaj na relevantnom tržištu kao tržištu pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriji Bosne i Hercegovine.
- Telekom Srbija grupa ne postupa protivno propisima o zaštiti konkurencije, a također ni ne posjeduje dominantan položaj na gore navedenom relevantnom tržištu, pa samim tim isti ne može ni zloupotrijebiti.
- Telekom Srbija grupa ostaje pri dosadašnjim navodima iz ranijih podnesaka da Telemach nema aktivnu legitimaciju za pokretanje postupka na relevantnom tržištu proizvoda koje je definisano kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržištu pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima.
- U Zahtjevu je navedeno da je Telemach kompanija koja posluje kao operator digitalne i analogne kablovske televizije, kao pružalac usluge širokopojasnog interneta i kao operater fiksne telefonije.
- Iz ovoga jasno slijedi da Telemach nije prisutan na ovako određenom relevantnom tržištu proizvoda, jer nudi tri od četiri usluge (bez mobilne telefonije) i da na njega ne mogu da utiču dešavanja na ovako određenom relevantnom tržištu proizvoda, što samim tim znači da Telemach nema aktivnu legitimaciju, tj. pravni i ekonomski interes za pokretanje postupka pred Konkurencijskim vijećem iz člana 27. stav (3) tačka a) Zakona.
- Sama konstatacija u Zahtjevu da Telemach pokreće postupak radi zaštite korisnika Telekom Srbija grupe potvrđuje da isti nema aktivnu legitimaciju, jer ne daje nijedan argument kojim zaštita korisnika Protivne strane može da se podvede pod pravni i ekonomski interes predviđen Zakonom.
- U vezi sa konstatacijom da je prigovor Telekom Srbija grupe o nepostojanju aktivne legitimacije Telemach neblagovremen, Protivna strana smatra nejasnim ovaj navod Telemacha, s obzirom da ne postoje zakonski rokovi za podnošenje prigovora aktivne legitimacije.
- Također, po praksi Telemacha iz drugih postupaka, sa čim je Konkurencijsko vijeće upoznato, može se utvrditi da je prigovor aktivne legitimacije dozvoljen i moguć, jer je upravo Telemach, kao suprotna strana, isti isticao nakon pokretanja postupka od strane

Konkurencijskog vijeća. Protivna strana još jednom naglašava da predmetni postupak nije ni mogao biti pokrenut i još jednom apeluje na Konkurencijsko vijeće da bez odlaganja obustavi postupak, a Telemach obaveže da Telekom Srbija grupi nadoknadi troškove postupka.

- Protivna strana navodi da je RAK nakon sprovedenih javnih konsultacija iz 2020. godine, u smislu analize tržišta distribucije AVM usluga i medijskih usluga radija i tržišta maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu, izvela slijedeće zaključke u pogledu relevantnog geografskog tržišta, i to:
  a) kao relevantno geografsko tržište treba posmatrati teritoriju Bosne i Hercegovine, imajući u vidu da je pravni i regulatorni okvir relevantan za pružanje usluge distribucije AVM usluga i distribucije usluga radija, kao i usluga pristupa internetu isti na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, odnosno da ne postoje različite normativne, pravne i regulatorne okolnosti u pružanju navedenih usluga na teritoriji Bosne i Hercegovine,
  b) u pogledu tržišta distribucije AVM usluga, analiza pokrivenosti operatora po administrativnim jedinicama ukazuje da na velikom dijelu teritorije Bosne i Hercegovine postoji preklapanje mreža operatora, te da u tom smislu geografsko tržište ne može biti segmentirano na nivou regija, odnosno opština: "Na temelju svega navedenog, bilo bi pogrešno tražiti regionalna kao i lokalna tržišta jer nema jedinica koje bi bile u smislu pomenutih kriterija dovoljno homogene i dovoljno velike kako bi se izbjegla mikro analiza. S druge strane, na bazi prisustva KDS mreža, kao i ponude IPTV operatora i DTH na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine prema sličnim cjenovnim uslovima može se zaključiti da je relevantno geografsko tržište teritorija Bosne i Hercegovine",
  c) u pogledu tržišta maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu: "Operatori usluge pružaju pod istim uslovima i cijenama na cijelom području na kojem pružaju usluge, ali se kod nekih operatora područja ne preklapaju, dok Telemach pruža usluge na područjima više drugih operatora, te na područiima sva tri tradicionalna operatora, a što pokazuje da im konkuriše na nivou koji je širi od pojedinačne pokrivenosti mrežama sva tri tradicionalna operatora, a to krajnji korisnici mogu imati na umu pri odabiru usluge".
- Telemach se u podnesku poziva na analizu tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje koja u konkretnom slučaju nije relevantna imajući u vidu da se ista ne odnosi na tržišta pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo) i pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima, koja su predmet ovog postupka.
- Telekom Srbija grupa naglašava da ni na koji način ne sprječava ulazak konkurencije na tržište već samo postupa po propisima RAK. Naime, tvrdnje Telemacha da je Telekom Srbija grupa prijavila Trion Tel RAK-u radi sprječavanja njihovog ulaska na tržište su u potpunosti neosnovane.
- Radi izbjegavanja sumnje, ponovo ćemo detaljno izneti svoj stav. Telekom Srbija grupa je došla u posjed 29 pravnosnažnih rješenja kojima su inspekcijski organi jedinica lokalne samouprave Grada Banja Luke (Odjeljenje za inspekcijske poslove, urbanističko-građevinska inspekcija) naložili Trion Telu uklanjanje telekomunikacione mreže (kablova) koji su postavljeni bez pribavljene građevinske dozvole (samim tim i upotrebne dozvole). Riječ o rješenjima koja su donijeta tokom 2019. i 2020. godine i po kojima Trion Tel nije postupio, odnosno nije uklonio nelegalno izgrađenu mrežu u ostavljenom roku, povodom čega je Mtel dana 20.04. 2021. godine podnio prijavu RAK.
- Dodatno, Telemach u svom podnesku navodi da je na osnovu dostupnih informacija Trion Tel u postupku legalizacije telekomunikacione mreže i ovim navodima pokušava da dovede Konkurencijsko vijeće u zabludu, s obzirom da je za predmetni postupak irelevantno to što je Trion Tel u međuvremenu pokrenuo postupak legalizacije, te da je Mtel u datom trenutku podnio prijavu u skladu sa svim propisima.
- Kako je Protivna stranaa već naglasila, prijava je podnesena na osnovu pravnosnažnih rješenja inspekcijskih organa po kojima Trion Tel nije uklonio nelegalno izgrađenu mrežu u ostavljenom roku i iz tog razloga podnošenje prijave RAK-u je u potpunosti u skladu sa propisima.
- Iz ovoga jasno slijedi da je na osnovu dostupnih informacija, Mtel podnio prijavu protiv Trion Tel jer je isti postupao suprotno propisima RAK, a da je osnovni cilj Mtela bio da zaštiti sopstvena prava i poslovne interese, a ne da eliminiše i sprječava ulazak konkurencije na tržište.
- Naime, paketi Mtela u pogledu svih segmenata 4-play usluga predstavljaju neuporedivo kvalitetniju ponudu sadržaja nego paketi konstruisani putem LoGO! Slagalica paketa, što je Protivna strana detaljno obrazložila u podnesku od 10.01.2022. godine.
- Također, Telemach navodi razliku u cijeni od 225,32%, pritom poredeći neuporedive pakete po kvalitetu i kvantitetu sadržaja. Ove navode Protivna strana je opovrgnula u prvom odjeljku u paragrafima 1-5. podneska Telekom Srbija grupe od 10.02.2022. godine.
- Protivna strana još jednom ističe značajnu razliku između Mtel L+ paketa i najsadržajnije kombinacije komponenata putem Logo!Slagalica usluge. U pogledu ovog poređenja, neophodno je istaći da je usluga Mtela u značajnoj mjeri kvalitetnija u pogledu sadržaja usluga od pomenute kombinacije komponenata Logo! Slagalica usluga, što je lako utvrditi uvidom u kvalitet i količinu televizijskog sadržaja, razlike u brzini interneta, u količini mobilnog interneta, besplatnih SMS i besplatnih minuta, te je samim tim opravdana cijena od 174,90 KM za Mtel L+ paket.
- Kada je u pitanju Logo! Slagalica usluga, koja bi se mogla smatrati najpribližnijom Mtel L+ paketu, cijena od 127,09 KM bi predstavljala adekvatan odnos cijene i kvaliteta usluge, odnosno ponuda primjera Logo!Slagalica paketa predstavlja cjenovnu i sadržajno slabiju ponudu uzimajući svaku od četiri komponente ponude, kako usluga fiksne i mobilne telefonije, tako i usluga televizije i interneta.
- Također, ukoliko bi se u obzir uzela najkvalitetnija paketirana 4-play usluga Logosoft operatera Quadro +, može se nedvosmisleno utvrditi da je cijena pomenutog paketa proporcionalna kvalitetu usluge, istovremeno uzimajući u obzir cijenu i kvalitet Mtel paketa, te da razlika u cijenama ne predstavlja navodno kompenzovanje gubitaka operatera Logosoft, kako neutemeljeno tvrdi Telemach, već isključivo tržišne cijene za kvalitet ponuđenih usluga.
- Telemach je zatim nepotpuno naveo da Protivna strana tvrdnju o nelojalnim cijenama pobila jedino time što je pribavila saglasnost RAK, te je Telemach izostavio cijeli jedan segment koji je Protivna strana posvetila navodnim

pritužbama korisnika na cijene u paragrafima 27. i 28. odgovora na Zahtjev Telekom Srbija grupe.

- Konkretno, u svim priloženim pritužbama, RAK je utvrdio da su Blicnet i Mtel ispunili sve svoje obaveze u skladu sa važećim propisima, tako što su krajnjim korisnicima dostavili obavještenje o izmjenama i dopunama cjenovnika, objavili sve izmjene na internet stranici, objavili izmjene u dnevnim novinama i ponudili promjenu paketa ili raskid ugovora bez plaćanja ikakve nadoknade u periodu do primjene izmjenjenih uslova pružanja paketa usluga, te da su u svemu postupali u skladu sa propisima.
- U pogledu pozivanja suprotne strane na praksu Evropske komisije Telekom Srbija grupa prije svega ističe praksu institucija Evropske unije da se postojanje nelojalnih cijena ne može prosto pretpostaviti, već da je isto potrebno dokazati primjenom testa ustanovljenog u predmetu United Brands protiv Evropske komisije.
- Postojanje prekomjernih cijena se jedino može utvrditi primjenom dvofaznog testa da li je razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih cijena značajna i da li je cijena koja je nametnuta nepravična sama po sebi, ili u odnosu na konkurentske proizvode.
- U pogledu navoda Telemacha o postojanju unakrsnog subvencioniranja unutar grupe, Protivna strana je i u ranijim podnescima pojasnila da isto nije slučaj, tj. da unakrsno subvencioniranje unutar Telekom Srbija grupe ne postoji.
- Naime, Telemach, kao dokaz tvrdnji da postoji unakrsno subvencionisanje, navodi i tendere na kojima je Logosoft izabran kao najpovoljniji ponuđač. U tom smislu bitno je navesti da član 66. stav (1) Zakona o javnim nabavkama reguliše obavezu ugovornog organa da zatraži pismeno obrazloženje cijene od ponuđača ukoliko ocijeni da je ponuda ponuđača neprirodno niska. Na ovaj način zakonom su zaštićena prava svih učesnika u postupku, te je nedvosmisleno da su navodi Telemacha paušalni i neosnovani.
- Telekom Srbija grupa podsjeća da je postupak javne nabavke poseban upravni postupak, regulisan posebnim zakonom u skladu sa kojim je isključivo ugovorni organ nadležan da cijeni postojanje "neprirodno niskih ponuđenih cijena" u navedenom postupku. Samim tim što je Logosoft zaključio ugovore o pružanju usluga sa ugovornim organima, te ispunio sve uslove u postupku javne nabavke, jasno je da ponude Logosofta nisu bile "neprirodno niske" i da kao takve, cijene u postupcima javnih nabavki ne mogu biti predmet ispitivanja pred Konkurencijskim vijećem.
- Dodatno, Telekom Srbija grupa je u podnesku od 22.10.2022. godine navela da Telemach nije utvrdio da su troškovi pružanja usluga operatora Logosoft u toj mjeri veliki da je potrebno da budu pokriveni tj. subvencionirani od strane Mtela. Takođe, uzimajući u obzir kvalitet i sadržaj ponude Mtela u poređenju sa ponudom Logosofta, jasno je da razlika između stvarno nastalih troškova i stvarno naplaćenih ciejna Mtela nije značajna i podobna za subvencioniranje drugog subjekta, a da su, s druge strane, troškovi Logosofta značajno niži, zbog čega može ekonomski opravdano da ponudi nižu cijenu bez potrebe da bude subvenciniran od strane Telekom Srbija grupe.
- Također, ističemo da Telemach ni u jednom dijelu podneska nije argumentovao i jasno dostavio dokaze o poslovanju operatora Logosoft na osnovu kojih je zasnovao tvrdnju da Logosoft posluje sa gubicima.
- Na kraju, napominjemo i da je u skladu sa članom 36. Zakona teret dokazivanja postojanja i zloupotrebe dominantnog položaja na Podnosiocu zahtjeva, a što u konkretnom slučaju Telemach nije uspio da dokaže.
- Na strani Podniosioca zahtjeva očigledna je manipulacija dostupnim podacima i cijenama i u skladu sa tim konstruisanje činjeničnog stanja koje njemu ide u prilog. Tako u toku čitavog postupka, a i na samoj usmenoj raspravi, Telemach upoređuje sadržajno neuporedive pakete, nastojeći da postojeću razliku u cijeni predstavi kao navodnu zloupotrebu dominantnog položaja, iako se u stvarnosti radi o više nego očiglednim razlikama u strukturi ponude tih paketa. Da bi se govorilo o zloupotrebi, Podnosilac zahtjeva je morao prvo da dokaže postojanje dominantnog položaja, a što iz dostavljenih dokaza ni u najmanjoj mjeri nije dokazano. Nasuprot tome, Telemach daje svoju definiciju relevatnog geografskog tržišta prilagođavajući istu svojim potrebama, da bi kroz prizmu suženog relevantnog tržišta predstavio postojanje dominantnog položaja i njegovu navodnu zloupotrebu.
- U skladu sa svim navedenim, Protivna strana još jednom ističe da nije, niti može biti utvrđeno da Telekom Srbija grupa ima dominantan položaj na relevantnom tržištu određenom kao tržište pružanja paketiranih (multiple-play) telekomunikacionih usluga krajnjim korisnicima (maloprodajni nivo), odnosno tržište pružanja usluga pristupa internetu korporativnim korisnicima na teritoriji Bosne i Hercegovine, pa samim tim ne može postojati ni zloupotreba dominantnog položaja.

Konkurencijsko vijeće je aktom broj: UP-04-26-2-014-63/21 od 07.03.2022. godine uputilo zahtjev punomoćniku Protivne strani da dostavi finansijske izvještaje za operatore u okviru Telekom Srbija grupe za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu i podatke o broju poslovnih korisnika kojim pružaju uslugu pristupa internetu. Protivna strana je u podnesku od 16.03.2022. godine dostavila finansijske izvještaje i tražene podatke.

5. Prikupljanje podataka od trećih osoba

Tokom postupka, Konkurencijsko vijeće je zbog utvrđivanja svih relevantnih činjenica u smislu odredbi člana 35. stav (1) tačke a) i c) Zakona prikupljalo podatke i dokumentaciju od trećih osoba koje nisu stranke u postupku.

Konkurencijsko vijeće se u smislu člana 35. stav (1) tačke a) i c) Zakona obratilo RAK-u aktom broj: UP-04-26-2-014-46/21 od 18.01.2022. godine u kojem je tražilo slijedeće podatke: broj korisnika operatera Telekom Srbija grupe za paketirane multiple-play telekomunikacione usluge (2-play, 3-play i 4-play usluge) i njegovih konkurenata po općinama i gradovima na području Republike Srpske za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, broj korisnika operatera Logosoft za paketirane multiple-play telekomunikacione usluga (2-play, 3-play i 4-play usluge) njegovih konkurenata na području Grada Sarajeva za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu. Također, traženi su podaci o broju korisnika operatera Telekom Srbija grupe i njegovih konkurenata za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-privrednim društvima po općinama i gradovima na području Republike Srpske za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, te podaci o broju korisnika Logosofta i njegovih konkurenata za iste usluge na području Grada Sarajeva.

Dana 07.02.2022. godine, pod brojem: UP-04-26-2-014-52/21, Konkurencijsko vijeće je zaprimilo odgovor RAK u kojem navodi slijedeće:

- RAK ističe da ne prikuplja podatke po opštinama i gradovima na području Republike Srpske, nego ukupne podatke po operatorima.
- Blicnet posjeduje vlastitu mrežu i pruža usluge fiksne telefonije, širokopojasnog pristupa internetu i televizije u Unsko-sanskom kantonu (opštine: Bosanska Krupa, Cazin, Sanski Most i Velika Kladuša), te u slijedećim opštinama u Republici Srpskoj: Čelinac, Foča, Banja

Luka, Gradiška, Han Pijesak, Kneževo, Kotor Varoš, Laktaši, Milići, Modriča, Pale, Prijedor, Rogatica, Srbac, Novo Goražde, Vlasenica, Vukosavlje i Višegrad.

- Elta Kabel posjeduje vlastitu mrežu putem koje pruža usluge krajnjim korisnicima (ili putem iznajmljene mreže u slijedećim opštinama u Republici Srpskoj: Bileća, Bratunac, Čajniče, Derventa, Doboj, Gacko, Banja Luka, Istočna Ilidža, Istočno Novo Sarajevo, Kozarska Dubica, Ljubinje, Mrkonjić Grad, Nevesinje, Novi Grad, Osmaci, Petrovo, Prijedor, Sokolac, Stanari, Šekovići, Šipovo, Teslić, Trebinje i Zvornik.
- Telrad Net posjeduje vlastitu mrežu putem koje pruža usluge krajnjim korisnicima u slijedećim opštinama u Republici Srpskoj: Bijeljina, Brod, Donji Žabar, Lopare, Šamac i Ugljevik, te u Brčko Distriktu.
- RAK napominje da Logosoft ne posjeduje vlastitu mrežu, niti pruža usluge na području Republike Srpske.
- Paket usluga se odnosi na uslugu kada operator pruža privatnim ili poslovnim krajnjim korisnicima zajedno dvije (2D), tri (3D) ili četiri (4D) telekomunikacijske usluge po jedinstvenoj cijeni.
- U slijedećoj tabeli su dati podaci (broj priključaka) po operatorima za pakete usluga (2D - dual play, 3D - triple play, 4D - quadra play):

Tabela 19.

Paketi usluga-Broj priključaka po godinama								
Operatori		2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Mtel	2D	42.863	45.274	47.953	50.670	55.108	60.172	63.739
	3D	29.360	32.332	39.541	47.454	51.430	53.199	53.095
	4D	5.638	6.685	9.442	11.265	12.077	12.790	13.452
	Ukupno	**77.861**	**84.291**	**96.936**	**109.389**	**118.615**	**126.161**	**130.286**
Blicnet	2D	12.617	13.287	14.328	10.987	8.739	7.922	7.968
	3D	6.575	7.149	7.185	11.080	11.729	12.181	12.046
	4D	674	430	225	495	355	0	0
	Ukupno	**19.866**	**20.866**	**21.738**	**22.562**	**20.823**	**20.103**	**20.014**
Elta Kabel	2D	1.098	808	683	237	2.762	3.728	8.446
	3D	3.020	4.755	6.946	6.536	6.090	5.981	5.600
	4D	0	0	44	106	0	0	0
	Ukupno	**4.118**	**5.563**	**7.673**	**6.879**	**8.852**	**9.709**	**14.046**
Logosoft	2D	1.562	1.836	1.820	1.768	2.012	2.336	2.329
	3D	2.689	2.865	2.545	2.290	2.212	1.984	1.818
	4D	475	528	448	387	420	460	447
	Ukupno	4.726	5.229	4.813	4.445	4.644	4.780	4.594
Telrad Net	2D	0	0	121	1.114	1.686	5.084	6.737
	3D	5.793	5.963	6.142	6.019	6.087	6.478	6.456
	4D	0	0	0	0	0	0	0
	Ukupno	**5.793**	**5.963**	**6.263**	**7.133**	**7.773**	**11.562**	**13.193**

- Kada su u pitanju korisnici usluga pristupa internetu, RAK prepoznaje slijedeće vrste korisnika: a) Privatni korisnik je fizičko lice koje koristi javno dostupne usluge elektronskih komunikacija, isključujući nezavisne preduzetnike - pojedince i
  b) Poslovni korisnik je pravno lice ili nezavisni preduzetnik-pojedinac koji koristi javno dostupne usluge elektronskih komunikacija bez upotrebe istih za pružanje vlastitih elektronskih komunikacijskih usluga i mreža.

- U slijedećoj tabeli su dati podaci (broj priljučaka) po operatorima za uslugu pristupa internetu poslovnih korisnika:

Tabela 20.

Usluga pristupa internetu- Broj priključaka po godinama							
Operator	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Mtel	13.102	13.990	14.731	15.303	15.561	16.323	17.154
Blicnet	1.787	1.751	1.674	1.624	1.159	1.056	982
Elta Kabel	1.639	2.101	2.457	3.488	1.689	2.034	1.699
Logosoft	473	508	499	482	496	488	505
Telrad Net*	11.757	12.282	12.560	13.067	13.244	15.848	15.775

*'Za Telrad Net je dat ukupan broj priključaka (uključuje privatne i poslovne korisnike).

- Pored operatora Telekom Srbija Grupe, Dasto Semtel pruža usluge pristupa internetu i TV u svim opštinama Republike Srpske, Elnet RS pruža usluge fiksne telefonije, pristupa internetu i TV u opštinama: Banja Luka, Gradiška, Laktaši i Lopare, Telesky pruža usluge pristupa internetu i TV u opštini Šama i Terc Trade pruža usluge pristupa internetu i TV u opštini Prnjavor.
- U Gradu Sarajevu pored Logosofta pakete usluge pružaju: BH Telecom, Telemach, HKB Net, KATV HS i M&H Company, uz napomenu da RAK ne posjeduje podatke o broju korisnika za Grad Sarajevo.
- Privredni subjekat Elta Kabel redovno obavještava RAK o namjeri izmjene i dopune cjenovnika, te objavljuje cjenovnike 30 dana prije početka primjene. Elta Kabel je 03.12.2020. godine obavijestio RAK o izmjenama i dopunama cjenovnika, koji je stupio na snagu 18.01.2021. godine. Cjenovnik je dopunjen ponudom novih paketa.
- Zbog uvođenja novih paketa i redizajna postojećih paketa teško je diretno porediti cijene i izričito odgovoriti da li je cijena usluge povećana.
- Kada se radi o peketima dvije usluge (TV i fiksna telefonija) moglo bi se zaključiti da su cijene povećane, odnosno mjesečna pretplata paketa eBOX TV+TEL je bila 27,50 KM, a u novom cjenovniku se uvodi paket eBOX TV+TEL start čija je mjesečna pretplata 34,90 KM bez vremenskog vezivanja (31,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca) i paket eBOX TV+TEL max (nudi više TV programa) sa

mjesečnom pretplatom 39,90 KM (36,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca).

- U slučaju paketa sa dvije usluge (TV i pristupa internetu), mjesečna pretplata za paket eBOX TV+NET start je povećana, odnosno bila je 44,90 KM, a od 18.01.2021. godine pretplata je 51,90 KM bez vremenskog vezivanja (46,90 KM za ugovore na 24 mjeseca), ali istovremeno paket je redizajniran na način da je pristupna brzina internetu povećana sa 15/1 Mbps na 30/1 Mbps, a mjesečna pretplata za paket eBOX TV+NET max je bila 56,80 KM, a nova cijena je 59,90, odnosno 53,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca.
- Kada se radi o paketima tri uskuge (TV, fiksna telefonija i pristup internetu) može se zaključiti da su cijene smanjene. Na primjer mjesečna pretplata za paket Etv+NET+TEL je bila 60,90 KM, a pretplata za novi paket eBOX start je 59,90 KM (53,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca), uz napomenu da novi paket ime veće brzine pristupa internetu.
- RAK navodi da operatori koji nisu sa značajnom tržišnom snagom, u skladu sa Zakonom o komunikacijama dostavljaju svoje cjenovnike prije početka primjene radi obavještenja, ali RAK ne daje saglasnost na cjenovnike. Operatori imaju obavezu objaviti cjenovnike 30 dana prije početka primjene.
- U narednoj tabeli prikazan je tabelarni prikaz promjene programskih šema za operatore:

Tabela 21.

Operator	Godina	Ukupan broj izmjena
Mtel	2019.	35
	2020.	41
	2021.	26
Blicnet	2019.	23
	2020.	26
	2021.	21
Elta Kabel	2019.	1
	2020.	6
	2021.	3
Logosoft	2019.	13
	2020.	22
	2021.	8
Telrad Net	2019.	2
	2020.	7
	2021.	11

- Mtel je u 2019. godini zatražio i dobio saglasnost na izmjenu Posebnih uslova pružanja integrisanih tri puta. Dva puta je povećao cijene mjesečne pretplate za pakete integrisanih usluga (paketi koji uključuju usluge pristupa internetu, fiksne telefonije i TV). Također treba napomenute da su povećane pristupne brzine za uslugu pristupa internetu u okviru paketa integrisanih usluga. Pored povećanja cijena za postojeće pakete, Mtel je u 2019. godini u ponudu uveo i nove pakete integrisanih usluga.
- U 2020. godini Mtel je jednom zatražio i dobio saglasnost na izmjenu Posebnih uslova pružanja integrisanih usluga prilikom koje je uveo novi paket usluga, koji uključuje uslugu TV i pristupa internetu, što nije uključivalo povećanje cijena u odnosu na prethodnu ponudu.
- Mtel je u 2021. godini dva puta dobio saglasnost na izmjene Posebnih uslova pružanja integrisanih usluga. U cilju unapređenja ponude integrisanih usluga za rezidencijalne korisnike Mtel je u ponudu uveo nove pakete usluga koji uključuju usluge fiksne telefonije, pristupa internetu, TV i mobilne telefonije. Cijene paketa nisu povećane u odnosu na prethodnu ponudu.
- Operatori Blicnet, Elta Kabel, Logosoft i Telrad Net dostavljaju RAK-u svoje cjenovnike prije početka primjene radi obavještenja, ali RAK ne daje saglasnost na cjenovnike. Navedeni operatori su u periodu 2019. - 2021. godina obavještavali RAK o svim promjenama i dopunama cjenovnika.

Konkurencijsko vijeće je aktom broj: UP-04-26-2-014-54/21 tražilo dodatne podatke od RAK-a i to: broj korisnika svih konkurenata operatera Telekom Srbija grupe za paketirane multiple-play telekomunikacione usluge (2-play, 3-play i 4-play usluge) po općinama i gradovima na području Republike Srpske za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, broj korisnika konkurenata operatera Blicnet za paketirane multiple-play telekomunikacione usluga (2-play, 3-play i 4-play usluge) njegovih konkurenata na području Unsko-sanskog kantona za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, broj korisnika svih konkurenata operatera Telrad Net grupe za paketirane multiple-play telekomunikacione usluge (2-play, 3-play i 4-play usluge) po općinama i gradovima na području Brčko Distrikta za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu. Također, traženi su podaci o broju korisnika konkurenata operatera Logosoft na području Kantona Sarajevo, Tuzlanskog kanton i Zeničko-dobojskog kanton za paketirane multiple-play telekomunikacione usluge (2-play, 3-play i 4-play usluge) i za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-privrednim društvima za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu. Pomenutim aktom Konkurencijsko vijeće je tražilo broj korisnika svih konkurenata operatera Telekom Srbija grupe za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-privrednim društvima po općinama i gradovima na području Republike Srpske za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, broj korisnika svih konkurenata operatera Blicnet za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-privrednim društvima po općinama i gradovima na području Unsko-sanskog kantona za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu, broj korisnika svih konkurenata operatera Telrad Net za uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-privrednim društvima po općinama i gradovima na području Brčko Distrikta za 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021. godinu.

RAK je u aktu koji je Konkurencijsko vijeće zaprimilo dana 08.03.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-64/21 dostavio odgovor na zahtjev za dostavu podataka u kojem je navedeno da na raspolaže traženim podacima, jer ne prikuplja podatke od operatora prema administrativnim jedinicicama u Bosni i Hercegovini.

Konkurencijsko vijeće je dana 09.03.2022. godine uputilo dopis RAK-u u kojem su traženi podaci o broju korisnika svih konkurenata operatera Telekom Srbija grupe za paketirane multiple-play telekomunikacione usluge (2-play, 3-play i 4-play usluge) i uslugu pristupa internetu korporativnim korisnicima-privrednim društvima na nivou Bosne i Hercegovine, te je dana 18.03.2022. godine zaprimilo odgovora RAK-a sa traženim podacima.

6. Izvođenje dokaza vještačenjem u predmetnom postupku

Na osnovu Zaključak o finansijskom vještačenju broj: UP-04-26-2-014-57/21, sudski vještak ekonomske struke Aida Soko, dana 22.03.2022. godine sačinila je "Nalaz i mišljenje vještaka" zaprimljen od strane Konkurencijskog vijeća dana 22.03.2022. godine koji je poslan strankama dana 22.03.2019. godine, aktima broj: UP-04-26-2-014-74/21 i UP-04-26-2-014-75/21.

U dostavljenom Nalazu sudskog vještaka sačinjenjenog na predložene okolnosti, utvrđeno je slijedeće:

- U ekonomsko-finansijskom smislu analiza i identificiranje prekomjernih cijena predstavlja kompleksnu materiju, obzirom na moguće načine izračuna i raspoložive podatke. Po samom konceptu zloupotrebe dominantnog položaja primjenom prekomjernih cijena, sa tržišnog aspekta, samo postojanje dominantnog

položaja onemogućava uporedne analize sa tržišnom cijenom.

- U tom kontekstu pravila struke se formiraju na bazi prakse pri relevantnoj analizi. Vještak se u ovakvim slučajevima nepostojanja propisane metodologije koristi praksom na uporedivim tržištima i metodologijom koja se primjenjuje u sličnim slučajevima. Ocjena prekomjernosti cijena je kompleksan proces, posebno u telekomunikacijskoj industriji, obzirom na specifičnost potrebne infrastrukture, liberalizaciju tržišta, te nedostatak uporedivih cijena. Po Evropskom sudu pravde, cijene su prekomjerne ako su "prekomjerne u odnosu na ekonomsku vrijednost usluge koja se pruža" pri čemu je jedna od metoda za utvrđivanje prekomjernosti uporedba cijene i troškova vezanih za pružanje usluge, odnosno da se objektivno prekomjernost može odrediti ako je moguće uporediti prodajnu cijenu i troškove proizvodnje . Obzirom da postoje praktična ograničenja pri primjeni ovog metoda, posebno u dijelu priznavanja troškova, a obzirom da je veliki broj dominantnih operatera bio u javnom sektoru, ili je infrastruktura bila javna, sud je takoder prihvatao i praksu primjene drugačijih metoda, kao što su na primjer cijene za isti proizvod ili uslugu na drugim geografskim tržištima , a kako bi se odredilo da li su cijene koje formira subjekt sa dominantnim položajem fer ili su prekomjerne. U tržišnoj ekonomiji jasno je da jedino tržište može odrediti fer cijenu, ali samo u slučajevima gdje postoji tržišna konkurencija. Za određivanje prekomjernih cijena u uslovima ograničene ili nepostojeće konkurencije, koristi se pristup troškovi- prodajna cijena, a u slučaju da ne postoje adekvatni podaci ili ih nije moguće izračunati, primjenjuje se komparativna tržišna analiza.
- Pri određivanju metodologije primjerene za okolnosti vještačenja u skladu sa pravilima struke, u obzir su uzeta oba metoda.
- Za izračune po metodi uporedbe troškova proizvoda/ usluge sa prodajnom cijenom, od privrednih subjekata protiv kojih je pokrenut zahtjev zatražen je podatak o maržama i ARPU, odnosno prosječnoj zaradi po korisniku. U odgovoru privrednih subjekata protiv kojih je pokrenut Zahtjev navedeno je da ne raspolažu podacima, "budući da metodologija računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva sa jasno definisanim smjernicama za alokaciju troškova, prihoda, imovine i obaveza na pojedine aktivnosti i usluge još uvijek nije donesena od strane regulatornog tijela u Bosni i Hercegovini i, Protivna strana, u ovom trenutku, nije u mogućnosti da vrši izračunavanje marži za usluge koje pruža i ne posjeduje informacije o istim ".
- Slijedom navedenog, vještak nije u mogućnosti primijeniti metodu troškovne analize, te je u Nalazu mišljenju primjenjena metoda komparativne analize tržišta. Obzirom da su u okolnostima vještačenja precizirani konkretni paketi čija je uporedba tražena, kao i tržišta za koja je analizu potrebno uraditi, to je ocjenjeno da postoje preduslovi za primjenu metode tržišne uporedbe.
- Potrebno je naglasiti i da postoje ograničenja vezano za određivanje praga prekomjernosti cijena, odnosno jasnih smjernica kada se cijena smatra prekomjernom, a kada su varijacije u cijeni odraz tržišnih uslova i specifičnosti. U idealnim uslovima, odnosno mogućnosti primjene oba metoda, i troškovnog i komparativnih cijena, bilo bi moguće preciznije utvrditi troškovnu opravdanost cijena i odstupanja od uobičajenih marži. Stoga je u skladu sa raspoloživim podacima, vještak u mogućnosti uraditi analizu i prezentirati podatke sa procjenom eventualne prekomjernosti, obzirom da ne postoji niti praksa, niti metodologija specifična za Bosnu i Hercegovinu kojom bi se mogla potvrditi prekomjernost.
- Nadalje, ograničenja pri izračunu i interpretaciji rezultata analize su prisutna i u dijelu odgovora na četvrtu okolnost, odnosno izračun procenta stanovništva u Republici Srpskoj, koji bi svojim primanjima bilo zainteresovano za povoljnije pakete usluga. Obzirom na ograničenost podataka o elastičnosti tražnje u Bosni i Hercegovini, na bazi raspoloživih podataka, moguća je samo primjena okvirne analize elastičnosti tražnje.
- Ograničenje vezano za obirn vještačenja odnosi se i zadani period od posljednjih pet godina. Obzirom da podaci nisu bili raspoloživi za prethodni period, odnosno nisu dostavljeni vještaku uz objašnjenje da se radi o obimnom poslu, te da bi i u slučaju dostave bili irelevantni, obzirom da je ponuda LoGo! Slagalice u ponudi od 11.04.2019. godine, i da su se dešavale promjene u sadržaju paketa, tako da nisu u potpunosti uporedivi.
- Također, pri analizi u okviru nalaza, te u davanju mišljenja vještak je pri uporedbi paketa koristi osnovne cijene, a ne akcijske. Navedeno iz razloga što se radi o aktualnim podacima, gdje je moguće da neki od operator ima trenutno posebne akcije, odnosno da je cijena značajno niža, te bi se upotrebom akcijskih cijena onemogućila tržišna analiza u skladu sa pravilima struke.
- Konačno, pri odabiru uporednih paketa, bitno je napomenuti da ne postoje identični paketi za uporedbu, što je značajka tržišne ekonomije, gdje je potpuna uporedivost rijetko prisutna. Uvažavajući tu činjenicu, u nalazu i mišljenju su korišteni paketi sa maksimalnom mogućom uporedivošću, a pri analizi konkurencije, konkurenti koji imaju sličan obim poslovanja, odnosno slične tržišne strategije pristupa kupcima.
- Uvidom u strukturu ponude na web stranicama operatera Logosoft i Mtel, kojima je vještak pristupio u periodu 15.03.2022 - 20.03.2022. godine, kao i uvidom u dokumentaciju koja je dostavljena od Podnosioca zahtjeva, i strana protiv kojih je zahtjev podnesen, konstatujem da je analiza u okviru zadane okolnosti moguća samo za aktuelnu ponudu, obzirom da podaci za prethodni petogodišnji period nisu dostavljeni, uz obrazloženje da je LoGo! Slagalica kao paket u primjeni od 2019. godine, a da se i od tada sadržajno mijenjala, što onemogućava usporedbu. Podaci dostavljeni od strane Podnosioca zahtjeva nisu dostatni za punu analizu, a obzirom da su zastupnici Protivne strane naveli da ne raspolažu podacima, nije bilo moguće uraditi istorijsku analizu.
- Analizom sadržaja paketa Mtel-a i elemenata LoGo! Slagalice za 4-play utvrđeno je da ne postoje potpuno uporedivi paketi, prvenstveno zbog razlike u ponudi za mobilnu telefoniju.

Razlika u cijeni između paketa je 19,55% , koliko je skuplji Mtel paket, s tim da s paketi nisu u potpunosti uporedivi zbog razlike u ponudi mobilne telefonije. Mtelova ponuda sadrži neograničene razgovore prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini i romingu Zapadnog Balkana, dok Logosoftova ponuda Mobilna 3- uključuje najveći broj minuta u ponudi.

- Analizom sadržaja paketa Mtel-a i elemenata LoGo! Slagalice za 4-play utvrđeno je da ne postoje potpuno uporedivi paketi, prvenstveno zbog razlike u ponudi za mobilnu telefoniju. Razlika u cijeni između paketa je 61,84% , koliko je skuplji Mtel paket, s tim da s paketi nisu u potpunosti uporedivi zbog razlike u ponudi mobilne telefonije.
- Paketi 3-play: Paket S u ponudi Mtela i i paket LoGo! Slagalice u ponudi Logosofta nisu u potpunosti uporedivi, zbog razlike u ponudi fiksne telefonije, a Logosoftov paket LoGo! Slagalice je 12,48% skuplji od Mtelovog Paketa S.
- Za 4-play uslugu nisu pronadeni paketi konkurenata na području Republike Srpske, dok su za 3- play uslugu identifikovani paketi koji su po sadržaju uporedivi sa paketom Mtel-a S, dok za pakete M i L nisu pronadeni sadržajno uporedivi paketi. Paketi BH Telecoma, u okviru usluge Moj izbor koji bi se eventualno mogli koristiti i na tržištu Republike Srpske, nisu mogli biti korišteni u analizi, obzirom na ograničenja vezano za ponude Moj izbor paketa (nije moguće on line formirati pakete, nego isključivo uz zahtjev, i to već za postojeće korisnike usluga.
- Analizom ponude na području Republike Srpske nisu identifikovane ponude 4-play usluge, a koje bi se mogle usporediti sa ponudom Mtel paketa, kako je naloženo okolnostima vještačenja.
- Kada je u pitanju 3-play usluga po raspoloživim podacima konkurenti na području Republike Srpske su članice Telekom Srbija grupe i u svojoj ponudi imaju standardizirani paket.
- Analizirajući raspoložive podatke neovisnih pružaoca usluge koje bi se mogle koristiti u Republici Srpskoj pronađeni su paketi BH Telecoma, koje bi mogle predstavljati uporednu alternativu, iako nisu u potpunosti uporedive po sadržaju.
- Iako prikupljeni podaci nisu u potpunosti uporedivi, analiza cijena po paketima, može dati okvirnu analizu o statusu cijena. Cijena paketa 3-play Mtela je veća od ostalih operatera Telekom Srbija Grupe između 6% (Telrad) i 15% (Elta kabel), dok je 3% veća od paketa BH Telecoma. Potrebno je naglasiti da ne postoji potpuna uporedivost paketa. Međutim, na tržištu je rijetko moguće naći identične proizvode konkurenata, te su korišteni sadržajno uporedivi paketi sa najsličnijim karakteristikama.
- Obzirom na strukturu pružaoca usluga na tržištu Republike Srpske, koja ne omogućava potpunu primjenu metoda tržišne uporedbe, adekvatniji metod utvrđivanja prekomjernih cijena, po mišljenju vještaka bio bi troškovni pristup, odnosno uporedba primjenjenih marži pružaoca usluga u okviru Telekom Srbija grupe sa maržama na uporedivim tržištima, od strane operatora sa sličnom tržišnom pozicijom.
- Međutim, za primjenu troškovnog metoda, vještaku nisu dostupni podaci o maržama i prosječnom prihodu po korisniku, a kako je navedeno u poglavlju stručni okvir vještačenja
- Za analizu postojanja prekomjernih cijena ekonomskom analizom sadržajno uporedivih paketa 4-play i 3-pIay operatera Logosoft sa paketima konkurenata koji djeluju na području Grada Sarajeva izvršen je uvid u pakete i ponude Logosfta i konkurenata na području Grada Sarajeva, uzimajući u obzir elemente uporedivosti tržišnih konkurenata.
- Analizom prethodno navedenih paketa u skladu sa okolnostim vještačenja utvrđeno je da je na osnovu raspoloživih podataka, analizu moguće uraditi samo za 3-play pakete, i to za dva paketa LoGo! Trio i LoGo! Trio+, gdje se uporedba može izvršiti sa više od jednog konkurenta. Za preostale pakete sa uključenom mobilnom telefonijom (LoGo! Trio Mobile, LoGo! Quadro i LoGo! Quadro+ moguće je uraditi uporednu analizu do određenog nivoa sa ponudom BH Telecoma, odnosno paketima Moj izbor. Obzirom da se konačna cijena formira na zahtjev korisnika, za analizu u okviru vještačenja su dostupni primjeri navedeni na web stranici BH Telecoma. Medutim, primjeri ne sadrže adekvatne uporedne pakete, kako bi su uradila adekvatna analiza. Paketi Moj izbor su dostupni za postojeće korisnike i na zahtjev, te nije bilo moguće uraditi simulaciju sadržajno uporedivih paketa BH Telecoma.
- Uporedbom paketa Logosoft Trio sa konkurentima BH Telecomom (paket Moja TV Full 2) i Telemachom (paket Telemach EON Light) za pakete sličnog, uporedivog sadržaja, pokazuje da je cijena Logosoft paketa niža za 17% (Telemach) do 30% (BH Telecom).
- Kako je ranije navedeno, ne postoji mogućnost uporedbe identičnih paketa, niti je takav koncept uobičajeno prisutan u tržišnim uslovima poslovanja. Tako i u okviru navedenih paketa postoje razlike u sadržaju, ali se paketi mogu smatrati uporedivim, zbog značajne sadržajne sličnosti usluga: besplatni pozivi u fiksnoj telefoniji, približan broj kanala u paketu, web TV, uz odstupanje u brzini interneta koja je prisutna kod Telemach paketa, ali je istovremeno najniža ponuđena brzina.
- Analizom paketa Logosoft LoGo Trio +, Moja TV Full 5, Telemach EON Light utvrđeno je da postoji materijalno značajna razlika kod Logosoft paketa, a koja se odnosi na pozive prema mobilnim mrežama. U paketu Telemacha postoje minute prema fiksnoj ino mreži, ali ne postoje parametri kojima bi se moglo potvrditi da se radi o sličnoj vrijednosti usluge u paketu.
- U ponudi Logosofta, osim navedenih nalaze se i paketi 3-play LoGo! Trio Mobile, dok su za 4-play pakete u ponudi LoGo! Quadro i LoGo! Quadro plus. U nastavku je dat pregled značajki ovih paketa, dok kod konkurenata nisu pronađeni paketi koji bi bili uporedivi sa navedenim.
- U nastavku su prezentirani i paketi Logosofta za koje nije bilo moguće naći sadržajno uporedive pakete konkurenata: LoGo! Trio Mobile, LoGo! Quadro i LoGo! Quadro+.
- Izuzetno dinamičan razvoj usluga u oblasti telekomunikacija ograničava mogućnost izrade i dostupnost recentnih studija vezanih za cjenovnu elastičnost. Dostupne studije, za "tradicionalne" telekomunikacijske usluge kao što su telefonski pozivi pokazuju da je cjenovna elastičnost u razvijenim zemljama za usluge nižeg cjenovnog ranga (lokalni pozivi) -0.1 do -0.5, srednjeg cjenovnog ranga (pozivi u druge zone) -0.2 do -0.5, a za skuplje usluge (međunarodni pozivi -0.2 do-1.5).
- Cjenovna elastičnost predstavlja odnos između procenta rasta cijene i procenta pada obima ili tražnje (broja korisnika, npr.). Ukoliko je cjenovna elastičnost na primjer -0,5% to znači da će na primjer rast cijena od 10% dovesti do pada broja korisnika/interesa novih

korisnika za 5%. I obrnuto, niže cijene dovode do porasta tražnje.

- Za analizu u konkretnom slučaju, potrebni su podaci o cjenovnoj elastičnosti kupaca u Republici Srpskoj, o čemu ne postoje studije koje bi se mogle koristiti, ni domaće ni međunarodne, gdje bi se mogli upotrijebiti podaci iz zvaničnih izvora, kako je to traženo okolostima.
- Uzimajući u obzir navedene rangove cjenovne elastičnosti koji impliciraju veću osjetljivost potražnje na skuplje usluge (-0.2.do -1.5.) i razliku između cijena za 4-play pakete od 19.55%, efekat na potražnju bi se kretao u rasponu od 3,9% do 29,3%, za koliko bi potražnja bila veća da su cijene niže.
- Po zvaničnim statističkim podacima Republičkog zavoda za statistiku, iz zadnje dostupne Ankete o potrošnji domaćinstva izdaci za komunikacije u potrošnji stanovništva čine 4,8% ukupnih izdataka, a postoji razlika u strukturi potrošnje gdje je u urbanim područjima procenat potrošnje na komunikacije 5,5%, dok je u ruralnim područjima 4,3%.
- Nadalje, u strukturi potrošnje dominiraju bazične potrebe, što je vidljivo iz ilustracije u nastavku.
- Naime, po podacima iz Ankete o potrošnji domaćinstava, polovicu cjelokupne potrošnje čine osnovne potrebe, kao što su hrana, piće i stanovanje. Hranu, piće, stanovanje, prevoz i režije, čine dvije trećine ukupne potrošnje.
- Imajući u vidu ovakvu strukturu potrošnje, koja odražava nisku kupovnu moć i fokus na zadovoljenje osnovnih potreba, može se primjeniti pretpostavka visoke cjenovne elastičnosti na ne-osnovne životne potrebe. Slijedom navedenog, u rasponu cjenovne elastičnosti od 0.2. do 1.5, može se razumno pretpostaviti da je cjenovna elastičnost u Republici Srpskoj, za ne-osnovne potrebe (komunikacija) u gornjem dijelu raspona.
- Imajući u vidu ograničenja pristupa i nedostupnost podataka za Republiku Srpsku, o cjenovnoj elastičnosti potražnje, u vezi sa navedenim može se zaključiti da bi se smanjenjem cijena postigli efekti veće tražnje za paketima, a koja se po određenim studijama kreće u rasponu 3.9% do 29.3%, koristeći raspon elastičnosti za zemlje u razvoju iz raspoloživih studija. Uz podake o kupovnoj moći i učešće potrošnje na osnovne životne potrebe od dvije trećine, razumno je pretpostaviti da bi se smanjenjem cijena od na primjer 19.55% koliko je utvrđeno kod odgovora na prvu okolnost tačka a) postigao efekat povećanja tražnje.
- Analiza podatka o paketima navedenim u okolnostima pokazuje da ne postoje potpuno uporedivi paketi, što je značajka tržišne ekonomije te se za usporedbu mogu koristiti i sadržajno slični paketi.
- Mtel 4-play S+ paket i sadržajno uporediva LoGo! Slagalica. Uz ograničenje razlika vezano za ponudu mobilne telefonije, u smislu sadržaja paketa, paket Mtela je 19.55% skuplji u odnosu na LoGo! Slagalica paket.
- Mtel 4-play L+ paket i sadržajno uporediva LoGo! Slagalica. Uz ograničenje razlika vezano za ponudu mobilne telefonije, u smislu sadržaja paketa, paket Mtela je 61.84% skuplji u odnosu na LoGo! Slagalica paket.
- Mtel 3-play S paket i sadržajno uporediva LoGo! Slagalica. Uz ograničenje razlika vezano za ponudu fiksne telefonije, u smislu sadržaja paketa, paket Mtela je 12.4% jeftiniji u odnosu na LoGo!-Slagalica paket.
- Analiza raspoloživih podataka o paketima operatera na području Republike Srpske, pokazuje limitiranu ponudu van Telekom Srbija grupe, uz moguće korištenje drugih operatora kroz alternativne usluge, kao na primjer paketi BH Telecoma Moja TV Full Go ili Moj Izbor. Puna uporedba sa ovim paketima nije moguća zbog ograničenih podataka. U konkretnom slučaju ograničene konkurencije, primjeren metod za utvrđivanje prekomjernosti cijena po pravilima struke bi bio troškovni metod. Na zahtjev vještaka za dostavu ovih podataka, Mtel grupa je odgovorila da istima ne raspolažu, obzirom da nije utvrđena metodologija od strane regulatora, te isti nije bilo moguće primjeniti u analizi.
- Za 4-play uslugu nisu dostupni podaci za uporednu analizu, dok je za 3-play uradjena analiza i uporedba sa paketima članica grupe, te BH Telecom Moja TV Full Go. U odnosu na analizirane pakete cijene Mtela su veće za: Telrad 6%, Blicnet 12%, Elta Kabel 15%, BH Telecom 3%.
- Analizom podataka za Logosoft pakete u odnosu na konkurente na području Sarajeva, urađena je uvidom u sadržaj i cijene paketa konkurenata Telemach i BH Telecom. Obzirom da 4-play paketi uključuju mobilnu telefoniju koju osim Logosoft-a nudi i BH Telecom, analizirani su raspoloživi podaci i zaključeno da analiza za 4-play nije moguća zbog ograničenja vezanih za korištenje opcije Moj izbor kod BH Telecoma.
- Analiza za 3-play usluge, sadržajno uporedivih paketa Logosoft-a LoGo! Trio i LoGo!Trio+ sa paketima Telemach i BH Telecom pokazala je da su za paket LoGo! Trio cijene Logosofta manje za 17% u odnosu na Telemach paket, odnosno 30% u odnosu na BH Telecom paket. Za LoGo! Trio+ paket cijene konkurenata su niže za 12% (BH Telecom), odnosno 14% (Telemach), s tim što paket nije u potpunosti uporediv obzirom da paket LoGo! Trio+ sadrži i 100 minuta mobilne telefonije, koji Telemach i BH Telecom paket ne sadrže.
- Imajući u vidu ograničenja pristupa i nedostupnost podataka za Republiku Srpsku o cjenovnoj elastičnosti potražnje, u odgovoru na ovu okolnost analizirani su podaci o potrošnji stanovništva u Republici Srpskoj, te raspoložive studije o generalnoj elastičnosti tražnje u telekomunikacijama u zemljama u razvoju. Osnovne životne potrebe čine dvije trećine potrošnje stanovništva u Republici Srpskoj, radi čega je utemeljena pretpostavka visoke cjenovne elastičnosti za neosnovne potrebe. Koristeći podatak o 19,55% razlike u cijeni paketa Mtela i LoGo Slagalice (prva okolnost), razumno je pretpostaviti da bi se smanjenjem cijena od Mtel paketa postigao efekat povećanja tražnje. Kada je u pitanju raspon povećanja broja korisnika, radi nižih cijena, pretpostavljeni raspon na bazi podataka iz studije je 3,9% do 29,3%, s tim da se u konkretnom slučaju može pretpostaviti veća cjenovna elastičnost, odnosno osjetljivost stanovništva na visinu cijene, obzirom na strukturu potrošnje.

Punomoćnik Podnosioca zahtjeva je u podnesku od 25.03.2022. godine iznio niz primjedbi na postupanje Protivne strane, jer na zahtjev vještaka Aide Soko nisu dostavljeni podaci o ostvarenim maržama, ARPU i dokumentacija za sadržajno uporedive pakete operatora iz Telekom Srbija grupe. Također, uz podnesak je priložena presuda Suda Bosne i Hercegovine broj: S1

3 U 028820 18 U iz predmeta Konkurencijskog vijeće broj: UP-01-26-2-018-67/17 u kojoj je naloženo Konkurencijskom vijeću da ponovo provede postupak, jer vještačenje nije provedeno zbog nepostojanja sektorske regulative. Nadalje, Podnosilac zahtjeva je predložio da Konkurencijsko vijeće kazni Protivnu stranu na osnovu člana 49. stav (1) Zakona zbog nedostavljanja podataka i dokumentacije.

Konkurencijsko vijeće je dana 28.03.2022. godine pod brojem: UP-04-26-2-014-79/21 zaprimilo podnesak punomoćnika Protivne strane u kojem u potpunosti osporava zaključke iz Nalaza i mišljenja vještaka Aide Soko od 22.03.2022. godine. U podnesku se navodi da Nalaza i mišljenje vještaka Aide Soko ne sadrži konkretan zaključak u pogledu utvrđivanja prekomjernih cijena paketa Telekom Srbija grupe. Također, Protivna strana ističe da paketi koji su bili predmet vještačenja nisu u potpunosti sadržajno uporedivi, te da razlike u cijenama utvrđene vještačenjem provedenim na ovaj način ne mogu biti osnov za utvrđivanje zloupotrebe dominantnog položaja primjenom prekomjernih cijena.

Punomoćnik Protivne strane je dana 01.04.2022. godine dostavio dopunu izjašnjenja na Nalaz i mišljenje vještaka Aide Soko od 22.03.2022. godine uz koji je zbog postojanja sumnje u objektivnost i nepristrasnost vještaka Aide Soko, priložio Nalaz i mišljene vještaka ekonomske struke Dragana Pekića na identične okolnosti na koje je rađeno vještačenje od strane Aide Soko.

7. Relevantno tržište

Relevantno tržište u smislu člana 3. Zakona, te čl. 4. i 5. Odluke o utvrđivanju relevantnog tržišta čini tržište određenih proizvoda/usluga koji su predmet obavljanja djelatnosti na određenom geografskom tržištu.

Prema odredbi člana 4. Odluke o utvrđivanju relevantnog tržišta, mjerodavno tržište proizvoda obuhvata sve proizvode i/ili usluge koje potrošači smatraju međusobno zamjenjivim s obzirom na njihove bitne značajke, kvalitetu, namjenu, cijenu ili način upotrebe.

Uvidom u Zahtjev i analizom svih elemenata postupka, Konkurencijsko vijeće je diferenciralo relevantno tržište na dva segmenta, kako slijedi.

Naime, imajući u vidu specifičnost i značajke usluga koji su predmet ovog postupka, analizirajući navode stranaka, relevatno tržište u predmetnom postupku je tržište pružanja paketiranih multiple-play telekomukacijskih usluga na maloprodajnom nivou u Bosni i Hercegovini.

Zatim, analizirajući djelovanje, odnosno poslovne aktivnosti Podnositelja zahtjeva i Protivne strane, Konkurencijsko vijeće je definiralo tržište kao tržište pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini.

7.1. Analiza relevantnog tržišta

Imajući u vidu svojstva, cijene i namjenu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga, Konkurencijsko vijeće je analiziralo tržište usluga 2D paketa, koje obuhvata kombinacije usluga TV i fiksne telefonije, usluga interneta i fiksne telefonije i usluga TV i interneta. Analizirano je tržište usluga 3D paketa koje obuhvata kombinacija usluga TV, interneta i fiksne telefonije, kao i tržište usluge 4D paketa koji obuhvata kombinaciju usluga TV, interneta, fiksne telefonije i mobilne telefonije.

Član 14. stav (1) Odluke o utvrđivanju relevantnog tržišta predviđa da se tržišni udio privrednog subjekta koji djeluje na relevantnom tržištu, izračunava na osnovu tržišnog udjela proizvodnje ili prodaje relevantnog proizvoda (proizvodi i/ili usluge) na relevantnom tržištu u određenom vremenskom periodu. Nadalje, članom 14. stav (5) Odluke o utvrđivanju relevantnog tržišta preciziran je period prikupljanja podataka o tržišnim udjelima, na način da ne može biti duži od pet godina.

Obzirom na karakteristike i cijene usluga paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga, Konkurencijsko vijeće je segmentiralo tržište i zasebno analiziralo pakete usluga 2D, 3D i 4D, a na temelju podataka o broju priljučaka kojim raspolaže RAK.

Na osnovu podataka RAK-a dat je prikaz tržišnih udjela učesnika na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini (maloprodajni nivo) za period 2017.-2021. godina, kako slijedi:

Tabela 22.

Operatori	2017. godina	Tržišni udjel	2018. godina	Tržišni udjel	2019. godina	Tržišni udjel	2020. godina	Tržišni udjel	2021. godina	Tržišni udjel
BH TELECOM d.d. Sarajevo	68.849	28,05%	70.035	27,47%	96.542	33,13%	97.130	31,68%	99.273	32,25%
MTEL**	**47.953**	**19,54%**	**50.670**	**19,87%**	**55.108**	**18,91%**	**60.173**	**19,62%**	**63.739**	**20,71%**
TELRAD NET**	121	0,05%	**1.114**	**0,44%**	**1.686**	**0,58%**	**5.084**	**1,66%**	**6.737**	**2,19%**
HT Mostar	21.925	8,93%	22.803	8,94%	23.021	7,90%	22.843	7,45%	21.027	6,83%
TELEMACH	57.507	23,43%	61.696	24,20%	61.044	20,95%	62.572	20,41%	65.089	21,15%
ELTA KABEL**	683	0,28%	237	0,09%	**2.762**	**0,95%**	**3.728**	**1,22%**	**8.446**	**2,74%**
BLICNET**	14.328	5,84%	**10.987**	**4,31%**	**8.739**	**3,00%**	**7.922**	**2,58%**	**7.968**	**2,59%**
LOGOSOFT**	**1.820**	**0,74%**	**1.768**	**0,69%**	**2.012**	**0,69%**	**2.336**	**0,76%**	**2.329**	**0,76%**
M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo*	1.256	0,51%	990	0,39%	460	0,16%	439	0,14%	336	0,11%
TX TV d.o.o. Tuzla	8.484	3,46%	10.154	3,98%	11.659	4,00%	13.094	4,27%	13.853	4,50%
HKB net d.o.o. Sarajevo*	8.554	3,48%	9.963	3,91%	9.500	3,26%	10.131	3,30%	10.724	3,48%
KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo*	4.823	1,96%	5.893	2,31%	5.421	1,86%	7.530	2,46%	5.942	1,93%
Ostali	9.156	3,73%	8.684	3,41%	13.449	4,62%	13.639	4,45%	2.347	0,76%
Ukupno	**245.459**	**100%**	**254.994**	**100%**	**291.403**	**100%**	**306.621**	**100%**	**307.810**	**100%**

Izvor: Podaci RAK-a * M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo, HKB net d.o.o. Sarajevo, KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo akvizirani od strane Telemacha.

** **Logosoft (od 2014. godine u vlasništvu Mtela), Telrad Net (od 2018. godine u vlasništvu Mtela), Blicnet (od 2018. godine u vlasništvu Mtela, Elta Kabel (od 2019. godine u vlasništvu Mtela).**

Prema podacima iz Tabele broj 22., evidentno je da je tržišni udjel privrednih subjekata Mtel i Logosoft u 2017. godini iznosio iznosio ukupno 20,28% na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini. Privredni subjekat Mtel je 2018. godine stekao kontrolu nad privrednim subjekatima Telrad Net i Blicnet, pa je njihov tržišni udjel uz Logosoft na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini u 2018. godini iznosio ukupno 25,31%. U 2019. godini, Mtel je stekao kontrolu nad privrednim subjektom Elta Kabel, pa je ukupni tržišni udjel operatera Mtel, Telrad Net, Blicnet, Elta Kabel i Logosofta (Telekom Srbija grupa) na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga

2D u Bosni i Hercegovini iznosio 24,13%. Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini u 2020. godini imala tržišni udjel 25,87%. U 2021. godini Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini imala tržišni udjel 30,99%.

Na osnovu podataka RAK-a dat je prikaz tržišnih udjela učesnika na tržištu usluga paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini (maloprodajni nivo) za period 2017.-2021. godina, kako slijedi:

Tabela 23.

Operatori	2017. godina	Tržišni udjel	2018. godina	Tržišni udjel	2019. godina	Tržišni udjel	2020. godina	Tržišni udjel	2021. godina	Tržišni udjel
BH TELECOM d.d. Sarajevo	87.575	34,84%	94.539	33,46%	96.243	32,55%	94.845	31,29%	92.611	30,57%
MTEL**	**39.541**	**15,73%**	**47.454**	**16,80%**	**51.430**	**17,39%**	**53.199**	**17,55%**	**53.095**	**17,52%**
TELRAD NET**	6.142	2,44%	**6.019**	**2,13%**	**6.087**	**2,06%**	**6.478**	**2,14%**	**6.456**	**2,13%**
HT Mostar	28.839	11,47%	33.553	11,88%	35.515	12,01%	36.658	12,09%	37.726	12,45%
TELEMACH	58.702	23,36%	64.581	22,86%	67.756	22,92%	71.903	23,72%	73.502	24,26%
ELTA KABEL**	6.946	2,76%	6.536	2,31%	**6.090**	**2,06%**	**5.981**	**1,97%**	**5.600**	**1,85%**
BLICNET**	7.185	2,86%	**11.080**	**3,92%**	**11.729**	**3,97%**	**12.181**	**4,02%**	**12.046**	**3,98%**
LOGOSOFT**	**2.545**	**1,01%**	**2.290**	**0,81%**	**2.212**	**0,75%**	**1.984**	**0,65%**	**1.818**	**0,60%**
M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo*	9	0,003%	94	0,03%	32	0,01%	219	0,07%	0	0%
TX TV d.o.o. Tuzla	1.226	0,49%	1.494	0,53%	1.570	0,53%	1.702	0,56%	1.725	0,57%
HKB net d.o.o. Sarajevo*	8.873	3,53%	10.383	3,68%	11.772	3,98%	12.463	4,11%	12.637	4,17%
KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo*	3.711	1,48%	4.420	1,56%	5.160	1,75%	5.455	1,80%	5.612	1,85%
Trion Tel	0	0%	0	0,00%	0	0,00%	44	0,01%	150	0,05%
KT SARA	44	0,02%	67	0,02%	81	0,03%	0	0,00%	0	0%
Ukupno	**251.338**	**100%**	**282.510**	**100%**	**295.677**	**100%**	**303.112**	**100%**	**302.978**	**100%**

Izvor: Podaci RAK-a, *M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo, HKB net d.o.o. Sarajevo, KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo akvizirani od strane Telemacha,

** **Logosoft (od 2014. godine u vlasništvu Mtela), Telrad Net (od 2018. godine u vlasništvu Mtela), Blicnet (od 2018. godine u vlasništvu Mtela, Elta Kabel (od 2019. godine u vlasništvu Mtela).**

Prema podacima iz Tabele broj 23., evidentno je da je tržišni udjel privrednih subjekata Mtel i Logosoft u 2017. godini iznosio iznosio ukupno 16,74% na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini. Privredni subjekat Mtel je 2018. godine stekao kontrolu nad privrednim subjekatima Telrad Net i Blicnet, pa je njihov tržišni udjel uz Logosoft na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini u 2018. godini iznosio ukupno 23,66%. U 2019. godini, Mtel je stekao kontrolu nad privrednim subjektom Elta Kabel, pa je ukupni tržišni udjel operatora Mtel, Telrad Net, Blicnet, Elta Kabel i Logosofta (Telekom Srbija grupa) na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini iznosio 26.23%. Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini u 2020. godini imala tržišni udjel 26,35%. U 2021. godini Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini imala tržišni udjel 26.08%.

Na osnovu podataka RAK-a dat je prikaz tržišnih udjela učesnika na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini (maloprodajni nivo) za period 2017.-2021. godina, kako slijedi:

Tabela 24.

Operatori	2017. godina	Tržišni udjel	2018. godina	Tržišni udjel	2019. godina	Tržišni udjel	2020. godina	Tržišni udjel	2021. godina	Tržišni udjel
BH TELECOM d.d. Sarajevo	113	1,10%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
MTEL**	**9.442**	**91,65%**	**11.265**	**91,93%**	**12.077**	**93,97%**	**12.790**	**96,53%**	**13.452**	**96,78%**
TELRAD NET**	0	0%	**0**	**0%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**
ELTA KABEL**	44	0,43%	106	0,87%	**0**	**0%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**
BLICNET**	255	**2,48%**	**495**	**4,04%**	**355**	**2,76%**	**0**	**0%**	**0**	**0%**
LOGOSOFT**	**448**	**4,35%**	**387**	**3,16%**	**420**	**3,27%**	**460**	**3,47%**	**447**	**3,22%**
Ukupno	**10.302**	**100%**	**12.253**	**100%**	**12.852**	**100%**	**13.250**	**100%**	**13.899**	**100%**

Izvor: Podaci RAK-a ** **Logosoft (od 2014. godine u vlasništvu Mtela), Telrad Net (od 2018. godine u vlasništvu Mtela), Blicnet (od 2018. godine u vlasništvu Mtela, Elta Kabel (od 2019. godine u vlasništvu Mtela).**

Prema podacima iz Tabele broj 24., evidentno je da je tržišni udjel privrednih subjekata Mtel i Logosoft u 2017. godini iznosio iznosio ukupno 96% na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini. Privredni subjekat Mtel je 2018. godine stekao kontrolu nad privrednim subjekatima Telrad Net i Blicnet, pa je njihov tržišni udjel uz Logosoft na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini u 2018. godini iznosio ukupno 99,13%. U 2019. godini, Mtel je stekao kontrolu nad privrednim subjektom Elta Kabel, pa je ukupni tržišni udjel operatora Mtel, Telrad Net, Blicnet, Elta Kabel i Logosofta (Telekom Srbija grupa) na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini iznosio 100%. Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini u 2020. godini imala tržišni udjel 100%. U 2021. godini Telekom Srbija grupa je na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini imala tržišni udjel 100%.

Na osnovu podataka RAK-a i Protivne strane dat je prikaz tržišnih udjela učesnika na pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini za perioda 2017.-2021.godine, prema broju priljučaka, kako slijedi:

Tabela 25.

Operatori	2017. godina	Tržišni udjel	2018. godina	Tržišni udjel	2019. godina	Tržišni udjel	2020. godina	Tržišni udjel	2021. godina	Tržišni udjel
BH TELECOM d.d. Sarajevo	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
MTEL**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
TELRAD NET**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
HT Mostar	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
TELEMACH	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
EUROPRONET	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
ELTA KABEL**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
BLICNET**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
DASTO SEMTEL d.o..o	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
LOGOSOFT**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo*	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
TX TV d.o.o. Tuzla	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
HKB net d.o.o. Sarajevo*	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
MISS.NET d.o.o. Bihać	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo*	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
KTV E-G-E d.o.o.	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
MEDIA SKY d.o.o. Živinice	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
TERC TRADE COMPANY d.o.o. Prnjavor	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
WIRAC.NET d.o.o. Gračanica	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
OSTALI	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**	(..)**
Ukupno	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**	**(..)****	**100%**

Izvor: Podaci RAK-a i Protivne strane, *M&H COMPANY d.o.o. Sarajevo, HKB net d.o.o. Sarajevo, KABLOVSKA TELEVIZIJA HS d.o.o. Sarajevo akvizirani su od strane Telemacha.

** **Logosoft (od 2014. godine u vlasništvu Mtela), Telrad Net (od 2018. godine u vlasništvu Mtela), Blicnet (od 2018. godine u vlasništvu Mtela, Elta Kabel (od 2019. godine u vlasništvu Mtela).**

Prema podacima iz Tabele broj 25., evidentno je da je tržišni udjel privrednih subjekata Mtel i Logosoft u 2017. godini iznosio iznosio ukupno 26,19% na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini. Privredni subjekat Mtel je 2018. godine stekao kontrolu nad privrednim subjekatima Telrad Net i Blicnet, pa je njihov tržišni udjel uz Logosoft na tržištu prušanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini u 2018. godini iznosio ukupno 23,66%. U 2019. godini, Mtel je stekao kontrolu nad privrednim subjektom Elta Kabel, pa je ukupni tržišni udjel operatora Mtel, Telrad Net, Blicnet, Elta Kabel i Logosofta (Telekom Srbija grupa) na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini 26,23%. Telekom Srbija grupa je na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini u 2020. godini imala tržišni udjel 36,25%. U 2021. godini Telekom Srbija grupa je na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini imala tržišni udjel 36,66%.

8. Dominantan položaj

Član 9. stav (1) Zakona propisuje da privredni subjekt ima dominantan položaj na relevantnom tržištu roba ili usluga, ako se zbog svoje tržišne snage može ponašati u značajnoj mjeri nezavisno od stvarnih ili mogućih konkurenata, kupaca, potrošača ili dobavljača, također uzimajući u obzir udio tog privrednog subjekta na tržištu, učešće koje na tom tržištu imaju njegovi konkurenti, kao i pravne i druge zapreke za ulazak drugih privrednih subjekata na tržište.

Član 9. stav (2) Zakona pretpostavlja da privredni subjekat ima dominantan položaj na tržištu roba ili usluga ako na relevantnom tržištu ima udjel veći od 40,0%.

Član 2. Odluke o definisanju kategorije dominantnog položaja dalje razrađuje pojam dominantnog položaja, te određuje da privredni subjekt na relevantnom tržištu proizvoda ili usluga ima dominantan položaj, kada se zbog svoje tržišne snage može ponašati i djelovati u značajnoj mjeri nezavisno od stvarnih ili mogućih konkurenata, kupaca, potrošača ili dobavljača, i na taj način ograničava ili sprječava efikasnu konkurenciju.

Nadalje, u članu 6. Odluke o definisanju kategorije dominantnog položaja se navodi da privredni subjekat može ima dominantan položaj i ako ima tržišni udio manji od 40% pod uslovom da drugi pokazatelji (slaba pozicija i tržišni udio konkurencije, postojanje ozbiljnih prepreka ulasku novih privrednih subjekata na to relevantno tržište) potvrđuje dominantan položaj.

Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da je privredni subjekat Mtel u periodu 2017.-2021. godine u smislu člana 9. stav (2) Zakona nije imao dominantan položaj na tržištu na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D u Bosni i Hercegovini, te da je na navedenom tržištu bio izložen konkurentskom pritisku što je vidljivo u Tabeli 22.

Analizirajući tržište paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 3D u Bosni i Hercegovini (Tabela 23.), Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da privredni subjekat Mtel u periodu 2017.-2021.godine u smislu člana 9. stav (2) Zakona nije imao dominantan položaj.

Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da je privredni subjekat Mtel periodu u 2017.-2021. godine na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini imao dominantan položaj na temelju broja priključaka u smisli člana člana 9. stav (2) Zakona što je vidljivo iz Tabele 24.

Analizirajući tržište pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini (Tabela 25.), Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da privredni subjekat Mtel u periodu 2017.-2021.godine u smislu člana 9. stav (2) Zakona nije imao dominantan položaj, te da je na navedenom tržištu bio izložen konkurentskom pritisku.

9. Utvrđeno činjenično stanje i ocjena dokaza

Nakon sagledavanja mjerodavnih činjenica, dokaza i dokumentacije dostavljene od stranaka u postupku, Konkurencijsko vijeće je shodno Zahtjevu, utvrdilo slijedeće:

- Privredni subjekat Mtel u svojoj ponudi ima Paket S (TV/fiksna telefonija) koji podrazumijeva Osnovni paket+Pink Plus i mogućnost neograničenih razgovora unutar Mtel fiksne mreže sa cijenom od 39,90 KM mjesečno.
- Telrad Net u svojoj ponudi ima paket 2P DTV+Fiksni koji podrazumijeva Standardni TV paket i neograničene razgovore u Telrad Net fiksnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 23,85 KM.
- Blicnet u svojoj ponudi ima paket DUO DTV+Tel koji podrazumijeva Standardni TV paket i Arena Sport paket+ i mogučnost neograničenih razgovora u Blicnet fiksnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 29,50 KM.
- Privredni subjekat Elta Kabel u svojoj ponudi ima eBoX TV + TEL start (TV/fiksna telefonija) koji podrazumijeva Osnovni paket+Pink Plus+HD paket i mogućnost 700 besplatnih minuta razgovora mjesečno prema svim mrežama fiksne telefonije u Bosni i Hercegovini uz uspostavu poziva od 0,04 KM, sa cijenom od 31,90 KM mjesečno.
- Elta Kabel u svojoj ponudi ima eBoX TV + TEL max (TV/fiksna telefonija) koji podrazumijeva Osnovni paket+Pink Plus+HD paket+Filmski paket i mogućnost 700 besplatnih minuta razgovora mjesečno prema svim mrežama fiksne telefonije u Bosni i Hercegovini uz uspostavu poziva od 0,04 KM, sa cijenom od 31,90 KM mjesečno.
- Privredni subjekat Logosoft nema u ponudi 2-play paket (TV/fiksna telefonija).
- Mtel u svojoj ponudi ima Paket S+ koji podrazumijeva uslugu interneta do 50/25 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži sa cijenom od 47,90 KM mjesečno.
- Telrad Net u svojoj ponudi ima paket Internet/fiksna telefonija koji podrazumijeva uslugu interneta do 20/2 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora u Telrad Net fiksnoj mreži sa cijenom od 31,59 KM mjesečno.
- Blicnet u svojoj ponudi ima paket DUO Net+Tel (Internet/fiksna telefonija) koji podrazumijeva uslugu interneta 75/25 Mbps i mogučnost neograničenih razgovora u Blicnet fiksnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 30,42 KM.
- Elta Kabel u svojoj ponudi nudi paket eBOX TV + NET start koji podrazumijeva Osnovni paket+Pink Plus+HD paket i uslugu pristupa internetu sa brzinom do 30/1 ili 30/10 Mbps sa cijenom od 46,90 KM mjesečno.
- Elta Kabel u svojoj ponudi nudi paket eBOX TV + NET max koji podrazumijeva Osnovni paket+Pink Plus+HD paket+flimski paket i uslugu pristupa internetu sa brzinom do 70/3,5 ili 70/35 Mbps sa cijenom od 46,90 KM mjesečno.
- Privredni subjekat Logosoft nema u ponudi 2-play paket koji se sastoji od usluga pristupa internetu i fiksne telefonije.
- Kada je u pitanju paket 3-play usluga (TV/ Internet/fiksna telefonija), operator Mtel nudi Paket S koji podrazumijeva 255 + Osnovni TV paket+Pink Plus ili HD, TV To GO, uslugu pristupa internetu sa brzinom do 150/75 Mbps i i mogućnost neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži, te odabir jednog prijatelj broja u Mtel mobilnoj mreži, sa mjesečnom cijenom od 63,60 KM.
- Mtel u svojoj ponudi nudi Paket L koji podrazumijeva osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD+HBO Premium HD+HBO, uslugu interneta brzine do 200/100 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži i 50 minuta razgovora prema Mtel mobilnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 98,60 KM.
- Mtel u svojoj ponudi ima Paket M+ koji podrazumijeva osnovni paket+Plus+Pink Plus+HD, uslugu internet do 200/100 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži i 30 minuta razgovora prema korisnicima Mtel mobilne mreže sa mjesečnom cijenom od 71,90 KM.
- Kada je u pitanju ponuda paketa usluga, Logosoft nudi mogućnost LoGO! Slagalica paketa što pruža opcije kombinacija usluga u sklopu paketa za krajnje korisnike.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket LoGO! Slagalica koji podrazumijeva Osnovni paket, uslugu interneta sa brzinom 60/3 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi sa mjesečnom cijenom od 42,12 KM.
- Također, Logosoft svojoj ponudi nudi paket LoGO! Slagalica koji podrazumijeva Super Tv Nice paket preko 200 kanala + very nice paket (53 kanala), uslugu interneta sa brzinom do 120 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini sa mjesečnom cijenom od 72,19 KM.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket LoGO! Trio koji podrazumijeva Nice paket TV kanala, osnovni paket super web TV, uslugu interneta sa brzinom do 50/3 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i besplatni pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi sa mjesečnom cijenom od 49,14 KM.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket LoGO! Trio+ koji podrazumijeva Nice paket + very nice paket Tv kanala, osnovni paket super web TV, uslugu interneta brzine do 80/6 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i besplatnih pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi, 100 minuta razgovora prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom od 78,39 KM mjesečno.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket LoGO! Trio Mobile koji podrazumijeva Nice paket + very nice paket Tv kanala, osnovni paket super web TV, uslugu interneta brzine do 50/3 Mbps. Usluga mobilne telefonije obuhvata: 50 besplatnih minuta za pozive prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana, 100 besplatnih SMS poruka prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana i neograničen mobilni internet na fer osnovi, 2GB po maksimalnoj brzini prenosa podataka u Bosni i Hercegovini i 400 MB isključivo u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana. Cijena paketa LoGO! Trio Mobile iznosi 60,84 KM.
- Telrad Net u svojoj ponudi ima paket 3P Start-DTV koji podrazumijeva standardni TV paket, uslugu internet sa brzinom 20/2 Mbps i mogućnost neograničenih

razgovora u Telrad Net fiksnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 45,00 KM.

- Telrad Net u svojoj ponudi ima paket 3P Standard - DTV koji podrazumijeva standardni TV paket, uslugu internet sa brzinom do 60/6 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora u Telrad Net fiksnoj mreži sa mjesečnom cijenom od 60,00 KM.
- Blicnet u svojoj ponudi ima paket TRIO Start koji podrazumijeva Standardni TV paket i Arena Sport paket, uslugu interneta sa brzinom 20/2 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Blicnet fiksnoj mreži sa cijenom od 42,12 KM mjesečno.
- Blicnet u svojoj ponudi nudi paket Trio Standard/Optic koji podrazumijeva Standardni TV paket i Arena Sport paket, pružanje usluge internet brzine 40/4 Mbps (100/25 Mbps u TRIO Optic ukoliko dozvoljavaju tehničke mogućnosti), mogućnost neograničenih razgovora prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom od 56,50 KM mjesečno.
- Blicnet u svojoj ponudi nudi paket Trio Extra koji podrazumijeva premium TV paket i Arena Sport paket, uslugu interneta brzine do 40/4 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom 73,50 KM mjesečno.
- Blicnet u svojoj ponudi nudi paket Trio Premium koji podrazumijeva premium TV paket i Arena Sport paket i HD paket, uslugu interneta brzine do 50/5 Mbps i mogućnost neograničenih razgovora prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom 78,50 KM mjesečno.
- Elta Kabel u svojoj ponudi nudi paket eBOX start koji podrazumijeva osnovni TV paket+Pink Paket+HD Paket, uslugu interneta sa brzinom 60/3 Mbps ili 60/30 Mbps i 700 minuta prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom od 53,90 KM mjesečno.
- Elta Kabel u svojoj ponudi ima paket eBOX max koji podrazumijeva Osnovni TV paket+Pink Paket+HD Paket+Filmski paket, uslugu interneta brzine 100/4 Mbps ili 100/400 Mbps i 700 minuta prema svim fiksnim mrežama u Bosni i Hercegovini sa cijenom od 61,90 KM mjesečno.
- Mtel u svojoj ponudi ima Paket S+ (TV/Internet/fiksna telefonija/mobilna telefonija) koji podrazumijeva 255+kanala osnovni TV paket+Plus ili HD ili Pink Plus, TV To Go, uslugu interneta brzine do 150/75 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži i dva prijatelj broja u Mtel mobilnoj mreži, mogućnost neograničenih razgovora prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamingu Zapadnog Balkana, 5 GB mobilnog interneta sa cijenom od 91,90 KM mjesečno.
- Mtel u svojoj ponudi ima Paket Top koji podrazumijeva 275+kanala osnovni TV paket+Plus+Pink Plus+ HD, TV To Go, uslugu interneta brzine do 200/100 Mbps, mogućnosti neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži i neograničenih razgovora prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamingu Zapadnog Balkana, 25 GB mobilnog interneta, sa cijenom od 103,90 KM mjesečno.
- Mtel u svojoj ponudi nudi Paket L+ koji podrazumijeva 285+kanala osnovni TV paket+Plus+Pink Plus+HD+HBO Premium HD+HBO, Filmbox, TV To Go, uslugu interneta brzine do 200/100 Mbps, mogućnosti neograničenih razgovora u Mtel fiksnoj mreži, 100 minuta prema Mtel mobilnoj mreži, 1000 minuta fiksnim i mobilnim mrežama u Evropi i svijetu, te dva prijatelj broja u Mtel mobilnoj mreži. Paket obuhvata mogućnost neograničenih razgovora prema svim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamingu Zapadnog Balkana i 50GB mobilnog interneta. Cijena Paketa L+ je 174,90 KM mjesečno.
- Logosoft svojoj ponudi nudi paket LoGO! Slagalica 1 koji podrazumijeva Osnovni paket+Plus paket, uslugu interneta brzine do 120/10 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta razgovora prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi, 50 minuta razgovora prema svim mobilnim mrežama i 2GB saobraćaja, sa mjesečnom cijenom od 67,08 KM.
- Logosoft svojoj ponudi nudi paket LoGO! Slagalica 2 koji podrazumijeva Super TV Nice paket preko 200 kanala + very nice paket (53) kanala, uslugu interneta brzine do 120 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i 1000 minuta razgovora prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini Usluga mobilne telefonije obuhvata 150 besplatnih minuta, 250 besplatnih SMS poruka i 6GB mobilnog interneta. Cijena paket LoGO! Slagalica 2 je 76,87 KM.
- Logosoft svojoj ponudi nudi paket LoGO! Slagalica koji podrazumijeva Super TV Nice paket preko 200 kanala + great paket (70) kanala, uslugu interneta brzine do 120 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i 2000 minuta razgovora prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini, 100 besplatnih minuta razgovora prema svim mobilnim mrežama. Usluga mobilne telefonije obuhvata 150 besplatnih minuta, 250 besplatnih SMS poruka i 6GB mobilnog interneta. Cijena paket LoGO! Slagalica je 108,07 KM.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket Logosoft Quadro koji podrazumijeva Nice paket + very nice paket Tv kanala, osnovni paket super web TV, uslugu interneta brzine do 60/6 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i besplatnih pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi. Usluga mobilne telefonije obuhvata: 100 besplatnih minuta za pozive prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana, 100 besplatnih SMS poruka prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana, neograničeni mobilni internet na fer osnovi: 2 GB po maksimalnoj brzini prenosa podataka u Bosni i Hercegovini i 600 MB isključivo u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana. Cijena paket Logosoft Quadro je 78,39 KM mjesečno.
- Logosoft svojoj ponudi ima paket Logosoft Quadro+ koji podrazumijeva Nice paket + very nice paket Tv kanala+Cinema HD paket+HBO HD paket, osnovni paket super web TV, uslugu interneta brzine do 120/10 Mbps, mogućnost neograničenih razgovora u Logosoft fiksnoj mreži i besplatnih pozivi prema svim fiksnim telefonskim mrežama u Bosni i Hercegovini na fer osnovi i 100 besplatnih minuta za pozive prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Heregovini. Usluga mobilne telefonije obuhvata: 150 besplatnih minuta za pozive prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana, 250 besplatnih SMS poruka prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i 100

bespaltnih SMS poruka u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana, Neograničen mobilni internet na fer osnovi: 4 GB po maksimalnoj brzini prenosa podataka u BiH i 700 MB isključivo u roamingu u zemljama Zapadnog Balkana. Cijena paket Logosoft Quadro je 78,39 KM mjesečno.

- Privredni subjekat BH Telecom u ponudi ima paket usluga TV i fiksne telefonije Moja TV BH Phone sa cijenom od 20,00 KM mjesečno.
- HT Eronet u ponudi ima paket usluga TV i fiksne telefonije Duo Home sa cijenom od 28,08 KM mjesečno.
- HT Eronet u ponudi nudi pakete usluga interneta i fiksne telefonije i to: DUO BASIC 1 sa cijenom 33,93 KM, DUO BASIC 2 sa cijenom 45,63 KM mjesečno, DUO BASIC 3 sa cijenom 47,97KM mjesečno i DUO BASIC 4 sa cijenom 2,65 KM mjesečno.
- Privredni subjekat Telemach nudi pakete usluga TV i interneta i to: EON LIGHT DUO sa cijenom 47,50 KM mjesečno, EON FULL DUO sa cijenom 59,50 KM mjesečno, EON PREMIUM DUO sa cijenom 74,50 KM mjesečno, TRION LIGHT EON + NET sa cijenom 47,50 KM mjesečno, TRION FULL EON + NET sa cijenom 59,50 KM mjesečno i TRION PREMIUM + NET sa cijenom 74,50 KM mjesečno.
- BH Telecom u ponudi nudi pakete usluga TV i interneta i to: Moja TV Net 1 sa cijenom 40,90 KM mjesečno, Moja TV Net 2 sa cijenom 50,90 KM mjesečno, Moja TV Net 3 sa cijenom 70,90 KM mjesečno, Moja TV Net 4 sa cijenom 45,90 KM mjesečno, Moja TV Net 5 sa cijenom 55, 90 KM mjesečno, Moja TV Net 6 sa cijenom 110,90 KM mjesečno i Moja TV Net sa cijenom 7 160,90 KM mjesečno.
- Telemach u ponudi ima pakete usluga Tv, interneta i fiksne telefonije i to: TRION LIGHT EON + NET +TEL sa cijenom od 57,50 KM mjesečno, TRION FULL EON + NET +TEL sa cijenom 67,50 KM mjesečno, TRION PREMIUM EON + NET +TEL sa cijenom 81,50 KM mjesečno, EON LIGHT sa cijenom 57,50 KM mjesečno, EON LIGHT sa cijenom 57,50 KM mjesečno, EON FULL sa cijenom 67,50 KM mjesečno i EON PREMIUM sa cijenom 81,50 KM mjesečno.
- BH Telecom u ponudi ima pakete usluga Tv, interneta i fiksne telefonije i to: Moja TV Full 1 sa cijenom 53,90 KM mjesečno, Moja TV Full 2 sa cijenom 63,90 KM mjesečno, Moja TV Full 3 sa cijenom 83,90 KM mjesečno, Moja TV Full 3 sa cijenom 83,90 KM mjesečno, Moja TV Full 4 sa cijenom 58,90 KM mjesešno, Moja TV Full 5 sa cijenom 68,90 KM mjesečno, Moja TV Full 6 sa cijenom 123,90 KM mjesečno i Moja TV Full 7 sa cijenom 173,90 KM mjesečno.
- Kada je u pitanju ponuda paketa usluga, BH Telecom nudi mogućnost Moj izbora paketa što pruža opcije kombinacija usluga u sklopu paketa za krajnje korisnike.
- Paket Moj izbor kombinacija 1 BH Telecoma se sastoji od slijedećih usluga: Moja TV Net 1 paket, mobilnog paketa Extra S, Moj izbor bonus i 500 MB mobilnog interneta. Cijena paketa usluga Moj izbor kombinacija 1 iznosi 62,90 KM mjesečno.
- Paket Moj izbor kombinacija 2 BH Telecoma se sastoji od slijedećih usluga: Moja TV Full 1 paket, mobilni paket Extra S, mobilni paket Extra M, Moj izbor bonus, 1 GB mobilnog interneta i 3.000 besplatnih minuta za razgovore između članova grupe. Cijena paketa usluga Moj izbor kombinacija 2 iznosi 108,90 KM mjesečno.
- Paket Moj izbor kombinacija 3 BH Telecoma se sastoji od slijedećih usluga: Moja TV Full 2 paket, mobilni paket Extra S, mobilni paket Extra M, 2 Ultra priključka po 5 KM (10 KM ukupno), Moj izbor bonus, 2 GB mobilnog interneta i 5.000 besplatnih minuta za razgovore između članova grupe. Cijena paketa usluga Moj izbor kombinacija 3 iznosi 128,90 KM mjesečno
- Privredni subjekat Elta Kabel redovno obaviještava RAK o namjeri izmjene i dopune cjenovnika.
- Elta Kabel je dana 03.12.2020. godine obavijestio RAK o izmjenama i dopunama cjenovnika koji je stupio na snagu 18.01.2021. godine, a cjenovnik je dopunjen ponudom novuh paketa.
- Za paket usluga Elta Kabela TV-a i fiksne telefonije, evidentno je da su cijene povećane, mjesečna pretplata paketa eBOX TV+TEL je bila 27,50 KM, a u novom cjenovniku se uvodi paket eBOX TV+TEL start čija je mjesečna pretplata 34,90 KM bez vremenskog vezivanja (31,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca) i paket eBOX TV+TEL max (nudi više TV programa) sa mjesečnom pretplatom 39,90 KM (36,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca).
- Mjesečna pretplata za paket Elta Kabela eBOX TV+NET start je povećana, iznosila je 44,90 KM, a od 18.01.2021. godine pretplata je 51,90 KM bez vremenskog vezivanja (46,90 KM za ugovore na 24 mjeseca), ali istovremeno paket je redizajniran na način da je pristupna brzina internetu povećana sa 15/1 Mbps na 30/1 Mbps, a mjesečna pretplata za paket eBOX TV+NET max je bila 56,80 KM, a nova cijena je 59,90, odnosno 53,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca.
- Kada se analiziraju paketi Elta Kabela sa tri uskuge (TV, fiksna telefonija i pristup internetu) može se utvrditi da su cijene smanjene. Mjesečna pretplata za paket Etv+NET+TEL je bila 60,90 KM, a pretplata za novi paket eBOX start je 59,90 KM (53,90 KM uz ugovor od 24 mjeseca), uz napomenu da novi paket ime veće brzine pristupa internetu.
- Mtel je u 2019. godini imao 35 promjena u programskim šemama, u 2020. godini je imao 41 promjena u programskim šemama i u 2021. godini je imao 26 promjena u programskim šemama.
- Blicnet je u 2019. godini imao 23 promjene u programskim šemama, u 2020. godini je imao 26 promjena u programskim šemama i u 2021. godini je imao 21 promjenu u programskim šemama.
- Elta Kabel je u 2019. godini imao 1 promjenu u programskim šemama, u 2020. godini je imao 6 promjena u programskim šemama i u 2021. godini je imao 3 promjene u programskim šemama.
- Logosoft je u 2019. godini imao 13 promjena u programskim šemama, u 2020. godini je imao 22 promjene u programskim šemama i u 2021. godini je imao 8 promjena u programskim šemama.
- Telrad Net je u 2019. godini imao 2 promjene u programskim šemama, u 2020. godini je imao 7 promjena u programskim šemama i u 2021. godini je imao 11 promjena u programskim šemama.
- Mtel je od RAK-a u 2019. godini dobio saglasnost na izmjenu Posebnih uslova pružanja integrisanih tri puta. Mtel je dva puta povećavao cijene mjesečne pretplate za pakete integrisanih usluga (paketi koji uključuju usluge pristupa internetu, fiksne telefonije i TV).

Povećane su pristupne brzine za uslugu pristupa internetu u okviru paketa integrisanih usluga.

- U 2020. godini Mtel je dobio suglasnost od RAK na izmjenu Posebnih uslova pružanja integrisanih usluga prilikom koje je uveo novi paket usluga, koji uključuje uslugu TV i pristupa internetu, što nije uključivalo povećanje cijena u odnosu na prethodnu ponudu.
- Mtel je u 2021. godini dva puta dobio suglasnost od RAK na izmjene Posebnih uslova pružanja integrisanih usluga. Mtel je za rezidencijalne korisnike u ponudu uveo nove pakete usluga koji uključuju usluge fiksne telefonije, pristupa internetu, TV i mobilne telefonije. Cijene paketa nisu povećane u odnosu na prethodnu ponudu.
- Logosoft je zaključio ugovor broj: 099-02-SA/16 sa Ministarstvom finansija i trezora Bosne i Hercegovine za pružanje usluga interneta sa ukupnom vrijednošću od 9.111,96 KM sa uključenim PDV-om.
- Logosoft je zaključio ugovor o pružanju usluga broj: 022-02-8A/16 sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine za pružanje usluga interneta sa ukupnom vrijednošću od 4.776,00 KM sa uključenim PDV-om.
- Logosoft je zaključio ugovor o pružanju usluga broj: 01-1239/16 sa JP "Televizija Kantona Sarajevo" d.o.o. Sarajevo za pružanje usluga interneta sa ukupnom vrijednošću od 11.232, 00 KM sa uključenim PDV-om.
- Mtel je zaključio ugovor o nabavci broj: 1304/21 sa JZU Bolnicom "Sveti Vračevi" Bijeljina za uslugu uvođenja optičkog interneta sa ukupnom vrijednošću od 11.232,00 KM sa uključenim PDV-om.
- Mtel je zaključio ugovor o nabavci usluga broj: 1-04-74-8537/20 sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srpske za pružanje usluga interneta sa ukupnom vrijednošću od 60.463,26 KM sa uključenim PDV-om.

Protivna strana je u predmetnom postupku iznijela prigovor aktivne legitimacije, navodeći da Podnosilac zahtjeva u skladu sa članom 27. stav (3) tačka a) Zakona ne može uopće pokrenuti postupak pred Konkurencijskim vijećem, jer nema opravdan pravni, ni ekonomski interes. Konkurencijsko vijeće izneseni prigovor smatra u potpunosti neosnovanim, jer je Podnosilac zahtjeva učesnik na tržištu paketirnih multiple-play telekomukacijskih usluga u Bosni i Hercegovini, kao i na tržištu pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini, pa je nesporno postojanje ekonomskog interesa Podnosioca zahtjeva.

Nakon sagledavanja svih mjerodavnih činjenica i dokaza stranaka u postupku, pojedinačno i zajedno, te na temelju izvedenih dokaza Konkurencijsko vijeće je utvrdilo slijedeće:

Član 10. stav (2) tačka a) Zakona propisuje da je zabranjena zloupotreba dominantnog položaja na relevantnom tržištu koja se odnosi na direktno nametanje nelojalnih prodajnih cijena, odnosno nametanje prekomjerno visokih cijena na mjerodavnom tržištu.

Provođenjem postupka i utvrđivanjem činjeničnog stanja, kao i ocjenom svih dostavljenih dokaza i dokumentacije, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da Protivna strana u periodu 2017.-2021. godina, nije imala tržišni udjel od 40% na relevantnim tržištima paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D i 3D u Bosni i Hercegovini Hercegovini, iz čega proizilazi da nije ni mogla počiniti radnju zloupotrebe dominantnog položaja u smislu člana 10. stav (2) tačka a) Zakona, jer nije imala dominantan položaj u navedenom periodu. Kada je u pitanju tržište paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da je Protivna strana u periodu periodu 2017.-2021. godina imala dominantan položaj na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini.

Koristeći ovlasti iz člana 43. stav (7) Zakona, Konkurencijsko vijeće u predmetnom postupku primjenilo predmet United Brends u kojem je korišten dvostepeni test za određivanje prekomjerno visokih cijena na relevantnom tržištu. Kao najefikasnija metoda za dokazivanje postojanja prekomjerno visokih cijena se pokazala metoda kojom se analizira odnos troškova proizvoda i finalne prodajne cijene proizvoda, što je vidljivo iz predmeta United Brands. Evropski sud pravde je na osnovu analize troškova razvio dvostepeni test koji bi trebao poslužiti za utvrđivanje prekomjerno visokih cijena. U prvom stepenu se komparira iznos prodajne cijene proizvoda sa troškovima vezanim za nastanak proizvoda. Ukoliko se ustanovi da je ostvarena previsoka profitna marža, u drugom stepenu testa se utvrđuje da li je cijena datog proizvoda previsoka u odnosu na cijene konkurentskih proizvoda. Imajući u vidu navedeno, te da je u skladu sa članom 36. Zakona teret dokazivanja na Podnosiocu zahtjeva, na njegov zahtjev, vještak ekonomske struke Aida Soko sačinila je Nalaz i mišljnje na okolnosti utvrđivanja prekomjernosti cijena paketa 3D i 4D telekomunkacijskih usluga Mtela i Logosofta, te njihovih konkurenata. Cijeneći Nalaz i mišljenje, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da vještak Aida Soko nije mogla analizirati odnos troškova paketa 3D i 4D koje u ponudi imaju Mtel i Logosoft sa finalnom cijenom navedenih usluga, jer Protivna strana ne raspolaže podacima o maržama i prosjećnoj zaradi po korisniku za navedene pakete. Protivna strana je obrazložila da ne raspolaže sa traženim podacima "budući da metodologija računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva sa jasno definisanim smjernicama za alokaciju troškova, prihoda, imovine i obaveza za pojedine aktivnosti i usluge još uvijek nije donesena od strane regulatornog tijela".

Na osnovu navedenog, Nalaz i mišljenje vještaka Aide Soko se ne može smatrati referentnim za utvrđivanje prekomjerno visoke cijene. Komparcija uporedivih paketa 3D i 4D iz Nalaza i mišljenja je irelevantna, jer nije urađena analiza iz prvog stepena testa utvrđenog u predmetu United Brands. Pored navedenog, u Nalazu i mišljenju je konstatovano da se radi o uporedivim paketima, pri čemu postoje razlike u programskoj šemi kanala, brzini interneta i usluzi mobilne telefonije. Uvidom u dokument "Analiza tržišnih odnosa Mtela i povezanih društava" od 01.04.2021. godine koju je priložio Podnosilac zahtjeva u spis, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da se ista ne može smatrati referentnom, jer ne sadrži analizu odnosa troškova paketa koje u ponudi imaju Mtel i Logosoft sa finalnom cijenom navedenih usluga, kao i komparaciju cijena paketa operatera Telekom Srbija grupe sa konkurentima.

Vezano za navode Podnosioca zahtjeva iz podneska od 25.03.2022. godine u kojem sugerira da Konkurencijsko vijeće kazni Protivnu stranu zbog nedostavljanja podataka i dokumentacije vještaku Aidi Soko, Konkurencijsko vijeće ističe da novčanu kaznu može izreći u slučaju da stranka odbija dostaviti podatke Konkurencijskom vijeću sukladno članu 35. Zakona, a ne trećim licima, u ovom slučaju vještaku. Vještak Aida Soko u toku vještačenja nije dostavila informaciju da Protivna stranka ne dostavlja dokumentaciju na njeno traženje.

Na osnovu navedenog, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da Protivna strana nije izvršila povredu člana 10. stav (2) tačka a) Zakona.

Slijedom navedenog, Konkurencijsko vijeće je odlučilo kao u tački 1. dispozitiva Rješenja.

Član 10. stav (2) tačka b) Zakona propisuje da je zabranjena zloupotreba dominantnog položaja na relevantnom tržištu koja se odnosi na ograničavanje proizvodnje, tržišta i tehničkog razvitka na štetu potrošača.

Kao što je ranije navedeno, Protivna strana u smislu člana 9. stav (2) Zakona nema tržišni udjel preko 40% na relevantnim tržištima paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D i 3D u Bosni i Hercegovini, što znači da nije imala dominantan položaj u periodu za koji je rađena analiza, pa nije ni mogla učiniti radnju zloupotrebe dominantnog položaja. Sa druge strane Protivna strana se na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 2D i 3D u Bosni i Hercegovini suočava sa konkurentskim pritiskom ostalih učesnika, pa sukladno članu 6. stav (2) Odluke o definiranju kategorija dominantog položaja ne postoje uslovi da koji bi sugerirali da Protivna strana ima dominantan položaj. Kada je u pitanju postupanje Protivne strane na tržištu paketiranih multiple-play telekomunikacijskih usluga 4D u Bosni i Hercegovini, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da oblik zloupotrebe dominantnog položaja, opisan u članu 10. stav (2) tačka b) Zakona nije ispunjen, jer tokom postupka Podnosilac zahtjeva nije dokazao, niti su iznesene činjenice koje ukazuju da je Protivna strana svojim djelovanjem dovela do štetnih posljedica za potrošače na navedenom relevantno tržištu. Iz dokumentacije priložene u spisu i dopisa RAK evidetno je da su operatori Telekom Srbija Grupe mijenjali cijene paketa, pri čemu se poboljšavala kvaliteta novih paketa kroz proširivanje ponude TV kanala ili brzine interneta. Navedeno je vidljivo kod Paketa Elta Kabela eBOX TV+TEL povećanjem broja TV programa u paketu, kao i eBOX TV+NET start povećanjem brzine interneta sa 15/1 Mbps na 30/1 Mbps.

U dijelu postupka koji je vođen na osnovu člana 10. stav (2) tačka b) Zakona, Konkurencijsko vijeće je analiziralo relevantne činjenice i vršilo ocjenu svih materijalnih dokaza iz spisa, te smatra da Protivna strana svojim djelovanjem nije vršila radnje ograničavanja proizvodnje, tržišta, tehničkog razvoja na štetu potrošača, te nije izvršila povredu člana 10. stav (2) tačka b) Zakona.

U Zahtjevu je iznesena sumnja Podnosioca zahtjeva da Mtel unakrsnim subvencioniranjem prema Logosoftu u pružanju paketirnih multiple-play telekomukacijskih usluga, što je protivno odredbama člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona. Podnosilac zahtjeva navodi da primjenom prekomjernih cijena kod paketiranih telekomunikacijskih usluga subveniconira Logosoft koji ima niže cijene paketiranih multi-play telekomunikacijskih usluga, što nije dokazao tokom postupka. Podnosilac zahtjeva nije dokazao da Logosoft trpi gubitak zbog nižih cijena u odnosu na druge operatore Telekom Srbija Grupe, također nije dokazao postojanje prekomjerno visokih cijena na tržištu multi-play telekomunikacijskih usluga u sklopu paketa koje nude Mtel i Logosoft i samim time postojanje unakrsnog subvencioniranja.

Član 10. stav (2) tačka c) Zakona propisuje da je zabranjena zloupotreba dominantnog položaja primjenom različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime se dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurentski položaj. Razmatrajući Zahtjev odnosno tvrdnju Podnosioca zahtjeva da Protivna strana primjenom uslova i cijena u paketima telekomunikacijskih usluga 4D čini povredu član 10. stav (2) tačka c) Zakona, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da se radi o paketima usluga koje se razlikuju u svojim karakeristikama, te da u djelovanju Protivne strane ne postoje obilježlja zloupotrebe dominantnog položaja iz navedene odredbe Zakona. Mtelov Paket S+ (cijena 91,90 KM mjesečno) se razlikuje od Logosoftovog paketa LoGo! Slagalica (cijena 76,87 KM mjesečno) jer Paket S+ sadrži mogućnost neograničenih razgovora prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamningu Zapadnog Balkana, dok je u paketu LoGo! Slagalica ograničen broj besplatnih minuta na 150. Također, Mtelov Paket L+ (cijena 174,90 KM mjesečno) se razlikuje od Logosoftovog paketa LoGo! Slagalica (cijena 108,07 KM mjesečno), jer Paket L+ sadrži mogućnost neograničenih razgovora prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamningu Zapadnog Balkana, dok je u paketu LoGo! Slagalica ograničen broj besplatnih minuta na 150. Veće su i brzine interneta u navedenim Mtelovim paketima u odnosu na Logosoftove pakete. Podnosilac zahtjeva cijene navedenih paketa je u zahtjevu pokušao okarakterizirati kao postupanje protivno članu 9. stav (1) tačka a) Odluke o definiranju kategorija dominantog položaja. Član 9. stav (1) tačka a) Odluke o definiranju kategorija dominantog položaja zabranjuje diskriminaciju u visini cijena određenog proizvoda ili usluge na različitim geografskim tržištima, što implicira da u konkretnom slučaju Protivna strana nije izvršila diskriminaciju korisnika, jer u pomenutim paketima Mtela i Logosofta postoje razlike u cijenama zbog činjenice da se ne radi se o identičnim paketima 4D usluga. Paketi Mtela S+ i L+ se dosta razlikuju od paketa Logosofta LoGo! Slagalica, jer pružaju mogučnost mogućnost neograničenih razgovora prema svim mobilnim mrežama u Bosni i Hercegovini i roamningu Zapadnog Balkana, dok je u paketima Logosofta ograničen broj minuta razgovora.

Slijedom navedenog, Konkurencijsko vijeće je odlučilo kao u tački 2.i 3. dispozitiva Rješenja.

Član 10. stav (2) tačka b) Zakona propisuje da je zabranjena zloupotreba dominantnog položaja na relevantnom tržištu koja se odnosi na ograničavanje proizvodnje, tržišta i tehničkog razvoja na štetu potrošača.

Na osnovu analize tržišta pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini (Tabela 25.), Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da Protivna strana u periodu 2017.-2021. godine u smislu člana 9. stav (2) Zakona nije imala dominantan položaj, pa nije ni mogla učiniti radnju zloupotrebe dominantnog položaja. Pored navedenog, Podnosilac zahtjeva na kojem je bio teret dokazivanja na osnovu člana 36. stav (1) Zakona nije dokazao da je Protivna strana kroz zaključivanje ugovora sa poslovnim subjektima vršila radnje zlouptrebe dominantnog položaja iz člana 10. stav (2) tačka b) Zakona. Uvidom u ugovore o pružanju usluga interneta koje je Logosoft zaključio sa Visokim sudskim i tužilačkim vijećem Bosne i Hercegovine, Ministarstvom finansija i trezora Bosne i Hercegovine i JP "Televizija Kantona Sarajevo" d.o.o. Sarajevo, te ugovore o pružnju usluga interneta koje je Mtel zaključio sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srpske i JZU Bolnicom "Sveti Vračevi" Bijeljina Konkurencijko vijeće je utvrdilo da ne sadrže obilježja zloupotrebe dominantnog položaja iz člana 10. stav (2) tačka b) Zakona.

Član 10. stav (2) tačka c) Zakona propisuje da je zabranjena zloupotreba dominantnog položaja primjenom različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova s ostalim stranama, čime se dovode u neravnopravan i nepovoljan konkurencijski položaj. Iz zaključenih ugovora Mtela i Logosofta sa gore navedenim subjektima, Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da se po bitnim elemenetima razlikuju, jer su različite potrebe gore navedenih subjekata koji su korisnici usluge pristupa internetu, budući da su različite brzine interneta, što se ne može okarateristati kao primjena različitih uslova za istu ili sličnu vrstu poslova sa ostalim stranama. Imajući u vidu navedeno, Protivna strana nije postupala učinila povredu člana 10. stav (2) tačka c) Zakona.

U Zahtjevu je iznesena sumnja Podnosioca zahtjeva da Mtel unakrsnim subvencioniranjem prema Logosoftu u pružanju usluga interneta poslovnim korisnicima u Bosni i Hercegovini, što je protivno odredbama člana 10. stav (2) tačke a) i b) Zakona. Podnosilac zahtjeva navodi da primjenom prekomjernih cijena kod pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima subveniconira Logosoft koji ima niže cijene pružanja usluga interneta poslovnim korisnicima, što nije dokazao tokom postupka. Podnosilac zahtjeva nije dokazao da Logosoft trpi gubitak zbog nižih cijena u odnosu na druge operatore Telekom Srbija Grupe, također nije dokazao postojanje prekomjerno visokih cijena za pružanje usluga interneta poslovnim korisnicima

u sklopu ugovora Mtel i Logosofa sa poslovnim korisnicima i samim time postojanje unakrsnog subvencioniranja.

Slijedom navedenog, Konkurencijsko vijeće je odlučilo kao u tački 4. i 5. dispozitiva Rješenja.

10. Troškovi postupka

Punomoćnici Protivne strane advokati Emin Olovčić i Đorđe Jugović iz Advokatske kancelarije Đorđe Jugović dostavili su dana 14.12.2021. godine u zakonom predviđenom roku troškovnik, koji je zaprimljen pod brojem: UP-04-26-2-014-39/21. Punomoćnik Protivne strana advokat Ezmana Turković iz Marić & Co Advokatskog društva d.o.o. nije dostavila zahtjev za nadoknadu troškova postupka.

Punomoćnik Podnosioca zahtjeva advokat Amina Đugum dostavila je dana 24.01.2022. godine u zakonom predviđenom roku troškovnik, koji je zaprimljen pod brojem: UP-04-26-2-014-47/21

Članom 105. stav (1) Zakona o upravnom postupku je propisano da u pravilu svaka stranka snosi svoje troškove postupka (koji uključuju i troškove za pravno zastupanje), a članom 105. stav (2) istog Zakona je propisano da kada u postupku učestvuju dvije ili više strana sa suprotnim interesima, strana koja je izazvala postupak, a na čiju je štetu postupak okončan, dužna je protivnoj stranci nadoknaditi opravdane troškove koji su nastali u postupku. Ako je u takvom slučaju koja od stranaka djelimično uspjela sa svojim zahtjevom, ona je dužna nadoknaditi protivnoj stranci troškove srazmjerno dijelu svog zahtjeva s kojim nije uspjela.

U skladu sa odlukom navedenoj u dispozitivu ovog Rješenja Podnosilac zahtjeva nije uspio u svom Zahtjevu, pa je dužan nadoknaditi troškove postupka Protivnoj strani.

Konkurencijsko vijeće je utvrdilo da punomoćnici Protivne strane advokati Emin Olovčić i Đorđe Jugović iz Advokatske kancelarije Đorđe, u skladu sa odredbama člana 18. tačke 2. i 5. Tarife o nagradama i naknadi troškova za rad advokata Federacije Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik FBiH", br. 22/04 i 24/04), imaju pravo na nadoknadu troškova. Obzirom da su punomoćnici Protivne strane obveznici poreza na dodatnu vrijednost (PDV), obračunati troškovi se uvećavaju za iznos PDV-a.

Punomoćnik Protivne strana advokat Ezmane Turković iz Marić & Co Advokatskog društva d.o.o. nije dostavila zahtjev za nadoknadu troškova postupka u zakonskom roku, shodno tome Konkurencijsko vijeće nije ni odlučivalo o istim.

U skladu sa odredbama člana 18. tačke 2. i 5. Tarife o nagradama i naknadi troškova za rad advokata Federacije Bosne i Hercegovine, obračunati troškovi punomoćnika Protivne strane advokata Emina Olovčića i Đorđa Jugovića iz Advokatske kancelarije Đorđeza za zastupanje na usmenoj raspravi iznose 300,00 KM, uvećano za PDV 351,00 KM.

Slijedom navedenog, Konkurencijsko vijeće je odlučilo kao u tački 6. dispozitiva Rješenja

11. Administrativna taksa

Podnosilac zahtjeva na ovo Rješenje u skladu sa članom 2. tarifni broj 107. stav (1) tačka f) Odluke o visini administrativnih taksi u vezi sa procesnim radnjama pred Konkurencijskim vijećem ("Službeni glasnik BiH", broj 30/06, 18/11 i 75/18) je obavezan platiti administrativnu taksu u iznosu od 1.500,00 KM u korist Budžeta institucija Bosne i Hercegovine.

U skladu sa odredbom člana 3. stav 2. tačka b) Odluke o visini administrativnih taksi u vezi s procesnim radnjama pred Konkurencijskim vijećem, Podnosilac zahtjeva nakon izvršene uplate je dužan uplatnicu kao dokaz o izvršenoj uplati administrativne takse dostaviti Konkurencijskom vijeću, prije dostavljanja Rješenja.

Ukoliko Podnosilac zahtjeva ne izvrši uplatu administrativne tekse, Konkurencijsko vijeće će pokrenuti postupak prinudne naplate po proceduri koja je propisana članom 18. Zakona o administrativnim pristojbama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 16/02, 19/02, 43/04, 8/06, 76/06, 76/07 i 3/10).

Imajući u vidu navedeno, Konkurencijsko vijeće je odlučilo kao u točki 7. dispozitiva ovog Rješenja.

12. Pouka o pravnom lijeku

Protiv ovog Rješenja nije dozvoljena žalba.

Nezadovoljna strana može pokrenuti upravni spor pred Sudom Bosne i Hercegovine u roku od 30 dana od dana prijema, odnosno objavljivanja ovog Rješenja.

Broj UP-04-26-2-014-84/21
04. aprila 2022. godine
Sarajevo

Predsjednik
Dr.sc. **Amir Karalić**, s. r.

REGULATORNI ODBOR ŽELJEZNICA BOSNE I HERCEGOVINE

610

Na osnovu članka 2. i članka 8. Zakona o željeznicama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", broj 52/05), članka 16, članka 61. i članka 99. Zakona o upravi ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", broj 32/02, 102/09 i 72/17), ravnatelj Regulatornog odbora željeznica Bosne i Hercegovine donosi

PRAVILNIK
O PRIMJENI TEHNIČKIH SPECIFIKACIJA INTEROPERABILNOSTI KOJE SE ODNOSE NA "ENERGETSKI" PODSISTEM U BOSNI I HERCEGOVINI

Članak 1.
(Predmet)

(1) Ovim Pravilnikom propisuju se tehničke specifikacije interoperabilnosti (TSI), koje se odnose na podsisteme "energija" u Bosni i Hercegovini kako je utvrđeno Prilogom Pravilnika.

(2) Ovim Pravilnikom preuzimaju se odredbe Uredbe Komisije (EU) br. 1301/2014 od 18. studenoga 2014. o tehničkoj specifikaciji interoperabilnosti podsistema "energija" željezničkog sustava u Europskoj uniji.

(3) Navođenje odredbi Uredbe iz stavka (2) ovog članka vrši se isključivo u svrhu praćenja i informiranja o preuzimanju pravne stečevine EU u zakonodavstvo BiH.

Članak 2.
(Područje primjene)

(1) Ovaj se Pravilnik primjenjuje na sve nove, modernizirane ili obnovljene "energetske" podsustave u Bosni i Hercegovini sukladno s odredbama točke 2.2. Prilog A Pravilnika o primjeni funkcionalnih i tehničkih zahtjeva na podsustave u ŽS BiH (JTP GEN-B) ("Službeni glasnik BiH", broj 79/20).

(2) Ne dovodeći u pitanje članke 7. i 8. i točku 7.2. Priloga ovoga Pravilnika, Pravilnik se primjenjuje na nove željezničke linije u Bosni i Hercegovini koje se puštaju u promet od dana početka primjene ovog Pravilnika.

(3) TSI u prilogu ovog pravilnika ne primjenjuje se na postojeću željezničku infrastrukturu u Bosni i Hercegovini koja je već stavljena u rad, osim ako ona podliježe obnovi ili modernizaciji sukladno s odjeljkom 7.3. Priloga ovog Pravilnika.

(4) Ovaj se Pravilnik ne primjenjuje u sljedećim slučajevima:
   a) na podzemne željeznice, tramvaje i druge sustave lake željeznice;
   b) na mreže koje su funkcionalno odvojene od ostatka željezničkog sustava i koje su predviđene samo za

provođenje lokalnog, gradskog ili prigradskog putničkog prometa, kao i željezničke prijevoznike koji obavljaju promet isključivo na tim mrežama;

c) na željezničku infrastrukturu u privatnom vlasništvu i vozila koja se koriste na takvoj infrastrukturi, koju isključivo koristi njezin vlasnik za vlastiti prijevoz robe;

d) na infrastrukturu i vozila predviđena isključivo za lokalnu, povijesnu ili turističku uporabu.

(5) Prilog Pravilnika primjenjuje se na mreže sa sljedećim nazivnim širinama kolosijeka: 1435 mm, 1520 mm, 1524 mm, 1600 mm i 1668 mm.

(6) Metrički kolosijek isključen je iz tehničkog područja primjene ovog TSI-ja.

Članak 3.

(Definicije i skraćenice)

Za svrhu ovog Pravilnika i njegovog Priloga, primjenjuju se sljedeće definicije i skraćenice:

a) ERA - Agencija Europske unije za željeznice,

b) OTIF – Međuvladina organizacija za međunarodni željeznički prijevoz,

c) COTIF - Konvencije o međunarodnom željezničkom prijevozu – ("Službeni glasnik BiH", - Međunarodni ugovori", broj 2/06),

d) TSI – Tehnička specifikacija interoperabilnosti,

e) ROŽ BiH- Regulatorni odbor željeznica Bosne i Hercegovine,

f) ECM - Tijelo nadležno za održavanje,

g) EN - Europska norma,

h) UI - Upravljač infrastrukture,

i) ŽO - Željeznički operator,

j) JTP - Jedinstveni tehnički propisi,

k) APTU - Jedinstvena pravila o priznavanju tehničkih standarda i usvajanju jedinstvenih tehničkih propisa koji se primjenjuju na željeznička vozna sredstva namijenjena za korištenje u međunarodnom prijevozu,

l) ATMF - Jedinstvena pravila o tehničkom prijemu željezničkih voznih sredstava koja se koriste u međunarodnom prijevozu,

m) JTP GEN-A - Jedinstveni tehnički propisi - Osnovni zahtjevi

n) JTP GEN-B - Jedinstveni tehnički propisi – P odsustavi

o) JTP GEN-C 2015 - Jedinstveni tehnički propisi - Opće odredbe TEHNIČKI DOSIJE,

p) JTP GEN- D - Jedinstveni tehnički propisi - Procedure provjere (module) jedinstvenih tehničkih propisa.

Članak 4.

(Otvorena pitanja)

Kada je riječ o pitanjima koja se klasificiraju kao "otvorena" definirana u Dodatku F Priloga ovoga Pravilnika, i odnose se na uvjete koje je potrebno ispuniti za provjeru interoperabilnosti da bi se izdala dozvola za rad podsustava.

Članak 5.

(Posebni slučajevi)

Za posebne slučajeve koji se navode u točki 7.4.2. Priloga, uslovi koje je potrebno ispuniti za provjeru sukladnosti sa temeljnim zahtjevima utvrđeni su u Prilogu A Pravilnika o pri-mjeni osnovnih zahtjeva u željezničkom sustavu u Bosni i He-rcegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 84/20). Vrste posebnih slučajeva nevedene su u odjeljku 7.4.2.

Članak 6.

(Potvrda o "EZ" provjeri)

(1) Potvrdu o "EZ" provjeri za podsustav koji se sastoji od interoperabilnih sastavnih dijelova koji nemaju izjavu o sukladnosti "EZ" ili prikladnosti za uporabu moguće je izdati pod uvjetom da su ispunjeni zahtjevi utvrđeni točkom 6.3. Priloga ovog Pravilnika.

(2) Proizvodnja, modernizacija ili obnova podsustava, uključujući njegovo stavljanje u rad, uporabom nepotvrđenih interoperabilnih sastavnih dijelova dovršava se u prijelaznom razdoblju kako je propisano stavkom (1) ovog članka.

(3) Tokom prijelaznog razdoblja utvrđenog stavkom (1) ovog članka:

a) Tijelo za procjenu sukladnosti vrši potrebne provjere za izdavanje potvrde o "EZ" i navodi utvrđene razlo-ge za neizdavanje potvrde "EZ" za sve interopera-bilne sastavne dijelove;

b) ROŽ BiH sukladno s člankom 14. Instrukcije za sigurnost i interoperabilnost željezničkog sustava u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 11/12) izvještavaju o izdatim dozvolama za korištenje u svom godišnjem izvješću sukladno s odredbama iz članka 15. Instrukcije za sigurnost i interoperabilnost željezničkog sustava u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 11/12).

Članak 7.

(Ocjenjivanje sukladnosti)

(1) Postupci ocjene sukladnosti, prikladnosti za uporabu i "EZ" provjere utvrđeni točkom 6. Priloga ovog Pravilnika temelje se na jedinstvenim pravilima APTU (Dodatak F COTIF 1999), JTP GEN D Procedure procjene (moduli).

(2) Valjanost potvrde propisana je u propisima iz stavka (1). Tokom tog perioda dopušteno je stavljati u promet nove sastavne dijelove istog tipa bez nove ocjene sukladnosti.

Članak 8.

(Provedba)

(1) Točkom 7. Priloga ovog Pravilnika utvrđuju se koraci koje treba slijediti kod provedbe potpuno interoperabilnog energetskog podsustava.

(2) Osim provedbe sustava za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima (DCS) iz točke 7.2.4. Priloga ovog Pravilnika i ne dovodeći u pitanje odredbe točke 4.2.8.2.8. OTIF Jedinstvenih tehničkih pravila (JTP) primjenjivih na podsustav mobilna sredstva -JTP LOC&PAS 2015, osigurava se provedba sustava za namiru u stabilnim postrojenjima koji je u mogućnosti primati podatke od DCS-a i prihvatiti ih za potrebe naplate. Uz pomoć sustava za namiru u stabilnim postrojenjima mora biti moguće razmjenjivati prikupljene podatke o naplati energije (CEBD) sa ostalim sustavima za namiru i potvrđivati ih, te dostavljati podatke o potrošnji odgovarajućim stranama. To se čini uzimajući u obzir mjerodavno zakonodavstvo u pogledu tržišta energije.

Članak 9.

(Inovativna rješenja)

(1) Inovativna rješenja, koja nisu sukladna sa specifikacijama utvrđenim Prilogom ovoga Pravilnika ili na koja se ne mogu primijeniti metode ocjenjivanja utvrđene Prilogom, potrebna su kako bi se održao korak s tehnološkim napretkom.

(2) Inovativna rješenja mogu se odnositi na energetski podsustav, njegove dijelove i njegove interoperabilne sastavne dijelove.

Članak 10.

(Prilozi)

Sastavnim dijelom ovoga propisa smatra se Prilog-TSI, koji se odnosi na "energetski" podsustav.

Članak 11.

(Stupanje na snagu)

Ovaj Pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Bosne i Hercegovine", a objavit će se i u Službenim glasnicima entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.

Broj 13-01-29-7-235-1/22

16. kolovoza 2022. godine Direktor

Doboj **Tihomir Narić**, v. r.

PRILOG

TSI koje se odnose na "energetski" podsustav	
Sadržaj	
1.	Uvod
1.1.	Tehničko područje primjene
1.2.	Geografsko područje primjene
1.3.	Sadržaj ovog Pravilnika
2.	Opis energetskog podsustava
2.1.	Definicija
2.1.1.	Napajanje električnom energijom
2.1.2.	Geometrija kontaktne mreže i kvaliteta oduzimanja struje
2.2.	Sučelja s drugim podsustavima
2.2.1.	Uvod
2.2.2.	Sučelja ovog Pravilnika s TSI-em za sigurnost u željezničkim tunelima
3.	Temeljni zahtjevi
4.	Karakterizacija podsustava
4.1.	Uvod
4.2.	Funkcionalne i tehničke specifikacije podsustava
4.2.1.	Opće odredbe
4.2.2.	Osnovni parametri koji karakteriziraju energetski podsustav
4.2.3.	Napon i frekvencija
4.2.4.	Parametri koji se odnose na radne karakteristike sustava napajanja
4.2.5.	Strujni kapacitet, istosmjerni sustavi, vlakovi u mirovanju
4.2.6.	Rekuperativno kočenje
4.2.7.	Mehanizmi koordinacije električne zaštite
4.2.8.	Harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sustave za napajanje električnom energijom
4.2.9.	Geometrija kontaktne mreže
4.2.10.	Profil oduzimača struje
4.2.11.	Srednja kontaktna sila
4.2.12.	Dinamičko ponašanje i kakvoća oduzimanja struje
4.2.13.	Razmak oduzimača struje za projektiranje kontaktne mreže
4.2.14.	Materijal kontaktnog vodiča
4.2.15.	Oprema za fazno sekcioniranje
4.2.16.	Oprema za sustavno sekcioniranje
4.2.17.	Sustav za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima
4.2.18.	Zaštitne mjere od strujnog udara
4.3.	Funkcionalne i tehničke specifikacije sučelja
4.3.1.	Opći zahtjevi
4.3.2.	Sučelje s podsustavom željezničkih vozila
4.3.3.	Sučelje s podsustavom infrastrukture
4.3.4.	Sučelje s prometno-upravljačkim i signalno-sigurnosnim sustavima
4.3.5.	Sučelja s podsustavom odvijanja prometa i upravljanja prometom
4.4.	Operativna pravila
4.5.	Pravila održavanja
4.6.	Stručne kvalifikacije
4.7.	Zdravstveni i sigurnosni uvjeti
5.	Interoperabilni sastavni dijelovi
5.1.	Popis sastavnih dijelova
5.2.	Radne karakteristike i specifikacije sastavnih dijelova
5.2.1.	Kontaktna mreža
6.	Ocjenjivanje sukladnosti interoperabilnih sastavnih dijelova i EZ provjera podsustava
6.1.	Interoperabilni sastavni dijelovi
6.1.1.	Postupci ocjenjivanja sukladnosti
6.1.2.	Primjena modula
6.1.3.	Inovativna rješenja za interoperabilne sastavne dijelove
6.1.4.	Posebni postupak ocjenjivanja za interoperabilni sastavni dio – kontaktna mreža
6.1.5.	EZ izjava o sukladnosti interoperabilnoga sastavnog dijela kontaktna mreža
6.2.	Energetski podsustav
6.2.1.	Opće odredbe
6.2.2.	Primjena modula
6.2.3.	Inovativna rješenja
6.2.4.	Posebni postupci ocjenjivanja za energetski podsustav
6.3.	Podsustavi koji uključuju interoperabilne sastavne dijelove za koje ne postoji EZ izjava
6.3.1.	Uvjeti
6.3.2.	Dokumentacija
6.3.3.	Održavanje podsustava potvrđenih u skladu sa 6.3.1.
7.	Provedba energetskog TSI-ja
7.1.	Primjena ovog Pravilnika na željezničke pruge
7.2.	Primjena ovog Pravilnika na nove, obnovljene ili modernizirane željezničke pruge
7.2.1.	Uvod
7.2.2.	Provedbeni plan za napon i frekvenciju
7.2.3.	Provedbeni plan za geometriju kontaktne mreže
7.2.4.	Provedba sustava za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima
7.3.	Primjena ovog Pravilnika na postojeće pruge
7.3.1.	Uvod
7.3.2.	Modernizacija/obnova kontaktne mreže i/ili napajanja
7.3.3.	Parametri koji se odnose na održavanje
7.3.4.	Postojeći podsustav koji ne podliježe projektu obnove ili modernizacije
7.3.5.	Provjere kompatibilnosti pruga prije korištenja odobrenim vozilima
7.4.	Posebni slučajevi
7.4.1.	Općenito
7.4.2.	Popis posebnih slučajeva
Dodatak A –	Ocjenjivanje sukladnosti interoperabilnih sastavnih dijelova
Dodatak B –	EZ provjera energetskog podsustava
Dodatak C –	Srednji korisni napon
Dodatak D –	Specifikacija profila oduzimača struje
Dodatak E –	Popis referentnih normi
Dodatak F –	Popis otvorenih pitanja
Dodatak G –	Pojmovnik

1. UVOD

1.1. **Tehničko područje primjene**

1. Ovaj se TSI odnosi na energetski podsustav i dio podsustava održavanja kako bi se definirala optimalna razina tehničke sukladnosti, omogućilo olakšavanje, poboljšanje i razvoj usluga željezničkog prijevoza u BiH i sa drugim zemljama, te doprinijelo dovršetku jedinstvenog europskog željezničkog prostora i postupnom ostvarenju unutarnjeg tržišta. Ti se uvjeti odnose na projektiranje, izgradnju, puštanje u uporabu, modernizaciju, obnovu, rad i održavanje dijelova tog sustava, kao i stručne kvalifikacije, te zdravstvene i sigurnosne uvjete koji se primjenjuju na osoblje koje doprinosi njegovu radu i održavanju.

2. Energetski podsustav obuhvata sustav napajanja električnom energijom, uključujući kontaktnu mrežu i dijelove opreme za mjerenje električne potrošnje koji se nalaze u vozilu. Navedeni podsustav u BiH definiran je Prilogom A pod 2.2. Pravilnika o primjeni funkcionalnih i tehničkih zahtjeva na podsustave u ŽS BiH (JTP GEN-B) ("Službeni glasnik BiH", broj 79/20).

3. Tehničko područje primjene ovog TSI-ja dodatno je definirano člankom 2. ovog Pravilnika.

1.2. **Geografsko područje primjene**

Geografsko područje primjene ovog TSI-ja definirano je člankom 2. stavkom (1) Ovog Pravilnika.

1.3. **Sadržaj ovog TSI-ja**

Svaki podsustav mora biti obuhvaćen jednim TSI-jem. Po potrebi, podsustav može biti obuhvaćen s nekoliko TSI-ja i jedan TSI može obuhvaćati nekoliko podsustava.

1. U ovome se TSI-ju:

(a) navodi predviđeno područje primjene (odjeljak 2);

(b) utvrđuju temeljni zahtjevi za energetski podsustav (odjeljak 3);

(c) uspostavljaju funkcionalne i tehničke specifikacije koje podsustav i njegova sučelja s drugim podsustavima moraju ispunjavati (odjeljak 4);

(d) određuju čimbenici interoperabilnosti i sučelja, koji moraju biti obuhvaćeni europskim specifikacijama, uključujući europske standarde koji su potrebni za postizanje interoperabilnosti na željeznicama u BiH (odjeljak 5);

(e) za svaki razmatrani slučaj navode postupci koji se moraju koristiti za ocjenjivanje sukladnosti ili prikladnosti za uporabu interoperabilnih sastavnih dijelova, s jedne, ili "EZ" provjeru podsustava s druge strane (odjeljak 6);

(f) utvrđuje provedbeni plan ovog TSI-ja (odjeljak 7);

(g) navode uvjeti stručnih kvalifikacija koje se zahtijevaju za predmetno osoblje, te zdravstvene i sigurnosne uvjete pri radu i održavanju podsustava kao i pri provedbi ovog TSI-ja (odjeljak 4).

2. TSI-ji moraju na odgovarajući način sačuvati kompatibilnost postojećeg željezničkog sustava svake države. S tim je ciljem moguće za svaki TSI predvidjeti posebne slučajeve s obzirom na infrastrukturu, i na vozila; posebna se pozornost mora posvetiti tovarnom profilu, širini kolosijeka ili prostoru između kolosijeka i vozila podrijetlom iz trećih zemalja ili koji su njima namijenjeni. Za svaki poseban slučaj, TSI-jima se određuju provedbeni propisi za elemente TSI-ja, koji su navedeni pod 1. u točkama (c) do (g). S ovim ciljem utvrđene su posebne odredbe koje su navedene u odjeljku 7.

3. Zahtjevi iz ovog TSI-ja primjenjuju se na sve sustave širine kolosijeka unutar područja primjene ovog TSI-ja, osim ako se stavak odnosi na posebne sustave širine kolosijeka ili na posebne nazivne širine kolosijeka.

2. OPIS ENERGETSKOG PODSUSTAVA

2.1. Definicija

1. Ovim su TSI-jem obuhvaćena sva stabilna postrojenja nužna za postizanje operabilnosti koja su potrebna za napajanje vuče vlaka.

2. Energetski podsustav sadržava:

(a) elektrovučne podstanice: priključene na strani primara na visokonaponsku mrežu, uz pretvaranje visokog napona u napon i/ili pretvaranje na sustav napajanja električnom energijom prikladnom za vlakove. Podstanice su sekundarom spojene na kontaktnu mrežu željezničke pruge;

(b) postrojenja za sekcioniranje: električna oprema smještena na jednakim razdaljinama između elektrovučnih stanica, paralelno s kontaktnom mrežom koja služi za zaštitu, izoliranje i napajanje vlastite potrošnje;

(c) sekcije za razdvajanje: oprema nužna za osiguranje prijelaza između različitih električnih sustava ili između različitih faza istoga električnog sustava;

(d) kontaktna mreža: sustav kojim se vrši distribucija električne energije vlakovima koji prometuju na predmetnom putu vožnje koja se prenosi vlakovima s pomoću oduzimača struje. Kontaktna mreža opremljena je i rastavljačima na ručno ili daljinsko upravljanje kojima se prema potrebi tijekom rada izoliraju blokovi ili nizovi vodova kontaktne mreže. I napojni vodovi dio su kontaktne mreže;

(e) povratni vod: svi vodiči koji čine zacrtanu rutu povratnog toka vučne struje. Stoga, s ovog aspekta, povratni vod čini dio energetskog podsustava, te ima sučelje s infrastrukturnim podsustavom;

3. Sukladno s odjeljkom Sustava napajanja električnom energijom, uključujući kontaktnu mrežu i dijelove opreme za mjerenje električne potrošnje koji se nalaze u vozilu (Prilogom A pod 2.2. Pravilnikom o primjeni funkcionalnih i tehničkih zahtjeva na podsustave u ŽS BiH (JTP GEN-B) ("Službeni glasnik BiH", broj 79/20), pružni dio sustava mjerenja potrošnje električne energije, koji se u ovom TSI-ju navodi kao sustav za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima (DCS) utvrđuje se točkom 4.2.17. ovog TSI-ja.

2.1.1. Napajanje električnom energijom

1. Cilj sustava je napajanje električnom energijom svih vlakova radi ispunjavanja planiranog reda vožnje.

2. Osnovni parametri sustava napajanja električnom energijom definirani su točkom 4.2.

2.1.2. Geometrija kontaktne mreže i kvaliteta oduzimanja struje

1. Cilj je osigurati pouzdani i stalni prijenos električne energije od sustava napajanja električnom energijom do željezničkog vozila. Interakcija između kontaktne mreže i oduzimača struje predstavlja bitni aspekt interoperabilnosti.

2. Osnovni parametri koji se odnose na geometriju kontaktne mreže i kvalitetu oduzimanja struje utvrđeni su točkom 4.2.

2.2. Sučelja s drugim podsustavima

2.2.1. Uvod

1. Kako bi se ostvarile predviđene radne karakteristike, energetski podsustav povezan je s drugim podsustavima željezničkog sustava. Ti su podsustavi kako slijedi:

(a) željeznička vozila;

(b) infrastruktura;

(c) pružna prometno-upravljačka i signalno-sigurnosna oprema;

(d) prometno-upravljačka i signalno-sigurnosna oprema u vlaku;

(e) odvijanje prometa i upravljanje prometom.

2. Točkom 4.3. ovog TSI-ja utvrđuju se funkcionalna i tehnička specifikacija tih sučelja.

2.2.2. Sučelja ovog TSI-ja s TSI-jem za sigurnost u željezničkim tunelima

Zahtjevi za sigurnost u željezničkim tunelima koji se odnose na energetski sustav utvrđeni su TSI-jem za sigurnost u željezničkim tunelima.

3. TEMELJNI ZAHTJEVI

U sljedećoj se tabeli navode osnovni parametri ovog TSI-ja i njihovo podudaranje s temeljnim zahtjevima iz Pravilnika o primjeni osnovnih zahtjeva u željezničkom sustavu u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", br. 84/20).

Točka TSI-ja	Naslov točke TSI-ja	Sigurnost	Upućivanje i primjena	Zdravlje	Zaštita okoliša	Tehnička kompatibilnost	Dostupnost
4.2.3.	Napon i frekvencija	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.4.	Parametri koji se odnose na radne karakteristike sustava napajanja	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.5.	Strujni kapacitet, istosmjerni sustavi, vlakovi u mirovanju	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.6.	Rekuperativno kočenje	—	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.7.	Mehanizmi koordinacije električne zaštite	2.2.1.	—	—	—	1.5.	—
4.2.8.	Harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sustave za napajanje električnom energijom	—	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5.	—
4.2.9.	Geometrija kontaktne mreže	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.10.	Profil oduzimača struje	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.11.	Srednja kontaktna sila	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.12.	Dinamičko ponašanje i kakvoća oduzimanja struje	—	—	—	1.4.1. 2.2.2.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.13.	Razmak oduzimača struje za projektiranje kontaktne mreže	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.14.	Materijal kontaktnog vodiča	—	—	1.3.1. 1.3.2.	1.4.1.	1.5. 2.2.3.	—
Točka TSI-ja	**Naslov točke TSI-ja**	**Sigurnost**	**Upućivanje i primjena**	**Zdravlje**	**Zaštita okoliša**	**Tehnička kompatibilnost**	**Dostupnost**
4.2.15.	Oprema za fazno sekcioniranje	2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.16.	Oprema za sustavno sekcioniranje	2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.17.	Sustav za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima	—	—	—	—	1.5.	—
4.2.18.	Zaštitne mjere od strujnog udara	1.1.1. 1.1.3. 2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3. 2.2.2.	1.5.	—
4.4.	Operativna pravila	2.2.1.	—	—	—	1.5.	—
4.5.	Pravila održavanja	1.1.1. 2.2.1.	1.2.	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.6.	Stručne kvalifikacije	2.2.1.	—	—	—	—	—
4.7.	Zdravstveni i sigurnosni uvjeti	1.1.1. 1.1.3. 2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3. 2.2.2.	—	—

4. KARAKTERIZACIJA PODSUSTAVA

4.1. Uvod

1. Cjelokupni željeznički sustav, na koji se primjenjuju pravila interoperabilnosti u BiH, čiji je dio i energetski podsustav, integrirani je sustav čija se sukladnost mora provjeriti. Ta se sukladnost mora osobito provjeriti u odnosu na specifikacije energetskog podsustava, sučelja sa sustavom u koji je integriran, kao i operativnim pravilima i pravilima održavanja. Funkcionalne i tehničke specifikacije podsustava i njegovih sučelja, opisane u točkama 4.2. i 4.3, ne nameću korištenje pojedinih tehnologija ili tehničkih rješenja, osim kad je to prijeko potrebno za interoperabilnost željezničke mreže.

2. Inovativna rješenja za interoperabilnost koja ne ispunjavaju zahtjeve navedene u ovom TSI-ju i koja nije moguće ocijeniti na temelju ovog TSI-ja zahtijevaju uvođenje novih specifikacija i/ili novih metoda ocjenjivanja. Kako bi se omogućile tehnološke inovacije, te se specifikacije i metode ocjenjivanja izrađuju prema postupku za inovativna rješenja opisanom u točkama 6.1.3 i 6.2.3.

3. Uzimajući u obzir sve primjenjive temeljne zahtjeve, energetski podsustav karakteriziraju specifikacije utvrđene točkama 4.2. do 4.7.

4. Postupci za EZ provjeru energetskog podsustava navedeni su u točki 6.2.4. i tablici B.1. Dodatka B ovom TSI-ju.

5. Za posebne slučajeve vidjeti točku 7.4.

6. Kod upućivanja na EN norme u ovom TSI-ju varijacije koje nose naziv "nacionalna odstupanja" ili "posebni nacionalni uvjeti" u EN normama ne primjenjuju se i ne smatraju dijelom ovog TSI-ja.

4.2. Funkcionalne i tehničke specifikacije podsustava

4.2.1. Opće odredbe

Radne karakteristike energetskog podsustava određene su najmanje zahtijevanim radnim karakteristikama željezničkog sustava u pogledu:

(a) najveće dopuštene brzine na pruzi;

(b) vrste vlakova;

(c) zahtjeva za željeznički prijevoz;

(d) energetske potražnje vlakova na oduzimačima struje.

4.2.2. Osnovni parametri koji karakteriziraju energetski podsustav

Osnovni su parametri koji karakteriziraju energetski podsustav:

4.2.2.1. Napajanje električnom energijom:

(a) napon i frekvencija (4.2.3);

(b) parametri koji se odnose na radne karakteristike sustava napajanja (4.2.4.);

(c) strujni kapacitet, istosmjerni sustavi, vlakovi u mirovanju (4.2.5.);

(d) rekuperativno kočenje (4.2.6.);

(e) mehanizmi koordinacije električne zaštite (4.2.7.) i

(f) harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sustave za napajanje električnom energijom (4.2.8.).

4.2.2.2. Geometrija kontaktne mreže i kvaliteta oduzimanja struje:

(a) geometrija kontaktne mreže (4.2.9);
(b) profil oduzimača struje (4.2.10);
(c) srednja kontaktna sila (4.2.11);
(d) dinamičko ponašanje i kakvoća oduzimanja struje (4.2.12);
(e) razmak oduzimača struje za projektiranje kontaktne mreže (4.2.13);
(f) materijal kontaktnog vodiča (4.2.14);
(g) oprema za fazno sekcioniranje (4.2.15) i
(h) oprema za sustavno sekcioniranje (4.2.16).

4.2.2.3. Sustav za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima (4.2.17)

4.2.2.4. Zaštitne mjere od strujnog udara (4.2.18)

4.2.3. Napon i frekvencija

1. Napon i frekvencija energetskog podsustava jedan su od četiri sustava utvrđena u skladu s odjeljkom 7:
(a) izmjenična struja 25 kV, 50 Hz;
(b) izmjenična struja 15 kV, 16,7 Hz;
(c) istosmjerna struja 3 kV;
(d) istosmjerna struja 1,5 kV.
3. Vrijednosti i ograničenja napona i frekvencije sukladni su s odredbom 4. norme EN 50163:2004 za odabrani sustav.

4.2.4. Parametri koji se odnose na radne karakteristike sustava napajanja

U obzir se uzimaju sljedeći parametri:
(a) maksimalna struja vlaka (4.2.4.1);
(b) faktor snage vlakova i srednji korisni napon (4.2.4.2.).

4.2.4.1. Maksimalna struja vlaka

Projektiranjem energetskog podsustava osigurava se mogućnost postizanja određenih radnih karakteristika napajanja električnom energijom, te prometovanje vlakova snage manje od 2 MW bez ograničenja snage ili struje.

4.2.4.2. Srednji korisni napon

Izračunati srednji korisni napon "na oduzimaču struje" sukladan je s odredbom 8. norme EN 50388:2012 (osim odredbe 8.3, koja se zamjenjuje točkom C.1. Dodatka C). Simulacijom se uzimaju u obzir vrijednosti stvarnog faktora snage vlakova. U točki C.2. Dodatka C navode se dodatne informacije uz odredbu 8.2. norme EN 50388:2012.

4.2.5. Strujni kapacitet, istosmjerni sustavi, vlakovi u mirovanju

1. Kontaktna mreža istosmjernih sustava projektirana je za 300 A (za sustav napajanja od 1,5 kV) i 200 A (za sustav napajanja od 3 kV) po oduzimaču struje kada je vlak u mirovanju.
2. Strujni kapacitet u mirovanju postiže se za ispitnu vrijednost statičke kontaktne sile navedene u tablici 4. odredbe 7.2. norme EN 50367:2012.
3. Kontaktna mreža projektira se uzimajući u obzir temperaturna ograničenja sukladno s odredbom 5.1.2. norme EN 50119:2009.

4.2.6. Rekuperativno kočenje

1. Izmjenični sustavi za napajanje električnom energijom projektiraju se na način kojim se omogućava uporaba rekuperativnog kočenja kao radne kočnice, te neometano izmjenjivanje struje s drugim vlakovima ili na neki drugi način.
2. Istosmjerni sustavi za napajanje električnom energijom projektiraju se na način kojim se omogućava uporaba rekuperativnog kočenja najmanje izmjenom snage s ostalim vlakovima.

4.2.7. Mehanizmi koordinacije električne zaštite

Projektiranje mehanizma koordinacije električne zaštite energetskog podsustava sukladno je sa zahtjevima detaljno propisanima u odredbi 11. norme EN 50388:2012.

4.2.8. Harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sustave za napajanje električnom energijom

1. Interakcija pružnog sustava napajanja i željezničkog vozila može uzrokovati električne nestabilnosti u sustavu.
2. Kako bi se postigla sukladnost električnog sustava, harmonijski prenaponi ograničeni su ispod kritičnih vrijednosti sukladno s odredbom 10.4. norme EN 50388:2012.

4.2.9. Geometrija kontaktne mreže

1. Kontaktna mreža projektira se za oduzimače struje s geometrijom glave utvrđenom točkom 4.2.8.2.9.2. TSI-ja za LOC&PAS uzimajući u obzir propise utvrđene točkom 7.2.3. ovog TSI-ja.
2. Visina i bočni otklon kontaktnog vodiča pod utjecajem bočnog vjetra jesu čimbenici koji utječu na interoperabilnost željezničke mreže.

4.2.9.1. Visina kontaktnog vodiča

1. Dopuštene vrijednosti za visinu kontaktnog vodiča navedene su u tablici 4.2.9.1.

Tablica 4.2.9.1.

Visina kontaktnog vodiča

Opis	v ≥ 250 [km/h]	v < 250 [km/h]
Nazivna visina kontaktnog vodiča [mm]	od 5 080 do 5 300	od 5 000 do 5 750
Minimalna projektirana visina kontaktnog vodiča [mm]	5 080	Sukladno s odredbom 5.10.5. norme EN 50119:2009 ovisno o odabranoj širini
Maksimalna projektirana visina kontaktnog vodiča[mm]	5 300	6 200 (1)
(1) Uzimajući u obzir tolerancije i podizanje sukladno sa slikom 1. norme EN 50119:2009, maksimalna visina kontaktnog vodiča ne premašuje 6 500 mm.		

2. Za odnos između visina kontaktnih vodiča i radnih visina oduzimača struje vidjeti sliku 1. norme EN 50119:2009.
3. Iznad prijelaza u istoj razini visina kontaktnog vodiča utvrđuje se nacionalnim propisima, odnosno, u izostanku nacionalnih propisa, sukladno s odredbama 5.2.4. i 5.2.5. norme EN 50122-1:2011.
4. Za pružni sustav širine 1 520 i 1 524 mm vrijednosti visine kontaktnog vodiča su kako slijedi:
(a) nazivna visina kontaktnog vodiča: od 6 000 mm do 6 300 mm;
(b) minimalna projektirana visina kontaktnog vodiča: 5 550 mm;
(c) maksimalna projektirana visina kontaktnog vodiča: 6 800 mm.

4.2.9.2. Maksimalni bočni otklon

1. Maksimalni bočni otklon kontaktnog vodiča u odnosu na središte kolosijeka pod utjecajem bočnog vjetra sukladan je s tablicom 4.2.9.2.

Tablica 4.2.9.2.

Maksimalni bočni otklon ovisno o duljini oduzimača struje

Duljina oduzimača struje [u mm]	Maksimalni bočni otklon [u mm]
1 600	400 (1)
1 950	550 (1)
(1) Vrijednosti se prilagođavaju uzimajući u obzir kretanje oduzimača struje i tolerancije pruge sukladno s Dodatkom D.1.4.	

2. U slučaju kolosijeka s nekoliko tračnica zahtjev u ogledu bočnog otklona ispunjava se za svaki par kolosijeka (projektiranih, kojima se prometuje kao po zasebnim tračnicama), čije se ocjenjivanje planira na temelju ovog TSI-ja.
3. Sustav širine tračnica od 1 520 mm:
Kod država koje primjenjuju profil oduzimača struje sukladno s točkom 4.2.8.2.9.2.3. TSI-ja za LOC&PAS maksimalni bočni

otklon kontaktnog vodiča u odnosu na središte oduzimača struje pod utjecajem bočnog vjetra iznosi 500 mm.

4.2.10. Profil oduzimača struje

1. Nijedan dio energetskog podsustava nije obuhvaćen mehaničko-kinematičkim profilom oduzimača struje (vidjeti Dodatak D, sliku D.2) osim kontaktnog vodiča i nepomične ručice.

2. Mehaničko-kinematički profil oduzimača struje za interoperabilne pruge utvrđuje se metodom iz Dodatka D.1.2, te profilima oduzimača struje utvrđenima točkama 4.2.8.2.9.2.1 i 4.2.8.2.9.2.2. TSI-ja za LOC&PAS.

3. Ovaj se profil računa kinematičkom metodom s pomoću vrijednosti:

(a) za nagibanje oduzimača struje e_{pu} od 0,110 m na nižoj visini provjere $h'_u = 5{,}0$ m i

(b) za nagibanje oduzimača struje e_{po} od 0,170 m na višoj visini provjere $h'_o = 6{,}5$ m,

sukladno s točkom D.1.2.1.4. Dodatka D i ostalim vrijednostima sukladno s točkom D.1.3. Dodatka D.

4. Pružni sustav širine 1 520 mm:

Kod država koje primjenjuju profil oduzimača struje sukladno s točkom 4.2.8.2.9.2.3. TSI-ja za LOC&PAS, statička širina oduzimača struje definirana je točkom D.2. Dodatka D.

4.2.11. Srednja kontaktna sila

1.Srednja kontaktna sila Fm statistička je srednja vrijednost kontaktne sile. Fm čine statičke, dinamičke i aerodinamičke komponente kontaktne sile oduzimača struje.

2. Rasponi kontaktne sile za svaki sustav napajanja električnom energijom definirani su u tablici

6. norme EN 50367:2012.

3. Kontaktne se mreže projektiraju tako da su u mogućnosti izdržati gornju projektiranu granicu kontaktne sile navedenu u tablici 6. norme EN 50367:2012.

4. Krivulje se primjenjuju za ubrzanje do 320 km/h. Na brzine iznad 320 km/h primjenjuju se postupci utvrđeni točkom 6.1.3.

4.2.12. Dinamičko ponašanje i kakvoća oduzimanja struje

1. Ovisno o metodi ocjenjivanja, kontaktna mreža ostvaruje vrijednosti dinamičkih performansi i podizanja kontaktnog vodiča (pri projektiranoj brzini) utvrđene tablicom 4.2.12.

Tablica 4.2.12.

Zahtjevi za dinamičko ponašanje i kvalitetu oduzimanja struje

Zahtjev	v ≥ 250 [km/h]	250 > v > 160 [km/h]	v ≤ 160 [km/h]
Prostor za podizanje nepomične ručice	$2\ S_0$		
Srednja kontaktna sila F_m	Vidjeti 4.2.11.		
Standardni otklon pri maksimalnoj brzini na pruzi σ_{max} [N]	$0{,}3\ F_m$		
Postotak električnog luka pri maksimalnoj brzini na pruzi, NQ [%] (minimalno trajanje luka 5 ms)	≤ 0,2	≤ 0,1 za izmjenične sustave ≤ 0,2 za istosmjerne sustave	≤ 0,1

2. S_0 predstavlja izračunato, simulirano ili izmjereno podizanje kontaktnog vodiča kod nepokretne ručice koje nastaje tijekom normalnog rada s jednim oduzimačem struje ili više njih uz gornju granicu kontaktne sile F_m pri maksimalnoj brzini na pruzi. Kad je podizanje nepomične ručice fizički ograničeno zbog konstrukcije kontaktne mreže, dopušteno je smanjenje potrebnog prostora na 1,5 S_o (vidjeti normu EN 50119:2009 odredbu 5.10.2)

3. Maksimalna snaga (F_{max}) u pravilu se nalazi u rasponu kontaktne sile F_m uvećanog za tri standardna otklona σ_{max}. Više se vrijednosti mogu pojaviti na određenim lokacijama i navedene su u tablici 4. odredbe 5.2.5.2. norme EN 50119:2009. Kod čvrstih sastavnih dijelova poput sekcijskih izolatora u sustavima kontaktne mreže kontaktna sila može se povećati do najviše 350 N.

4.2.13. Razmak oduzimača struje za projektiranje kontaktne mreže

Kontaktna mreža projektira se za najmanje dva aktivna susjedna oduzimača struje tako da je minimalni razmak od središnjice kolosijeka do središnjice kolosijeka susjednih glava oduzimača struje jednak ili manji od vrijednosti utvrđenih u stupcu "A", "B" ili "C" iz tablice 4.2.13.

Tablica 4.2.13.

Razmak oduzimača struje za projektiranje kontaktne mreže

Projektirana brzina [km/h]	Izmjenična minimalna udaljenost [m]			3 kV Istosmjerna minimalna udaljenost [m]			1,5 kV Istosmjerna minimalna udaljenost [m]		
Vrsta	A	B	C	A	B	C	A	B	C
v ≥ 250	200			200			200	200	35
160 < v < 250	200	85	35	200	115	35	200	85	35
120 < v ≤ 160	85	85	35	20	20	20	85	35	20
80 < v ≤ 120	20	15	15	20	15	15	35	20	15
v ≤ 80	8	8	8	8	8	8	20	8	8

4.2.14. Materijal kontaktnog vodiča

1. Kombinacija materijala kontaktnog vodiča i materijala kontaktnih letvica klizača ima snažan utjecaj na njihovo trošenje.

2. Dopušteni materijali kontaktnih letvica klizača definirani su točkom 4.2.8.2.9.4.2. TSI-ja za LOC&PAS.

3. Dopušteni materijali za kontaktne vodiče jesu bakar i bakrene legure. Kontaktni vodič sukladan je sa zahtjevima odredaba 4.2. (osim upućivanja na Prilog B norme), 4.3. i 4.6. do 4.8. norme EN 50149:2012.

4.2.15. Oprema za fazno sekcioniranje

4.2.15.1. Općenito

1. Projektiranjem oprema za fazno sekcioniranje omogućava se da se vlakovi mogu premještati s jedne dionice na susjednu bez premošćivanja dviju faza. Potrošnja električne energije vlaka (za vuču, pomoćne agregate, te za struju neopterećenog transformatora) dovodi se do nule prije dolaska opreme za fazno sekcioniranje. Potrebno je predvidjeti odgovarajuće mehanizme (osim kratke opreme za sekcioniranje) kojima se omogućava ponovno pokretanje vlaka koji je zaustavljen unutar opreme za fazno sekcioniranje.

2. Ukupna duljina D neutralnih sekcija određena je u odredbi 4. norme EN 50367:2012. Za izračun razmaka D sukladno s normom EN 50119:2009 uzimaju se u obzir odredba 5.1.3. i podizanje nepomične ručice.

4.2.15.2. Brzine na pruzi v ≥ 250 km/h

Mogu se koristiti dvije vrste projekata opreme za fazno sekcioniranje:

(a) projekt faznog sekcioniranja u kojem se svi oduzimači struje najdužih vlakova sukladnih TSI-ju nalaze unutar neutralne sekcije.

Ukupna duljina neutralnih sekcija iznosi najmanje 402 m. Za detaljne zahtjeve vidjeti Prilog A.1.2. normi EN 50367:2012; ili
(b) kraće fazno sekcioniranje s tri izolirana preklapanja na način prikazan u Prilogu A.1.4. normi EN 50367:2012. Cjelokupna duljina neutralne sekcije manja je od 142 m uključujući razmake i odstupanja.

4.2.15.3. Brzine na pruzi v <250 km/h

Kod projektiranja opreme za sekcioniranje u pravilu se primjenjuju rješenja opisana u Prilogu A.1. normi EN 50367:2012. Kod predlaganja alternativnih rješenja dokazuje se da je predloženo rješenje barem jednako pouzdano.

4.2.16. Oprema za sustavno sekcioniranje

4.2.16.1. Općenito

1. Projektiranjem opreme za sustavno sekcioniranje osigurava se prelazak vlakova s jednog sustava za napajanje električnom energijom na susjedni različiti sustav za napajanje bez premošćivanja dvaju sustava. Postoje dvije metode za prolazak opreme za sustavno sekcioniranje:
(a) s podignutim oduzimačima struje uz doticaj s kontaktnim vodičem;
(b) sa spuštenim oduzimačima struje bez doticanja kontaktnog vodiča.
2. Susjedni upravitelji infrastrukture biraju (a) ili (b) sukladno s prevladavajućim okolnostima.
3. Ukupna duljina D neutralnih sekcija određena je u odredbi 4. norme EN 50367:2012. Za izračun razmaka D sukladno s normom EN 50119:2009 uzimaju se u obzir odredba 5.1.3. i podizanje nepomične ručice S_0.

4.2.16.2. Podignuti oduzimači struje

1. Potrošnja električne energije vlaka (za vuču, pomoćne agregate, te za struju neopterećenog transformatora) dovodi se do nule prije dolaska opreme za sustavno sekcioniranje.
2. Ako se preko opreme za sustavno sekcioniranje prolazi s oduzimačima struje podignutima do kontaktnog voda, njezin je funkcionalni dizajn kako slijedi:
(a) geometrijom različitih elemenata kontaktne mreže spriječava se kratki spoj oduzimača struje ili premošćivanje obaju sustava napajanja;
(b) potrebno je unutar energetskog podsustava predvidjeti načine spriječavanja premošćivanja obaju susjednih sustava za napajanje električnom energijom u slučaju neotvaranja jednog ili više prekidača u vlaku;
(c) varijacija visine kontaktnog vodiča duž cijele opreme za sekcioniranje sukladno je sa zahtjevima utvrđenima odredbom 5.10.3. norme EN 50119:2009.

4.2.16.3. Spušteni oduzimači struje

1. Ovo se rješenje bira u slučaju nemogućnosti ispunjavanja uvjeta rada s podignutim oduzimačima struje.
2. Ako se preko opreme za sustavno sekcioniranje prelazi sa spuštenim oduzimačima struje, ona je projektirana tako da se izbjegne električna veza dvaju sustava za napajanje električnom energijom zbog nenamjerno podignutog oduzimača struje.

4.2.17. Sustav za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima

1. U točki 4.2.8.2.8. TSI-ja za LOC&PAS navedeni su zahtjevi za ugrađene energetske mjerne sustave (EMS) namijenjene prikupljanju i prenošenju prikupljenih podataka o naplati energije (CEBD) do sustava za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima.
2. Sustavom za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima (DCS) primaju se, pohranjuju i izvoze prikupljeni podaci o naplati energije bez njihova mijenjanja.
3. Specifikacija koja se odnosi na protokole sučelja između EMS-a i DCS-a i format podataka koji se prenose otvoreno je pitanje koje se, u svakom slučaju, zatvara u roku od dvije godine od stupanja na snagu ovog Pravilnika.

4.2.18. Zaštitne mjere od strujnog udara

Električna sigurnost sustava kontaktne mreže i zaštita od strujnog udara ostvaruju se usklađivanjem s normom EN 50122-1:2011+A1:2011, odredbama 5.2.1 (samo za javne prostore), 5.3.1, 5.3.2, 6.1, 6.2 (ne uključujući zahtjeve za spajanja za tračničke strujne krugove), a u slučaju ograničenja izmjeničnog napona radi sigurnosti osoba usklađivanjem s odredbama 9.2.2.1 i 9.2.2.2 norme, dok u slučaju ograničenja istosmjernog napona usklađivanjem s odredbama 9.3.2.1 i 9.3.2.2. norme.

4.3. **Funkcionalne i tehničke specifikacije sučelja**

4.3.1. Opći zahtjevi

Sa stajališta tehničke kompatibilnosti sučelja su navedena prema redoslijedu podsustava kako slijedi: željeznička vozila, infrastruktura, prometno-upravljački i signalno-sigurnosni, te odvijanje prometa i upravljanje prometom.

4.3.2. Sučelje s podsustavom željezničkih vozila

Upućivanje u energetskom TSI-ju		Upućivanje u TSI-ju za LOC&PAS	
Parametar	**Točka**	**Parametar**	**Točka**
Napon i frekvencija	4.2.3.	Rad u rasponu napona i frekvencija	4.2.8.2.2.
Parametri koji se odnose na radne karakteristike sustava napajanja: - maksimalna struja vlaka - faktor snage vlakova i srednji korisni napon	4.2.4	Najjača struja iz kontaktne mreže Faktor snage	4.2.8.2.4. 4.2.8.2.6.
Strujni kapacitet, istosmjerni sustavi, vlakovi u mirovanju	4.2.5.	Najjača struja u stanju mirovanja	4.2.8.2.5.
Rekuperativno kočenje	4.2.6.	Rekuperativno kočenje energijom prema kontaktnoj mreži	4.2.8.2.3.
Mehanizmi koordinacije električne zaštite	4.2.7.	Električna zaštita vlaka	4.2.8.2.10.
Harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sustave za napajanje električnom energijom	4.2.8.	Poremećaji u energetskom sustavu kod izmjeničnih sustava	4.2.8.2.7.
Geometrija kontaktne mreže	4.2.9.	Radni raspon na visini oduzimača struje Geometrija glave oduzimača struje	4.2.8.2.9.1. 4.2.8.2.9.2.
Profil oduzimača struje	4.2.10. Dodatak D	Geometrija glave oduzimača struje Kinematički slobodni profil	4.2.8.2.9.2. 4.2.3.1.

Upućivanje u energetskom TSI-ju		Upućivanje u TSI-ju za LOC&PAS	
Parametar	**Točka**	**Parametar**	**Točka**
Srednja kontaktna sila	4.2.11.	Statička kontaktna sila oduzimača struje	4.2.8.2.9.5.
		Kontaktna sila i dinamičko ponašanje oduzimača struje	4.2.8.2.9.6.
Dinamičko ponašanje i kakvoća oduzimanja struje	4.2.12.	Kontaktna sila i dinamičko ponašanje oduzimača struje	4.2.8.2.9.6.
Razmak oduzimača struje za projektiranje kontaktne mreže	4.2.13.	Razmještaji oduzimača struje	4.2.8.2.9.7.
Materijal kontaktnog vodiča	4.2.14.	Materijal klizača oduzimača struje	4.2.8.2.9.4.
Oprema za sekcioniranje: fazno sustavno	4.2.15. 4.2.16.	Prolazak kroz sekciju za fazno ili sustavno razdvajanje	4.2.8.2.9.8.
Sustav za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima	4.2.17.	Ugrađeni energetski mjerni sustavi	4.2.8.2.8.

4.3.3. Sučelje s podsustavom infrastrukture

Upućivanje u energetskom TSI-ju		Upućivanje u TSI-ju za podsustav infrastrukture	
Parametar	**Točka**	**Parametar**	**Točka**
Profil oduzimača struje	4.2.10.	Profil strukture	4.2.3.1.

4.3.4. Sučelje s prometno-upravljačkim i signalno-sigurnosnim sustavima

1. Sučelje za upravljanje snagom je sučelje između energetskog podsustava i podsustava željezničkih vozila.
2. Međutim, informacije se prenose prometno-upravljačkim i signalno-sigurnosnim podsustavima, zbog čega se sučelje prijenosa utvrđuje TSI-jem za prometno-upravljački i signalno-sigurnosni podsustav, te TSI-jem za LOC&PAS.
3. Relevantne informacije o isključivanju prekidača, promjeni maksimalne struje vlaka, promjeni sustava za napajanje električnom energijom i upravljanju oduzimačem struje prenose se ERMTS-om ako on postoji na pruzi.
4. Harmonijske struje koje utječu na prometno-upravljački i signalno-sigurnosni podsustav utvrđuju se TSI-jem za prometno-upravljački i signalno-sigurnosni podsustav.

4.3.5. Sučelja s podsustavom odvijanja prometa i upravljanja prometom

Upućivanje u energetskom TSI-ju		Upućivanje u TSI-ju za odvijanje prometa	
Parametar	**Točka**	**Parametar**	**Točka**
Maksimalna struja vlaka	4.2.4.1.	Sastav vlaka Priprema Priručnika o pruzi	4.2.2.5. 4.2.1.2.2.1.
Oprema za sekcioniranje: Fazno sustavno	4.2.15. 4.2.16.	Sastav vlaka Priprema Priručnika o pruzi	4.2.2.5. 4.2.1.2.2.1.

4.4. **Operativna pravila**

1. Operativna se pravila razvijaju u okviru postupaka opisanih u sustavu upravljanja sigurnošću upravitelja infrastrukture. Njima se uzima u obzir dokumentacija koja se odnosi na odvijanje prometa koja je dio tehničke dokumentacije. Ta tehnička dokumentacija mora sadržavati sve nužne dokumente vezane uz obilježja podsistema i, ako je potrebno, sve dokumente kojima se potvrđuje usklađenost interoperabilnih sastavnih dijelova. Također treba sadržavati sve elemente vezane uz uslove i ograničenja korištenja primjene i uputstva vezana uz održavanje, stalni ili periodični nadzor, te prilagođavanje.
2. U određenim situacijama koje uključuju unaprijed planirane radove, možda će biti potrebno privremeno odstupanje od specifikacija energetskog podsustava i njegovih čimbenika interoperabilnosti koji su navedeni u odjeljcima 4. i 5. TSI-ja.

4.5. **Pravila održavanja**

1. Pravila održavanja razvijaju se u okviru postupaka opisanih u sustavu upravljanja sigurnošću upravitelja infrastrukture.
2. Dokumentacija o održavanju za interoperabilne sastavne dijelove i elemente podsustava izrađuje se prije puštanja podsustava u rad kao dio tehničke dokumentacije uz izjavu o provjeri.
3. Plan održavanja podsustava izrađuje se kako bi se osiguralo zadržavanje zahtjeva utvrđenih ovim TSI-jem tijekom njegova životnog vijeka.

4.6. **Stručne kvalifikacije**

Stručne kvalifikacije osoblja nužne za upravljanje energetskim podsustavom i njegovo održavanje obuhvaćene su postupcima opisanima u sustavu upravljanja sigurnošću upravitelja infrastrukture, te nisu utvrđene ovim TSI-jem.

4.7. **Zdravstveni i sigurnosni uvjeti**

1. Zdravstveni i sigurnosni uvjeti za osoblje potrebni za upravljanje energetskim podsustavom i njegovo održavanje sukladni su s relevantnim europskim i nacionalnim zakonodavstvom.
2. To je pitanje isto tako obuhvaćeno postupcima opisanima u sustavu upravljanja sigurnošću upravitelja infrastrukture.

5. INTEROPERABILNI SASTAVNI DIJELOVI

5.1. Popis sastavnih dijelova

1. U cilju osiguravanja interoperabilnosti i sigurnosti željezničkog sustava, komponente interoperabilnosti i međuveze moraju da zadovolje temeljne zahtjeve utvrđene u Pravilniku o primjeni osnovnih zahtjeva u željezničkom sustavu u Bosni i Hercegovini (JTP GEN-A) "Sl. glasnik BiH" br. 84/20) u nastavku su navedeni za energetski podsustav.
2. Kontaktna mreža:

(a) Interoperabilni sastavni dio kontaktna mreža sastoji se od sastavnica navedenih u nastavku koje se ugrađuju u energetski podsustav, te projekta i konfiguracijskih pravila.

(b) Sastavni su dijelovi kontaktne mreže skup vodiča ovješenih iznad željezničke pruge koji služe za napajanje električnih vlakova električnom energijom, te za napajanje vezane opreme, izolatora i druge opreme, uključujući napojne vodove i premosnike. Nalazi se iznad gornjeg ruba profila vozila, te napaja vozila električnom energijom oduzimačem struje.

(c) Potporni sastavni dijelovi poput konzola, stupova i temelja, povratnih vodova, napojnih vodova automatskih transformatora, prekidača i drugih izolatora nisu dio interoperabilnog sastavnog dijela kontaktna mreža. Kad je riječ o interoperabilnosti, oni su obuhvaćeni zahtjevima za podsustav.

3. Ocjenjivanje sukladnosti uključuje faze i karakteristike navedene u točki 6.1.4. i označene oznakom X u tablici A.1. Dodatka A ovom TSI-ju.

5.2. Radne karakteristike i specifikacije sastavnih dijelova

5.2.1. Kontaktna mreža

5.2.1.1. Geometrija kontaktne mreže

Projekt kontaktne mreže sukladan je s točkom 4.2.9.

5.2.1.2. Srednja kontaktna sila

Kontaktna mreža projektira se pomoću prosječne kontaktne sile Fm utvrđene točkom 4.2.11.

5.2.1.3. Dinamičko ponašanje

Zahtjevi za dinamičko ponašanje kontaktne mreže utvrđeni su točkom 4.2.12.

5.2.1.4. Prostor za podizanje nepomične ručice

Kontaktna mreža projektira se tako da se osigura propisani prostor za podizanje kako je utvrđeno točkom 4.2.12.

5.2.1.5. Razmak oduzimača struje za projektiranje kontaktne mreže

Kontaktna mreža projektira se za razmak oduzimača struje utvrđen točkom 4.2.13.

5.2.1.6. Struja pri mirovanju

Za istosmjerne sustave kontaktna se mreža projektira sukladno sa zahtjevima utvrđenima točkom 4.2.5.

5.2.1.7. Materijal kontaktnog vodiča

Materijal kontaktnog vodiča sukladno je sa zahtjevima utvrđenima točkom 4.2.14.

6. OCJENJIVANJE SUKLADNOSTI INTEROPERABILNIH SASTAVNIH DIJELOVA I EZ PROVJERA PODSUSTAVA

Moduli za postupke za ocjenjivanje sukladnosti, prikladnosti uporabe i EZ provjeru opisani su u COTIF-u 1999, dodatak F –

jedinstvenim APTU [1] u Procedurama provjere (moduli) – UTP GEN-D, kao i u Odluci Komisije 2010/713/EU.

6.1. Interoperabilni sastavni dijelovi

6.1.1. Postupci ocjenjivanja sukladnosti

1. Postupci ocjenjivanja sukladnosti interoperabilnih sastavnih dijelova, prema definiciji iz odjeljka 5. ovog TSI-ja, provode se primjenom odgovarajućih modula.

2. Postupci ocjenjivanja određenih zahtjeva za interoperabilni sastavni dio utvrđeni su točkom 6.1.4.

6.1.2. Primjena modula

1. Za ocjenjivanje sukladnosti interoperabilnih sastavnih dijelova koriste se sljedeći moduli:

(a) CA Unutarnja kontrola proizvodnje;

(b) CB EZ pregled tipa;

(c) CC Sukladnost s tipom utemeljena na unutarnjoj kontroli proizvodnje;

(d) CH Sukladnost utemeljena na cjelovitom sustavu upravljanja kvalitetom;

(e) CH1 Sukladnost utemeljena na cjelovitom sustavu upravljanja kvalitetom s pregledom projekta.

Tablica 6.1.2.

Moduli za ocjenjivanje sukladnosti koje treba primijeniti na interoperabilne sastavne dijelove

Postupci	Moduli
Stavljeno na tržište EU-a prije stupanja na snagu ovog Pravilnika	CA ili CH
Stavljeno na tržište EU-a prije stupanja na snagu ovog Pravilnika	CB + CC ili CH1

2. Moduli za ocjenjivanje sukladnosti interoperabilnih sastavnih dijelova odabiru se između onih navedenih u tablici 6.1.2.

3. U slučaju proizvoda stavljenih na tržište prije objavljivanja relevantnih TSI-jeva smatra se da je tip odobren, te stoga EZ pregled tipa (modul CB) nije potreban uz uvjet da proizvođač dokaže da su ispitivanja i provjere interoperabilnih sastavnih dijelova bile uspješne pri prijašnjim primjenama u usporedivim uvjetima i da su sukladni sa zahtjevima ovog TSI-ja. U tom će slučaju te ocjene i dalje biti valjane za novu primjenu. Ako nije moguće dokazati da je rješenje u prošlosti dokazano kao pozitivno, primjenjuje se postupak za interoperabilne sastavne dijelove stavljene na tržište EU-a nakon objave ovog TSI-ja.

6.1.3. Inovativna rješenja za interoperabilne sastavne dijelove

Ako se za interoperabilni sastavni dio predlaže inovativno rješenje, primjenjuje se postupak iz članka 9. ovog Pravilnika.

6.1.4. Posebni postupak ocjenjivanja za interoperabilni sastavni dio – kontaktna mreža

6.1.4.1. Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvalitete oduzimanja struje

1. Metodologija:

(a) Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvalitete oduzimanja struje uključuje kontaktnu mrežu (energetski podsustav) i oduzimač struje (podsustav željezničkih vozila).

(b) Sukladnost sa zahtjevima za dinamičko ponašanje provjerava se ocjenjivanjem:

- podizanja kontaktnog voda,

te:

- prosječne kontaktne sile F_m i standardnog otklona σ_{max}

ili

- postotka električnog luka.

(c) Naručitelj određuje metodu koja se upotrebljava za provjeru.

(d) Projekt kontaktne mreže ocjenjuje se alatom za simulaciju potvrđenom sukladno s normom EN 50318:2002, te mjerenjem sukladno s normom EN 50317:2012.

(e) Ako se postojeći projekt kontaktne mreže nalazi u radu najmanje 20 godina, tada zahtjev za simulaciju iz točke 2. nije obvezan. Mjerenje prema definiciji iz točke 3. obavlja se za scenarije najgorih slučajeva oduzimača struje u pogledu interaktivnih radnih karakteristika određenog projekta kontaktne mreže.

(f) Mjerenje se može obaviti na posebno konstruiranoj ispitnoj sekciji ili na pruzi na kojoj je kontaktna mreža u izgradnji.

2. Simulacija:

(a) Za potrebe simulacije i analize rezultata uzimaju se u obzir reprezentativna obilježja (primjerice tuneli, željeznički prijelazi, neutralne sekcije itd).

(b) Simulacije se obavljaju s pomoću najmanje dvaju različitih tipova oduzimača struje sukladna s TSI-jem za odgovarajuću brzinu sustava napajanja do projektirane brzine predloženoga interoperabilnog dijela kontaktne mreže (tj. brzina dvije vrste oduzimača struje jednaka je najmanje projektiranoj brzini simulirane kontaktne mreže).

(c) Dopuštena je simulacija s pomoću vrsta oduzimača struje koji su u postupku izdavanja potvrde za interoperabilni sastavni dio uz uvjet da ispunjavaju ostale zahtjeve TSI-ja LOC&PAS.

(d) Simulacija se obavlja za pojedinačni oduzimač struje i za više oduzimača struje s razmakom sukladno sa zahtjevima utvrđenima točkom 4.2.13.

(e) Da bi se smatrala prihvatljivom, simulirana kvaliteta oduzimanja struje sukladno je s točkom 4.2.12. za podizanje, prosječnu kontaktnu silu i standardni otklon za svaki oduzimač struje.

3. Mjerenje:

(a) Ako su rezultati simulacije prihvatljivi, obavlja se dinamičko ispitivanje lokacije s pomoću reprezentativne sekcije nove kontaktne mreže.

(b) Ovo se mjerenje može obaviti prije puštanja u rad ili u punom pogonu.

(c) Za prethodno navedeno ispitivanje lokacije jedna od dvije vrste oduzimača struje odabrane za simulaciju ugrađuje se na željezničko vozilo koje može postići odgovarajuću brzinu na reprezentativnoj sekciji.

(d) Ispitivanja se provode barem za scenarije najgorih slučajeva oduzimača struje u pogledu interakcijskih radnih karakteristika dobivenih tijekom simulacija. Ako ispitivanje s pomoću razmaka između oduzimača struje od 8 m nije moguće, dopušteno je za ispitivanja pri brzinama do 80 km/h povećati razmak između dva uzastopna oduzimača struje do 15 m.

(e) Srednja kontaktna sila svakog oduzimača struje sukladna je sa zahtjevima iz točke 4.2.11. do predviđene projektirane brzine ispitivane kontaktne mreže.

(f) Da bi se smatrala prihvatljivom, izmjerena kvaliteta oduzimanja struje sukladna je s točkom 4.2.12. za podizanje, te prosječnu kontaktnu silu i standardni otklon ili postotak električnog luka.

(g) U slučaju uspješnih rezultata svih navedenih ocjenjivanja ispitani projekt kontaktne mreže smatra se sukladnim, te se može upotrebljavati na prugama sa sukladnim karakteristikama projekta.

---

[1]) Uputstvom o primjeni Jedinstvenih pravila o tehničkom prijemu željezničkih voznih sredstava i Jedinstvenih pravila o priznavanju tehničkih standarda i usvajanju jedinstvenih tehničkih propisa, koji se primjenjuju na željeznička vozna sredstva, namijenjenih za korištenje u međunarodnom prijevozu ("Sl. glasnik BiH" br. 102/12)- primjena u BiH.

(h) Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvaliteta oduzimanja struje za interoperabilnost sastavnog dijela oduzimača struje utvrđeni su točkom 6.1.3.7. TSI-ja za LOC&PAS.

6.1.4.2. Ocjenjivanje struje u stanju mirovanja

Ocjenjivanje sukladnosti obavlja se sukladno s normom EN 50367:2012, prilogom A.3. za statičku silu definiranu točkom 4.2.5.

6.1.5. EZ izjava o sukladnosti interoperabilnog sastavnog dijela kontaktna mreža

Izjava o sukladnosti "EZ" ili prikladnosti za uporabu i popratni dokumenti moraju biti datirani i potpisani. Izjava mora biti napisana na istom jeziku kao upute i mora sadržavati sljedeće:

- naziv i adresu proizvođača ili njegovoga ovlaštenog predstavnika (navesti poslovni naziv i punu adresu; u slučaju ovlaštenog predstavnika i naziv proizvođača),
- opis interoperabilnog sastavnog dijela (marka, tip itd),
- opis postupka (modula) koji se primjenjivao za izjavu o sukladnosti ili prikladnosti za uporabu,
- sve potrebne opise koje interoperabilni sastavni dio ispunjava, a naročito uvjete uporabe,
- naziv i adresu tijela za ocjenjivanje sukladnosti koja su uključena u postupak koji se primjenjivao s obzirom na sukladnost i prikladnost za uporabu, te po potrebi datum potvrde o ispitivanju, zajedno s trajanjem i uvjetima valjanosti potvrde,
- po potrebi upućivanje na europske specifikacije,
- podatke o potpisniku koji je ovlašten za angažiranje proizvođača ili njegovog ovlaštenog zastupnika sa navedenim poslovnim nastanom.

Izjava o sukladnosti popraćena je izjavom kojom se utvrđuju uvjeti uporabe:

(a) najveća projektirana brzina;
(b) nazivni napon i frekvencija;
(c) stalna vrijednost struje;
(d) prihvaćeni profil oduzimača struje.

6.2. Energetski podsustav

6.2.1. Opće odredbe

1. Na zahtjev podnositelja zahtjeva, tijelo za ocjenjivanje sukladnosti (prijavljeno tijelo) provodi EZ provjeru energetskog podsistema željezničkog sustava sukladno s odredbama odgovarajućih modula.

Zadatak tijela za ocjenjivanje sukladnosti odgovornog za "EZ" provjeru energetskog podsustava i odredbi odgovarajućih modula započinje u fazi projektiranja i obuhvata ukupno razdoblje proizvodnje sve do faze preuzimanja prije puštanja u rad. Također, obuhvata provjeru suočavanja predmetnog podsustava energija sa željezničkim sustavom u koji se uključuje, na temelju raspoloživih podataka iz TSI-ja i odgovarajućih registrara vozila i infrastrukture.

2. Ako podnositelj dokaže da su ispitivanja i provjere energetskog podsustava bili uspješni pri prijašnjim primjenama projekta u sličnim okolnostima, tijelo za ocjenjivanje sukladnosti pri EZ provjeri ta ispitivanja i provjere uzima u obzir.

3. Postupci ocjenjivanja određenih zahtjeva za podsustav utvrđeni su točkom 6.2.4.

4. Podnositelj zahtjeva sastavlja izjavu o EZ provjeri za energetski podsustav (6.1.5). Za izdavanje izjave o "EZ" provjeri, podnositelj zahtjeva poziva tijelo za ocjenjivanje sukladnosti koje je odabrao za tu namjenu, da primijeni postupak "EZ" provjere. Podnositelj zahtjeva može biti naručitelj ili proizvođač ili njihov ovlašteni zastupnik.

6.2.2. Primjena modula

Za postupak EZ provjere energetskog podsustava podnositelj zahtjeva ili njegov ovlašteni zastupnik s poslovnim nastanom u Zajednici može odabrati:

(a) Modul SG: EZ provjera na temelju pojedinačne provjere ili
(b) Modul SH1: EZ provjera na temelju cjelovitog sustava upravljanja kakvoćom s pregledom projekta.

6.2.2.1. Primjena modula SG

U slučaju modula SG prijavljeno tijelo može uzeti u obzir dokaze o prethodnim pregledima, provjerama ili ispitivanjima koje su u usporedivim uvjetima uspješno obavila druga tijela ili ih je obavio (ili je naručio njihovo obavljanje) sam podnositelj zahtjeva.

6.2.2.2. Primjena modula SH1

Modul SH1 moguće je odabrati samo kada su aktivnosti koje doprinose provjeri predloženog podsustava (projektiranje, proizvodnja, sastavljanje, ugradnja) predmet sustava upravljanja kakvoćom za projektiranje, proizvodnju, ispitivanje i testiranje gotovog proizvoda koje odobrava i nadzire tijelo za ocjenjivanje sukladnosti.

6.2.3. Inovativna rješenja

Ako se za energetski podsustav predlaže inovativno rješenje, primjenjuje se postupak iz članka 9.

Ovog Pravilnika.

6.2.4. Posebni postupci ocjenjivanja za energetski podsustav

6.2.4.1. Ocjenjivanje srednjega korisnog napona

1. Ocjenjivanje se dokazuje sukladno s odredbom 15.4. norme EN 50388:2012.

2. Ocjenjivanje se dokazuje samo u slučaju novoizgrađenih ili moderniziranih podsustava.

6.2.4.2. Ocjenjivanje rekuperativnog kočenja

1. Ocjenjivanje sukladnosti stabilnih postrojenja za izmjenično napajanje dokazuje se sukladno s odredbom 15.7.2. norme EN 50388:2012.

2. Ocjenjivanje istosmjernog napajanja dokazuje se revizijom projekta.

6.2.4.3. Ocjenjivanje mehanizama koordinacije električne zaštite

Ocjenjivanje se dokazuje za projektiranje i rad podstanica sukladno s odredbom 15.6. norme EN 50388:2012.

6.2.4.4. Ocjenjivanje harmonika i dinamičkih učinaka za izmjenične pružne sustave za napajanje električnom energijom

1. Studija sukladnosti provodi se sukladno s odredbom 10.3. norme EN 50388:2012.

2. Ta se studija provodi samo u slučaju uvođenja pretvarača s aktivnim poluvodičima u sustav napajanja električnom energijom.

3. Tijelo za ocjenjivanje sukladnosti ocjenjuje jesu li ispunjeni kriteriji iz odredbe 10.4. norme EN 50388:2012.

6.2.4.5. Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvalitete oduzimanja struje (integracija u podsustav)

1. Glavni je cilj ovog ispitivanja pronalazak grešaka u projektiranju i konstrukciji, a ne ocjenjivanje osnovnog projekta.

2. Mjerenja parametara interakcije obavljaju se sukladno s normom EN 50317:2012.

3. Ta se mjerenja obavljaju s pomoću interoperabilnoga sastavnog dijela oduzimača struje s obilježjima prosječne kontaktne sile propisane točkom 4.2.11. ovog TSI-ja za projektiranu brzinu pruge uzimajući u obzir aspekte koji se odnose na minimalnu brzinu i sporedne kolosijeke.

4. Instalirana kontaktna mreža prihvaća se ako su rezultati mjerenja sukladni zahtjevima propisanima točkom 4.2.12.

5. Kod operativnih brzina od najviše 120 km/h (izmjenični sustavi), odnosno do najviše 160 km/h (istosmjerni sustavi) mjerenje dinamičkog ponašanja nije obvezno. U tom se slučaju upotrebljavaju druge metode prepoznavanja konstrukcijskih pogrešaka poput mjerenja geometrije kontaktne mreže sukladno s točkom 4.2.9.

6. Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvaliteta oduzimanja struje kod integracije oduzimača struje u podsustav željezničkih vozila utvrđeni su točkom 6.2.3.20. TSI-ja za LOC&PAS.

6.2.4.6. Ocjenjivanje zaštita od strujnog udara

1. Za svako se postrojenje dokazuje da je osnovni projekt zaštita od strujnog udara sukladno s točkom 4.2.18.

2. Osim toga, provjerava se postojanje pravila i postupaka kojima se osigurava da je postrojenje ugrađeno prema projektu.

6.2.4.7. Ocjenjivanje plana održavanja

1. Ocjenjivanje se obavlja provjerom postojanja plana održavanja.

2. Tijelo za ocjenjivanje sukladnosti nije odgovorno za ocjenjivanje prikladnosti detaljnih zahtjeva utvrđenih planom.

6.3. **Podsustavi koji uključuju interoperabilne sastavne dijelove za koje ne postoji EZ izjava**

6.3.1. Uvjeti

1. Do 31. svibnja 2021. tijelo za ocjenjivanje sukladnosti može izdati EZ potvrdu o provjeri za podsustav čak i ako neki interoperabilni sastavni dijelovi ugrađeni u podsustav nemaju odgovarajuće izjave EZ o sukladnosti i/ili prikladnosti za uporabu predviđenu ovim TSI-jem ako su ispunjeni sljedeći kriteriji:

(a) Tijelo za ocjenjivanje sukladnosti provjerilo je sukladnost podsustava sa zahtjevima iz odjeljka 4. i u vezi s točkama 6.2. i 6.3. i odjeljkom 7. osim točke 7.4. ovog TSI-ja. Nadalje, ne primjenjuje se sukladnost interoperabilnih sastavnih dijelova s odjeljkom 5. i točkom 6.1;

(b) Interoperabilni sastavni dijelovi, koji nisu obuhvaćeni odgovarajućom EZ izjavom o sukladnosti i/ili prikladnosti za uporabu, uporabljavaju se u podsustavu koji je već odobren i pušten u promet u najmanje jednoj državi prije stupanja na snagu ovog TSI-ja.

2. EZ izjave o sukladnosti i/ili prikladnosti za uporabu ne sastavljaju se za interoperabilne sastavne dijelove ocijenjene na ovaj način.

6.3.2. Dokumentacija

1. U potvrdi o EZ provjeri podsustava jasno se navode interoperabilni sastavni dijelovi koje je prijavljeno tijelo ocijenilo u okviru provjere podsustava.

2. U izjavi o EZ provjeri podsustava jasno se navodi:

(a) koji su interoperabilni sastavni dijelovi ocijenjeni kao dio podsustava,

(b) potvrda da podsustav uključuje interoperabilne sastavne dijelove istovjetne onima koji su potvrđeni kao dio podsustava,

(c) razlog zbog kojeg proizvođač za te interoperabilne sastavne dijelove nije osigurao EZ izjave o sukladnosti i/ili prikladnosti za uporabu prije njihova uključivanja u podsustav, uključujući primjenu nacionalnih propisa prijavljenih sukladno sa važećom EU legislativom.

6.3.3. Održavanje podsustava potvrđenih sukladno sa 6.3.1.

1. Tijekom prijelaznog razdoblja, kao i nakon isteka prijelaznog razdoblja, pa sve do modernizacije ili obnove podsustava (uzimajući u obzir odluku države članice o primjeni TSI-ja), interoperabilni sastavni dijelovi za koje ne postoji EZ izjava o sukladnosti i/ili prikladnosti za uporabu i koji su iste vrste smiju se koristiti kao zamjenski dijelovi (rezervni dijelovi) pri održavanju podsustava za koje je zaduženo odgovorno tijelo.

2. U svakom slučaju, tijelo odgovorno za održavanje mora jamčiti da su zamjenski dijelovi koji se uporabljavaju za održavanje prikladni za svoje primjene, da se uporabljavaju u okviru područja njihove uporabe, te da se njima omogućava interoperabilnost unutar željezničkog sustava, pri čemu istodobno ispunjavaju osnovne zahtjeve. Takvi interoperabilni sastavni dijelovi moraju biti sljedivi i potvrđeni sukladno sa svim nacionalnim ili međunarodnim propisima, odnosno šire prihvaćenim kodeksom prakse u području željeznica.

7. PROVEDBA ENERGETSKOG TSI-ja

Države izrađuju nacionalni plan provedbe ovog TSI-ja uzimajući u obzir sukladnost cjelokupnoga željezničkog sustava. Tim su planom obuhvaćene sve nove, obnovljene i modernizirane pruge sukladno s pojedinostima navedenima u sljećim točkama 7.1. do 7.4.

7.1. **Primjena ovog TSI-ja na željezničke pruge**

Odjeljci 4. i 6. i sve posebne odredbe u točkama 7.2 do 7.3. u nastavku primjenjuju se u potpunosti na pruge unutar geografskog područja primjene ovog TSI-ja, koje će biti puštene u promet kao interoperabilne pruge nakon stupanja na snagu ovog TSI-ja.

7.2. **Primjena ovog TSI-ja na nove, obnovljene ili modernizirane željezničke pruge**

7.2.1. Uvod

1. Za potrebe ovog odjeljka "nova pruga" znači pruga koja do sada nije postojala.

2. Sljedeće se situacije mogu smatrati modernizacijom ili obnovom postojećih pruga:

(a) ponovno polaganje dijela postojeće pruge;

(b) izgradnja obilaznice;

(c) dodavanje jednog ili više kolosijeka na postojeću prugu, bez obzira na razmak između prvotnih i dodatnih kolosijeka.

3. U provedbenom planu navodi se način prilagodbe postojećih stabilnih postrojenja prema definiciji iz točke 2.1. u ekonomski opravdanom slučaju- pri obnovi i modernizaciji, naručitelj ili proizvođač nadležnom tijelu u državi šalje dokumentaciju o projektu. Nadležno državno tijelo tu dokumentaciju razmatra i uzimajući u obzir strategiju provedbe navedenu u primjenjivom TSI-ju, odlučuje da li je opseg radova toliki da je potrebna nova dozvola za stavljanje u rad u smislu ovog Pravilnika.

Nova dozvola za stavljanje u rad zahtijeva se kada god bi predviđeni radovi mogli imati negativan učinak na ukupnu sigurnost podsustava. Ako je potrebna nova dozvola, nadležno državno tijelo odlučuje o opsegu primjene TSI-ja na projekt. Nadležno državno tijelo donosi odluku najkasnije četiri mjeseca nakon što podnositelj zahtjeva dostavi potpunu dokumentaciju.

7.2.2. Provedbeni plan za napon i frekvenciju

1. Odabir sustava napajanja električnom energijom u nadležnosti je države članice. Odluku treba donijeti iz ekonomskih i tehničkih razloga, uzimajući u obzir najmanje sljedeće elemente:

(a) postojeći sustav napajanja električnom energijom u državi;

(b) sve priključke na željezničku prugu u susjednim državama s postojećim sustavom napajanja električnom energijom;

(c) energetsku potražnju.

2. Nove pruge s brzinama većima od 250 km/h napajaju se jednim od izmjeničnih sustava definiranima točkom 4.2.3.

7.2.3. Provedbeni plan za geometriju kontaktne mreže

7.2.3.1. Područje primjene provedbenog plana

Provedbenim planom države uzimaju se u obzir sljedeći elementi:

(a) zatvaranje praznina između različitih geometrija kontaktne mreže;

(b) svi priključci na postojeće geometrije kontaktne mreže u okolnim područjima;

(c) postojeći interoperabilni sastavni dijelovi kontaktne mreže.

7.2.3.2. Provedbena pravila za sustav širine kolosijeka od 1 435 mm

Kontaktna mreža projektirana je uzimajući u obzir sljedeća pravila:

(a) Na novim prugama na kojima je moguća brzina veća od 250 km/h moguća su oba oduzimača struje navedena u točkama 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) i 4.2.8.2.9.2.2. (1 950 mm) TSI-ja za LOC&PAS. Ako to nije moguće, kontaktna mreža projektira se tako da je može upotrebljavati barem oduzimač struje s geometrijom glave naveden u točki 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) TSI-ja za LOC&PAS.

(b) Na obnovljenim ili moderniziranim prugama na kojima je moguća brzina jednaka ili veća od 250 km/h moguć je barem oduzimač struje s geometrijom glave naveden u točki 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) TSI-ja za LOC&PAS.

(c) Ostali slučajevi: kontaktna mreža projektira se tako da je može upotrebljavati barem jedan od oduzimača struje s geometrijom glave navedenom u točkama 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) i 4.2.8.2.9.2.2. (1 950 mm) TSI-ja za LOC&PAS.

7.2.3.3. Sustavi širine kolosijeka osim 1 435 mm

Kontaktna mreža projektira se tako da je može upotrebljavati barem jedan od oduzimača struje s geometrijom glave navedenom u točki 4.2.8.2.9.2. TSI-ja za LOC&PAS.

7.2.4. Provedba sustava za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima

U roku od dvije godine nakon zatvaranja "otvorenog pitanja" iz točke 4.2.17. države osiguravaju provedbu sustava za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima kojim se mogu razmjenjivati prikupljeni podaci o naplati energije.

7.3. Primjena ovog TSI-ja na postojeće pruge

7.3.1. Uvod

U slučaju primjene ovog TSI-ja na postojeće pruge i ne dovodeći u pitanje točku 7.4. (posebni slučajevi) razmatraju se sljedeći elementi:

(a) Područje primjene za modernizaciju ili obnovu energetskog podsustava može obuhvaćati cjelokupan podsustav na zadanoj pruzi ili samo neke dijelove podsustava. Sukladno sa Instrukcijom za sigurnost i interoperabilnost željezničkog sustava u Bosni i Hercegovini ("Sl. glasnik BiH" br. 11/12) nacionalno tijelo nadležno za sigurnost u BiH razmatra projekt i odlučuje da li je potrebno novo odobrenje za stavljanje u uporabu.

(b) Ako je potrebno novo odobrenje, dijelovi energetskog podsustava koji se svrstavaju u područje primjene za modernizaciju ili obnovu moraju biti sukladni s ovim Pravilnikom.

(c) Ako je potrebno novo odobrenje za stavljanje u uporabu, naručitelj je dužan odrediti praktične mjere i različite faze projekta, koje su potrebne za postizanje potrebnih razina radnih karakteristika. Te faze projekta mogu uključivati prijelazna razdoblja za puštanje u uporabu opreme sa smanjenim razinama radnih karakteristika.

(d) Postojećim podsustavom moguće je omogućiti promet vozila koja su usklađena s TSI-jem, sve dok su ispunjeni temeljni zahtjevi TSI-ja. Ako usklađivanje nije moguće, naručitelj obavještava državu o razlozima.

7.3.2. Modernizacija/obnova kontaktne mreže i/ili napajanja

1. Moguće je postupno modernizirati cjelokupnu kontaktnu mrežu ili dio nje, odnosno cjelokupno napajanje ili njegov dio, element po element, tijekom duljeg razdoblja radi postizanja sukladnosti s ovim TSI-jem.

2. Međutim, sukladnost cjelokupnog podsustava može se proglasiti isključivo kad su svi elementi sukladni s TSI-jem duž cijele sekcije pruge.

3. Tijekom postupka modernizacije/obnove treba uzeti u obzir potrebu za održavanjem sukladnosti s postojećim energetskim podsustavom i ostalim podsustavima. Za projekt koji uključuje elemente koji nisu sukladni s TSI-jem, s državom treba dogovoriti postupke za ocjenjivanje sukladnosti i EZ provjere koje treba primijeniti.

7.3.3. Parametri koji se odnose na održavanje

Tijekom održavanja energetskog podsustava nisu potrebne službene provjere i dozvole za puštanje u rad. Međutim, zamjene u okviru održavanja moguće je poduzeti u razumnim okvirima sukladno sa zahtjevima ovog TSI-ja, čime se pridonosi razvoju interoperabilnosti.

7.3.4. Postojeći podsustav koji ne podliježe projektu obnove ili modernizacije

Postupak koji treba uporabiti za dokazivanje razine sukladnosti postojećih pruga s osnovnim parametrima ovog TSI-ja treba da je sukladan s važećom EU legislativom o postupku dokazivanja razine sukladnosti postojećih željezničkih pruga s osnovnim parametrima tehničkih specifikacija za interoperabilnost.

7.4. Posebni slučajevi

7.4.1. Općenito

1. Posebnim slučajevima navedenima u točki 7.4.2. opisuju se posebne odredbe koje su potrebne i odobrene na određenim mrežama svake države.

2. Ti posebni slučajevi razvrstani su kao:

- slučajevi "P": trajni slučajevi i
- slučajevi "S": privremeni" slučajevi kod kojih se planira postizanje ciljanog sustava u budućnosti.

7.4.2. Popis posebnih slučajeva

7.4.2.1. Posebna obilježja estonske mreže

7.4.2.1.1. Napon i frekvencija (4.2.3.)

Slučaj P

Maksimalni dopušteni napon kontaktne mreže u Estoniji iznosi 4 kV, odnosno 3 kV kod istosmjernih mreža.

7.4.2.2. Posebna obilježja francuske mreže

7.4.2.2.1. Napon i frekvencija (4.2.3.)

Slučaj T

Vrijednosti i ograničenja napona i frekvencije na terminalima podstanice i na oduzimaču struje istosmjerno elektrificiranih pruga od 1,5 kV:

- od Nimesa do Port Boua,
- od Toulousea do Narbonne,

mogu proširiti vrijednosti utvrđene odredbom 4. norme EN 50163:2004 (U_{max2} oko 2 000 V).

7.4.2.2.2. Oprema za fazno sekcioniranje – pruge na kojima je moguća brzina v ≥ 250 km/h (4.2.15.2.)

Slučaj P

U slučaju modernizacije/obnove pruga velike brzine LN 1, 2, 3 i 4 dopušteno je posebno projektiranje opreme za fazno sekcioniranje.

7.4.2.3. Posebna obilježja talijanske mreže

7.4.2.3.1. Oprema za fazno sekcioniranje – pruge na kojima je moguća brzina v ≥ 250 km/h (4.2.15.2.)

Slučaj P

U slučaju modernizacije/obnove pruge velike brzine Rim – Napulj dopušteno je posebno projektiranje opreme za fazno sekcioniranje.

7.4.2.4. Posebna obilježja latvijske mreže

7.4.2.4.1. Napon i frekvencija (4.2.3.)

Slučaj P

Maksimalni dopušteni napon kontaktne mreže u Latviji iznosi 4 kV, odnosno 3 kV kod istosmjernih mreža.

7.4.2.5. Posebna obilježja litavske mreže

7.4.2.5.1. Dinamičko ponašanje i kvaliteta oduzimanja struje (4.2.12.)

Slučaj P

Kod postojećih projekata kontaktne mreže prostor za podizanje nepomične ručice računa se sukladno s nacionalnim tehničkim propisima koji su u tu svrhu prijavljeni.

7.4.2.6. Posebna obilježja poljske mreže

7.4.2.6.1. Mehanizmi koordinacije električne zaštite (4.2.7.)

Slučaj P

Kod poljske istosmjerne mreže od 3 kV bilješka c iz tablice 7. norme EN 50388: 2012 zamjenjuje se bilješkom: Okidanje prekidača treba biti vrlo brzo u slučaju kratkog spoja. Prekidač električnog strujnog kruga trebao bi, u najvećoj mogućoj mjeri, okinuti kako bi se pokušalo izbjeći okidanje prekidača stanice.

7.4.2.7. Posebna obilježja španjolske mreže

7.4.2.7.1. Visina kontaktnog vodiča (4.2.9.1.)

Slučaj P

Na nekim sekcijama budućih pruga v ≥ 250 km/h, dopuštena je nazivna visina kontaktnog vodiča od 5,60 m.

7.4.2.7.2. Oprema za fazno sekcioniranje – pruge na kojima je moguća brzina v ≥ 250 km/h (4.2.15.2.)

Slučaj P

U slučaju modernizacije/obnove postojećih pruga velike brzine zadržava se posebno projektiranje opreme za fazno sekcioniranje.

7.4.2.8. Posebna obilježja švedske mreže

7.4.2.8.1. Ocjenjivanje srednjega korisnog napona (6.2.4.1.)

Slučaj P

Osim ocjenjivanja srednjeg korisnog napona sukladno s odredbom 15.4. norme EN 50388:2012 radne karakteristike napajanja moguće je ocjenjivati s pomoću:

- usporedbe s referentnom vrijednošću ako se rješenje napajanja uporabljava za sličan ili zahtjevniji red vožnje. Referentna vrijednost ima sličnu ili veću:
- udaljenost do naponom kontrolirane sabirnice (stanica za pretvaranje frekvencije);
- impedanciju sustava kontaktne mreže;
- grube procjene srednjega korisnog napona u jednostavnim slučajevima, čija je posljedica veći dodatni kapacitet za buduće prometne potrebe.

7.4.2.9. Posebna obilježja mreže Ujedinjene Kraljevine za Veliku Britaniju

7.4.2.9.1. Napon i frekvencija (4.2.3.)

Slučaj P

Dopušten je nastavak modernizacije, obnove ili proširenja mreža opremljenih sustavom elektrifikacije koji funkcionira na 600/750 V istosmjerne struje kod kojih se uporabljavaju vodljive tračnice u konfiguraciji tri i/ili četiri sukladno s nacionalnim tehničkim propisima prijavljenima u tu svrhu.

Poseban slučaj za Ujedinjenu Kraljevinu Velike Britanije i Sjeverne Irske koji se primjenjuje samo na glavnu mrežu u Velikoj Britaniji.

7.4.2.9.2. Visina kontaktnog vodiča (4.2.9.1.)

Slučaj P

U slučaju novog, moderniziranog ili obnovljenoga energetskog podsustava na postojećoj infrastrukturi dopušteno je projektiranje visine kontaktnog vodiča sukladno s nacionalnim tehničkim propisima prijavljenima u tu svrhu.

Poseban slučaj za Ujedinjenu Kraljevinu Velike Britanije i Sjeverne Irske koji se primjenjuje samo na glavnu mrežu u Velikoj Britaniji.

7.4.2.9.3. Maksimalni bočni otklon (4.2.9.2) i profil oduzimača struje (4.2.10)

Slučaj P

U slučaju novog, moderniziranog ili obnovljenoga energetskog podsustava na postojećoj infrastrukturi dopušten je izračun prilagodbe maksimalnoga bočnog otklona, visina provjere i profila oduzimača struje sukladno s nacionalnim tehničkim propisima prijavljenima u tu svrhu.

Poseban slučaj za Ujedinjenu Kraljevinu Velike Britanije i Sjeverne Irske koji se primjenjuje samo na glavnu mrežu u Velikoj Britaniji.

7.4.2.9.4. Zaštitne mjere od strujnog udara (4.2.18)

Slučaj P

U slučaju modernizacije ili obnove postojećega energetskog sustava ili izgradnje novih energetskih podsustava na postojećoj infrastrukturi, umjesto upućivanja na odredbu 5.2.1. norme EN 50122-1:2011 +A1:2011, dopušteno je projektiranje zaštita od strujnog udara sukladno s nacionalnim tehničkim propisima prijavljenima u tu svrhu.

Poseban slučaj za Ujedinjenu Kraljevinu Velike Britanije i Sjeverne Irske koji se primjenjuje samo na glavnu mrežu u Velikoj Britaniji.

7.4.2.9.5. Ocjenjivanje sukladnosti OCL-a kao sastavnog dijela

Slučaj P

Nacionalnim pravilima može se definirati postupak sukladnosti koji se odnosi na točke 7.4.2.9.2. i 7.4.2.9.3. i povezane potvrde.

Postupak može uključivati ocjenu sukladnosti dijelova koji ne podliježu posebnom slučaju.

7.4.2.10. Posebna obilježja Eurotunel mreže

7.4.2.10.1. Visina kontaktnog vodiča (4.2.9.1)

Slučaj P

U slučaju modernizacije ili obnove postojećega energetskog podsustava dopušteno je projektiranje visine kontaktnog vodiča sukladno s tehničkim propisima prijavljenima u tu svrhu.

7.4.2.11. Posebna obilježja luksemburške mreže

7.4.2.11.1. Napon i frekvencija (4.2.3)

Slučaj T

Vrijednosti i ograničenja napona i frekvencije na terminalima podstanice i na oduzimaču struje sljedećih elektrificiranih pruga od 25 kV izmjenične struje između Bettembourga i Rodangea (granica) i sekcije pruge od Pétangea do Leudelangea mogu premašivati vrijednosti utvrđene odredbom 4. norme EN 50163:2004 (U_{max1} oko 30 kV i U_{max2} oko 30,5 kV).

Dodatak A

Ocjenjivanje sukladnosti interoperabilnih sastavnih dijelova

A.1. PODRUČJE PRIMJENE

U ovom se Dodatku navodi ocjenjivanje sukladnosti interoperabilnoga sastavnog dijela (kontaktna mreža) energetskog podsustava.

U slučaju postojećih interoperabilnih sastavnih dijelova primjenjuje se postupak opisan u točki 6.1.2.

A.2. OBILJEŽJA

Obilježja interoperabilnoga sastavnog dijela koja treba ocijeniti primjenom modula CB ili CH1 označena su oznakom X u tablici A.1. Faza proizvodnje ocjenjuje se u sklopu podsustava.

Tablica A.1.

Ocjenjivanje interoperabilnoga sastavnog dijela: kontaktna mreža

	Ocjenjivanje u sljedećoj fazi			
	Faza projektiranja i razvoja			Faza proizvodnje
Obilježje – točka	**Revizija projekta**	**Revizija proizvodnog postupka**	**Ispitivanje (2)**	**Kvaliteta proizvoda (serijska proizvodnja)**
Geometrija kontaktne mreže – 5.2.1.1.	X	N/P	N/P	N/P
Srednja kontaktna sila – 5.2.1.2. (1)	X	N/P	N/P	N/P
Dinamičko ponašanje – 5.2.1.3.	X	N/P	X	N/P
Prostor za podizanje nepomične ručice – 5.2.1.4.	X	N/P	X	N/P
Razmak oduzimača struje za projektiranje kontaktne mreže – 5.2.1.5.	X	N/P	N/P	N/P
Struja u mirovanju – 5.2.1.6.	X	N/P	X	N/P
Materijal kontaktnog vodiča – 5.2.1.7.	X	N/P	N/P	N/P

N/P: nije primjenjivo
(1) Mjerenje kontaktne sile uključeno je u postupak ocjenjivanja dinamičkog ponašanja i kakvoće oduzimanja struje.
(2) Ispitivanje prema definiciji iz odjeljka 6.1.4. o posebnom postupku ocjenjivanja za interoperabilni sastavni dio – kontaktna mreža.

Dodatak B

EZ provjera energetskog podsustava

B.1. PODRUČJE PRIMJENE

U ovom se Dodatku navodi EZ provjera energetskog podsustava.

B.2. OBILJEŽJA

Obilježja podsustava koje treba ocijeniti u različitim fazama projekta, ugradnje i rada označena su oznakom X u tablici B.1.

Tablica B.1.

EZ provjera energetskog podsustava

Osnovni parametri	**Faza ocjenjivanja**			
	Faza razvoja projekta	**Faza proizvodnje**		
	Revizija projekta	**Izgradnja, sastavljanje, postavljanje**	**Sastavljen, prije puštanja u pogon**	**Provjera u punim radnim uvjetima**
Napon i frekvencija – 4.2.3.	X	N/P	N/P	N/P
Parametri koji se odnose na radne karakteristike sustava napajanja – 4.2.4.	X	N/P	N/P	N/P
Strujni kapacitet, istosmjerni sustavi, vlakovi u mirovanju – 4.2.5.	X (1)	N/P	N/P	N/P
Rekuperativno kočenje – 4.2.6.	X	N/P	N/P	N/P
Mehanizmi koordinacije električne zaštite – 4.2.7.	X	N/P	X	N/P
Harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sustave za napajanje električnom energijom – 4.2.8.	X	N/P	N/P	N/P
Geometrija kontaktne mreže – 4.2.9.	X (1)	N/P	N/P (3)	N/P
Profil oduzimača struje – 4.2.10.	X	N/P	N/P	N/P
Srednja kontaktna sila – 4.2.11.	X (1)	N/P	N/P	N/P

Osnovni parametri	**Faza ocjenjivanja**			
	Faza razvoja projekta	**Faza proizvodnje**		
	Revizija projekta	**Izgradnja, sastavljanje, postavljanje**	**Sastavljen, prije puštanja u pogon**	**Provjera u punim radnim uvjetima**
Dinamičko ponašanje i kakvoće oduzimanja struje – 4.2.12.	X (1)	N/P	X (2) (3)	N/P (2)
Razmak oduzimača struje za projektiranje kontaktne mreže – 4.2.13.	X (1)	N/P	N/P	N/P
Materijal kontaktnog vodiča – 4.2.14.	X (1)	N/P	N/P	N/P
Oprema za fazno sekcioniranje – 4.2.15.	X	N/P	N/P	N/P
Oprema za sustavno sekcioniranje – 4.2.16.	X	N/P	N/P	N/P
Sustav za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima – 4.2.17.	N/P	N/P	N/P	N/P
Zaštitne mjere od strujnog udara – 4.2.18.	X	X (4)	X (4)	N/P
Pravila održavanja – 4.5.	N/P	N/P	X	N/P

N/P: nije primjenjivo
(1) Provesti samo ako kontaktna mreža nije ocijenjena kao interoperabilni sastavni dio.
(2) Provjera u punim radnim uvjetima obavlja se samo ako provjera u fazi "sastavljanje prije puštanja u pogon" nije moguća.
(3) Provesti kao alternativnu metodu ocjenjivanja u slučaju da se ne mjeri dinamičko ponašanje kontaktne mreže integrirane u podsustav (vidjeti točku 6.2.4.5)
(4) Provesti u slučaju ako drugo neovisno tijelo nije provelo provjeru

Dodatak C
Srednji korisni napon

C.1. VRIJEDNOSTI SREDNJEGA KORISNOG NAPONA NA ODUZIMAČU STRUJE

Minimalne vrijednosti srednjega korisnog napona na oduzimaču struje u redovnim radnim uvjetima navedene su u tablici C.1.

Tablica C.1.

Minimalni srednji korisni napon na oduzimaču struje

Sustav napajanja električnom energijom	V	
	Brzina na pruzi v > 200 [km/h]	Brzina na pruzi v ≤ 200 [km/h]
	Zona i vlak	Zona i vlak
izmjenična struja 25 kV, 50 Hz	22 500	22 000
izmjenična struja 15 kV, 16,7 Hz	14 200	13 500
istosmjerna struja 3 kV	2 800	2 700
istosmjerna struja 1,5 kV	1 300	1 300

C.2. PRAVILA ZA SIMULACIJU

Zona koja se upotrebljava za simulaciju radi izračuna srednjega korisnog napona.

- Simulacije se obavljaju na zoni koja predstavlja značajan dio pruge ili dio mreže poput relevantnih sekcija napajanja u mreži radi projektiranja i ocjenjivanja objekta.

Vremensko razdoblje koje se uporabljava za simulaciju radi izračuna srednjega korisnog napona

- Kod simulacije srednjega korisnog napona vlaka i srednjega korisnog napona zone treba razmatrati samo vlakove koji su obuhvaćeni simulacijom tijekom relevantnog razdoblja, poput vremena potrebnog za prelazak cijelom sekcijom napajanja.

Dodatak D
Specifikacija profila oduzimača struje

D.1. SPECIFIKACIJA MEHANIČKO-KINEMATIČKOG PROFILA ODUZIMAČA STRUJE

D.1.1. Općenito

D.1.1.1. Prostor koji treba osloboditi za elektrificirane pruge

U slučaju pruga elektrificiranim putem kontaktne mreže potrebito je osloboditi dodatni prostor za:

- smještaj opreme kontaktne mreže i
- slobodan prolazak oduzimača struje.

U ovom se Dodatku govori o slobodnom prolasku oduzimača struje (profilu oduzimača struje). Upravitelj infrastrukture bavi se električnom zračnošću.

D.1.1.2. Osobitosti

Profil oduzimača struje u nekim se aspektima razlikuje od širine prepreke.

- Oduzimač struje je (djelomično) pomičan i zato je potrebito osigurati električnu zračnost sukladno s vrstom prepreke (izolirana ili ne);
- Prisutnost truba od izolirajućeg materijala treba uzeti u obzir prema potrebi. Zato treba odrediti dvostruki referentni profil kako bi se istodobno uzela u obzir mehanička i električna interferencija;
- U stanju oduzimanja oduzimač struje je u stalnom doticaju s kontaktnim vodičem i zato je njegova visina varijabilna. Isto se odnosi i na profil oduzimača struje.

D.1.1.3. Simboli i kratice

Simbol	Naziv	Jedinica
b_w	Poluširina luka oduzimača struje	m
$b_{w,c}$	Poluširina upravljačke duljine (s trubama od izolirajućeg materijala) ili radnje duljine (s upravljačkim sirenama) luka oduzimača struje	m
$b'_{o,mec}$	Širina mehaničko-kinematičkog profila oduzimača struje u gornjoj točki provjere	m
$b'_{u,mec}$	Širina mehaničko-kinematičkog profila oduzimača struje u donjoj točki provjere	m
$b'_{h,mec}$	Širina mehaničko-kinematičkog profila oduzimača struje na međuvisini, h	m
d_l	Bočni otklon kontaktnog vodiča	m
Simbol	Naziv	Jedinica
D'_0	Referentno nadvisivanje koje vozilo uzima u obzir za profil oduzimača struje	m
e_p	Nagibanje oduzimača struje zbog obilježja vozila	m
e_{po}	Nagibanje oduzimača struje u gornjoj točki provjere	m
e_{pu}	Nagibanje oduzimača struje u donjoj točki provjere	m
f_s	Prostor za podizanje kontaktnog vodiča	m
f_{wa}	Prostor za trošenje letvice klizača oduzimača struje	m
f_{ws}	Prostor za prelazak luka preko kontaktnog vodiča zbog nagibanja oduzimača struje	m
h	Visina u odnosu na voznu površinu	m
h'_{co}	Referentna visina središta kotrljanja za profil oduzimača struje	m
h'	Referentna visina kod izračuna profila oduzimača struje	m
h'_o	Maksimalna visina provjere profila oduzimača struje u položaju oduzimanja	m
h'_u	Minimalna visina provjere profila oduzimača struje u položaju oduzimanja	m
h_{eff}	Efektivna visina podignutog oduzimača struje	m
h_{cc}	Statična visina kontaktnog vodiča	m
I'_0	Referentni manjak nadvisivanja koji vozilo uzima u obzir za profil oduzimača struje	m
L	Razmak između središta tračnica kolosijeka	m
l	Širina kolosijeka, razmak između gornjih rubova tračnica	m
q	Poprečno gibanje između osovine i okretnih postolja ili, u slučaju vozila koja nemaju okretna postolja, između osovine i sanduka vozila	m
qs'	Kvazistatičko gibanje	m
R	Polumjer vodoravnog luka	m
s'_o	Koeficijent fleksibilnosti uzet u obzir kod usklađivanja vozila i infrastrukture za profil oduzimača struje	
$S'_{i/a}$	Dopušteni dodatni otklon na unutrašnjem/vanjskom dijelu krivulje za oduzimače struje	m
w	Poprečno gibanje između okretnog postolja i sanduka	m
Σj	Zbroj (vodoravnih) sigurnosnih prostora koji obuhvaćaju iste nasumične pojave (j = 1, 2 ili 3) za profil oduzimača struje	m
Oznaka $_a$ odnosi se na vanjski dio krivulje Oznaka $_i$ odnosi se na unutarnji dio krivulje		

D.1.1.4. Osnovna načela

Slika D.1.

Mehanički profili oduzimača struje

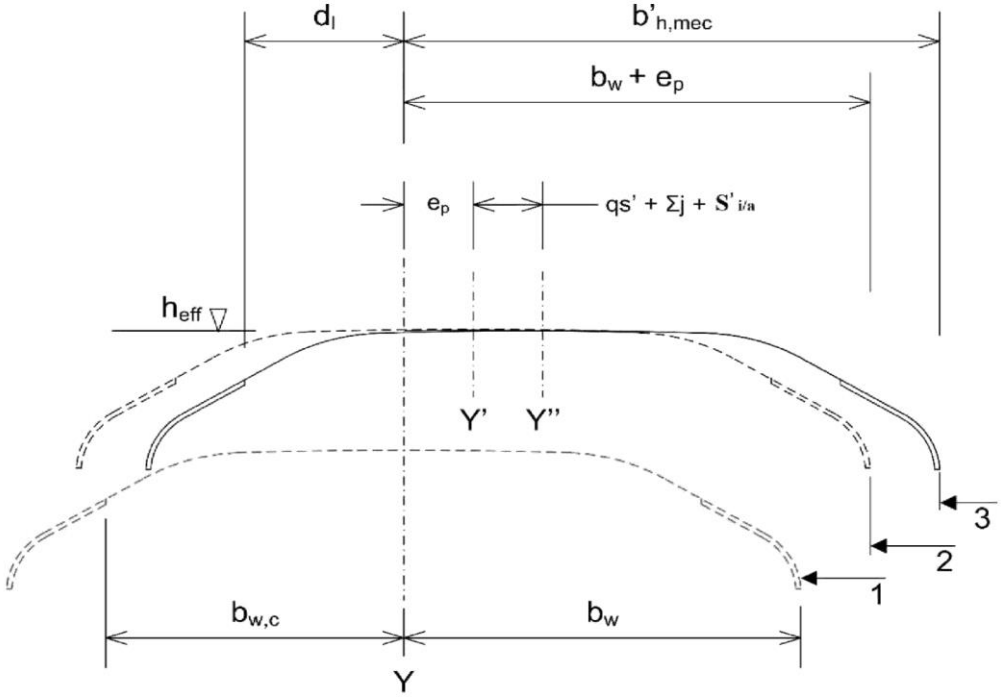

Legenda:

Y: Središnja linija kolosijeka

Y′: Središnja linija oduzimača struje
za izračun referentnog profila za slobodni prolazak

Y″: Središnja linija oduzimača struje za izračun mehaničko-kinematičkog profila oduzimača struje

1: Profil oduzimača struje

2: Referentni profil za slobodni prolazak

3: Mehaničko-kinematički profil

Profil oduzimača struje ostvaren je samo ako su istodobno ispunjeni mehanički i električni profili:

- Referentni profil za slobodni prolazak uključuje duljinu glave nosača oduzimača struje i nagibanje oduzimača struje e_p, koje se primjenjuje do referentnog nadvisivanja ili referentnog manjka nadvisivanja;

- Pomične i izolirane prepreke ostaju izvan mehaničkog profila;
Neizolirane prepreke (uzemljene ili po potencijalu različite od kontaktne mreže) ostaju izvan mehaničkog i električnog profila.

D.1.2. Specifikacija mehaničko-kinematičkog profila oduzimača struje

D.1.2.1. Specifikacija širine mehaničkog profila

D.1.2.1.1. Područje primjene

Širina profila oduzimača struje uglavnom je određena duljinom i pomacima oduzimača struje a koji se razmatra. Osim posebnih pojava, pojave slične onima širine prepreke nalaze se kod poprečnih pomaka.

Profil oduzimača struje razmatra se na sljedećim visinama:

- gornjoj visini provjere h'_o,, i
- donjoj visini provjere h'_u .

Između tih dviju visina može se smatrati da širina profila varira linearno.

Različiti parametri prikazani su na slici D.2.

D.1.2.1.2. Metodologija izračuna

Širina profila oduzimača struje određena je zbrojem dolje definiranih parametara. U slučaju tračnica po kojima prometuju različiti oduzimači struje treba razmotriti maksimalnu širinu.

Za donju točku provjere h = h'_u:

$$b'_{u(i/a),mec} = \left(b_w + e_{pu} + S'_{i/a} + qs'_{i/a} + \sum_j \right)_{max}$$

Za gornju točku provjere h = h'_o :

$$b'_{o(i/a),mec} = \left(b_w + e_{pu} + S'_{i/a} + qs'_{i/a} + \sum_j \right)_{max}$$

NAPOMENA i/a = unutarnji/vanjski dio krivulje.

Za bilo koju međuvisinu h širina se utvrđuje interpolacijom:

$$b'_{h,mec} = b'_{u,mec} + \frac{h - h'_u}{h'_o - h'_u} \cdot \left(b'_{o,mec} - b'_{u,mec}\right)$$

D.1.2.1.3. Poluširina b_w luka oduzimača struje

Poluširina b_w luka oduzimača struje ovisi o vrsti oduzimača struje koji se upotrebljava. Profili oduzimača struje koje treba razmotriti definirani su točkom 4.2.8.2.9.2. TSI-ja za LOC&PAS.

D.1.2.1.4. Nagibanje oduzimača struje e_p

Nagibanje uglavnom ovisi o sljedećim pojavama:
- gibanju $q + w$ u osovinskim ležištima i između okretnog postolja i sanduka,
- vrijednosti otklona sanduka koju vozilo uzima u obzir (ovisno o specifičnoj fleksibilnosti s_0', referentnom nadvisivanju D'_0 i referentnom manjku nadvisivanja I'_0),
- tolerancijі kod pričvršćivanja oduzimača struje na krov;
- poprečnoj fleksibilnosti uređaja za pričvršćivanje na krovu i
- visinu koja se razmatra h'.

Slika D.2.

Specifikacija širine mehaničko-kinematičkog profila oduzimača struje na različitim visinama

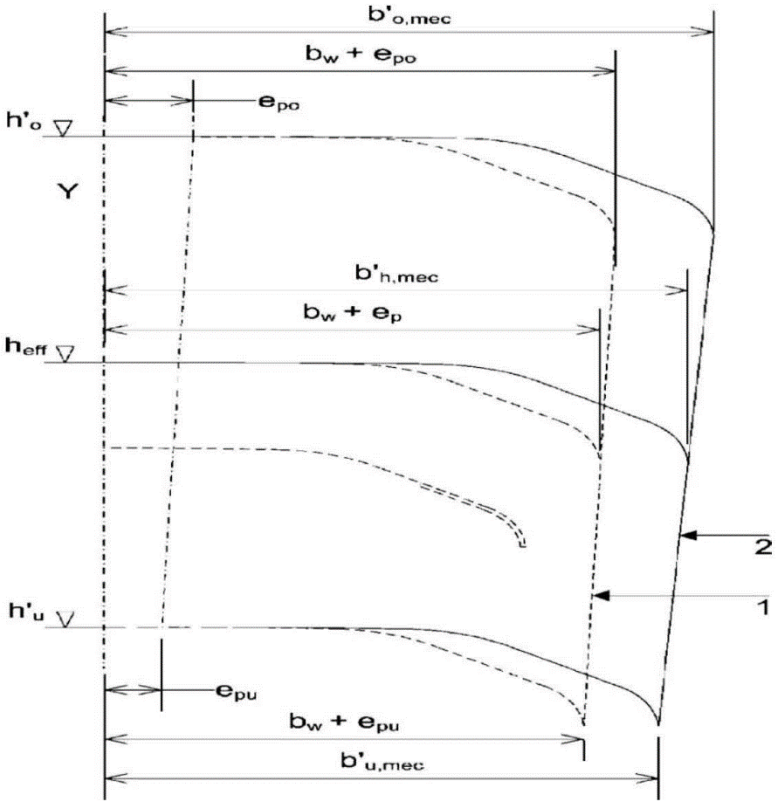

Legenda:

Y : Središte kolosijeka

1 : Referentni profil za slobodni prolazak

2 : Mehaničko-kinematički profil oduzimača struje

D.1.2.1.5. Dodatni otkloni

Profil oduzimača struje ima posebne dodatne otklone. U slučaju standardne širine kolosijeka primjenjuje se sljedeća formula:

$$S'_{i/a} = \frac{2,5}{R} + \frac{l - 1,435}{2}$$

Za ostale širine kolosijeka primjenjuju se nacionalni propisi.

D.1.2.1.6. Kvazistatički učinak

S obzirom na to da se oduzimač struje nalazi na krovu, kvazistatički učinak ima važnu ulogu u izračunu profila oduzimača struje. Taj se učinak računa od specifične fleksibilnosti s_o', referentnog nadvisivanja D'_o i referentnog manjka nadvisivanja I'_o:

$$qs_i' = \frac{S_o'}{L} \cdot \left[D - D_o'\right]_{>0} \left(h - h_{co}'\right)$$

$$qs_a' = \frac{S_o'}{L} \cdot \left[I - I_o'\right]_{>0} \left(h - h_{co}'\right)$$

Napomena: Oduzimači struje se u pravilu ugrađuju na krov pogonske jedinice čija je referentna fleksibilnost s_o' u pravilu manja od referentne fleksibilnosti širine prepreke s_o.

D.1.2.1.7. Odstupanja

U skladu s definicijom profila treba razmotriti sljedeće pojave:

- asimetrično opterećenje;
- poprečno pomicanje kolosijeka između dvaju uzastopnih održavanja;
- varijaciju nadvisivanja između dva uzastopna održavanja;
- oscilacije zbog neravnog kolosijeka.

Zbroj navedenih odstupanja navodi se kao Σj.

D.1.2.2. Specifikacija visine mehaničkog profila

Visina profila određuje se na temelju statične visine h_{cc}, kontaktnog vodiča u lokalnoj točki koja se razmatra. U obzir treba uzeti sljedeće parametre:

- dizanje f_s kontaktnog vodiča zbog kontaktne sile oduzimača struje. Vrijednost f_s ovisi o vrsti kontaktne mreže, te je određuje upravitelj infrastrukture u skladu s točkom 4.2.12.
- dizanje glave oduzimača struje zbog nagnutosti glave oduzimača struje zbog nestabilnih kontaktnih točaka i trošenja klizača oduzimača struje $f_{ws} + f_{wa}$. Dopuštena vrijednost f_{ws} navedena je u TSI-ju za LOC&PAS, a f_{wa} ovisi o zahtjevima za održavanje.

Visina mehaničkog profila dobiva se sljedećom formulom:

$$h_{eff} = h_{cc} + f_s + f_{ws} + f_{wa}$$

D.1.3. Referentni parametri

Parametri za kinematičko-mehanički profil oduzimača struje i za specifikaciju maksimalnoga bočnog otklona kontaktnog vodiča su kako slijedi:

- 1 - prema širini kolosijeka

- $s'_o = 0{,}225$
- $h'_{co} = 0{,}5$ m

- $I'_0 = 0{,}066$ m i $D'_0 = 0{,}066$ m

- $h'_o = 6{,}500$ m i $h'_u = 5{,}000$ m.

D.1.4. Izračun maksimalnog bočnog otklona kontaktnog vodiča

Maksimalan bočni otklon kontaktnog vodiča izračunava se uzimajući u obzir ukupno kretanje oduzimača struje s obzirom na nazivni položaj kolosijeka i prijenosni raspon (ili radnu duljinu u slučaju oduzimača struje bez truba izrađenih od vodljivog materijala) kako slijedi:

$$d_l = b_{w,c} + b_w - b'_{h,mec}$$

$b_{w,c}$ – definiran u točkama 4.2.8.2.9.1. i 4.2.8.2.9.2. UTP-a za LOC&PAS.

D.2. SPECIFIKACIJA STATIČKOG PROFILA ODUZIMAČA STRUJE (SUSTAV ŠIRINE KOLOSIJEKA OD 1 520 mm)

Ovo se primjenjuje u državama koje prihvaćaju profil oduzimača struje sukladno s točkom 4.2.8.2.9.2.3. TSI-ja za LOC&PAS.

Profil oduzimača struje sukladno je sa slikom D.3 i tablicom D.1.

Slika D.3.

Statički profil oduzimača struje za sustav širine kolosijeka od 1 520 mm

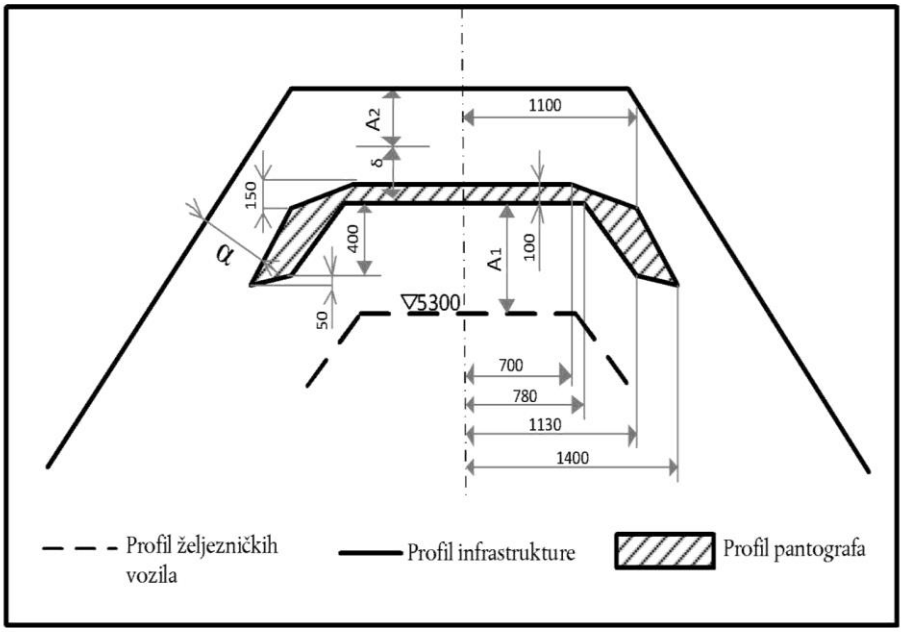

Tablica D.1.

Razmaci između pomičnih dijelova kontaktne mreže i oduzimača struje i uzemljenih dijelova željezničkog vozila i stabilnih postrojenja kod sustava širine kolosijeka od 1 520 mm

Napon kontaktnog sustava u odnosu na tlo [kV]	Okomiti zračni razmak A_1 između željezničkog vozila i najnižeg položaja kontaktnog vodiča [mm]			Okomiti zračni razmak A_2 između pomičnih dijelova kontaktne mreže i uzemljenih dijelova [mm]		Bočni zračni razmak α između pomičnih dijelova oduzimača struje i uzemljenih dijelova [mm]		Okomiti razmak δ za pomične dijelove kontaktne mreže [mm]			
	Normalan		Minimalni dopušteni za kolosijeke običnih stanica i kolodvora na kojima nije predviđeno mirovanje vlaka					Bez kontaktne mreže		S kontaktnom mrežom	
	Kolosijeci običnih stanica i kolodvora na kojima nije predviđeno mirovanje	Kolosijeci ostalih stanica		Normalni	Minimalni dopušteni	Normalni	Minimalni dopušteni	Normalni	Minimalni dopušteni	Normalni	Minimalni dopušteni
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**
1,5 – 4	450	950	250	200	150	200	150	150	100	300	250
6 – 12	450	950	300	250	200	220	180	150	100	300	250
25	450	950	375	350	300	250	200	150	100	300	250

Dodatak E
Popis referentnih normi

Tablica E.1.

Popis referentnih normi

Br.	Oznaka	Naziv dokumenta	Verzija	Osnovni parametri na koje se norma odnosi
1	EN 50119	Željezničke primjene – Stabilna postrojenja – Nadzemni kontaktni vodovi u električnoj vuči	2009	Strujni kapacitet, istosmjerni sustavi, vlakovi u mirovanju (4.2.5.) Geometrija kontaktne mreže (4.2.9.) Dinamičko ponašanje i kvaliteta oduzimanja struje (4.2.12.), oprema za fazno sekcioniranje (4.2.15.) i oprema za sustavno sekcioniranje (4.2.16.)
2	EN 50122-1:2011+A1:2011	Željezničke primjene – Stabilna postrojenja – Električna sigurnost, uzemljenje i povratni vod – 1. dio Zaštitne mjere od strujnog udara	2011	Geometrija kontaktne mreže (4.2.9.) i zaštitne mjere od strujnog udara (4.2.18.)
3	EN 50149	Željezničke primjene – Stabilna postrojenja – Električna vuča – Kontaktni vodiči od bakra i bakrenih legura	2012	Materijal kontaktnog vodiča (4.2.14.)
4	EN 50163	Željezničke primjene – Naponi napajanja sustava vuče	2004	Napon i frekvencija (4.2.3.)
5	EN 50367	Željezničke primjene – Sustavi oduzimanja struje – Tehnički kriteriji za interakciju između oduzimača struje i kontaktne mreže (radi postizanja slobodnog pristupa)	2012	Strujni kapacitet, istosmjerni sustavi, vlakovi u mirovanju (4.2.5.) Srednja kontaktna sila (4.2.11) Oprema za fazno sekcioniranje (4.2.15) i oprema za sustavno sekcioniranje (4.2.16)

Br.	Oznaka	Naziv dokumenta	Verzija	Osnovni parametri na koje se norma odnosi
6	EN 50388	Željezničke primjene – Opskrba električnom energijom i željeznička vozila – Tehnički kriteriji za koordinaciju između napajanja (podstanica) i željezničkih vozila radi postizanja interoperabilnosti	2012	Parametri koji se odnose na radne karakteristike sustava napajanja (4.2.4), Mehanizmi koordinacije električne zaštite (4.2.7), Harmonike i dinamički učinci za izmjenične sustave (4.2.8)
7	EN 50317	Željezničke primjene – Sustavi oduzimanja struje – Zahtjevi za dinamičku interakciju između oduzimača struje i kontaktne mreže i njezina provjera	2012	Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvalitete oduzimanja struje (6.1.4.1. i 6.2.4.5)
8	EN 50318	Željezničke primjene – Sustavi oduzimanja struje – Provjera dinamičke interakcije između oduzimača struje i kontaktne mreže	2002	Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvalitete oduzimanja struje (6.1.4.1)

Dodatak F
Popis otvorenih pitanja
Dodatak G
Pojmovnik

Tablica G.1.
Pojmovnik

Pojam	Kratica	Definicija
AC		Izmjenična struja
DC		Istosmjerna struja
Prikupljeni podaci o naplati energije	EZBD	Skup podataka prikupljen s pomoću sustava za obradu podataka (DHS) prikladan za naplatu energije
Sustav kontaktne mreže		Sustav kojim se vrši distribucija električne energije vlakovima koji prometuju određenom rutom koja se prenosi vlakovima s pomoću oduzimača struje
Kontaktna sila		Okomita sila koju oduzimač struje primjenjuje na kontaktnu mrežu
Podizanje kontaktnog vodiča		Okomito podizanje kontaktnog vodiča zbog sile koju proizvodi oduzimač struje
Oduzimač struje		Oprema ugrađena na vozilo namijenjena za oduzimanje struje iz kontaktnog vodiča ili vodljivih šina
Profil		Skup pravila, uključujući referentni profil i njegova pripadajuća pravila za izračun kojima se omogućava određivanje vanjskih dimenzija vozila i prostor koji treba osigurati infrastrukturom. NAPOMENA: Ovisno o primijenjenoj metodi izračuna, profil će biti statički, kinematički ili dinamički
Bočni otklon		Bočno pomicanje kontaktnog vodiča kod najjačega bočnog vjetra
Cestovni prijelaz u razini		Križanje u istoj razini ceste i jednog željezničkog kolosijeka ili više njih
Brzina na pruzi		Maksimalna brzina mjerena u kilometrima na sat za koju je pruga projektirana
Plan održavanja		Niz dokumenata kojima se utvrđuju postupci održavanja infrastrukture koje donosi upravitelj infrastrukture
Srednja kontaktna sila		Statistička srednja vrijednost kontaktne sile

Pojam	Kratica	Definicija
Srednji korisni napon vlaka		Napon kojim se određuje dimenzioniranje vlaka i kojim je omogućena kvantifikacija učinka na njegove radne karakteristike
Srednji korisni napon zone		Napon koji je pokazatelj kvalitete napajanja električnom energijom u geografskoj zoni tijekom razdoblja vršnog prometa voznog reda
Minimalna visina kontaktnog vodiča		Minimalna vrijednost visine napetoga kontaktnog vodiča kako bi se izbjegao luk između jednog kontaktnog vodiča ili više njih i vozila u svim položajima
Nazivna visina kontaktnog vodiča		Nazivna vrijednost visine kontaktnog vodiča u potpornju u uobičajenim uvjetima
Nazivni napon		Napon prema kojem je projektirano postrojenje ili dio postrojenja
Redovan promet		Planirani red vožnje
Sustav za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima (sustav za prikupljanje podataka)	DCS	Usluga prikupljanja podataka o naplati energije iz energetskoga mjernog sustava u stabilnim postrojenjima
Kontaktna mreža	OCL	Kontaktna mreža smještena iznad (ili pored) gornje granice EZ profila vozila kojom se vozila opskrbljuju električnom energijom putem opreme za oduzimanje struje koja se nalazi na krovu.
Referentni profil		Profil povezan sa svim profilima koji predstavlja oblik presjeka i koji se upotrebljava kao osnova za izradu propisa i veličini infrastrukture s jedne strane, i vozila s druge
Povratni vod		Svi vodiči koji čine planiranu rutu povratnog toka vučne struje
Statična kontaktna sila		Prosječna okomita kontaktna sila kojom glava oduzimača struje djeluje okomito prema gore na kontaktnu mrežu i koju uzrokuje uređaj za podizanje oduzimača struje dok je oduzimač struje podignut, a vozilo u mirovanju.

На основу члана 2. и члана 8. Закона о жељезницама Босне и Херцеговине ("Службени гласник Босне и Херцеговине", број 52/05), члана 16. члана 61. и члана 99. Закона о управи ("Службени гласник Босне и Херцеговине", број 32/02, 102/09 и 72/17), директор Регулаторног одбора жељезница Босне и Херцеговине доноси

ПРАВИЛНИК
О ПРИМЈЕНИ ТЕХНИЧКИХ СПЕЦИФИКАЦИЈА ИНТЕРОПЕРАБИЛНОСТИ КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА "ЕНЕРГЕТСКИ" ПОДСИСТЕМ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Члан 1.
(Предмет)

(1) Овим Правилником прописују се техничке спецификације интероперабилности (TSI), које се односе на подсистеме "енергија" у Босни и Херцеговини како је утврђено Прилогом Правилника.
(2) Овим Правилником преузимају се одредбе Уредбе Комисије (ЕУ) бр. 1301/2014 од 18. новембра 2014. о техничкој спецификацији интероперабилности подсистема "енергија" жељезничког система у Европској унији.
(3) Навођење одредби Уредбе из става (2) овог чланка врши се искључиво у сврху праћења и информисања о преузимању правног насљедства ЕУ у законодавство БиХ.

Члан 2.
(Подручје примјене)

(1) Овај Правилник се примјењује на све нове, модернизоване или обновљене "енергетске" подсистеме у Босни и Херцеговини у складу с одредбама тачке 2.2. Прилог А Правилника о примјени функционалних и техничких захтјева на подсистеме у ЖС БиХ (JTP GEN-B) ("Службени гласник БиХ", број 79/20).
(2) Не доводећи у питање чланове 7. и 8. и тачку 7.2. Прилога овога Правилника, Правилник се примјењује на нове жељезничке линије у Босни и Херцеговини које се пуштају у саобраћај од дана почетка примјене овог Правилника.
(3) TSI се у прилогу овог правилника не примјењује на постојећу жељезничку инфраструктуру у Босни и Херцеговини, која је већ стављена у рад, осим ако она подлијеже обнови или модернизацији у складу с одјељком 7.3. Прилога овога Правилника.
(4) Овај Правилник се не примјењује у сљедећим случајевима на:

а) подземне жељезнице, трамваје и друге системе лаке жељезнице;
б) мреже које су функционално одвојене од остатка жељезничког система и које су предвиђене само за провођење локалног, градског или приградског путничког саобраћаја, као и жељезничке превознике који обављају саобраћај искључиво на тим мрежама;
в) жељезничку инфраструктуру у приватном власништву и возила која се искључиво користе на таквој инфраструктури коју користи само њен власник за властити превоз робе;
г) инфраструктуру и возила предвиђена искључиво за локалну, историјску или туристичку употребу.

(5) Прилог Правилника примјењује се на мреже са сљедећим називним ширинама колосијека: 1435 mm, 1520 mm, 1524 mm, 1600 mm i 1668 mm.

(6) Метрички колосијек искључен је из техничког подручја примјене овог TSI-ја.

Члан 3.
(Дефиниције и скраћенице)

За сврху овог Правилника и његовог Прилога, примјењују се сљедеће дефиниције и скраћенице:

а) ERA - Агенција Европске уније за жељезнице;
б) OTIF – Међувладина организација за међународни жељезнички превоз;
в) COTIF – Конвенције о међународном жељезничком превозу – ("Службени гласник БиХ", - Међународни уговори", број 2/06);
г) TSI – Техничка спецификација интероперабилности;
д) ROŽ BiH- Регулаторни одбор жељезница Босне и Херцеговине;
ђ) ECM - Тијело надлежно за одржавање;
е) EN – Европска норма;
ж) UI – Управљач инфраструктуре;
з) ŽO – Жељезнички оператер;
и) JTP – Јединствени технички прописи;
ј) APTU – Јединствена правила о признавању техничких стандарда и усвајању јединствених техничких прописа који се примјењују на жељезничка возна средства намијењена за коришћење у међународном превозу;
к) ATMF – Јединствена правила о техничком пријему жељезничких возних средстава која се користе у међународном превозу;
л) JTP GEN-A - Јединствени технички прописи – Основни захтјеви;
љ) JTP GEN-B - Јединствени технички прописи – Подсистеми;
м) JTP GEN-C 2015 – Јединствени технички прописи – Опште одредбе ТЕХНИЧКИ ДОСИЈЕ;
н) JTP GEN- D - Јединствени технички прописи - Процедуре провјере (модуле) јединствених техничких прописа.

Члан 4.
(Отворена питања)

Када је ријеч о питањима која се класификују као "отворена" дефинисана су у Додатку Ф Прилога овог Правилника и односе се на услове које је потребно испунити за провјеру интероперабилности, да би се издала дозвола за рад подсистема.

Члан 5.
(Посебни случајеви)

За посебне случајеве који се наводе у тачки 7.4.2. Прилога, услови које је потребно испунити за провјеру усклађености с темељним захтјевима утврђени су у Прилогу А Правилника о примјени основних захтјева у жељезничком систему у Босни и Херцеговини ("Службени гласник БиХ", број 84/20). Врсте посебних случајева неведене су у одјељку 7.4.2.

Члан 6.
(Потврда о "ЕЗ" провјери)

(1) Потврду о "ЕЗ" провјери за подсистем који се састоји од интероперабилних саставних дијелова који немају изјаву о усклађености "ЕЗ" или прилагођености за употребу могуће је издати под условом да су испуњени захтјеви утврђени тачком 6.3. Прилога овог Правилника.

(2) Производња, модернизација или обнова подсистема, укључујући његово стављање у рад, употребом непотврђених интероперабилних саставних дијелова довршава се у прелазном периоду како је прописано ставом (1) овог члана.

(3) Током прелазног периода утврђеног ставом (1) овог члана:

а) Тијело за процјену усклађености врши потребне провјере за издавања потврде о "ЕЗ" и наводи утврђене разлоге за неиздавање потврде "ЕЗ" за све интероперабилне саставне дијелове;
b) ROŽ BiH у складу с чланом 14. Инструкције за безбједност и интероперабилност жељезничког система у Босни и Херцеговини ("Службени гласник БиХ", број 11/12) извјештавају у свом годишњем извјештају о издатим дозволама за коришћење у складу с одредбама из члана 15. Инструкције за безбједност и интероперабилност жељезничког система у Босни и Херцеговини ("Службени гласник БиХ", број 11/12).

Члан 7.
(Оцјењивање усклађености)

(1) Поступци оцјене усклађености и прилагођености за употребу и "ЕЗ" провјере утврђени тачком 6. Прилога овог Правилника темеље се на јединственим правилима APTU (Додатак Ф COTIF 1999), JTP GEN D Процедуре процјене (модули).

(2) Ваљаност потврде прописана је у прописима из става (1). Током тог периода допуштено је стављати у промет нове саставне дијелове истог типа, без нове оцјене усклађености.

Члан 8.
(Провођење)

(1) Тачком 7. Прилога овог Правилника утврђују се кораци које је потребно слиједити код провођења потпуно интероперабилног енергетског подсистема.

(2) Осим провођења система за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима (DCS) из тачке 7.2.4. Прилога овог Правилника и не доводећи у питање одредбе тачке 4.2.8.2.8. OTIF Јединствених техничких правила (JTP) примјењивих на подсистем мобилна средства - JTP LOC&PAS 2015, осигурава се провођење система за намирење у стабилним постројењима, који је у могућности примати податке од DCS-а и прихватити их за потребе наплате. Помоћу система за намирење у стабилним постројењима мора бити могуће и размјењивати прикупљене податке о наплати енергије (CEBD) са осталим системима за

намирење и потврђивати их, те достављати податке о потрошњи одговарајућим странама. То се чини узимајући у обзир мјеродавно законодавство у погледу тржишта енергије.

Члан 9.

(Иновативна рјешења)

(1) Иновативна рјешења, која нису усклађена са спецификацијама утврђеним Прилогом овог Правилника или на која се не могу примијенити методе оцјењивања утврђене Прилогом, потребна су како би се одржао корак с технолошким напретком.

(2) Иновативна рјешења могу се односити на енергетски подсистем, његове дијелове и његове интероперабилне саставне дијелове.

Члан 10.

(Прилози)

Саставним дијелом овог прописа сматра се Прилог-TSI, који се односи на "енергетски" подсистем.

Члан 11.

(Ступање на снагу)

Овај Правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у "Службеном гласнику Босне и Херцеговине", а објавиће се и у Службеним гласницима ентитета и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине.

Број 13-01-29-7-235-1/22.
16. септембра 2022. године
Добој

Директор
Тихомир Нарић, с. р.

ПРИЛОГ

TSI које се односе на "енергетски" подсистем

Садржај

1.	Увод
1.1.	Техничко подручје примјене
1.2.	Географско подручје примјене
1.3.	Садржај овог Правилника
2.	Опис енергетског подсистема
2.1.	Дефиниција
2.1.1.	Напајање електричном енергијом
2.1.2.	Геометрија контактне мреже и квалитет одузимања струје
2.2.	Сучељавање с другим подсистемима
2.2.1.	Увод
2.2.2.	Суочавање овог Правилника с TSI-јем за сигурност у жељезничким тунелима
3.	Темељни захтјеви
4.	Карактеризација подсистема
4.1.	Увод
4.2.	Функционалне и техничке спецификације подсистема
4.2.1.	Опште одредбе
4.2.2.	Основни параметри који карактеришу енергетски подсистем
4.2.3.	Напон и фреквенција
4.2.4.	Параметри који се односе на радне карактеристике система напајања
4.2.5.	Струјни капацитет, истосмјерни системи, возови у мировању
4.2.6.	Рекуперативно кочење
4.2.7.	Механизми координације електричне заштите
4.2.8.	Хармонике и динамички учинци за измјеничне пружне системе за напајање електричном енергијом
4.2.9.	Геометрија контактне мреже
4.2.10.	Профил пантографа
4.2.11.	Средња контактна сила
4.2.12.	Динамичко понашање и квалитет одузимања струје
4.2.13.	Размак пантографа за пројектовање контактне мреже
4.2.14.	Материјал контактног проводника
4.2.15.	Опрема за фазно секционисање
4.2.16.	Опрема за системско секционисање
4.2.17.	Систем за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима
4.2.18.	Заштитне мјере од струјног удара
4.3.	Функционалне и техничке спецификације интерфејса
4.3.1.	Општи захтјеви
4.3.2.	Суочавање с подсистемом жељезничких возила
4.3.3.	Суочавање с подсистемом инфраструктуре
4.3.4.	Суочавање са саобраћајно-управљачким и сигнално-сигурносним системима
4.3.5.	Суочавање с подсистемом одвијања промета и управљања прометом
4.4.	Оперативна правила
4.5.	Правила одржавања
4.6.	Стручне квалификације
4.7.	Здравствени и сигурносни услови
5.	Интероперабилни саставни дијелови
5.1.	Попис саставних дијелова
5.2.	Радне карактеристике и спецификације саставних дијелова
5.2.1.	Контактна мрежа
6.	Оцјењивање усклађености интероперабилних саставних дијелова и ЕЗ провјера подсистема
6.1.	Интероперабилни саставни дијелови
6.1.1.	Поступци оцјењивања усклађености
6.1.2.	Примјена модула
6.1.3.	Иновативна рјешења за интероперабилне саставне дијелове
6.1.4.	Посебни поступак оцјењивања за интероперабилни саставни дио – контактна мрежа
6.1.5.	ЕЗ изјава о усклађености интероперабилног саставног дијела - контактна мрежа
6.2.	Енергетски подсистем
6.2.1.	Опште одредбе
6.2.2.	Примјена модула
6.2.3.	Иновативна рјешења
6.2.4.	Посебни поступци оцјењивања за енергетски подсистем
6.3.	Подсистеми који укључују интероперабилне саставне дијелове за које не постоји ЕЗ изјава
6.3.1.	Услови
6.3.2.	Документација
6.3.3.	Одржавање подсистема потврђених у складу са 6.3.1.
7.	Проведба енергетског TSI-ја
7.1.	Примјена овог Правилника на жељезничке пруге
7.2.	Примјена овог Правилника на нове, обновљене или модернизоване жељезничке пруге
7.2.1.	Увод
7.2.2.	План провођења за напон и фреквенцију
7.2.3.	План провођења за геометрију контактне мреже
7.2.4.	Провођење система за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима
7.3.	Примјена овог Правилника на постојеће пруге
7.3.1.	Увод
7.3.2.	Модернизација/обнова контактне мреже и/или напајања
7.3.3.	Параметри који се односе на одржавање
7.3.4.	Постојећи подсистем који не подлијеже пројекту обнове или модернизације
7.3.5.	Провјере компатибилности пруга прије коришћења одобреним возилима
7.4.	Посебни случајеви
7.4.1.	Уопштено
7.4.2.	Попис посебних случајева
Додатак А –	Оцјењивање усклађености интероперабилних саставних дијелова
Додатак Б –	ЕЗ провјера енергетског подсистема
Додатак Ц –	Средњи корисни напон
Додатак Д –	Спецификација профила пантографа
Додатак Е –	Попис референтних норми
Додатак Ф –	Попис отворених питања
Додатак Г –	Појмовник

1. УВОД

1.1. **Техничко подручје примјене**

1. Овај TSI се односи на енергетски подсистем и дио подсистема одржавања како би се дефинисао оптималан ниво техничке усклађености, омогућило олакшавање, побољшање и развој услуга жељезничког превоза у БиХ и с другим земљама, те допринијело довршетку јединственог европског жељезничког простора и поступном остварењу унутрашњег тржишта. Ти се услови односе на пројектовање,

изградњу, пуштање у употребу, модернизацију, обнову, рад и одржавање дијелова тог система, као и стручне квалификације, те здравствене и сигурносне услове који се примјењују на особље које доприноси његовом раду и одржавању.
2. Енергетски подсистем обухвата систем напајања електричном енергијом, укључујући контактну мрежу и дијелове опреме за мјерење електричне потрошње који се налазе у возилу. Наведени подсистем у БиХ дефинисан је Прилогом А под 2.2. Правилника о примјени функционалних и техничких захтјева на подсистеме у ЖС БиХ (JTP GEN-B) ("Службени гласник БиХ", број 79/20)
3. Техничко подручје примјене овог TSI-ја додатно је дефинисано чланом 2. овог Правилника.

1.2. **Географско подручје примјене**

Географско подручје примјене овог TSI-ја дефинисао је члан 2. став (1) овог Правилника.

1.3. **Садржај овог TSI-ја**

Сваки подсистем мора бити обухваћен једним TSI-јем. Према потреби, подсистем може бити обухваћен с неколико TSI-јева и један TSI може обухватати неколико подсистема.
1. У овом TSI-ју се:
(а) наводи предвиђено подручје примјене (дио 2);
(б) утврђују темељни захтјеви за енергетски подсистем (дио 3);
(в) успостављају функционалне и техничке спецификације које подсистем и његова сучељавања с другим подсистемима морају испуњавати (дио 4);
(г) одређују чимбеници интероперабилности и сучељавања, који морају бити обухваћени европским спецификацијама, укључујући европске стандарде, који су потребни за постизање интероперабилности на жељезницама у БиХ (дио 5);
(д) за сваки разматрани случај наводе поступци који се морају користити за оцјењивање прилагођености или прилагођености за употребу интероперабилних саставних дијелова, с једне стране, или "ЕЗ" провјеру подсистема с друге стране (дио 6);
(ђ) утврђује проведбени план овог TSI-ја (дио 7);
(е) наводе услове стручних квалификација које се захтијевају за предметно особље, те здравствене и сигурносне услове при раду и одржавању подсистема, као и приликом провођења овог TSI-ја (дио 4).
2. TSI-јеви морају на одговарајући начин сачувати компатибилност постојећег жељезничког система сваке државе. С тим циљем је могуће за сваки TSI предвидјети посебне случајеве, како с обзиром на инфраструктуру, тако и на возила; посебна се пажња мора посветити товарном профилу, ширини колосијека или простору између колосијека и возила поријеклом из трећих земаља или који су њима намијењени. За сваки посебан случај, TSI-јевима се одређују прописи провођења за елементе TSI-ја, који су наведени под 1. у тачкама (ц) до (г). С овим циљем утврђене су посебне одредбе које су наведене у дијелу 7.
3. Захтјеви из овог TSI-ја примјењују се на све системе ширине колосијека унутар подручја примјене овог TSI-ја, осим ако се став односи на посебне системе ширине колосијека или на посебне називне ширине колосијека.

2. ОПИС ЕНЕРГЕТСКОГ ПОДСИСТЕМА

2.1. Дефиниција

1. Овим TSI-јем су обухваћена сва стабилна постројења нужна за постизање операбилности која су потребна за напајање вуче воза.

2. Енергетски подсистем садржи:
(а) електровучне подстанице: прикључене на страни примара на високонапонску мрежу, уз претварање високог напона у напон и/или претварање на систем напајања електричном енергијом прилагођеног возовима. Подстанице су секундаром спојене на контактну мрежу жељезничке пруге;
(б) постројења за секционисање: електрична опрема смјештена на једнаким раздаљинама између електровучних станица, паралелно с контактном мрежом која служи за заштиту, изоловања и напајање властите потрошње;
(в) секције за раздвајање: опрема нужна за осигурање прелаза између различитих електричних система или између различитих фаза истога електричног система;
(г) контактна мрежа: система којим се врши дистрибуција електричне енергије возовима који возе на предметном путу вожње која се преноси возовима помоћу одузимача струје. Контактна мрежа опремљена је и растављачима на ручно или даљинско управљање, којима се према потреби током рада изоловања блокова или низова водова контактне мреже. И напојни водови дио су контактне мреже;
(д) повратни вод: сви проводници који чине зацртану руту повратног тока вучне струје. Стога, с овог аспекта, повратни вод чини дио енергетског подсистема, те има интерфејс с инфраструктурним подсистемом;
3. У складу с дијелом Система напајања електричном енергијом, укључујући контактну мрежу и дијелове опреме за мјерење електричне потрошње који се налазе у возилу (Прилог А под 2.2. Правилник о примјени функционалних и техничких захтјева на подсистеме у ЖС БиХ (JTP GEN-B) ("Службени гласник БиХ", број 79/20), пружни дио система мјерења потрошње електричне енергије који се у овом TSI-ју наводи као систем за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима (DCS) утврђује се тачком 4.2.17. овог TSI-ја.

2.1.1. Напајање електричном енергијом

1. Циљ система напајања електричном енергијом је напајање свих возова ради испуњавања планираног реда вожње.
2. Основни параметри система напајања електричном енергијом дефинисани су тачком 4.2.

2.1.2. Геометрија контактне мреже и квалитета одузимања струје

1. Циљ је осигурати поуздан и стални пренос електричне енергије од система напајања електричном енергијом до жељезничког возила. Интеракција између контактне мреже и пантографа представља битни аспект интероперабилности.
2. Основни параметри који се односе на геометрију контактне мреже и квалитет одузимања струје утврђени су тачком 4.2.

2.2. Интерфејси с другим подсистемима

2.2.1. Увод

1. Како би се остварили предвиђене радне карактеристике, енергетски подсистем повезан је с другим подсистемима жељезничког система. Ти су подсистеми како слиједи:
(а) жељезничка возила;
(б) инфраструктура;
(в) пружна саобраћајно-управљачка и сигнално-сигурносна опрема;
(г) саобраћајно-управљачка и сигнално-сигурносна опрема у возу;
(д) одвијање саобраћаја и управљање саобраћајем.

2. Тачком 4.3. овог TSI-ја утврђују се функционална и техничка спецификација тих интерфејса.

2.2.2. Интерфејси овог TSI-ја с TSI-јем за сигурност у жељезничким тунелима

Захтјеви за сигурност у жељезничким тунелима који се односе на енергетски систем утврђени су TSI-јем за сигурност у жељезничким тунелима.

3. ТЕМЕЉНИ ЗАХТЈЕВИ

У сљедећој табели се наводе основни параметри овог TSI-ја и њихово подударање с темељним захтјевима из Правилника о примијени основних захтјева у жељезничком систему у Босни и Херцеговини "Службени гласник БиХ" бр. 84/20).

Тачка TSI-ја	Наслов тачке TSI-ја	Сигурност	Упућивање и примјена	Здравље	Екологија	Техничка компатибилност	Доступност
4.2.3.	Напон и фреквенција	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.4.	Параметри који се односе на радне карактеристике система напајања	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.5.	Струјни капацитет, истосмјерни системи, возови у мировању	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.6.	Рекуперативно кочење	—	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.7.	Механизми координације електричне заштите	2.2.1.	—	—	—	1.5.	—
4.2.8.	Хармонике и динамички учинци за измјеничне пружне системе за напајање електричном енергијом	—	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5.	—
4.2.9.	Геометрија контактне мреже	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.10.	Профил пантографа	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.11.	Средња контактна сила	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.12.	Динамичко понашање и квалитет одузимања струје	—	—	—	1.4.1. 2.2.2.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.13.	Размак пантографа за пројектовање контактне мреже	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.14.	Материјал контактног проводника	—	—	1.3.1. 1.3.2.	1.4.1.	1.5. 2.2.3.	—
Тачка TSI-ја	**Наслов тачке TSI-ја**	**Сигурност**	**Упућивање и примјена**	**Здравље**	**Екологија**	**Техничка компатибилност**	**Доступност**
4.2.15.	Опрема за фазно секционисање	2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.16.	Опрема за системско секционисање	2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.17.	Систем за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима	—	—	—	—	1.5.	—
4.2.18.	Заштитне мјере од струјног удара	1.1.1. 1.1.3. 2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3. 2.2.2.	1.5.	—
4.4.	Оперативна правила	2.2.1.	—	—	—	1.5.	—
4.5.	Правила одржавања	1.1.1. 2.2.1.	1.2.	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.6.	Стручне квалификације	2.2.1.	—	—	—	—	—
4.7.	Здравствени и сигурносни услови	1.1.1. 1.1.3. 2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3. 2.2.2.	—	—

4. КАРАКТЕРИЗАЦИЈА ПОДСИСТЕМА

4.1. Увод

1. Цјелокупни жељезнички систем, на који се примјењују правила интероперабилности у БиХ, чији је дио и енергетски подсистем, интегрисан је систем чија се усклађеност мора провјерити. Та усклађеност се мора нарочито провјерити у односу на спецификације енергетског подсистема, интерфејса са системом у који је интегрисан, као и оперативним правилима и правилима одржавања. Функционалне и техничке спецификације подсистема и његових интерфејса, описане у тачкама 4.2. и 4.3, не намећу коришћење појединих технологија или техничких рјешења, осим кад је то пријеко потребно за интероперабилност жељезничке мреже

2. Иновативна рјешења за интероперабилност која не испуњавају захтјеве наведене у овом TSI-ју и која није могуће оцијенити на темељу овог TSI-ја захтијевају увођење нових спецификација и/или нових метода оцјењивања. Да би се омогућиле технолошке иновације, те се спецификације и методе оцјењивања израђују према поступку за иновативна рјешења описаном у тачкама 6.1.3 и 6.2.3.

3. Узимајући у обзир све примјењиве темељне захтјеве, енергетски подсистем карактеришу спецификације утврђене тачкама 4.2. до 4.7.

4. Поступци за ЕЗ провјеру енергетског подсистема наведени су у тачки 6.2.4. и таблици Б.1. Додатка Б овом TSI-ју.

5. За посебне случајеве видјети тачку 7.4.

6. Код упућивања на EN норме у овом TSI-ју варијације које носе назив "национална одступања" или "посебни национални услови" у EN нормама не примјењују се и не сматрају дијелом овог TSI-ја.

4.2. Функционалне и техничке спецификације подсистема

4.2.1. Опште одредбе

Радне карактеристике енергетског подсистема одређене су најмање радним карактеристикама жељезничког система у погледу:

(а) највеће допуштене брзине на прузи;

(б) врста возова;

(в) захтјева за жељезнички превоз;

(г) енергетске потражње возова на пантографима.

4.2.2. Основни параметри који карактеришу енергетски подсистем

Основни параметри који карактеришу енергетски подсистем су:

4.2.2.1. Напајање електричном енергијом

(а) напон и фреквенција (4.2.3);

(б) параметри који се односе на радне карактеристике система напајања (4.2.4);

(в) струјни капацитет, истосмјерни системи, возови у мировању (4.2.5);

(г) рекуперативно кочење (4.2.6);

(д) механизми координације електричне заштите (4.2.7);

(ђ) хармонике и динамички учинци за измјеничне пружне системе за напајање електричном енергијом (4.2.8).

4.2.2.2. Геометрија контактне мреже и квалитет одузимања струје:

(а) геометрија контактне мреже (4.2.9);

(б) профил пантографа (4.2.10);

(в) средња контактна сила (4.2.11);

(г) динамичко понашање и квалитет одузимања струје (4.2.12);

(д) размак пантографа за пројектовање контактне мреже (4.2.13);

(ђ) материјал контактног проводника (4.2.14);

(е) опрема за фазно секционисање (4.2.15);

(ж) опрема за системско секционисање (4.2.16).

4.2.2.3. Систем за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима (4.2.17)

4.2.2.4. Заштитне мјере од струјног удара (4.2.18)

4.2.3. Напон и фреквенција

1. Напон и фреквенција енергетског подсистема један су од четири система утврђена у складу с дијелом 7:

(а) измјенична струја 25 kV, 50 Hz;

(б) измјенична струја 15 kV, 16,7 Hz;

(в) истосмјерна струја 3 kV;

(г) истосмјерна струја 1,5 kV.

2. Вриједности и ограничења напона и фреквенције у складу су с одредбом 4. норме EN 50163:2004 за одабрани систем.

4.2.4. Параметри који се односе на радне карактеристике система напајања

У обзир се узимају сљедећи параметри:

(а) максимална струја воза (4.2.4.1);

(б) фактор снаге возова и средњи корисни напон (4.2.4.2).

4.2.4.1. Максимална струја воза

Пројектовањем енергетског подсистема осигурава се могућност постизања одређених радних карактеристика напајања електричном енергијом, те саобраћање возова снаге мање од 2 MW без ограничења снаге или струје.

4.2.4.2. Средњи корисни напон

Израчунати средњи корисни напон "на пантографу" у складу је с одредбом 8. норме EN 50388:2012 (осим одредбе 8.3, која се замјењује тачком Ц.1. Додатка Ц). Симулацијом се узимају у обзир вриједности стварног фактора снаге возова. У тачки Ц.2. Додатка Ц наводе се додатне информације уз одредбу 8.2. норме EN 50388:2012.

4.2.5. Струјни капацитет, истосмјерни системи и возови у мировању

1. Контактна мрежа истосмјерних система пројектована је за 300 A (за систем напајања од 1,5 kV) и 200 A (за систем напајања од 3 kV) по пантографу кад је воз у мировању.

2. Струјни капацитет у мировању постиже се за испитну вриједност статичке контактне силе наведене у таблици 4. одредбе 7.2. норме EN 50367:2012.

3. Контактна мрежа пројектује се узимајући у обзир температурна ограничења у складу с одредбом 5.1.2. норме EN 50119:2009.

4.2.6. Рекуперативно кочење

1. Измјенични систем за напајање електричном енергијом пројектује се на начин којим се омогућава употреба рекуперативног кочења као радне кочнице, те неометано измјењивање струје с другим возовима или на неки други начин.

2. Истосмјерни системи за напајање електричном енергијом пројектују се на начин којим се омогућава употреба рекуперативног кочења најмање измјеном снаге с осталим возовима.

4.2.7. Механизми координације електричне заштите

Пројектовање механизма координације електричне заштите енергетског подсистема у складу је са захтјевима детаљно прописаним у одредби 11. норме EN 50388:2012.

4.2.8. Хармонике и динамички учинци за измјеничне пружне системе за напајање електричном енергијом

1. Интеракција пружног система напајања и жељезничког возила може узроковати електричне нестабилности у систему.

2. Како би се постигла усклађеност електричног система, хармонијски пренапони ограничени су испод критичних вриједности у складу с одредбом 10.4. норме EN 50388:2012.

4.2.9. Геометрија контактне мреже

1. Контактна мрежа пројектује се за пантографе с геометријом главе утврђеном тачком 4.2.8.2.9.2. TSI-ја за LOC&PAS узимајући у обзир прописе утврђене тачком 7.2.3. овог TSI-ја.

2. Висина и бочни отклон контактног проводника под утицајем бочног вјетра јесу фактори који утичу на интероперабилност жељезничке мреже.

4.2.9.1. Висина контактног проводника

1. Допуштене вриједности за висину контактног проводника наведене су у табели 4.2.9.1.

Табела 4.2.9.1.

Висина контактног проводника

Опис	v ≥ 250 [km/h]	v < 250 [km/h]
Називна висина контактног проводника [mm]	од 5 080 до 5 300	од 5 000 до 5 750
Минимална пројектована висина контактног проводника [mm]	5 080	У складу с одредбом 5.10.5. норме EN 50119:2009 зависно о одабраној ширини
Максимална пројектована висина контактног проводника [mm]	5 300	6 200 (1)
(1) Узимајући у обзир толеранције и подизање у складу са сликом 1. норме EN 50119:2009, максимална висина контактног проводника не премашује 6 500 mm.		

2. За однос између висина контактних проводника и радних висина пантографа видјети слику 1. норме EN 50119:2009.
3. Изнад прелаза у истом нивоу висина контактног проводника утврђује се националним прописима, односно, у изостанку националних прописа, у складу с одредбама 5.2.4. и 5.2.5. норме EN 50122-1:2011.
4. За пружни систем ширине 1 520 и 1 524 mm вриједности висине контактног проводника су како слиједи:
(а) називна висина контактног проводника: од 6 000 mm до 6 300 mm;
(б) минимална пројектована висина контактног проводника: 5 550 mm;
(в) максимална пројектована висина контактног проводника: 6 800 mm.

4.2.9.2. Максимални бочни отклон.

Максимални бочни отклон контактног проводника у односу на средиште колосијека под утицајем бочног вјетра јест у складу с табелом 4.2.9.2.

Табела 4.2.9.2.

Максимални бочни отклон зависно о дужини пантографа

Дужина пантографа [у mm]	Максимални бочни отклон [у mm]
1 600	400 (1)
1 950	550 (1)
(1) Вриједности се прилагођавају узимајући у обзир кретање пантографа и толеранције пруге у складу с Додатком Д.1.4.	

2. У случају колосијека с неколико шина захтјев у погледу бочног отклона испуњава се за сваки пар колосијека (пројектованих, којима се саобраћа као по засебним шинама), чије се оцјењивање планира на темељу овог TSI-ја.
3. Систем ширине шина од 1 520 mm:
Код држава које примјењују профил пантографа у складу с тачком 4.2.8.2.9.2.3. TSI-ја за LOC&PAS максимални бочни отклон контактног проводника у односу на средиште пантографа под утицајем бочног вјетра износи 500 mm.

4.2.10. Профил пантографа

1. Ниједан дио енергетског подсистема није обухваћен механичко-кинематичким профилом пантографа (видјети Додатак Д, слику Д. 2) осим контактног проводника и непомичне ручице.
2. Механичко-кинематички профил пантографа за интероперабилне пруге утврђује се методом из Додатка Д.1.2, те профилима пантографа утврђеним тачкама 4.2.8.2.9.2.1 и 4.2.8.2.9.2.2. TSI-ја за LOC&PAS.
3. Овај профил се рачуна кинематичком методом помоћу вриједности:
(а) за нагибање пантографа e_{pu} од 0,110 m на нижој висини провјере h'_u = 5,0 m и
(б) за нагибање пантографа e_{po} od 0,170 m на вишој висини провјере h'_o = 6,5 m,
у складу с тачком Д.1.2.1.4. Додатка Д и осталим вриједностима у складу с тачком Д.1.3. Додатка Д.

4. Пружни систем ширине 1 520 mm:

Код држава које примјењују профил пантографа у складу с тачком 4.2.8.2.9.2.3. TSI-ја за LOC&PAS, статичка ширина пантографа дефинисана је тачком Д.2. Додатка Д.

4.2.11. Средња контактна сила

1. Средња контактна сила Fm статистичка је средња вриједност контактне силе. Fm чине статичке, динамичке и аеродинамичке компоненте контактне силе пантографа.
2. Распони контактне силе за сваки систем напајања електричном енергијом дефинисани су у табели 6. норме EN 50367:2012.
3. Контактне мреже се пројектују, тако да су у могућности издржати горњу пројектовану границу контактне силе наведену у табели 6. норме EN 50367:2012.
4. Кривуље се примјењују за убрзање до 320 km/h. На брзине изнад 320 km/h примјењују се поступци утврђени тачком 6.1.3.

4.2.12. Динамичко понашање и квалитет одузимања струје

1. Зависно од методе оцјењивања, контактна мрежа остварује вриједности динамичких перформанси и подизања контактног проводника (при пројектованој брзини) утврђеног табелом 4.2.12.

Табела 4.2.12.

Захтјеви за динамичко понашање и квалитет одузимања струје

Захтјев	v ≥ 250 [km/h]	250 > v > 160 [km/h]	v ≤ 160 [km/h]
Простор за подизање непомичне ручице	2 S_0		
Средња контактна сила F_m	Видјети 4.2.11.		
Стандардни отклон при максималној брзини на прузи σ_{max} [N]	0,3 F_m		
Постотак електричног лука при максималној брзини на прузи, NQ [%] (минимално трајање лука 5 ms)	≤ 0,2	≤ 0,1 за измјеничне системе ≤ 0,2 за истосмјерне системе	≤ 0,1

2. S_0 представља израчунато, симулирано или измјерено подизање контактног проводника код непокретне ручице које настаје током нормалног рада с једним пантографом или неколико њих уз горњу границу контактне силе F_m при максималној брзини на прузи. Кад је подизање непомичне ручице физички ограничено због конструкције контактне мреже, допуштено је смањење потребног простора на 1,5 C0 (видјети норму EN 50119:2009 одредбу 5.10.2.).
3. Максимална снага (F_{max}) у правилу се налази у распону контактне силе F_m увећане за три стандардна отклона σ_{max}. Више вриједности се могу појавити на одређеним локацијама и оне су наведене у таблици 4. одредбе 5.2.5.2. норме EN 50119:2009. Код чврстих саставних дијелова попут секцијских изолатора у саставима контактне мреже, контактна сила може се повећати до највише 350 N.

4.2.13. Размак пантографа за пројектовање контактне мреже

Контактна мрежа пројектује се за најмање два активна сусједна пантографа, тако да је минимални размак од средине до средине колосијека сусједних глава пантографа једнак или мањи од вриједности утврђених у колонама "A", "B" ili "C" из табеле 4.2.13.

Табела 4.2.13.

Размак пантографа за пројектовање контактне мреже

Пројектована брзина [km/h]	Измјенична минимална удаљеност [m]			3 kV Истосмјерна минимална удаљеност [m]			1,5 kV Истосмјерна минимална удаљеност [m]		
Врста	**A**	**B**	**C**	**A**	**B**	**C**	**A**	**B**	**C**
v ≥ 250	200			200			200	200	35
160 < v < 250	200	85	35	200	115	35	200	85	35
120 < v ≤ 160	85	85	35	20	20	20	85	35	20
80 < v ≤ 120	20	15	15	20	15	15	35	20	15
v ≤ 80	8	8	8	8	8	8	20	8	8

4.2.14. Материјал контактног проводника

1. Комбинација материјала контактног проводника и материјала контактних летвица клизача има снажан утицај на њихово трошење.

2. Допуштени материјали контактних летвица клизача дефинисани су тачком 4.2.8.2.9.4.2. TSI-ја за LOC&PAS.

3. Допуштени материјали за контактне проводнике јесу бакар и бакарне легуре. Контактни проводник у складу је са захтјевима одредаба 4.2. (осим упућивања на Прилог Б норме), 4.3. и 4.6. до 4.8. норме ЕН 50149:2012.

4.2.15. Опрема за фазно секционисање

4.2.15.1. Уопштено

1. Пројектовањем опрема за фазно секционисање омогућава се да се возови могу премјештати с једне дионице на сусједну без премошћавања двају фаза. Потрошња електричне енергије воза (за вучу, помоћне агрегате, те за струју неоптерећеног трансформатора) доводи се до нуле прије доласка опреме за фазно секционисање. Потребно је предвидјети одговарајуће механизме (осим кратке опреме за секционисање), којима се омогућава поново покретање воза, који је заустављен унутар опреме за фазно секционисање.

2. Укупна дужина D неутралних секција одређена је у одредби 4. норме EN 50367:2012. За прорачун размака D у складу с нормом EN 50119:2009 узимају се у обзир одредба 5.1.3. и подизање непомичне ручице.

4.2.15.2. Брзине на прузи v ≥ 250 km/h

Могу се користити двије врсте пројеката опреме за фазно секционисање:

(а) пројекат фазног секционисања у којем се сви пантографи најдужих возова усклађених према TSI-ју налазе унутар неутралне секције. Укупна дужина неутралних секција износи најмање 402 m. За детаљне захтјеве видјети Прилог А.1.2. норми EN 50367:2012; или

(б) краће фазно секционисање с три изолована преклапања на начин приказан у Прилогу А.1.4. норми EN 50367:2012. Цјелокупна дужина неутралне секције мања је од 142 m укључујући размаке и одступања.

4.2.15.3. Брзине на прузи v < 250 km/h

Код пројектовања опреме за секционисање у правилу се примјењују рјешења описана у Прилогу А.1. норми EN 50367:2012. Код предлагања алтернативних рјешења доказује се да је предложено рјешење барем једнако поуздано.

4.2.16. Опрема за системско санкционисање

4.2.16.1. Уопштено

1. Пројектовањем опреме за системско санкционисање осигурава се прелазак возова с једног система напајања електричном енергијом на сусједни потпуно различит систем напајања без премошћивања двају система. Постоје двије методе за пролазак опреме за системско секционисање:

(а) с подигнутим пантографом уз доток с контактним проводником;

(б) са спуштеним пантографом без дотицања контактног проводника.

2. Сусједни управници инфраструктуре бирају (а) или (б) у складу с преовладавајућим околностима.

3 Укупна дужина D неутралних секција одређена је у одредби 4. норме EN 50367:2012. За прорачун размака D у складу с нормом EN 50119:2009 узимају се у обзир одредба 5.1.3. и подизање непомичне ручице S_0.

4.2.16.2. Подигнути пантографи

1. Потрошња електричне енергије воза (за вучу, помоћне агрегате, те за струју неоптерећеног трансформатора) доводи се до нуле прије доласка опреме за системско секционисање.

3. Ако се преко опреме за системско секционисање пролази с пантографима подигнутим до контактног вода, њен функционални дизајн је сљедећи:

(а) геометријом различитих елемената контактне мреже спречава се кратак спој пантографа или премошћавање оба система напајања;

(б) потребно је унутар енергетског подсистема предвидјети начине спречавања премошћавања оба сусједна система напајања електричном енергијом у случају неотварања једног или више прекидача у возу;

(в) варијација висине контактног проводника дуж цијеле опреме за секционисање у складу је са захтјевима утврђенима одредбом 5.10.3. норме EN 50119:2009.

4.2.16.3. Спуштени пантографи

1. Ово рјешење се бира у случају немогућности испуњавања услова рада с подигнутим пантографима.

2. Ако се преко опреме за системско секционисање прелази са спуштеним пантографима, она је пројектована тако да се избјегне електрична веза између два система за напајање електричном енергијом због ненамјерно подигнутог пантографа.

4.2.17. Систем за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима

1. У тачки 4.2.8.2.8. TSI-ја за LOC&PAS наведени су захтјеви за уграђене енергетске мјерне системе (EMS) намијењене прикупљању и преношењу прикупљених података о наплати енергије (CEBD) до система за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима.

2. Системом за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима (DCS) примају се, похрањују и извозе прикупљени подаци о наплати енергије без њиховог мијењања.

3. Спецификација која се односи на протоколе интерфејса између EMS-а и DCS-а и формат података који се преносе отворено је питање које се, у сваком случају, затвара у року од двије године од ступања на снагу овог Правилника.

4.2.18. Заштитне мјере од струјног удара

Електрична сигурност система контактне мреже и заштита од струјног удара остварују се усклађивањем с нормом EN 50122-1:2011+A1:2011, одредбама 5.2.1 (само за јавне

просторе), 5.3.1, 5.3.2, 6.1, 6.2 (не укључујући захтјеве за спајање за шинске струјне кругове), а у случају ограничења измјеничног напона ради сигурности особа усклађивањем с одредбама 9.2.2.1 и 9.2.2.2 норме, док у случају ограничења истосмјерног напона усклађивањем с одредбама 9.3.2.1 и 9.3.2.2. норме.

4.3. Функционалне и техничке спецификације интерфејса

4.3.1. Општи захтјеви

Са стајалишта техничке компатибилности интерфејса наведени су према редослиједу подсистема сљедећи: жељезничка возила, инфраструктура, саобраћајно-управљачки и сигнално-сигурносни, те одвијање саобраћаја и управљање саобраћајем.

4.3.2. Интерфејс с подсистемом жељезничких возила

Упућивање у енергетском TSI-ју		Упућивање у TSI-ју за LOC&PAS	
Параметар	**Тачка**	**Параметар**	**Тачка**
Напон и фреквенција	4.2.3.	Рад у распону напона и фреквенција	4.2.8.2.2.
Параметри који се односе на радне карактеристике система напајања: - максимална струја воза - фактор снаге возова и средњи корисни напон	4.2.4	Најјача струја из контактне мреже Фактор снаге	4.2.8.2.4. 4.2.8.2.6.
Струјни капацитет, истосмјерни системи, возови у мировању	4.2.5.	Најјача струја у стању мировања	4.2.8.2.5.
Рекуперативно кочење	4.2.6.	Рекуперативно кочење енергијом према контактној мрежи	4.2.8.2.3.
Механизми координације електричне заштите	4.2.7.	Електрична заштита воза	4.2.8.2.10.
Хармонике и динамички учинци за измјеничне пружне системе за напајање електричном енергијом	4.2.8.	Поремећаји у енергетском систему код измјеничних система	4.2.8.2.7.
Геометрија контактне мреже	4.2.9.	Радни распон на висини пантографа Геометрија главе пантографа	4.2.8.2.9.1. 4.2.8.2.9.2.
Профил пантографа	4.2.10. Додатак Д	Геометрија главе пантографа Кинематички слободни профил	4.2.8.2.9.2. 4.2.3.1.

Упућивање у енергетском TSI-ју		Упућивање у TSI-ју за LOC&PAS	
Параметар	**Тачка**	**Параметар**	**Тачка**
Средња контактна сила	4.2.11.	Статичка контактна сила пантографа	4.2.8.2.9.5.
		Контактна сила и динамичко понашање пантографа	4.2.8.2.9.6.
Динамичко понашање и квалитет одузимања струје	4.2.12.	Контактна сила и динамичко понашање пантографа	4.2.8.2.9.6.
Размак пантографа за пројектовање контактне мреже	4.2.13.	Размјештаји пантографа	4.2.8.2.9.7.
Материјал контактног проводника	4.2.14.	Материјал клизача пантографа	4.2.8.2.9.4.
Опрема за секционисање: фазно системско	4.2.15. 4.2.16.	Пролазак кроз секцију за фазно или системско раздвајање	4.2.8.2.9.8.
Систем за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима	4.2.17.	Уграђени енергетски мјерни систем	4.2.8.2.8.

4.3.3. Интерфејс с подсистемом инфраструктуре

Упућивање у енергетском TSI-ју		Упућивање у TSI-ју за подсистем инфраструктуре	
Параметар	**Тачака**	**Параметар**	**Тачка**
Профил пантографа	4.2.10.	Профил структуре	4.2.3.1.

4.3.4. Интерфејс са саобраћајно-управљачким и сигнално-сигурносним системима

1. Интерфејс за управљање снагом је интерфејс између енергетског подсистема и подсистема жељезничких возила.

2. Међутим, информације се преносе саобраћајно-управљачким и сигнално-сигурносним подсистемима, због чега се интерфејс преноса утврђује TSI-јем за саобраћајно-управљачки и сигнално-сигурносни подсистем, те TSI-јем за LOC&PAS.

3. Релевантне информације о искључивању прекидача, промјени максималне струје воза, промјене система за напајање електричном енергијом и управљање пантографом преносе се ERMTS-ом ако он постоји на прузи.

4. Хармонијске струје које утичу на саобраћајно-управљачки и сигнално-сигурносни подсистем утврђују се TSI-јем за саобраћајно-управљачки и сигнално-сигурносни подсистем.

4.3.5. Интерфејс с подсистемом одвијања саобраћаја и управљања саобраћајем

Упућивање у енергетском TSI-ју		Упућивање у TSI-ју за одвијање саобраћаја	
Параметар	**Тачка**	**Параметар**	**Тачка**
Максимална струја воза	4.2.4.1.	Састав воза Припрема Приручника о прузи	4.2.2.5. 4.2.1.2.2.1.
Опрема за секционисање: Фазно системско	4.2.15. 4.2.16.	Састав воза Припрема Приручника о прузи	4.2.2.5. 4.2.1.2.2.1.

4.4. **Оперативна правила**

1. Оперативна правила се развијају у оквиру поступака описаних у систему управљања сигурношћу управника инфраструктуре. Њима се узима у обзир документација која се односи на одвијање саобраћаја која је дио техничке документације. Та техничка документација мора садржати све нужне документе везане уз обиљежја подсистема и, ако је потребно, све документе којима се потврђује усклађеност интероперабилних саставних дијелова. Такође, треба садржати све елементе везане уз услове и ограничења коришћења примјене и упутства везана за одржавање, стални или периодични надзор, те прилагођавање.

2. У одређеним ситуацијама које укључују унапријед планиране радове, можда ће бити потребно привремено одступање од спецификација енергетског подсистема и његових фактора интероперабилности који су наведени у дијеловима 4. и 5. TSI-ја.

4.5. **Правила одржавања**

1. Правила одржавања развијају се у оквиру поступака описаних у система управљања сигурношћу управника инфраструктуре.

2. Документација о одржавању за интероперабилне саставне дијелове и елементе подсистема израђује се прије пуштања подсистема у рад као дио техничке документације уз изјаву о провјери.

3. План одржавања подсистема израђује се како би се осигурало задржавање захтјева утврђених овим TSI-јем током његовог животног вијека.

4.6. **Стручне квалификације**

Стручне квалификације особља нужне за управљање енергетским подсистемом и његово одржавање обухваћене су поступцима описаним у систему управљања сигурношћу управника инфраструктуре, те нису утврђене овим TSI-јем.

4.7. **Здравствени и сигурносни услови**

1. Здравствени и сигурносни услови за особље потребни за управљање енергетским подсистемом и његово одржавање у складу су с релевантним европским и националним законодавством.

2. То питање је исто тако обухваћено поступцима описаним у систему управљања сигурношћу управника инфраструктуре.

5. ИНТЕРОПЕРАБИЛНИ САСТАВНИ ДИЈЕЛОВИ

5.1. Попис саставних дијелова

1. У циљу осигуравања интероперабилности и сигурности жељезничког система, компоненте интероперабилности и међувезе морају да задовоље темељне захтјеве утврђене у Правилнику о примјени основних захтјева у жељезничком систему у Босни и Херцеговини (JTP GEN-A)"Сл.гласник БиХ" бр. 84/20) у наставку су наведени за енергетски подсистем.

2. Контактна мрежа:

(а) Интероперабилни саставни дио контактне мреже састоји се од саставница наведених у наставку које се уграђују у енергетски подсистем, те пројекта и конфигурацијских правила.

(б) Саставни дијелови контактне мреже су скуп проводника објешених изнад жељезничке пруге који служе за напајање електричних возова електричном енергијом, те за напајање везане опреме, изолатора и друге опреме, укључујући напојне водове и премоснике. Налази се изнад горњег руба профила возила, те возила напаја електричном енергијом помоћу пантографа.

(в) Потпорни саставни дијелови попут конзола, ступова и темеља, повратних водова, напојних водова аутоматских трансформатора, прекидача и других изолатора нису дио интероперабилног саставног дијела контактне мреже. Кад је ријеч о интероперабилности, они су обухваћени захтјевима за подсистем.

3. Оцјењивање усклађености укључује фазе и карактеристике наведене у тачки 6.1.4. и означене ознаком X у таблици А.1. Додатка А овом TSI-ју.

5.2. Радне карактеристике и спецификације саставних дијелова

5.2.1. Контактна мрежа

5.2.1.1. Геометрија контактне мреже

Пројекат контактне мреже у складу је с тачком 4.2.9.

5.2.1.2. Средња контактна сила

Контактна мрежа пројектује се помоћу просјечне контактне силе Fm утврђене тачком 4.2.11.

5.2.1.3. Динамичко понашање

Захтјеви за динамичко понашање контактне мреже утврђени су тачком 4.2.12.

5.2.1.4. Простор за подизање непомичне ручице

Контактна мрежа пројектује се тако да се осигура прописани простор за подизање како је утврђено тачком 4.2.12.

5.2.1.5. Размак пантографа за пројектовање контактне мреже

Контактна мрежа пројектује се за размак пантографа утврђен тачком 4.2.13.

5.2.1.6. Струја приликом мировања

За истосмјерне системе контактна мрежа се пројектује у складу са захтјевима утврђеним тачком 4.2.5.

5.2.1.7. Материјал контактног проводника

Материјал контактног проводника у складу је са захтјевима утврђенима тачком 4.2.14.

6. ОЦЈЕЊИВАЊЕ УСКЛАЂЕНОСТИ ИНТЕРОПЕРАБИЛНИХ САСТАВНИХ ДИЈЕЛОВА И ЕЗ ПРОВЈЕРА ПОДСИСТЕМА

Модули за поступке за оцјењивање усклађености употребе и ЕЗ провјеру описани су у COTIF-у 1999, Додатак Ф – јединственим APTU [1] у Процедурама провјере (модули) – UTP GEN-D као и у Одлуци Комисије 2010/713/ЕУ.

6.1. Интероперабилни саставни дијелови

6.1.1. Поступци оцјењивања усклађености

1. Поступци оцјењивања усклађености интероперабилних саставних дијелова, према дефиницији из дијела 5. овог TSI-ја, проводе се примјеном одговарајућих модула.

2. Поступци оцјењивања одређених захтјева за интероперабилни саставни дио утврђени су тачком 6.1.4.

6.1.2. Примјена модула

1. За оцјењивање усклађености интероперабилних саставних дијелова користе се сљедећи модули:

(а) СА Унутрашња контрола производње;

(б) СВ ЕЗ преглед типа;

(в) СС Усклађеност с типом утемељена на унутрашњој контроли производње;

(г) СН Усклађеност утемељена на јединственом систему управљања квалитетом;

(д) СН1 Усклађеност утемељена на јединственом систему управљања квалитетом с прегледом пројекта.

Табела 6.1.2.

Модули за оцјењивање усклађености које је потребно примијенити на интероперабилне саставне дијелове

Поступци	Модули
Стављено на тржиште ЕУ-а прије ступања на снагу овог Правилника	СА или СН
Стављено на тржиште ЕУ-а прије ступања на снагу овог Правилника	СВ + СС или СН1

2. Модули за оцјењивање усклађености интероперабилних саставних дијелова бирају се између оних наведених у табели 6.1.2.

3. У случају производа стављених на тржиште прије објављивања релевантних TSI-јева сматра се да је тип одобрен, те стога ЕЗ преглед типа (модул СВ) није потребан уз услов да произвођач докаже да су испитивања и провјере интероперабилних саставних дијелова биле успјешне приликом пријашњих примјена у упоредивим условима и да су усклађени са захтјевима овог TSI-ја. У том случају ће те оцјене и даље бити валидне за нову примјену. Ако није могуће доказати да је рјешење у прошлости доказано као позитивно, примјењује се поступак за интероперабилне саставне дијелове стављене на тржиште ЕУ након објаве овог TSI-ја.

6.1.3. Иновативна рјешења за интероперабилне саставне дијелове

Ако се за интероперабилни саставни дио предлаже иновативно рјешење, примјењује се поступак из члана 9. овог Правилника.

[1]) Упутством о примјени Јединствених правила о техничком пријему жељезничких возних средстава и Јединствених правила о признавању техничких стандарда и усвајању јединствених техничких прописа, који се примјењују на жељезничка возна средства намијењених за коришћење у међународном превозу (“Сл. гласник БиХ” бр. 102/12)- примјена у БиХ.

6.1.4. Посебни поступак оцјењивања за интероперабилни саставни дио – контактна мрежа

6.1.4.1. Оцјењивање динамичког понашања и квалитета одузимања струје

1. Методологија:

(а) Оцјењивање динамичког понашања и квалитета одузимања струје укључује контактну мрежу (енергетски подсистем) и пантограф (подсистем жељезничких возила).

(б) Усклађеност са захтјевима за динамичко понашање провјерава се оцјењивањем:

- подизања контактног вода,

те:

- просјечне контактне силе F_m и стандардног отклона σ_{max}

или

- постотка електричног лука.

(в) Наручилац одређује методу која се употребљава за провјеру.

(г) Пројекат контактне мреже оцјењује се алатом за симулацију потврђеним у складу с нормом EN 50318:2002, те мјерењем у складу с нормом EN 50317:2012.

(д) Ако се постојећи пројекат контактне мреже налази у раду најмање 20 година, тада захтјев за симулацију из тачке 2. није обавезан. Мјерење према дефиницији из тачке 3. обавља се за сценарије најгорих случајева пантографа у погледу интерактивних радних карактеристика одређеног пројекта контактне мреже.

(ђ) Мјерење се може обавити на посебно конструисаној испитној секцији или на прузи на којој је контактна мрежа у изградњи.

2. Симулација:

(а) За потребе симулације и анализе резултата узимају се у обзир репрезентативна обиљежја (на примјер тунели, жељезнички прелази, неутралне секције итд).

(б) Симулације се обављају помоћу најмање двају различитих типова пантографа у складу с TSI-јем за одговарајућу брзину система напајања до пројектоване брзине предложеног интероперабилног дијела контактне мреже (тј. брзина двије врсте пантографа једнака је најмање пројектованој брзини симулиране контактне мреже).

(в) Допуштена је симулација помоћу врста пантографа који су у поступку издавања потврде за интероперабилни саставни дио уз услов да испуњавају остале захтјеве TSI-ја LOC&PAS.

(г) Симулација се обавља за појединачни пантограф и за неколико пантографа с размаком у складу са захтјевима утврђенима тачком 4.2.13.

(д) Да би се сматрала прихватљивом, симулисани квалитет одузимања струје у складу је с тачком 4.2.12. за подизање, просјечну контактну силу и стандардни отклон за сваки пантограф.

3. Мјерење:

(а) Ако су резултати симулације прихватљиви, обавља се динамичко испитивање локације помоћу репрезентативне секције нове контактне мреже.

(б) Ово мјерење се може обавити прије пуштања у рад или у пуном погону.

(в) За претходно наведено испитивање локације једна од двије врсте пантографа одабране за симулацију уграђује се на жељезничко возило, које може постићи одговарајућу брзину на репрезентативној секцији.

(г) Испитивања се проводе барем за сценарио најгорих случајева пантографа у погледу интеракцијских радних карактеристика добијених током симулација. Ако испитивање помоћу размака између пантографа од 8 m није могуће, допуштено је за испитивања при брзинама до 80 km/h повећати размак између два узастопна пантографа до 15 m.

(д) Средња контактна сила сваког пантографа у складу је са захтјевима из тачке 4.2.11. до предвиђене пројектоване брзине испитиване контактне мреже.

(ђ) Да би се сматрала прихватљивом, измјерени квалитет одузимања струје у складу је с тачком 4.2.12. за подизање, те просјечну контактну силу и стандардни отклон или постотак електричног лука.

(е) У случају успјешних резултата свих наведених оцјењивања испитани пројекат контактне мреже сматра се у складу, те се може употребљавати на пругама у складу с карактеристикама пројекта.

(ж) Оцјењивање динамичког понашања и квалитета одузимања струје за интероперабилност саставног дијела пантографа утврђени су тачком 6.1.3.7. TSI-ја за LOC&PAS.

6.1.4.2. Оцјењивање струје у стању мировања

Оцјењивање усклађености обавља се у складу с нормом EN 50367:2012, прилогом A.3. за статичку силу дефинисану тачком 4.2.5.

6.1.5. ЕЗ изјава о усклађености интероперабилног саставног дијела контактна мрежа

Изјава о усклађености "ЕЗ" или сагаласност за употребу и пропратни документи морају бити датирани и потписани. Изјава мора бити написана на истом језику као и упутство и мора садржати сљедеће:

- назив и адресу произвођача или његовог овлаштеног представника (навести пословни назив и пуну адресу; у случају овлаштеног представника и назив произвођача),
- опис интероперабилног саставног дијела (марка, тип итд),
- опис поступка (модула) који се примјењивао за изјаву о усклађености или сагласности за употребу,
- све потребне описе које интероперабилни саставни дио испуњава, а нарочито услове употребе,
- назив и адресу тијела за оцјењивање усклађености која су укључена у поступак који се примјењивао с обзиром на усклађеност и сагласност за употребу, те по потреби датум потврде о испитивању, заједно с трајањем и условима валидности потврде,
- по потреби упућивање на европске спецификације,
- податке о потписнику који је овлаштен за ангажовање произвођача или његовог овлашћеног заступника с наведеним пословним сједиштем.

Изјава о усклађености пропраћена је изјавом којом се утврђују услови употребе:

(а) највећа пројектована брзина;

(б) називни напон и фреквенција;

(в) стална вриједност струје;

(г) прихваћени профил пантографа.

6.2. Енергетски подсистем

6.2.1. Опште одредбе

1. На захтјев подносиоца захтјева, тијело за оцјењивање усклађености (пријављено тијело) проводи ЕЗ провјеру енергетског подсистема жељезничког система у складу с одредбама одговарајућих модула.

Задатак тијела за оцјењивање усклађености одговорног за "ЕЗ" провјеру енергетског подсистема и одредаба одговарајућих модула започиње у фази пројектовања и обухвата укупно раздобље производње све до фазе

преузимања прије пуштања у рад. Такође, обухвата провјеру суочавања предметног подсистема енергија са жељезничким системом у који се укључује, на темељу расположивих података из TSI-ја и одговарајућих регистара возила и инфраструктуре.

2. Ако подносилац докаже да су испитивања и провјере енергетског подсистема биле успјешне при пријашњим примјенама пројекта у сличним околностима, тијело за оцјењивање усклађености при ЕЗ провјери та испитивања и провјере узима у обзир.

3. Поступци оцјењивања одређених захтјева за подсистем утврђени су тачком 6.2.4.

4. Подносилац захтјева саставља изјаву о ЕЗ провјери за енергетски подсистем (6.1.5). За издавање изјаве о "ЕЗ" провјери, подносилац захтјева позива тијело за оцјењивање усклађености које је одабрао за ту намјену, да примијени поступак "ЕЗ" провјере. Подносилац захтјева може бити наручилац или произвођач или њихов овлаштени заступник.

6.2.2. Примјена модула

За поступак ЕЗ провјере енергетског подсистема подносилац захтјева или његов овлаштени заступник с пословним сједиштем у Заједници може одабрати:

(а) Модул SG: ЕЗ провјера на темељу појединачне провјере или

(б) Модул SH1: ЕЗ провјера на темељу јединственог система управљања квалитетом с прегледом пројекта.

6.2.2.1. Примјена модула SG

У случају модула SG пријављено тијело може узети у обзир доказе о претходним прегледима, провјерама или испитивањима које су у упоредивим условима успјешно обавила друга тијела или их је обавио (или је наручио њихово обављање) сам подносилац захтјева.

6.2.2.2. Примјена модула SH1

Модул SH1 могуће је одабрати само када су активности које доприносе провјери предложеног подсистема (пројектовање, производња, састављање, уградња) предмет система управљања квалитетом за пројектовање, производњу, испитивање и тестирање готовог производа које одобрава и надзире тијело за оцјењивање усклађености.

6.2.3. Иновативна рјешења

Ако се за енергетски подсистем предлаже иновативно рјешење, примјењује се поступак из члана 9. овог Правилника.

6.2.4. Посебни поступци оцјењивања за енергетски подсистем

6.2.4.1. Оцјењивање средњег корисног напона

1. Оцјењивање се доказује у складу с одредбом 15.4. норме EN 50388:2012.

2. Оцјењивање се доказује само у случају новоизграђених или модернизованих подсистема.

6.2.4.2. Оцјењивање рекуперативног кочења

1. Оцјењивање усклађености стабилних постројења за измјенично напајање доказује се у складу с одредбом 15.7.2. норме EN 50388:2012.

2. Оцјењивање истосмјерног напајања доказује се ревизијом пројекта.

6.2.4.3. Оцјењивање механизама координације електричне заштите

Оцјењивање се доказује за пројектовање и рад подстаница у складу с одредбом 15.6. норме EN 50388:2012.

6.2.4.4. Оцјењивање хармоника и динамичких учинака за измјеничне пружне системе за напајање електричном енергијом

1. Студија усклађености проводи се у складу с одредбом 10.3. норме EN 50388:2012.

2. Она се проводи само у случају увођења претварача с активним полупроводницима у систем напајања електричном енергијом.

3. Тијело за оцјењивање усклађености оцјењује јесу ли испуњени критеријуми из одредбе 10.4. норме EN 50388:2012.

6.2.4.5. Оцјењивање динамичког понашања и квалитета одузимања струје (интеграција у подсистем)

1. Главни циљ овог испитивања је проналазак грешака у пројектовању и конструкцији, а не оцјењивање основног пројекта.

2. Мјерења параметара интеракције обављају се у складу с нормом EN 50317:2012.

3. Та се мјерења обављају помоћу интероперабилног саставног дијела пантографа с обиљежјима просјечне контактне силе прописане тачком 4.2.11. овог TSI-ја за пројектовану брзину пруге узимајући у обзир аспекте који се односе на минималну брзину и споредне колосијеке.

4. Инсталирана контактна мрежа прихвата се ако су резултати мјерења усклађености захтјевима прописаним тачком 4.2.12.

5. Код оперативних брзина од највише 120 km/h (измјенични системи), односно до највише 160 km/h (истосмјерни системи) мјерење динамичког понашања није обавезно. У том се случају употребљавају друге методе препознавања конструкцијских погрешака попут мјерења геометрије контактне мреже у складу с тачком 4.2.9.

6. Оцјењивање динамичког понашања и квалитета одузимања струје код интеграције пантографа у подсистем жељезничких возила утврђени су тачком 6.2.3.20. TSI-ја за LOC&PAS.

6.2.4.6. Оцјењивање заштите од струјног удара

1. За свако постројење се доказује да је основни пројекат заштита од струјног удара у складу с тачком 4.2.18.

2. Осим тога, провјерава се постојање правила и поступака којима се осигурава да је постројење уграђено према пројекту.

6.2.4.7. Оцјењивање плана одржавања

1. Оцјењивање се обавља провјером постојања плана одржавања.

2. Тијело за оцјењивање усклађености није одговорно за оцјењивање прикладности детаљних захтјева утврђених планом.

6.3. **Подсистеми који укључују интероперабилне саставне дијелове за које не постоји ЕЗ изјава**

6.3.1. Услови

1. До 31. маја 2021. тијело за оцјењивање усклађености може издати ЕЗ потврду о провјери за подсистем, чак и ако неки интероперабилни саставни дијелови уграђени у подсистем немају одговарајуће изјаве ЕЗ о усклађености и/или прикладности за употребу предвиђену овим TSI-јем, под условом да су испуњени сљедећи критеријуми:

(а) тијело за оцјењивање усклађености провјерило је усклађеност подсистема са захтјевима из дијела 4. и у вези с тачкама 6.2. и 6.3. и дијелом 7, осим тачке 7.4. овог TSI-ја. Надаље, не примјењује се усклађеност интероперабилних саставних дијеловима с дијелом 5. и тачком 6.1. и

(б) интероперабилни саставни дијелови, који нису обухваћени одговарајућом ЕЗ изјавом о усклађености и/или прикладности за употребу, употребљавају се у подсистему који је већ одобрен и пуштен у промет у најмање једној држави прије ступања на снагу овог TSI-ја.

2. ЕЗ изјаве о усклађености и/или прикладности за употребу не састављају се за интероперабилне саставне дијелове оцијењене на овај начин.

6.3.2. Документација

1. У потврди о ЕЗ провјери подсистема јасно се наводе интероперабилни саставни дијелови које је пријављено тијело оцијенило у оквиру провјере подсистема.

2. У изјави о ЕЗ провјери подсистема јасно се наводи:

(а) који су интероперабилни саставни дијелови оцијењени као дио подсистема,

(б) потврда да подсистем укључује интероперабилне саставне дијелове истовјетне онима који су потврђени као дио подсистема,

(в) разлог због којег произвођач за те интероперабилне саставне дијелове није осигурао ЕЗ изјаве о прилагођености и/или усклађености за употребу прије њиховог укључивања у подсистем, укључујући примјену националних прописа пријављених у складу са важећом ЕУ легислативом.

6.3.3. Одржавање подсистема потврђених у складу са 6.3.1.

1. Током прелазног периода, као и након његовог истека, па све до модернизације или обнове подсистема (узимајући у обзир одлуку државе чланице о примјени TSI-ја), интероперабилни саставни дијелови за које не постоји ЕЗ изјава о усклађености и/или прилагођености за употребу и који су исте врсте, смију се користити као замјенски (резервни) дијелови, при одржавању подсистема за које је задужено одговорно тијело.

2. У сваком случају, тијело одговорно за одржавање мора гарантовати да су замјенски дијелови који се употребљавају за одржавање прилагођени својим примјенама, да се користе у оквиру подручја њихове употребе, те да се њима омогућава интероперабилност унутар жељезничког система, при чему се истовремено испуњавају основни захтјеви. Такви интероперабилни саставни дијелови морају слиједити и бити усклађени са свим националним или међународним прописима, односно шире прихваћеним кодексом праксе у подручју жељезница.

7. ПРОВОЂЕЊЕ ЕНЕРГЕТСКОГ TSI-ја

Државе израђују национални план провођења овог TSI-ја узимајући у обзир усклађеност цјелокупног жељезничког система. Тим планом су обухваћене све нове, обновљене и модернизоване пруге у складу с појединостима наведенима у доњим тачкама 7.1. до 7.4.

7.1. **Примјена овог TSI-ја на жељезничке пруге**

Дијелови 4. и 6. и све посебне одредбе у тачкама 7.2 до 7.3. у наставку, примјењују се у потпуности на пруге унутар географског подручја примјене овог TSI-ја, које ће бити пуштене у саобраћај као интероперабилне пруге након ступања на снагу овог TSI-ја.

7.2. **Примјена овог TSI-ја на нове, обновљене или модернизоване жељезничке пруге**

7.2.1. Увод

1. За потребе овог дијела "нова пруга" значи пруга која до сада није постојала.

2. Сљедеће се ситуације могу сматрати модернизацијом или обновом постојећих пруга:

(а) поновно полагање дијела постојеће пруге;

(б) изградња обилазнице;

(в) додавање једног или више колосијека на постојећу пругу, без обзира на размак између првобитних и додатних колосијека.

3. У плану провођења наводи се начин прилагођавања постојећих стабилних постројења према дефиницији из тачке 2.1. у економски оправданом случају- приликом обнове и модернизације, наручитељ или произвођач надлежном тијелу у држави шаље документацију о пројекту. Надлежно државно тијело ту документацију разматра и узимајући у обзир стратегију провођења наведену у примјењивом TSI-ју, одлучује да ли је опсег радова толики да је потребна нова дозвола за стављање у рад у смислу овог Правилника.

Нова дозвола за стављање у рад захтијева се када год би предвиђени радови могли имати негативан учинак на укупну сигурност подсистема. Ако је потребна нова дозвола, надлежно државно тијело одлучује о обиму примјене TSI-ја на пројекат. Надлежно државно тијело доноси одлуку најкасније четири мјесеца након што подносилац захтјева достави потпуну документацију.

7.2.2. План провођења за напон и фреквенцију

1. Избор система напајања електричном енергијом у надлежности је државе чланице. Одлуку треба донијети из економских и техничких разлога, узимајући у обзир најмање сљедеће елементе:

(а) постојећи систем напајања електричном енергијом у држави;

(б) све прикључке на жељезничку пругу у сусједним државама с постојећим системом напајања електричном енергијом;

(в) енергетску потражњу.

2. Нове пруге с брзинама већим од 250 km/h напајају се једним од наизмјеничних система дефинисаним тачком 4.2.3.

7.2.3. План провођења за геометрију контактне мреже

7.2.3.1. Подручје примјене плана провођења

Планом провођења државе узимају се у обзир сљедећи елементи:

(а) затварање празнина између различитих геометрија контактне мреже;

(б) сви прикључци на постојеће геометрије контактне мреже у околним подручјима;

(в) постојећи интероперабилни саставни дијелови контактне мреже.

7.2.3.2. Правила провођења за систем ширине колосијека од 1 435 mm

Контактна мрежа пројектована је узимајући у обзир сљедећа правила:

(а) На новим пругама на којима је могућа брзина већа од 250 km/h могућа су оба пантографа наведена у тачкама 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) и 4.2.8.2.9.2.2. (1 950 mm) TSI-ја за LOC&PAS. Ако то није могуће, контактна мрежа пројектује се тако да је може употребљавати барем пантограф с геометријом главе наведен у тачки 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) TSI-ја за LOC&PAS.

(б) На обновљеним или модернизованим пругама на којима је могућа брзина једнака или већа од 250 km/h могућ је барем пантограф с геометријом главе наведен у тачки 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) TSI-ја за LOC&PAS.

(в) Остали случајеви: контактна мрежа пројектује се тако да је може употребљавати барем један од пантографа с геометријом главе наведеном у тачкама 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) и 4.2.8.2.9.2.2. (1 950 mm) TSI-ја за LOC&PAS.

7.2.3.3. Системи ширине колосијека осим 1 435 mm

Контактна мрежа пројектује се тако да је може употребљавати барем један од пантографа с геометријом главе наведеном у тачки 4.2.8.2.9.2. TSI-ја за LOC&PAS.

7.2.4. Провођење Система за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима

У року од двије године након затварања "отвореног питања" из тачке 4.2.17. државе осигуравају провођење система за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима којим се могу размјењивати прикупљени подаци о наплати енергије.

7.3. Примјена овог TSI-ја на постојеће пруге

7.3.1. Увод

У случају примјене овог TSI-ја на постојеће пруге и не доводећи у питање тачку 7.4. (посебни случајеви) разматрају се сљедећи елементи:

(а) Подручје примјене за модернизацију или обнову енергетског подсистема може обухватати цјелокупан подсистем на заданој прузи или само неке његове дијелове. У складу са Инструкцијом за безбједност и интероперабилност жељезничког система у Босни и Херцеговини ("Сл.гласник БиХ", бр. 11/12) национално тијело надлежно за безбједност у БиХ разматра пројекат и одлучује да ли је потребно ново одобрење за употребу.

(б) Ако је потребно ново одобрење, дијелови енергетског подсистема који се сврставају у подручје примјене за модернизацију или обнову морају бити усклађени с овим Правилником.

(в) Ако је потребно ново одобрење за стављање у употребу, наручилац је дужан одредити практичне мјере и различите фазе пројекта, које су потребне за постизање потребних разина радних карактеристика. Те фазе пројекта могу укључивати прелазна раздобља за пуштање у употребу опреме са смањеним нивоима радних карактеристика.

(г) Постојећим подсистемом могуће је омогућити саобраћај возила која су усклађена с TSI-јем, све док су испуњени темељни захтјеви TSI-ја. Ако усклађивање није могуће, наручилац обавјештава државу о разлозима.

7.3.2. Модернизација/обнова контактне мреже и/или напајања

1. Могуће је поступно модернизовати цјелокупну контактну мрежу или дио ње, односно цјелокупно напајање или његов дио, елеменат по елеменат, током дужег периода ради постизања усклађености с овим TSI-јем.

2. Међутим, усклађеност цјелокупног подсистема може се прогласити искључиво кад су сви елементи усклађени с TSI-јем дуж цијеле секције пруге.

3. Током поступка модернизације/обнове треба узети у обзир потребу за одржавањем усклађености с постојећим енергетским подсистемом и осталим подсистемима. За пројекат који укључује елементе који нису у складу с TSI-јем, с државом треба договорити поступке за оцјењивање усклађености и ЕЗ провјере које треба примијенити.

7.3.3. Параметри који се односе на одржавање

Током одржавања енергетског подсистема нису потребне службене провјере и дозволе за пуштање у рад. Међутим, замјене у оквиру одржавања могуће је предузети у разумним оквирима у складу са захтјевима овог TSI-ја, чиме се доприноси развоју интероперабилности.

7.3.4. Постојећи подсистем који не подлијеже пројекту обнове или модернизације

Поступак који треба употријебити за доказивање нивоа усклађености постојећих пруга с основним параметрима овог TSI-ја треба да је у складу с важећом ЕУ легислативом о поступку доказивања разине усклађености постојећих жељезничких пруга с основним параметрима техничких спецификација за интероперабилност.

7.4. Посебни случајеви

7.4.1. Уопштено

1. Посебним случајевима наведенима у тачки 7.4.2. описују се посебне одредбе које су потребне и одобрене на одређеним мрежама сваке државе.

2. Ти посебни случајеви разврстани су као:

- случајеви "П": трајни.
- случајеви "С": "привремени", код којих се планира постизање циљаног система у будућности.

7.4.2. Попис посебних случајева

7.4.2.1. Посебна обиљежја естонске мреже

7.4.2.1.1. Напон и фреквенција (4.2.3)

Случај П

Максимални допуштени напон контактне мреже у Естонији износи 4 kV, односно 3 kV код истосмјерних мрежа.

7.4.2.2. Посебна обиљежја француске мреже

7.4.2.2.1. Напон и фреквенција (4.2.3)

Случај Т

Вриједности и ограничења напона и фреквенције на терминалима подстанице и на пантографу истосмјерно електрифицираних пруга од 1,5 kV;

- од Нимса до Порт Боуа,
- од Тулуза до Нарбоне,

могу проширити вриједности утврђене одредбом 4. норме 4. норме EN 50163:2004 (U_{max2} oko 2 000 V).

7.4.2.2.2. Опрема за фазно секционисање – пруге на којима је могућа брзина v ≥ 250 km/h (4.2.15.2)

Случај П

У случају модернизације/обнове пруга велике брзине LN 1, 2, 3 и 4 допуштено је посебно пројектовање опреме за фазно секционисање.

7.4.2.3. Посебна обиљежја италијанске мреже

7.4.2.3.1. Опрема за фазно секционисање – пруге на којима је могућа брзина v ≥ 250 km/h (4.2.15.2)

Случај П

У случају модернизације/обнове пруге велике брзине Рим – Напуљ допуштено је посебно пројектовање опреме за фазно секционисање.

7.4.2.4. Посебна обиљежја летонијске мреже

7.4.2.4.1. Напон и фреквенција (4.2.3)

Случај П

Максимални допуштени напон контактне мреже у Летонији износи 4 kV, односно 3 kV код истосмјерних мрежа.

7.4.2.5. Посебна обиљежја литванске мреже

7.4.2.5.1. Динамичко понашање и квалитета одузимања струје (4.2.12)

Случај П

Код постојећих пројеката контактне мреже простор за подизање непомичне ручице рачуна се у складу с националним техничким прописима који су у ту сврху пријављени.

7.4.2.6. Посебна обиљежја пољске мреже

7.4.2.6.1. Механизми координације електричне заштите (4.2.7)

Случај П

Код пољске истосмјерне мреже од 3 kV биљешка C из табеле 7. норме EN 50388: 2012 замјењује се биљешком: Окидање прекидача треба бити врло брзо у случају кратког споја. Прекидач електричног струјног круга требао би, у највећој могућој мјери, окинути како би се покушало избјећи окидање прекидача станице.

7.4.2.7. Посебна обиљежја шпанске мреже

7.4.2.7.1. Висина контактног проводника (4.2.9.1)

Случај П

На неким секцијама будућих пруга v ≥ 250 km/h, допуштена је називна висина контактног проводника од 5,60 m.

7.4.2.7.2. Опрема за фазно секционисање – пруге на којима је могућа брзина v ≥ 250 km/h (4.2.15.2)

Случај П

У случају модернизације/обнове постојећих пруга велике брзине задржава се посебно пројектовање опреме за фазно секционисање.

7.4.2.8. Посебна обиљежја шведске мреже

7.4.2.8.1. Оцјењивање средњег корисног напона (6.2.4.1)

Случај П

Осим оцјењивања средњег корисног напона у складу с одредбом 15.4. норме EN 50388:2012 радне карактеристике напајања могуће је оцјењивати помоћу:

- поређења с референтном вриједношћу ако се рјешење напајања употребљава за сличан или захтјевнији ред вожње. Референтна вриједност има сличну или већу:
- удаљеност до напоном контролисане сабирнице (станица за претварање фреквенције);
- импеданцију система контактне мреже и
- грубе процјене средњег корисног напона у једноставним случајевима чија је посљедица већи додатни капацитет за будуће саобраћајне потребе.

7.4.2.9. Посебна обиљежја мреже Уједињеног Краљевства за Велику Британију

7.4.2.9.1. Напон и фреквенција (4.2.3)

Случај П

Допуштен је наставак модернизације, обнове или проширења мрежа опремљених системом електрификације који функционише на 600/750 V истосмјерне струје код којих се употребљавају водљиве шине у конфигурацији три и/или четири шине у складу с националним техничким прописима пријављеним у ту сврху.

Посебан случај за Уједињено Краљевство Велике Британије и Сјеверне Ирске који се примјењује само на главну мрежу у Великој Британији.

7.4.2.9.2. Висина контактног проводника (4.2.9.1)

Случај П

У случају новог, модернизованог или обновљеног енергетског подсистема на постојећој инфраструктури допуштено је пројектовање висине контактног проводника у складу с националним техничким прописима пријављеним у ту сврху

Посебан случај је за Уједињено Краљевство Велике Британије и Сјеверне Ирске који се примјењује само на главну мрежу у Великој Британији.

7.4.2.9.3. Максимални бочни отклон (4.2.9.2) и профил пантографа (4.2.10)

Случај П

У случају новог, модернизованог или обновљеног енергетског подсистема на постојећој инфраструктури допуштен је прорачун прилагођавања максималног бочног отклона, висина провјере и профила пантографа у складу с националним техничким прописима пријављеним у ту сврху.

Посебан случај за Уједињено Краљевство Велике Британије и Сјеверне Ирске, који се примјењује само на главну мрежу у Великој Британији.

7.4.2.9.4. Заштитне мјере од струјног удара (4.2.18)

Случај П

У случају модернизације или обнове постојећег енергетског система или изградње нових енергетских подсистема на постојећој инфраструктури, умјесто упућивања на одредбу 5.2.1. норме EN 50122-1:2011 +A1:2011, допуштено је пројектовање заштита од струјног удара у складу с националним техничким прописима пријављеним у ту сврху.

Посебан случај за Уједињено Краљевство Велике Британије и Сјеверне Ирске, који се примјењује само на главну мрежу у Великој Британији.

7.4.2.9.5. Оцјењивање усклађености OCL-а као саставног дијела

Случај П

Националним правилима може се дефисати поступак усклађености који се односи на тачке 7.4.2.9.2. и 7.4.2.9.3. и повезане потврде.

Поступак може укључивати оцјену усклађености дијелова који не подлијежу посебном случају.

7.4.2.10. Посебна обиљежја Еуротунел мреже

7.4.2.10.1. Висина контактног проводника (4.2.9.1)

Случај П

У случају модернизације или обнове постојећег енергетског подсистема допуштено је пројектовање висине контактног проводника у складу с техничким прописима пријављенима у ту сврху.

7.4.2.11. Посебна обиљежја луксембуршке мреже

7.4.2.11.1. Напон и фреквенција (4.2.3)

Случај Т

Вриједности и ограничења напона и фреквенције на терминалима подстанице и на пантографу сљедећих електрифицираних пруга од 25 kV измјеничне струје између Бетембурга и Родангеа (граница) и секције пруге од Петангеа до Луделангеа могу премашивати вриједности утврђене одредбом 4. норме EN 50163:2004 (Umax1 око 30 kV и Umax2 око 30,5 kV).

Додатак А

Оцјењивање усклађености интероперабилних саставних дијелова

А.1. ПОДРУЧЈЕ ПРИМЈЕНЕ

У овом Додатку се наводи оцјењивање усклађености интероперабилног саставног дијела (контактна мрежа) енергетског подсистема.

У случају постојећих интероперабилних саставних дијелова примјењује се поступак описан у тачки 6.1.2.

А.2. ОБИЉЕЖЈА

Обиљежја интероперабилног саставног дијела која треба оцијенити примјеном модула CB или CH1 означена су ознаком X у таблици А.1. Фаза производње оцјењује се у склопу подсистема.

Табела А.1.

Оцјењивање интероперабилног саставног дијела: контактна мрежа

	Оцјењивање у сљедећој фази			
	Фаза пројектовања и развоја			Фаза производње
Обиљежје – тачка	**Ревизија пројекта**	**Ревизија производног поступка**	**Испитивање (2)**	**Квалитет производа (серијска производња)**
Геометрија контактне мреже – 5.2.1.1.	X	N/P	N/P	N/P
Средња контактна сила – 5.2.1.2. (1)	X	N/P	N/P	N/P
Динамичко понашање – 5.2.1.3.	X	N/P	X	N/P
Простор за подизање непомичне ручице – 5.2.1.4.	X	N/P	X	N/P
Размак пантографа за пројектовање контактне мреже – 5.2.1.5.	X	N/P	N/P	N/P
Струја у мировању – 5.2.1.6.	X	N/P	X	N/P
Материјал контактног проводника – 5.2.1.7.	X	N/P	N/P	N/P

Н/П: Није примјењиво
(1) Мјерење контактне силе укључено је у поступак оцјењивања динамичког понашања и квалитета одузимања струје.
(2) Испитивање према дефиницији из дијела 6.1.4. о посебном поступку оцјењивања за интероперабилни саставни дио – контактна мрежа.

Додатак Б

ЕЗ провјера енергетског подсистема

Б.1. ПОДРУЧЈЕ ПРИМЈЕНЕ

У овом Додатку се наводи ЕЗ провјера енергетског подсистема.

Б.2. ОБИЉЕЖЈА

Обиљежја подсистема које треба оцијенити у различитим фазама пројекта, уградње и рада означена су ознаком X u табели Б.1.

Табела Б.1.

ЕЗ провјера енергетског подсистема

Основни параметри	**Фаза оцјењивања**			
	Фаза развоја пројекта	**Фаза производње**		
	Ревизија пројекта	**Изградња, састављање, постављање**	**Састављен, прије пуштања у погон**	**Провјера у пуним радним условима**
Напон и фреквенција – 4.2.3.	X	Н/П	Н/П	Н/П
Параметри који се односе на радне карактеристике система напајања – 4.2.4.	X	Н/П	Н/П	Н/П
Струјни капацитет, истосмјерни системи, возови у мировању – 4.2.5.	X (1)	Н/П	Н/П	Н/П
Рекуперативно кочење – 4.2.6.	X	Н/П	Н/П	Н/П
Механизми координације електричне заштите – 4.2.7.	X	Н/П	X	Н/П
Хармонике и динамички учинци за наизмјеничне пружне системе за напајање електричном енергијом – 4.2.8.	X	Н/П	Н/П	Н/П
Геометрија контактне мреже – 4.2.9.	X (1)	Н/П	Н/П (3)	Н/П
Профил пантографа – 4.2.10.	X	Н/П	Н/П	Н/П
Средња контактна сила – 4.2.11.	X (1)	Н/П	Н/П	Н/П

Основни параметри	**Фаза оцјењивања**			
	Фаза развоја пројекта	**Фаза производње**		
	Ревизија пројекта	**Изградња, састављање, постављање**	**Састављен, прије пуштања у погон**	**Провјера у пуним радним условима**
Динамичко понашање и квалитет одузимања струје – 4.2.12.	X (1)	Н/П	X (2) (3)	Н/П (2)
Размак пантографа за пројектовање контактне мреже – 4.2.13.	X (1)	Н/П	Н/П	Н/П
Материјал контактног проводника – 4.2.14.	X (1)	Н/П	Н/П	Н/П
Опрема за фазно секционисање – 4.2.15.	X	Н/П	Н/П	Н/П
Опрема за системско секционисање – 4.2.16.	X	Н/П	Н/П	Н/П
Систем за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима – 4.2.17.	Н/П	Н/П	Н/П	Н/П
Заштитне мјере од струјног удара – 4.2.18.	X	X (4)	X (4)	Н/П
Правила одржавања – 4.5.	Н/П	Н/П	X	Н/П

Н/П: није примјењиво
(1) Провести само ако контактна мрежа није оцијењена као интероперабилни саставни дио.
(2) Провјера у пуним радним условима обавља се само ако провјера у фази "састављање прије пуштања у погон" није могућа.
(3) Провести као алтернативну методу оцјењивања у случају да се не мјери динамичко понашање контактне мреже интегрисане у подсистем (видјети тачку 6.2.4.5).
(4) Провести у случају ако друго независно тијело није провело провјеру.

Додатак Ц
Средњи корисни напон

Ц.1. ВРИЈЕДНОСТИ СРЕДЊЕГ КОРИСНОГ НАПОНА НА ПАНТОГРАФУ

Минималне вриједности средњег корисног напона на пантографу у редовним радним условима наведени су у табели Ц.1.

Табела Ц.1.

Минимални средњи корисни напон на пантографу

Систем напајања електричном енергијом	V	
	Брзина на прузи v > 200 [km/h]	Брзина на прузи v ≤ 200 [km/h]
	Зона и воз	Зона и воз
измјенична струја 25 kV, 50 Hz	22 500	22 000
измјенична струја 15 kV, 16,7 Hz	14 200	13 500
истосмјерна струја 3 kV	2 800	2 700
истосмјерна струја 1,5 kV	1 300	1 300

Ц.2. ПРАВИЛА ЗА СИМУЛАЦИЈУ

Зона која се употребљава за симулацију ради прорачуна средњег корисног напона

- Симулације се обављају на зони која представља значајан дио пруге или дио мреже попут релевантних секција напајања у мрежи ради пројектовања и оцјењивања објекта. Временско раздобље које се употребљава за симулацију ради прорачуна средњег корисног напона.
- Приликом симулације средњег корисног напона воза и средњег корисног напона зоне треба разматрати само возове који су обухваћени симулацијом током релевантног раздобља, попут времена потребног за прелазак цијелом секцијом напајања.

Додатак Д
Спецификација профила пантографа

Д.1. СПЕЦИФИКАЦИЈА МЕХАНИЧКО-КИНЕМАТИЧКОГ ПРОФИЛА ПАНТОГРАФА

Д.1.1. Уопштено

Д.1.1.1. Простор који би требало ослободити за електрификоване пруге

Д.1.1.3. Симболи и скраћенице

Симбол	Назив	Јединица
b_w	Полуширина лука пантографа	m
$b_{w,c}$	Полуширина управљачке дужине (с трубама од изолирајућег материјала) или радње дужине (с управљачким сиренама) лука пантографа	m
$b'_{o,mec}$	Ширина механичко-кинематичког профила пантографа у горњој тачки провјере	m
$b'_{u,mec}$	Ширина механичко-кинематичког профила пантографа у доњој тачки провјере	m
$b'_{h,mec}$	Ширина механичко-кинематичког профила пантографа на међувисини, h	m
d_l	Бочни отклон контактног проводника	m
Симбол	Назив	Јединица
D'_0	Референтно надвисивање које возило узима у обзир за профил пантографа	m
e_p	Нагиб пантографа због обиљежја возила	m
e_{po}	Нагиб пантографа у горњој тачки провјере	m
e_{pu}	Нагиб пантографа у доњој тачки провјере	m
f_s	Простор за подизање контактног проводника	m
f_{wa}	Простор за трошење летвице клизача пантографа	m
f_{ws}	Простор за прелазак лука преко контактног проводника због нагибања пантографа	m
h	Висина у односу на возну површину	m
h'_{co}	Референтна висина средишта котрљања за профил пантографа	m
h'	Референтна висина код израчуна профила пантографа	m
h'_o	Максимална висина провјере профила пантографа у положају одузимања	m
h'_u	Минимална висина провјере профила пантографа у положају одузимања	m
h_{eff}	Ефективна висина подигнутог пантографа	m
h_{cc}	Статична висина контактног проводника	m
I'_0	Референтни мањак надвисивања који возило узима у обзир за профил пантографа	m
L	Размак између средишта шина колосијека	m
l	Ширина колосијека, размак између горњих рубова шина	m
q	Попречно гибање између осовине и окретних постоља или, у случају возила која немају окретна постоља, између осовине и сандука возила	m
qs'	Квазистатичко гибање	m
R	Полумјер водоравног лука	m
s'_o	Коефицијент флексибилности узет у обзир код усклађивања возила и инфраструктуре за профил пантографа	
$S'_{i/a}$	Допуштени додатни отклон на унутрашњем/вањском дијелу криве за пантографе	m
w	Попречно гибање између окретног постоља и сандука	m
Σj	Збир (водоравних) сигурносних простора који обухватају исте насумичне појаве (j = 1, 2 или 3) за профил пантографа	m
Ознака $_a$ односи се на вањски дио криве Ознака $_i$ односи се на унутрашњио дио криве		

У случају пруга електрификованим путем контактне мреже потребно је ослободити додатни простор:

- за смјештај опреме контактне мреже;
- за слободан пролазак пантографа.

У овом Додатку је ријеч о слободном проласку пантографа (профилу пантографа). Управник инфраструктуре бави се електричном озраченошћу.

Д.1.1.2. Посебности

Профил пантографа у неким аспектима се разликује од ширине препреке.

- Пантограф је (дјелимично) помичан и зато је потребно осигурати електричну ораченост у складу с врстом препреке (изоловане или не);
- Присутност труба од изолационог материјала треба узети у обзир према потреби. Зато треба одредити двоструки референтни профил како би се истовремено узела у обзир механичка и електрична интерференција;
- У стању одузимања пантограф је у сталном дотоку с контактним проводником и зато је његова висина варијабилна. Исто се односи и на профил пантографа.

Д.1.1.4. Основна начела

Слика Д.1.

Механички профили пантографа

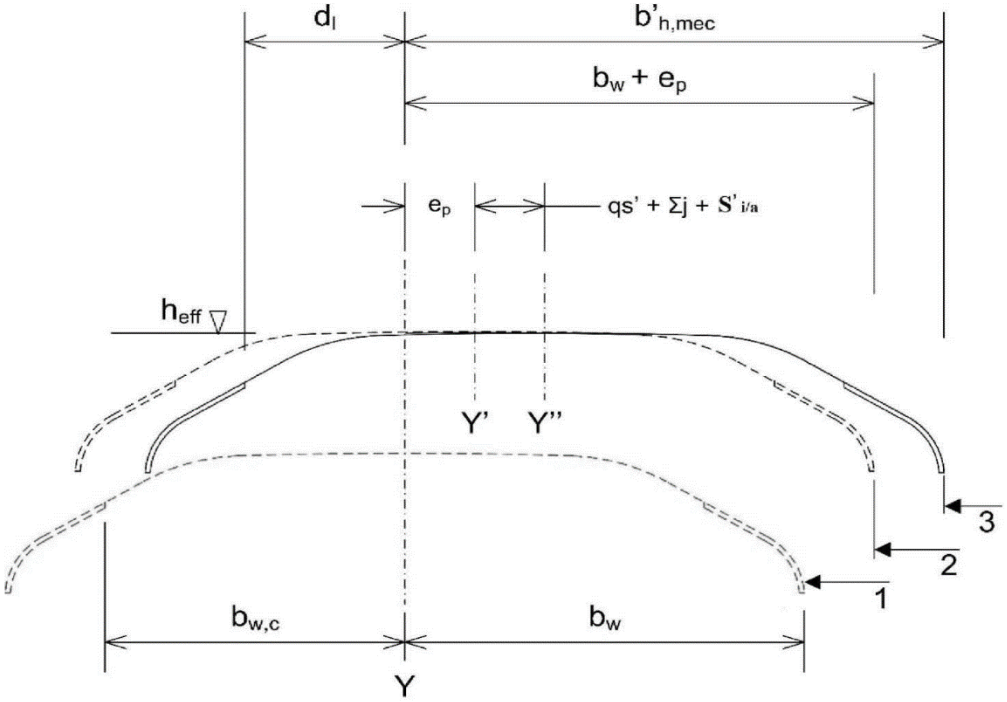

Легенда:

Y: Средишња линија колосијека

Y′: Средишња линија пантографа – за прорачун референтног профила за слободни пролазак

Y″: Средишња линија пантографа – за прорачун механичко-кинематичког профила пантографа

1: Профил пантографа

2: Референтни профил за слободни пролазак

3: Механичко-кинематички профил

Профил пантографа остварен је само ако су истовремено испуњени механички и електрични профили:

- Референтни профил за слободни пролазак укључује дужину главе носача пантографа и нагиб пантографа e_p, и примјењује се до референтног надвисивања или референтног мањка надвисивања;

- Помичне и изоловане препреке остају изван механичког профила;

- Неизоловане препреке (уземљене или по потенцијалу различите од контактне мреже) остају изван механичког и електричног профила.

Д.1.2. Спецификација механичко-кинематичког профила пантографа

Д.1.2.1. Спецификација ширине механичког профила

Д.1.2.1.1. Подручје примјене

Ширина профила пантографа углавном је одређена дужином и помацима пантографа који се разматра. Осим посебних појава, појаве сличне онима ширине препреке налазе се код попречних помака.

Профил пантографа разматра се на сљедећим висинама:
- горњој висини провјере h'_o
- доњој висини провјере h'_u

Између тих двају висина може се сматрати да ширина профила варира линеарно.

Различити параметри приказани су на слици Д.2.

Д.1.2.1.2. Методологија прорачуна

Ширина профила пантографа одређена је збиром дефинисаних параметара. У случају шина по којима саобраћају различити пантографи треба размотрити максималну ширину.

За доњу тачку провјере h = h'_u :

$$b'_{u(i/a),mec} = \left(b_w + e_{pu} + S'_{i/a} + qs'_{i/a} + \sum_j \right)_{max}$$

За горњу тачку провјере h = h'_o :

$$b'_{o(i/a),mec} = \left(b_w + e_{pu} + S'_{i/a} + qs'_{i/a} + \sum_j \right)_{max}$$

НАПОМЕНА i/a = унутрашњи/вањски дио криве.

За било коју међувисину h ширина се утврђује интерполацијом:

$$b'_{h,mec} = b'_{u,mec} + \frac{h - h'_u}{h'_o - h'_u} \cdot \left(b'_{o,mec} - b'_{u,mec} \right)$$

Д.1.2.1.3. Полуширина b_w лука пантографа

Полуширина b_w лука пантографа зависи од врсте пантографа који се употребљава. Профили пантографа које треба размотрити дефинисани су тачком 4.2.8.2.9.2. TSI-ја за LOC&PAS.

Д.1.2.1.4. Нагибање пантографа e_p

Нагибање углавном зависи од сљедећих појава:

— гибању $q + w$ у осовинским лежиштима и између окретног постоља и сандука.

— вриједности отклона сандука коју возило узима у обзир (зависно од специфичне флексибилности s_0', референтном надвисивању D'_0 и референтном мањку надвисивања I'_0).

— толеранцији код причвршћивања пантографа на кров;

— попречној флексибилности уређаја за причвршћивање на крову;

— висини која се разматра h'.

Слика Д.2.

Спецификација ширине механичко-кинематичког профила пантографа на различитим висинама

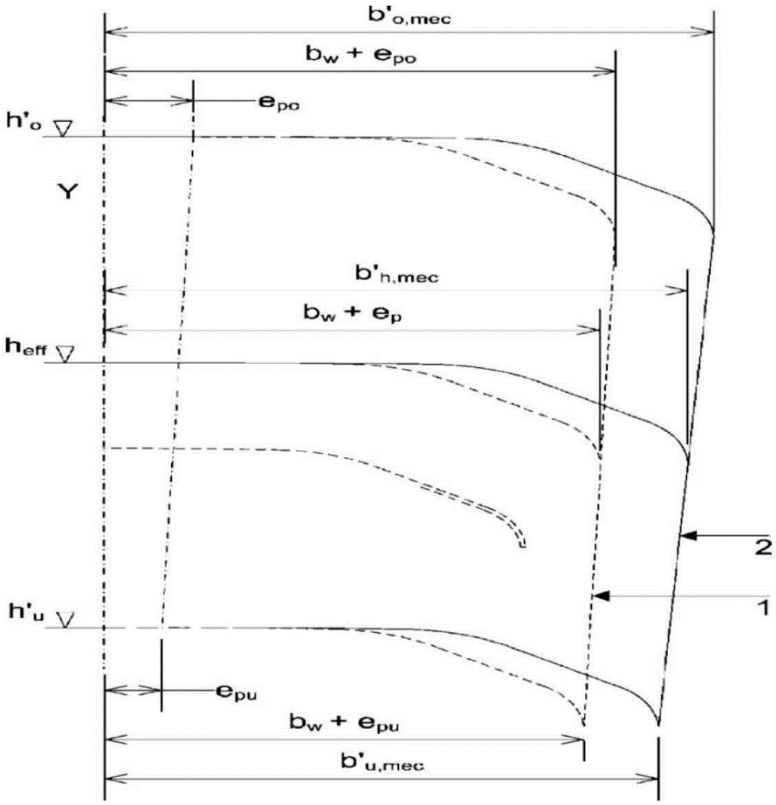

Легенда:

Y : Средиште колосијека

1 : Референтни профил за слободни пролаз

2 : Механичко-кинематички профил пантографа

Д.1.2.1.5. Додатни отклони

Профил пантографа има посебне додатне отклоне. У случају стандардне ширине колосијека примјењује се сљедећа формула:

$$S'_{i/a} = \frac{2,5}{R} + \frac{l - 1,435}{2}$$

За остале ширине колосијека примјењују се национални прописи.

Д.1.2.1.6. Квазистатички учинак

С обзиром на то да се пантограф налази на крову, квазистатички учинак има важну улогу у прорачуну профила пантографа. Тај учинак се рачуна од специфичне флексибилности s_o', референтног надвисивања D'_o и референтног мањка надвисивања I'_o :

$$qs_i' = \frac{S_o'}{L} \cdot \left[D - D_o'\right]_{>0} \left(h - h_{co}'\right)$$

$$qs_a' = \frac{S_o'}{L} \cdot \left[I - I_o'\right]_{>0} \left(h - h_{co}'\right)$$

Напомена: Пантографи се у правилу уграђују на кров погонске јединице чија је референтна флексибилност s_0' у правилу мања од референтне флексибилности ширине препреке s_0.

Д.1.2.1.7. Одступања

У складу с дефиницијом профила треба размотрити сљедеће појаве:
- асиметрично оптерећење;
- попречно помицање колосијека између двају узастопних одржавања;
- варијацију надвисивања између два узастопна одржавања и
- осцилације због неравног колосијека.

Збир наведених одступања наводи се као Σj.

Д.1.2.2. Спецификација висине механичког профила

Висина профила одређује се на темељу статичне висине h_{cc}, контактног проводника у локалној тачки која се разматра. У обзир треба узети сљедеће параметре:
- дизање f_s контактног проводника због контактне силе пантографа. Вриједност f_s зависи од врсте контактне мреже, те је одређује управник инфраструктуре у складу с тачком 4.2.12.
- дизање главе пантографа због њене нагнутости и нестабилних контактних тачака и трошења клизача пантографа $f_{ws} + f_{wa}$. Допуштена вриједност f_{ws} наведена је у TSI-ју за LOC&PAS, а f_{wa} зависи од захтјева за одржавање.

Висина механичког профила добија се сљедећом формулом:

$$h_{eff} = h_{cc} + f_s + f_{ws} + f_{wa}$$

Д.1.3. Референтни параметри

Параметри за кинематичко-механички профил пантографа и за спецификацију максималног бочног отклона контактног проводника су како слиједи:

- 1 – према ширини колосијека

- $s'_o = 0{,}225$
- $h'_{co} = 0{,}5$ m

- $I'_0 = 0{,}066$ m и $D'_0 = 0{,}066$ m

- $h'_o = 6{,}500$ m и $h'_u = 5{,}000$ m.

Д.1.4. Прорачун максималног бочног отклона контактног проводника

Максималан бочни отклон контактног проводника израчунава се узимајући у обзир укупно кретање пантографа с обзиром на називни положај колосијека и преносни распон (или радну дужину у случају пантографа без труба израђених од водљивог материјала) како слиједи:

$$d_l = b_{w,c} + b_w - b'_{h,mec}$$

$b_{w,c}$ – дефинисан у тачкама 4.2.8.2.9.1. и 4.2.8.2.9.2. UTP-а за LOC&PAS.

Д.2. СПЕЦИФИКАЦИЈА СТАТИЧКОГ ПРОФИЛА ПАНТОГРАФА (СИСТЕМ ШИРИНЕ КОЛОСИЈЕКА ОД 1 520 mm)

Ово се примјењује у државама које прихватају профил пантографа у складу с тачком 4.2.8.2.9.2.3.TSI-ја за LOC&PAS.

Профил пантографа у складу је са сликом Д.3 и табелом Д.1.

Слика Д.3.

Статички профил пантографа за систем ширине колосијека од 1 520 mm

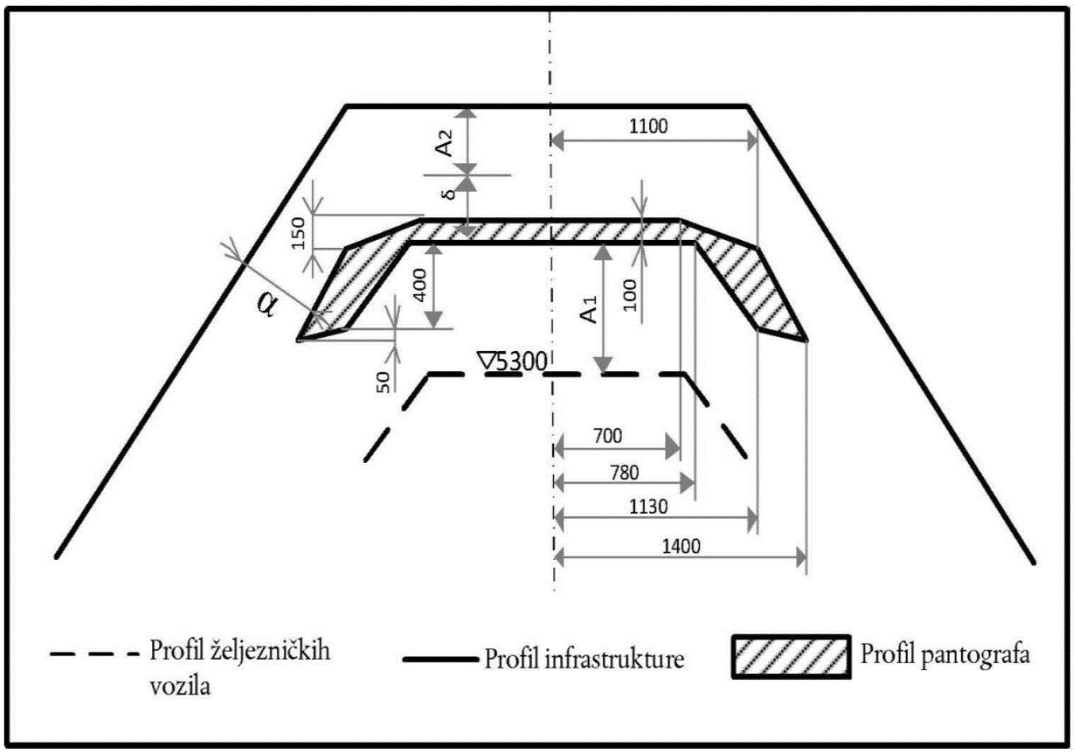

Табела Д.1.

Размаци између помичних дијелова контактне мреже и пантографа и уземљених дијелова жељезничког возила и стабилних постројења код система ширине колосијека од 1 520 mm

Напон контактног система у односу на земљиште [kV]	Вертикални ваздушни размак A1 између жељезничког возила и најнижег положаја контактног проводника [mm]			Вертикални ваздушни размак A2 између помичних дијелова контактне мреже и уземљених дијелова [mm]		Бочни ваздушни размак α између помичних дијелова пантографа и уземљених дијелова [mm]		Вертикални размак δ за помичне дијелове контактне мреже [mm]			
	Нормалан		Минимални допуштени за колосијеке обичних станица и жељезничких станица на којима није предвиђено мировање воза					Без контактне мреже		С контактном мрежом	
	Колосијеци обичних и жељезничких и станица на којима није предвиђено мировање	Колосијеци осталих станица		Нормални	Минимални допуштени	Нормални	Минимални допуштени	Нормални	Минимални допуштени	Нормални	Минимални допуштени
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1,5 – 4	450	950	250	200	150	200	150	150	100	300	250
6 – 12	450	950	300	250	200	220	180	150	100	300	250
25	450	950	375	350	300	250	200	150	100	300	250

Додатак Е

Попис референтних норми

Табела Е.1.

Попис референтних норми

Бр.	Ознака	Назив документа	Верзија	Основни параметри на које се норма односи
1	EN 50119	Жељезничке примјене – Стабилна постројења –Надземни контактни водови у електричној вучи	2009	Струјни капацитет, истосмјерни системи, возови у мировању (4.2.5) Геометрија контактне мреже (4.2.9) Динамичко понашање и квалитет одузимања струје (4.2.12), опрема за фазно секционисања (4.2.15) и опрема за системско секционисање (4.2.16)
2	EN 50122-1:2011+A1:2011	Жељезничке примјене – Стабилна постројења –Електрична безбједност, уземљење и повратни вод – 1. дио Заштитне мјере од струјног удара	2011	Геометрија контактне мреже (4.2.9) и заштитне мјере од струјног удара (4.2.18)
3	EN 50149	Жељезничке примјене – Стабилна постројења – Електрична вуча – Контактни проводници од бакра и бакарних легура	2012	Материјал контактног проводника (4.2.14)
4	EN 50163	Жељезничке примјене – Напони напајања система вуче	2004	Напон и фреквенција (4.2.3)
5	EN 50367	Жељезничке примјене – Системи одузимања струје – Технички критеријуми за интеракцију између пантографа контактне мреже (ради постизања слободног приступа)	2012	Струјни капацитет, истосмјерни системи, возови у мировању (4.2.5) Средња контактна сила (4.2.11) Опрема за фазно секционисање (4.2.15) и опрема за системско секционисање (4.2.16)

Бр.	Ознака	Назив документа	Верзија	Основни параметри на које се норма односи
6	EN 50388	Жељезничке примјене – Снабдијевање електричном енергијом и жељезничка возила – Технички критеријуми за координацију између напајања (подстаница) и жељезничких возила ради постизања интероперабилности	2012	Параметри који се односе на радне карактеристике система напајања (4.2.4), Механизми координације електричне заштите (4.2.7), Хармонике и динамички учинци за наизмјеничне системе (4.2.8)
7	EN 50317	Жељезничке примјене – Системи одузимања струје – Захтјеви за динамичку интеракцију између пантографа и контактне мреже и њена провјера	2012	Оцјењивање динамичког понашања и квалитета одузимања струје (6.1.4.1. и 6.2.4.5)
8	EN 50318	Жељезничке примјене – Системи одузимања струје – Провјера динамичке интеракције између пантографа и контактне мреже	2002	Оцјењивање динамичког понашања и квалитета одузимања струје (6.1.4.1)

Додатак Ф
Попис отворених питања

Додатак Г
Појмовник

Табела Г.1.

Појмовник

Појам	Скраћеница	Дефиниција
AC		Наизмјенична струја.
DC		Истосмјерна струја.
Прикупљени подаци о наплати енергије	EZBD	Скуп података прикупљен помоћу система за обраду података (DHS) прикладан за наплату енергије.
Систем контактне мреже		Систем којим се врши дистрибуција електричне енергије возовима који саобраћају одређеном путањом која се преноси возовима помоћу одузимача струје.
Контактна сила		Вертикална сила коју пантограф примјењује на контактну мрежу.
Подизање контактног проводника		Вертикално подизање контактног проводника због силе коју производи пантограф.
Одузимач струје		Опрема уграђена на возило намијењена за одузимање струје из контактног проводника или водљивих шина.
Профил		Скуп правила, укључујући референтни профил и његова припадајућа правила за прорачун којима се омогућава одређивање спољашњих димензија возила и простор који треба осигурати инфраструктуром. НАПОМЕНА: Зависно од примијењене методе прорачуна, профил ће бити статички, кинематички или динамички.
Бочни отклон		Бочно помицање контактног проводника код најјачег бочног вјетра.
Друмски прелаз у нивоу		Укрштање у истом нивоу друма и једног или више жељезничких колосијека.
Брзина на прузи		Максимална брзина мјерења у километрима на сат за коју је пруга пројектована.
План одржавања		Низ докумената којима се утврђују поступци одржавања инфраструктуре које доноси управник инфраструктуре.
Средња контактна сила		Максимална брзина мјерена у километрима на сат за коју је пруга пројектована.

Појам	Скраћеница	Дефиниција
Средњи корисни напон воза		Напон којим се одређује димензионирање воза и којим је омогућена квантификација учинка на његове радне карактеристике.
Средњи корисни напон зоне		Напон који је показатељ квалитета напајања електричном енергијом у географској зони током раздобља вршеног саобраћаја возног реда.
Минимална висина контактног проводника		Минимална вриједност висине напетог контактног проводника како би се избјегао лук између једног контактног проводника или више њих и возила у свим положајима.
Називна висина контактног проводника		Називна вриједност висине контактног проводника у потпорњу у уобичајеним условима.
Називни напон		Напон према којем је пројектовано постројење или његов дио.
Редован саобраћај		Планирани ред вожње.
Систем за прикупљање података о енергији у стабилним постројењима (систем за прикупљање података)	DCS	Услуга прикупљања података о наплати енергије из енергетског мјерног система у стабилним постројењима.
Контактна мрежа	OCL	Контактна мрежа смјештена изнад (или поред) горње границе ЕЗ профила возила којом се возила напајају електричном енергијом путем опреме за одузимање струје која се налази на крову
Референтни профил		Профил повезан са свим профилима који представља облик пресјека и који се употребљава као основа за израду прописа и величини инфраструктуре с једне стране, и возила с друге.
Повратни вод		Сви проводници који чине планирану руту повратног тока вучне струје.
Статична контактна сила		Просјечна окомита контактна сила којом глава пантографа дјелује окомито према горе на контактну мрежу и коју узрокује уређај за подизање пантографа, док је пантограф подигнут, а возило у мировању.

Na osnovu člana 2. i člana 8. Zakona o željeznicama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", broj 52/05), člana 16, člana 61. i člana 99. Zakona o upravi ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", broj: 32/02, 102/09 i 72/17), direktor Regulatornog odbora željeznica Bosne i Hercegovine donosi

PRAVILNIK
O PRIMJENI TEHNIČKIH SPECIFIKACIJA INTEROPERABILNOSTI KOJE SE ODNOSE NA "ENERGETSKI" PODSISTEM U BOSNI I HERCEGOVINI

Član 1.
(Predmet)

(1) Ovim Pravilnikom propisuju se tehničke specifikacije interoperabilnosti (TSI), koje se odnose na podsisteme "energija" u Bosni i Hercegovini kako je utvrđeno Prilogom Pravilnika.
(2) Ovim Pravilnikom preuzimaju se odredbe Uredbe Komisije (EU) br. 1301/2014 od 18. novembra 2014. o tehničkoj specifikaciji interoperabilnosti podsistema "energija" željezničkog sistema u Evropskoj uniji.
(3) Navođenje odredbi Uredbe iz stava (2) ovog člana vrši se isključivo u svrhu praćenja i informisanja o preuzimanju pravno nasljeđe EU u zakonodavstvo BiH.

Član 2.
(Područje primjene)

(1) Ovaj Pravilnik se primjenjuje na sve nove, modernizovane ili obnovljene "energetske" podsisteme u Bosni i Hercegovini u skladu s odredbama tačke 2.2. Prilog A Pravilnika o primjeni funkcionalnih i tehničkih zahtjeva na podsisteme u ŽS BiH (JTP GEN-B) ("Službeni glasnik BiH", broj 79/20).
(2) Ne dovodeći u pitanje članove 7. i 8. i tačku 7.2. Priloga ovoga Pravilnika, Pravilnik se primjenjuje na nove željezničke linije u Bosni i Hercegovini koje se puštaju u saobraćaj od dana početka primjene ovog Pravilnika.
(3) TSI u prilogu ovog pravilnika ne primjenjuje se na postojeću željezničku infrastrukturu u Bosni i Hercegovini koja je već stavljena u rad, osim ako ona podliježe obnovi ili modernizaciji u skladu s odjeljkom 7.3. Priloga ovoga Pravilnika.
(4) Ovaj Pravilnik se ne primjenjuje u sljedećim slučajevima:
   a) na podzemne željeznice, tramvaje i druge sisteme lake željeznice;
   b) na mreže koje su funkcionalno odvojene od ostatka željezničkog sistema i koje su predviđene samo za provođenje lokalnog, gradskog ili prigradskog putničkog saobraćaja, kao i željezničke prijevoznike koji obavljaju promet isključivo na tim mrežama;
   c) na željezničku infrastrukturu u privatnom vlasništvu i vozila koja se isključivo koriste na takvoj infrastrukturi koju isključivo koristi njezin vlasnik za vlastiti prijevoz robe;
   d) na infrastrukturu i vozila predviđena isključivo za lokalnu, povijesnu ili turističku upotrebu.
(5) Prilog Pravilnika primjenjuje se na mreže sa sljedećim nazivnim širinama kolosijeka: 1435 mm, 1520 mm, 1524 mm, 1600 mm i 1668 mm.
(6) Metrički kolosijek isključen je iz tehničkog područja primjene ovog TSI-ja.

Član 3.
(Definicije i skraćenice)

Za svrhu ovog Pravilnika i njegovog Priloga, primjenjuju se sljedeće definicije i skraćenice:
   a) ERA - Agencija Evropske unije za željeznice,
   b) OTIF – Međuvladina organizacija za međunarodni željeznički prijevoz,
   c) COTIF - Konvencije o međunarodnom željezničkom prijevozu –("Službeni glasnik BiH", - Međunarodni ugovori", broj 2/06),
   d) TSI – Tehnička specifikacija interoperabilnosti,
   e) ROŽ BiH- Regulatorni odbor željeznica Bosne i Hercegovine,
   f) ECM - Tijelo nadležno za održavanje,
   g) EN - Evropska norma,
   h) UI - Upravljač infrastrukture,
   i) ŽO - Željeznički operater,
   j) JTP - Jedinstveni tehnički propisi,
   k) APTU - Jedinstvena pravila o priznavanju tehničkih standarda i usvajanju jedinstvenih tehničkih propisa koji se primjenjuju na željeznička vozna sredstva namijenjena za korištenje u međunarodnom prijevozu,
   l) ATMF - Jedinstvena pravila o tehničkom prijemu željezničkih voznih sredstava koja se koriste u međunarodnom prijevozu,
   m) JTP GEN-A - Jedinstveni tehnički propisi - Osnovni zahtjevi
   n) JTP GEN-B- Jedinstveni tehnički propisi- Podsistemi
   o) JTP GEN-C 2015 - Jedinstveni tehnički propisi - Opće odredbe TEHNIČKI DOSIJE,
   p) JTP GEN- D - Jedinstveni tehnički propisi - Procedure provjere (module) jedinstvenih tehničkih propisa.

Član 4.
(Otvorena pitanja)

Kada je riječ o pitanjima koja se klasificiraju kao "otvorena pitanja" definirana u Dodatku F Priloga ovog Pravilnika, odnose se na uslove koje je potrebno ispuniti za provjeru interoperabilnosti kako bi se izdala dozvola za rad podsistema.

Član 5.
(Posebni slučajevi)

Za posebne slučajeve koji se navode u tački 7.4.2. Priloga, uslovi koje je potrebno ispuniti za provjeru usklađenosti s temeljnim zahtjevima utvrđeni su u Prilogu A Pravilnika o primjeni osnovnih zahtjeva u željezničkom sistemu u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 84/20). Vrste posebnih slučajeva nevedeni su u odjeljku 7.4.2.

Član 6.
(Potvrda o "EZ" provjeri)

(1) Potvrdu o "EZ" provjeri za podsistem koji se sastoji od interoperabilnih sastavnih dijelova koji nemaju izjavu o usklađenosti "EZ" ili prikladnosti za upotrebu moguće je izdati pod uslovom da su ispunjeni zahtjevi utvrđeni tačkom 6.3. Priloga ovog Pravilnika.
(2) Proizvodnja, modernizacija ili obnova podsistema, uključujući njegovo stavljanje u rad, upotrebom nepotvrđenih interoperabilnih sastavnih dijelova dovršava se u prijelaznom razdoblju kako je propisano stavom (1) ovog člana.
(3) Tokom prijelaznog razdoblja utvrđenog stavom (1) ovog člana:
   a) Tijelo za procjenu usklađenosti vrši potrebne provjere za izdavanja potvrde o "EZ" i navodi utvrđene razloge za neizdavanje potvrde "EZ" za sve interoperabilne sastavne dijelove;
   b) ROŽ BiH u skladu s članom 14. Instrukcije za sigurnost i interoperabilnost željezničkog sistema u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 11/12) izvješćuju o izdatim dozvolama za korištenje u svom godišnjem izvještaju u skladu sa odredbama iz člana 15. Instrukcije za sigurnost i interoperabilnost željezničkog sistema u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 11/12).

Član 7.
(Ocjenjivanje usklađenosti)

(1) Postupci ocjene usklađenosti, prikladnosti za upotrebu i "EZ" provjere utvrđeni tačkom 6. Priloga ovog Pravilnika temelje se na jedinstvenim pravilima APTU (Dodatak F COTIF 1999), JTP GEN D Procedure procjene (moduli).

(2) Valjanost potvrde navedena je u propisima iz stava (1). Tokom tog perioda dopušteno je stavljati u promet nove sastavne dijelove istog tipa bez nove ocjene usklađenosti.

Član 8.
(Provedba)

(1) Tačkom 7. Priloga ovog Pravilnika utvrđuju se koraci koje treba slijediti kod provedbe potpuno interoperabilnog energetskog podsistema.

(2) Osim provedbe sistema za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima (DCS) iz tačke 7.2.4. Priloga ovog Pravilnika i ne dovodeći u pitanje odredbe tačke 4.2.8.2.8. OTIF Jedinstvenih tehničkih pravila (JTP) primjenjivih na podsistem mobilna sredstva -JTP LOC&PAS 2015, osigurava se provedba sistema za namiru u stabilnim postrojenjima koji je u mogućnosti primati podatke od DCS-a i prihvatiti ih za potrebe naplate. Pomoću sistema za namiru u stabilnim postrojenjima mora biti moguće razmjenjivati prikupljene podatke o naplati energije (CEBD) sa ostalim sistemima za namiru i potvrđivati ih, te dostavljati podatke o potrošnji odgovarajućim stranama. To se čini uzimajući u obzir mjerodavno zakonodavstvo u pogledu tržišta energije.

Član 9.
(Inovativna rješenja)

(1) Inovativna rješenja koja nisu usklađena sa specifikacijama utvrđenim Prilogom ovog Pravilnika ili na koja se ne mogu primijeniti metode ocjenjivanja utvrđene Prilogom potrebna su kako bi se održao korak s tehnološkim napretkom.

(2) Inovativna rješenja mogu se odnositi na energetski podsistem, njegove dijelove i njegove interoperabilne sastavne dijelove.

Član 10.
(Prilozi)

Sastavnim dijelom ovog propisa smatra se Prilog-TSI, koji se odnosi na "energetski" podsistem.

Član 11.
(Stupanje na snagu)

Ovaj Pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Bosne i Hercegovine", a objavit će se i u Službenim glasnicima entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.

Broj 13-01-29-7-235-1/22
16. augusta 2022. godine
Doboj

Direktor
Tihomir Narić, s. r.

PRILOG

TSI koje se odnose na "energetski" podsistem

Sadržaj

1.	Uvod
1.1.	Tehničko područje primjene
1.2.	Geografsko područje primjene
1.3.	Sadržaj ovog Pravilnika
2.	Opis energetskog podsistema
2.1.	Definicija
2.1.1.	Napajanje električnom energijom
2.1.2.	Geometrija kontaktne mreže i kvaliteta oduzimanja struje
2.2.	Sučelja s drugim podsistemima
2.2.1.	Uvod
2.2.2.	Sučelja ovog Pravilnika s TSI-jem za sigurnost u željezničkim tunelima
3.	Temeljni zahtjevi
4.	Karakterizacija podsistema
4.1.	Uvod
4.2.	Funkcionalne i tehničke specifikacije podsistema
4.2.1.	Opće odredbe
4.2.2.	Osnovni parametri koji karakteriziraju energetski podsistem
4.2.3.	Napon i frekvencija
4.2.4.	Parametri koji se odnose na radne karakteristike sistema napajanja
4.2.5.	Strujni kapacitet, istosmjerni sistemi, vozovi u mirovanju
4.2.6.	Rekuperativno kočenje
4.2.7.	Mehanizmi koordinacije električne zaštite
4.2.8.	Harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sisteme za napajanje električnom energijom
4.2.9.	Geometrija kontaktne mreže
4.2.10.	Profil pantografa
4.2.11.	Srednja kontaktna sila
4.2.12.	Dinamičko ponašanje i kvalitet oduzimanja struje
4.2.13.	Razmak pantografa za projektiranje kontaktne mreže
4.2.14.	Materijal kontaktnog provodnika
4.2.15.	Oprema za fazno sekcioniranje
4.2.16.	Oprema za sistemsko sekcioniranje
4.2.17.	Sistem za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima
4.2.18.	Zaštitne mjere od strujnog udara
4.3.	Funkcionalne i tehničke specifikacije sučelja
4.3.1.	Opći zahtjevi
4.3.2.	Sučelje s podsistemom željezničkih vozila
4.3.3.	Sučelje s podsistemom infrastrukture
4.3.4.	Sučelje s saobraćajno-upravljačkim i signalno-sigurnosnim sistemima
4.3.5.	Sučelja s podsistemom odvijanja saobraćaja i upravljanja saobraćajem
4.4.	Operativna pravila
4.5.	Pravila održavanja
4.6.	Stručne kvalifikacije
4.7.	Zdravstveni i sigurnosni uslovi
5.	Interoperabilni sastavni dijelovi
5.1.	Popis sastavnih dijelova
5.2.	Radne karakteristike i specifikacije sastavnih dijelova
5.2.1.	Kontaktna mreža
6.	Ocjenjivanje usklađenosti interoperabilnih sastavnih dijelova i EZ provjera podsistema
6.1.	Interoperabilni sastavni dijelovi
6.1.1.	Postupci ocjenjivanja usklađenosti
6.1.2.	Primjena modula
6.1.3.	Inovativna rješenja za interoperabilne sastavne dijelove
6.1.4.	Posebni postupak ocjenjivanja za interoperabilni sastavni dio – kontaktna mreža
6.1.5.	EZ izjava o usklađenosti interoperabilnog sastavnog dijela kontaktna mreža
6.2.	Energetski podsistem
6.2.1.	Opće odredbe
6.2.2.	Primjena modula
6.2.3.	Inovativna rješenja
6.2.4.	Posebni postupci ocjenjivanja za energetski podsistem
6.3.	Podsistemi koji uključuju interoperabilne sastavne dijelove za koje ne postoji EZ izjava
6.3.1.	Uslovi
6.3.2.	Dokumentacija
6.3.3.	Održavanje podsistema potvrđenih u skladu sa 6.3.1.
7.	Provedba energetskog TSI-ja
7.1.	Primjena ovog Pravilnika na željezničke pruge
7.2.	Primjena ovog Pravilnika na nove, obnovljene ili modernizirane željezničke pruge
7.2.1.	Uvod
7.2.2.	Provedbeni plan za napon i frekvenciju
7.2.3.	Provedbeni plan za geometriju kontaktne mreže
7.2.4.	Provedba sistema za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima
7.3.	Primjena ovog Pravilnika na postojeće pruge
7.3.1.	Uvod
7.3.2.	Modernizacija/obnova kontaktne mreže i/ili napajanja
7.3.3.	Parametri koji se odnose na održavanje
7.3.4.	Postojeći podsistem koji ne podliježe projektu obnove ili modernizacije
7.3.5.	Provjere kompatibilnosti pruga prije korištenja odobrenim vozilima
7.4.	Posebni slučajevi
7.4.1.	Općenito
7.4.2.	Popis posebnih slučajeva
Dodatak A –	Ocjenjivanje usklađenosti interoperabilnih sastavnih dijelova
Dodatak B –	EZ provjera energetskog podsistema
Dodatak C –	Srednji korisni napon

Dodatak D –	Specifikacija profila pantografa
Dodatak E –	Popis referentnih normi
Dodatak F –	Popis otvorenih pitanja
Dodatak G –	Pojmovnik

1. UVOD

1.1. Tehničko područje primjene

1. Ovaj se TSI odnosi na energetski podsistem i dio podsistema održavanja kako bi se definirala optimalna razina tehničke usklađenosti, omogućilo olakšavanje, poboljšanje i razvoj usluga željezničkog prijevoza u BiH i sa drugim zemljama, te doprinijelo dovršetku jedinstvenog evropskog željezničkog prostora i postupnom ostvarenju unutarnjeg tržišta. Ti uslovi se odnose na projektiranje, izgradnju, puštanje u upotrebu, modernizaciju, obnovu, rad i održavanje dijelova tog sistema, kao i stručne kvalifikacije, te zdravstvene i sigurnosne uslove koji se primjenjuju na osoblje koje doprinosi njegovom radu i održavanju.
2. Energetski podsistem obuhvata sistem napajanja električnom energijom, uključujući kontaktnu mrežu i dijelove opreme za mjerenje električne potrošnje koji se nalaze u vozilu. Navedeni podsistem u BiH definiran je Prilogom A pod 2.2. Pravilnika o primjeni funkcionalnih i tehničkih zahtjeva na podsisteme u ŽS BiH (JTP GEN-B) ("Službeni glasnik BiH", broj 79/20).
3. Tehničko područje primjene ovog TSI-ja dodatno je definirano članom 2. ovog Pravilnika.

1.2. Geografsko područje primjene

Geografsko područje primjene ovog TSI-ja definirano je članom 2. stavom (1). Ovog Pravilnika.

1.3. Sadržaj ovog TSI-ja

Svaki podsistem mora biti obuhvaćen jednim TSI-jem. Prema potrebi, podsistem može biti obuhvaćen s nekoliko TSI-ja i jedan TSI može obuhvatati nekoliko podsistema.
1. U ovome TSI-ju se:
(a) navodi predviđeno područje primjene (odjeljak 2);
(b) utvrđuju temeljni zahtjevi za energetski podsistem (odjeljak 3);
(c) uspostavljaju funkcionalne i tehničke specifikacije koje podsistem i njegova sučelja s drugim podsistemima moraju ispunjavati (odjeljak 4);
(d) određuju čimbenici interoperabilnosti i sučelja, koji moraju biti obuhvaćeni evropskim specifikacijama, uključujući evropske standarde koji su potrebni za postizanje interoperabilnosti u željeznicama u BiH (odjeljak 5);
(e) za svaki razmatrani slučaj navode postupci koji se moraju koristiti za ocjenjivanje usklađenosti ili prikladnosti za upotrebu interoperabilnih sastavnih dijelova, s jedne, ili "EZ" provjeru podsistema s druge strane (odjeljak 6);
(f) utvrđuje provedbeni plan ovog TSI-ja (odjeljak 7);
(g) navode uslovi stručnih kvalifikacija koje se zahtijevaju za predmetno osoblje, te zdravstveni i sigurnosni uslovi pri radu i održavanju podsistema, kao i pri provedbi ovog TSI-ja (odjeljak 4).
2. TSI-ji moraju na odgovarajući način sačuvati kompatibilnost postojećeg željezničkog sistema svake države. S tim ciljem je moguće za svaki TSI predvidjeti posebne slučajeve s obzirom na infrastrukturu, i na vozila; posebna se pozornost mora posvetiti tovarnom profilu, širini kolosijeka ili prostoru između kolosijeka i vozila prijeklom iz trećih zemalja ili koji su njima namijenjeni. Za svaki poseban slučaj, TSI-jima se određuju provedbeni propisi za elemente TSI-ja, koji su navedeni pod 1. u tačkama (c) do (g). S ovim ciljem utvrđene su posebne odredbe, koje su navedene u odjeljku 7.
3. Zahtjevi iz ovog TSI-ja primjenjuju se na sve sisteme širine kolosijeka unutar područja primjene ovog TSI-ja, osim ako se stav odnosi na posebne sisteme širine kolosijeka ili na posebne nazivne širine kolosijeka

2. OPIS ENERGETSKOG PODSISTEMA

2. 1. Definicija

1. Ovim su TSI-jem obuhvaćena sva stabilna postrojenja nužna za postizanje operabilnosti koja su potrebna za napajanje vuče voza.
2. **Energetski podsistem sadrži:**
(a) elektrovučne podstanice: priključene na strani primara na visokonaponsku mrežu, uz pretvaranje visokog napona u napon i/ili pretvaranje na sistem napajanja električnom energijom prikladnom za vozove. Podstanice su sekundarom spojene na kontaktnu mrežu željezničke pruge;
(b) postrojenja za sekcioniranje: električna oprema smještena na jednakim razdaljinama između elektrovučnih stanica, paralelno s kontaktnom mrežom koja služi za zaštitu, izoliranje i napajanje vlastite potrošnje;
(c) sekcije za razdvajanje: oprema nužna za osiguranje prijelaza između različitih električnih sistema ili između različitih faza istog električnog sistema;
(d) kontaktna mreža: sistem kojim se vrši distribucija električne energije vozovima koji voze na predmetnom putu vožnje, koja se prenosi vozovima pomoću oduzimača struje. Kontaktna mreža opremljena je i rastavljačima na ručno ili daljinsko upravljanje, kojim se prema potrebi tokom rada izoliraju blokovi ili nizovi vodova kontaktne mreže. I napojni vodovi dio su kontaktne mreže;
(e) povratni vod: svi provodnici koji čine zacrtanu rutu povratnog toka vučne struje. Stoga, s ovog aspekta, povratni vod čini dio energetskog podsistema, te ima sučelje s infrastrukturnim podsistemom;
3. U skladu s odjeljkom Sistema napajanja električnom energijom, uključujući kontaktnu mrežu i dijelove opreme za mjerenje električne potrošnje, koji se nalaze u vozilu (Prilogom A pod 2.2. Pravilnik o primjeni funkcionalnih i tehničkih zahtjeva na podsisteme u ŽS BiH (JTP GEN-B) ("Službeni glasnik BiH", broj 79/20), pružni dio sistema mjerenja potrošnje električne energije, koji se u ovom TSI-ju navodi kao sistem za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima (DCS) utvrđuje se tačkom 4.2.17. ovog TSI-ja.

2.1.1. Napajanje električnom energijom

1. Cilj sistema je napajanja električnom energijom napajanje svih vozova radi ispunjavanja planiranog reda vožnje.
2. Osnovni parametri sistema napajanja električnom energijom definirani su tačkom 4.2.

2.1.2. Geometrija kontaktne mreže i kvaliteta oduzimanja struje

1. Cilj je osigurati pouzdan i stalan prijenos električne energije od sistema napajanja električnom energijom do željezničkog vozila. Interakcija između kontaktne mreže i pantografa predstavlja bitni aspekt interoperabilnosti.
2. Osnovni parametri koji se odnose na geometriju kontaktne mreže i kvalitet oduzimanja struje utvrđeni su tačkom 4.2.

2.2. Sučelja s drugim podsistemima

2.2.1. Uvod

1. Kako bi se ostvarile predviđene radne karakteristike, energetski podsistem povezan je s drugim podsistemima željezničkog sistema. Ti podsistemi su kako slijedi:
(a) željeznička vozila;
(b) infrastruktura;
(c) pružna saobraćajno-upravljačka i signalno-sigurnosna oprema;
(d) saobraćajno-upravljačka i signalno-sigurnosna oprema u vozu;
(e) odvijanje i upravljanje saobraćajem.
2. Točkom 4.3. ovog TSI-ja utvrđuju se funkcionalna i tehnička specifikacija tih sučelja.

2.2.2. Sučelja ovog TSI-ja s TSI-jem za sigurnost u željezničkim tunelima

Zahtjevi za sigurnost u željezničkim tunelima, koji se odnose na energetski sistem utvrđeni su TSI-jem za sigurnost u željezničkim tunelima.

3. TEMELJNI ZAHTJEVI

U sljedećoj tabeli se navode osnovni parametri ovog TSI-ja i njihovo podudaranje s temeljnim zahtjevima iz Pravilnika o primjeni osnovnih zahtjeva u željezničkom sistemu u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", br. 84/20).

Tačka TSI-ja	Naslov tačke TSI-ja	Sigurnost	Upućivanje i primjena	Zdravlje	Zaštita okoliša	Tehnička kompatibilnost	Dostupnost
4.2.3.	Napon i frekvencija	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.4.	Parametri koji se odnose na radne karakteristike sistema napajanja	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.5.	Strujni kapacitet, istosmjerni sistemi, vozovi u mirovanju	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.6.	Rekuperativno kočenje	—	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.7.	Mehanizmi koordinacije električne zaštite	2.2.1.	—	—	—	1.5.	—
4.2.8.	Harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sisteme za napajanje električnom energijom	—	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5.	—
4.2.9.	Geometrija kontaktne mreže	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.10.	Profil pantografa	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.11.	Srednja kontaktna sila	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.12.	Dinamičko ponašanje i kvalitet oduzimanja struje	—	—	—	1.4.1. 2.2.2.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.13.	Razmak pantografa za projektiranje kontaktne mreže	—	—	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.2.14.	Materijal kontaktnog provodnika	—	—	1.3.1. 1.3.2.	1.4.1.	1.5. 2.2.3.	—
Tačka TSI-ja	**Naslov tačke TSI-ja**	**Sigurnost**	**Upućivanje i primjena**	**Zdravlje**	**Zaštita okoliša**	**Tehnička kompatibilnost**	**Dostupnost**
4.2.15.	Oprema za fazno sekcioniranje	2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.16.	Oprema za sistemsko sekcioniranje	2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3.	1.5. 2.2.3.	—
4.2.17.	Sistem za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima	—	—	—	—	1.5.	—
4.2.18.	Zaštitne mjere od strujnog udara	1.1.1. 1.1.3. 2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3. 2.2.2.	1.5.	—
4.4.	Operativna pravila	2.2.1.	—	—	—	1.5.	—
4.5.	Pravila održavanja	1.1.1. 2.2.1.	1.2.	—	—	1.5. 2.2.3.	—
4.6.	Stručne kvalifikacije	2.2.1.	—	—	—	—	—
4.7.	Zdravstveni i sigurnosni uslovi	1.1.1. 1.1.3. 2.2.1.	—	—	1.4.1. 1.4.3. 2.2.2.	—	—

4. KARAKTERIZACIJA PODSISTEMA

4.1. Uvod

1. Cjelokupni željeznički sistem, na koji se primjenjuju pravila interoperabilnosti u BiH, čiji je dio i energetski podsistem, integrirani je sistem čija se usklađenost mora provjeriti. Ona se mora osobito provjeriti u odnosu na specifikacije energetskog podsistema, sučelja sa sistemom u koji je integrirana, kao i operativnim pravilima i pravilima održavanja. Funkcionalne i tehničke specifikacije podsistema i njegovih sučelja, opisane u tačkama 4.2. i 4.3, ne nameću korištenje pojedinih tehnologija ili tehničkih rješenja, osim kad je to prijeko potrebno za interoperabilnost željezničke mreže.

2. Inovativna rješenja za interoperabilnost koja ne ispunjavaju zahtjeve navedene u ovom TSI-ju i koja nije moguće ocijeniti na temelju ovog TSI-ja zahtijevaju uvođenje novih specifikacija i/ili novih metoda ocjenjivanja. Kako bi se omogućile tehnološke inovacije, te se specifikacije i metode ocjenjivanja izrađuju prema postupku za inovativna rješenja opisana u tačkama 6.1.3 i 6.2.3.

3. Uzimajući u obzir sve primjenjive temeljne zahtjeve, energetski podsistem karakteriziraju specifikacije utvrđene tačkama 4.2. do 4.7.

4. Postupci za EZ provjeru energetskog podsistema navedeni su u tački 6.2.4. i tablici B.1. Dodatka B ovom TSI-ju.

5. Za posebne slučajeve vidjeti tačku 7.4.

6. Kod upućivanja na EN norme u ovom TSI-ju varijacije koje nose naziv "nacionalna odstupanja" ili "posebni nacionalni uslovi" u EN normama ne primjenjuju se i ne smatraju dijelom ovog TSI-ja.

4.2. Funkcionalne i tehničke specifikacije podsistema

4.2.1. Opće odredbe

Radne karakteristike energetskog podsistema određene su najmanje zahtijevanim radnim karakteristikama željezničkog sistema u pogledu:

(a) najveće dopuštene brzine na pruzi;

(b) vrste vozova;

(c) zahtjeva za željeznički prijevoz;

(d) energetske potražnje vozova na pantografima.

4.2.2. Osnovni parametri koji karakteriziraju energetski podsistem

Osnovni parametri koji karakteriziraju energetski podsistem su:

4.2.2.1. Napajanje električnom energijom:

(a) napon i frekvencija (4.2.3);

(b) parametri koji se odnose na radne karakteristike sistema napajanja (4.2.4);

(c) strujni kapacitet, istosmjerni sistemi, vozovi u mirovanju (4.2.5);

(d) rekuperativno kočenje (4.2.6);

(e) mehanizmi koordinacije električne zaštite (4.2.7);

(f) harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sisteme za napajanje električnom energijom (4.2.8).

4.2.2.2. Geometrija kontaktne mreže i kvalitet oduzimanja struje:

(a) geometrija kontaktne mreže (4.2.9);

(b) profil pantografa (4.2.10);

(c) srednja kontaktna sila (4.2.11);

(d) dinamičko ponašanje i kvalitet oduzimanja struje (4.2.12);

(e) razmak pantografa za projektiranje kontaktne mreže (4.2.13);

(f) materijal kontaktnog provodnika (4.2.14);

(g) oprema za fazno sekcioniranje (4.2.15);

(h) oprema za sistemsko sekcioniranje (4.2.16).

4.2.2.3. Sistem za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima (4.2.17)

4.2.2.4. Zaštitne mjere od strujnog udara (4.2.18)

4.2.3. Napon i frekvencija

1. Napon i frekvencija energetskog podsistema jedan su od četiri sistema utvrđena u skladu sa odjeljkom 7:

(a) izmjenična struja 25 kV, 50 Hz;

(b) izmjenična struja 15 kV, 16,7 Hz;

(c) istosmjerna struja 3 kV;

(d) istosmjerna struja 1,5 kV.

2. Vrijednosti i ograničenja napona i frekvencije u skladu su s odredbom 4. norme EN 50163:2004 za odabrani sistem.

4.2.4. Parametri koji se odnose na radne karakteristike sistema napajanja

U obzir se uzimaju sljedeći parametri:

(a) maksimalna struja voza (4.2.4.1);

(b) faktor snage vozova i srednji korisni napon (4.2.4.2).

4.2.4.1. Maksimalna struja voza

Projektiranjem energetskog podsistema osigurava se mogućnost postizanja određenih radnih karakteristika napajanja električnom energijom, te saobraćaj vozova snage manje od 2 MW bez ograničenja snage ili struje.

4.2.4.2. Srednji korisni napon

Izračunati srednji korisni napon "na pantografu" u skladu je s odredbom 8. norme EN 50388:2012 (osim odredbe 8.3, koja se zamjenjuje tačkom C.1. Dodatka C). Simulacijom se uzimaju u obzir vrijednosti stvarnog faktora snage vozova. U tački C.2. Dodatka C navode se dodatne informacije uz odredbu 8.2. norme EN 50388:2012.

4.2.5. Strujni kapacitet, istosmjerni sistemi, vozovi u mirovanju

1. Kontaktna mreža istosmjernih Sistema projektirana je za 300 A (za sistem napajanja od 1,5 kV) i 200 A (za sistem napajanja od 3 kV) po pantografu, kad je voz u mirovanju.

2. Strujni kapacitet u mirovanju postiže se za ispitnu vrijednost statičke kontaktne sile navedene u tablici 4. odredbe 7.2. norme EN 50367:2012.

3. Kontaktna mreža projektira se uzimajući u obzir temperaturna ograničenja u skladu s odredbom 5.1.2. norme EN 50119:2009.

4.2.6. Rekuperativno kočenje

1. Izmjenični sistemi za napajanje električnom energijom projektiraju se na način kojim se omogućava upotreba rekuperativnog kočenja kao radne kočnice, te neometano izmjenjivanje struje s drugim vozovima ili na neki drugi način.

2. Istosmjerni sistemi za napajanje električnom energijom projektiraju se na način kojim se omogućava upotreba rekuperativnog kočenja najmanje izmjenom snage s ostalim vozovima.

4.2.7. Mehanizmi koordinacije električne zaštite

Projektiranje mehanizma koordinacije električne zaštite energetskog podsistema u skladu je sa zahtjevima detaljno propisanim u odredbi 11. norme EN 50388:2012.

4.2.8. Harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sisteme za napajanje električnom energijom

1. Interakcija pružnog sistema napajanja i željezničkog vozila može uzrokovati električne nestabilnosti u sistemu.

2. Kako bi se postigla usklađenost električnog sistema, harmonijski prenaponi ograničeni su ispod kritičnih vrijednosti u skladu s odredbom 10.4. norme EN 50388:2012.

4.2.9. Geometrija kontaktne mreže

1. Kontaktna mreža projektira se za pantografe s geometrijom glave utvrđenom tačkom 4.2.8.2.9.2. TSI-ja za LOC&PAS uzimajući u obzir propise utvrđene tačkom 7.2.3. ovog TSI-ja.

2. Visina i bočni otklon kontaktnog provodnika pod uticajem bočnog vjetra su čimbenici koji utiču na interoperabilnost željezničke mreže.

4.2.9.1. Visina kontaktnog provodnika

1. Dopuštene vrijednosti za visinu kontaktnog provodnika navedene su u tablici 4.2.9.1.

Tablica 4.2.9.1.

Visina kontaktnog provodnika

Opis	v ≥ 250 [km/h]	v < 250 [km/h]
Nazivna visina kontaktnog provodnika [mm]	od 5 080 do 5 300	od 5 000 do 5 750
Minimalna projektirana visina kontaktnog provodnika [mm]	5 080	U skladu s odredbom 5.10.5. norme EN 50119:2009 ovisno o odabranoj širini
Maksimalna projektirana visina kontaktnog provodnika[mm]	5 300	6 200 (1)
(1) Uzimajući u obzir tolerancije i podizanje u skladu sa slikom 1. norme EN 50119:2009, maksimalna visina kontaktnog provodnika ne premašuje 6 500 mm.		

2. Za odnos između visina kontaktnih provodnika i radnih visina pantografa vidjeti sliku 1. norme EN 50119:2009.

3. Iznad prijelaza u istoj razini visina kontaktnog provodnika utvrđuje se nacionalnim propisima, odnosno, u izostanku nacionalnih propisa, u skladu s odredbama 5.2.4. i 5.2.5. norme EN 50122-1:2011.

4. Za pružni sistem širine 1 520 i 1 524 mm vrijednosti visine kontaktnog provodnika su kako slijedi:

(a) nazivna visina kontaktnog provodnika: od 6 000 mm do 6 300 mm;

(b) minimalna projektirana visina kontaktnog provodnika: 5 550 mm;

(c) maksimalna projektirana visina kontaktnog provodnika: 6 800 mm.

4.2.9.2. Maksimalni bočni otklon

1. Maksimalni bočni otklon kontaktnog provodnika u odnosu na središte kolosijeka pod uticajem bočnog vjetra je u skladu s tablicom 4.2.9.2.

Tablica 4.2.9.2.

Maksimalni bočni otklon ovisno o dužini pantografa

Dužina pantografa [u mm]	Maksimalni bočni otklon [u mm]
1 600	400 (1)
1 950	550 (1)
(1) Vrijednosti se prilagođavaju uzimajući u obzir kretanje pantografa i tolerancije pruge u skladu s Dodatkom D.1.4.	

2. U slučaju kolosijeka s više tračnica zahtjev u ogledu bočnog otklona ispunjava se za svaki par kolosijeka (projektiranih, kojima se prometuje kao po zasebnim tračnicama) čije se ocjenjivanje planira na temelju ovog TSI-ja.

3. Sistem širine tračnica od 1 520 mm:
Kod država koje primjenjuju profil pantografa u skladu s tačkom 4.2.8.2.9.2.3. TSI-ja za LOC&PAS maksimalni bočni otklon kontaktnog provodnika u odnosu na središte pantografa pod uticajem bočnog vjetra iznosi 500 mm.

4.2.10. Profil pantografa

1. Nijedan dio energetskog podsistema nije obuhvaćen mehaničko-kinematičkim profilom pantografa (vidjeti Dodatak D, sliku D.2), osim kontaktnog provodnika i nepomične ručice.
2. Mehaničko-kinematički profil pantografa za interoperabilne pruge utvrđuje se metodom iz Dodatka D.1.2. te profilima pantografa utvrđenima tačkama 4.2.8.2.9.2.1 i 4.2.8.2.9.2.2. TSI-ja za LOC&PAS.
3. Ovaj profil se računa kinematičkom metodom pomoću vrijednosti:
(a) za nagib pantografa e_{pu} od 0,110 m na nižoj visini provjere h'_u = 5,0 m i
(b) za nagib pantografa e_{po} od 0,170 m na višoj visini provjere h'_o = 6,5 m,
u skladu s tačkom D.1.2.1.4. Dodatka D i ostalim vrijednostima u skladu s tačkom D.1.3. Dodatka D.

4.Pružni sistem širine 1 520 mm:

Kod država koje primjenjuju profil pantografa u skladu s tačkom 4.2.8.2.9.2.3. TSI-ja za LOC&PAS, statička širina pantografa definirana je tačkom D.2. Dodatka D.

4.2.11. Srednja kontaktna sila

1. Srednja kontaktna sila Fm statistička je srednja vrijednost kontaktne sile. Fm čine statičke, dinamičke i aerodinamičke komponente kontaktne sile pantografa.
2. Rasponi kontaktne sile za svaki sistem napajanja električnom energijom definirani su u tablici
6. norme EN 50367:2012.
3. Kontaktne mreže se projektiraju tako da su u mogućnosti izdržati gornju projektiranu granicu kontaktne sile navedenu u tablici 6. norme EN 50367:2012.
4. Krivulje se primjenjuju za ubrzanje do 320 km/h. Na brzine iznad 320 km/h primjenjuju se postupci utvrđeni tačkom 6.1.3.

4.2.12. Dinamičko ponašanje i kakvoća oduzimanja struje

1. Ovisno o metodi ocjenjivanja, kontaktna mreža ostvaruje vrijednosti dinamičkih performansi i podizanja kontaktnog provodnika (pri projektiranoj brzini) utvrđene tablicom 4.2.12.

Tablica 4.2.12.

Zahtjevi za dinamičko ponašanje i kvalitet oduzimanja struje

Zahtjev	v ≥ 250 [km/h]	250 > v > 160 [km/h]	v ≤ 160 [km/h]
Prostor za podizanje nepomične ručice	2 S_0		
Srednja kontaktna sila F_m	Vidjeti 4.2.11.		
Standardni otklon pri maksimalnoj brzini na pruzi σ_{max} [N]	0,3 F_m		
Postotak električnog luka pri maksimalnoj brzini na pruzi, NQ [%] (minimalno trajanje luka 5 ms)	≤ 0,2	≤ 0,1 za izmjenične sisteme ≤ 0,2 za istosmjerne sisteme	≤ 0,1

2. S_0 predstavlja izračunato, simulirano ili izmjereno podizanje kontaktnog provodnika kod nepokretne ručice koje nastaje tokom normalnog rada s jednim pantografom ili više njih uz gornju granicu kontaktne sile F_m pri maksimalnoj brzini na pruzi. Kad je podizanje nepomične ručice fizički ograničeno zbog konstrukcije kontaktne mreže, dopušteno je smanjenje potrebnog prostora na 1,5 S_0 (vidjeti normu EN 50119:2009 odredbu 5.10.2.).
3. Maksimalna snaga (F_{max}) u pravilu se nalazi u rasponu kontaktne sile F_m uvećane za tri standardna otklona σ_{max}. Više vrijednosti se mogu pojaviti na određenim lokacijama i navedene su u tablici 4. odredbe 5.2.5.2. norme EN 50119:2009. Kod čvrstih sastavnih dijelova poput sekcijskih izolatora u sistemima kontaktne mreže, kontaktna sila se može povećati do najviše 350 N.

4.2.13. Razmak pantografa za projektiranje kontaktne mreže

Kontaktna mreža projektira se za najmanje dva aktivna susjedna pantografa, tako da je minimalni razmak od središnjice kolosijeka do središnjice kolosijeka susjednih glava pantografa jednak ili manji od vrijednosti utvrđenih u koloni "A", "B" ili "C" iz tablice 4.2.13.

Tablica 4.2.13.

Razmak pantografa za projektiranje kontaktne mreže

Projektirana brzina [km/h]	Izmjenična minimalna udaljenost [m]			3 kV Istosmjerna minimalna udaljenost [m]			1,5 kV Istosmjerna minimalna udaljenost [m]		
Vrsta	A	B	C	A	B	C	A	B	C
v ≥ 250	200			200			200	200	35
160 < v < 250	200	85	35	200	115	35	200	85	35
120 < v ≤ 160	85	85	35	20	20	20	85	35	20
80 < v ≤ 120	20	15	15	20	15	15	35	20	15
v ≤ 80	8	8	8	8	8	8	20	8	8

4.2.14. Materijal kontaktnog provodnika

1. Kombinacija materijala kontaktnog provodnika i materijala kontaktnih letvica klizača ima snažan uticaj na njihovo trošenje.
2. Dopušteni materijali kontaktnih letvica klizača definirani su tačkom 4.2.8.2.9.4.2. TSI-ja za LOC&PAS.
3. Dopušteni materijali za kontaktne provodnike jesu bakar i bakrene legure. Kontaktni provodnik u skladu je sa zahtjevima odredaba 4.2. (osim upućivanja na Prilog B norme), 4.3. i 4.6. do 4.8. norme EN 50149:2012.

4.2.15. Oprema za fazno sekcioniranje

4.2.15.1. Općenito

1. Projektiranjem oprema za fazno sekcioniranje omogućava se da se vozovi mogu premještati s jedne dionice na susjednu bez premošćavanja dviju faza. Potrošnja električne energije voza (za vuču, pomoćne agregate, te za struju neopterećenog transformatora) dovodi se do nule prije dolaska opreme za fazno sekcioniranje. Potrebno je predvidjeti odgovarajuće mehanizme (osim kratke opreme za sekcioniranje) kojima se omogućava ponovno pokretanje voza, koji je zaustavljen unutar opreme za fazno sekcioniranje.
2. Ukupna dužina D neutralnih sekcija određena je u odredbi 4. norme EN 50367:2012. Za izračun razmaka D u skladu s normom EN 50119:2009 uzimaju se u obzir odredba 5.1.3. i podizanje nepomične ručice.

4.2.15.2. Brzine na pruzi v ≥ 250 km/h

Mogu se koristiti dvije vrste projekata opreme za fazno sekcioniranje:
(a) projekat faznog sekcioniranja u kojem se svi pantografi najdužih vozova usklađeno s TSI-jem nalaze unutar neutralne sekcije. Ukupna dužina neutralnih sekcija iznosi najmanje 402 m. Za detaljne zahtjeve vidjeti Prilog A.1.2. normi EN 50367:2012; ili
(b) kraće fazno sekcioniranje s tri izolirana preklapanja na način prikazan u Prilogu A.1.4. normi EN 50367:2012. Cjelokupna dužina neutralne sekcije manja je od 142 m uključujući razmake i odstupanja.

4.2.15.3. Brzine na pruzi v < 250 km/h

Kod projektiranja opreme za sekcioniranje u pravilu se primjenjuju rješenja opisana u Prilogu A.1. normi EN 50367:2012. Kod predlaganja alternativnih rješenja dokazuje se, da je predloženo rješenje barem jednako pouzdano.

4.2.16. Oprema za sistemsko sekcioniranje

4.2.16.1. Općenito

1. Projektiranjem opreme za sistemsko sekcioniranje osigurava se prelazak vozova s jednog sistema za napajanje električnom energijom na susjedni različiti sistem za napajanje bez premošćivanja dvaju sistema. Postoje dvije metode za prolazak opreme za sistemsko sekcioniranje:

(a) s podignutim pantografom uz doticaj s kontaktnim provodnikom;

(b) sa spuštenim pantografom bez doticanja kontaktnog provodnika.

2. Susjedni upravitelji infrastrukture biraju (a) ili (b) u skladu s preovladavajućim okolnostima.

3. Ukupna dužina D neutralnih sekcija određena je u odredbi 4. norme EN 50367:2012. Za izračun razmaka D u skladu s normom EN 50119:2009 uzimaju se u obzir odredba 5.1.3. i podizanje nepomične ručice S_0.

4.2.16.2. Podignuti pantografi

1. Potrošnja električne energije voza (za vuču, pomoćne agregate, te za struju neopterećenog transformatora) dovodi se do nule prije dolaska opreme za sistemsko sekcioniranje.

2. Ako se preko opreme za sistemsko sekcioniranje prolazi s pantografima podignutim do kontaktnog voda, njen je funkcionalni dizajn kako slijedi:

(a) geometrijom različitih elemenata kontaktne mreže sprečava se kratki spoj pantografa ili premošćavanje oba sistema napajanja;

(b) potrebno je unutar energetskog podsistema predvidjeti načine sprečavanja premošćavanja oba susjedna sistema za napajanje električnom energijom u slučaju neotvaranja jednog ili više prekidača u vozu;

(c) varijacija visine kontaktnog provodnika duž cijele opreme za sekcioniranje u skladu je sa zahtjevima utvrđenima odredbom 5.10.3. norme EN 50119:2009.

4.2.16.3. Spušteni pantografi

1. Ovo rješenje se bira u slučaju nemogućnosti ispunjavanja uslova rada s podignutim pantografima.

2. Ako se preko opreme za sistemsko sekcioniranje prelazi sa spuštenim pantografima, ona je projektirana tako da se izbjegne električna veza dvaju sistema za napajanje električnom energijom zbog nenamjerno podignutog pantografa.

4.2.17. Sistem za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima

1. U tački 4.2.8.2.8. TSI-ja za LOC&PAS navedeni su zahtjevi za ugrađene energetske mjerne sisteme (EMS) namijenjene prikupljanju i prenošenju prikupljenih podataka o naplati energije (CEBD) do sistema za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima.

2. Sistemom za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima (DCS) primaju se, pohranjuju i izvoze prikupljeni podaci o naplati energije bez njihovog mijenjanja.

3. Specifikacija koja se odnosi na protokole sučelja između EMS-a i DCS-a i format podataka koji se prenose otvoreno je pitanje koje se, u svakom slučaju, zatvara u roku od dvije godine od stupanja na snagu ovog Pravilnika.

4.2.18. Zaštitne mjere od strujnog udara

Električna sigurnost sistema kontaktne mreže i zaštita od strujnog udara ostvaruju se usklađivanjem s normom EN 50122-1:2011+A1:2011, odredbama 5.2.1 (samo za javne prostore), 5.3.1, 5.3.2, 6.1, 6.2 (ne uključujući zahtjeve za spajanja za šinske strujne krugove), a u slučaju ograničenja izmjeničnog napona radi sigurnosti osoba usklađivanjem s odredbama 9.2.2.1 i 9.2.2.2 norme, dok u slučaju ograničenja istosmjernog napona usklađivanjem s odredbama 9.3.2.1 i 9.3.2.2. norme.

4.3. Funkcionalne i tehničke specifikacije sučelja

4.3.1. Opći zahtjevi

Sa stajališta tehničke kompatibilnosti sučelja su navedena prema redoslijedu podsistema kako slijedi: željeznička vozila, infrastruktura, saobraćajno-upravljački i signalno-sigurnosni, te odvijanje i upravljanje saobraćajem.

4.3.2. Sučelje s podsistemom željezničkih vozila

Upućivanje u energetskom TSI-ju		Upućivanje u TSI-ju za LOC&PAS	
Parametar	**Tačka**	**Parametar**	**Tačka**
Napon i frekvencija	4.2.3.	Rad u rasponu napona i frekvencija	4.2.8.2.2.
Parametri koji se odnose na radne karakteristike sistema napajanja: — maksimalna struja voza, — faktor snage vozova i srednji korisni napon.	4.2.4	Najjača struja iz kontaktne mreže, faktor snage.	4.2.8.2.4. 4.2.8.2.6.
Strujni kapacitet, istosmjerni sistemi, vozovi u mirovanju	4.2.5.	Najjača struja u stanju mirovanja	4.2.8.2.5.
Rekuperativno kočenje	4.2.6.	Rekuperativno kočenje energijom prema kontaktnoj mreži	4.2.8.2.3.
Mehanizmi koordinacije električne zaštite	4.2.7.	Električna zaštita voza	4.2.8.2.10.
Harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sisteme za napajanje električnom energijom	4.2.8.	Poremećaji u energetskom sistemu kod izmjeničnih sistema	4.2.8.2.7.
Geometrija kontaktne mreže	4.2.9.	Radni raspon na visini pantografa Geometrija glave pantografa	4.2.8.2.9.1. 4.2.8.2.9.2.
Profil pantografa	4.2.10. Dodatak D	Geometrija glave pantografa Kinematički slobodni profil	4.2.8.2.9.2. 4.2.3.1.

Upućivanje u energetskom TSI-ju		Upućivanje u TSI-ju za LOC&PAS	
Parametar	**Tačka**	**Parametar**	**Tačka**
Srednja kontaktna sila	4.2.11.	Statička kontaktna sila pantografa	4.2.8.2.9.5.
		Kontaktna sila i dinamičko ponašanje pantografa	4.2.8.2.9.6.
Dinamičko ponašanje i kvalitet oduzimanja struje	4.2.12.	Kontaktna sila i dinamičko ponašanje pantografa	4.2.8.2.9.6.
Razmak pantografa za projektiranje kontaktne mreže	4.2.13.	Razmještaji pantografa	4.2.8.2.9.7.
Materijal kontaktnog provodnika	4.2.14.	Materijal klizača pantografa	4.2.8.2.9.4.
Oprema za sekcioniranje: fazno, sistemsko.	4.2.15. 4.2.16.	Prolazak kroz sekciju za fazno ili sistemsko razdvajanje	4.2.8.2.9.8.
Sistem za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima	4.2.17.	Ugrađeni energetski mjerni sistemi	4.2.8.2.8.

4.3.3. Sučelje s podsistemom infrastrukture

Upućivanje u energetskom TSI-ju		Upućivanje u TSI-ju za podsistem infrastrukture	
Parametar	**Tačka**	**Parametar**	**Tačka**
Profil pantografa	4.2.10.	Profil strukture	4.2.3.1.

4.3.4. Sučelje sa saobraćajno-upravljačkim i signalno-sigurnosnim sistemima

1. Sučelje za upravljanje snagom je sučelje između energetskog podsistema i podsistema željezničkih vozila.

2. Međutim, informacije se prenose saobraćajno-upravljačkim i signalno-sigurnosnim podsistemima, zbog čega se sučelje prijenosa utvrđuje TSI-jem za saobraćajno-upravljački i signalno-sigurnosni podsistem, te TSI-jem za LOC&PAS.

3. Relevantne informacije o isključivanju prekidača, promjeni maksimalne struje voza, promjeni sistema za napajanje električnom energijom i upravljanju pantografom prenose se ERMTS-om ako on postoji na pruzi.

4. Harmonijske struje koje utiču na saobraćajno-upravljački i signalno-sigurnosni podsistem utvrđuju se TSI-jem za saobraćajno-upravljački i signalno-sigurnosni podsistem.

4.3.5. Sučelja s podsistemom odvijanja saobraćaja i upravljanja saobraćajem

Upućivanje u energetskom TSI-ju		Upućivanje u TSI-ju za odvijanje saobraćaja	
Parametar	**Tačka**	**Parametar**	**Tačka**
Maksimalna struja voza	4.2.4.1.	Sastav voza Priprema Priručnika o pruzi	4.2.2.5. 4. 2.1.2.2.1.
Oprema za sekcioniranje: Fazno sistemsko	4.2.15. 4. 2.16.	Sastav voza Priprema Priručnika o pruzi	4.2.2.5. 4. 2.1.2.2.1.

4.4. Operativna pravila

1. Operativna pravila se razvijaju u okviru postupaka opisanih u sistemu upravljanja sigurnošću upravitelja infrastrukture. Njima se uzima u obzir dokumentacija koja se odnosi na odvijanje saobraćaja koja je dio tehničke dokumentacije. Ta tehnička dokumentacija mora sadržati sve nužne dokumente vezane uz obilježja podsistema i, ako je potrebno, sve dokumente kojima se potvrđuje usklađenost interoperabilnih sastavnih dijelova. Takođe, treba sadržati sve elemente vezane uz uslove i ograničenja korištenja primjene i uputstva vezana uz održavanje, stalni ili periodični nadzor, te prilagođavanje.

2. U određenim situacijama koje uključuju unaprijed planirane radove, možda će biti potrebno privremeno odstupanje od specifikacija energetskog podsistema i njegovih čimbenika interoperabilnosti koji su navedeni u odjeljcima 4. i 5. TSI-ja.

4.5. Pravila održavanja

1. Pravila održavanja razvijaju se u okviru postupaka opisanih u sistemu upravljanja sigurnošću upravitelja infrastrukture.

2. Dokumentacija o održavanju za interoperabilne sastavne dijelove i elemente podsistema izrađuje se prije puštanja podsistema u rad kao dio tehničke dokumentacije uz izjavu o provjeri.

3. Plan održavanja podsistema izrađuje se kako bi se osiguralo zadržavanje zahtjeva utvrđenih ovim TSI-jem tokom njegovog životnog vijeka.

4.6. Stručne kvalifikacije

Stručne kvalifikacije osoblja nužne za upravljanje energetskim podsistemom i njegovo održavanje obuhvaćene su postupcima opisanim u sistemu upravljanja sigurnošću upravitelja infrastrukture, te nisu utvrđene ovim TSI-jem.

4.7. Zdravstveni i sigurnosni uslovi

1. Zdravstveni i sigurnosni uslovi za osoblje potrebni za upravljanje energetskim podsistemom i njegovo održavanje u skladu su s relevantnim evropskim i nacionalnim zakonodavstvom.

2. To je pitanje isto tako obuhvaćeno postupcima opisanim u sistemu upravljanja sigurnošću upravitelja infrastrukture.

5. INTEROPERABILNI SASTAVNI DIJELOVI

5.1. Popis sastavnih dijelova

1. U cilju osiguravanja interoperabilnosti i sigurnosti željezničkog sistema, komponente interoperabilnosti i međuveze moraju da zadovolje temeljne zahtjeve utvrđene u Pravilniku o primjeni osnovnih zahtjeva u željezničkom sistemu u Bosni i Hercegovini (JTP GEN-A)"Sl. glasnik BiH" br. 84/20) u nastavku su navedeni za energetski podsistem.

2. Kontaktna mreža:

(a) Interoperabilni sastavni dio kontaktna mreža sastoji se od sastavnica navedenih u nastavku, koje se ugrađuju u energetski podsistem, te projekta i konfiguracijskih pravila.

(b) Sastavni dijelovi su kontaktne mreže skup provodnika ovješenih iznad željezničke pruge koji služe za napajanje električnih vozova električnom energijom, te za napajanje vezane opreme, izolatora i druge opreme, uključujući napojne vodove i premosnike. Nalazi se iznad gornjeg ruba profila vozila, te napaja vozila električnom energijom pantografom.

(c) Potporni sastavni dijelovi poput konzola, stupova i temelja, povratnih vodova, napojnih vodova automatskih transformatora, prekidača i drugih izolatora nisu dio interoperabilnog sastavnog dijela kontaktna mreža. Kada je riječ o interoperabilnosti, oni su obuhvaćeni zahtjevima za podsistem.

3. Ocjenjivanje usklađenosti uključuje faze i karakteristike navedene u tački 6.1.4. i označene oznakom X u tablici A.1. Dodatka A ovom TSI-ju.

5.2. Radne karakteristike i specifikacije sastavnih dijelova

5.2.1. Kontaktna mreža

5.2.1.1. Geometrija kontaktne mreže

Projekat kontaktne mreže u skladu je s tačkom 4.2.9.

5.2.1.2. Srednja kontaktna sila

Kontaktna mreža projektira se pomoću prosječne kontaktne sile Fm utvrđene tačkom 4.2.11.

5.2.1.3. Dinamičko ponašanje

Zahtjevi za dinamičko ponašanje kontaktne mreže utvrđeni su tačkom 4.2.12.

5.2.1.4. Prostor za podizanje nepomične ručice

Kontaktna mreža projektira se tako da se osigura propisani prostor za podizanje kako je utvrđeno tačkom 4.2.12.

5.2.1.5. Razmak pantografa za projektiranje kontaktne mreže

Kontaktna mreža projektira se za razmak pantografa utvrđen tačkom 4.2.13.

5.2.1.6. Struja pri mirovanju

Za istosmjerne sisteme kontaktna mreža se projektira u skladu sa zahtjevima utvrđenima tačkom 4.2.5.

5.2.1.7. Materijal kontaktnog provodnika

Materijal kontaktnog provodnika u skladu je sa zahtjevima utvrđenima tačkom 4.2.14.

6. OCJENJIVANJE PRILAGOĐENOSTI INTEROPERABILNIH SASTAVNIH DIJELOVA I EZ PROVJERA PODSISTEMA

Moduli za postupke za ocjenjivanje usklađenosti, prikladnosti upotrebe i EZ provjeru opisani su u COTIF-a 1999, dodatak F – jedinstvenim APTU [1] u Procedurama provjere (moduli) – UTP GEN-D, kao i u Odluci Komisije 2010/713/EU.

6.1. Interoperabilni sastavni dijelovi

6.1.1. Postupci ocjenjivanja usklađenosti

1. Postupci ocjenjivanja usklađenosti interoperabilnih sastavnih dijelova, prema definiciji iz odjeljka 5. ovog TSI-ja, provode se primjenom odgovarajućih modula.

2. Postupci ocjenjivanja određenih zahtjeva za interoperabilni sastavni dio utvrđeni su tačkom 6.1.4.

6.1.2. Primjena modula

1. Za ocjenjivanje usklađenosti interoperabilnih sastavnih dijelova koriste se sljedeći moduli:

(a) CA Unutarnja kontrola proizvodnje,

(b) CB EZ pregled tipa,

(c) CC Usklađenost s tipom utemeljena na unutarnjoj kontroli proizvodnje,

(d) CH Usklađenost utemeljena na cjelovitom sistemu upravljanja kvalitetom i

(e) CH1 Usklađenost utemeljena na cjelovitom sistemu upravljanja kvalitetom s pregledom projekta.

---

[1]) Uputstvom o primjeni Jedinstvenih pravila o tehničkom prijemu željezničkih voznih sredstava i Jedinstvenih pravila o priznavanju tehničkih standarda i usvajanju jedinstvenih tehničkih propisa, koji se primjenjuju na željeznička vozna sredstva namijenjenih za korištenje u međunarodnom prijevozu (“Sl. glasnik BiH” br. 102/12)- primjena u BiH.

Tablica 6.1.2.
Moduli za ocjenjivanje usklađenosti koje treba primijeniti na interoperabilne sastavne dijelove

Postupci	Moduli
Stavljeno na tržište EU-a prije stupanja na snagu ovog Pravilnika	CA ili CH
Stavljeno na tržište EU-a prije stupanja na snagu ovog Pravilnika	CB + CC ili CH1

2. Moduli za ocjenjivanje usklađenosti interoperabilnih sastavnih dijelova odabiru se između onih navedenih u tablici 6.1.2.
3. U slučaju proizvoda stavljenih na tržište prije objavljivanja relevantnih TSI-jeva smatra se da je tip odobren, te stoga EZ pregled tipa (modul CB) nije potreban uz uslov da proizvođač dokaže da su ispitivanja i provjere interoperabilnih sastavnih dijelova bile uspješne pri prijašnjim primjenama u uporedivim uslovima i da su u skladu sa zahtjevima ovog TSI-ja. U tom slučaju će te ocjene i dalje biti validne za novu primjenu. Ako nije moguće dokazati da je rješenje u prošlosti dokazano kao pozitivno, primjenjuje se postupak za interoperabilne sastavne dijelove stavljene na tržište EU-a nakon objave ovog TSI-ja.

6.1.3. Inovativna rješenja za interoperabilne sastavne dijelove

Ako se za interoperabilni sastavni dio predlaže inovativno rješenje, primjenjuje se postupak iz člana 9. ovog Pravilnika.

6.1.4. Posebni postupak ocjenjivanja za interoperabilni sastavni dio-kontaktna mreža

6.1.4.1. Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvaliteta oduzimanja struje

1. Metodologija:
(a) Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvaliteta oduzimanja struje uključuje kontaktnu mrežu (energetski podsistem) i pantograf (podsistem željezničkih vozila).
(b) Usklađenost sa zahtjevima za dinamičko ponašanje provjerava se ocjenjivanjem:
- podizanja kontaktnog voda,
te:
- prosječne kontaktne sile F_m i standardnog otklona σ_{max}
ili
- postotka električnog luka.
(c) Naručitelj određuje metodu koja se upotrebljava za provjeru.
(d) Projekat kontaktne mreže ocjenjuje se alatom za simulaciju potvrđenom u skladu s normom EN 50318:2002, te mjerenjem u skladu s normom EN 50317:2012.
(e) Ako se postojeći projekat kontaktne mreže nalazi u radu najmanje 20 godina, tada zahtjev za simulaciju iz tačke 2. nije obavezan. Mjerenje prema definiciji iz tačke 3. obavlja se za scenarije najgorih slučajeva pantografa u pogledu interaktivnih radnih karakteristika određenog projekta kontaktne mreže.
(f) Mjerenje se može obaviti na posebno konstruiranoj ispitnoj sekciji ili na pruzi na kojoj je kontaktna mreža u izgradnji.
2. Simulacija:
(a) Za potrebe simulacije i analize rezultata uzimaju se u obzir reprezentativna obilježja (na primjer tuneli, željeznički prijelazi, neutralne sekcije itd).
(b) Simulacije se obavljaju pomoću najmanje dva različita tipa pantografa u skladu s TSI-jem za odgovarajuću brzinu sistema napajanja do projektirane brzine predloženog interoperabilnog dijela kontaktne mreže (tj. brzina dvije vrste pantografa jednaka je najmanje projektiranoj brzini simulirane kontaktne mreže).
(c) Dopuštena je simulacija pomoću vrsta pantografa koji su u postupku izdavanja potvrde za interoperabilni sastavni dio, uz uslov da ispunjavaju ostale zahtjeve TSI-ja LOC&PAS.
(d) Simulacija se obavlja za pojedinačni pantograf i za više pantografa s razmakom u skladu sa zahtjevima utvrđenima tačkom 4.2.13.
(e) Da bi se smatrala prihvatljivom, simulirani kvalitet oduzimanja struje u skladu je s tačkom 4.2.12. za podizanje, prosječnu kontaktnu silu i standardni otklon za svaki pantograf.
3. Mjerenje:
(a) Ako su rezultati simulacije prihvatljivi, obavlja se dinamičko ispitivanje lokacije pomoću reprezentativne sekcije nove kontaktne mreže.
(b) Ovo mjerenje se može obaviti prije puštanja u rad ili u punom pogonu.
(c) Za prethodno navedeno ispitivanje lokacije jedna od dvije vrste pantografa odabrane za simulaciju ugrađuje se na željezničko vozilo, koje može postići odgovarajuću brzinu na reprezentativnoj sekciji.
(d) Ispitivanja se provode barem za scenarije najgorih slučajeva pantografa u pogledu interakcijskih radnih karakteristika dobijenih tokom simulacija. Ako ispitivanje pomoću razmaka između pantografa od 8 m nije moguće, dopušteno je za ispitivanja pri brzinama do 80 km/h povećati razmak između dva uzastopna pantografa do 15 m.
(e) Srednja kontaktna sila svakog pantografa u skladu je sa zahtjevima iz tačke 4.2.11. do predviđene projektirane brzine ispitivane kontaktne mreže.
(f) Da bi se smatrala prihvatljivom, izmjereni kvalitet oduzimanja struje u skladu je s tačkom 4.2.12. za podizanje, te prosječnu kontaktnu silu i standardni otklon ili postotak električnog luka.
(g) U slučaju uspješnih rezultata svih navedenih ocjenjivanja, ispitani projekt kontaktne mreže smatra se usklađenim, te se može upotrebljavati na prugama u skladu sa karakteristikama projekta.
(h) Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvaliteta oduzimanja struje za interoperabilnost sastavnog dijela pantografa utvrđeni su tačkom 6.1.3.7. TSI-ja za LOC&PAS.

6.1.4.2. Ocjenjivanje struje u stanju mirovanja

Ocjenjivanje usklađenosti obavlja se u skladu s normom EN 50367:2012, prilogom A.3. za statičku silu definiranu tačkom 4.2.5.

6.1.5. EZ izjava o usklađenosti interoperabilnog sastavnog dijela kontaktna mreža

Izjava o usklađenosti "EZ" ili prikladnosti za upotrebu i propratni dokumenti moraju biti datirani i potpisani. Izjava mora biti napisana na istom jeziku kao upute i mora sadržavati sljedeće:
- naziv i adresu proizvođača ili njegovog ovlaštenog predstavnika (navesti poslovni naziv i punu adresu; u slučaju ovlaštenog predstavnika i naziv proizvođača),
- opis interoperabilnog sastavnog dijela (marka, tip itd),
- opis postupka (modula) koji se primjenjivao za izjavu o usklađenosti ili prikladnosti za upotrebu,
- sve potrebne opise koje interoperabilni sastavni dio ispunjava, a naročito uslove upotrebe,
- naziv i adresu tijela za ocjenjivanje usklađenosti koja su uključena u postupak koji se primjenjivao s obzirom na usklađenost i prikladnost za upotrebu, te po potrebi datum potvrde o ispitivanju, zajedno s trajanjem i uslovima njene validnosti,
- prema potrebi upućivanje na evropske specifikacije,
- podatke o potpisniku koji je ovlašten za angažiranje proizvođača ili njegovog ovlaštenog zastupnika sa navedenim poslovnim sjedištem.

Izjava o usklađenosti popraćena je izjavom kojom se utvrđuju uslovi upotrebe:
(a) najveća projektirana brzina;
(b) nazivni napon i frekvencija;
(c) stalna vrijednost struje;
(d) prihvaćeni profil pantografa.

6.2. Energetski podsistem

6.2.1. Opće odredbe

1. Na zahtjev podnositelja zahtjeva, tijelo za ocjenjivanje usklađenosti (prijavljeno tijelo) provodi EZ provjeru energetskog podsistema željezničkog sistema u skladu s odredbama odgovarajućih modula.

Zadatak tijela za ocjenjivanje usklađenosti odgovornog za "EZ" provjeru energetskog podsistema i odredbi odgovarajućih modula započinje u fazi projektiranja i obuhvata ukupno razdoblje proizvodnje, sve do faze preuzimanja prije puštanja u rad. Takođe, obuhvata provjeru suočavanja predmetnog podsistema energija sa željezničkim sistemom, u koji se uključuje na temelju raspoloživih podataka iz TSI-ja i odgovarajućih registara vozila i infrastrukture.
2. Ako podnositelj dokaže da su ispitivanja i provjere energetskog podsistema bili uspješni pri prijašnjim primjenama projekta u sličnim okolnostima, tijelo za ocjenjivanje usklađenosti pri EZ ta ispitivanja i provjere uzima u obzir.
3. Postupci ocjenjivanja određenih zahtjeva za podsistem utvrđeni su tačkom 6.2.4.
4. Podnositelj zahtjeva sastavlja izjavu o EZ provjeri za energetski podsistem (6.1.5). Za izdavanje izjave o "EZ" provjeri, podnositelj zahtjeva poziva tijelo za ocjenjivanje usklađenosti koje je odabrao, da primijeni postupak "EZ" provjere. Podnositelj zahtjeva može biti naručitelj ili proizvođač ili njihov ovlašteni zastupnik.

6.2.2. Primjena modula

Za postupak EZ provjere energetskog podsistema podnositelj zahtjeva ili njegov ovlašteni zastupnik s poslovnim sjedištem u Zajednici može odabrati:
(a) Modul SG: EZ provjera na temelju pojedinačne provjere ili
(b) Modul SH1: EZ provjera na temelju cjelovitog sistema upravljanja kvalitetom s pregledom projekta.

6.2.2.1. Primjena modula SG

U slučaju modula SG prijavljeno tijelo može uzeti u obzir dokaze o prethodnim pregledima, provjerama ili ispitivanjima koje su u uporedivim uslovima uspješno obavila druga tijela ili ih je obavio (ili je naručio njihovo obavljanje) podnositelj zahtjeva.

6.2.2.2. Primjena modula SH1

Modul SH1 moguće je odabrati samo kada su aktivnosti koje doprinose provjeri predloženog podsistema (projektiranje, proizvodnja, sastavljanje, ugradnja) predmet sistema upravljanja kvalitetom za projektiranje, proizvodnju, ispitivanje i testiranje gotovog proizvoda koje odobrava i nadzire tijelo za ocjenjivanje usklađenosti.

6.2.3. Inovativna rješenja

Ako se za energetski podsistem predlaže inovativno rješenje, primjenjuje se postupak iz člana 9.
ovog Pravilnika.

6.2.4. Posebni postupci ocjenjivanja za energetski podsistem

6.2.4.1. Ocjenjivanje srednjeg korisnog napona

1. Ocjenjivanje se dokazuje u skladu s odredbom 15.4. norme EN 50388:2012.
2. Ocjenjivanje se dokazuje samo u slučaju novoizgrađenih ili moderniziranih podsistema.

6.2.4.2. Ocjenjivanje rekuperativnog kočenja

1. Ocjenjivanje usklađenosti stabilnih postrojenja za izmjenično napajanje dokazuje se u skladu s odredbom 15.7.2. norme EN 50388:2012.
2. Ocjenjivanje istosmjernog napajanja dokazuje se revizijom projekta.

6.2.4.3. Ocjenjivanje mehanizama koordinacije električne zaštite

Ocjenjivanje se dokazuje za projektiranje i rad podstanica u skladu s odredbom 15.6. norme EN 50388:2012.

6.2.4.4. Ocjenjivanje harmonika i dinamičkih učinaka za izmjenične pružne sisteme za napajanje električnom energijom

1. Studija usklađenosti provodi se u skladu s odredbom 10.3. norme EN 50388:2012.
2. Ta se studija provodi samo u slučaju uvođenja pretvarača s aktivnim poluprovodnicima u sistem napajanja električnom energijom.
3. Tijelo za ocjenjivanje usklađenosti ocjenjuje jesu li ispunjeni kriteriji iz odredbe 10.4. norme EN 50388:2012.

6.2.4.5. Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvaliteta oduzimanja struje (integracija u podsistem)

1. Glavni cilj ovog ispitivanja je pronalazak grešaka u projektiranju i konstrukciji, a ne ocjenjivanje osnovnog projekta.
2. Mjerenja parametara interakcije obavljaju se u skladu s normom EN 50317:2012.
3. Ta se mjerenja obavljaju pomoću interoperabilnoga sastavnog dijela pantografa s obilježjima prosječne kontaktne sile propisane tačkom 4.2.11. ovog TSI-ja za projektiranu brzinu pruge uzimajući u obzir aspekte koji se odnose na minimalnu brzinu i sporedne kolosijeke.
4. Instalirana kontaktna mreža prihvata se ako su rezultati mjerenja u skladu sa zahtjevima propisanim tačkom 4.2.12.
5. Kod operativnih brzina od najviše 120 km/h (izmjenični sistemi), odnosno do najviše 160 km/h (istosmjerni sistemi) mjerenje dinamičkog ponašanja nije obvezno. U tom slučaju se upotrebljavaju druge metode prepoznavanja konstrukcijskih pogrešaka poput mjerenja geometrije kontaktne mreže u skladu s tačkom 4.2.9.
6. Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvaliteta oduzimanja struje kod integracije pantografa u podsistem željezničkih vozila utvrđeni su tačkom 6.2.3.20. TSI-ja za LOC&PAS.

6.2.4.6. Ocjenjivanje zaštita od strujnog udara

1. Za svako postrojenje se dokazuje da je osnovni projekt zaštita od strujnog udara u skladu s tačkom 4.2.18.
2. Osim toga, provjerava se postojanje pravila i postupaka kojima se osigurava da je postrojenje ugrađeno prema projektu.

6.2.4.7. Ocjenjivanje plana održavanja

1. Ocjenjivanje se obavlja provjerom postojanja plana održavanja.
2. Tijelo za ocjenjivanje usklađenosti nije odgovorno za ocjenjivanje prikladnosti detaljnih zahtjeva utvrđenih planom.

6.3. Podsistemi koji uključuju interoperabilne sastavne dijelove za koje ne postoji EZ izjava

6.3.1. Uslovi

1. Do 31. maja 2021. tijelo za ocjenjivanje usklađenosti može izdati EZ potvrdu o provjeri za podsistem čak i ako neki interoperabilni sastavni dijelovi ugrađeni u podsistem nemaju odgovarajuće EZ izjave EZ o usklađenosti i/ili prikladnosti za upotrebu predviđenu ovim TSI-jem ako su ispunjeni sljedeći kriteriji:
(a) tijelo za ocjenjivanje usklađenosti provjerilo je usklađenost podsistema sa zahtjevima iz odjeljka 4. i u vezi s tačkama 6.2. i 6.3. i odjeljkom 7, osim tačke 7.4. ovog TSI-ja. Nadalje, ne primjenjuje se usklađenost interoperabilnih sastavnih dijelovima s odjeljkom 5. i tačkom 6.1. i
(b) interoperabilni sastavni dijelovi, koji nisu obuhvaćeni odgovarajućom EZ izjavom o usklađenosti i/ili prikladnosti za upotrebu, upotrebljavaju se u podsistemu koji je već odobren i pušten u saobraćaj u najmanje jednoj državi prije stupanja na snagu ovog TSI-ja.
2. EZ izjave o usklađenosti i/ili prikladnosti za upotrebu ne sastavljaju se za interoperabilne sastavne dijelove ocijenjene na ovaj način.

6.3.2. Dokumentacija

1. U potvrdi o EZ provjeri podsistema jasno se navode interoperabilni sastavni dijelovi koje je prijavljeno tijelo ocijenilo u okviru njegove provjere.
2. U izjavi o EZ provjeri podsistema jasno se navodi:
(a) koji su interoperabilni sastavni dijelovi ocijenjeni kao dio podsistema;
(b) potvrda da podsistem uključuje interoperabilne sastavne dijelove istovjetne onima koji su potvrđeni kao dio podsistema;
(c) razlog zbog kojeg proizvođač za te interoperabilne sastavne dijelove nije osigurao EZ izjave o usklađenosti i/ili prikladnosti za

upotrebu prije njihovog uključivanja u podsistem, uključujući primjenu nacionalnih propisa prijavljenih u skladu sa važećom EU legislativom.

6.3.3. Održavanje podsistema potvrđenih u skladu sa 6.3.1.

1. Tokom prelaznog razdoblja, kao i nakon isteka prelaznog razdoblja, pa sve do modernizacije ili obnove podsistema (uzimajući u obzir odluku države članice o primjeni TSI-ja), interoperabilni sastavni dijelovi za koje ne postoji EZ izjava o usklađenosti i/ili prikladnosti za upotrebu i koji su iste vrste smiju se koristiti kao zamjenski dijelovi (rezervni dijelovi) pri održavanju podsistema za koje je zaduženo odgovorno tijelo.

2. U svakom slučaju, tijelo odgovorno za održavanje mora jamčiti da su zamjenski dijelovi koji se upotrebljavaju za održavanje prikladni za svoje primjene, da se upotrebljavaju u okviru područja njihove upotrebe, te da se njima omogućava interoperabilnost unutar željezničkog sistema, pri čemu istodobno ispunjavaju osnovne zahtjeve. Takvi interoperabilni sastavni dijelovi moraju biti sljedivi i potvrđeni u skladu sa svim nacionalnim ili međunarodnim propisima, odnosno šire prihvaćenim kodeksom prakse u području željeznica.

7. PROVEDBA ENERGETSKOG TSI-ja

Države izrađuju nacionalni plan provedbe ovog TSI-ja uzimajući u obzir usklađenost cjelokupnog željezničkog sistema. Tim planom su obuhvaćene sve nove, obnovljene i modernizirane pruge u skladu s pojedinostima navedenima u tačkama 7.1. do 7.4.

7.1. Primjena ovog TSI-ja na željezničke pruge

Odjeljci 4. i 6. i sve posebne odredbe u tačkama 7.2 do 7.3. u nastavku se primjenjuju u potpunosti na pruge unutar geografskog područja primjene ovog TSI-ja, koje će biti puštene u saobraćaj kao interoperabilne pruge nakon stupanja na snagu ovog TSI-ja.

7.2. Primjena ovog TSI-ja na nove, obnovljene ili modernizirane željezničke pruge

7.2.1. Uvod

1. Za potrebe ovog odjeljka "nova pruga" znači pruga koja do sada nije postojala.

2. Sljedeće situacije se mogu smatrati modernizacijom ili obnovom postojećih pruga:

(a) ponovno polaganje dijela postojeće pruge;

(b) izgradnja obilaznice;

(c) dodavanje jednog ili više kolosijeka na postojeću prugu, bez obzira na razmak između prvobitnih i dodatnih kolosijeka.

3. U provedbenom planu navodi se način prilagodbe postojećih stabilnih postrojenja prema definiciji iz tačke 2.1. u ekonomski opravdanom slučaju- pri obnovi i modernizaciji, naručitelj ili proizvođač nadležnom tijelu u državi šalje dokumentaciju o projektu. Nadležno državno tijelo tu dokumentaciju razmatra i uzimajući u obzir strategiju provedbe navedenu u primjenjivom TSI-ju, odlučuje da li je opseg radova toliki da je potrebna nova dozvola za stavljanje u rad u smislu ovog Pravilnika.

Nova dozvola za stavljanje u rad zahtijeva se kad god bi predviđeni radovi mogli imati negativan učinak na ukupnu sigurnost podsistema. Ako je potrebna nova dozvola, nadležno državno tijelo odlučuje o opsegu primjene TSI-ja na projekat. Nadležno državno tijelo donosi odluku najkasnije četiri mjeseca nakon što podnositelj zahtjeva dostavi potpunu dokumentaciju.

7.2.2. Provedbeni plan za napon i frekvenciju

1. Odabir sistema napajanja električnom energijom u nadležnosti je države članice. Odluku treba donijeti iz ekonomskih i tehničkih razloga, uzimajući u obzir najmanje sljedeće elemente:

(a) postojeći sistem napajanja električnom energijom u državi;

(b) sve priključke na željezničku prugu u susjednim državama s postojećim sistemom napajanja električnom energijom;

(c) energetsku potražnju.

2. Nove pruge s brzinama većim od 250 km/h napajaju se jednim od izmjeničnih sistema definiranim tačkom 4.2.3.

7.2.3. Provedbeni plan za geometriju kontaktne mreže

7.2.3.1. Područje primjene provedbenog plana

Provedbenim planom države uzimaju se u obzir sljedeći elementi:

(a) zatvaranje praznina između različitih geometrija kontaktne mreže;

(b) svi priključci na postojeće geometrije kontaktne mreže u okolnim područjima;

(c) postojeći interoperabilni sastavni dijelovi kontaktne mreže.

7.2.3.2. Provedbena pravila za sistem širine kolosijeka od 1 435 mm

Kontaktna mreža projektirana je uzimajući u obzir sljedeća pravila:

(a) Na novim prugama na kojima je moguća brzina veća od 250 km/h moguća su oba pantografa navedena u tačkama 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) i 4.2.8.2.9.2.2. (1 950 mm) TSI-ja za LOC&PAS. Ako to nije moguće, kontaktna mreža projektira se tako da je može upotrebljavati barem pantograf s geometrijom glave naveden u tački 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) TSI-ja za LOC&PAS.

(b) Na obnovljenim ili moderniziranim prugama na kojima je moguća brzina jednaka ili veća od 250 km/h moguć je barem pantograf s geometrijom glave naveden u tački 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) TSI-ja za LOC&PAS.

(c) Ostali slučajevi: kontaktna mreža projektira se tako da je može upotrebljavati barem jedan od pantografa s geometrijom glave navedenom u tačkama 4.2.8.2.9.2.1. (1 600 mm) i 4.2.8.2.9.2.2. (1 950 mm) TSI-ja za LOC&PAS.

7.2.3.3. Sistemi širine kolosijeka osim 1 435 mm

Kontaktna mreža projektira se tako da je može upotrebljavati barem jedan od pantografa s geometrijom glave navedenom u tački 4.2.8.2.9.2. TSI-ja za LOC&PAS.

7.2.4. Provedba sistema za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima

U roku od dvije godine nakon zatvaranja "otvorenog pitanja" iz tačke 4.2.17. države osiguravaju provedbu sistema za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima kojim se mogu razmjenjivati prikupljeni podaci o naplati energije.

7.3. Primjena ovog TSI-ja na postojeće pruge

7.3.1. Uvod

U slučaju primjene ovog TSI-ja na postojeće pruge i ne dovodeći u pitanje tačku 7.4. (posebni slučajevi) razmatraju se sljedeći elementi:

(a) Područje primjene za modernizaciju ili obnovu energetskog podsistema mogu obuhvatati cjelokupan podsistem na zadanoj pruzi ili samo neke njegove dijelove. U skladu sa Instrukcijom za sigurnost i interoperabilnost željezničkog sistema u Bosni i Hercegovini ("Sl. glasnik BiH" br. 11/12) nacionalno tijelo nadležno za sigurnost u BiH razmatra projekat i odlučuje je li potrebno novo odobrenje za stavljanje u upotrebu.

(b) Ako je potrebno novo odobrenje, dijelovi energetskog podsistema koji pripadaju u područje primjene za modernizaciju ili obnovu moraju biti usklađeni s ovim Pravilnikom.

(c) Ako je potrebno novo odobrenje za stavljanje u upotrebu, naručitelj je dužan odrediti praktične mjere i različite faze projekta, koje su potrebne za postizanje potrebnih razina radnih karakteristika. Te faze projekta mogu uključivati prijelazna razdoblja za puštanje u upotrebu opreme sa smanjenim razinama radnih karakteristika.

(d) Postojećim podsistemom moguće je omogućiti promet vozila koja su usklađena s TSI-jem, sve dok su ispunjeni temeljni zahtjevi TSI-ja. Ako usklađivanje nije moguće, naručitelj obavještava državu o razlozima.

7.3.2. Modernizacija/obnova kontaktne mreže i/ili napajanja

1. Moguće je postupno modernizirati cjelokupnu kontaktnu mrežu ili dio nje, odnosno cjelokupno napajanje ili njegov dio, element po element, tijekom dužeg razdoblja radi postizanja usklađenosti s ovim TSI-jem.

2. Međutim, usklađenost cjelokupnog podsistemaa može se proglasiti isključivo kad su svi elementi usklađeni s TSI-jem duž cijele sekcije pruge.
3. Tokom postupka modernizacije/obnove treba uzeti u obzir potrebu za održavanjem usklađenosti s postojećim energetskim i ostalim podsistemom. Za projekat koji uključuje elemente koji nisu u skladu s TSI-jem, s državom treba dogovoriti postupke za ocjenjivanje usklađenosti i EZ provjere koje treba primijeniti.

7.3.3. Parametri koji se odnose na održavanje

Tijekom održavanja energetskog podsistema nisu potrebne službene provjere i dozvole za puštanje u rad. Međutim, zamjene u okviru održavanja moguće je preduzeti u razumnim okvirima u skladu sa zahtjevima ovog TSI-ja, čime se doprinosi razvoju interoperabilnosti.

7.3.4. Postojeći podsistem koji ne podliježe projektu obnove ili modernizacije

Postupak koji treba upotrijebiti za dokazivanje razine usklađenosti postojećih pruga s osnovnim parametrima ovog TSI-ja treba da je u skladu s važećom EU legislativom o postupku dokazivanja razine usklađenosti postojećih željezničkih pruga s osnovnim parametrima tehničkih specifikacija za interoperabilnost.

7.4. Posebni slučajevi

7.4.1. Općenito

1. Posebnim slučajevima navedenima u tački 7.4.2. opisuju se posebne odredbe koje su potrebne i odobrene na određenim mrežama svake države.
2. Ti posebni slučajevi razvrstani su kao:
- slučajevi "P": trajni slučajevi i
- slučajevi "S": privremeni", kod kojih se planira postizanje ciljanog sistema u budućnosti.

7.4.2. Popis posebnih slučajeva

7.4.2.1. Posebna obilježja estonske mreže

7.4.2.1.1. Napon i frekvencija (4.2.3.)

Slučaj P

Maksimalni dopušteni napon kontaktne mreže u Estoniji iznosi 4 kV, odnosno 3 kV kod istosmjernih mreža.

7.4.2.2. Posebna obilježja francuske mreže

7.4.2.2.1. Napon i frekvencija (4.2.3.)

Slučaj T

Vrijednosti i ograničenja napona i frekvencije na terminalima podstanice i na pantografu istosmjerno elektrificiranih pruga od 1,5 kV:
- od Nimesa do Port Boua,
- od Toulousea do Narbonne,

mogu proširiti vrijednosti utvrđene odredbom 4. norme EN 50163:2004 (U_{max2} oko 2 000 V).

7.4.2.2.2. Oprema za fazno sekcioniranje – pruge na kojima je moguća brzina v ≥ 250 km/h (4.2.15.2.)

Slučaj P

U slučaju modernizacije/obnove pruga velike brzine LN 1, 2, 3 i 4 dopušteno je posebno projektiranje opreme za fazno sekcioniranje.

7.4.2.3. Posebna obilježja italijanske mreže

7.4.2.3.1. Oprema za fazno sekcioniranje – pruge na kojima je moguća brzina v ≥ 250 km/h (4.2.15.2.)

Slučaj P

U slučaju modernizacije/obnove pruge velike brzine Rim – Napulj dopušteno je posebno projektiranje opreme za fazno sekcioniranje.

7.4.2.4. Posebna obilježja letonske mreže

7.4.2.4.1. Napon i frekvencija (4.2.3.)

Slučaj P

Maksimalni dopušteni napon kontaktne mreže u Letoniji iznosi 4 kv, odnosno 3 kV kod istosmjernih mreža.

7.4.2.5. Posebna obilježja litvanske mreže

7.4.2.5.1. Dinamičko ponašanje i kvalitet oduzimanja struje (4.2.12)

Slučaj P

Kod postojećih projekata kontaktne mreže prostor za podizanje nepomične ručice računa se u skladu s nacionalnim tehničkim propisima koji su u tu svrhu prijavljeni.

7.4.2.6. Posebna obilježja poljske mreže

7.4.2.6.1. Mehanizmi koordinacije električne zaštite (4.2.7)

Slučaj P

Kod poljske istosmjerne mreže od 3 kV bilješka c iz tablice 7. norme EN 50388: 2012 zamjenjuje se bilješkom: Okidanje prekidača treba biti vrlo brzo u slučaju kratkog spoja. Prekidač električnog strujnog kruga trebao bi, u najvećoj mogućoj mjeri, okinuti kako bi se pokušalo izbjeći okidanje prekidača stanice.

7.4.2.7. Posebna obilježja španske mreže

7.4.2.7.1. Visina kontaktnog provodnika (4.2.9.1.)

Slučaj P

Na nekim sekcijama budućih pruga v ≥ 250 km/h, dopuštena je nazivna visina kontaktnog provodnika od 5,60 m.

7.4.2.7.2. Oprema za fazno sekcioniranje – pruge na kojima je moguća brzina v ≥ 250 km/h (4.2.15.2.)

Slučaj P

U slučaju modernizacije/obnove postojećih pruga velike brzine zadržava se posebno projektiranje opreme za fazno sekcioniranje.

7.4.2.8. Posebna obilježja švedske mreže

7.4.2.8.1. Ocjenjivanje srednjega korisnog napona (6.2.4.1.)

Slučaj P

Osim ocjenjivanja srednjeg korisnog napona u skladu s odredbom 15.4. norme EN 50388:2012 radne karakteristike napajanja moguće je ocjenjivati pomoću:
- poređenja s referentnom vrijednošću, ako se rješenje napajanja upotrebljava za sličan ili zahtjevniji red vožnje, referentna vrijednost ima sličnu ili veću:
- udaljenost do naponom kontrolirane sabirnice (stanica za pretvaranje frekvencije);
- impedanciju sistema kontaktne mreže.
- grube procjene srednjega korisnog napona u jednostavnim slučajevima čija je posljedica veći dodatni kapacitet za buduće saobraćajne potrebe.

7.4.2.9. Posebna obilježja mreže Ujedinjenog Kraljevstva za Veliku Britaniju

7.4.2.9.1. Napon i frekvencija (4.2.3)

Slučaj P

Dopušten je nastavak modernizacije, obnove ili proširenja mreža opremljenih sistemom elektrifikacije koji funkcioniše na 600/750 V istosmjerne struje kod kojih se upotrebljavaju vodljive šine u konfiguraciji tri i/ili četiri šine u skladu s nacionalnim tehničkim propisima prijavljenim u tu svrhu.

Poseban slučaj za Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske, koji se primjenjuje samo na glavnu mrežu u Velikoj Britaniji.

7.4.2.9.2. Visina kontaktnog provodnika (4.2.9.1)

Slučaj P

U slučaju novog, moderniziranog ili obnovljenoga energetskog podsistema na postojećoj infrastrukturi dopušteno je projektiranje visine kontaktnog provodnika u skladu s nacionalnim tehničkim propisima prijavljenima u tu svrhu.

Poseban je slučaj za Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske, koji se primjenjuje samo na glavnu mrežu u Velikoj Britaniji.

7.4.2.9.3. Maksimalni bočni otklon (4.2.9.2) i profil pantografa (4.2.10)

Slučaj P

U slučaju novog, moderniziranog ili obnovljenoga energetskog podsistema na postojećoj infrastrukturi dopušten je izračun prilagodbe maksimalnog bočnog otklona, visina provjere i profila pantografa u skladu s nacionalnim tehničkim propisima prijavljenim u tu svrhu.

Poseban slučaj je za Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske koji se primjenjuje samo na glavnu mrežu u Velikoj Britaniji.

7.4.2.9.4. Zaštitne mjere od strujnog udara (4.2.18)

Slučaj P

U slučaju modernizacije ili obnove postojećeg energetskog sistema ili izgradnje novih energetskih podsistema na postojećoj infrastrukturi, umjesto upućivanja na odredbu 5.2.1. norme EN 50122-1:2011 +A1:2011, dopušteno je projektiranje zaštita od strujnog udara u skladu s nacionalnim tehničkim propisima prijavljenim u tu svrhu.

Poseban slučaj je za Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske, koji se primjenjuje samo na glavnu mrežu u Velikoj Britaniji.

7.4.2.9.5. Ocjenjivanje usklađenosti OCL-a kao sastavnog dijela

Slučaj P

Nacionalnim pravilima može se definirati postupak usklađenosti koji se odnosi na tačke 7.4.2.9.2. i 7.4.2.9.3. i povezane potvrde.

Postupak može uključivati ocjenu usklađenosti dijelova koji ne podliježu posebnom slučaju.

7.4.2.10. Posebna obilježja Eurotunel mreže

7.4.2.10.1. Visina kontaktnog provodnika (4.2.9.1.)

Slučaj P

U slučaju modernizacije ili obnove postojećeg energetskog podsistema dopušteno je projektovanje visine kontaktnog provodnika u skladu s tehničkim propisima prijavljenim u tu svrhu.

7.4.2.11. Posebna obilježja luksemburške mreže

7.4.2.11.1. Napon i frekvencija (4.2.3.)

Slučaj T

Vrijednosti i ograničenja napona i frekvencije na terminalima podstanice i na pantografu sljedećih elektrificiranih pruga od 25 kV izmjenične struje između Bettembourga i Rodangea (granica) i sekcije pruge od Pétangea do Leudelangea mogu premašivati vrijednosti utvrđene odredbom 4. norme EN 50163:2004 (U_{max1} oko 30 kV i U_{max2} oko 30,5 kV).

Dodatak A

Ocjenjivanje usklađenosti interoperabilnih sastavnih dijelova

A.1. PODRUČJE PRIMJENE

U ovom Dodatku se navodi ocjenjivanje usklađenosti interoperabilnog sastavnog dijela (kontaktna mreža) energetskog podsistema.

U slučaju postojećih interoperabilnih sastavnih dijelova primjenjuje se postupak opisan u tački 6.1.2.

A.2. OBILJEŽJA

Obilježja interoperabilnog sastavnog dijela koja treba ocijeniti primjenom modula CB ili CH1 označena su oznakom X u tablici A.1. Faza proizvodnje ocjenjuje se u sklopu podsistema.

Tablica A.1.

Ocjenjivanje interoperabilnog sastavnog dijela: kontaktna mreža

	Ocjenjivanje u sljedećoj fazi			
	Faza projektiranja i razvoja			Faza proizvodnje
Obilježje – tačka	**Revizija projekta**	**Revizija proizvodnog postupka**	**Ispitivanje (2)**	**Kvalitet proizvoda (serijska proizvodnja)**
Geometrija kontaktne mreže – 5.2.1.1.	X	N/P	N/P	N/P
Srednja kontaktna sila – 5.2.1.2. (1)	X	N/P	N/P	N/P
Dinamičko ponašanje – 5.2.1.3.	X	N/P	X	N/P
Prostor za podizanje nepomične ručice – 5.2.1.4.	X	N/P	X	N/P
Razmak pantografa za projektiranje kontaktne mreže – 5.2.1.5.	X	N/P	N/P	N/P
Struja u mirovanju – 5.2.1.6.	X	N/P	X	N/P
Materijal kontaktnog provodnika – 5.2.1.7.	X	N/P	N/P	N/P

N/P: nije primjenjivo

(1) Mjerenje kontaktne sile uključeno je u postupak ocjenjivanja dinamičkog ponašanja i kvalitete oduzimanja struje.

(2) Ispitivanje prema definiciji iz odjeljka 6.1.4. o posebnom postupku ocjenjivanja za interoperabilni sastavni dio – kontaktna mreža.

Dodatak B

EZ provjera energetskog podsistema

B.1. PODRUČJE PRIMJENE

U ovom Dodatku se navodi EZ provjera energetskog podsistema.

B.2. OBILJEŽJA

Obilježja podsistema koja treba ocijeniti u različitim fazama projekta, ugradnje i rada označena su oznakom X u tablici B.1.

Tablica B.1.

EZ provjera energetskog podsistema

Osnovni parametri	Faza ocjenjivanja			
	Faza razvoja projekta	**Faza proizvodnje**		
	Revizija projekta	**Izgradnja, sastavljanje, postavljanje**	**Sastavljen, prije puštanja u pogon**	**Provjera u punim radnim uslovima**
Napon i frekvencija – 4.2.3.	X	N/P	N/P	N/P
Parametri koji se odnose na radne karakteristike sistema napajanja – 4.2.4.	X	N/P	N/P	N/P
Strujni kapacitet, istosmjerni sistemi, vozovi u mirovanju – 4.2.5.	X (1)	N/P	N/P	N/P
Rekuperativno kočenje – 4.2.6.	X	N/P	N/P	N/P
Mehanizmi koordinacije električne zaštite – 4.2.7.	X	N/P	X	N/P
Harmonike i dinamički učinci za izmjenične pružne sisteme za napajanje električnom energijom – 4.2.8.	X	N/P	N/P	N/P
Geometrija kontaktne mreže – 4.2.9.	X (1)	N/P	N/P (3)	N/P
Profil pantografa – 4.2.10.	X	N/P	N/P	N/P
Srednja kontaktna sila – 4.2.11.	X (1)	N/P	N/P	N/P

Osnovni parametri	Faza ocjenjivanja			
	Faza razvoja projekta	Faza proizvodnje		
	Revizija projekta	Izgradnja, sastavljanje, postavljanje	Sastavljen, prije puštanja u pogon	Provjera u punim radnim uslovima
Dinamičko ponašanje i kvalitet oduzimanja struje – 4.2.12.	X (1)	N/P	X (2) (3)	N/P (2)
Razmak pantografa za projektiranje kontaktne mreže – 4.2.13.	X (1)	N/P	N/P	N/P
Materijal kontaktnog provodnika – 4.2.14.	X (1)	N/P	N/P	N/P
Oprema za fazno sekcioniranje – 4.2.15.	X	N/P	N/P	N/P
Oprema za sistemsko sekcioniranje – 4.2.16.	X	N/P	N/P	N/P
Sistem za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima – 4.2.17.	N/P	N/P	N/P	N/P
Zaštitne mjere od strujnog udara – 4.2.18.	X	X (4)	X (4)	N/P
Pravila održavanja – 4.5.	N/P	N/P	X	N/P

N/P: nije primjenjivo
(1) Provesti samo ako kontaktna mreža nije ocijenjena kao interoperabilni sastavni dio.
(2) Provjera u punim radnim uslovima obavlja se samo ako provjera u fazi "sastavljanje prije puštanja u pogon" nije moguća.
(3) Provesti kao alternativnu metodu ocjenjivanja u slučaju da se ne mjeri dinamičko ponašanje kontaktne mreže integrirane u podsistem (vidjeti tačku 6.2.4.5).
(4) Provesti u slučaju ako drugo neovisno tijelo nije provelo provjeru.

Dodatak C
Srednji korisni napon

C.1. VRIJEDNOSTI SREDNJEG KORISNOG NAPONA NA PANTOGRAFU

Minimalne vrijednosti srednjeg korisnog napona na pantografu u redovnim radnim uslovima navedene su u tablici C.1.

Tablica C.1.

Minimalni srednji korisni napon na pantografu

Sistem napajanja električnom energijom	V	
	Brzina na pruzi v > 200 [km/h]	Brzina na pruzi v ≤ 200 [km/h]
	Zona i voz	Zona i voz
izmjenična struja 25 kV, 50 Hz	22 500	22 000
izmjenična struja 15 kV, 16,7 Hz	14 200	13 500
istosmjerna struja 3 kV	2 800	2 700
istosmjerna struja 1,5 kV	1 300	1 300

C.2. PRAVILA ZA SIMULACIJU

Zona koja se upotrebljava za simulaciju radi izračuna srednjeg korisnog napona:

- simulacije se obavljaju na zoni koja predstavlja značajan dio pruge ili dio mreže poput relevantnih sekcija napajanja u mreži radi projektiranja i ocjenjivanja objekta.

Vremensko razdoblje koje se upotrebljava za simulaciju radi izračuna srednjeg korisnog napona:

- kod simulacije srednjeg korisnog napona voza i srednjeg korisnog napona zone treba razmatrati samo vozove koji su obuhvaćeni simulacijom tokom relevantnog razdoblja, poput vremena potrebnog za prelazak cijelom sekcijom napajanja.

Dodatak D
Specifikacija profila pantografa

D.1. SPECIFIKACIJA MEHANIČKO-KINEMATIČKOG PROFILA PANTOGRAFA

D.1.1. Općenito

D.1.1.1. Prostor koji treba osloboditi za elektrificirane pruge

U slučaju pruga elektrificiranim putem kontaktne mreže potrebno je osloboditi dodatni prostor za:

- smještaj opreme kontaktne mreže i
- slobodan prolazak pantografa.

U ovom Dodatku je opisan slobodan prolaz pantografa (profilu pantografa). Upravitelj infrastrukture bavi se električnom zračnošću.

D.1.1.2. Osobitosti

Profil pantografa u nekim aspektima se razlikuje od širine prepreke.

- Pantograf je (djelimično) pomičan i zato je potrebno osigurati električnu zračnost u skladu s vrstom prepreke (izolirana ili ne);
- Prisutnost truba od izolirajućeg materijala treba uzeti u obzir prema potrebi. Zato treba odrediti dvostruki referentni profil da bi se istovremeno uzela u obzir mehanička i električna interferencija;
- U stanju oduzimanja pantograf je u stalnom doticaju s kontaktnim provodnicima i zato je njegova visina varijabilna. Isto se odnosi i na profil pantografa.

D.1.1.3. Simboli i kratice

Simbol	Naziv	Jedinica
b_w	Poluširina luka pantografa	m
$b_{w,c}$	Poluširina upravljačke dužine (s trubama od izolirajućeg materijala) ili radnje dužine (s upravljačkim sirenama) luka pantografa	m
$b'_{o,mec}$	Širina mehaničko-kinematičkog profila pantografa u gornjoj tački provjere	m
$b'_{u,mec}$	Širina mehaničko-kinematičkog profila pantografa u donjoj tački provjere	m
$b'_{h,mec}$	Širina mehaničko-kinematičkog profila pantografa na međuvisini h	m
d_l	Bočni otklon kontaktnog provodnika	m
Simbol	Naziv	Jedinica
D'_0	Referentno nadvisivanje koje vozilo uzima u obzir za profil pantografa	m
e_p	Nagibanje pantografa zbog obilježja vozila	m
e_{po}	Nagibanje pantografa u gornjoj tački provjere	m
e_{pu}	Nagibanje pantografa u donjoj tački provjere	m
f_s	Prostor za podizanje kontaktnog provodnika	m
f_{wa}	Prostor za trošenje letvice klizača pantografa	m
f_{ws}	Prostor za prelazak luka preko kontaktnog provodnika zbog nagibanja pantografa	m
h	Visina u odnosu na voznu površinu	m
h'_{co}	Referentna visina središta kotrljanja za profil pantografa	m
h'	Referentna visina kod izračuna profila pantografa	m
h'_o	Maksimalna visina provjere profila pantografa u položaju oduzimanja	m
h'_u	Minimalna visina provjere profila pantografa u položaju oduzimanja	m
h_{eff}	Efektivna visina podignutog pantografa	m
h_{cc}	Statična visina kontaktnog provodnika	m
I'_0	Referentni manjak nadvisivanja koji vozilo uzima u obzir za profil pantografa	m
L	Razmak između središta tračnica kolosijeka	m
l	Širina kolosijeka, razmak između gornjih rubova tračnica	m

q	Poprečno gibanje između osovine i okretnih postolja ili, u slučaju vozila koja nemaju okretna postolja, između osovine i sanduka vozila	m
qs′	Kvazistatičko gibanje	m
R	Polumjer vodoravnog luka	m
s'_o	Koeficijent fleksibilnosti uzet u obzir kod usklađivanja vozila i infrastrukture za profil pantografa	

$S'_{i/a}$	Dopušteni dodatni otklon na unutrašnjem/vanjskom dijelu krivulje za pantografe	m
w	Poprečno gibanje između okretnog postolja i sanduka	m
Σj	Zbir (vodoravnih) sigurnosnih prostora koji obuhvataju iste nasumične pojave (j = 1, 2 ili 3) za profil pantografa	m
Oznaka $_a$ odnosi se na vanjski dio krivulje. Oznaka $_i$ odnosi se na unutarnji dio krivulje.		

D.1.1.4. Osnovna načela

Slika D.1.

Mehanički profili pantografa

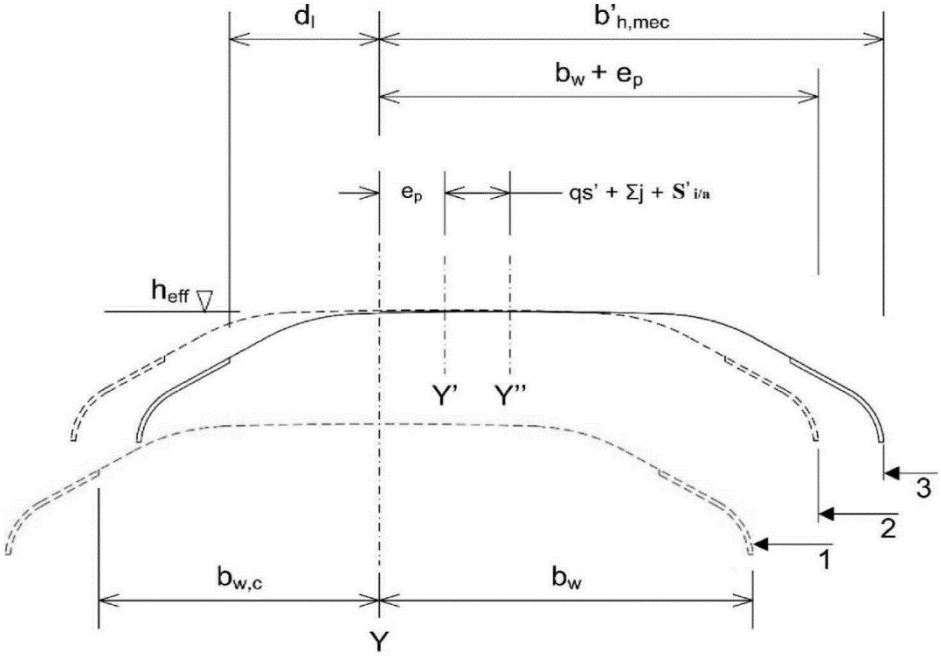

Legenda:

Y: središnja linija kolosijeka,

Y′: središnja linija pantografa – za izračun referentnog profila za slobodan prolazak i

Y″: središnja linija pantografa – za izračun mehaničko-kinematičkog profila pantografa.

1: Profil pantografa;

2: Referentni profil za slobodni prolazak;

3: Mehaničko-kinematički profil.

Profil pantografa ostvaren je samo ako su istodobno ispunjeni mehanički i električni profili:

- referentni profil za slobodni prolazak uključuje dužinu glave nosača pantografa i nagibanje pantografa e_p, koje se primjenjuje do referentnog nadvisivanja ili referentnog manjka nadvisivanja;

- pomične i izolirane prepreke ostaju izvan mehaničkog profila;

- neizolirane prepreke (uzemljene ili po potencijalu različite od kontaktne mreže) ostaju izvan mehaničkog i električnog profila.

D.1.2. Specifikacija mehaničko-kinematičkog profila pantografa

D.1.2.1. Specifikacija širine mehaničkog profila

D.1.2.1.1. Područje primjene

Širina profila pantografa uglavnom je određena dužinama i pomacima pantografa koji se razmatra. Osim posebnih pojava, pojave slične onima širine prepreke nalaze se kod poprečnih pomaka.

Profil pantografa razmatra se na sljedećim visinama:

- gornjoj visini provjere h'_o i
- donjoj visini provjere h'_u.

Između tih dvaju visina može se smatrati da širina profila varira linearno.

Različiti parametri prikazani su na slici D.2.

D.1.2.1.2. Metodologija izračuna

Širina profila pantografa određena je zbrojem dolje definiranih parametara. U slučaju tračnica po kojima saobraćaju različiti pantografi treba razmotriti maksimalnu širinu.

Za donju tačku provjere h = h'_u :

$$b'_{u(i/a),mec} = \left(b_w + e_{pu} + S'_{i/a} + qs'_{i/a} + \sum_j \right)_{max}$$

Za gornju tačku provjere h = h'_o :

$$b'_{o(i/a),mec} = \left(b_w + e_{pu} + S'_{i/a} + qs'_{i/a} + \sum_j \right)_{max}$$

NAPOMENA i/a = unutarnji/vanjski dio krivulje.

Za bilo koju međuvisinu h širina se utvrđuje interpolacijom:

$$b'_{h,mec} = b'_{u,mec} + \frac{h - h'_u}{h'_o - h'_u} \cdot \left(b'_{o,mec} - b'_{u,mec} \right)$$

D.1.2.1.3. Poluširina b_w luka pantografa

Poluširina b_w luka pantografa zavisi o vrsti pantografa koji se upotrebljava. Profili pantografa koje treba razmotriti definirani su tačkom 4.2.8.2.9.2. TSI-ja za LOC&PAS.

D.1.2.1.4. Nagibanje pantografa e_p

Nagibanje uglavnom zavisi od sljedećih pojava:

- gibanja $q + w$ u osovinskim ležištima i između okretnog postolja i sanduka,
- vrijednosti otklona sanduka koju vozilo uzima u obzir (zavisno o specifičnoj fleksibilnosti s_0', referentnom nadvisivanju D'_0 i referentnom manjku nadvisivanja I'_0),
- tolerancije kod pričvršćivanja pantografa na krov,
- poprečne fleksibilnosti uređaja za pričvršćivanje na krovu i
- visine koja se razmatra h'.

Slika D.2.

Specifikacija širine mehaničko-kinematičkog profila pantografa na različitim visinama

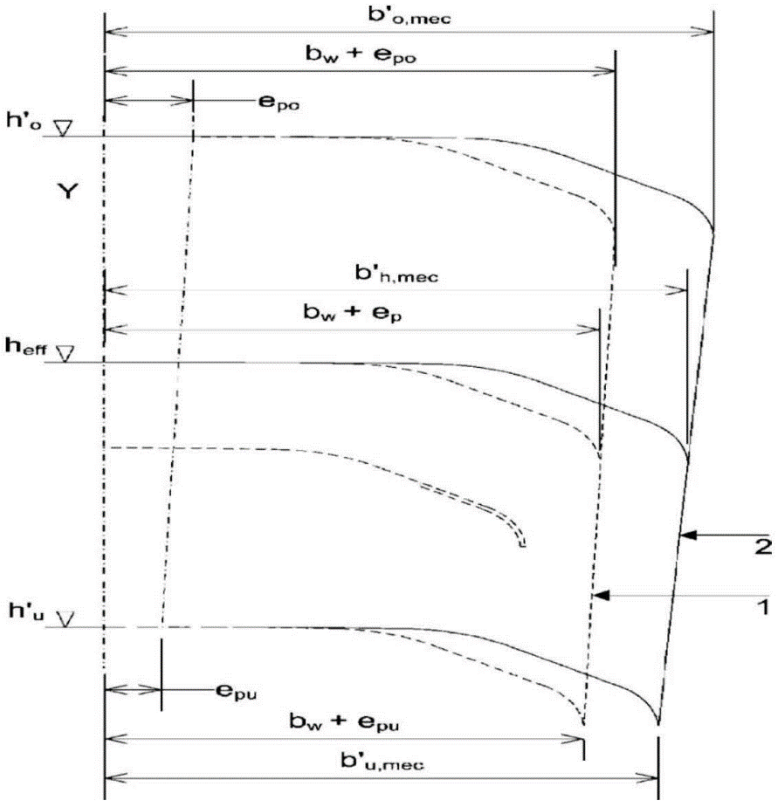

Legenda:

Y : Središte kolosijeka

1 : Referentni profil za slobodni prolazak

2 : Mehaničko-kinematički profil pantografa.

D.1.2.1.5. Dodatni otkloni

Profil pantografa ima posebne dodatne otklone. U slučaju standardne širine kolosijeka primjenjuje se sljedeća formula:

$$S'_{i/a} = \frac{2,5}{R} + \frac{l - 1,435}{2}$$

Za ostale širine kolosijeka primjenjuju se nacionalni propisi.

D.1.2.1.6. Kvazistatički učinak

S obzirom na to da se pantograf nalazi na krovu, kvazistatički učinak ima važnu ulogu u izračunu profila pantografa. Taj učinak se računa od specifične fleksibilnosti s_o', referentnog nadvisivanja D'_o i referentnog manjka nadvisivanja I'_o:

$$qs_i' = \frac{S_o'}{L} \cdot \left[D - D_o'\right]_{>0} \left(h - h_{co}'\right)$$

$$qs_a' = \frac{S_o'}{L} \cdot \left[I - I_o'\right]_{>0} \left(h - h_{co}'\right)$$

Napomena: Pantografi se u pravilu ugrađuju na krov pogonske jedinice čija je referentna fleksibilnost s_o' prema pravilu manja od referentne fleksibilnosti širine prepreke s_o.

D.1.2.1.7. Odstupanja

U skladu s definicijom profila treba razmotriti sljedeće pojave:

- asimetrično opterećenje;
- poprečno pomicanje kolosijeka između dvaju uzastopnih održavanja;
- varijaciju nadvisivanja između dva uzastopna održavanja;
- oscilacije zbog neravnog kolosijeka.

Zbroj navedenih odstupanja navodi se kao Σj.

D.1.2.2. Specifikacija visine mehaničkog profila

Visina profila određuje se na temelju statične visine h_{cc}, kontaktnog provodnika u lokalnoj tački koja se razmatra. U obzir treba uzeti sljedeće parametre:

- dizanje f_s kontaktnog provodnika zbog kontaktne sile pantografa. Vrijednost f_s ovisi o vrsti kontaktne mreže, te je određuje upravitelj infrastrukture u skladu s tačkom 4.2.12.
- dizanje glave pantografa zbog nagnutosti glave pantografa i zbog nestabilnih kontaktnih tačaka i trošenja klizača pantografa $f_{ws} + f_{wa}$. Dopuštena vrijednost f_{ws} navedena je u TSI-ju za LOC&PAS, a f_{wa} ovisi o zahtjevima za održavanje.

Visina mehaničkog profila dobija se sljedećom formulom:

$$h_{eff} = h_{cc} + f_s + f_{ws} + f_{wa}$$

D.1.3. Referentni parametri

Parametri za kinematičko-mehanički profil pantografa i za specifikaciju maksimalnog bočnog otklona kontaktnog provodnika su kako slijedi:

- 1 - prema širini kolosijeka

- $s'_o = 0{,}225$
- $h'_{co} = 0{,}5$ m

- $I'_0 = 0{,}066$ m i $D'_0 = 0{,}066$ m

- $h'_o = 6{,}500$ m i $h'_u = 5{,}000$ m.

D.1.4. Izračun maksimalnog bočnog otklona kontaktnog provodnika

Maksimalan bočni otklon kontaktnog provodnika izračunava se uzimajući u obzir ukupno kretanje pantografa s obzirom na nazivni položaj kolosijeka i prijenosni raspon (ili radnu duljinu u slučaju pantografa bez truba izrađenih od provodnog materijala) kako slijedi:

$$d_l = b_{w,c} + b_w - b'_{h,mec}$$

$b_{w,c}$ – definiran u tačkama 4.2.8.2.9.1. i 4.2.8.2.9.2. UTP-a za LOC&PAS.

D.2. SPECIFIKACIJA STATIČKOG PROFILA PANTOGRAFA (SISTEM ŠIRINE KOLOSIJEKA OD 1 520 mm)

Ovo se primjenjuje u državama koje prihvaćaju profil pantografa u skladu s tačkom 4.2.8.2.9.2.3. TSI-ja za LOC&PAS.

Profil pantografa u skladu je sa slikom D.3 i tablicom D.1.

Slika D.3.

Statički profil pantografa za sistem širine kolosijeka od 1 520 mm

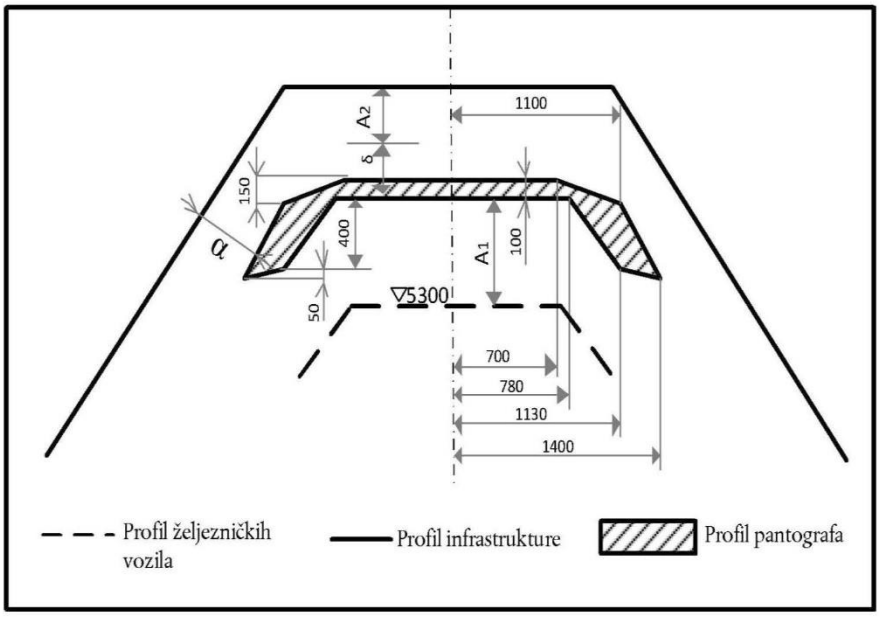

Tablica D.1.

Razmaci između pomičnih dijelova kontaktne mreže i pantografa i uzemljenih dijelova željezničkog vozila i stabilnih postrojenja kod sistema širine kolosijeka od 1 520 mm

Napon kontaktnog sistema u odnosu na tlo [kV]	Okomiti zračni razmak A_1 između željezničkog vozila i najnižeg položaja kontaktnog provodnika [mm]			Okomiti zračni razmak A_2 između pomičnih dijelova kontaktne mreže i uzemljenih dijelova [mm]		Bočni zračni razmak α između pomičnih dijelova pantografa i uzemljenih dijelova [mm]		Okomiti razmak δ za pomične dijelove kontaktne mreže [mm]			
	Normalan		Minimalni dopušteni za kolosijeke običnih stanica i željezničkih stanica na kojima nije predviđeno mirovanje voza					Bez kontaktne mreže		S kontaktnom mrežom	
	Kolosijeci običnih stanica i željezničkih stanica na kojima nije predviđeno mirovanje	Kolosijeci ostalih stanica		Normalni	Minimalni dopušteni	Normalni	Minimalni dopušteni	Normalni	Minimalni dopušteni	Normalni	Minimalni dopušteni
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**
1,5 – 4	450	950	250	200	150	200	150	150	100	300	250
6 – 12	450	950	300	250	200	220	180	150	100	300	250
25	450	950	375	350	300	250	200	150	100	300	250

Dodatak E
Popis referentnih normi

Tablica E.1.

Popis referentnih normi

Br.	Oznaka	Naziv dokumenta	Verzija	Osnovni parametri na koje se norma odnosi
1	EN 50119	Željezničke primjene – Stabilna postrojenja – Nadzemni kontaktni vodovi u električnoj vuči	2009	Strujni kapacitet, istosmjerni sistemi, vozovi u mirovanju (4.2.5) Geometrija kontaktne mreže (4.2.9) Dinamičko ponašanje i kvalitet oduzimanja struje (4.2.12), oprema za fazno sekcioniranje (4.2.15) i oprema za sistemsko sekcioniranje (4.2.16)
2	EN 50122-1:2011+A1:2011	Željezničke primjene – Stabilna postrojenja – Električna sigurnost, uzemljenje i povratni vod – 1. dio Zaštitne mjere od strujnog udara	2011	Geometrija kontaktne mreže (4.2.9) i zaštitne mjere od strujnog udara (4.2.18)
3	EN 50149	Željezničke primjene – Stabilna postrojenja – Električna vuča – Kontaktni provodnicii od bakra i bakrenih legura	2012	Materijal kontaktnog provodnika (4.2.14)
4	EN 50163	Željezničke primjene – Naponi napajanja sistema vuče	2004	Napon i frekvencija (4.2.3)
5	EN 50367	Željezničke primjene – Sistemi oduzimanja struje – Tehnički kriteriji za interakciju između pantografa i kontaktne mreže (radi postizanja slobodnog pristupa)	2012	Strujni kapacitet, istosmjerni sistemi, vozovi u mirovanju (4.2.5) Srednja kontaktna sila (4.2.11) Oprema za fazno sekcioniranje (4.2.15) i oprema za sistemsko sekcioniranje (4.2.16)

Br.	Oznaka	Naziv dokumenta	Verzija	Osnovni parametri na koje se norma odnosi
6	EN 50388	Željezničke primjene – Napajanje električnom energijom i željeznička vozila – Tehnički kriteriji za koordinaciju između napajanja (podstanica) i željezničkih vozila radi postizanja interoperabilnosti	2012	Parametri koji se odnose na radne karakteristike sistema napajanja (4.2.4), Mehanizmi koordinacije električne zaštite (4.2.7), Harmonike i dinamički učinci za izmjenične sisteme (4.2.8)
7	EN 50317	Željezničke primjene – Sistemi oduzimanja struje – Zahtjevi za dinamičku interakciju između pantografa i kontaktne mreže i njena provjera	2012	Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvaliteta oduzimanja struje (6.1.4.1. i 6.2.4.5)
8	EN 50318	Željezničke primjene – Sistemi oduzimanja struje – Provjera dinamičke interakcije između pantografa i kontaktne mreže	2002	Ocjenjivanje dinamičkog ponašanja i kvaliteta oduzimanja struje (6.1.4.1)

Dodatak F
Popis otvorenih pitanja
Dodatak G
Pojmovnik

Tablica G.1.
Pojmovnik

Pojam	Skraćenica	Definicija
AC		Izmjenična struja
DC		Istosmjerna struja
Prikupljeni podaci o naplati energije	EZBD	Skup podataka prikupljen pomoću sistema za obradu podataka (DHS) prikladan za naplatu energije
Sistem kontaktne mreže		Sistem kojim se vrši distribucija električne energije vozovima koji saobraćaju određenom rutom koja se prenosi vozovima pomoću oduzimača struje
Kontaktna sila		Horizontalna sila koju pantograf primjenjuje na kontaktnu mrežu.
Podizanje kontaktnog provodnika		Horizontalno podizanje kontaktnog provodnika zbog sile koju proizvodi pantograf
Oduzimač struje		Oprema ugrađena na vozilo namijenjena za oduzimanje struje iz kontaktnog provodnika ili vodljivih šina
Profil		Skup pravila, uključujući referentni profil i njegova pripadajuća pravila za izračun kojima se omogućava određivanje vanjskih dimenzija vozila i prostor koji treba osigurati infrastrukturom. NAPOMENA: Zavisno o primijenjenoj metodi izračuna, profil će biti statički, kinematički ili dinamički
Bočni otklon		Bočno pomicanje kontaktnog provodnika kod najjačeg bočnog vjetra
Putni prijelaz u razini		Ukrštanje u istoj razini puta jednog ili više željezničkih kolosijeka
Brzina na pruzi		Maksimalna brzina mjerena u kilometrima na sat za koju je pruga projektirana
Plan održavanja		Niz dokumenata kojima se utvrđuju postupci održavanja infrastrukture koje donosi upravitelj infrastrukture
Srednja kontaktna sila		Statistička srednja vrijednost kontaktne sile

Pojam	Skraćenica	Definicija
Srednji korisni napon voza		Napon kojim se određuje dimenzioniranje voza i kojim je omogućena kvantifikacija učinka na njegove radne karakteristike
Srednji korisni napon zone		Napon koji je pokazatelj kvaliteta napajanja električnom energijom u geografskoj zoni tokom razdoblja punog saobraćaja voznog reda
Minimalna visina kontaktnog provodnika		Minimalna vrijednost visine napetog kontaktnog provodnika kako bi se izbjegao luk između jednog kontaktnog provodnika ili više njih i vozila u svim položajima
Nazivna visina kontaktnog provodnika		Nazivna vrijednost visine kontaktnog provodnika u podršci u uobičajenim uslovima
Nazivni napon		Napon prema kojem je projektirano postrojenje ili dio postrojenja
Redovan saobraćaj		Planirani red vožnje
Sistem za prikupljanje podataka o energiji u stabilnim postrojenjima (sistem za prikupljanje podataka)	DCS	Usluga prikupljanja podataka o naplati energije iz energetskog mjernog sistema u stabilnim postrojenjima
Kontaktna mreža	OCL	Kontaktna mreža smještena iznad (ili pored) gornje granice EZ profila vozila kojom se vozila napajaju električnom energijom putem opreme za oduzimanje struje koja se nalazi na krovu.
Referentni profil		Profil povezan sa svim profilima koji predstavlja oblik presjeka i koji se upotrebljava kao osnova za izradu propisa i veličini infrastrukture s jedne strane, i vozila s druge
Povratni vod		Svi provodnici koji čine planiranu rutu povratnog toka vučne struje
Statična kontaktna sila		Prosječna okomita kontaktna sila kojom glava pantografa djeluje okomito prema gore na kontaktnu mrežu i koju uzrokuje uređaj za podizanje pantografa, dok je pantograf podignut, a vozilo u mirovanju.

KAZALO

VIJEĆE MINISTARA BOSNE I HERCEGOVINE

607 Odluka o usvajanju smjernica iz Politike upravljanja informacijskom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za razdoblje od 2017-2022. godine (hrvatski jezik) 1

Одлука о усвајању смјернице из Политике управљања информационом безбједношћу у институцијама Босне и Херцеговине за период од 2017-2022. године (српски језик) 12

Odluka o usvajanju smjernica iz Politike upravljanja informacionom sigurnošću u institucijama Bosne i Hercegovine za period od 2017-2022. (bosanski jezik) 24

MINISTARSTVO ODBRANE BOSNE I HERCEGOVINE

608 Pravilnik o sudjelovanju pripadnika oružanih snaga Bosne i Hercegovine, državnih službenika i drugih zaposlenika ministarstva obrane Bosne i Hercegovine u operacijama potpore miru i drugim aktivnostima u inozemstvu (hrvatski jezik) 34

Правилник о учешћу припадника оружаних снага Босне и Херцеговине, државних службеника и других запосленика Министарства одбране Босне и Херцеговине у операцијама подршке миру и другим активностима у иностранству (српски језик) 53

Pravilnik o učešću pripadnika Oružanih snaga Bosne i Hercegovine, državnih službenika i drugih zaposlenika Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine u operacijama podrške miru i drugim aktivnostima u inozemstvu (bosanski jezik) 73

KONKURENCIJSKO VIJEĆE BOSNE I HERCEGOVINE

609 Rješenje broj UP-04-26-2-014-84/21 (hrvatski jezik) 91

Рјешење број УП-04-26-2-014-84/21 (српски језик) 141

Rješenje broj UP-04-26-2-014-84/21 (bosanski jezik) 196

REGULATORNI ODBOR ŽELJEZNICA BOSNE I HERCEGOVINE

610 Pravilnik o primjeni tehničkih specifikacija interoperabilnosti koje se odnose na "energetski" podsistem u Bosni i Hercegovini (hrvatski jezik) 245

Правилник о примјени техничких спецификација интеропарабилности које се односе на "енергетски" подсистем у Босни и Херцеговини (српски језик) 269

Pravilnik o primjeni tehničkih specifikacija interoperabilnosti koje se odnose na "energetski" podsistem u Bosni i Hercegovini (bosanski jezik) 295

© JP NIO Službeni list BiH - Svakom zloupotrebom kupac se obavezuje da plati nastalu štetu - Sva prava zadržava
službena
glasila
2020.
Adobe
JP NIO Službeni list BiH
Dž. Bijedića 39, Sarajevo
Bosna i Hercegovina
tel/fax: ++387 33 722 079
722 054
722 041
e-mail: slist@sllist.ba
www.sluzbenilist.ba

Nakladnik: Ovlaštena služba Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Trg BiH 1, Sarajevo - Za nakladnika: tajnik Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine Gordana Živković - Priprema i distribucija: JP NIO Službeni list BiH Sarajevo, Džemala Bijedića 39/III - Ravnatelj: Dragan Prusina - Telefoni: Centrala: 722-030 - Ravnatelj: 722-061 - Pretplata: 722-054, faks: 722-071 - Oglasni odjel: 722-049, 722-050 faks: 722-074 - Služba za pravne i opće poslove: 722-051 - Računovodstvo: 722-044, 722-046 - Komercijala: 722-042 - Pretplata se utvrđuje polugodišnje, a uplata se vrši UNAPRIJED u korist računa: UNICREDIT BANK DD 338-320-22000052-11, ASA BANKA DD Sarajevo 134-470-10067655-09, ADDIKO BANK AD Banja Luka, filijala Brčko 552-000-00000017-12, RAIFFEISEN BANK DD BiH Sarajevo 161-000-00071700-57 - Tisak: "Unioninvestplastika" d.d. Sarajevo - Za tiskaru: Jasmin Muminović - Reklamacije za neprimljene brojeve primaju se 20 dana od izlaska glasila.
"Službeni glasnik BiH" je upisan u evidenciju javnih glasila pod rednim brojem 731.
Upis u sudski registar kod Kantonalnog suda u Sarajevu, broj UF/I - 2168/97 od 10.07.1997. godine. - Identifikacijski broj 4200226120002. - Porezni broj 01071019. - PDV broj 200226120002. Molimo pretplatnike da obvezno dostave svoj PDV broj radi izdavanja poreske fakture.
Pretplata za II polugodište 2022. za "Službeni glasnik BiH" i "Međunarodne ugovore" 120,00 KM, "Službene novine Federacije BiH" 110,00 KM.
Web izdanje: http: //www.sluzbenilist.ba - godišnja pretplata 240,00 KM